

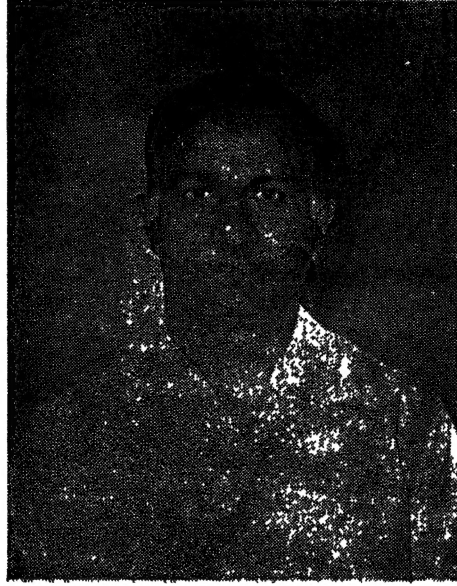
అంకితము.

విజయవాడ సమీపస్థ ఇంద్రకీల పర్వతశిఖరసంస్థిత నవరత్నఖచితదేదీప్యమాన
సింహాసనాధిష్ఠితులైన

శ్రీ కనకదుర్గా మల్లేశ్వరస్వామివారి చరణార విందములకు

“తర్కరత్న, నాయకవేదాంత విద్యాపారిజ, దశసూత్రం”
బులుసుకాపున్నకాస్త్ర

ఆస్తికాగ్రగణ్యులు ఈసంపుట ముద్రణకు సహకరించిన మిశ్రవరేణ్యులు
ఆంధ్రప్రదేశ్ దేవాదాయ, ధర్మాదాయ శాఖ,
క మీ ష న ర్ :

శ్రీ P. L. శివరామ్ గారు, I. A. S.

వదా న్య శే ఖ రు లు:

“అష్టాదశభాషావిశారద”
కోట సుందరరామశర్మగారు.

ధ ర్మ ప త్ని
ప్రేమతి కి. శే. సుందరమ్మగారు.

వ దా న్య శే ఖ దు ల గు
 డా. డి. వి. జి. ఎల్. వరసింహారావుగారి
 తల్లి దండ్రులు
 కీ॥ శే॥ దేవులపల్లి జానకిరామయ్యగారు.
 శ్రీమతి సూర్యకాంతమ్మగారు.

వ దా న్య కే ఖ రు ల గు
 డా॥ జి. వి. ఆర్. కె. శర్మగారి
 కల్లి దం దు లు:
 కీ॥ శే॥ గుమ్మలూరు రామమూర్తిగారు.
 శ్రీమతి సూరిడమ్మగారు.

శ్రీ పార్థసారథయే నమః.

కృతజ్ఞతా పూర్వకా శీర్షాద మః.

నేను “శ్రీ భగవద్గీతా శాంకరభాష్య తత్త్వ బోధిని” యను గ్రంథమును రచించి యాధ్యదేశీయుల సహకార విశేషములతో నైదు సంపుటములుగ ముద్రించి ప్రకటించియుంటిని. ఇట్లుండగా 3 వ సంపుటము రమారమి 4 సంవత్సరములకు పూర్వము ముద్రితప్రతు లైపోయినవి. అయినను ఆంధ్రదేశీయులు నాగ్రంథమునందలి యాదాభిమానములచే మిగిలిన 4 సంపుటములను రమారమి 250 మంది గ్రహించియుండిరి. వారు పదే పదే 3 వ సంపుటమును పంపమని యుత్తరములు వ్రాయుచుండిరి. ఇది యిట్లుండ నాప్రతిస్పందనలు చి. జంధ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు పై నాగ్రంథమును 3 సెట్లకు పంపించమని యుత్తరము వ్రాయగా 3 వ సంపుటము లేక అప్పటికియున్న 4 సంపుటముల సెట్లు వారికి పంపుతూ 3 వ సంపుటము ప్రతులు పూర్తిగా అయిపోయిన వని తెలియపర్చితిని.

శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు 3 సెట్లు కావలెనని కోరిన శ్రీ కోట సుందరరామశర్మగారికి పైవిషయమును తెలియజేయుగా శ్రీ కోట సుందరరామశర్మగారు 3 వ సంపుటము ప్రతిని ఒక సొమ్ము వ్యయముగనో తెలుపుతూ 3 వ సంపుటము లోటుగ నున్న 3 సెట్లకు పంపమని శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారికి వ్రాసియుండిరి. ఆ విషయము శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు నాకు తెలుపగా అప్పటికి యన్న పేరకు ధర ననుసరించి రు. 23,00-00లు మొత్తం వ్యయముగ నని తెలిపియుంటిని. ఈ విషయమునే శ్రీ కోట సుందరరామశర్మగారికి తెలుపుతూ 3 సెట్లకు పిచ్చు ద్వారా వారికి పంపియుండుటచే 3 మాసములకు వారి కందినవి. ఈ మధ్యకాలములోనే రీము 1 కి 30 రూపాయలు ధర పెరిగినది. దానినిబట్టి రమారమి 3 వేల రూపాయలు అగునని శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారికి వ్రాయగా వారు ఈ విషయమును శ్రీ కోట సుందరరామశర్మగారికి తెలిపియుండిరి. అంతట సుందరరామశర్మగారు మొ. మిత్రశ్రీశ్రీయును 3 వేల రూపాయలు పంపించియుండిరి. మా కీసొమ్ము అందునరికి రీ 1 కి ఆంధ్రాపిపరుమిల్లుకాగితం రు 110-00 వరకు ధర పెరిగినది.

వెంటనే ఆంధ్రాపిపరుమిల్లువారియొద్ద ఈ గ్రంథవిషయమును జెప్పి మీ మిల్లురేటుకు ఇప్పించమని కోరగా రు 84-00లచొ॥ పైపేపరు 33 రీ॥లు కొనియుంటిని. ఇంకను పేరకు కొనవలసియున్నది, ఇతర ఖర్చులున్నవి అని యాలోచించుచుండ, ఆంధ్రప్రదేశ్ దేవాదాయ, ధర్మాదాయ శాఖాకమిషనర్ శ్రీ P. L. శివరాం I. A. S. గారితో మనవి చేసుకొనగా అంతకు పూర్వము నేను K. వాసుదేవరావు (కమిషనర్) గారికి యిచ్చియున్న దరఖాస్తు ననుసరించి

(2)

పై గ్రంథము ద్వారా లోటుబడ్డటుకన్ను, 200సెట్లు బైండింగ్ ఖర్చుకున్నరు 5000-00లు విజయవాడస్థావరకనకదుర్గామల్లేశ్వరదేవస్థానమునుండి యిప్పించియిండిరి. 'దాతవ్య మితి యద్దానం దీయతే'నుపకారిణి, దేశే కాలేచ పాత్రేచ తద్దానం సాత్త్వికం స్పృతమ్'॥ అనుగీతోపదేశము ననుసరించి వదాన్యశేఖరులగు (1) 'అష్టాదశభాషావిశాశద' శ్రీ కోట 'సుందరరామశర్మ' గారు, (2) వదాన్యశేఖరులగు డా. డి. వి. జి. యల్. నరసింహరావుగారు, (3) వదాన్యశేఖరులగు డా. జి. వి. ఆర్. కె. శర్మగారు ఈ మిత్రత్వయము, శ్రీ శివరాంగారు 'అయాచితం బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్' అను శ్రుత్యుక్తరీతిని పై గీతోపదేశానుసారము "అనుపకారిణి" ఎట్టి యుపకారము చేయలేనట్టి నాకై యిట్టి మహాపకృతి నొనరించియుండిరి. ఇట్టి వారికి —

శ్లో॥ "చత్వారః ప్రథయన్తు విద్యుమలతారక్తాంగుళిశ్రేణయ
శ్రేయశ్శోణసంజకోరకరుచస్తే శార్ఙ్గిణః పాణయః ।
ఫాలే ప్వబ్జభువో లిఖంతి యుగపద్యే పుణ్యవర్ణావళిః
కస్తూరీమకరీః పయోధగయుశః గండద్వయే చ శ్రియః ॥"

బ్రహ్మదేవుని నాలుమొములం దొక్కసారిగా నాయుద్ధాయపంక్తులను, లక్ష్మీదేవియొక్క గండద్వయ, కుచద్వయములం దొక్కసారిగా కస్తూరీమకరికాపత్రములను నేవి లిఖించుచుండెనో యట్టి పగడపుదీగలవలె నెర్రనైన—వ్రేళ్లపంక్తులుకల శార్ఙ్గియగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క నాలుగుబాహువులు ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి పురషార్థచతుష్టయమును, నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని ప్రసాదించుగాక ! యని శ్రీమహావిష్ణువతారభూత పార్థసారథిని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,
గ్రంథరచయిత "దర్శనాలంకార"
జు లు సు అ ప్ప న్న కా త్రి.

శ్రీభగవద్గీతా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

సప్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవానువాచ — మయ్యాసక్తమనాః పార్థ! యోగం యుంజ స్మదాశ్రియః ।
అసంశయం సమగ్రిం మాం యథా జ్ఞాన్యసి త్ చచ్చణు ॥౧॥

పదవిభాగము :— శ్రీభగవాన్-ఉవాచ॥ మయి-ఆసక్తమనాః-పార్థ-యోగం-యుః-జన్-
మదాశ్రియః-అసంశయం-సమగ్రిం-మాం-యథా-జ్ఞాన్యసి-త్-చచ్చణు ॥౧॥

ప్రతిపదార్థము :— పేపార్థ = ఓయద్భుతా; మయి = చెప్పబోవు విశేషణములు గల పరమేశ్వర
రూపుడనగు నాయండ; ఆసక్త-అగ్నమైర మనాః = మనస్సుకలవాడవై; యోగం = మనస్సమాధా
నమును, యుంజన్ = చేయువాడవై; మదాశ్రియః = మత్-పరమేశ్వరుడనగునేనే; ఆశ్రియః = ఆశ్రియ
ముగా కలివాడవై; అసంశయం = సంశయము లేకుండునటుల; సమగ్రిం = విభూతిబలశక్తైశ్వర్యాది
గుణసంపన్నుడ నగు; మాం = నన్నును; యథా = ఏవేళకారముచే; (అనగా సంశయము లేకుండగ నిట్టి
వాడు భగవంతుడని) జ్ఞాన్యసి = తెలిసికొనెదవో; తత్ = నేనుచెప్పబోవునట్టిదానిని; చచ్చణు = వినుము; ॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్—

“యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాస్తరాత్మనా! శ్రీధ్ధావా స్భజతే యో మాం స
మే యుక్తతమో మతః॥” ఇతి ప్రశ్న బీజ ముపన్యస్య స్వయమేవేద్యశం మదీయం తత్త్వ మేవం
మద్గతాస్తరాత్మా స్యా దిత్యేత ద్వివక్షుః —

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

కర్మసంన్యాసరూపముగు సాధనమే ప్రధానముగా కలిగినట్టి, త్వంపదార్థము ప్రధానము
గాకల ప్రథమషట్కమును వ్యాఖ్యానించి, ఉపాస్థానికము, తత్పదార్థనిష్ఠము నగు మధ్యమ
ఛక్రమును వ్యాఖ్యానించుట కారంభించుచు పూర్వాధ్యాయమును “యోగినాం” అను
యవతారరూపమున చూపుచుండెను.

— : ౭వ అధ్యాయము, ౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— శ్లో॥ “యదృక్తిం న వివా మిక్తి ర్యపేవ్య స్సర్వయోగినామ్ । తం
వస్తే పరమానందఘరం శ్రీసద్నందనమ్” ॥ ౧ ॥ ఎవని భక్తి లేనిచే మోక్షము పొందెనో, యెవడు సర్వ
యోగులకు సేవింపదగినవాడో యట్టి పరమానందఘరమైన శ్రీసద్నందనుని నమస్కరించుచుంటిని.

కా. కరభాష్యమ్ :—

మయి వత్సమాణవిశేషణే పరమేశ్వర ఆసక్తం మనో యస్య స మయ్యాసక్తమనా హేషార్థః! యోగం యంజన్యన స్సమాధానం కుర్వన్మదాశ్చయోహమేవ పరమేశ్వర ఆశ్చయోయస్య స మదాశ్చయో యోహి కశ్చిత్పురుషార్థేన కేనచి దద్ధి భవతి స తత్సాధనం కర్మాగ్నిహోత్రాది తపో దానంవా కిం చి దా శ్చ యం ప్రతిపద్యతే యంతు యోగీ మా మేవాశ్చయం

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పూర్వాధ్యాయాంతమున 'మద్గతేనాన్తరాత్మనా యో భజతే మాం' (మద్గతమగు అంతరాత్మచే నేనడు వన్నుభజించునో) అని చెప్పుటవలన 'భగవంతుని తత్త్వ మెట్టిది? ఎట్లు తద్గతాంతరాత్మకలవాడగును? అను ప్రశ్నద్వయమును యర్జును డడుగకుండగనే యాప్రశ్న ద్వయమును జెప్పని చ్చుగలవాడై నా తత్త్వమిట్టిది, ఇట్లు మద్గతాంతరాత్మ కావలెనని వివక్ష చేయ దలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ "మయి" అను శ్లోకముమొదలుకొని చెప్ప మొదలిడెను.

ప్రథమపట్కము కర్మము, సంన్యాసము అనెడి సాధనములను ప్రధానముగ బోధించుచున్నది. అట్టి ప్రథమపట్కముచే యోగయక్రము, జ్ఞానమునకు త్వంవదలక్ష్యమును వ్యాఖ్యానించి యిప్పుడు ధ్యేయ బ్రహ్మ ప్రతిపాదనపరమగు ద్వితీయపట్కముచే తత్పదార్థము వ్యాఖ్యానింప దగియున్నది. అందునను "యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతే నాన్తరాత్మనా శ్రద్ధావాస్థితే యో మాం స మే యుక్తమో మతః" || 1 || అని పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన భగవద్భజనముయొక్క వ్యాఖ్యానముకొలుపు సప్తమాధ్యాయము నారంభించు చుండెను.

అందు భగవంతుని యెట్టి రూపము సేవింపదగినది? ఎట్లు తద్గతమై యంతరాత్మ యుండును? అను నీ రెండువిషయములు యర్జును డడుగదగియున్నవి. అర్జును డట్టి ప్రశ్నములను చేయుకున్నను శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ పరమకారుణికుడగుటచే యారెండు విషయములను వివక్షచేయదలచి "మయ్యాసక్త" అను శ్లోకము మొదలుకొని చెప్ప మొదలిడెను.

నిఖిలజగదాయతశ్చాదినివిధవిభూతీయు క్తుడగు ఆ పరమేశ్వరునియందు విషయాంతర పరిహారపురస్కరముగ సర్వదా ప్రవేశపెట్టబడిన యంతఃకరణ కలవాడవై మదేశకరణుడవై, రాజభృతుడు రాజాశ్చయిండు, కార్యాదలయందారక్త మగు మహాస్వకలవాడుఅగును మునుకువన్ననో పరమేశ్వరే యాశ్రయముగ కలవాడు, పరమేశ్వరునియందే యాస్త్వగుమనస్సు కలవాడునగును అట్టి నీవుకాని, నీవు, టివాడు కాని పప్తాధ్యాయమునచెప్పిన ప్రకారము యోగమును (మనస్సమాధానమును)చేయుచు డిశచోసర్వవిభూతి బలశక్తైశ్చర్యాదిసంపన్నుడగును అన్ను సలశయము లేకుండునటుల యెటుల తెలిసికొనునో చెప్పద వినుము

||౧||

శంకరానందీయ ... :— ఆశ్రయధ్యానముచే జ్ఞానయోగము ఎధిష్ఠింపవలెననిచ్చగించువానికి కష్టమే సాధనమనియు జ్ఞానయోగారూఢునకు సర్వకర్మసంప్యాసమే సాధనమనియు, కష్టము చిత్తశుద్ధినిగూర్చి కర్మ సంన్యాసమునకు జ్ఞానయోగసిద్ధినికూర్చియు కారణత్వమును చెప్పి యంగములతోటి లక్షణములతోటి కూడిన యోగమును నిరూపించి యోగభోగ్యుడు నాకాశంకను తొలగించి, యెప్పుడు బ్రహ్మచేత్రయోవాడుయెల్లప్పుడు బ్రహ్మనిష్ఠతోడనే యుండువలయునని చెప్పబడెను. ఇప్పుడు యేనిష్ఠతో బ్రహ్మచేత్ర యుండుచో

కాంక్షరభాషమః :-

ప్రతిపద్యతే, హి త్వాఽన్య తాన్ధ గాన్తరం మయ్యేవాఽఽరక్తమౌ! భవతి! య స్తేవంభూత
స్సన్న సంశయం సమగ్రిం సమస్తం విభూతిబలశక్త్యైశ్వర్యాదిగుణసంపన్నం మాం యథా
యేన ప్రకారేణజ్ఞాన్యసి సంశయ మస్తరేణైవమేవ భగవాన్వితితచ్చుభావచ్యమానం మయా!॥

కాంక్షంభావతత్త్వబోధని :-

సకలజగదాయతనత్వాది నానావిధవిభూతులు కల పరమేశ్వరుని యందాసక్తమైన మన
మనకలవాడవై, అనగా మనస్సును వివర్యాంతరములయందు పోసీయక నాయం దేలగ్నమైనదా
నినిగ యొవచ్చి (పరమేశ్వరునియందే మనస్సు లగ్న మొనర్చుటయందు చి త్రమాధానమే కార
ణము) అట్టి చి త్రమాధానరూపమగు యోగము నాచరించువాడవై, పరమేశ్వరరూపమైన నేనే
యాశ్రమముగ కలవాడవై, లోకమున నొకానొకడు యేదో యొకపురుషార్థమును కొరువాడై
యాపురుషార్థమునకు సాధనమగునట్టి యగ్నిహోత్రాదికర్మనో, తపస్సనో, లేక దానమునో చే
యుచుండును. ఈయోగియన్నచో యితరమగు సాధనాంతరములను పరిత్యజించి నన్నీ (పర
మేశ్వరునే) యాశ్రయముగ పొంది నాయందే యాసక్తమైన మనస్సుకలవాడై యగును.
ఇట్టివాడవై సంశయములేకుండునటుల సమస్తవిభూతిబలశక్త్యైశ్వర్యాది గుణసంపన్నుడనగు
నన్ను యెటుల తెలిసికొనెదవో నాచే జెప్పబడు యారీతిని వినుము, ॥౧॥

ఆ బ్రహ్మమెట్టిది? ఏమి లక్షణములు కలది? అట్లు బ్రహ్మవేత్త యాబ్రహ్మమునందు స్థితిని పొందవల
యును? అను యాశంకయందు ఆ బ్రహ్మస్వరూపావేశమును నిరూపించునిమిత్త మీనప్రమాద్యాయ మా
రణింప బడుచుండెను.

అందు మొట్టమొదట యీశ్వరై కళరణం దగుటచే శుశ్రూషువు, మోక్షార్థి యగువాడు శోశ
వ్యాధ్యమునందు సావధానుడై యుండవలయును. అని జ్ఞాపకము చేయుటకు యద్దురుని మరాళియుడవై
నాయందే మనస్సు కలవాడవై నాచేబోధించు విషయమను సావధానము కలవాడవై విషయి బోధిం
చుటకు "మయి" అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

ఎట్లు స్వర్గమును కొరువాడు అగ్నిహోత్రా కర్మ నాశ్రయించునో, జయమును కొరువాడెట్లు
శస్త్రాస్త్రముల నాశ్రయించునో అట్లే "ఈశ్వరామగ్రహే దేవ పుంసా మదైవతవాసనా" (ఈశ్వరాను
గ్రహమువలననే పురుషుల కదైవతవాసన సంభవించు! నను స్మృతివలన నాశ్రయము చేతనే మముముకుపు
నకు జ్ఞానము తత్సాధనపౌష్కల్యము, మోక్షము నిర్వహ్యముగ సిద్ధించును. కాన ఓయద్దురా! నీవు
ముముకువగు యోగిలె సదాత్మయు, సర్వాన్తర్యామియు భక్తత్యాగపరాయణుడు నగు పరమేశ్వరుడే
శరణగా కలవాడవై వత్సమాణిలక్షణములు కలవాడును జ్ఞాతవ్యమగు పరమాత్మను దే యాసక్తమైన
మనస్సు కలవాడవై అనగా పరమేశ్వరాంతర పరమేశ్వరతత్త్వవిచార శదవగను, తన్నిశ్చయాయులయందే
హేలగ్నమైన మనస్సు కలవాడవై, యితరములయందు మనస్సును పోసీయనివాడవై మాయచే తద్గుణ
తద్గర్భ, తచ్ఛక్తి, తదైశ్వరవోహితము, వస్తువత్త్వము వలన తద్గర్భాదిరహితము, నాచే చెప్పబడు
నట్టిదియునగు పరమాత్మను సంశయము లేకుండునటుల సాక్షాత్కారవర్ధనసాసముగ నెటుల తెలిసి
కొనెదవో "ఇదియే పరతత్త్వము" అని తెలిసికొనుటకు సమర్థుడవగుదువో అట్లు బోధించెను వినుము. ॥౧॥

శ్రీ ధర్మియము :— “విజ్ఞేయ మాత్మన స్తత్త్వం నయోగం సముదాహృతమ్ । భజనీయ మథే దానీ మైశ్వరం రూప మీర్థ్యతే” । (తెలుసుకొనదగిన యాత్మతత్వము యోగపహతముగ పూర్వమునందు చెప్పబడెను. ఈ సప్తమాధ్యాయము మొదలుకొని పదిరెండవ యధ్యాయాంతగ్రాంథముచే భజనీయమగు (సేవింపదగిన) ఈశ్వరసంబంధమగు వ్యూహము చెప్పబడుచుండెను. పూర్వాధ్యాయాంతమున “మద్గతే నాంతరాత్మగా, యో మాం భజతే స మే యుక్తతమో మతః” ॥ ఎవడు నన్ను పొందిన యంతరాత్మచే నన్ను సేవించునో అట్టివాడు యుక్తతముడు అనిచెప్పబడెను. అందు ఎవనియందు భక్తి చేయదగినదో, అట్టి నీవుయెట్టివాడ వనుశంక్తప్రభవత్వరూపమును నిరూపింపదలచినవాడై శ్రీకృష్ణవరమాత్మ “మయ్యా సక్తమనాః” అని చెప్పమొదలిడెను. ॥౧॥

సదానందీయము :— ఘనశ్యామం హమం సతత మఖిరామం కృతుపతిం శ్రియో ధామాకామం విమలసుఖరామం మునిగతిమ్, సుదామాద్యారామం విధిహరలలామం శుక్తిమతిం, శ్రయే రామారామం భగవతి విరామం వ్రజరతిమ్ ॥ మిగిలిన వ్యాఖ్యావిశేషము మధుసూదనసరస్వతీయముతో గతార్థము. ॥౧॥

భాష్యోక్తర్ష దీపిక :— యతో జాతం యేన స్థిత మిద మశేషం ప్రవిలియం ప్రయా త్యాద్యే యస్మిన్ శుక్తిభి రుదితే జనన ఇమే । భవన్త్యైకం బ్రహ్మామల మమృత మారాధ్య య మహం శివం రామం కృష్ణం తమజ మజరం సౌ మ్యఖిలగమ్ ॥

ప్రభవపట్కముచే త్వంవదార్థమును నిరూపించి ద్విత్వీయపట్కముచే తత్పదార్థమును నిరూపించుటకు యారవయధ్యాయాంతమున “యోగివా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రిద్దానా నృజతే యో మాం స మే యుక్త తమో మతః ॥”

“ఎవడు నన్ను పొందిన (నాయందే శిలిపిన) యంతఃకరణచే శ్రిద్ధానంతుడై నన్ను భజించునో అట్టి వాడు సర్వయోగులలో యుక్తతముడై నాకు సమ్మతుడు” అని చెప్పబడెను. అందు వాతత్వమిట్టిది; ఈ తీరుగ మద్గతాంతరాత్మయగును. అను నీవిషయమును చెప్పనిచ్చకలవాడై శ్రీకృష్ణవరమాత్మ “మయి” అనునది మొదలుకొని చెప్ప మొదలిడెను.

చెప్పబోవు లక్షణములుకల నాయందే (పరమేశ్వరునియందే) యాసక్తమైన మనస్సు కలవాడు. (ఓయర్జునా ! నాయందే మనస్సు లగ్నమగునటుల చేయుట నీకునులభమని సూచించుటకు “సార్థ” అని ప్రయోగింపబడెను.) మనస్సమాధానమును చేయువాడవై, ఐహికఫలలాభముకొఱకు రాజ్యాధికముగాని; స్వర్గాది ఫలముకొఱకు యజ్ఞదానాధికముగాని యాశ్రిమముగ లేనివాడవై, కేవలము నన్నే యాశ్రియించిన వాడవై సంశయము లేకుండునటుల యేతరుల తెలికొనెదవో నేను చెప్పబోవు యామార్గమును వినుము.

ఓ శ్రీకృష్ణ ! నాయెదురుగ నీవుంటిచే సంశయమేమియు లేకుండగ నిన్ను తెలిసికొనుచుంటినే “అనంశయం సమగ్రిం మాం యథా జ్ఞాన్యసి తచ్చృణు” అని చెప్పుట యెట్లు పొసగు ననెనవా ? నీ దృష్టికి కమపించు యీరూపమే నాదికాదు. మరియు నేను సమస్తవిభూతిబలశక్తైశ్వర్యాధి సకలగుణవిశిష్టశమ. అట్టి సగుణ రూపమును నిర్గుణతత్వమును యెటులసంశయము లేకుండునటుల తెలిసికొనెదవో చెప్పెదవినుము. ॥౧॥

పదమార్గ ప్రకటన :— పూర్వాధ్యాయమువలన “మద్గతే నాంతరాత్మనా” ఇత్యాధికముచే నభ్యాసయోగముచే చేహమునం దంతర్యామిగ నున్న స్వస్వరూపముయొక్క ప్రతీతిని (జ్ఞానమును) చెప్పి యిప్పుడు సర్వాత్మకముగ నున్న పరమాత్మయొక్క ప్రతీతికి సాధనోపాయమును చూపించుచు యీశ్వరసంబంధమగు మాయావై భవమును “మయి” అను శ్లోకము మొగలుకొని ప్రకటనచేయుచుండెను. ॥౧॥

శ్లో॥ జ్ఞానం తేహం సవిజ్ఞాన మిదం వత్సవ్య మ్యశేషతః ।

య జ్ఞాత్వా సేవా భూయోఽన్య జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే

||౨||

ప ద వి భా గ ము :— జ్ఞానం-తే-అహం-సవిజ్ఞానం-ఇదం-వత్సవ్యమి-అశేషతః-యత్-జ్ఞాత్వా-గ-
-ఇహ-భూయః-అన్యత్-జ్ఞాతవ్యం-అవశిష్యతే-

||౨||

వృ త్తి ప దా గ్ర ము :— యత్=విజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని; ఇహ=ఈజన్మమునందు; భూయః=తిరిగి; జ్ఞాతవ్యం=తెలిసికొనదగిన పురుషాస్థానము; నావశిష్యతే=మిగిలియుండదో, ఇరం=ఈచెప్పబోవు; ప విజ్ఞానం=స్వానుభవముతోగూడిన; జ్ఞానం=అవరోక్షరూపముగు మద్విషయకజ్ఞానమును, (చైతన్యమును) తే=నీకొఱకు, ఆశేషతః=పంపూర్తిగ, అహం=నేను, వత్సవ్యమి=చెప్పగలను.

||౨||

కాంకరభావ్యమ్ :—

జ్ఞాన మితి తచ్చ మద్విషయం జ్ఞానం తే తుభ్య మహం సవిజ్ఞానం విజ్ఞానసహితం స్వానుభవయుక్త మిదం వత్సవ్యమి కథయిష్యా మ్యశేషతః కాత్స్నేయ సత్ జ్ఞానం వివక్షితం స్త్రోతి-

కాంకరభావ్యరత్నబోధిని :—

మొదటి శ్లోకమున “జ్ఞాన్యసి” అని చెప్పబడెను. ఆజ్ఞానము పరోక్షమా? అను శంకజనింపక మాన డట్టిశంక జేయరాదు. ఎలక నాజ్ఞానము పరమేశ్వరవిషయకము, అపరోక్షము, స్వానుభవయుక్తము అగునది. అట్టిజ్ఞానమును సంపూర్ణముగ నీకొఱకు చెప్పగలను. అట్టి విజ్ఞానసహితముగు జ్ఞానము సంభవించిన నేమి ఫలము పొందెను? అను శంకపై జ్ఞానఫలమును యుత్తరార్థముచే జెప్పుచుండెను. ఇట్టి ఫలప్రదర్శనముచే జ్ఞానమును స్తుతించుచుండెను. అద్వాని

— : 2వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు : —

మ ధు నూ ద న న ర స్వ తీ య ము :— పూర్వశ్లోకమున “యథా జ్ఞాన్యసి” అని చెప్పబడెను. “జ్ఞాన్యసి” అనగా తెలిసికొనగలవో అని యర్థము. తెలిసికొనడ మరగా జ్ఞానమని కదా! అజ్ఞానము పరోక్షమా? యను శంకను తొలగించుచు యర్థముని యభిముఖిరణముకొఱకు ‘జ్ఞానం’ అను దానిచే నాజ్ఞానమును స్తుతించుచుండెను.

సంశయము అసంభావన, విపరీతభావన అనెడి వృత్తిబంధములచే ఫలజనకముకాని జ్ఞానము పరోక్ష మనంబును. సంశయాసంభావనావిపరీతభావనలను తొలగించిన విచారపరిపాకాస్త్రమున నాప్రసాదముచే జనించిన జ్ఞానము ఫలమును కలుగజేయుచు, యపరోక్ష మనబడును. విచారపరిపాకముచే జనించునదగుటచే యాజ్ఞానమే విజ్ఞాన మనబడును. అట్టి విజ్ఞానముతో గూడిన నావత్సవ్యమయకముగు కాత్స్నేయసత్తవ్యయపరోక్షజ్ఞానమును నీకొరకు నేను సాధనఫలాది సహితముగటచే నిరక్షేపముగ చెప్పెద.

శ్రుతిసిద్ధమైన యేకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానవృత్తి ననుపరించుచు “యజ్ఞాత్వా” అని చెప్పుచుండెను. విత్యచైతన్యరూపముగు యేజ్ఞానమును వేదాన్తజన్యమోవృత్తివిషయమునుగ జేసుకొనినచో యీజన్యవారభూమియందు తిరిగి యితరమైన దేదియు తెలిసికొనదగినది కొంచమైన మిగిలియుండదు. ఎందువలననన :— సర్వకల్పనాధిష్ఠానము సన్మాతృము. అట్టి సన్మాతృజ్ఞానముచే కల్పితములన్నియు వాధితములగును. ఇక సన్మాతృమే మిగిలియుండును అట్టి సన్మాతృజ్ఞానముచే నీపు కృతార్థుడవు కాగలవని యభిప్రాయము ||౨||

శాంకరభాష్యమ్ :—

శ్రీమత రభిముఖకరణాయ | యజ్ఞాత్వా యజ్ఞానం జ్ఞాత్వా నేహ భూయః పునర్జాతవ్యం
పురుషార్థసాధన మవశిష్యతే నావశేషో భవతీతి | మత్తత్త్వజ్ఞో యః స సర్వజ్ఞోభవతీత్యర్థః |
అతో విశిష్టఫలత్వా ద్దుర్లభం జ్ఞానమ్ |

|| ౨ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

వలస శ్రీమత రభిముఖుడగును. ఏకవిజ్ఞానముచే నర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞ నాశ్రియించియు త్తరార్థము
చెప్పబడెను. ఏయపరోక్షరూపముగు జ్ఞానమును తెలిసికొని యీలోకమున కాని, యీశ్వరీ
రమునందు కాని, తిరిగి తెలిసికొనదగిన పురుషార్థసాధన ముండదో యట్టి జ్ఞానమును చెప్పె
దను. ఎవడు తత్త్వజ్ఞుడో వాడు సర్వజ్ఞుడు. కాన జ్ఞానము విశేషఫలము కలదగుటచే
దుర్లభము.

|| ౨ ||

శంకరాచార్యుని యము :— శ్రీకృష్ణపరమాత్మ దేనిని యుపదేశించెనని వ్రతజ్ఞు చేసెనో అట్టి
పరమాత్మజ్ఞానమునే “జ్ఞానం తేహం” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను

నాయుపదేశానంతర తథానున కలిగెడి యనుభవసంయుక్తముగు పరమాత్మవిషయకమైన జ్ఞానమును,
ఎంత యుపదేశముచే నప్రస్తుతభవము కలుగునో అంతయు నిరవశేషముగ నుపదేశించెదను.

నాచే యుపదేశింపబడిన జ్ఞానమును పొంది యీ బ్రహ్మవిషయమున తిరిగి పొందతగిన యితర పురు
షార్థ సాధన ముచేయవలెదను. దీనిచేతనే కృతార్థుడవు కాగలవు.

లేక :— నేను జగద్గురువును అట్టి నేను మునుమును శుద్ధాత్మ యగు నీకొఱకు “సత్సం జ్ఞాన మన
స్తం బ్రహ్మ” అను శ్రుతిప్రతిపాదితమైన జ్ఞానైకసర్వరూపము విద్వాంసులచే ప్రత్యక్షముగ ననుభూయ
మానము, అహ మర్థమగుటచే సాక్షాదపరోక్షరూపము, ఇదంతయా నిర్దిష్టమునగుబ్రహ్మమును విజ్ఞానసహిత
ముగ అనగా అట్టి బ్రహ్మమభవము యెట్లుకలుగునో యట్లు సంపూర్ణముగ నుపదేశించెదను, అట్లుపదేశించి
నల మేమనిన? అట్టి పరమాత్మజ్ఞానము కలిగినచో “యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవ త్యమతం మత మవిజ్ఞాతం
విజ్ఞాతమ్. “కస్మి న్మగవో విజ్ఞాతే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి” అను శ్రుతివలన నిర్ధమైన యేకవిజ్ఞానముచే
సర్వవిజ్ఞానము కూర్చయమాణ మగుటవలన విద్వాంసునకు తెలుసుకొనదగిన దేదియు యితర ముండదు.
అనగా వెదదు వాతత్త్వమును తెలిసికొనునో వాడు సర్వజ్ఞుడని యర్థము

|| ౩ ||

శ్రీధరీయము :— ఇవట జ్ఞాన మనగా కాస్త్రోజ్యమని యర్థము. విజ్ఞానమనగ ననుభవము, మద్వి
షయమైన యనుభవముతో గూడిన జ్ఞానమును సంపూర్ణముగ నీకొఱ కుపదేశించెదను. దీనిని తెలిసికొని
శ్రీయోమార్గమునందుండినవానికి తిరిగి తెలిసికొనదగిన దేదియు లేదు. నాయుపదేశము మాత్రము
చేసే కృతార్థుడగు నని యర్థము.

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక :— పూర్వమునందు “జ్ఞానస్య” అని చెప్పబడెను ఇపు డాజ్ఞానమునే
“జ్ఞానం తేహం” అను శ్లోకముచే ప్రతిచుచుండెను.

ఈశ్వరభాష్యమునందు మద్విషయకమైనట్టియు, స్వానుభవయుక్తమైన జ్ఞానమును సంపూర్ణముగ చెప్పి
గలవని చెప్పి శ్రోతయొక్క యాభిమతియు కొఱకు వివక్షితమైన యాజ్ఞానమును ‘యజ్ఞాత్వా’ అను మత్త-
రార్థముచే ప్రతిచుచుండెను. పూర్వమునందు “జ్ఞానస్య” అని చెప్పబడిన “యాజ్ఞానము పరోక్ష-

గీ॥ మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చి ద్యతతి సిద్ధయే ।

యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్నాం వేత్తి తత్త్వతః

131

పదవిభాగము:— మనుష్యాణాం=సహస్రేషు=కః=చిత్=యతతి=సిద్ధయే=యతతాం=అపి=సిద్ధానాం=కః=చిత్=మాం=వేత్తి=తత్త్వతః=

ప్రతిపదార్థము:— మనుష్యాణాం=మనుష్యులయొక్క సహస్రేషు=అనేకవేలలో, కశ్చిత్=ఒకానొకడే, సిద్ధయే=సిద్ధికొనుట, (మోక్షముకొనుట)యతతి=ప్రయత్నించును. యతతాం=ప్రయత్నించునట్టి, సిద్ధానామపి=సిద్ధులలోను, కశ్చిత్=ఒకానొకడే, తత్త్వతః=యథార్థముగ, మాం=నన్నును; వేత్తి=తెలిసికొనును.

జ్ఞానమా?" అను శంక జనించును. అట్టి శంకను తొలగించుటకు భాష్యమునందు "తచ్చ జ్ఞానం మద్విషయం" అని వివరించెను. ఈ చెప్పటవలన బ్రహ్మశ్లోకమునందుగల "జ్ఞానస్య" అను దానిచే యవరోక్షజ్ఞానమే వివక్షితమైనది

"ఇదం జ్ఞానం" ఈ యవరోక్షజ్ఞానము అవగా చెతన్యము. విజ్ఞానముతో గూడినయట్టి చెతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారమగుచో నేమి ఫలము పొందించు నను శంకను తొలగించుటకు "యజ్ఞాత్వా" అను నీళ్లొకోత్ర ర్థమును చెప్పెను. "ఇదం" అను దానిచే చెతన్యమునకు వరోక్షత్వము తొలగించబడుచుండెను. ఈవిషయమే "సవిజ్ఞానం" అను దానిచే పృష్టపరుపబడెను "జ్ఞానం" అవగా "సత్యం జ్ఞానమనంత్రబ్రహ్మ" "విజ్ఞానమానంత్రం బ్రహ్మ" ఇత్యాది ప్రతిబోధితమగు శుద్ధప్రజ్ఞాబ్రహ్మమును సాధనకలాపసహితముగ నీకొనుట చెప్పగలను.

శబ్దమునకు వరోక్షజ్ఞానకత్యము స్వభావముకదా! నీ యుపదేశవాక్యములవలన కలిగెడి జ్ఞానము వరోక్షమే యగునుకాని యవరోక్ష మెట్లగును? అను శంకను తొలగించుటకు "సవిజ్ఞానం" అని చెప్పబడెను. "దశమ స్త్యమసి" అను వాక్యమువలన సన్నికృష్టవస్తుస్థలమునను శబ్దమువలన యవరోక్షజ్ఞానము గూడ జనించుటచే శ్రీకృష్ణోపదేశమువలన నవరోక్షజ్ఞానము జనించును. కాన పూర్వోక్తశంకకు తావులేదు అని కొందఱు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్టి వ్యాఖ్యానము "తచ్చ మద్విషయం జ్ఞానం" అను భాష్యమువలన భాష్యకారుల కభిప్రేతము కాదు. కాన తద్భాష్యనురోధముచే "జ్ఞానం" అనుదానికి కాస్త్రవిజ్యజ్ఞానమనియు, "విజ్ఞానం" అనుదాని కనుభవము అనియే వ్యాఖ్యానింప నగును.

— : 2వ అధ్యాయము 3వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— నా యనుగ్రహము లేనిదే నుహాఫలమగు జ్ఞాన మతిమద్గతము ఎదుపలనిన? కాస్త్రీయజ్ఞానకర్మయోగులగు ననేకులలో ననేకజన్మకృతమకృతపుంజవరిపాకముచే బొందబడిన నిత్యానిత్యవివేకముకల యొకానొకడే సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానోత్పత్తికొనుట ప్రయత్నించును. జ్ఞానముకొరకు ప్రయత్నించునట్టియు పూర్వజన్మకృతమకృతవివేకముకల సాధకులలో యొకానొకడే శ్రవణమనననిదిధ్యానల వరిపాకాస్త్రమున 'మాం' పరమేశ్వరుని గురూపదీప్తమగు 'తత్త్వమసీత్యాది మహావాక్యములవలన ప్రత్యగభిన్నముగ దెలిసికొనును. అనేక మనుష్యులలో అత్మజ్ఞానసాధనముల ననుష్ఠించువాడు పరమదుర్లభుడు. అట్టి సాధనముల ననుష్ఠించువారలలో ఫలమును పొందువాడు పరమదుర్లభుడు కాన నీ జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్య మేమి చెప్పవలెను? చెప్పుట కనువు కాని దని యభిప్రాయము.

శాంకరభాష్యమ్:—

కథ మిత్యవ్యతే-మనుష్యాణా మితి | మనుష్యాణా మధ్యే సహసే వ్యవేకేషు కశ్చిద్యత
తతి ప్రయత్నం కరోతి సిద్ధయే సిద్ధ్యర్థం తేషాం యతతా మపి సిద్ధానాం సిద్ధా ఏవ హితే యే
మోక్షాయ యతస్తే తేషాం కశ్చిదేవ మాం వేత్తి తత్వతో యథావత్ 131

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

జ్ఞానము నకు దుర్లభత్వ మెట్టిదనిన చెప్పెద వినుము. అనేకమంది మనుష్యులలో యెవడో
యొకానొకడే మోక్షముకొఱకు ప్రయత్నించును. ఇట్టి ప్రయత్నము చేయు వారలందఱు
సిద్ధులే. ఇట్టి వారలలో యెవడో యొకానొకడే యధార్థముగ నన్ను తెలిసికొనును. 131

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మము అహమిదమగుచో నంతటను “బ్రహ్మైవాహమస్మి”
అను జ్ఞానమెందులకు కలుగదనదవా? సత్యమే కలుగదు. విచారింప “నుత్పాతా దవరోజా దృశ్యా”
అను కుశితియు బ్రహ్మము సాక్షా దవరోక్షమనియే చెప్పుచున్నది అయినను యనేకజన్మాత్మత పుణ్యపుంజా
ముచే జనించిన చిత్తపరిపాకమువలన పుట్టిన విచేక, వైరాగ్యము దమ, సంన్యాసాద్యుత్తమసాధనసంపత్తి
కలిగి పరమేశ్వరానుగ్రహపాత్రులైన వారలకే శ్రవణమననాదులచే బ్రహ్మవరోక్షజ్ఞానము సిద్ధించును.
కాని పరివచితులు, ఈశ్వరకృపాదూరవర్తులు, కామాగ్నిదందహ్యమానులు నగు వారలకు మాత్రము—
మూర్ఖుని వృథ యంధులకువలె బ్రహ్మము సర్వగతమైనను తజ్ఞానము దుర్లభము అని “మనుష్యాణాం”
అనుజ్ఞోకముచే తెచ్చుచుండెను.

ఈ జ్ఞోకమున “మనుష్యాణాం” అని చెప్పటచే మనుష్యులకంటె వేరగువారలకు (పశుపక్ష్యాదులకు)
బంధమోక్షజ్ఞానము లేదని సూచింపబడెను. కాన మనుష్యులకే బంధమోక్షజ్ఞానకాంత్రతదర్శగ్రహణాధి
కారము. అందుచే మనుజుత్వమును పొందినవారలు మోక్షముకొఱకు ప్రయత్నింపవలయును. అని
సూచి. చుటకు యీజ్ఞోకమున “మనుష్యాణాం” అని చెప్పబడెను.

మనుష్యులలోగూడ పాపపూరితదేశము కలవారలందఱును ముక్తికి యోగులు కాని సూచిం
చుటకట “సహసేషు” అని చెప్పబడెను. దేవకృపైకలభ్యమగు మోక్ష మతిదుర్లభము కాన “సహసేషు”
అనుపదము అయుత, నియుత లక్షల కవలక్షణము, అనగా సహసేషు, అయుతము, నియుతము లక్షలలో
యెవడో యొకానొకమనుష్యుడు మోక్షోకకామనచే శ్రద్ధాశక్తుల చేతను, యీశ్వరాప్రణయిచేసిననేక
జన్మానసత్కరమృత్యుపరిపాకమువలన పరికుద్ధాంతఃకరణము కలవాడై, విచేకవైరాగ్యముదమాద్యుత్త
మసాధన సంపన్నుడై జ్ఞానసిద్ధికొఱకు నిత్యనిరంతరశ్రవణాదినిష్ఠతో ప్రయత్నించును. ఎవని చిత్తము
దృష్టాదృష్టసర్వవిషయములందు వైముఖ్యమును పొంది శ్రవణమనననిదిధ్యానలయందే నిలుచునో అట్టివాడే
సిద్ధుడనబడును. ఇట్టి పూర్వోక్తలక్షణసంపన్నులు, కేవలజ్ఞానసిద్ధికొఱకే శ్రవణాద్యేకస్థులగు సిద్ధులలోను
వేలు కోటిపర్యంతులలోను యెవడో యొకానొకడే గుర్వాత్మేశ్వరమనసాధారణసంపన్నుడే నిత్యనిరంతరనిర్వి
కల్పక సమాధినిష్ఠాపరికాంతుడగు బ్రహ్మవిదులైనాడే “వాసుదేవ స్వర్ణమిదం” అని సాక్షాత్తు నన్ను
అనందైకరసస్వరూపము, చిచ్ఛవము, అద్వితీయము, నగు పరబ్రహ్మనుగ దెలిసికొనును

విష్ణువును, రాముని, కృష్ణదేవుని మనుష్యాదులు తెలుసికొనుచుండ నొకానొకడే నన్ను తెలిసికొనునని
చెప్పట యెట్లు పొసగుననదవా? దేవమనుష్యాదులు తెలిసికొనుట యథార్థమే. కాని వారలు నన్ను అయ
థాభూతస్వరూపముగనే స్వతః భిన్నునిగ, పరిచ్ఛిన్నునిగ దెలుసుకొనుచుండిరి. యథార్థస్వరూపమును దెలిసి...

గీ. భూమి రావోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ |

అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా |

॥౪॥

వ ద వి భా గ ము :— భూమిఁ-అహః-అనలో-వాయుః-ఖం-మనః-బుద్ధిః-ఏవ-చ-అహంకారః-ఇతి-ఇ యం-మే-భిన్నా-ప్రకృతిః-అష్టధా |

॥౪॥

ప్రకృతి వ దా ర్థము :— భూమిః-పృథివీతత్వము అహః-జలతత్వము, అనలో-అగ్నితత్వము, వాయుః-వాయుతత్వము; ఖం-అకాశతత్వము; మనః-మనఃకారణమగునట్టి యహంకారము; బుద్ధిరేవ-చ-అహంకార కారణమగుమనో తత్వము; అహంకారః-అవిద్యాత్మకమగునవ్యక్తము; ఇతి ఇట్టితీరున; మే-నాయెక్క. ప్రకృతిః-మాయాశక్తి; అష్టధా ఎనిమిదివిధముల; భిన్నా-వేరై యున్నది.

॥౪॥

కాంక్షరభావ్యమ్ :—

శ్రోతారం ప్రరోచనే నాభిముఖకృత్యాహ- భూమి రితి | భూమి రితి పృథివీతత్వము చ్యుతే న స్థూలా 'భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా' ఇతి వచనాత్ | తథా అబాదయోఽపి తస్మాత్ప్రాణ్యో వోచ్యతే | ఆహోఽనలో వాయుః ఖం మన ఇతి మనసః కారణ మహంకారో గృహ్యతే |

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధని :—

జ్ఞానార్థము ప్రయత్నము, ప్రయత్నద్వారమున జ్ఞానలాభము, ప్రయత్నజ్ఞానద్వారము న ముక్తియు దుర్లభ మని చెప్పుటకు శ్రోతృప్రరోచనేమే ఫల మని తలచి ప్రరోచన ముచే శ్రోత యగు యర్జునుని యభిముఖునిగ జేసుకొని తాను సర్వాత్మకు డగుటచే పరి

కొనుటలేదు. కనుకనే “కృష్ణ స్థాం వెత్తి తత్వతిః” అని చెప్పుచుండెను. “ఎకస్మి న్నదృశ్యేఽనాత్మే” ఇత్యాది శ్రుతిమలచే దృశ్యత్యవైశిష్ట్యరహితునిగ చెప్పబడిన మాయాతత్కార్యలేఖసంబంధమాన్మనీ, నిత్య శుద్ధబద్ధము క్తస్వభావుని, ఆనందై కతమవును, అద్వితీయవరజిహ్వాము నగు నన్ను బ్రహ్మవిమ త్రముదోషడే తన యాత్మస్వరూపముగ సాక్షాత్తు తెలిసికొనును. ఇతరు డెవడును తెలిసికొనలేడు.

ఈ చెప్పుటవలన దేలిక యాశయ మేమనః బ్రాహ్మణ ఊత్సాహ వైశ్య. కూమ్రీలలో నాలుగువర్ణముల వారికి ముముక్షుత్వము, చిత్రశుద్ధి, జ్ఞానోద్దేగముగ నియతశ్రవణాదిజీవప్రతి, తత్సముత్పన్నసమ్యక్జ్ఞానసిద్ధి, తదేకద్వారమున ముక్తియు సిద్ధించునుగాని యందు నాల్గువర్ణముల వారిలోను పూర్వపూర్వ వర్ణములవారలకు సిద్ధించునటుల యుత్తరోత్తర వర్ణములవారలకు సిద్ధింపనేరదు. అనగా బ్రాహ్మణ ఊత్సాహవైశ్యపేక్షచే కూర్చున్న కతిదుర్లభము. బ్రాహ్మణఊత్సాహపేక్షచే వైశ్యున కతిదుర్లభము. బ్రాహ్మణాపేక్షచే ఊత్సాహవైశ్యున కతిదుర్లభము. బ్రాహ్మణునికి సులభమైనటుల ఊత్సాహవైశ్యునకు సులభ సాధ్యముకాదు. ఊత్సాహవైశ్యునకు సులభమైనట్లు వైశ్యునకు సులభసాధ్యముకాదు. వైశ్యునకు సులభమైనటుల కూర్చున్నకు సులభసాధ్యము కాదని నూచించబడెను, కాన వివేకవంతులకు ప్రయత్నపూర్వకముగ పూర్వోక్తసాధనసంపత్తిచే ముక్తి సంపాదించవలెననిది.

॥౪॥

—: 2వ అధ్యాయము ౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు :—

మధుసూదన సరస్వతీయము :— ఇట్లు శ్రోతయగు యర్జునుని ప్రరోచనద్వారా యభిముఖునిగ జేసుకొని సర్వాత్మకు డగుటచే తన (శ్రీకృష్ణవరమాత్మ) యొక్క పరిపూర్ణత్వమును చెప్పవలచి మొట్ట మొదట అవరాప్రకృతిని “భూమి రావః” అను శ్లోకముచే సుపన్యసించుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

బుద్ధి రిత్యహంకారకారణం మహత్తత్త్వం । అహంకార ఇత్యవిద్యాసంయుక్తమన్యక్తమ్ । యథా విషసంయుక్తమన్నం విష ముచ్యతే ఏవ మహంకారవాసనావ దన్యక్తం మూలకారణ మహంకార ఇత్యుచ్యతే ప్రవర్తకత్వా దహంకారస్య । అహంకార ఏవ హి సర్వస్య ప్రవృత్తిబీజం దృష్టం లోకే । ఇతీయం యథోక్తా ప్రకృతి ర్మే మమైశ్వరీ మాయాశక్తి రప్తధా బిన్నా భేద మాగతా । ౧౪

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

పూర్వత్వము నవతరింపజేయుచు మొట్టమొదట యపరాప్రకృతిని “భూమిః” అను ప్రోక్తముచే జెప్పుచుండును.

ఇచట భూమి శబ్దముచే ‘భిన్నా ప్రకృతి రప్తధా’ అను ముందు వాక్యానురోధముచే పృథివీతత్వము చెప్పబడును. మూలపృథివీమాత్రీము చెప్పబడును. అట్లే అజ్ఞాదిశబ్దముచే తన్మాత్రీలే చెప్పబడును. అనగా ‘అపః’ జలతన్మాత్రీము. ‘అనలః’ అగ్నితన్మాత్రీము. “వాయుః”

సాంఖ్యులు :— పంచబుద్ధ్యాత్మీలు, అహంకారము, మహత్తత్త్వము, అన్యక్తము యీ యెనిమిదిని ప్రకృతులు. అయిదు మహాభూతములు, అయిదు కర్మేంద్రియ, లు అయిదు జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియజ్ఞానేంద్రియసాధారణముగు మనస్సు యీ షడునారున్న వికారము కనియు వైచాలీ నన్నిటిని సమిష్టిగ లెక్కించిన యిరువదినాలుగు తత్త్వములనియు శెప్పెదరు ఈశ్వోకమునందు గల “భూమిః, అపః, అనలః, వాయుః, ఖం” అను యిదు శబ్దములు లక్షణావృత్తిచే పృథివీప్రేక్షావాయ్వికాశము లనెడి పంచమహాభూతముల నూత్నాస్థాయీభూతముగు గంధరసరూపస్పృశశబ్దరూ. మైత్ర పంచతన్మాత్రీలను బోధించును. బుద్ధ్యహంకారశబ్దములు స్వార్థ (బుద్ధ్యహంకార) ములనే బోధించును. మనశ్శబ్దము “ప్రకృతిరప్తధా” అను స్థలమునందుగల ప్రకృతిశబ్దార్థముతో నభేదసంబంధముచే నన్వయించి యగ్రమును బోధించుటచే స్వార్థమును విడిచి లక్షణావృత్తిచే నన్యక్తమును బోధించుచున్నది. లేక మనశ్శబ్దము పంచతన్మాత్రీసంబంధము వలన మహాకారణముగు సహంకారమును బోధించును బుద్ధిశబ్దము యహంకార కారణముగు మహత్తత్త్వమును ముఖ్యపృత్తి (శక్తి)చే బోధించును. అహంకారశబ్దము ప్రవర్తకత్వాద్యసాధారణధర్మసంబంధమువలన సర్వ వాసవావాసితముగు అవిద్యాత్మికమైన యన్యక్తమును లక్షణావృత్తిచే బోధించుచున్నది. పైన చెప్పబడిన విధమున ప్రకృతి సాక్షిభావ్యమగుటవలన యపరాక్షర్యమైన మాయ యని పేరుగలదై, సర్వమేష్వరసంబంధ శక్తియై, అనిర్వచనియన్వభావముకలదై, తిగుబాత్మికయై యెనిమిదివిధములుగ భిన్నమై యున్నది. నిఖలజడస్థము యీప్రకృతియందే యంతర్భవించుచున్నది. యని ప్రాక్షోక తాత్పర్యము. ౧౫

శంకరానందీయము :— బ్రహ్మ మెట్టిది? ఏలక్షణము కలది? అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ “జ్ఞానం తేజహం సవిజ్ఞానం” అని బ్రహ్మకు జ్ఞానస్వరూపత్వము లక్షణ మని చెప్పి ప్రస్తుతము “తదనన్యత్వ మారంభణశబ్దాదిభ్యః” వాచారంభణం వికారో నామధేయః” ఇత్యాదిశబ్దములవలన జగత్తు బ్రహ్మముకంటె యన్వయమనియు బోధించు మాత్రీమువలనను, “సర్వః కల్పిదంబ్రహ్మ” అను శ్రుతివలనను నిఖలజగత్తు బ్రహ్మకార్య మగుటవలనను, బ్రహ్మవిసర్గ మగుటవలనను నిఖలజగత్తు బ్రహ్మస్వరూపమే యని బోధించుటకన్న, నిర్వికారుడైన బ్రహ్మమునకు ప్రకృతిద్వారమున జగత్కారణత్వ నిర్దిశాను మొట్టమొదట అపరాప్రకృతిని “భూమి రావః” అను దానిచే నిర్దేశించుచుండును.

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

వాయుతన్మాత్రము, సంకల్పవికల్పాత్మకమునగుమనస్సు అహంకారములేనిదే సంభవింపనందున మనఃకారణమగు యహంకారమును మనశ్శబ్దముచే గ్రహింపనగును. బుద్ధిశబ్దముచే నహంకారకారణమగు మహత్తత్వమును గ్రహింపవలయును. విషసంయుక్తాన్నము విషమని చెప్పబడినట్లు యహంకార వాసనాయుతము, మూలకారణము నగు (లోకమున యహంకారమే సర్వమునకు బ్రవృత్తిబీజముగాన నట్టి యహంకారము ప్రవర్తకమగుచే) యహంకార మవ్యక్తమని చెప్పబడును. కాన నిచట నుండు అహంకారశబ్దముచే యవిద్యాత్మకమగు నట్టి యవ్యక్తముచెప్పబడును. ఈ చెప్పుటవలన దేలినయాశయమేమి? పృథివీతన్మాత్రము 1, జలతన్మాత్రము 2, తేజస్తన్మాత్రము 3, వాయుతన్మాత్రము 4, ఆకాశతన్మాత్రము 5, మనఃకారణమగునట్టి యహంకారము 6, అహంకారకారణమగు మహత్తత్వము 7, అవిద్యాత్మకమగునట్టి యవ్యక్తము 8, అని నానంబధమగు యపరాప్రకృతి యెనిమిదివిధములుగ భిన్నమైయున్నది. 181

“భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా” అని భూమిలగాయకు, యెనిమిదింటి ప్రకృతిత్వము తెప్పుటవలన ఇచ్చట “భూమి:” అను మొదలగు శబ్దములచే గంధాదితన్మాత్రస్వరూపమగుకారణాత్మకమైన సూక్ష్మములు గ్రహింపనగును. “మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త” అను కారికచే మహదాదులకు వికృతిత్వము చెప్పబడుచుండ ప్రకృతిత్వ మెటుల సంభవించునని శంకింపజనదు. మహదాదులుగూడ జగదారంభక మొలగుటచే ప్రకృతిత్వము సంభవించును. అట్లే “అహః” రసతన్మాత్రాలు, “అనలః” రూపతన్మాత్రాలు “వాయుః” స్పర్శతన్మాత్రాలు “ఋణ” శబ్దతన్మాత్రాలు, “మనః” సంకల్పవికల్పములహంకారప్రధానమగుటవలన మనశ్శబ్దముచే సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సునకు కారణమగునట్టి యహంకారమును గ్రహింపనగును. బుద్ధి శబ్దముచే సర్వసమీప్తియగు మహత్తత్వమును లక్షణచే గ్రహింపవలయును. “అహంకారః” అను శబ్దముచే అహంకారవాసనావికృతమగు నవిద్యాత్మకమైన యవ్యక్తము చెప్పబడుచున్నది. శీఘ్రమునందు కాభావద్వైపువహనమువలె సర్వకారణమగు యవ్యక్తమునందు మహదాదిసర్వవికారవారముల సంభవించుటవలన “కారణగుణాహి కార్యగుణా వారథస్తే” (కారణగుణములు కార్యగుణములను పుట్టించును). అను న్యాయమువలన నీ ప్రకృతి కారైక్యవేద్యమై పైని తెప్పించిధమున నెనిమిదివిధములై నిర్గుణమై నను పరమాత్మకు ప్రకృతిగుణద్వారమున పగుణత్వమునందు, సృష్టిస్థితిలయకారణత్వమునందు యుపాధి యగుచున్నది. దేనికార్యమగు నీ జగజ్జాలమంతయు మరుమరీచికాకల్పమో అట్టి ప్రకృతి “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్” అను కుఠిప్రసిద్ధమైనది. 182

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక:— “యద్ జ్ఞాత్వానేహ భూయో-న్యజ్ఞాతవ్య మనశ్శబ్దతే” అని చెప్పుటచే శ్రోతయును యర్థునుని యభిముఖముగ తేనికొని తదుపపత్తికొఱకు (దేనిని తెలిసికొనుటచే తెలిసికొనునది మిగిలియుండదో అనుదానియుపపత్తికొఱకు) చేతనాచేతనప్రపంచము తనయం దధ్యస్తమని బోధించుటకొఱకు “భూమి రాహః” అని చెప్ప మొదలిడెను.

“ఇతియం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా” అను వాక్యశేషమువలన ఆకాశాదిశబ్దములచే శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములనెడి తన్మాత్రాలు లక్షణావృత్తిచే గ్రహింపనగును. మనశ్శబ్దముచే మనఃకారణమగు యహంకారమును, బుద్ధిశబ్దముచే నహంకారకారణమగుమహత్తత్వమును గ్రహింపవలయును. విషమి

౧౧. అపరేణ మిత స్తన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్ ।
జీవభూతాం మహాబాహో! యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥

1౧౧

పదవిభాగము :— అపరా = ఇయం = ఇతః = తు = అన్యాం = ప్రకృతిం = విద్ధి = మే = పరాం = జీవ
భూతాం = మహాబాహో! యయా = ఇదం = ధార్యతే = జగత్ ॥

1౧౧

అర్థబోధిని :— ఇయం = ఈయేనిమిదివిధములగుప్రకృతి; అపరా = నికృష్టమైనది; మే = మహా
బాహో! = ౬ గొప్పబాహువులుకల యర్జున!; యయా = ఏప్రకృతిచే; ఇదం = ఈ; జగత్ = జగత్తు; ధార్యతే =
ధరింపబడుచున్నదో; ఇతః = ఈఅష్టవిధములగుప్రకృతికంటె; అన్యాం = భిన్నమైనట్టిన్ని; జీవభూతాం = ప్రాణధా
రణిమిత్రమైనట్టి; మే = నాయొక్క; ప్రకృతిం = ప్రకృతిని; పరాం = ఉత్కృష్టమైనదానినిగ; విద్ధి =
తెలిసికొనుము.

1౧౧

శాంకరభాష్యమ్ :—

అపరేతి! అపరా న పరా నికృష్టాశుద్ధానర్థకరీ సంసారబంధనాత్మ కేయ మితోఽస్యా
యథోక్తాయా స్తన్యాం విశుద్ధాం ప్రకృతిం మమాత్మభూతాం విద్ధి మే పరాం ప్రకృష్టాం జీవ
భూతాం జేత్రజ్ఞలక్షణం ప్రాణధారణనిమిత్తభూతాం మే మహాబాహో! యయా ప్రకృ
త్యేదం ధార్యతే జగ జన్త్రప్రవిప్లయా

1౧౧

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

అచేతనవర్గము నేకీభావ మొనరించుటకు ప్రకృతి కష్టవిధత్వమును చెప్పి వికారావచ్ఛిన్న
(వికారవిశిష్ట) కార్యకల్పమగు చేతనవర్గము నేకీభావ మొనరించుట కవిద్యాశక్త్యవచ్ఛిన్నుడగు
శ్రీకృష్ణుని యన్నమును విషము అని చెప్పువిధమున అహంకారవాసనావిశిష్టమగు నవ్యక్తము అహంకార
మని చెప్పుటను. కాన అహంకారశబ్దముచే నవిద్యాసమ్మిశ్రితమగు నవ్యక్తమును గ్రహింపవలయును.
ఇట్లు శబ్దస్పర్శరూప రసగంధరూపమగు పంచతన్మాత్రాలు, అహంకారము, మహత్తత్వము, అవ్యక్తము
(ప్రకృతి) అను ఎనిమిది విధములు పరమేశ్వరపంబంధమగు ప్రకృతి.

1౧౧

పరమార్థప్రపా :— ఇట్లు నిరూపింపదగిన యర్థమునందు శ్రీకృష్ణుని యర్థముని యభిముఖు
నిగ జేసుకొని ప్రతిజ్ఞాతమగు సృష్ట్యాదికర్తృత్వముచే నీశ్వరతత్వమును నిరూపింపదలచి 'భూమి రావో' అనునది మొదలు రెండు శ్లోకములచే పరాపరప్రకృతిద్వయమును చెప్పుచుండెను.

"భూమి రావోఽనలో నాయః ఖం" అను యయిదు శబ్దములచేతను భూమ్యాదిపంచతన్మాత్రాలు
అనగా పంచసూక్ష్మములను గ్రహించవలయును. "మనః" అను శబ్దముచే తత్కారణమగు యహంకార
మును గ్రహించవలయును. "బుద్ధిః" అను శబ్దముచే తత్కారణమగు మహత్తత్వమును గ్రహింప వల
వలయును. "అహంకారః" అనుశబ్దముచే ప్రధనాధ్యానరూపము, అహంకార కారణమునగు యవిద్యను
గ్రహించవలయును. ఇట్లు ప్రకృతి (మాయ) యెనిమిది విధములు. ఇట "భిన్నా" అను పదముచే పద
మూడవయధ్యాయమునందలి "మహాభూతా న్యహంకారః" ఇత్యాదికముచే చతుర్వింశతీతత్వస్వరూప
ముగ చెప్పబడిది ప్రకృతి యీయేనిమిదిదిండియందే యంతర్భావమని చెప్పుటయె.

1౧౧

— : 2వ అధ్యాయము ౫వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము ,— జేత్రస్వరూపమగు ప్రకృతికి యవరత్వమును చెప్పుచు జేత్రజ్ఞ
లక్షణమగు పరాకృతిని "అపరేయం" అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. పూర్వశ్లోకమున చెప్పుట

కాంకర భావ్యతత్వబోధిని:—

చేతనుడైన పురుషునకు ప్రకృతిత్వమును చూపుటకు పూర్వశ్లోకమున చెప్పిన యష్టవిధప్రకృతిని యీశ్లోకమున “అవరా” అని తిరిగి గ్రహించుచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన యష్టవిధప్రకృతి నికృష్టమైనది. అశుద్ధమైనది. సంసారబంధనాత్మకమై యనర్థకారి యగును. దీనికంటె వేరుగ జ్ఞేతృజ్ఞులక్షణస్వరూపము, ప్రాణధారణ నిమిత్తము, విశుద్ధము నైన నాస్వరూపముగు నానందభవముగు “పరా” అనెడి ప్రకృతికలదని తెలిసికొనుము. అప్రకృతియే జగదంతఃప్రవిష్టమై ఈజగత్తును ధరించుచున్నది. జీవరహితమై జగత్తు స్థితి నొందజాలను.

దీని నిఖలమైన యచేతనస్వరూపముగు యెనిమిదివిధములైన ప్రకృతి జడమగుటవలనను, వరాధ్యమగుటవలనను సంపారసంబధరూపమగుటవలనను నికృష్టమైనది. ఇట్టి యచేతనవర్గరూపము, జ్ఞేతృస్వరూపము నగు ప్రకృతికంటె వేరగునది (విలక్షణమైనది) యెటులూచిన యీయవరాప్రకృతిరూపము. కాన యట్టి చేతనాత్మకము, జ్ఞేతృస్వరూపము, నాయాత్మస్వరూపము, విశుద్ధస్వరూపము అగునట్టిది వరాప్రకృతి యని తెలిసికొనుము. “అనేన జీవే నాత్మనామప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి” అను కుీతివెప్పినవిధమున వంతఃప్రవిష్టము, జ్ఞేతృస్వరూపము, జీవస్వరూపము నగు వరాప్రకృతిచేతనే— స్వతః విదిపోవునట్టి యవరాప్రకృతియగు యచేతనమగు జగత్తు ధరింపబడుచున్నదో అట్టి జ్ఞేతృస్వరూపముగు ప్రకృతిని వరాప్రకృతినిగ తెలిసికొనుము. జీవరహితమగునేదియు ధరించుటకు శక్యముకానిదని భావము.

శంకరానందీయము:— ఇట్లు సృష్టిస్థితిలయములకు పాతువగు ప్రకృతి యెనిమిదివిధములని నిరూపించి, ఋట్టి ప్రకృతి మరియొక ప్రకృతికంటె భిన్నమనియు, దీనికి నామమును చెప్పుచు యట్టి ప్రకృత్యంతరమును కూడ “అవరేయం” అను శ్లోకముచే తెప్పుచుండెను.

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన ప్రకృతికి యవరాప్రకృతియని పేరు. మరియు నట్టియవరాప్రకృతి యస్యతమగుటవలనను, జడమగుటవలనను, దుఃఖాత్మకమగుటవలనను, అశుద్ధమగుటవలనను, పురుషాధీనమగుటవలనను, పురుషవేద్యమగుటవలనను, జ్ఞాననివర్త్యమగుటవలనను, వరాప్రకృత్యవేషయా నికృష్టమగుటవలనను, నికృష్టము. ఇటు “ను” అను శబ్దము వరాప్రకృతి యవరాప్రకృతికంటె విలక్షణమని దోహతనచేయుటకు ప్రయోగింపబడెను. ఈచెప్పబడిన యవరాప్రకృతికంటె భిన్నము, విలక్షణమైనది వరప్రకృతి. ఇట్టి పరాప్రకృతి శుద్ధము, అవరాప్రకృతికారణము, అవరాప్రకృతకి సత్తాస్ఫూర్తులసచ్చునదియగుటచే శ్రేష్ఠమైనది “పరాఽస్యశక్తి ర్వివిధైవ క్రూయతే” అను కుీతిప్రసిద్ధము అగు నా ప్రకృతిని జీవభూతముగను, జ్ఞేతృస్వరూపముగను తెలిసికొనుము. అంతరంగమందుండు జ్ఞేతృస్వరూపమైన యేవరాప్రకృతిచే నీ జగమంతయు ధరింపబడుచున్నదో, అనగా దేహేంద్రియాది నిఖలజగత్తు “అహం మమ” అను యభిమానముచే తోషణపోషణరక్షణాదిక్రియలు సంపాదించబడుచున్నదో అట్లే వెలుపలను “ఘటోఽయం, పటోఽయం” అనిసత్తాస్ఫూర్తి ప్రధానముచేతను, నామరూపాదిభేదకల్పనచేతనుభోగ్యత్వసంభావనచేతను, వినియోగముచేతను, జగత్తుయొక్క నిర్వాహము వరాప్రకృతిచేతనే చేయబడుచున్నదో అట్టి జ్ఞేతృస్వరూపముగు నాప్రకృతి వరాప్రకృతి యని తెలిసికొనుము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— అచేతనవర్గమంతయు తన (వరమేశ్వరుని) యందు; చెప్పుటకొరకు ప్రకృతి యెనిమిది విధములుగ పరిణమించినదని చెప్పి వికారములతో గూడినట్టియు, అవిద్యావిశ్మ

సీ. ఏతద్వోనీని భూతాని సర్వాణి త్యుపధారయ ।

అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్స ధా ।

[12]

వద విభాగము :— ఏతద్వోనీని—భూతాని—సర్వాణి—ఇతి—ఉపధారయ—అహం—కృత్స్నస్య—జగతః—ప్రభవః—ప్రళయః—తథా ।

[13]

ప్రతిపదార్థము :— పర్యాణః—సమస్తమైవ, భూతాని—భూతములు, ఏతద్వోనీని, ఏతత్—ఈవరూపరూపమగు ప్రకృతిద్రవ్యము; యోనీని—కారణముగాకలవి; ఇతి—ఇట్టితీరున; ఉపధారయ—తెలిసికొనుము; అహం—నేను; కృత్స్నస్య—సమస్తమైవ; జగతః—జగత్తురకు; ప్రభవః—కారణము; తథా—అట్లే; ప్రళయః—వాశకుడను;

[14]

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఏతదితి ఏతద్వోనీన్యేతే పరాపరే తేత్రితేత్రజ్జలక్షణే ప్రకృతి యోనిర్వేషాంభూతానాం తాన్యేతద్వోనీని భూతాని సర్వాణి త్యేవ ముపధారయ జానీహి! యస్మాన్మమ ప్రకృతిః

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

“ఏతద్వోనీని భూతాని” అని చెప్పుటవలన కార్యలింగకానుమానముచే పరాపరప్రకృతి ద్వయమునకు జగత్కారణత్వము సిద్ధించుచున్నదని చూపబడెను. అది యెట్లున? ఈవరాచరాల్పకజగత్తు కార్యరూపగుటవలన దీనికికారణముండవలయును. అట్టికారణ మిప్రకృతిద్వయమైట్టి, కార్యసదృశమగు చైతన్యమునకు ప్రకృతిత్వమును చెప్పుటకు పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన యెనిమిది విధములగు ప్రకృతిని యనువదించి దానిస్వరూపమును “అవరా” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన యెనిమిదివిధములగు ప్రకృతియగుటవలన, అనర్థకరమగుటవలన, సంసారస్వరూపమగుటవలన, బంధనస్వరూప మగుటవలనను, నికృష్టమైనది ఈ యష్టవిధప్రకృతికంటె వేరగునట్టి తేత్రజ్జలక్షణరూపము, పాణిదారణనిమిత్తమగు వరమేశ్వరరూపమగు ప్రకృతి పరిగుర్దమగుటవలన యుత్కృష్టమైనది అని తెలిసికొనుము. ఈవరాప్రకృతి యెటులాచిన నవరాప్రకృతిరూపము కాదని తెలుపుటకు “తు” అను శబ్దము యీశ్లోకమున ప్రయోగించబడెను జీవరహితమగు జగత్తు ధారణయోగ్యముకాదను న్యాయమున నష్టవిధప్రకృతికంటె పరాప్రకృతికి “యదేదంధార్యతే జగత్” అనుదానిచే విశేషమును చెప్పుచుండెను. జగదంతఃప్రవిష్టమగు యేప్రకృతిరూపమగు జీవునిచే “జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామిరూపే న్యాకరవాణి” అను కుశీతిచెప్పిన విధమున స్వతః విడిచిపోవునట్టి యచేతనస్వరూపమైనజగత్తు గొప్పకాహలులు కల నీచే (యద్దుమనిచే) స్వతః నశించుచున్న రాజ్యము, తత్త్వీయధర్మము ఫరించుటకు శక్యమగుచున్నట్లు శక్యమగుచున్నదో అట్టి తేత్రజ్జలక్షణ పరాప్రకృతి యనబడును.

[15]

— 2వ అధ్యాయము 1వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు . —

మధుసూదన సరస్వతీ యము :— పరాపరప్రకృతిద్వయ ముండుటయందు కార్యలింగకానుమానమును (కార్యముచే కారణము నూహించుటను) ప్రమాణముగ జూపుచు యా ప్రకృతిద్వయద్వారా జగత్సృష్ట్యాదికారణత్వమును “ఏతద్వోనీని” అను శ్లోకముచే జూపుచుండెను.

పుట్టుచుండెడి చేతనాచేతనాత్మకమగు నిఖలజగత్తురకు యీపరాపరప్రకృతులు రెండును కారణము. అని తెలిసికొనుము. కార్యములు చిదిచిద్గోధిరూపములు కాన తత్కారణములుకూడ చిదిచిద్గోధిరూపములే యని యూహించుము. దీనిచే కార్యలింగకానుమాన మనెదరు.

కాంకరభాష్యమ్ : —

యోనిః కారణం సర్వభూతానామశోభాగకృత్సస్య సమస్తస్య జగతః ప్రభవ ఉత్పత్తిః ప్రళయో వినాశ స్తథా ప్రకృతిద్వయద్వారేణాహం సర్వజ్ఞ ఉత్సరో జగతః కారణ మిత్యర్థః ।

[౬]

కాంకరభాష్యతత్త్వభోధిని. —

ము. ఈవిషయమునే తేత్రోత్తేత్రజ్ఞరూపమగు పరాపరప్రకృతులు కారణములుగా కలవి నిఖల భూతములని భాష్యమున స్పష్టపరచిరి. అట్లుగుచో నిత్యరునకు జగత్కారణత్వ మెట్లుపొసగునని శంకింపజనదు. రమేశ్వరప్రకృతిద్వయము పరమేశ్వరున కుపాధులుకాన పరమేశ్వరునకు కారణత్వము సంభవమే. అట్లుగుచో పరమేశ్వరుడు, ప్రకృతిద్వయము అనడిమూటికి జగత్కారణ

ఈ తేత్రోత్తేత్రజ్ఞరూప మగు పరాపరకృతిద్వయము నాకు పామరించున్నది. కనుకనే యా ప్రకృతిద్వయద్వారా నేను సర్వజ్ఞుడను, సర్వేశ్వరుడను, అనంతశక్తి మాయోపాధితుడను, చరాచరాత్మక జగత్తున కుత్పత్తికారణము, వినాశకారణము, స్వస్థ ప్రసవమునకువలె మాయకమగు నీప్రసవము నకు మాయాశ్రయియడనగుటచేతను, విషయమగుటచేతను నేనే మాయావిని, ఉపాదానము నేనే, దృష్టయు నేనే యని యర్థము.

కంకరానందీయము : — పూర్వజ్ఞోకద్వయమునందు చెప్పబడి పరాపరకృతిద్వయముయొక్క కార్యమును “ఏతద్భోసిని” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

“బ్రహ్మాదిస్తంభసర్వోత్తమగు భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలిక జంగమస్థావరాత్మక నిఖలభూతములు యీ పరాపరప్రకృతిద్వయమువలననే జనించుచున్నవి.” అని నిశ్చయించుకొనుము. ఈ పరాపర ప్రకృతిద్వయమే జగత్కారణ మగుచో “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” అను శ్లోకిచే బోధితమగు బ్రహ్మమునకే జగత్కారణత్వ మనునది యెట్లుపొసగునని శంకింపజనదు. ఎట్లు జీవవాస్తవిచే శరీరమునకు పుణ్యాపుణ్యకరణశక్తి సంభవించుచున్నదో, కేవలశరీరమున కట్టిశక్తి కన్పించుటలేదో అట్లే నా వ్యాప్తిరహితమగు ప్రకృతిద్వయమునకు జగజ్జననశక్తి లేమింటేనీ వాస్తవిచేతనే జగజ్జననశక్తి సంభవించుటవలన పరాపరప్రకృతిద్వయోపాధితుడను, సర్వజ్ఞుడను అగు నాకే యీ జగత్కారణత్వము. మరియు “సోఽకామయత బహుస్యామ్” అనుశ్లోకిప్రసిద్ధబహుభవసంకల్పమునాకేబోధితమగుటవలన సర్వజగత్కారణము నేనేయని “అహం” అను చరణముచే తెల్పుచుండెను.

ఈ స్థూలసూక్ష్మ కారణజగత్తున కంతఃము నేనే యుత్పత్తికారణము. (ఉపాదానకారణము.) “ప్రళయంశ్చ” ఉపసర్గవశమున (“ప్రళీయతే నిష్పాద్యతే అనేనేతి ప్రళయః” అను విగ్రహము నాశ్రయించిన నిమిత్తకారణమని యర్థము సంభవించును.) అట్టి నిమిత్తకారణము నేనే. అరగా జగత్తుచుగూర్చి యభిన్ననిమిత్తో పాదాము నేనే యని యర్థము.

[౭]

శ్రిధరీయము : — ఈపరాపరప్రకృతులకు జగదుపాదావత్వమును చెప్పుచు యీ ప్రకృతిద్వయద్వారా తనకు సృష్ట్యాదికారణత్వమును “ఏతద్భోసిని” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

ఈతేత్రోత్తేత్రజ్ఞరూపమగు ప్రకృతులవలన జంగమస్థావరాత్మకమగు నిఖలభూతములు జనించుచున్నవి అని తెలిసికొనుము. ఆ రెండు ప్రకృతులలో జడప్రకృతి దేహరూపముగ పరిణమించుచున్నది. మదంకభూత

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని.—

త్వమా? అని శంకింపజనదు. నాప్రకృతిద్వయమున నపరాకృతి యచేతనమగుటచే దానికి కార ర్థము పొసగదు. పరాప్రకృతిరూపమగు తేత్రజ్ఞుడు కింబిత్ జ్ఞానగుటచే పరాప్రకృతికిని నిఖలజగత్కారణత్వము సంభవింపదు. అర్థాత్తు డపధేయము, సర్వజ్ఞుడను, ఈర్ష్యరూపగు నేనే సర్వజగత్కారణుడను, అయికారణుడను. 111

మగు చేత నాప్రకృతి భోక్తృగ దేహములయందు ప్రవేశించి తన కర్మచే దేహములను ధరించుచున్నది. నా సంబంధమగు నారెండుప్రకృతులు నావలనే సంభవించుచున్నవి. కాన, ప్రకృతులతో గూడిన జంగమ స్థాయిరాత్వమును నిఖలప్రపంచకక్షునకు నేనే కారణము. సంహారకర్తయు నేనే యని భావము. 112

కా షో థ త్కర్తృ దీపికః— ఎట్లు మృద్వికారమగు ఘటము మృత్ప్రకృతికా మో యల్లే నిఖలభూత ములు చేతనాచేతనస్వరూపములగుటవలన చేతనాచేతనస్వరూప పరావరప్రకృతికములను కార్యలింగకామ మనమును ప్రమాణముగ జూపుచు యట్టి పరావరప్రకృతిద్వారా తత్పదార్థము, ఈర్ష్యరూపగు శ్రీకృష్ణ, పరమాత్మకు యభిన్న నిమిత్తోపాదానకారణత్వమును ఏకత్వ అనుక్లోకమున జూపుచుండెను

జరాయుజములు, అంధజములు, స్వేదజములు మొదలగు నీ జంగమస్థావరాత్మక నిఖలప్రపంచము తేత్రజ్ఞతేత్రజ్ఞ స్వరూపమగు పరావరప్రకృతులే కారణముగాకలది అ.గా నిఖలప్రపంచము పరావరప్రకృతులవలనే జనించుచున్నది అని నిశ్చయముగ తెలిసికొనుము. కాన నా ప్రకృతులే సర్వభూతములను కారణ మగుటవలన తేత్రజ్ఞతేత్రజ్ఞ రూప ప్రకృతిద్వారా సర్వజ్ఞుడు వేదాంతప్రతిపాద్యుడు అగు ఈర్ష్యరుడే నిఖల జగత్తు యొక్క యుత్పత్తికి, వినాశనమునకు కారణము. ఈవిషయమునే వ్యాసభగవానులు తనచే రచించ బడిన బ్రహ్మసూత్రమును అను యుత్తరమీమాంసాశాస్త్రమున సూత్రములచే స్పష్టపరచెను. అవి యేవనిస "జన్మాద్యవ్యయతః" ఎదురుగ గనిపించుచున్న యేజగత్తునకు జన్మస్థితియములు యేవనిసలన పోల్చి చుచున్నచో యది బ్రహ్మము. అని పై సూత్రార్థము ఈవిషయమునే "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన జాతాని జీవంతి, యత్యుత్థాంత్యభిరంవిశంతి, తద్రూప్సా తద్విజ్ఞానస్య" అను తైత్తిరీయబ్రహ్మ సూత్రము బోధించుచున్నది. పూర్వాధికరణమున బ్రహ్మ జిజ్ఞాసము అని చెప్పబడెను. ఎట్టి లక్షణముకలది బ్రహ్మము అను శంకపై "జన్మాద్యవ్యయతః" అను రెండవసూత్రము చెప్పబడెను. కాన నీసూత్రము బ్రహ్మమునకు లక్షణవికర్షణవరము. ఈసూత్రమువలన తేలిక బ్రహ్మలక్షణమేమియన? జగజ్జన్మస్థితియ హేతుత్వము బ్రహ్మమునకు లక్షణమని తేలికది విచారించ ఘటమునకు మృత్తుకారణమైరూప జగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదానమనినను లేక ఘటమునకు కుమ్మరివానివలె జగత్తునకు బ్రహ్మము నిమిత్తమనినను పై లక్షణము పొసగును. కాన జగత్తునకు బ్రహ్మముపాదానకారణమా? లేక నిమిత్తకారణమా? యని విచర్చింప "స ఈజాం చక్రే" ఇత్యాదిబ్రహ్మసూత్రమున బ్రహ్మమునకు జగత్తునగూర్చి యీశావ్యూహకర్తృత్వమే శుభ్రమగుటచే కులాలాదులయం దీశావ్యూహకర్తృత్వము దృష్టమగుటచే నట్టి కర్తృత్వముకల కులాలాదులు నిమిత్తకారణమే యగుటంజేసి కులాలాదిదృష్టాంతము "క్రియాఫలసిద్ధి ఆచేకకారణావ్యూహకమను" అనున్వాయముచే బ్రహ్మమునకుకూడ నిమిత్తకారణత్వమే చెప్పుట సమంజసము. మరియు యీర్ష్యరులగు రాజవైవస్వతాదులకు కేవలము నిమిత్తకారణత్వమే లోకమున మాడబడుచున్నది. అట్లే పరమేశ్వరునకుకూడ నిర్వీరతత్వప్రసిద్ధితే రాజవైవస్వతాదిదృష్టాంతము నవలంబించి నిమిత్తకారణత్వమే చెప్పుట మంచిది.

కార్యమగు ఘటమచేతనము, అశుద్ధము. దానికిపాదానకారణమగు మృత్తయు నచేతనము, అశుద్ధము. కాన కార్యకారణము లగు మృత్తుటాదులకు సాదృశ్య ముండుట వలనను, బ్రహ్మ మన్నచో

“నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం నిరవద్యం నిరంజనమ్” ఇత్యాది శ్రుతులచే శుద్ధత్వము, నిరవయత్వము చెప్పబడుటలవలన, కార్యముగు జగత్తు సావయవము, అచేతనము, అశుద్ధము నగుటవలనను బ్రహ్మ జగత్తులకు వైద్యుష్టాంతమున చెప్పిన రీతిని సాదృశ్యము పొనగనందున పరిశేషవ్యాయముచే సాంఖ్యసృష్టిప్రసిద్ధమగు ప్రాధానమునకో, కణాదగౌతమోక్తరీతిని యే యణువులకో జగదుపాదానత్వము చెప్పి బ్రహ్మమునకు నిమిత్తత్వమే చెప్పుట సమంజసము. అట్లగుచో బ్రహ్మమునకు కారణత్వమును చెప్పెడి “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాది శ్రుతులకు విరోధము పొందినదా! యని శంకింపజనదు. ఆ శ్రుతులు కారణత్వమును మాత్రము చెప్పును. ఆ కారణత్వము నిమిత్తకారణత్వమే యనిన విరోధము తొలగును. కాన బ్రహ్మము వైయక్తివరంతరచేజగత్తునకు నిమిత్తకారణమేయని శంక ప్రాప్తిన దానిని తొలగించుటకై వ్యాసభగవానుడు ‘ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానువరోధాత్’ అను సూత్రమును రచయించెను. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యారవప్రపాతమున శ్వేతకేతువు తొడిమియగు ఆరుణి యాదే కానుసారము గురుకులమున కేగి వేదవేదాంగముల సత్యనింది విత్పగృహమున కేగి గర్వవర్వతారూఢుడై యండ యారుణి కొమరుడగు శ్వేతకేతువును గర్వవర్వతమునుండి దించి బ్రహ్మాపదేశము చేయదలచి, కుమారా! నీవు ‘ఉత త మాదేశ మప్రాక్యో యే నాశ్రుతగ్ం శ్రుతం భవ త్యమతం సుత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్’ యే యొకవస్తువును తెలిసికొనుటచేనర్హము తెలిసికొనెదవో యట్టి దానిని నీ గురువు నడిగితా? యని యొకవిజ్ఞానముచే నర్హవిజ్ఞానము కలుగునని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. అటుపిమ్మట శ్వేతకేతువు ‘కథం మన ఆచేశో భవతి” అని యొక దానిని తెలిసికొనిన సర్వము యెట్లు తెలియబడును. యని యాశేపింపఆరుణి ‘యథా’ సోమ్యేకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం, ప్యా ద్యాచారంభణం వికారో నామధేయం’ ఘట శరావాదుల కుపాదానమగు మృత్తు నొకదానిని తెలిసికొనిన మృద్వికారములన్నియు తెలియబడినవేయగును. ఏలయన; మృత్తునకే పరిణామ భేదము నాశ్రయించి ఘటము, శరావము అని నామమాత్రమే కాని మృత్తుకంటె వేరుగ ఘటశరావాదులు కాన్పించుటలేదు. అనగాయుపాదానావ్యతిరేక్తము కార్యము, నిమిత్తకారణముగు తజ్ఞాదుల యవ్యతిరేకము పొసాదాదులయందు గోచరింపకపోవుటవలన కార్యము నిమిత్త కారణవ్యతిరేక్తమే యగును. కాన నొకదానిని తెలిసికొనిన తద్వికారము లన్నియు తెలియును అందుచే సర్వమున కుపాదానకారణమును తెలిసికొనిన సర్వము తెలియబడునని దృష్టాంతము చెప్పబడెను. యిట్టి ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతములు బ్రహ్మము జగదుపాదాన మగుచో పొనగనును. కానిచో ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతముల కవరోధము పొందించును. కాన ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానువరోధమువలన బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణము. ‘ప్రకృతిశ్చ’ అని చకారమువలన నిమిత్తకారణముకూడ బ్రహ్మమే యని మాత్రస్థవకారమున కర్థము. ఇట్లే ప్రతియవనిషత్తునందు బ్రహ్మమున కుపాదానత్వబోధకప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతములు తెలిసికొన నగును. ‘యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే’ అను శ్రుతియందు గల ‘యతో’ అను శబ్దము ‘జనికర్తృః ప్రకృతిః’ అను విశేషస్మరణవలన ప్రకృతిస్వరూపమగు యుపాదానవాచకమే. కాన ‘యతో’ వా అను శ్రుతివలననుకూడ బ్రహ్మమున కుపాదానకారణత్వము బోధింపబడుచున్నది.

మఱియు ‘ఏకమేవాద్వితీయమ్’ అను శ్రుతిచే జగదుత్పత్తికి పూర్వమునం దద్వితీయావధారణవలన (అద్వితీయనిశ్చయమువలన) బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మఱియొకటి యధిష్ఠాత యుండినచో నేకవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానవశిష్ట పొనగనందున (విరోధము పొందించుటచే) ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతములకువరోధమే పొందించును. కాన మఱియొక యధిష్ఠాత స్పష్టికి పూర్వము లేనందున బ్రహ్మమునకు కర్తృత్వము (నిమిత్తకారణత్వము)

వలన దేలిన యాశయమేమి? బ్రహ్మమే జంగమస్థావరాత్మకమగు యీ నిఖలవ్రేపంచమున కుపాదానకారణము, నిమిత్తకారణము ననియు దేలిన యాశయము.

బ్రహ్మమునకే యభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వము కలదని వ్యాసభగవానులే మరియొక సూత్రముచే చెప్పించెను. అది యేదనిన “అభిధ్యోవదేకాచ్చ” అనగా “సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయే ను” “తదైతత్ బహుస్యాం ప్రజాయేయ” అవరమేశ్వరుడే “నేను అనేకవిధములుగ పుట్టగలను” అని యుచ్చలవాడాయెను ఇవట యిచ్చకలవాడు అనునది యొకయంశము. అట్లే అనేకముగ పుట్టగలను అనునది రెండవయంశము. యిచ్చకలవాడుఅనుటచే కర్తృకుకాని యిచ్చ యనునది సంభవించదు. కాన “సోఽకామయత తదైతత్” అనునీశుఁగి అభిధ్యానపూర్వకస్వాతంత్ర్యవ్రత్యవ్రత్యవలన బ్రహ్మమునకు నిమిత్తకారణత్వము నుపదేశించుచున్నది. మరియు నీ శ్రుతియందుగల “బహుస్యాం ప్రజాయేయ” అను అంశము మృదామలు బహురూపములైనటుల బ్రహ్మము బహురూపములుగ పుట్టెనని సంకల్పించుటచే కర్తృత్వసూత్రము కల కులాలాదులకు బహుభవనము సంభవించనందున బ్రహ్మమే స్వసంకల్పానుసారము బహురూపములగుట వలన అట్టి బహుభవనము ఉపాదానమునకే పొందించుటచే బ్రహ్మ జగదుపాదానకారణ మని కూడ పై శ్రుతివ్యవదేశమువలన తేలినది. కాన బ్రహ్మమునకు అభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వ మవ్యాహతము.

బ్రహ్మమునకు జగదుపాదానత్వము సంభవించు ననుటయందు శ్రీవ్యాసభగవానులు “పాణాచ్ఛోభయామ్నానాత్” అను సూత్రముచే కారణాంతరమునుగూడ చెప్పెను “సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాన్యకాకా దేవ నముత్పద్యంతే : ఆకాశే ప్రత్యస్తంయన్తి” అను శ్రుతి బ్రహ్మరూపకారణమునే స్వీకరించి బ్రహ్మనుండియే జగత్తు పుట్టుచున్నదనియు, బ్రహ్మమునందే లయమును పొందుచున్నదనియు బోధించుట వలన నేది దేనివలన బుట్టి దేనియందే లయమగునో దానిని కూర్చి యదియే యుపాదానకారణమగును. అట్లే లోకమున మృత్తునలన జనించి మృత్తుయందే లయమగు ఘటమునుకూర్చి మృతై యుపాదానమగుచున్నది. కాన నీదృష్టాంతమునచే జగత్ప్రళయములను బ్రహ్మమువలననే యగుటఁజేసి జగదుపాదానకారణము బ్రహ్మమని నిశ్చయించబడుచున్నది.

మఱియు వ్యాసభగవానులు బ్రహ్మ జగదుపాదాన కారణ మనుటయందు ‘అత్మకృతేః పరిణామాత్’ అని హేత్వంతరమును కూడ జూపెను. “తదాత్మానం స్వయ మకురుత” ఆ బ్రహ్మమే అత్మను స్వయముగ జేసెను. అని దీని యర్థము. ఈశ్రుతియందు “ఆత్మానం” అని ఆత్మకు కర్మత్వము “స్వయ మకురుత” అనియాత్మకు కర్తృత్వము చెప్పబడెను. కార్యముకంటె పూర్వమునందు సిద్ధమై కర్తృగనుండిన సత్తునకు కర్మత్వ మెట్లు సంభవించు నను శంకను తొలగించుటకు “పరిణామాత్” అని సూత్రకేషము చెప్పబడెను. ఘటాదివ్యరూపముగ మృత్తు పరిణమించినటుల పూర్వసిద్ధమగు వదూివమైన యాత్మ విశేషాత్మగ పరిణమించుటవలన, శ్రుతియందు “స్వయం” విశేషణమునలనను నిమిత్తాంతరాచేత లేకపోవుట తెలియబడుచున్నది. “పరిణామాత్” అనునది సూత్రమని యనినను యనివచ్చును, “సచ్చత్వచ్ఛాభవత్” నిరుక్తం చానిరుక్తంచ” ఇత్యాదిశ్రుతిలచే బ్రహ్మమునకే వికారరూపముగ పరిణామము చెప్పబడుటవలన జగత్తు బ్రహ్మ ప్రకృతికము. శ్రీవ్యాసభగవానులు బ్రహ్మ జగత్తున కుపాదానకారణ మనుటయందు మరియొక హేతువును “యోనిశ్చపా గీయతే” అను సూత్రముచే జెప్పెను. “కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మ యోనిమ్” యద్భూయోనస్తాం పరివశ్యన్తి ధీరాః” అని వేదాన్తము లయందు “యోనిః” అను శబ్దముచే బ్రహ్మము చెప్పబడుచున్నది. “యోనిః” అని “వృథివీ యోని రౌషధివన్పృతివాం” అను వోట లోకమున ప్రకృతి

బోధకముగ వ్రేసిద్ధము. కాన బ్రహ్మవరముగ వైశ్రుతివ్యయమునందు పరితమై యోనిశబ్దము ప్రకృతిని బోధించును. అందువలనగూడ బ్రహ్మము జగదుపాదావమే.

లోకమున నీకాపూర్వకముగు కర్తృత్వము నిమిత్తకారణముగు కులాలామలయంతే చూడబడుచున్నది. కాని యుపాదానకారణములయందు గాన్పట్టుటలేదు. కాన లోకదృష్టాంతము నాశ్రియించి బ్రహ్మమునకు నిమిత్తకారణత్వమే కాని యుపాదానకారణత్వము లేదని యాశేపింపరాదు. బ్రహ్మము అనుమానప్రమాణ గమ్యము కాదు. మతేమనిన బ్రహ్మము జగదుపాదన మనునది శబ్దగమ్యము కాన శబ్దము ననుసరించియే బ్రహ్మము జగదుపాదన మనునది నిర్ధారణ చేయవలెను. “యోనిః” ఇత్యాది శబ్దజాలము యీక్షిత యగు యీశ్వరున కుపాదానత్వమును బోధించుచున్నదని యనేకసార్లు చెప్పియే యుంటిమి. అట్లే యీశ్వరునకు ఉపాదాన కారణత్వమును బోధించు శ్రుత్యము ననుసరించు ‘అహం కృత్వస్య’ ఇతః ప్రభవః ప్రశయస్తథా । యత్ర త్కృత్త మవిజ్ఞేయం, సహ్యస్తరాత్మా భూతానాం జ్ఞేతృజ్ఞ శ్రేతి కథ్యతే ॥ తస్మా దవ్యక్త ముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజనత్రయం । అవ్యక్తం పునః బ్రహ్మ నిర్గుణం సంప్రీయతే ॥ అతశ్చ సంక్షేప మిదం శృణుస్వం నారాయణ స్సర్వ మిదం పురాణం । స వర్గకాలే చ కరోతి నర్వం సంహారకాలే చ దదత్తి భూయః ॥ తస్మా త్కాయాః ప్రభవన్తి సర్వే సమూలం కాశ్వతికస్య సిత్యః” ఇట్టి స్మృతులన్నియు యీశ్వరున కుపాదానకారణత్వమును బోధించుచున్నవి. కాన నిట్టి స్మృత్యర్థమే గ్రహింపవలయు కాని యచేతనమగు ప్రధానము జగత్కారణమును సాంఖ్యసింధ్వాంతము కాని, అణువులే జగదుపాదానము, యీశ్వరుడు కేవల నిమిత్తకారణమును గోతమాదిసింధ్వాంతములు కాని గ్రహింపరాదు. వేదానురోధిస్మృతులనే గ్రహింపవలయును. వేదవిరుద్ధస్మృతుల బరిహరింపవలయును.

ఘటాదికార్యమునకు సువర్ణముపాదానము కాదు. కేయూరారులకు మృత్తు యుపాదానముకాదు. కాన విలక్షణమైనచాటి కుపాదానోపాదేయభావము లోకమున కన్పట్టనందున అచేతనము, సుఖదుఃఖమోహాత్మకము, ప్రీతిపరితాపవిషాదాదులకు హేతునగుస్వర్గనరకాద్యుచ్చాపచరూపము, అశుద్ధము నగునది జగత్తు. చేతనము, అనందఘనము, శుద్ధము, బ్రహ్మము కాన జగత్తు-బ్రహ్మము అత్యంతవిలక్షణములు. విలక్షణమైన బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణము కానేరదు. మరి జగత్తుతో సజాతీయమైన సాంఖ్యపరికల్పిత ప్రధానమే జగదుపాదానము. అనియొప్పుకొనవలయును. “తదైక్షత బహుస్యాం” ఇత్యాది చేతనకారణ వాదములు యుక్తివిరుద్ధము లగుటవలన చేతనపరములు కాకున్నను ఉపచారమువలన సచేతప్రధానపరములుగ ననున్వయింపవలయును. లేదా అట్టి వాదము లన్నియు యీశ్వరునికి నిమిత్తకారణత్వప్రదర్శన నేరములుగా గాని సమన్వయింపవలయును. అట్లగుచో చేతన కారణవాదములకు “తదైక్షత బహుస్యాం” ఇత్యాదిశ్రుతిగుణి యేమనెదనా? వినుము. “తత్రైజ ఐక్షత, తా ఆప ఐక్షస్త, తే హే మే ప్రాణా అహం శ్రేయసే వివదమానా బ్రహ్మ జగ్ముః తేహ వాచ మూదు స్త్వం న ఉద్గాయ” అను స్థలమునందును, లోకమున గోదావరికూలము (వొడ్డు) వడుచుండగ చూచి “కూలం పిపతిషతి” “కూలము వడుట కిచ్చయించుచున్నది. అను ప్రయోగస్థలమున నచేతనమగు కూలమునకు పతచేచ్చ సంభవింభవనందున అట్టి ప్రయోగము లావచారికము లని యొప్పినట్లు వైయుదాహృతశ్రుతిలయందుగూడ సచేతనమగు తేజస్సు యుదకములు. ప్రాణేంద్రియాదు లచేతనములగుటంజేసి చేతనునియందు వలె యీక్షణాదిక మోషచారిక మునియు, నా ప్రయోగము లావచారిక ప్రయోగములనినట్లుచేతనకారణవాదులకు “తదైక్షత బహుస్యాం” ఇత్యాదిశ్రుతులు ప్రధానమునందావచారికములు అని శంకింపజనదు.

ఇట పూర్వపక్షిని ప్రశ్నించవలసియున్నది. (1) జగత్తునకు - బ్రహ్మమునకు యత్కించిదైవలక్షణ్యముండుటచే జగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదానకారణము కాదనెదవా? (2) జహవైలక్షణ్యముండుటచే జగత్తునకు బ్రహ్మముపాదానకారణము కాదనెదవా? చేతనాయతనమగు శరీరమునుండి చేతనమున కాయతనములుకాని కేళములు (వెంట్రుకలు) చేతనాయతనముకాని గోమయమునుండి చేతనాయతనమగు వృశ్చికములు పుట్టుటవలన యత్కించిదైవలక్షణ్యముండిన బ్రహ్మమునకు జగదుపాదానత్వము పొసగదు. అనూమొదటిపక్షము నిరస్తము. ప్రకృతివికారములగు శరీరకేళములు, గోమయవృశ్చికములు రూపాదిభేదముచే బహవైలక్షణ్యము కలవై నను ప్రకృతివికారభావము కాన్పట్టుటవలన బహవైలక్షణ్యము కల జగత్తునకు బ్రహ్మ ముపాదానకారణము కాదను రెండవపక్షము కూడ పరాస్తము.

మఱివేటికి ప్రకృతివికారభావము కలదో వాటికి సర్వాత్మనా సాదృశ్యముండవలెనా? లేక యత్కించిత్సాదృశ్యముండవలెనా? సర్వాత్మనా సాదృశ్యముండవలె నన్నచో సర్వాత్మనా సాదృశ్యము కలవి రెండును యభిన్నములే యగుటవలన ప్రకృతివికారభావమే పంభవము కాదు. కాన మొదటిదియుగు (ప్రకృతివికారములకు సర్వాత్మనా సాదృశ్యముండవలెనను పక్షము) నిరస్తము. యత్కించిత్సాదృశ్యము ప్రకృతివికారములకుండవలయు నను రెండవవికల్పమున శరీరమునకు గల పార్థివత్వము కేళములయందుండినటుల బ్రహ్మసంబంధమగు సత్త్వావయవమైన యత్కించి ద్వర్ధము (స్వభావము) ఆకాశాదులందున్నవై మై చూడబడుటవలన జగత్తున కుపాదానకారణము బ్రహ్మమగుటయు, దేమియు యచునపత్తిలేదు.

మఱియు 1 జగత్తునందీశ్వరునియందుండు నిఖలస్వభావములు లేవు కాన యీశ్వరుడు జగదుపాదానము కాదనెదవా? 2 లేక యేదో యొకానొకస్వభావమైనలేదు కాన నీశ్వరుడు జగదుపాదానకారణము కాదనెదవా? 3 లేక యీశ్వరునియందుండు చైతన్యము జగత్తునందు లేనందున యీశ్వరుడు జగదుపాదానము కాదనెదవా? ఉపాదానమందుండు నిఖలస్వభావములు వికారమునందుండినచో ప్రకృతివికారభావమే లేకపోయెడివి. కాన ప్రకృతివికారములకు సర్వస్వభావానువర్తనముండవలయునను ప్రధమపక్షము పోయియు, ప్రకృతియొక్క యత్కించిత్స్వభావము వికారమునకుండవలె నను ద్వితీయపక్షమున నీశ్వరస్వభావవత్త్వాన్వరూపమగు యత్కించి త్వభావము వియదాదులయగు యందుటచే బ్రహ్మమునకు జగత్తునకు ప్రకృతివికారభావము సిద్ధించుటచే ద్వితీయపక్షము పరాస్తము. తృతీయపక్షమున నిఖలస్వభావమీశ్వరప్రకృతికమనెడి వానిని గూర్చి "యేదిచైతన్యము లేనిదో యది యీశ్వరప్రకృతికము కాదు" అను యనుమానప్రమాణమును జూపవలెను. ఇట "యథా" అని దృష్టాంతప్రశ్న జనించును. అట్టిదృష్టాంతము లేదు. ఏలన జగత్తునందుకదా యీశ్వరాప్రకృతిత్వమును సాధించుచుంటివి. అట్టి జగత్తు పక్షమేకాని సపక్షము కాదు. పపక్షమును దృష్టాంత మియవలెను. అట్టి సపక్షము లేనందున దృష్టాంతము లేమింటేనీ, విపక్షములేనందున వ్యతిరేక దృష్టాంతము లేమింటేనీ యేదిచైతన్యము లేనిదో అను పాశువు అనుపనంహాత్వ రూప దోషగ్రస్తమగుటచే వాపాశువు అనీశ్వరత్వ ప్రకృతికత్వమును సాధింపవందున తృతీయపక్ష ముపాస్తము.

— ఇటుపైన బ్రహ్మము జగదుపాదానకారణ మనెడి యద్వైతులపై దోషపరంపర చూపబడుచున్నది. : —

(1) చేతనము, శుద్ధము, శబ్దాదిహీనము నగు బ్రహ్మము తద్విపరీతము అచేతనము, అశుద్ధము, మ్హలము, సాదయవము, పరిచ్ఛిన్నము, శబ్దాదిషత్తు యగు జగత్తున కుపాదానకారణమగుచో కార్యోత్పత్తిక

త్తి) పూర్వము లేకపోయెడిది. అట్లుగుట మాకిష్టమెయనుటకార్యవాదియగుయదైవతికి సంభవించదు.

(2) మఱియు ప్రళయమునం దీశ్వరునితో యవిభాగమొందు జగత్తు (కార్యము) తన ధర్మములగు యశుద్ధత్వాదిధర్మములచే కారణమగు నీశ్వరుని దూషించవలసివచ్చును. (అనగా ప్రళయమున కార్య జాతము కారణరూపమున నుండినచో కార్యధర్మములగు యశుద్ధ్యాలు కారణమునందుకూడ యుండవలసి వచ్చును.) అట్లుగుచో కారణమగు బ్రహ్మమున కశుద్ధ్యామృత పాప్రించెడిని

(3) మఱియు నీ యీశ్వర కారణవాదమున మరియొకటిగూడ సంభవించుచున్నది. అది యేక నివ? ప్రపంచ సుతయు ప్రళయకాలమున బ్రహ్మముతో యవిభాగమును పొందినచో తిరిగి సృష్టికాల మున భోక్తభోక్తగానే, భోగ్యము భోగ్యముగానే జన్మించుటకు నియమకారణము లేరందున భోక్తృ భోగాదివిభాగముగ యుత్పత్తి లేకపోయెడిది

(4) మఱియు నిఖలభోక్తలు ప్రళయమునందు బ్రహ్మముతో నైక్యమును పొందినచో వానికర్మలు కూడ బ్రహ్మమునందు లయముపొంది యుండ యట్టి భోక్తలు తిరిగి సృష్టికాలమున జనించుచో (కర్మ రూపకారణమే లయము పొందినందున యట్టి నియమకారణము లేకున్నను బ్రహ్మముతో నైక్యము పొంది నట్టి ముక్తులుకూడ తిరిగి జనింపవలసివచ్చును.

(5) మఱియు నీజగత్తు ప్రళయమునందు కూడ విభక్తము (వేరు) గనే యుండుననెదవా? అట్లు గుచో ప్రళయమే లేకపోయెడిది. అని వరు డదైవతి నాక్షేపించ యదైవతి —: సమాధానము :—

సృష్టినమయమున కార్యమెట్లు కారణస్వరూపముగ నుండునో యట్లే యుత్పత్తికి పూర్వమునందు కూడ నుండెను. అని యూహించబడుచున్నది

ప్రళయమునం దీశ్వరునితో, కార్యము యవిభాగమును పొందినచో తన ధర్మములచే నీశ్వరుని దూషించవలసివచ్చును, దూషించదనుటయందు దృష్టాంతము లేదని యదైవతిపై తెప్పిన దోషమునకు సమాధాన మేమనిన? మృత్యుకృతికములు, వికారములు అయిన ఘటశరావాది విభాగావస్థయందుచ్చా వచనుధర్మ ప్రభేదములు కలవైనను, తిరిగి యని నశించి కారణమగు మృత్తుతో యవిభాగమును పొంది ననై కారణమగు మృత్తును కార్యధర్మములగు మచ్చావచవృద్ధబృహ్మాదర్మములచే దూషించుచున్నవా? లేదు. అట్లే ప్రళయమునందు జగత్తు బ్రహ్మముతో యవిభాగమును పొందినను కార్యధర్మములచే గారణ మగు బ్రహ్మమును దూషించదు. అట్లు దూషించుచో కారణమునందు కార్యము కార్యధర్మముచే స్థితి నే యొప్పవలసివచ్చును. అట్లుగుచో ప్రళయమే లేకపోవలసివచ్చును.

మఱియు కార్యమునకు కారణానన్యత్వము ప్రళయకాలమునందేకాదు. మూడు కాలములయందు కార్యము కారణానన్యమే (అనగా కారణముకంటె కార్యము వేరుగ లేదనుట.) ఈవిషయమునకు తేలికగానే సర్వం, సర్వంబ్రహ్మవేదం పురస్తాత్ సర్వం ఖలిదం బ్రహ్మ ఇత్యాదిశ్లోకములను విధించుచున్నది. కార్యము కారణానన్యమైనను మాయావి తనదేవసరింపజేయబడిన మాయచే మాయావస్థయందును నుండు మూడు కాలములయందెట్లు సంబంధము లేవిచాడగునో కల్పితమగు గుణముచేగాని, మూడు కాలములయందును పాపమున కన్యథాత్వములేనందున యట్లే వరమాత్మయు సంసారమాయచే స్పృశించును. 2746

మఱియు ప్రళయమున భోక్తృభోగ్యము లన్నియు యవిభాగమును పొందినచో తిరిగి సృష్టికాలమున విభాగముగ నుత్పత్తి లేకపోవుననుమాక్షేపణయుసంభవించదు. ఏలయ? సమస్త ప్రమాదులయందు విభాగముగ యవిభాగమును పొందినను విభాగజ్ఞానము పోనందున తిరిగి ప్రభోధావస్థయందు పూర్వమువలె విభాగము సంభవించుచునే యున్నది. అట్లే సమస్తమునందుకూడ బ్రహ్మముతో యవిభాగమును కార్య జాతము పొందినను విభాగజ్ఞానము పోనందున తిరిగి యావిభాగజ్ఞానముననునే భోక్తృభోగ్యవిభాగ

గీ॥ మత్తః పరతరం నాన్యత్కించి జన్తి ధనంజయ! ।
మయి సర్వ మిదం పోతం సూతే మణిగణా ఇవ ।

121

పద వి భా గ ము :—

మత్తః - పరతరం - న - అన్యత్ - కించిత్ - అప్రి - ధనంజయ - మయి - సర్వం - ఇదం - పోతం - సూతే - మణిగణా - ఇవ॥

ప్రతిపదార్థము :— పోధనంజయ! ఓయర్జునుడా! మత్తః-నాశంతు; (పరమేశ్వరునికంటె) పరతరం-శ్రేష్ఠతరమగు; అన్యత్కించిత్-వేరగునట్టియేదోయొకానొక కారణము; నాన్తి-లేదు; సూతే-తాగిడునందు; మణిగణా ఇవ-మణిసముదాయమువలె, మయి-నాయందు; ఇదం-ఈజగత్తు; పోతం-అనుస్మృతము; ముగ సృష్టికథని చుచు. కాన పూర్వోక్తమగు భోక్తృభోగ్యవిభాగము సృష్టినయమున పాప్రి పక పోయెడిని యనెడి దోషము పరాస్తము, పునరుత్పత్తిని గూర్చి మిథ్యాజ్ఞానము కారణమని చెప్పుటచే యోగులకు సమన్వితజ్ఞానముచే మిథ్యాజ్ఞానము పోయిన దగుటచే మిథ్యాజ్ఞాన కారణము లేమి-తేనీ ముక్తులు తిరిగి పుట్టవలెనను శంకయు తొలగింపబడెను.

వటియు జగత్తు యచేనత్వ అశుద్ధశ్వాది ధర్మములచే బ్రహ్మవిలక్షణ మగుటవలన బ్రహ్మప్రకృతి కము జగత్తు కానేరదనియు, ప్రధానమే జగత్ప్రకృతి యని యంటివే శబ్దములుగల జగత్తు శబ్దాదులులేని సాంఖ్యపరికల్పిత పోధానముకంటె విలక్షణ మగుటచే ప్రధానముమాత్ర మెట్లు జగత్ప్రకృతి యగును. అను నాక్షేపము సాంఖ్యులకు పాప్రి చుచుండ యదైశ్వరులచే యాక్షేపించుట యెట్లు పొసగును.

కాన యీశ్వరుడే జగదుపాదాన మనెడి పక్షమే యుక్తియుక్తము. శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాస తాత్పర్యసిద్ధము, దీనినే ముముక్షువు లంగీకరింపదగినది.

మత్తము సంభవించుచుండ యాపచారికాశ్రియణ మునుచితమగుటవలన "చేతనకర్తృకమగు యీశానాదికము ప్రధానమునం దాపచారిక మను శంకయు తొలగింపబడెను. "సేయం దేవతైక్షణ హస్తానా మిమాన్తిసో" దేవతా అనేన జీవేనాత్మనామప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి" ఇత్యాది స్థలములయందు పరమేశ్వరునకు జీవస్వరూపముగ ప్రవేశము శూన్యమాణ మగుటవలన "మృ దభిసీ" దిత్యాదికమగు శ్రుతిచే మృదాదభిమానదేవతలే, వాగాదభిమానదేవతలే, వదనసంపదనాభిమానయందు, చేతనోచితవ్యవహారములయందు చెప్పబడుచున్నవి. "కూలం విపత్తిపతి" అనుస్థలమున కూలాభిష్టానదేవతదే వతనేచ్చ యని గ్రహింపనగును. ఈశ్వరునకు జగదుపాదానత్వము "ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతాను పరోధాత్" అను సూత్రమున సాధింపబడెను. ఈవిషయ మంతయు సూత్రభాష్యమున స్పష్టము. 1౬॥

నీలకంఠియము :— ఈసర్వభూతములు తేజోతేజోజ్ఞరూపములగు పరావరప్రకృతులు యత్పత్తి అయస్థానములుగ గలవి యని తెలిసికొనుము, పాతంజలులకువలె నీపరావరప్రకృతులు రెండును యీశ్వ రునికంటె వేరే? అను శంకకు సమాధానముగ వేరుకాదని ప్రతిపాదించుచుండెను. జడా జడరూపము, స్వస్వప్రకృతిసహితము నగు ఈజగత్తు కత్పత్తిస్థానమును, అట్లే అయస్థానమును వేనే, కాన నారెండు ప్రకృతులుగూడ నాకంటె నతిక్రమము కావు.

—: 2వ అధ్యాయము 2వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుసూదన స ర స్వ తీ య ము :— సాక్షికపదార్థములనుగూర్చి స్వస్వ దృష్టకంటెను మాయక (బందోజాలిక) పదార్థములనుగూర్చి బందోజాలికునికంటెను, శుక్త్యజ్ఞానకల్పితమగు రజతమునుగూర్చి శుక్తిశకలావచ్చిన్నచైతన్యముకంటె వేరే కారణము లేకుట నిజలదృశ్యాకారముగ పరిణమించు మాయ కధిస్థానము, సర్వభూతము, సమగ్రం చేతను సర్వభూతముచేతనుసర్వానూతము, స్వప్రకాశపరమానం

కాంకరభాష్యమ్ :—

యత స్తస్మా న్మత్తః పరమేశ్వరా త్వరతర మన్య త్కారణా న్తరం కించి న్నాస్తి న విద్యతే, అహమేవ జగత్కారణ మిత్యర్థః । హేధనంజయ! యస్మా దేవం తస్మా న్మయి పరమేశ్వరే సర్వాణి భూతాని సర్వ మిదం జగ త్ప్రీత మనున్యూత మనుగత మనువిద్ధమ్ గృధిత మిత్యర్థః । దీర్ఘ తన్త్రుషు పటవ త్సూత్రేచ మణిగణా ఇవ

121

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అక్షరము, పరము అనుటచే ప్రధానముకంటె పురుషుడు పరముగ నున్నటుల పరమేశ్వరుని కంటె పరముగ నేదోయొకటుండవచ్చుననిశంకింపజనదు. పరాపర ప్రకృతిద్వారా ఈశ్వరునికే సర్వజగత్కారణత్వ మిదివరకే చెప్పబడిన దగుటచే పరమేశ్వరునికంటె వేరుగ జగత్కారణమేదీయు లేదు. అనగా నీశ్వరుడే సర్వజగత్కారణమని యర్థము. ఈశ్వరునికంటె వేరుగ

దత్తై తన్యఘనము, పరమార్థసన్మాతృత్వరూపము నగు నాకంటె వేరుగ పరమార్థసత్యరూపము నదేనియు లేదు. ఓయర్థునా! నాయందు కల్పితమైనది పరమార్థముచే నాకంటె వేరుకాదు. ఈవిషయమే “తదనన్యత్వ మారంభణకర్తృత్వః” అను బ్రహ్మమాతృముచే సృష్టముగ తెప్పబడెను. (ఈ వాక్యము సుమారున నరస్యతులది కాని శ్రీకృష్ణపరమాత్మది కాదు) వ్యవహారదృష్టిచే నద్రూపము, స్ఫురణరూపమునగు నాయందు యీజడగ్రహణమంతయు గృధితము. నానత్తచేతనే నద్రూపమునలె, నాస్ఫురణరూపముచే ప్రకాశించుచున్నది వలె మాయామయముగు వ్యవహారముకొఱకు కల్పింపబడుచున్నది. సర్వము చైతన్యమాతృగృధిత మనుటలో “సూత్రేమణిగణా ఇవ” అనునది దృష్టాంతము. మాతృమునకు మణినమూహము గుచ్చబడినటుల నాయం దీ జగజ్జాలము గుచ్చబడినది. లేక, “సూత్రే” సృష్టదృష్ట, తైజసుడునగు హేరణ్యగర్భునియందు సృష్టపోతృములగు మణిగణములునలె జగత్తు నాయందు పోతమైనది (ఇది సర్వాంశయందు దృష్టాంతము) కొందరు “పరమత స్సేతూ న్నానసంబన్ధభేదవ్యవదేశేభ్యః” పరమాత్మసేతూ న్నానత, స. బంధ, భేదవ్యవదేశములనలన జగత్తుకంటె వేరు. అను పూర్వవక్షమాతృముచే చెప్పబడిన పూర్వవక్షమునకు సమాధానముగ నీక్లోకమును వ్యాఖ్యానించిరి ఓధనంజయ! సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తురుకల, సర్వకారణరూపమైన నాకంటె ప్రశస్యతరము, సర్వజగత్తునకు, సృష్టినంహారములకు వ్యకంతృకారణము అగునది మఱియొకటి లేదు, కావ సర్వకారణమగు నాయందే యీకారణజాతమంతయు గృధితము, అస్యతృగృధితము కాదు. “సూత్రేమణిగణా ఇవ” అను దృష్టాంతము నువర్ణమందు కుండలము గుచ్చబడినటుల గృధనమాతృమునందే దృష్టాంతము. కారణత్వమున దృష్టాంతము కాదు.

122

శంకరానందీయము :— కొందరు బ్రహ్మముకంటె వేరుగ జగత్కారణమును కల్పించి యట్టికారణమే జగదాధారమని శుక్తివిరుద్ధముగ వర్ణించుచుండిరి అట్టి మతమును నిరసించుచు నిఖిలజగదాధారము పరమేశ్వరుడ నగు నేనే యని “మత్తః” అను క్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ప్రకృతి యుపాధిగ కల సత్యజ్ఞానానందరూపముగ పరమేశ్వరునికంటె భిన్నముగ జగత్తు కు సాంఖ్యపరి కల్పితప్రధానముకాని, తార్కికపరికల్పితపరమాణువులుకాని, వేరొకకారణముకాని లేదు అట్టికారణములుండటయందు ప్రమాణములేదు. “యతో నా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశుక్తిలే ప్రమాణమనెదవా? ‘ఈక్షతే ర్భూతబిమ్’ ఇత్యాద్యధికరణసమూహము జగత్కారణముచేతనమే యని ప్రశ్నిపాదించుట చేతను, ప్రధానాధికము జగత్కారణమని శుక్తిలయందు లేకపోవుటచేతను “య పుర్వజ్ఞః స్వ పర్యవో”

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జగత్కారణము లేదనుటయందు హేతువేమిది? ఓ ముష్టు! సూత్రమునందు మణిగణము-
గుచ్ఛబడినటుల, తంతువులయందు పటము ఓకపోత్రమువలె నాంశుదీర్ఘలపరిపంచ మను
సూత్రము, (ఓకపోత్రము). అనగా సూత్రములేనిచే మణిగణము మాలాకారమున స్థితిని
బొందనటుల నీజగము నాయం దనుసూత్రముకానిచే స్థితిని పొందజాలదు. తంతువులయందు

“యస్య జ్ఞానమయంతవః” “ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ ఏషోఽన్తర్యామ్యేష యోని సర్వస్య” “ప్రభ
వాప్యయే హి భూతానాం” ఇత్యాది కుఠివశ్చిద్ద్రమగుటవలన చేతనుడను, సర్వజ్ఞుడను నగు నేచే సర్వజగ
త్కారణము. చఱియు “కస్మిన్ సర్వే సంప్రతిష్ఠితా భవంతి” (దేనియందు ప్రపంచమంతయు లెక్కగ ప్రతి
ష్ఠిత) ఏనుప్రశ్న ననుసరించి (ఉపక్రమించి) కుఠిచేతనే రసాతలము మొదలు బ్రహ్మలోకవర్యంతమగు
నిఖలలోకములు బ్రహ్మమనందు మణుబువలె ఓతములు పోతములు (వడుగు, పేకవలెనున్నవి). యని
చెప్పుటవలన జగత్తురకుప్రధానము కాని, అణువులుకాని యాధారము కాదని చెప్పుటకు, నేచే సర్వాధార
మని “మయి సర్వమిదం ప్రోతం” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

జగత్కారణము జగదధిష్ఠానము అగునాయందే చరాచరాత్మకమగు నవ్యాకృతావస్థాలాంతనిఖ-
లజగత్తు తంతువులయందు పటమువలె, సూత్రమునందు మణిగణమువలె ఓతము (అనుగతము). అనగా నా
పత్తనే యనుసరించి సత్తలకలై యుంటున్నది. కాని వేరుగమాత్రము లేదు.

మణికాధారమగు సూత్రమునకు, అసూత్రమునందు గుచ్ఛబడిన మణులకు యెట్లు భేద మున్నదో
అట్లే నియందు ప్రోతమైన జగత్తునకు, జగత్తున కాధారమగు నీకునుభేద ముండుటన్యాయమని శంకింపజనదు.

స్థూలబుద్ధికలవారలకు సూత్రములకు, మణులకు భేదము కన్పట్టినను మాత్మక ద్వికలవారలు యుక్తి
చే విచారించినసూత్రమణులకు భేదము కన్పింపదు. అది యెట్లని? ఆధారాధేయములగు సూత్రమణిగణము
లు రెండింటియందుండు దర్మము భౌతికత్వ మొకటియే కాన నారెండును భౌతికములే. అనగా భౌతిక
త్వధర్మముచే నొకటియే కాని రెండు కావనుట అచట రూపవ్యక్తులచే చేయుటకు భేద మున్నదనెదవా?
అట్టి భేదము మూఢవ్యవహారముకొఱకు కల్పితమగుటచే ఏప్రాసాదము. కాన రూపవ్యవహారమగు
ధర్మవిశిష్టము లన్నియు రూపవ్యవహారపురస్కరముగ నేకమే అందువలన యంతట నేకత్వము సిద్ధించుచు
న్నది. కాన వాటి విశేష మోపాధక మగుటవల్ల వాటియందు మిథ్యాత్వము సిద్ధించుచున్నది. చిత్రపట
మునందు గూడ వంతట యనుగతమగు రూప మొక్కటియే కార్పించుటవలన భౌతికత్వసామాన్యధర్మము
భౌతికము లన్నిటియందునుగత మగుటవలన నట్టి భౌతికత్వధర్మవిశిష్టములగు భౌతికము లన్నిటికి యేకత్వ
మువనననుగుటచే “సర్వమిదం భౌతికం” (యీసర్వము భౌతికమే) అని యంతట భౌతికప్రయము
జనించుచుండ నట్టికరి వ్యక్తివిశేష కల్పితప్రయము జనింపవందున, “అయం సముద్రః” (ఇది సముద్ర
ము) అను ప్రత్యయవ్యవహార తరంగ భేదబద్ధప్రత్యయములు జనింపవందున ప్రధానము గృహీతమగు
చో యప్రధానగోచర మయ్యుక్తమను న్నాయమున వ్యక్తివిశేషకృతమగు భేదము సిద్ధింపదు. యెట్లు
భూమియొకటైనను క్షేత్రము, గృహము, అనుకల్పనచే భేదవ్యవహారమో అట్లే భౌతికత్వధర్మముచే
సూత్రమణిగణ మేకమేయైనను వ్యవహారముకొఱకు సూత్రాదులయందు సూత్రమని, మణిగణమని
భేదము కల్పితముకాని వాస్తవికము కాదు.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పటము ఓత పోతము కాని దే స్థితిని పొందజాల నట్లు యీజగమునకు నే నాధారుడను. కానిచో జగము స్థితిని పొందజాలదు. ఈ చెప్పుటవలన దేలిన యాశయ మేమి: ఆధారము లేనిదే ఆధేయము సంభవింపనందున నన్ను విడచి యీజగమే స్థితి నొందజాలదు. కాన నిఖిల జగమున కాధారుడను, కారణుడను నేనే (పరమేశ్వరుడే). నాకంటె వేరుగ జగదాధారము, జగత్కారణము లేదని యాశయము.

కల్పితభేదమే వాస్తవిక మగుచో సూత్రముణిగణములందు భౌతికత్వము లేకపోయెడిని, మఱియు భేద మనునది విచారించినచో నిట్టిది భేదమని నిరూపించుటకు శక్యము కావదున నేతత్వమునే యంగీకరించి తీ. ఎలెను. దృష్టాంతమున సూత్రముణిగణముల కే:శ్వ మంగీకరించినట్లు బ్రహ్మజగత్తుల కేతత్వ మంగీక రించి తీరవలెను. అట్లుకానిచో “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” అనెడి బ్రహ్మజగత్తుల కద్వైతము బోధించెడి కు తులకు విరోధము పొందినదిని.

భాష్యోక్తార్థ దీపిక:— పరాపరవ్యక్తిత్వాద్యరమున నేనే యీజంగమస్థాపరాత్మకమగు జగత్తున కభిన్ననిమిత్తోపాదాన మగుటవలన నాకంటె నితరమగు కారణాంతర మేదియు యీజగత్తునకు లేదు. నేనే యన్నింటికంటె వరుడను. జగత్కారణుడను. పరమేశ్వరునికంటె వేరుగ జగత్కారణము లేదని చెప్పుటవలన “పర మత స్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యవదేశేభ్యః” ఈయాత్మ “నేను” నేనువు యొక్కయు “చతుష్పాత్” నాలుగుపాదములుకలదుయు న్మానముయొక్కయు “సతానోమ్యుతదానంప వ్నో భూతి” అని నత్వంబంధముయొక్కయు, “అథ య ఏషోఽన్తరాదిత్యే య “ఏషోఽన్తరక్షిణి” అని భేదములయొక్క వ్యవదేశములవలన బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మరియొకటి నిద్దించుచుండ “మత్తః పర తరంనాన్య త్కించి దస్తి ధనంజయ” అని చెప్పుట యెట్లు పొసగు ననెదవా?

“పర మత స్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యవదేశేభ్యః” అను సూత్రము పూర్వపక్షసూత్రము. యీ సూత్రమువలన వై పూర్వపక్షము పొందిన దీనిని ఖండించుటకొఱకు “సామాన్యాత్తు” “బుద్ధ్యంతః పాదవత్” “స్థానవికేషాత్పుకాకాదివత్” “ఉపపత్తేశ్చ” “తథాఽన్యవృత్తిషేధాత్” “అనేన సర్వగతత్వ మాయామయశబ్దాదిభ్యః” అను సూత్రములను వ్యాసభగవానులు రచించెను. “సామాన్యాత్తు” అను సూత్రమునందుకల “తు” అను శబ్దమునకు వై పూర్వపక్షవిషయము సంకల్పించదని యర్థము. ఎందువలననిన: బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మరియొకటి యుండుటయందు ప్రమాణము లేమింజేసి బ్రహ్మముకంటె భిన్న ముగ నేదియు లేదు. ఈమాడబడు నిఖిలప్రపంచముయొక్క జన్మస్థితిలయములు బ్రహ్మముమండియే యగుచున్నవని “జన్మాద్యన్య యతః” అను సూత్రముచే నిర్ధారణ చేయబడెను. మఱియు కార్యమునకు కారణానన్యత్వము “తదనన్యత్వ మారంభణశబ్దాదిభ్యః” అను సూత్రముచే నిర్ధారించబడెను. మఱియు “సదేవసోమ్యేద మగ్గి అసీ దేశమేవాద్వితీయం” అను శ్లోకచే న కారణమువలనను ఏకవిజ్ఞానముచే సర్వ విజ్ఞానప్రతిష్ఠ వలనను బ్రహ్మముకంటె వేరుగ వస్తువు లేదు. “ఆయ మాత్మా ఏ సేతు.” అను శ్లోకచే బ్రహ్మ ము సేతువని చెప్పుటచే బ్రహ్మవ్యతిరక్తము కలదని యాక్షేపింపరాదు. “సేతుసామాన్యమువలన సేతుశబ్దము బ్రహ్మముగందు ప్రయుక్తము. జగత్తును, జగన్మర్యాదలను ధరించుటయే సేతుసామాన్యము. కాన సేతువు

తంటి సేతువు అని ప్రకృతమైన యాత్మ స్తుతింపబడుచుండెను. “చతుష్పాత్” అని యుగ్మావస్థవదే శము వలన బ్రహ్మవ్యతిరీక్తము కలదని శంకింపజనదు. బ్రహ్మవస్థికము లగు మన ఆకాశములలో ఆధ్యాత్మకుగు మనస్సునకు వాక్కు పాణిము, చతుర్ముఖ, శోభితు అని వాల్గిపాదములు. అనిదైవముగు వాకాశమునకు అగ్ని, నాయువు సూర్యుడు, దిక్కులు అని వాల్గిపాదము లెట్లుపానననిమిత్తము ల్పికములో యల్లై “బుద్ధ్యర్థః పాదవత్” బ్రహ్మమునకు వాల్గిపాదములు “చతుష్పాత్” అని యుగ్మావస్థ నిమిత్తము కల్పితములు. లేక కాన్దావణపాదవిభాగము (తులము, అరకులము; ఎట్లు వ్యవహారముకొఱుట కల్పితమో అట్లే బ్రహ్మమునకు పాదములు “చతుష్పాత్” అని వ్యవహారముకొరకు కల్పితములు.

సంబంధవ్యవదేశమువలనను భేదవ్యవదేశమువలనను పరమేశ్వరునికంటె వేరుగ వస్తువున్నదను శంకయు సంకల్పించెను. ఆ సంబంధభేదవ్యవదేశములు యొకవస్తువునకే స్థానికేషము ననుసరించి యుపపన్నములు. బుద్ధ్యాద్యుపాధిస్థానవిశేష సంబంధమువలన స్వప్నజాగృతములయందు విజ్ఞానము యొక్కయు, సుషుప్తియందు బుద్ధ్యాద్యుపశమముండ యే యుపశమము కలదో అది పరమాత్మతో సంబంధమని యుపాధి ననుసరించి పరమాత్మయందు సంబంధ మోపచారికము. కాని మిత్రత్వముననుసరించికాదు అట్లే భేదవ్యవదేశముకూడ నుపాధిభేదము ననుసరించియే కాని స్వరూపభేదము ననుసరించికాదు. ఈవిషయమున దృష్టాంతమును “ప్రకాశవత్” అనుదానిచే తెప్పెను. ఒక్కటైన సూర్యప్రకాశకు సూచిపాకాద్యుపాదుల ఎనువరించి సంబంధభేద వ్యవదేశములో యల్లై బ్రహ్మమునందుకూడ సంబంధభేదవ్యవదేశములు సంభవించుచు.

బ్రహ్మమునకు సంబంధాదివ్యవదేశము ముఖ్యమే యను శంకను తొలగించుటకు ‘ఉపపత్తేశ్చ’ అను మాత్రము చెప్పబడెను. సంబంధాదివ్యవదేశ ముపచారమనుటయే యుపపన్నము. కాన ముఖ్యమనరాదు. ఇట్లు సరవక్షమున సేత్వాదివ్యవదేశములనుమధించిమరియొక పాత్రుచేస్వవక్షము నుపసంహరించుచుండెను. “పవనాధస్తాదహ మేవాధస్తా దాత్రై నాధస్తా త్వ ఏవోపరిష్టా త్వర్వం తం పరాదాత్ యోఽవ్యక్తా త్వన స్పర్శం వేద బ్రహ్మైవేదం స్పర్శం సేవా నానాస్తి కించన యస్మా త్వరం నావర మస్తి కించి దేత ద్భ్రహ్మైవౌపూర్వ మనవర మనస్తర మకాహ్యమ్” ఈ మొదలగు బ్రహ్మప్రకరణమందున్న వాక్యములకు మరియొకతీరున యర్థము చెప్పట పొసగనందున యీవాక్యములన్నియు బ్రహ్మముకంటె వేరుగ మరియొక వస్తువును వారించుచున్నవి. సర్వాస్తరభృతీవలన పరమాత్మకు మరియొక యంతరుడు లేడని నిశ్చితమగుచున్నది. ఈసేత్వాది వ్యవదేశనిరాకరణచేతను, బ్రహ్మముకంటె యితరుడు లేడని చెప్పుటచేతను అత్మకు సర్వగతత్వము సిద్ధమగుచున్నది. “యావాన్వాఽయ మాకాశ స్తావా సేషోన్తర్హృదయ ఆకాశః” “ఆకాశవ త్సర్వగతశ్చ నిత్యః” “జ్యాయా ద్వివో జ్యాయా సంతరిజాత్” “నిత్యః సర్వగత స్త్వా ణుః” ఇత్యాది శ్లోకములు, స్మృతులు, వ్యాఖ్యములు బ్రహ్మమునకు సర్వగతత్వమును బోధించుచున్నవి. ఓయద్భుతా! దిగ్విజయమున, ఉత్తరగోగ్రహమునందు భీష్మాదిక్షత్రియపుంగవులను జయించి ధనమును తీసుకువచ్చిన నీకంటె యిట్టి కర్మను చేసినవా డెటులలేదో అట్లే వాకంటె వేరుగ యితరమగు జగత్కారణమ. లే ని సూచించుటకు “ధనంజయ” అని సంబుద్ధిని ప్రయోగించెను. కాన పరమేశ్వరుడగు నాయుం దేజంగమస్థావరాత్మక నిజలజగత్తు మాత్రమునందు మణిగణములువలె ప్రోతము, గుచ్ఛబడినది, ఈచెప్పుటచే జగత్ స్థితి పాత్రుత్వముకూడ బ్రహ్మమునకే చెప్పబడెను.

గీ॥ రసోహ మపు కా నైయ ! ప్రభాఽస్మి శశిసూర్యయోః ।

ప్రణవ స్సర్వవేదేషు శబ్దః థే పారుషం నృషు ।

||౮||

పదవిభాగము :— రసః-అహం - అపు-కా నైయ ! -ప్రభా-అస్మి-శశిసూర్యయోః-ప్రణవః-సర్వవేదేషు-శబ్ద-థే-పారుషం-నృషుః

వృత్తి వ దార్థ ము :— పాకానైయ ! = కు న్నిపుతుడవగు ఓయద్దునా! అహం=నేను; అపు=ఉదకములయందు; రసః=రసస్వరూపుడనై; అస్మి=అయితిని; ఈపదమవకృష్టము; శశిసూర్యయోః = చంద్రసూర్యులయందు; ప్రభా=ప్రకాశస్వరూపుడనై; అస్మి=అయితిని, (అస్మిఅనుపదము తరళితమృతము.) సర్వవేదేషు=నిఖలవేదములయందు; ప్రణవః=ప్రణవస్వరూపుడనై. అస్మి=అయితిని. థే=అకాశమునందు; శబ్దః=శబ్దస్వరూపుడనై; అస్మి=అయితిని; నృషు=మనుష్యులయందు; పారుషం = పురుషకారమై; అస్మి=అయితిని

||౮||

కాంకరభాష్యమ్ :—

కేన కేన ధర్మేణ విశిష్టే త్వయి సర్వమిదం ప్రోతమిత్యుచ్యతే, రసోహమహం యస్సారస్మ రసస్తస్మిన్ సగ్రభా తేమయ్యాపః ప్రోతా ఇత్యర్థః. ఏవం సర్వత్రోతా ధావా మపురసఏవం ప్రభాఽస్మి శశి కాంకరభాష్యత త్వబోధిని ?—

జలము మొదలగునవి రసాదులయందు ప్రోతములని లోకప్రసిద్ధియుండ నీయందు ప్రోతము లని చెప్పట యెట్లు పొసగును? నీయందే ప్రోతములగుచో యేయే ధర్మముతో గూడిన నీయందు ప్రోతముల నెడనా! ఓయద్దునా! ఉదకములలో సారమగు మధురరసమే నేను అట్టి మధురరసస్వరూపమగు నాయందే యుదకములు ప్రోతములు ఇట్లే మున్ముందుకూడ యన్వయింప

— 2వ అధ్యాయము ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమాదన సర్వతీయము :— అకాదులు రసాదులయందు ప్రోతములని ప్రసిద్ధియుండ నీయందు యానిఖలజగత్తు యెట్లు ప్రోతమని శంకింపజనదు రసాదిస్వరూపము నేనే కాన నాయందు ప్రోతమని చెప్పట యసంగతము కాదని “రసోహ మపు కానైయ” అనుశ్లోకము మొదలు యయిదు శ్లోకములచే తెప్పించెను.

నిఖలజలములకు, తవ్యాత్రస్వరూపము, సారభూతము, కారణభూతము, నిఖలజలములయందనుగతమునగు మధురరసమునేనే, ఓయద్దునా! అట్టి నాయందునిఖలజలములు ప్రోతములు, ఈవిభూతిధ్యానముకొల కుపచేకింపబడుచున్నదని యఖినిచేశమును మాత్రము పొందవలదు.

అట్లే చంద్రసూర్యులయందుగల ప్రకాశము నేనే యయి యుంటిని. ప్రకాశసామాన్యరూపమైన నాయందే చంద్రసూర్యులు ప్రోతములు.

అట్లే సర్వవేదములయందు దనుస్మృతమైన ఓంకారము నేనే. అట్టి ఓంకారస్వరూపమగు నాయందే సర్వవేదములు ప్రోతములు.

అట్లే యాకాశమునందు దనుస్మృతమైన పుణ్యశబ్దము నేనే. అట్టి నాయందే యాకాశము ప్రోతము.

అట్లే మనుష్యులయందు దనుస్మృతమైన పురుషత్వసామాన్యమునేనే. అట్టి పురుషత్వసామాన్య రూపమగు నాయందు నిఖలపురుషులు ప్రోతములు. ఈ విషయములన్నియు బృహదాణ్డకోపనిషత్ప్రతిపాదితమైన దుందుభ్యాదిదృష్టాంతములచే జూడనగును.

||౮||

శాంకరభాష్యమ్ :—

సూర్యయోః ప్రణవ ఓంకార స్వర్యవేదేషు తస్మి స్పృణవభూతే మయి సర్వే వేదాః ప్రోతాః | తథా ఖ అకాశే శబ్ద సారభూత స్తస్మి న్యయి ఖం ప్రోతం | తథా పౌరుషం పురుషస్యభావో, యతః పుంబుద్ధిః సృషు తస్మి న్యయి పురుషాః ప్రోతాః | 101

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

దగును. ఎట్లు నేను యుదకముల మధురరసస్వరూపమో యట్లే నేనుచంద్రసూర్యులయందు గల ప్రభాస్వరూపము. కాన యట్టి నాయందు చంద్రసూర్యులు ప్రోతములు. అట్లే సర్వ వేదముల యందు ఓంకారము సారభూతము, అట్టి సారభూతముగు ఓంకారస్వరూపమైన నాయందు సర్వ వేదములు ప్రోతములు. అట్లే యాకాశమునందు సారభూతమైనది శబ్దము. అట్టి సారభూత మగు శబ్దస్వరూపమైన నాయందే యాకాశము ప్రోతము. అట్లే పురుషులయందు గల ఏపురుష భావము (పుంబుద్ధి) కలదో యట్టి పుం స్త్రసామాన్యరూపముగు నాయందే తదుపాదాన మగు టచే తత్త్వభావము కలవారగుటవలన పురుషవేదేషము లన్నియు ప్రోతములు. 101

శంకరాచార్యునియము :— బ్రహ్మజగత్తుల కేకత్వముండుటవలననే “యదగ్నే రోహితగ్ం రూపం తేజస స్తస్మాద్యం య చ్యుక్తగ తదపాం యత్ప్రకృష్టం తదన్నస్యాపాగా దగ్నే రగ్నిత్యం వాచారం భణం విక రో నామధేయం తీగి రూపా ణీత్యేవ సత్యం య దాదిత్యస్య రోహితం రూపం” ఇత్యాది శుక్తిస్మక్తప్రకారముగ రసప్రభాప్రణవాదిరూపం చే కారణస్వరూపముగ నున్న జలాగులకు పరమాత్మా భిన్నత్వనిర్దికృతమ అబిర్భూదులకు తనకంటె వేరుగ సత్తాభావమును “రసోఽనం” అని మొదలుకొని కొన్ని శ్లోకములచే తెల్పుచుండెను.

ఓ కా నేను ! ఉదకములయందు నేను రసస్వరూపముగ నుంటిని. కాన మదకములు తమకు కారణము, రస తత్త్వమునగు నాయందు ప్రోతములు. అలాగా మృత్కార్యమగు ఘటము మృత్స్వరూపముతో మృత్తునగుటచుట ప్రోత్సహసిద్ధము. అట్లే యుదకములు గూడ నాస్వరూపమై, మదేకన త్రకలవై నాయందుండున్నవి. వేరుగ లేవని యర్థము.

అట్లే చంద్రసూర్యులతోగూడ నేను ప్రభాస్వరూపమైతిని. చంద్రసూర్యులకు కారణమైన ప్రభాస్వరూపమే చంద్రసూర్యులందుంటిని. కాన ప్రభాస్వరూపము, చంద్రసూర్యులకు కారణమునగు నాయంద చంద్రసూర్యులు ప్రోతములు. అలాగా చంద్రసూర్యులు మదేకన త్రకలవారై నాస్వరూపముతో నాయందే యుండిరి, నాకంటె వేరుగ లేరని యర్థము.

ఋగ్యజుస్సామాధర్వణాది నిఖలవేదములయందు నేను ప్రణవస్వరూపముతో నుంటిని. సర్వవేద కారణము ప్రణవస్వరూపమునగు నాయందు ర్యవేదములు ప్రోతములు. అనగా సర్వవేదములు మదేకన త్రకలవై ప్రణవస్వరూపమైన నాయందే యుండున్నవని యర్థము.

అకాశమునందు తత్కారణమగు శబ్దస్వరూపముతోనుంటిని. అకాశకారణము, శబ్దాత్మకమునగు నాయందు యాకాశము ప్రోతము అందువలన మదేకన త్రకలవై నాస్వరూపముచేతనే యాకాశము నాయందేయున్నది.

మనుష్యులయందు గల పౌరుషము (పుంజాణము) నేనే యయితిని. అనగా నేలజాతియే ‘ఇక్షు పురుషుడు’ అని తెలియజడునో అట్టి పౌరుషస్వరూపమైన నాయందు పురుషులు ప్రోతములు. మదేకన త్రకలవారై, మదలిన్నులై నాయందే యుండిరని యర్థము.

శ్లో॥ పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాంచ తేజః శ్చాస్మి విభావసా ।

జీవనం సర్వభూతేషు తప శ్చాస్మి తపస్విషు ।

IF

పదవి కాగము :— పుణ్యః-గన్ధః-పృథివ్యాంచ-తేజః-చ-అస్మి-విభావసా-జీవనం-సర్వభూతేషు-

తపః-చ-అస్మి-తపస్విషు.

IF

వర్ణితి ప దార్థ ము :— పృథివ్యాం=భూమియందు గల; పుణ్యో గన్ధః=సురభిగంధస్వరూపము; అహం=(ఈవరము పూర్వశ్లోకమునుండి యనువృత్తము) నేను; అస్మి=అయితిని; విభావసా = అగ్నియందు గల; తేజః=తేజస్వరూపము; అహం=నేను; అస్మి=అయితిని; సర్వభూతేషు = నిఖిలభూతములయందుగల; జీవనం=చ=అమృత మనెడి యన్నరసస్వరూపమై; అహం=నేను; అస్మి=అయితిని; తపస్విషు = తపశ్శాలుర యందుగల; తపశ్చ=చిత్తై కాగ్నిదితపస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని.

IF

కాంకరభావ్యమ్ :—

పుణ్య ఇతి పుణ్య స్మరభిగంధః పృథివ్యాం చాహం తస్మి న్మయి గన్ధభూతే పృథివీ ప్రో తా పుణ్యత్వం గన్ధస్య స్వభావత ఏవ. పృథివ్యాం దర్శిత మఖాదిషు రసాదేః పుణ్యత్వోపాక్ష కార్థం । ఆపుణ్యత్వం తు గన్ధాదీనా మవిద్యాధర్మాద్యపేక్షం సంసారిణాం భూతవిశేషసంపర్గని కాంకరభావ్యత త్వబోధిని :—

“మయి సర్వ మిదం ప్రోతం” అనుదానినే ప్రకారాంతరమున ‘పుణ్యః’ అను శ్లోకము చే జెప్పుచుండెను.

పృథివియందు యేసురభిగంధము కలదో యట్టి పుణ్యగంధస్వరూపమయిన నాయందు పృథివి ప్రోతము. పృథివియందు గల గంధమునకు పుణ్యత్వము స్వభావసిద్ధమే (అనగా పృథివికి సురభిగంధము స్వభావసిద్ధమే. యని యాశయము). అట్లే జలాదులయందు గల రసమునకు మాధుర్యము స్వభావసిద్ధమే యని ‘పుణ్యోగన్ధః’ అను దానిచేతనే చెప్పవచ్చును. ఇక గంధాదుల

— 2వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— సర్వపృథివీసామాన్యరూపము, తన్మాత్రో యను పేరుగల యవికృతమగు పృథివియందు అనుస్మృతమైన పుణ్యగంధము నేనే, ఇచటగల చకారము రసాదుల పుణ్యత్వమునుగూడ బోధించును. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు స్వభావముచేతనే పుణ్యములు, అవికృత ములు. అట్టివై యని జీవుల యధర్మమున వాటి కపుణ్యత్వమువపాదితము. స్వభావమువలన వాటి కపుణ్య త్వము లేదని తెలియనగును.

అట్లే యగ్నియందుగల సర్వదహనప్రకాశనసామర్థ్యరూపము, ఉష్ణస్పర్శరూపము, పితృభాస్వర రూపము నగు పుణ్యరూపము నేనే యయితిని “తేజశ్చాస్మి” అనుస్థలమునందుగల చకార మనుక్తరము చ్చాయకము, అనగా ఉష్ణస్పర్శచే నాతురులైన వారల కాప్యాయకమగు (కావమును పొంగొట్టు) వాయువు యందుగల పుణ్యమైన శీతస్పర్శ నేనే అయితి నని యర్థము.

అట్లే సర్వప్రాణులయందుగల ప్రాణధారణరూపమగు యాయువు నేనే యయితిని. అనగా తద్రూప మగు నాయందు సర్వప్రాణులు ప్రోతములని యర్థము. నిత్యముతపోయుక్తులగు వానప్రస్థాదుల యందు గల శీతోష్ణతమిషిసాదివ్యంద్యసహనసామర్థ్యరూపమైన యేతవస్సు గలదో యట్టితవస్సు నేనేయయితిని. అట్టి తపోరూపమగు నాయందు తవస్సులు ప్రోతములు. తవస్సే లేచిచో తవస్సులేయుండరుగాన

శాంకరభాష్యమ్:—

మి త్రం భవతి | తేజో దీప్తి శ్వాస్తి విభావసా వగ్నాతధా జీవనం సర్వభూతేషు యేన జీవంతి |
సర్వాణి భూతాని త జ్జీవనం | తపశ్వాస్తి తపస్విణు తస్మిం ప్రపతిమయి తపస్విణః ప్రోతాః ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శ్రేష్ఠాత్మముకూడ యనుభవసిద్ధ మగుచున్న దనదవా ? గన్ధాదులకు గల యపుణ్యాత్మము పాపా
భావికముకాదు. మరేమనిన ? జీవుల యజ్ఞానకృతమగు ధర్మాధర్మాదులవలన భూతవిశేషసం
ఖర్గము సంభవించి దానివలన యపుణ్యాత్మము గంధాదులకు సంభవించును. పంచభూతముల
యందు పృథమోత్పన్నమగు శబ్దర్పరూపరసగంధములు సిద్ధాదిభోగ్యము లగుటవలన పుణ్యా
ములే. (మంచివే) అట్లే నను గంధాదులు స్వకార్యములగు భూతములతో పరిణమించుచు
ప్రాణుల పాపకర్మలవలన నపుణ్యము లగును. అగ్నియందు గల యేదీప్తికలదో అట్టి దీప్తి
స్వరూపమగు నాయం దగ్నిప్రోతము. అమృతమనెడి యేయన్నరసముచే సర్వభూతములు
జీవించుచున్నవో అట్టి యన్నరసస్వరూపమగు నాయందు సర్వభూతములు ప్రోతములు.
తపశ్శాలురయందుగల యేచి తైకాగ్యాదితపము గలదో అట్టి తపోరూపమగు నాయందు
తపశ్శాలురుప్రోతములు. తపస్వి యనగా తపోవిశిష్టుడు విశేషణమగు తపస్సే తేజో తపో
విశిష్టుడే లేడని యర్థము. ||

వారలు నాయందు ప్రోతములు. ఇచట చకారమువల్ల నవాంతరమగు చితైకాగ్యము, తాహ్యమగు
జీవోన్మేషస్థానిగ్రహరూపమగు సర్వతపస్సు గోపింపనగును. ||

శంకరానందీయము:— మఱియు వృథివియందుగల మనోహరము, శుద్ధమునగు యేగంధముకలదో
అట్టి గంధస్వరూపము నేనే అయితిని, గంధమునకు మనోహరత్వశుద్ధత్వములు చెప్పుట ఆకాశాదికారణ
భూతములగు శబ్దాదుల కుపలక్షణార్థము వృథివ్యవేకోనాయాకాశములకు కారణమైన గంధస్వరూప
వృద్ధకర్మములకు వాస్తవమైన యేమనోహరిత్వము, శుద్ధత్వములు కలనోయవి యోగులకు వశ్యత్వములు.
వాటియందు దుష్టత్వము కారణద్రవ్యాంతరసంయోగమువలన భోక్తృకర్మానురూపముగ జరించును.
కాని స్వభావమువలన శబ్దాదులయందు దుష్టత్వము లేదు. ఏ మనోహరము పుణ్యము నగు గంధము కలదో
యట్టిగంధస్వరూపముగ నేను వృథివియం దుంటిని. వృథివికారణమగు గంధస్వరూపమైన నాయందు
వృథివి ప్రోతము. గంధస్వరూపమగు నాయందు గంధమయమగు వృథివి యుంటున్నదని యర్థము

అగ్నియందుండు తేజస్సు నేనే యైతిని. అనగా నగ్నికి కారణమైన తేజస్వరూపముగ నున్న నా
యందగ్ని ప్రోతము. వాస్తవతేజనే తేజోమయమై యగ్ని మదభిన్నమైనదై వాస్వరూపముజేతనే నా
స్వరూపమునం దుంటున్నదని యర్థము.

సర్వప్రాణులయందు నేను జీవస్వరూపమై యైతిని జీవకరణమగు భుక్తాన్నగ్రహస్వరూపముచేప్రాణుల
యందుంటున్నాను. కాన ప్రాణులు స్వకారణమగునట్టి యన్నరసపాత్యకమగు నాయందు ప్రోతములు.
అనగా వాస్తవతేజనే ప్రాణులన్నరసమయమై యన్నరసస్వరూపమగు నాయందుంటున్నది.

శ్రీ! బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్ !

బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి తేజ స్తే జన్మినా మహమ్ !

||౧౦||

పద వి భా గము:— బీజం- మాం- సర్వభూతానాం- విద్ధి- పార్థ- సనాతనం- బుద్ధిః- బుద్ధిమతాం- అస్మి- తేజః- తేజస్వినాం- అహమ్- ||౧౦||

సౌతి వ దా ర్థ ము :— పాపార్థ!-ఓయర్జునా; సనాతనం=చిరంతనమైన; మాం=నన్ను; సర్వభూతానాం=నిఖలభూతములకు; బీజం=ప్రారంభకారణముగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; అహం=నేను; బుద్ధిమతాం=వివేకశక్తి కలవారల; బుద్ధిః=వివేకశక్తి స్వరూపమై; అస్మి=అముతిని; అహం=నేను; తేజస్వినాం=ప్రాగల్భ్యము కలవారల; తేజః=ప్రాగల్భ్యవ్యవహారమై; అస్మి=అముతిని; ||౧౦||

తపస్సు అనగా కృచ్ఛ్రచంద్రాదుచాదికము. లేక చిత్రై కాగ్నిము, లేక పంచాగ్నిమధ్యయందుండు ఇట్టి ధర్మములతో యేకాయోగతీ కలవాడు తపస్సులనబడుదురు. అట్టి వారలయందుండు తపస్సు నేనైతిని. ఆ గా తపోరూపమున నుంటిని. కాన తపోరూపమైన నాయందు తపశ్శాబురు పోతములు. తపోమాతాత్మకమైనవారలై తపస్వరూపమైన నాయందుంటున్నారు. వాకంటె తపస్సులు చేరు కారని యర్థము. తపస్సుల తపస్సు యదకముల రసమునలె కారణము కాదు. మరేమిది? తపస్సు అనునది తపస్సుల ధర్మము. తపస్సుకు కారణత్వము సిద్ధించినపుడు కదా నీకు కారణభావము. తపస్సులకు కారణమాత్రా వ్యవహారము సిద్ధించునది. అట్టి కారణత్వమే నీకు లేనపుడు తపస్సులయందుండు తపస్వరూపము నేనైతిని అని యెటుల చెప్పుచుంటివని శంకింపజనదు. తపస్సు ధర్మమైనను స్వరాచిఫలజనకమగుటచే నద్దానికి కారణత్వము సంభవించును. కాన ధర్మము కలవారలయేధర్మము స్వరాచిఫలజనకమగుచున్నదో యట్టి ధర్మము నేనే. అది యెట్లనిన వ్యవహారపాతువు, ధర్మవిరుద్ధమైన కామము నేనే యని ముందు చెప్పబోవు త్తిరుననే యని గ్రహింపవలగును. కాన యట్టి ధర్మములకు తపస్సులు ధర్మవ్యవహారమైన నాయందు వాస్వరూపముచే నుంటున్నారు. ధర్మమాత్రము వాస్వరూపమని బోధించుటకే తపశ్శాస్త్రి తపస్విమి అని చెప్పియుండెను. “త.” అను పదము ధర్మమాత్రమునకువలక్షణము. ఉపలక్షణ మనగ చెప్పదగినవిషయమున కొంత చెప్పుటయే. దీనివలన యితరధర్మములనుగూడ గ్రహింపవలయునని యర్థము. కార్యమాత్రము కారణ స్వరూపమగుట ఘటాదులయందు దృష్టము, శుభ్రము, ధర్మి ధర్మమాత్రకారణమగుట. ధర్మమునందు తనమాత్రముగ నుండుట యెట్లు సంభవించునని శంకింపజనదు. వహ్నికి, తగులచెట్టుట (దాహకత్వము) ధర్మము. అట్టి దాహకత్వము అగ్నియందంతటను ప్రకృతమగుటవలన అట్టి దాహకత్వ మగ్నిని యంతటను వ్యాపించియున్నది. దాహకత్వమును విడచి యగ్నికి వృథాకన్యరూపత్వము లేనందున తదాకారత్వము, తదాత్మనా దాహకత్వరూపధర్మమునందవస్థానము చూపబడుచున్నది. అట్లే యంతట చూడవలెను.

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ దు సూ ద న ప ర స్వ తీ య ము :— సర్వభూతములు తమతమ బీజములయందు ప్రోతములు. ప్రియందు ప్రోతములు కావను శంకను “బీజం మాం” అను శ్లోకముచే దొరికించుచుండెను.

జంగమస్థావరాత్మకనిఖలభూతములకు కారణము సనాతనమైనది నిత్యమైనది. అట్టి కారణమునకు జ్ఞానాంతరాచేక్ష లేదు. ప్రతివ్యక్తినిన్నమైన యనిత్యమైన కారణము లేదు, అట్టి జంగమస్థావరాత్మకనిఖల

శాంకరభాష్యమ్.—

బీజమితి! బీజం ప్రరోహకారణం మాం బుద్ధి సర్వభూతానాం హేషార్థ! సనాతనం చిరన్తమ్! కించ బుద్ధి ర్వివేక ఇత్తి రన్తఃకరణస్య బుద్ధిమతాం వివేకశక్తిమతా మస్మితేజః ప్రాగ్భ్యం తద్వతాం తేజస్వినా మహమ్ ! 1001

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

సర్వభూతములు స్వకారణమునందు ప్రోతములు కాని, నీయందెట్లు సర్వభూతములు ప్రోతము లనెదవా! ఓయద్భుతా! సర్వభూతములకు ప్రరోహకారణముగ నన్నే తెలిసికొనుము. నీకు గూడ కారణముండకూడదా యని యనెదవా? నేను సనాతనుడను. అనగా చిరంతనుడనగుటచే నాకు కారణాంతరము సంభవింపదు. కాన నేనే సర్వభూతప్రరోహకారణము. చైతన్యభూతములకు కాంక్షము (బీజము) అవ్యాకృతమే. అట్టి అవ్యాకృతము నాస్వరూపమే యని తెలిసికొనుము. నాకంటె వేరుకాదు. కాన యోహార్థ! సర్వబీజభూతమైన నాయొక్కనియందే సర్వభూతములు ప్రోతము లనుట యుక్తమే.

మఱియు బుద్ధిమంతుల తత్త్వాతత్త్వవివేకసామర్థ్యరూపమైన బుద్ధియు నేనే యైతిని. బుద్ధియే లేనిచో బుద్ధివిశిష్టలే లేకపోయెడిని కాన బుద్ధిరూపమైన నాయందు బుద్ధిమంతులు ప్రోతములు.

పరాభివృద్ధిసామర్థ్యము, పరులచే తిరస్కరింపబడకపోవుటయనెడి వీరసామర్థ్యము తేజస్కారులకు కలదో అట్టి తేజస్వరూపము నేనే యైతిని. అనగా తేజోరూపమగు నాయందు తేజస్కారులు ప్రోతములని యర్థము. 1002

శాంకరానందీయము :— “అకాశాద్వాయుః నాయో రగ్నిః” ఇత్యాదిశుశ్రుతులచే పృథివిజలము, జలమునకు అగ్ని అగ్నికి వాయువు, వాయువున కాకాశముకారణమనీశూన్యమాణమగుచున్నది. కాన తత్తత్కార్యములు తత్తత్కారణములందు ప్రోతము లగుచుండ నీవు దేనినికారణము కావు. అట్లు యోశుశ్రుతులు చెప్పుటలేదు, కారణము కాని నీయందు జగత్తుయెట్లు ప్రోత మగు నని శంకింపజనదు. “ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూతః” అని నా నెలననే ఆకాశ మత్పన్న మని శుక్రి బోధించుచున్నది. కాన వీశ్వరూపమగు నేనే నిఖిలజగదుత్పత్తికి ప్రకృష్ట కారణము. అని “బీజం మాం” అను శ్లోకముచే తెప్పుచుండెను.

ఈశ్వరరూపమగు నన్నే యాకాశాదినిఖిలభూతముల యావిర్భాసమునకు కారణముగ తెలిసికొనుము. భూతములకు నీవు కారణ మెట్లో యల్లే నీకుకూడ కారణాంతరముండదు. అని శంకింపజనదు. “సా కాష్టా సా పరా గతిః” “విశ్వస్యా దింద్రో ఉత్తరః” “న తస్య కశ్చి జ్ఞనితా” ఇత్యాది శుశ్రుతులవలన నిఖిలజగత్తునకు నేనే పరమ కారణమని, నాకు మరియొక కారణము లేదని బోధింపబడుచున్నది. ఈవిషయమునే “సనాతనం” అను పదముచే చెప్పుచుండెను సనాతన మనగా నన్నిటికంటె పరమప్రాచీనుడు, స్వయముగ తనకు కారణాంతరము లేనివాడని యర్థము. కాన “వత్తః పరతరం నాన్యత్” “మయి సర్వ మిదం ప్రోతం” అని చెప్పబడిన విషయము ధృఢమగుచు సిద్ధించుచున్నది.

ఈచెప్పబడిన పరమేశ్వరునకే సర్వకారణత్వము, పరమమునకు పరమేశ్వరస్వరూపమాత్రీత్వము స్థాపించబడెను అయినను బుద్ధ్యాదుల కాత్మప్రకాశత్వమును బోధించుటకు అర్థాత్మ బుద్ధిమంతులకు తత్కారణత్వమును, తస్మాత్ప్రకాశత్వమును “బుద్ధిర్బుద్ధిగుతా మస్మి” అను దానిచే బోధించుచుండెను.

అత్మ, అనాత్మ ధర్మాధర్మాదికము దేసిచే తెలియబడునో యది బుద్ధి యనించుకొనును, దానినే ప్రజ్ఞయందురు. నేను అట్టి బుద్ధిమంతులలో గల బుద్ధిరూపమైన కారణము నైతిని. అనగా

గీ॥ బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్ ।

ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ ।

[౧౦]

పదవిభాగము :— బలం-బలవతాం-చ-అహం-కామరాగవివర్జితమ్-ధర్మావిరుద్ధః - భూతేషు-కామః-అస్మి-భరతర్షభ- [౧౦]

ప్రతిపదార్థము :— పాభరతర్షభ!-ఓయర్షభాః అహం=నేను; బలవతాం-సామర్థ్యముకలవారల సంబంధమైన; కామరాగవివర్జితం=అనన్వికృప్తవిషయమైన తృప్త కామ మనఃబడును సన్నికృప్తవిషయమైన రంజనమే రాగ మనబడును. అట్టికామరాగములులేని; బలం=సామర్థ్య స్వరూపము; అస్మి= అయితిని; భూతేషు=పాణిలులయందు; ధర్మావిరుద్ధః=కాస్తాగ్రావిరుద్ధమైన; కామః=దేహధారణమాత్రమే ప్రయోజనముగాకల యశన పానాది విషయకముగు; కామస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; [౧౦]

కాంకరభాష్యమ్ :—

బలమితి । బలం సామర్థ్య మోజో బలవతా మహం తచ్చ బలం కామరాగ వివర్జితం కామశ్చ రాగశ్చ కామరాగో కామ స్తృప్తాఽనన్వికృప్తౌషు విషయేషు, రాగో రంజనా ప్రాప్తేషు విషయేషు, తాభ్యాం వివర్జితం దేహాదిధారణమాత్రార్థం బల మహ మస్మి నతు యత్సం సా

కాంకరభాష్యం త్వతోధిని :—

న్యాభివ్యంజకతత్త్వనిశ్చయసామర్థ్యమే బుద్ధి యవబడును. అట్టి బుద్ధికలవారల బుద్ధిస్వరూపము నేనే. అనగ అట్టి బుద్ధిస్వరూపముగు నాయందు బుద్ధిమంతులు ప్రోతములు. ప్రాగల్భ్యము కలవారల ప్రాగల్భ్యము నాస్వరూపమే. అనగా నట్టి ప్రాగల్భ్యస్వరూప మగు నాయందు ప్రాగల్భ్యము కలవారలు ప్రోతములని యర్థము. [౧౦]

అనన్వికృప్తవిషయములయందైనతృప్తయే కామ మనబడును. సన్నికృప్తవిషయములందలి రంజనమేరాగమనబడును. అట్టికామరాగములతో వివర్జితమైన సామర్థ్యముకలవారలసామర్థ్యము నాస్వరూపమే. కానితృప్తా రాగకారణమగు సంసారుల యే సామర్థ్యము కలదోయదిమాత్రము

బుద్ధిస్వరూపమగు నాయందు బుద్ధిమంతులు ప్రోతములై నాస్వరూపముచే నాయందే యుండిరి.

తేజస్సనగా ప్రాగల్భ్యము. అది చేతనధర్మమగుటవలన నాత్మప్రకాశప్రసృతిహేతువు. పరుల కప్రసృత్యము, పరులనభిభవించునది. అట్టి తేజస్సుకలవారల తేజోరూపకారణము నేనైతిని. అట్టితేజోరూప మగు నాయందు తేజోవంతులు ప్రోతములు. అనగా నాస్వరూపముచే నాయ దు తేజోవంతులుండిరి. [౧౦]

— * 2వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధు నూదన స ర స్వ తి య ము :— ఒకానొక విషయము ప్రాప్తిచుటకు తగు కారణము లేకున్నను, అవిషయము నాకు ప్రాప్తించుగాక యనెడి చిత్తస్పృతి కామమనబడును. ప్రాప్తించి యొకానొక విషయమునకు కుయకారణ మున్నను అవిషయము నశి వకుండగ మండుగాక యను చిత్తస్పృతివిశేషము రంజనాత్మకమై రాగ మనబడును. అట్టి కామరాగములతో నెంతమాత్రము సంబంధములేనిది అనిగా సర్వధా కామరాగములకు కారణము కానట్టియు రజస్తమోవిరహితమైనట్టియు, స్వధర్మానుష్ఠానముకొలుపు

శాంకరభాష్యమ్ :—

రిణాం తృప్త్యారాగకారణం । కించ ధర్మావిరుద్ధో ధర్మేణ శాస్త్రార్థేనావిరుద్ధోయః ప్రాణిషు భూతేషు కామో యథా దేహధారణమాత్రాద్యర్థోఽశవసానాదివిషయః కామోఽస్మి హేభరతర్షభ !

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నాస్వరూపము కాదు. కాన నట్టి సామర్థ్యస్వరూపముగు నాయందు సామర్థ్యము కలవారలు ప్రోతములు. శాస్త్రార్థావిరుద్ధమైన ప్రాణులయందు గల దేహధారణమాత్రము ప్రయోజనముగా గల యశవసానాదివిషయకమైన కామస్వరూపము నేను అయితిని. అనగా నట్టి కామస్వరూపముగు నాయం దట్టి కామన కలవారలు ప్రోతములు. 1001

దేహేంద్రియాదిధారణసామర్థ్యరూపమైన సంహారపరాజ్ఞులులైన సాత్త్వికబలవంతుల సాత్త్వికబలము నేనైతిని. అట్టి సాత్త్వికబలరూపమైన నాయందు బలవంతులు ప్రోతములు (వదుగవలెనుండిరి) ఇట్ల నుండున శబ్దము 'తు' అనుశబ్దముయొక్క యర్థము కలది. దానికి భిన్నక్రియమర్థము. అగా కామరాగవిపరీతమైన బలమే నాస్వరూపముగ ధ్యానింపదగినది కామరాగకారణమైన సంహారుల బలము నాస్వరూపముగ ధ్యానింపదగినది కాదని యర్థము. లేక రాగశబ్దమునకు కోర్కె మగ్ధమనియైన గృహింపవగును.

ధర్మశాస్త్రప్రవృత్తిపిదపమైన లేక ధర్మానుకూలమైన ప్రాణులయందుండు శాస్త్రానుమతజాయాపుశ్చ విత్తాదివిషయకముగ నభిలాష నేనే యయితిని ఓభరతర్షభ ! శాస్త్రావిరుద్ధ కామరూపుడ నగు నాయందు ప్రాణులు ప్రోతములని యర్థము. 1002

శంకరానందీయము :— కామ మనగా సమీపమందున్న విషయములయం దపేక్షవలన మత్కృష్టప్రవృత్తికి హేతువు. రాగమనగ నప్రాప్తవిషయాకాంక్షాప్రవృత్తిహేతువు. అట్టి కామరాగములతో వర్జితమైనట్టి బలవంతుల "బలం" మానసికబలముకంటెను, ఇంద్రియికబలముకంటెను వేరగు శరీరమాత్మము నాశ్రియించియుండు దేహమాత్రయాతోపయోగి యగు బలము నేనైతిని. దేహాక్షికలవారల బలస్వరూపమైన స్వకారణముగు నాయందు బలవంతులు ప్రోతములై నాస్వరూపముచే నుండిరి.

"కామమయే వనాయం పురుషః" ఇత్యాదికముచే నిఖిలపురుషవ్యాపారమునకు కామమే కారణమని చెప్పబడుచున్నది. అనుభవసిద్ధ మగుచున్నది. కామము, రాగము లేనిచో పురుషునకు దేహయాత్ర, స్వధర్మము యెట్లు సంభవించును? అను నాశంకను 'ధర్మావిరుద్ధః' అను మత్తరార్థముచే దొలిగించుచుండెను.

వర్ణాశ్రమములయందు శాస్త్రీయధర్మమున కవిరుద్ధమైనట్టియు, తనయాశ్రమధర్మమునకు విరుద్ధము కానట్టియు తన యాశ్రమధర్మమునకు సాధకమైనట్టి యుత్పథహేతువుగు కామము నేనైతిని. వర్ణాశ్రమములయందు కామస్వరూపమున నేనుంటిని. కామస్వరూపము, స్వకారణము నగు నాయందు వర్ణాశ్రమములు ప్రోతములై మృత్యువు దు ఘటమువలె నాస్వరూపముచే నుండిరి. స్వరూపముచే నాకంటె వేరుకాదు. ప్రాణులయందు బలము, చేష్టాహేతువుగు కామము చేతనధర్మముగుటచే నాత్మచే ప్రకాశ్యమని గృహింపవగును. 1003

శ్రీధరియము :— ప్రాప్తింపని వస్తువుయం దభిలాష రాజరము. కామమనబడును. కోరబడినయర్థము ప్రాప్తింపినను తిరిగి యధికముగ నా యర్థము ప్రాప్తింపవలయునని కామమగు చిత్తరంజనాత్మక

గీ| యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసాస్తామసా శ్చ యే |

మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి |

[౧౨]

పద విభాగము :— యే- చ- ఏ- సాత్త్వికా- భావా- రాజసా- చ- యే- మత్త-
ఏ- ఇతి- తాన్- విద్ధి- న- తు- అహం- తేషు- తే- మయి- [౧౨]

ప్రతిపదార్థము :— యేచైవ=యే; సాత్త్వికా = సత్త్వగుణముచే నిర్వర్తింపబడిన;
భావా=పదార్థములు; రాజసా=రజోగుణముచే నిర్వర్తింపబడిన. భావా=పదార్థములు; తామసా=
తమోగుణముచే నిర్వర్తింపబడిన పదార్థములు; జాయంతే = కలుగుచున్నవో, (ఈవదమధ్యాహార్యము)
తాన్=అపదార్థములను; మత్తఏవ=నావలనజనించిననాటినిగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; తథాపి=(ఈవదమధ్యా
హార్యము) అయినను; అహం=నేను; తేషు=నాటియందు; నతు=లేను; అనగా తదధీనుడను కాను; తే=అ
పదార్థములు; మయి=నాయందు; వర్తంతే = (ఈవదమధ్యా) ఉంటున్నవి; మదధీనుములని యర్థము [౧౨]

మగు తృప్త రాగ మనబడును. అట్టి కామరాగములచే వివర్జితమైన బలవంతుల బలము నేనైతిని, సాత్త్విక
మగు స్వధర్మానుష్ఠానసామర్థ్యము నేనే యని యర్థము. స్వధర్మముతో విరుద్ధముకాని స్వభార్యలయందు
పురోత్పత్తి మాత్రమున కుపయోగించు కామము నేనే యయితిని. [౧౧]

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక :— కామ మన నప్రాప్తిప్రయములయందు తత్ప్రాప్తిప్రయభిలాష. రాగ
మన సంప్రాప్తిప్రయములయందు రంజనాత్మకమైన ప్రేమయొక్క యతిశయము. లేక లక్షణావృత్తిచే
కోధమనిగాని యర్థము చెప్పనొప్పును అట్టి కామరాగములు లేనట్టి దేహధారణమాత్రమే ప్రయోజన
ముగా గల బలవంతుల సామర్థ్యరూపమైన నాయందు బలవంతులు పోతములు.

అట్లే శాస్త్రవిహితమైన ధర్మమునకు విరుద్ధము కాని దేహధారణనిమిత్తమైన యశనసానాది విష
యకమైన కామరూపమైన నాయందు బలవంతులు పోతములు. భరతవంశమునందు జవించిన ఊత్రీయు
లచే సేవింపబడిన యుద్ధస్వరూపమగు ధర్మమునకు సాధకమైనట్టియు, కామరాగవర్జితమైనట్టియు ఊత్రీయు
ధర్మమగు యుద్ధముచే దేహధారణమాత్రప్రయోజకమద్వివిభూతిరూపమైన బలమను స్వధర్మముచే శత్రు
వులను జయించి భరతవంశజాతులలో శ్రేష్ఠత్వమును నీవు పొందదగుదువనిమాచించుటకు “భరతర్షభ” అని
సంబోధించెను [౧౧]

పరమార్థప్రతిపద :— అప్రాప్తిప్రయ వస్తువులయందభిలాష రాజసము. అట్టి రాజసమగు అభి
లాషయే కామ మనబడును. రాగమనగ నభి-షితార్థము ప్రాప్తిప్రయము తిరిగి దానియందభిరంజనాత్మక
మగు తృప్త్యాశేషము. అది తామసము. ఇట్టి రాజసతామసములగు కామరాగములతో వర్జితమైన బల
భవంతుల కార్యము నేనే యయితిని లే. “కామరాగవర్జితం” విషయములయందు యేప్రీతిగలదో యట్టి
ప్రీతివర్జితమైన పురుషార్థవంతుల స్వధర్మాచరణరూపమైన కార్యము నేనే యయితిని. భూతము (ప్రాణు)
లయందుండు విభిధానముగ వివాహము చేసుకొనిన తనభార్యలయందు పురోత్పత్తి మాత్రమున కుప
యోగించు కామ (మదన) రూపము నేను అయితిని. [౧౧]

— ౨వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :— “రసోఽహమస్తు” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన రసాది
స్వరూపుడను మాత్రమే కాను ఎఱియు చిత్రవరిణామమైన యేసాత్త్వికమగు శమదమాదులు, రాజస
మగు హర్షదర్పాదులు, తామసమగుశోకమోహములు మొదలగునవన్నియు నావలననే జన్మించుచున్నవి.
కాన నేనే నిఖిలజగత్తునకు కారణమని “అహం కృత్స్నస్యజగతః ప్రభవః” అని చెప్పిరీతిని తెలిసికొనుము.

శాంకరభాష్యమ్.—

కించ యేచైవ సాత్త్వికా స్సత్త్వవిర్వృత్తా భావాః పదార్థా రాజసా రజో నిర్వృత్తా స్తామసా స్తమోనిర్వృత్తాశ్చ యే కేచి త్సాక్షాణాం స్వకర్మవశా జ్ఞాయంతే భావాస్తా న్మత్తేషవ జాయమానా నిత్యేవం విద్ధి సర్వా స్సమస్తా నేన | యద్యపి తే మత్తో జాయంతే, తథాపి స త్వహం తేషు తదధీన స్తద్వతో యథా సంసారిణ స్తే పునర్మయి మద్వశా మదధీనాః | ౧౨ |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సత్త్వగుణమువలన జనించెడి సాత్త్వికభావములు (అనగా భగవత్సంబంధులగు విగ్రహాదుల దర్శనముచే జనించెడి రోమాంచము (గగ్గరుపాటు) మొదలగు భావములు) రాజసాత్మకమగు విఘ్నేపాదులు, ప్రియవియోగస్మరణాదులచే జనించెడి తామస మగు మూర్ఖాభ్యామాదులు ఇవన్నియు జీవుల స్వకర్మవశమున నావలననే జనించుచున్న వని తెలిసికొనుము. విచారింప నవన్నియు నావలననే జనించినను వాటి సామర్థ్యముచే నేను వాటియందు తత్త్వకారముచే ప్రకటితుడను కాను. మరేమనిన ? అట్టి భావము లన్నియు నాయుండే ప్రకటితము లగుచున్నవి. నావలన జనించినను జీవుల వలె నేను వాటికి వశుడను

లేక, ఈశ్లోకమున “సాత్త్వికాః, రాజసాః, తామసాః” అని సామాన్యరూపముననే చెప్పబడినవి కాని విశేషరూపమున చెప్పబడనందున సామాన్యముగ నిఖిలజడవర్గము నావలననే జనించుచున్నదని తెలిసికొనుము. అయినను (ప్ర)పంచమంతయు నావలన జనించినను) కల్పితసర్వవికారదూషితము రజ్జువు ‘కానటుల సంసారివలె వికారవశమై, వికారదూషితుడను నేను కాను. ఆసాత్త్వికాదిభావములే రజ్జువునందు సర్పాదులవలె నాయందు కల్పితములై, మదధీనస్తాహ్నుర్ని కలవై, మదధీనమై యున్నవి. || ౧౨ ||

శంకరానందీయము :— “మత్తః పరతరం నాన్యత్కించి దస్తి ధనంజయ” అను శ్లోకముచే సంగ్రహముగ నేయర్థము చెప్పబడెనో యాయర్థమునే “రసోఽహ మహ్న కాస్తేయ ప్రాణ్ని శశిచూర్మ యోః” అనునది మొదలుకొని “కామోఽస్మి భరతర్షభ!” అనునంతవర కగు గ్రంథముచే రసప్రాణి స్వరూపముగ పరమేశ్వరునకు కారణత్వమును, చంద్రాదులకు కార్యత్వమును, కారణమై రసాదిస్వరూప మగు పరమాత్మయందు నిఖిలజగత్తుకు ప్రోతత్వమును, కారణమాత్మస్వరూపత్వమును చెప్పి యాయుపకాశీస్తమైన యర్థము నుపసంహరించుటకొను ప్రస్తుతము సామాన్యరూపముగ పరస్పరద్వైతములు జగదేశ శీలరూపమైన తనవలననే జన్మించినవనియు, తనయందే స్వాత్మస్వరూపముచే యవస్థితిని పొందినవనియు “యే చైవ” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

ఈశ్లోకమున సత్త్వగుణప్రధానమగు పదార్థములు దేవతలు, ఋషులు, బ్రాహ్మణులు, శర్కర మొదలగునవి. రజోగుణప్రధానమైనవి గంధర్వులు, యక్షులు, ఊర్జియులు, మరీచ్యాదులు (మిర్చి) మొనసరై పదార్థములు. తమోగుణప్రధానమైనవి రాక్షసులు, క్రవ్యాదులు, శూద్రులు, గృంజ నాదులు పుట్టుచున్నవి. అట్టి జాతములు, జనివ్యమాణములు నగుసర్వమును ఆయాగుణోపాధికుడనగు, జగద్విజమైననావలననే జన్మించినవాటినిగ దెలిసికొనుము. “వాకంబై వేరుగు కారణము లేనందున వికరములవలన జన్మించవు” అని

కాంకరభాష్యత త్వబోధిని ?—

కాను ఆభావము లన్నియు హడధీనములే. ఇచట నిష్క్రమ్యైకయమేమనిన? ఈగుణములు చసమునిమిత్రము నాచే ప్రకటితములై స్వరసాత్మకగుణసాఫల్యము జూటకు నానందంబంధము చేతనే స్వయముగ నుద్బుద్ధరసముకలవై సేవను చేయుచున్నవి. కాన యవి నాయందు కలవు. సేను జీవునివలె నుత్పన్నమగునట్టి భావములయందు రసముకుడను కానవి భావము. అని తొందరు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇచట భాష్యతత్త్వమిది. చిదానందాభివ్యంజకమగుభావముల కీర్త్యారాత్మత్వము చెప్పుటవలన యితరమగు రాజసతామసభావ

వనకారమున కర్థము. అట్టి సాత్త్వికాదిపదార్థములయందు సేను సత్త్వరజస్తమోగుణరూపమున కారణత్వ రూపము చే మంటిని. కాన నవియు సాత్త్వికాదిగుణస్వరూపము, స్వకారణము నగు నాయందు ప్రోతములై వాన్వరూపముగ మన్నవి. ఎట్లు సత్త్వగుణకార్యమగుశర్కరాదికము మాధుర్యమాత్రమగుచున్నదో, ఎట్లు రజోగుణకార్యమగు మరీచ్యాదికము కటుమాత్రిమగుచున్నదో, తమోగుణకార్యమగు గృంజరము మత్తా మాత్రమగుచున్నదో, అట్లే బ్రహ్మకార్యమగునిఖిలజగత్తు బ్రహ్మమాత్రస్వరూపమే యని తెలిసికొనవలెను.

ఈచెప్పుటవలన “మత్తః పరతరం నాన్యత్” “మయి సర్వ మిదం ప్రోతమ్” అనునది మొదలు క్షాని “రాజసా స్తామసాశ్చయే” అనునంతవరకు గ్రంథముచేమాయాశబ్దితబ్రహ్మమునకు మృత్తునకువలె పరిణామకారణత్వవత్తము వాళ్యించి కార్యమునకు కారణమాత్రత్వమును మృద్ధటాదికమునందు సమ్యక్సాక్షాతవ్యాయముచే “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తశ్రుతిలిఖము చేతను, బ్రహ్మకార్య మగు నిఖిల జగత్తునకు బ్రహ్మమాత్రత్వమునే లెప్పగు నిర్ధారణచేసి విజ్ఞాతవేదాంతాద్ధులగు యతులు ఈ విఖిలజగత్తు. సేను బ్రహ్మమే అని తలచి, వాసనాకృతమగు నామరూపభేద కల్పనను నిశ్చేదముగ విడచి తనయందును యంతటను బ్రహ్మబుద్ధిసే ప్రయత్నపూర్వకముగ సంపాదించదగును. ఇదియే సమాధి. అంతట బ్రహ్మకారవృత్తి, బ్రహ్మత్వవాసనయు యెట్లువృద్ధమైనదై, నిరస్తరమైనదై, స్వాధీనమగునో “అట్లుండవలెనని సూచించబడెను. ఈవిషయమునే “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ, తజ్జలానీతి కాన్త ఉపాసీత” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది.

ఇట్లు మాయోపాధికము (సచ్చిద్వివాచ్యము మాయాశబ్దిబ్రహ్మము) నగు బ్రహ్మమునకు “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధము, పరిణామలక్షణము నగు జగత్కారణత్వమును చెప్పి, పరిపూర్ణము, సర్వాధారము నగు బ్రహ్మమునకు పరిణామకారణత్వవత్తమున “రసోఽహమస్తు” అని అజామలయందు కారణస్వరూపముచే రసాద్భాత్యకముగ నుండుటంబట్టి పరిచ్ఛిన్నత్వము, తద్గుణదోషములు “జలము మధురము” అని తదధీనత్వము, “మధురరససత్త్వే, బ్రహ్మసత్త్వం, మధురరసనాశే బ్రహ్మనాశః” అని వికారిత్యము మొదలగు దోషములు ఏకైకమయ్యెడివి. అట్టి దోషముల ప్రసక్తి లేకుండుటకొఱకు, బ్రహ్మమునకు దృశ్యమగు జగత్తుయొక్క సంబంధరాహిత్యముకొఱకును “అస్థూలమన ద్యహ్రస్వం” ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధనిర్విశేషస్వరూపత్వ నిశ్చయముకొఱకు, పూర్వమునందు చెప్పబడిన సమాధివిష్టచే పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముకల యతులకు నిర్విశేష మగు పరబ్రహ్మమునందాకృత్య బుద్ధి సిద్ధించుటకొఱకు అజాదుల యందు రసాదిస్వరూపముచే స్థితిని “నత్వహం తేషు” అను వాక్యముచే నిషేధించుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

ములకు పరమేశ్వరాత్మకత్వము లేదని శంకింపజనదు, పాపములు మూడు విధములనుట యందు హేతువులు సాత్త్వికరాజసతామసభావములు. అట్టి భావము లన్నియు పాపములకు స్వకర్మవశమున నావలననే జన్మించుచున్నవని తెలిసికొనుము. అట్లగుచో తండ్రి పెలన జనించిన పుత్రుల యధీనముతండ్రియైనటుల నీవలనజనించిన యాభావముల యధీనుడవు నీవును యగుదువా? యని శంకింపజనదు. జీవులు సాత్త్వికాదిభావాధీనులయినటుల నావలన సాత్త్వికాదిభావములు జనించినను నేనుమాత్ర మభావాధీనుడను కాను. (అనగా నేను

“న త్వహం తేషు” అను వాక్యముచే బ్రహ్మమునకు జగత్కారణత్వము నిషిద్ధమగుచో “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాది జగదుపాదనకారణత్వవ్యతిపాదక శుశ్రుతులకు, “అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః” అని జగదుపాదనకారణత్వబోధకస్మృతులకును యపాప్రమాణ్యము సంభవించు నని శంకింపజనదు. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశుశ్రుతులు, అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః” ఇత్యాదిస్మృతులు అద్వైతావధారణత్వరము లగుటవలన పాప్రమాణ్య ముపవన్నము. అది యెట్లున? కొందరు ద్వైతులు ప్రకృతియే జగత్కారణమనియు, కొందరు అణువులే జగత్కారణమనియు బ్రహ్మముకంటె వేరుగ జగత్కారణమును కల్పించి శుశ్రుతులమైన యద్వైతమును తిరస్కరించుచుండిరి. అట్టి తిరస్కారమువలన నద్వైతశుశ్రుతులకు వ్యాహతి సంభవించెడిది. అట్టి వ్యాహతిని స్వయముగ నహింపనివై “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశుశ్రుతులు బ్రహ్మమునకే జగత్కారణత్వమును, కార్యమునకు కారణానన్యత్వమును యనేకదృష్టాంతములచే చెప్పి యద్వైతమునే నిర్వహించుచున్నవి. కాన స్పష్టప్రకృతిపాదకశుశ్రుతులు “వాయుర్వై షేషిష్టాదేవతా” అను యర్థవాదవాక్యములకు “వాయుస్యగ్ం శ్వేత మాలభేత” అను విధిపాత్రైకవాక్యతావన్నమై విధేయమైన వాచుప్యవశ్యాలంభనపాప్రకృతిజననద్వారమున పాప్రమాణ్యము పొనగినటుల యద్వైతశుశ్రేయార్థములై “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” ఇత్యాద్యద్వైతశుశ్రుతులతోను, “విజ్ఞాన మేకం” ఇత్యాదిస్మృతులతోను పాప్రమాణ్యము కలదు. ఈ విషయమున శంకల కవకాశము లేదు.

అట్లగుచో ప్రకృతికి, పరమాత్మాదులకు జగత్కారణత్వ ము, గీకరింపనటుల బ్రహ్మమునకుగూడ జగత్కారణత్వ మంగీకరింపనిచో జగత్తు నిష్కారణముగనే సంభవించవలసినచున్నది శంకింపజనదు. అధిష్టావాజ్ఞానలక్షణమగు యీశ్వరమయే జగత్కారణము. దానివలననే జగత్తు సంభవించుచుండ జగత్తు నిష్కారణముగ సంభవించవలసినచు నను శంక యెట్లు సంభవించును? సంభవించదు. అందువలననే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “న త్వహం తేషు” అని చెప్పెను. “ఏక ద్యోనీని” అని చెప్పుటవలన మాయామయము. రజ్జునర్పమువలె ప్రకృతిమాత్రమై న యీశవాదులయందు రసాదిభావముచేనేను కారణము కాను. మఱేమిని? మాయయే. ఎట్లు మరుభూమియందు జలప్రకృతి (భ్రాంతి) కలుగుచున్నదోయట్లే విశేషములేవియు లేనట్టి నాయందు మాయచేతనే విశేషాకారముగ ఆభామల ప్రకృతి కలుగుచున్నది. అందువలననే “వికల్ప సహ వస్తు మాయా మాత్ర మిదం ద్వైతం” “అపత్యా దన్యస్య” ఇత్యాదిశుశ్రుతులచేతను, “యథా న్యచ్చ ప్రపంచోఽయమ్” ఇత్యాదిస్మృతులచేతను, ఈ నిజప్రవృత్తము మాయాకార్య మగుట వలన అన్యజాలికమువలె

కాంకరభావ్యత త్వహోధిని :—

పరమార్థస్వరూపుడ సగుటవలనను, సాత్త్వికాదిభావములు కల్పితములగుటవలనను తద్గుణదోషములు నాకు సంభవింపవని యర్థము) సాత్త్వికాదిభావములకూడ సివలెనే స్వతంత్రములగుటగలవ వాటికి కల్పితత్వ మెట్లు పొసగు నని శంకింపజనదు. అట్టి సాత్త్వికరాజతామసస్వభావములు నాయధీనములు. (అనగా అట్టి మూడువిధములగు భావములు యీ శ్వరాధీనములగుటచే యీశ్వరాధీనములు కాన కల్పితములు) కల్పితములు అధిష్టానమునంగుల సత్రాప్రతీతులచేతనే సత్రాప్రతీతులు కలవి. కాన నధిష్టాన మాత్రమే వాటికి సిద్ధించుచుండుటచే కల్పితములగు స్వభావములకు స్వాతంత్ర్యము లేదని యర్థము. ||౧౭||

మిథ్యయనెడి యుక్తులచేసిను, జగత్తు మా యాకార్యుగుటవలనమిథ్యయని నియమముగజగత్తునకు మిథ్యాత్వము చెప్పబడుచున్నది, జాగ్రత్తుగందుండు ప్రపంచము సుమత్యయందును, స్వప్నమునందును, శ్మశ్మమునందుండు ప్రపంచము జాగ్రత్తుగందును వ్యభిరించుటవలనను ఆ జాగ్రత్తస్వప్నప్రపంచములు సుమత్యయందు లేకుండుటవలనను జగత్తునకు మాయాకార్యత్వము, ప్రతీతిమాత్ర్యత్వము యుక్తమే. కాన మరుజలమువలె ప్రతీతిమాత్ర్యరూపములగు యజాదులయందు పరిపూర్ణము, అప్రమేయము, నిష్కలము, విష్కీయము, అసంగము, అమూర్తము, అవికారియగు బ్రహ్మమునకు అజాదులే యాధారముగ నజాదులయం దవస్థానము సంభవింపదు. ఆజాదులయందే యుండనపుడు వానియందుగల గుణదోషపరిచ్ఛిత్త్యాదులు బ్రహ్మమున కూపింబునైన శక్యములు కావు. అది యెట్లనః భ్రమకల్పితసర్వమునందు రజ్జువునకు స్థితి, సర్పధర్మగు కౌర్యాదులయొక్క సంబంధము, విషముయొక్క సంబంధము, మరియేయితరమైన సర్వసంబంధముగు ధర్మములసంబంధము కల్పించుటకు శక్యముకాదో అట్లే యని గ్రహింప నగును.

పరిపూర్ణము, అసంగము, అపరిచ్ఛిన్నమునగు బ్రహ్మమునకు అజాదులయం దేకదేశమున స్థితి సంభవింపసోపుగాక, అజాదికూతములకు నీయందు స్థితి సంభవించుగాక యను శంకను “తే మయి” అను వాక్యముచే దొలిగించుచుండెను.

అదృశ్యత్వాదిగుణకము, కూటస్థానంగచిద్రూపము నగు పరబ్రహ్మమునందు వాస్తవికముగ అజాదిభావములు “నేనా నానాస్తి కించన | నహిదం పర్వం కదాచిత్ | నహ్యస్తి ద్వైతసిద్ధిః” ఇత్యాదిక్రతులవలన లేవు. కాన త్రికాలములయందు నజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహితము, నిత్యకుద్ధబుద్ధముక్త స్వభావము, అద్వితీయము, అనందైకరసము నగు ఒక పరబ్రహ్మమే కలదని “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” అను కుశిలవలన సిద్ధ మగుచున్నది. ||౧౮||

౨ ధ రీ య ము :— మఱియు నితరమైన సాత్త్వికమగు శమదమాదులు, రాజసమగు ద్వైషదర్శాదులు, తామసమగు శోకమోహాదులు పాపిణుల స్వకర్మనశమున జనించును. అవన్నియు మఱియ ప్రకృతిగుణత్రయకార్యమగుటవలన నావలననే జనించినవాటినిగ తెలిసికొనుము. ఇట్లైనను వాటియందు నేమ లేను. కేవునివలె నేమ తదధీనము కాను. అవన్నియు మదధీనమై నాయం దుంట్లున్నవి. ||౧౯||

గీ॥ త్రిభిర్గుణమయై రాభివై శేభి స్సర్వ మిదం జగత్ ।

మోహితం నాభిజానాతి మా మేభ్యః పర మవ్యయమ్ ।

[౧౩౩]

పద వి భా గము :— త్రిభిః-గుణమయై-భావైః-పరి-ఇదం-జగత్-మోహితం-న-అభి-జానాతి-మాం-పశ్య-పరం-అవ్యయమ్

[౧౩౩]

ప్రతి ప దార్థ ము :— ఇదం=ఈపరిదృశ్యమానమగు; సర్వం=సమస్తమగు; జగత్ = ప్రాణిజాతము; త్రిభిః=మూడువిధములైన; గుణమయై=సత్త్వరజస్తమోగుణవికారములైన; (రాగద్వేషమోహాది ప్రకారములగు) పశిః=పూర్వోక్తములగు; భావైః=పదార్థములచే; మోహితం=అవివేకమునుపొంది పబ్ధినయై; నాం=నన్ను; పశ్యః=ఈగుణములకంటె; పరం=వ్యతిరేకమైనది; అవ్యయం=వ్యయరహితమైనది; నాభిజానాతి=తెలిసికొనలేకున్నది.

శాంకరభాష్యము :—

ఏవంభూతమపి పరమేశ్వరం నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తస్వభావం సర్వభూతాత్మానం నిర్గుణం సంసారదోషబీజప్రసాదాత్మకం మాం నాభిజానాతి జగ దిత్యనుకోశం దర్శయతి భగవాన్ । తచ్చ కిం నిమిత్తం జగతోజ్ఞాన మిత్యుచ్యతే— త్రిభిర్గుణమయై గుణవికారై రాగద్వేషమోహాది

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

ఈశ్వరునకు నిత్యత్వ, శుద్ధత్వాదికము, సర్వస్వాతంత్ర్యము సిద్ధమైయుండ అట్టి ఈశ్వర స్వరూపమగు జగత్తునకు సంసార మెట్లు సంభవించును ? అను శంకకు సమాధానముగ జగత్తున కిసంసారము అజ్ఞానములక మని యాశ్లోకమున జెప్పుచుండెను. నిత్య శుద్ధ

— : ౭వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— పరమేశ్వరుడైనను నీవు స్వతస్సుగిడవైయుండ, నిత్య, శుద్ధ బుద్ధము క్తస్వరూపుడవై యుండ అట్టి నీస్వరూపమగు జగత్తునకు సంసార మెట్లు ప్రసించును ? నిత్యశుద్ధశుద్ధస్వరూపుడనైన నాస్వరూపము తెలిసికొనకపోవుటచే సంసారము జగత్తునకు ప్రసించుచున్నదనెదవా ? అట్టి నీ స్వరూపమును తెలిసికొనకపోవుట యెందువలన ? అను శంకను “త్రిభిః” అను శ్లోకములచే దొరికించుచుండెను.

పూర్వమునను చెప్పబడిన సత్త్వరజస్తమోగుణవికారములైన భావములచేత (భవసధర్మముకలవాటిచేత) నిఖిలప్రాణిజాతము వివేకమున కయోగ్యత్వమును పొందించబడినదై, సత్త్వరజస్తమో వికారములైన భావములకంటె పరుడను, వీటి కల్పన కధిష్ఠానము, అత్యంతవిలక్షణము, అవ్యయము, సర్వవిక్రియాశూన్యము, ప్రపంచసంబంధములేకటి అనందఘనము, స్వప్రకాశము, అవ్యవహితము అగునట్టి నన్ను తెలిసికొనలేకున్నది. అట్టి స్వరూపాపరిచయమువలన సంసారముకలదివలె నున్నది. అవివేకము దౌర్భాగ్యము నేమందును. అని శీర్ష్యష్టపరమాత్మ యనుకోశమును చూపించుచుండెను.

శంకరానందీయము :— పరిపూర్ణత, సచ్చిదానందైకరసస్వరూపుడవు, అద్వితీయుడవు, పరబ్రహ్మ స్వరూపుడవు నగు నిన్ను తెలిసికొనిన విశ్వేషసంసారదుఃఖనివృత్తి యగునుకదా ! అట్టి పరమ ప్రయోజనమునకై లోకము నిష్కేళారణముచే తెలిసికొనలేకుండెను ? అను వాశంకవై యాకారణమును చెప్పుచున్నాడు. ‘త్రిభిః గుణమయై’ సత్త్వరజస్తమోగుణవికారములైన మూడువిధములగు ‘భావైః’భోగ్య

శాంకరభాష్యమ్. —

ప్రకారై రాభివైః పదార్థైరేభి ర్యథోక్తైః సర్వ మిదం ప్రాణిజాతం జగ న్మోహిత మవివేకతా మాపాదితం సత్ నాభిజానాతి మా మేభ్యో యథోక్తేభ్యో గుణేభ్యః పరం వ్యతిరిక్తం విలక్షణం చావ్యయం వ్యయరహితం జగ్నాది సర్వ భావ వికారవర్జిత మిత్యర్థః | 1౧31

శాంకరభాష్యత త్వబోధిని : —

బుద్ధము క్తస్యభావుడను, సర్వసూతాత్మస్యసూపుడను, నిర్గుణుడను, సంసారదోషబీజదాహకారణుడను అగు నన్ను యీలోకము తెలిసికొనలేకున్నది! (ఎంతకష్టము! అని శ్రీకృష్ణ భగవానులు అనుకోశమును జూపుచుండెను.) జగత్తును తెలిసికొనలేకుండుటకు కారణ మే ముందువా? సత్త్వరజస్తమోరూపము లగు రాగద్వేషమోహాదిప్రకారము లగు పదార్థములచే నీసర్వప్రాణిసమూహము అవివేకమును పొందింపబడినదియై, నన్ను యథోక్తములగు గుణములకంటె వ్యతిరిక్తునిగను (విలక్షణునిగను), వ్యయరహితునిగను, (జగ్నాదిసర్వభావ వికారవివర్జితునిగను) తెలిసికొనలేకున్నది.

పదార్థములు అనుభూయమానములుగ గుణాదివిషయములచేతను, బంధకములు తత్ప్రవృత్తికారణములు నగు రాగద్వేషాదులచేతను 'మోహితం' (ఎదసద్వివేకము లేకపోవుట మోహమనమడును) అట్టి మోహమును పొందినదియై, ("శ్లోః ఇందియాశ్చా మజయ్యాశ్చాన్యం ద్వాశ్చామేవ హతం జగత్! అహో! ఉపస్థ జిహ్వశ్చాన్యం బ్రహ్మాదిమశ్చకావధ" బ్రహ్మమొదలుకొని మశకపర్యంతమునగు యీజగత్తు అజేయములగు ఉపస్థము, జిహ్వ యనెడి రె డిందియములచేతనే జయింపబడెను. ఎంతఆశ్చర్యము! అను న్నాయముచే ననాద్యవిద్యచే విషయభోగలాలసమైన "ఇదం సర్వం జగత్" జగముప్రాణిసమూహరూపమగు యీ సర్వజగత్తు "ఏభ్యః పరం" ఈసత్త్వాదిగుణములకంటెను, గుణకార్యములగు యాకాశాదిభూతములకంటెను, సర్వదృశ్యములకంటెను "పరం" నిత్యత్య, నిర్గుణత్య, శుద్ధత్య, బోధైకరసత్య, ఆనందఘనత్వాది ధర్మములచే విలక్షణుడను. "అవ్యయం" అవికీరియుడను. కాశ్చితుడను, పరిపూర్ణుడను, అద్వితీయుడను, "మాం" బరబ్రహ్మనగు నన్ను "నాభిజానాతి" తెలిసికొనలేకుండెను, (జ్ఞానోక్తుడు శ్రీవరాహనామములు జేసియు బ్రహ్మమును పరోక్షముగనే తెలిసికొనుచుండెనుగాని "ఇదియే నేను" అని యాభిముఖ్యముతో స్వరూపముచే తెలిసికొన లేకుండెనని యగ్దము.) లేక "గుణమయైః" మనోమయకోశము, విజ్ఞానమయకోశము, జ్ఞానేంద్రియములు ఇవి సత్త్వగుణవికారములు ప్రాణాదికము, కర్మేంద్రియములు, రజోగుణవికారములు, ఆనందమయకోశము, అన్నమయకోశము తమోగుణవికారములు. ఈవిధముగ సత్త్వాదిగుణమయములగు మూడువిధములగు భావములచే (ఆత్మకు ఉపాధిగ భావించుచునవిగార స్థూలసూక్ష్మకారణదేహములు, భావములనబడును) నిర్దమైన "ఇదం జగత్" ఈసర్వప్రాణిజాతము, మోహితం" ఈరంభకోశస్వరూపమైన శరీరమే నేను అనెడి ఆవరణాత్మకము, వాసనాత్మకము. తిగిగుణాత్మకముగను యనాది ప్రవృత్తమైన యవిద్యచే దేహమునందే యాత్మకాస్తిని పొందింపబడినదియై "ఏభ్యః" స్వయముగ ఈస్థూలసూక్ష్మ కారణదేహములకంటె "పరం" నిత్యత్య, శుద్ధత్య, సూక్ష్మత్య, సర్వాంతరత్య, కూటస్థత్య అసంగత్య, చిద్రూపత్య, ఆనందైకరసత్య సర్వజ్ఞత్య, సర్వసాక్షిత్య, సర్వప్రకాశకత్వాదిధర్మములచే విలక్షణుడను, ఆవరణము లేకపోవుటచే నెల్లపుడు అహం స్వరూపముగ ప్రకాశమానుడను, అందునను, సుమప్రియందు ప్రత్యక్షముగ ప్రతీయమానుడను, ఏకరస స్వరూపుడనునగు 'మాం' నన్ను ప్రత్యగూహరబ్రహ్మమునుగ "నాభిజానాతి" తెలిసికొనలేకుండెను.

గీ. దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా ।

మూ మేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే ।

||౧౮||

పదవిభాగము :— దైవీ-హి-ఏషా-గుణమయీ-మమ-మాయా-దురత్యయా-మాం-ఏవ-యే-ప్రపద్యంతే-మాయాం-ఏతాం-తరంతి-తే

||౧౮||

వర్ణితపదార్థము :— దైవీ=పరమేశ్వరుడను, విష్ణుస్వరూపుడను అగు నాస్వరూపమైనదియు; గుణమయీ=త్రిగుణాత్మికయు; ఏషా=ఈయధోక్తమగు; మమ=నాసంబంధంమగు; మాయా=మాయ; దురత్యయా=అతిక్రమించుటకు శక్యముకానిది; మూమేవ=మాయావిని, స్వస్వరూపుడను అగు నన్నే; యే=ఎవరు; ప్రపద్యంతే=సేవించెదరో(పొందెదరో); తే=వారు; ఏతాం=ఈమాయను; తరంతి=దాటుచుండిరి; ||౧౮||

శాంకరభాష్యమ్ :—

కథంపుర దైవీ మేతాం శ్రిగుణాత్మికాం వైష్ణవీం మాయా మతిక్రమన్తి త్యుచ్యతే :— దైవీ దేవస్య మమేశ్వరస్య విష్ణోః స్వభూతా హి యస్మా దేహ యథోక్తా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా దుఃఖే నాత్యయోఽతిక్రమణం యస్మా స్సా దురత్యయా ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

శ్రిగుణాత్మికయు, వైష్ణవియునగు యీమాయ సతిక్రమించుట ఎట్లు ? అను నాశంకపై జెప్పుచున్నాడు. ఈశ్వరుడను, వ్యాపనశీలుడను అగు నాస్వరూపభూతమగు యీ నాసంబంధమగు మాయయతిక్రమించుటకు శక్యముకానిది. అట్లయిన మాయావిని, స్వాత్మస్వరూపు అగా ఎట్లు దేహేంద్రియాదికము కంటె వెరుగ ఆకలిని, రోగమును, అరోగ్యమును, భోజనాదివిశ్రమగు సుఖమును తెలిసికొనుచుండిరో యట్లే దేహేంద్రియాదికముకంటె భిన్నునిగ “ఈనరమాత్మస్వరూపమునే నేను” అని నన్ను స్వాత్మచుగ యెవడును సాక్షాత్కరింప జేసుకొనలేమిందె నని యర్థము. ఇదియే మహాదాశ్చర్య మని భగవంతుడు తలచుచుండెను. ||౧౮||

— ౭వ అధ్యాయము ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— పూర్వోక్తవిధమున యనాదిసిద్ధమగు మాయయొక్కగుణత్రయముచే కట్టబడిన జగత్తుకు స్వాతంత్ర్యము లేమింజేసి అమాయను విడచుటకు సామర్థ్యముండదు గాన యొకప్పుడును మాయ సతిక్రమించుట సంభవముకాదు. మాయ యనాదిప్రవృత్తమగుటచే వస్తువిచేకసామర్థ్యము లేమింజేసి మాయాతిక్రమణ మెట్లు సంభవించు నను నాశంకపై భగవదేకశరణుడగుటచే తత్త్వజ్ఞానద్వారమన ముముక్షువు మాయ సతిక్రమించుటయు సంభవమే యని సమాధానమును జెప్పుచున్నాడు.

మాయ “దైవీ” “ఎకాదేవ స్సర్వభూతేషు గూఢః” ఇత్యాదిఖగ్నిప్రతిపాదితమై, స్వయముగ ప్రకాశించుచుండును. స్వప్రకాశచైతన్యానందరూపము, విభాగరహితము నగు దైవమునందు తదాశ్రియత్వము చేతను, తదిష్టయత్వముచేతను కల్పితములైన అప్రయత్న, విషయత్వములు కలిదియై యగును “ఏషా” ఈమాయ సాక్షిప్రకృతి మగుటచే లేదని చెప్పుట కశక్యమై, (ఇటు, “హి” అనుశబ్దము ప్రసిద్ధిద్యోతకము). భ్రమోపాదాన మగుటచే అర్థాత్తిప్రమాణసిద్ధమై, “గుణమయీ” సత్త్వరజస్తమోగుణ స్వరూపమై ముప్పేటను వేయబడిన శాక్తిమాలె యతిదృఢమై బంధక మగుచున్నది. మతీయు నీమాయ ‘మమ’

శాంకరభాష్యమ్ :—

తత్త్వేవంసతి సర్వధర్మా స్మృతిత్యజ్య మామేవ మాయావినం స్వాత్మభూతం సర్వాత్మనా
యే ప్రపద్యంతే తే మాయా మేతాం సర్వభూతమోహినిం తరం త్యజిక్వానుంతి
ససారబంధనా న్ముచ్యంత ఇత్యర్థః |

||౧౮||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

డను అగు నన్నే యన్నిధర్మములను విడచి, యన్నివిధములచేతను యెవరు సేవించెదరో వారు
సర్వభూతములను మోహపెట్టెడి యా మాయను అతిక్రమించెదరు. (అనగా సంసారబంధ
నము నుండి విడువబడుదురు.)

||౧౮||

మాయావిని, పరమేశ్వరుడను, సర్వజగత్కారణుడను సర్వజ్ఞుడను సర్వశక్తిమంతుడను అగు నా స్వరూ
పమై నాస్వాధీనుగుటచే జగత్సృష్ట్యాదినిర్వాహకము. “మాయా” తత్త్వప్రతిభావప్రతిబింబాద్వారమున
అతత్త్వప్రతిభావసేతువు. ఆవరణవిశేషశక్తిర్వయవతియు సర్వప్రపంచమునకు ప్రకృతియగు అవిద్య
“మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యా న్నాంబరం తు మపాశ్వరం” అను శ్రుతిప్రతినిధ్యమైనది.

ఇట ఈప్రక్రియ చూడనగును. — జీవుడు, ఈశ్వరుడు, జగత్తు, అను విభాగభూతమైన ఘట్టచైత
న్యమునందు అచాది యగు అవిద్య సత్త్వప్రభావముగ నద్యస్తమై స్వచ్ఛమగు దర్పరణము ముఖాభాస
రూపప్రతిబింబమును గోహించునటుల చిదాభాసను (చిత్ప్రతిబింబమును) అంతట గోహించుచున్నది. ఇట
బి బస్థానీయు డగు పరమేశ్వరుడు ఉపాధిదోషానాస్కండితుడు ప్రతిబింబస్థానీయు డగు జీవుడు ఉపాధి
దోషాన్కండితుడు. ఈశ్వరునివలననే జీవుని బోగముకొలుపు ఆకాశావికృతియును శరీరేంద్రియసంఘాతము,
జీ-భోగ్యమగు నిఖలప్రపంచము జనించుచున్నదని కల్పన సంభవించుచున్నది. బింబప్రతిబింబముఖములయం
దనుగతమైన ముఖస్వరూపమువలె ఈశ్వరునియందు, జీవునియందు ననుగతమైన మాయోపాధిచైతన్యము
సాక్షియని కల్పించబడుచున్నది. అట్టి సాక్షిచైతన్యముచేతనే తనయందు దధ్యస్తమైన మాయ, మాయా
కార్యమగు నిఖలప్రపంచము ప్రకాశించుచున్నది కాన సాక్ష్యభిప్రాయముచే “దైవీ” అనియు, బింబ
భూతమగు యాశ్చర్యాభిప్రాయముచే “మరు” అని మాయ శ్రీకృష్ణ పరమాత్మచే యాశ్లోకమునందు చెప్ప
బడెను విచారించుచో నవిద్య యొక్కటియే యగుటవలన నవిద్యాప్రతిబింబభూతుడగు జీవుడుగూడ
యొక్కడే యని యవలయును అయినను అవిద్యాగతమగు యంతఃకరణవసానము లచే ముఖగుట
వలన నంతఃకరణోపాధిభేదముచే జీవులందు నానాత్వము న్యవదిశ్యమాన మగుచున్నది. కనుకనే
“మా మేవ యే ప్రపద్యంతే” అనుచోట “యే” అనియు, “న మాం దుష్కృతినో మూఢాః” అనుచోట
“దుష్కృతినోమూఢాః” అనియు “చతుర్విధా భజంతే మాం” అనుచోట “చతుర్విధాః” అనియు బహు
వచన ముపసన్న మగుచున్నది. “మరియు త ద్యో దేవానాం గౌత్యబుధ్యతః స ఏవ త దభత త్త దర్శితాం
తథా మనుష్యాణాం” అను శ్రుతియందు “దేవానాం, బుషీణాం, మనుష్యాణాం” అని బహువచనముప
పన్నము. మరియు అంతఃకరణోపాధిభేదమును విచారించుచో జీవత్త్వప్రయోజకోపాధి యగు నవిద్య
యొక్కటియే యగుటచే జీవుడుగూడ యొక్కడేయని “జ్ఞేత్స్విం చాపి మాం విద్ధి” అనుచోట “మాం”
అనియు, “ప్రకృతిం వృరుపం చైవ విద్యమాదీ ఉభావపి” అనుచోట “వృరుపం” అనియు “ఏకో వేద స్సర్వ
భూతేషు గూఢః” అను శ్రుతియందు “దేవః” అనియు “అచేద జీవే నాత్మనా

నుప్రవిశ్య" అను శ్రుతియందు "జీవే" అనియు "నాలాగ్రిశతభాగస్య శతథా కల్పితస్య చ" భాగో జీవః" అను శ్రుతియందు "జీవః" అనియు, జీవగతమైన యేకత్వమును బోధించెడి ఏకవచనప్రయోగము లు పశ్యములు. విచారింప దర్పణమునం దచేతనాంశయే ప్రతిబింబించుటచే దర్పణగత చైత్ర్యప్రతిబింబము తననుకాని యితరునికాని తెలిసికొనదు అయినను అవిద్యాగతచిక్ష్పితిబింబము చిద్రూపయగుటవలన తనను పరునిగూడ తెలిసికొనును. ప్రతిబింబపక్షమునందు బింబచైతన్యమునాదే ఉపాధిస్థిత్యమాత్రమే కల్పిత మగుటవలనను, ఆభావపక్షముగ జీవుడు అర్విచనీయుడైనను జడవిలక్షణము డగుటవలన తనను, పరుని తెలిసికొనుట సంభవించును.

ఇట్టి ప్రతిబింబభూతుడగు జీవుడు తనకు బింబభూతుడగు యీశ్వరునితో యైక్యమును యోగవరకు తెలిసికొనడో అంతవరకు జలగతకమ్మూదికము జలసూయ్యునికివలె యుపాధిగతవికారసహస్రము ననుభవించును ఈ యయమునే "దురత్యయా" అనుపదముచే చెప్పుచుండెను బింబభూతేత్యైక్యసాక్షాత్కారము లేనిదే తరించుటకు శక్యముకాదు. కాన మాయ దురత్యయ మనబడును కనుకనే జీవుడు అంతఃకరణావచ్ఛిన్ను డగుటవలన అంతఃకరణసంబంధమునే చతురాదీప్తియద్వారమున ప్రకాశించజేయుచు కించిత్ జ్ఞుడు అగుచున్నాడు. అందువలననే 'జానామి' (తెలిసికొనుచున్నాను.) 'కరోమి' (చేయుచున్నాను.) 'భుంజే' (దక్షించుచుంటిని) అనెడి యనర్థకతములకు నిలయు డగుచున్నాడు అట్టి యే జీవుడు అంతఃకక్షిపంపన్నుడు మాయానియస్త, సర్వజ్ఞుడు, సర్వఫలదాత, యెల్లప్పుడు ఆనందఘరమూర్తి, భక్తానుగ్రహముకొఱచి అనేకఅవతారములను ధరించునట్టి, పరమగురువునగు బింబభూతమగు భగవంతునికి తనచే నాచరింపబడు నిఖిలసత్కర్మలను సమర్పించి యారాధించునో బింబమునం దుంచబడిన యలంకారము ప్రతిబింబమనందు ప్రతిఫలించునటుల బింబభూతపరమేశ్వరునియం దర్పితబడిన నిఖిలసత్కర్మఫలభూతములగు నమస్తప్తరుషార్థములకు ప్రతిబింబభూతమగునట్టి యాజీవుడే పొందును ఈవిషయమునే ప్రహ్లాదుడు 'నైవాత్మనః ప్రభు రయం నిజలాభఘోర్ణో మానం జగద విదుషః కరుణోవృణోతే' యన్యజ్ఞనో భగవతే విదధిత మానం లచ్చాత్మనే ప్రతిముఖస్య యథా ముఖశ్రీః" అని చెప్పెను అరగా దర్పణమునందు ప్రతిబింబించిన ముఖమునకు (ప్రతిబింబమునకు) తిలకాదికము నచేక్షించినచో బింబభూతమగు ముఖమునందే తిలకాదికము నుంచవలెను. అట్లు బింబభూతముఖమునంచున తిలకాదికమే ప్రతిబింబమునందు ప్రతిఫలించును. కాని మరియొక తీరున ప్రతిబింబము నలంకరింపగలయు ననిన యంతకంటె మఱి యేయుపాయాంతరము లేదు. అట్లే బింబభూతమగు యీశ్వరునియందు సమర్పింపబడిన పూజానిఫలము ప్రతిబింబభూతుడగు జీవుడు పొందను యంతకంటె జీవునికి పురుషార్థలాభమునందు మరి యేయుపాయము లేదు. అని దృష్టాంతము యొక్క యర్థము.

నాశరహితు డగు భగవంతుని నిరంతర మారాధించునట్టివాని యంతఃకరణము జ్ఞాప్రతిబంధకపాప రహితమై, జ్ఞానానుకూలపుణ్యముచే వృద్ధిచొందును. అట్టిరమయమున అతినిర్మలమైన యర్థమునందు ముఖమువలె సర్వకర్మత్యాగ శమదమాది పూర్వక గురూపసదనవేదాస్తవాక్యనివేదమనననిదిధ్యాసములచే సంస్కృతమైనట్టి యంతఃకరణమునందు గురూపదిష్ట 'తత్త్వమసీ' త్యాదివేదాస్తవాక్యముసాధనముగాకలవియై 'అహం బ్రహ్మస్మి' అని అనాత్మాకారకూన్యనిరుపాధి చైతన్యాకార సాక్షాత్కారరూపమగు వృత్తి జనించును, అట్టి వృత్తియందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యము తత్కాలముననే స్వవిషయాశ్రియమగు యవిద్యను ప్రోదేపము తమస్సును (చీకటిని) వలె నిర్మూలించును. ఉపాదానవాశమువలన నుపాదేయవాశము సర్వమత సిద్ధముకాన అంతర మాయవిద్యావాశమువలన యావృత్తితోగూడ నిఖిలకార్యప్రపంచము నశించును.

ఈ విషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'మా మేవ యే ప్రవద్యంతే మాయా మేతాంతరన్తి తే' అనువాక్యముచే బోధించుచుండెను 'త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ' 'తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి' ఇత్యాది శ్రుతుబ్రుచుండు వలె ఇవటను "మా మేవ" అనుచోట "ఏవ" అనునది అనుసర క్తతాసృజిత త్రినిమిత్తము ప్రయోగింప బడెను అనగా "మామేవ" సర్వోపాధిరహితము, అఖండము నగు చిదానందసదాత్మను "యే ప్రవద్యంతే" ఎవరు వేదాంతవాక్యజన్యము, నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారరూపము, నిర్వచనార్హకృద్వచిదాకారత్వ ధర్మనిశ్చయము, సర్వసుకృతఫలభూతము, నిదిధ్యానసవరిపాకప్రసూతము, సర్వాక్షారతత్కార్యవిరోధియగు చేతో వృత్తిచే విషయమొనరించుకొనెదరో (తెలిసికొనెదరో) అట్టివారు నిఖిలానర్థకారణము, దురతికృమణి యును నగు యీ మాయ నతికృమించెదరు అనగా సర్వోపాధులు నివృత్తిని జెందుటచే సచ్చిదానందఘనరూప ముగ నుండెదరు, అని యర్థము. ఇవట "తరన్తి తే" అనిబహుళచనప్రయోగము ఆత్మభేదాభిప్రాయముచే కాదు. మరేమనిన దేహేంద్రియాది సంఘాతభేద నిబంధనాత్మభేదభాగ్యన్త్యవవాదార్థముని గ్రహింపవగును.

ఈశ్లోకమున నుండు "ప్రవద్యంతే" అనుపదమునకు జ్ఞానార్థకత్వము వర్ణించబడెను. అంతకన్న ప్రవద్యంతే" అనుపదస్థానమున "ప్రవద్యన్తి" అని ప్రయోగింప సమంజసముగ నుండ "ప్రవద్యంతే" అని ప్రయోగించుటయం దాశయ మేమనిన? ఎవరు మరేకరణమై "మామేవ" అనంతసాందర్యసారసర్వస్వము, నిఖిలకలాకలాగనిలయము, అభినవపంకజతోభాధికచరణకమలయుగలప్రభుడు, అనవరతవేణువాద విరతబృందా వనకిండాకృతమానసుడు హేతోర్ద్వితగోఽర్థవాఖ్యమహింసకుడు, గోపాలుడు, నిషాదిత శిశు పాలకంసాదిదుష్టసంఘుడు, అభినవజలదళోభారవ్యవహరణచరణుడు, పరమానందఘనమయమూర్తియు అతి కాన్తవైరించప్రపంచుడు నగు భగవద్దేవతనైన నన్నే యెల్లపుడు చింతించువారలై రోజులను గడపెదరో అట్టివారు మదియ ప్రేమమహానందసముద్రమిగ్గుమనస్కులగుటచే సమస్తమాయానందవికారముచే తిరస్కరింప బడరు. "మరేమనిన మద్విలాసవిసేదకుశలులగు వీరలు మమస్మితసమర్థులు" అని శంకించునది వలె మాయావారకాంత కోర్కెస్వభావులగు తపోధనులనుడివలె వీరలనుండి తొలగిపోవును. కాన మా యాతరణమును కోరెడివాడు నన్నే యెల్లపుడు చింతింపవలెననెడి యభిప్రాయము శ్రీకృష్ణపరమాత్మది. ఇట్టి యభిప్రాయమును ప్రకటించుటకే "ప్రవద్యన్తి" అని చెప్పక "ప్రవద్యంతే" అనిచెప్పెను. శ్రుతులు, స్మృతులు ఈయర్థమునందే ప్రమాణ మొనరింపవలయును. ॥౧౭॥

శంకరానందీయము :— అనాద్యవిద్యారూపమగు మాయచేనైన యాత్మయం దాత్మత్వ భ్రమిచేత మోహితులును, సంసారదుఃఖాగ్నిచే సంతప్యహనులునగు పాపిణులకు యెట్లు సంసారతరణము సిద్ధించునను యాశంకవై సంసారతరణోపాయమును వివక్షచేయవలచివాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మొట్ట మొదట సంసారతరణవిషయమై గొప్పప్రయత్నము చేయదగును. అని బోధించుటకు మాయ దుష్టయ యని "దైవీ" అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

కాలశ్రియమునందు యితరాపేక్ష లేకుండగ స్వయముగనే ప్రకాశించు పరమాత్మ "దేవః" అని చెప్పబడును. అట్టి నిర్వికేషపరమాత్మరూపమగు నాయందు ఆకాశమునందు నీలిమవలె యాభాసరూపముచే నుండు మాయ "దైవీ" అని యనబడును. లేక "ప్రాక్షే నైషాఽదిద్యా" అను శ్రుతివలన దేవస్వరూప మగు ప్రాజ్ఞనియం దుండునది. "దైవీ" అని యనబడును. ప్రాజ్ఞనియందుండు తిగుణాత్మికయై సమాయ నాస్వరూపమునకు జలమునకు వైచాల్యమువలె ఆవరకమైయున్నది. అట్టి మాయ పురుషులకు ఆతికష్టముచే దాటుటకు శక్యమైకది, అనగా దృష్టావృష్టవిషయచుఖతత్సాధనసర్వస్వసత్త్వాగ్రపురస్కరము.

గమ, యమనియమాదుఃచేతనము అట్టిమాయ దాటుటకు శక్యమైనది. కనుకనే “దురత్యయా” దుర్జయము అని చెప్పబడుచున్నది. మాయకు దుర్జయత్వము లోకకాస్త్ర ప్రసంగము.

ఇట్లు మాయను జయించుటయం దధికప్రయత్నము చేయవలయు నని చెప్పి మాయాతరణోపాయమును శ్రీకృష్ణవరమాశ్మయే “మా మేవ” అను వాక్యముచే తెల్పుచుండెను.

నిష్కామసేవను. ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేతను యనేకజన్మములయం దాచరింపబడిన పుణ్యకర్మనిశేషముచే పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముకలవాడై, వివేకవైరాగ్యములచే సర్వమును సన్యసించి బ్రహ్మచేత్రయగు గురునిసన్నిధియందు శరద్ధతో తీవ్రమోక్షేచ్ఛచే బొందబడిన తపోనిష్ఠావ్యాయున శరణమును, మననము వాచరించి పఠ్యాధ్యాయమున చెప్పినరీతిని నిర్గుణము అవ్యక్తశక్త్యాదిలక్షణము ఏకరసస్వరూపము, నగు సరస్వీహృదమును నిత్యనిరంతరనిర్వికల్పకనమాధినిష్ఠ అనగా క్రియాంతరమున కవకాశ మివ్వని నిష్ఠతో యే యతీత్యరులు విపరీతప్రత్యయరహితముగ సర్వదా తమ యంతఃకరణచే నమంధానము చేయుదురో, అట్టివారే గుర్యాత్మేశ్వరప్రసాదాదిశయమున లెన్నగ జన్మించిన అప్రతిబద్ధవరానరై కత్వ (జీవేశ్వరై కత్వ) విజ్ఞానముచేతనే ఆవరణవిశేషాత్మకము, సర్వానర్థకారణము సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమునగు మాయను, విపరీతదర్శనరూపముగు మాయాకార్యమును “ఈసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అను యప్రతిబద్ధబ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానముచే నశింపచేసుకొనుచుండిరి అనగా నిత్యనిరంతరబ్రహ్మాన్నిచే గజోగుణములగురాగాదులను, తమోగుణములగు విపరీతభావనాదులను, సత్త్వగుణములగు శమాదులను, తత్కార్యములగు ప్రకృతి, నివృత్తి, అహంకారముమకారాదులను సర్వము నతిక్రమించి ఈలోకముననే సంసారమునుండి ముక్తులై అఖండము, అశ్మియమునగు విదేహముక్తిసుఖమును బొందగలరు ఇంతియేకాని యెవరు శ్రవణమాత్రముచేతనే తనను కృతార్థునిగ తలచెదరో యట్టివారు సుఖమును బొందజాలరు.

ఈలోకమున “మా మేవ యే ప్రపద్యంతే” అనుచోట “మాం” అనునది అస్మచ్ఛబ్దము అస్మచ్ఛబ్దమునకు అస్మచ్ఛబ్దోచ్ఛారణ చేయువానియందే శక్తి కలదు. అనగా ఎవ రస్మచ్ఛబ్దమును చూరిచెదరో వానినే యాశబ్దము బోధించును. ఈ స్థలమున యట్టివాడు దృగ్గోచరుడగు శ్రీకృష్ణుడే కాక నీరూపము నగు ణము. అందువలన “మా మేవ యే ప్రపద్యంతే” అనువాక్యము సగుణోపాసననే బోధించుటవలన సగుణోపాసనచేతనే మాయను తరించెద రనిమాత్రము భ్రమనొందవలదు, సగుణోపాసనవలన సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమగు మాయయొక్క తరణము సంభవించదు. కాన “మామేవ యే ప్రపద్యంతే” అను స్థలమున నిర్గుణధ్యానమే వివక్షితము. అట్లుకాక సగుణోపాసనే యని యదియే మాయానివర్తకమనినచో అమృతసేవచే అమృతత్వము సిద్ధింపక విషసేవచే నమృతత్వము సిద్ధించునని చెప్పెనటుల హ్యాయనమే యగును. కాన నిర్గుణధ్యానమే యిటవివక్షితము. అట్లుకానిచో గుణమపాసనచే నత్మాధిగుణముల నతిక్రమించుటయు, భేదదర్శననివృత్తియు సిద్ధింపదు. మరియు భేదదర్శనమే కలుగును. ఈవిషయమునే “తం యథా యథోపానతే” అను శ్లోకము బోధించుచున్నది. మరియు “ఏకస్మిన్నుదర మస్తరం కురుతే। అథ తస్య భయభవతి” అనుశ్లోకము యీషద్భేదదర్శికిగూడ భయపాల్పిస్తే బోధించుచున్నది. కాన “మామే,” అని అస్మచ్ఛబ్దముచే నిర్గుణమే వివక్షితము. అంతియేకాని పిచుమందఘటమును నేవించువానికి రసాలఫలప్రాప్తి సంభవించుటల సగుణోపాసన చేయువానికి నిర్గుణజ్ఞానము సంభవించదు. ఈవిషయముననే “యథాక్రతు రస్మిం తోకేపురపోభవతితైతః ప్రేత్యభవతి। తం యథా యథోపాస్తే తదైవ భవతి। అనన్యేనసభవతి। అనద్రష్టాప్యేతి వేదచేత్ ఇత్యాదిశ్లోకులు బోధించుచున్నవి. గీతాకాస్త్రముగూడ నివిషయమునే “యే యథామం ప్రపద్యంతే తాంస్తతైవ కళా మ్యహమ్” అని బోధించుచున్నది. మాయ యరగ బ్రహ్మాత్మలకు.

బ్రహ్మజగత్తులకు భేదరహితమే. అట్టిమాయకు ప్రసక్తము "నాకిది యుపాస్యము, నేను దీనిని యుపాసించుచుంటిని." అను అహం మను ప్రత్యయార్థభేదాశ్రయము ద్వైతోపాసనము. అట్టి ద్వైతోపాసనముచేయువానికి మాయానివృత్తి యగుచో తూర్పుదిక్కునకు ప్రయాణముచేయువానికి యుత్తరదిక్కునకు దుండు కైలాసపార్వతి కలుగవలసివచ్చును. కాన నీ శ్లోకమునందుండు "మామేవ" అను అర్మచ్చద్వైతము నిర్గుణపరబ్రహ్మమే. అట్టి నిర్గుణోపాసన చేయువానికి సూయాతిక్రమణ మని సిద్ధము. ॥౧౪॥

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక :— అట్లగుచో జీవులను మోహపెట్టెని అవాదిసిద్ధము, త్రిగుణాత్మికము, అగు దైవీమాయను యేయుపాయముచే నత్రికమించెదరు? అను నాశంకపై 'దైవీ' అని చెప్ప మొరలిదెను

మాయ త్రిగుణాత్మికము. పరమేశ్వరుడ నగు నానంబంధమైనది. అట్లైనను నాకంటె వేరుకాను. వాస్త్వరూపమే. దీనినే ప్రకృతియందురు ఇందుకు "మాయా తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్" అను శ్లోతి ప్రమాణము. ఇట్టి ప్రకృతియే మాయ యని, యవిద్యయు రెండు విధములు. ఈ విషయమై "మాయా చావిద్యా చ స్వయ మేవ భవతి" అనుశ్లోతి ప్రమాణము. ఈవిషయమునే 'తమో రజస్సత్త్వ గుణా ప్రకృతి ర్ద్వివిధా మతా' సత్త్వగుణద్వైతభాగ్యం మాయావిద్యే చ తే మతే' సత్త్వ రజస్తమోగుణాత్మకమైన ప్రకృతి శుద్ధసత్త్వప్రధానమై మాయ యని, మలిసత్త్వప్రధానమై యవిద్య యని రెండు విధముల చెప్పబడుచున్నది. 'మాయాబింబో వశీకృత్య తాం ప్యా త్పిర్యజ్ఞః ఈశ్వరః' అవిద్యావశగ స్వస్య స్వదైవచిత్త్యాదనేకధా" మాయాబింబము ఈశ్వరుడు అతడు సర్వజ్ఞుడు మాయను స్వాధీనమొనరించుకొని యుండును. రెండవవాడు అవిద్యాబింబుడై యవిద్యకు లోనై యవిద్యావైచిత్ర్యమున ననేకమైయుండును. మాయామయప్రకృతి యీశ్వరుని యధిపాతముగ నాశ్రయించి జీవులను మోహపెట్టుచున్నది ఈవిషయముచే కారీరకభాష్య మిక్కిలిందిరముగ బోధించుచున్నది

అవిద్యాత్మకము బీజశక్తి. అట్టి బీజశక్తి "అన్యక్తం" అను శబ్దముచే చెప్పబడును అట్టి బీజశక్తి పరమేశ్వరు డాశ్రయముగా కలదై, నాయామయమై మహాసుముప్తిమన యనుపించుకొనును సంసార లగు జీవులు యే మహాసుముప్తియందు స్వరూపబోధరహితమై నిది 10 చుచుండిరో యా మహాసుముప్తియే యవ్యక్త మనబడును. ఆ యవ్యక్తము సంసారబీజకూతమగు అవిద్యాస్వరూపముచే మోహపెట్టుచది. ఆ యవిద్య పరమాత్మవిషయకము, జీవు డాశ్రయముగా కలది ఇందులకు "వేదాంత వేద్యమగు వస్తువును నేను యెరుగను" అను అనుభవమే ప్రమాణము.

అవిద్య యనునది యొకటి యున్నచో జీవపరమాత్మవిభాగము, జీవపరమాత్మవిభాగ మున్నచో జీవు డాశ్రయముగా కల పరమాత్మ విషయకమగు యవిద్య సంభవించును. కాన అశ్యోక్త్యాశ్రయదోషము సంభవించు నని శంకింపజనదు. జీవావిద్యలు బీజాంకురములువలె యనాదులు. అందువలన వైశంక తొలి గింపబడుచున్నది.

బీజాంకురవ్యాయమున వైయన్యోక్త్యాశ్రయదోషమును తొలిగించుచో బీజాంకురము లనిత్యము లగుటజేసి జీవులకూడ యనిత్యులు కావలసివచ్చునని శంకింపజనదు. ఉత్తరోత్తరజీవాభివ్యక్తులకు పూర్వ పూర్వభవములు నిమిత్తములని జెప్పిన జీవాభివ్యక్తు లనిత్యములైనను జీవులు నిత్యులే యగుటంజేసి జీవా నిత్యత్వదోషము తొలగును.

అవిద్య జీవాశ్రిత మగుచో జీవుడు పూర్వపూర్వశ్రీమాశ్రితుడగుచో జీవోత్పత్తి (అభివ్యక్తి)యందు ఆత్మాశ్రయమనెడి దోషము సంభవించునని శంకింపజనదు. జీవుని ఉత్పత్తియే లేకందుక జీవోత్పత్తియందు ఆత్మాశ్రయమనెడి దోషమే సంభవించదు. మరియు జీవుడు "జీవోఽహం" అను ప్రతిపత్తి నెత్తించును. అట్టి ప్రతిపత్తిలముచేతనే అవిద్యయు ప్రతియమాన మగుటచే వైదోషము సంభవించదు.

అట్లగుచో తన భుజముపై నెక్కినవాని భుజముపై తానెక్కినటుల జీవుడు అవిద్యాళియును, అవిద్య జీవాళితము. ఇటు జీవుడనగ అవిద్యాళియుడు అని చెప్పుట (స్వస్కంధారూఢారోహణమువలె) నుండునని శంకింపజనదు. అనగా పాపాళితాళితత్వము విద్యుద్ధమని చెప్పుట. జీవుడు అవిద్యయు అమూర్తములు మూర్తములగు కుండబదరులకు ఒకదానితో నొకటి యుండునటుల యమూర్తములు అధరోతరభావముతో ఒకదానిపై నొకటియుండుట సంభవించనందున జీవావిద్యలకు అవచ్చేద్యావచ్చేదకభావమూళ్యింపవలెను. అట్లగుచో స్వస్కంధారూఢారోహణమువంటివిరోధము పొందినది. వృక్షాళితమగు శ్మేదసంయోగము కాభాత్యముచే అవచ్చిద్యమగునటుల జీవత్వము అవిద్యావచ్చేదకోపాధికమైనది కాన జీవుడు అవిద్యచే అవచ్చిద్యుడు, అవిద్య చేతనాళితమై జీవత్వముచే అవచ్చిన్నము, కాన వైవిరోధమంతమాత్రము పొందినవేరదు.

అవిద్యావచ్చేదకోపాధికము జీవత్వము, జీవుడు అవిద్యచే అవచ్చిన్నుడు అని చెప్పినను అన్యోన్యాళియమను దోషము సంభవించుచున్నదని శంకింపజనదు. ప్రమేయత్వానగాహిప్రమాణము నిరూపకప్రమేయావచ్చేద్యము. ప్రమేయ మనగ స్వవిశేషణీభూతప్రమాణావచ్చేద్యము, ఇత్థాదిస్థలములయం దన్యోన్యాళియము దోషము కానటుల ప్రకృతస్థలమున గూడ అన్యోన్యాళియము దోషము కాదు.

బ్రహ్మమే సర్వప్రపంచవివరరాధిష్ఠాన మగుటవలన జీవునకు, అవిద్యకు అభిప్రాయము బ్రహ్మము. ఈ విషయమే “అధిష్ఠానం వివరరానా మాళియో బ్రహ్మ శుక్తిసత్” । జీవావిద్యాదికానాం స్యాదితి సర్వమనాకులమ్ ॥ (రజతమునకు ముత్యపుచిప్పవలె జీవావిద్యాది సర్వవివరముల కధిష్ఠానము, ఆళియము బ్రహ్మమే) అని చెప్పబడెను. కనుకనే శ్రీకృష్ణవరమాత్మయు “దైవీ సౌమ్యమమమాయా” అని చెప్పెను. శుక్తిక యెట్లు రజతస్వరూపమున భాసించుచున్నదో అట్లే వరమాత్మయే అనాద్యవిద్యావచ్చేదలబ్ధజీవభావ భేదమున భాసించుచున్నది అవరమాత్మయే దేహాదియనులచే యవచ్చిద్యమానుడై యజ్ఞానులచే “జారుడు” అని పిలువబడుచుండెను. అట్టిజీవులకే యవిద్య. సర్వోపాధివిహీనుడగు వరమాత్మకులేదు.

అస్వతంత్రుని మరెయ్యకడు కారాగృహమున ప్రవేశపెట్టును. కాని స్వతంత్రుని యెవరును బంధమున ప్రవేశపెట్టజాలరు. వరమాత్మ యన్ననో సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తులు కలవాడు, స్వతంత్రుడు. అట్టివరమాత్మ యెందువలన అకస్మాత్తుగ సంసారి యయ్యెను? అని శంకింపజనదు జీవుడనాది యగుటచే యిట్టి శంకయే జనింపదు. కాన అవిద్యాత్మకమగు జీవునకే అవిద్యాకల్పితమఖమఃఖాదిసంభోగము. నిర్మలప్రసాదాదివిద్యాతద్భావముడు అగు వరమాత్మకు అవిద్యాకల్పిత సుఖమఃఖాదిన భోగము లేదు, కాన “ఏషా” అనుభవసిద్ధము, అకస్మాత్తుగ అవలాపమున కనర్హమునగు ఈమాయ “గుణమయీ” సత్త్వరజస్తమోమయము. సాంఖ్యులు గుణత్రయీయాత్మకమైనప్రమాణము నొప్పియది స్వతంత్రమనిరి కానిమాయఅట్లుకాదు. మరేమనిన అస్వతంత్ర్యము. దీని! స్వాతంత్ర్యములేదని చెప్పుటకు “దైవీ” దేవి స్వేయం దైవీ దేవుని సంబంధమైనది. అయినను స్వస్వరూపమేకాన దైవీ! అనబడును. ఏ దేవుని సంబంధమైనది ఇది? ఇది అనగ నెవరు? అను యాశంకపై “నన్ను, మాయా” అని చెప్పెను. నాసంబంధమైనది. దాని నామము మాయ యనబడును. ఈమాయ “దురత్యయా” కష్టముతోనతిక్రమించుటకు శక్త్యమైనది అట్టిమాయ నతిక్రమించు ఉపాయమేది? అను శంకపై “మామేవ యే ప్రవద్యంతే” అని చెప్పబడెను. “ఏవ” అను శబ్దముచే మాయకు వ్యావృత్తి జెప్పబడెను. మాయావ్యావృత్తమైన వరమాత్మను “యే ప్రవద్యంతే” సర్వాత్మవా ప్రవన్ను లేవ రగుదురో వారు నాయనుగగిహమువలన బుద్ధియోగమును పొందినవారలై సర్వభూతమోహకరియు, దురత్యయయు నగు ఈమాయను అతిక్రమించెవరు. సంసారబంధనమునుండి ముక్తులగుదురు.

—† ఇచట తెలిసికొనవగు విషయమిది †—

అనాది, అనిర్వాచ్యము, భూతప్రకృతి, చిత్తాత్మసంబంధిని యగునది మాయ. దానియందైన చిత్ప్రతిబింబము ఈశ్వరుడు. అట్టి మాయాసంబంధమైంది అవిద్యలు. అట్టి యవిద్యలు అవరణవిశేషక్తులు కలవి. అనంతములు. అట్టి పరిచ్ఛిన్నానంతావిద్యాప్రదేశములయందు చిత్ప్రతిబింబములు జీవులు. అంకొందరు చెప్పుచుండిరి.

—† మఱియొక పక్షము †—

“జీవేశా వాఖ్యానేన కరోశి మాయా చావిద్యా చ స్వయమేవ భవతి” అనుశ్లోతిసిద్ధమైనవి త్రిగుణాత్మకమైన మూలప్రకృతికి రెండురూపములు కలవు. అవి యేమని? రజస్తమోనిభూతశుద్ధత్వప్రధానమైన మాయయునునది ఒక రూపము. రజస్తమోనిభూతమున లిసత్త్వప్రధానమైన యవిద్య రెండవ రూపము. అని మాయావిద్యాభేదమును కల్పించి మాయాప్రతిబింబము ఈశ్వరుడు, అవిద్యాప్రతిబింబము జీవుడు అని మరికొందరు చెప్పిరి.

—† ౩వ పక్షము †—

మూలప్రకృతి ఒకటే విశేషస్థానముచే మాయాశబ్దవాచ్యమై యీశ్వరోపాధి యగుచున్నది. అవరణప్రధానమై యవిద్యాశబ్దవాచ్యమై జీవోపాధి యగుచున్నది. అని కొందరు చెప్పుచుండిరి.

—† 4వ పక్షము †—

“కార్యోపాధి రయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వరః” అను శ్లోతిననుసరించి అవిద్యయందు చిత్రప్రతిబింబము యీశ్వరుడు. అంతఃకరణయందు చిత్ప్రతిబింబము జీవుడని మఱికొందరు నుడివిరి. ఈచెప్పబడిన నాల్గుపక్షములయందు జీవేశ్వరు లిద్దరు చిత్రప్రతిబింబవిశేషములే. యీప్రతిబింబములకు బింబభూతమైనది బ్రహ్మము (పరమాత్మ). ఆగరమాత్మయే ముక్తులకు పొందదగినది.

—† 5వ పక్షము †—

మరికొందరు—జీవుడు, ఈశ్వరుడు, శుద్ధచిత్తు అనెడి త్రైవిధ్యప్రక్రియను నిడచి వస్తుతః ఆకాశ మొక్కటియేయైనను 1 ఘటాకాశమని, 2 జలాకాశమని, 3 మహాకాశమని, 4 మేఘాకాశమనెడి నాల్గు విధములై నటుల ఒకటియగు చైతన్యమే 1 కూటస్థుడని, 2 జీవుడని, 3 బ్రహ్మమని, 4 ఈశ్వరుడనెడి భేదముచే నాలుగువిధములగు కల్పించి వాననోపరకాక్షానోపాధికుడు యీశ్వరుడనియు, అంతఃకరణోపాధికుడు జీవుడనియు జెప్పెదరు.

—† 6వ పక్షము †—

మరికొందరు—విభేదజనకేజ్ఞానే నాశ మాత్మంతికె గతే. ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమననం కః కరిష్యతి? భేదజనకాజ్ఞాన మత్యంతము నశించినదై యుండ జీవపరమాత్మలకు లేనిచేదము నెరడుచేయగలడు) అను స్మృతినవలంబించి ఒకటియగు యజ్ఞానమే జీవేశ్వరవిభాగమున కుపాధియని చెప్పి బింబప్రతిబింబ భావముచే జీవేశ్వర విభాగ మొనరింపవలయునుకాని, ఉపాధిద్యయములేనిదే జీవేశ్వరులకు ప్రతిబింబత్వము సంభవింప నందున ప్రతిబింబ భావముచే జీవేశ్వరవిభాగము ప్రాప్తింపవని చెప్పుచుండిరి. అందునను అజ్ఞానగతచిత్రప్రతిబింబము జీవుడు. బింబస్థానియు డీశ్వరుడనియు నిర్వచించిరి. మరియు అవిద్య యొక్కటియే యగుటవలన విద్యాప్రతిబింబమగు జీవుడవిద్యోపాధికుడగుట జేసి జీవుడును యొక్కడే అట్టియేకజీవుని యజ్ఞానము చేతనే నిఖిలప్రపంచము కల్పితము. స్వప్నదృశ్యమువలె వానికెంతవర కవిద్యయుండునో అంతవరకు సర్వ వ్యవహారము లుండును. జీవుడొక్కడేకాన ఒకజీవుడు బద్ధుడనియు, మరియొకజీవుడు ముక్తుడనియు వ్యవస్థ లేదు శ్రీకుడు ముక్తుడనునదికూడ స్వప్నపురుషాంతరము క్రిత కల్పిత మనియు వర్ణించుచుండిరి. 1౧౪౧

గీ॥ న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః ।

మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మాశ్రితాః ।

॥౧౫॥

వ ద వి భా గ ము :— న-మాం-దుష్కృతినః-మూఢాః-ప్రపద్యంతే-నరాధమాః-మాయయా-

అపహృతజ్ఞానాః-ఆసురం-భావం-ఆశ్రితాః ।

॥౧౫॥

వృ త్తి వ దా గ్ధ ము :— దుష్కృతినః=పాపము నాచరించువట్టిన్ని; నరాధమాః=నర=మనుష్యులలో; అనమాః=అధములైన; మూఢాః=మూఢజనులు; మాయయా=మాయచే; అపహృతజ్ఞానాః, అపహృత=అపహరించబడిన; జ్ఞానాః=జ్ఞానముకలవారై; ఆసురం=అసురసంబంధమైన; భావం=హిసాన్యతాదిభావమును; ఆశ్రితాః=ఆశ్రియించినవారై; మాం = పరమేశ్వరుడనగునన్ను; నవీనపద్యంతే = శరణుపొందరు. ॥౧౫॥

నీ ల క ం రి య ము :— ఎలానచే జీవరూపమున కీడించుచున్న నాసంబంధమైన, విండబ్రహ్మాండ రూపముచే వ్యాప్తమైన, చిన్మాత్రసంబంధమైన మాయ “నన్ను నే వెడగను.” అని సాక్షివృత్తు మగుటచే అపలాపవాగ్ధము (లేదనుట కయ్యోగము) ఐద్రీజాంమువలె యన్యత ప్రపంచప్రకాశకము, సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకము, దాట శక్యముకానిది. ఎవరు సగ్వభూతములయం దుండిన వానుడేవుని సేవించెదరో అట్టివారు ఈ మాయను రాతెవరు. అధిష్ఠానజ్ఞామునముచేతనే మూలాజ్ఞానముతో గూడిన భగ్నిమ సంపించును. మరియొకజ్ఞానముచేగాని, వృత్తినిరోధముచేగాని యది నశించదు.

ఇ చట నివృత్త్యప్రవిషయమిది- జీవేశ్వరవిభాగకూన్యమైన శుద్ధచిన్మాత్రమునందు కల్పితము మాయా దర్పణము. అట్టి మాయాదర్పణము చిత్రప్రతిబింబరూపమగు జీవుని స్వాధీరముకలచుకొని బింబచైతన్యము నరికట్టి అయస్కాంతము నరికట్టి బోహళకలమువలె చలించుచున్నది. ఇదియే మాయకు యీశ్వరాధీన త్వము. ఈశ్వరునకు మాయాద్వారమున సర్వసృష్ట్యత్వము. ఈవిషయమే “అస్మా న్మాయా సృజతే విశ్వ మేత త్తస్మిం శ్చానోగ్మ మాయయా సంనిరుద్ధః” అను శ్లోకచే బోధింపబడుచున్నది. దర్పణమువలె ఒక మాయయే బింబప్రతిబింబములగు జీవేశ్వరుల కుపాధి యగుచున్నది. బింబప్రతిబింబభావానాకాంతమైన జీవేశ్వరోభయానుమూల్యతమైన శుద్ధచిన్మాత్రము ముక్తులకు ప్రాప్యము. జీవేశ్వరు లుపాధిపక్షపాతదళ యందు అల్పజ్ఞత్వ సర్వజ్ఞత్వ కాన్యత్వ కానిత్యత్వాది భావములను పొందుచున్నవి. అబింబప్రతిబింబములే ఉపాధి లేనిసమయమున ఉపాధివ్యచారదర్శులై బోధరూపమగుటచే “జీవసాక్షి, ఈశ్వరసాక్షి” అనుశబ్దము లచే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. ఈ వ్యవస్థ యిట్లుండ జీవుడు యీశ్వరాధాన ప్రాప్త్యవృత్త్యజ్ఞానముచే మాయ నష్టమైపోవ తత్కార్యముయొక్క వాశముచే సాక్షి లేమింటేనీ సాక్షిత్వమునుగూడ పరిత్యజించి బింబప్రతిబింబానుమూల్యతమైన మూఢవదగు శుద్ధచైతన్యమును పొందును. ఈవిషయమే “దైవీ మాయా” అని చెప్పబడెను “మమ మాయా” అని ఒకటి యగు మాయకే జీవేశ్వరసంబంధిత్యము, జీవున కీశ్వరభజనచే మాయాతరణము అని చెప్పబడెను.

— : ౭వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు మా ద న న ర స్వ తీ య ము :— అట్లగుచో సర్వానర్థమూలమాయోన్మాదలనకొఱకు భగవంతుడవు, వానుడేవుడవు నగు నిన్ను సమ్యులు యెందులకు సేవించరు ? అని యాశంకించి చిరకాల సంచితదురిత మనెడి హృదిబంకమువలన నేలించుకుండి రని “న మాం” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను

‘దుష్కృతినః’ పాపముతో నిశ్చలసంబంధముకలవారు. కనుకనే “నరాధమాః” మనుష్యులలో అనములు. అనగా యీలోకమున సాదవులచే నిందింపదగినవారు. మురియు పరలోకమున అసర్థహాసముల పొందు వారలు. ఎందువలన అసర్థహాకుంగు దుష్కృతముచే యెల్లవైదాచరించుచు, డిరి ? ‘మూఢాః’ ఇది ప్రయో అనసాధనము ఇది యుసర్థసాధనము అనెడి వివేకకూన్యలుకాన. ప్రమాణముండ యెందువలన అర్థానర్థసాధన

కాంకరభావ్యమ్. —

యది త్వాం ప్రపన్నా మాయా మేశాం తరన్తి కస్మా త్త్వామేవ న ప్రశిష్యస్త ఇత్యుచ్యతే — న మాం పరమేశ్వరం దుష్కృతినః పాపకారిణో మూఢాః ప్రపద్యంతే సరా ధమా సరాణాం దుష్టే అధమా నికృష్టా స్తే చ మాయయాఽపహృతజ్ఞానా స్సంముషితజ్ఞానా అసురం భావం హింసాస్మతాదిలక్షణ మాశ్రితాః

[౧౫]

కాంకరభావ్యత త్వబోధిని : —

నిన్ను శరణు పొందినవారు ఈమాయను తరించువారగుచో యెందువలన నిన్నే శరణు పొంద రనెదవా? పాపకర్మలనాచరించెడి మూఢులై న సరాధములు (నరులమధ్యయధములు) అనగా నికృష్టులు మాయచే దొంగిలించబడినదివలె తిరస్కృతమైన జ్ఞానము (స్వరూపచైతన్యము) కలవారై , అసురసంబంధమైన భావమును (హింసాస్మతాదిభావమును) ఆశ్రయించిన వారై పరమేశ్వరుడ నగు నన్ను శరణు పొందరు.

[౧౫]

ములను తెలిసికొనెదరా? "మాయయాఽపహృతజ్ఞానాః" శరీరేంద్రియసంఘాతకాదాత్మగ్రహమరూప మగ వరిణమించిన మాయచే ప్రశిబ్ధమైన వివేకసామర్థ్యముకలవారు కాన. కనుకనే అట్టివారు "వంభో వర్షోఽభిమానశ్చ కోధః పారుష్య మేవచ" అని ముందు చెప్పబోవు అసురభావమును, హింసాస్మతాది స్వభావము నాశ్రయించినవారు. కనుకనే వాప్రశిష్యత్వయోగ్యులై పర్యేష్యరుడ నగు నన్ను సేవించ కుండిరి అవో! వారల దౌర్భాగ్య మెంతటిదోకదా! అని భావము.

[౧౫]

కంకరానందీయము : — ఓశ్రీకృష్ణ! నీయుపాసనచే పర్యావర్తకారిణియగు మాయను తరించునట్లయిన మీమాంసక తార్కికాది మహాపండితులు యెందువలన నిన్ను ఉపాసింపరు? అను యాశంకను "న మాం" అను శ్లోకముచే దొంగించుచుండెను. "క్రియత ఇతి కర్మ" జననమరణాది దుఃఖవృద్ధమగు కామ్యకర్మ, అట్టి దుష్టకర్మ నాచరించు మీమాంసకులు "దుష్కృతినః" దుష్టకర్మకలవారు. వారు పండితులైనను కామాదిరూపమగు మాయచే తిరోభూతమైన (కప్పబడిన) సదనద్యివేకరూపమైన జ్ఞానముకలవారు. కనుకనే "అసురం భావ మాశ్రితాః" ఇవి నాచే నిపుడు పొందబడినది అనెడి యాసురభావము నాశ్రయించినవారై వేదాంతవాక్యములు కర్తృస్థావకములుగా "అన్నాయస్య కీర్త్యార్థక్వాత్" అను వ్యాయముచే కర్మశేషత్వముచే యంగీకరించి యవిశ్వాసముచే వేదాంతవిచారముచే చేయరు. అట్టి వారలకు వాజ్ఞాన మెటుల పొందించును? నాజ్ఞానమే లేనిదే మదుపాసనావసర క్తి యెట్లు? కనుకనే మీమాంసకులు నన్ను తెలిసికొనలేకుండిరి.

తార్కికులు, వైశేషికులు పండితులైనను మాయచే నవహరింపబడిన జ్ఞానముకలవారు. అందువలననే మూఢులై జగదపాదానము అణువులే. ఈశ్వరుడు నిమిత్తకారణమనీ నన్ను ఉపసర్జనముగ జేసికొని తమతమ కలిమితమగు పదార్థజ్ఞానమువలననే ముక్తియని యభిమానముచే మద్వివేచనజ్ఞానకూన్యులై నన్ను తెలిసికొనుటలేదు ఇతరులగు చార్వాకజైనబౌద్ధాదులు సరాధములై నన్ను తెలిసికొనుటలేదు.

[౧౫]

వరమార్గవ్రే : — నా యప్రాప్తికి కారణము మాయయేయని నీవ మాంబోధితులకు ముచే జెప్పుచుండెను. మమస్మ్యులలో యేవ రథములో వారు సరాధములు కారణమేమిది? ఇదివేకకూన్యులు. అందుకు కారణమేమన? పాపశీలరగుట? కనుకనే మాయచే నవహృతజ్ఞానముగ సరాధములై భావము నాశ్రయించినవారై కాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన జ్ఞానమును పొందినవారి ననుభవా

గీ! చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా సుకృతినోఽర్జున !

అర్చో జిజ్ఞాసు రథార్థో జ్ఞానీ చ భరతర్షభ !

[౧౬]

పద విభాగము :—చతుర్విధా-భజన్తే-మాం-జనా-సుకృతినః-అర్జున!-అర్చః-జిజ్ఞాసుః-

అర్థార్థో-జ్ఞానీ-చ-భరతర్షభ !

[౧౭]

ప్రతిపదార్థము :—పాఅర్జున!-ఓయర్జునుడా! పాభరతర్షభ!-భరతవంశశ్రేష్ఠుడా!; అర్చః-వ్యాధ్యాదులచే పీడితుడు; జిజ్ఞాసుః-అత్యవ్యయానమును తెలిసికొనవలెనని యిచ్ఛకలవాడు; అర్థార్థో-ధనకాముడు; జ్ఞానీ-సర్వవ్యాపకుడగు పరమేశ్వరుని తత్త్వమును తెలిసినవాడు; అనెడి; చతుర్విధాః-నాలుగు విధములైన; సుకృతినః-పుణ్యకర్మలుకల; జనాః-జనులు; మాం-నన్ను, భజన్తే-సేవించుచున్నారు. [౧౬]
వరకమాయచే దంభదర్పాభిమానపారుష్యాద్యభినివేశము కలవారై నన్ను భజింపకుండిరి. ఈవిషయమే “దుస్సంకల్పవికల్పకూలయగలా, ధైర్యమృమోన్మాదిని, కల్లోలైరభిమానమత్సరముఖైఃపద్భిఃపరీతోర్మికాః అవరైర్గమతాదిభిః పరివృతా, దుఃఖైకధారాన్వితా పూర్ణా మోహవయస్వినీన నిభృతంచేకస్త్వీతిర్మాయా నామ్” మాయావంతుల చేతస్త్వీతి యెట్టిదనిన? దుస్సంకల్పము వికల్పముఅనెడిరెండు కూలములు (ఓడ్లు) కలిగి ధైర్యమనెడి వృక్షమును కూలతోయ్యునట్టిదియై అభిమానము, మత్సరము మొదలగుయారు కల్లోలములచే వ్యాప్తమై మమకామలనెడి యావర్తములచే పరితృప్తమై, దుఃఖైకధారతోగూడి పూర్ణమై మోహము నదివలె నుండును. [౧౭]

నీ ల కంఠీయము :—అట్లగుచో పందరు నిన్ను శరణుపొంది యెందులకు మాయను తరింపరు? అమశంకను “న మాం” అను శ్లోకముచే దొలిగించుచుండెను.

పాపకర్మనాచరించువారు కనుకనే చిత్తశుద్ధిలేనందున ఆత్మానాశ్చవివేకకూమ్యులు. కనుకనే సర్వాములు, అట్టి దుష్కృతులగుచుండిరి. మాయచే తిరస్కృతమైన యఖండచిద్రూప్తబ్రహ్మము కలవారు, ఓయర్జున! అట్టివారు నన్ను సేవించరు. ఈ చెప్పటచే మాయ కావరణశక్తి చెప్పబడెను. మరియు విరోచనాద్యసురుల “చేహేదియాది సంఘాతమే తస్యగ సంతర్పణీయము” అనెడి అభిప్రాయము నాశ్రయించినవారు దుష్కృతులని చెప్పటచే మాయకు విశేషశక్తి చెప్పబడెను. ఇట్లు మాయచే స్వరూపానందమానరింపబడి దేహాత్మభృమి పుట్టినదైయుండ దభిమానమువలన దేహదుల పుట్టినిమిత్తము పాపకర్మనాచరించెదరు. అందుచే మూఢులై సర్వాధములు నన్ను శరణ పొందరు. సర్వావర్థమూలము మాయయే యని యర్థము.

—, 2వ అధ్యాయము ౧౬ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుమాదనసరస్వతీయము :—ఎవరు అసురభావరహితులొ, పుణ్యకర్మకలవారలొ, వివేకవంతులొ వారు పుణ్యకర్మతారతమ్యముచే చాల్గువిధములైనవారై నన్ను సేవించుచుండిరి. వారలు క్రిమముగ కామనారహితులై నాయనుగ్రహమువలన మాయను తరించెదరని “చతుర్విధా” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

పూర్వజన్మముందు చేయబడిన పుణ్యసంచయముకలవారై యెవరు పథవికల్పకలవారొ వారలె నన్ను సేవించెదరు. ఇతరులు సేవింపనేరరు. ఓయర్జున! అట్టివారిలో కామవాహినులుముగ్గురు. ఒకడుకామనారహితుడు. మొత్తము నలుగురు. వారెవరని? 1 ఆర్జును, అనగా శత్రువ్యాధ్యాదులచే బాధపడుచు అట్టికాథ యొక్క నివృత్తిని కోరువాడు. యెట్లనవి? సుఖభంగముచే కపితుడై దేవేంద్రుడు పాపాణకర్షమును కుతి

కాంకరభాష్యమ్ :—

యే పునర్నరోత్తమాః పుణ్యకర్మాణః చతుర్విధా శృతుష్పుకారా భజన్తే సేనంతేమాంజనా మ్ముక్తునిః పుణ్యకర్మాణో హేర్జునః॥ ఆర్త ఆర్తిపరిగృహిత స్తస్కరవ్యాఘ్రోగా దివాభి భూత ఆపన్నో జిజ్ఞాసు భగవత్తత్త్వంజ్ఞాతు మిచ్ఛతి యోఽర్థార్థీ ధనకామో, జ్ఞానీ విష్ణోస్తత్త్వ చిచ్ఛ హేభరత్సభః॥

10౬॥

కాంకరభాష్యతత్త్వతోధిని :—

ఓయర్జున! ఏనరోత్తములు పుణ్యకర్మకలవారో ఆనాలుగు విధములైన జనులు నన్ను సేవించెదరు. వారెవ రనెదవా? ఓభరత్సభ! (1) ఆర్తుడు (తస్కరవ్యాఘ్ర)రోగాదులచే తిరస్కరింపబడియాపన్నుడైనవాడు. (2) జిజ్ఞాసువు (భగవత్తత్త్వమును తెలసికొన గోరువాడు). (3) అర్థార్థి (ధనకాముడు). (4) జ్ఞాని (విష్ణుతత్త్వవేత్త). ఈ నలుగురు నన్ను సేవించెదరు. మించుచుండ గొల్లవలెయందు నివసించు గోతగోపికలు ఆర్తులనబడుదురు. జరాసంధకారాగార వాసులగు తాజ లార్తులు. మొనలిచే పట్టుబడిన గజేంద్రుడార్తుడు. 2 జిజ్ఞాసువు. జిజ్ఞాసువనగ ఆత్మజ్ఞానమును కోరెడి ముముక్షువు. వాడెవడని? ముచికుందుడు, మైథిలుడగు జనమడు. శుశ్రీషదేవుడు. ఉద్ధవుడు. వీరలు జిజ్ఞాసువులు. 3 అర్థార్థి:— ఇహపరలోకములలో నేది భోగోపకరణమో అట్టిదానిని కొరువాడు మిగిల్చు విభిషణుడు, ఉపమన్యువు ఈలోకమున ఆర్థార్థులు. భృవుడు పరలోకమున ఆర్థార్థి. ఈముగ్గురు భగవంతుని సేవించుటచే మాయను తరించిరి. ఆముగ్గురిలోను జిజ్ఞాసువు జ్ఞానోత్పత్తిచే సాక్షాత్తుగ మాయ నతిక్రమించుచున్నాడు. ఆర్తుడు, అర్థార్థియు జిజ్ఞాసుత్వమునుపొంది తద్వారా జ్ఞానులై మాయ నతిక్రమించెనరు. ఇదియే యీముగ్గురికి కల విశేషము. ఆర్తురకు, అర్థార్థికి జిజ్ఞాసుత్వము సంభవించుటనలన, జిజ్ఞాసువునకు ఆర్తత్వజ్ఞానోపకరణార్థార్థత్వము సంభవించుటనలన యిరువురిలోను జిజ్ఞాసువు ఉత్క్రమము. ఈ ముగ్గురు నకాములు. వాల్మీకీవాడగు జ్ఞాని నిష్కాముడు. జ్ఞానమనగ భగవత్తత్త్వజ్ఞానము (సాక్షాత్కారము). అట్టి భగవత్తత్త్వసాక్షాత్కారముచే నిత్యముత్తుడు జ్ఞాని యనబడును. అట్టివాడు మాయ నతిక్రమించినవాడు. చివ్వుత్తనర్వకాముడు. “జ్ఞానీ చ” అనుచోట చకారము ఎవడు నిష్కామపేమకలవాడగునో అట్టిభక్తుడు కూడ జ్ఞానులలోనే లెక్కింపదగినవాడని చెప్పటకు ప్రయోగింపబడెను. ఓయర్జున! భరత్సభ! నీవుకూడ నేను జిజ్ఞాసువునా? లేక జ్ఞానివా! ఈయభయులలో యెట్టి భక్తుడను?” అని శంకింపవలదు. అందు నిష్కామభక్తుడు జ్ఞాని. వారెవరని? ననకాదులు, నారదుడు, ప్రహ్లాదుడు, వృథుచక్రీనర్తి, శుకుడు వీరలు నిష్కామభక్తులు. నిష్కాములు శుద్ధ పేమభక్తులు. గోపికాదులు, అక్రూరయుధిష్ఠరాదులు, కంఠశిఖపాలామలనన్నచో భయమువలన, ద్వేషమువలన యెల్లప్పుడు భగవచ్చింతాపరులైననుభగవదమరకితేమిఁజేసిభక్తులుకారు. భగవదనురక్తిరూపమగు భక్తి యొక్క స్వరూపము, సాధనము, భగవద్భక్తి విశేషములు నాచే రచింపబడిన భగవద్భక్తిరసాయనమనెడి గ్రంథమున సవిశేషముగ చూపబడెను. కాన నిచట గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించుచుంటిని.

శంకరానందీయము :— మహాపండితు లగు మీమాంసక తార్కిక వైశేషికాదులు కూడ మూఢులగుచో నిన్ను ఎవరు సేవించెదరని శంకింపవలదు, ఎవరునీకుద్ధాంకకరణ కలవారై

కాస్త్రీముఖంన, గురవువలన నాతత్త్వమును విని విశ్వేశ్వరుడను, సర్వార్థములనిచ్చెడి నన్నే తెలిసి కొనెదరో వారు నన్ను సేవించుచుండిరి. ఇందు నాభజనపరులకు భేదము కలదని “చతుర్విధా” అని చెప్పుచు యెను. ఈ జన్మమునందుగాని, అనేక జన్మాంతరములయందుగాని “స్వకర్మణా త మభ్యర్థ్య సిద్ధిం సన్వతి మానవః” ఇత్యాది కాస్త్రీముచేతను, తదర్థజ్ఞానముకల గురువుచేతను శిక్షితులై యీశ్వరార్పణముద్ధితై యోగ్యముగ మంశతంతాదిలోపము లేకుండునటుల అనుష్ఠించబడిన శాశ్వతస్మారాది కర్మలు కలవారైన సుతవఃతులగు సత్కర్మానుష్ఠాన పరులైనవివేకులు ఆర్థాభివేషముచే నాలుగు విధములై నన్ను సేవించుచుండిరి. ఆ ఆర్థాభివేషములచే నాల్గవిధములైనవా రెవరనిన “ఆర్థః” అను చరణముచే తెప్పుచుం యెను ఆర్థుడనగ ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాద్యుపద్రవములచే పీడుతులై ఆయుషద్రవముల నిష్పత్తికై నన్ను సేవించువాడు. నిత్యానిత్యపదార్థ వివేకముచే ఆత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుటకు ఇచ్చకలవారై నాయనుగ్రహసిద్ధికొరకు పోషింపబడుచువాడు జిజ్ఞాసు వనబడును. ఐహికాముష్మికసుఖతత్వాధన కామియై కామసిద్ధికొరకు నన్ను సేవించువాడు అర్థార్థి యనబడును. బ్రహ్మవిత్తై తనకు కలిగిరజ్ఞానమునకు అపొత్తిబద్ధత్వసిద్ధికొరకు యత్నించువాడు జ్ఞాని యనబడును. ఇట్లు నాల్గవిధములైన వారలలో ఆర్థుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి ఈమ గ్గురు ఈశ్వరుడను పేరుగల సగుణుడ నైన నన్ను సేవించెదరు. జ్ఞానియన్నచో విద్గుణముయిన పరబ్రహ్మచునెడి నన్ను “ఇహమేవాహం” అని స్వాత్మచే అనుసంధానము చేయును ॥౧౬॥

ప ర మా ర్థ పృ ప :— “చతుర్విధా” అనుశ్లోకముచే భజనసమ్యక్తారతమ్యముచే నాల్గు విధములగు భగవద్భక్తులను చెప్పుచుం యెను. పూర్వజన్మమునందు ఆచరింపబడిన సమ్యక్తసమూహము గలవారు నన్ను సేవించెదరు. ఈవిషయమే “అనేకజన్మసాహస్రై ప్రబోధానసమాధిభిః । సరాణాం ఊపాపానాశ కృష్టై భక్తిః పోజాయతే” అనేకవేల జన్మములయం దాచరింపబడిన తపోదానసమాధులచే నశించినపాపము కల మనుష్యులకు శ్రీకృష్ణునియందు భక్తి జనించును అని చెప్పబ యెను.

రోగాద్యభిభూతుడైన ఆర్థుడు పూర్వజన్మములందు ఆచరింపబడిన పుణ్యపుంజముకలవాడగుచో నన్ను సేవించును, అట్లు కానివాడు తుదగ్గిదేవోపాసనము చేయును. భగవంతుడు మోక్షైకదాత యను పోసిద్ధియుండ తుదగ్గిఫలమునిమి త్రమై తుదగ్గిదేవోపాసన ఎట్లు సంభవించు నని శంకింపజనదు. “యే యథా మాం పోషద్యంతే తాం ప్రతైవ భజామ్యహమ్” అని భగవంతునిచే పోతిజ్ఞాతమగుటవలన తుదగ్గిదేవోపాసనయుసంభవమే. శ్రుతియు “యది ఊతాయు ర్యది వా వరేతో యది మృత్యో రన్తికం నీత ఏవ తమాహరామి నిర్ముతే రుషస్థా దస్సార్ప యేనం శతకారదాయ” అవమృత్యువుగల గతేందుడు ఈలోకము నుండి లోకాంతరమును పొందించబడిన నాజింధువులు, యమసమీపమును పొందించబడిన గురుకాలకుడు, పోమాదముచే గాక బుద్ధిపూర్వకముగ యమసమీపమును పొందించబడిన జీవుడు వీరలను యమసమీపము నుండి గురుకాలునివలె బలాత్కారముచే యీలోకమునక తీసుకువచ్చెదను. అట్లనివు తీసుకువచ్చినను తిరిగి వారు మరణించిన నీవేమి చేయుదువు. అని శంకింపజనదు. మృత్యువువల్ల విడిపింపబడిన యీజీవుని నూరు పంచత్సరముల పర్యంతము జీవించుటకొరకు అవమృత్యుపరిగోరార్థమై అభయహస్తముచే స్పృశించెదను. ఆర్థుడు ఒకడు, జిజ్ఞాసువు ఒకడు. అట్లే ఇహమత్యభిభోగమును కోరెడి అర్థార్థి యొకడు. ఆత్మజ్ఞానము కల జ్ఞానియొకడు, ఈవలుగురు నన్ను సేవించెదరు. ఆత్మవేత్త కృతకృత్యుడగుటచే తిరిగి నిన్ను యెటుల సేవించునని శంకింపజనదు. ఎవని అనుగ్రహమువలన ఆత్మజ్ఞానమనెడి యుపకారము పొప్పించెనో యట్టి వానిని కృతజ్ఞుడు ఎటుల మరచును? మరువదని భావము. ఈవిషయమే “విస్మర్యతే కృతమివాకథ మార్తబంధో” అనుచానిచే చెప్పబ యెను.

గీ తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే ।

ప్రియో హి జ్ఞానీనోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః ।

1౧21

ప ద వి భా గ ము :— తేషాం-జ్ఞానీ-నిత్యయుక్తః-ఏకభక్తిః-విశిష్యతే-ప్రియః-హి - జ్ఞానీనః-
అత్యర్థం-అహం-సః-చ-మమ-ప్రియః-

1౧౭౩

ప్ర థి ప దా ర్థ ము :— తేషాం-అర్థుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి, జ్ఞానియనెడి నలుగురిలోను; జ్ఞానీ-
తత్త్వవిత్తు; ఏకభక్తిః-ఒకవరమాత్మయందే భక్తికలవాడై; విశిష్యతే-అధికుడగుచున్నాడు; హి-ఏ కార
ణము వలన; అహం-నేను; జ్ఞానీనః-తత్త్వవిత్తులకు; అత్యర్థం-అత్యంతము; ప్రియః-ఇష్టుడనో; తతః-ఆ
కారణమువలన; పచ-అజ్ఞానియు, మమ నాకు; ప్రియః-ఇష్టుడు.

1౧౭౩

—, ౭వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు +—

మ ధు మా ద న న ర స్వ తి య ము :— “న మాం దుష్కృతి నో మూఢాః ప్రవస్యంతే సరా
ధమాః” అనుచానిచే దుష్కృతునికంటె వేరగు సుకృతులు నన్ను సేవించెదరని అర్థాత్ సిద్ధించుచున్నది.
అయినను అట్టి పుణ్యపురుషులు నాలుగు విధములు. అని చాతుర్విధ్యమును “చతుర్విధాః” అనుశ్లోకముచే
తెప్పెను. అందువలన విశేషమేమియు లేనందున వారలు సుకృతులే అని యనెదవా? ఆనాలుగువిధముల
వారలకు సుకృతిత్వము నియతమైనను సుకృతాధిక్యముచే నిష్కామత్వేన ప్రేమాధిక్యమువలన జ్ఞాని
విశిష్టుడగునని “తేషాం” అను శ్లోకముచే తెప్పించెను.

నాలుగువిధములగు వారలలో తత్త్వజ్ఞానముకలవాడు నివృత్త సర్వకాముడు. కాన సర్వోత్కృష్టుడు.
“నిత్యయుక్తః” ప్రత్యగభిన్నమునందెల్లపుడు విశేషకారణములేమిఁజేసి సమాహితుడు. కనుకనే “ఏక
భక్తిః” అనురక్తి విషయాంతరములేమిఁజేసి ఒకభగవంతునియందే యనురక్తికలవాడు. కాన “ప్రియః”
కనుకనే నేను ప్రత్యగభిన్న (వరమాత్మజ్ఞానికి) అత్యంతము నిరుపాధిప్రేమాచ్ఛుడుడను. అందువలననే అజ్ఞా
నియు వరమేశ్వరుడ నగు నాకును “ప్రియః” ప్రియుడు అత్మ అత్యంతము ప్రియమని కుశితోకనిర్దమే.

శంకరానందీయము :— పరోక్షజ్ఞానికి “ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే” “జ్ఞానీ తాన్వత్త్వేన మే మతం”
అని యేకభక్తిత్వము, వరమాత్మాభిన్నత్వము చెప్పుట సంభవింపవందున ఈశ్లోకమునందు కల “జ్ఞానీ”
అను పదముచే పరోక్షజ్ఞాని చెప్పబడదు. మరేమనిన? అపరోక్షజ్ఞానియే చెప్పబడును. అట్లుగుచో బ్రహ్మవేత్త
కూడ వరమేశ్వరప్రసాదాభిశయసిద్ధికొరకు సగుణుడగు యీశ్వరునే యుపాసించునా? యని శంకింపజరదు.
తండ్రి అప్రయోజనలగు పుత్రులకంటె విద్యావినయశీలవిత్తార్జన కీర్తివంశిష్టలుకల సత్పుత్రునియందే
ప్రేమ్యభిశయముకలవాడై యుండుట యనుభవసిద్ధము. అట్లే వరమేశ్వరునకు సగుణరూపము కల్పితము.
అట్టి ల్పితమగుమిథ్యాభూతమైన సగుణరూపమును భజించు భక్తజనమునందుకంటెయథాభూతస్వరూపము
సంఘానపరుడగు బ్రహ్మవేత్తయందే వరమేశ్వరునకు సమగ్రానుగ్రహాకరణము సంభవించును కాన
పూర్వోక్తాశంక సంభవింపదు. మరియు “ఓమిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మానం స్వస్తి వః పరాయణం తమసఃపర
ప్రాక్” అను కుక్రుత్కరితిని బ్రహ్మవేత్తలకు ధ్యేయమగు బ్రహ్మవస్తువునకు మాయాతత్కార్యలేశ
వఃబంధము క్రూరమైన మగుటవలనను, “అథ యోగ్యాం దేవతా ముపాస్తే” అను కుశితే సంభిన్న
దేవతాంతరము ముపాసించువాడు పశుతుల్యుడనియు, “జీవేశా వాభాసేన కరోతి” అనుకుశితే
యీశ్వరునికికూడ మాయాభాసత్వము బోధింపబడుటవలనను, అట్టి యీశ్వరునియందసత్త్వబుద్ధిచే తద్వి
అక్షణమగు సచ్చిదానందరసస్వరూప వరబ్రహ్మమునందే వర్తదా తత్స్వరూపముగనుండు వరబ్రహ్మపుత్ర

శాంకరభాష్యమ్ :—

తేమా విశిః | తేమాం చతుర్థాం వ భ్యే జ్ఞానీ త త్వవి త త్వత్వత్వాన్నిత్యాయక్తో భవ త్యేకభక్తిః
త్వాన్యస్య భజోయ న్యదర్శనా దత గ్న ఏకభక్తి ర్విశేష్యతే విశేష మాధిక్య మాపద్యతే
త్యేకభివ్యత ఇత్యర్థః | ప్రియో హి యస్మా దహ మాత్మా జ్ఞానినోఽత స్తస్యాహ మత్యర్థం
ప్రియః | ప్రసిద్ధం హి లోక ఆత్మా ప్రియో భవతీతి | తస్మాత్ జ్ఞానిః ఆత్మత్వా ద్వాను
దేవః ప్రియో భవతీత్యర్థః | స చ జ్ఞానీ మమ వానుదేవ స్వాఽఽత్మైవేతి మమాత్యర్థం
ప్రియః |

1021

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

ఆర్తుడు, జ్ఞానుడు, అర్థార్థి, జ్ఞాని అను నాలుగు విధములగు భక్తులలో జ్ఞాని తత్వ
వైత్తగుటవలన నిత్యమును ఉడును. నిత్యమును ఉడున భగవంతుడును ఆత్మయందు యెల్లప్పుడు
సమా హితమైన చిత్తము కలవాడు. భజింపదగిన విహితమైన దేదియు కానరానందున ఏక
భక్తి కలవాడు. అనగా అసారముగు సంసారమునందు భగవంతుడే సారము. “సోఽహ మస్మి”
నే నట్టి భగవంతుడ నైతిని. అని అద్వితీయము, తనకంటె సత్యంత మభిన్నము నగు భగవం
తునియందు భక్తి (స్నేహవిశేషము) కలవాడు ఏకభక్తి యనబడును. అట్టివా డధికుడు. నేను
జ్ఞాని కాత్మను. కాన జ్ఞానికి నేను అత్యంతము ప్రియుడను. లోకమున నాత్మ ప్రియమును విష
యము ప్రసిద్ధమే. కాన జ్ఞానికి ఆత్మ యగుటవలన వానుదేవుడు ప్రియుడై యగుచున్నాడు.
ఆ జ్ఞానియు వానుదేవుడ నగు నాకును ఆత్మయే. కాన జ్ఞానియు నా కత్యంతము ప్రియుడు.

రసపాన మొనరించు బ్రహ్మవేత్తకు సగుణమునందు రుచి సంభవింపనందునను సగుణోపాసన సంభవింపదు.
అట్లగుచో బ్రహ్మవేత్తకు ఉపాసనయే యుపపన్నము కాదని శంకింపజరదు. “త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ” అను
శ్లోతి- జ్ఞానము యొక్క యవ్యతిబద్ధత్వసిద్ధికొరకు బ్రహ్మవేత్తకు ప్రజ్ఞాకరణమును బోధించుటవలన
పూర్వోక్త శంక సంభవింపదు, ప్రజ్ఞాకరణ మన సంతట బ్రహ్మదర్శనమేయని గ్రహింపవగును. అందువలననే
విర్విశేషబ్రహ్మమే బ్రహ్మవేత్త కుపాస్యము. కనుకనే నిర్విశేషబ్రహ్మవరుడగుటవలన మహాముఖాపు
డగు బ్రహ్మవేత్తను సగుణవరులగు ఆరాదులకంటె విశేషముగ “తేపాం జ్ఞానీ” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుం
డెను. “నిత్యాయక్తః” క్రియాంతరమున కవికావము లేకుండుటయై యెల్లప్పుడు బ్రహ్మమునందే సమా
హితమైన చిత్తముకలవాడు. లేక- మాయాతత్కార్యసంబంధముడగుటవలన నవికీర్ణముడు. కనుకనే
వాళము లేనివాడు. అట్టి పరమాత్మయందే ఆంతటను బ్రహ్మమునే చూచువాడు అన్యమును తెలిసికొన
డని యర్థము. బ్రహ్మమునే చూచువా డగుచో దృష్టయని, దృశ్యమనిభేదమే సిద్ధించుచున్నదను శంకను
తొలగించుటకు “ఏకభక్తిః” అని చెప్పబడెను. స్వవిషయీభూతఽస్త్వాకారము ను భజించువాడు. ఇతల భక్తి
యనగా “ఇది నేను” అను ద్వైవిధ్యములేని యొక్కటయేయగు యంతఃకరణ వృత్తియే. అయంతఃకరణ
వృత్తి తనకు బ్రహ్మమునకు యేకత్వావగాహ్యాభిజ్ఞానకారవృత్తి. ఇట్టి వృత్తి రూపముగు భక్తిగలవాడు
ఏకభక్తిః” అని యనిపించుకొనును. అనగా జగద్బ్రహ్మాలకు, ఆత్మబ్రహ్మాలకు నేకత్వము సవగహించు
యభేదదర్శనవస్తుడు. కనుకనే అట్టి జ్ఞానికి ఆత్మస్వరూపుడ నగుటవలనను అనందస్వరూపుడనగుటవలనను
విర్విశేషబ్రహ్మస్వరూపమగు నేనే ప్రియుడను. ఇతరుడు కాదు. ఈవిషయము “త దేతత్ప్రేయో
పుతాత్ప్రేయో వితాత్ప్రేయోఽన్యస్మా శ్చిరస్యా దన్త రతమం యదయ మాత్మా” ఇత్యాదికుక్తి
ప్రసిద్ధమే యని తెలుపుటకు “ప్రియో హి” అనుచోట “హి” అను శబ్దము ప్రయోగింప

గీ ఉదారా స్సర్వ ఏవై తే జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మతమ్ ।

అస్థిత స్సహి యుక్తాత్మా మా మే వాఽను త్రమాం గతిమ్ ।

||౧౮||

పద వి శా గ ము :— ఉదారాః సర్వే ఏవ ఏతే జ్ఞానీ తు ఆత్మా ఏవ మే మతమ్

అస్థితః సః హి యుక్తాత్మా మాం ఏవ అను త్రమాం గతిమ్

||౧౮||

ప్రతిపదార్థము :— ఏతేః ఈ; సర్వ ఏవ=అర్దుడు, జిజ్ఞాసువు. అర్థార్థి అనేడి ముగ్గురు; ఉదారాః=ఉత్కృష్టులే; జ్ఞానీతు=తత్త్వవేత్తరున్ననో; ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమే అని; మే=నాయొక్క మతం=నిశ్చయము; అస్థితః=అయాధావస్థను పొందుటకు ప్రసన్నుతమై; సః=జ్ఞానీ; హి=ఏకారణమువలన; యుక్తాత్మా=నేను భగవంతుడనగు వానుడేవుడనే, యితరుడను కాను అని సమాహితమైన చిత్తము కలి వాడై; మామేవ=నన్నే; అను త్రమాం=ఆత్మమత్తమై; గతిం=గతిగ; గమం=పొందుటకు; పశ్యంతం= పోనర్తించినవాడో;

||౧౮||

కాంకరభాష్యమ్ :—

స తస్మాద్దాదయ స్త్రయో వాసు దేవస్య ప్రియాః । న, కిం తర్హి-ఉదారా ఉత్కృష్టా స్సర్వ ఏవైతే త్రయోఽపి మమ ప్రియా ఏవే త్యర్థః । స హి కశ్చి స్సద్భక్తో మమ వాసు దేవ స్సాప్రియా భవతి, జ్ఞానీ త్వత్సర్థం ప్రియా భవతీతి విశేషః । త త్కస్మా దిత్యాహ-

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఈశ్వరున కత్యంతము జ్ఞాని ప్రియుడగుచో 'అత్యర్థం' అను విశేషణసామర్థ్యమువలన అర్దుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి యాముగ్గురు వాసుదేవునకు ప్రియులు కారా? అని శంకింప జనదు. ఆర్థాదులు ముగ్గురు గూడ సుత్కృష్టులు. నాకు ప్రియులే. నా భక్తుడగు సట్టివా డెవడును వాసుదేవున కప్రియుడు కాడు. జ్ఞానియన్నచో యత్యంతము ప్రియు డగును. బిచ్చెను. అట్లే "న చ మమ ప్రియః" ఆ జ్ఞానియు చెప్పబడినలక్షణములుకలివాడగుటవలన జగదీశ్వరుడనగు వాకు ప్రియుడు. కాన "తేహం జ్ఞానీ" అనుస్థలమునందున్న "తేహం" అను పవ్యంతకశబ్దమును పంచ మ్యస్తముగ "తేభ్యః" అని మార్పుకొనవలయును. సగుణవరులగు ఆర్థజిజ్ఞాస్వర్థార్థులకంటె జ్ఞాని నాకు అత్యంతము ప్రియు డని యాశయము,

||౧౯||

—: ౭వ ఆధ్యాయము ౧౮వ జ్ఞోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య ము .— ఆర్థాదులు నీకు ప్రియులు కారా? యని శంకింపజరదు. 'అత్యర్థం' అనువిశేషణమువలనప్రియులేయని 'ఉదారా' అను జ్ఞోకముచే తెల్పుచుండెను. ఆర్థాదులునకాము లైనను అందరును పూర్వజన్మాద్ధి తానేక ముక్కరకలివారగుటవలన ఉత్కృష్టులే. అట్లుకానిచో నన్ను సేవించకపోయెడివారలే. ఆర్థునికి, జిజ్ఞాసువునకు అర్థార్థికి మద్విముఖుడగు తుదగ్గిదేవతాభక్తునకు బహుళ ముగ ఉపలంభమువలన వీరందరు నాకు ప్రియులే యగుచుండిరి. జ్ఞానికాని, అజ్ఞాకాని యెవరైననుభక్తుడు నా కప్రియుడుకాడు. మరేమని? యెవనికి నాయుండెట్టి ప్రీతియుండునో నాకును హనియందట్టి ప్రీతియే యుండును. ఈవిషయము స్వభావసిద్ధమే. అందు సకాములగు ఆర్థజిజ్ఞాస్వర్థార్థులకు కామ్యమానముకూడ ప్రియము, నేనుకూడ ప్రియుడనే. జ్ఞానియన్ననో ప్రియమగునది మరియొకటి లేనివాడగుటచే నేనే వానికి నిరతిశయప్రీతివిషయడను. అట్టిజ్ఞానికూడ నాకునిరతిశయప్రీతివిషయడు. ఇదియేవి శేషము. అట్లుకానిచో

శాంకరభాష్యమ్ :—

జ్ఞానీ త్యాగ్యైవ నాన్యో మత్త ఇతి మే మమ మతం నిశ్చయః । ఆస్థితః ఆరోఢుః ప్రవృత్త
స్స జ్ఞానీ హి యస్మా దహమేవ భగవా న్వాసు దేవో నాన్యోఽస్మి త్యేవం యక్తాత్మా సమా
హితచిత్తస్స న్మామేవ పరం బహు గన్తవ్య మనుత్తమాం గతిం గన్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః । ౧౮ ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

ఎందువలన జ్ఞానీ యత్యంతము ప్రియు డనడవా? “జ్ఞానీ యాత్మయే, నాకంటె వేరు కాదు”
అని నా నిశ్చయము. జ్ఞానీ యారూఢావస్థను పొందుటకు ప్రవృత్తుడు కాన “నేను భగవంతు
డగు వాను దేవుడను, యితరుడను కాను” అని సమాహితచిత్తము కలవాడై, అత్యుత్తమ
మైన గన్తవ్యమైన పరబ్రహ్మమనడి యుత్తమమైన గతినిగూర్చి వెళ్ళుటకు ప్రవృత్తుడు కాన
జ్ఞానీ యత్యంతప్రియుడు.

॥౧౮॥

నాకృష్టతజ్ఞత లేకపోయెడిది. కృతఘ్నత పాప్తించెడిది కనుజనే పూర్ణోక్తమున “అత్యర్థం” అని విశేష
ణము చెప్పబడెను. “యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధ యోవనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి” అనుచోట
తరితరము వివక్షితమగుటవలన విద్యాదివ్యతిరేకముగ చేయబడిన కర్మ వీర్యవత్తు అగుచున్నది. అట్లే జ్ఞానీ
యగు భక్తుడు నాకత్యంతము ప్రియుడని చెప్పుటవలన జ్ఞానీవ్యతిరేకముగ ఎవడు భక్తుడో వాసును
ప్రియుడు అని “అత్యర్థం” అను విశేషణముచే వివక్షితమగుటవలన సిద్ధించుచునే యున్నది. ఈవిషయమే
“యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తత్రైవ భజామ్యహం” అని చెప్పబడెను. కాన, నన్ను ఆత్మస్వరూప
ముగ తెలిసికొను జ్ఞానీ నాస్వరూపమే. నాకంటె వేరుకాదు. మరేమనిన? “వాడునే” నని నానిశ్చయము.
ఈశ్లోకమున ‘తు’ శబ్దము సకామభేదరహితగు అర్తజిజ్ఞాస్వర్థార్థాలకంటె నిష్కామత్వ భేదాదర్శిత్య విశేషము
యొక్క దోర్లతనార్థము. జ్ఞానీ యెల్లప్పుడు నాయందు సమాహితచిత్తుడై భగవంతుడను, అనందఘనుడను
అగు నన్నే ఆత్మస్వరూపముగ సర్వోత్కృష్టమగు పొందదగిన పరమఫలముగ అంగీకరించినవా డగుచు
న్నాడు నాకంటె వేరగు ఫలమును తలవడు.

1౮౮

శంకరానందీయము :— జ్ఞానీయే ఆర్తాదులకంటె శ్రేష్ఠు డగుచో యితరులగు ఆర్తాదులకు
నికృష్టత్వమే పాప్తించుచున్నది. ఆర్తాదులుగూడ నికృష్టలేకదా! వారలకు నికృష్టత్వము పాప్తించుట
యుక్తమా యని శంకింపజనదు. వారును శ్రేష్ఠులేయని “ఉదారా స్సర్వే” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.
జ్ఞానీకూడ సర్వాంతః పాతియైనను “జ్ఞానీ” అని జ్ఞానీని వేరుగ చెప్పుటచే జ్ఞానీకంటె వేరగు ఆర్తాదులే
యీశ్లోకమునందు కల “సర్వే” అనుశబ్దముచే చెప్పబడుదురు. అర్తజిజ్ఞాస్వర్థార్థాలందరు మదృజనవిముఖు
లగు మీమాంసకాదులకంటె యుత్కృష్టులు. “పరమేశ్వరార్పణబుద్ధిచే కర్మానుష్ఠానము, చిత్తశుద్ధి, “వీడే
పరమేశ్వరుడు” అను జ్ఞానము, నన్నుభజించుట,” అనున వత్సంతదుర్లభములు, అర్తుడు, జిజ్ఞాసువు అర్థా
ర్థియు వై న చెప్పినవాటి నన్నిటిని పొంది, నన్నే వేించుచుండిరి. కాన వీరలుకూడ శ్రేష్ఠులే జ్ఞానులు,
ఆర్తాదులు పరమేశ్వరుని భజించుటచేతను, సమానులై శ్రేష్ఠత్వముచేతనుండ “జ్ఞానీ యత్యంతము
నాకుప్రియుడు అని “చెప్పుట పరమేశ్వరునకుజ్ఞానీయందు వక్షపాతము కాదాయను శంకను “ఆస్థితః” అను
దానిచే తొలిగించుచుండెను. జ్ఞానీ “యక్తాత్మా” ప్రత్యగ్యుత్తిచే వంతట నాస్వరూపగ్రహణమునందే

గీ॥ బహూనాం జన్మనా మస్తే జ్ఞానవా న్మాం ప్రపద్యతే ।

వాసుదేవ స్వర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః ।

॥౧౯౮॥

పదవిభాగము:— బహూనాం=జన్మనాం=అస్తే=జ్ఞానవాన్=మాం=ప్రపద్యతే=వాసుదేవః=స్వర్వం=ఇతి=సః=మహాత్మా=సుదుర్లభః=

॥౧౯౯॥

ప్రతిపదార్థము:— బహూనాం=అనేకమైన; జన్మనాం=జ్ఞానార్థసంస్కారములు కల జన్మముల యొక్క; అస్తే=అస్తమునందు; జ్ఞానవాన్=హిందవీశ పరిపాకజ్ఞానము కలవాడై; స్వర్వం=నిఖలము; వాసుదేవః=వాసుదేవస్వరూపము; ఇతి=ఇట్లు; మాం=వాసుదేవస్వరూపమగు ప్రత్యగాత్మమ ప్రత్యక్షతః= (ఈపద మధ్యాహార్యము) ప్రత్యక్షముగ; ప్రపద్యతే=తెలిసికొనుచున్నాడు; సః=అట్టి; మహాత్మా=గొప్ప యంతఃకరణ కలవాడు; సుదుర్లభః=అత్యంతము దుర్లభుడు;

॥౧౯౯॥

కాంక్షరథావస్థమ్.—

జ్ఞానీ పునరపి స్త్రాయతే. బహూనాం జన్మనాం జ్ఞానార్థసంస్కారాశ్రియాణా మస్తే సమాప్తే జ్ఞానవా న్ప్రప్రపాకజ్ఞానో మాం వాసుదేవం ప్రత్యగాత్మానం ప్రత్యక్షతః

కాంక్షరథావస్థా త్వబోధిని:—

తిరిగి జ్ఞానీ 'బహూనాం' అను శ్లోకముచే స్తుతినపబడుచుండెను. జ్ఞానార్థసంస్కారము వాసన యనబడును. ఆ యా జన్మలందు పుణ్యకర్మానుష్ఠానమువలన జనించిన బుద్ధి తుద్ధియే వాసన యనబడును. అట్టి వాసనాశ్రియములగు సనేకజన్మముల యంతిమ జన్మము లగ్నమైన మనస్సుకలవాడై—దెనికఁజె వెరుగ నిత్యముగ, మహత్తుగ, సూక్ష్మముగ, అంతరముగ, జ్ఞేయముగ, అనందరూపముగ, పావ్యముగ లోకప్రసిద్ధమైన ప్రమాణావాధితమైన యుత్తమపదార్థము లేదో అది "అనుత్తమము" అని చెప్పబడును. అట్టి యనుత్తమగుకది యుక్తజ్ఞానముచేతనే హిందవీశనికాన "గతి" అని యవబడును అట్టిగతిని పొందును. "అయమే వాహం" (నేనుఇదియే) అనివరబ్రహ్మస్వరూపము, చిదేశ్వరము, అద్వితీయము, నగు నన్నే యమాత్మముగ చేసుకొని యంతటను పూర్ణత్వముచే నుండును. అట్టి జ్ఞానియొక్కను దేహేంద్రియాదులచే పరిచ్ఛిన్నుడు కాదు. కనుకనే జ్ఞానీ కేవలము శేష్మడే కాదు. మరేమని? "బ్రహ్మైవాహమస్మి" అని యెల్లపుడు పూర్ణాత్మస్వరూపమున నుండువాడగుటవలన పూర్వోక్తరీతిని పరమేశ్వరస్వరూపడ నగు నా యాత్మయే యగుచున్నాడు. అని నానిశ్చయము. కాన సగుణభక్తులందరి కంటె జ్ఞానీ యత్యంతము చాకు ప్రియు డని విశేషముగ చెప్పబడెను.

॥౧౯౯॥

— 2వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేములు —

మధునూదనసరస్వతీయము.— కనుకనే కృమకృమముగ పుణ్యముయొక్క యభివృద్ధికి హేతుఁగు సనేకజన్మలయంతమున సర్వసుకృతపరిపాకరూపమైన చర్మయజ్వమమునందు "ఈసర్వము వాసుదేవస్వరూపమే." అను జ్ఞానముకలవాడై నిరుపాధిచేమస్వరూపుడనైన నన్ను యెల్లపుడు సమస్త పేమవిషయునిగ "సకలమిద మహం చ వాసుదేవః" అను దృష్టిచే నిఖలచేమిలు నాయందే వర్తనసాయు లగుటచే నన్నే నేవించును. కాన నిట్టి జ్ఞానపూర్వకముగ నాభక్తికలవాడు అత్యంతశుద్ధాంతఃకరణకలవాడగుటవలన "మహాత్మా" జీవన్ముక్తుడు. సర్వోత్కృష్టుడు. వానితో సముడు కాని. అధికుడుకాని యితరు డెవడును లేడు. అందువలన మనుష్యులలో సనేక వేలమందిలో ఒకడైనను దుర్లభుడు. కానట్టి వాడు నిరతిశయమగు నాప్రీతికి విషయుడు. అని చెప్పుట యుక్తమే.

॥౧౯౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ప్రపద్యతే | కథం, వాసుదేవ స్వర్వమితి | య ఏవం సర్వాత్మానం మాం ప్రతిపద్యతే స సర్వాత్మానం మాం ప్రతిపద్యతేనమహాత్మా, స తత్సమోఽవ్యస్త్యధికోవా | అత స్సుదుర్లభా మనుష్యాణాం సమాసే స్వీత్యుక్తమ్ |

||౧౯||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

నందు (అనగా యంతిమఃస్వాంతమున) “సర్వము వాసుదేవస్వరూపము” అని వాసుదేవ స్వరూపమైన ప్రత్యగాత్మను ప్రత్యక్షముగ తెలిసికొనును. సర్వాత్మయుగు నన్న యెవ డీవిధమున తెలిసికొనునో వాడు మహాత్ముడు. వానితో సమానుడు కాని, అధికుడు కాని లేడు. కనుకనే అట్టివాడు అనేకవేల మనుష్యులలో సుదుర్లభుడని చెప్పబడెను.

||౧౯||

శంకరానందీయము :— ఇట్లు జ్ఞానికి జ్ఞానాధికుడగుటచే సర్వోత్తమత్వమును చెప్పి, యిప్పుడు బ్రహ్మనిష్ఠయే ప్రయోజనముగాకల కొన్ని జన్మలచే వినష్టాశేషప్రతిబంధకములు కల సమ్యక్విరవకవిజ్ఞానముచేత “సర్వము బ్రహ్మమే” అను జ్ఞానముకల మహాత్మురకు “సర్వంబ్రహ్మేన” అని కలిగిన జ్ఞానమునకు ఫలముగ విదేహముక్తిని “బహువాన్” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“తం బుద్ధి సంయోగం” అని చెప్పిరితిని సమ్యక్జ్ఞానసిద్ధియే ముఖ్యప్రయోజనముగా గల రెండు మూడు వాల్మీజినిష్ఠలలో చివరది యగు జ్ఞానమునందు పార్శ్వస్థములయందైన వర్తమానజన్మమునందైన నిశ్శేషముగ నశించిన, విపరీతభావకోటిల సమాధినిష్ఠచే (“వాసుదేవస్వర్వమిదం”) అనుసప్రతిబద్ధవృత్తిచే “సర్వమువాసుదేవరూపమే” అనెడి జ్ఞానము కలవాడు బ్రహ్మవిత్తు. ఇచట “నామరూపకీయా జాతివిశేషములచే పృథివ్యప్రేక్షావామూర్తకార్యభేదముచే పృథక్పత్ర కలదిగ ప్రత్యక్షముగ కాన్పించుచున్న నిఖలజగత్తురకు “వాసుదేవస్వర్వమిదం” అని జగద్విలక్షణ వాసుదేవస్వరూపత్వము ఎట్లు సిద్ధించును? అని శంకింపజనదు. శుక్తి యుక్తు చే విచారించ నామరూపాదులకు, నామరూపవిశిష్టజగత్తురకు బ్రహ్మసత్తకంఠె వేరుగ సత్త సిద్ధి పడున మృత్తునందు ఘటమునలె మరుభూమియందు జలమునలె బ్రహ్మమునందు కల్పితమైన జగత్తున సత్త సంభవమగుచుండ నామరూపకాత్మాదులచే యనేకత్వము, బ్రహ్మవిలక్షణత్వము సిద్ధించెడిని. తదభావమువలన నది శంకింపనందున ఘటమునకు మృత్సత్తాస్థిరేకముగ ప్రమాణములచే సత్త నిరూపించుటకు శక్యము కాదు. అటులనే బ్రహ్మసత్తావ్యతిరేకముగ జగత్తునకు సత్త సిద్ధింపనందున “వాసుదేవ స్వర్వమిదం” అనినిఖలజగత్తు నాసుదేవాభిన్నమని చెప్పుట నమంజనమే.

పృథుబుద్ధుశంబుగీవాద్యాకా చే ఘటస్వరూపము మృత్తుకంఠె వేరుగా ప్రత్యక్షమగుటవలన మృత్తుకంఠె వేరుగు ఘటమునకు మృత్సత్తకంఠె భిన్నమైన సత్త యుక్తమే యని శంకింపజనదు. పృథుబుద్ధుత్వాద్వాక్యార్థానామరూపముచే మృత్తే జడత్వగంధవత్త్వాది ధర్మములయొక్క అవ్యభిచారమువలన స్థితము. కాన పూర్వోక్తాశంక సంభవ పను. స్థితిభేదమువలన మృత్తుకంఠె ఘటమందు భేదము సిద్ధించునని శంకింపజనదు. మృత్తుకందే స్థితిభేదము కల్పితమగుటవలన స్థితిభేదాదుగతత్వముచే మృత్తే ప్రత్యక్షమగుటవలన ప్రత్యక్షముగ ఘటమున ప్రత్యక్షత్వాభిన్నసత్త నిరూపించుటకు శక్యముకానందున మృద్భిన్నత్వము సిద్ధి పడు మృదభేదమే ప్రతిక్షాక్ష్యము. మరియు ఘటమునకు మృద్భిన్నత్వము అనుమానప్రమాణముచే సాధింపఁలరనిన ప్రత్యక్షమొక యుద్ధ విషయమును సాధించుటకే యనుమానప్రమాణము సమర్థము. మృదభేదము ఘటమునందు ప్రత్యక్షసిద్ధమై యుండ మృద్భేదసాధమునం దనుమానప్రమా

శ్లో॥ కామై స్తై స్తే స్తౌతజ్ఞానాః ప్రవద్యస్తే అన్యదేవతాః ।

తం తం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతా స్వయా ।

190

పదవిభాగము :— కామైః-తైః-తైః-హృతజ్ఞానాః-ప్రవద్యస్తే-అన్యదేవతాః-తం-తం-నియమం-అస్థాయ-ప్రకృత్యా-నియతాః-స్వయా ।

190

ప్రతిపదార్థము :— తైః-తైః=పుత్రవశుస్వర్గాదివిషయకమైన; కామైః=కోరికలచే; హృతజ్ఞానాః=అవహరించబడిన వివేకముకలవారై; తం, తం=అయా; నియమం=నియమమును; అస్థాయ=ఆశ్రయించి; స్వయా=తనసంబంధమైన; ప్రకృత్యా=జన్మాంతరాద్భిత్తసంస్కార విశేషముచే; నియతాః=నియమితులై; అన్యదేవతాః=వాసుదేవునికంటె యితరమైన దేవతలను; ప్రవద్యస్తే=నేలించుచుండిరి. 190

అము ప్రవర్తించదు. సాధ్యశ్యము లేమింతేని యుపమానప్రమాణము ప్రవర్తించనేరదు “యథానోమ్యై శేవ మృత్విందేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్” అను శుశ్రిషే ఘటమునకు మృణ్మయత్రయము శూన్యమాణమగుటవలన మృత్పత్రకంటె వేరుగ సత్తమ సంపాదించుట శక్యముకాదు అట్లే మృతులందు ఘటమువలె బ్రహ్మమునందు కల్పితమైన జగత్తునకు కల్పితత్వ ముభయసాధారణమగుటవలన బ్రహ్మ వితాతిరక్తపత్రము సాధించుట శక్యముకాదు. కాన స్వతఃసతాకూన్యజగత్తునకు పూర్వోక్తరీతినిరత బాధితమైయుండ జగత్తు నాశ్రయించియుండిన నామరూపజాత్యాదులు బాధితము లగుటవలన స్వకార్య నిర్వాహము సంభవించవలసిన జగత్తునకు బ్రహ్మభిన్నత్వమే సిద్ధించుచున్నది కానసర్వము వాసుదేవస్వరూపమే. అందుచే భాగ్యవితే ప్రతిపత్తునకు సర్వ మధిష్ఠానానన్యమగుటవలన వాసుదేవానన్యమే కాన నప్రతిబద్ధమగు ప్రత్యగ్భూతే “ఈ నిజలప్రపంచము. నేను వాసుదేవస్వరూపమే.” అను జ్ఞానముకలవాడైన బ్రహ్మ విద్యర్థిగ్గుడు పార్థకర్మ శేషపరిసమాప్తయైయుండ “తస్య తావదేవ చిరం” అను శుశ్రిషేక్తరీతిని యీ విద్యవర్జితము పతితమైయుండ నిరస్తాశేషనిశేషములు కల కార్యకారణవిలక్షణములు అంతరము, అబాహ్యము, సచ్చిదానందైకరసము, అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను పొందును ఘటము వస్త్రమైన ఘటాకాశము మహాకాశరూపమున నున్నటుల యుపాధి వస్త్రమగుచో పరిచ్ఛిత్తిపాతువులేమిఁజేసి పూర్ణాత్మస్వరూపమతో నుండును. అనగా విదేహకై వల్యమును పొందు నని యర్థము.

ఇట్టి యప్రతిబద్ధవృత్తిచే సర్వమును బ్రహ్మమాత్రముగ జూచు మహాత్ముడైన బ్రహ్మవిద్యర్థిగ్గుడు లోకమున శుకాదులవలె “దుర్లభః” ఎడో యొకానొకడే సంభవించును. కాని ప్రాయశః సంభవించదు, అని యఖిప్రాయము.

శేక సమ్యగ్గర్భసంధికారణమైన సమాధియే ముఖ్యమైన ప్రయోజనముగాకల యనేకజన్మల యంతరముండైనయంతిమజన్మమునందు ఆయాజన్మలయం దనుష్ఠితసమాధివిశేషములచే యవిద్యాకామాదిప్రతిబంధనమూహము విశ్లేషముగ నివర్తించుటచే విశుద్ధవిజ్ఞానముకల జ్ఞాని “సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమైన వాసుదేవస్వరూపమే” అను యప్రతిబద్ధాత్మవృత్తిచే సర్వాత్మకమగుపరబ్రహ్మస్వరూపమైననన్ను “ప్రతిపద్యతే” “ఇదమేవాహం” యనిస్వస్వరూపముగ తెలిసికొనుచున్నాడు ఇట్లుసర్వమును, తనను బ్రహ్మస్వరూపముగ నెవడు తెలిసికొనునో అట్టివాడు “మహాత్మా” సర్వదాబ్రహ్మకారముగ నుండు యంతరకణ కల మహానుభావుడు. అట్టివాడు “సుదుర్లభః” శ్రీవణమననసిద్ధిధ్యాసనలు కలయచేకవేలలో ఒకానొకడే యుండును.

— 2వ అధ్యాయము 20వ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :— ఇంతవరకు ఆరాదిభక్తత్రయముకంటె జ్ఞానియగు భక్తునియొక్క శేషాం జ్ఞాని నిత్యయుక్తః. ఏకభక్తి ర్విశిష్టతే” అనుచోట ప్రతిజ్ఞాతమైన యుక్తార్హ వ్యాఖ్యాతము.

కాంకరభావ్యమ్ :—

అట్లేవ. సర్వం వాసుదేవ ఇత్యేవ ఘృషీతిపత్రై. కారణ ముచ్యతే. కామైస్స సైః
పుత్రీషశుస్వర్గాదివిషయై. స్వతజ్ఞానా. అపహృతవివేకవిజ్ఞానాః । ఫిపద్య స్తేష్య దేవతాః
స్వాత్మన వి వాసుదేవా దాత్మనోఽన్యై దేవతా స్తం తం నియమం దేవతారాధనే ప్రిసిద్ధో
యో యో నియమ స్తం త మాస్థా యాశ్చిత్త్య ప్రకృత్యా స్వభావేన జన్మాంతరాజ్ఞిత
మస్కారవిశేషేణ నియతా నియమితా స్వయాఽఽత్మీయయా । ౨౦ ।

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

అట్లుగుచో సర్వలకు ప్రత్యగ్భూతమైన భగవద్విషయక మగు పూర్వో క్తజ్ఞాన మొందు
తకు కలుగుట లేదని యాశంకించి, యాయాశంకాపరిహారార్థముగ “న మాం దుష్కృతినః”
అని చెప్పిన హేతువును మనస్సునం దిడుకొని ‘సర్వము వాసుదేవస్వరూప మగు నాత్మయే’
అను జ్ఞానము కలుగకపోవుటయందు కారణాంతరమును చెప్పుచుండెను. పుత్రీషశుస్వర్గాది
విషయకమైన యాయా కోరికలచే నపహృతమైన వివేకవిజ్ఞానముకలవారై తమ సంబంధమైన
స్వభావముచే (జన్మాంతరాజ్ఞితసంస్కారవిశేషముచే) నియమితులై భిన్న దేవతారాధనల
యందు ప్రిసిద్ధమైన యాయానియమముల నాశ్రయించి వాసుదేవునికంటె వేరగు దేవతల
నారాధించుచుండిరి. । ౨౦ ।

తస్మం ఇపుడు సకామత్వము, భేదదర్శిత్వము సమానమైనచు దేవతాంతరభక్తునికంటె పరమేశ్వరభక్తులగు
అర్థామలకు “ఉదారా స్వర్గ ఏవైతే” అనుస్థలమున ప్రతిజ్ఞాతమైన యుక్తార్హ యూహధ్యాయరూపా
వర్యంతము శ్రీకృష్ణపరమాత్మచేతనే వ్యాఖ్యానింపబడుచుండెను. అయితము, సకామత్వము, భేదదర్శి
త్వము సమానమైనను నాభక్తుల భూమికాక్రమముచే వర్జితకృష్ణమగు మోక్షసునెడి ఫలమును పొందు
చున్నారు. తుదగ్గిదేవతాభక్తులన్నచో మాటిమాటికి పంసరణమనెడి తుదగ్గిఫలమునే పొందుదురు. అర్థుడు
జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి నన్నే శరణుపొంది అయూహముగ సర్వోత్కృష్టమగు మోక్షమనెడి ఫలమును పొందు
ధర్మ గౌత. యని పరమకారుణికుడైన తగవేతుని యభిప్రాయము. పరమపురుషార్థము ఫలముగా కలి
భగవద్భజనను గూడ యుపేక్షించి తుదగ్గిఫలముకల తుదగ్గిదేవగోహసనను చేయుటయందు పూర్వవాసనా
విశేషమే అసాధారణకారణ మని “కామై” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

మోహనము, స్తంభనము, అకర్షణము, వశీకరణము; మారణము, ఉచ్ఛాటకము మొదలగు విషయ
ములు భగవత్సేవచే పొందుటకు శక్యముకానందున అభిమతమగు తుదగ్గిమైన యాయభిలాషలచే “వాత
జ్ఞానాః” భగవంతుని వలన విముఖమొనరింపబడి అయూ ఫలదాతలుగ నభిమతమైన తుదగ్గిదేవతల యాభి
ముఖ్య మొనరించిన యంతఃకరణ కలవారై. వాసుదేవునికంటె భిన్నమగు తుదగ్గిదేవతలను జపము, ఉత్త
వాసము, ప్రదక్షిణములు, నమస్కారాదికమును (తత్తద్దేవతారాధనమునందు ప్రసిద్ధమైన నియమములను)
అశ్రయించి అయూ తుదగ్గిఫలపాప్తిచేచుచే తుదగ్గిదేవతల మధ్యయందుకూడ కొందరు యెదో యొక్కొక్క
దేవతనే తనసంబంధమైన పూర్వాభ్యాసవాసనచే వశీకృతులై నేవించెదరు. ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యమ్ :-

తేషాం చ కామినాం- యో యః కామీ యాం యాం దేవతాతనుం శ్రద్ధయా సంయుక్తో భక్తశ్చ సన్నర్పిత మిచ్ఛతి తస్య తస్య కామినోఽచలాం స్థిరాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామి స్థిరీకరోమి యథేవ పూర్వం ప్రవృత్తస్వభావతో యో యాం దేవతా తనుం శ్రద్ధయాఽర్పిత మిచ్ఛతీతి | 190

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :-

అయా దేవతా ప్రసాదము (అనుగ్రహము) వలన కాముకులకు గూడ సర్వేశ్వరుడు, సర్వాత్మకుడు సగు వాసుదేవునియందు శ్రమముగ భక్తిజనింపగలదని శంకింపజనదు. ఏయే కామి యే యే దేవతాశరీరమును శ్రద్ధతో గూడినవాడై భక్తుడై పూజించుట కిచ్ఛయించునో అయా కామికి పూర్వమునం దెట్టితీరున పూర్వసంస్కారమువలన యేయే దేవతాశరీరమును శ్రద్ధచే పూజించుట కిచ్ఛయించునో స్థిరమైన యాశ్రద్ధనే స్థిరముగ జేసెదను. | 191

వారలలో యేయే కామి యేయే దేవతామూర్తిని జన్మాంతరవాసనాజలముచే ప్రాదుర్భవించిన భక్తితో గూడినవాడై పూజించుటకు వసంతించునో ఆ కామి కాదేవతాశనువును గూర్చియే పూర్వవాసనా వశమున ప్రాప్తమైన స్థిరమైన భక్తి నే అంతర్యామిరూపమున నున్న నేనే చేయగలను, ఇంతియేకాని నా విషయమైన భక్తిని వానివానికి చేయును.

ఇచట "తామేవ శ్రద్ధాం" అని "తాం అను పదమును "శ్రద్ధాం" అను పదమునకు విశేషణ మొనర్పించిన ఆశ్రద్ధనే అను యర్థము సంభవించును. కాని పూర్వచరణమునందుగల "యాం యాం" అను యచ్ఛబ్దానన్వయము ప్రాప్తించున. అందుచే పూర్వమునందు "యాం" అను యచ్ఛబ్దముచే దేవతా తనువు చెప్పబడుటచే "తాం" అను శబ్దముచే అయాదేవతాశనువునుగూర్చి శ్రద్ధను చేయగలనని యర్థమయించిన అనన్వయరోపము ప్రాప్తించున దని "తాంవోతి" అని ప్రతికర్తవ్య ధ్యాపౌతము. | 192

శంకరానందీయము:- ఆ భక్తులలో శ్రేష్ఠుడుకాని వైష్ణవుడుకాని శాక్తుడుకాని కర్మికాని మరెయొకడుకాని యేయేయపాపకుడు "యాం యాం తమం" కామికార్థము నిచ్చునట్టి యేయే దేవతా స్వరూపమును అనిగా శివునికాని, విష్ణువునుకాని, ఇంద్రునికాని, మరెయొక దేవతాస్వరూపమునుకాని యాశ్రద్ధచే ఆరాధించుట కిచ్ఛయించునో, అయాభక్తుల కాయాదేవతాస్వరూపమునందే అనగా శివామలయందే. స్థిరమైన యాశ్రద్ధనే (భక్తి నే) అంతర్యామి నైవ నేనే యిచ్చెదను.

ఇచట యథిప్రాయమేననిన అంకురమందుండు జలము-అంకురము పై పీలముకాని, పై చుమందముకాని, అమ్రముకాని యేదైనను తనతన వాసనామరూపముగ యెట్లు పరిణమించునో ఆ అంకురమునందుండుజలము అయా బీజమునకాయాశక్తి నొసంగును. అట్లే జీవుడుకూడ తన కర్మానురూపవారసచే నెట్లు ప్రవర్తించుట కిచ్ఛయించునో అట్లే బుద్ధిస్థుడగు నాత్మ స్వసన్నిధిమాత్రముచే అబద్ధికి ఆప్రవృత్త్యను రూపముగ శక్తిని నమకూర్చును. ఇంతియేకాని సారథి యశ్యమును పేరణచేయునటుల జీవుని బుద్ధిస్థుడుగ యాత్మ పేరణచేయుడు. అమూల్యము, అవికారియగు ఆత్మకు క్రియ సంభవించవందున పేరణ చేయదని యాశయము. | 193

గీ. స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధన మీహతే ।

లభతే చ తతః కామా న్యయైవ విహితా వ్హితాః ।

||౨౨||

ప ద వి భాగము :— సః=తయా- శ్రద్ధయా- యుక్తః- తస్యాః- ఆరాధనం- ఈహతే- లభతే- చ- తతః- కామాన్- మయా- ఏవ- విహితాన్- హి- తాన్ ।

||౨౨||

వృ త్తి వ దా ర్థ ము :— సః=ఆకామి; తయా=నాచేవిహితమైన; శ్రద్ధయా=శ్రద్ధతో; యుక్తః= కూడుకొనినవాడై; తస్యాః=ఆయాదేవతాశరీరముయొక్క; ఆరాధనం=ఆరాధనము; ఈహతే = చేయుచున్నాడో; తతః=ఆరాధితదేవతాశరీరమువలన; మయైవ=సర్వజ్ఞుడనగునా (పరమేశ్వరుని)చేతనే; విహితాన్=నిర్మితములైన; తాన్=ఆకామములను; హి=ఏ కారణమువలన; లభతేచ=పొందుచున్నాడో: ||౨౨||

కాంకరభాష్యమ్ :—

స తయేతి । స తయా మద్విహితయా శ్రద్ధయా యుక్తస్యం స్తస్య దేవతాతన్వారాధన మారాధన మీహతే చేష్టతే లభతే చ తత స్తస్య ఆరాధితాయా దేవతాతన్వాక కామా నీప్సితా న్యయైవ పరమేశ్వరేణ సర్వజ్ఞేన కర్మఫలవిభాగజ్ఞతయా విహితా నిర్మితాంస్తాన్వి యస్మాత్తే భగవతా విహితా కామా స్తస్మాత్తా నవశ్యం లభత ఇత్యర్థః । హితా నితి పదచ్ఛేదే హితత్వం కామానా ముపచరితం కల్ప్యం, స హి కామాహితాః కస్యచిత్ ||౨౨||

కాంకరభాష్య త్వబోధిని :—

ఆ కామి నాచే జేయబడిన శ్రద్ధతో గూడినవాడై యాదేవతా విగ్రహముయొక్క యారాధనమును జేయుచున్నాడు. ఆయారాధింపబడిన దేవతాశరీరమునుండి సర్వజ్ఞుడను కర్మఫలవిభాగమును తెలిసినవాడను యగు నాచే (ఆరాధితదేవతాప్రసాదమువలన కలిగిడి ఫలప్రాప్తివిషయమై సర్వజ్ఞుడు. కనుకనే కర్మఫలవిభాగజ్ఞుడనగు యాశ్వరుడు తత్తద్దేవతా దిష్టాతయై ఫలప్రదాత యగును.) విహితములైన యాప్సితములను పొందుచున్నాడు, ఇట ‘హి-తాన్’ అను పదచ్ఛేదముచే, ఆకామములు భగవద్విహితములకనుకనే వాటిని కామి యవశ్యము పొందుచున్నాడు అను యర్థము లభించుచున్నది. “హితాన్” అని యేకపద ముగా జేసిన కామములకు హితత్వమును కల్పింపవలసివచ్చును. కామములు యెవనికిని హితములు కావు. కాన వాటిని వ్యస్తపదములుగనే గ్రహింపవగును. ||౨౨||

— † ఇవ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ థ మ ద న న ర వ్య తి య ము :— అట్టి కామి నాచేవిహితమైన స్థిరమగు శ్రద్ధతో గూడిన వాడై దేవతల పూజలను చేయుచుండును అర్థో అమ ఉచస్కలైకున్నను “రాధనం” అను శబ్దము పూజార్థకము (“అర్థో” అను ఉచస్కల యుండినచో ఆకారము వినబడెడిని.) అనంతరమున నాదేవతాతను సమీపమువలన పూర్వపరిశ్రమములు సర్వకర్మఫలదాతను, సర్వజ్ఞుడను, ఆయాదేవతాంతర్యామినియునగు నాచేతనే నిర్మితములు, మనఃప్రియములు, అనగా ఆహితములైనను హితవుగి వృత్తియమానములునగు యాప్సితములను పొందును. ఈశ్లోకమునకల “హి” అను చి వ్రసిద్ధి బోధించును. ||౨౨||

శంకరానందీయము :— ఇట్లు దేవతాంతరభక్తులకు తత్తద్దేవతలయందుద్భవశ్రద్ధాభక్తి నావలననే ప్రాప్తించుచున్నదని చెప్పి దేవతాంతరములయందు శ్రద్ధాభక్తికలవారలకు ఫలనిర్దిష్టాడ తత్తద్దేవతార్చనమున నావలననే యని “స తయా” అనుశ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

గీ॥ అస్తవత్తు ఫలం తేహం తద్భవ త్యల్పమేధసామ్ ।

దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మా మపి ।

॥౨౩॥

పద వి భా గ ము :— అ స్తివత్—తు:—ఫలం—తేహం—తత్—భవతి—అల్పమేధసామ్—దేవాన్—దేవ
యజః—యాన్తి—మద్భక్తాః—యాన్తి—మాం—అపి ॥

॥౨౩॥

ప్రతి పదార్థము :— అల్పమేధసాం=అల్పచిత్తులు; తేహం=ఆకామనాసహితులు; తత్=అ;
ఫలంతు=ఫలమైతే; అంతవత్=వివాళముకలదియై; భవతి=అగుచున్నది.

॥౨౩॥

యస్మా దస్తవత్సాధనవ్యాపారా అపి వేదేనః కామినశ్చ తేతః—అస్తవ ద్వివాళి తు
ఫలం తేహం తద్భవత్యల్పమేధసా మల్పప్రజ్ఞానాం, దేవాన్ దేవయజో యాన్తి దేవాన్యజ స్తీతి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అపి వేదకులగు కాములు నశ్వరసాధనవ్యాపారములు కలవాడుగాన నల్పప్రజ్ఞులగు ఆ
కామనాసహితుల కర్మఫలము నశ్వరమే యగుచున్నది. దేవతలనుగూర్చి యాగము చేయు
వారలు దేవతలను పొందుచుండిరి. నాభక్తులన్ననో నన్నే పొందుచుండిరి. కామనా

అట్టి భక్తుడుగూడ చెప్పినరీతిని వాచే సాఖావితమైన శ్రీధ్వో గూడినవాడై తనయభీష్టదేవతారాధ
నను (తత్తద్దేవతావిషయకముగు మంత్రోజఃహోమోపాద్యుపాసముగు కర్మను) చేయుచుండును అశంకర
మున తత్తద్దేవతా-తర్కామియగు నాచేతనే తత్తద్దేవతాద్వారమున యిప్పించబడిన కామితార్థములను
పొందును. “ఏష ఏనః సాదు కారయతి” “ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కా హన్” అను ఘృతము
కూడ వాకే ఆయా కర్మ కారయితత్వమును తత్తత్కర్మఫలదాతృత్వమును బోధించుచున్నవి. మరియు
తత్తద్దేవతల కనాత్మత్వము, సామ్యత్వము, అస్వాయత్వత్వము చూచింపబడెను. మరియు చేతనుడు,
ఈశ్వరుడు. సర్వార్థముల నిచ్చువాడు, అత్యుభాతుడు, అనాయాసలభ్యుడునగు ఈశ్వరస్వరూపుడగు
నన్ను విడచి మూఢులు వైచి చెప్పబడినతథాములు కల దేవతాంతరమును సేవించుచుండిరియు
సూచితము.

॥౨౩॥

— • ౭వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు • —

మ గ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— విచారింప నర్హదేవతలు సర్వాత్మనగు నాయొక్క తనువులే
కాన దేవతాంతరారాధనగూడ నా యారాధనమే. అంతటను ఫలమునిచ్చువాడను, అంతర్యామిని వేసే.
అయినను సాక్షాత్తు నాభక్తులకు పస్తువివేకావివేకకృతమైన ఫలవైషమ్యము సంభవించునని “అంతవత్తు”
అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండును.

మందమైన ప్రజ్ఞ కలవారగుటచే వస్తువివేకానమర్పులైన ఆయాదేవతాంతరభక్తులకు ఆ యాదేవతాం
తరారాధనవలన జనించెడి ఫలము నాచేవిహితమైనను అంతవత్తే (నశించుచుండే). సాక్షాత్తునాభక్తులగు వివేకు
లకు సంభవించెడి అనంతఫలమువలె వారలకు పొందెడి ఫల మనన్తము కాదు. నాకంటె వేరగు దేవ
తల నారాధించువారలు అంతవత్తులగు దేవతాంతరయారాధనాసక్తులు గాన నట్టి అంతవత్తులగు దేవ
తాంతరములనే పొందెదరు. మద్భక్తులకు అర్చిజ్ఞాన్సర్వార్థులగు ముగ్గురు సకాములైనను మొట్టమొదట
నాయనుగ్రహమువలన యభీష్టములను పొందుదురు. ఇట్లు “అపి” అను శబ్దప్రయోగమువలన అభీష్టములను
పొందినపిదప మదుపాసనావరిపాకమువలన అంతము, అనందఘనము నగు నీశ్వరరూపముగ నన్ను పొందు
దురు. కాన, నాభక్తులు, అస్యదేవతాభక్తులు సకాములగుటలో సమానమైనను మహాంతరము కలదు.
కాన, “ఉదారా స్వర్గ ఏవైతే” అని లెప్పుక జెప్పబడెను.

॥౨౩॥

కాంకరభాష్యమ్ :-

‘దేవయజ సేదేవా న్యాంతి । మద్భక్తౌ యాన్తి మా మపి । ఏవం సమానే హ్యయాసే మామేవ స ప్రసద్యస్తేఽనస్త ఫలయాఽహోభిటు కష్టం వర్తత ఇత్యనుకోక్రికం దర్శయంతి భగవాన్ ।

1-౨3

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

సహితముగ కర్మ చేయువారలకునూ, నాభక్తులకునూ నాయాపము సమానమే యైనయనంతఫలదుడనైన నన్ను భజింపకుండిరి. ఎంతకష్టము! అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యనుకోకమును జూపుచుండెను.

1-౨3

శంకరాచార్యుని యము :- “కామ ఏష కోధిధ ఏవః” అనుష్ఠలమున కామరుదు దూఱుకొనెను. పాతకియని, నైరియని పూర్వమునందే చెప్పబడెను. కానకాముడే సర్వాగర్థబీజమని కోరికకలవానిచే చేయబడిన కర్మ, తత్ఫలమున్ను నశించుచు వగుటచే పురుషార్థకరములు కావని “అంతవత్స” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

“అల్పమేధసాం” నీతః ద్వివేదనము, అసత్పరిత్యాగము, సదా దానముచేయుట మొదలగు క్రియల కనర్హమైన (మందమైన) వివేకబుద్ధికల కాములకు ఉపవాసనియమాయాసబహ్వర్థసాధ్యమగు యజ్ఞదానాది క్రియలచే పరిష్కృతమైన దేవతలవలన పొందించు ఫలము “అంతవదేవ” నశించుచుండే ‘తు’ అనుశ్లోకమునకల శబ్దము నిశ్చయార్థమును బోధించును. సేవ మహద్విషయమగుచో తత్ఫలముగూడ గొప్పదేయగును. తద్విషయమగుచో ఫలముగూడ వివరీతమే యగును. “మహాత్మేవా ద్వార మాహ ర్విషుక్తేః” (గొప్పవారల సేవ విముక్తిద్వారముగ తెల్పుదురు.) అను ప్రసిద్ధికలదు. ఈవిషయము రాజభటసేనామలయందు చూడబడుచున్నది. కాన కాములచే సేవింపబడు దేవతాంతరులు సగుణు లగుటచేత అనిష్కలు, పరిచ్ఛిన్నులు, సోపాధికలు, అనిశ్చరులు, అల్పవిభూతులు కలవారు. అట్టివారలసేవ భటసేవలె అనిత్యమగు అల్పఫలముచే యొనగును. కాన కాముకుల ఫలము “యో వా ఏత దక్షరా గార్గ్యవిదిత్వాఽస్మాలోకే జుహోతి యజతే తవ త్రవ్యతే అస్తవ దేవాన్య తద్భవతి” అను శుక్రిత్యుక్తరీతిని నశించునదియే యగును మోక్షము వలె నిత్యముకాదు. అనిత్యోపాసనచే నిత్యమగు మహత్ఫలము సిద్ధింపదు. కాన ఆయాకాస్తోత్రవిధిచే బ్రహ్మాదులను ఇంద్రాదులను సేవించువారు అదేవతలనే పొందుదురు “కర్మణా విత్ఫలం విద్యయా దేవలోకః” “దేవో భూత్వా దేవా నప్యేతి” అను శుక్రిత్యుక్తరీతిని తత్త్వార్థాపర్యమునుపొంది తత్త్వదేశకాలోకమును పొందుచున్నారు. ఈ చెప్పుటవలన సగుణోపాసకులకు దేహాయాగ్నేశము, అర్థ్యవ్యయగ్నేశము, అల్పఫలత్వగ్నేశము సంభవించుచున్నవి. “ఆహో! వారల కెంతకష్టము” అని యూహింపవచ్చును.

ఇట్లు సగుణోపాసకులకు ఉపాసనాఫలమును తెప్పి “వామదేవ స్సర్వమితి జ్ఞానవా న్మాం ప్రసద్యతే” అని చెప్పినవిషయమును పుణ్యాత్మతైన శోశిలగు వివేకులకు తన యుపాసనయందే శ్రద్ధకులుగు గాకయని తిరిగి చెప్పుచుండెను. “మద్భక్తౌ” అనుదానిచేత అపిశబ్దమువలన నన్నే పొందుమరనియర్థము.

నాభక్తులగుయెవరుదనద్యివేకకై రాగ్యశమదమసేన్యాసాద్యుత్తమసాధనసంప్రతిజేతను, బ్రహ్మవిద్యార్థ ప్రసత్తిచేతను శ్రవణమననములచే అత్యస్వరూపమగు నన్ను పరబ్రహ్మముగ దెలిసికొని యెల్లప్పుడు ఏకాత్మికులగు భక్తిచే సేవించెదరో వారు నాభక్తులు. యతులన్నచో పరబ్రహ్మస్వరూపమగు నన్నే పొందెదరు. ఈ విషయమునే “సంప్రాప్త్యైవ మృషయా జ్ఞానతృప్తాః కృతాత్మానో వీతరాగాః ప్రకాంతాః । తే వర్తగం వర్తతః ప్రాప్త్య ధీరా యుక్తాత్మాన స్సర్వమేపావిశన్తి” అను శుక్రిత్యనుసారము నిత్యనిరతికయానందము

గీ! అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యస్తే మా మబుద్ధయః ।

పరం భావ మజానంతో మమా౭వ్యయ మను త్రయమ్ ।

|| ౨౪ ||

పద విభాగము :— అవ్యక్తం— వ్యక్తిః— అపన్నం— మన్యస్తే— మాం— అబుద్ధయః— పరం— భావం— అజానంతః— మమ— అవ్యయం— అను త్రయం ।

|| ౨౪ ||

ప్రతిపదార్థము :— అవ్యక్తయః— అవివేకులు; మమ=నాయొక్క; అవ్యయం = నాకములేనిదియ; అను త్రయం=నిరతిశయమైనదియునగు; పరంభావం=పరమాత్మస్వరూపమును, అజానంతః=తెలిసికొననివారై; మాం=నన్ను; అవ్యక్తం=అప్రకటితుడనై; వ్యక్తిః=ప్రకటనము; అపన్నం = పొందినవానినిగ, మన్యంతే=తలచుచుండిరి.

శాంకరభాష్యమ్ .—

కిం నిమిత్తం మా మేవ న ప్రపద్యంత ఇత్యుచ్యతే. అవ్యక్త మప్రకాశం వ్యక్తిమాపన్నం ప్రకాశం గత మిదానిం మన్యంతే మాం నిత్యప్రసిద్ధ మిశ్వరమపి సంత మబుద్ధయో౭వివేకినః పరం భావం పరమాత్మస్వరూప మజానంతో౭వివేకినో మమావ్యయం వ్యయరహిత మను త్రయం నిరతిశయం మదీయం భావ మజానంతో మన్యంత ఇత్యర్థః ।

|| ౨౪ ||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

అవివేకులు న న్నే కారణముచే తెలిసికొనలేకుండిరి ? అను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పుచున్నాడు. అవివేకులు నాశరహితము నిరతిశయమునగు నాస్వరూపమును (పరమాత్మ పునరావృత్తివర్జితము నగు విదేహకైవల్యమును పొందుచున్నారు. "తేషాం జ్ఞాని నిత్యయుక్తః" ఏక భక్తి ర్విశిష్టతే" అనియు, "యో మద్భక్త స్స మే వీయః" అనియు జ్ఞానిగూడ భక్తుడేయని చెప్పుటవలన ఈశ్వరమున "మద్భక్తాః" అని జ్ఞానులే చెప్పబడుచుండిరి. ఇతరులు చెప్పబడుటలేదు. పూర్వమునందు "జ్ఞాన వాన్మాం ప్రపద్యతే" అని తన భక్తుడగు జ్ఞానికే తన ప్రాప్తిని చెప్పుటవలన దేవతాంతరభక్తునకు "వామ దేవాస్పర్శమిదం" అను జ్ఞానము సంభవింపవస్తునను. "సర్వారంభపరిత్యాగే" అని సర్వకర్మ పరిత్యాగము సంభవింపవస్తునను "తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం" అని స్వస్వరూపమును తత్త్వము వలన తెలిసికొనినవానికి విదేహముక్తిని చెప్పగలడు. కాన నిచట భక్తులగు బ్రహ్మచేత్రలే "మద్భక్తాః" అను పదముచే చెప్పదగుదురని తెలిసికొనవస్తును.

|| ౨౪ ||

— ౨వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము :— ఇట్లు భగవద్భజనము సర్వోత్తమఫలము కలదై గను జీవులు తరచుగ నెందులకు భగవద్విముఖు లగుచుండిరి ? అను శంకను దొలిగించుటకు పాశుపుక కృష్ణ పరమాత్మ "అవ్యక్తం" అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

"అవ్యక్తం" దేహగ్రహణకు పూర్వమునందు కార్యాసమర్థముగ నున్న వానిగను, వసుదేవగృహము నందు భౌతిక దేహముతోగూడి కార్యక్షమత్వమును పొందిన జీవునిగను యీశ్వరుడ నైనను నన్ను వివేక శూన్యులు తలచుచుండిరి. లేక "అవ్యక్తం" సర్వకారణమైన నన్ను మత్స్యకూర్మార్పణేకావతారరూపమున కార్యరూపత్వమును పొందినవానిగ వివేకశూన్యులు తలచుచుండిరి.

జీవులు నిన్ను యెందులకు తెలిసికొనరు ? అను శంకను తొలిగించుటకు పాశుపుగ "అబుద్ధయః" అనిచెప్పెను. దానినే యుత్తరార్థముచే వివరించుచుండెను.

కాంకరభావ్యత త్వతోధిని :—

స్వరూపమును తెలియనివారై పూర్వమున, అప్రకటితస్వరూపమున నుండి, వర్తమానకాలమున ప్రకటితభావమును పొందినవానివిగ నన్ను తలచుచుండిరి. 1౨౪

సర్వకారణరూపముగు సోపాధికమైన వా స్వరూపమును తెలిసికొననివారై, అట్లే నిరుపాధికమైన సర్వోత్కృష్టమైన, నిరతికయాద్విశీయవరమానందఘనమైన వాస్వరూపమును తెలిసికొననివారై జీవాదుల కారి కార్యములు మావట్టుటవలన నన్ను యొకానొక జీవునిగ దలచుచుండిరి అందువలన నీళ్ళయిగ నభిమతముగు నన్ను విడచి ప్రసిద్ధముగు దేవకాంతరమునే భజించుచుండిరి. దానివలన భిన్నఫలమునే పొందుచుండిరి. అందుచే అంతవత్తగు ఫలమునే పొందుచుండిరి. ముందుగూడ నివిషయమే “అవశాన ని యే మూఢా మానుషేం తమ మాశ్రితమ్” అనురానిచే చెప్పబడగలదు. 1౨౫

కంకరానందీయము :— పూర్వమునందు చెప్పబడిన కణాన గౌతమాదులు మహాపండితులు, యావన్మంది భక్తులు, అట్టివారలు కాస్తార్థమును లెప్పగ విచారించి ప్రత్యగూహము, నిర్వికేషము, అవివాభూతము, అత్యస్వరూపము నగు నిన్నే యుపాసించి (ధ్యానించి) విదేహముక్తిని యొందువలన పొందుట లేదు? అను యాశంకపై అవిద్యాతత్కార్యోపహతచిత్తములు కలవారగుటవలన మద్విషయకమైన వమ్యుక్ జ్ఞానము వారలకు కలుగుటలేదు. అట్టి వమ్యుక్ జ్ఞానము లేమింజేసి నన్ను వారలు పొందుటలేరని భోధించుటకు, “అవ్యక్తం” అని చెప్పుచుండెను.

“అబుద్ధయః, అత్మావాత్మస్వరూప వివేచనచే తత్త్వనిశ్చయమునందు సమర్థమైన బుద్ధి నాయనుగ్రహమువలన కలుగును. అట్టి బుద్ధితేని స్వల్పబుద్ధులు కల మూఢులు వండితులై నను సకనస్యివేకకూమ్యులై అవ్యక్తము మొదలుకొని స్థూలవర్ణంతమగు దృశ్యము నశించినను స్వయముగ వాళరహితము, కనుకనే “అచిత్తమం” సా కాష్టా సా వరా గతిః” అను కుగ్రీమ్యక్త రీతిని ఉత్తమోత్తమము, అంతటరహితము, చేతన మగుటచేతను, సర్వప్రకాశమగుటచేతను సర్వాధారమగుటచేతను సర్వద్రష్ట్రీయగుటచేతను బుద్ధ్యాదులకంటె వేరగు “వరంభావం” తత్త్వమును తెలిసికొనినవారై “అవ్యక్తం” న వ్యవ్యక్తే కేనాపి ప్రమాదే నేత్య వ్యక్తః” యేప్రమాణమునకు గోచరము కానట్టి, లేక వ్యక్తమనగ దేహేంద్రియాదివికారములు. అట్టి అంధరహితుడగుటవలన అవ్యక్తమనబడెడి, అసమర్థమైన యాత్మస్వరూపముగు నన్ను “వ్యక్తి మావన్నం” వ్యక్తియనగా దేహము. అట్టి దేహాత్మగ నున్న వానినిగ తలచుచుండిరి. “త్యా మాత్మానం వరం మత్వాపర మాత్మాన మేవచ । అత్మాపున స్సహ మృగ్యః అవోఽజ్ఞానతాజ్ఞితా” (తనయాత్మస్వరూపముగను, సకమాత్మస్వరూపముగను తెలిసికొని తిరిగి అత్మవెలువల యెవటనో వెతగడగినది అని అనుచుండిరి. యెంత అవ్యర్థము! అజ్ఞానుల యజ్ఞత్యము) అని చెప్పినరీతిని వాయందు దేహమును, దేహమునందు నన్నును అధ్యపించి రెంటిని యేకముగజేసి “దేహమే నేను” అని దేహమునే యాత్మగ తెలిసికొనుచుండిరి. ఇట్లువాత్మవాత్మగ తెలిసికొను వారలకు జ్ఞానమెటుల పొందించును? ఎటుల ముక్తి లభించును? అని యాశయము.

స ర మా ర్థ ప్ర ప :— ప్రాయాన సమానమైనను సరమాత్మను భజించుటచే గొప్పఫలము పొందించుచుండ సర్వులు యితరదేవతాభజనము విడచి సరమేశ్వరుడవగు నిన్నే యెందులకు సేవింపరు ? అను యాశంకపై “అవ్యక్తం” అని చెప్పుచుండెను.

ప్రసంగా తీతమైననన్ను మత్స్య కూర్మాది దేహధారిగ, వ్యక్తిని పొందినట్టివానిగ అల్పబుద్ధులు కలవారు తలచుచుండిరి. ఎందువలన అట్లుతలచుచుండిరి? నాయొక్క తాత్త్వికస్వరూపమును యెరుగనివారై యట్లు

గీ॥ నా॒హం ప్రకాశ స్వర్వస్య యోగమాయాసమావృతః ।

మూఢో॒యం నాభిజానాతి లోకో మా మజ మవ్యయమ్ ।

॥౨౧౫॥

పదవిభాగము :— న-అహం-ప్రకాశ-స్వర్వస్య-యోగమాయాసమావృత-మూఢ-అయం-న-అభిజానాతి-లోక-మా-మజ-మవ్యయమ్ । ॥౨౧౫॥

ప్రతిపదార్థము :— యోగమాయాసమావృతః=గుణత్రయసంయోజకరూపమగు మాయచేః సమావృతః=ఆవరింపబడినవాడనై; అహం=నేను; స్వర్వస్య=అందరికిని; ప్రకాశః=తెలియఁడినవాడనై; న=కాకుఁడని; అయం=ఈ; మూఢః=మోహోష్టమైన; లోకః=జనము; మాం=నన్నును; అజం = పుట్టుక లేనివానినిగను; అవ్యయం=నాశరహితునిగను; నాభిజానాతి=తెలిసికొనలేకుండెను. ॥౨౧౫॥

శాంకరభావ్యమి :—

తదీయమజ్ఞానం కిం నిమిత్త మిత్యుచ్యతే-నాహం ప్రకాశ స్వర్వస్య లోకస్య, కేహంచిదేవ మద్భక్తానాం ప్రకాశోహ మిత్వభిప్రాయః । యోగమాయాసమావృతో యోగో గుణానాం యుక్తిర్ఘటనం సైవ మాయా యోగమాయా తయా యోగమాయయా సమావృత సంఘన్న ఇత్యర్థః । అత ఏవ మూఢో లోకోయం నాభిజానాతి మా మజ మవ్యయమ్ ॥౨౧౫॥

శాంకరభావ్యత త్రవబోధిని :—

ఆపరమాత్మను అవివేకలు తెలిసికొనలేకపోవుటలో గారణమును జెప్పుచుండెను. గుణములయొక్క కలయికయే యోగ మనబడును. అట్టి యోగమనెడి మాయచే గప్పబడిన

తలంచుచుండిరి. నీతాత్మికస్వరూపమెట్టిది? అవ్యక్తము, అత్యుత్తమము, జగద్రేక్షణార్థమవిర్భూతము, శుద్ధతత్వ స్వరూపము, ఉత్కృష్టఫలదాత. అట్టి నాస్వరూపమును తెలిసికొనక తాత్కాలికఫలము నొసంగెడి మరియొకదేవత నుపాసించుచుండిరి. అట్టివారలకు అంతవత్తగు ఫలమే పొందెను. ॥౨౧౫॥

— 2వ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము :— జన్మకాలమునందు గూడ సర్వయోగిభ్యేయమగు శ్రీవైకుంఠమైన యీశ్వరరూప మావిర్భవించియుండగా నపుడు శ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలాకిరీటకుండలాది దివ్యోపకరణశాలియు, కంఠకుమలకౌమోదకీచకృధారియు, చతుర్భుజములు కలవాడును, శ్రీమద్వైరతేయవావినుడు, నిఖిలసురలోక సంపాదిత రాజరాజేశ్వరాభిషేకాది మహావైభవము కలవాడును, సర్వసురామరజేతయు, వివిధధివ్య లీలావీలాసశీలుడును, సర్వావతారశిరోమణియు నగు సాక్షాదైశ్వరకుంఠనాయకుడు నిఖిలలోకదుఃఖవిస్తారమకొరకు భూమియం దవతరించియుండ విరించి ప్రపంచానంభవనిరతికయసౌందర్య పారసర్వస్వమూర్తియు, జాలలీలావినోదితవిధాతయు, తరణికిరణోజ్జ్వలద్వివృషీశాంబరుడును, కరదీకృత పారిజాతార్థవరాజితపురందరుడును, బాణయుద్ధవిజితశాంక శేఖరుడును, సమప్తసురాసుర విజయిసరకుప్రభృతీదైతేయకృతపారిజాతవర్షన సర్వస్వహారియు, శ్రీదామాదివరమరంగవహనైభవకారియు, పోడక సహస్రగోపికానుకూల దివ్యరూపధాంబావరిమేయ గుణగరిమకలవాడును, మహామహిమ కలవాడును, ఘోరదమార్కంఠేయోది మహామనిగణ స్తుతుడు నగు శ్రీకృష్ణుని (సీ) యం దవివేకి గూడ యెట్లు మనుష్యబుద్ధియు జీవబుద్ధిలుగుచున్నది? ఆను యర్జునాశంకను తొలగింపదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నాహం అని జెప్పుచుండెను.

నేను సర్వలోకమునకు నాస్వరూపముచే (ప్రకటితుడను) గోచరుడను కాను. మరేమనిన వాళ్ళకు లగు,

కాంక్షరభాష్యత త్వబోధి :—

నేను అందరికిని తెలియబడుటలేదు. ఇక నేనున సాభక్తులకు కొలది మందికే తెలియబడుచుంటిని. కనుకనే - మోహోవిప్లవగు ఈలోకము నన్ను చావు పుట్టుకలు లేనివానిగ తెలిసికొన లేకున్నది. 1౨౫

కొందరికేగోచరుడనగుదును అని యభిప్రాయము. ఎందులకు నీవు సర్వులకు గోచరుడవు కావు అనెనవా? యోగమాయాసమావృతుడను అగుటవలన అందరకు గోచరుడను కాను. యోగ మనగ నానకల్పము, నా సంకల్పవశవర్తిని మాయ. అట్టి మాయచే నాభక్తుడగు జనుడు నన్ను స్వరూపముచే తెలిసికొనలేడు అనగా నానకల్పము ననుసరించి యుండు మాయచే సమ్యగావృతుడై జ్ఞాన మనది కారణ మున్నను జ్ఞానివిషయ త్యాగోగ్యుడై చేయబడును. అందువలన “పరం భవ మజ్ఞానః” అని చెప్పబడెను అందు నానకల్పమే కారణమని చెప్పినట్లే యగును. అందువలన నామాయచే మూఢు డాశ్చత్యజ్ఞానము కలవాడై చతుర్విధ భక్త విలక్షణలోకము జ్ఞాన కారణముండినను నన్ను అజుగను. అచార్యసంతునిగను, పరమేశ్వరునిగను తెలిసికొనుట లేదు, మరియు విపరీతదృష్టిచే మనుష్యునిగనే తలచుచున్నది. మాయ విద్యమార్గుగు వస్తుస్వరూపమును అవరించును. లేనివస్తువును మాపును, ఈశ్వరము లోకకనూయయంచుకూడ పరిసిద్ధమే. 1౨౫

శంకరానందీయము :— సర్వార్థస్థలియందు సర్వప్రకాశకమై ప్రతీయమారము, పరిపూర్ణము, ప్రత్యక్షము నగు అత్యంతత్వమును యీజనుడు యెటుల తెలిసికొనడను యాశంకను తొలగించుటకు “నాహం” అని చెప్పుచుండెను.

ప్రత్యక్షరూపమగు పరమాత్మయగు నేను సర్వప్రకాశకుడనైనను, సర్వోత్తుడనైనను ఆత్మేశ్వరప్రసాద తూన్యుడై, బ్రహ్మవిద్యయని యనుగ్రహము లేకటివానికి తెలియబడదు. నేను అనాన్యకస్వరూపుడనైనను అట్టి నన్ను బ్రహ్మచేతలకంటె యితరులు తెలిసికొనలేరు. లోకమున కాత్మస్వరూపాజ్ఞానము వందు కారణమును “యోగమాయాసమావృతః” అనుచానిచే జెప్పుచుండెను.

తనయందుండుటచే పురుషుని జననమృతమఃఖప్రవాహముచే కూర్చుండి కాక మాయ “యోగా” అని యనిపించుకొనును. అట్టి తమోరూపమగు యోగమాయచే సమావృతుడు, సూర్యప్రకాశకమగు చతుర్విధియము కావటముచే నావృతమైయుండ “నేను గుడ్డివాడను” అను అధ్యాసచే పురుషు డెట్లందు డగుచుండెనో అట్లే యాత్మప్రకాశమగు జ్ఞానచతుర్ము అవరణాత్మకమగు మాయచే నావృతమై యుండ సర్వాసచే ఈలోకవజ్జమగుచున్నదని జెప్పబడుచున్నది. కనుక యోగమాయాసమావృతమై విపరీత భావమును పొందిన యీలోకము సూర్యుని యందుడువలె అత్యభూతము, పురస్థము, దేహేంద్రియాదుల కంటె భిన్నముగ స్పష్టముగ ప్రతీయమనము, నజము, నవ్యము, అత్యర్చరూపము నగునన్ను “సాక్షాదహమహం” ఇది నేనే యని తన యాత్మస్వరూపమగు తెలిసికొనుటలేదు. ఈలోకమున “అజం” యని యాత్మకు కాలత్రయమునందప్రతిహతనిత్యత్వబోధనిమిత్త మని చెప్పబడెను. “అజామేకం” అను కృత్రిచే, మాయకూడ యట్టిదే యన్నచో తన్నివృత్తినిమిత్తము “అవ్యయం” అని విశేషణము చెప్పబడెను. “తేబ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే” అని ప్రకృతికిమాడ లయము కూర్చుమాణమగుచున్నది. అట్లే విద్యదనుభవము. బ్రహ్మ మట్టిదికాదు. త్రికాలాభ్యాసనిత్యత్వము కల దని స్పష్టపరుపబడెను. 1౨౫

పరమార్థప్రస :— దేవతాంతరోపాసకులకు అత్యంతావజ్ఞానమునందు పాతువును “నాహం” అను లోకముచే జెప్పుచుండెను.

నేను సర్వలోకమున కంతర్యామి నై యున్నను పరతత్త్వప్రకాశకుడను కాను. మరియు నా భక్తులకే పరతత్త్వప్రకాశకుడనగుదును. కాన యీలోకము యోగమాయానమావృతమై మూఢమగుచున్నది. అందువలన నన్ను అజానిగను, అవ్యయునిగను తెలిసికొనలేకున్నది.

తేక సర్వలోకము యొక్క జ్ఞానస్వరూపమగు ప్రకాశాత్మకమైన నేను అచింతైశ్వర్యరూపమగు యోగమాయచే నమావృతమగును. శరావము నందుండు కలుషోదకముచే ప్రతిబింబప్రకాశయే అవరింపబడును. కాని బింబభూతమార్కుడావరింపబడనట్లు యోగమాయ స్వాశ్రయమును మోహపెట్టదు అట్లే నన్ను యోగమాయ వ్యామోహపెట్టదు. కనుకనే మూఢలోకము అంతట నిట్టితీరుగనున్నవానినిగ నన్ను తెలిసికొనుట లేదు. కాన దేవతాంశరోపానకుల కంతవత్తు గు ఫలమే పొందించును. నాభక్తు డన్నచో నన్ను అజానిగను, అవాదిగను, అవ్యయునిగను తెలిసికొనుచున్నాడు. కాన, సకలంపని ఫలమును పొందుచున్నాడు. ఈవిషయమే టిప్పణియందు క్లోః “చిత్సంవిత్సుఖరూప అత్మని కథం మాయావృతత్వం భవే న్మారాండప్రమసా మ్రియేత క్షిప్రో కిం తీక్షణం పశ్యతామ్ ! అజ్ఞానేన విధీయతే జలముచేవార్క స్త దుక్తం ద్విధా విశేషావరణాభిధం మునివరై ర్మోహస్య శక్తిద్యయమ్” చిద్రూపము, సంబిద్రూపము సుఖరూపము నగు యాత్మయందు మాయావృతత్వమెట్లు సంభవించును? సంభవించదు. మార్కుడు చీకటిచే నావరింపబడునా? అవరింపబడదు. ఎంతఅశ్చర్యము! మరేమనిన చూచువారల నేత్రేంద్రియములనే చీకటియూవరించును. మేఘముచే మార్కుడావరింపబడె నని యజ్ఞానముచే తెప్పబడును. ఈవిషయమునే ముని వరులు మోహమునకు రెండువిధములుగ విశేషావరణలనెడి శక్తులు తలవని చెప్పిరి. ఈవిషయమునే ఋక్సామయజుర్మిత్రియు బోధించుచున్నది. “అజన్యనానా వధ్యేక మర్పితం యస్మిన్విశ్వాని భువనాని తస్మాన్వతం విధాధ య ఇమా జనానాన్యర్మహ్మాక వస్తరం బభూవ నీహరేణప్రావృతా జల్యాదాశుత్పవ ఉక్తా కావ శ్చరన్తి” జన్మరహితుడగు మహాభూతాత్మకమైన విరాట్టుయొక్క మధ్యయందు హిరణ్యగర్భు డనెడి లింగదేవాము స్వప్రమువలె మున్నది. అలింగదేవామునందు భూర్భువస్సువరాదినిజలభువనములు మాత్రము నందు సుడిగణములవలె నుండునవి. ౬ “నారాః” మమజలారా! మీ రావిశ్వకర్మయగు ఈశ్వరుని తెలిసికొనలేదు. అయొకడే యీసర్వమును సూక్ష్మశరీరముచే ప్రవేశించి పుట్టించెను. అట్లగుచో “నేను దేవదత్తుడను, యజ్ఞదత్తుడను” అని ఆకారముచే మేము తెలిసికొనుటలేదేయని శంకింపబడు. జీవునిపారమార్థికరూపమగు విశ్వకర్మయైన పరమేశ్వరునియొక్క తత్త్వ మహంప్రత్యయగమ్యముకాదు. అహంప్రత్యయగమ్యమగు మీకు అహంప్రత్యయగమ్యముకంటెవేరు, సర్వవేదాంత వేద్యము ఈశ్వరతత్త్వముకంటెను. జీవరూపమువలె దానినికూడ యెందులకు తెలిసికొనజాల మందురా? మీరు నీహర (మంచు) సదృశమగు యజ్ఞానముచే యాచ్ఛాదితులు కాన నట్టి తత్త్వమును తెలిసికొనజాలరు మంచు దృష్టి కావరక మగుటచే నత్యంతాశ్చక్తు కాదు. మంచుచే నావరింపబడినపుడు కాష్ఠపాపాదాద్యవాన్తర భేదమును తెలిసికొనుట కశక్యముకదా. అట్లే యజ్ఞానముగూడ యీశ్వరతత్త్వావరకమగుటవలన నత్యంత మశ్చక్తు కాదు. బోధ నివర్త్య మగుటవలన నత్తుకాదు. మరేమగును? సదసద్విలక్షణ మజ్ఞానమనిపించుకొనును ఇట్టి యజ్ఞానముచే సర్వ జీవులు అవృతములు. కేవల మజ్ఞానముచే నావృతమైతారు. మరేమనిన? “జల్యాః” నేనుమనుష్యుడను, నేను దేవాము ఇత్యాదర్థస్వతఃజల్పనపరులుగూడ యగుచున్నారు. మరియు “అనుత్పసః” ఏకో యొక యుపాయముచే ప్రాణములను సంకుప్తి పరచుచుండిరి. అనగా ఉదరంభరులగుచుండిరి. పరమేశ్వర తత్త్వమును విచారింపువారలు కారు. మరియు ఇహలోకభోగమాత్రస్మృతే కారు మరేమనిన? “ఉక్తానాః” నానావిధయజ్ఞములయందు స్వర్గాదిఫలములను తెబుపుచు పృథివియందు సంవరించుచుండిరి.

గీ॥ వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చాద్ధవ ! |

భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద స కశ్చన |

|| ౨౬ ||

ప ద వి భా గ ము :— వేద- అహం- సమతీతాని- వర్తమానాని- చ- అద్ధవ- భవిష్యాణి- చ- భూతాని- మాం- తు- వేద- స- కశ్చన |

|| ౨౬ ||

ప్రతి ప దా ర్థ ము :— పాఠార్థుః=ఓ అర్థమదా! అహం=నేను; సమతీతాని = అతిక్రమించిన; భూతాని=భూతములను; వర్తమానాని వర్తమానకాలమునం దుండెడి; భూతాని చ=భూతములను; భవిష్యాణి; =భవిష్యత్కాలములైన; భూతాని చ=భూతములను; వేద=ఎరుగుదును; మాంతు=నన్నెత్తే; కశ్చన = ఎవడును; సవేద=ఎరుగదు.

|| ౨౬ ||

శాంకరభాష్యమ్.—

యయా యోగమాయయా సమావృతం మాం లోకో నాభిజానాతి నానా యోగ మాయా మదీయాసతీ మమేశ్వరస్య మాయావినో జ్ఞానం ప్రతిబధ్నాతి, యథాన్యస్యాపి మాయావినో మాయా జ్ఞానం తద్వద్భ్రత ఏవ మతః — అహం తు వేద జానే సమతీతాని

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఏ యోగమాయచే సమావృతమైన నన్నీలోకము తెలిసికొనలేకుండెనో ఆయోగ మాయ నానంబంధమైనదియై మాయావిని, పరమేశ్వరుడను అగు నాయొక్క జ్ఞానమును ప్రతి బంధించుట లేదు. ఎట్లనః లోకమున మాయావిసంబంధిని యగు మాయ ఇతరులను

— ౨2వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు . —

మధుసూదన స ర స్వ తీ య ము :— స్వాధీనమగు మాయచే సర్వవ్యామోహకుడ నగుటవలన, అప్రోతిబద్ధజ్ఞానము కలవాడ నగుటవలన నే నతీతాదికము నెరుగుదునని “వేదాహం” అను దానిచే తెచ్చు చుండెను,

నేను అప్రోతిబద్ధ సర్వవిజ్ఞానము కలవాడనై మాయచే సర్వలోకమును మోహపెట్టువాడనై నను పూర్వకాలమునందే వివష్టమైకట్టియు, వర్తమాన కాలములైనట్టియు, భవిష్యత్కాలములైనట్టియు, ఇట్లే కాలత్రయమునందుండు స్థావరజంగమాత్మకమగు నిఖలభూతములను యెరు ఏదురు. నా యనుగ్రహ మునకు పాశురైన వాశక్తుని విడచి యితరుడెవడును జ్ఞానప్రోతిబంధ ముండుటవలన నామాయచే మోహి తుడై మాయావినివలె సర్వదర్శియగు నన్ను యెరుగడు. కాన వాత త్వమును తెలిసికొనలేకపోవుటవలననే జీవులు తరచుగ నన్ను సేవింపఁబడిరి, అని యభిప్రాయము.

|| ౨౬ ||

శంకరానందీయము :— “నాహం ఏకైకాశ సర్వస్య” అని చెప్పి తాను గూడ లోకము వలె యవిద్యావృత్తుడగుచో నిఖలజగత్తు సాంధ్యము ప్రసక్తమయ్యెడిని. అందువలన నే నవిద్యావృత్తుడను కాను. అని “వేదాహం” అను శ్లోకముచే తెచ్చుచుండెను.

భోక్త యొక్క భోగార్థము నావలననే సంభవించుటచే మనోబుద్ధ్యాదులు, వాటిప్రవర్తనములు భూతము లనబడును. అతీతములైన యాభూతములను, వర్తమానభూతములను, రాబోవు భూతములను జాగ్రదాద్య వస్థలయందాభూతములకు సత్తమ, స్ఫూర్తిని, ప్రవర్తనశక్తిని యిచ్చువాడనై సర్వదా ప్రకాశించువాడనై ప్రతిత్యగూహమగు నేను చేపొందియాదుల ప్రవృత్తిని, నివృత్తిని, అవస్థా భేదముచే సత్తమ, అసత్తమ సాక్షాత్తు యెరుగుదును.

శాంకరభాష్యమ్ .—

సమతికాంతాని భూతాని వర్తమానాని చాద్ధుః! భవిష్యాణి చ భూతాని వేదాహం మాం
తు వేద న కశ్చన మద్భక్తం మచ్ఛరణ మేక ముక్త్యా మత్తత్వవేదనాభానా దేవ న మాం
భజతే !

|| ౨౬ ||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

మోహపెట్టి, తన జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకము కాదు కదా ! కనుకనే నేను భూతభవిష్యద్వర్త
మానకాలికములగు సర్వభూతముల నెరుగుదును. నన్నైతే ఎవడును తెలిసికొనలేకుండును.
అనగా మదేకశరణుడు, మద్భక్తుడు నగుచా డొక్కడు దక్క ఇతరుడు మత్తత్వజ్ఞాము
లేనివా డగుటచే నన్ను పొందలేకుండును.

|| ౨౬ ||

పాణిలు మాయావృతులగుచో జ్ఞానాభావము, ప్రవృత్త్యభావము, నాకును వేదనాభావము పొంది
డిని ఇది ఇష్టావృత్తియే యని యనరాదు ప్రత్యక్షవిరోధము పొందించును. పాణిలు యిష్టమును, అని
ష్టమును గురెరిగి ప్రవర్తించుచుండిరి ఇవి సర్వప్రత్యక్షము. కావరాణి ప్రవృత్తిచే "జాగ్రత్స్వప్న సుషు
ప్త్యాదివృత్తయోర్యత్ప్రకాశతే" అను కుశితీతము, ఆత్మస్వరూపముగా నాకవిద్యావరణములేవని నిర్దేశు
చున్నది. కనుకనే నేను సర్వావస్థలయందు సర్వదా సర్వమును యెరుగుదును. దేహాద్రియామలుగాని,
పాణిమ గాని, మనస్సుగాని, బుద్ధిగాని, మదియే యితరముగాని దృశ్యము, అనిత్యము, జడము నగుట
వలన నన్ను యెరుగవు (తెలిసికొనవు) "అహంవిజానామి వివిక్తరూపోహస్తి వేత్తా మను చిత్సదాహం"
(నేను వివిక్తరూపుడనై (సర్వమును) తెలిసికొనుచున్నాను. నన్ను తెలిసికొనువాడు లేడు. నేను యెల్ల
పుడుజీవిద్భూవుడను) అను కుశితీయు యీవిషయమున ప్రమాణము కాక "అజత్య. అవ్యయత్య, అమత్త
మత్వాది విశేషణములు నాకు సార్థకము లగును.

లేక, సర్వప్రకాశుడనగుచే సర్వావస్థలయందు అహమర్థముగ దేదీప్యమానము, బుద్ధ్యాదిసర్వ
పదార్థములను, తద్దగ్ధములను, తత్కర్మలను తెలిసికొనునట్టి నన్ను యెవడితుమను తెలిసికొనలేడని
యర్థము.

లేక ప్రత్యగభిన్నముగు పరమాత్మస్వరూపమైన నేను భూతవిభవిష్యద్వర్తమానకాలికమైన సర్వ
పాణి జాతమును యెరుగుదును. ప్రత్యగభూతము, ఆత్మభూతము, అహమర్థము నగు నన్ను యెవడును
యెరుగడు. వినడు, తలవడు, తెలిసికొనడు, సేవింపడు యని యర్థము.

|| ౨౬ ||

శ్లోధ రి య ము :— ఇంతకు పూర్వము సర్వోత్తమముగు నాస్వరూపమును యెరుగనివారలై రని
తెప్పబడెను. ఇప్పుడు తన యాసర్వోత్తమత్వమును, అనావృతజ్ఞానశక్తిని చూపించుచు యితరుల కజ్ఞానమునే
"వేదాహం" యను శ్లోకముచే తెప్పుచుండెను.

భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందుండు స్థావరజంగమాత్మకనిఖభూతములను నేను మా
యాశ్రియుడనగుటవలన, మాయస్వాశ్రియమును మోహపెట్టనిదగుటవలనను యెరుగుచును నామాయచే
మోహితుడగుటవలన నన్ను యెవడును తెలిసికొనలేడు. ఈవిషయము లోకమున ప్రసిద్ధమే ఒకానొక
మాయావియగు ఐంద్రిజాతిగడు తనమాయచే పరులను మోహిపెట్టునుగాని, తన నాశ్రియించిర మాయచే
తాను మోహపెట్టబడడు.

|| ౨౬ ||

గీ॥ ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన భారత॥

సర్వభూతాని సమ్మోహం సగ్గే యాంతి పరస్తప ॥

॥౨౭॥

పదవిభాగము :— ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన- ద్వంద్వమోహేన- భారత- సర్వభూతాని- సమ్మోహం- సగ్గే- యాంతి- పరస్తప ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము :— సేభారత = ఉభరతవంశసంభూతుడవగు అర్జునా !; ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన = ఇచ్ఛాద్వేషములచే నుత్థితమైన; ద్వంద్వమోహేన = ద్వంద్వనిమిత్తమైన మోహముచే; సర్వభూతాని = సమస్త భూతములు; సగ్గే = ఉత్పత్తికాలమునందే; సమ్మోహం = మోహమును; యాన్తి = పొందుచున్నవి. ॥౨౭॥

శాంకరభాష్యము :—

కేన పున ర్మత్తత్త్వవేదనప్రతిబంధేన ప్రతిబద్ధాని సంతి జాయమానాని సర్వభూతాని మాంస విదంతీ త్యపేక్షాయా మిద మాహ- ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థే నేచ్ఛా చ ద్వేష శ్చేచ్ఛా ద్వేషే తాభ్యాం సముత్పత్తీ తీచ్ఛాద్వేషసముత్థ స్తే నేచ్ఛాద్వేషసముత్థేన । కేనేతి విశేషా పేక్షాయా మిద మాహ- ద్వంద్వమోహేన ద్వంద్వవిత్తా మోహో ద్వంద్వమోహ స్తా వేవేచ్ఛాద్వేషే శీలోష్ణవత్పరస్పరవిరుద్ధా సుఖదుఃఖతద్దేతువిషయా యథాకాలం సర్వభూతై స్సంబంధ్యమానా ద్వంద్వకర్తృ నాభిధీయేతే । తత్ర యదేచ్ఛాద్వేషే సుఖదుఃఖతద్దేతురంపాప్రప్యి లభ్యాత్మకా భవత స్తదా తా సర్వభూతానాం ప్రజ్ఞాయాః స్వవశాపాదనద్వారే పర మార్థాత్మ తత్త్వ విషయ జ్ఞానోత్పత్తి ప్రతిబంధకారణం మోహం జనయతి । న హేచ్ఛాద్వేషదోషవశీకృతచిత్తస్య యథాభూతార్థవిషయజ్ఞాన ముత్పద్యతే బహిరపి కిముపక్రవ్యం తాభ్యామా విప్లబుద్ధైః సంమూ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

‘నాతత్త్వమును తెలిసికొనుటకు ప్రతిబంధకమగు దేనిచే ప్రతిబంధింపబడి జాయమానములగు సర్వభూతములు నన్ను తెలిసికొనలేకున్నవి?’ అను నాశంకకు సమాధానముగ జెప్పుచున్నాడు- ఇచ్చు, ద్వేషము అను నీరెంటిచే నుత్పన్నమైన యాద్వంద్వనిమిత్తకమైనది ద్వంద్వమోహమనబడును. ఇచ్ఛాద్వేషములేశీలోష్ణములునలెబరస్పరవిరుద్ధములై, సుఖదుఃఖములు తద్దేతువులు విషయములుగా కలవియై ప్రాప్తకాలమునందు సర్వభూతములతో సంబంధించినవియై ద్వంద్వశిబ్దవాచ్యములగుచున్నవి. ఏసమయమున ఇచ్ఛాద్వేషములు సుఖదుఃఖములయొక్కయు, తద్దేతువులయొక్కయు సంప్రాప్తిచే లబ్ధసత్తాకములగుచున్నవో యాసమయమున యా ఇచ్ఛాద్వేషములు సర్వభూతములయొక్క ప్రజ్ఞను స్వవశ మొనరించుకొని, తద్ద్వారమున బరమార్థ తత్త్వము విషయముగాగల జ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తికి ప్రతిబంధకారణమై మోహ

— ౨౭వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీయము :— భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానము పుట్టకపోవుటయందు పేతువుగ యోగమాయను చెప్పి, దేహేంద్రియసంఘాతాభిమానాతిశయఘోరవ్యక్తముగ భోగాభినివేశరూపమగు సౌత్వంతరమును “ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

భస్య ప్రతిపత్తిగాత్మని బహుప్రతిబంధే జ్ఞానం నోత్పద్యత ఇతి । అత స్తేనేచ్ఛాద్వేషముత్థేన ద్వన్వమోహేన భారత భరతాన్వయః । సర్వభూతాని సంమోహితాని సంతి, సంమోహం సంమూఢతాం సగ్రే జన్మ న్యుత్పత్తికాల ఇత్యేత ద్యాంతిగచ్ఛంతి మేషవంతః । మోహవశా న్యేవ సర్వభూతాని జాయమానాని జాయంత ఇత్యభిప్రాయః । యత ఏన మత స్తేన ద్వన్వ మోహేన ప్రతిబద్ధప్రజ్ఞానాని సర్వభూతాని సంమోహితాని మా మాత్మభూతం న జానం త్యత ఏనాఽఽత్మభావేన మాం న భజంతే ।

1.౨౧

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

మును కలుగజేయుచున్నవి. ఇచ్ఛాద్వేషవశేకృతచిత్తునకు జరిగినది జరిగినట్లుగ బాహిరమగు విషయవిజ్ఞానమే కలుగుటలేదు. ఇక నాయుచ్ఛాద్వేషావిష్టచిత్తుడగు మూఢునకు బహుప్రతి బంధకములుండ బ్రతిపత్తిగాత్మవిషయకమగు జ్ఞానము కలుగదని యేమిచెప్పవలెను. అట్టిజ్ఞానము కలుగదనుట. కాన ఓభరతవంశోద్భవుడవగు యద్జునా! ఓపరంతపా! సర్వభూతములు ఉత్పత్తి కాలమునందే సంమోహమును పొందుచున్నవి, పుట్టెడి సర్వభూతములు మోహవశము లయియే పుట్టుచున్నవని యభిప్రాయము. ఇట్లుగుటచే ద్వన్వమోహముచే ప్రతిబద్ధప్రజ్ఞాన ములు కలవియైన సర్వభూతములు సంమోహితములై యాత్మస్వరూపుడనై న నన్ను దెలిసి కొన లేకున్నవి. కనుకనే యవి యాత్మభావముతో నన్ను సేవించుటలేదు.

1.౨2

అనుకూలమునందు యిచ్చ, ప్రతికూలమునందు ద్వేషము జనించుచు కాన అనుకూలప్రతికూలములు విషయమ గాగల యిచ్ఛాద్వేషములచే జనించునదియు, శీతోష్ణదుఃఖదుఃఖాది ద్వంద్వనిమి త్రమునగు మోహ ముచే “నేను నుఖిని, దుఃఖిని” అనుచి మొదలగు విపర్యయముచే (భ్రమజ్ఞానముచే) సర్వభూతములు విచేకాయోగ్యత్వమును “సగ్రే” స్థూలచేహోత్పత్తియై యుండ పొందుచున్నవి.

“పాశారత !, పావరంతవ” యను సంబోధనద్వయమునకు “కులమహిమచేకను, స్వరూపశక్తి చేకను నిన్ను ద్వన్వమోహమనెడి శత్రువు తిరస్కరించుటకు సమర్థుడు కాడని భావము. ఇచ్ఛాద్వేషరహిత ముగ యేభూతమును లేదు ఇచ్ఛాద్వేషావిష్టునకు బహిర్విషయకమగు జ్ఞానమే సంభవించదు. ఇక ఆత్మ విషయకమైన జ్ఞానము సంభవించనని చెప్పవలసరమేలేదు. కాన రాగద్వేషవ్యాకులాంతఃకరణకలవి యగుట వలన సర్వభూతములు పరమేశ్వరుడను, ఆత్మభూతము నగు నన్ను తెలిసికొనలేవు. సేవించదగిన నన్ను సేవించకున్నవి.

1.౨౩

శంకరానందీయము :— పూర్వమునందు “కామై నైస్తేర్మృత జ్ఞానాః” అను దానిచే కామమునకు జ్ఞానప్రతిబంధకత్వము చెప్పబడెను. అయినను కామాదులకు జ్ఞానప్రతిబంధకత్వము ప్రవృత్తి దశయందా? లేక ప్రవృత్తికి పూర్వమునందా? యను చా శంకయందు పురుషుడు పాపిచీన పాపకర్మ వశమున కామరాగాదికృత మోహావిష్టుడై పుట్టునని “ఇచ్ఛాద్వేష సముత్థేన” అనుశ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

అనుకూలమైనదానియందు ప్రీతి “ఇచ్చ” యనబడును. ప్రతికూలమైనదానియందు దప్రీతి ‘ద్వేష’మన బడును. అట్టి యిచ్ఛాద్వేషములచే జనించిన నుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములయందు, తత్సాధనములయందు విన రీతబుద్ధి యనెడి మోహముచే (మోహమనగ విచిత్రత. యవగా విచేకాభావము) సర్వభూతములు ఉత్పత్తి

శ్లో॥ యేహం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్ ।
తే ద్వన్త్యమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం ధృఢవ్రతాః ।

1.౨౧

ప ద వి భా గ ము :— యేహం= తు. అంతగతం= పాపం= జనానాం= పుణ్యకర్మణాం= తే.

ద్వన్త్యమోహనిర్ముక్తాః= భజన్తే= మాం= ధృఢవ్రతాః ।

వృత్తి ప దా ర్థ ము :— పుణ్యకర్మణాం=పుణ్యకర్మలుగల; యేహం=హ; జనానాం = జనము యొక్క; పాపం=పాపము; అంతగతం=నష్టపాపముగనునో; తే వారు; ద్వన్త్యమోహనిర్ముక్తాః=యిన్ని దేవరూప మగుద్వన్తముచేనైనమోహముచే; నిర్ముక్తాః= విడువబడినవారై, మాం= పరమాత్మస్వరూప మగునన్ను; ధృఢవ్రతాః= ధృఢవ్రతముకలవారై; భజన్తే=సేవింపుచుచుండిరి. 1.౨౨

కాలమునందే మూఢభావమును పార్శ్వీకర్మదోషముచే పొందుచుండిరి. కాన జన్మాంతరము మహాపాప సంభావితమోహదోషముచేతనే ద్వన్త్యమోహవిమూఢులై మోక్షపాదపముగు వేదాంతమునందు వేదాంత విచారమునందు, వేదాంతవిచారజర్య జ్ఞాననిష్ఠయందు యశోద్ధతోనైనను వర్జిత్రింపరు. వర్జిత్రించిన వారలకైన తద్జ్ఞాన ముదయింపదు. ఈవిషయమునే “జ్ఞానం నోత్పన్నతే పుంసాం పాపోపహతచేకసాం” పాపోపహతచేకసంకులగు పురుషులకు జ్ఞానము కలుగదు. అను స్పృశియు బోధించుచున్నది మరియు బంధపాదపముగు కామ్యకర్మయగు దేవతోపాసనాదులయందు శోద్ధచేతను. భక్తిచేతను మోక్షపాదపకర్మ బుద్ధిచేతను నియమముగ వర్జిత్రించుచుండిరి అట్టి యుపాసనాదులలో యేది చిత్తతోడక మో దానియందు వర్జిత్రింపరు మరియు యేది కర్మయోగియైనకారణమో జన్మాదిదుఃఖబీజమో దానియందే వర్జిత్రించు చుండిరి. ఇట్లు స్థూలమైన కామ్యమునే వివేచన చేసి తెలిసికొనుటలేదు, అంతరము, అతినూత్నము నగు ఆత్మతత్త్వమును తెలిసికొనరని మరేమి చెప్పవలెను ద్వన్త్యమోహవిమూఢులకు యే యుక్తాయుక్తార్థాపరి జ్ఞానము కలదో అది పూర్వజన్మార్థికపాపకార్య మని తెలిసికొనవలయును. 1.౨౩

సీల కం తీ య ము :— ‘మూఢలోకము యేకారణముచే సర్వభూతములును దెలిసికొనుటలేదు?’ అనుశంకపై తెప్పుచున్నాడు. “ఇచ్ఛాద్వేషముత్థేన” రాగద్వేషోత్థితమైన ‘ద్వన్త్యమోహేన’ శోభ వాఽశోభన, సత్త్వాఽసత్త్వ, నిత్యానిత్య, ఆత్మావాత్మలవిషయమై వివర్యయజ్ఞానముచే (అశోభనమునందైన శోభనబుద్ధియు, శోభనమునందైన యశోభనబుద్ధియు, వివర్యయబుద్ధియరబడును.) ఈమొదలగు వివర్యయ బుద్ధిచే “పాశారత” భరతాన్వయసంభూతుడవగు నోయర్థునా! “సర్వభూతాని” నను ప్రభూతములు “సగ్గే” సృష్టివిషయమై “మోహం” అవివేకమును, “యాఃతి” పొందుచున్నవి. ఇట్లభావమిది— ఎవడు సృష్టికి యుపాదానకారణమును, స్వరూపమును తత్త్వము ననుసరించి (యథాస్థితిగ) దెలిసికొనునో అట్టి బ్రహ్మవిత్తు సర్వజ్ఞుడగుటచే నతీతావగాతాదికమును దెలిసికొనును. కాని సృష్టివిషయమై యందరకును (బ్రహ్మవిద్వ్యతిరీక్తులకు) అశోభనముగు (స్త్రి మొదలగువాటివిషయమై శోభనాధ్యారయు, అసత్త్వముగు ప్రాపంచమునందు సత్యత్వాధ్యానయు, సత్త్వముగు అత్మయం దసత్యత్వాధ్యానయు, అనిత్యముగు స్వర్గా దికమునందు నిత్యత్వాధ్యానయు, సత్త్వముగు అత్మయం దసత్యత్వాధ్యానయు, అనిత్యముగు స్వర్గాదికము నందు నిత్యత్వాధ్యానయు. అనాత్మయగు దేహాదికమునందాత్మాధ్యానయు కలుగుటవలన మోహము జలగుచున్నది. కాన యెట్టి వివర్యయముచే సృష్టిజ్ఞానము పశ్చిబద్ధమైనది. దానిచే బాక్యకులముగు మన తోట్లకు సర్వజ్ఞత్వము కలుగుటలేదు. 1.౨౪

— ౭వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— సర్వభూతములు సంమోహమును పొందుచో “చతుర్విధా భజన్తే మాం” యని యెట్లు తెప్పబడెను? సుకృతాతిశయముచే నశించిన పాపము కల

శాంకరభావ్యమే :—

కే పున రనేన ద్వంద్వమోహేన విర్ముక్తా స్సంతస్త్యాం విదిత్వా యథాశాస్త్రీ మాత్మభూతేన భజంత ఇత్యపేక్షితమర్థం దర్శయితు ముచ్యతే— యేషాం తు పున రంతగతం సమాప్తప్రాయం క్షీణం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణాం పుణ్యకర్మ యేషాం సత్త్వశుద్ధికారణం విద్యతే పుణ్యకర్మాణాం సేషాం పుణ్యకర్మణాం తే ద్వంద్వమోహవిర్ముక్తా యథోక్తేన ద్వంద్వమోహేన విర్ముక్తా భజంతేమాంపరమాత్మానం దృఢవ్రతా ఏవమేవ పరమార్థతత్త్వం నాన్యభేద్యేవం నిశ్చితివిజ్ఞానా దృఢవ్రతా ఉచ్యంతే ।

1౨౦౭

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :—

ద్వంద్వమోహవిర్ముక్తులై యెట్టివారు నిన్ను యథాశాస్త్రీముగ నాత్మభావముచే భజించెదరు. అను యోగేపితార్థమును జూపుటకై జెప్పుచున్నాడు. సత్త్వశుద్ధికారణమైన పుణ్యకర్మలుగల ఏజనులయొక్క పాపము నప్తప్రాయ మగునో వారు ద్వంద్వమోహవిర్ముక్తులై దృఢవ్రతులై (ఈవిధముగ నున్నచో పరమార్థతత్త్వము లభించునుగాని మరియొకవిధమున లభింపదు అను నిశ్చితివిజ్ఞానము కలవారై) నన్ను సేవించెదరు.

1౨౦౮

వారగుటచే నానాదుగువిధములైనవారలు నన్నే సేవించుటచే “యేషాం” అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

అనేక జన్మములయందు పుణ్యాచరణశీలురు, పుణ్యకర్మములుకల, సఫలజన్మకల, ఇతరలోకవిలములగు యేజనులకు ఆయాపుణ్యకర్మలచే జ్ఞానవ్రీణిబంధకముగు పాపము నశించునో వారు పాపము లేనందున పాపమునవలెన పాప్రించెడి ద్వంద్వమోహముచే రాగద్వేషాదినిబంధనవివర్యాసచే న్యతః వినిర్ముక్తులై అవిచార్యసంకల్పముకలవారై “అన్నివిధముల భగవంతుడే భజింపదగినవాడు భగవంతుడిట్టివాడు” అని ప్రమాణజనితాప్రామాణ్యంకాశూన్యవిజ్ఞానముకలవారై, అనన్యకరణులై పరమాత్మస్వరూపముగు నన్ను సేవించెదరు; ఇట్టి వారలై “చతుర్విధా భజన్తే మాం” అనుచోట సుకృతిశబ్దముచే జెప్పబడిరి. కాన “సర్వభూతాని సంమోహం యాన్తి” యనునది ఉత్పర్గ (సామాన్య) వాక్యము. “వారలమన్య యేవదు మకృతులో వారలు సంమోహమాన్యులై నన్ను సేవించెదరు.” అనునది అపవారవాక్యము. కాన విరోధము లేదు. ఈఉత్పర్గ కాస్త్రీమే “తిభిర్గుణమయైర్భావైః” అనుచోట జెప్పబడెను. కాన సత్త్వశోభక పుణ్యకర్మ సంవయము సర్వదా వ్రీయత్నింపదగినదని భావము.

1౨౦౯

శంకరానందీయము :— అట్లుగుచోనేయుపాయముచే ద్వంద్వమోహము వివరించును? ఎవరు ద్వంద్వమోహ వినిర్ముక్తులై యాత్మస్వరూపముగు నిన్ను తెలిసికొనెదరు? అను వాశంకలనూ “యేషాం” అను దానిచే తొలిగించుచుండెను.

అతిశ్రద్ధచేతను, శక్తిచేతను యీశ్వంప్రీతికొరకు నియమపూర్వకముగు ననేక జన్మలయందాచరింపబడినట్టి, సర్వకామ వినిర్ముక్తమైనట్టి, చెప్పబడిన లక్షణములుకల యజ్ఞుడైన తపోయాపమైన వైదికముగు పుణ్యకర్మ కలఁగ్కలై శుకవిష్ణులగు యేజనుల పాగ్గుపీయపావము “ధర్మేణ పాప మపనుదతి” అను శ్రుత్యుక్త శీకని యజ్ఞాదీపుణ్యకర్మలచే నిశ్చేపముగ విసష్టమో అట్టివారు పుణ్యకర్మలచేతను, యీశ్వరోపాస్తిచేతను

గీ॥ జరామరణమోక్షాయ మా మాశ్రిత్య యతంతి యే ।

తే బ్రహ్మ త ద్విదుః కృత్స్న మధ్యాత్మం కర్మ చా ఖలమ్ ।

॥౨౯॥

ప ద వి భా గ ము :— జరామరణమోక్షాయ మాం ఆశ్రిత్య యతంతి యే తే బ్రహ్మ-

తత్ విదుః కృత్స్నం అధ్యాత్మం కర్మ చ అఖలమ్ ।

॥౨౯॥

వృ తి ప దా ర్థ ము :— యే=ఎవరు; జరామరణమోక్షాయ=జరామరణముక్తికొరకై; మాం=నన్ను; ఆశ్రిత్య=ఆశ్రయించి; యతంతి = ప్రయత్నించెదరో; తే=వారు; తద్బ్రహ్మ=అపరబ్రహ్మమును; విదుః=తెలిసికొనెదరు; కృత్స్నం=సమస్తమును; అధ్యాత్మం=ప్రత్యగ్భూతవిషయముననుసరించుచు; విదుః=తెలిసికొనెదరు; అఖలం=సమస్తమును; కర్మచ=కర్మము; విదుః=తెలిసికొనెదరు ॥౨౯॥

ప్రతిబంధము తొలగింపబడి చిత్తప్రసాదమహిమచే ద్వస్త్యమోహ నిర్ముక్తులై సర్వకర్మతత్కార్యసంస్కారమునెడ ముఖ్యసాధనముచే శుశ్రీక్షాచార్యప్రసాదముచే లబ్ధమైన ప్రత్యక్షత్వవిజ్ఞానముచే దృఢప్రతిభులై అజగా 'సర్వమిద మహం బ్రహ్మైవ' అని యప్రతిహతమైన బుద్ధిశ్శయ విశేషరూపమైన ప్రతముకల వారై, శుశ్రీష్మతియుక్తికొట్టుచే నిర్ణీతార్థమునందు సన్నియులై, నిష్కలము, నిష్క్రియము, నిర్విశేషము, నిరాకారము, నిరంజనము, నిత్యశుద్ధబద్ధముక్తస్వభావము, ఆనందైకరసము ప్రత్యగభిన్నము, పరబ్రహ్మము, అద్వితీయము నగు నన్ను భజించుచుండిరి. అనగా నిత్యనిరంతరైకనిష్ఠచే అచుసంధానము చేయుచుండిరి. యితరులు వైషయిక సుఖభోగినిచే భజింపకుండిరి. ॥౨౯॥

— ౧౭వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు, —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తి య ము :— ఇపు డర్జునునియొక్క ప్రశ్నను ఉత్తాపర చేయుటకు మాశ్రిభూతములైన "జరామరణమోక్షాయ" అనునది మొరలుకొని రెండుశ్లోకములు జెప్పబడుచుండెను. ఈరెండు శ్లోకములకే వ్యాఖ్యాస్తానీయము యెనిమిదవ అధ్యాయము కాగలను.

ఎవరు సంసారదుఃఖముచే నిర్విణ్ణులై జరామరణాదివిధదుష్పహసంసారదుఃఖనిరాసకై దానికి ప్రధానపాతునగు సగుణరూపమైన భగవంతు నాశ్రయించి (భగవంతునికంటె యికరమైన సర్వమునందు వైముఖ్యముతో శరణుపొంది) ఫలపరిత్యాగపూర్వకముగ విహితకర్మలను పరమేశ్వరార్పణముగ చేయుచుండిరో అట్టివారు క్రమముగ బరిశుద్ధమైన యంతఃకరణకలవారై జగత్కారణము, మాయాధిష్ఠానము, నిర్గుణము, తత్పరలక్ష్యము, శుద్ధము నగు పరబ్రహ్మమునుగ నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. అట్లే ఉపాధిచే నపరిచ్ఛిన్నమైన శరీరము ననుసరించి ప్రకాశించుచున్న కృత్స్నమును త్వంవదలక్ష్యమును తెలిసికొనుచున్నారు. తత్త్వంవదలక్ష్యార్థజ్ఞానమునకు సాధనమైన గురూపదేశ, క్రవణ, మనవాద్యాత్మకముగు కర్మము నిరవశేషముగ ఫలాస్యవ్యభిచారిగ తెలిసికొనుచున్నారు. ॥౩౦॥

శంకరానందీయము :— "మద్భక్తాయాని మాం" అను చోట నీభక్తులే నిన్ను పొందెద రనెదవు. అందరును నిన్ను యెందుకు పొంద రను శంకవై మాయాతత్కార్యదోషముచే సంవృతులై మూఢులై నన్ను తెలిసికొనరు. నన్ను సేవింపరు అందువలననే నన్ను పొందరు. ఎవరు ప్రాచీనపుణ్యాతిశయముచే సర్వపాపములు నివృత్తమైయుండ సమ్యగుదితచిత్తప్రసాదమున ద్వస్త్యమోహమునుండి విముక్తులై నిరంతరసమాధినిష్ఠచే నన్ను భజించెదరో. అట్టి నాభక్తులే నన్ను బొందెదరు. అని చెప్పబడిన విదేహముక్తియే వీరలసమాధినిష్ఠాసంపన్నసమ్యక్జ్ఞానమునకు ఫలమనితెలిసికొనవలయును. "జరామరణమోక్షాయ" జెప్పబోవునది కాదు. "జరామరణమోక్షాయ మా మాశ్రిత్య యతంతి యే" అనిజరామరణమోక్షముకొరకు

శాంకరభాష్యమ్ :—

తే క్షిప్రం భజంత ఇత్యుచ్యతే — జరామరణమోక్షాయ జరామరణమోక్షార్థం మాం-
పరమేశ్వర యాశ్రిత్య మత్సమాహితచిత్తా గుంతో యతంతి ప్రయతంతే యే తే యద్భిహ్నాః
పరం త ద్విదుః కృత్స్నం సమస్త మధ్యాత్మం ప్రత్యాగాత్మవిషయం వస్తు తద్విదుః కర్మ
చాఖిలం సమస్తం విదుః ।

191

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

ద్వంద్వమోహవివిర్ముక్తులగు దృఢవ్రతులు యెందునిమిత్తమై సేవించుచుండిర నెదవా శి-
వైష్ణవ విచుము. జరామరణములను విడచుటకై పరమేశ్వరుడ నగు నన్నాశ్రయించి (మత్స-
మాహిత చిత్తులై) యెవరు ప్రయత్నించెదరో వారు యేది పరబ్రహ్మమో దానిని తెలిసి-
కొనుచుండిరి. సమస్తమగు ప్రత్యాగాత్మవిషయమైన ఆవస్తువును తెలిసికొనుచుండిరి. సమస్త-
మగు కర్మను తెలిసికొనుచుండిరి.

192

ప్రయత్నించువారలకు జరామరణమోక్షసాధనము. సర్వమును బ్రహ్మమాత్ర స్వరూపముగ తెలిసికొను-
టయే. కాన “తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్తః” అనునది మొదలుకొని యంత వర్యంతము “న తస్య పాపిదా-
ఉత్సాహిమన్తి. బ్రహ్మైవ స న్బ్రహ్మచ్యేతి. బ్రహ్మచేద బ్రహ్మైవ భవతి” ఇత్యాది శ్రుత్యైకప్రమాణము
కల నిర్విశేష బ్రహ్మైకనిష్ఠులకు ఈలోకముననే విదేహముక్తిని చెప్పి, యిప్పుడు మందపజ్జలకు “సర్వం
బ్రహ్మైవ” అని బ్రహ్మబుద్ధికరణరూపమగు సగణోపాసనను సంక్షేపముగ “జరామరణమోక్షాయ” అను-
దానిచే నుపదేశించుచుండును.

జన్మమృత్యుప్రవాహము నిశ్శేషముగ నివర్తించుటకొఱకు సర్వకారణము, సర్వాత్మకమునగు పర-
మేశ్వరుడ నగు నన్నాశ్రయించి భ్రమకల్పితమగు నామరూపాద్యాత్మక నిభిలప్రపంచకముయొక్క-
యగు నాద్యారమున సర్వదా పరమాత్మస్వరూపానుసంధానములై యే ముముక్షువులు ప్రయత్నించె-
దరో అనగా “సర్వం ఖిద్ధిదం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుత్యర్థమునే యథాతథముగ జేసికొని యంతట బ్రహ్మ-
ప్రకృత్యయావృత్తిని యెవ రొనరించెదరో వారు నింతరబ్రహ్మప్రకృత్యయావృత్తిమహిమచే బ్రహ్మాదింతం
వర్యంత స్వోపాధులయం దాత్మగ మన్న ప్రత్యగూప్రవస్తువును, సుఖమఃఖాద్యనుభూతికారణమైన
సమస్త కర్మను బ్రహ్మమునగనే తెలిసికొనుచున్నారు. అనగా బ్రహ్మదృష్టిచే నధ్యాత్మమును, కర్మను,
సర్వమును బ్రహ్మమాత్రస్వరూపముగ తెలిసికొనుచున్నారు. అని యర్థము. ఎట్లనిన? ఉదకముకంటె వేరుగ
గమపించుచున్న తరంగబుద్బుదాదులు ద్రావత్వ శీతత్వ శుక్లత్వాది జలధర్మములచే లోపల వెలుపల వ్యాప్త-
మగుటచే పృథగూపాది సంభావితకత్త లేనందున జలముకంటె వేరు కావు. జలమాత్రస్వరూపములే యగు-
చున్నవి. తరంగాదులయందుండు క్రియగూడ తరంగస్వరూపమే యగుటవలన తరంగస్వరూపమగు యువక
స్వరూపమే యగుటంబట్టి తరంగాదులు, వాటి క్రియలు ఉదక స్వరూపములే. అట్లే బ్రహ్మముకంటె
వేరుగ మన్నటుల ప్రతీయనమామగు అధ్యాత్మాదివస్తువులు బ్రహ్మధర్మము లగు న్నైవైత్వాదులచే వెలు-
పల, లోపల వ్యాప్త మగుటవలన అధ్యాత్మాదివస్తువులకు స్వకః కత్త లేమింజేసి బ్రహ్మముకంటె వేరు-
కావు. బ్రహ్మమాత్రస్వరూపములే యగుచున్నవి. అధ్యాత్మాశ్రితక్రియలుగూడ యధ్యాత్మాభిన్నము
లగుటచే నధ్యాత్మస్వరూపబ్రహ్మభిన్నము లగుటంజేసి అధ్యాత్మములు, సర్వకర్మలు బ్రహ్మమాత్రములే-
యని తెలిసికొనుట యుక్తమే యని సిద్ధము.

193

గీ॥ సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః ।

ప్రయాణకాలేపి చ మాం తే విదు ర్యుక్తచేతనః ।

॥30॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం, భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదే, జ్ఞానవిజ్ఞానయోగోనామ సప్తమోఽధ్యాయః ।

పద విభాగము :— సాధిభూతాధిదైవం— మాం— సాధియజ్ఞం— చ— యే— విదుః— ప్రయాణ కాలే— అపి— చ— మాం— తే— విదుః— యుక్తచేతనః ।

॥30॥

వర్తితపదార్థము :— యే=ఎవరు; మాం=నన్ను; సాధిభూతాధిదైవం=అధిభూతముతోటి అధిదైవముతోటి సహితముగ; సాధియజ్ఞం = అధియజ్ఞముతోటి సహితముగ; విదుః = తెలిసికొనెదరో; తే=వారు; ప్రయాణకాలేపిచ=మరణకాలమునందునను; యుక్తచేతనః-సమాహతచిత్తులై; మాం=నన్ను; విదుః=తెలిసికొనెదరు.

॥30॥

—* 30వ అధ్యాయము 30వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసర్వసత్వతీయము :— ఇట్టి నాభక్తుల మృత్యుకాలమున కరణములు స్వాధీనము తప్పుటచే నన్ను విస్మరించెదరా? అను నను “సాధిభూతాధిదైవం” అను దానిచే తెచ్చుచుండును. అధిభూతముతోను అధిదైవముతోను, అధియజ్ఞముతోను కూడిన న్ను యెవరుచింతించెదరో (ధ్యానించెదరో) అట్టివారు యెల్లప్పుడు నాయందు సమాహతచేతన్లులై తత్సత్త్వాదులశ్చయమువలన ప్రాణోత్క్రమణ కాలమునందుగూడ కరణ (ఇంద్రియ) సమూహమత్యస్తవిగ్రహము పొందియున్నను, అప్రయత్నముగనే నాయనుగ్రహముచే సర్వాత్మనగు నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. వారలకు మరణకాలమునందుగూడ మదాకారమైన చిత్తవృత్తి పూర్వమునందు సంపాదించబడిన సంస్కారపాటనమువలన సంభవించును. కాన నాభక్తులు నాభక్తియోగమువలన కృతార్థులై యగుదు రని యాశయము. అధిభూతాధిదైవది సుజ్ఞానము అను యెనిమిదవ అధ్యాయమునందు దర్శించి వ్రాసిన భార్యకముగ శ్రీకృష్ణ పరమాత్మయే వ్యాఖ్యానించుచు కాన నీ అధ్యాయమునందు దత్తమాధికారినిగూర్చి జ్ఞేయము. మధ్యమాధికారినిగూర్చి ధ్యేయము లక్షణచేతను, ముఖ్యవృత్తిచేతను తత్పదవృత్తిపాద్యముగు బ్రహ్మము నిరూపింపబడినది.

॥30॥

ఇట్లు శ్రీమధుసూదనసర్వసత్వతీయచిత్త శ్రీమద్భగవద్గీతాసమస్తమాధ్యాయగూర్ధాంతవికలు

“తర్కతన్న, వ్యాయవేదాన్త విద్యాపారీణ దర్శనాలంకార” బులును అప్పున్నాశ్రితి విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శంకరానందీయము :— సర్వమునందు బ్రహ్మమాతృత్వదర్శనపరు లుపాసకులు. కేవలమువారు అధ్యాత్మమునకు, తత్కర్మలకు బ్రహ్మమాతృత్వమును తెలిసికొనినవారు కారు. మరేమనిన అధిభూతాదులకుగూడ బ్రహ్మమాతృత్వమును తెలిసికొనినవారని “సాధిభూతాధిదైవం” అనుదానిచే తెచ్చుచుండును.

నిఖిలకార్యము అధిభూతము. హిరణ్యగర్భుడు, అగ్నిదేవము అధిదైవము. వాటితోగూడ మండునది సాధిభూతాధిదైవ మనబడును. అధిభూతాధిదైవమనముగ నున్నట్టిని, “అధియజ్ఞం” యజ్ఞాధిదేవతతో కూడియున్నది అధియజ్ఞమనబడును, అధియజ్ఞస్వరూపముననున్న సర్వాత్మకముగ పరబ్రహ్మమును యెవరు తెలిసికొనెదరో, అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవ వాకారముగ సర్వాత్మస్వరూపముచే ప్రతీయమానమైన పరబ్రహ్మమును యెవరు నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే సంభావితాప్రతిబద్ధవృత్తిచే ‘బ్రహ్మైవేదం సర్వం’ అని సర్వమును బ్రహ్మమునుగ తెలిసికొనెదరో, యట్టివారు నాయందే సమాహతచిత్తముకలవారై మరణ సమయమునందున్న దేహేంద్రియపాఞ్చసౌబద్ధ్యాదులు వ్యాకులమైన కాలమునందుగూడ వివరీత

శాంకరభాష్యమ్ :—

సాధీతి! సాధిభూతాధిదైవ మధిభూతం చాధిదైవం చాధిభూతాధిదైవం సహాధిభూతా
ధిదైవేన సాధిభూతాధిదైవం చ మాం యే విదు స్సాధియజ్ఞం చ సహాధియజ్ఞేన సాధియజ్ఞం
యే విదుః ప్రమాణకాలేపి చ మరణకాలేపిచ మాం తే విదు ర్యుక్తచేతన స్సమాహిత
చిత్తా ఇతి 1301

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్య శ్రీమచ్ఛంకర
భగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే జ్ఞానవిజ్ఞానయోగో నామ
సప్తమోఽధ్యాయః 121

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఎవరు అధిభూత, అధియజ్ఞ, అధిదైవములతోగూడ నన్ను తెలిసికొనెదరోవారు మరణ
కాలమునందుగూడ సమాహితచిత్తులై నన్ను తెలిసికొందురు. 1301

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్యకలిగి, వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపము నగు
మహాభారతమునం దంగీర్ణతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిష
ద్రూపము, బ్రహ్మవిద్యారూపము, యోగశాస్త్రము నగు
భగవద్గీతయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునందుగల
జ్ఞానవిజ్ఞాన యోగమును పేరి సప్తమాధ్యాయ
మునకు గౌతమసగోత్పాదగు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాస్త్ర విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”
బులును అప్పన్న శాస్త్రిచే రచింపబడిన ఆనంద
గిరియవ్యాఖ్యానునృతశ్రీభగవద్గీ
తాశాంకర భాష్యతత్త్వబో
ధిని సమాప్తము, హరిః
ఓం తత్సత్. శ్రీ శ్రీ శ్రీ

భావన లేకపోవుటచే సర్వాత్మనగునన్నే తెలిసికొనుచున్నారు. నాశంబువేరగుదేహాద్రియాదికమునుగాని,
ఆత్మనుగాని, వేదసిక్రియనుగాని, ప్రాణిజాతమునుకాని, దేవతాంతరమునుకాని ఎవరూ. తెలిసికొనురు,
స్మరింపరు. 1302

ఇట్లు శ్రీశంకరానంద పరిష్కృతివిరచిత శ్రీభగవద్గీతా సప్తమాధ్యాయ గీతాతాత్పర్య
బోధినికి “తర్కరత్న, న్యాయవేదాస్త్ర విద్యాపారీణ దర్శనాలంకార”
బులును అప్పన్న శాస్త్రిచే రచింపబడిన
తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీధరీయము :— ఇట్టి వారలకు యోగభంగికాళంక గూడ లేదని “సాధిభూతాధిదైవం” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండును.

అధిభూతాధికల్పముల కర్తృత్వమును శ్రీకృష్ణ పరమాత్మయే అష్టమాధ్యాయమునందు స్వయముగ తెల్పుగలడు. అధిభూతముతోమి, అధిదైవముతోమి అధియజ్ఞముతోమి సహితమైన నన్ను యెవరు దెలిసికొనెదరో అట్టి యుక్తచేతస్కులు మరణసమయమునందున్ను నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. అప్పుడుగూడ వ్యాకులులై నన్ను మరువరు. కాన నాభక్తులకు యోగభంగికాళంకలేదు.

ఇట్లు శ్రీధరస్వామి కృత సప్తమాధ్యాయ సుబోధినికి “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులును అప్పన్నకాశ్రమీ
విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

పదానందీయము :—

శ్లో॥ యో మాయావీ మహేశః ప్రకటితమహిమా వేదసిద్ధాంతగీఠో
యో భక్తార్థం స్వరూపం సురనరవనజం స్వేచ్ఛయాఽఽధత్త ఈశః,
యస్యాః ఘ్రిద్వత్వ మిద్యం జనిమృతిజలధిం స నర వ్రాశీకా యే
తం శ్రీకృష్ణం హృదిస్తం సతత మిహ ముదా సంశ్రియేఽహం సుభక్త్యా॥

ఏ మాయావియగు మహేశుడు ప్రకటికృతమహామకలవాడై, వేదసిద్ధాంత గీతుడో ఏతాశ్వరుడు భక్తుల విమితము తన స్వరూపమును స్వేచ్ఛచే సురనరవనజరూపముగ ధరించుచుండునో, స్తుతించ దగిన ఎవని యంఘ్రిద్వయము నాశ్రియించి జననమరణరూపముగ సంసారసముద్రమును దాటుచుండిరో, హృదయము నందుండిన యట్టి శ్రీకృష్ణ పరమాత్మను యోగ్యమైన భక్తితో సంతోషముచే నేనాశ్రియించుచుంటిని.

శ్లో॥ మాయా యస్యాతిగూఢా ప్రచురగుణయుతా సర్వసంసారపేషు
రోత్తర్తర్తుం తై స్సు శక్యా పారివదళరణం యే ప్రవన్నా న భక్త్యా,
యక్వాదామౌరుహాంతర్భీమర ఇవ జన స్సంప్రవిశ్యాతిరత్నా
మగ్నై నైవ నిత్యం త మిహ మురరిపుం కృష్ణ మీశం ప్రవద్యే ।

ఎవని మాయ యతిగూఢమైనదై విస్తృతమైన సత్త్వరజస్తమోగుణముతో గూడినదై, సంసారపేషునై, యెవరు భక్తిచే శ్రీహరిపదారవిద్రమును శరణమపొందరో యట్టివారలచే తరించుటకు శక్యము కాదో, ఎవని పాదాంబోరుహమధ్యమున శ్రమరమువలె యతిప్రీతిచే ప్రవేశించి యచటనే నిత్యము మగ్నుడైన జనుడు పూర్వోక్తమాయను దాటునో యట్టి మురరిపువగు శ్రీకృష్ణ పరమాత్మను నేను శరణు పొందుచుంటిని.

ఇట్లు శ్రీసదానందసరస్వతీయవిరచిత సప్తమాధ్యాయ భావప్రకాశకు
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులును
అప్పన్నకాశ్రమీ విరచిత తాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

కావ్యోత్కర్షదీపిక :— మరణకాలమున నిభక్తులకు విన్ను మరచుట సంభవించవచ్చును అందు వలన వారలకు సంసారమునుండి మోక్ష మెటుల ప్రాప్తించు నను వాశంకను “సాధిభూతాధిదైవం” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండును.

“అధిభూతం చాధిదైవం చ తయో స్సమాహరః అధిభూతాధిదైవం” అనిసమాహరదృష్ట్యవమానము. “తేన నహవర్తత ఇతి సాధిభూతాధిదైవం” అని విగ్రహము. అధిభూతాధిదైవములతోటి, అధియజ్ఞముతోటి కూడిన నన్ను యెవరు తెలిసికొనెదరో అట్టియుక్తచేతస్కులు మరణకాలమునందుగూడ నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. కాన వారలకు మోక్షపొంది యందు సందేహ మేమియులేదు. సాధిభూతాధిపదములు తర్రాధ్యాయమునందు స్పష్టపడగలవు. ఈసప్తమాధ్యాయముచే మత్తమాధికారినిగూర్చి జ్ఞేయమగు బ్రహ్మమును నిరూపింపదలచిన శ్రీకృష్ణవరమాత్మచే తత్వజ్ఞాననిమిత్తము మన్యమాధికారిగూర్చి తత్పరవాచ్యమును ప్రతిపాదన చేయుచు తత్పరవాచ్యము, తల్లక్ష్యము చూపబడెను. ||30||

ఇట్లు శ్రీధనవతిమూరివిరచిత భాషోత్కర్షదీపికకు “తర్కరత్న, దర్శనాలంకార,

న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులును అప్పన్నశాస్త్రి

విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము

పరమార్థప్రసాదము:— ఇట్టివారలకు యోగభ్రంశకాంక్ష లేదని “సాధిభూతాధిదైవం అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను.

అధిభూతాధిదైవములతో గూడియుండిన నన్ను యెవరు తెలిసికొనుచున్నారో, వారు నిర్వాణసమయమునందుగూడ పరమేశ్వస్థిరణ కలవారై నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. నన్ను తెలిసికొనికరీరమును విడచుచున్నారు దేహాంతవేదనలే వ్యాకులులుకారు. నాయనుగ్రహమువలన సాపథానులై కరీరమును విడచెదరు.

— అధ్యాయ తాత్పర్యము —

శ్లో॥ చిత్సంవిద్యోపతోఽన్తర్హృదయ మనుగతో భాసతే ప్రత్యగాత్మా,

బాహ్యం భూమ్యాదిభూతే వ్యతిశయితగుడై స్సంప్రవిష్టో విభాతి |

వేదే షోఽంకారరూప స్సవితరి మహసా వీర్యవ త్కృష్ణితేన,

సోఽప్రస్తం వేత్తియోహి నిమ తను రితి త త్సప్తమే నోక్త మానీత్ ||

||31||

ప్రత్యగాత్మ అంతర్హృదయమును చిత్సంవిద్యోపమచే ననుగతుడై ప్రకాశించుచుండెను. భూమ్యాదిభూతములయందతిశయితగుడములచే ప్రవిష్టుడై యెవడు ప్రకాశించుచుండెనో సేదములయందోంకారరూపుడై సూర్యునియందు ఆత్మారికమహస్సుచేతను పొందబడెనో అట్టివానినిగ వీడు నాకరీరమని ఎవడు తెలిసికొనుచున్నాడో అట్టివాడు సప్తమాధ్యాయముచే తెల్పబడెను. ||32||

ఇట్లు పరమార్థప్రసాదము బులును అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత

తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

నీలకంఠియము. — ఈవిధముగ తత్పరార్థజ్ఞానమును సద్బోధముక్తి పోతువుగజెప్పి క్రిమముక్తి ఫలకములగు తత్వాప్రప్రసాసనను విఫలముగ జెప్పుటకై సంక్షేపముగ నిట సూత్రించుచుండెను:— యెవరు అధిబూత, అధిదైవ, అధియజ్ఞములతో గూడ నన్నుపాసించెదరో అట్టి సమాహితచిత్తులు సర్వజనవ్యామోహకమగు మరణకాలముందుగూడ నన్ను తెలిసికొందురు. అనగా నట్టివారి జ్ఞానము మరణకాలమునందుగూడ నప్రహరింపబడదగాన భగవంతునియందు నిరంతరము దృఢమగు భావన జేయనగు నని భావము. అధిభూతాధికమును ముందు శ్రీకృష్ణభగవానుడె వివరించునుగాన ఇట జెప్పుటలేదు.

ఇట్లు శ్రీభగవద్గీతా సప్తమాధ్యాయ నీలకంఠవ్యాఖ్యకు బులును అప్పన్నశాస్త్రి

తమాభవుడును, శ్రీ సత్యాంబాగర్భ శుక్తిముక్తా ఫలాయమానుడును గౌతమన

గోతుగ్గిడునగు బులును వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యమ్.

అష్టమోఽధ్యాయః ।

తారకబ్రహ్మయోగః ।

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ కిం తద్బ్రహ్మ కి మధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ ! ।

అధిభూతం చ కిం ప్రోక్త మధిదైవం కి ముచ్యతే ॥౧॥

అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మి న్మధుసూదన ।

ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః ॥౨॥

పదవిభాగము:— అర్జునః— ఉవాచ: కిం-తత్-బ్రహ్మ-కిం-అధ్యాత్మం-కిం-కర్మ-పురుషోత్తమ-అధిభూతం-చ-కిం-ప్రోక్తం-అధిదైవం-కిం-ఉచ్యతే: ॥౧॥ అధియజ్ఞః-కథం-కోఽత్ర-దేహే-అస్మిన్-మధుసూదన-ప్రయాణకాలే-చ-కథం-జ్ఞేయః-అసి-నియతాత్మభిః: ॥౨॥

ప్రతిపదార్థము:— అర్జునః-అర్జునుడు; ఉవాచ-పలికెను; (ప్రశ్నించెను) తత్=అ; బ్రహ్మ=బ్రహ్మము; కిం=ఏది? అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మము; కిం=ఏది; పురుషోత్తమ=ఓపురుషోత్తముడా!; కర్మ=కర్మ; కిం=ఏది; అధిభూతం చ=అధిభూతమును; కిం=ఏది? ప్రోక్తం=చెప్పబడినది; అధిదైవం=అధిదైవము కిం=ఏది; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది; పురుషోత్తమ=ఓశ్రీకృష్ణ పరమాత్మ; అస్మిన్=ఈ; దేహే=దేహము నందు; అధియజ్ఞః=అధియజ్ఞము; కః=ఏది; అత్ర=ఈదేహమునందు, కథం=యెట్లున్నది? నియతాత్మభిః=సమాహితచిత్తులచేత; ప్రయాణకాలే చ=ప్రయాణకాలమునందున్న; (యరణ్యకాలమునందున్న) త్వం= (ఈపద మధ్యాహ్నము) నీవు; కథం=యెట్లు; జ్ఞేయః=తెలిసికొనవలసినవాడవు; అసి=అయితివి. ॥౧,౨॥

— ౮వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పూర్వాధ్యాయాంతమున “తే బ్రహ్మ తద్విమః కృశ్ణ మధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్” అను మొదలగు సార్థశ్లోకముచే నేను పదార్థములు జ్ఞేయములుగ శ్రీకృష్ణ పరమాత్మచే సూతీతములైనవి. అట్టి ఏడు పదార్థములను వివరించుటకై యీయష్టమాధ్యాయమును ప్రారంభించుచుండెను. అందు సూతీతములగు ఏడుపదార్థములను తెలిసికొన నిచ్చకలవాడై యర్జునుడు అదిలో “కిం”త ద్రుహ్మ” అనునది మొదలు రెండు శ్లోకములచే బ్రశ్నించుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్న మిత్యాదివా భగవత్పాఠ్యసత్య ప్రశ్న బీజా న్యుపదిష్టా న్యత-
స్తప్రశ్నార్థమ్ ।

॥౧, ౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

స ప్రమాధ్యాయాంతమున 'యేషాం త్వంతగతం సాపం' ఇత్యాదికముచే నే బ్రహ్మ
మల యనుసంధానము చెప్పబడెనో, ప్రాణప్రాయాణకాలమున యే భగవత్స్మరణము జూహ-
బడెనో ఆ రెంటిని తెలిసికొన విచ్ఛగలవాడై ప్రశ్నించుచుండెనని ప్రశ్న సముదాయమును 'తే
బ్రహ్మ' అను భాష్యమునం దవతరింపజేయుచుండెను.

ప్రశ్న బీజములనగ ప్రశ్న విషయముగు బ్రహ్మదులని యర్థము. బ్రహ్మశబ్దము సోపాధిక
విరుపాధికములను బోధించున దగుటచే 'తే బ్రహ్మ తద్విదుః' అను స్థలమునగల బ్రహ్మశబ్దము
సోపాధికబ్రహ్మపరమా ? విరుపాధికబ్రహ్మపరమా ? (1) 'కృత్స్న మధ్యాత్మం' అను స్థలము
నందుగల అధ్యాత్మశబ్దముచే 'ఆత్మానం దేహ మధికృత్య తస్మి న్నధిష్ఠానే తిష్ఠతి' అనువ్యుత్ప-
త్తి నాశ్రయించి శరీరము నధిష్ఠానముగ జేసుకొని యుండు యింద్రియసముదాయము-

జ్ఞేయముగా జెప్పబడిన యాబ్రహ్మము సోపాధికమా ? లేక విరుపాధికమా ? ఇట్లే యాత్మనుగాని దేహ-
మునుగాని యుద్దేశించి యాయధిష్ఠానమునందుండునది "అధ్యాత్మం" అని చెప్పబడును అట్టియధ్యాత్మము
క్రోత్రాదీంద్రియసమూహరూపమా ? లేక ప్రత్యక్షైవతన్యరూపమా ? అట్లే 'కర్మచాక్షుః' అనుస్థలమున
కర్మ మనగా యజ్ఞరూపమా ? లేక సర్వోకటియా ? ఏమను 'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతేచ' అను
శ్రుతియందు ద్వైవిధ్యము శ్రూయమానమగుటచే వై ప్రశ్న ముపపన్నము. ఇట 'పురుషోత్తమ' అనుసంబోధన-
ముచే — "నీవును, నేనును సమానులమేగాన నీవు నన్నెందులకు ప్రశ్నించుచుంటివి" అనుకాకున తొల-
గి-చుచు "సర్వపురుషులకంటె యుత్తముడవు సర్వజ్ఞుడవు నగు నీకు దెలియని దేలయు నుండదు" అను-
యభిప్రాయమును సూచించెను. "అధిభూతం" పృథివ్యాదిభూతజాతము నుద్దేశించుకొని చేయబడిన-
యొకింతకార్యము అధిభూతశబ్దముచే చెప్పబడునా ? లేక సమస్తకార్యజాతము చెప్పబడునా ? "అధిదైవం
కి ముచ్యతే" అధిదైవ మనగా దేవతావిషయముగు ధ్యానమా ? లేక సర్వదైవతస్వరూపములగు
అధికారాధిమండలములయం దనుమ్యాతమైన చైతన్యమా ?

॥౧॥

శాంకరానందీయము :— సప్రమాధ్యాయాంతమున యదృశ్యత్వాదిగుణములు కలదియు, నిర్వి-
శేషము, ప్రమాణాగోచరము నగు సరబ్రహ్మమును స్వయముగ దెలిసికొనుట కనమర్థులగు మూడవంజ్జుల
భేదదర్శనమునకు హేతువగు తాహ్యవాసనాపుంజము నిరవశేషముగ నివర్తించినచోచితమైన ర్మల్యము సిద్ధిం-
చును. అందువలన నిర్విశేషజ్ఞానయోగ్యుడగుచేసి సిద్ధిని పొందునుగాననగుణ బ్రహ్మావాసనము మహా-
మించి "తే బ్రహ్మ తద్విదుః" అను మొదలగుదానిచే నధ్యాత్మాదిభూతాధియజ్ఞామలయెడ బ్రహ్మభి-
న్నత్య దర్శనరూపమగు యుపాసనమును సూచించి, హస్తతము బ్రహ్మదులశ్వరూపమును వివేచనముతో-
జూపుటకును, ప్రాయాణకాలమున ముముక్షువు చేయవలసినదియు, ధ్యానింపదగినదియు, బొందదగినదియు-
వగు వస్తువును ప్రతిపాదించుటకును, పునరావృత్తిసహిత, పునరావృత్తిరహిత స్థానములయొక్క-
స్వరూపమును బోధించుటకును, కర్మములయొక్కయు, నుపాసకలయొక్కయు పొందదగిన మార్గమును-

కాంక్షకార్యకర్తత్వబోధిని:—

వివక్షితమా? ప్రత్యగ్భూతమగు బ్రహ్మమే వివక్షితమా? (2) విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే! కర్మాణి తనుతేఽపి చ' అను శ్రుతియందు కర్మకు ద్వైవిధ్యము నిర్ధారితము. అందువలన 'కర్మచాఽఖలం' అను స్థలమునందు గల కర్మశబ్దముచే యెట్టికర్మ గ్రహింపబడెను? అని 'కింకర్మ' అనుదానిచే మూడవప్రశ్న చేయబడెను. (3) పురుషోత్తమ' అనుసంబుద్ధిచే కార్యకారణవిలక్షణమగు నీకు తెలియని దేదియు లేదని నూచింపబడెను. 'సాధిమాతాధిదైవం' అను స్థలమునందు గల అధిభూతశబ్దముచే పృథివ్యాదిభూతములయందుండు యేదో యొకానొకటి గ్రహింపవలయునా? లేక నిఖలకార్యములు గ్రహింపవగునా? అని 'అధిభూతం చ కిం ప్రోక్షం' అనుదానిచే ప్రశ్నించెను. (4) అధిదైవశబ్దముచే దైవవిషయమగు ధ్యానమా? ఆదిత్యాదిమండలములయందుండు చైతన్యము వివక్షితమా? (5) అని 'అధిదైవం కి ముచ్యతే' అను దానిచే ప్రశ్నించెను. (6) 'సాధియజ్ఞం చ' అను స్థలమునందుగల అధియజ్ఞశబ్దముచే సాధిగతమైన విజ్ఞానాత్మ వివక్షితమా? పరదేవత వివక్షితమా? అని ప్రశ్నాంతరములు 'అధియజ్ఞః' అనుదానిచే ప్రకటన చేయుచుండెను 'అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మి స్మధునూదన' అనుసంతకము యొకటియే ప్రశ్న. 'కథం, కః' అను శబ్దద్వయముచే ప్రశ్నద్వయమని భ్రమ జెందవలదు. అధియజ్ఞుడగు బ్రహ్మము ధ్యానింపదగిన వాడా? తాత్పర్యముగ చింతింపదగినవాడా? అత్యంతాభేదముగా చింతింపదగినవాడా? అని 'కథం' అను శబ్దమున కర్థము. సర్వథా (అన్నివిధముల) ఆ అధియజ్ఞుడు యీ దేహమునందే యుండెనా? శరీరమునకు వెలుపల యుండెనా? దేహమునందే యున్నచో అతడు బుద్ధ్యాదికమా? తద్వ్యతిరెక్తమా? అను జిజ్ఞాసచే 'కోఽత్ర' అను దానిచే ప్రశ్నించుచుండెను. (6) సమాహితచిత్తులకు ప్రాణప్రాయాణకాలమందుగూడ భగవదనుసంధానము సిద్ధించునని చెప్పబడెను. అది యుక్తముకాదు. ఎందువలననని? ప్రాణోత్క్రమణకాలమునందు ఇంద్రియసమూహవ్యగ్రతచే చిత్తసాధానము సంభవింపదు అను సభిప్రాయముచే 'ప్రాయాణ కాలే చ కథం జ్ఞేయోసి' అను దానిచే ప్రశ్నించెను. మొత్తము యేడు ప్రశ్నలు యజ్ఞమనిచే చేయబడెను.

1౧, ౨

జాబ్బుటకును యీ యజ్ఞసాధ్యాయము వారంభించుచుండెను. అందు తొలుత "తే బ్రహ్మ" మొదలగు దానిచే నిర్దిష్టములైన బ్రహ్మాదిపదములు అనేకార్థకములగుటవలన తగు సర్థమును తెలియనివాడై దానిని తెలిసికొను యిచ్ఛతో నర్థమిడు "కిం త ద్భూత్వా" అను శ్లోకము మొదలుకొని యిట్లు ప్రశ్నించెను "కిం తద్భూత్వా" వర, అవరములు రెండును బ్రహ్మకర్మ వాచ్యములుగాన యిటు బ్రహ్మకర్మముచే వివక్షితమైనది పరబ్రహ్మమా? లేక, యవరబ్రహ్మమా? "ఆత్మాగ్రం దేహా మధిష్ఠితీత్యధ్యాత్మం" ఆత్మయగ దేహము దానిని యాశ్రయముగా జేసుకొని యుండును. యనునది ప్రాణేంద్రియములకు, ప్రకర్షణైవ్యయనకును గూడ సంభవించును. కాన యిటు యధ్యాత్మకున ప్రాణమా? లేక శోకాగ్రాదికమా? లేక యాత్మమా? 'కింకర్మ' కర్మ శాత. స్మార్త, లౌకీకరూపముగ త్రివిధము ఇటు కర్మకర్మముచే "నేరవివక్షితము? "అధిభూతం చ కిం" కార్యకారణభేదముచేతను, పృథివ్యాదిభేదముచేతను, భూతము లనేకవిధములు. గాన

గీ॥ అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే ।

భూతభావోద్భవకరో నిసర్గః కర్మసంజ్ఞితః ॥

॥౭౧॥

పద వి భా గ ము :— అక్షరం—బ్రహ్మ—పరమం—స్వభావః—అధ్యాత్మం—ఉచ్యతే—భూతభావోద్భవ కరః—నిసర్గః—కర్మసంజ్ఞితః ॥

॥౭౨॥

వ్యతివచార్యము :— అక్షరం=వాళరహితమైన; పరమం=పరబ్రహ్మము; బ్రహ్మ=“తేబ్రహ్మ తద్విదుః” అను స్థలమునందుండు బ్రహ్మశబ్దముచే చెప్పబడు బ్రహ్మము; (1) స్వభావః=బ్రహ్మకు వ్యతిరేచము నందు వ్యత్యగాత్మ భావము; అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మమునిఁ ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది (2) భూతభావోద్భవ కరః=భూతానాం బావః భూతభావః, తస్య ఉద్భవః భూతభావోద్భవః, తం కరోతీతి భూతభావోద్భవకరః—పంచభూతసమ్రాత్పత్తికరమగు; నిసర్గః=దేవతోద్భేదముచే చరు పురోడాశాదిద్రవ్యముయొక్క పరిత్యాగము; కర్మసంజ్ఞితః=కర్మశబ్దముచే చెప్పబడును.

॥౭౩॥

వానిలో నధిభూత మన నేది ? “అధిదైవం కి ముచ్యతే” ఇటు అధిదైవశబ్దముచే నగ్నాద్విదసగ్యదేవతలు చెప్పబడుదురా? లేక యాదేవతలకు సంబంధించిన యొకానొక క్రియాయితేషము చెప్పబడునా ? ॥౭౪॥

—† ౮వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— అధియజ్ఞః—న యజ్ఞాధిష్ఠాత యగు దేవతాశ్చరూపమా ? లేక, సరబ్రహ్మమా? అధియజ్ఞశబ్దవాచ్యము తాదాత్మ్యాభావముతోజింపబడగలదా? లేకయత్యంతాభేదరూపముగజింపబడగలదా? అది యీదేహాంతర్వియా? లేకయీదేహమునకుఁబి. ప్రదేశవర్తియా? దేహాంతర్వర్తి యేయగుచోబుద్ధ్యాదిరూపమా? లేకతదవ్యతిరిక్తమా? ఇటు “అధియజ్ఞః కథం కోఽత్యధిదేహేస్మిన్” అనునంత వరకు సప్రకారమగు నొకే ప్రదేశముగ గ్రహింపవలెను.) పరమకారుణికుడు, సర్వోపద్రవిననివారకుడునగు పరమేశ్వరుడు అనాయాసముగనే నానందేహమును నివర్తింప జేయగలడని మూచించుటకిటు “మధుసూదన” అని సంబోధించెను. అంతకాలమున సర్వేదియములకు వ్యగ్రీత్య మేర్పడు స్థితితో చిత్తసమాధాన మేర్పడగలగాన యట్టిసమయమున సమాహితచిత్తులై వారలు నిన్ను తెలిసికొందురు? ఈ సాదేహరూపమగు సర్వవిపయమునుగూర్చి సర్వజ్ఞుడవు, పరమకారుణికుడవు నగు నీవు శరణాగతుడ నగు నాకు జెప్పుమని యభిప్రాయము.

॥౭౫॥

శంకరానందీయము :— “విజ్ఞానం యజ్ఞం తమతే” అనియు “యజ్ఞోవై విష్ణుః” అనియునున్న శ్రుతులచొప్పున, ఇటు యధియజ్ఞమన విజ్ఞానాత్మయా? లేక విష్ణువా? లేక యశరమగు మౌళిటియా? అధిదైవము యీదేహమున సాకారముగ నుండెనా? బుద్ధ్యాదులతోనొకడా! లేక భిన్నుడా? మరియు నంతకాలమున సమాహితచిత్తులగువారు నిన్నెట్లు తెలిసికొనెదరు? అనగా సగుణరూపునిగనా? లేక నిర్గుణ రూపునిగనా? లేక మౌళివిశముగనా? ఎట్లు తెలిసికొందురు? అంతయు సవివరముగ జెప్పుమని యభిప్రాయము.

॥౭౬॥

—† ౮వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :—వైవిధ్యముగనున్న యర్థముని పడువశ్యలకు మూడు శ్లోకము లచే శ్రీకృష్ణభగవానుడు సమాధానమును కల్గిమముగ జెప్పుచుండెను. ప్రశ్నకర్తయము ననుసరించి నిశ్చయించుచో ప్రశ్నించువానికి అనాయాసశిశురూపాభిప్రము సిద్ధించునని శ్రీకృష్ణభగవాను లిశ్లోకమున ప్రశ్నకర్తయమును, నాల్గవశ్లోకమున బ్రశ్నకర్తయమును, ఐదవశ్లోకమున యొక ప్రశ్నమును సమా

కాంకరభాష్యమ్ :—

ఏహం ప్రశ్నానాం- యథాక్రమం నిర్ణయాయ న తురతీ త్యక్షరం పర ఆత్మా “ఏతస్య వా తక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి” ఇతి శ్లోకేః। ఓంకారస్య చోమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మేతి హారేణ విశేషణా దగ్గిహేణమ్। పరమ మితి చ నిరతిశయే బ్రహ్మ ణ్యక్షర ఉపపన్నతరం విశేషణమ్। తస్యైవ పరస్య బ్రహ్మణః ప్రతిదేహం పరిత్యగాత్మభావ స్వభావః। స్వభావో

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

వ్యాఖ్యాతమైన ప్రశ్న సప్తకమునకు క్రిమముగ సమాధానము చెప్పుచో ప్రశ్నించువాని యభీష్టము సిద్ధించు నను యూహతో నీశ్లోకము మొదలుకొని శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పు చుండెను. ‘అక్షరం’ నశించునది కాదుగాన పరమాత్మ అక్షరమని చెప్పబడును “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి” అనుశ్లోకముసారము ద్వావాపృథివ్యాదివిరంకుశప్రశాసనము పర బ్రహ్మముకంటె వితరునియందు సంభవింపదుగాన పరబ్రహ్మమే యక్షర మనబడును. దానివేదానరూపముగ నిర్ధారణచేసెను నిరుపాధి బ్రహ్మమే యిది బ్రహ్మకల్పముచే ఓంకారముగాని సోపాధికబ్రహ్మము కాదని వాదముప్రశ్నమునకు సమాధానము నీశ్లోక ము చెప్పుచుండెను “అక్షరం” నశించునది కాదుగాన యక్షర మనబడును, మరియు నిర్వచనమువ్యాపియగుచు యక్షరమనబడును “ఏత ద్వైతదక్షరం గార్హి బ్రహ్మేణాభివదంత్యస్తూలమునను” అనుశ్లోకంతో మువకగ్రహించి “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి సూర్యాదంద్రిమసా విప్రతాత్మితః, నాన్యదతోస్తి దక్షిణ” అనుశ్లోకంతో మధ్యభాగమున పరామర్శించి, “ఏతస్మిన్నుఖ్యతరే గార్హికాః ఓంకార ప్రోతశ్చ” అనుశ్లోకంతో మహంహరించెను. పై కుశ్యక్తిరితి నర్వోపాధిహాస్యము, సర్వమును కానించునదియు, అవాక్యతాకాకానమగు సమస్తప్రపంచమును ధరించునదియు, ఈశరీరేంద్రియసంఘాతరూపమగు దేహమునందు విజ్ఞాత్యరూపమునగు నిరుపాధికచైతన్య మీ స్థలమున బ్రహ్మకల్పముచే వివక్షితము. ఈవిషయమునే “పరమం” అను పదముచే వివరించుచుండెను. ‘పరమం’ వ్యవహారికపరమానందరూపము. సర్వమును కానించుట సమస్తవిదగ్ధభారణము అను లింగము నిరుపాధికచైతన్యమునందె యుపపన్న మగుటవలనను “అక్షర మంబుగానృత్యతే” అను వ్యాయమువలనను ఇటు యక్షరమన నిరుపాధికచైతన్యమే అని గ్రహింపవలెను. అట్లుగాక, శ్లోకలింగాధికరణవ్యాఖ్యమునాంశముగ “రూఢిర్భాగ మవహరతి” అను వ్యాయముచే నెట్లు రథకారశబ్దముచే జాతివిశేషమును గ్రహించుచుంటిమో అట్లే ఇట నక్షరశబ్దముచే బ్రహ్మరూపమగు నక్షరమునే గ్రహింపవలెననుట తగదు. ఏమన :- ప్రణవమునందు సమస్తప్రపంచప్రశాసన, భారణరూపమగు లింగము సంభవింపను. మరియు “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” అని బ్రహ్మమునకు అక్షరము విశేషణమగుటవలనను, ఇట అక్షరశబ్దము బ్రహ్మమేకాని, ప్రణవముకాదు. “పర్వా రథకార ఆధితే” అను స్థలమున జాతివిశేషమును గ్రహించుటలో నిట్టి లింగా సంభవమేమియు లేదు. అనన్యభాసిద్ధమైన పాతువుచే శ్లోకానికి బాధ “అకాశ స్తల్లింగాత్” అనుచోట ఎవరింపబడెను ఇచట విశేషమిది- అనన్యభాసిద్ధమగు లింగముచే శ్లోకానికి బాధ సంభవింప నెచట యోగము (అవయవార్థము అనగా శక్తిచే నర్థము.) సంభవించునో అచట ముఖ్యమగుటవలన యోగమే (అవయవ శక్తియే) గ్రహింపవలెను. యెట్లనిన! “అత్యైస్సవతే” వృత్తైస్సవతే” అను స్థలమునందువలె ప్రస్తుతము “అక్షరం” అనుచోట “న తురతీ త్యక్షరం” అని అవయవార్థమును స్వీకరించి

కాండరథావృతము :—

అధ్యాత్మ ముచ్యతే! ఆత్మానం దేహ మధిక్యత్వ ప్రిత్యగార్థతయా. ప్రిష్టత్వం పరమార్థ బ్రహ్మవసానం వస్తు స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతేఽధ్యాత్మశబ్దే నాభిధీయతే! భూతభావోఽదృశ్యకరో భూతానాం భావో భూతభావ స్సప్రసాద్యవో భూతభావోదృశ్య స్తం కరోతీతి

కాండరథావృతత్వోధిని :—

‘రూఢి ర్యోగ మపహరతి’ అను న్యాయముచే వర్తనముదాయరూపమగు ఓంకారమును అక్షరశబ్దముచే నేల జెప్పరాదు? అని శంకింపవలదు. ‘ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ’ అను స్థలమున యోంకారము పరముతో విశేషణమగుటచే గ్రహించుట యయుక్తము మరియు ‘పరమం’ అను విశేషణము నిరతిశయపరబ్రహ్మరూపముగ అక్షరమునందే యుపపన్నతరము ఇంతవరకు ‘కింతదృష్టిహ్నా’ అను ప్రథమప్రశ్నమునకు సమాధానము.

నశింపనిది బ్రహ్మము అని గ్రహించవలయు. ఎచట యోగము (అవయవశక్తి) కూడ సంభవించదో యచట ఆకాశపాఞ్చాదాది బ్రియులయందువలె గౌడీవృత్తిని గ్రహించవలయును. “ఆ సమస్తాన్ కాశశ ఇత్యాకాశః” అని యంతట ఏకాశి చున దాకాశమని ఆకాశశబ్దమువద్ద యోగము సంభవించుననెదవా? “స ఏవగృహ్యతామితి వంచపాదీకృతః” అట్టియోగమునే (అవయవార్థమునే) గ్రహింతురుగాక యని వంచపాదకారులు జెప్పియే యుండిరి.

ఇంతవరకు “కిం త దృష్టిహ్నా” అను ప్రశ్నకు “అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” అని సమాధానము చెప్పబడెను. ఇప్పుడు “కి మధ్యాత్మం” అనుప్రశ్నకు సమాధానముగ “స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే” అని చెప్పించెను.

ఏ అక్షరము బ్రహ్మమని చెప్పబడెనో ఆబ్రహ్మముయొక్క స్వభావము “స్వః భావః స్వభావః” కర్మధారయనమానమే యచట చెప్పవలయును. “స్వస్వ భావః స్వభావః” అని వష్టితత్పురుష చెప్పవలదు. వష్టిః త్పురుషయందు పూర్వపద ము త్రవరాధ్యమునందు లాక్షణికము. లక్షణావృత్తిలేని కర్మధారయవిగ్రహమే యాశ్రయింపవలయునని “నిషాదస్థవతిం యాజయేత్” అనుష్ఠలమున “నిషాదానాం స్థవతిః నిషాదస్థవతిః” అని విగ్రహమా? “నిషాద శ్చాసౌ స్థవతిశ్చ నిషాదస్థవతిః” అను విగ్రహమా? యని వికల్పించి వష్టితత్పురుషలాక్షణిక మగుటచే కర్మధారయమునే యాశ్రయింపవలయునని మిఠూనయందు నిర్ణయించబడెను. కాన “స్వభావః” అనుపదమునకు బ్రహ్మసంబంధి అని యర్థము జెప్పవలదు. మరేమనిన బ్రహ్మ స్వరూపమే యని యర్థము స్వభావపదమునకు జెప్పనిప్పును. బ్రహ్మస్వరూపమే అధ్యాత్మము. అనగా “ఆత్మానం దేహ మధిక్యత్వ భోక్తృతయా వర్తమానం ఆధ్యాత్మం” అని జెప్పబడును శరీరము ననుసరించి భోక్తృగ ప్రవర్తించు బ్రహ్మస్వరూపమే ఆధ్యాత్మ మనబడును. కరణగ్రామముమాత్రముకాదు.

ఈశ్లోకమునందుగల కర్మ శబ్దముచే యాగదానహోమాత్మకమగు వైదికకర్మయే వివక్షిత మని మూడవ ప్రశ్నకు సమాధానమును “భూతభావోదృశ్యకరః” అను ద్విత్వీయచరణముచే జెప్పుచుండెను.

ఉత్పత్తిసర్వము కల నిఖల జుంగమస్థావరాత్మకమైన భూతముల యుత్పత్తిని, వృద్ధిని చేయునట్టి తత్త్వాస్త్ర విహితయజ్ఞ దాన హోమాత్మకత్యాగము కర్మశబ్దముచే చెప్పబడును. అందు దేవతోద్దేశముచే ద్రవ్యత్యాగము నిలుచుండి చేయు హోమము వలట్కారవ్రయోగాంతము యాగ మనబడును.

కావ్యభాషామయము :—

భూతభావోద్భవతః భూతవస్తూత్పత్తికర ఇత్యర్థః | విసర్గో విసర్జనం దేవతోద్దేశేన చమపు
జోధాకాతే ద్విమృశ్య పరిత్యాగః | స ఏవ విసర్గ లక్షణో యజ్ఞః కర్మసంజ్ఞితః కర్మకర్తృ ఇత్యే
తత్ | ఏతస్మాద్ధి బీజభూతా ద్వ్యప్యైదిక్ మేఘావరణంగమాని భూతా న్యుద్భవంతి | 13 |

కావ్యభాషామయత్వబోధిని :—

అట్టి పరిబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిదేహమునం దగు ప్రత్యగాత్మభావమే స్వభావమన
బడును. “స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే” అత్మ యన దేహము. అట్టి దేహమును అధికృత్య
ప్రత్యగాత్మస్వరూపముతో బ్రవృత్త మగు పరమార్థబ్రహ్మవసానమగు స్వభావము
అధ్యాత్మ మనబడును. అనగా, అధ్యాత్మకేజ్జముచే జెప్పబడును. ఇంతవరకు “కిమధ్యాత్మం”
అను ద్వితీయ ప్రశ్నమునకు సమాధానము.

దేవతోద్దేశముచే ద్రష్టాగమే కూర్చునిచేయు దిస్వాహాకారపర్యాయాంతము. ఉత్తరపరిషే కనా తము
హోమమనబడును. పరస్వత్త్వావృత్తి ప్యాంతము స్వస్వత్త్వత్యాగము దాన మనబడును, యజ్ఞ దా హోమ
ములయందు మూటియందు త్యాగాంశ మగుతము. ఇట్టి కర్మకు భూతభావోద్భవకరత్వము “అగ్ని
పాప్రాహతి సృమ్య గాదిత్య ముపలిష్టతే | అదిత్యా జ్ఞాయతే వృష్టిః వృష్టై రన్నం శతః వృజాః” (అగ్ని
యందుంచబడిన యాహతి మార్పుని పొందును మార్పునివలన విర్జముజనించును వ. మువల. మున్నము
సంభవించును. అట్టి యిన్నమువలన రేతస్సు జనించును. రేతోరూపమున పరిణమి చిన యిన్నము వలన
వృజలు జనించెదరు). అను స్మృతి బోధించుచున్నది. “తేనా ఏతే అహుతీ హతే ఉత్క్రామతః” ఇత్యాది
శ్రుతియు వై విషముమునే బోధించుచున్నది

శంకరానందీయము :— “కిం త ద్భ్రహ్మ” ఇత్యాదికముచే చేయబడిన సప్రశ్నలకు కగ్ని
ముగ ప్రస్తావన అర్థానబోధసాకర్యమునిమిత్తము స్వాభిమతార్థమును శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ “అక్షరం” అను
శ్లోకము మొదలుకొని చెప్పుచుండెను.

“అక్షరం” “అహో నిత్య శ్శాశ్వతః” అను శ్రుతికర్తరిని జ్ఞానాజ్ఞానములచేతను, కాలముచేతను,
అన్యముచేతను నశింపనిదికాన యక్షరమనబడును. లేక, అగ్ని అయఃపిండమును వ్యాపించినటుల అవ్యా
కృతమును, తత్కార్యము సర్వమునువెలువల లోపల వ్యాపించునదిగాన అక్షరమని చెప్పబడును. అదియేద
విన ? సత్యజ్ఞానాది స్వరూపమైన పరబ్రహ్మము. అదియే “ఏకదైవతదక్షరంగాగ్ని” అనుశ్రుతిప్రతిపాదితము

“ఓమిత్యేకాక్షరం” “సంయుక్త మేతత్ షర మక్షరం చ” అను శ్రుతిచే ప్రాణసమునకు, అన్యత్వము
నకు అక్షరత్వము బోధింపబడుచుండ బ్రహ్మమునకే అక్షరత్వ మెట్లుల సంభవమని శంకింపజనదు. అక్షర
మగు బ్రహ్మమునకు వాచకమగుటవలన ప్రాణసమునకు అక్షరత్వము. ప్రాణసము నిత్యమగుటచే అక్షర
త్వము కాదు. ‘తస్య ప్రకృతిశీలసత్య’ అనిప్రణవమునకు నాశమే క్రూరమాణము. షరాపేక్షచే సన్యక్త
మున కక్షరత్వము. నిత్యమగుటచే సక్షరత్వము కాదు. ‘క్షరంప్రధాన మచ్చూత్కారం హరం’ అను శ్రుతి
యన్యత్వమునకు క్షరత్వమునే బోధించుచున్నది. కాన పరబ్రహ్మమునకే అక్షరత్వము. బ్రహ్మముకంటె
చేరగునదేదియు అక్షరమైనది లేదు. బ్రహ్మమునకు సర్వవైలక్షణ్యనిర్వాహార్థము ‘పరమం’ అను విశేషణ
మీయబడెను. కాన ‘పరమం’ అను విశేషణము వర్గ్యమని శంకింపనవసరము లేదు. షరము అక్షరము.

కాంక్షరభాష్యతత్వబోధిని :—

‘భూతసంజ్ఞితః’ భూతములయొక్క భావము (వస్తుసద్భావము. అదియు వస్తు రూపమే యగును.) దానియొక్క యుత్పత్తిని జేయునది భూతభావోద్భవకరము అని చెప్పబడును. భూతవస్తుత్పత్తికరము అని పర్యవసితార్థము. అట్టి విసర్గము-దేవతోద్దేశముచే చేయబడును. పురోడాశాది ద్రవ్యపరిత్యాగము కర్మశబ్దముచే జెప్పబడును. ఇట్టి బీజభూతముగు విసర్గ రూపయజ్ఞముచే తృప్త్యాదిక్రియమున స్థావరజంగమాత్మకభూతజాతముత్పన్నముగుచున్నది ||౩||

పదార్థత్వరూపదర్శపురస్కరముగ నుభయ మేకమైయుండ “వరమం” అను విశేషణము బ్రహ్మమునకు నిరపయవత్వ నిష్క్రియత్వ, నిత్యత్వ, నిశ్చంగత్వ, నిత్యశుద్ధత్వ, నిరతిశయత్వ అతికూక్ష్మత్వ, నిర్దుశత్వ చిద్దుశత్వ అనందమనత్వ, సర్వవ్యాపకత్వ, సర్వప్రకాశకత్వ, సర్వాధారత్వాది ధర్మములచే సర్వోత్తమత్వాపాదకమగును బ్రహ్మమునకు సర్వోత్తమత్వమునే “మహతోఽవ్యక్త ముత్తమం అవ్యక్తాత్మ పరఃపురుషః” అనుశ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఇట్టి విశేషణవిశిష్టముగు అక్షరము పూర్వమునందు చెప్పబడిన బ్రహ్మశబ్దమునకు అర్థము. ఇట్లు బ్రహ్మపదముయొక్క యర్థమును చెప్పి “స్వభావః” అనుదానిచే “అధ్యాత్మం” అనుపదమున కర్థమును చెప్పుచుండెను. “ఆత్మానం దేహం, బుద్ధ్యంతం బ్రహ్మాండం రవిరివ ప్రకాశయితం అధిష్ఠాయ స్వతీ త్యధ్యాత్మం” దేహమును, బుద్ధ్యంత్రబ్రహ్మాండమును సూర్యుడువలె ప్రకాశింపజేయుటకు అధిష్ఠించియుండువాడు కాన “అధ్యాత్మం” అని చెప్పబడును. అది బ్రహ్మముయొక్క స్వభావము (స్వరూపమే) - స్వభావమనగ అధ్యాత్మమే. ప్రత్యక్షము “స్వయమేవ వసతితి స్వభావః” పరబ్రహ్మము స్వయముగనే ప్రతిశరీరమునందు ప్రత్యగ్రూపముచే ఆహమగ్మమైనను ఆత్మజ్ఞాత మగుచున్నది. ఎట్లు ఘటాదుల యందుండాకాశము మహాకాశస్వభావమో అట్లే బ్రహ్మాదిప్రపంచసర్వంతశరీరముల యందహమగ్మముగ విద్యుదావమైన చైతన్యము బ్రహ్మచైతన్యమే. అందువలననే “కత్వమసి” ఇత్యాదివాగ్యములకు వాటికై కృత్యపరిపాదనయందు ప్రవృత్తి కాన పరబ్రహ్మముయొక్క స్వభావమే అధ్యాత్మమనబడును. పాఠేంద్రియాదు లధ్యాత్మములు కావు.

“భూతభావోద్భవకరః” ఇవట ఉపపశ్యబ్దము ఉపలక్షకము. అనగా వక్తవ్యార్థమున ఏకదేశకథనము. వక్తవ్యార్థములగు జరామరణములను గ్రహించును. జంగమస్థావరాంతముగు భూతము లనెడి భావముల యుత్పత్తిని, జరామరణములను చేయునది అనియర్థము విసర్గమన దేవతోద్దేశముగ ద్రవ్యత్యాగము (యజ్ఞము) ఆయజ్ఞము కౌతస్మార్తాది స్వరూపము. అట్టి యజ్ఞము వృష్ట్యాదిద్వారమున సర్వసాక్షి జన్మకారణము. అట్టిదే కర్మ అని పేరు గలది. చలనమాత్రము కర్మకాదు.

భాష్యోక్తర్ష సపి క :— క్రియముగ జేయబడిన ప్రశ్నలకు క్రియముగ సమాధానము జెప్పినచో ప్రశ్నకర్త యభిమతము నుభయముగ ప్రశ్నోత్తరదానము సిద్ధించు నను యభిప్రాయము కలవాడై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జున కృతప్రశ్నలకు క్రియముగ నిర్ణయము కొలుచు చెప్పుచుండెను. అను “తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నం” అను శ్లోమున నిర్గుణబ్రహ్మచింతిత మని ప్రధనుష్యేక్ష కుత్తరమును “అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను.

“కిం తత్ప్రహ్మ” అని యేది చెప్పబడెనో అది అక్షరము, “అక్షరం” అనగా “న కరతీ త్యక్ష

రం" వివాళరహితము. "అక్షుతే-వ్యాప్తి పర్య మితి పుష్కలత్వావాదాక్షరం" అంతటా ప్యాపించునని, "అక్షరం" అను శబ్దము రూఢిచే ఓంకారమును బోధించును. కావ నిరట "అక్షరం" అను శబ్దమువలన ఓంకారబోధ కలుగునను భ్రమను "పరమం" అను విశేషణముచే నివారించుచుండెను. నిరతికయవరత్వము పృథివ్యాద్యాకాకాంత వికారసముదాయముయొక్క ధారణవలన పరమాత్మకే సంభవించును. ఈవిషయమే "అక్షర మంబరాంతధృతే" "కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఓశశ్చ పోశశ్చ" ఇతి "సహోవా చైత దైత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివ దన్త్య సూల మనణ" ఈ శుశ్రివాక్యమునందు అక్షరశబ్దముచే ఓంకారరూపవర్ణము చెప్పబడునా? లేక పరమేశ్వరుడు చెప్పబడునా? అని సంశయము

ఇట్లు సంశయము పోషింప "అక్షరసమాన్నాయః" ఇత్యాదిష్టలములయందు అక్షరశబ్దమువర్ణము నందు పోసిద్ధమగుటవలన పోసిద్ధిసతికరిమించుట యయుక్తమగుటవలన "ఓంకారపవేదగోసర్వం", ఇత్యాది శుశ్రివ్యంతర స్థలములయందు వర్ణముకూడ మహాస్వముగ సర్వాత్మక్యావధారణవలన యీశుశ్రియందుగల అక్షరశబ్దముచే సర్వమే చెప్పబడునని పూర్వపక్షము పోషింప "అక్షరమంబరాంతధృతే" అనుస్థిత మాతృము చెప్పబడెను. అనగా పరమాత్మయే యీశుశ్రియందుగల అక్షరశబ్దముచే చెప్పబడును. ఎందువలననెదనః "అంబరాంతధృతే" పృథివ్యాద్యాకాకాంతధారణవలన - అనిహేతువు చెప్పబడెను కాలత్యాయప్రసిద్ధక్త పృథివ్యాదిసమస్తవికారజాతమునకు "అకాశమేవ తదోతంచ పోశతంచ" అని అకాశ ప్రతిష్ఠత్వమునుచెప్పి "కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఓశశ్చ పోశశ్చ" అకాశముదేరియందోతము. పోశము? అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ నీయక్షరము చెప్పబడెను. అట్లే "పశస్మిన్ ఖల్విక్షరేగార్వాకాశ ఓశశ్చ ప్రోశశ్చ" ఓగార్గి యక్షరమునందే అకాశము ఓతము, పోశము అని యుపసంహరింపబడెను. ఈ యంబరాంతధృతి బ్రహ్మముకంటె వేరగు మరియొకదానికి సంభవింపదు. "ఓంకార పవేదం సర్వం" అని ఓంకారమే పర్యమని చెప్పుట ఓంకారము బ్రహ్మప్రతిపత్తికి సాధనమగుటవలన ఓంకారమైతినిమిత్తమని గ్రహింపవలయు. కాన నక్షరత్వశ్చ తే వా" అని నిత్యత్వ, వ్యాప్తిమత్తలములచే పరబ్రహ్మమే యిది గ్రహింపవలయును. "పరమం" అను విశేషణముచే "అక్షరం" అనుదానిచే జీవుడుగాని, ప్రధానముగాని గ్రహింపవలయునని భ్రమ తొలగింపబడెను.

"కిం కర్మ" అను మూడవప్రశ్నకు సమాధానమును "భూతభావోష్ఠకరః" అను దానిచే చెప్పుచుండెను. "భావశ్చ ఉష్ఠకశ్చ భావోష్ఠవౌ భూతానాం భావోష్ఠవౌ భూతభావోష్ఠవౌ, తా కరో తీతి భూతభావోష్ఠకరః" అను విగ్రహము నాశ్రియించి భూతముల యుద్భవత్తిరి, వృద్ధిరి చేయుటట్టి విసర్గము కర్మశబ్దముచే చెప్పబడును. విసర్గమగ దేవతోద్దేయముగ చరువురోడానాది ద్రవ్యత్యాగము. అని యజ్ఞాదిరూపము, వేదవిహితము. అట్టి విసర్గమే కర్మయను శబ్దముచే నాచే చెప్పబడెను ఈ విషయముచే "అగ్నౌ పాగ్నిస్తాసతి స్సమ్యగ్గాదిత్య ముపత్తిస్తతే" అదిత్యాజ్ఞాయతే వృష్టిః సృష్టై రన్నం తతః ప్రజాః" అను స్మృతియు బోధించుచున్నది.

పరమార్థప్రసః— అధ్యాత్మస్వరూపమును "స్వభావః" అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. "స్వస్త్రియ బ్రహ్మణ ఏవాంశతో జీవమాపేద భవనం స్వభావః" బ్రహ్మముయొక్క యుగవలన జీవరూపముగ నగుటయే స్వభావ మనబడును, అస్వభావమే దేహము ననుసరించి భోక్తృవర్తమామై "అధ్యాత్మం" అని చెప్పబడుచున్నది. లేక "ఇన్ద్రతి జానా తీన్ద్రోన్ద్రరాత్మా తమధిశ్ఠత్య వర్తత ఇతీన్ద్రీయ మధ్యాత్మ మిక్యధ్యాత్మవివః" తెలిసికొనునది యంతరాత్మ, దానిని యనుసరించి యుండునది యింద్రియము అదియే యధ్యాత్మమనబడునని యధ్యాత్మవేత్తలు చెప్పెదరు.

గీ - అధిభూతం కురోభావః పురుష శ్చాధిదైవతమ్ ।

అధియజ్ఞోఽహ మేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వరః ;

||౩౩||

పద విభాగము :- అధిభూతం- కురో- భావః- పురుషః- చ- అధిదైవతం- అధియజ్ఞః- అహం- వరః- అత్ర- దేహే- దేహభృతాం- వరః !

వృత్తి విచారము :- కురో-సశించెడిస్వభావముగల; భావః-సమస్తమగుజనిమద్వస్తువు; అధిభూతం- అధిభూతము; పురుషశ్చ-హిరణ్యగర్భుడు; అధిదైవతం-అధిదైవతము; అత్ర-ఈ; దేహే-దేహమునందు; అహమేవ-నేనే; అధియజ్ఞః-అధియజ్ఞమును.

||౩౩||

శాంకరభాష్యమ్ :-

అధిభూత మితి । ప్రాణిజాత మధికృత్య భవతీతి । కోఽసా కురో కురతీతి కురో వినాశా యత్కించి జ్ఞనిమ ద్వస్తీత్యర్థః । పురుషః పూర్ణమనేన సర్వమితి పురి శయనా ద్వా పురుష అదిత్యాన్తర్గతో హిరణ్యగర్భ సర్వప్రాణికరణానా మనుగ్రాహక స్సాధిదైవతమ్ । అధియజ్ఞః

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

ఈశ్లోకముచే నర్జునుని ప్రశ్నలలో మూడు ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పుచుండెను. అందు “అధిభూత మననేమి ,” అను ప్రశ్నకు ప్రథమమున సమాధాన మొనగించుచుండెను. ప్రాణిజాతము ననుసరించియుండునది అధిభూత మనబడును, అది యేది యనిన ? సశించునట్టి పుట్టుపుగల వస్తువు. “అధిదైవ మననేమి?” అను ప్రశ్నకు సమాధానమును

— ౧వ అధ్యాయము రవ శ్లోకన్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుమాదనసరస్వతీయము :- మొదటి మూడుప్రశ్నలకు సమాధానమును చెప్పి యిపుడు తరువాలు మూడుప్రశ్నలకు “అధిభూతం” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

సశించునది “కురో” అనబడును. అట్టిది పుట్టుకకల వస్తువు. అట్టి ప్రాణిజాతము ననుసరించి యుండునది అధిభూతమనబడును. వృద్ధి సర్వకరణానుగ్రాహకుడు, సమష్టిలింగాత్మ, అగు హిరణ్యగర్భుడు పురుషుడు. “అత్రైవేద మగ్రీ అసి త్పురుషవిధః” ఇత్యుపకర్మ్య “స యత్ పూర్వోఽస్మా త్సర్వ స్మా త్పూర్వాన్ పాప్సాన ఔపత్రస్మాత్పురుషః” ఇత్యాదికృత్తిచే అట్టిపురుషుడు చెప్పబడుచున్నాడు. శ్లోకమునందుగత చకారముచే “స నై శరీరీ ప్రథమః సనై పురుషఉచ్యతే । ఆదికర్తా స భూతానాం బ్రహ్మగ్రే సమవర్తత” ఇత్యాది స్మృతిచే గూడ నట్టిపురుషుడే చెప్పబడునని బోధితము. అదిత్యాదిదేవతల సనుసరించుచురాదికరణముల సమగ్రహించునది గాన నట్టి పురుషుడు అధిదైవతమనబడును.

అట్లే “యజ్ఞోఽవిష్టుః” అను శ్లోకవలన సర్వయజ్ఞాధిష్ఠాతయు సర్వయజ్ఞ ఫలదాతయు, సర్వయజ్ఞాధిమానియు సగు విష్టువే అధియజ్ఞ మనబడును. అట్టి అధియజ్ఞ స్వరూపముగు విష్టువును నేనే (వాసుదేవుడే) కాకంటె వేరగు వాడెవడును లేడు. కనుకనే సరబ్రహ్మముయొక్క సకాశమునుండి యత్యంతాభేదము చేతనే తెలిసికొనదగిన వాడనని “ఓథం” అని వ్యాఖ్యానింపబడెను. అసరబ్రహ్మమే ఈమమవ్యదేహము వందు బుద్ధ్యాది వ్యతిరిక్తుడై విష్ణురూపమగుటవలన యజ్ఞ రూపముతోనుండెను. ఈచెప్పుటచే నాతడు యీ దేహమునందుండెనా? దేహముకంటె వెలువలెనుండెనా ? దేహమునందే యుండినచో అది బుద్ధ్యాదికమాళో తద్యత్కీర్తిమా ? అను సందేహము తొలగింపబడెను. యజ్ఞము మమవ్యదేహముచే తే.యదగినదగుటవలన యజ్ఞమునకు మమవ్యదేహమునందుండుట సంభవమే. ఈవిషయమును “పురుషో వై యజ్ఞఃపురు

కాంకరభాష్యమ్ :—

స్వర్వయజ్ఞాభిమానినీ దేవతా విష్ణ్వభ్యా 'యజ్ఞో వై విష్ణుః' ఇతి శ్మితః । సహ విష్ణు
ర్హవా మేవాత్రాస్మి దేవే యో యజ్ఞ స్సస్యాహ మధియజ్ఞో యజ్ఞహి దేహానిర్వర్త్య త్వేన
దేహసమవాయాతి దేహాధికరణో భవతి దేహభృతాం వర !

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

'పురుష శ్చాధిదైవతం' అనునది సమాధానము. దీనిచే సర్వము నిండియుండునది కాన
'పురుషః' అని చెప్పబడుచున్నది. లేక, 'పురి శయనా త్పురుషః' అదిత్యాస్తవైరాజదేహము
సధిష్ఠించి అదిత్యమండలాదుల యంతరవస్థితుడైన వ్యష్టికరణానుగ్రాహకుడైన లింగాత్మ
వ ప్రేన యజ్ఞో యదేవం పురుష ప్రేన తమతే" అను శ్మిత బోధించుచున్నది. "దేహభృతాంవర !" అని
యర్జునుని సంబోధించుటచే ప్రతిక్షణము వాసంభాషణవలన వీవు యీగోఢకు యోగ్యుడవు, కృతకృత్యు
డవు అయితివి అని శ్రీకృష్ణసరమాత్మ యర్జునుని పోత్సహించుచుండెను. అర్జునునకు సర్వప్రాణికోశ్య
త్వము భగవదనుగ్రహాతిశయబాజనమగుటవలన పసిర్దమే

||౪||

శంకరానందీయుము :— నశించు ప్రతిపదార్థం 'అధిభూత' మనబడును. ఈవిషయమున కారణము
కార్యము అనెడి భేదము వివక్షితము కాదు. మరేమనిన స్వస్వకర్మ ననుసరించి ఆయా పుట్టు వస్తువులెల్ల
అధిభూత మనబడునని అర్థము. 'పురుషః' దీనిచే సర్వకార్యజాతము పూర్ణము గాన 'పురుషః' అని
చెప్పబడుచుండును. లేదా శరీరమునందు శయనించునదగుటవలన "పురుషః" అని చెప్పబడుచున్నది
అట్టి "పారణ్యగర్భ స్సమపర్త తాగే" భూతస్య" అను శ్మిత్యుక్తపురుషుడే అధిదైవ మనబడును. అతడు
సమిష్టివ్యష్టి సర్వశరీరాభిమాని, సర్వప్రాణికరణములకు శక్తిప్రదాత కాన అధిదైవ మనబడును
క్రియాంతరము మాత్రము లేదు. "పురుష శ్చాధిదైవతమ్" అను చోట చకారముచే శోకాగ్నిదవతుర్దశ
కరణవైన ర్తక దిగ్వాతార్కాదుల గ్రహింపగును. "అధియజ్ఞః" చేయబడు శాశ్వతార్కగ్నియాత్మక
మైన పూర్వోక్తంబగు విసర్గమే యజ్ఞమనబడును. దాని ననుసరించియుండు నేనే అధియజ్ఞ మనబడుదును.
సర్వప్రాణులయొక్క కర్మ తత్ఫల విభాగమును, తత్ఫలిపాకమును ప్రవృత్తి నివృత్తులను చేయువాడనై
యీసనుస్త ప్రాణిజాతముయొక్క దేహమునందు నేనే నియంతనై యుంటిని, యని అర్థము "స్వభావం
వచతి విశ్వయోనిః ప చ్యాం శ్చ సర్వా స్పరిణామయే ద్యుః । ఏషోంత ర్యా మ్యేష యోనిః
ఏవ ఏవ సాధు కర్మ కారయతి" అను శ్మితమున వైవిధ్యమునే బోధించుచున్నది. "వృథివ్యాంతిష్ఠన్"
ఇత్యాది శ్మితములయందు నిరాకారత్వముచే నియన్త్రాభిన్నత్వము. స్వరూపముచే తదగోచరత్వము వృథి
వ్యాది నియంతయగు నాకు శ్మితచేతనే చెప్పబడుచుండెను. కాన నాకు సహకారత్వము కాని, వికారి
త్వాదికము కాని లేదు. ఇటులే ఈదేహమునందుంటిని అని భావము. ఇట్లు అధ్యాత్మకర్మ అధిభూత
అధిదై వాధియజ్ఞ స్వరూపముచే సర్వస్వరూపముగ నుండియున్న పరబ్రహ్మము నిశ్చేషముగ విడిచిపెట్టబడిన
వివేచిప్రోత్యయముచే సర్వము బ్రహ్మమే అనెడి ఏకవృత్తిచే జరామరణమోక్షకామునిచేతను నిత్యము
ఉపాసంపదగినది-అని ప్రశ్న ప్రతిపచనములకు తాత్పర్యార్థము.

||౪||

పరమార్థప్రపా :— సర్వరమగు దేహవిపదార్థము భూతమనబడును. ప్రాణిని (జీవుని) అనుసరింప
యుండునది అధిభూత మనబడును లేక దృష్టవ్యకోశవ్యాధికము గానివి యధిభూత మనబడును. "తదేత
న్మండలం తవతి య శ్చాస్మి న్మండలే పురుషః" అను శ్మితప్రసిద్ధమైన సూర్యమండలమధ్యనర్తయగు వైరాజ
పురుషుడు స్వస్వాంశభూతసర్వదేవతల కధిపతి- అధిదైవ మనబడును. ఈ దేహమునం దంతర్యామిగ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

శ్రేయః దనబడును. అత డాదిత్యమండలాంతర్గతము. సర్వప్రాణికరణముగ్రాహకు డగు హిరణ్యగర్భు డధిదైవ మనబడును. "అధియజ్ఞః డేవడు ! అను ప్రశ్నకు సమాధానమునూ చెప్పుచుండెను. సర్వయజ్ఞాభిమాని యగు విష్ణువు అనెడి దేవతయే "యజో వై విష్ణుః" (రామణభాష్యం) లోకకల్యాణద్యయదృష్టాంతముచే జీవవరకాశ్చ బ్రీతిచే స్తుతింపబడుచుండిరి ఎట్లనిన ?

లోకమునందు శోభనగమనముగల రెండు పక్షముల సమానమైన సలహాను కలవై సమానమైన స్ఫురణ కలవై సమానమగు దేహకారవృక్షము నాశ్రయించియుండును. ఆ రెంటిలో యొకటి స్వాదుతరమైన ఫలము ననుభవించును మరియొకటి యట్టి ఫలము ననుభవించక చూచుచుండను. అట్లే సువర్ణస్థానీయ మగు తేజస్విజ్ఞుపరమాత్మలు : మానసలబంధము కలవారు ఆ పరమాత్మయే జీవాత్మకు స్వరూపము. (తాదాత్మ్య) పరిస్థితి మైకాత్మముకనుకనే "భాయా" ఎని కేమృతమూ యిరునుకు కూడ నట్టి స్ఫురణమే కలదు. ఒక స్వరూపమై ప్రకాశముకలవారు. అని శ్రుతి బోధించుచున్నది. అధియజ్ఞ స్వరూపము అతకాలమున స్వరూపప్రాప్తి అను విషయం. ను ఈశ్వరద్యయము జహాశ్రుతి సమ్మతము ఈవిషయ మును తిరిగి వ్యాఖ్యానింపగలడు. అందు ఘోరా గిరనప్రతిపాదితమైన అధియజ్ఞమును, అతకాలప్రాప్తిని ముపదేశించుటకు "అధియజోఽహం" అని చెప్పించెను.

'బో దేహభృతాం వర ! ఉదేహధారులతో కేర్పిండా ! ఈదేహమునందు కారీరయగము నమన రించి యుండు వా డిధియజ్ఞుడు, అంతర్యాగముకల పురుషున కంతర్యామిగ నుండి తత్ప్రసర్తృ డను, తత్ఫల సంపాదకుడను అగు వాడను నేనే యని యర్థము. ఈవిషయము టిప్పణియందు 'అధ్యాత్మాదిత్యోకా ఖిజ్ఞో వ్యవహారం కరోతి యః । కాశీరం స చ యజ్ఞోఽస్య తృ యజ్ఞపురుషం విదుః ॥౧॥ సంస్కృతాన్న సృ యాహ్లాసా నేవం సత్పురుషోఽస్తుతే । తా ప వాహతయః ప్రోక్తా జాతరే జాతవేదసి' అధ్యాత్మాధి భూతాధి దైవములను తెలిసినవాడై యెవడు వ్యవహారం ను చేయునో అట్టివాని కిది కారీరయజ్ఞ మన బడును. దానినే యజ్ఞరూపమైన పురుషునిగ తెలిసికొనుచున్నారు. వైశ్వదేవముచే సంస్కృతమైన యన్నమునుండి యే కలలములను అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవములను తెలిసిన పురుషుడు భక్షించునో ఆ గ్రాసములు జాతరాగ్ని యందుంచు జహాతులని చెప్పబడుచున్నవి. "ఏపాసోఽంభః ఏబితి సోమపాన మథాన్య తత్ । యజ్ఞ సోమసద శ్చేష్టా మృతి క్వావభృథోఽస్య చ ॥౩॥ దప్పితోగూడించాడై యువక పానము నొనరించిన యది యాపురుషునకు సోమపానముని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి పురుషుని చేష్ట ఉపసద పదమనియు, మరణము అవభృథమనియు చెప్పబడుచున్నది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు గూడ 'స య దశ పతి యత్పిసాఽతి యన్న రమతే తా అస్య దీక్షాః । అధయ దక్షాతి యత్పితి యదగ్నిమతే యదువ దై రేత్యధ యద్దంతి య జ్ఞతతి యన్నైర్మధువం చరతి స్తుతకస్త్రై రేవ త దేతగ్ధ య త్రపో దాన మార్జవ మహింసా పత్యవచన మితి తా అస్య దక్షిణా ప్రస్థా దాహః సోష్య శ్శసోఽగ్నేతి పునరుత్పాదన మేవాన్య త స్మరణ మ్మేవాన భృధ ప్ర త్తోర అంగీరసః కృష్ణాయ దేవకీపుత్రా యోక్త్యోవాచావిపాన వీన బభూవ వోఽనైవేలాయా మేత త్రోయం పృథివద్యైతాక్షిత మన్యచ్యుత మసి ప్రాణశంఖిత మసీతి । తత్రో ద్యై ఋచో భవతః । అదిప్రోక్ష్యన్తి రేదస ఉద్యయం తమసస్పరి జ్యోతిష్యకృస్త ఉత్తరం"

తారకబ్రహ్మతత్త్వబోధిని:—

అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము అధ్యయజ్ఞ మనబడును. ఆవిష్టువును నేనే. ఓదేహధారులలో శ్రేష్టుడా! యజ్ఞ మనునది దేహముచే నాచరింపబడి, దేహమునాయుయై దేహాధికరణకమై యగును. అట్టియజ్ఞము ననుసరించి యీదేహమునందుండు నేనే అధ్యయజ్ఞ మనబడుదును । ౧ ।

శరీర పంబింధమైన యజ్ఞమును సంపాదించెడి యెపురుషుడు తనను యజ్ఞమునుగా తలచుచో అట్టివాడు—అకలిచే కృశించినవాడై భుజించుటకు యిచ్చయించునో, అట్లే దాహా చే పీడితుడై ఉదకమును సానముచేయుట—యిచ్చయించునో, కనుకనే తుత్త్విపాహానితదుఃఖము కలుగుచునో అట్టి యజ్ఞపురుషున కవిదీక్ష యుపబడును. ఎమకనిన? దీక్ష యగును అశశానిపానలచే క్షేమే అనుభవించబడును. కాన నది దీక్షయే. యజ్ఞముననో దీక్షోగదమృతశస్త్రసాక్షిగా బలచే సంపాదించబడును. అంబ దీక్ష అనునది ప్రాణవిశేషము. ఆ యజ్ఞపురుషుడు “ఓం” అని దేనిని భజించునో, అట్లే యేజ్ఞమును సానముచేయునో, అట్లే అన్నపానాచే యజ్ఞమును భజించునో ఇవన్నియు ఉగ్రదానమునబడును. ఇట్టి ఉపనదములతో కూడినవాడై యజ్ఞపురుషుడు ఉండును ఉపనదానగా యజ్ఞములన జనించిన సుఖానుభవము యజ్ఞపురుషుడు వినోదకథలచే మందహాసముతోగూడి, ముఖోష్కరమును చేయునో అట్లే కీర్తించునో అట్లే ఋషికాలమున బాధ్యునిగ బరలు చేయునో ఇవన్నియు స్తుతశస్త్రములు. (స్తోత్రములు పదురెండు, శస్త్రములు పదురెండు అని శ్రుతి బోధించుచున్నది స్తుతముగ ఉద్గాతయను ఋత్విక్కు యొక్క స్తోత్రవాక్యసంస్కృతు, అట్లే హోతృపాత మానఋత్విక్కుదర్శము శస్త్రమనబడును) ఋత్విక్కులు త్రాగ్విధానమును “అథారు స్తుతశస్త్రయో రెవై కాహికం సాతర్పవనం తై స్తుతశస్త్రే రేతి ప్రవర్తతే” అని చెప్పుచును. తపస్సు దానము, అర్జవము అహింస, నత్యవసనము యవస్థియు దక్షిణలు. యజ్ఞపురుషుడై మిట్టినిగాన, ఈయజ్ఞపురుషునకు చరమదేహోపత్తిని శ్రుత్యంతరము “సోష్యత్యసోష్ఠ” అనునది బోధించుచున్నది. అధ్యయజ్ఞపురుషునియొక్క ఆదేహాధికరణమైన తరము తన్మాత దుఃఖంపగలదు. పోషించగలదు. అట్లే ప్రాణిచేయి. అని ఉపాధ్యాయు మాత్రము చూపబడెను. ఈ విషయము ఘోరమునందే చెప్పబడెను.

‘తస్యై తస్య హృదయస్య పంచ దేవతాః సుమయస్తథా పంచబ్రహ్మపురుషాన్యో వేద తస్యకుశీవీరో జాయతే సృతివద్యతే స్వర్గంలోకం’ ఈశుక్తియందు గల పీఠశబ్దముచే పడిపుట ముఖిలుచుచెప్పబడెను. హృదయమునకు ఐదు రంధ్రములు గలవు. ఒక్కొక్క రంధ్రమునద్ద ఒక్కొక్క దేవత కలదు వారైదు గురు బ్రహ్మపురుషులు. వారిని తెలిసికొను వాని కులమునందు అరిషడ్వర్గమును జయించు స్వభావముకల ఎవరును జనించును. పంచబ్రహ్మపురుషులను తెలిసికొనినవాడు స్వర్గలోకమును బొందును. అట్లే బృహదారణ్యకమునందు గూడ “తస్మాపుత్రమనుశిష్టం లోక్యమాహ స్త్యం బ్రహ్మత్యం యజ్ఞస్త్యంలోకః” తండ్రిచే పోషించబడి కుమారుడు నేను బ్రహ్మము. నేను లోకము అని సమాధానము చెప్పెను. ఇదియే చరమదేహోత్పన్నమగు యజ్ఞపురుషునియొక్క పరీక్ష. ఈతీరున పునరుత్పాదనమే యజ్ఞపురుషునియొక్క జన్మ. అతని దేహపరిత్యాగమే అపబ్ధమము. (యజ్ఞాంతస్మాము) ఈచెప్పబడిన విషయమును ఘోరాంగిరసుడు దేవకిపుత్రుడగు భగవత్స్వరూపమైన శ్రీకృష్ణునికొరకు చెప్పి తిరిగి ఇట్లుచెప్ప దొడగెను “అయజ్ఞపురుషుడు రసావినకలవిషయేచ్ఛాసహిత డయ్యెను. అనంతరము ప్రాణిలయనగు యమునందు భగవదుపదిష్ఠమైన “అక్షితమసి అచ్యుతమసి, ప్రాణిణంసితమసి” అను యజ్ఞర్కంత్రత్రయమును పొందెను. అనగా ఓజీవుడా నీవు “అక్షితం” అవరిచ్చిన్నము అఖండైకరసమైయితివి. అట్లే “అచ్యుతం”

గీ అన్తకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్యా కలేబరమ్ !

యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నా స్త్యత్ర సంశయః ।

||౧||

పదవిభాగము :— అన్తకాలే-చ-మా-మేవ-స్మరన్-ముక్త్యా-కలేబరం-యః-ప్రయాతి-స-మద్భావం-యాతి-స-అస్తి-అత్ర-సంశయః-

||౨||

ప్రతిపదార్థము :— యః=ఎవడు; అన్తకాలేచ=మరణకాలమునందు; మామేవ=పరమేశ్వరునే; స్మరన్=స్మరించుచు; కలేబరం=శరీరమును; ముక్త్యా=విడచి; ప్రయాతి=వెళ్ళుచో; స=అట్టివాడు; మద్భావం=వైష్ణవతత్త్వమును; యాతి=పొందుచున్నాడు; అత్ర=ఈవిషయమై; సంశయః=సంశయము; శాస్తి=లేదు;

||౩||

శాంతభాష్యమ్ :—

అంతకాల ఇతి ! అంతకాలే చ మరణకాలే మామేవ పరమేశ్వరం విష్ణుం స్మరన్ముక్త్యా పరిత్యజ్య కలేబరం శరీరం యః ప్రయాతి గచ్ఛతి స మద్భావం వైష్ణవం తత్త్వం యాతి నాస్తి శ విద్యతే తాస్మిన్నర్థే సంశయో యాతి వా సతేతి ।

||౪||

శాంతభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఎవడు మరణకాలమునందు సర్వవ్యాపకమగు పరమేశ్వరునే స్మరించుచు శరీరమును విడచి బయలుదేరునో అట్టివాడు పరమేశ్వరతత్త్వమును పొందుచున్నాడు. ఈ విషయమై సంశయము లేదు. తప్పక పరమేశ్వరతత్త్వమును పొందును.

||౫||

అప్రయోగస్వభావముకలవాడవైతివి. అట్లే శ్వాసవాయువుచేతను సూక్ష్మీకృతుడవై లుప్తప్రాణాపానా డలు కలవాడవైతివి. ఇటుల నీవు “తత్త్వమనీ” మహావాక్యసందర్భము అని తెలిసికొనుము. ఈవిషయము నాచార్యులొనరిపెత్తునందు “తస్యైవం విదుషా యజ్ఞస్యాత్మా యజమాన శ్చిద్ధా పశ్చి శరీర మిధ్మ మనో వేద్యోమాని బర్హి ర్వేద శ్చిథా హృదయం యూహ కామ అజ్యం మన్యుః పశు స్తపోఽగ్ని ర్థమ శ్చయితా దక్షిణా హస్తా పాణి ఉద్ధాతా చతురధ్వర్యుర్మనో బ్రహ్మశ్రోత్ర మగ్నిర్యావ ద్దీయతే సాదీతా యదక్షాతి తద్దవి ర్య త్పిబితి త దస్య సోమపానం య ద్రమతే త దుపనదః” ఇట్టి విద్వాంసుని యొక్క యజ్ఞమున కాత్మ యజమానుడు. శ్రద్ధయే పత్ని. శరీరమే యిధ్మము. వక్షస్థలమే వేది. లోమ మలే బర్హిస్సు. శిభయే వేదము. హృదయమే యూహము కామమే అజ్యము. మన్యువే పశువు. తపస్సే అగ్ని. రథమే శమయిత. వాక్యే దక్షిణ. ప్రాణమే హోత. ఉద్ధాత చతుస్సు. మనస్సు అధ్వర్యుడు. శ్రోత్రము బ్రహ్మ. ఎంతవర కగ్నులనుద్ధరించునో అంతవర్యంతము దీక్ష చేసిని భక్షించునో అది పాణిస్సు చేసిని పానముచేయునో అది యితనికి సోమపానము, చేసితో క్రిడించునో అది యుపనదము అని స్పష్టముగ జెప్పబడెను.

||౬||

— * ౧వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మధుమాదనసర్వతీయము :— ఇప్పుడు “ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోని నియతాత్మభిః” ప్రాణప్రయాణకాలమునందు నియతమైన యంతఃకరణకలవారిచే నీవెట్లు చెలిసికొనదగుదువు? అను సప్తమవర్షకు “అన్తకాలే” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

భగవంతుడను, వాసుదేవుడను అధియజ్ఞస్వరూపుడను అగు నన్నే సగుణునిగనో, అక్షరపరబ్రహ్మ స్వరూపమును, సిద్ధునిగనో యెల్లపుడు ధ్యానించుచు (అధ్యాత్మాధికమును మాత్రము స్మరింపరాదు) యట్టి స్మరణజన్యపంపూరపాటవమువలన నిఖలేంద్రియవ్యగ్రతకల యంతకాలమునందుకూడనన్ను స్మరించుచు శరీరమునం దహంచుమాభిమానమును విడచి పాణివియోగకాలమునం దెవడు బయలువడునో అట్టి యుపాసకుడు సగుణధ్యానతత్పరు డగుచో "అగ్ని ర్హోతి రహ శ్శుక్లః" ఇత్యాధికముచే చెప్పబోవునట్టి పితృయానమార్గముకంటె సుత్యుష్టమైన దేవయానమార్గముచే హిరణ్యగర్భలోకమును పొంది యచ్చట హిరణ్య గర్భునితో శ్రీవణాదులనుపొంది హిరణ్యగర్భలోకమున భోగముల ననుభవించి అట్టి భోగాస్తమున నిర్గుణబ్రహ్మభావమును పొందుచున్నాడు. అంతకాలమున నిర్గుణబ్రహ్మస్మరణమే కలవాడగుచో "కళిర మును విడిచివెళ్ళును" అని యజ్ఞానిదృష్టిచే చెప్పబడెను. "స తస్య పాణిదా ఉత్క్రామ స్త్యతైవ సమ వలీయతే" అను శుక్తిక్రమప్రకారము పాణిప్రయాణకాలమున నిర్గుణబ్రహ్మస్మరణకలవానికి పాణిదో త్క్రామమే లేకపోవుటచే గమనము లేనందున వాడు సాక్షాత్తు నాస్వరూపమునే "బ్రహ్మవిద్యుప్రైవ భవతి" అను శుక్తిక్రమంబిని పొందును. ఈవిషయమై దేహమే యాత్మయా? దేహవ్యతిరిక్తాత్మ కలదా? అది యున్నను పరమేశ్వర భావప్రాప్తి సంభవమా? యని సందేహములేదు. అనగా అత్మ దేహాదిరిక్తమా, కాదా? యనికాని, దేహాది రిక్తమైనను యీశ్వరునికంటె వేరా? కాదా యనికాని సందేహము లేదు. "భిద్యతే సర్వసంశయాః" అత్మజ్ఞానికి సర్వసంశయములు తొలగునని శుక్తియే బోధించుచున్నది ఈ శ్లోకమున "కలేఖరం ముక్త్యా యాతి" అని చెప్పుటచే నాత్మ దేహముకంటె వేరనియు, "మద్యావం యాతి" అనుటవలన జీవున కీశ్వరాభిన్నత్వము చెప్పబడెను.

100

కంకరానందియము :— "సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః, ప్రయాణకాలేషి చ మాం తే విదుః" సాధిభూతాధిదైవ సాధియజ్ఞ రూపబ్రహ్మోపాసకులకు అంతకాలమునందు గూడ స్మరణరూపమైన యేబ్రహ్మవేదనము ప్రార్థనమునందువశాంతమో అబ్రహ్మవేదనమునే ఫలసహితముగ విస్తారముగ "అంతకాలే" అనుదానిచే తెచ్చుచుండును.

"మామేవ స్మరిన్" అనియేకవచనము బహువచనమున కుపలక్షణము. ఉపలక్షణమునగ వక్తావ్యాభ్యుత్పన్నునం దేకదేశకళము. అనగా చెప్పున దింకను కలదని యర్థము. అదేదనిన? ఎవ డధ్యాత్మాధిదైవాని ప్రకృత్యయ రహితముగ పూర్వోక్తలక్షణములుకల పరబ్రహ్మమును అరామరణమోక్షముకొనుట విచ్ఛిత్తిలేని యోగధారణనిచ్చే నెల్లపు డనుసంధానము చేయునో అట్టి బ్రహ్మవిత్తు అంతకాలమునందుగూడనట్టి యేక వృత్తిచేతనే 'బ్రహ్మైవాహం' అని నన్ను స్మరించువాడై, తనకు బ్రహ్మత్వమునే భావించువాడై, అధ్యాత్మాధికమును స్మరింపడు. (అధ్యాత్మాధికమునే స్మరించుచో తిరిగి సంసారపాతువగు 'అహం మమేదం' అను వ్యామోహము సంభవించెడిది.) అందువలన సర్వాత్మనా పరబ్రహ్మయగు నన్నే ధ్యానించుచు శరీరమును విడచి బ్రహ్మభావమును అనగా నన్నే పొందుచున్నాడు. ఈవిషయమై సందేహము లేదు. ఏమన! మరణకాలమున పరబ్రహ్మమునే ధ్యానించి శరీరమునువిడచు బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మభావావత్తి పరోక్షముగుట వలన కలదా? లేదా? యని యీవిషయమై సంశయము నీచేకాని, యికరులచేకాని చేయతగినదికాదు. ఎందువలనన 'బ్రహ్మవిద్రుప్తైవ భవతి' అను శుక్తిచే యీవిషయమే (బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మభావావత్తియే) నిర్ధారితము. కాన సందేహంపవలదు. కాన బ్రహ్మవేత్తయగు యతి యెల్లపుడు బ్రహ్మనుసంధానమునే చేయుచు అంతకాలమునందు తనను బ్రహ్మమునుగ భావనచేయువాడై బ్రహ్మమే యగును. 'పునరభవ మిన్ద్రియై ర్గుణసి పంపద్యమానై ర్యచ్చిత్తనైవైవ పాణి ఆయాతి । పాణి ప్రేషా యుక్త స్పహ

తత్త్వా యథావంకల్పితం లోకం నయతి" అను కృత్రిమతన బ్రహ్మవేత్తయు అంతకాలమున బ్రహ్మస్వరూపముతో నుండవలయును. దృశ్యస్వరూపముతో నుండరాదు. దృశ్యస్వరూపముతో నుడిచి భావిశరీరవిషయకన్పృతి సంభవించును. అట్టి స్పృశ్యమపారము అయిన శరీరపాప్తియు నగును.

బ్రహ్మవేత్తకు జ్ఞానాగ్నిచే కర్మసమూహము దగ్ధమగుటజేసి శరీరారంభకకర్మయేలేనందున భావిశరీరస్పృశి, అట్టి శరీరపాప్తి యెట్లు సంభవించు నని శంకింపబడదు. కర్మగతి విచిత్రమగుటవలన తెలిసికొనుట కశక్యము అట్లగుచో నట్టి విచిత్రకర్మానుగతిచే బ్రహ్మమసంధానముకూడ నిరుద్ధము కావచ్చునని శంకింపబడదు. పూర్వమునందు చేయబడిన చిరస్థిరనిత్యనిశ్చలభక్తయోగబలముచే ప్రాణప్రయాణకాలమున పాపిణివేదనను గుర్తెరుగవలెనని కర్మయు, కర్మజ్ఞానము యరికట్టబడును. యోగబలముచేతనే యరికట్టండిన వివరీతభావముకలవాడై బ్రహ్మమునే ధ్యానించును. బ్రహ్మమునే పొందును. కనుకనే "అన్తకాలే చ మామేవ" అని చెప్పబడెను.

జ్ఞానోక్తమునందు గల చకార ఏకకారములచే బ్రహ్మవేత్త యంతకాలమునందుకూడ విషయాంతరభావవాంఛితకాలై బ్రహ్మతత్త్వా యుండవలెనని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నిరుపించుచుండెను ఈయర్థమునే ముచ్చంద స్పష్టపరుచగలడు. అట్లగుచో "తీర్థే శ్వపచగృహే చా" ఇత్యాది వచనములచే తీర్థ (పుణ్యక్షేత్రము) నందుకాని, శ్వపచగృహమునందుకాని బ్రహ్మవేత్త నివసించియు అతని కానంబంధ ముండదను వచనమునకు గతి యేమి? యని వశిష్ఠింపరాదు. బ్రహ్మవేత్తకు పుణ్యపుణ్యక్షేత్రతీర్థలివానవిచారము చేయవగగది కాదు. బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే విముక్తి సంభవించును. క్షేత్రలివానముచే కానని తెలిసికొనుటయే గతి పుణ్యక్షేత్రమునందుకూడ నిష్ఠారాహిత్యముచేతనే విస్మృతినిపొంది యంతకాలమునందు జడకాటును మృగమయ్యెను. కాన బ్రహ్మవేత్త యగు యతి పూర్వమునందు, అంతకాలమునందు బ్రహ్మవేత్తతోడనే యుండవలయును.

పాపోత్కర్షణదీపిక :— "ప్రయాణకాలే చ" అను వానిచే చేయబడిన సప్తమవర్షకు "అన్తకాలే" అను శ్లోకము చే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

పాపోత్కర్షణములకాలమునందుకూడ సర్వవ్యాపకముగు పరమేశ్వరునే స్మరించువాడై శరీరమును కర్మనియోగంబు శరీరమునుండి బయలుపెడలుచో అట్టివాడు "మద్భావం" వైష్ణవతత్త్వమును పొందుచున్నాడు. సగుణబ్రహ్మమును చింతన చేయువాడగుచో బ్రహ్మ (హిరణ్యగర్భ) లోకపాప్తివైష్ణవరమున కౌముదుగ వైష్ణవతత్త్వమును పొందును. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానము కలవాడగుచో సద్యస్కాలముననే ముక్తుడగును. (వైష్ణవతత్త్వమును) పొందును. ఇవట "మామేవ" అను విశేషణమువలన అధ్యాత్మాదివిశిష్టమగు స్మరణకావని స్పష్టపరుపబడెను. అట్లగుచో చిత్తవిక్షేపమువలన ప్రధాననిర్గుణబ్రహ్మ స్మరణము సంభవము కావోయెడిది. నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తవత్త్వమున "స తస్య ప్రాణా ఉక్త్యాగ్నిమస్త్యత్రైవ సమవతీయస్తే" అను సుస్పృక్తరీతిని ప్రాణోత్కృష్టమే సంభవించనందున 'కలేబరంముక్త్యా' అని లోక దృష్టి భిప్రాయము చే చెప్పబడెను. సావ్యరూపమునుపొందుదురా? పొందరా? అను సందేహము లేదు. పరమేశ్వర స్వరూపమును బ్రహ్మవేత్త పొందుననుటయందు "స ఏతా స్పృహ గమయత్సేష దేవపథా ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం వావర్తస్తే" (అమానసపురుషుడు యీ సగుణోపాసకులను హిరణ్యగర్భలోకమును పొందించును. ఇదియే దేవయానము. ఇదియే బ్రహ్మపథము ఈమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందినవాడు యీ మానవకల్పమును తిరిగి బొందరు, ఇవట "ఇమం" అను విశేషణముచే యీ కల్పమునందు పునరావృత్తి లేదని చెప్పుటవలన కల్పాంతరమున (మరియొక కల్పమున) పునరా

గీ! యం యం వాఽపి స్మర న్భావం త్యజ త్యస్తే కలేబరమ్ |

తం త మేవై తి కాస్తేయ ! సదా తద్భావభావితః |

పదవి భాగము :— యం- యం- వా- అపి- స్మరన్- భావం-త్యజతి- అస్తే- కలేబరం- తం- -తం- ఏవ- ఏతి- కాస్తేయ- సదా- తద్భావభావితః: ౬౬౩

ప్రతిపదాగ్ధము :— యంయం=ఏయే; భావం=దేవతావిశేషమును; అస్తే=మరణకాలమునందు; స్మరన్=స్మరించుచు; కలేబరం=శరీరమును; త్యజతి-విడచునో; హే కాస్తేయ-ఓకుంతిపుత్రుడవగునట్లునా; సదా=ఎల్లప్పుడును. తద్భావభావితః; తత్=అదేవతావిశేషమునందే; భావః=భావన; భావితః=యేపురుషునిచేసంపాదితమొకటిపురుషును; తంతమేవ=అయాదేవతావిశేషమునే; ఏతి=పొందుచున్నాడు; ౬౬౪

వృత్తి కలరని శంకింపజనదు. పంచాగ్నివిద్యోపాసకులవిషయమై “ఇమం” అను విశేషణమువలన ప్రాప్తమైన కల్పాంతరపునరావృత్తి కాని, సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు కాదు. సగుణబ్రహ్మోపాసకులన్నచో హరణ్యగర్భలోకమునుపొంది హరణ్యగర్భునివలన శ్రీరణామల నొసరించి హరణ్యగర్భునితో వైష్ణవతత్త్వమును పొందుదురు. అనియే ఆశయము “బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్ | బ్రహ్మచేద బ్రహ్మైవ భవతి” ఇత్యాది శ్లోకులు ప్రమాణము.

కొందరు “వాస్తవ్యో సంతయః” అను వాక్యమునకు —ఆత్మ దేహవృత్తిరిక్తమా? కాదా? దేహవృత్తిరిక్తమైనను యీశ్వరునికంటె భిన్నమా? అభిన్నమా? అను సందేహములేదు ఎందువలనన “భిన్నస్తేషర్ష సంతయః” అను శ్లోక ప్రశ్నసంశయములు తొలగునని బోధించుటవలన యనియర్థమును చెప్పుచుండిరి. మరియు “కలేబరం ముక్త్యా ప్రయాతి” అని చెప్పుటవలన దేహభిన్న మాత్మ యనియు ‘మద్భావం యాతి’ అని చెప్పుటవలన నీశ్వరాభిర్వత్సము జీవులకు చెప్పబడెను. అని చెప్పుచుండిరి.

ఇవట చెప్పరగినవిషయ మొకటి కలదు. “ప్రమాణ కాలేవ కథం జ్ఞేయోఽపి నియతాత్మభిః” (నియతాత్మలు కలవారితే ప్రాణప్రాయాణకాలమున నీవెట్లు తెలిసికొనదగినవాడవు) అని యర్థముని ప్రశ్న. ఈప్రశ్న చేయువారికి దేహవృత్తిరిక్తమైనదే యాత్మ యని నిశ్చయమే యుండును. అట్టి వారికి ప్రతివచన మిచ్చు శ్రీ వైష్ణవరమాత్మ దేహవృత్తిరిక్తమగు నాత్మ కలదా? లేదా? యను సంశయనిరాకరణము నిమిత్తము “వాస్తవ్యో సంతయః” అని చెప్పెననుట ఆకాండముగ (అసమయమునందు) తాండవము చేయుటే యగును, మరియు ఆత్మ దేహమునంటె భిన్నమని యిదిపరలోకే యనేకసార్లు చెప్పుటవలన ఆత్మ దేహవృత్తిరిక్తమా? కాదా? యను సంశయమే సంభవించవలసిన అట్టి సంశయమును తొలగించుచుండెనని చెప్పుట యప్రశక్తప్రశ్నిషేధ మగును. మరియు యుక్తులచే నిరూపితమైన యర్థమువిషయమై తిరిగి జనించిన సంశయముయొక్క నివృత్తి ఆర్థికార్థముచే సంభవింపదు. ౬౬౫

—† రావ అధ్యాక్షము ౬౩ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మధుసూదన సరస్వతీయము;— మరణకాలమున భగవంతుని ధ్యానించువానికి భగవత్ప్రీతి నియతమైనదని చెప్పుటకు, యెదో మరియొక దానిని కాలమునందు ధ్యానించుచు దేహమును విడుచు వానికి తాని ప్రీతి యవశ్యము సంభవించునని “యం యం వాఽపి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

కేవలము నన్నే స్మరించుచు నా స్వరూపమునే పొందునను నియుచుములేదు. మరే యెవని? ఏయే దేవతావిశేషముగాని (చకారముచే) మరియొకటియు యెదోయొకదానినైన ప్రాణవియోగకాలమున స్మరిం

శాంకరభాష్యమ్ :—

న మద్విషయ ఏవాయం నియమః, కిం తస్మిన్— యం యం వాఽపి యం యం భావం దేవతావిశేషం స్మరం శ్చింతయం స్త్యజతి పరిత్యజ త్యంతే పాణివియోగకాలే కలేబరం తంత మేవ స్మృతం భావమేవైతి నాన్యం కాంతేయ! సదా సర్వదా తద్భావభావిత స్తస్మి న్భావ స్తద్భావ స్స భావితః స్మర్యమాణతయాఽభ్యస్తో యేన స తద్భావభావిత స్సక ॥ ౧౬ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అంతకాలమున భగవంతుని ధ్యానించువానికి భగవత్ప్రాప్తి సంభవించునని చెప్పియుంటివి. ఈనియమము ఒక నావిషయమే కాదు. మరేమనిన ? మరణకాలమున యేదేవతావిశేషమును స్మరించుచు శరీరమును విడచునో ఓయిట్లునా! యెల్లపు డేదేవతావిషయకభావన యే పురుషునిచే సంపాదించబడునో అనగా స్మర్యమాణముగ యేదేవతావిశేష మభ్యస్తమో ఆపురుషుడాయా దేవతావిశేషమునే పొందుచున్నాడు. ॥౧౬॥

చూచు కలేబరమునా యెవడు విడచునో వాడు ఆ స్మర్యమాణభావమునే పొందును. మరియొకదానిని పొందడు. “పాకాస్తేయ” అని సంబోధనచే మేనత్త కొమరుడగుటచేనైనప్పటికీ అయమును సూచించుచుండెను. కనుకనే యవశ్యానుగ్రహ్యత్యము, అవశ్యానుగ్రహ్యంబుకనుకనే ప్రకారణశాస్త్రానంత్యము సూచించబడెను. అంతకాలమున స్మరణోద్యమము సంభవించుటను పూర్వాభ్యాసజనితవాసయే స్మృతిపాతువని చెప్పుచుండెను. ఎల్లపుడు తద్భావభావితుడై అనగా దేవతావిశేషమునందు భావన తద్భావ మనబడును. అట్టివాసయేవనిచే భావితమోవాడు తద్భావభావితు డనబడును. దేవతావిశేషచింత నా వాసితచిత్తముకలవాడై యా యాదేవతావిశేషమును పొందును. ॥౧౬॥

శంకరానందీయము :— “పుణ్యేన పుణ్యం లోకం” అను వ్యాయముచే దేవతల నాధించు వారలకు, విష్ణుపునారాధించువారలకు, శివునియారాధించువారలకు ఆరాధనపూత్రముచేతనే ఆయా దేవతాస్వరూపత్వ మెట్లు సిద్ధించుచున్నదో అట్లే బ్రహ్మవేత్తకుకూడ నిరంతరజ్ఞానదాదులచేతనే బ్రహ్మ భావావత్తి సిద్ధించియుండ యంతకాలమున ప్రాణవేదన సమీచరమైయుండ యట్టికాలమున “మామీన” అని వియమముగ బ్రహ్మవేత్తకు నీధ్యాన మవశ్యకర్తవ్యమని యావిర్బంధనమెందుల కని శంకింపబడు. విష్ణ్వాదిభక్తులకుకూడ నిత్యము, అంతకాలమునందునూ విష్ణ్వాదిధ్యానమునే చేయువారలకి విష్ణ్వాది స్వరూపావత్తి ప్రాప్తించును. ఇతరకాలములయందు నియమముగ విష్ణ్వాదులను భజించువారలకు విష్ణ్వాది లోకప్రాప్తి యే. ఈనియమముబ్రహ్మవేత్త కేకాదు, సర్వసాధారణము. అని “యం యం వాఽపి” అనుశ్లోక ముచే చెప్పుచుండెను.

శక్తుడుకాని, అన్యడుకాని, “తద్భావభావితః” శివాదులయొక్క కాని, అభీష్టవస్తువుయొక్క కాని, శత్రువుయొక్క కాని, యితరునియొక్క కాని స్వరూపము “భావితః” భక్తచేకాని, ప్రీతిచేకాని, మోహము చేకాని, ద్వేషముచేకాని, భయముచేకాని యెల్లపుడు బుద్ధివిషయముగ నెవనిచే చేయబడునో యట్టివాడు తద్భావభావితుడనబడును, ఎల్లపుడు తత్త్వరూపమునే భావనచేయువాడై అంతకాలమునందే యేభావమును శివునికాని, విష్ణువునుకాని, యితరమైన ఏయియమైనదానినికాని పూర్వసంస్కారముచే స్మరించువాడై శరీర మును యెవడు విడచునో వాడు తనచే చింతిత్వరూపమునే పూర్వకాలీనోత్తరకాలీన ధ్యానశక్తిమహిమచే

గీ॥ తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు మా మనుస్మర యుష్య చ ।

మ య్యర్చితమనోబుద్ధి ర్నా మే వైష్య స్యసంశయః ।

121

ప ద వి భా గ ము :— తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు మాం అనుస్మర యుష్య చ మయి-
అర్చితమనోబుద్ధిః మాం ఏవ ఏష్యసి అనంశయః 122

ప్రతిపదార్థము :— తస్మాత్=దేహాంతరస్థాప్తియం ద స్త్యస్తరణపాతువగుటవలన; సర్వేషు
కాలేషు=సర్వకాలములయందు; మాం=నన్ను; అనుస్మర=స్మరింపుము; యుష్యచ=స్మధర్మమగు యుద్ధము
చేయుము; మయి=నాయందు; అర్చితమనోబుద్ధిః; అర్చిత=ఉంచబడిన; మనోబుద్ధిః=మనోబుద్ధులుకలవాడనై;
మామేవ=నన్నే; ఏష్యసి=పొందగలవు; అనంశయః=సంశయము లేదు. 123

శాంకరభాష్యమ్ :—

యస్మా దేవ మంత్రా భావనా దేహాంతరస్థాప్తా కారణమ్- తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు
మా మనుస్మర యథాశాస్త్రం యుష్య చ యుద్ధంచ స్వధర్మం కురు, మయి వాసుదేవేర్చితే
మనోబుద్ధి యస్య తవ స త్వం మయ్యర్చితమనోబుద్ధి స్స న్మా మేవ యథాస్మృత మేష్య స్వా
గమిష్య స్యసంశయో న సంశయోఽత్ర విద్యతే । 124

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇట్టి యస్త్యభావన దేహాంతరస్థాప్తియందు హేతు వగుటవలన సర్వకాలములయందు
శాస్త్రమునందు చెప్పిన రీతి సతిక్రిమింపక శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరించి నన్ను స్మరింపుము.
స్వధర్మమగు యుద్ధమును చేయుము. వాసుదేవునియం దర్చితమైన మనోబుద్ధులు కల

ధ్యేయస్వరూపముచే పొందుచున్నాడు. కేవలాధావనమాత్రపుణ్యకర్మచే యా యా స్వరూపమును
పొందడు. బ్రాహ్మణు డిందుగ్రిహూర్చి యాగ మొనరించి యిందగ్రీత్యమును పొందడు. అట్లే శ్రీవణమాత్ర
ముచే బ్రహ్మనిత్తు బ్రహ్మభావమును పొందడు. ఈవిషయముచే “నాయ చూక్మా ప్రవచనేక లభ్యో న
మేధయా స బహుచా శుశ్రేష” అను శ్లోకము బోధించుచున్నది. మరేమనిన? యెల్లప్పుడు “తద్భావ
భావితః” (తప్య బ్రహ్మణః భావః స్వరూపం యేక భావితః, స తద్భావ భావితః) అని విగ్రహము, ఎవ
నిచే బ్రహ్మస్వరూపము స్వాత్మచే యనుభవమొందించబడెనో యట్టివాడు తద్భావభావితు డనబడును. లేక,
బ్రహ్మస్వరూపము యెవ్వనిచే భావితమో అనగా నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే సంభావితసమ్యక్జ్ఞానముచే
నెననిచే పొందించబడెనో యట్టివాడు తద్భావభావితు డనబడును. అట్టివాడే బ్రహ్మభావమును పొందు
చున్నాడు. ఈవిషయముచే “య మే వైషవ్యణుకే తేన లభ్యః” అనుశ్లోకము బోధించుచున్నది. కాన
నిత్యనిరంతర ధ్యానముచేతనే ధ్యాతకు భగీమరక్షిటన్యాయముచే ధ్యేయస్వరూపావత్తి లభించును. కాన
బ్రహ్మచేత్రలకు విదేహముక్తిని కోరు యతిశ్వరులకు (వరమహంస వరిప్రాజులకు) బ్రహ్మమే యను
సంధానమొనరింపవలసిగలిగింది. ఎన్నడును బ్రాహ్మ మనుసంధేయముకావని సిద్ధమగుచున్నది. 125

—† ౧వ అధ్యాయము ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— మరణకాలమున వరవకుడైనవానికి దేహాంతరస్థాప్తియందు
కారణము ఘోరస్మరణసంజనితమైన యంత్యమగు భావనయే. కాన, వావిషయకమైన యంత్యభావన
యొక్క పుట్టుటకొఱకు సర్వకాలములయందు మరణకాలమునకు ఘోర్యమునందే యావరముచే సగుణకగు

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

వాడవై నన్నే పొందగలవు. ఈవిషయమై సంశయ మెంత మాత్రము లేదు. ఈశ్లోకమున భగవదనుసంధానము చేయదగినదని చెప్పి స్వధర్మమగు యుద్ధమును చేయుమని చెప్పుట వలన కర్మజ్ఞానసముచ్చయము భగవదభిప్రీతమే యని శంకింపజరదు. మనోబుద్ధిగోచరమైన విఖిలవిషయవాతము బ్రహ్మమే యని భావన చేయుచు “యుద్ధస్య” యుద్ధము చేయుము అని చెప్పు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే బ్రహ్మాతిరిక్తమైన క్రియాదికలాపమున కభావమును చెప్పుట వలన విచట కర్మజ్ఞానసముచ్చయము వివక్షితము కాదు. అనియే యర్థము. 124

విశ్వరూప స్మరింపుము అంతఃకరణవరికుద్ధి లేని యెల్లపుడు స్మరణచుట కశక్తుడవగుచో అంతఃకరణ వరికుద్ధికోటకు స్వధర్మమగు యుద్ధాదికమును చేయుము. ఇట్లు నిత్యునై మిత్తిక కర్మానుష్ఠానము చేసినచో పాపము తీరింప భగవంతుడను. వాసుదేవుడను అగు వాయుం దర్శింపబడిన మనోబుద్ధులు కలవాడవై యెల్ల పుడు మచ్చింతనపరుడవై నన్నే పొందగలవు ఈవిషయమై సందేహము లేదు. ఈసగుణబ్రహ్మచిత్తము నగుణబ్రహ్మోపాసకుల కంత్యభావవాసానేక్షవలన ఉపాసకులకు చెప్పబడెను. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానులకు నో జ్ఞానసమకాలమునందే అజ్ఞాననివృత్తిరూపమైన మక్తి సిద్ధమగుటవలన వారలకంత్యభావము లేదు. పేక్ష లేదు. శంకరానందీయము:— బ్రహ్మవేత్తలగు యతులకు ధ్యానమున కవశ్యకరమైనవిధానములను చెప్పిన యుద్ధమునే యర్థమని విషయము. జేసికొని “తస్మాత్” అను శ్లోకముచే గృహపరచయించెను

చరమకాలిన్దృశ్యభావన యవిద్యామూలక మగుటచే శరీరారంభపాతవు. కాని నీవు సర్వకాలంబల యందు ఆహారపిచార శయ్యాననాదులయందు, సర్వావస్థలయందు సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మమును దేయర్పింపబడిన మనోబుద్ధులు కలవాడవై (ఇచట ‘మయి’ అనునది విషయవస్తమి.) బద్ధియనగ అహమృత్తి, ఇదంవృత్తి, మనస్సు వాటికి విషయముగ నన్నే చేసుకొని నాస్వరూపముగ స్థాపితమైన మనోబుద్ధులు కల వాడవై అహమర్థము ఇదమర్థము నగు నన్ను స్మరింపుము. యెవృత్తిచే నన్ను స్మరించుచో అగా విషయముగ చేసుకొనుచో దాని ననుసరించియే అనుగతమైన జాతీయవృత్తిచే నన్నునుసంధానము చేయుము. మధ్యమధ్య భిన్నవృత్త్యనుసంధానము చేయకుము. అట్లుగుచో బ్రహ్మవాసన నశింపకుండును అదియే లేనిచో సంసారము నివర్తించదు. అందువలన పుంభానుపుంభముగ యవిచ్ఛిన్నసర్వవృత్తిచే “సర్వ మిద మహం చ బ్రహ్మైవ” అని యెల్లపు డనుసరించినవాడవగుచో పరబ్రహ్మమునే పొందగలవు. వాకట్టి బ్రహ్మభావము పొందించునా? పొందినదా? యని సంశయ మీవిషయమై చేయవలదు. నావాక్యమును నమ్ముము. విజాతీయప్రతికూలపాతముగ సర్వదా “సర్వం బ్రహ్మైవ” అని యెల్ల ముకొను నాకు జీవితసిద్ధి యెట్లును శంకను తొలగించుటకు “యుద్ధవ” అని చెప్పుచుండెను.

నీవు ఊర్జియుడవు కదా. ఊర్జియజీవసాధనమగు యుద్ధమునుకూడ చేయుము. బ్రహ్మనుసంధానము, యుద్ధక్రియ ప్రతికూలభేదముచేతను, సాధనభేదముచేతను, స్థితిభేదముచేతను వశస్వరవిరుద్ధములగుటవలన బ్రహ్మనుసంధాన యుద్ధక్రియలకు యేకకాలమునందు యేకపురుషాన్తమేయత్వము సంభవించునందున యారెంటిని యొక్కసారి చేయుట యెట్లు శక్యమగును. అని శంకింపజనదు “బ్రహ్మైవైతం బ్రహ్మ హవిః” అని పూర్వోక్తరీతిచే కర్త, కణణము కారణం, భోక్త, భోజ్యము భోజనము సర్వము బ్రహ్మమే” అని సర్వత్రబ్రహ్మదృష్టిచే శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజక మగు కర్మ చేయదగును. అతిరిక్తకర్మచేయరాదు. విద్యాంసుడు కూడ నతిరిక్తకర్మను చేయుచో అతిప్రవృత్తిచే వాననావృద్ధి యగును. దానిచేతిరిగి సంసారము పొందించును. బ్రహ్మవేత్తకు సర్వదా బ్రహ్మను సంధానమే చేయదగినది.

బా షోః త్కర్ష దీపిక - ఎల్లపు డభ్యుదయన పాఞ్చపర్యాయాణకాలమునందు గూడ నుద్బుద్ధమై స్వప్నియమును పొందించినవైరుగుచున్నది. అందువలన సర్వకాలములయందు అదరముతో నైరస్త్యముగ నన్ను సగుణముగ కాని, విరుణముగ నని శ్వాద్యప్రసాదితకృమింపకుండగ స్మరింపుము. శ్చత్రియకర్మమగు యుద్ధమును చేయుము. "న చలతి విజవర్ణధర్మతో య స్సమమతి రాత్మసుహృద్విపక్షపక్షే । న హరతి న రహన్తి కించిదుచ్చైస్సితమనసం త మవేహి ఘృతమ్" అని విష్ణుపూజమున శవ వర్ణధర్మమునుండి చలంపకుండుట విష్ణుభక్తలక్షణముగ జెప్పబడెను. శ్రీకృష్ణపరమార్థచేగూడ యుద్ధ్యచః, (యుద్ధము చేయుము.) అని చెప్పబడెను. ఈ చెప్పబడిచే యుపాసనకు కర్మకు సముచ్చయము చెప్పబడెను. నాయందర్పితమైన మనోబుద్ధులుకల నీవు నన్నుగూర్చియే రాగలవు. ఈవిషయమున సందేహములేదు. 131 పరమార్థప్రపంచము -

శ్రీకృష్ణుడు మరణకాలమునందు వివశుడైనవానికి స్మరణప్రయత్న మెట్లు సంభవించును? అనుశంకను "తస్మాత్" అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

నిరస్తమ తద్భావముచే (స్మరణరూపవదార్థముచే) వానికమైన చిత్తము కలనాడగుటవలన సుఖదుఃఖ భోగసమయములందు యెల్లపుడు నన్ను స్మరింపుము. (స్మరణాహూతునిగజేయుము) అట్టినిరంతరానుసంధాన సంస్కారముచే మరణకాలమునందు గూడ స్వయముగనే స్మరణము సంభవించును. చిత్తుద్ధిలేనిచే స్మరణము సంభవించదు. కాన యుద్ధరూప మగు స్వభూతకర్మమును చేయుము, ఇట్లే మరణకాలమునందుగూడ నాయందు దర్శింప మనోబుద్ధులుకలవాడవైన విశ్వయముగ నన్నే పొందగలవు. చేహంతకాలమునందు మదాకారసంకల్పము (నిర్భయముగ) నాయందే సంభవించును. ఇట్లు చేయుచో ఘృత విక్షపాతిని యగు నన్నే పొందగలవు. ఇవట "మామేన" అను ఏవకారమున యికటలను పొందవని యర్థము. కాననేనే అంతర్యామిప్రసూపమున నుండి స్మరణయందు ప్రవర్తించజేయుదును. మరియు దేహావసానముననున్నప్పుడు విస్మరింపజేసి నాచుభిముఖముగ నాకంచెదను. అని యర్థము. ఈవిషయమే "స్వప్నాశ్వాప్యశ్మసారం నయతి తనకతాం చాంతికం చుంబికాశ్మ సూతేగ్నిం సూర్యకాంతో ద్రవతి తదవర శృండ్రసూర్యాగ్నిముఖ్యాత్" హంత్యన్నంసంన్నిదానా ద్విషమతిగహనో హ్యస్తి పశ్యప్రభావో జీవానాం మక్తి రేవం భవతి భగవతః కింపున ర్భావనాః, స్వప్నాశ్మ (పరభువేది) తనను తాకిన యినుమును సువర్ణముగ జేయును. చుంబికాశ్మ (సూదంబురాయి) యనుము నాకంచును. సూర్యకాంతమణి సూర్యునకభిముఖముగ నుంచిన యగ్నిని వృద్ధింపును. చంద్రకాంతమణి చంద్రుని యభిముఖమువలన ద్రవించును. విషము తన సన్నిహితమాత్రముననే యన్నమును తినినవానిని నశింపజేయును. పశ్యప్రభావ మెట్లున్నదో తెలిసికొనుటకు శక్యముకాదు. ఇట్లే జీవులకు భగవంతుని భావన చేయుటవలన ముక్తి సంభవించుచున్నది. అని బోధించుచున్నది. 132

నీలకంఠీయము :— అంతకాలముగ నన్ను జేరుటకై సర్వకాలములయందు నన్ను స్మరించుము. ఇట "యుద్ధ్యచ" అని చకారమువలన కర్మకు, ఉపాసనకు సముచ్చయము సూచింపబడుచున్నది. ఒకే యధికారి జ్ఞానకర్మసముచ్చయము నంగీకరించి యట్లాచరింపజూచుచో జ్ఞానయోగమున యకర్మత్వప్రకృత్యయము, కర్మయోగమున కర్మత్వప్రకృత్యయము యావశ్యములుగాన నవి పరస్పర విరుద్ధములై పరస్పరప్రతిబంధకములగును. కాన జ్ఞానకర్మసముచ్చయము పొనగదు. పైవిధముగ గాక కర్మ, ఉపాసనలకు సముచ్చయము నంగీకరించి, యొకే యధికారి యాచరించినచో కర్మత్వప్రకృత్యయ మారెంటికి యావశ్యకమేగాన యట్టి విరోధము సంభవించనేరదు. (శిష్టము గతార్థము.) 133

గీ॥ అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా ।

పరమం పురుషం దివ్యం యాతి స్థానమచింతయన్ ॥

॥౮॥

ప ద వి భా గ ము : — అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా పరమం పురుషం దివ్యం యాతి స్థానమచింతయన్ ॥

ప్రతిపదార్థము : — హేపార్థ = ఓయస్థనా! నాన్యగామినా = విషయాంతరమునందు ప్రవేశించు స్వభావములేనట్టి, అభ్యాసయోగయుక్తేన = విజాతీయ ప్రత్యయశూన్యమైనయేక వస్తువిషయకతుల్యప్రకృత్యయా వృత్తిరూపమగు యోగముతోకూడిన, చేతసా = చిత్తముచే, అనుచింతయన్ = శాస్త్రాచార్యోపదేశము ననుసరించిచింతించువాడు, దివ్యం = సూర్యమండలమందుండిన, పరమం = నిరతిశయమైన, పురుషం = పురుషుని, యాతి = పొందుచున్నాడు,

శాంకరభాష్యమ్ : —

కించ — అభ్యాసయోగయుక్తేన మయి చిత్తనమర్పణవిషయభూత ఏకస్థిం స్తుల్య ప్రకృత్యయావృత్తిలక్షణో విలక్షణప్రకృత్యయానంతరితోభ్యాస సృజాభ్యాసో యోగ స్తేన యుక్తం తత్తైవ వ్యాపృతం యోగిన శ్చేత స్తేన చేతసా నాన్యగామినా నాన్యత్ర విషయాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన యర్థము ననుష్ఠానముజేయువాడు అంతకాలమున భగవంతునే పొందునని “కించ” అనుదానిచే చెప్పబడెను. చిత్తనమర్పణమునకు విషయభూతుడనగు నాయందే విజాతీయప్రకృత్యయశూన్యమైన సజాతీయప్రకృత్యయముల యావృత్తిరూపమగు

—* ౨ అధ్యాయము ౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — ఇట్లు అర్జునునిచే చేయబడిన యేడుప్రశ్నలకు సమాధానమును చెప్పి ప్రాణప్రాయశ్చాలమున భగవదనుస్మరణమునకు భగవత్ప్రార్థనరూపఫలమును వివరించుటకు “అభ్యాసయోగముయుక్తేన” అను శ్లోకమును ప్రారంభించెను.

అభ్యాసమనగ విజాతీయప్రకృత్యయము మధ్య మధ్యలేకుండగ నాయందే సజాతీయప్రకృత్యయప్రవాహము. ఈ యభ్యాసము పూర్వమున షష్ఠాధ్యాయమున వ్యాఖ్యానింపబడెను. అధ్యాస మనెడి యోగము (సమాధి) తో కూడినట్టియు, అనగా నట్టి సమాధియందే వ్యాపృతమైనట్టియు, ఆత్మాకారవృత్తుల కంటె యితరమగు వృత్తులతో శూన్యమైనట్టియు, అభ్యాసపాటవముచే విషయాంతరమునందు నిరోధప్రయత్నము లేకున్నను ప్రవేశించు స్వభావము లేనట్టి మనస్సుచే నిరతిశయము, పూర్ణము, ద్యోతనాత్మకమునగు యాదిత్యుని యందుండిన “యశ్చాసా వాదిత్యే” అను శ్రుతిబోధితమైన బ్రహ్మమును ఓయర్జునా! శాస్త్రాచార్యోపదేశముననుసరించి ధ్యానించువాడు బొందును.

॥౮॥

శంకరానందీయము : — ఆత్మజ్ఞానముచే దగ్ధమైన నిఖిలకర్మలకల బ్రహ్మవేత్తకు కర్మయే లేమింజేసి భావోరీతస్మృతి, అట్టి శరీరప్రాప్తి యెట్లుసంభవించు ననెడవా? కర్మగతివిచిత్రమగుటవలనబ్రహ్మతత్త్వము తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది. మరియు అట్టి కర్మగతిచే బ్రహ్మసంసారము కూడ నిరుద్ధము

శాంతకభాష్యమ్ :—

తరే గంతుం శీల మస్యేతి నాన్యగామి, తేన నాన్యగామి * పరమం నిరతిశయంపురుషం దివ్యం దివి సూర్యమండలే భవం యాతి గచ్ఛతి హేపార్థ! అనుచింతయ న్నాస్త్రిచార్యోపదేశ మను ధ్యాయ నిత్యేతత్ ॥

॥౮॥

శాంతకభాష్యత్వబోధిని :—

యథ్యాసముతోగూడిన, విషయాంతరమునందు ప్రివేశింపని చిత్తముచే శాస్త్రాచార్యోపదేశము ననుసరించి సూర్యమండలమధ్యవ ర్తి యగు నిరతిశయపురుషుని ధ్యానించుచు యాపురుషునే పొందును.

॥౮॥

కావలసి యున్నది. అని శంకింపజనదు, మధ్యపాఠము మధ్యరసయోగముచే ప్రారబ్ధకృతమైన బాహ్యమైనదానిని దేనినికలపక మధ్యరసయోగముచే ప్రాప్తమైన కార్యముకే ఎట్లు చేయునో, అట్లే ప్రాప్తమైన అబ్యాస యోగబలముచే యోగి బ్రహ్మస్వరూపమునందు లీనమైన యంతఃకరణకలపాదగుటచే స్వయముగ ప్రాణవేద నను స్థానంబుల కర్మను, కర్మకార్యమును తలపడు. అబ్యాసయోగబలముచే బ్రహ్మమునే ధ్యానించుచు. బ్రహ్మముచే పొందునను యోగయముచే “ అబ్యాస యోగయంత్రేన ” అని చెప్పుచుండెను.

‘అబ్యాసయోగయంత్రేన’ తీవ్రమోక్షచ్ఛిద్రేతను, అతివైరాగ్యముచేతను బ్రహ్మైక్యపరముగ చిరకాలము త నిరంతరము క్రియమామైన విజాతీయప్రకృత్యానంతరిత సావ్యకాలికసజాతీయ ప్రకృత్యాదృశ్యతీయే యథ్యాసము అని యనిపించుకొనును ఇట్టి యథ్యాసముచే ప్రాప్తమైన నిర్వికల్పసమాచియే యోగమన బడును. అట్టి యోగముచే బ్రహ్మకార్యము పొందినట్టియు, అందు లననే “నాన్యగామినా” భావికర్మను, కార్యమును, ప్రాణేంద్రియాదివిక్షేపమును, యిహమును కాని మననచేయుటకు శక్తిలేని దగుటచే “నాన్య గామి” అని చెప్పబడును అట్టి మనస్సుచే చెప్పబడినరీతిని స్వరూపమునే ధ్యానించు బ్రహ్మవేత్త నిరతిశయ మహ్మ్యసంపన్న మైన ప్రకృతైక రూపమైన పురుషుని పొందుచున్నాడు.

॥౮॥

ప ర మా ర్త ర ప్ర పః :— సంతతస్మరణకు అబ్యాసమంతరంగసాధనము. అని “అబ్యాసయోగయంత్రేన” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

తీవ్రప్రవృత్తాదుల ఎండి మనస్సును మరలించుట యథ్యాసమనబడును. పరమేశ్వరునియందు మనస్సును లగ్నము చేయుట యోగ మనబడును. అట్టిఅబ్యాస, యోగములతో సమాహితమైనట్టియు, పదార్థాంతరముల యందు పాజ్ఞులమైనట్టి చిత్తముచే ద్యోతనాత్మకమగు పరమేశ్వరుని చింతించువాడు పరమాత్మనుపొందు చున్నాడు

॥౮॥

నీ ల క ం రీ య ము .— “తీతస్థితౌ యత్సోఽబ్యాసః” అని యబ్యాసము సూత్రిత మయ్యెను. ద్వేయమగు వస్తువునందు చిత్తమును స్థిరముగా జేయుటకై చేయు ప్రయత్నము యథ్యాస మనబడును. (విజాతీయప్రకృత్యములచే అంతరితములు కాని సజాతీయ ప్రకృత్యములను ప్రవాహరూపముగా జేయుట అబ్యాసమనబడును.) అందు భావింపదగు విషయముసిద్ధమనియు, యసిద్ధమనియు రెండువిధములు, విష్ణు ప తిమాదికము, విరాడ్రూపాదికము సిద్ధవిషయ మనబడును. మానసపరికల్పితమగు ప్రతిమాదికము అసిద్ధ విషయ మనబడును. ఆయసిద్ధవిషయమైన మనస్సునకు ప్రతిమాకారతానంపాదనమునందును, యామానసపరి కల్పప్రతిమయందు స్థైర్యసంపాదనమునందును ద్విగుణీకృతమగు యత్నము చేయవలసియుండును, సిద్ధ విషయమునందన్ననోచితస్థి కరణమునకై యొకేప్రయత్నము జేయదగును. అట్టియథ్యాసయోగయంత్రము అనన్యగామియు నగు మనస్సుచే పరమపురుషుని స్మరించుచున్నవాడు యాపరమాత్మనే పొందును.

గీ॥ కవిం పురాణ మనుశాసితార, మజోరణీయాంస మనుస్మరే ద్యః।

సర్వస్య ధాతాగ మచిన్త్యరూప, మాదిత్యవర్ణం తమనః పరస్తాత్ ॥

ప ద వి భా గ ము :— కవిం. పురాణం. అనుశాసితారం. అశోః. అణీయాంసం. అనుస్మరేత్. యః.

సర్వస్య. ధాతారం. అచిన్త్యరూపం. ఆదిత్యవర్ణం. తమనః. పరస్తాత్ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— కవిం=సర్వజ్ఞాదైన్యము; పురాణం=చిరంతనుడును; సర్వస్య=నిఖిలజగత్తు నకు; అనుశాసితారం = అనుశాసకుడును; అశోః=అణీయాంసం = సూక్ష్మమయినదానికంటె సూక్ష్మతరమును; సర్వస్య=నిఖిలకర్మఫలములను; ధాతారం=విచిత్రముగ ప్రాణులకొరకువిభాగముచేసి ఇచ్చునట్టియు; అచిన్త్య రూపం=యెవరిచేతనుయూహించుటకుశక్యముకాని రూపముకలిగినట్టియు; ఆదిత్యవర్ణం=సూర్యునియొక్కవలె; నిత్యవైభవప్రకాశకల; తమనః = అజ్ఞానాంధకారముకంటె, పరస్తాత్ = పరుడయిన అపరమాత్మను; యః= ఎవడు; అనుస్మరేత్=స్మరించునో.

శాంకరభాష్యమ్ :-

కిం విశిష్టం చ పురుషం యాతీ త్యుచ్యతే— కవిం కాంతదర్శిణం సర్వజ్ఞం పురాణం చిరంతన మనుశాసితారం సర్వస్య జగతః ప్రశాసితార మజో స్సూక్ష్మా దప్యణీయాంసం సూక్ష్మ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

పూర్వశ్లోకమునందు పరమపురుషుని ధ్యానించువాడు పరమపురుషుని పొందుననిచెప్పబడెను. అపురుషు డెట్టివాడనిన 'కవిం' కాన్తదర్శి. అనగాఅతీతనిఖిలవస్తుదర్శనశీలుడు. దీనివలనతెలిస యాశయ మేమి? సర్వజ్ఞుడు మరియు 'పురాణం' అదిమత్తగు నిఖిల జగత్తునకు కారణ మగు

—: ౮వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— తిరిగి చేయుటగు, పొందదగిన పురుషునివిశేషముగ 'కవిం' అను శ్లోకముచే జెప్పబడెను.

'కవిం' కాంతదర్శియు, (అనగాఅతీతానాగత్వం మాననిఖిలవస్తుదర్శియగుటచేసర్వజ్ఞుడు) సర్వకార ణుడగుటవలన యనాదియు, సర్వజగన్నియంతయు, సూక్ష్మమగు ఆకాశమునకుకూడ యుపాదానమగుటవలన ఆకాశముకంటె సూక్ష్మతరుడును, సర్వకర్మఫలములను ప్రాణులకొరకు విచిత్రముగ 'ఫల మత ఉపపత్తే' అను న్యాయమున విభజించువాడును, అపరిమిత మహిమకలవాడగుటచే సూహించుటకుగూడ శక్యముకాని రూపముకలివాడును, సూర్యునిప్రకాశవలె సకలజగదవభారకప్రకాశకలవాడును, కనుకనే అజ్ఞానరూపమగు మోహస్తారతమనస్సునకు అతీతుడును, (అనగా ప్రకాశరూపుడగుటచే తమోవిరోధి యని భావము) యగు పరమేశ్వరుని యెవడయినను స్మరించుచో అట్టివాడు పయిన పేర్కొనబడిన లక్షణములుగలపరమపురుషుని పొందునని పూర్వశ్లోకములలో నన్వయము.

"య ఏవ మేతాగం ర్లోకా నాత్మనేన ప్రతిష్ఠితాన్ వేదాత్మైవ భవతి" (ఎవడిలోకముల నాత్మ యందే ప్రతిష్ఠితములుగ దెలిసికొనునో వాడాత్మయే యగుచున్నాడు.) అను కృత్యుక్త కీర్తిని సవాత్మయగు పరమాత్మయొక్క యుపాసనమును చెప్పి, అట్టి యుపాసకునకే "యోఽహం విజ్ఞానఘన ఉత్కృష్టన్ కేన కతరద్యావస్తాన ముత్సృజ్యోక్త్రామత్" (ఈ విజ్ఞానఘనము ఉత్కృష్టమిందువాడై దేనిచేయే సానమును విడచి యుత్కృష్టమిందును.) అని యుత్కృష్టగుణము నుపకృమించి, శరీరమునుండి యుత్కృష్టమనఃప్రకారమునే వర్ణిం

శాంకరభాష్యమ్ :—

తర మనుస్మరే దనుచింతయే ద్దః కచ్చ త్సగ్యస్య కర్మఫలజాతస్య ధాతారం విచిత్రతయాప్రా
జీభ్యో విభక్తారం విభజ్య దాతార మచింత్యరూపం నాస్య రూపం నియతంవిద్యమానమపి కేనచి
చ్చింతయితుం శక్యత ఇ త్యచింత్యరూపస్త మాదిత్యవర్ణ మాదిత్యస్వేవ నిత్యచైతన్యప్రకాశో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

టువలన అనాదియు, “అనుశాసితారం” సర్వజగత్తును శాసించునట్టియు, సూక్ష్మమగుయాకాశ
మునకుకూడ నుపాదానకాంగమగుటువలన సూక్ష్మతరము, కర్మఫలనముదాయమునుపాఞ్చుల
కొరకు విచిత్రముగ విభజించి యుచ్చనట్టియు, (పరమపురుషునిశీలనియతరూపమున్ననుదానిని
యెవరు నూహించుటకు శక్యముకాదు.) అట్టిరూపము కలిగినట్టియు* సూర్యునియొక్కవలెనిత్య

చుటకు. ‘అపునర్భూయ కోఽభినవోతి : కోశం ఛిత్వా శీరకపాలం ఛిత్వా అక్షరం భినవోతి . మృత్యుర్వై
వరే దేవే ఏకీభవతి’ (మోక్షముకొరకు మృత్యుంబరికమును భేదించును. కోశమును భేదించి శీరకపాలమును
భేదించును. శీరకపాలమును భేదించి అక్షరమును (ఓంకారమును) భేదించును. (ఇదియేమృత్యువు) పరమా
త్మయం దేవీభవిషును.) అని ఉత్కర్షిస్తులకు పరదేశతాత్పర్యము చెప్పబడెను. అట్లే యిచ్చటను ‘సాధిభూ
తాదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విమః’ అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే న్వాత్మకమగు పరమాత్మస్వరూప
మైన తనయుపాసనను చెప్పి, ఆత్మకర్వోపాసనకు ఉపాసనాపరిపాకదశయందు, అంతకాలమునందును
“మామేవ” అని ఉత్కర్షియజ్ఞము, ఉత్కర్షణకాలమునందు విద్వాంసునకు చేయదగిన కార్యమును
మాచించి యిప్పుడు ఉత్కర్షింతుడైన ఉపాసకునకు పొందదగిన పరతత్త్వమును వెనుక సన్నిహితశ్లోకముచే
నిర్దిష్టమైనదానినే విశేషములతో “కవిం” అను శ్లోకముచే ప్రతిపాదించుచుండెను.

అతీతానాగతవర్తమానసర్వప్రామల్యము, తత్కర్మములను, తత్కర్మలను, చిత్రవిచిత్రమగుప్రాశికర్మ
ఫలమును అవ్యవహానముగ తెలిసికొనునాడు కాన “కవి” యనబడును. (సర్వజ్ఞుడు) అందువలననే సర్వ
ప్రాణుల బుద్ధికోశమునందుండి యాయా ప్రాశికర్మల ననువరించి నియమించునట్టియు, సర్వప్రాశికాతము
నకు అనేకకోటికల్పార్జితమైన ప్రాశికృతకర్మలకు ఫలమును యిచ్చునట్టియు, అతీసూక్ష్మమగు నాకాశమునకు
కూడ కారణమగుటవలన నతీసూక్ష్మమయినట్టియు, కనుకనే సర్వకారణమగుటవలన ననాదియైనట్టియు, అతి
సూక్ష్మమగుటవలన (1) అనాదియగుటవలన (2) అప్రమేయమగుటవలన వాచ్ఛిన్యులకుగోచరుడు కాన
ట్టియు, సూర్యునిప్రకాశవలె నిర్దిష్టమైన చైతన్యప్రకాశ కలిగినట్టియు, మోహాత్మకమగు యజ్ఞానముకంటె
తత్కార్యముకంటె వెనుకల యున్నట్టి (అనగా అజ్ఞానతత్కార్యసంబంధములేనట్టి) పరమాత్మరూపమగునన్ను
యెవడు స్మరించునో (అనగా అనేకజన్మార్జిత పుణ్యపుంజవసాకసమాసాదిత పరమేశ్వరప్రసాదసంపన్నుడై
పూర్వమునం దభ్యస్తయోగబలముచే అంతకాలమునందు యెవడు నన్ను స్మరించునో) అట్టివాడు పరమపురు
షుని పొందుననియు తరశ్లోకముతో నన్వయింపవలెను.

భాష్యో త్కర్మరదీపిక :— పురుషుని యెట్టి వానిగ స్మరించును? అనునంకపై “కవిం” అను
శ్లోకమును చెప్పుచుండెను.

“కవిం” క్యాంబిదర్శియు, కనుకనే యతీతాదిసంజ్ఞానముకలవాడగుటచే సర్వజ్ఞుడును, “పూణం”
తార్యకారణరూపమగు సర్వమునకుహేతుమగుటచేతను అనాదియగుటచేతను చిరంతనుడును, “అనుశాసితారం”

శాంకరభాష్యమ్ :—

వల్లో యస్య త మాదిత్యవర్ణం తమనః పరస్తా దజ్ఞానలక్షణా న్మోహాంధకారా త్పరం త మను చింతయ న్నాతీతి పూర్వే జైవ సంబంధః ॥

॥౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

చైతన్యప్రకాశముకల వర్ణముకలిగినట్టియు, అజ్ఞానస్వరూపమగు మోహాంధకారముకంటె పరుడైన యాపరమపురుషుని యెవడు స్మరించునో వాడు పరిమాత్మను పొందు నని పూర్వశ్లోకముతో నన్వయింపదగును.

॥౯॥

అంతర్యామిరూపముననర్వమును వియమించువాడును. “అహోరణియాంసం” సూక్ష్మైకాశముకంటె సూక్ష్మమునగు పరమపురుషుని స్మరించువాడెవడైనను పరమపురుషుని పొందును. ఇట్లుంటే “విశిష్టజాత్యాదికము కలవాడే పూర్వోక్తవిధముగ జింతించిన పరమపురుషప్రాప్తి యగుచుగాని, అస్మరించువాడు విశిష్టజాత్యాది సంపన్నుడు కానిచో పరమపురుషాన్ని కానేరదు శంక తొలగింపబడెను. “నర్వస్య సతారం” నమస్తమగు కర్మఫలమును కర్మవైచిత్ర్యము ననుసరించి ఎఱచుచి సర్వప్రామలకు నిచ్చువాడు. (అనగా సర్వాధ్యక్షుడగు నాపరమేశ్వరుడు దేవ, గంధర్వ, యక్ష, రక్ష, పిశు, పితృ, విశాచ, భూత, జూయజ, అంధజ, ఉద్భిష్టాదిహవము, విద్యుత్, వియత్, పృథివీ, ఆద్య, చంద్ర, గ్రహ, నక్షత్రాదివిచిత్రము, వివిధప్రాయ్యవచోగార్హస్థానసంధానముతో గూడినదియు, అతినిపుణులగు శిష్యుల మనస్సుచే నూహించుటకు కూడ శక్యముకానిదియు నగు ఈజగత్తుయొక్క సృష్టి, స్థితి, సంహారములకు జేయుచు దేశకాలవిభాగజ్ఞుడగుటచే న్వస్వకర్మానురూపమగు కర్మఫలమును కర్మకారులకు యిచ్చువాడు అని యర్థము.)

“ఈదెప్పిన యచింత్యప్రభావము కర్మకే యుండుటచేతను, నర్వులు కర్మను ఫలహేతుని యంగీరించుటచేతను కర్మనుండియే యాయాఫలములు ప్రాప్తించునన్నవని యంగీకరింపదగును, ఇట్లుచో ఫలప్రదాతగ వేరే యాశ్వరుని కర్పించుట వ్యర్థము కాదా ?” అని శంకింపవలదు, ప్రత్యక్షముగ నశించునదియు, కనుకనే యభావరూపము నగు కర్మనుండి భావరూపమగు ఫలము ప్రాప్తంపనేరదు గాన, కర్మఫలదాత ఈశ్వరుడే యనదగును.

“కర్మ తాను నశించుకాలమునందే స్వానురూపమగు ఫలమును సంపాదించియే నశించుచున్నది. అఫలము సిద్ధమైయున్నను, తృప్తిభోక్త యయోగ్యుడగుటచేగాని, లేక, కర్మాంతరప్రతిబంధముచేగాని, యాఫలమును భోక్త యనుభవించుకొనెను, భోక్తకు యోగ్యతాప్రాప్తిచేగాని, లేక ప్రతిబంధావగమానంతరముగానిఫలభోక్త యాఫలము ననుభవించుకొనెను. దానిఫలహేతుక కర్మనే యంగీకరించిన జాలును. అట్లుంటే ఈశ్వరుని యధికముగ గల్పించుట వ్యర్థముకాదా ?” అని శంకింపవలదు. అనికారులు “స్వర్గము నన్ను పొందుగాక” అని కోరుకొనరు. ఇంకేమని, “మాకు స్వర్గము భోగ్యమగుగాక” యనియే కోరుకొందురు, కాన యెట్టిదానిని యధికారి కరుకొనునో యట్టిదియే ఫలమగుటచేతను, భోగ్యమునకే ఫలత్వముపపన్నమగును.

భోక్తప్రబంధమునకు పూర్వము భోగ్యత్వమే సిద్ధించనందున ఫలత్వమే యుపపన్నము గాదు. ఏదియున్నకాలమున సుఖముగాని, దుఃఖముగాని తనచే నినుభవించబడునో దానికే ఫలత్వము లోకమున ప్రసిద్ధము. స్వర్గసర్వకములు తీర్చిను, సుఖదుఃఖరూపములు అని తద్విషయకానుభవముండ మగాపర

నామచే వ్యవహరింపదగును. కాన యరుభవయోగ్యములై యనుభూయమానములుకాని సుఖదుఃఖములు యననుభూయమానశశశృంగములై లేనివే యగును. కనుక ఫలప్రదాతగ నీశ్వరు నంగీకరింపవలెను.

“కర్మజన్యమగు యపూర్వము ఫరోత్పత్తిపర్యంతముండునుగాన యపూర్వమువలన గర్మఫలము పుట్టుచున్న” దనెదవా? అట్లుకాదు. క్షాంతిలోష్టాదినమమగు యచేతనమునకు చేతనప్రవృత్తి లేనిదే ఫరోత్పత్తి కై ప్రవృత్తియే సంభవించదు. గాన చేతనుడగు ఈశ్వరుడే ఫలప్రదాతయని యంగీకరింపవలెను.

“అట్టిచేతనుడుండుటకు ప్రమాణము లేదు గాన, ప్రసిద్ధమగు ఫరోత్పత్తి మరొకవిధమున సంభవించదు గాన యన్యధానువవతి రూపాపావతి ప్రమాణముకే నపూర్వమే కర్మఫలమునకు కారణ” మనెదవా? అట్లును కాదు. కర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుడు అని యంగీకరించినచో నన్యధానువవతి రూపమగు అపావతి యి నీశ్వరసిద్ధిచే క్షిణించుచున్నది. మరియు, “న వా ఏష మహా నజ ఆత్మాఽన్నాదో వసుదానః” అను శ్రుతిచె గూడ ఈశ్వరుడే కర్మఫలప్రదాత యని నిశ్చయింపబడుచున్నది.

“విధిక్రూతికి విషయభావము నొప్పుటచె యాగము స్వర్గమున కుత్పాదకమని తెలియబడుటవలన “స్వర్గ కామో యజ్ఞేత” అను మొదలగు శ్రుతులు ధర్మమునకు ఫలదాత్మత్వమును బోధించుచున్నవి. అట్లుకానిచో ననుష్ఠానాత్మకమగు యాగము ఆపవ్యమానమయ్యెడిది. దానిని యుపదేశించుట వ్యర్థమయ్యెడిది. క్రూతిప్రా మాణ్యముచుబట్టి శ్రుతమగు కర్మఫలసంబంధ మెట్లుపపన్నమగునో యట్లు కల్పింపవలసి యున్నది. కాన నశించెడి స్వభావముకల కర్మ కొంత యపూర్వమును యుత్పత్తిచేయక కాలాంతరీయమగుఫలము నిచ్చుటకై సమర్థమకాదు. గాన కర్మకు యొకానొక సూక్ష్మమగు ఉత్తరావస్థకాని ఫలముయొక్క పూర్వావస్థ కానియపూర్వమును పేర గలదని యూహింపదగును. ఈవిషయ ముపపన్నము గూడ నగును.

వై నజెప్పిన విధముగ నీశ్వరుడు ఫలము నిచ్చుననుట యుపపన్నముగాదు. ఏలన! వైచిత్ర్యరహితమగు కారణము (ఈశ్వరుని) వలన విచిత్ర కారోత్పత్తి యగుపపన్నమగుటవలనను. ఈశ్వరునికి వైషమ్య వైర్మణ్యప్రసక్తి ని బట్టియు, అనుష్ఠానవైయర్థ్యమువలనను యీశ్వరుడు ఫలప్రదాత యనుట పొసగదు. కాన ధర్మమునకే కర్మఫలప్రదత్వము సిద్ధించుచున్న” దని శంకింపజనదు. “ఏష హ్యేవ సాదు కర్మ కారయతి తం య మేధోలోకేభ్య ఉన్నిసీష తే । ఏష హ్యేవ సాదు కర్మకారయతి తం య మేధో లోకేభ్య అధోనిసీష తే” ఈమొదలగు శ్రుతులచుండు ధర్మాధర్మములకు కారయిత యగుటచే నీశ్వరుడు హేతువనియు, ఫలదాతయనియు, వ్యవచేశింపబడుచున్నది.

విచిత్రకార్యానుత్పత్త్యాదిదోషములు గూడ కృత్యమత్నాపేక్షము లగుటచే నీశ్వరునియందు ప్రసక్తములు గావు. “స్వర్గకామో యజ్ఞేత” యను శ్రుతినిగూడ నీశ్వరకారణత్వవాదిక్రూత్యనురోధముగ వ్యాఖ్యానింపదగును. అందులకై ఈవ్యాససూత్రములను జూడుడు. “ఫల మత ఉపపత్తేః” క్రూతత్వాచ్చ ధర్మం జైమినిః, అత ఏవ పూర్వం తు బాదరాయణో హేతువ్యవదేశాత్” “ఫల మత ఉపపత్తేః” కర్మ లచేనారాధింపబడిన ఈశ్వరునివలన ఫలము ఉపపత్తవలన సంభవించును. “క్రూతత్వాచ్చ” కేవలము యుప పత్తి ననుసరించియే ఈశ్వరుని ఫలహేతువుగ కల్పింపము. ఇంకేమనః శ్రుత్యుదితమగుటచేగూడ నీశ్వరుని ఫలహేతువుగ దలచెదము. ఆక్రూతి యేది యనః “న వా ఏషః” మొదలగునది. సిద్ధాంతముతో మొదలిడి పూర్వపక్షమును గ్రహించుచుండెను. “ధర్మం జై మినిః” జై మిన్యాచార్యుడు ధర్మమును ఫలహేతువుగ తలచుచుండెను. “అతఏవ పూర్వంతుబాదరాయణో హేతువ్యవదేశాత్” కానక్రూత్యవపత్తివలనను ఈశ్వరునేఫలప్ర

చాతగ బాధరాయణాచార్యులు తలచెను. కేవలకర్మచేగాని, యపూర్వమువలననేగాని కర్మఫలముకలుగుననుపక్షము సూక్ష్మం “తు” శబ్దముచే వ్యావర్తింపబడును. అచేతనములగు స్మృతిపిందాదులు చేతనకుంభకారాద్యవిధిసతములై కుంభాద్యత్వాదనమునకై సమర్థములుకానేరవు. ఈవిషయము లోకదృష్టమేకదా! దృష్టముననుసరించియే దేవినయిన నిరయింబులు తగును. కాన చేతనాదిషితముగాని కర్మఫలనగాని, అట్టి యపూర్వమువలనగాని కర్మఫలసిద్ధికి యనుపవన్న మగును.

“కర్మాదికము అచేతనమగుటవలన చేతనాదిషితము. మృదాదికమువలె” అను యనుమానముచే సిద్ధమయిన కర్మాదికమునకు జీవచైతన్యాదిషితత్వం కర్మఫలోత్పత్తికై సాధనమగు” నని శంకింప దగదు. కర్మిన్యరూప, సామాన్య నియోగాది విశేషవిజ్ఞానరహితమగు చైతన్యమాత్రజీవుడు ఫలసిద్ధికియెడ నుపయోగింపడు. ఏమను ఫలసిద్ధికి పూర్వక్షణమున కుభకర్మలననుబంధము, అకుభకర్మలననుబంధము జ్యోతిష్టమమువలన స్వర్గము కలుగునని సాక్షాత్కారవదదిషితత్వమును యెల్లాహించుచుంటిమో యుద్దే వైతన్యాదిషితత్వమూహించబడుచున్నది కాని యది సిద్ధమగు సాధనం కానందున దానివలన ఫలోత్పత్తి కానేరదు.

మరియు, దేవపూజారూపమగు యాగం ఆ యాగోద్భిష్టదేవతను యనుగ్రహింపజేయుతుండ ఫలమునిచ్చునని చెప్పుటయు ననుభవవిరుద్ధము. ఏమను రాజసేవారూపమగు మారాధనము అరాజును అనుగ్రహింప జేసియె ఫలదానసమర్థ మగుచున్నది. ఈవిషయము లోకదృష్టముదా! కనుక దృష్టానుగుశ్యమునకయి, యాగాదులచేతను, దాన, పరిచార, ప్రణామ, అంజలిబంధ, స్తోత్రరూపము, ఆత్మంతశ్శ్రద్ధాగర్భియగునగు భక్తి పరిచర్యలచేతను ఈశ్వరప్రసాదము సంపాదించబడుచున్నది. అట్టి స్థాయియగు ఈశ్వరప్రసాదమువల్లనే ఫలోత్పత్తి యుపపన్నమగుచుండ యందుకై యపూర్వం నొప్పుట స్వర్గమగును.

ఇట్లే యకుభకర్మము ఈశ్వరవిరోధజనకమని క్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధము. అట్టి స్థాయియగు ఈశ్వరవిరోధమువలన యనిష్టఫలోత్పత్తియగును. రాజు చుంచినచేయువానిని యనుగ్రహించి, చెడుచేయువానిని నిగ్రహించి, వారలవిషయమై రాగద్వేషముల నెట్లు చేయడో యట్లే యీశ్వరుడుగూడ కుభకర్మచేయువానిని యనుగ్రహించి యకుభకర్మ జేయువానిని నిగ్రహించి వారియెడ రాగాదులలేక, మైశ్వునైర్మల్యరహితుడయి యుండును.

“ప్రవానప్రయోగము (ప్రవానకర్తాచరణము) చే నీశ్వరుడు ప్రసన్నుడగుచుకదా? అప్పుడు అంగానుష్ఠానముతో నేమి ప్రయోజనము” అని శంకింపవలదు. పరమాపూర్వము కర్తన్యమయినపుడు ఉత్పత్త్యపూర్వములు, అంగపూర్వములు యెట్లుపయోక్తమురో యట్లే ప్రాణారాధనము కర్తన్యమయియుండ యంగారాధనమువయోగించును. సాక్షాత్కారాధనమువలె తదమాత్య ప్రాణిజనారాధనముకూడ సుపయోగించును. కనుక దృష్టావిరోధముచే నీశారాధనమువలన ఫలసిద్ధికి యగుచునని, కర్మఫలనగాని, లేక యపూర్వమువల గాని ఫలసిద్ధికి కారణని విచ్ఛిష్టాశ్రయము.

“అచింత్యరూపం” “సూ” అనావరదేవ తత్ప్రభావత్వాత్, ప్రకాశవచ్చావైయ్యర్థ్యాత్, అహం తస్మాత్కర్తమ్” అను సూక్ష్మీకరింపఁబడి పరమేశ్వరునకు రూపమేదియులేదు. యెట్లు: “అరూపవదేవ = పరబ్రహ్మము రూపాదిరహిత మనియే నిర్ధారణ జేయదగును. కారణమేమను తత్ప్రభావత్వాత్ = “అన్తరాలమరణ్యహృస్వ మదీ మశర్ద్ధ మహాపమ్యయం తదేత ద్భృహ్మహర్ష మనపర మబాహ్య మను మాన్యా బ్రహ్మ నర్వాసుమాః” అను నీమొదలగు క్రుతికాక్యములు నికారబ్రహ్మమే ప్రవానముగా కలవియగుటచే పరబ్రహ్మము రూపరహితము. కాన నిట్టి యధాకృతియగు నికారబ్రహ్మమే

చాతగ బాదరాయణాచార్యులు తలచెను. కేవలకర్మచేగాని, యపూర్వమువలననేగాని కర్మఫలముకలుగునని పక్షము సూత్యం “తు” శబ్దముచే వ్యావర్తింపబడును. అచేతనములగు పృథ్విందాదులు చేతనకుంభకారాద్య పరిధినితములై కుంభాద్యత్వాదనమునకై సమర్థములుకానేరవు. ఈవిషయము లోకదృష్టమేకదా! దృష్టమునను సరించియే దేనినయిన నిరయించుట తగును. కాన చేతనాధిపతిముగాని కర్మవలనగాని, అట్టి యపూర్వము వలనగాని కర్మఫలసిద్ధికి యనువపన్న మగును.

“కర్మాఢికము అచేతనమగుటవలన చేతనాధిపతిము. మృదాదికమువలె” అను యనుమానముచే సిద్ధమయిన కర్మాధికమునకు జీవచైతన్యాధిపతిత్వం కర్మఫలోత్పత్తికై సాధనమగు” నని శంకింప దగదు. కర్మస్వరూప, సామాన్య నియోగాది విశేషవిజ్ఞానరహితమగు చైతన్యమాత్రజీవుడు ఫలసిద్ధికియెడ నుపయోగింపడు. ఏమను ఫలసిద్ధికి పూర్వక్షణమున కుభకర్మలననుబంధము, అకుభకర్మలననుబంధము జ్యోతిష్ మమువలన స్వర్గము కలుగునని సాక్షాత్కారవదధిపతిత్వమును యెల్లాహింపచుంటిమో యుద్ధే వైతన్యాధిపతిత్వముహింపబడుచున్నది కాని యది సిద్ధమగు సాధనం కానందున దానివలన ఫలోత్పత్తి కానేరదు.

మరియు, దేవపూజారూపమగు యాగం ఆ యాగోద్దిష్టదేవతను యనుగ్రహింపజేయుకుండ ఫలమునిచ్చు వని చెప్పుటయు ననుభవవిరుద్ధము. ఏమను రాజసేవారూపమగు యారాధనము ఆరాజు అనుగ్రహింప జేసియె ఫలదాననమర్ద మగుచున్నది. ఈవిషయము లోకదృష్టముదా! కనుక దృష్టానుగుణ్యమునకయి, యాగాదులచేతను, దాన, పరిచార, ప్రణామ, అంజలిబంధ, స్తోత్రరూపములు, ఆత్మంతశ్శ్రద్ధాగర్భియములు నగు భక్తి పరిచర్యలచేతను ఈశ్వరప్రసాదము సంపాదింపబడుచున్నది. అట్టి స్థాయియగు ఈశ్వరప్రసాద మువల్లనే ఫలోత్పత్తి యుపసన్నమగుచుండ యందుకై యపూర్వం నొప్పుట స్వర్గమగును.

ఇట్లే యకుభకర్మము ఈశ్వరివిరోధజనకమని క్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధము. అట్టి స్థాయియగు ఈశ్వరవిరోధమువలన యవిఫలఫలోత్పత్తియగును. రాజు మంచినిచేయువానిని యనుగ్రహించి, చెడుచేయువానిని నిగ్రహించి, వారలవిషయమై రాగద్వేషముల నెట్లు చేయడో యట్లే యీశ్వరుడుగూడ కుభకర్మచేయువానిని యనుగ్రహించి యకుభకర్మ జేయువానిని నిగ్రహించి వారియెడ రాగాదులులేక, వైరులై నైర్మల్య రహితుడయి యుండును.

“ప్రథానప్రయోగము (ప్రధానకర్తాచరణము) చే నీశ్వరుడు ప్రసన్నుడగుచుకదా? అప్పుడు అంగానుష్ఠానముతో నేమి ప్రయోజనము” అని శంకింపవలదు. పరమాపూర్వము కర్తన్యమయినపుడు ఉత్పత్త్యపూర్వములు, అంగాపూర్వములు యెట్లుపయోగమునో యట్లే ప్రాణారాధనము కర్తన్యమయియుండ యంగారాధనమువయోగించును. స్వామ్యారాధనమువలె తదమాత్య ప్రాయజనారాధనముకూడ నుపయోగించును. కనుక దృష్టావిరోధముచే నీశ్వరారాధనమువలన ఫలసిద్ధికి యగుచునని, కర్మఫలనగాని, లేక యపూర్వమువల గాని ఫలసిద్ధికి కారేదని నిష్కృష్టాశయము.

“అచింత్యరూపం” “నూ” అ రావరదేవ తత్ప్రథానత్వాత్, ప్రకాశవచ్చావైయ్యర్థ్యాత్, అహ చ తస్మాత్కర్మ” అను సూత్రరీతిని యెట్లు పరమేశ్వరునకు రూపమేదియులేదు. యెట్లు “అరూపవదేవ = పరబ్రహ్మము రూపాదిరహిత మనియే నిర్ధారణ జేయదగును. కారణమేమను: తత్ప్రథానత్వాత్ = “అన్తూలమగ జ్యోతిస్య మద్వీ మశ్చ మరూపమ్యయం తదేత ద్భృహ్మచార్య మనపర మబ్రహ్మ మను మాన్యా బ్రహ్మ నవానుమా” అను నీమొదలగు క్రుతిాక్యములు నికారబ్రహ్మమే ప్రధానముగా కలవిగుటచే పరబ్రహ్మము రూపరహితము. కాన విట్టి యధాకృతమగు నికారబ్రహ్మమే

శాంకరభాష్యమ్ :—

కించ ప్రయాణకాలే మరణకాలే మనసాచలతేన చలనవర్జితేన భక్త్యా యుక్తో భజనం భక్తిస్తయా యుక్తో యోగబలేన చైవ యోగన్య బలం యోగబలం తేన సమాధిజనంస్కార పరిచయజనితచిత్తస్థైర్యలక్షణం యోగబలం తేన చ యుక్త ఇత్యర్థః । పూర్వం హృదయ పుండరీకే వశీకృత్వ చిత్తం తతః ఊర్ధ్వగామిన్యా నాడ్యా భూమిజయకృమేణ భృగో ర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య స్థాపయిత్వా సమ్యగప్రమత్త స్సంతస్స ఏవం బుద్ధిమా న్యోగీ కవిం పురాణ మిత్యాదిలక్షణం తం పరం పురుష ముపైతి ప్రతిపద్యతే దివ్యం ద్యోతనాశ్మకం ॥ ౧౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

చెప్పబోవు కారణమువలన ఫలవత్తు గుటం జేసి భగవదనుష్ఠరణము కర్తవ్యము. మరియు మరణకాలమున నిశ్చలమగు మనస్సుతోను, భక్తితోను యోగబలము (సమాధిజనితసం స్కారపరిచయ జనిత చిత్తస్థైర్యము) తోను కూడినవాడై, మొట్టమొదట హృదయపుండరీక మున చిత్తమును స్వాధీన మొనరించుకొని ఊర్ధ్వగామియగు సుమహ్నాదీద్వారమున బాహు జగుకృమమున భూమిమధ్యమందు ప్రాణమును స్థాపించి అప్రమత్తుడైనబుద్ధిమంతుడగుయోగి

—: ౮వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఎట్టి సమయమున భగవదనుష్ఠరణయందు ప్రయత్నవికేషము కోరబడుచున్నది. అను యాశంకపై “ప్రయాణకాలే” అని చెప్పుచుండెను.

మరణకాలమునందు ఏకాగ్రమనస్సుచే ఆపరమపురుషుని స్మరించుచు పరమేశ్వరభక్తితో కూడిన వాడైన సమాధిజనితసంస్కారసమూహముతోడను, సమాధివ్యర్ధానవిరోధిసంస్కారముతోడనుకూడినవాడై, మొట్టమొదట ప్రాణమును హృదయపుండరీకమునందు స్వాధీన మొనర్చుకొని అటనుండి యూర్ధ్వగామి యగు సుమహ్నాదీచేగుహపదిష్టమార్గమున భూమిమధ్యయందు అనగా ఆత్మవక్రమునందు ప్రాణమును స్థాపన చేసి యప్రమత్తుడై బృహ్మరంధ్రమునుండి యుత్కృంతుడైన యుపాసకుడు “కవిం పురాణమనుశాసి తారం” ఇత్యాదిలక్షణయుక్తుడైన ద్యోతనాత్మకమగు పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు. ॥౧౦॥

శం క రా నం దీ య ము :— “కవిం పురాణం” ఇత్యాది లక్షణసంపన్నమైన పరమాత్మ సుపాసించు యోగి యేసాధనసంపత్తిచే నెల్లపుడు స్వయముగ నాత్మస్వరూపమును పొందును, అను యాశంకపై “ప్రయాణకాలే” అని చెప్ప మొదలిడెను.

తీవ్రవైరాగ్య మోక్షేచ్ఛలచే ననన్యవృత్తిచే నీత్యనిరంతరము “కవింపురాణం” ఇత్యాదివికేషణసంపన్నమైన పరమాత్మయనుసంధానముచేయు యోగి మరణకాలము ప్రాప్తింప చిరకాలనిర్వ్యనిరంతరసజాతీయప్రత్య యావృత్యవ్యాసాతికయపాటవమున విషయాంతరసంపర్కవర్జితమై నదియు, ముక్తికి పరమసాధనమునగుమనస్సు తోటి, భక్తితోటి, (వృత్తికి స్వవిషయాకారతావత్తియేవక్తి.) యోగమనగ నమాధి. అప్రియోగముచే సంభా వికమైన చిత్తముయొక్క లక్ష్యైకాకారతావత్తి స్థైర్యమనేకీ బలము. ఇదియే యుక్తమసాధనము.) ఇట్టి యోగబలముతోటి కూడినవా “శతం చె కా చ హృదయస్య నాడ్య స్థాసాం మూసానమఃవిస్మృతైకా తయోర్ధ్వమాయ న్మమృతత్వ మేతి” హృదయ పుండరీక ము న చు న రిం చి నూటయొక్కరూపం

శవియు, చిరంతనుడు, ఆదిత్యాదిలక్షణుడు, ద్యోతనుడునగు పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు. ఇడాపింగళనాడులు దక్షిణోత్తరనాడులు. అవి హృదయపుండరీకమునుండిబయలు వెడలినవి. వాటిని నిరోధించి హృదయమునుండియూర్ధ్వముగ బయలు వెడలి సుషుమ్నానాడీద్వారాహృదయమునందుండిన ప్రాణమును కంఠావలంబితస్తననదృశమాంసఖండమును పొందించి అమాగ్గముచేతనే భూమిమధ్యందుంచి ప్రమాదములేనివాడై బ్రహ్మరంధ్రమునుండి నిష్క్రమించి పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు. (భూమ్మాది పంచభూతములను స్వాధీనమొనరించుకొనుటయే భూమిజయము).

॥౧౦॥

బయలు వెడలెను. అందు సుషుమ్నానాడి వేణుదండమును మూర్ధన్యప్రదేశము నాక్రమించును. అట్టి సుషుమ్నానాడీద్వారా మరణసమయమున జీవదూర్ధ్వముగ బయలు వెడలి యమృతత్వమును పొందుచున్నాడు అను కృత్యక్రీతిచే మొట్టమొదట కుంభకముచే ప్రాణాపానములను హృదయమునం దేకముగ జేసి ఇడాపింగళలను నాడులను సంభింపజేసి అనంతరమున ఊర్ధ్వగామి యగు సుషుమ్నానాడిచే ప్రాణమును భూమధ్యమునందు లంబికాంశము లెన్నగ తీసుకువచ్చి బ్రహ్మకపాలమును భేదించి, శ్రుత్యక్రీతిని వృధి విధి భేదించి, ఉదకములను భేదించి, తేజస్సును భేదించి, వాయువును భేదించి, ఆకాశమును భేదించి, మనస్సును భేదించి, ఛాతాదిని భేదించి, మహాత్మ్యమును భేదించి, అవ్యకమును భేదించి, ఆక్షరమును భేదించి, మృత్యువును భేదించి, "కవిం పురాణం" అనుదానిచే చెప్పబడిన లక్షణములు కల స్వప్రకాశైక స్వభావముల పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు.

"అక్రూతే చ మామేవ" అను దానిచే మరణకాలమునందుగూడ బ్రహ్మచరసంధానము చేయవలయు ననియు, "సదా తద్భావభావితః" అని మరణకాలమునకు పూర్వమునందుగూడ యెల్లప్పుడు బ్రహ్మచరసంధానము చేయవలయుననియు విధింపబడెను. "తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు" అను దానిచేతను, "అభ్యాసయోగ యుక్తేన" అను దానిచేతను పైవిషయమే అనగా మరణకాలమునందు, మరణపూర్వకాలమునందు యెల్లప్పుడు బ్రహ్మచరసంధానమే చేయవలయునని విధింపబడెను. ఈ ఉపదేశము బ్రహ్మవేత్తలకు, సగుహాపాసకులకు సమానమే యని తెలియనగును. ఉభయ వీయుపదేశమును ప్రయత్నపూర్వకముగ నాచరింపదగినది "కవిం పురాణం" అనుదానిచే చెప్పబడిన విషయము ఉపాసకులకే కాని బ్రహ్మవేత్తకు కాదని గ్రహింప నగును.

॥౧౦॥

నీ ల క ం రీ య ము :— ఉపాసనావలమును జెప్పుచుండెను. ప్రాణప్రయాణకాలమున వృత్యంతరరహితమైన మనస్సుచో భగవాను డగు వాసుదేవునియందు ఆాహ్వానాబుద్ధితో గూడినవాడై, మనఃప్రాప్తేంద్రియక్రియానిరోధరూప (హృదయపుండరీకమున మనఃప్రాప్తేంద్రియ నిరోధరూప) యోగముయొక్క బలముతో గూడినవాడై, (భూమిజయక్రమమున మూలాధారముమొదలుకొని బ్రహ్మరంధ్రమువరకు నున్న స్థానములయందు ఆరోహణరోహణక్రమముగ సంపదించి జేయబడిన వాయువు కలవాడై) యంతకాలమున భూమధ్యమందున్న ఆజ్ఞాచక్రమునందు ప్రాణవాయువును నిలిపి, (సుషుమ్నానాడిచే మూలాధారస్థానమునండి ప్రాణవాయువును ఊర్ధ్వముఖముగ తీసికొనివచ్చి) భూమధ్యమున లెన్నగ సాపించి యోగి— "కవిం పురాణం" అను దానిచే జెప్పబడిన లక్షణములు కలిగినట్టియు, సమస్త భూతములకు జనయితయు, వాయుతాదిశక్తిప్రతిపాద్యుడు నగు హిరణ్యగర్భుని పొందును (అనగా ఆలోకమును పొందునని యర్థము)

గీ య దక్షరం వేదవిదో వదన్తి విశన్తి య ద్యతయో వీరరాగాః ।

య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి త త్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రపక్ష్యే ॥ ౧౧౦ ॥

పదవిభాగము : — యత్ అక్షరం వేదవిదః వదన్తి విశంతః యత్ యతయః వీరరాగాః యత్ ఇచ్ఛంతః బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్ తే పదం సంగ్రహేణ ప్రపక్ష్యే ॥ ౧౧౦ ॥

ప్రతిపదార్థము : — యత్ = ఏ బ్రహ్మపదార్థమును; అక్షరం = నశింపవిధానిగ, వేదవిదః = వేదార్థజ్ఞులు; వదంతి = చెప్పుచుండిరో; యత్ = ఏ బ్రహ్మపదార్థమును; గుతయః = ప్రయత్నశీలరగు సంన్యాసులు; వీరరాగాః = విగతరాగులై; విశన్తి = ప్రవేశించుచుండిరో; (పొందుచుండిరో) యత్ = ఏ బ్రహ్మమును; ఇచ్ఛంతః = తెలిసికొనుటకిచ్ఛించినవారై; బ్రహ్మచర్యం = బ్రహ్మచర్యమును; (గుంపించి ధానమున) చరన్తి = చేయుచుండిరో; తత్ = అట్టి బ్రహ్మపదార్థమును; తే = నీకొరకు; సంగ్రహేణ = పంక్షేపముగా; ప్రపక్ష్యే = చెప్పెదరు; ॥ ౧౧౦ ॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

యోగమార్గానుగమనేనైవ బ్రహ్మవిద్యా మంతరేణాపి బ్రహ్మ ప్రాప్యత ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇద ముచ్యతే — పునరపి వక్ష్యమాణే నోపాదేన పరితిపిపిప్సితస్య బ్రహ్మణో వేదవిద్వదనాది విశిష్య స్యాభిధానం కరోతి భగవాన్ య దక్షరం న క్షరతీ త్యక్షర మవినాశి వేద

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

బ్రహ్మవిద్యను విడచి యోగమార్గము ననుసరించుటచేతనే బ్రహ్మమును పొందవచ్చుననెదవా? అట్లు కాదు. అని తెలుపుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ వేదవిద్వదనాదివిశేషణవిశేష్యమగు బ్రహ్మమునకు అభిధానమును (శబ్దమును) చేయుచుండెను. (చెప్పుచుండెను) లేక యెదో

పౌరాణికులవలె పై దికులమతమున బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్రాదీకములు యొకదానిపై నొకటి కలదను కల్పన లేదు. ఇంకేమన? అన్నిలోకములును, హిరణ్యగర్భలోకాపనామము గల సత్యలోకమునందే యంతర్భవించుచున్నవి. “పరా హి సోపాసనకర్మోర్జితి ర్హిరణ్యగర్భప్రాప్త్యంతా” (ఉపాసనాసహితమగు కర్మయొక్క బలము హిరణ్యగర్భప్రాప్తి యంతముగాకలది.) యని బృహదారణ్యకతద్భాష్యములయందు స్పష్టపరుపబడెను. యోగి-మూలార్థరచకృమునుండి సుషుమ్నానాడీద్వారమున భౌమధ్యభాగమున ఆజ్ఞాచక్రమున ప్రాణవాయువును సాపించినచో విశరమగు సర్వమును మరచి దివ్యపురుషునే స్మరించుట యను ప్రయోజనము సిద్ధించును. భూమధ్యమునుండి వాయువును పైకితీసుకువెళ్ళుచున్న సమయమున మనస్సు మూర్ఛావశనొందును. గాన ఆయవస్థయందు అంతిమప్రత్యయము కలుగదు కాన, భూమధ్యభాగమునందే యాయంతిమ ప్రత్యయమును సంపాదించదగును. కాన, యర్చిరాదిమార్గపర్యద్వారమున సానవిశేషప్రాప్తకుడగు యమా నవపురుషుని ప్రాప్త్యస్థానమును స్మరింపదగును. తద్వారనావాసికమగు మనస్సు యోగిచే సూర్యగతనాడీద్వారమున ప్రాణము యుక్తివ్రష్టై ధనుర్ముక్తభాణమువలె బ్రహ్మాండకర్పరమును భేదించుకొని పయనించి నచో, లబ్ధివృత్తి కలదియై పూర్వసంసార్-రప్రాణిబల్యముచేతను, యోగమాహాత్మ్యమువలనను దివ్యచిహ్న సంకలితము, అర్చిరాదిపరదేవతాభిపూజ్యమునగు యుక్తరోక్తరసానమును గూర్చి నీరుమానమై, యమానవ పురుషునితో కలసికొనినై వీనిచేనఖిలషితమైన స్థానమును పొందించబడినదియై యుండ ఆయోగి అట్టియాత్మను జూచును. ఈవిషయమే “భ్రువో ర్మధ్యే ప్రాగ్ మావేశ్య” అను దానిచే జెప్పబడెను. ॥ ౧౧౦ ॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

విదో వేదాఙ్గా వదంతి “తద్వా ఏక దక్షరం గాఢి బ్రాహ్మణా అభినదంతి” ఇతి శ్రుతేః సర్వ విశేషనివర్తకత్వే నాభినదంత తస్మాదేవ మనన్వీత్యాది. కించ విశంతి పరివిశంతి సమ్యగర్థసంపాప్తౌ సత్త్వం య ద్యతయో యతనశీలా స్సంన్యాసి నో వీతరాగా విగతో రాగో యేభ్య స్తే ఏక

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

యోకానాక మంతాద్దులచే ధ్యానకాలమున భగవదనుస్మరణము పొందింప అట్టి బ్రహ్మమును అనిధానముచే నియమనము చేయుటకొకై స్మరత్యముగ ప్రకృతపరమపురుషునకు వేదవృద్ధి పరిసరించే పారిమాణికత్వమును శ్రీకృష్ణసరమాత్మ “యదక్షరం” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను

వేదాగ్రమును తెలిసినవారు యే బ్రహ్మమును నాశములేనిగానినిగ జెప్పుచుండిరో, ప్రత్య గ్బ్రహ్మము శబ్దమున కవిషయముకదా అట్టి బ్రహ్మమును వేదాగ్రమును తెలిసినవారెల్లు

—: ౮వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు :—

మధునూ దనన రస్యతీయము — ఇపుడు ధ్యానకాలమున నేదోయోగయధిధానము (వాచకము)చే భగవదనుస్మరణము చేయదగియుండ “సర్వే వేదా యత్పదమామనన్త తపాంసి నర్వాణి చ యద్వదన్తి య దిచ్ఛంతోబ్రహ్మచర్యం చరన్తి తక్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మే మి త్యేతత్” ఇత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదిత మగుటచే ప్రధానమైనది ఓంకారమే సరమేక్ష్యాధిధానమైన యట్టి ఓంకారముచేతనే భగవదనుస్మరణము (ధ్యానము) చేయ దగును. ఇతరమంతాద్దులచే చేయరాదు. అని నియమించుటకు “యదక్షరం” అను దానిచే సుప్రసిద్ధమిచ్చుచుండెను.

నాశరహితమగు యేఓంకారమును బ్రహ్మముగ బ్రహ్మ (వేద) వేదలు “ఏకత్వైక దక్షరంగార్చిత్రాహ్మణా అనివదన్త్య స్థూల మన జ్వహాస్య మదీర్ఘం” ఇత్యాదివచనములచే సర్వవిశేషనివర్తనపురస్కరముగ చెప్పుచుండిరో. ఇట్టిది ఓంకార మని ప్రమాణ కుశలించేతనే తెలిసికొనబడలేదు. మరేమన? ముక్తులచే గూడ ముక్తప్రాప్త్యముగ ననుభూతి మని “విశన్తి” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. యతనశీలరగు సంన్యాసులు గూడ వీతరాగులై సమ్యగర్థసముచే స్వస్వరూపముగ నేమక్షరమును ప్రవేశించుచుండిరో, కేవలము సిద్ధుల చేతనే యనుభూతముకాదు. మరేమనిన? సాధకుల సర్వప్రయాసలు తవర్తమే యని “యదిచ్ఛన్తః” అను దానిచే చెప్పుచుండెను :— ఏమక్షరస్వరూపమును తెలిసికొనవలె నను యిచ్చచే నైష్ఠికబ్రహ్మదారులుగూడ గురుకులవాసాదిపశుస్సను యావజ్జీవమాచరించుచుండిరో, తెలియదగిన యట్టి యక్షరమును నీకొణకు సంగ్రహముగ (ఏట్లు నీవు సులభముగ తెలిసికొనెదవా యట్లు) చెప్పెదరు. కాన నాయక్షరమును నేనెట్లు తెలిసి కొందు నని వ్యాకులుడవు కాకు మని యిధిప్రాయము. ఇవట సరబ్రహ్మమునకు వాచకరూపముచే ప్రతిమ వలెను, ప్రతీకరూపముచేతను “యః శున రంకం త్రిమాత్రేణో మిత్యనేనైవాక్షరం పరం పురుషమభిధ్యా యాత స త దధిగచ్ఛతి” ఇత్యాదివచనములచే మందమధ్యమబుద్ధి కలవారలకు క్రమముక్తి ఫలకమైన యుపాసన చెప్పబడెను. ఆ యుపాసనమే యిట భగవంతునిచే విసక్షితము, కాన యోగవారశాసనామైన ఓంకారోపాసనము, తత్ఫలము, స్వస్వరూపము, దానివలన అపునావృత్తి, తన్మానము అను నీవిషయము లన్నియు. యాయథాయనమాప్తవరకు చెప్పబడుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

రాగాః । యచ్చాక్షర మిచ్ఛంతో జ్ఞాతు మితి వాక్యశేషః । బ్రహ్మచర్యం గురౌ చరంతి తతే పదం త దక్షరాఖ్యం పదం పదనీయం తే తుభ్యం సంగ్రహేణ సంగ్రహ స్సంక్షేప స్తేన సంక్షేపేణ పరివక్ష్యే కథయిష్యామి ॥

॥౧౦౧॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

చెప్పెజరనెదవా? బ్రహ్మమునకు గల శబ్దావిషయత్వమును విడువకయే వేదార్థజ్ఞులు బ్రహ్మమును చెప్పుచుండిరి. ఈవిషయమునే “తద్దా ఏత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్తి” అను శ్లోకముచే బోధించుచున్నది. అది యెట్లునిన? బ్రహ్మమునకు యేవిశేషములు లేవు. అస్థూలము, అనణువు. సర్వవిశేషనివర్తకముగ బ్రహ్మమును చెప్పుచుండిరి. ఈచెప్పబడిన బ్రహ్మము కేవలము విద్యదనుభవసిద్ధమే కాదు. మరేమనిన? ముక్తప్రాప్త్యముగ ముక్తులకుకూడ సిద్ధమే.

శంకరానందీయము :— ముముక్షువు లగు యితరులకు యే నిర్విశేషపరబ్రహ్మము సమీపమునైన తెలిసికొనదగినదో, అట్టి నిర్విశేషపరబ్రహ్మమును ముముక్షువులగుయతులతీవ్రమోక్షేచ్ఛచే పరివర్తించుటకై సిద్ధికారకు “యదక్షరం” అను శ్లోకముచే ప్రతిపాదించుచుండెను

నిఖిలవేదములు తమలను యుపనిషత్ప్రబంధమున బ్రహ్మమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి. ఆయుపనిషత్ప్రబంధము లేవనిన? “అత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీత్” “సర్వం తత్ప్రజ్ఞానేత్రం ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ” “సత్త్వం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ” “సత్త్వం చానృతంచ సత్త్వ మభవత్” “స య త్ప్రాయం పునః” “ఈశా వాన్య విదగ్ం సర్వం” “అహం బ్రహ్మస్మి” “సదేష సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్” “బ్రహ్మ విదగ్ం సర్వం” “తత్త్వమసి” “సర్వం హ్యేత ద్బ్రహ్మ” “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” అనునవి మొదలైనవి. కాన సర్వవేదములకు తాత్పర్యవిష్వయభూతమైన యర్థము పరబ్రహ్మమే యగుచున్నది. కాన వేదారమగు నిరుక్తలక్షణములుఃల పరబ్రహ్మమును సాక్షాత్తు తనస్వరూపముగ యెఱుగు తెలిసికొనుచున్నారో వారు వేదవిదులు. (బ్రహ్మవిదులు) అట్టి యాజ్ఞానాధ్యక్షులందరు జ్ఞానజ్ఞానాదిసత తత్వాధనములచే నశించనిది కాన “అక్షరం” అని చెప్పబడుచున్నది. ఆయక్షరము (నశించనిది) నిత్యము, కూటస్థము, ఆనంగము, చిదేకరసము, అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మమే. “ఏతద్వైత దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్తూల మనన్త్యుప్రసన్నమ్” ఇత్యాదిశ్లోకములచే అశేషవిశేషావవాదపురస్కరముగ నిష్కలము, నిష్కర్మము, శాంతము, అనంతరమనగు పరబ్రహ్మమును విశ్లేషముగ నశించిన రాగాదిదోషములకులనమ్యజ్ఞానసంపన్నులగు యతులు శిష్యులకొల కుపదేశించుచుండిరో, “సంప్రాప్యైవ మృషయో జ్ఞానకృప్తాః” అను శ్లోకముచే ప్రకారము జ్ఞాను లేపరబ్రహ్మమును పొందుచుండిరో ఏపరబ్రహ్మమును గురువువలన తెలిసికొనుచున్నచోల వారై బ్రాహ్మణులు “ఘాయ ఏవ తవసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్సరం” అను శ్లోకముచే అశీలని గురుసన్నిధియందు బ్రహ్మచర్యము నాచరించుచుండిరో, (బ్రహ్మచర్యమనగ దృష్టాదృష్ట సర్వవిషయసఖమై ముఖ్యముతో ఆహారాదివిషయపురస్కరముగ స్వధర్మము తోడను, శ్రద్ధతోడను, భక్తితోడను సద్గురుసన్నిధియందు వేదాంతశ్రవణమే) “పద్యతే ప్రావృత ఇది పదం” జ్ఞానముచే పొందబడు అట్టి పరబ్రహ్మమును సీకొంటు “పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యః” అను శ్లోకముచే సంక్షేపముగ చెప్పు గలడు.

॥౧౦౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అని “విశన్తి” అను ద్వితీయపాదముచే చెప్పుచుండెను. సమ్యగ్దర్శన ముపొందింప వీతరారులు యతనశీలురు నగు సంన్యాసులు యెబ్బిహ్మమును పొందుచుండిరో, జ్ఞానార్థము బ్రహ్మచర్య విధానమువలనగూడ బ్రహ్మము జ్ఞేయముగ పరిసిద్ధ మని మూడవపాదముచే “యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. ఏబ్రహ్మమును తెలిసికొనుటకు కోరిక గలవారై గురుసన్నిధియందు చరించుచుండిరో, అట్టి నాశరహితమైన పరమపురుషరూపమగు స్థానమును నీకొరకు సంక్షేపము గా చెప్పెదను. ||౧౧||

భాష్యోక్త్యంతర దీపిక :— ఇప్పుడు యేదో యొక మంత్రముచే ధ్యానకాలమునందు భగవదనుష్ఠానము చేయవచ్చు నను శంకను “సయోహవైతద్భగవ న్మనుష్యే ష్వాప్రాయణం తమోంకార మభివ్యాయాత తతమం వా ప సతేన లోకం జయతి తస్మై సహోవాచ ఏకై స్త్వై సత్యకామ పరం చావరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః” ఓభగవంతుడవగు పిప్పలాచ! మరుప్యలతో నేవడు మరణపర్యంతము ఆఓంకారమును ధ్యానించునో వాడాధ్యానముచే యేలోకమును జయించును? అనివిమృశ్యదగుసత్యకామును ప్రశ్నింప అతనిగూర్చి గుస వగు పిప్పలాదుడిట్లు సహవానముచెప్పెను. ఓసత్యకామాడా! ఓంకారము పరావరబ్రహ్మస్వరూపము అని యుపక్రమించి “యః పునరేతం త్రిమాత్రే బోమిత్యేతేనైవాక్షరేణ పరంపురుషమభివ్యాయాత” ఎవడు అకార ఉకార మకారరూపమగు ఓంకారముచే పరమపురుషుని ధ్యానించునో. అనియు, “ప్రావో ధను శ్చ రో హ్యత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్మ్య ముచ్యతే । అత్రమచ్చేన వేదవ్యం శరవ త్తన్మయో భవేత్” ఓంకారము ధనుస్సు. జీవుడు కాణము. బ్రహ్మము లక్ష్మ్యము. జీవు డనుశరమును ప్రజాపదు ధనుస్సునందు సంధించి బ్రహ్మమను లక్ష్మ్యమును ప్రమాదరహితృత్వై కొట్టవలయును. శరము లక్ష్మ్యమునందు ప్రవేశించి లక్ష్మ్యస్వరూప మైనటుల బ్రహ్మస్వరూపుడగును. కరోపవిష్యత్తురందు “అర్యత్ర ధర్మా దర్యత్రాధర్మాత్” ధర్మాధర్మ భిన్నుడు అని యుపక్రమించి “సర్వే వేదా యర్చద మామనన్తి తపాంసి న్నాణి చ యద్యదన్తి । య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్ర సదం సంగ్రహేన బ్రహీ మ్యో మిత్యేతత్” నిఖిలవేదములు యేసద మును చెప్పుచున్నవో, నిఖిలకపస్సులు చేనిని చెప్పుచున్నవో, దేనినికొరి బ్రహ్మచర్యము నాచరించు చుండిరో ఓచరితేతక్కుడా అట్టి వదమును సంగ్రహముగ నీకొలుకు చెప్పెద వినుము. ఆసదము “బమ్” అనునదే. ఇత్యాదివచనములచే పరబ్రహ్మమునను వాచకరూపమున, ప్రతిమకరె ప్రతీకరూపమున పరబ్రహ్మ సాధనముగ మందమద్యమబుద్ధులకొరకు విశిష్టతమైన ఓంకారోపాసనకు యేకాలాంతరముక్తి సలము చెప్ప బడెనో అదియే యిదటను ఓంకారముచేతనే భగవంతును స్మరింపదగినవాడు. అను యోచుముకే “యదక్షరం” అని చెప్ప మొదలిడెను.

వేదమున కర్థముతెలిసినవారు దేనినిసంగంచనిదానినిగ “త ద్వా ఏక దక్షరం గాన్తి బ్రాహ్మణా అగ్రవన్తి” అను శ్రుతివలన “అన్తూల మన ణ్యప్రార్థ్య మక్షిప్త మశబ్ద మరూప మవ్యయం” ఇత్యాది శ్లోకులచే సర్వ విశేషనివృత్తముగను చెప్పుచుండిరో, కేవలమట్లు చెప్పుటయే కాదు. మరెవనిన? సమ్యగ్దర్శనప్రాప్తియందు నశించిన రాగాదులుగల యతనశీలురగు సంన్యాసులు సమ్యగ్దర్శనము ప్రాప్తించినపిదప దేనిని ప్రవేశింప చుండిరో, దేనిని తెలిసికొన కోరిక కలవారై గురుసన్నిధియందు బ్రహ్మచర్యమును “తదేక ద్వేనాచరచ నేన బ్రాహ్మణా వివిదిష్తవి” అను శ్రుతి చొప్పున నాచరించుచుండిరో అర్జువకమును నీకొలుకు సంగ్రహ ముగ చెప్పగలను. ||౧౧||

గీ॥ సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ ।

మూర్త్యాద్భా యాత్మనః ప్రాణ మాస్థితో యోగధారణాం ॥

॥౧౨॥

ప చ వి భా గ ము :— సర్వద్వారాణి- సంయమ్య- మనః- హృది- నిరుధ్య- చ- మూర్తి- ఆభాయ-

ఆత్మనః- ప్రాణం- ఆస్థితః- యోగధారణాం ।

॥౧౨॥

ప్రతిపదార్థము :— సర్వద్వారాణి=ఉపలబ్ధి; (ప్రత్యక్ష) సాధనములగు నిఖిలద్వారములను; (త్యక్తుః) జ్యోతిఃప్రతిహృతములను) సంయమ్య=నియమన మొనరించి, (అనగా తత్త్వ ద్విషయములయందుప్రవేశించుకొండగ జేసి) మనః=మనస్సును; హృది=హృదయమునందు, నిరుధ్యచ=నిరోధించి, (ఆత్మనః) అనగా ప్రచారములేనిదనిగజేసి, ఆత్మనః=తనయొక్క, ప్రాణం=ప్రాణమును, మూర్తి=మూర్త్యప్రదేశమునందు, ఆభాయ=ప్రతిష్ఠించి, యోగధారణాం=యోగముయొక్క ధారణను, ధారయతుం=ధరింపజేయుటకు, (ఈపదపద్యహార్యము) ఆస్థితః=ప్రవృత్తుడై,

శాంకరభాష్యమ్ :—

“స యో హ వై తద్భగవ న్మనుష్యేషు ప్రాయశాంత మోంకార మభిధ్యాయీత కతమం వా వ స తేన లోకం జయతీతి । తస్మై సహోవాచ, ఏత ద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ య దోంకారః” ఇ త్యుపకర్యమ్య ‘యః పున రేతం త్రిమాత్రే జో మిత్యేత నైవాక్షరేణ పరమం పురుష మభిధ్యాయీత” ఇత్యాదినా వచనేన “అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్” ఇతి చోపకర్యమ్య “సర్వే వెదా యత్పద మానునంతి తపాంసి సర్వాణి చ య ద్వదంతి । య

శాంకరభాష్యరత్నబోధిని :—

“స యో హ వై తద్భగవ న్మనుష్యేషు ప్రాయశాంత మోంకార మభిధ్యాయీత కతమం వా వ స తేన లోకం జయతీతి తస్మై స హోవాచ, ఏత ద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః” అభిధ్యానఫలమును తెలిసికొనదలచిన సత్యకామునిచే ‘భగవన్’ అని పిప్పలాదుడు సంబోధింపబడి యభిముఖముగ చేరుకొనబడెను. ఈశ్వరయందు గల “హవై” అను రెండునిపాతలు ప్రసిద్ధాద్ధమును ద్యోతన చేయును. అభిధ్యానము ఫలము కలవగుటచే కర్తవ్యముగ తెలుపుచున్నది. మనుష్యులలో అధికృతుడగు యెవఁడు

—♦ ౨ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మ మ సా ద స స ర స్వ తీ య ము :— పూర్వశ్లోకమునందు “సప్రవక్ష్యే” అని ప్రతిష్ఠాపయ్యెనందు మును యువకరణముతోగూడ “సర్వద్వారాణి” అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే చెప్పుచుండెను.

సర్వేంద్రియద్వారములను స్వవిషయములనుండి మరలించి (అనగా విషయదోషదర్శనాభ్యాసముచే విషయపై ముఖ్యమును పొందించబడిన శ్రోత్రాదీంద్రియములచే శబ్దాదివిషయగ్రహణమును చేయనివ్వఁజేయుట) అను బాహ్యేంద్రియములను నిరోధించినను మనస్సునకు ప్రచారము సంభవించుననుకంకను తొలగించుటకై వనో హృది నిరుధ్యచ’ అని చెప్పెను. పృథ్వియమునందు వ్యాఖ్యానింపబడిన అభ్యాసపైరాగ్యములచే

శాంకరభాష్యమ్ :—

దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతితత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మిత్యేతత్” ఇత్యాదిభిశ్చ
వచనైః పరస్య బ్రహ్మణో వాచకరూపేణ ప్రతిమావ త్ప్రతీకరూపేణ చ పరబ్రహ్మప్రతి
పత్తి సాధనత్వేన మందమధ్యమబుద్ధీశాం వివక్షిత స్యోంకారస్యోపాసనం కాలాంతరే ముక్తిఫల
ముక్తం సుత్ర దేవేహపి “కవిం పురాణ మనుశాసితారం” “యదక్షరం వేదవిదో వదంతి” ఇతి
చోపన్యస్తస్య పరస్య బ్రహ్మణః పూర్వోక్త రూపేణ ప్రతిపత్త్యుపాయభూత స్యోంకారస్య కా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ప్రసిద్ధమగు యభిధ్యాన మెట్లు సిద్ధించునో అట్లు సర్వవేదసారభూతమైన ఓంకారమును అభి
ముఖ్యముచే ధ్యానింపవలెను. (అభిముఖ్యముచే ధ్యానించుటయే అభిధ్యానము) అయభి
ధ్యానము “అప్రాయణాతు” అనున్యాయముచే మరణాంత మనుష్టేయము. ఇట్లునుష్టానము
చేయువాడు ప్రకృతాభిధ్యానముచే జయింపదగిన లోకము లనేకము లుండ యేలోకమున
జయించు నని ప్రశ్నించిన నత్యకామునిశాతకు అచార్యు డగు పిప్పలాదుడు సమాధాన
మును చెప్పెను. అందు మొట్టమొదట అభిధ్యేయమగు ఓంకారమును పరాపరబ్రహ్మ
స్వరూపముగ చెప్పి గొప్పదానినిగ “ఏతద్దైవ” ఇత్యాదివాక్యముచే చేయుచుండెను. ఓనత్య
కాముడా! ఓంకారము పరాపరబ్రహ్మస్వరూపము. అని యుపకృమించి యెవడు అకార,
ఉకార, మకారాత్మకమగు ఓంకారముచే పరబ్రహ్మమును ధ్యానించునో వాడు యభి
ధ్యానానుగుణముగ పరబ్రహ్మమును పొందును. అనుమొదలగువానిచే ఓంకారోపాసన
చెప్పబడెను. ఇది ప్రశ్నోపనిషద్వాక్యము. దీనివలె కరవల్లిగుండు గూడ “అన్యత్ర ధర్మా
దన్యత్రాధర్మాత్” నచిక్షేతస్కుడు ధర్మాధర్మవిలక్షణమైనదానిని చెప్పుచును ప్రశ్నతో
యుపకృమింపబడి మృత్యువుచే “సర్వే వేదా య త్వద మామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ
యద్వదన్తి! య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మిత్యే
తత్” సర్వవేదములు వ్యవధానావ్యవధానములచే యేపదమును చెప్పుచున్నవో, నిఖిల
తపస్సులు దేనిని చెప్పుచున్నవో, దేనిని కోరి బ్రహ్మచర్యము నాచరించుచుండిరో, అపద
మును నీకొఱకు సంగ్రహముగ చెప్పెదను. అది ఓంకారమే యని చెప్పబడెను. కాన పైనుద
హరింపబడిన కరవల్లిస్థవాక్యములచే పరబ్రహ్మవాచకముగకాని, ప్రతిమాదులవలె ప్రతీక

హృదయదేశమునందు మనస్సునకు నిర్వృత్తి కత్వమును పొందించి అనగా లోనకూడ విషయచింతననుచేయని
వాడై. ఇట్లు లోపల వెలుపల నిఖిలోపలద్విరములను రెన్నగ నిరోధించి క్రియాద్వార మగు ప్రాణమును
కూడ సర్వమునుండి నిగ్రహించి భూమిజయక్రమముచే భూమిధ్యయందు, తదుపరిభాగమునందు గురూప

శాంకరభాష్యమ్ :—

లాంతరముక్తిఫలముపాసనం యోగధారణాసహితం వక్తవ్యం ప్రసక్తానుప్రసక్తంచ యత్కించి దిత్యేవ మథ ఉత్తరో గ్రంథ ఆరభ్యతే— సర్వద్వారాణాం సర్వాణాం చ తాని న్నానాని చ సర్వద్వారాణ్యుపలబ్ధౌ తాని సర్వాణి సంయమ్య సంయమనం కృత్వా మనో హృదిహృదయపుండరీకే నిరుభ్య నిరోధం కృత్వా నిష్ప్రచార మాపాద్యతత్ర వశీకృతేన మనసా హృదయా ద్యుష్టామిచ్యా నాడ్యోర్ద్వ మారుహ్య మూర్ధ న్యాధా యాత్మనః ప్రాణ మాస్థితః స్రవృత్తౌ యోగధారణాం ధారయితుమ్ ||

||౧౨||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

రూపముగకాని, మందమధ్యమబుద్ధులు కలవారలకు పరబ్రహ్మజ్ఞానసాధనముగ వివక్షితమైన యే ఓంకారోపాసనము ముక్తిఫలము కలదిగ చెప్పబడెనో ఆ ఓంకారోపాసనమే యీ భగవద్గీత యందుగూడ 'కచిం పురాణం, యదక్షరం' ఇత్యాదికముచే చెప్పబడెను. అట్టి పూర్వమునందు చెప్పబడిన పరబ్రహ్మప్రతిపత్త్యుపాయభూతమైన ఓంకారముయొక్క కాలాంతరముక్తిఫల మగు యుపాసనము యోగధారణాసహితముగ చెప్పదగినది. మరియు ప్రసక్తానుప్రసక్త మగు నితరము చెప్పదగిన దని యుత్తరగ్రంథ మారంభింపబడుచున్నది.

ఉపలబ్ధి (జ్ఞాన) సాధనమైన సర్వద్వారములను (సర్వేంద్రియములను) నియమనము జేసి, మనస్సును హృదయపుండరీకమనం దరికట్టి (మనస్సును విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ జేసి) హృదయపుండరీకమనందు వశీకృతమైన మనస్సుచే హృదయపుండరీకమునుండి యూర్ధ్వముగ బయలుదేరిన సుమన్నానాదీద్వారమున తన ప్రాణమును కంఠ భూమిమధ్యలలాటకృమమున మూర్ధన్యప్రదేశమునందు స్థాపించి యోగధారణను అధిష్టించి బ్రహ్మమును, బ్రహ్మవాచకమగు ఓంకారము నుచ్చరించుచు ఓంకారార్థమగు నన్ను స్మరించుచు పరమగతిని (మోక్షమును) పొందునని యుత్తరగ్రంథముతో సంబంధము. ||౧౨||

శంకరానందీయము:— “స తం పరం పురుష ముపైతి దివ్యం” అని యోగిప్రాప్యవస్తువృత్తసప్రసంగమువలన జ్ఞానిప్రాప్యవస్తువుయొక్క వర్ణనముచూడ సంపాప్తమైనది. కాన జ్ఞానిప్రాప్యవస్తువర్ణనముచూడ కొంచెమెనరించి ప్రకృతమైన యోగిప్రయాణమును “సర్వద్వారాణాం” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. నాకారంధ్ర, నేత్రంధ్ర, శ్రోత్రంధ్ర, ముఖ, అభోజి, లింగరంధ్రములు ఇవి వాయునిర్గమన ద్వారములు. ఇట్టిసర్వద్వారములను యోగబలముచే సరికట్టి వెలుపలి, రోపలవ్యాపించెడి మనస్సును హృదయమందు నిరోధించి, సర్వాంగములయందు సంవరించు ప్రాణవాయువును హృదయస్థానమున పొందించి, యాప్రాణవాయువును సుషుమ్నానాదీయందు ప్రవేశపెట్టి, విశుద్ధచక్రమును, అనాహతాజ్ఞాచక్రములను అతిక్రమించి ప్రాణమును బ్రహ్మరంధ్రమునందు, ద్వాదశాంకమునందు, షోడశాంకమునందు నిలిపి యోగప్రక్రియతో సుక్ష్మమణగతిని పొందినవాడై యోగి (ఉత్తరలోకముతో సంబంధము,) ||౧౨||

గీ॥ ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహర న్మా మనుస్మరన్ ।

యః ప్రియాతి త్యజన్ దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥

[౧౩॥

ప ద వి భా గ ము :— ఓమ్- ఇతి- ఏకాక్షరం- బ్రహ్మ- వ్యాహరన్- మాం- అనుస్మరన్- యః- ప్రియాతి- త్యజన్- దేహం- సః- యాతి- పరమాం- గతిమ్- ॥౧౩॥

ప్ర తి ప దార్థ ము :— బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మవాచకమగు; ఓమితి='ఓమ్' అనెడి ఏకాక్షరం= ఒక యక్షరమును; వ్యాహరన్=ఉచ్చరించుచు; మాం=ఓకారార్థమగు బ్రహ్మమును; అనుస్మరన్= స్మరించుచున్నవాడై; దేహం=శరీరమును; త్యజన్=విడుచుచు; యః=ఏయోగి; ప్రియాతి=మరణించునో, సః=వాడు; పరమాం=ఉత్కృష్టమైన; గతిం=గతిని; యాతి=పొందుచున్నాడు. ॥౧౩॥

—† ౮వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఓంకారము బ్రహ్మవాచక మగుటవలనకాని, ప్రతిమ పరబ్రహ్మప్రతీకమగుటవలనకాని బ్రహ్మచునబడుచున్నది. అట్టి “ఓం” అను ఏకాక్షరమును ఉచ్చరించుచు (“ఓమితి” వ్యాహరన్” అని ఇంతమాత్రమే సరిపడుచుండ “ఏకాక్షరం” అనికూడ చెప్పుట అనాయాసముగ నుచ్చరింపదగిన దని చెప్పుటచే పుత్యర్థ మని గ్రహింపవలెను.) లేక “ఓమ్” అని యుచ్చరించుచు “ఏకాక్షరం” “ఏకం” అద్వితీయము, “అక్షరం” నాశరహితము, సర్వవ్యాపకమునగు బ్రహ్మము “ఓమ్” అను పదముయొక్క యర్థమగు నన్ను “స్మరన్” స్మరించుచు, ఆనగా ప్రణవమును జపించుచు ప్రావాళిధేయ మగు నన్ను స్మరించుచు మూర్ధన్య సుషుమ్నానాడీద్వారమున దేహమును త్యజించుచు నెవడు బయలువెడలునో అట్టివాడు దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొంది బ్రహ్మ లోకమున భోగముల ననుభవించి అనంతరము యుక్తృష్టమగు నాస్వరూపమైన గతిని పొందుచున్నాడు. ఈవిషయమున సతంజరి “తీవ్రసంవేగాన మానస్సః” నమాధిలాభము అనిచెప్పి “ఈశ్వరప్రశీధానాద్యో” అని చెప్పెను. ప్రశీధానశబ్దార్థము షష్ఠాధ్యాయమున వ్యాఖ్యాతము. “తస్య వాచకః ప్రణవః” ప్రణవము యీశ్వరవాచకము. “తజ్జప స్తద్ధర్మభావనం” ప్రణవజపము ప్రణవార్థభావనము. “సమాధిసిద్ధి రీశ్వరప్రణిధానాత్” ఈశ్వరప్రశీధానమువలన సమాధిసిద్ధి అని చెప్పెను. ఇచట యన్ననో సాక్షెత్త ఓంకారోపాసనవలన పరమగతిలాభ మని చెప్పబడెను. కాన విరోధపరిహారముకొలుకు “ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్” బ్రహ్మస్వరూపమగు ఓం అను యేకాక్షరము నుచ్చరించుచు “మా మనుస్మరన్” ఆత్మవిషయకయోగధారణను పొందినవాడై అని వ్యాఖ్యానింపదగును. విచిత్రఫలత్వోపపత్తివలనగాని విరోధము లేదు. ॥౧౩॥

శంకరానందీయము :— “ఏకం చ త దక్షరం చ ఏకాక్షరం” “ఓం” అనునది యొకటియే యక్షరము. ఇది బ్రహ్మవాచక మగుటచే బ్రహ్మ మనబడును. అట్టి ప్రణవము ఆకార, ఉకార, మకారాత్మకమైన త్రిమాత్రలు కలది. అట్టి ప్రణవమును దీర్ఘఘంటానాదముపలె వాక్కుచే ప్రస్ఫుటముగ నుచ్చరించుచు “కవిం పురాణం” అనుదానిచే చెప్పబడిన ఓంకారార్థ మగు పరమేశ్వరుని మనస్సుచే ధ్యానించుచు శీఘ్రకపాలమును భేదించుకొని స్థూలదేహము సీకోకమున విడచి యెవడు సూక్ష్మ దేహముతో పూర్వోక్తక్రమమున భూమ్యాదికమును భేదించి బయలువెడలునో ఆయోగి విదేహముక్తిని పొందుచున్నాడు. ॥౧౩॥

శాంకరభాష్యమ్ —

తత్త్వేన చ ధారయన్— ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ బ్రహ్మణోఽభిధానమాత్ర మొంకారం వ్యాహరన్ముచ్చాయం స్తద్గర్భభూతం మామీశ్వర మనుస్మరన్మనుచింతయన్యః ప్రయాతి మ్రియతే న త్యజన్పురిత్యజన్దేహం శరీరం త్యజన్దేహ మితి ప్రయాణవిశేషణార్థం దేహత్యాగేన ప్రయాణ మాత్మనో న స్వరూపనాశేనేత్యర్థః । న ఏవం త్యజన్యాతి గచ్ఛతి పరమాం ప్రకృష్టాం గతిమ్ ॥

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

యథోక్తయోగధారణ నిమిత్తమై ప్రవర్తించినవాడు మూర్ధన్యప్రదేశమునందు ప్రాణమును ధారణచేసినవాడై పరబ్రహ్మవాచకమగు “ఓమ్” అనెడి యేకాక్షరము నుచ్చరించుచు, యెవడు దేహమును త్యజించుచు ఊరణించునో వాడుత్కృష్టగతిని పొందును. ఇచట “త్యజన్దేహం” అనునది ప్రయాణవిశేషణము. దానివలన దేలిన యాశయమేమి? ఆత్మకు దేహత్యాగముచేతనే ప్రయాణము. ఇంతియేకాని స్వరూపనాశముచేత కాదని యర్థము. ॥౧౩॥

౧౧, ౧౨, ౧౩ శ్లోకములకు నీ ల కం రీ య ము :— ప్రతీకముగా జింతింపదగు ప్రణవమును వాచ్యవాచకాభేదవివక్షతో స్తుతించుచుండిను— “యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి” పరబ్రహ్మవాచకముమగు యేఓంకారమును వేదాధ్యయనారంభమున వేదవేత్త లుచ్చరించుచుండిరో, ఏఓంకారమును యతీశ్వరులు బ్రహ్మప్రతీకముగ నాశ్రయించుచుండిరో, ఏఓంకారమును కోరినవారై, బ్రహ్మచర్యమును జేయుచుండిరో, అట్టి అకార, ఉకార, మకారాత్మకమైన పదమును నీకొటకు సంగ్రహముగ జెప్పుచుంటిని. (ఇది పరబ్రహ్మవాచకప్రకరణపరమైన యర్థము.)

లేక, ఓంకారవాచ్యమగు యేపరబ్రహ్మమును “ఏతద్వై త దక్షరం గార్హి బ్రాహ్మణా అనివదన్త్యస్తూల మన ఋహోస్య మదీర్ఘం” అను కృత్యుక్తలక్షణములు కలదానినిగ యుపనిషద్వేత్తలు చెప్పుచుండిరో, ఏపరబ్రహ్మమును కోరినవారై యతీశ్వరులు. నమః, సమద్రమును జేరువిధముగపొందుచుండిరో ఏపరబ్రహ్మమును కోరినవారై. గురూపనదనాత్మకమగు బ్రహ్మచర్యమును జేయుచుండిరో, అట్టి పొందదగిన విష్ణుస్థానమును సంగ్రహముగ నీకొర కై చెప్పుచున్నాను. (ఇది ఓంకారవాచ్యపరబ్రహ్మపరమగు యర్థము.) వాచ్యవాచకములగు, పరబ్రహ్మ, ప్రణవముల యభేదము కృతిచ్ఛాయచే గమ్యమాన మగుచున్నది. ఎట్లనఁ— “అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాత్” అనుకృతిచే బరబ్రహ్మమును ప్రకృతముగ జేసుకొని “సంస్యే వేదా య త్పద మామనన్తి తపాంసి స్యాశి చ య ద్వదన్తి । య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి త త్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రహ్మ మ్యో మిత్యేతత్” అని యొంకారముతోనే యుపసంహరించుటవలన యొంకారమును ప్రతీకముగ కల్పించి తద్వారమున కుద్దళబలాన్యతర బ్రహ్మము తెలిసికొనదగు నని చెప్పబడెను. ఇట్లే కృత్యుక్తరమున “ఏతద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః” అని యుపకరమింది, “తస్మా దేవం విద్వా నేతే నై వాయతనే నై కతర మన్వేతి” అని చూపబడెను. ॥౧౧॥

గీ, అనన్యచేతా సృతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః ।

తస్యాహం సులభః పార్థ ! నిత్యయుక్తస్య యోగినః ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ము : — అనన్యచేతాః సతతం యః మాం స్మరతి నిత్యశః తస్య అహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః ॥

॥౧౪॥

[ప్రతిపదార్థము : — అనన్యచేతాః = ఇతరవిషయములందుచిత్తములేని; యః = ఏయోగి; సతతం = ఎల్లప్పుడు; నిత్యశః = నిత్యము; మాం = పరమేశ్వరుడనగునన్ను; స్మరతి = స్మరించునో; హేపార్థ = ఓ ముద్దున; నిత్యయుక్తస్య = ఎల్లప్పుడు సమాహితుడగు; తస్య = అట్టి; యోగినః = యోగికి; అహం = నేను; సులభః = సుఖముగ లభ్యుడును.

॥౧౪॥

— కాంకరభాష్యమ్ —

కించ — అనన్యచేతా నాన్యవిషయే చేతో యస్య సోఽను మనన్యచేతా యోగి సతతం సర్వదా యో మాం పరమేశ్వరం స్మరతి నిత్యశః । సతత మితి నైరంతర్య ముచ్యతే । నిత్యశ ఇతి దీర్ఘ కాలత్వ ముచ్యతే । షణ్మాసం సంవత్సరం వా కిం తర్హి యావజ్జీవం నైరంతరం కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ప్రాణవాాయునిరోధమునం దనమధ్ధులకు పైనిచెప్పిన రీతిని స్వేచ్ఛాప్రయుక్తమైన యత్క్రిమణము సంభవింపనందునవారలకు పరమగతిదుర్లభము కావలసివచ్చునే! యనెదవా అట్లు కాదు ఎవడు విషయాంతరములయందు చిత్తమును వాసీయక నిరంతరము నిత్యముదీర్ఘ కాలము పరమేశ్వరుని స్మరించునో (అనగా అరుమానములుకాదు, సంవత్సరముకాదు సురే మనిన యావజ్జీవము నిరంతరము యెవడు నన్ను స్మరించునోయని యర్థము) అట్టిసదాసమాహితు

— భూమధ్యమునందు ప్రాణము వెల్లువవలెనో చెప్పుచున్నాడు. — “సర్వద్వాణి” శబ్దాదివిషయ గ్రహణద్వారములగు యింద్రియములను నిగ్రహించి అట్లే మనస్సును హృదయమునందు నిరోధించి, వానికి కంఠకిరూపమైన ప్రాణమును సుషుమ్నానాడీద్వారమున భూమధ్యమునందుంచి, యోగశాస్త్రోక్త మగు భారణను ఆవరించుచున్నవాడై (ముందుశ్లోకముచే నన్వయము).

॥౧౫॥

ఓం కారూపమగు యొకే అక్షరమును వర్ణమును, బ్రహ్మమును చూచుచున్నవాడై, బ్రహ్మభూతుడనగు నన్ను స్మరించుచున్నవాడై (లోకమును యెవడైన నొకానొకడు దేవదత్తుని స్మరించుచు ఆతనిని పిలుచున్నచో సన్నిహితుడైన యాదేవదత్తు డభిముఖుడగుచున్నాడు. ఇట్లే పరబ్రహ్మవాచకమగు యోంకారోచ్చారణముచేతను, స్మరణముచేతను, స్వదావతః సర్వవ్యాపకమైన పరబ్రహ్మము సాధకునకు సన్నిహిత మగును. కాన అట్టిసమయమున) యెవడు దేహమును విడుచుచు యూర్ధ్వనాడీద్వారమున యుక్తమిండునో అట్టివాడు సన్నికృష్టబ్రహ్మరూపావత్తి రూపమగు యత్కృష్టగతిని పొందుచున్నాడు. “ఏషాన్య పరమా గతి రేషాన్య పరమా సంపదేషోన్య పరమ ఆనందః” అను శ్రుతిచాపున బ్రహ్మలోకప్రాప్తిద్వారమున నన్నే పొందు నని యాశయము.

॥౧౬, ౧౭, ౧౮॥

♦ ౧౪ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦ —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — ఎవడివిధమున ప్రాణవాాయునిరోధస్థైర్యముచే భూమధ్యందు ప్రాణమును నిలిపి బ్రహ్మారంధ్రమును పొందిన సుషుమ్నానాడీద్వార స్వేచ్ఛగా దేహమును

శాంకరభాష్యమ్ :—

తర్కేణ యో మాం స్మరతీ త్యర్థః । తస్య యోగినోఽహం సులభః సుఖేన లభ్యః పార్థ ! నిత్య యుక్తస్య సదా సమాహితస్య యోగినః । యత ఏవ మతోఽనన్యచేతాః స న్మయి సదా సమాహితో భవేత్ ॥

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

చిత్తుడగు యోగికి యోయర్జునా : నేను సుఖముగ లభ్యుడను. కాన ననన్యచేతస్కుడైనాయందు సదా సమాహితుడు కావలెను. ఈచెప్పుటవలన దేలిన యాశయ మేమి? పాఞ్ణమును జయించినవాడు స్వేచ్ఛగా దేహమును పరిత్యజించును. ఇతరుడు కర్మక్షయముచే దేహమును త్యజించును. ఇదియే విశేష మని భావము.

॥౧౮॥

విడచుటకు సమర్థుడు కాక కర్మక్షయముచేతనే పరవశుడై దేహమును విడచునో అట్టివాని కేగతి పొందెనునో దానిని “అనన్యచేతాః” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

నాకంటె పేరగు విషయమునందు ప్రవర్తించని చిత్తములవాడై యెల్లప్పుడు యావజ్జీవము ఎవడు నన్ను స్మరించునో, స్వపశమైగాని, పరపశమైగాని దేహమును విడచునట్టి యట్టి సతతసమాహితచిత్తుడగు యోగికి నేను సుఖముగ లభ్యుడను. ఇతరుల కతిదుర్లభుడ నైనను పైన పేర్కొనబడినవాని కతిసులభుడ నని యాశయము. కాన నోయర్జునా : నేను నీకతిసులభుడను, భయము నొందవచ్చని యభిప్రాయము.

ఈశోకమున “అనన్యచేతాః” అని చెప్పుటచే అత్యాదరము, ‘సతతం’ అని చెప్పుటచే నైరంకర్యము, ‘నిత్యః’ అని చెప్పుటచే దీర్ఘకాలత్వమును స్మరణకు చెప్పబడెను. ఈచెప్పుటచే ‘సతుదీర్ఘకాల వైరస్తర్య సంస్కారాసేవితో దృఢభూషిః’ అని పాశంజలిమత మనుసరింపబడెను. పైసూత్రమున ‘సః’ అని యధ్యాస చెప్పబడినను యది స్మరణపర్యవసాయియే. యీచెప్పుటవలన సుషుమ్నానాదీద్వారమున పొగొట్టోక్రమణ మగుగాక. అట్లు పొగొట్టోక్రమణము కాకుండుగాక. యావజ్జీవము ప్రతిక్షణము విక్షేపాంతరము లేకుండగ చేయుభగవదనుచింతనమే పరమగతికి కారణము అని ఫలితాశయము. ॥౧౯॥

శంకరానందీయము :— ఇట్లు పరబ్రహ్మోపాసకుల కుక్కుప్తగతిని చెప్పి యిప్పుడు శ్రవణాదులచే తెలియబడిన యాత్మతత్త్వముగల యే యతి తీవ్రమోక్షేచ్ఛచే జనించిన వైరాగ్యవేగముచే నిత్యము విరతరము పరబ్రహ్మము సమనంధానముచేయునో (స్మరించునో) అట్టి యతికి నేను సులభుడ నని తని పౌలభ్యమును ‘అనన్యచేతాః’ అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

బ్రహ్మకీర్తి విషయమునందు బ్రహ్మేశంపని చిత్తముకలవాడై బ్రహ్మమునందే సమాహితమైనచిత్తము కలవాడై, యే బ్రహ్మచేత్ర యావజ్జీవము విరామము లేకుండగ యెల్లప్పుడు ‘బ్రహ్మైవాహం’ అని పరబ్రహ్మమునే స్మరించునో, అట్టి విత్యయుక్తునకు అనగా నెల్లప్పుడు వన్నే స్మరించుచున్న బ్రహ్మనిష్ఠులగు యతికి నేను అప్రయత్నముగ పొందదగినవాడను. కాన యోగాభ్యాసనిరతునకువలె యాబ్రహ్మ విషయకు పాఞ్ణాయామాభ్యాసశ్లేషము కాని, ఇంద్రియనిగ్రహశ్రమ కాని మనోనిరోధాయాసముకాని, ముషుమ్నావాడిచే ఊర్ధ్వగమనదుఃఖముకాని, శీర్షికపాం భూమ్యాద్యాపరణభేదవ్యధకాని కొంచెమైనను

గీ॥ మా ముపేత్య పునగన్తు దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్ ।

నాపువన్తి మహాత్మాన స్సాసిద్ధి పరమాం గతాః ॥

౧౭౬

ప ద వి భా గ ము : — మాం-ఉపేత్య-పునగన్తు-దుఃఖాలయం-అశాశ్వతమ్-న-అపువన్తి-మహాత్మానః-సంసిద్ధిం-పరమాం-గతాః ॥

౧౭౭

పఠివద్ధాము, — మహాత్మానః=గొప్పయంతఃకరణముకలయతులు; పరమాం=గొప్పదైన; సంసిద్ధిం సేదిన; గతాః=పొందినవారై; మాం=నన్ను; ఉపేత్య=పొంది; దుఃఖాలయం=అధ్యాత్మికాదిదుఃఖములకలయమైన; అశాశ్వతం=అవస్థితి లేని స్వరూపముగల; పునగన్తు=పునగన్తుమును; నాపువన్తి=పొందదు. ౧౭౮

శాంకరభాష్యమ్.—

తవ సౌలభ్యేన కిం స్యా దిచ్యుచ్యతే- శృణు త న్మమ సౌలభ్యేన యద్భవతి — మా ముపేత్య మా మూర్ఖ్యర ముపేత్య మద్భావ మాపద్య పునగన్తు పున రుత్పత్తిం న పాప్రవంతి కిం విశిష్టం పునగన్తు న పాప్రవంతి తద్విశేషణ మాహ- దుఃఖాలయం దుఃఖానా మాధ్యాత్మికాదీనా మాలయ మాశ్రయ మాశ్రయంతే యస్మి స్తఃఖా నీతి దుఃఖాలయం జన్మ । న కేవలం శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని .—

నిన్ను పొందినవారు నీయందె యుండెదరా! లేక చంద్రలోకమునుండివలె పునరావృత్తిని పొందెదరా? అనుప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు. నాయొక్క సౌలభ్యముచేనేమి పాప్రవించుచో చెప్పెద వి ను ము. ప ర మే శ్వ రు ని పొంది ప ర మ నం సి ద్ధి ని (మోక్షమును)

లేదు. మఁమనిన యచటనే యుండగ పార్వతీపరిక్షయమైయుండ స్వతః పాప్రవేంద్రియమనోబద్ధాదులకు సుఖప్రియందువలె బ్రహ్మమునందు నిలయముపాప్రవించుచున్నప్పుడు నేజీవుడు సుఖప్రియందు పాప్రవించి పొందినటుల బ్రహ్మపేక్ష నిర్విశేషము, విక్రీయము, శాంతము, అనంతము, కారణరహితము, కార్యహితము (అనగా కార్య కారణవిచక్షణము) అవాహ్యము, అనందభవము వగు పరబ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు. కాన బ్రహ్మవిత్తమగు బ్రహ్మనిష్ఠుడైన యతికి నాపాప్రవించుట మగుటవలన “నేను సులభుడను” అని చెప్పబడెను. సులభుడనగు సుఖప్రాప్త్యుడని యర్థము. కాన ఓ ముద్దనా! నీవు అనన్య మనస్కుడవై యెల్లప్పుడు నన్ను స్మరింపు మని యర్థము. ౧౭౯

—: ౮వ అధ్యాయము ౧౭౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము — భగవంతుని పొందినవారు తిరిగి మరుష్యదేహాదిసంబంధ రూపమగు సంసారమును పొందెదరా? పొందరా? అని సందేహము పాప్రవించు తిరిగి సంసారమును పొందరని ‘మామపేత్య’ అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

రజస్ మోరహితాంతఃకరణముగల శుద్ధసత్వప్రధానములైన, జనించిన సమ్యక్సర్వముకల, మహాత్ములునాలోకమగు వైకుంఠమునుజేరి యచట భోగములనన్నిటిని యుభయించిన పీడన సర్వోక్త్యుత్తములముక్తిని పొందినవారై దుఃఖములకు స్థానమైరట్టి, (గర్భవార యోనిద్వానిర్గుణరాద్యనేకదుఃఖసానము.)

శాంకరభాష్యమ్ :—

దూఖాలయ మశాశ్వత మనవస్థితస్వరూపం చ నాఽఽఘ్నవం తీదృశం పునర్జన్మ మహాత్మానో
యతయ స్సంసిద్ధిం మోక్షాఖ్యాం పరమాం ప్రకృప్తాం గతాః పాప్తాః! యే పున రాఘ్నం న
ప్రాప్నువంతి తే పునరావర్తంతే ॥

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పొందిన మహాత్ములగుయతులు అధ్యాత్మికాదిదుఃఖముల కాశ్రయము, అనవస్థితరూపమునగు
పునర్జన్మమును పొందరు. ఎవరు నన్ను పొందరో వారు పునరావృత్తిని పొందెదరు. ॥౧౫॥

అర్హము, దుష్టస్థితిప్రాప్తియును నగు మనుష్యాదిదేహసంబంధమును పొందరు. ఈశ్లోకమున “మాం ప్రాప్త్య
సిద్ధిం గతాః” అని చెప్పుటచే నుపాసకులకు క్రమముక్తి ప్రదర్శింపబడెను.

॥౧౫॥

శంకరానందీయము :— సర్వకర్మసంన్యాసి, ఏకాకి, మాని, భిక్షునిజీవి యగు యేయతి
యేవోయోక చోప కూర్చుని “ఈనిభింజగత్తు, నేను బ్రహ్మమే” అని యధ్యాత్మిద్వంద్వచే నెల్లప్పుడు సర్వ
మును బ్రహ్మముగానే చూచునో అట్టి బ్రహ్మానిష్ఠుడగు యతికి “నేను సులభుడను” అని బ్రహ్మప్రాప్తి
సంభవమును చెప్పి, యిప్పుడు తనను పొందినవారలకు ఫలమును “మా ముఖ్యే” అను శ్లోకముచే చెప్పు
చుండెను.

నచ్చిదానందైకరసమగు పరబ్రహ్మమును పొంది (అనగా పరబ్రహ్మైకరసత్వమును పొంది దానిచే
అత్యుత్తమమైన కేవలానందస్వరూపమైన పరమాత్మస్వరూపముగ స్థితిరూపమగు విదేహముక్తిని పొంది) న
మహానిభాషలగు యతులు. లేక “మహాత్మానః” నిత్యనిరంతరబ్రహ్మానిష్ఠచే నిశ్శేషముగ నశించినరజస్వ మో
గుణైక్యాముఖులగుటచే నతిశ్యచ్ఛబ్దముగుటచే నుత్కృష్టమై శుద్ధసత్త్వస్వభావావన్నమైన
యంతఃకరణము కలవాడు మహాత్ములనబడుదుడు సుప్రసన్నాంతఃకరణములవారు కనుకనే “పరమాం” అత్యు
త్తమఫలప్రాప్తిని స్మృతిపై “సంసిద్ధిం” సుఖానుభూతియందుకాని, దుఃఖానుభూతియందుకాని వృత్తికి
బ్రహ్మస్వరూపమున నుండుటచే సంసిద్ధియనబడును. అట్టి బహుజన్మాభ్యంతమైనట్టి సర్వావస్థయందు
అపరిణిబింబమైన ఆఖండకారవృత్తి రూపమగు సంసిద్ధిని పొందిన బ్రహ్మానిష్ఠులు చార్యకారణభావకూన్యము,
మాయాతత్కార్యకేవలసంబంధకూన్యము, సద్భవము, చిద్భవము, ఆనందభవమునగు పరబ్రహ్మమును
(పరమాత్మభావమును) పొంది ఘటాకాశము మహాకాశత్వమునువలె స్వయముగ బ్రహ్మైకత్వమును పొంది
“ఆర్వాచిం” ఛావ్చిత్తము బ్రహ్మభావము. ఓద్విలక్షణమగుటవలన యేశాశ్వరము (నశ్వరము) అందునను
“ఓఛాలయం” అధ్యాత్మికాదిదుఃఖాశ్రయము జన్మము. ఈశ్లోకమున “జన్మ” అనుపదముచే జన్మ
రూపమగు ఏకారము గల శరీరము గ్రహింపవలయును. విదేహముక్తిని పొందిన బ్రహ్మావేత్తలు తిరిగి
అనిత్యము, దుఃఖభూయిష్టము అయిన దేవదేహమునుకాని ప్రాణావత్యదేహమును కాని, గంధర్వ
దేహమునుకాని, మనుష్యదేహమును కాని మరియే యితరదేహమునుకాని పొందరు. శరీరము ప్రాప్తిం
చుటకు లబ్ధి, కామము, కర్మముల కారణము. అవన్నియు సమ్యక్జ్ఞానమహాగ్నిజ్వాలలచే భస్మీభూత
మగుటవలన ముట్టులు తిరిగి దుఃఖాలయ మగు శరీరమును పొందరు. ఈవిషయమునే “న చ పున రావర్త
ంతే” అను ష్మతి బోధించుచున్నది. ఈశ్రుతియందు “న చ పునరావర్తంతే” అను వాక్యము
పొంది సాక్షి చెప్పట యధ్యాస మగబడును. యాయథ్యాసము సంశయమును పోగొట్టుచున్నది.

॥౧౫॥

గీ॥ అబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావర్తనోఽర్జున ।

మా ముపేత్య తు కౌస్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ॥

॥౧౬॥

ప ద వి భా గ ము : — అబ్రహ్మభువనాత్ లోకాః—పునరావర్తనః అర్జున! మాం ఉపేత్య తు కౌస్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ॥

॥౧౬॥

ప్రతిపదార్థము: — హేఅర్జున! = ఓయరనుడా; అబ్రహ్మభువనాత్ = బ్రహ్మలోకముమొదలుకొని, లోకాః=లోకములు; పునరావర్తనః=పునరావర్తనస్వభావము కలవి; హేకౌస్తేయ=ఓకుంతీపుత్రుడా! మాం=నన్ను; ఉపేత్యతు=పొందినచో, పునర్జన్మ=తిరిగి జన్మము; న విద్యతే లేదు.

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

కిం పున స్త్వత్తోఽన్య త్ప్రాప్తాః పునరావర్తంత ఇత్యుచ్యతే—అబ్రహ్మభువనాద్భవ తి యస్మి న్భూతా నీతి భువనం బ్రహ్మభువనం బ్రహ్మలోక ఇత్యర్థః । అబ్రహ్మభువనా త్సహ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

“అసా మసోమ మమృతా అభూమ” అను శ్లోతి చొప్పున కర్మలవలన స్వగ్గాదుం ను పొందినవారలకుకూడ బ్రహ్మమును పొందినవారలతో నమానముగ ననావృత్తి బోధించబడుచుండ నీకంటె నితరమును పొందినవారలు పునరావృత్తి కలవారగుదురని చెప్పుట యెట్లు సమంజసమగును?” అని శంకింపజనదు.

— * ౮వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు * —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — పరమేశ్వరుని పొందిన సమ్యగ్దర్శులకు పునరావృత్తి లేదని చెప్పేటవలన భగవద్విముఖులగు సమ్యగ్దర్శనములేనివారలకు పునరావృత్తి అర్ధాత్తు సిద్ధమే యని “అబ్రహ్మభువనాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

“అ బ్ర హ్మ భు వ నా త్” — భవన్త్యత్రైభూతానీతి భు వ న నం “అ బ్ర హ్మ భు వ నా త్” అనుచోటనుండు ఆకార మ భి వి ధ్య ర్థ క ము. అనగా బ్రహ్మలోకముతోగూడ యన్నిలోకములు భగవద్విముఖులగు స మ్య గ్ద ర్శ న ము లే ని వా ర ల కు భోగభూములు, పునరావర్తనస్వభావములు కలవి. (కొన్ని పుస్తకములలో “అబ్రహ్మభువనాత్” అని పారము కలదు. ఈపారమునందు భవన మనగ వివాసస్థాన మని యర్థము. వాసస్థానము లోక మగును కాన పూర్వమునందువెప్పిన యర్థముచే గ్రహింప నగును. లోకాంతరములను పొందినవారలకు వలె నిచ్చుపొందినవారలకుగూడ పునరావృత్తి సంభవింపనా అని యనెదవా? నన్ను పొందినవారలకు పునరావృత్తి సంభవింపదని “మా ముపేత్య” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. “తు” అనునది లోకాంతరవైలక్షణ్యద్యోతనార్థము. లేక అవధారణార్థకమునైన గ్రహింపనగును. “హేకౌస్తేయః” ఓకుంతీపుత్రుడా! (ఈచెప్పేటవలనతల్లి ననుసరించిగూడ ప్రసిద్ధమహానుభావుడని గ్రహింప నగును. ఈశ్వరునినొకనినేపొందిన ముక్తులకు పునరావృత్తిలేదు. (ఈశ్లోకమున“అర్జున! అనియు ‘కౌస్తేయ’ అనియు సంబోధనవ్యయముచే స్వరూపముచేతను, కారణముచేతను, జ్ఞానసంపత్తికినలయుతుద్ది సూచికము.)

ఇవట నీవ్యవస్థ చేయనగును. ఎవరు క్రమముక్తి ఫలముగాగల యుపాసనలచే బ్రహ్మలోకమును పొందెదరో, బ్రహ్మలోకమున జనించిన సమ్యగ్దర్శనము కల యట్టి సగుణోపాసకులకు హిరణ్యగర్భునితో

శాంకరభాష్యమ్.—

బ్రహ్మభువనేన లోకాః సర్వే పునరావర్తినః పునరావర్తనస్వభావా హేర్దున! మా మేక ముపేత్యతు కౌన్తేయ పునర్జన్మ పున రుత్పత్తి ర్న విద్యతే || ౧౧౬ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పైనుదహరింపబడిన శుక్రితి యగ్ధవాదవాక్యము. అది కర్ముల కాపేక్షికామృతత్వమునే బోధించును. కానఓయర్జునా! బ్రహ్మలోకముతో గూడ భూరాదినిఖిలలోకములు పునరావర్తన స్వభావము కలవి. (ఈచెప్పుటచే భూలోక, భువర్లోక, సువర్లోక. మహర్లోకచతుష్టయమును పొందినవారు పునరావృత్తి కలవారు; జనోలోక, తపోలోక, సత్యలోకములనెడి లోకత్రయమును పొందినవారలకు పునరావృత్తి లేదను శంక తొలగింపబడెను)

గూడ మోక్షము ప్రాప్తించును. కర్మముక్తిరూపఫలము గల యుపాసనలు లేనివారలకూడ పంచాగ్ని విద్యాదులచే బ్రహ్మలోకమును పొందెదరు. అట్టివారలకు పునరన్మ మవశ్యంభావి. కనుకనే కర్మముక్త్యభిప్రాయముచే “బ్రహ్మలోక మభినంపద్యతే నచ పునరావర్తతే” “అనావృత్తి శ్చద్వాత్” అనుశుక్రిత సూత్రములు యపవన్నములు. అట్లుకాక “అబ్రహ్మభువనాత్” అనుగీతావాక్యమువలన బ్రహ్మలోకమును పొందిన వార లందరును పునరావృత్తి ని పొందెద రనినచో బ్రహ్మలోకమును పొందినవారలకు పునరావృత్తి లేదని బోధించు పై శుక్రితసూత్రములకు విరోధము ప్రాప్తించును. బ్రహ్మలోకమును పొందిన కర్మముక్తి ఫలము కల యుపాసకులకు పునరావృత్తి లేదనియు, బ్రహ్మలోకమును పొందిన పంచాగ్నివిద్యోపాసకులకు పునరావృత్తి కలదని వ్యవస్థ కల్పించినచో పై శుక్రితసూత్రములకు, ప్రస్తుతగీతావాక్యమునకు విరోధము ప్రాప్తించదు. పంచాగ్నివిద్యలుకలవారల నుద్దేశించి శుక్రిత్యంతరమున “తేషామిహ పునరావృత్తిః” “ఇమం మానవ మానరం నావరనే” అనుర్థులములయందు “ఇహ” ఇమం” అనుటచే ప్రస్తుతకల్పమునందు పునరావృత్తి లేకున్నను రాజోవుకల్పమునందు పునరావృత్తికలదని స్పష్టపరుపబడెను || ౧౧౬ ||

శంకరానందీయము :— ఇట్లు బ్రహ్మభావమును పొందిన బ్రహ్మవేత్తలకు పునరావృత్తి లేకపోవుటను చెప్పి, తదితరులగు శుక్రితశూన్యులకు, లేక శ్రవణమొనరించినను సమ్యగ్దర్శులుకాక స్వేత రప్రాప్తి కలవారలకు పునరావృత్తి కలదని సూచించుచు, చెప్పిన యర్థమునే తిరిగి దృఢము చేయుచుబ్రహ్మ వేత్తలకు ముక్తి సిద్ధించుటయందు సంశయము తొలగుటకై యతులకు సమ్యగ్దర్శనసిద్ధియందు ప్రయత్నమును సూచించుటకును “అబ్రహ్మభువనాత్” అని చెప్ప మొదలెడిను.

“సహస్రాయుగపర్యంతం” అని కాలనిర్ణయము శుక్రియమాణ మగుటవలన ఈశ్లోకమునందుండు బ్రహ్మశబ్దముచే చతుర్ముఖబ్రహ్మము చెప్పబడును.

భూతము లివట పుట్టుచున్నవి, లేక కలవు కాన “భువనం” అనబడుచున్నది. బ్రహ్మయొక్క భువనము కాన బ్రహ్మభువన మనబడును. అది సత్యలోకము. సత్యలోకము మొదలుకొని సర్వలోకములు పునరావృత్తులు. అనగా పుణ్యవశమున సత్కాదిలోకములను పొందినవారలను అయాలోకములు పునరావృత్తులునుగ జేయును. (పుణ్యము నశింప యాయా లోకములను పొందినవారలను తిరిగి జన్మాదులు కలవారలనుగ జేయును.) కాన, సత్కాదిలోకములను పొందినవారలకు పునరావృత్తి తప్పక ప్రాప్తించును. ఈవిషయమునే “యావత్సంపాత ముషిత్వా” “నాకస్య పృష్టే తే సుకృతేఽనుభూత్వేసుం లోకం హీనకరం

శాశ్వతభావ్యతత్వబోధిని :—

ఓకుంతీపుత్రా! నన్ను పొందినవారలకు పునర్జన్మము లేదు. (ఎవనికి వంశపర్యాయుక్తమైన శుద్ధి స్వాభావికమో అట్టివానికే నాచే చెప్పబడిన యర్థమునందు బుద్ధిజనించు నని తలచి “అర్జున! కౌన్తేయ!” అనిసంబోధనద్వయము పరియోగింపబడెను.) [౧౬॥

వావిశని” అను శ్రుతులు బోధించుచున్నవి. “న విద్యతే అకం దుఃఖం యక్ర” అను వ్యుత్పత్తి నాశ్రియించిన యేలోకమున దుఃఖములేదో ఆలోకము నాకమనబడుచు. అట్టిలోకము సత్యలోకమే. ఇతరలోకములు కొన్నిటియందు రాక్షసులవలనను, కొన్నిలోకములయందు ప్రలయాగ్నివలనను దుఃఖమే ప్రాప్తించుటవలన యాలోకములు నాకశబ్దముచే జెప్పబడవు. అందువలన “నాకస్య పృషే” అను శ్రుతియందు గల నాక శబ్దమునకు సత్యలోకమే యర్థము. అట్టి సత్యలోకమున తల్లోకమును పొందినవారు సుకృతఫలము ననుభవించినపిదప యాసుకృతము నశింప యీరోకమునుకాని, యంతకన్న హీనతరమైన లోకమునుకాని పొందెదరు. అని శ్రుతి బోధించుటచే సత్యలోకమును పొందినవారలకుకూడ పునరావృత్తి ప్రామాణికమైనదే. పైశ్రుతి బలముననే బ్రహ్మభావమును పొందినవారలకుకూడ పునరావృత్తి కలదని యెందులకు చెప్పరాదని శంకింప జనదు. “తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాభయో రశ్శేషవిశాళో” బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలిగిన నష్టివానికి చేయబోవు పాపముయొక్క సంబంధముండదు. పూర్వపాపము నశించుచు “ఏవ మసంశ్లేషః పాతేతు” అట్లే చేయబోవు పుణ్యసంబంధముండదు. పూర్వపుణ్యము నశించుచు. అనగా బ్రహ్మవేత్తకు పుణ్యపాపసంబంధముండదని యర్థము. మరియు “యదేక్షి కాతూల మగ్నో పోశం పృథూయే తైవ హాస్య సర్వే పాప్మానః పృథూయన్తే” “కస్యైవ స్యా త్పదవిత్తం విదిత్వా న లిప్యతే కర్మణా పాపకేస” “సర్వం పాప్మానం తరతి” ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మవేత్తకు నిఖిలపాపప్రదాహమును, కర్మలయొక్క లేపము లేకపోవుటను బోధించుచున్నవి. కాన “కర్మణా జాయతే జన్తుః కర్మణైవ పరిరీయతే” “ప్రాప్యోన్తం కర్మణ స్తస్య యత్కించేహ కరోత్యయమ్” తస్మా త్లోకా త్పున రేత్యస్త్రై లోకాయ కర్మణే” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్త ప్రకారము పుణ్యకర్మవిశేషమున నుత్తమలోకములను పొందినవారు ఆయాలోకమున పుణ్యకర్మఫలానుభవముచే నాపుణ్యము నశింప శేషకర్మానుభూతికారకు పునరావృత్తిని పొందెదరు. జ్ఞానాగ్నిదగ్గరిఖిలకర్మల కల బ్రహ్మవేత్తలు శేషకర్మ లేమింటేని పునరావృత్తులు కానేరరు. మరియు బ్రహ్మవేత్తలకు “న సపునరావ ర్తతే” అను మొదలగు శ్రుతులు పునరావృత్తిని నిషేధించుటవలన, బ్రహ్మవిద్యుర్విఫలకుపునరావృత్తి లేదు. మరియు యాగీతావాక్యమే “మా ముపేత్య తు” అని ‘తు’ అను శబ్దముచే బ్రహ్మప్రాప్తి కలవారలకు పునరావృత్తి లేదని బోధించుచున్నది. “హే కౌంతేయ” శుద్ధకురోత్పన్నుడ నగు నో యర్జునాః సత్యజ్ఞానాది లక్షణము, సదానందై కరసము నగు పరమాత్మను పొందిపూర్ణాత్మ స్వరూపముతోనుండు బ్రహ్మవిత్తమునకు పునర్జన్మరూపమగు పునరావృత్తి లేదు. లేక “విద సత్తాయాం” అని విదధాతువు ప్రాప్తి అర్థముకలదికూడ యగుటవలన విద్వాంసుడు నన్ను పొంది తిరిగి పున్జన్మము పొందడు. అనికూడ వ్యాఖ్యానింపదగును. [౧౬॥

ప ర మార్థ పరీ పః— అవాంతరసిద్ధిచే శాశ్వతము (చిరకాలస్థాయి సుఖమునిచ్చునదియునగు దేహము నసేక్షించువారలకు పునరావృత్తి కలదని “అబ్రహ్మభువనాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

బ్రహ్మలోకము, దాని ససుచరించియుండు మహర్లోకాలులు పునరావృత్తు లగుచున్నవి. “రవస్మిన్దో దానశీలా వీతరాగా స్తితిక్షవః। త్రిలోక్యా ఉపరిస్థానం లభన్తే శోకవర్జితమ్” తపశ్శీలరు, దానరతులు, వీతరాగులు, ద్వంద్వసహిషులు ముల్లోకముకంటె యుపరిభాగమునందుండు శోకవర్జితమైన స్థానమును

గీ॥ సహస్రయుగపర్యంత మహర్క ద్వైహ్మణో విదుః ।

రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేహోరాత్రవిదో జనాః ॥

||౧౭||

పదవిభాగము :— సహస్రయుగపర్యంతం. అహః. యత్. బ్రహ్మణః. విదుః. రాత్రిం. యుగ

సహస్రాంతం. అహోరాత్రవిదః. జనాః ॥

||౧౭||

ప్రతిపదార్థము :— అహోరాత్రవిదః=కాలసంఖ్యవేత్తలగు; తేజనాః=ఆజనులు; సహస్రయుగపర్యంతం=కృతతేర్థతాద్వాపరకలియుగములు వెయ్యి అవసానముగా కలదిగ; బ్రహ్మణః=హిరణ్యగర్భుని యొక్క; అహః=పగటిని; విదుః=తెలిసికొనుచున్నారు; రాత్రిం=రాత్రిని; యుగసహస్రాంతం=కృతతేర్థతాద్వాపర కలియుగములు వెయ్యి అవసానముగా కలదానినిగ; విదుః=తెలిసికొనుచున్నారు. ||౧౭||

పొందెదరు. అను పురాణవచనము బ్రహ్మలోకగతులకు పునరావృత్తిలేదని బోధించుచుండ “బ్రహ్మలోకమును పొందినవారుగూడ పునరావృత్తులు” అని చెప్పుట యెట్లు సమంజస మగునని శంకింపజనదు. సుఖముగ చిరకాలజీవన మపేక్షించి సామవేదోక్తమైన బృహద్రథంతర, వైరూప, వైరాజ, శాక్షర, రైవర, నందన, కాలేయాద్వైతసామాత్మకమైన ఆనందిని స్తోమలతోగూడిన మహతీముక్కు నుపాసించి సామ్రాజ్య, భాజ్య, సారాజ్య, వైరాజ్యాదిక్రమముచే సత్యలోకము నెవరు పొందెదరో అట్టివారుగూడ ఆయువు, అహోరాత్రములు, నిద్ర, జాగరాదిలోకవ్యవహారములు కలవారగుటవలన పునరావృత్తులే. ఈవిషయమునే “యోవా ఏత దక్షర మవిదిత్వా గర్హస్థిం త్లోకే జాహోతి దదాతి తవస్య త్యపి బహూని షర్షనహస్యాణ్యంతవా నేవాస్య స లోకో భవతి” ఈవిషయమును వాచక్వివి అను గర్గకన్యను గూర్చి యాశ్చర్యవల్కుడు చెప్పుచుండెను. భో గారి ఓగరకన్యా? వాచక్వివి: ఏపురుషుడు యీ యనుభూయ మానము, అక్షరము నగు పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనక, యీ లోకమున హోమమును చేయునో, తులా భారముచే దానమును చేయునో, కృచ్ఛ్రచంద్రాయణాదులచే తపస్సును చేయునో, ఏలోకప్రాప్తి కొరకు ఇట్టి యుపాయములు కలవో అట్టిలోకము ఈపురుషునిచే ననేకవేలసంవత్సరము లనుభవించబడినను అట్టిపురుషునకు “అంతవా నేవ” పునరావృత్తికొరకే యగును. పైవిషయమునే ఋక్సామయజుర్వేదములైన “అధాత ఇంద్రో మహాభిషేక స్తే దేవా అమృతవ స్స పృథ్విపతికా అయంవై దేవానాం” అను బ్రాహ్మణముగూడ బోధించుచున్నది. మరియు ఆపస్తంబీయసంహితయందుగూడ పై విషయమే “సువరోఽసి గుత్మాన్ క్రిష్టస్త్రే శిరో గాయత్రం చక్షః” అనునని మొదలుగాగల మంత్రములు బోధించుచున్నవి. గర్భంధ విస్తరభీతిచే నిచట వ్రాయుట మానుచుంటిని. శతశ్లోకీవ్యాఖ్యయందు మాచే సప్తరముగ చెప్పబడెను. ఏచ సమ ఎన్నతత్త్వజ్ఞానులై నావ్యరూపమును పొంది విస్మృతనకలవ్యవహారములుకలవారై సంసరణ ఓజ్జ్వలమైన జీవత్వమును విడచి బ్రహ్మరూపు లగుదురో అట్టివారలకు పునర్జన్మ లేదు. ఈవిషయమే “మా ముపేత్య” అను యుక్తార్థముచే చెప్పబడెను.

||౧౭||

—* ౮వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు *—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— కాలపరిచిన్నము లగుటవలన బ్రహ్మలోకాదిపర్యలోకములు పునరావృత్తులని “సహస్రయుగపర్యంతం” అనుమొదలుకొని చెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

బ్రహ్మలోకనహితా లోకాః కస్మా త్పునరావర్తినః కాలపరిచ్ఛిన్నత్వా త్కథమ్—
సహస్రయుగపర్యంతం సహస్రం యుగాని పర్యంతః పర్యవసానం యస్యాహ్మస్త దహఃసహ
స్రయుగపర్యంతం బ్రహ్మణః ప్రజాపతే ర్విరాజో విదుః రాత్రి మపి యుగసహస్రాంతా
మహఃపరిమాణా మేవ కే విదు రిత్యాహ - తేఽహారాత్రవిదః కాలసంఖ్యావిదో జనా
ఇత్యర్థః । యత ఏవం కాలపరిచ్ఛిన్నా స్తేఽతః పునరావర్తినో లోకాః ॥ ౧౦౭ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

బ్రహ్మలోకముతో సహ నిఖిలలోకములు యేకారణముచే పునరావర్తనస్వభావముకల
వని ప్రశ్నించెదవా ? ఆలోకములన్నియు కాలపరిచ్ఛిన్నములగుటవలన పునరావర్తనస్వభావము
కలవి. అది ఎట్లనిన? కాలసంఖ్యావేత్తలగు ప్రసిద్ధజనులు హిరణ్యగర్భునియొక్కపగలు కృతతే
తాద్వాపర కలియుగములు వెయ్యి అవసానముగా కలది. అనగా కృతతేతాద్వాపరకలియుగ
ములు నాలుగు వెయ్యిసార్లుగడచిన (నాలుగువేలయుగములు). పగలని తెలిసికొనుచున్నారు.

మనుష్యసరిమాణముచే “సహస్రయుగపర్యంతం- సహస్రం యుగాని చతుష్కంగాని పర్యంతః
అవసానం యస్య తత్” నాలువేల యుగములు పరిమాణముగా గలది. బ్రహ్మముయొక్క పగలు.
ఈవిషయమునే ‘చతుర్వ్యగసహస్రం తు బ్రహ్మణో దిన ముచ్యతే’ అను పౌరాణికవచనముగూడ బోధించు
చున్నది. అట్లే నాలుగు వేలయుగములు బ్రహ్మయొక్కరాత్రి యని యెవరు తెలిసికొనుచున్నారో అట్టి
యోగులు అహోరాత్రవేత్తలు. ఎవరు చంద్రార్కగతిచేతనే తెలిసికొనుచున్నారో అట్టివారలు స్వల్ప
దర్శులగుటచే బ్రహ్మయొక్క అహోరాత్రములను తెలిసికొనువారు కారు. ॥౧౦౮॥

శంకరానందీయము :— బ్రహ్మమును పొందినవారలకు అపునరావృత్తిని చెప్పి, యిప్పుడు
సత్యాదిలోకములయందు నిత్యత్వనిత్యశుభత్వానావృత్తిత్వబుద్ధిచే పుణ్యకర్మల నాచరించి, ఊర్ధ్వలోకము
లనుగూర్చివెళ్ళి అవట పుణ్యఫల మనుభవించి తిరిగి బూలోకమునకరిగి తిరిగి యజ్ఞాదుల నాచరించుచు మర
ణించుచు సర్వపాపాలు యెల్ల పుడు దుఃఖమునే యనుభవించుచుండిరి. ప్రరోచన వాక్యములచే మోముహ్య
మానులై అంధవరంపరవతె ఎవ డేమార్గము ననుసరించునో ఆమార్గమునే యితరులుగూడ యనుసరించు
చుండిరి. ఈవిషయమున నెవడును స్వభావమును (యాధార్థ్యమును) విచారించకుండెను. తాపమును పొంద
కుండెను. ఇట్టి గమనాగమనములకు, దుఃఖమునకు కర్మ హేతువని యాకర్మయెడ నెవడును వైరాగ్యమును
పొందకుండెను. ఎంత ఆశ్చర్యము! ఆజ్ఞత్వ మెంత కష్ట మైనది! అని అజ్ఞానకు సదసద్వివేకము, వైరాగ్యము,
అసత్త్వాగము, సదుపాదానమందు ప్రవృత్తి సిద్ధించుటకొలుకు కాలపరిచ్ఛిన్నమైన సత్యాదిలోకములకుబ్రహ్మ
(హిరణ్యగర్భుని) యొక్క దివాదాతులచే ఆవిరూపతీరోభావముంను, నిఖిలపాపాలు యుత్పత్తి ప్రళయము
లను “సహస్రయుగపర్యంతం” అను శ్లోకముమొదలుకొని మూడుశ్లోకములచే జెప్పుచుండెను.

“దైవికానాం యుగానాం చ సహస్రపరిసంఖ్యయా, బ్రాహ్మ మేక మహ్మ యం తావతీ రాత్రిరేవ
చ” అను వాక్యానుసారము హిరణ్యగర్భుని యహోరాత్రముల కాలపరిమాణ మింత యని తెలిసికొను
చున్నాడు హిరణ్యగర్భుని పగలు వెయ్యి దివ్యయుగములని చెప్పుచుండిరి. అట్లే హిరణ్యగర్భుని రాత్రి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్లే హిరణ్యగర్భుని రాత్రిని నాలుగు వేల యుగములు పరిమాణము కలదిగ తెలిసికొనుచున్నారు. ఈ చెప్పబడిన అహారాత్రావయవమాసర్వయనసంవత్సరావయవ శతసంఖ్యాయువుతో గూడినవాడు హిరణ్యగర్భుడగుటవలన తదస్తర్వర్తులగు లోకములుగూడ యథాయోగ్యశాలపరిచ్ఛిన్నము లగుటచే నిఖిలలోకములు పునరావర్తనవ్యభావము కలవి యని యర్థము.

||౧౭||

పరిమాణము కూడ వెయ్యి దివ్యయుగములని చెప్పుచుండిరి. కాన సత్యలోకము నిర్మమని యంగీకరించిన వారలకు సత్యలోకప్రతీతి వెయ్యిదివ్యయుగముల పర్యంతమే. అందువలన సత్యలోకమేయనిత్యమై యుండదనికంటె తక్కువయగు భూరాదిలోకము లనిత్యములనియు, అల్పపుణ్యము కలవనియు నేమి చెప్పువలయును?

||౧౮||

ప ర మార్థ వ్య వహారము:— సత్యలోకవ్యవహారమును “సహస్ర” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండును.

చాందోగ్యమునందు “సహస్రయుగ పర్యంత మహా ధృష్ణాయ దువ్యతే” అని చెప్పబడెను, దీని కర్థమేమనిన? కృతత్రేతాద్వాపరకలులు అను పేరుగల నాలుగుయుగములు నాలుగు చరణములు. ఈనాలుగుయుగములు కలసి యొక మహాయుగము. ఇట్టిమహాయుగములు వేయి హిరణ్యగర్భునకొకపగలు. అట్లే అట్టిమహాయుగములు వేయి హిరణ్యగర్భునకొకరాత్రి యగును. దివారాత్రులనునవి సూర్యదర్శనాదర్శనములచే సంభవించును. సత్యలోకము సర్వలోకములకంటె పైనుండుటచే నవల నివసించువారలు వెయ్యి మహాయుగముల పర్యంతము సూర్యుని చూచెదరు. కాన సత్యలోకవాసులకు అవెయ్యిమహాయుగములు పగలు. అట్లే సత్యలోకనివాసులకు వెయ్యిమహాయుగముల పర్యంతము సూర్యుడు కనుపించనందున నావెయ్యిమహాయుగములు రాత్రి. అట్టి రాత్రియం దాలోకనివాసులకు సుషుప్తి. ఈవిషయమే “యదతిమారగతోద్భూతిః క్షితే స్సతత ముద్రయిం రవిమీక్షతే ! భవతి తావదయం శయికశ్చ తద్యుగసహస్రయుగంద్యునిశంవిదేః” అని యాశ్లోకముచే చెప్పబడెను. ఇట్లే మేరుశిరస్సునందుండు దేవతలకు సౌరవర్ష (సంవత్సర) పరిమిత మహారాత్రము. పితృదేవతలకు చాంద్రమానపరిమిత మహారాత్రము. అట్లే లంకాయువకోటిసిద్ధపురస్థితులకు విత్తము ముప్పది ఘటికలు పగలు. అట్లే ముప్పదిఘటికలు రాత్రి. ఇట్లే పైనుదహరింపబడినలోకముల యందు నిత్యము చరకాలము లేనందున దినరాత్రులు సమముగనుండును. ఇతరు దేశములయందు చరకాలము వలన దినరాత్రులకు హ్యసవృద్ధులు కలుగుచుండును. ఈచెప్పుబడిన తేలిస యాశయమేమి? దేశభేదము ననుసరించి ప్రతిదేశమున అహారాత్రవ్యవస్థ భిన్నమైన దని తేలివది. ఇట్లు పితృదేవసత్యలోకములయందు అయోలోకములయందుండు వారలయొక్క అహారాత్రపరిభాషచే మానవసాదికల్పన కాన బ్రహ్మయొక్క సంవత్సరపరిభాషచే బ్రహ్మకు మారుసంవత్సరము లాయువు. బ్రహ్మసంబంధమగు మారు సవత్సరములు ఒక మహాకల్ప మనబడును. ఈవిషయమునంతను మనమునందిడుకొని “అబ్రహ్మధువనాల్లోకాః పునరావర్తినః” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పెను. అహారాత్రవిదులగు వారీవిషయమును చెప్పుచుండిరి. అహారాత్రవిదులనగ మహాకల్పమును, అవాంతరకల్పమును, మనుయుగచరణశకవరాయనముతుమానవజీహారాత్రాయామవాదీవనాదీపాగ్రాత్యుట్యాదితాలావయవాభిజ్ఞులగుటచేగోలజ్ఞలు అహారాత్రవిదులనబడుదురు.

||౧౯||

శ్లో॥ అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ స్తహరాగమే ।

రాత్యాగమే ప్రళయంతే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞికే ॥

॥౧౮॥

పద విభాగము :— అవ్యక్తాత్, ద్వ్యక్తయః, సర్వాః, ప్రభవన్తి, అహరాగమే, రాత్యాగమే, ప్రళయన్తే, తత్ర, ఏవ, అవ్యక్తసంజ్ఞికే॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థము :— అహరాగమే=హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింప; అవ్యక్తాత్=హిరణ్యగర్భుని స్వాపావస్థనండి, సర్వాః=సమస్తమైన; ద్వ్యక్తయః=స్థావరజంగమములు; ప్రభవన్తి=అభివ్యక్తిని పొందుచున్నవి. రాత్యాగమే=హిరణ్యగర్భుని స్వాపకాలమునందు; అవ్యక్తసంజ్ఞికే=అవ్యక్తమును పేరుగల తత్రైవ=అస్వాపావస్థయందే; ప్రళయన్తే=యమును పొందుచున్నవి.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము :—

ప్రజాపతే రహనియ ద్భవతి రాత్రౌ చ తదుచ్యతే— అవ్యక్తా దవ్యక్తం ప్రజాపతే స్వాపావస్థా, తస్మా దవ్యక్తా ద్వ్యక్తయో వ్యజ్యంత ఇతి వ్యక్తయః స్థావరజంగమలక్షణాస్సర్వాః ప్రభవన్త్యభివ్యజ్యంతేహ్నా అగమోహరాగమ స్తస్మిన్నహరాగమే కాలే బ్రహ్మణః ప్రభాధకాలే తథా రాత్యాగమే బ్రహ్మణః స్వాపకాలే ప్రళయంతే సర్వా వ్యక్తయస్తత్రైవ పూర్వోక్తైవ్యక్త సంజ్ఞికే ॥

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

భాష్యోక్తృ రదీపిక :— హిరణ్యగర్భుని యహోరాత్రములయం దేమి యగునో దానిని “అవ్యక్తాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఇచట అవ్యక్తశబ్దముచే మూలప్రకృతి యగు నవ్యక్తమును గ్రహించాడు. దైనందినశృద్ధిప్రళయముల ప్రస్తుత ములగుటవలన దైనందినసృష్టిప్రళయముల యండాకాశదుల సృష్టినివాశములు చెప్పబడినందున అవ్యక్త మనగ హిరణ్యగర్భుని స్వాపావస్థ యని యర్థము. అట్టి అవ్యక్తమునందుండియే ప్రజాపతికి పగలు ప్రాప్తింప యభివ్యక్తమునై చరాచరరూప నిఖిలస్రాణు లావిర్భవించుచున్నవికాని పూర్వములేకనేకొత్త గబుట్టుటలేదు. లయమును పొందుట లేదు. అను నియమానురోధమువలనను, యుక్తియుక్త మగుటవలనను, సత్కార్యవాదమే యుపపన్నము. అసత్కార్యవాదము యుక్తియుక్త ముకాదు. సత్కార్యవాదమునే యంగీకరించినచో కారణవ్యాపారముకంటె పూర్వమునందే కార్యముండి కారణవ్యాపారముచే సాధింపబడునా? అట్లు సిద్ధమైన కార్యమును సాధించుట యెట్లని శంకింపజనదు. కారణవ్యాపారమునకు పూర్వమే కార్యము సిద్ధమైనను వ్యక్తము కానందున కారణవ్యాపారముచే అవిభావమును పొందుచు. (వ్యక్తమగును.) అని సత్కార్యవాదులయగు మేము చెప్పెదము.

మృత్పిండధ్వంసానంతరమే మహద్వ్యక్తప్రతిగోచరించుచున్నదికదాయని అట్టిమహద్వ్యక్తప్రతియెడప్రధ్వంసాభావము కారణమని చెప్పుటతగదు. మరెవనుః భావరూపమగు మృదాదులయవయవములే కారణము. అట్లుకానిచో అభావము సర్వత్ర సులభమగుటచే కారణవ్యాపారమువలన సర్వత్ర సర్వదా కార్యోత్పత్తి ప్రసక్త మయ్యెడిది. అసత్కార్యవాదమునం దన్న నో యవత్తగు కార్యమునకు సత్త్వముచేగూర్చుట యెవనికిని శక్యము కాదు. లక్షణిల్లు లేకీభవించినను, ఇరుకనుండి తెలమును, కుడ్యము నుండి యంకురము బుట్టింపజాలరు. ఇకనేమన ఉపాదానకారణము కార్యమునో నందిద్దమై కార్యమునకు

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

గర్భుని స్వాప్యకాలమునం దవ్యక్తమునందే లయమును పొందుచున్నది. అభివ్యక్తిని పొందుచున్నవని చెప్పుటవలనయనత్కార్యవాదపరిపక్తితోలిగింపబడెను. అనగాస్వాపావస్థను పొందిన బ్రహ్మమునందే లయ మని యాశయము. ॥౧౮॥

శంకరానందీయము :— సత్యాది లోకముల కనిత్యత్వమును చెప్పి, వాటిని పొందిన ప్రాణుల కతిదుఃఖమే యని “అవ్యక్తాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

కార్యరూపమును విడచి యన్యరూపముతో వ్యక్తముకాని దవ్యక్తమనబడును. అది యవిద్యాత్వముగు బ్రహ్మయొక్క సుషుప్తము. బుద్ధ్యాదులవలె సుషుప్తము వ్యక్తము కాదు. కాన సుషుప్త మవ్యక్తమనబడును. మూలకారణ మగు నవ్యక్తముతో గూడిన బ్రహ్మము సుషుప్తాభ్యుపై నయవ్యక్తమై అవ్యక్తత్వావిశేషమువలన సర్వోత్పత్తి ప్రళయకారణము హిరణ్యగర్భునికి వగలు ప్లాప్తింప పైనిపేర్కొనబడిన లక్షణముగల యవ్యక్తమునుండి స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రాణికోటులు బీజమునుండియంకురమువలె జనించుచున్నవి. అట్లే బ్రహ్మకు రాత్రి ప్లాప్తింప అవ్యక్తమనెడిపేరుగల బ్రహ్మముయొక్క సుషుప్తము నందు ప్రీహ్లాదులు బీజమునందువలె లయమును పొందుచున్నవి. అదర్శనమును పొందుచున్నవి. ఈచెప్పుటచే పరిజాపతియొక్క యహోరాత్రములయందు సర్వప్రాణులకు, జననమరణదుఃఖ మపరిహార్యమని సూచింపబడెను. ॥౧౮॥

భాష్యోక్త ర దీ పిక :— హిరణ్యగర్భుని యహోరాత్రములయం దేమి యగునో దానిని “అవ్యక్తాత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఇవట అవ్యక్తశబ్దముచే మూలపరికృతి యగు నవ్యక్తమును గ్రహింపరాదు. చైనందినసృష్టిప్రళయములు ప్రకృతము లగుటవలన చైనందినసృష్టిప్రళయములయం దాకాకాదుల సృష్టివిनाశములు చెప్పబడినందున అవ్యక్త మనగ హిరణ్యగర్భుని స్వాపావస్థ యని యర్థము. అట్టి అవ్యక్తమునందుండియే పరిజాపతికి వగలు ప్లాప్తింప యభివ్యక్తములై చరాచరరూప నిఖిలప్రాణు లావిర్భవించుచున్నవికాని పూర్వము లేకనే క్రొత్త గపుట్టటలేదు. లయమును పొందుటలేదు, అనునియమానురోధమువలనను, యుక్తియుక్త మగుటవలనను సత్కార్యవాదమే యుపపన్నము, అసత్కార్యవాదము యుక్తియుక్తము కాదు. సత్కార్యవాదమునే యంగీకరించినచో కారణవ్యాపారముకంటె పూర్వమునందే కార్యముండి కారణవ్యాపారముచే సాధింపబడునా; అట్లు సిద్ధమైన కార్యమును సాధించుట యెట్లనిశంకించజనదు, కారణవ్యాపారమునకు పూర్వమే కార్యము సిద్ధమైనను వ్యక్తము కానందున కారణవ్యాపారముచే అవిర్భావమును పొందును. (వ్యక్తమగును.) సత్కార్యవాదుల మగు మేము చెప్పెదము.

మృత్పిండధ్వంసానంతరమే ఘటాద్యుత్పత్తి గోచరించుచున్నదికదాయని అట్టిఘటాద్యుత్పత్తియెడప్రధ్వంసాభావము కారణమని చెప్పుటతగవు. మరేమన భావరూపమగు మృదాదుల యేవయవములే కారణము. అట్లు కానిచో అభావము సర్వస్వ సులభమగుటచే కారణవ్యాపారమువలన సర్వత్ర సర్వదా కార్యోత్పత్తి ప్రసక్తమయ్యెడిని. అసత్కార్యవాదమునం దన్నచో యసత్తగు కార్యమునకు సత్త్వము చేగూర్చుట యెవనికిని శక్యము కాదు. లక్షణిల్లు లేకీభవించిరను, ఇరుకనుండి త్రైలమును, కుడ్యమునుండి యంకురమును పుట్టింపజాలరు. ఇకనేమన ఉపాదానకాణము కార్యముతో సంబద్ధమై కార్యమునకు—

జనకమగును. కార్యమే యనత్తుగుచో ననత్తుగు కార్యమునకు కారణముతో సంబంధము సంభవము కాదు. కార్యకారణములకు సంబంధము లేకపోయెడివి. కారణముచో కార్య మసంబద్ధమయియే యెందులకు జనింపదని శంకింపజనదు. అట్లుగుచో అసంబద్ధత్వావిశేషముచే నిఖిల కార్యజాతము సర్వకారణములవలనను జనింపవలసివచ్చును. కారణమసంబద్ధమయి ఏకకారణ మేకకార్యమును పుట్టించుటకు శక్తమో ఆకారణ మాకార్యమును పుట్టించును. అట్టి శక్తి కార్యము జనించిన పేదవ కార్యదర్శనమువలన నూహింపవచ్చును. కాన నవ్యవస్థ సంభవింపదని శంకింపజనదు. అశక్తి కారణనిష్ఠమా? శక్యమగు కార్యనిష్ఠమా? కారణనిష్ఠమగుచో అవ్యవస్థ యట్లే యుండును. కార్యమాత్మనిష్ఠ మనెదవా అసత్కార్యవాదినగు నీమతమున కార్యోత్పత్తికి పూర్వమునందు కార్యమే లేనందున శక్తి కార్యమాత్మనిష్ఠమై కార్యమును పుట్టించు ననుటయు పొసగదు.

ఏకాద్యశ శక్తి విశేషమే యత్కించితార్కార్యమును పుట్టించును. సర్వకార్యములను పుట్టించ దనెదవా? అట్లుగుచో అశక్తి విశేషము కార్యసంబద్ధమై కార్యమును పుట్టించునా? కార్యసంబద్ధమై కార్యమును పుట్టించునా? కార్యసంబద్ధమయియే కార్యమును పుట్టించునెదవా? అనత్తుగు కార్యముతో శక్తి విశేషమునకు సంబంధమే సంభవింపవచ్చునని ప్రధమపక్షము నిరసము. కార్యసంబద్ధమయియే శక్తి విశేషము కార్యమును పుట్టించునని ద్వితీయపక్షమునం దవ్యవస్థ యట్లే యుండును. కాన యెట్లు చూచినను యసత్కార్యవాదము పొసగనందున సత్కార్యవాదమే యవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఈవిషయ మన్యత్ర విస్తారముగ జెప్పబడెను.

బ్రహ్మయొక్క ప్రబోధకాలమునందు - బ్రహ్మస్వాపావస్థానూపమగు నవ్యక్తమునుండి జంగమస్థావరాత్మక నిఖిలప్రాణులు జనించుచున్నవి. (ఆవిర్భవించుచున్నవి.) అట్లే బ్రహ్మయొక్క స్వాపకాలమునందు నిఖిలజంగమస్థావరాత్మకప్రాణులు అవ్యక్తమను పేరుగల బ్రహ్మయొక్క స్వాపావస్థయందు లయ మొందుచున్నవి.

పరమార్థ ప్రశ్న: - ఈయవక్రమంతయు నెందులకోచానిని “అవ్యక్తాత్” అనుశ్లోకము మొదలుకొని రెండు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను. కార్యమున కవ్యక్తరూపము కారణాత్మకమైనది. అట్టి అవ్యక్తాత్మక కారణమునుండి నిఖిలనారూప కార్యాత్మకవ్యక్తులు (స్వరూపములు) బ్రహ్మయొక్క జాగృద్వస్థోపలక్షితదినారంభమునందు ప్రాగ్భుర్భవింపును.

అట్లే బ్రహ్మముయొక్క సుషుప్త్యవలక్షితరాత్రి ప్రార్థించు నవ్యక్త సంజ్ఞికమైన కారణరూపము నందే విలీనమగును, ఏకకార్యమునకైన సర్వకారణమునందు లయము ప్రసేదము. ఈవిషయమునందు శాతపథ శ్రుతులు పూర్వమునందు చూపబడెను. ఇపుడు ఋగ్భాష్యయశ్రుతుల నుదహరించెదను. “ఋతం చ సత్యం చాభీదా త్తపరోఽధ్యజాయత | తరో రాత్యౌజాయత తత స్సముద్యో అర్జవః | సముద్యో దర్జవా దధి సంవత్సరోఽజాయత | అహరోరాత్రౌశి విదధ ద్విశ్వస్య మిషతో చశిః సూర్యాచంద్రయసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్మయత్ | దిశంచ వృదిషీం చాంఠిక్ష మధో స్వః | ఋత మనగ సత్యసంకల్పము. సత్య మనగ యథార్థభాషణము. “స తపోఽతవ్యత | స త వ స్తప్తావ” అను శ్రుత్యుక్తికిని బ్రహ్మముయొక్క తపస్సు ఆలోచనాత్మక మగుటంజేసి సృష్టినిమిత్తమైన ఆరోపనతో గూడిన “అభీదాత్” అంటటప్రకాశ మానమైన పరమేశ్వరునుండి జగత్తును సృష్టించవలయునని సంకల్పము, అనంతరమున “బహు స్యాం ప్రజాయేయ” అని బహురూపములుగ నేను పుట్టగల నని సత్యవ్రతిజ్ఞు జనించెను. అనంతరమున రాత్రి శబ్దోపలక్షితమైన కాలము జనించెను. ఈకాలము సృష్టికి నిమిత్తధాతము. అనంతరమున “సముద్యోః, సముద్యయతి వ్యాప్నోతీతి సముద్యోః” సర్వవక్ర వ్యాపించు ఆకాశము. దిక్కు మొదలగు పదార్థములు

గీ॥ భూతగామి స్స వివాచ్యం భూత్వాభూత్వా ప్రళీయతే ।

రాత్మాగమేఽవశః పాదాః ప్రభవత్యహరాగమే ॥

॥౧౯॥

పదవిభాగము — భూతగామః, సః, ఏవ, అయం, భూత్వా-భూత్వా, ప్రళీయతే, రాత్మాగమే, అవశః, పాదాః, ప్రభవతి, అహరాగమే ॥

॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థము : — పాపార్థః = ఓయిదునా; సవీచయం = పూర్వకల్పమునందుండిన యా; భూతగామః = జంగమస్తావరాత్మకమైన భూతసముదాయము; అవశః = అవశమై; (అన్యతంత్యమై) అహరాగమే = హిరణ్యగర్భునకు పగలుప్రాప్తి చియింద; భూత్వాభూత్వా = తిరిగితిరిగి, ప్రభవతి = పుట్టుచున్నది; రాత్మాగమే = హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తి చియింద; ప్రళీయతే = లయమును పొందుచున్నది. ॥౧౯॥

జనించెను. దానివలన అర్జునము (సముద్రము) జనించెను. అనంతరమున సృష్ట్యాదియందహోరాత్రనిమిత్త భూతుడు, సమయోపాధియునగు సంవత్సరాత్మక ప్రజాపతి పూర్వోక్త ప్రకార రూపాలమునుండిజనించెను. అనంతరమే షోడశకలాత్మకమైన ప్రజాపతి యనబడును. అనంతరము సృష్టయగు ఛాక ప్రాచీన దినాదియందెట్లు కల్పించెనో యట్లే యా దినాదియందుగూడ నహోరాత్రములను కల్పించెను. వేదని కల్పించెననెదవా? అహోరాత్రములను, అహోరాత్రములకు కారణమైన సూర్యచంద్రులను, ద్యులోకమును, పృథివిని, అంతరిక్షమును, ఆకాశమును, స్వర్లోకమును కల్పించెను. ఎట్టివాడై వీటిని కల్పించెననెదవా? “మిషతో వశీ” జాగరాదియందు చూచుచున్న సర్వలోకమునకు వశవర్తియై కల్పించెను. అనగా స్వయముగానే యథాపూర్వముగ చూపించెనని యర్థము. ఈవెప్పుటచే దృశ్యప్రపంచమునకు కల్పనికత్వము చెప్పబడెను. అట్లే “నవో నవో భవతి జాయమానోఽహ్నం కేతు రుష సా మే త్యగ్రమ్” పగళ్ళకు కేతువగు సూర్యుడు ప్రాకారములకు అగ్రయగు ఉదయాచల మస్తకమును పొంది “నవో నవో భవతి” నవీనుడయి పుట్టుచున్నాడు. అట్లే కణ్వోపనిషత్తునందు గూడ “అదైష శ్లోకో భవతి యత శ్చోదేతి సూర్యోఽస్తం యతశ్చ గచ్ఛతి ప్రాజ్ఞా ద్యా ఏష ఉదేతి ప్రాజ్ఞేఽస్త మేతి తం దేవా శ్చక్రిరథర్మగం స ఏవాద్య న ఉశ్చ” ఈశ్వరికి పూర్వమునందుగల కృతియందు చక్షురాదిక మాత్మానుభవముచేతనే యుపయోగపడునా? లేక యనత్తును విషయ మొనరించుకొనునా? అరు దానియందువర్తించి కృతియే చూపుచున్నది. అట్లు విషయమై వేదోపనిషత్తు, ప్రసిద్ధము నగు “సూర్యః” అను మంత్రము కలదని చెప్పుచుండెను. సూర్యుడు దేనియందు స్థితిమింపుచుండెనో, దేని నుండి నుదయించుచుండెనో యది యే వస్తువని విచారించినచో యాసూర్యుడు ముఖ్యప్రాణమగు సూత్రాత్మ నుండి నుదయించుచుండెను. ఆముఖ్యప్రాణమగు సూత్రాత్మయందే లయమును పొందుచుండెను. ఇది యిట్లుండ “దేవాః” పదార్థములను ప్రకాశింపజేయునని యింద్రియములు. కాన “దేవాః” అనగా ఇంద్రియములని యర్థము. చక్షురాదీంద్రియముల ఉదయాస్తమయరూపమగు ధర్మము నై సగికమని తలంచిరి. ఆసూర్యుడే యిప్పుడుదయించెను. రేపుగూడ నుదయింపగలదు. దీనివలన దేవిన యాశయ మేమి? ప్రతిపగలు అనుభవించబడుచున్న సూర్యోదయాస్తమయములు పారమార్థికములు కావు. మరేమనిన యోపేక్షికములే. నేత్రగతమైన ఉదయాస్తమయములు సూర్యునియందు కల్పింపబడుచున్నవి. వాస్తవికముగ సూర్యునియందు లేవు. సూర్యుడు నేనుదయించితిని, అస్తమించితిని అని యెరుగడు. ఈవిషయమే విచార్య మాజే “తరిణా వివాహని” అనిచెప్పబడెను. విషయమిట్లుండ ఉదితానుదితహోమవ్యవస్థగూడ నాపేక్షికమే యని గ్రహింపవలెను.

॥౧౯॥

కాంకరభాష్యమ్:—

అకృతాభ్యాగమ, కృతవి ప్రజాశదోషపరిహారార్థం ప్రమోక్షకాస్త్రప్రవృత్తి సాఫల్యప్రదస్య శార్థ మవిద్యాదిక్లేశమూలకర్మాశయవశాత్ చాప్యశో భూతగామీ భూత్వాభూత్వా ప్రళీయత, ఇత్యత స్సంసారే వైరాగ్యప్రదస్థూర్థం చేద మాహ— భూతగామీ భూతనముదాయః

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పారణ్యగర్భనకు పగలు పొప్పింపు, స్థావరజంగమాత్మకమగు భూతగ్రామము పుట్టును. అభూతగ్రామమే పారణ్యగర్భనకు రాత్రి ప్రాప్తింప లయమును పొందును పారణ్యగర్భనకు పగలు ప్రాప్తింపమరియొక భూతగ్రామము పుట్టునన్నచో ప్రత్యవాంతరకల్పమునందుజని చు భూతగ్రామము పూర్వకల్పమునందులయమునుపొందినదానికంటె వేరగును. అటుచో కృతప్రజాశము, అకృతాభ్యాగమము మొదలగు దోషములు పొప్పించును. దానబంధమోక్షకాస్త్రానర్థక్య దోషము పొప్పించు నని కృతహాన్యకృతాభ్యాగమదోషపరిహారమునిమిత్తము, బంధమోక్ష

— ౮వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానితేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు సంసారము శీఘ్రముగ నశించునదియైనను నివృత్తి లేనిది. క్లేశకర్మాదులచే నపకడగుటచేత తిరిగి తిరిగి ప్రాదుర్భావమువలనను, ప్రాదుర్భూతమైన సంసారము నకు క్లేశాదివశముచేతనే తిరోభావమువలనను, సంసారమునందు తిరుగువారలకు అస్వాతంత్ర్యమువలనను, అవకులకే జన్మమరణాదిదుఃఖప్రబంధసంబంధమువలనను, “ఈసంసారముతో నిత్యమౌక్తికమువాలు” అని వైరాగ్యము జనించుటకొరకు సమావనామరూపములుకలవారగుటచే తిరిగి తిరిగి ప్రాదుర్భావమువలన కృతనాకృతాభ్యాగమదోష పరిహారము “భూతగ్రామః” అని చెప్పుచుండెను.

ఓయర్జునా: స్థావరజంగమాత్మకమగు యేభూతగ్రామము పూర్వకల్పమునందు కలదో అభూతగ్రామమే యీకల్పమునందును జన్మించుచున్నది. ఇంతియేకాని ప్రళయమునందు పేరువేరుగ నూతనమగు భూతగ్రామము జనించుటలేదు, ఈవిషయమునే “సూర్యావంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్ | దివం చ పృథివీం చాంతరిక్ష మధోన్యః” అను చ్చరితియు, “ననామరూపత్వా దావృత్తా దవ్యవరోధో గర్భనా త్సృతేశ్చ” అను బ్రహ్మసూత్రము బోధించుచున్నది. తేలివ యాశయ మేమనః— బ్రహ్మయొక్క పగలు ప్రారంభమున పూర్వకల్పీయభూతగ్రామమే అవిద్యాకామకర్మాదిపరకంత్రిమై జనించుచున్నది. బ్రహ్మకు రాత్రి ప్రాప్తిించినవెంటనే యవ్యక్తమను పేరుగల బ్రహ్మయొక్క స్వాపావస్థయందు లయమును పొందు చున్నది. పూర్వకల్పీయమైన భూతగ్రామమే నశించుచున్నది. జనించుచున్నది. అని చెప్పుటచే కృతహాన్య కృతాభ్యాగమప్రసక్తి రూపదోషము నిరస్తము.

॥౧౬॥

శంకరానందీయము:— తరంగబుద్ధుడగుటవలన యేయే పాపము లెప్పుడెప్పుడు పుట్టి యేయే దుఃఖము ననుభవించుచుండిరో, ఆయా దుఃఖ మాయా నమనుములలో వారలకే సంభవించును. వారలకంటె వేరునట్టి నవీరులకుగాని, కాలాంతరజనితులకుగాని, జన్మషష్ఠమాదులకుగాని పాపింపదు. అనెదవా? ఈవిషయమున నిన్ను ప్రశ్నింపవలసియున్నది.

శాంకరభాష్యమ్ :—

స్థావరజంగమలక్షణో యః పూర్వస్మి న్కృష్ణ ఆసీ త్స ఏవాయం నాన్యో భూత్వా భూత్వా హరాగమే. పరిలియతే పునః పునా రాత్యాగమేహ్నః క్షయేవశోఽన్వతంత్ర్య ఏవ పార్థ పరిభవతి అవశ ఏవాహరాగమే ॥

॥౧౯॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

శాస్త్రపరివృత్తి సాఫల్యపరిదర్శనార్థము, ఆవిష్కార, అస్థిత్వ, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము మొదలగు క్లేశములకు కారణమైన కర్మాశయమునుండి భూతగ్రామమువశమై (అన్వతంత్ర్యమై) తిరిగి తిరిగి పుట్టి పుట్టి లయించుచున్నది. కాన సంసారమునందు వైరాగ్య పరిదర్శనార్థము 'భూత గ్రామః' అని చెప్పమొదలిడెను.

పూర్వకల్పమునం దేభూతగ్రామ ముండెనో ఆస్థావరజంగమాత్మక భూతగ్రామమే హిరణ్యగర్భునకు పగలు ప్రాప్తింప అన్వతంత్ర్యమై తిరిగి తిరిగి పుట్టి, హిరణ్యగర్భునకు రాత్రి ప్రాప్తింప యన్వతంత్ర్యమై తిరిగి తిరిగి లయమును పొందుచున్నది. ఈచెప్పుటవలన ప్రత్య వాంతర కల్పములయందు ఆప్రాణివివర్గమే సుఖభివ్యక్తమగును. అవియే లయించును. కానకృత హాన్యకృతాభ్యాగమదోషప్రసక్తిలేదు. బంధమోక్షశాస్త్రమునకు స్థావరము ప్రాప్తింపును ౧౯

వైచిత్ర్యము ప్రత్యక్షముగ గన్పట్టుచున్నది. అది (1) కాలస్వభావమా? (2) ప్రాణిస్వభావమా? (3) దేశ స్వభావమా? (4) దృవ్యస్వభావమా? (5) ఆధునికకర్మస్వభావమా?

(1) ప్రత్యక్షముగ ననుభూయమైన సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యము కాలస్వభావ మను ప్రథమపక్షమున శీతవాతాపాదు లందరకు ఒకేకాలమున ప్రాప్తింపునటుల ఒకేకాలస్వభావమువలన నందరికి యొక తీరుననేనువి సంభవింపవలసివచ్చును. అట్లు సంభవింపుటలేదు. కానప్రథమపక్షముసంభవింపదు.

(2) ప్రాణిస్వభావ మను రెండవపక్షమున ఆయాప్రాణులకు శ్యాచుత్పరక్తత్వములవలె ప్రాణిస్వభావ మగు సుఖదుఃఖవైచిత్ర్య మొకవిధమైనదే యావజ్జీవ ముండవలసివచ్చును. కానప్రాణిస్వభావ మను రెండవపక్షము సంభవింపదు.

(3) దేశస్వభావ మను మూడవపక్షమున దేశ మొకటియే యగుటంజేసి యందరకు సర్వదా యొకే విధమగు సుఖదుఃఖాదికము ప్రాప్తింపవలసివచ్చును. కాన దేశస్వభావ మను మూడవపక్షము నిరస్తము.

(4) దృవ్యస్వభావ మను నాల్గవపక్షమున ఒకేమహానదిలోనిజలమును పానముచేయు నరపశుమృగఖ గాదులకు యెల్లప్పుడు దుఃఖవైచిత్ర్యము ప్రాప్తింపవలసివచ్చునుకాన దృవ్యస్వభావ మనెడి నాల్గవ పక్షము హేయము.

(5) ఆధునికకర్మస్వభావ మను పంచమపక్షమున ఆకర్మి యగు బాలునకు సుఖాదులులేకపోయెడివి. కాన పంచమపక్షము నిరస్తము.

అట్లుగనో ప్రాచీనకర్మవశముననే సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్య మనుభూయమాన మగుచున్నదనెదవా? ప్రాక్కాంమున నసత్కార్యవాదివగు నీకు ప్రాచీనకర్మయే సంభవింపవలసియున్నచెప్పుట నీ మతమున యెల్లు పొసగును' (పొసగదనియే భావము) నీవు ప్రత్యక్షవాదివిగదా! ప్రత్యక్షముగ నుపలభ్య

గీ॥ పర స్తస్మాత్తు భావోఽశ్మ్యో వ్యక్తోఽవ్యక్తా త్సనాతనః ।

య స్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి ॥

॥౨౦॥

ప ద వి భా గ ము : — పరః. తస్మాత్. తు. భావః. అన్యః. అవ్యక్తాత్. సనాతనః. యః. సః. సర్వేషు. భూతేషు. నశ్యత్సు. న. వినశ్యతి ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము: — భావః=అక్షర మనెడి పరబ్రహ్మము; తస్మాత్=భూతగ్రామబీజమైన; అవ్యక్తాత్=అవిద్యాస్వరూపమగు నవ్యక్తముకంటె; పరః=నిన్నమైనది; అన్యః=విలక్షణము; అవ్యక్తః=ఇంద్రియాగోచరము నగు; యః=ఏ, భావః=అక్షర మనెడి పరబ్రహ్మము; సనాతనః=చిరంతనమో; సః=అఅక్షరాభ్యపరబ్రహ్మము; సర్వేషు=సమస్తమైన; భూతేషు=భూతములు; నశ్యత్సు=నశించుచున్నను; న వినశ్యతి=నశించునదికాదు.

॥౨౦॥

మానమైన యీసుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యమునకు గతిని చెప్పుచుని ప్రశ్నించ వ్యర్థమే. “అట్లగుచో సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యమువలన జీవాదులకు యీజన్మమునకు పూర్వమునందుగూడ స్థితి సంగీకరించెద” నని గత్యంతరము లేక యవశ్య మంగీకరింపవలెను. అట్లాతనిసంగీకరింపజేయుటకును, కర్మమోక్షాప్రములయందు ముముక్షువునకు ప్రవృత్తి నిద్దించుటకును, జీవునికివలె కర్మలకు, తత్కృతసంసారమునకు ననాదిత్వమును జోధించుటకును “భూతగ్రామః” అని చెప్ప మొదలిడెను.

।

పూర్వకల్పములయందు భూతసముదాయము కలదో (ప్రాణివర్గము జనించెనో) అప్రాణిసముదాయమే అవశమై, అర్వకంతర్గమై, స్వయముగ నవిద్యచే అస్మితాభినివేశపూర్వకముగ రాగద్వేషములచే జేయబడిన పుణ్యాపుణ్యకర్మాదీనమై ఆయాకర్మఫలగుభూతికొలకు ప్రతికల్పమున జనించిజనించి, ఆయాకర్మఫలముల ననుభవించి యనుభవించి, తిరిగి హిరణ్యగర్భునకు వగలు పొందింపగనే జనించుచున్నది. హిరణ్యగర్భునకు గాత్రి పొందింపగనే లయమును పొందుచున్నది. ఇట్లు ఘటియంతర్గమవలె పుణ్యాపాపకర్మవేగముచే తిరిగి జనించుచున్నది. నశించుచున్నది. అధ్యాత్మికాది దుఃఖములచే వ్యధను పొందుచున్నది తపించుచున్నది. ఎవరును జన్మచరణద్రావణపారమును పొందుటలేదు.

॥౨౧॥

పరమార్థప్రపః — “విహిర్ముఖం పశ్యతి దృశ్యజాల మస్తర్ముఖం పశ్యతి చిత్స్వరూపమ్ । మధ్యే తయోస్స్వస్థమయాహి నృష్టి రనాది రంపం మనసస్స్వభావః ” మనస్సు విహిర్ముఖమైనపుడు దృశ్యసముదాయమును చూచుచున్నది. అంతర్ముఖమైనపుడు చిత్స్వరూపమును చూచుచున్నది అరెంటిమధ్యయందు స్వస్థమయమైనది నృష్టి. ఇట్లు నృష్టి యనది యని అకులాగమమునందు చెప్పుచున్నది. “అనిర్వితాః కేనచిదీశ్వరంఽస్వప్నాః పదార్థాః ప్రభవన్త్యకస్మాత్ । తస్మిన్ జే తజ్జనితో జరగ్య సత్కామభూత్యా సుఖదుఃఖభోగః ” ఏయాశ్వనిచేతను స్వప్నపదార్థములు నిర్మించబడకయే యికస్మాత్తు పుట్టుచున్నవి. అస్వప్న కాలమునందే యాస్వప్నపదార్థములయందు సత్యత్వానుభూతిచే యాస్వప్నపదార్థములవలన సుఖదుఃఖభోగము కలుగుచున్నది.

॥౨౧॥

—* ౮వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు *

మధుసూదనసరస్వతీయము : — ఇట్లు అవకుల కుత్సత్తివినామును చెప్పుటచే “అబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున” అను చరణము వ్యాఖ్యానింపబడెను. యిప్పుడు “మాముషేత్యత్తు,

శాంకరభాష్యమ్ :—

య దుపన్యస్త మక్షరం తస్య పాప్రస్థపాయో నిర్దిష్ట ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ త్యాదినా
ఒథేదానీ మక్షరస్యైవ స్వరూపనిర్దిదిక్ష యేద ముచ్యతేనేన యోగమార్గేణేదం గంతవ్యమితి
పరో వ్యతిరిక్తో భిన్నః, కుతః? తస్మాత్పూర్వోక్తాత్ । తుశ్చోక్షరవ్యవహిత స్వాత్మకా
ద్వైవలక్షణ్యా విశేషణార్థః । భావోక్షరాఖ్యం పరం బ్రహ్మ । వ్యతిరిక త్వే నృత్యసి సాలక్షణ్య

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

“ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” ఇత్యాదికముచే నేయక్షర బ్రహ్మము నుపన్యసించి తత్పా
ప్రస్థపాయము నిర్దేశింపబడెనో ఆయక్షరముయొక్క స్వరూపమును నిర్దేశించుటలంపుతో చెప్పబడు
చుండెను. అ క్ష ర ము నె డి పరబ్రహ్మము పూర్వోక్తమును, భూతనముదాయబీజము,
యవిద్యారూపము, యనృతమునగుయవ్యక్తముకంటె భిన్నము. యవ్యక్తసాలక్షణ్యముండునను

కొన్నేయ పునర్జన్మ న విద్యతే” అను నుక్తార్థమును “పరస్మాద్” అను శ్లోకముమొదలు రెండు శ్లోక
ములచే వాఖ్యానించుచుండెను.

పరబ్రహ్మము చరాచరస్థూలప్రపంచమునకు కారణమైన హిరణ్యగర్భుడనెడి యవ్యక్తముకంటెవేరు.
లేక శ్రేష్ఠము. హిరణ్యగర్భునకుకారణము. హిరణ్యగర్భునికంటె వేరైనను హిరణ్యగర్భులక్షణములతో సమా
నమైన లక్షణములు కలదా యనిన యట్లునుకాదు. “న తస్య ప్రతిమా అస్తి” అను శ్రుతివ్యక్తప్రకారము
అత్యంతవిలక్షణము, రూపాదులు లేమింజేసి చక్షూదీంద్రియాగోచరము, కల్పితమైన సర్వకార్యములయందు
సద్రూప్రముచే ననుగతము, కనుకనే ననానము విత్తమునగునది భావము. అది హిరణ్యగర్భునివలె సర్వ
భూతములు నశించుచుండ నశింపదు. సర్వభూతములు జన్మించుచుండ జన్మింపదు. హిరణ్యగర్భు డన్నచో
భూతములయందభిహానము కలవాడగుటవలన భూతోత్పత్తివినాశములచే నుత్పత్తివిశములు కలవాడు.
భూతములయందభిహానము లేమింజేసి యకార్యమగు భావమునకు (పరమేశ్వరునకు) ఉత్పత్తి వినాశములు
లేవు. ఇట ‘తు’ అను శబ్దముచే హేయము, అనిత్యమునగు నవ్యక్తముకంటె యుపాదేయత్వరూపవైలక్ష
ణ్యము నిత్యమైన యవ్యక్తమునకు సూచింపబడెను.

॥౨౦॥

శంకరానందీయము:— ఇట్లు విషయపుఖమోహగ్రహగ్రహులకుదుఃఖపరంపర పొందిం
చును. కాన వివేకులు యెట్లు నాస్మాప్తి సంభవించునో యట్లు ప్రయత్నింపవలయునని సూచించుచు పరమే
శ్వరునకు అవ్యక్తతత్వార్థలేకనంబిందరాహిత్యమును, నిశ్శబ్దమును తననుపొందినవారలకు సంసారదుఃఖము
పునరావృత్తిలేదనిజ్ఞాపనచేయుటకు ‘పరః అని చెప్పెనుండెను. సర్వవ్యక్తులయొక్క యుత్పత్తి ప్రళయములకు
హేతువైన యవ్యక్తముకంటె భిన్నము, విలక్షణము, అక్షరమునగు పరమాత్మ యీకారణరూపమగు యవ్య
క్తముకంటెవేరు. పరమాత్మ సర్వప్రమాణములలో నేప్రమాణముచేనైన తెలిసికొనుటకు శక్యముకానందున
యవ్యక్తమనబడును. అప్రమేయము.

మూలప్రకృతి, భావరూపమగు నాత్మయు యవ్యక్తములేమగుచో యవ్యక్తమగు మూలప్రకృతికి, భావ
మగు నాత్మకు ప్రకృతివైలక్షణ్య మెటుల పొనునని శంకింపజనదు. ‘పరః “అవ్యక్తాత్తు పరః
పురుషః” అను శ్రుతివలన నవ్యక్తముకంటె ప్రకృతి డని యర్థము. అట్టి భావము సనానము, అనాది,
ఎత్యము నది యర్థము. భావమునకు ‘నిత్యత్వ మనగ జన్మాదిక్రియల కాశ్రయము కాకపోవుటయే.

శాంకరభాష్యమ్ :—

ప్రసంగోస్థితి తద్వినివృత్త్యర్థ మాహ— అన్యథాతి । అన్యో విలక్షణః క్ష చాన్యక్తోఽనిరందియ
గోచరః । పర స్తస్మా దిత్తుక్తం, కస్మాత్ పునః? పరః పూర్వోక్తా ద్భూతగ్రామీ బీజభూతా
దవిద్యాలక్షణా దవ్యక్తాత్ । సనాతన శ్చిరతనః యః స భావః సర్వేషు భూతేషు బ్రహ్మాదిమ
నశ్యత్సు న వినశ్యతి ॥ . ౨౦॥

శాంకరభాష్యకత్త్యబోధిని :—

యతిప్రసక్తిని తొలగించుటకై “అన్యః” అని చెప్పబడెను. అనగా నవ్యక్తముకంటెవిలక్షణ
మైనది. మరియు నిందియాగోచరము. మరియు జిగంతనము. కాన యీయక్షరపరబ్రహ్మము
బ్రహ్మాదిస్థంబవర్గంతనిఖిలభూతములు నశించుచుచున్నను నశించునది కాదు ॥౨౦॥

అన్యక్త మిద్దీకాదు. సప్తబ్దివాచ్యము. అవిద్యాశబలము బ్రహ్మము “బ్రహ్మణోఽవ్యక్తం” అను శ్లోతిచే
బ్రహ్మమునుండి యవ్యక్తము జనించుటచే ప్రధమవికారత్వము శ్రాయమాణమగుటవలన నవ్యక్తమునకు
వికారత్వము, అవరత్వములవలన నక్షరసామ్య మనుపవన్నము. అక్షరమునకు చెప్పబడిన నిత్యత్వమునే
“యః” అను సుత్తరార్థముచే స్పష్టపరచుచుండెను. సనాతనము, నవ్యక్తము. అక్షరము నగు పరమాత్మ-
యవ్యక్తమహాదాదిభూతములు కాలమువలన కాని జ్ఞానమువలనకాని నశించు స్వభావమును పొందినను స్వతః
కాని, పరతఃకాని యెప్పుడును నాశనమును పొందదు.

ప ర మార్థ ప్ర పః— సర్వకారణము, సకలవ్యవహారాతీతము నగు పరమేశ్వరునకు శాశ్వ
తత్వమును “పరః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడెను.

కార్యకారణసంఘాతరూపమగు నవ్యక్తముకంటె సుక్ష్మస్థము. అవ్యక్తమునకు కారణము, - (అవ్యక్త
ముకంటెఽన్నము) తద్విలక్షణము, చక్షుగాద్యగోచరము, అనాదియు నగు చాలక మగు యేభావము కలదో
యది “యోఽవ్యక్తతేరోస్పృహం”-- అను స్మృత్యుక్తరీతిని సర్వభూతములు నశించినను నశింపదు. ఈవిష
యమే “ఇన్ద్రియేభ్యః పరం మనో మనస స్సత్త్వ ముత్తమమ్ । సత్త్వదధి మహా నాత్మా మహతోఽ
వ్యక్త ముత్తమమ్ ॥ అవ్యక్తా త్పరః పురుషోవ్యాపకో లింగవివ చ । యద్జ్ఞాత్వా ముర్యతే జను రమృతత్వం
చ గచ్ఛతి” ఇందియమలకంటె మన సుక్ష్మస్థము. మనసుకంటె స్త్వ ముత్తమము. సత్త్వముకంటె
మహత్తత్త్వ ముత్కృష్టము. దానికంటె నవ్యక్తముత్తమము. దానికంటె పురుషుడు పరుడు, వ్యాపకుడు
నగును. ఏపురుషుని తెలిసికొనిన జీవుడు ముక్తు డగుచుండెనో, అమృతత్వమును పొందుచున్నాడో,
అపురుషు డవ్యక్తముకంటె పరుడు. అని ఆసర్వజనవల్లలయందు చెప్పబడెను. ఋక్సాఖయందుగూడ
“అపశ్య మన్య మహతో మహత్వ మమర్త్యస్య మర్త్యాసు విక్ష । నానాహనూ బిభృతే సంభరోతే
అసిన్వతీ నశ్యతీ భూర్యక్త” ఈయాత్మయొక్క వ్యాపకత్వమును చూచితిని. మరణధర్మముకల ప్రజల
యందు సనాతనమైనది యాత్మ. ఈశ్శ్లోతియందు “యేన” (అను పదమధ్యాహార్యము.) ఏవ్యాపకత్వముచే
ప్రాణుల యత్తరాధరహుములు ఓష్టములను భరణము నిమిత్తము భరించుచున్నవో దంతములచే
పరిపూర్ణమై జిహ్వచే గ్రాసమును స్వీకరించి దంతములచే చూర్ణము చేసి విస్తారమగునకుల భక్షించుటచే
అచేతననాదేహములయందు రక్షణాదికర్మ తదంతర్గత మగు యొక పురుషునిచే చేయబడుచున్నదో
అపురుషుడు వ్యాపకుడని చెప్పబడెను.

గీ॥ అవ్యక్తోక్షర ఇత్కుక్త స్త మాహుః పరమాం గతిమ్ ।

యం ప్రాప్య న నివర్తంతే తద్దామ పరమం మమ ॥

॥౨౦॥

పద విభాగము:— అవ్యక్తః. అక్షః. ఇతి. ఉక్తః. తం. ఆహుః. పరమాం. గతిమ్. యం.

ప్రాప్య-న-నివర్తంతే. తత్. దామ. పరమం. మమ ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:— అవ్యక్తః=వియవ్యక్తము; అక్షరః=అక్షరము; ఇతి=అని; ఉక్తః=చెప్పబడెను; తం=ఆయక్షరసంజ్ఞకల యవ్యక్తమగు భావమును; పరమాం=ఉత్కృష్టమైన; గతిం=గతినిగ, ఆహుః=చెప్పుచున్నాడు. యం=విభావమును; ప్రాప్య=పొంది; న నివర్తంతే=(సంసారముకొలుకు) తిరిగి రావో; తత్=అట్టి; దామ=నాయొక్క; తద్దామ=అస్థానము; పరమమ్=ఉత్కృష్టమైనది. ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

అవ్యక్త ఇతి యోసావవ్యక్తోక్షర ఇత్కుక్తః తమేవాక్షరసంజ్ఞక మవ్యక్తం భావమాహుః పరమాం ప్రకృష్టాంగతిమ్ । యం భావం ప్రాప్య గత్వా ననివర్తంతే సంసారాయ తద్దామ స్థానం పరమం ప్రకృష్టం మమ విష్ణోః పరమం పద మిత్యర్థః ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఈ యవ్యక్తమే యక్షరమని “యేవాక్షరం పురుషం వేద సత్యమ్” అను శ్రుతిచెప్పబడెను. ఈయక్షరమను పేరుగల యవ్యక్త (ఇంద్రియాగోచర) మగు భావమునే యుత్కృష్టమగు గతినిగ “పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః” ఇత్యాదిశ్రుతిలు బోధించుచున్నవి. వియవ్యక్తరూపము, అక్షరసంజ్ఞకము నగు భావమును పొంది తిరిగి సంసారముకొలుకు నివర్తింపమో, అనాయొక్క (విష్ణువుయొక్క) స్థానముత్కృష్టమైనది ఈవిషయమును “తద్విష్ణోః పరమం పదం” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది ॥౨౦॥

— ♦ ౯వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦

మ మ సూ ద న స ర స్వ తీ య య ము:— యాగీతాశాస్త్రమునందు ఏవావ మవ్యక్తమనియు, అక్షరమనియు చెప్పబడెను. “పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః” ఇత్యాది శ్రుతులయందుగూడ చెప్పబడెను దానినే యుత్పత్తివినాశకూల్య స్వప్రకాశ పరమాత్మ రూపమైన పురుషార్థవిశ్రాంతిగ చెప్పబడిరి, ఏభావమును పొంది తిరిగి సంసారముకొలుకు అసృత్తిని పొందరో అనామయే విష్ణునినాయొక్క స్వరూపము. సర్వోత్కృష్టమైనది. (ఇది “మమదామ” అని “సాహ్వానశరః” అను ర్థముపొందునచే భేదకల్పనచే షష్ఠి ప్రయోగింపబడెను. కాన నేనే పరమగతి యని యర్థము.) ॥౨౦॥

శంకరానందీయము:— ఇట్లు అక్షరమునకు సర్వములు చెప్పి యేది సనాతనము, అక్షరము, అవ్యక్తము నగు భావ మని ప్రతిపాదితమో, ఆయక్షరమే పరమాత్మ యనిచెప్పి, దానిని పొందిన వారల కప్రసాదపృత్తిని “అవ్యక్తం” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

ఏది పరత్వ, సహనత్వావినాశత్వాదిధర్మములచే నవిద్య యను యవ్యక్తముకంటె వేరై యవ్యక్తమై యక్షరమని చెప్పబడునో ఆయక్షరమునే “మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషః పరాః । పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః” ఇత్యాదిశ్రుతులు నిత్యనిరతిశయాద్విత్తీయాఖండబిదానంకై కరసర్వరూప

శ్లో॥ పురుష స్స పరః పార్థ! భక్త్యా లభ్య స్త్వనన్యయా ।

యస్మాన్తస్మాని భూతాని యేన సర్వ మిదం తతమ్ ॥

॥౧౦౧॥

ప ద వి భా గ ము : — పురుషః. సః. పరః. పార్థః. భక్త్యా. లభ్యః. తు. అనన్యయా. యన్య. అస్మాన్తస్మాని. భూతాని. యేన. సర్వం. ఇదం. తతమ్ ॥

॥౧౦౨॥

ప్ర శి వ ద ర్థ ము — భూతాని=జంగమస్థావరాత్మక నిఖిలభూతములు; యన్య=వివనియొక్క; అంతస్మాని=లోపల నున్నవో; యేన=వివనిచే; ఇదం=ఈ; సర్వం=నిఖిలప్రపంచకము; తతం=వ్యాప్తమైనదో; పరః=నిరతిశయమైన; సః=ఆ; పురుషః=పరిపూర్ణుడగు పరమాత్మ; అనన్యయా=అన్యమువిషయముకానట్టి (కేవలాత్మవిషయకమైన); భక్త్యా=జ్ఞానస్వరూపమగు భక్తిచే; లభ్యః=పొందదగినవాడు. ॥౧౦౨॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

తల్లభే రుపాయ ఉచ్యతే — పురుషః పురి శయనాత్ పూర్ణత్వా ద్వా'స పరః పార్థ పరో నిరతిశయో యస్మా త్పురుషాన్న పరం కించిత్స భక్త్యా లభ్యస్తుజ్ఞానలక్షణయా అనన్యయా అత్మ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అవ్యక్తాతిరిక్తము, అవ్యక్తవిలక్షణమునగు పరమపురుషునియొక్క పాప్రప్తియందుపాయమొశ్లోకమునందు చెప్పబడుచుండెను.

ఏపురుషుని కంటె పరమేదియు లేదో అట్టి నిరతిశయమగు పురుషుడు (హృదయపుండరీకమునందు శయనించువాడు కాన, లేక పూర్ణుడగుట వలన కాని పురుషుడగుటను.) అత్మవిషయకమగు జ్ఞానస్వరూపమైన భక్తిచే లభ్యుడు.

మగుటవలన యొకజ్ఞానముచేతనే పొందదగిన యుక్త్యుష్ణమైన పరమతత్త్వముగ చెప్పుచున్నవి, కాన అక్షరమే నిత్యకుప్తస్థిరముకన్తనత్యపరమానందము, అద్వితీయమునగుపరబ్రహ్మము. అక్షరమే చెప్పబడిన లక్షణములుకల పరబ్రహ్మమగుగాక, అకవితో నీకుగాని, నాకుగాని ప్రయోజనమేమి యనెదవా? ఆపరమాత్మను పొందినవారలకు పునఃవృత్తి లేదు. అక్షరమే పరమాత్మ అను జ్ఞానసిద్ధికొటకు నీవంటి నేర్పరులు ప్రయత్నింపవలెనని సూచించుటకై తనయాధాత్మ్యమును బోధించుటకు “యం” అని చెప్పుచుండెను.

బహుజన్మసంచిత ఫుణ్యఫుంజపరిపాకసంప్రాప్తచిత్తప్రసాద, మత్ప్రసాదపాతీరభూతులు. శమదమాదుక్తమసాధనసంపన్నులు, ధన్యులునగు సంన్యాసులు సంకతనమాపినిష్ఠులై, సంపాదితసంసిద్ధికలవారై యేయక్షరమైన పరబ్రహ్మమును పొంది తిరిగి దేహవంతులకారో, ఆయక్షరపరబ్రహ్మమే మాయోపాధి కుడనగు యీశ్వరుడనైన నాకు అపాక్రమము, అబాదితము, అనాది, ఆనంతమునగు ప్రకాశాత్మకమైన నిజస్వరూపము.

॥౧౦౩॥

— † ౮వ అధ్యాయము ౧౦౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము . — “అనన్యచేతా స్పృతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః” తస్యాహం సులభః” అని పూర్వమునందు చెప్పబడిన భగవత్ప్రాప్త్యపాయమైన భక్తయోగముగనే ‘పురుషః’ అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

విషయమూ ! యస్య పురుషస్య అంతస్థానే మధ్యస్థానే కార్యభూతాని భూతాని కార్యం హి కారణస్థానత్వర్తి భవతి । యేన పురుషేణ సర్వ మిదం జగత్తతం వ్యాప్త మాకాశేనేవ ఘటాది ।

॥౨౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పియర్థనాః కార్యమనునది కారణాంతర్వర్తి యగును. కాన నే మహాపురుష కార్య మగు సిఘ్రభూతము లేమహాపురుషుని యొక్క మధ్యస్థములో, ఘటాదిక మాకాశము చేతను వలె నా మహాపురుషునిచే నిఖలజగత్తు వ్యాప్తమౌ

॥౨౨॥

పరుషాః సేనే నిరతిశయమగు పరమాత్మను. పరమాత్మ విషయముగాగల ప్రేమరూపమైన భక్తి చే లభ్యుడగు. ఇహోపాయములచే లభ్యుడను కాను. కార్యము కారణాంతర్వర్తి యగుటవలన కార్యకారణము లగు సర్వభూతములు కారణమగు పురుషుని యంతర్వర్తులు కనుకనే “యస్మాత్ పురం నాపర మస్తి కించి న్నస్మాద్భూతేయో న జ్ఞాయోఽస్తి కర్పిత । పృథగ్భవ న్నద్ధో దివి తిష్ఠ త్యేక స్తేనేదం పూర్వం పురుషేణ సర్వం । యచ్చ కించి జగత్ సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా । అన్త ర్భూతౌ త త్సర్వం వ్యాప్య వానానుబంధిః । న పర్యగా చ్చుక్రృ తకాయ మవగ్రామ్” ఇత్యాదివృత్తులు ఆపురుషునిచేతనే యీకా ర్యజాతమయ్య అంతర్వహిర్యాప్తమని బోధించుచున్నవి.

॥౨౩॥

శంకరానందీయము :— “పర స్తస్మాత్” అను శ్లోకముమొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే పరబ్రహ్మస్థూపమగు తన స్వరూపమును. పరబ్రహ్మప్రాప్తిని పొందినవారల కవునరావృత్తిని చెప్పి యిప్పుడు నిరూపింపగు యేసాధనముచే పరబ్రహ్మమును పొందగలము; అను నాశంక కల పరిచుద్ధాంతకరణ కల మోక్షకే కాములకు పరబ్రహ్మప్రాప్తియందు పరమసాధనమును “పురుషః” అను శ్లోకముచే తెప్పు చుండెను.

“ఐహికః ” “అన్యత్కా త్తు పరః పురుషః” అను కృత్యుక్తరీతిని సర్వోత్తమును “పురుషః” వెలువల లోపల అంబుటను ఏకరసముకలవాడగుటచే పూర్ణుడగుటవలన పురుషు డనబడును. అట్టి నాశరహితమగు పరమాత్మ “ఆనన్యయా, న విద్యతే అన్యః పరమాత్మాతిరిక్తో విషయో యస్యా స్సా అనన్యః, తయా” అంతఃకర ద్విక్రమాత్రమునుగ గ్రహించునట్టియు, అహమిదంప్రత్యయవినిర్ముక్తము నగు “భక్త్యా” ఆచార్య సృజనలభ్యము, సమాధినిష్ఠము నగు “సర్వ మిద మహం చ బ్రహ్మైవ” అను కృతసిద్ధమైన జ్ఞానముచేతనే ఐహికత్వ పొందదగినవాడు. కర్మచేతనుకాని. యోగముచేతనుకాని, సాంఖ్యముచేతనుకాని పొందఁబడెనవాని కాదు.

పరబ్రహ్మ మతినూత్నము. అతీంద్రియముకదా; అట్టి పరబ్రహ్మను ముముక్షువు “ఈపరబ్రహ్మమే నేను” అని తెలిసికొనుటకు యెట్లు సమర్థుడగుచు; ఆను శంకను “యన్య” అను సుత్తరార్థముచే దొలగించు చుండెను.

దర్పణమునందు నగరమువలె నిర్విశేషము, సరిపూర్ణము, అద్వితీయము నగు బ్రహ్మయొక్క అంతర్లత మనందు ఆధారరూపముచే యానిఖింభాకము లున్నవి. విచారించ దర్పణమునందు నగర మున్నదివలెకనుపించుచున్నది అయినను సన్నిహితదృష్టిచే రెన్నగ జూచినచో నది నగరము స్వయముగ స్వరూపముతోలేదు.

అట్లే బ్రహ్మయందుగూడ జగత్తుకలదివలె భావించుచున్నది. అధిష్ఠానగ్రాహయగు జ్ఞానదృష్టిచే పరిశీలించబడినచో యొక బ్రహ్మమే కలదు. దానియందు జగత్తులేదు.

దర్పణమందు నగరము లేదని చెప్పుట సత్యమే. అయినను దర్పణము స్వచ్ఛమైన దగుటవలన దానియందు “దర్పణే నగరమస్తి” అను ప్రతీతివలన దర్పణమున కెదురుగ నగరము కలదని యొప్పుకొనవలయును. అట్లే బ్రహ్మమునందు స్వరూపముచే జగత్తు లేకున్నను బ్రహ్మమునందు జగత్తునకు ప్రతీతి కలుగుటవలన బ్రహ్మముకంటె వేరగు స్థలమున జగత్తు కల దనెడవా? అట్లునుకాదు, అద్వితీయమగు బ్రహ్మమునందు జగత్తును కల్పించు మలినాత్ము డగు పురుషునియొక్క బుద్ధియందు జగత్తు కలదు. స్వనేత్రస్థిపీఠమును శంఖాదులయందును, తన బుద్ధియందుండు జగత్తును స్వప్నమునందును ఎఱుకల్పించునో యట్లే మూఁడుడు తన బుద్ధియందున్న వాసనామయమగు ప్రపంచమును నిష్ప్రపంచమైన బ్రహ్మమునందు కల్పించుచున్నాడు. చూచుచున్నాడు. స్వప్నమునందు బుద్ధిమైన వాసనామయమగు జగత్తుకంటె వేరుగ స్వరూపముచే జగత్తులేదు. అట్టి జగత్తు సత్య మన్నచో ప్రబోధావస్థయందు దానికి బాధ లేకపోయెడిది. అట్లే బ్రహ్మమునందుగూడ యీనామరూపాత్మకజగత్తు పురుషాంతఃకరితవాసనాకల్పితమే కాని, వాస్తవికముగ లేదు. ఇట్టి జగత్తు సత్యమే యన్నచో “నాస్తి” యని నిషేధము సంభవించక పోయెడిది. “అథాచి అదేశో నేతి నేత్యాత్మగృహ్యా నహి గృహ్యతే” అను శ్రుతి యారోపితమైన జగత్తును నిషేధించియే బ్రహ్మమును వోధించుచున్నది. కాన వాసనచే ప్రతీయమానమైన నిఖిలనామ రూపాత్మకజగత్తు మిథ్యయే యని యధిష్ఠానసందర్శన జన్మవిజ్ఞానముచే “ఇది జగత్తు కాదు బ్రహ్మమే” అని అధిష్ఠానమాత్రత్వావశేషముగ నిధిపించి దర్పణమువలె తన్నిషేధావధిహితమైన వ స్వంతరక్షాన్యమైన చిదేకరసమగు పరబ్రహ్మ మిదియే నేను అని సమగ్రపుష్కలము యనుగ్రహము కల బుద్ధిమంతునిచే బుద్ధాత్మ స్వరూపముగ తెలిసికొనుటకు శక్యమైనది. యను నవిప్రాయముచే “యస్మాంతస్మాని భూతాని” అని చెప్పబడెను.

ఇట్లు తెలిసికొనుటకు శక్తిలేని యతికి “యేన” అను దానిచే నుపాయాంతరమును చెప్పుచుండెను. ‘సపర్యగా చ్చుక్ర మకాయ మప్రణం’ ‘సత్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి’ అను శ్రుతులచే జెప్పబడిన రీతిని యీపరిరూప్యదూతమైన జడాత్మకనిఖిలజగత్తు వెలువల లోపల అంతటను ప్రకాశరూపమగు బ్రహ్మముచే ప్రకాశింపబడుచున్నది. అగ్నివ్యాప్తమైన అయోహిండునును ప్రకాశ్యము ప్రకాశ్యవ్యతి రిక్తముగ లేనటుల బ్రహ్మదర్శనమువలన బ్రహ్మప్రకాశితమైన యాచిఖిలజగత్తు బ్రహ్మమే అని సర్వమునకు బ్రహ్మమాత్రత్వవిజ్ఞానముచే తనకుగూడ బ్రహ్మమాత్రత్వమును తెలిసికొనుటశక్యమే యనియర్థము ॥౨౨॥

భా పోక్త్యైర్న దీ పి క :— పరమేశ్వరప్రాప్తికి నియత (అవ్యవహారిక) మగు సాధనమును “పుష్కలము” అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

సర్వోత్తము డగు పరమపురుషుడు ఇంద్రవిషయవ్యాపృతముగాని కేవలపరమాత్మవిషయకమైన జ్ఞానస్వరూపమగు సుప్తమభక్తిచే లభ్యుడు.

ఈవిషయమే “సర్వభూతేషు యఃపశ్యే ద్భగవద్భావ మాత్మనః । భూతాని భగవత్కౌతూ న్యేష భాగ వతోత్తమః” ఎ వ డు తన భగవద్భావమును సర్వభూతములయందు జూచునో సర్వభూతములను భగవత్స్వరూపమగు తనయందు జూచునో, వాడు భాగవతోత్తముడు. “ఈశ్వరే తదదీనేషు బాలిశేష ద్విషత్సు చ । ప్రేమమైత్రీదయోపేక్ష యః కరోతి స మధ్యమః” ఎవడిశ్వరునియందు ప్రేమను, ఈశ్వరాధీనులయందు మైత్రిని, బాలికులయందు దయను, శత్రువులయందు దుష్టక్షను

గీ॥ యతః కాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవ యోగినః ।

ప్రాయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భోతన్తథ ॥

॥౨౩॥

పదవిభాగము :— యతః కాలే తు అనావృత్తిం అవృత్తిం చ ఏవ యోగినః ప్రాయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతభాష్యము

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థము :— హేవరతరభ=ఓభరతవంశ శ్రేష్ఠుడవగు యద్యునాః యోగినః=ప్రాయాతా వేళబ్రహ్మ బుద్ధికలవాడు, కర్ములు; యతః=ఏకాలమునందు; ప్రాయాతా=మృతులైనవారై; అనావృత్తిం=అవుననావృత్తిని; అవృత్తిం=పునరావృత్తిని, యాంతి=పొందునున్నారో; తం=ఆ; కాలం=కాలము; వక్ష్యామి=చెప్పగలను; ॥౨౩॥

చేయునో వాడు మహాముడు. “అర్చాయా మేవ హరయే పూజాం యః శ్రద్ధయేహతే । నతద్భక్తేషు చాన్యేషు స భక్తః ప్రాకృత స్త్వృక్షః” ప్రతికృతియందు (విగ్రహములయందు) శ్రద్ధచే పరమేశ్వరుని కొరకు పూజను చేయుచు, పరమేశ్వర భక్తులనుకాని, యితరులనుకాని, పూజింపడో వాడు ప్రాకృతుడనుపించుకొను నని చెప్పబడెను. “వాచదేవ సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః” సర్వమునాచు దేవ స్వరూపమే యని భావించు మహాపుణ్యుడు దుర్లభుడు. “యో వై అన్యాయో దేవతా ముపాసే ఆహ మన్యోఽసా వన్య ఇతి నన వేద” ఏవమి “నేను వేరు దేవత వేరు” అని యితర దేవత ముపాసించునో వాడా తృప్తియు నెరిగినవాడు కాదు. కాన నేనాపరమపురుషుడనే. పరమాత్మ స్వరూపాత్మకంబు వేరుగ నేదియు లేదు. అనెడియనన్యభక్తి చే బరమాత్మ పొందుటకు శక్యము.

పరమాత్మ యెల్లప్పుడు పొందబడినవాడుకదా; భక్తిచే పొందబడునని చెప్పుట యెట్లు పొసగునని శంకింపజనదు. పొందుట అనునది అర్థిలాభమనియు, లబ్ధిలాభమనియు రెండు విధములు. అందు మొదటిది అర్థిలాభమగు గ్రాహాదికమును రాజసేవాదులచే పొందుట. రెండవది కంఠమునందుండిన గ్రేవేయమును (కంఠాభరణము) మరచియుండి నాకంఠాభరణ మెచ్చట నున్నదో యని విచారించు పురుషుడు ఆత్మ విచే సించునునంచే యున్నదని బోధింప దాని ననుసరించి తన కంఠమునందు కంఠాభరణమును చూచు కొని యది ప్రాప్తించినటుల సంతసించును. ఇదియే లబ్ధిలాభ మనబడును. ఆరెంటిలో బ్రహ్మప్రాప్తి లబ్ధి లాభ మనబడును. బ్రహ్మప్రాప్తి లబ్ధమైనను అజ్ఞానమువలన బ్రహ్మ మప్రాప్తమని తెలుచును. ఆప్రోప చేశమువలన జనించిన జ్ఞానస్వరూపమగు ముఖ్యభక్తి చే బ్రహ్మము ప్రాప్తమని తెలుచును. కాన పై శంక కివకాశములేదు. ఏవరమపురుషునియొక్క మధ్యయందు సర్వకార్యజాతము స్థితమో అనగ్నానిభిలభాతములు యేయప్రధానమునందు కల్పితములో (కల్పిత మధిష్ఠాన ము యొక్క లోపల నుండును. వ్యతిరిక్త ముగనుండదు.) ఏపురుపునిచే యీజగత్తంతయు సత్తాస్ఫూర్తిలచే వ్యాప్తమో, అట్టి పరమాత్మప్రాప్తి జ్ఞాన స్వరూపమైన ముఖ్యభక్తి చే లభ్యము, నీవుకూడ మత్ప్రాప్తికి యవ్యభిచారిసాధనమైన భక్తిని ప్రయత్నముతో సంపాదించుము “నేను కుంతీపుత్రుడను; నాకు భక్తిలేకుండగనే యీశ్వరలాభము కాగలదు” అని నమ్మ కమును పొందకుము అని ధ్వనించుటకు “పార్థ” అని సంబోధన చేయబడెను. లేక మద్విషయమైన యన వ్యభక్తినికానాస లభ్యమని సూచించుటకు “పార్థ” అని సంబోధింపబడెను. ॥౨౩॥

—* ౮వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు *—

మధుసూదనసరి స్వతీయము :— సగుణబ్రహ్మోపాసకులు బ్రహ్మలోకమునుపొంది తిరిగి ఈలోకమును పొందు. కృమముగ హిరణ్యగర్భునితో ముక్తులగుదురు. హిరణ్యగర్భులోకభోగప్రాప్తికి

శాంకరభాష్యమ్:—

ప్రకృతానాం యోగినాం ప్రణవావేశితబ్రహ్మబుద్ధీనాం కాలాంతరముక్తిభాజాం బ్రహ్మప్రతిపత్తయ ఉత్తరో మార్గో వక్తవ్య ఇతి యత్ర కాల ఇత్యాది వివక్షితార్థసమర్పణార్థ ముచ్యతే అవృత్తి మార్గోపన్యాస ఇతరమార్గస్తుత్యర్థః । యత్ర కాలే ప్రయాతా ఇతి వ్యవహితేన సంబంధః । యత్ర చుస్మి న్కాలే త్వనావృత్తి మపునర్జన్మాపేక్షవృత్తిం తద్విపరీతాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

కాలాంతరమునందు ముక్తిని పొందునట్టి ప్రకృతమైనట్టి ప్రణవావేశిత బ్రహ్మబుద్ధిగల యోగులకు బ్రహ్మమును పొందుటకొరకు దేవయానమార్గము చెప్పవగియున్నదని దేవయాన మార్గ సహర్పణార్థము “యత్రకాలే” ఇత్యాదికమును చెప్పుచుండెను. ఇచట పునరావృత్తికల పిర్తయానమార్గముకూడ దేవయానమార్గస్తుతినిమిత్త ముపన్యసింప బడుచుండెను.

పూర్వమునందు సమ్యగర్థనము లేని సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు మార్గాపేక్ష కలదు. ఈమార్గాపేక్ష సమ్యగర్థనము కలవారలకు లేదు. కాన సమ్యగర్థనములేని సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు బ్రహ్మలోకప్రాప్తి కొరకు “యత్రకాలే” అని దేవయానమార్గ ముపదేశింపబడుచుండెను. ఇచటనే పితృయానమార్గముకూడ దేవయాన మార్గస్తుతినిమిత్త ముపదేశింపబడుచుండెను.

ప్రాణోత్క్రమణానంకరము కాలాభిమానిదేవతోపలక్షితమార్గమునందు బయలుదేరిన ధ్యాయులు, (సగుణబ్రహ్మోపాసకులు,) కబ్బలు అనావృత్తిని, అవృత్తిని పొందుచున్నారో, (అనగా దేవయానమార్గము నందు బయలుదేరిన సగుణబ్రహ్మోపాసకులు అనావృత్తిని పొందుచున్నారు.) విచారింప “అబ్రహ్మభువనా ల్లోకః పునరావర్తనః” అను స్థలమున దేవయాన మార్గమున బయలుదేరి బ్రహ్మలోకమును పొందినవారలకు కూడ పునరావృత్తి కలదని చెప్పబడెను. అయినను పితృయానమార్గమున బయలుదేరినవారలు నియమముగ పునరావృత్తి కలవారకే యగుదురు. ఒకడైనను క్రిమముక్తిని పొందదు. దేవయానమార్గమునందు వెళ్ళిన ప్రసిక్తులకు తటిల్లొకవర్కంము వెళ్ళినపిదప అమానవపురుషుడు యాప్రతీకోపాసకులగు పంచాగ్ని విద్యోపాసకులను హిరణ్యగర్భునిపర్యంతము తీసుకొని వెళ్ళినను పీఠలు మోక్షమును కోరకవారలు కానందున హిరణ్యగర్భలోకమున భోగముల ననుభవించినపిమ్మట పునరావృత్తి కలవారగుదురు. అయినను దహృద్భూతాసకులు క్రిమముగ భోగాతమున ముక్తిని పొందెదరు. కాన బ్రహ్మలోకమును పొందిన యాసన్మంది పునరావృత్తి కలవారు కారు. కనుకనే పితృయానమార్గము నియమముగ యావృత్తియే ఫలముగా కలదగుటచే నికృష్టమైనది. ఈదేవయానమార్గ మన్ననో అనావృత్తి ఫలముగా కలదగుటవలన సతీవ్రశస్త్రము. అనిదేవ యానమార్గమునకు స్తుతి సమంజసమే. కొందరి కావృత్తియున్నను కొందరి కనావృత్తి ఫలము సంభవించుటచే స్తుతి దేవయానమార్గమునకు యుక్తమే. ఆదేవయానమును, పితృయానమును, కాలాభిమానిదేవతోపలక్షితమార్గ మును ఓయర్జున ! చెప్పగలను (విముము.)

ఇట కాలశబ్దమునకు ముఖ్యార్థమునే గ్రహించినచో “అగ్నిః, జ్యోతిః, ధూమః” ఇత్యాదిశబ్దములకు ఆనువపత్తి సంభవించును. మరియు గతినృతిశబ్దముల కనువపత్తి ప్రాప్తించును. కాన నొకకాలపదమునందే లక్షణావృత్తి యాశ్రయింపబడెను. మార్గాద్యయమునందు కాలాభిమానిదేవతలు విస్తారముగ నుండుటవలన పై లక్షణావృత్తి యంగీకార్యమే.

శాంకరభాష్యమ్ :—

చైవ । యోగిన ఇతి యోగినః కర్మిణ శ్చోచ్యంతే । కర్మిణ స్తు గుణతః 'కర్మయోగేన యోగినాం' ఇతి విశేషణా ద్యోగినః । యత్ర కాలే పరియాతా మృతా యోగినోఽసామృత్తిం యాంతి, యత్ర కాలే చ పరియాతా ఆమృత్తిం యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

'యత్రకాలే' అను దానికి ఉత్తరార్థమున నున్న 'పరియాతాః' అను దానితో సంబంధము. ప్రణవావేశితబ్రహ్మబుద్ధికల యోగులు దేకాలమునందు మృతులై యపునరామృత్తిని పొందుచున్నారో, కర్మనిష్ఠాపరు లేకాలమునందు మృతులై పునరామృత్తిని పొందుచున్నారో

శంకరానందీయము :— "పురుషస్స పరః సార్థ" అని పరబ్రహ్మమునకు జ్ఞానేకప్రాయత్వమును, చెప్పబడిన లక్షణములకల జ్ఞానముచే బ్రహ్మభావమును పొందిన యతులకు "యం ప్రాప్య న నివర్తతే" అని యపునరామృత్తిస్వరూపమగు విదేహముక్తిని, తత్ఫలమును చెప్పి యిప్పుడు చెప్పినరీతిని బ్రహ్మమును తెలిసికొనుట కశక్తులగు అపరిచిత్తాంశకరణముకల ముముక్షువులకు చిత్తశుద్ధికొలుకై "ఏతదైవి నత్యక్తామ పరం చా పరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః" అని పరాపరబ్రహ్మముల యుపాస్థియందు ప్రణవమునకు ప్రతీతత్వమును సూచించి, అందు "యః శ్చ న రతం త్రిమాత్రేణోమిత్యేతేన వాక్షరణపరం పురుష మభిధ్యాయాః" (ఎవడు మూడుమాత్రలు కల (అకార, ఉకార, మకారాత్మకమగు) "ఓమ్" అను నక్షరముచే నీపరబ్రహ్మమును ధ్యానించునో) అను కృత్యుక్తిరీతిని స్థితస్వరూపచే నుచ్చరింపబడు ప్రణవమునందు పరబ్రహ్మబుద్ధిని చేసి యాప్రణవమునే బ్రహ్మమని యెవరు ధ్యానించెదరో అట్టి ప్రణవావేశితబుద్ధికలవారలకు, యితరులకును "ఈప శ్శృద్ధేయే హ్యానవనస్త్యరణ్యే" ఇత్యాదికృత్యుక్తనగుఃశోపానకులకు, కృమముగ విదేహముక్తి విపొందగలచినసంన్యాసయోగవంతులకు ప్రాణప్రాయాణకాలము ప్రాప్తంపవారలకేమిగతి? అను నాశంకజనింప "ఏద్య ఇంతం విదు ర్య చేమేతరణ్యేంద్రాప ఇత్యుపాంతేతే ర్విషమభిసంభవం త్యర్చిషోఽహ రహ్న ఆపూర్వమాణషక్ష మాపూర్వమాణషక్షే ద్యాన్ముదదక్షేతిమాసాం స్తా న్మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిన్య మాదిత్యా చ్చంద్రాయనం చంద్రాయనో విద్యుతిం రత్నరుషోఽమావస స్స ఏతా స్సృహ్మ గమయ త్యేష దేవయానః పనః" ఎవరు పైన చెప్పినవిధమున తెలిసికొనెదరో, ఎవరు అరణ్యమునందుండి శృద్ధయే ఉపస్సని యుపాసించెదరో వారు మరణకాలమున అర్చిస్తును (తేజస్తును) పొందెదరు. అర్చిస్తునుండి అహస్సును, అహస్సునుండి శుక్లవక్షసును, శుక్లవక్షమునుండి ఆరు ఉత్తరాయణమాసములను, ఉత్తరాయణమాసములనుండి సంవత్సరమును, సంవత్సరమునుండి ఆదిత్యుని, ఆదిత్యునుండి చంద్రుని, చంద్రునుండి విద్యుత్తును పొందెదరు. విద్యుత్లోకమునుండి బ్రహ్మపురుషుడు అమానవపురుషుడు వైన చెప్పబడిన సగుణోపాకులను హింజ్యగర్భలోకమును పొందించును. ఇదియే దేవయానమార్గము. (అర్చిరాదులు అనుష్టలమున తదభిమాని దేవతలను గృహింపవగును. వారలే అతివాహకు లనబడుదురు.) "అథ య ఇమే ద్దుమ ఇష్టావూర్తే ద్ద మిత్యుపానతే తే ధూమ మభినంభవన్తి ధూమా ద్రాశ్రిం రాత్రే రపరపక్ష మపరపక్షే ద్యాన్దక్షిణేతి మాసాం స్తా న్నైతే సంవత్సర మభిప్రాప్నువన్తి మాసేభ్యః పితౄలోకం పితౄలోకా దాకాశ మాకాశా చ్చంద్రాయన మేష స్తోమోవాకా తద్దేవానా మన్నం తం దేవా భక్షయన్తి తస్మి న్నావత్సంపాత ముపిత్వాఽధేత మధ్యానం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయర్జునా! ఆకాలమును (నీకొఱకు) చెప్పెద. ఇచటి యోగిశబ్దముచే కర్మయోగమువలన కర్ములుకూడ యోగులన బడుదురు. ॥౨౩॥

పున ర్నివర్తనే ” ఎవరు ఇష్టాపూర్తములను దత్తమని యుపాసించెదరో వారు మరణకాలమున ధూమమును పొందెదరు. (ఇటగూడ ధూమాద్యధిష్ఠానదేవతలనేగ్రహింపనగును.) ధూమమునుండి రాత్రిని, రాత్రినుండి కృష్ణవక్షమును, కృష్ణవక్షమునుండి దక్షిణాయనషష్ఠ్యావములను, దక్షిణాయనషష్ఠ్యావములనుండి సంవత్సరమును పొందెదరు. మాసములనుండి పిశ్యులోకములను, పిశ్యులోకమునుండి యాశాశమును, ఆశాశమునుండి చంద్రుని పొందెదరు. ఈశోముడు రాజా కాన నతడు దేవతల కన్నము. అందువలన చంద్రమండలమును పొందినవారలను దేవతలు భక్షించెదరు. ఆచంద్రుండలమునందు యావత్సంపాతము (తాచెప్పినట్టి చంద్రుండలమం దనుభవించవలగిన ఫలములిచ్చు కర్మ క్షయించువర్యంతము) నుండి ఈమార్గమునుండి పునర్వన్మకొరకిలోకమున కేగెదరు. (ఇదియే పునరావృత్తకల పితృయానము) అని మొదట చెప్పబడిన కృత్యక్తదేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకప్రాప్తి పునరావృత్తి లేని దని బోధించుటకు దేవయానమార్గము, తద్వ్యావృత్తికొఱకు కర్ములకు కర్మఫల మిట్టదని సూచించుటకు పితృయానము అని మార్గద్వయము కలదని అందొకమార్గముచే వెళ్ళినవారల కపునరావృత్తిని, రెండవమార్గముచే వెళ్ళినవారలకు పునరావృత్తిని “యత్ర” అను శ్లోముచే జెప్పుచుండెను.

“యోగినః” అనునథమున “యోగినః, యోగినః” అని జుస్సునందు సరూపముల కేకశేష చేసినచో “యోగినః” అని రూపము సిద్ధించును. అందొక “యోగినః” అను పదముచే సంన్యాసులు, రెండవ “యోగినః” అనుపదముచే కర్ములు చెప్పబడుదురు. కర్ములకు యోగినదవాద్యక్త్య మెఱుల సంభవించు ననెదవా? కర్మఫల సంన్యాసయోగమువలన గౌఢవృత్తిచే కర్ములకుగూడ యోగిత్యము సంభవించు నని గ్రహింపనగును. రెండువిధములగు యోగులు యోగాలమునందు మృతులైనవారై స్వయంకుగ అనాశ్వుత్తిని, ఆవృత్తిని పొందుచున్నారో ఆకాలమును చెప్పెద నియును. ॥౨౩॥

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక :— బ్రహ్మకియిందగననే అత్మసాక్షాత్కారముకలవారలకు “న తస్య ప్రాప్తౌ ఉత్క్రామన్తి అగ్రైవ సమవరీయస్తే” ఇత్యాదిశ్రుతిచే గత్యుత్క్రాంతినిషేధమువలన వెప్పబోవు మార్గోపదేశము వారలనిమిత్త ముపయోగింపదు. అయినను పరిణామేతకబుద్ధులుకల పశ్యతమైన క్రమముక్తిని పొందెడి సగుణోపాసకులకు యేకమయమచే బ్రహ్మప్రాప్తి యగునను నాశంకపై దేవయాన మార్గము నిరూపింపవలసియుండ ఉత్తర (దేవయాన)మార్గముచే వెళ్ళినవారు పునరావృత్తిని పొందరు. పితృయానమార్గముచే వెళ్ళువారు పునరావృత్తిని పొందెదరు. అని వక్తవ్యమితినిమిత్తము పితృయానమార్గోపదేశము చేయబడెను.

ఏకాలమునందు మృతులై యుపాసకులు అపునరావృత్తిని పొందుచుండిరో, కర్మయోగులు పునరావృత్తిని పొందుచుండిరో ఆకాలమును చెప్పెద. కర్మకి అనుషాసయోగమువలన యోగిత్యము సంభవమే యని “కర్మయోగేన యోగినాం” అని చెప్పబడెను. ‘యోగినః’ అనుదానిచే పర్యక్రాంతమైన “ఓమిత్యే కాక్షరం” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడినవారలే గ్రహింపదగినవారు. యీచెప్పుటచే దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందిన వందాగ్నివిద్యోపాసకులకు పునరావృత్తి యున్నను క్షతి లేదు. కర్మయోగులనగనుపాసనాసముచ్చితకర్మయోగులు గాగ్రహ్యులు. ॥౨౩॥

గీ॥ అగ్ని ర్జ్యోతి రహ శ్శుక్లప్రణాసా ఉత్తరాయణమ్ ।

తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ॥

॥౨౪॥

ప ద వి భా గ ముః— అగ్నిః. జ్యోతిః. అహః. శుక్లః. ప్రణాసాః. ఉత్తరాయణమ్. తత్ర-
ప్రయాతాః. గచ్ఛన్తి- బ్రహ్మ- బ్రహ్మవిదాః. జనాః ॥

॥౨౪॥

ప్రతిపదార్థము ?— యత్ర=(ఈపదమును స్వర్గము) ఏమాగమనండు, అగ్నిః=అగ్నిధిస్థాన
దేవతః; జ్యోతిః=జ్యోతిరధిష్ఠానదేవతః; అహః=అహరధిష్ఠానదేవతః; శుక్లః=శుక్ల పక్షాధిష్ఠానదేవతః; ప్రణాసాః=
అనుమానములస్వరూపముగ; ఉత్తరాయణం=ఉత్తరాయణాధిష్ఠానదేవతః; పన్తి =కలరో; ఈపదచద్యహార్యము
బ్రహ్మవిదాః=హరణ్యగర్భోపానకులగు; జనాః=జనులు; తత్ర=అమాగ్నమునందు; ప్రయాతాః=మృతులై
(బయలుదేరి); బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును; కర్మమేఽకర్మముగ; (ఈపదచద్యహార్యము)గచ్ఛన్తి =పొందు
చున్నారు.

॥౨౪॥

శాంకరభాష్యమ్—

తం కాల మాహ— అగ్నిః కాలాభిమానినీ దేవతా । తథా జ్యోతి ర్దేవతైవ కాలాభి
మానినీ । అథవాఽగ్నిజ్యోతిషీ యథాశ్రుతే ఏవ దేవతే । భూయసాం తు నిర్దేశో యత్ర
కాలే తం కాల మి త్యామృతవత్ । తథాఽహర్దేవతాఽహః శుక్లః శుక్ల పక్షదేవతా । ప్రణాసా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పూర్వశ్లోకమున ప్రతిజ్ఞాతమైన యాకాలమును “అగ్ని ర్జ్యోతిః” అనుశ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.
ఏకాలమునందు కాలాభిమానిదేవత, జ్యోతిరధిష్ఠానదేవత, అహరధిష్ఠానదేవత, శుక్ల పక్షాధిష్ఠాన
దేవత, ఉత్తరాయణాధిష్ఠానదేవతకలరో, అమాగ్నమునందు బ్రహ్మవేత్తలు (ఓంకారమునందు
బ్రహ్మదృష్టిని నిలిపి యుపాసించుజనులు) వృత్తులైక్రమముగ పరబ్రహ్మమును పొందెదరు.
క్రమముగపొందుతుండులకనినః సద్యోముక్తిని పొందెడి జ్ఞాననిష్ఠాపరులకుగతికాని, అగతికాని
యెచటను లేదు. “న తస్య పాపిణా ఉత్కృమన్తి” అను శుక్తిత్వరీతి పాపిణోత్కృమణమే

—† ౨వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఉపాసకులకు దేవయానమాగ్నమును “అగ్నిః” అను శ్లోక
ముచే జెప్పుచుండెను.

“అగ్ని ర్జ్యోతిః” అని అర్చిరభిమానియగు దేవత లక్షణచే చెప్పదగును. “అహః” అనుదానిచే
సహరభిమానిదేవతను గ్రహింపవలయును. “శుక్లః” అనుదానిచే శుక్ల పక్షాభిమానిదేవతను గ్రహింపవలయును.
“ప్రణాసా ఉత్తరాయణం” అనుదానిచే ఉత్తరాయణరూపప్రణాసాధిష్ఠానదేవతను గ్రహింపవలయును. ఇది
దేవతలనే గ్రహింపవలయునని “ఆతివాహి కా స్తల్లింగాత్” అను బ్రహ్మసూత్రము బోధించుచున్నది.
ఈచెప్పుట యితరశ్రుతిప్రపాదితదేవతల కుపలక్షణము. (ఉపలక్షణమనగ వక్ వ్యర్థముననేకదేశమును
చెప్పుట.) “కేఽర్చి రభినంభవ స్త్వర్చిషోఽహ రహ్న ఆపూర్యమాణపక్ష మౌపూర్యమాణపక్ష ద్యా
న్నదదజ్ఞేతిమాసాం స్తా న్నాపేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య మాదిత్యా చ్చంద్రమసం చంద్రమసో-

శాంకరభాష్యమ్:—

ఉత్తరాయణ౧౧ తత్త్వాపి దేవతైవ మార్గసూతేతి స్థితోఽన్యత్ర న్యాయః । తత్ర తస్మి న్భాగై
ప్రయాతా మృతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో బ్రహ్మోపాసనపరా జనాః । కృమేజేతి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

లేదు. వారలు బ్రహ్మమునందే లీనమైన పాఞ్చములుకలవారై బ్రహ్మస్వరూపమే యగుదురు. ఇక హిరణ్యగర్భోపాసకులకు పాఞ్చోత్క్రమము కలదు వారలాయుపాసనాబలమువలన సుమమ్నానాదీదావరమున బ్రహ్మగంధ్రమును భేదించుకొని దేవయానమార్గమునబయలు వెడలి

విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనా నృహ్మ గమయ త్యేష దేవవదో బ్రహ్మవదో ఏతేన ప్రతిపద్య-
మాన ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తన్తే” ఇవటి కృత్యంతరానుసరణమువలన సంవత్సరాంతరమునదేవ
లోకదేవతయు, అనంతరమున వాయుదేవతయు, అనంతరమున ఆదిత్యుడుఅని భాష్యమున విష్ణువింశతివలెను.
అట్లే విద్యుత్తుయొక్క యనంతరమున వరుణేంద్రప్రజాపతుండు యమద్వవలెను. దీనిచే మార్గపరిసమాప్తి
యగును. అందు అర్చిస్తుయొక్క యధిష్ఠానదేవత, అహరధిష్ఠానదేవత, చక్ర వక్షిధిష్ఠానదేవత, ఉత్తరాయణ
దేవతలు యాగీతావచనమునందు చెప్పబడెను. ఇక సంవత్సరము, దేవలోకము, వాయువు, ఆదిత్యుడు, చం
ద్రుడు, విద్యుత్తు, వరుణుడు, ఇంద్రుడు, ప్రజాపతి పీఠలీగీతయందు చెప్పబడకున్నను దేవయానమార్గము
నందు వీరినిగ్రహింపవలెను. ఈయానమునబయలుదేరినవాఁహిరణ్యగర్భునిపొందెనరు, “కార్యంబాదరిత్య
గత్యుపపత్తే:” అను బ్రహ్మసూత్రము యీకార్యబ్రహ్మప్రాప్తి నే బోధించుచున్నది, కృమముక్తి ఫలమగుట
విరుపాదికబ్రహ్మప్రాప్తి హిరణ్యగర్భద్వారమున ప్రాప్తించును. కాన సగుణోపాసకులు హిరణ్యగర్భుని
పొందుచున్నారు. ఇవటి దేవయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందినవారు “ఇమం మానవ మావర్తం
నావర్తన్తే” ఈమనుకల్పమును పొందరు. అని కృతియందు “ఇమం” అను విశేషణమువలన
కల్పాంతరమునందు బ్రహ్మలోకగతులగు కొందఱు పునరావృత్తి కలవారగుదురని పోచుచున్నది. ॥౨౪॥

శంకరానందీయము:— “యోగినః” అని ఉభయవిధయోగులలో ఏకత్ర మృ తు ల కు
అపునావృత్తి అన్యత్రమృతులకు పునరావృత్తి అని యనియమముగ పరలోకప్రాప్తియైయుండ నుభయవిధ
యోగులకు “స యథాకామో భవతి తక్కృతు ర్భవతి యత్కృతు ర్భవతి తక్కర్మ కురుతే యత్కర్మ
కురుతే త దభినంపద్యతే” వాడెట్టి కామనకలవాడగునో అట్టి కామనానుగుణమైన సంకల్పము కలవాడగును.
ఎట్టిసంకల్పము కలవాడగునో తదనుగుణముగ కర్మను చేయును. ఎత్తికర్మకరచరించునో అట్టి కర్మఫలమునే
పొందును. ఇత్యాది కృతిబలమునను, “క్రియాభేదా త్ఫలభేదః” క్రియాభేదమువలన ఫలభేదము ప్రాప్తించు
నను న్యాయమువలనను నియతమైన ఆయావిభాగమును “అగ్నిః” అనుచానిచే చెప్పుచుండెను.

“తేఽర్చిష మభినంభవ స్త్యర్చిషోఽహః” అను కృతియందు అగ్నైనంతరమున అహస్సు
చెప్పబడుచుండెను. కాని జ్యోతిస్సు చెప్పబడలేదు. కృతికి విరుద్ధముగ నీగీతయందు “అగ్ని ర్జ్యోతిః”
అని యెఱుఁచెప్పె నని శంకింపజనదు. “అర్చిః” అను శబ్దము అగ్నిజ్యోతిస్సులకుభయమునకు సాధారణము.
కృతిచే ‘అర్చిః’ అని చెప్పబడెను. ఉభయసాధారణమైన అర్చిశబ్దముయొక్క యర్థమునే యాగీతయందు
విభజించి ‘అగ్ని ర్జ్యోతిః’ అని చూపెను. కాన కృతివిరోధ మీగీతావాక్యమునకు ప్రాప్తించదు. ‘అగ్నిః’
అనగా ఉత్తరాయణకాలాభిమానిదేవత. “జ్యోతిః” అనగా నిదియు కాలాభిమానిదేవతయే. ‘అహః’

శాంకరభాష్యమ్ :—

వాక్యశేషః | న హి నద్యోముక్తిభాజాం నమగ్దగ్ధననిష్ఠానాం గతి రాగతి ర్వా క్వచి దస్తి “న తస్య ప్రాణా ఉక్తామంతి” ఇతి శ్రుతేః బ్రహ్మసంలీనప్రాణా ఏవ తే బ్రహ్మమయా బ్రహ్మ భూతావేవ తే | కర్మమేణ తు గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ||

||౨౪||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

సత్యలోకమును పొంది హిరణ్యగర్భుని యుపదేశమువలన జ్ఞాననిష్ఠాపరులై హిరణ్యగర్భునితో గూడ బ్రహ్మమును పొందుదు రని “కర్మముగా” అని చెప్పబడెను. ఒక ఉద్యానవనమున ఇతరవృక్షములు స్వల్పముగను, మామిడిచెట్లు హెచ్చుగ నున్నపు డావనమును ఆహ్రిణమని

అనగా అహరభిమానిదేవత. ‘కుక్షః’ అనగా కుక్షవక్షభిమానిదేవత. ‘షష్ఠాసాః’ అనగా షష్ఠాసాభి మానిదేవత. ఇది సంవత్సరాద్యభిమానిదేవతల కుపలక్షణము. (ఉపలక్షణమనగ వక్తవ్యార్థములో నేక దేశమును చెప్పుట.) అనగా నిచట సాక్షిత్వ సంవత్సరాద్యధిష్ఠానదేవతలు చెప్పబడకున్నను సంవత్స రాద్యధిష్ఠానదేవతలను గూడ గ్రహింపవలయునని యర్థము. ఏయత్తరాయణకాలమునం దగ్వాదిదేవతలలు కాలాభిమానులై యుండెదరో అట్టి యత్తరాయణకాలమునందు మృతులైన బ్రహ్మవిదులు (బ్రహ్మము నుపాస్యముగ నెవరు తెలిసికొనెదరో వారు బ్రహ్మవిదు లనబడుదురు.) అనగా యోగులు చెప్పబడిన కర్మము ననుసరించి బ్రహ్మమును పొందెదరు. పైన చెప్పబడిన మార్గమును విడచి సాక్షిత్వ బ్రహ్మమును పొందరు. ‘స తేజసి సూర్యే సంవన్తుః’ అని చెప్పి, అనంతరమున ‘మాత్పరిం సురుష మీక్షతే, అని బ్రహ్మప్రాప్తి కంఠాలమును శ్రుతిబోధించుటచే సాక్షిత్వ బ్రహ్మమును పొందడు. శ్రుతియందున్న ‘సూర్యే’ అనునది అగ్నియందు కుపలక్షణము. ‘బ్రహ్మవిదః’ అని అవిశేషశ్రవణమువలన యోగులకు (బ్రహ్మవేత్తలకు) గూడకర్మముక్తియే యని శంకింపజనదు. ‘న తస్య ప్రాణా ఉక్తాగ్రమన్తి’ అనుశ్రుతి బ్రహ్మవేత్తలకు ప్రాణోత్క్రమణమేలేదనిబోధించుటవలన బ్రహ్మవేత్తలకుగూడ కర్మముక్తి యెందులకు ప్రాప్తింపదు. అనుశంక కేయవకాశములేదు. బ్రహ్మవేత్తబ్రహ్మస్వరూపుడై బ్రహ్మమునుపొందుచున్నాడు. అని “బ్రహ్మైవ స నృహ్మ్యేతి” అను శ్రుతి బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మప్రాప్తి కంఠాలాభావమును బోధించుచున్నది. అట్టి యంతరాలమునే యంగీకరించినచో “అత్య బ్రహ్మ సమక్షతే” అను శ్రుతికివిరోధమే ప్రాప్తింపుచు. ఇచట నుత్తరాయణమునందు కాలాభిమానులగు నగ్వాదిదేవతల యుపన్యాసము. దక్షిణాయనమునందు రాత్రాదులయందు మృతులైనవారైనను ఉపాసకుల కర్పిరాదిమార్గము ద్వారముననే బ్రహ్మప్రాప్తి సంభవించునని నియమార్థమని గ్రహింపవలెను. మరియు బ్రహ్మలోకమును గూర్చిబయలు దేరినవారలకు ఆయాలోకములయందు విశ్రాంతినిమిత్తము, తత్తలోకముయందు సుఖానుభూతినిమిత్తము కాలాభిమానులగు యగ్వాదిదేవతోపన్యాస మని గ్రహింపవలెను. ఇట్లే పితృయానమార్గమునందు గూడ చూడవలెను.

||౨౪||

భాష్యోక్త్యర్థబోధిని :— “తం కాలం వక్ష్యమి” అను ప్రతిజ్ఞానురోధముగ “అగ్నిః” అను శ్లోకముమొదలుకొని చెప్పచుండెను. “అగ్నిః” అనగ కాలాభిమానిదేవత. ఇట్లే “జ్యోతిః” అనువానిచే. కాలాభిమానిదేవతయే గ్రహింపవలెను. లేక “అగ్నిః” అనువానిచే నగ్నిదేవతను, “జ్యోతిః” అనువానిచే జ్యోతిర్దేవతను గ్రహింపవలెను. అట్లగుచో “యత్ర కాతే ..తంకాలం వక్ష్యమి” ఆకాలమును చెప్పగల

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

చెప్పినటుల ఈదేవయానమార్గమునందు “అహః, శుక్లః, షణ్మాసాః” అని కాలవాచకములు హెచ్చుగా నుండుటచే “తం కాలం” అని చెప్పబడెను. ||౨౮||

ననుట యెట్లు సమంజస మగు నని శంకింపజనదు. దేవయానపితృయానమార్గద్వయమునందు విస్తారముగకాలాభిమానదేవతలే చెప్పదగియుండ కాలశబ్దముచే కాలాభిమానిదేవతల కుపలక్ష్యత్వమును వివక్షచేసి నిదాననుసరించి కాలశబ్దనిర్దేశము చేయబడెను. అచ్చత్రులు (గొడుగులేనివారు) కూడవెళ్ళుచుండవెళ్ళవారలలోభక్త్యలభికముగ నుండుటంజేసి “చత్విణో గచ్ఛన్తి” చత్విదారులు వెళ్ళుచుండిరి. అని ప్రయోగించినటుల కాలశబ్దప్రయోగ ముపపన్నమే. వృక్షాంతరము లున్నను హెచ్చుగ చూతపృక్షము లుండుటంజేసి యావనమును చూతవన మనునట్లు కాలశబ్దప్రయోగము కాలాభిమానిదేవతలు మార్గద్వయమునందు విస్తారముగ నుండుటచే యుపపన్నమే. ఈచెప్పుటచే కాలాభిమానిదేవతోపలక్షితమైన మార్గమును చెప్పెదను. కాలశబ్దము ముఖ్యార్థకమే యగుచో అగ్నిర్వ్యోతిర్హుమశబ్దములకు అనువపత్తి యు. గతిసృతిశబ్దములకు సుపపత్తి యునంభవించునను శంకకొలగింపబడెను. ఇచట :— ఈయుపదేశము యేమార్గమునందు జనులు బయలుదేరి సుఖముగవెళ్ళెదరో యామార్గమును చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞజేసి “మొట్టమొదట పరవ్రతము, అనంతరమున మర్చిచ్చెట్లు, అటు పిమ్మట నది” అని యుపదేశించినట్లు చేసిన యుపదేశమా? లేక. యేమార్గమునందు సుఖముగ నగ్రమును, గ్రామమును పొందెదరో దానిని చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞ జేసి “మొట్టమొదట వృషభయానము, అనంతరమున అశ్వయానము, అటుపిమ్మట నరయానము, తరువాత పదయానము” అని యుపదేశించినట్లు చేసిన యుపదేశమా? ప్రధమపక్షమున “అతివాహి కా స్తల్లింగాత్” అను సూక్తివిరోధము ప్రాప్తించును. రెండవపక్షమునందు పైన చెప్పినవిధమున అ గ్నా ది శ బ్ద ము లు ప ప న్న ము ల గు చుండ వాటికి లక్షణావృత్తిని స్వీకరించుట వ్యర్థము. కృత్రియందు “అతివాహి కా స్తల్లింగాత్” అను న్యాయముచే అర్చిదారుల కాతివాహి కత్వ స్థాపనమునలన నగ్నాదుల నాతివాహికులగ గ్రహించుట యావశ్యకమగుటచే “తం కాలం వక్ష్యామి” అను ప్రతిజ్ఞావాక్యమునందును కాలాభిమానిదేవతలనే చెప్పెద నను యర్థమే మంచిది. గమనాధికరణమగు పృథివీదేశమునందు “ఈమార్గమునందే మీరు వెళ్ళుచుండిరి.” అని చెప్పినట్లు యోగి గమనాధికరణరూపములగు కాలాభిమాను లగు అగ్నాదిదేవతలయందుగూడ, కాలశబ్దము ప్రయోగించుట సమంజసమే. కాన చెప్పబోవు గతిసృతిశబ్దములకు అనువపత్తి లేదు. లేదా. భాష్యమునందుగూడ కాలశబ్దముచే కాలాభిమానిదేవతోపలక్షితమైన మార్గమును చెప్పగలను. అని వ్యాఖ్యానించి, యెట్లనో యవిరోధము సంపాదించదగినది. ఇది కృత్యక్షము లగు యితరదేవతల కుపలక్ష్యార్థమని గ్రహింపవగును. ఈవిషయమే “తేఽర్చిష మభి సంభవన్త్యర్చిషోఽహ రహ్నా ఆపూర్వమాజపక్ష మాపూర్వమాజపక్షేద్యాన్ షడుదక్షేతి మాసాం స్తా న్మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య మాదిత్యా చ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనా నృహృగమయ త్యేష బ్రహ్మపథో దేవవన ఇమం మానవావరం నావరస్తే” అను యాశ్రుతియందుగూడ కృత్యంతరానుసారముగ సంవత్సరమునుండి దేవలోకమును, దేవలోకమునుండి వాయువును, వాయువునుండి యాదిత్యుని అనియు, విద్యుత్తు అనంతరము విద్యుత్తునుండి వరుణుని, వరుణునుండి యింద్రుని. ఇంద్రునుండి ప్రజాపతిని అని తెలియనగును. మృత్యుతైన సగుణోపాసకులు యాదేవయాన మార్గమున బయలుదేరి కృమముగ బ్రహ్మమును పొందుచున్నారు. ఇట “బ్రహ్మవిదః” అను పదముచే హిరణ్యగర్భోపాసకులే గ్రహింపవగుదురు. సద్యోముక్తిని పొందెడి సమ్యగ్దర్శననిపులను గ్రహింప

సీ॥ ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణప్రణాసా దక్షిణాయనమ్ ।

తత్ర చాన్ద్రమనం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ॥

॥౨౫॥

ప ద వి భా గ ముః— ధూమః— రాత్రిః— తథా— కృష్ణః— ప్రణాసాః— దక్షిణాయనమ్ । తత్ర— చాన్ద్రమనం— జ్యోతిః— యోగీ— ప్రాప్య— నివర్తతే ॥

॥౨౫॥

పర్యవర్తమా— ధూమః=ధూమాభిమానిదేవతః; రాత్రిః=రాత్ర్యభిమానిదేవతః; ప్రణాసాః=ఆనూనములస్వరూపమగు; దక్షిణాయనం=దక్షిణాయనాధిష్ఠానదేవతలు; సంతి=పితృయానమార్గమునకలరు. తత్ర=ఆపితృయానమార్గమునందు; పర్యంతః=మృత్యువైఖయిలుదేరిన; యోగీ=ఇష్టాపూర్తాదికర్మలనాచరించినయోగి; చాన్ద్రమనం=చంద్రలోకమున ప్రాప్తించిన; జ్యోతిః=ఫలమును; ప్రాప్య=పొంది; నివర్తతే=తిరిగి జన్మముకొంటిలోకమునకు వచ్చుచున్నాడు.

॥౨౫॥

దగదు. విలనన. “నన్యప్రాణాశ్చత్త్రామన్తి” ఇత్యాదికృత్యుక్తరీతినినద్యోముక్తిని బొందెడినమ్యుగర్భననిష్ఠులకు గతిని. ఆగతినిని పేదించి, బ్రహ్మమునందే లెస్సగ విలీనమైన ప్రాణములు కలవారగుటను, బ్రహ్మభూతత్వమునుచెప్పుటవలన దేవయానమార్గమునందు బయలుదేరిన బ్రహ్మవిదులనగ నగుణోపాసకులే యని గ్రహింపనగును. ఈవిషయమే శ్రీవ్యాసభగవానులు “కార్యం బాదరి రస్య గత్యుపపత్తేః” అను సూత్రముననుడివెను. ఈయధికరణమునందు యిట్లు విచారించబడెను. “బ్రహ్మ గమయతి” అనుచోట నుండు బ్రహ్మశబ్దము పరావరబ్రహ్మసాధారణమగుటవలనను, గతికృతివలనను “న ఏనా నృహ్మ గమయతి” అను సలక్షణము ఆయమానవపురుషు యీశగుణోపాసకులను కార్యరూపమగు అపరబ్రహ్మ (హిరణ్యగర్భు) నుగూర్చి తీసుకువెళ్ళునా? లేక, అవికృతము, పరము నగు ముఖ్యబ్రహ్మమును పొందించునా? యని సం దే హ ము ప్రాప్తిం ప “గత్యుపపత్తి”లన యీశగుణోపాసకులను కార్యబ్రహ్మమును గూర్చియే పొందించు”నని బాదకలచెను. ఈకార్యబ్రహ్మకు గంతవ్యత్వము పరదేశము కలవాడగుటవలన గతి యుపపన్నమగును. సర్వగతు డగుటవలనను గంతలకు పర్యగత్యు యగుటవలనను పరమాత్మకు గంత్యత్వము కాని, గంతవ్యత్వము కాని, గతికాని సంభవింపవు.

॥౨౫॥

— † ౮వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— దేవయానమార్గపుతి నిమిత్తము పితృయానమార్గమును “ధూమో రాత్రిః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఇవలగూడ “ధూమః” అనుదానిచే ధూమాభిమానిదేవతను గ్రహింపవలయును. ఇట్లే “రాత్రిః” రాత్ర్యభిమానిదేవత, “కృష్ణః” అనగా కృష్ణపక్షిభిమానిదేవత. “ప్రణాసా దక్షిణాయనం” దక్షిణాయనాభిమానిదేవత లక్షణచే జెప్పబడును. ఈచెప్పబయు కృత్యుక్తమగు యితరమగు దేవతల కువలక్షణము. అనగా వివట కృత్యుక్తమైన యితరదేవతలను గ్రహింపవలయునని యర్థము. ఈవిషయమై “తే ధూమ మభినంభవన్తి ధూమా ద్రాత్రిం రాత్రే రపరపక్ష మపరపక్ష్యాన్ శ్చర్షక్షిణేతి మాసాం స్తాన్వై తే సంవత్సర మభిప్రాప్నువన్తి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకా దాకా మాకాకా చ్చంద్రమన మేష సోమో రాజా తదేవానా మన్నం తదేవాభిక్షయన్తి తస్మి న్నావృన్సంపాత ముత్పత్త్యైత మేవావాసనం పున ర్నివర్తన్తే” కామనచే కర్మమచేయువారలు ధూమాభిమానిదేవతను పొంది దానినుండి రాత్ర్యభిమాని

శాంకరభాష్యమ్ :—

ధూమ ఇతి । దూమో రాత్రి ర్ధూమాభిమానినీ రాత్య్కభిమానినీ చ దేవతా ।
తథా కృష్ణః కృష్ణపక్షదేవతా । షణ్మాసా దక్షిణాయన మితి చ పూర్వవ ద్దేవతైవ । తత్క
చంద్రమసి భవం చాన్ద్రమనం జ్యోతిః ఫల మిష్టాదికారీ యోగీ కర్మి పాప్రస్య భుక్త్యా తత్తయా
న్నివర్తతే ॥

॥౨౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పితృయానమార్గమునందు ధూమాభిమానిదేవత, రాత్య్కభిమానిదేవత, కృష్ణపక్షాభి
మానిదేవత, షణ్మాసన్వరూపదక్షిణాయనాధిష్ఠానదేవత, వీరు అతివాహికులు. ఈ యాతివాహి
కులచే యజ్ఞ యాగాద్యనుష్ఠాయి యగు యోగి మృతుడై, పితృయానద్వారమున చంద్రలోక
మును పొందింపబడి, యట తనచే నాచరింపబడిన ఇష్టాపూర్తాదికర్మఫలము ననుభవించి, తిరిగి
జన్మముకొర కీభూలోకమును పొందును.

॥౨౨౭॥

దేవతను, దానినుండి కృష్ణపక్షాభిమానిదేవతను, దానినుండి దక్షిణాయనాధిష్ఠానదేవతను, దానినుండి సంకర్ష
రాధిష్ఠానదేవతను పొందుచున్నారు. దక్షిణాయనమాసాధిష్ఠానదేవతలనుండి పితృలోకమును, పితృలోకము
నుండి యాకాశమును ఆకాశమునుండి చంద్రుని పొందుదురు. ఈచంద్రుడు సోమరాజు, ఈసోమము
దేవతలకు అన్నము. అట్టి అన్నముచేవకలుభక్షించెదరు. అట్టిసోమలోకమున తాను చేపకొనిన ఎకృతము
నశించువరకు నుండి యనంతరము తిరిగి యీమార్గమునుగూర్చి వచ్చును. “ధూమో రాత్రిః” అను శ్లోకము
నందు ధూమ, రాత్రి. కృష్ణపక్ష, దక్షిణాయనదేవతలు చెప్పబడెను. పితృలోకము, ఆకాశము. చంద్రుడు
చెప్పబడలేదు. ఈచెప్పబడని పితృలోకాదు సీత్యోకమునందుగూడ గ్రహింపవలయును. ‘మార్గమునందుబయలు
దేరిన యిష్టాపూర్తదత్తము లాచరించిన కర్మయోగులు చంద్రునజ్యోతిహవళలమును పొంది, తాచ
రించిన కర్మ యుండువర కచటనుండి, కర్మ నశించిన వెంటనే యీలోకమునకు మరలెదరు. కాన సీపితృ
యానమార్గము పునరావృత్తి కలది. దీనికంటె పునరావృత్తి లేనిదిగాన దేవయానమార్గము శ్రేష్ఠమైనది. ॥౨౨౮॥

శంకరానందీయము :— కర్ములు తమచేనాచరింపబడిన ఇష్టాపూర్తాదికర్మఫలము ఆరోహణా
వరోహణద్వారమున ప్రాప్తించు దుఃఖమునిర్మలదిగా విని వివేక వైరాగ్యములచే బ్రహ్మజ్ఞానసంపాదనవరు
లగుదురుగాక అని బోధించుటకుదక్షిణాయనమృతులకుఫలమును “ధూమః” అను శ్లోకముచే తెప్పుచుండెను.
“ధూమః” ధూమాభిమానిదేవత. “రాత్రిః” రాత్య్కభిమానిదేవత. “కృష్ణః” కృష్ణపక్షాభిమానిదేవత.
“షణ్మాసా దక్షిణాయనం” దక్షిణాయనషణ్మాసాభిమానిదేవత. ఈదేవతలు ఏకదక్షిణాయనమునందు కాలా
భిమానిదేవతతో అట్టి దక్షిణాయనమునందు మృతుడగు కర్మయోగి చంద్రలోకమునుపొందియచట చంద్రుని
వలన ప్రాప్తమైన ఇష్టాపూర్తాదిపుణ్యకర్మఫలన జనించెడి ఫలము ననుభవించి, “కృతాత్మయే అను
శయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం యదేత మనేవం చ” ఇష్టాపూర్తాదుల నాచరించిన కర్మ తన సుకృతకర్మ
ఫలన చంద్రలోకమున కేగి యచట తనచే నాచరింపబడిన కర్మఫలముననుభవింప, యా కర్మ ఫలానుభవము
ఫలన నశింప, అనుశయముకలవాడై యీలోకమునుండి యేకగ్రమమున చంద్రలోకమున కేగెనో దానికి
వ్యుత్క్రమముగ తిరిగి భూలోకమున కేగును. ఇచట అనుశయ మనగ స్వర్గార్థ మాచరితమైన కర్మశేష
ముని కొందరు చెప్పెదరు. అట్లుచెప్పినచో యీకర్మయోగులుచంద్రలోకమున స్వకృతకర్మఫల మనుభవించి

తిరిగి భూలోకమునకు వచ్చునపుడు షణ్మకర్మ లగుచో బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య - జన్మములను, పాపకర్మ లగుచో శ్యూద్రాది జన్మములను పొందెదరని బోధించు "రమణీయచరణాః రమణీయాం యోని మాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వా" "కపూయచరణాః కపూయాం యోని మాపద్యేరన్ శ్యయోనిం వా సూకరయోనిం వా చండాలయోనిం వా" అనుశ్లోకులకు విరోధము వాటిలను కాక స్వరాజ్య మాచరికమైన కర్మల ఫలమును స్వర్గమునందే యనుభవించి, యాయనుభవముచే నాకర్మల నశింప, కాలాంతరమునందు దేహాంతరముచే నాచరించబడిన సుకృతదుష్కృతకర్మజాలములో నున్నట్టి కర్మ షణ్మకర్మ లగుచో రమణీయ చరణులై, పాపకర్మ యుత్పాదమగుచో కపూయచరణులై భూలోకమున కేగెదరు. ఆకర్మకే అనుశయ మని పేరు. అని వ్యాససూత్రానుసారము షణ్మకర్మఫలభోగానంతరము శేషకర్మానుభవముకొలుకు వెళ్ళిన మార్గముననే తిరిగి యామానవలోకమునుగూర్చి వచ్చెదరు. తిరిగిమానవజన్మను పొందినచో ఇష్టాపూర్తాదుల నాచరించి మరల చంద్రలోకమును పొందెదరు. ఇట్టి యాతాయాతదుఃఖ మనంతము, అహో! అనిపేకులకు ఎంత కష్టము! అని సూచించబడినది.

॥౨౩॥

పరమార్థప్రపః— "ధూమః" అను శ్లోకముచే పితృయానమును చెప్పుచుండెను. దేవయాన మార్గమునకు విపరీతమైన ధూమయానమార్గమునందు రాత్రి కృష్ణపక్షదక్షిణానునాభిమానిదేవతలచే పితృ లోకమును పొంది (ఇష్టాపూర్తాదికర్మయోగి ఆరోహణమార్గముచే చంద్రమనజ్యోతియును పొంది) తిరిగి అవరోహణమార్గముచే పునరావృత్తు దగుచున్నాడు. ఈవిషయమునే "అథ యే యజేన దానేన తవసా లోకం యజన్తి తే ధూమ మభినంభవన్తి ధూమా ద్రాత్రిం రాత్రేరపక్షియమాణవకేద్యాన్ షష్ఠ్యాసాన్ దక్షిణాదిత్యపితృ మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకా చంద్రం తే చంద్రం ప్రాప్యాన్నంభవన్తి తాన్తత్రదేవాయదా సోమం రాజాన మాప్యాయస్యాపక్షియస్యే త్యేవ మేనాం సత్య భక్షయన్తి తేషాం యదా తత్పర్యవే త్యదేమ మేనాకాశ మభినిష్పద్యన్త ఆకాశా ద్వాయుం వాయో ర్యప్తిం వృష్టైః పృథివీం తే పృథివీం ప్రాప్యాన్నం భవన్తి ఏవ మేవానుపరివర్తన్తే య ఏకే పన్థానో న విదు స్తే కీటాః పతంగా యది దస్తకౄకమ్" ఎవరు యజ్ఞముచేతను, దానముచేతను, తపస్సుచేతను లోకమున యాగము చేసెదరో వారుధూమాభిమానిదేవతను, దానినుండిరాత్ర్యభిమానిదేవతను, దానినుండికృష్ణపక్షభిమానిదేవతను దక్షిణాయనాభిమానిదేవతనుపొందుచున్నారు. మాసాదిష్ఠానదేవతలనుండిపితృలోకమును, దానినుండిచంద్రునిపొందిఅన్నస్వరూపమగుదురు. అట్టిఅన్నస్వరూపమైన వారలనుదేవతలు—సోమధనురాజును "ఆప్యాయస్య, అపక్షియస్య" అమమంత్రములచే భక్షించినటుల వీరలను "ఆప్యాయస్య, అపక్షియస్య" అను మంత్రములచే భక్షించెదరు. వారలకు యేపు డవరోహణక్రియముచే యాచంద్రలోకమునుండి నిష్క్రమణము ప్రాప్తిం చుచో అపుడు చంద్రలోకమునుండి ఆకాశమును పొందెదరు. ఆకాశమునుండి వాయువును, వాయువు నుండి వృష్టిని, వృష్టినుండి పృథివిని పొంది యన్న మగుచున్నాడు. వారిల్లు అనువర్తించుచుండిరి. ఇట్లు యీమార్గద్వయ జ్ఞానము లేనివారు కీటయోనిని కాని, దానికంటెనధమమైన యోనినికాని పొందు చున్నారు. అని పైశ్చుతి బోధించుచున్నది. తైత్తిరీయకమునందుగూడ "ప్రజానన్తః ప్రతిగృహ్ణన్తి పూర్వ ప్రాణ మంగేభ్యః పరియాచరన్తం సువరం యాహి సభిభి ర్హయన్తే రోషశీమ ప్రతితిష్ఠ శరీరైః" పూర్వము యోగులు క్షత్త్విజ్ఞానముకలవారై శరీరములనుండి బయటిదేరి వెళ్ళుచున్న ప్రాణమును స్వాదీన మొనరించుకొనుచుండిరి. అనగా స్వేచ్ఛచే దేహమును విడచుచుండిరి. ఓచిత్తమా! నీవు అర్చిరాదిమార్గము లచే సత్యలోకమునుగూర్చి వెళ్ళుము. లేదా అట్లు సత్యలోకమును పొందుటకు సమర్థులాలవు కానిచో కర్మచే పితృలోకమును పొందు యచ్చగలదానవై పితృయానముచే తిరిగి శరీరములచే నవరోహణ

గీ. శుక్ల కృష్ణే గతీ హ్యేతే జగత శ్శాశ్వతే మతే ।

ఏకయా యా త్యనావృత్తి మన్యయాఽఽవర్తతే పునః ॥

॥౨౬॥

పద విభాగము : — శుక్లకృష్ణే. గతీ. హి. ఏతే. జగతః. శాశ్వతే. మతే. ఏకయా. యాతి. అనావృత్తిం. అన్యయా. ఆవర్తతే. పునః. ॥

॥౨౬॥

ప్రతిపదార్థము : — ఏతే = ఈ; శుక్ల కృష్ణే = దేవయాన పితృయానము లనెడి; గతీహి = మార్గములై తే; జగతః = జ్ఞానకర్మాధికారులకు; శాశ్వతే = నిత్యములై; మతే = సమ్మతములు; ఏకయా = దేవయానమార్గముచే; అనావృత్తిం = అపనరావృత్తిని; యాతి = పొందుచున్నాడు; అన్యయా = పితృయానమార్గముచే; పునః = తిరిగి జన్మము కొలుకు; ఆవర్తతే = మరలివచ్చుచున్నాడు.

॥౨౬॥

కాంకరభాష్యమ్ : —

శుక్లేతి । శుక్లకృష్ణే శుక్లా చ కృష్ణా చ శుక్లకృష్ణే । జ్ఞానప్రకాశకత్వా ద్భుక్తా, త దభావాత్కృష్ణా । ఏతే శుక్ల కృష్ణే హి గతీ జగత ఇత్యధికృతానాం జ్ఞానకర్మణో ర్న జగత స్సర్వస్యైవేతే గతీ సంభవతః । శాశ్వతే నిత్యే సంసారస్య నిత్యత్వా న్మతే అభిప్రేతే । తత్రైకయా శుక్లయా యా త్యనావృత్తి మన్య యేతరయాఽఽవర్తతే పున ర్భూయః ॥౨౬॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

జ్ఞానకర్మాధికారులకు దేవయానపితృయానము లనెడి ప్రసిద్ధమైన రెండు మార్గములు సంసారము నిత్య మగుటవలన నిత్యములై, జ్ఞాన, కర్మాధికారులకు సమ్మతములు. అట్లు చెప్పుట వలన కర్మాధికారముకాని, జ్ఞానాధికారముకానిలేనివారల కీ మార్గద్వయప్రాప్తి లేదని సూచింప బడెను. ఈ మార్గద్వయము నిత్యమని చెప్పుటవలన దక్షిణాయనమృతు లగు జ్ఞానులకుగూడ పితృ

మార్గమును పొంది ఓషణలయందుండుము. అనగా అన్నస్వరూపముగ బరిణమించుము. ఉభయమార్గ పరిభ్రష్టముసూత్రము కాకుము అని చెప్పబడెను.

మరియు ఋక్సాఖిలయందుగూడ “ద్యే స్సతీ అశృణవం పితౄణా మహం దేవానాముత మర్హానామ్ । తాభ్యా మిదం విశ్వ మేజ త్వమేత యదర్తరా పితరం మాతరం చ” పితరులకు, దేవతలకు; మనుష్యులకు దేవయానపితృయానము లనెడి రెండు మార్గములను వినియొంటిని. పాలకమగుటచే ద్యులోకము పితృరూపము. అట్లే ధరించున చగుటచే పృథివి మాతృస్వరూపము ద్యావాపృథివులయొక్క మధ్య భాగమే యీవిశ్వము. అగ్నిచే సంస్కృతమై యీపితృలోకమునుగూర్చి వెళ్ళువాడై పైనచెప్పబడిన దేవయానమాతృయానమార్గములద్వారా వెళ్ళుచున్నాడని చెప్పబడెను.

॥౨౭॥

— * ౩వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మధు సూదన సరస్వతీయము : — “అగ్నిర్ద్యోతిః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడిన దేవయాన మార్గమును, “ధూమః” అను శ్లోకముచే జెప్పబడిన పితృయానమార్గమును “శుక్లకృష్ణే” అను శ్లోకముచే ముపసంహరించుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

యానమార్గమేయనునాశంకతోలగింపబడెను. జ్ఞానాధికారి దేవయానమార్గమున బ్రహ్మలోకము పొంది యనావృత్తిని పొందుచున్నాడు. కర్మాధికారి పితృయానమార్గముచే చంద్రలోకమును పొంది యట కర్మఫలభోగానంతరము తిరిగి జన్మముకొర కిలోకమునకు వచ్చును. ||౨౬||

జ్ఞానప్రకాశకమగుటవలన అర్చరాదిమార్గము శుక్లమని చెప్పబడును, జ్ఞానవిహీన మగుటచే పితృయానము తమోమయమగుటవలన కృష్ణమనబడును, ఇట్టి దేవపితృయానమార్గములు ప్రసిద్ధములే. ఈరెండు మార్గములు సగుణవిద్యాధికారికి, కర్మాధికారికి ప్రసిద్ధములు. మరియు శాస్త్రజ్ఞులందరికినిగూడ ప్రసిద్ధములే. సంసార మనాది యగుటవలన యీరెండుమార్గము లనాదులుగ నమ్మతములు. ఈరెండుమార్గములలో దేవయానమార్గముచే వెళ్ళువారల కనావృత్తి. (తిరిగి సంసారముదగ్గరేములు పొందును.) పితృయానమార్గముచే వెళ్ళువారలు పునరావృత్తిని (తిరిగి సంసారమును) పొందెదరు. ||౨౭||

శంకరానందీయము :— గృహస్తులకు యీదుఃఖము కాదాచిత్కము అను శంకరపై “శుక్ల కృష్ణే” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

జ్ఞానప్రకాశ దేవతాధిష్ఠిత మగుటవలనను, విద్యచే పొందదగినదగుటవలనను, ప్రకాశలోకములు హెచ్చుగ నుండుటవలనను, బ్రహ్మప్రాప్తికి హేతువగుటచే సుక్ష్మజ్ఞమైనదగుటవలనను దేవయానమార్గము శుక్లమనబడును. అనతిప్రకాశదేవతాధిష్ఠితమగుటవలనను, దూషప్రచురమగుటవలనను, తిరిగి సంసార హేతువగుటచే నికృష్టమగుటవలన పితృయానమార్గము “కృష్ణః” అని యనబడును. ఈదేవయాన పితృయాన మార్గములు నిర్మల, మలినస్వభావములు కలవి. ఈరెండు మార్గములు జ్ఞాన, కర్మాధికారులకు మోక్షార్గము, కర్మఫలనుభవముకొలుకు “కర్మణా పితృలోకో విద్యయా దేవలోకః” కర్మచే పితృలోకము, విద్యచే బ్రహ్మలోకము పొందెను నను శ్రుతిప్రసిద్ధములు. ఇట “జగః” అని ప్రాణసాధారణవాచక జగచ్ఛబ్దముండ విధిలజీవులకు యీరెండు మార్గములు ప్రసిద్ధములు, అని చెప్పవలసియుండ జ్ఞానకర్మాధికారులకు ప్రసిద్ధము లని చెప్పుట యసమంజసమని శంకింపజనదు. కేవల ప్రాకృతజనులకు జ్ఞానకర్మలయందధికారములేనందున జ్ఞానకర్మాధికారులకే యీరెండు మార్గములు చెప్పబడెను. అందుచే జగచ్ఛబ్దము సర్వప్రాణసాధారణమైనను విశేషమునందు తాత్పర్యము కలదగుటవలన జ్ఞానకర్మాధికారులనే యీజగచ్ఛబ్దముచే గ్రహించవలయును. జీవు లనాదు లగుటవలనను, నిత్యులగుటవలనను, వారల కెంతకాలము సంసారమనువృత్త మోయంతకాలము స్వర్గసిద్ధికొలుకు, మోక్షసిద్ధికొలుకు యీరెండు మార్గములు నిత్యములై యగుచున్నవి. ఇట్లీరెండు మార్గములకు నిత్యత్యమును చెప్పి, ఈరెండు మార్గములకు నిరుపఫలమును “ఏకయా” అను నుక్తి రాముచే జెప్పుచుండెను.

ఈరెండు మార్గములలో నొకటి యగు దేవయానమార్గమును పొందిన విద్వాంసుడు “న చ పున రావర్తతే” అను శ్రుతిప్రసిద్ధమైన ఆపునరావృత్తిరూపమోక్షమును పొందుచున్నాడు. కర్మల నాచరించు వారు పితృయానమార్గముచే పితృలోకమును పొంది యట కర్మఫలము ననుభవించి “ప్రాప్త్యాంతం కర్మణ స్తస్య యత్కించేహ కరో త్యయమ్ । తస్మా ల్లోకా త్పున రే త్యస్మై లోకాయ కర్మణే” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము పునరావృత్తికలవా డగును. అనగా తిరిగి జన్మాదినసంసారమును పొందువని యర్థము.

గీ॥ నైతే సృతి పార్థ! జాన న్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన ।

తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు యోగయతో భవార్జున ॥

॥౨౭॥

ప ద వి ఖా గ ము :— న. ఏతే సృతి. పార్థ. జానన్. యోగీ. ముహ్యతి. కశ్చన. తస్మాత్. సర్వేషు. కాలేషు. యోగయతో. భవ. అర్జున ॥

॥౨౭॥

ప్రతి ప దార్థ ము :— హేపార్థః=ఓకుంతీపుత్రుడా!; కశ్చన=ఏ; యోగీ=యోగియు; ఏతే=ఈ; సృతి=దేవయానపితృయానమార్గములను; జానన్=తెలిసికొనినవాడై; న ముహ్యతి=మోహమును పొందడు; తస్మాత్=అకారణమువలన; హే అర్జున=ఓయ్యర్జునుడా; త్వం=(ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవును; సర్వేషు కాలేషు=సర్వకాలములయందు; యోగయతో=సమాహితచిత్తుడవై; భవ=అగుము.

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

నైతే ఇతి । నైతే యథోక్తే సృతి మార్గా పార్థ జాన న్సంసారా యైకాన్యాయ మోక్షానాం చేతి యోగీ న ముహ్యతి కశ్చన కశ్చి దపి । తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు యోగయతో సమాహితో భవార్జున ॥

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓకుంతీపుత్రుడా! ఈ దేవయానపితృయానమార్గములను తెలిసికొనినవా డగుచో (అనగా పితృయానమార్గము సంసారముకొఱకు, దేవయానమార్గము మోక్షముకొఱకు సమర్థ మగునని తెలిసికొనిన) యే యోగియు మోహమును పొందడు. కాన నోయర్జున! నీవుగూడ సర్వకాలములయందు యోగయిత్తుడ (సమాహితచిత్తుడ) వగుము.

॥౨౭॥

† ౨వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— గతి కుపాస్యత్వము కొరకు గతివిజ్ఞానమును “నైతే” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

ఓయర్జునా. దేవయానమార్గము కర్మముక్తికి సాధనమవియు, పితృయానమార్గము తిరిగి సంసార హేతువనియు తెలిసికొనిన ధ్యాననిష్ఠుడగు యోగి భూమాదిమార్గప్రాప్తకమైన కేవలకర్మము కర్తవ్యముగ తలవడు. కాన యోగము (ధ్యాననిష్ఠ) పునరావృత్తి లేని దగుటవలన సర్వకాలములయందు సమాహిత చిత్తుడవై యగుము. అట్లు సమాహితచిత్తుడ నగుచో అపునరావృత్తిరూపమోక్షము ప్రాప్తించును.

॥౨౭॥

శంకరానందీయము :— దేవయానమార్గముచే నగు గతికి ఫలము మోక్షము, పితృయాన మార్గముచే నగుగతికి ఫలము బంధము. ఈరెండు మార్గముల స్వరూపమును, ఫలమును, కారణమును తెలిసికొనిన విద్వాంసు డీవిషయమున ప్రమాదమును పొందడని సూచించుటకు “నైతే” అను శ్లోకమును చెప్పుచుండెను.

ఈదెప్పుబడిన ఉత్తరాయణ, దక్షిణాయనమార్గములను (దేవయానపితృయానమార్గములను) శుభి స్మృతియిత్తులచే బంధమోక్షకారణములుగ తెలిసికొనిన యేయోగియు (అనగా మోక్షార్థుడై యోగనిష్ఠ యందు ప్రవృత్తుడైన ముముక్షువగు హంసకాని, వరమహంసకాని) మోహమును పొందడు. ప్రమాదముచేత నైనను మోక్షమార్గవిరోధిమార్గ స్మరణమును చేయడు. యోగనిష్ఠ యందు ప్రవర్తించినవాడు ప్రవృత్తుడు కాగూడ దని యర్థము. ఈదేవయాన పితృయానమార్గములకు బంధ

గీ॥ వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ దానేషు యత్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్ ।

అత్యేతి త త్సర్వ మిదం విదిత్వా యోగీ పరం స్థాన ముపైతి చాద్యమ్ ॥ ౨౦౫

హరిః ఓమ్ తత్స దితి శ్రీవ హాభాః తే శతసాహస్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు, బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే,
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే తారకబ్రహ్మయోగో నామ

అష్టమాధ్యాయః

॥౨౦౬॥

ప ద వి భా గ ము : — వేదేషు. యజ్ఞేషు. తపస్సు. చ. ఏవ. దానేషు. యత్. పుణ్యఫలం. ప్రదిష్టమ్. అత్యేతి. తత్. సర్వం. ఇదం. విదిత్వా. యోగీ. పరం. స్థానం. ఉపైతి. చ. అద్యమ్ ॥౨౦౫॥

ప్రతిపదార్థము : — వేదేషు=లెస్సగ నధ్యయన మొనరింపబడిన వేదములయందు; యజ్ఞేషు=లెస్సగననుష్ఠింపబడిన యజ్ఞములయందును; తపస్సుచైవ=లెస్సగనాచరింపబడిన తపస్సులయందును; తాస్త్రేణ=(ఈ పదచుద్యాహార్యము) శాస్త్రముచే; యత్=ఏ; పుణ్యఫలం=పుణ్యముయొక్క ఫలము; ప్రదిష్టం=చెప్పబడినో; తత్=ఆ; సర్వపుణ్యఫలమును; యోగీ=యోగి; ఇదం=ఈవిధుప్రశ్నలద్వారమున జెప్పబడినదానిని; విదిత్వా=తెలిసికొని; (అనుష్ఠించి) పరం=ఉత్కృష్టమైన; అద్యం=కారణమైన; స్థానం=స్థానమును; ఉపైతి=పొందుచున్నాడు. ॥౨౦౬॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

శ్లో॥ యోగస్య మాహాత్మ్యమ్ — వేదేషు సన్య గధితేషు, యజ్ఞేషు చ సాధుజ్ఞే సానుష్ఠితేషు, తపస్సు చ సుతప్తేషు, దానేషు చ సమ్యగ్దత్తేషు, య దేతేషు పుణ్యఫలంపుణ్యస్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

యోగముయొక్క మాహాత్మ్యమును వినుము. లెస్సగ నధ్యయనము చేయబడిన నిఖిలవేదములయందును, లెస్సగ ననుష్ఠింపబడిన నిఖిలకర్మలయందును, లెస్సగ నాచరింపబడిన నిఖిలదానములయందును యే పుణ్యఫలము శాస్త్రముచే జెప్పబడినో, ఆ పుణ్యఫలము నంతను

మోక్షహేతుత్వము ప్రసిద్ధమగుటవలన ఓయర్జునా! నీవు ముముక్షువగుచో సర్వకాలములయందును. ఆహార శయనాశనాదులయందు గూడ నెల్లప్పుడు బ్రహ్మసంధానమునే చేయము. ఎప్పుడును బాహ్యవిషయముల యనుసంధానమును చేయకుము. ॥౨౦౬॥

— † ౨వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — తిరిగి శ్రద్ధావృద్ధినిమిత్తమైన యోగమును “వేదేషు” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

దర్శన చేతబట్టి, పవిత్రమును ధరియించి తూర్పుదిక్కున కభిముఖుడై కూర్చుండిన గురువుయొడ శుశ్రూషాపరుడై యధ్యయన మొనరింపబడిన నిఖిలవేదములయందు, అంగోపాంగసహితముగ శ్రద్ధాపూర్వకముగ ననుష్ఠింపబడిన నిఖిలయజ్ఞములయందు, మనోబుద్ధ్యాదులనేకాగ్రతను పొందించి శ్రద్ధచే నాచరింపబడిన శాస్త్రోక్తతపస్సులయందు. దేశమునందు, కాలమునందు సత్ప్రాత్యయందు శ్రద్ధాపూర్వకముగ ననుష్ఠింపబడిన తులాపురుషాదిదానములయందు యే పుణ్య (దర్మ) ఫలము స్వర్గస్వామ్యాద్యము శాస్త్రముచే జెప్పబడినో

శాంకరభాష్యమ్:—

ఫలం పుణ్యఫలం ప్రదిష్టం శాస్త్రేణాత్మే తత్తీర్థ గచ్ఛ తత్సర్వం ఫలజాత మిదం విదిత్వా
సప్తప్రశ్ననిర్ణయద్వారే జోక్తం సమ్యగవధార్యానుష్ఠాయ యోగి పరం ప్రకృష్ట మైశ్వరం
స్థాన ముపైతి ప్రతిపద్యతే, ఆద్య మాదౌ భవం కారణం బ్రహ్మే త్యర్థః ॥ ౨౮ ॥

ఇతి శ్రీపరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదకీష్యశ్రీమదాచార్య

శ్రీశంకరభగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే బ్రహ్మక్షరనిర్దేశో

సామాన్యమోఽధ్యాయః ॥౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

యోగియీయేడుప్రశ్నలనిర్ణయద్వారమునచెప్పబడినదానినితెలిసి నానియనుష్ఠించిననుయుక్త్యు
ప్తమైన కారణాత్మక మగు బ్రహ్మస్వరూపమైన స్థానమును పొందుచున్నాడు. ॥౨౮॥

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసహృక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభార

తమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యువనిషద్యూపము, బ్రహ్మవిద్యా

రూపము, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా

దమునందుగల తారకబ్రహ్మయోగ మనుపేరి అష్టమాధ్యాయమునకు గౌత

మనగోతురగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బుబుసు

అప్పన్నశాస్త్రిచే రచియింపబడిన, ఆనందగిరీయవ్యాఖ్యానునృత

శ్రీ భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని సమాప్తము.

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

అనగా పైన చెప్పబడిన వేదాధ్యయనమువలన, నిఖిలవేదోక్తకర్మల నాచరించుటవలన, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయ
జాదివ్రతాచరణవలన, తులాశ్చరుషదానదు లాచరించుటవలన యేవలము ప్రాప్తించు వని శాస్త్ర (వేద)
మునందు చెప్పబడినో అట్టి ఫలమును పూర్వమునందు “కిం త ద్భ్రహ్మ” ఇత్యాదికముచే జేయబడిన
యేడు ప్రశ్నలద్వారా విరూపించబడినదానిని అనుష్ఠానపర్యంకము నిశ్చయించుకొని అనుష్ఠాన మొన
రించిన యోగి (ద్యానవిఫుడు) అతిక్రమించుచున్నాడు. కేవలమట్టి ఫలము నతిక్రమించుటయే కాదు.
సర్వోత్కృష్టము, సర్వకారణమునగు నీశ్వరస్థానమును పొందుచున్నాడు. అనగా సర్వకారణమునగు
బ్రహ్మమునే పొందుచున్నాడు. ఈయష్టమాధ్యాయమున ధ్యేయముగ తత్పదార్థము వ్యాఖ్యాతము. ॥౨౮॥

ఇట్లు శ్రీమదుమాదనసరస్వతీవిరచిత

శ్రీమద్భగవద్గీతాష్టమాధ్యాయ

గూఢారదీపికకు “తర్కరత్న-

న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి

విరచిత తత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

శంకరానందీయము :— యోగులచేతను. కర్మలచేతను పొందదగిన మార్గధ్యయము దేవ యానమార్గము, పితృయానమార్గము. ఆమార్గముల ననుసరించి వెళ్లుయోగులకు, కర్మయోగులకు ఫలమును లెస్సగ చెప్పి. యిప్పుడు నగుజిహ్వాహ్లాపానకు అర్చిరాదిలోకములందు (దేవయానమార్గమునందు) పొంద దగిన సుఖమును, బ్రహ్మప్రాప్తిని “వేదేషు” అను శ్లోకముచే విరచింపబడినది.

అంగములతో గూడ. లక్షణముతో గూడ ఋగదివేదములు లెస్సగ నధ్యయనము చేసిన యేఫలము ప్రాప్తించునో. ఆధానము మొదలుకొని యశ్వమేధాంతక్రతువులను సాధుజ్ఞముగ సాంగోపాంగముగ లెస్సగ ననుష్ఠించిన యేఫలము ప్రాప్తించునో, కృచ్చ్రవాంద్రాయణాదులు వైకల్యములేకుండగ లెస్సగ నాచరించిన యేఫలము ప్రాప్తించునో, దేశకాలపాత్యాదినంపత్తి పూర్వకముగ కన్యాదానము, గోదానము, మొదలగుదానము లాచరించిన యేఫలము ప్రాప్తించునో (అనగా పైన చెప్పబడిన వేదాధ్యయన, యజ్ఞానుష్ఠాన, చాంద్రాయణాదితపోనిష్ఠా, కన్యాదానాదులవలన సూర్యలోకములయందు భోక్తవ్యముగ యే సుఖము శాస్త్రమునందు చెప్పబడినో) ఆ నిఖిలసుఖములను “అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” ఇత్యాదికముచే నిరూపింపబడిన అధ్యాత్మ, కర్మ, అధిభూత, అధిదైవ, అధియజ్ఞాదిభేదనిర్ముక్తమగు బ్రహ్మమును కాని. ప్రజివాలంబినపురస్కరముగ బ్రహ్మమును కాని తెలిసికొని శ్రద్ధాభక్తులచే ప్రజివావాలంబినముగ బ్రహ్మము నుపాసించిన నగుజిహ్వాహ్లాపానకు డగు యోగి. స్వయముగ అగ్నివిద్యబ్రహ్మలోక పర్యంతమైన లోకములయందు బ్రహ్మలోకగమనకాలమున ప్రతిలోకమునందు తత్త్వోక్తాధిష్ఠానదేవతలగు యగ్నాదులచే లెస్సగ పూజింపబడి. పూర్వమునందు జెప్పబడిన వేదాధ్యయనాదులవలన ప్రాప్తించు సుఖముకంటె సుత్కృష్టమైన సుఖమును పొందుచున్నాడు. బ్రహ్మాహ్లాపాన కింతియే ఫలము కాదు. మరెమనిన? సర్వాధిష్ఠానము, సర్వకారణము నగు పరబ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు. అనగా మోక్షమును గూడ పొందును.

॥౨౮॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసంస్కృత విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా అష్టమాధ్యాయవాక్య తాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్నాన్యాయవేదానవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని.
సమాప్తము.

శ్రీధరీయము :— అధ్యాయార్థమును, “కింతదృష్ట్యా” అనునది మొదలుకొని యేనిమిదివ్రక్కల యర్థనిర్ణయమును ఫలముతో గూడ “వేదేషు” అనుశ్లోకముచే చూడెను.

వేదాధ్యయనాదులచేతను, యజ్ఞాదుల యనుష్ఠానముచేతను, కాయశోషణాదితపస్సులచేతను, సత్సా త్రార్పణాదిదానములచేతను శాస్త్రములయం దేఫలము చెప్పబడినో దానికంటె నధికఫలమును, యోగే శ్వర్యమును పొందుచున్నాడు. అనగా ఈయష్టవ్రక్కార్థస్వర్యముచే జెప్పబడిన తత్త్వము తెలిసికొని యోగి జ్ఞానియై యుత్కృష్టము, జగన్మూలము, నగు విష్ణువుయొక్క పరమవరము పొందుచున్నాడు. ॥౨౯॥

శ్లో॥ అష్టమేష్టవిశిష్టేష్టే సంస్కృష్టార్థాష్టవిరయైః ।
అక్లిష్ట మిష్టధాప్యాప్తి స్సృష్టితాష్టమవర్తనా ॥

ఈయధ్యాయమునందు యర్జునునిచే చేయబడిన పృశ్నం నెనిమిదింటికి నెనిమిది విరచితములచే నెనిమిది విషయములు గల నీయధ్యాయము నందలి యెనిమిది యగు మాత్రములచే నీపీఠపూర్తి క్షేత్రము లేకుండగ విశదము చేయబడెను.

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయటీకకు “తర్కరత్న.
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీజ దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత
తాత్పర్యబోధినిసమాప్తము.

సదాసందీయము :— యోవేదాన్తేక్షాత్మా బహుకృతపతాం ద్యేయ ఆనంద
తన్మః, ప్రేష్టాలభ్యో య ఆచార మచర మిదం కల్పితం యత్ర ధామ్ని । యం ప్రాప్త్యా
వృత్తిశూన్యో నివసతి పరమే స్వే మహి మ్మూర్త్యునిష్ఠ, స్తం శ్రీకృష్ణం ముకుందం స్మితమధుర మఖం
సర్వదా సంశ్రయేఽహమ్ ॥

తా॥ అనేకజన్మలయం దాచరింపబడిన పుణ్యపుంజము కలవారలకు ద్యేయమైన విఆనందకందరూప
మగు అక్షరాత్మ వేదాంతమునందు చెప్పబడెనో. ఎవడు ప్రేమచే లభ్యుడో, ఏదామయి దీక్షాగమస్తాప
రాత్మకప్రపంచము కల్పితమో, ఏస్వరూపమును పొంది పునావృత్తిశూన్యుడై, ఆత్మనిష్ఠుడై యుత్కృష్ట
మగు తన మహిమయందే నివసించునో అట్టి చిరు న వ్యు చే మధుర మైన ముఖముకల ముకుందు
డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను నేను యెల్లప్పు డాశ్రయించుచుంటిని.

ఇట్లు సదానందవిద్యతక్కుత శ్రీభగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయప్రశాసక “తర్కరత్న.
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీజ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచితతాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

భాష్యోక్తార్థదీపిక :— శృద్ధ వృద్ధివొందుటకు యోగమాహర్మ్యమును “వేదేషు” అను
శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

పవిత్రపాణీయై ప్రాజ్ఞాబుధై. గుర్యాజ్ఞానువర్తియై బ్రహ్మవర్యమును పాలించువాడై యెవడు
తెన్నగ వేదాధ్యయనమొనరించునో, అట్టివానిచే నసీతమైన వేదములయందు, శృద్ధాపూర్వకముగ అంగోపాం
గనహితముగ సాధుజ్యముచే ననుష్ఠింపబడిన యజ్ఞములయందు, శృద్ధాపూర్వకముగ మనోబుద్ధ్యాద్వైకాగ్ర్య
పూర్వకముగ సుతప్తమైన తపస్సుయందు, శృద్ధాపూర్వకముగ పుణ్యకాలమునందు పుణ్యదేశమునందునత్వా
త్రలికొల గీయబడిన కన్యాదాన, గోదాన, భూదాన, సరస్వతీదానాదులయందు జెప్పబడిన యేఫలము
కలదో ఆనిఖిలఫలమును తత్త్వమును తెలిసికొనినవా డతిక్రమించుచున్నాడు. అనగా సంతకన్న యెక్కువ
ఫలమును పొందుచున్నాడు. అట్టి ధ్యానయోగి సర్వకారణమైన పారమేశ్వరస్థానమును (బ్రహ్మమును)
పొందుచున్నాడు. ఈయధ్యాయముచే నేడు పృశ్నలకు సమాధానమును చెప్పి యందు ద్యేయమగు
బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించి కర్మయోగమార్గముకంటె సుత్కృష్టముగ ధ్యానయోగమార్గమును బోధించి
శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తత్పదార్థమును వ్యాఖ్యానించెను.

॥౨౦౧॥

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయ భాష్యోక్తార్థదీపికకు
“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీజ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి
విరచితతాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

పరమార్థప్రసాదః— శ్లో॥ గృహ్లాత్కాత్యత్కాతాన్నిజవిషయమతోఽధ్యాత్మమత్తేన్ద్రియం
స్వాత్మసాధ్యం తత్ప్రవృత్తిం ప్రజనయతి తతశ్చాధిపైషం తదుక్తమ్ : రూపాద్యం చాధిభూతం
తదనుగతమనుభ్యేయమాత్మస్వరూపం. తేనానేతస్య తిష్ఠామ్యహమభిముఖమిక్యష్టమే స్పష్టమాహ॥౨౮॥

ఇంద్రియము ఆత్మప్రకాశముచే స్వీయవిషయములను గ్రహించునది గాన యధ్యాత్మమన
బడును. సూర్యాదికము ఇంద్రియములకు ప్రవృత్తిజనకముగాన యధిపైషమనబడును. రూపాద్యనుగతమై
యాత్మస్వరూపమనుభ్యేయమగుటవలన రూపాదికము అధిభూతమనబడును. వీటికన్నిటికి సతీతుడ
నైవ నన్ను పై విధముగ తెలిసికొనినవానికి సులభుడనై నేనుండు నని యాయధ్యాయమున జెప్పబడెను.

ఇట్లు దైవజ్ఞపండిత విరచిత శ్రీ భగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయ పరమార్థప్రపకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి

విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

నీలకంఠీయము— శ్రీధర్మవృద్ధితై యోగమును స్తుతించుచుండెను— సమ్యగధీతములగు
వేదములు, సమ్యగనుష్ఠితములగు యజ్ఞములు, సుతస్థములగుతపస్సులు పీఠీయందుకలిపి విఫలముకావుముల
యందు విర్దిష్టమో, అపలమంతయు నీహారోక్తమగు ఉపాసనము దెలిసికొని యనుష్ఠించిన యోగియతిక్క
మించి (కార్యబ్రహ్మలోకమును పొంది) కర్మముగ నిర్వికేషబ్రహ్మమును పొందును. ఈయధ్యాయమున
దేయరూపతత్పదార్థము నిరూపింపబడెను. ముందుకలయధ్యాయమున జ్ఞేయబ్రహ్మమును నిరూపింపగలడు.

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతాఽష్టమాధ్యాయభావప్రకాశకు

బులుసు వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

హరిః ఓం తత్సద్భ్రహ్మార్పణమస్తు.

అష్టమాధ్యాయము సమాప్తము.

శుభము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

నవమోఽధ్యాయః

రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగః

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే ।

జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యద్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్ ॥

॥౧॥

పదవిభాగము :— ఇదం. తు. తే. గుహ్యతమం. ప్రవక్ష్యామి. అనసూయవే. జ్ఞానం. విజ్ఞానసహితం. యత్. జ్ఞాత్వా. మోక్ష్యసే. అశుభాత్ ॥

॥౧॥

ప్రతిపదార్థము :— యత్=విజ్ఞానమును; జ్ఞాత్వా=పొంది; అశుభాత్=సంసారబంధనము నుండి; మోక్ష్యసే=విడువబడెదెవో; గుహ్యతమం=అత్యంతరహస్యమైన; విజ్ఞానసహితం=అనుభవయుక్తమైన; ఇదంతు=ఈ; జ్ఞాన=సమ్యక్జ్ఞానమును; అనసూయవే=అసూయారహితుడవైన; తే=నీకొరకు; ప్రవక్ష్యామి=ప్రకర్షగ చెప్పగలను.

॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అష్టమే నాడిద్వారేణ ధారణాయోగ స్సగుణ ఉక్తః । తస్య చ ఫల మగ్న్యర్చి రాదికృమేణ కాలాంతరే బ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణ మేవానావృత్తిరూపం నిర్దిష్టమ్ । తత్కాలేనైవ ప్రకారేణ మోక్షప్రాప్తిఫల మధిగమ్యతే నాన్యధేతి తదాశంకావివృత్తయో— ఇదం బ్రహ్మ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అష్టమాధ్యాయమునందు - సుమమ్నాడీద్వారమున సర్వద్వారసంయమనరూపగుణ విశిష్టమైన ధారణాయోగము చెప్పబడెను. అట్టి ధారణాయోగమునకు అగ్న్యర్చిరాదికృమ

—* ౯వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *—

మధుసూదనసరస్వతీయము — ఎనిమిదవ అధ్యాయమునందు మూర్ధన్యనాడీ (సుషుమ్నా నాడీ) ద్వారమున హృదయ, కంఠ, భ్రూమధ్యాదివారంతో గూడిన, సర్వేంద్రియద్వారసంయమ (విరోధ), ముతో గూడిన, యోగముచే స్వేచ్ఛగ సుతాగ్రాంతప్రాణములవాడు అర్చరాదిమార్గద్వారా బ్రహ్మలో

శాంకరభాష్యమ్ :—

జ్ఞానం వక్ష్యమాణ ముక్తం చ పూర్వే షష్ఠాధ్యాయేషు తద్బుద్ధౌ నన్నిధీశ్చ తేద మిత్యాహ : తుశబ్దో విశేషనిర్ధారణాః । ఇద మేవ సమ్యక్జ్ఞానం సాక్షాన్మోక్షప్రాప్తి సాధనం “వాసుదేవ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ముచే కాలాంతరమునందు బ్రహ్మప్రాప్తి స్వరూపమైన యనావృత్తిరూపఫలము నిష్పన్నమైనది (చెప్పబడెను.) అందు యీవిధముగనే మోక్షప్రాప్తి ఫలము పొందబడును. మరియొక విధమున పొందబడ దను నాశంకను తొలగించు నిచ్చుచే “ఇదం” అను శ్లోకము జెప్పుచుండెను.

కమును పొందును. అట్లు బ్రహ్మలోకమును పొందిన వాని కాలోకమునందే సమ్యక్జ్ఞానము జనించిన, దానిచే కల్పాంతమునందు పరబ్రహ్మప్రాప్తి రూపమగు క్రమముక్తి సంభవించు నని వ్యాఖ్యానింపబడెను. అందు ముక్తిని పొందవలయు ననిన ముక్తికి యిదే మార్గమా? ఇంకొక మార్గము లేదా? అను నాశంకపై “అనన్యచేతా స్వతంత్రం యో మాం భజతి న్యోః ॥ తస్యోహం సులభః” అను నిత్యాదికముచే భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానముచే సాక్షాత్తు మోక్షము ప్రాప్తించు నని చెప్పబడెను. అందునను అనన్యభక్తి మోక్షమున కసాధారణకారణ మని “పురుష స్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్య స్త్వసన్యయా” అనుదానిచే జెప్పబడెను. అందు పూరిమునందు చెప్పబడిన యోగచారణపూర్వకమగు ప్రాశస్త్యములము, తద్వారమున అర్చి రాదిమార్గమనము, కాలవిలంబము మొదలగు క్షేత్రములు లేకుండగనే సాక్షాత్తు మోక్షప్రాప్తి కాలకు భగవత్తత్త్వమును, భగవద్భక్తిని విస్తారముగ తెలుపుట కై తొమ్మిదవదియగు నీయధ్యాయమును ప్రారంభించు చుండెను. అష్టమాధ్యాయమునందు ద్వేయబ్రహ్మనిరూపణద్వారమున బ్రహ్మధ్యానవిఘ్ననకు గతిని చెప్పెను. తొమ్మిదవదియగు నీయధ్యాయమునందు జ్ఞేయబ్రహ్మనిరూపణద్వారమున జ్ఞాననిఘ్ననకు గతి చెప్పబడు చుండెను. అందు చెప్పబోవు జ్ఞానస్తుతినిమిత్తము “ఇదం తు తే” అను శ్లోకము మొదలు మూడుశ్లోకములను చెప్పుచుండెను.

“ఇదం” పూర్వమునందనేకవిధములుగ చెప్పబడినట్టియు, మున్నుండు చెప్పబోవనట్టియు, వర్తమానము చెప్పబడునట్టియు, శబ్దప్రమాణకమైన బ్రహ్మతత్త్వవిషయకమైన జ్ఞానమును నీకొలుకు చెప్పగలను. ఈశ్లోకమునందు గల “తు” అనుశబ్దము పూర్వాధ్యాయోక్త ధ్యానముకంటే జ్ఞానమునకు వైలక్షణ్యమును చెప్పును. అనగా సమ్యక్జ్ఞానమే సాక్షాత్తు మోక్షప్రాప్తి సాధనము. ధ్యాన మజ్ఞానవిపరీతము కానందున సాక్షాత్తు మోక్షసాధనము కాదు. ధ్యాన మనునది యంతఃకరణకుద్బిద్ధావరమున బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును సంపాదించి క్రమముగ మోక్షమును కలుగజేయు నని యిదివరకే చెప్పబడెను.

ఎట్టి జ్ఞానము గోపనీయతమము? అనిన విజ్ఞానసహితమైన బ్రహ్మనుభవవర్యంత మగు జ్ఞానము గోపనీయతమము. అట్టి జ్ఞాన మతిరహస్యమైనను శిష్యగుణాధిక్యమువలనను సహాయరహితుడ వగు నీకొలుకు నే జెప్పెద. అసూయ యనగ గుణములయందు దోషదృష్టిని యావిష్కరించుచే ఫలముగా కలది. సర్వదా ఆత్మైశ్వర్యశ్యాపనద్వారమున తనను నాయెదుట ప్రశంసించుకొనుచో నదియే యసూయ యనబడును. ఈచెప్పుటచే యర్జునున కర్జునసంయమములు కల్గవని శిష్యగుణములూ, వ్యాఖ్యానింపబడెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

స్వర్వమితి: 'అత్యైవేదం సర్వమ్' 'ఏకమేవాద్వితీయం' ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః : నాన్యత్ అథా-
యేన్యథాతో విద్ధురన్యరాజానస్తే క్షయ్యలోకా భవన్తి ' ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యశ్చ తే తుభ్యం గుహ్య-

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

చెప్పబోవునట్టియు, పూర్వాధ్యాయములయందు చెప్పినట్టియు, బ్రహ్మజ్ఞానము, బుద్ధియందు నమీపించునట్లు చేసుకొని "ఇదం" అని చెప్పెను. గీతయందుండు "తు" అను శబ్దము విశేషనిర్ధారణార్థము. ఈనమ్మగ్నజ్ఞానమే సాక్షాత్తు మోక్షప్రాప్తి సాధనము. అది యేదనిన "వాసుదేవ స్వర్వ మిదం" ఈనిఖిలపరిపంచము వాసుదేవస్వరూపము. "అత్యై-

జ్ఞాన మెట్టిదనిన? విజ్ఞానమును పొంది సర్వదుఃఖములకు కారణమైన యకుభూతమును; సంసార బంధమునుండి తక్షణమే ముక్తుడగుదువా? అట్టిది జ్ఞానము. ॥౧॥

శంకరానందీయము :— మందబుద్ధికలవానికి చిత్తశుద్ధినిమిత్రము యోగమార్గముచే బ్రహ్మ ప్రాప్తి నిమిత్తము అధ్యాత్మదిభేదరహితము, అక్షరశబ్దవాచ్యము నగు బ్రహ్మము నుపాస్యముగ నుప దేశించి, అట్టి యక్షరబ్రహ్మాపానకుడకు యోగికి అర్చిరాదిమార్గద్వారమున గమనమును, బ్రహ్మ ప్రాప్తిని అష్టమాధ్యాయమునందు చెప్పి, యిప్పుడు ముముక్షువులకు యామార్గముచేతనే మోక్ష ప్రాప్తియో? ఇంకొకవిధము లేదా? యను నాశంకను తొలగించుటకు కుద్రబునులుకల యధికారుల కీలోకమునందే మోక్షము సిద్ధించుటకొరకు సాక్షాత్తు మోక్షకారణముగు పరబ్రహ్మవిషయకమైన జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును, బ్రహ్మస్వరూపమును, పరబ్రహ్మనుగు తనకు ప్రకృతికర్తృకము లగు సృష్ట్యాదులయందు సాక్షిత్వానంగత్యోదాసీనత్వాదివర్తములను, ఉపాసనాభేదములను, పరబ్రహ్మమునకు గల సార్వత్రియ్యమును, మరియు గొన్ని యితరవిషయములను ప్రతిపాదించుటకు నవమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను. అందు మొదలమొదల ప్రశ్నింపకున్నను భకులయెడ దయావిష్ణుచిత్తముకల వాడగుటచే స్వయముగనే జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును, తన్మాహాత్మ్యమును చెప్పెట శ్రీకృష్ణపరమాత్మ "ఇదం" అని చెప్పుచుండెను.

"పర స్తస్మా త్తు భావోఽన్యః పురుష స్స పరః పారః" అని యీవెనుకటి యష్టమాధ్యాయము నందు నిరూపింపబడిన నిర్విశేషబ్రహ్మము సన్నిహితమగుటవలన తద్విషయకముగ భక్తానుగ్రహచ్ఛాపేగమున బుద్ధ్యారాధ మగుటచే "ఇదం" అని ఇదమచే స్పృక్షముగ జ్ఞానము నిరేఖింపబడెను. బ్రహ్మ జ్ఞానము యేమనియుమాదికే శరహితమగుటవలనను, సాక్షాత్తు మోక్షకేసాధనమగుటవలనను సగుణజ్ఞానము కలదినిశ్శేషముకలదని ద్యోతనచేయుటకు "తు" అనుశబ్దము ప్రయోగింపబడెను. సగుణజ్ఞానముజాత్యజ్ఞేయాది భేదమునే సంపాదించి, యనర్థముకొలకే యగుచున్నది, పురుషార్థముకొలకు సమర్థముకాదు. "యోఽన్య థాతో విదు రన్య రాజాన స్తే క్షయ్య లోకా భవన్తి" అని బ్రహ్మకు తమకుభేదమునే తెలిసికొనెడి యవి ధ్యానులకు యీశ్వరాదీనత్వమును, జన్మాదిబంధమును శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఈజ్ఞాన మనునది "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" అను శ్రుత్యనుసారము బ్రహ్మప్రాప్తి కొలకు సమర్థమగుచున్నది. కాన బంధకారణమగు సగుణజ్ఞానముకలది బ్రహ్మజ్ఞానము తాను జనించిన యుత్తరక్షణమునందే మోక్షహేతువగుటవలన యంత్యుష్టమైనది. "తు" అను శబ్దమచే ఈచెప్పబడిన యంత్యుష్టత్వమునే "విజ్ఞానసహితం" అనుదానిచే స్పష్టపరచుచుండెను. విజ్ఞానమనగ అపరోక్షనుభవము. "బ్రహ్మైవేదం సర్వం" "అహం బ్రహ్మస్మి" ఇత్యాది శ్రుత్యక్రరీతిచే సర్వజగత్తు, తాను బ్రహ్మమాత్రస్వరూపమేయనితెలిసికొనుటయే అపరోక్షేనుభవము.

శాంకరభాష్యమ్ : —

తమం గోప్యతమం ప్రవక్ష్యామి కథయిష్యా మ్మనసూయవేఽసూయారహితాయ । కిం తత్,
జ్ఞానమ్ కిం విశిష్టం విజ్ఞానసహిత మనుభవయుక్తమ్ । యజ్ఞానం జ్ఞాత్వా ప్రాప్య మోక్ష్యసేఽ
శుభా త్సంసారబద్ధనాత్ ॥

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

వేదం నర్వం" ఈనర్వ మాత్మన్వరూపమే. "ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ" బ్రహ్మము
నజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యము. ఇత్వాది శుభిత్స్పృతిప్రసిద్ధమైనది. "అథ యోఽన్య
థాఽతో విదు రన్యరాజాన స్తే క్షయ్యలోకా భవన్తి" అథ శబ్దమున కవిద్యాప్రకరణో
పకర్యము మర్థము. అద్వైతముకంటె భిన్నముగ తత్త్వము నెవరు తెలిసికొనెదరో, ద్వైతము

నముద్రాతీరమునందుండి పాతాళలోకమున సూర్యగ్రహణ మని తెలిసికొనునటులమాత్రము కాదు. పైని
చెప్పిన విజ్ఞానసహితమైన జ్ఞానము సాక్షాత్తు మోక్షకారణము. కనుకనే బ్రహ్మజ్ఞానము "గుహ్యతమం",
తార్యసిద్ధి. అట్లై శ్వర్యసిద్ధి మొదలగు యోగచర్యలకు మంత్రకంత్రోషకీరూపమగు యేరహస్యములుకలవా
యట్టి గుహ్య (రహస్య) ములకంటె యీజ్ఞానమనునది పరమరహస్యము, కనుకనే దుర్గుణములు కలవాని
కొఱ కీజ్ఞానము నీయరాదు. పరిశుద్ధాంతఃకరణునికే చెప్పదగినదని సూచించుటకు "అనసూయవే" అని
చెప్పబడినది. అసూయ యనగ పరగుణములయందు దోషములను ప్రకటించుటయే. ఇది కామ, క్రోధ,
లోభ, మోహాద్యదు కుపలక్షణము. అనగా ఆరూపు, కామము, కోపము, లోభము, మోహము,
ఈర్ష్యాదులు మొదలగు దుర్గుణములులేనట్టివాడు అనసూయువని చెప్పబడును. అట్టి నర్గుణములు కల శిష్యు
డవగు నీకొఱకు యీజ్ఞానమును లెస్సగ నుపదేశించెదను. ఇట్టి జ్ఞానమువలన నాకేమి ప్రయోజనము
సంభవించును. అను శంకను "యదాత్వా" అను దానిచే తొలగించుచుండెను. తీవ్రమోక్షేచ్ఛావైరాగ్య
శమదమాద్యుక్తమసాధనసంపన్నుడవై నాచే చెప్పబోవునట్టియు చెప్పబడిన విశేషములతో గూడినదియు
నగు బ్రహ్మత్వైకత్వవిషయక మగు జ్ఞానమును పొంది, దీనిచే దెలియబడిన యాత్మస్వరూపము కలవా
డవై, అనాద్యవిద్యారంభావిత సంసారదుఃఖప్రవాహమునుండి ముక్తుడవు కాగలవు. ముక్తుడవై అఖండా
నందైకరస బ్రహ్మస్వరూపముతో సుఖముగ నుండగలవు.

॥౧౭॥

శ్రీ ధ రీ య ము : — "రమేశః ప్రాప్యతే శుద్ధభక్త్యైతిస్థిత మష్టమే । నవమే తు తదైశ్వర్య మత్యా
శ్వర్యం ప్రపంచ్యతే" ॥ ఇట్లు సప్తమాష్టమాధ్యాయములందు తన సంబంధమైన పారమేశ్వరకత్త్వము
భక్తిచేతనే సులభమైనదికాని, మరియొకవిధము నలభ్యము కాదని చెప్పి, ఇప్పుడు అచింత్యమగు తన సంబం
ధమైన ఐశ్వర్యమును, భక్తియొక్క యసాధారణప్రభావమును విస్తారముగ జెప్పదలచినవాడై "ఇదం తు"
అనునది మొదలుకొని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పమొదలిడెను.

"విశేషేణ జ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం" దీనిచే విశేషముగ దెలియబడుచు గాన విజ్ఞాన మనబడును.
అది యుపాసనము. అట్టి యుపాసనతో గూడిన యీశ్వరవిషయకమైన యీజ్ఞానమును మూర్తి మాటికి తన
మాహాత్మ్యమునే యుపదేశించుచుండె నని పరమకారుణకుడనైన నాయుండు దోషదృష్టిలేని నీకొఱకు
చెప్పగలను. "తు" శబ్దము విశేషనాచకము. అట్టి జ్ఞానమును "గుహ్యతమం" ఇత్వాదికముచే
చెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

దుర్నిరూపమగుటచే కల్పితమగుటవలన తజ్జ్ఞానము రజ్జుసర్పాదిజ్ఞానతుల్యమగుటంబట్టి జ్ఞేయ పొంది పాతవు కానందున నట్టివారు నశించులోకములు కలవారే యగుచుండిరి. అను శుక్తితులవలన భేదజ్ఞానము మోక్షపొందికి సాధనము కాదు. అట్టి యద్వైతజ్ఞానము గోప్యతమము. మరియు యనుభవయుక్తము. ఏజ్ఞానమును తెలిసికొని సంసారబంధనము నుండి విముక్తుడ వగుదువో అట్టి జ్ఞానము ననూయారహితుడవగు నీకొఱకు చెప్పగలను. ॥౧॥

ధర్మజ్ఞానము గుహ్య మనబడును. ఆత్మ దేహాదివ్యతిరిక్త మను జ్ఞానము గుహ్యతర మనబడును. అతిరహస్యమగుటవలన పరమాత్మజ్ఞానము గుహ్యతమ మనబడును. దేనిని తెలిసికొని తత్కాలమునందే అశుభమగు సంసారమునుండి విముక్తుడ వగుదువో దానిని చెప్పెదనని పూర్వముతో నన్వయము. ॥౧॥

భాష్యోక్తార్థదీపిక :— అష్టమాధ్యాయమున దేహయానమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొందినవారు అపునావృత్తిరూపమగు మోక్షమును పొందుదురని చెప్పబడెను. మోక్షసాధనము సాధనము దేవయానమార్గమేనా? మరియుకటిలేదా? అను శంకను తొలగించుచు. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “ఇదం” అని చెప్పమొదలిడెను.

పూర్వోక్తాధ్యాయములందు చెప్పబడినదియు, ముందు చెప్పబోవునట్టిదియు నగు బ్రహ్మజ్ఞానమును బుద్ధియందు సన్నిహిత మొనరించుకొని “ఇదం” అని చెప్పబడెను. “తు” అను శబ్దము ధ్యానము కంటె జ్ఞానమునకు వైలక్ష్య్యాద్యోకతము. విజ్ఞానముతోగూడిన జ్ఞానము సాక్షాత్తు మోక్షసాధన మగుట వలన “ఇదం తు తే జ్ఞానం వక్ష్యేమి” అని యోజన చేయవలెను. ఆజ్ఞానము ప్రకృత్యగభిన్నపరమాత్మ జ్ఞానము. “వాసుదేవ స్సర్వం, ఆత్మేవేదం సర్వం. అహం బ్రహ్మాస్మి” సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ. ఏకమేవాద్వితీయం, నేహ నానాస్తి కించన. మృత్యోన మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ వశ్యతి” ఇత్యాదిగుర్తిస్తృత్యుక్తము. అట్టి జ్ఞానము అనుభవముతో గూడినదియు, గుహ్యతమము.

ఇవట విష్యుష్టార్థమిది. ధర్మజ్ఞానము గుహ్యము, ఉపాన్యజ్ఞానము గుహ్యతరము, అఖం ధర్మజ్ఞానము గుహ్యతమము. అనగా అతిగోప్య మని యర్థము.

గుహ్యతమమైన చెందులకు చెప్పెద వను శంకను తొలగించుటకై “అనసూయవే” అని చెప్పబడెను. గుణములయందు దోషావిష్యరణ మసూయ యనబడును. “సాక్షాత్తు మోక్షసాధన మగు పరమాత్మజ్ఞానము ఆయాలోకములయందులి విషయభోగములకు విరోధి” యని పరమపురుషార్థసాధనమగు తత్త్వజ్ఞానమునందు కలుగు దోషదృష్టి యసూయ యని తాత్పర్యము. నీవు అట్టి యసూయ లేనివాడవు కాన గుహ్యతమమైన జ్ఞానము నీకొరకు చెప్పెదను. కాన పూర్వోక్తాశంక కవకాశము లేదు. లేక, సర్వదా యాశ్రీకృష్ణుడు నాయమట తన యైశ్వర్యముయొక్క ఖ్యాపనచే దనను ప్రకంపించుకొను చున్నాడు. అని యనుకొనుట యసూయ యనబడును. అట్టి యసూయ లేనివాడవు కాన నీకొరకు విజ్ఞానసహితమగు జ్ఞానము నుపదేశించెదను. అనియైన యాశయము. చెప్పబడిన విశేషణముతో గూడిన జ్ఞానమును తెలిసికొనిన (పొందిన) సంసారబంధనమునుండి ముక్తుడ వగుదు వని యర్థము. ॥౧॥

పరమార్థప్రపంచ :— పూర్వాధ్యాయమునందు “భూకగ్రామ స్స ఏవాయం” ఇత్యాదివాక్యము లచే దృశ్యప్రపంచజాతమునకు నశ్వరత్వగర్భితమగు మిథ్యాత్వమును చెప్పి యిపు డాయుపపత్తిచేతనే దృఢ పరచుటకు, అట్లే యోగవైభవమువలన తనకు నత్యత్వమును చూపుటకు నవమాధ్యాయమును జెప్పుట మొదలిడెను. అందు మొట్టమొదట చెప్పబోవు విషయ మతిరహస్య మగుటచే దుర్లభత్వమును “ఇదం తు” అను శ్లోకము మొదలకొని మూడు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను. ॥౧॥

గీ॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమమ్ ।

పరిత్యజావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మువ్యయమ్ ॥

॥౨౧॥

ప ద వి భా గ ముః— రాజవిద్యా- రాజగుహ్యం- పవిత్రం-ఇదం-ఉత్తమం- ప్రత్యజేవగమం- ధర్మ్యం-సుసుఖం- కర్తుం- అవ్యయం ॥

॥౨౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— ఇదం=ఈబ్రహ్మజ్ఞానము; రాజవిద్యా=విద్యల కెల్ల రాజు; రాజగుహ్యం= రహస్యముల కెల్ల రాజు, పాపనం=పద్ధికారము, ఉత్తమం=ఉత్కృష్టమైనది; ప్రత్యజేవగమం=ప్రత్యక్షమే ప్రమాణముగా కలది, లేక- దృష్టపతకము; ధర్మ్యం=ధర్మమునుండి తొలగనిది; (ధర్మసంబద్ధము) కర్తుం= చేయుటకు; (సంపాదించుటకు) సుసుఖం=అతిసుఖకరమైనది; అవ్యయం=నాశరహితము.

॥౨౩॥

నీ ల క ం రీ య ముః— పూర్వాద్యాయమున “కిం త ద్బ్రహ్మ” అనునది మొదలుకొని యేడు ప్రశ్నములు “అక్షరం పరమం బ్రహ్మ” అను మొదలగు గ్రంథముచే సంక్షేపముగ వ్యాఖ్యాతమైనవి. ఆసప్తప్రశ్న సమాధానజనిక జ్ఞానమునకు వేరేరేరు ప్రయోజనము లేవి; అను శంక జనింప, కర్మవేత్తకు ఆధిభౌతికము. ధూమాదిమార్గప్రాప్యము నగు స్థానము ప్రాప్తించునని నిరూపించుటచే బ్రాహ్మప్రాప్త కాదివిభాగము జూపబడెను. దానిచే గర్భ, అధిహితము నను నీరెండును వ్యాఖ్యాతములైనవి. అతే సూత్రోపాసకునకు, సంత్యామ్యుపాసకునకు నర్పిరాదిమార్గద్వారమున కర్మముకి లభించునని చెప్ప బడెను. దానిచే నధైర్యాదియజ్ఞములు నిరూపింపబడెను. “అంతకాలే కదం జేయోసి” అను ప్రశ్నమునకు “ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” అనుదానిచేసమాధానముజెప్పెను, ఈవిధముగ ద్వేయబ్రహ్మవిద్య సాంగముగ నిరూపింపబడెను. ఇక జ్ఞేయబ్రహ్మవిషయకము, ప్రదమమున జేయబడినదియునగు “కిం తద్బ్రహ్మ కిమద్యా త్మం” అను ప్రశ్నద్వయము మిగిలియున్నది. ఈప్రశ్నద్వయవివరమునకై యీరవమాధ్యాయము నారం భించుచుండెను. కేవల మర్పిరాదిమార్గప్రాప్య మగు కాలాంతరిభావి యగు ముక్తియే కాదు. ఇక నేమనః— ఇక్కడనే సద్యస్కాలముననే కలుగుముక్తికూడ నున్నదని విశేషము జెప్పటకై శ్రీకృష్ణభగవానులు జెప్పు చుండెను. “ఇదం” ద్వేయబ్రహ్మవింక్షణమైన జ్ఞేయబ్రహ్మరూపము, సతిరహస్యమునగు జ్ఞప్తిమాత్రస్వ రూపమును అనుభవనహితముగా నసూయారహితమైన సీకై జెప్పెదను. ఏజ్ఞానముదెలిసికొనినవీవు సంసారమునుండి ముక్తుడవగుదువో యట్టి జ్ఞానమును నీకుపదేశించెదను. సప్రమాధ్యాయాదియందు “జ్ఞానం తే హం సవిజ్ఞాన మిదం వక్యే మ్యశేషతః” అని యేది ప్రతిజ్ఞాతమో, దేనిని తెలిసికొనుటకై కాణాచంద్ర మనన్యాయమున నుపలక్షణీభూతమైన జగత్కారణముగు బ్రహ్మ మచటనే నిరూపింపబడెనో, దేనిని దెలిసికొనుటయందు దధికారసంపాదనార్హమై సగుణోపాసనము జెప్పబడెనో అట్టిసర్వశేషిరూతమైన బ్రహ్మ మిట జెప్పదగియున్నదిగాన తదనుసారమే యిట ప్రతిజ్ఞ చేయబడెను.

॥౨౪॥

—♦ కావ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦—

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— తిరిగి యర్థమని యభిముఖముగ జేరుకొనుట కాజ్ఞాన మునే “రాజవిద్యా” అను దానిచే సుతిజేయుచుండెను.

విద్యాంశర మవిద్యైకదేశనాశకముగాన నీబ్రహ్మవిద్య సర్వావిద్యానాశక మగుటవలనను, విద్యల కెల్ల రాజనబడును. అనేకజన్మాత్మతమకృతపరిపాకసాధ్య మగుటవలనను, అనేకుల కజ్ఞాత మగుటవలనను యీజ్ఞానము గుప్తముల (రహస్యముల) కెల్ల రాజనబడును. “పవిత్ర మిద ముత్తమం” ప్రాచుశ్చిత్తములచే నేదో

శాంకరభాష్యమ్: —

తచ్చ — రాజవిద్యా విద్యానాం రాజా దీప్త్యతిశయత్వాత్ । దీప్యతే హిను మతిశయేన బ్రహ్మవిద్యా సర్వవిద్యానామ్ । తథా రాజగుహ్యం గుహ్యతాం రాజా । పవిత్ర్యం పావన మిద ముత్తమం సర్వేషాం పావనానాం శుద్ధికారణ మిదం బ్రహ్మజ్ఞాన ముత్కృష్టతమమ్ । అనేకజన్మసహస్రసంచిత శుచి ధర్మాధర్మాది సమూలం కర్మ క్షణమాత్రా ద్భస్మితమమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

ఈబ్రహ్మజ్ఞానము దీప్త్యతిశయమువలన విద్యల కెల్ల రాజు. సర్వవిద్యలలో నెల్ల యీ బ్రహ్మవిద్య యతిశయముచే బ్రకాశించుచున్నది. రహస్యములకెల్ల రాజు. పవిత్ర్యంపజేయువానికి శుద్ధికారణ మీబ్రహ్మజ్ఞానము. తనుకనే యుత్కృష్టతమము. అనేకజన్మసహస్రసంచితమైన ధర్మాధర్మాత్మకముగు కర్మను సమూలముగ క్షణమాత్రమున భస్మముగ జేయును. కావనట్టి బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క పావనత్వమేమి చెప్పవలయును? మరియు సుఖదుఃఖవలె ప్రత్య

యోకానౌక పావమే నివర్తించి స్వకారణమునందు సూక్ష్మరూపముతో నుండును. అట్లుండిన పాపమునే పురుషుడప్పుడు పృథివరచుచుండుటవలన సూక్ష్మసంస్కారరూపముచే స్థితి పాపమున కంగీకరింపవలెను. ఈజ్ఞానము అనేకజన్మసహస్రసంచితమైన స్థూలసూక్ష్మవస్థితమైన సర్వపాపములకు, వాటికి కారణమైన యజ్ఞానమునకుగూడ తత్కాలముననే నాశకమగును. కాన యాత్మజ్ఞానము సర్వోత్తమము, పవిత్ర్యము సగుచున్నది. అతీంద్రియమగు ధర్మమునందువలె, యాజ్ఞానము స్వరూపమునను, ఫలమువలనను, ప్రత్యక్షమగుటవలన దీని విషయమై యెవడును సందేహించడు. అని “ప్రత్యక్షైవగమం” అను పదముచే తెప్పుచుండెను. “అవగమ్యతేఽనేనేత్యవగమః, మానం” దేనిచే దెలియబడునో యది అవగమ మనబడును. ప్రమాణమని యర్థము. “అవగమ్యతే ప్రాప్యత ఇతి అవగమః” పొందబడునట్టి ఫల మవగమ మనబడును దీనియందు ప్రత్యక్షము ప్రమాణము. అని స్వరూపముచే సాక్షిప్రత్యక్షత్వము దీనికి ఫలము. ప్రత్యక్షరూపమగు అవగమము నాచే నిది తెలియబడెను. దీనివలన నాయజ్ఞానము వర్జము అను సార్వలోకికమైన సాక్ష్యుభవము ఫలమునుబట్టికలుగును. ఇట్లు ఆత్మజ్ఞానము లోకానుభవవిద్యమైనను “ధర్మ్యం” అనేకజన్మసంచితనిష్కామధర్మఫలము. అట్లగుచో దుస్సంపాదమనెదవా? కాదు. “సుఖం కర్తం” గుహ్యపదర్పిత విచారసహకృతమైన వేదాంతవాక్యముచే సుఖముగ నొందుటకు శక్యమైనది. బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రమాణవస్తువరతంత్రమగుటవలన దేశకాలాద్యవధానము నపేక్షింపదు. ఆయాససాధ్యమగు కర్మలకే మహాఫలమునుకల్పించుటవలన నీయాత్మజ్ఞాన మనాయాససాధ్యమగు వల్పుఫలజనకమే యగునా? యని యనెదవా? అట్లుకాదు. “అన్యయం” ఈయాత్మజ్ఞాన మనాయాససాధ్యమైనను, దీనికి ఫలము బట్టి నాశములేదు. అనగా అక్షయమైన ఫలము కలది. ఎంత గొప్ప కర్మలైనను నశించు ఫలము కలవే. ఈవిషయమునే “యోవా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాఽస్మిన్లోకే జాహోతి యజతే తవ స్తవ్యతే బహూని వర్తసహస్రాణ్యుత్తవ దేవాన్య తద్భవతి” అను కృతియు (ఓగర్గి! ఈనాశరహితమైన యాత్మను తెలిసికొనక నెవడు యాలోకమునందు హోమము చేయినో, యాగము చేయినో, అనేకజన్మసహస్రములు తపస్సు నాచరించునో వాని కవన్నియు అన్తవత్తులే యగుచున్న) వని బోధించుచున్నది. కాన సర్వోత్కృష్టమగుటవలన ఆత్మజ్ఞానము శ్రద్ధేయము.

శాంకరభాష్యము:—

కరోతి యతోఽతః కిం తన్య పావనత్వం వక్తవ్యమ్ । కిం చ ప్రత్యక్షావగమం ప్రత్యక్షేణ మఖాదే రివావగమో యన్య తత్ప్రత్యక్షావగమమ్ । అనేకగుణంతోఽపి ధర్మవిరుద్ధత్వం దృష్టం, తథాఽఽత్మజ్ఞానం ధర్మవిరోధి, కిం తు ధర్మ్యం ధర్మా దనపేతమ్ । ఏవ మపి స్యా ద్దుస్సా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

క్షముచే నవగమము కలది. అనగా ప్రత్యక్షమే ప్రమాణముగ కలది. లేక, దృష్టఫలము కలది. అనేకగుణములు కలదిగూడ ధర్మవిరుద్ధమగును. కాని యీబ్రహ్మజ్ఞానము ధర్మవిరోధి కాదు. మరేమనిన? ధర్మమునుండియనపేతము. అట్లైనను దుఃఖసంపాద్యమని శంకింపజనదు. ఎట్లు

శంకరానందీయము:— చెప్పబడిన జ్ఞానమును గ్రహింపజేయు నిచ్చచే జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును “రాజవిద్యా” అను దానిచే జెప్పుచుండెను.

“రాజవిద్యా” విద్యలనగ జ్ఞానములు. అవి సకలవేదశాస్త్రాధ్యయనమువలనజనించి, ఇహలోక, పర లోకసాధనము లగును. అవిద్యలన్నియు పురుషునకు సంసారవర్తకము లేరుగుచున్నవి. సంసారనివర కములు కావు. బ్రహ్మవిద్య యన్ననో తాను జనించినంతమాత్రముచేతనే విద్వాంసుని బ్రహ్మత్వమును పొందించి కారణముతోగూడ సంసారమును, ప్రబోధము స్వాప్తికసంసారమును, స్వాప్తికదుఃఖమును నివర్తింప జేయునటుల నివర్తింపజేయును. అందువలన బ్రహ్మవిద్య యన్ని విద్యలకు రాజనబడును.

లేక, శాస్త్రజన్యమగు నిఖిలవిద్యలు లెన్నగ నహంకారమును వృద్ధిపొందించి ఆశ్మతత్త్వమును తిరో హించి మొనరించును. ఈబ్రహ్మవిద్యయన్ననో “స ఆత్మా తత్త్వమసి” అను వాక్యశ్రవణమాత్రముచేజనించి యనాత్మయం దహంకారమును నశింపజేసి సర్వసంసారధర్మవిరుక్తమైన యాత్మతత్త్వమును ప్రకాశింప జేయును. కాన రాజవిద్య యనబడును. “రాజగుహ్యం చ” సంవరణీయము (గోప్యము)లగు మంత్రకంఠ్య దివ్యోషధులు, బహుమూల్యములగు రత్నాదులు, అష్టవాటికి “రాజా” అతిరహస్యమగుటచే గోప్యమగుటవలన రాజగుహ్యమనబడును. లేక, రాజవలె సంవరణీయ మగుటవలన బ్రహ్మవిద్య రాజగుహ్య మనబడును. మరియు “పవిత్రం, పునాతీతి పవిత్రం” పవిత్రము చేయునదిగాన పవిత్ర మనబడును. అందు వెను యీబ్రహ్మజ్ఞానము “అనుత్తమం పవిత్రం” సూర్యానలానిలాదిదేవతలకు, ఋగ్యజుర్సామధర్వణవేద ములకు, గంగాదిసర్వీత్రులకు, విఖిలప్రాయశ్చిత్తములను సేవించువారలకు అవన్నియు నరకదుఃఖకారణమగు తార్కాలిక పాపమునే నశింప జేయును. కాని పుణ్యమును మాట్రిము నశింపజేయుజాలవు. ఈబ్రహ్మవిద్య యన్ననో “తదావిద్యా మృణ్మయపాపే విహయ” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము బహుజన్మమరణచక్రదుఃఖప్రవాహ కాః జముడైన శఙ్కోటిబ్రహ్మకల్పార్జితమైన పాపరాశిని, పుణ్యరాశిని దూషింపర్యకము నగ్నివలె. గాఢాంధ కారమును సూర్యుడువలె సమూలముగ నిర్మూలించి బ్రహ్మవేత్తను కర్మరహితునిగ జేయును. కాన బ్రహ్మ జ్ఞానమే బ్రహ్మవిష్టాభివాదులకు, సూర్యులకు పావకమగుటవలన నుత్కృష్టతమమగు శుద్ధికరమైన వస్తువు.

జ్ఞానమున కీమాహాత్మ్యము శాస్త్రముచేతనే తెలిసికొనదగినదా? ప్రమాణాంతరగమ్యమా? కాలాంతర గమ్యమా? ఎట్లు సూర్యునకు కార్యముతోగూడ గాఢాంధకార విషయంకత్వము కేవల శాస్త్రైకగమ్యమే కాక ప్రత్యక్షేవగమ్యముగూడ నగునో యట్లే జ్ఞానమాహాత్మ్యము ప్రత్యక్షేవగమ మగుచున్నదని “ప్రత్యక్షేవగమం” అనుపదముచే జెప్పుచుండెను. “అఽగమ్యతే నేనేత్యవగమః ప్రమాణం” దేనిచే తెలియబ

శాంకరభాష్యమ్: —

పాద్య మిత్యత ఆహ-సుఖం కర్తుం యథా రత్నవివేకవిజ్ఞానమ్ । తత్కాల్యానాసానాం
కర్మణాం సుఖసంపాద్యానా మల్పఫలత్వం దుష్కరణాం చ మహాఫలత్వం దృష్ట మితీదం తు
సుఖసంపాద్యత్వా త్ఫలక్షయా ద్వ్యేతీతి ప్రిప్త మత ఆహావ్యయం నాన్య ఫలతః కర్మవ ద్వ్య
యోఽస్తి త్యవ్యయ మతః శృద్ధేయ మాత్మజ్ఞానమ్ ॥

॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

రత్నవివేకవిజ్ఞానము సుకరమో యత్లే బ్రహ్మజ్ఞానము సుఖముగ సంపాదించుటకు శక్యమైనది.
అల్పాయాసముతో సుఖసంపాద్యములగు కర్మల కల్పఫలము. దుష్కరమగు కర్మలకు మహా
ఫలము లోకసిద్ధము. అత్లే యీబ్రహ్మజ్ఞానము సుఖసంపాద్యమగుటవలనను ఫలక్షయమువల
నను నశించు ఫలము కలదని శంక ప్రిప్తింప 'అవ్యయం' అని చెప్పబడెను. కర్మవలె
యీబ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఫలమునుబట్టి నాశములేదు. (నశించు ఫలముకలది కాదు) కాన
నమ్మదగినది.

॥౨॥

దునో యది అవగమ మనబడును. అది ప్రమాణము. "ప్రత్యక్షం అవగమః యశ్య తత్ ప్రత్యక్షవగమం"
అను విగ్రహముచే ప్రత్యక్షము ప్రమాణముగా కలది జ్ఞానమాహాత్మ్యము. అది విద్యర్పప్రత్యక్షము.

లేక, "అవగమ్యతేఽ సుభూయత ఇ త్యవగమః ఫలం ప్రత్యక్షేఽవగమః యశ్య తత్ ప్రత్యక్షవ
గమం" ధోజనాది సుఖమువలె తత్కాలమునందే జ్ఞానఫలము ప్రత్యక్షము. ధర్మాదిఫలములె వోక్షము
కాదు. మరియు "ధర్మ్యం" ముముక్షువునకు ధర్మమువలె తగినదికాన ధర్మ్యమనబడును. బ్రహ్మవర్య.
గార్హస్థ్య. వానప్రస్థ. సంన్యాసాశ్రమాల కెల్ల స్వధర్మానుకూలమైనది జ్ఞానము. (ధర్మవిరుద్ధము కానిది.)
అని యర్థము. విచారంప గృహస్థునకు వయనరహితముకాది కృతువులు ధర్మములు. అయినను అట్టి
కృతువులు శ్రమసాధ్యములు. జ్ఞానమన్ననో శ్రమసాధ్యము కాదని "సుఖం" అనువదముచే బోధించు
చుండెను. అత్యంతము దేహేంద్రియాదిశ్రమము లేకుండగనే తత్త్వజ్ఞాని యనుగ్రహమువలన రత్నాదిజ్ఞాన
మువలె బ్రహ్మజ్ఞానముగూడ బుద్ధి నధిష్టించునదిగ చేయుట సుఖము. అనగా శుద్ధాత్మల కనాయాసముగ
సంపాదించుటకు శక్యమైనది.

కటికంధూయనమువలె జ్ఞాన మల్పక్రియాసాధ్యమగుచో ఫలముగూడ స్వల్పమే కావలసినప్పుడు.
క్రియాభూయస్త్యముండిన ఫలము గొప్పది ప్రిప్తించును. క్రియ స్వల్పమగుచో ఫలముగూడ స్వల్పమే
ప్రిప్తించును. ఈ విషయము సర్వప్రసిద్ధమేకదా? య ని శంకింపజనదు. చంద్రదర్శనక్రియ
స్వల్పమైనను చంద్రుని జూచువానికి కలుగు యోగ్యదసుఖమునకు మహాత్వము కన్పట్టునట్లు ల
బ్రహ్మజ్ఞాన మల్పక్రియాసాధ్యమైనను ఫలము గొప్పదని "అవ్యయం" అను వదముచే బోధించు
చుండెను. ఫలమునుబట్టి నాశములేనిది కాన యవ్యయ మనబడును. బ్రహ్మజ్ఞానము నాశములేని ఫలముకలది.

ఈవిషయమునే "న హ్యధిష్ఠైః ప్రాప్యతే హి ధృవం తత్" అను శ్లోతి బోధించుచున్నది. అనగా జ్ఞాన
మశ్రమసాధ్యమైనను నిత్యమోక్షఫలజనక మని యర్థము. జ్ఞానము వలన మోక్షము జనించుటయందు బాధక
ప్రమాణము లేనందున నవ్యయమని చెప్పబడెను.

॥౨॥

భాష్యోక్త్యర్థదీపికః— “రాజవిద్యా” అను శ్లోకముచే బ్రహ్మజ్ఞానమును సుతించుచుండెను.

బ్రహ్మవిద్యకలవాని నకిశయముగ పూజించుట వలనను, బ్రహ్మవిద్య యతిశయముగ దేదీప్యమాన మగుటవలనను బ్రహ్మవిద్య విద్యులకెల్ల రాజు. “తస్మా దాత్మజ్ఞ మర్చయే ద్భూతికామః” అను శ్లోక భూతికామ భాత్మజ్ఞానిని పూజింపవలయుననీబోధించుచున్నది. మరియు “నిరపేక్ష మునిశాస్త్రం నిర్వైకం సమదర్శనమ్ । అనువ్రజా మృహం నిత్యం పూయేయే శ్వింఘ్రిరేషుభిః” దేనియందును కోరికలేనట్టియు, శాస్త్రదైవట్టియు, మననశీలుడైనట్టియు, నిర్వైరుడైనట్టి బ్రహ్మజ్ఞానిని. యితని పాదరేషువులచే నేనుబిత్తుగ దను కాగలనని నిత్యము అనుసంధించి వెల్లెదనని శ్రీకృష్ణభగవానుడు చెప్పెను.

గోప్యములగు నన్నిటిలో సుతకర్మకల దగుటవలన నట్టివాటికి రాజు. ఈబ్రహ్మజ్ఞానము వచిత్రకరము లన్నిటికి వచిత్రకర మగుటవలన సుతమవచిత్రము. ప్రాయశ్చిత్తాదికము యత్కించిత్పాపమునే నశింపజే జేయును. ఈబ్రహ్మజ్ఞాన మన్ననో ధర్మాధర్మరూపమగునట్టి యనేక జన్మార్జితసంచితము వంతను సమూహ ముగ నశింపజేయును. ఆదామికర్మసంబంధము లేకుండగ జేయును. ఈవిషయమునే వ్యాసభగవానులు “ఉత్తరపూర్వామయో రశ్లేషవిశాళౌ తద్వ్యవదేశాత్” “ఇతస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతే తు” అను సూక్తిరద్యయముచే జెప్పెను. ఈబ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క లేశముతోనైన సమానమగు విచిత్రవస్తువును విరూపింపవలెనను దీనియొక్క పరమపాపనత్వమిట్టిదని యేమి చెప్పవలెను? సర్వోత్కృష్టత్వపాపనత్వములు కలవని యాశయము.

ఈబ్రహ్మజ్ఞానము శాస్త్రైకవేద్యమగు ధర్మము వలె పరోక్షమే కాదు. మరెవనిన? “ప్రత్యక్షేవ గమం” “ప్రత్యక్షేణ సుఖాదేరివ అవగమో యన్య” సుఖాదులయొక్కవలె దేనియొక్క యవగమము ప్రత్యక్షప్రమాణజన్యమో యని భాష్యమునందు చెప్పబడెను. “ప్రత్యక్షే వగమోమాన మస్మిన్” దీని విషయమై ప్రత్యక్షము ప్రమాణమని కాని. లేక “అవగమ్యత ఇత్యగమః ఫలం ప్రత్యక్షే వగమోఽప్యేతి” దీనికి ప్రత్యక్షము ఫలము. అనగా జ్ఞానమునకు దృష్టఫలత్వము కలదని కొందఱు వర్ణించిరి. ప్రథమపక్షమునందు “అవగమ్యతేనేనేత్యవగమఃమానం” అను విగ్రహమునందు ప్రత్యక్షము దీనియందు ప్రమాణమని యర్థము పర్యవసితము. అనగా స్వరూపమునుబట్టి సాక్షిప్రత్యక్షత్వము చెప్పబడెను. ద్వితీ యపక్షమున. ఫలమునుబట్టి సాక్షిప్రత్యక్షత్వము చెప్పబడెను. అది యెట్లనిన? నాచే యిది తెలియబడెను కాన దీనివిషయమై నాయజ్ఞానము నష్టమను సాక్ష్యనుభవము సార్వజనీనమని యర్థము. ప్రత్యక్షమనగ ప్రత్యక్షత్వవస్తువు. అదియే దీనిచే యాధాత్మ్యముగ తెలియబడును. కాన జ్ఞానము ప్రత్యక్షేవగమ మని కొందఱు నుడివెదరు. ఈమూడు పక్షములు భాష్యమున కుపలక్షణమని గ్రహింపవలెను.

మాంసభక్షకాదిక మనేకగుణములు కలదైనను ధర్మవిరుద్ధముగాను గ్రాహ్యము కానటుల ఆత్మజ్ఞాన మనేకగుణములు కలదైనను ధర్మవిరుద్ధ మగుటచే త్యాజ్యమే యని శంకింపజనదు. ఈఆత్మజ్ఞానము ‘ధర్మ్యం’ అనేకజన్మాత్మిత సుకృతసాధ్యమగుటవలన ధర్మ్యము. అనగా ధర్మానపేతము. ధర్మబద్ధమేయని యర్థము. కాన మాంసభక్షణముధర్మవిరుద్ధ మగుటచేత్యాజ్యమైనటుల ఆత్మజ్ఞానము త్యాజ్యముకాదని యభిప్రాయము. ఆత్మజ్ఞానమిట్టిదేనను దుస్సంపాద్యమే యను శంకను “సుసంపాద్యం” అను పదములచే తొలగించుచుం డెను. గురూపదిష్టమగు వేదాంతవాక్యములచే యజ్ఞానము తొలగి సుఖముగనే సంపాదించుటకు శక్తి మైనది. ఆత్మజ్ఞాన సంపాదనవిషయమై దేశకాలయ్యుక్తిగ్రాహ్యపేక్షలేదు. కాన సుసంపాద్యమే యని భావము. యేది యధికఫలకమో యేది బహ్వయానసాధ్యకర్మసాధ్యము. ఏది యల్పఫలకమో యేది యల్పాయాస.

గీ॥ అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మ స్యాన్య పరంతప ।

అపాప్య మాం వివర్తనే మృత్యునంసారవర్తనాని ॥

॥౩॥

పద విభాగము :— అశ్రద్ధధానాః. పురుషాః. ధర్మస్య. అన్య. పరంతప. అపాప్య. మాం. వివర్తనే. మృత్యునంసారవర్తనాని. ॥౩॥

ప్రతిపదార్థము :— హేపరంతప=ఓశత్రువులనుకపింపజేయునట్లునా; అన్య=ఈ; ధర్మస్య=ఆత్మజ్ఞానముయొక్క; స్వరూపే=స్వరూపమునందు; (ఈపదమధ్యాహార్యము) తత్పరేచ=తత్పరమునందును; (ఈపదమధ్యాహార్యము) అశ్రద్ధధానాః=శ్రద్ధారహితులు; మాం=నన్ను; అపాప్య=పొందక; మృత్యునంసారవర్తనాని=మృత్యుయొక్క మైన సంసారముయొక్క మార్గమునందు; (నరకతిర్యగాదిప్రాప్తి మార్గమునందు) అవర్తనే=నిశ్చయముగ ప్రవేశించుచుండిరి. ॥౩॥

సాధ్యకర్మఫలముగ లోకమునందు ప్రత్యక్షసిగ్ధమే. అట్లే యాత్మజ్ఞాన మల్పాయాససాధ్యమగుచో ఫలము గూడ నల్పమే యగుననెదవా; అల్పాయాససాధ్యమగు రక్షివివేకజ్ఞానమునకు మహాఫలము దృష్టము. అట్లే జ్ఞాన మల్పాయాససాధ్యమైనను దీనివలన మహాఫలము ప్రాప్తించునని “అన్యాయం” అను పదముచే స్పష్టపరచుచుండెను. లోకమునకువలె యీజ్ఞానమునకు ఫలముచుట్టి నాశము లేదు కాన నవ్యయమనబడును. కాన శ్రద్ధతో జ్ఞానము సంపాదనీయ మని యర్థము. ॥౨॥

సీలకంఠీయము :— ఈశ్లోకమున జ్ఞానమునే పుత్రించుచుండెను. విద్యుల కెల్ల రాజు గాన “రాజవిద్య” యనబడును. గోప్యములకెల్ల రాజు గాన ‘రాజగుహ్య’ మనబడును. మరియు విది ‘పవిత్రం’ ఉత్తర, పూర్వాభిముల నాశ, అశ్లేషములకు హేతువగుటవలన పవిత్రమైనది. “ఉత్తమం” ప్రాయశ్చిత్తాదుల యపేక్ష లేనిదిగాన శ్రేష్ఠమైనది. “ప్రత్యక్షవగమం” ప్రత్యక్షగాత్ర విత్కావరోక్ష మగుటచే బ్రత్యక్షమనబడును. అయ్యది యాధాత్యముతోనీజ్ఞానముచే దెలియబడునుగాన నీజ్ఞానము ప్రత్యక్షవగమ మనబడును. లేక, సుఖాదులవలె ప్రత్యక్షముగా దెలియబడునదని యర్థము. ఈపక్షమున “విజ్ఞానసహింస” అను విశేషణము శ్లోకాంతరస్థ మగుటచే బొనరుత్వదోషము లేదని తెలియనగును. అట్లగుచో నీజ్ఞానము అపూర్వము కాదుకాన నిష్ఫలము కాదా; యవి శంకింప దగదు. “ధర్మ్యం” ధర్మానపేక్షమైనది. క్షణకాలమైనను బ్రత్యక్షగాకారస్పృతి యున్నచో గలుగు ఫలమును “క్షణ మేకం క్రతుశతస్య చతుస్సప్తత్వా యశ్చలం తదవాప్నోతి” అను కృతి (బ్రహ్మకారవృత్తి యొక క్షణ మున్నచో దెబ్బదినాలుగువందల క్రతువుల నావరించిన ఫలము కలుగును,) అని చెప్పుచున్నది. అట్లగుచో నీజ్ఞానము దుస్సాధ్యమనెదవా? అట్లును గాదు. “సుసుఖంకర్తుం” సంపాదించుటకు (అవిష్కరించుటకు) అపూర్వాసాధ్యము. అట్లనిశీఘ్రవినా శిఫలకమును కాదు. “అన్యాయం” ఈజ్ఞానము వస్తుమాత్రవిషయకముగాన ననంతఫలకము. కనుకనే కర్మఫలమువలె నశించునది కాదు. ॥౨॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— నీవు చెప్పిన విధమున బ్రహ్మజ్ఞానము సుకరమై సర్వోత్కృష్టమగుచో నందరు దీనియందు యెందులకు ప్రవృత్తంపకురడిరి; అందరుచు దీనియందే ప్రవర్తించినచో సంసారి యెవడును లేకుండునుకదా. యని యాశంకించుకొని, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అశ్రద్ధధానాః” అని చెప్ప మొదలిడెను.

శాంకరభాష్యమ్: —

యే పునః — అశ్రద్ధధానాః శ్రద్ధానిరహితా అత్మజ్ఞానస్య ధర్మ స్యాస్య స్వరూపే తత్ఫలే చ నాస్తికాః పాపకారిణోఽనురాజాముపనిషదం దేహమాతాత్మదర్శనము మేవ పృతి పస్మా అనుత్పలః పురుషాః పరంతపాఽపాప్య మాం పరమేశ్వరం మత్ప్రాప్తౌ నై వాశంకేతి మత్ప్రాప్తి మార్గసాధనభేదభక్తి మాత్ర మిష్టపాప్యే త్యర్థః । నివర్తన్తే నిశ్చయే నాఽవర్తన్తే । క్వ మృత్యునంసారవర్తన మృత్యుయుక్త సుంసారో మృత్యునంసార స్తస్య వర్తన నరకతిర్యగ్గాదిపాప్తి మార్గ స్తస్మిన్నేవ వర్తంత ఇత్యర్థః ॥

॥౩॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని : —

శత్రుపులను తపింపజేయు ఓమరునా! యేవ రీయాత్మజ్ఞానముయొక్క స్వరూపము నందు, తత్ఫలమునందు శ్రద్ధానిరహితులతో అట్టి నాస్తికులు, పాపకారులు, అనురులదర్శనము (దేహమాతాత్మదర్శనము) నాశ్రయించినవారు, అనుత్పలులునగు పురుషులు నన్ను పొందక, మత్ప్రాప్తి యుమార్గసాధనవిశేషమైన భక్తి మాత్రమునుగూడ పొందకయే మృత్యుయుక్త సుంసారముయొక్క (నరకతిర్యగ్గాదిపాప్తి) మార్గమునందే నిశ్చయముగ నుండుచు దురునియర్థము॥౩॥

అత్మజ్ఞానమనెడి ధర్మముయొక్క స్వరూపము, తత్సాధనము, తత్ఫలము శాస్త్రప్రతిపాదితమైనను, “అశ్రద్ధధానాః” వేదవరోధికుత్పదర్శనదూషితమైన యంతఃకరణ కలవారగుటచే ప్రామాణ్యనిశ్చయము లేక, అచరసంపద నధిష్ఠింపి స్వీయమతికల్పికోపాయముచే వేరొకవిధముగ ప్రయత్నించువారు. శాస్త్ర విహితమైన యుపాయము లేమింజేసి నన్ను పొందక మత్ప్రాప్తి సాధనమునైన పొందక, మృత్యుయుక్తమైన సుంసారమునందు నిశ్చయముగ స్థిరపడుచుండిరి. (అనగా నెల్లప్పుడు జననమరణసంబంధముచే నరక, తిర్యగ్గాదియొనలయించే తిరుగుచుండిరి యర్థము.)

॥౩॥

శంకరానందీయము : — ఇట్లు జ్ఞానమనాయానసాధ్యమనియు, అవ్యయఫలజనకమనియుచెప్పి నిశ్శేషముగ సుంసారదుఃఖిద్వాంతవిధ్వంసనకారణమైన జ్ఞానము సూక్ష్మదువలె నప్రయాసాలభ్యమైయున్నను ముక్తి మార్గమును వదలి, కామనచే కర్మోపాసనయందు ప్రవృత్తులైన పురుషులను జూచి దుఃఖించువాడు వలె, దయచే నీవిషయమును “అశ్రద్ధధానాః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

పూర్వమునందు చెప్పబడిన గుణత్రయవిశిష్టమై “ధర్మస్య-ధ్రియస్తే అనేనేతి ధర్మః” అజ్ఞానముచే జననమరణప్రవాహమునందు వడు పురుషులు దీనిచే ధరింపబడుదురు. గాన జ్ఞానము ధర్మమనబడును. మోక్షకహేతువగునట్టి జ్ఞానముయొక్క స్వరూపమునందును, తత్ఫలమునందును, (మోక్షము నందును) శ్రద్ధలేనివారైన (శ్రద్ధ యనగకృతిహేతువు. ఫలప్రాప్త్యవసానమునగు ఆస్థావిశేషము. అట్టి ఆస్థాభూమ్యలైన) దుర్విదగులగు పురుషులు దుష్కర్మచే మోక్షమునందును, మోక్షసాధనమగు జ్ఞానమునందును శ్రద్ధాభక్తి ప్రయత్నములు లేనివారై, ఆనందైకరసము, హస్తగతమునగు మోక్షమనెడి ఫలమును విడచి మృత్యుభూయిష్టము, నానాయోనులయందు, నరకములయందు మాటిమాటికి పతనస్వరూపమునగు సుంసారమార్గము నందే యుండెదరు. మాటి మాటికి పుట్టెగరు. మరణించెదరు. అహంః ఎంతకష్టము. అపారదుఃఖికారణము దొర్విదగ్ధము.

ఈచెప్పుటచే మహర్షివిశిష్టమైన యాత్మజ్ఞాన రూపమగు ధర్మమునందే యుండు శ్రద్ధకలవారలై, విష్ణుకలవారలై ప్రయత్నమును చేయుదురో అట్టివారు ముక్తులగుదురని సూచింపబడెను.

॥౩॥

గీ॥ మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా ।

మత్స్థాని సర్వభూతాని న చాహం తేష్వస్థితః ॥

॥౪॥

పద విభాగము: — మయా- తతం- ఇదం- సర్వం-జగత్ - అవ్యక్తమూర్తినా- మత్స్థాని-
సర్వభూతాని- న- చ- అహం- తేషు- అవస్థితః ॥

॥౪॥

ప్రతిపదార్థము: — అవ్యక్తమూర్తినా=వ్యక్తము కాని స్వరూపముకల; మయా=నానందిం
మైన పరభావముచే; ఇదం=ఈ; సర్వం=నిఖిలమైన; జగత్=జగత్తు; తతం=వ్యాప్తమైనది; సర్వభూతాని=
బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతమైన నిఖిలభూతములు; మత్స్థాని=అవ్యక్తమూర్తి నగునాయం దున్నవి. అహం చ=
నేనైతే; తేషు=ఆభూతములయందు; నావస్థితః=లేను

॥౪॥

కాంకరభాష్యమ్ : —

స్తుత్యాఽర్జున మభిముఖీకృత్యాహ — మయా మమ యః పరో భావ స్తేన తతం
వ్యాప్తం సర్వ మిదం జగ దవ్యక్తమూర్తినా నవ్యక్తమూర్తిః స్వరూపం యస్య మమ సోహ
మవ్యక్తమూర్తిస్తేన మయావ్యక్తమూర్తినా కరణాగోచరస్వరూపే జేత్సగః । తస్మిన్మయ్య
వ్యక్తమూర్తౌ స్థితాని మత్స్థాని సర్వభూతాని బ్రహ్మాదీన్స్తమృతపర్యవ్రాంతాని । న హి నిరాత్మకం

కాంకరభాష్యకవ్యబోధిని : —

ఇతరమునునిందించుటచేతను, జ్ఞాననివృత్తునుస్తుతించుటచేతను, యర్జునుని యభిముఖముగ
జేసుకొని చెప్పు మొదలిడెను. కరణములకు గోచరముకాని స్వరూపము కల నాయొక్క
పరభావముచే నీనిఖిలజగత్తు వ్యాప్తమైనది. బ్రహ్మాదిస్తంభ (త్పణ) పర్యంతనిఖిలభూతములు
కరణాగోచరముగు నాపరభావమునం దున్నవి. భూతములు పరమేశ్వరునియం దున్నవో

— ♦ ౯వ అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦ —

మ దుష్టా ద న స ర స్వ తీ య ము — ఇట్లు చెప్పదగినదిగా ప్రతిజ్ఞాతమైన జ్ఞానమును విధివిషే
ధద్వారమున స్తుతించి, దానిచే నభిముఖుడైనయర్జునునిగూర్చి “మయా తత” మ్మనురెండుశ్లోకములచే జెప్పు
చుండెను. భూతభౌతికము, తత్కారణము నగు నిఖిలదృశ్యప్రపంచము మద్విషయికజ్ఞానకల్పితము. అది
ప్రాణము, పరమార్థసద్రూపము, స్ఫురణరూపము నగు నాచే, రజజుండముచే రజ్జుజ్ఞానకల్పితమగు సర్వ
దారవలె వ్యాప్తము. వాసుదేవుడవగు పరిచ్ఛిన్నుడవైననీచేనెట్లీనిఖిలజగత్తువ్యాప్తమైనది ప్రత్యక్షవిరోధము
కాదా; యని శంకింపజనదు. సర్వేంద్రియాగోచరమైన, స్వప్రకాశాద్వయచైతన్య సదానందమూర్తి నాకు
కలదు. అది స్వరూపముచే నీనిఖిలజగత్తు వ్యాప్తమైనది. ఈదృశ్యమగు వాసుదేవదేహముచే వ్యాప్తముకాదు
కాన “ప్రత్యక్షవిరోధము సంభవింపదు. కనుకనే, సద్రూపముచే నాయందుండినిజంగమస్తావరాత్మకమగు నిఖి
లప్రపంచము స్ఫురణకలదిగా కనుపించుచున్నది. పరమార్థకః సేనాకల్పితము లగు భూతములకును, అకల్పి
తుడ నగు నాకును సంబంధము సంభవింపనందున, సేనాకల్పితభూతములయందు లేనివాడను. (కనుకనే
భగవద్భాష్యకారులచే. “యత్ర యదధ్యస్తం తత్కృతేన గుణేన దోషేణ వా అణుమాత్రేణాపి స న
సంబధ్యతే” దేనియం దేదధ్యస్తమో యధ్యస్తకృతమైన గుణముచేగాని, దోషమాత్రముచేగాని యణుమాత్ర
మైనను ఆయధిష్ఠానమునకు సంబంధ ముండదని చెప్పబడెను.

॥౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :-

కించి ద్భూతం వ్యవహారా యావత్పతేజతో నాత్మస్థాని మయాఽఽత్మనాఽఽత్మవత్త్వేన స్థితాన్యతో నాయ స్థితా నీ త్మ్యవ్యతే తేషాం భూతానా మహ మేవాత్మే త్యత స్తేమ స్థిత ఇతి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :-

పరమేశ్వరునకు, భూతములకు నాధాన్యభావము పొందించుటచే భేదమే పొందించునని శంకింపజనదు. నిరాత్మక మగు నేభూతముగూడ వ్యవహారముకొఱకు ననుర్థముకాదు. కాన నాదే (అత్మస్వరూపముచే) నిఖిలభూతము లాత్మవంతములై యున్నవి. అందువలన

శంకరానందీయము :- ఇట్లు జ్ఞానమునకు సర్వోత్తమత్వమును, సులభత్వమును, దుర్బలభవ్యత్వమును జెప్పి “పర సత్సాత్త్వ భావోన్యః” యస్యాంతస్థాని భూతాని యే న సర్వమిదం తత” మ్మనుదానికేత పూర్వమునందు చెప్పినదానినే యిప్పుడు పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును, జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును “మయా” యను శ్లోకముచేతను, సుత్తరశ్లోకపూర్వముచేతను చెప్పుచుండెను. ఏప్రమాణముచేతనుగూడ తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది నాస్వరూపము. “తం త్వేవనిషద” మ్మను కృతివలన బ్రహ్మముపనిషద్బోధ్యమని చెప్పబడుచుండగా నేప్రమాణముచేతను తెలియబడనిది నాస్వరూపమని చెప్పుట యనంగతము కాదా! యని శంకింప వీలులేదు. పరమాత్మ కృతి కగోచరు డగుటచేత, పరమాత్మబోధకత్వము కృతికి సంభవింపదు. “అస్థూల” మిత్యాదికృతిచే సర్వదృశ్యనిషేధమును జేసి తన్నిషేధానిషయము, సర్వదృశ్యవిలక్షణము బ్రహ్మమని కృతి బోధించుచున్నది. ఇంతియేగాని, కృతి సాక్షాత్తుగా నిది బ్రహ్మమని బోధించుటలేదు. “సత్యం జ్ఞానం. ఆనందో బ్రహ్మ” ఇత్యాదికృతులు సాక్షాత్తుగా సత్యాదిస్వరూపము బ్రహ్మమని బోధించుచున్నవనగూడదు. ఆకృతులు బ్రహ్మకు ససర్వైలక్షణ్యప్రతిపాదనపరము లగుటవలన కారణవిశిష్ట మగు, సమృతజడదుఃఖాత్మకముగ జగత్తు ప్రత్యక్షమగుటవలన బ్రహ్మమునకు నట్టి జగదైవలక్షణ్యము అర్థాత్తు నిద్దము. అట్టి జగదైవలక్షణ్యమునే బ్రహ్మము నకుపదేశించుటకు “సత్యం జ్ఞానం. ఆనందో బ్రహ్మ” యని చెప్పబడినది. కాని సాక్షాత్తు ఇది బ్రహ్మమని యుపదేశించుటలేదు. కృతి వాగ్దావమగుటవలన యట్టి వాగ్విప్రతిక బ్రహ్మ మనిషయ మగుటవలన కృతిబోధ్యత్వము బ్రహ్మమునకు లేదు. కనుకనే బ్రహ్మము సర్వప్రమాణాగోచరము అని చెప్పబడెను. అట్టి నిర్విశేష మగుబ్రహ్మముచే నీవిఖలజగత్తు వ్యాప్తము. రూపవత్తులు, జడములు నగుసర్వదృశ్యములు సూర్యాఽలోకవ్యాప్తమైన చక్షురింద్రియగ్రాహ్యము లగుచున్నవి. సూర్యాఽలోకావ్యాప్తమైన చక్షుర్గ్రాహ్యములు కావు. అట్లే చిదేకస్వరూపముచే బహిఃస్వ్యాప్తమైనచై నిఖిలజగత్తు సర్వకరణవ్యవహారయోగ్య మగుచున్నది. ఇంతియేకాని, చిదేకరసముచే సవ్యాప్తమగునది స్వతః నిరాత్మకమగుటవలనను యచ్రకాశమగుటచేతను, కరణవ్యవహారయోగ్యము కాదు. “తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి” యను ప్రతిగూడ నీవిషయమున ప్రమాణము. కాన నీవిఖలజగత్తు నాచేత సంకటవ్యాప్తమై ప్రకాశింపబడుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుటచే సర్వజగత్ప్రకాశక మేదియో, యదియే బ్రహ్మమని జ్ఞానముపదేశింపబడెను.

మతీయు నవ్యక్తమహదహంకారాస్థానంత మగుజంగమస్థానరాత్మకమైన నిఖిలభూతములు, అవ్యక్తమూర్తి యగుకాయందే యున్నవి. ఉదకమునందు తరంగములు, బుడగలు మొదలగునవి జలరతచేత సత్తావంతములై, జలమునం దెల్లున్నవో, నగరనివాసులు దర్పణసత్తచేత, సత్తావంతులై, దర్పణమునం

శాంకరభాష్యమ్ :—

మూఢబుద్ధినా మవభాసతేఽతో బ⁰వీమి న చాహం తేమ భూతే ష్వవస్థితో మూర్తవ త్సంశ్లే
షాభావేనా²కాశస్యా వ్యంతరతమో హ్యహమ్ । న హ్యనన్తర్గి వస్తు క్వచి దాధేయభావే
నావస్థితం భవతి ॥

1౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

“మత్థాని, మయిస్థి తాని” అని చెప్పబడుచున్నవి. కాని యాధారాధేయభావము ననుసరించి
“మత్థాని” అని చెప్పబడలేదు. (కాన పూర్వోక్తాశంక కవికాశములేదు) ఆ భూతమునకు
నేనే యాత్మను కాన మూఢబుద్ధులుకల వారలకు నాయందు భూతము లున్నవని భాసించు

దెట్లుండిరో యట్లే సర్వభూతములు నాసత్తచేత సత్తనుపొంది నాయందున్నవి. ఈవిషయమునే “నదా
యతనాః సత్పృతిష్ఠాః” యను శ్లోతి బోధించుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుటచే సర్వభూతాధార మేదియో
యదియే బ్రహ్మ మని జ్ఞాన ముపదేశింపబడెను. “పర స్తస్మా త్తు భావో²న్యోవ్యక్తో²వ్యక్తా
త్సనాతనః” అనుస్థలమునం దవ్యక్తముకంటె పరమాత్మ యుక్త్యుష్ట డనియు, సవ్యక్తము నికృష్టమనియు
చెప్పబడెను. దానినే తిరిగి స్పష్టపఱచుటకు కార్యముచోగూడ సవ్యక్తము వ్యాప్తమగుటచేతను, నాదేవు
మగుటచేతను నికృష్టమనియు, పరమాత్మ వ్యాపకమగుటచేతను, నాధారమగుటచేతను యుక్త్యుష్ట
మనియు చూచి యిప్పుడు ఇట్లు వ్యాప్యవ్యాపకభావముచేతను, నాధారాధేయభావముచేతను భేద మంగీ
కృతమగుచో భేదమునకు యధార్థత్వము, భేదదర్శులగు ముముక్షువులకు మోక్షభావము, అన్వేషకశ్చుతి
విరోధము వాటిల్లును. అట్టిదానిని పరిహరించుటకు “అధాత ఆదేశో నేతి నేతి । న నన్నాసన్నసదసత్”
ఇత్యాదిశ్లోతిప్రసిద్ధమైన సర్వదృశ్యనిషేధమును బ్రహ్మ కద్వితీయత్వసిద్ధికై “నచాహ” మ్ముచుదానిచే
జెప్పుచుండెను.

ఇది చకార మవధారణార్థకము. అవ్యక్తాదిస్థూలాంతము, బ్రహ్మాదిస్తంభసర్వంతమునగు భూతముల
యందు, కూటస్తము, అనంగము, చిద్రూపమునగు పరమాత్మనగు నేను లోపలపరివేశించిగాని, ఆత్మస్వ
రూపముచేగాని, వ్యాపకత్వముచేగాని, గృహమునందు వాయువువలెగాని, విలమునందు, సర్పమువలెగాని,
అనుఃపిండమునందు అగ్నివలెగాని వికారివలెగాని, యుండుటలేదు. వికారులగు వాయుగ్నాదులు,
గృహాయఃపిండాదులయందు పరివేశించుట వ్యాపించియుండుట, యుపపన్నమే. అవికారి, నిరవయవము,
అనంగము, అక్రియము, పరిపూర్ణము నగు నాకు యాకాశమునకువలె పరివేశ ముపపన్నముకాదు. ఎట్లు
ఘనాకాశ ముచోట, ఆకాశమునకు ఘటమునందు ప్రవేశించి స్థితి యుపపన్నమగుచున్నదో, యట్లే నీకు
గూడ (పరమాత్మకు) భూతములయందు పరివేశించి యుండుట యెందు కుపపన్నముకాదని ప్రశ్నింపజనదు.
నిరవయవమునకు చలనముసంభవింపదుగాన, ఆకాశమునకుకూడఘనాంతర పరివేశకల్పనభ్రమయే యగును.
“తత్స్పృష్ట్యా తదేవానుపాగ్వికత్” ఇత్యాదిశ్లోతులు బ్రహ్మమునకు భూతములయందు పరివేశమును బోధిం
చుచున్నవని శంకింపజనదు. అది ఆభాసవిషయమగుటవలన బ్రహ్మవిషయము గానేరదు “నిష్కలం
నిష్క్రియం” “అనంగో న హి సజ్యతే । ఆకాశవత్సర్వగతః” “పూర్ణమదః” ఇత్యాది శ్లోతులు బ్రహ్మకు
నిరవయత్వ, నిష్క్రియ, త్వానంగత్వ, పూర్ణత్వములను బోధించుటవలన పరివేశక్రియకాని, వ్యాపనక్రియ
కాని, సంయోగముకాని, సుఖి యేయితనంబంధముగాని బ్రహ్మకు కలదని యూహించుటకు శక్యము
కానందున “భూతములయందు పరివేశించి నేను లేను” అని చెప్పుట సమంజసమే.

1౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

చున్నది. కనుక 'నచాహంతేష్వన్యథాః' అని చెప్పుట నమంజనము. అనగా మూర్ఖత్వమును లకువలె సంశ్లేషము లేకపోవుటచే నాకాశమునకుగూడ సంతరితముడనగు నేను అభూతములయందు దాధేయభావమును పొంది యుండుటలేదు. అనన్యగ్నియగు ఏవస్తువుగూడ నెచటను నాధేయభావముతోనుండదు.

॥౪॥

వీ ల కం రీ య ము :— పై విధముగ జ్ఞానమును పుతించి, యచ్చునుని వక్తవ్యాప్తమునందలిముఖునిగ జేసి, చెప్పదగు విషయము నీశోకముమొదలు చెప్పుచుండును. "మయా తత మిదం సర్వం" బంగ రుచే గుండలాదికమువలె నుపాదానమునగుట నాచే నీసర్వజగత్తు వ్యాప్తమైనది.

ఇది జెప్పిన ఈవిషయము. "అహం సర్వస్య జగతః" ప్రభవః పరియన్తధా" అని పూర్వము నందే చెప్పబడెను. కాన "రాజవిద్యా రాజగుహ్యం" అని యిది పుతించుట వక్తవ్యశేషము లేదు కాన వ్యర్థమే యగు నని శంకింపదగదు. ఏమనః. "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" యేన జాతాని జీవన్తి. యత్ప్రయన్త్యభినంవిశన్తి. తద్విజ్ఞానస్య తద్భూతీ" అని శ్రుతి. జ్ఞేయబ్రహ్మకు జగజ్జన్మాదిహేతుత్వమును లక్షణముగా జెప్పి, అబ్రహ్మయ్యై యనుసరణమును అన్నాదిశబ్దవ్యతిరేకతయందు "అన్నాద్వేన బ్రహ్మమాని భూతాని జాయంతే" అను మొదలగు శ్రుతిచే జూపెను. "అనందాద్వేన బ్రహ్మమాని భూతాని జాయంతే" అనునది ఆలక్షణమునకు నిరాయకవాక్యము. "నైషా భారవీ వారుజీ విద్యా" అనువాక్య మీవిషయమునందే పర్యవసితము. అస్తే యీగీతలయందుగూడ సప్తమాధ్యాయమున "భూమి రాపోఽనలో వాయుః" అను మొదలగువానిచే సర్వభూతాత్మకు డగు విరాట్టునకు జగజ్జన్మాదిహేతుత్వము బ్రదర్శించి, యనంతరము "అహం సర్వస్య జగతః ప్రభవః పరియన్తధా" అనుదానిచే మాయాశబ్దబ్రహ్మమునందుగూడ యాజగజ్జన్మాదిహేతుత్వము బ్రదర్శించి, పరబ్రహ్మ ప్రకృతిపక్షాత్కార్యమునకే స్థూలార్చస్థితీన్యాచుమకే బ్రహ్మగత్యుండే యాజగజ్జన్మాదిహేతుత్వమును జూపుచుండే నని రాజవిద్యేత్వాదిపుత్ర ననుసరించి పోచుచున్నది. లోకమున యెవడు సూక్ష్మము, దుర్లభము నగు నరుంధతి నొక జిజ్ఞాసువునకు జూపదలచి, పృథమమున యాయరుంధతికి సమీపమున నున్న యొకస్థూలనక్షత్రమును జూపి, యనంతరము దానికి దగరగ నున్న యరుంధతిని జూపును. అట్లు జూపిన తెలిసికొనువాడును సూక్ష్మమగు నరుంధతిని దెలిసికొనగలుగును. అట్లే జ్ఞానకారణపరిపక్వత్వ ద్వారమున గార్యకారణస్వరూపముకాని శుద్ధబ్రహ్మము దెలిసికొనును. కనుకనే భాష్యకారులు "మయా తత మిదం సర్వం" అను స్థలమున "మయా మమ యః పరో భావ స్తేన తతం" (సోపాధికుడ నగు నాకు సర్వజగద్వాప్తి సంభవము గాదు కాన నాసంబంధమగు పదభావముచే (పరమావంశముచే నీసర్వజగత్తు) అని వ్యాఖ్యానించిరి. "అహం సర్వస్య జగతః ప్రభవః" అను స్థలమున "అహం=నాసంబంధమగు పరభావము సర్వజగత్తునకు కారణము" అని యర్థము. కాదు. కారణ మేమనః. మాయాశబ్దబ్రహ్మమునకే యట్టి కారణస్వమువపన్నమగుట పై విధముగ సర్థము జెప్పవలసినది. "అనందాద్వేన" అను శ్రుతిచొప్పున జగదుపాదానస్యము పరమానందమునకే యుపపన్నము. తదీయసత్తాస్ఫూర్తులచే నీజగము వ్యాప్తము. కాన సజ్జీ పరమానందరూపమగు పరభావముచే నీసర్వజగము వ్యాప్తము. కనుకనే "అవ్యక్తమూర్తినా" (మాయాశబ్దమగు కారణము బుద్ధి గ్రాహ్యమగుటవలన కారణగోచర మగును. శుద్ధబ్రహ్మము బుద్ధికి పరమగుట గారణగోచర మగును.) ఈయానందరూపపరభావము. భూతాకారముగ పరిణమింపనా? అను యాశంకపై జెప్పుచున్నాడు.

గీ॥ నచ మత్స్యాని భూతాని పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్ ।

భూతభృత్ న చ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః :

॥౨౩॥

ప ద వి భా గ మ్ము. — స. చ. మత్స్యాని. భూతాని. పశ్య. మే. యోగం. ఐశ్వరం. భూతభృత్. న. చ. భూతస్థః. మమ ఆత్మా. భూతభావనః ॥

॥౨౪॥

ప్రతి ప దా ర్థ ము. — భూతాని=బ్రహ్మాదిసంబంధపర్యంతనిఖిలభూతములు; సచ మత్స్యాని=నాయందు లేవు; మే=నాయొక్క; ఐశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన; యోగం=ఘటనను; (ఆత్మయాథాత్మ్యమును) పశ్య=చూడుము; భూతభృత్ భూతములనుభరించువాడనైనను; భూతస్థః=భూతములయందుండువాడను; సచ=కాను; మమ=నాయొక్క; ఆత్మా=స్వరూపము; భూతభావనః=భూతములను పుట్టించునది; లేక భూతములను వృద్ధిపొందించునది.

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అత ఏవానంసగ్గిత్వా న్మమ— స చ మత్స్యాని భూతాని బ్రహ్మాదీని పశ్య మే యోగం యుక్తిం ఘటనం మే మమైశ్వర మిశ్వర స్వేమ మైశ్వరం యోగ మాత్మనో యాథాత్మ్య మిత్యర్థః । తథా చ శ్రుతి రనంసగ్గిత్వా దనంగతాం దర్శయతి “అనంగో న హి సజ్జతే”.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నే ననంగినగుటవలననే బ్రహ్మాదినంబపర్యంతనిఖిలభూతములు నా యం దు లేవు. నాయొక్క యీశ్వరసంబంధమైన ఘటనను (యాథాత్మ్యమును) చూడుము. పరమాత్మ యనంసగ్గి యగుటవలన ననంగిత్వమును “అనంగో న హి సజ్జతే” అనుశ్రుతిబోధించుచున్నది “మత్స్యాని . . . పశ్యవస్థితః” ప్రత్యగానందరూప మగు నాయందు రజ్జువునందు స్రగ్గర్పదండధారాదులవలె సర్వభూతములు నున్నందున “నాయందున్న”వని మాత్రమే యుపచారముగ చెప్పబడుచున్నదిగాని, యధిష్ఠానాధ్యస్తములకు వాస్తవికసంబంధము లేదుగాన వాస్తవముగ నాయం దవి లేవు. మరియు బరమానందరూపమగు నేను పరికామిని గానించున యాభూతములయందు. ఘటాదులయందు పరికాములగు మృదాదులవలె, నుండుటయు లేదు.

॥౨౬॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— కనుకనే ఆకాశమునందుండిన సూర్యునియందుజలచలనాది కము కల్పితమైనట్లు నాయందు కల్పితములైన భూతములు పరమార్థముగ నాయందు లేవు. ఓయీయనా! నీవు ప్రాకృతమైన మనుష్యబుద్ధినివిడచి, మాయావియొక్కవలె నాయొక్క అఘటనఘటనాచాతుర్యరూపమైన ప్రభావమునుచూడుము. నేను దేవికిని యాధారమును కాను, దేవికిని యాధేయమును కాను. అయినను నేను సర్వభూతములయందును, నాయందు సర్వభూతములునుకలవు. అనునది గొప్ప మాయ. బ్రహ్మము సర్వకార్యములను ఉపాదానమగుటచే ధరించుచున్నది. పోషించుచున్నది. కాన “భూతభృత్” అని చెప్పబడుచున్నది, నిఖిలభూతములను కర్తృత్వముచే పుట్టించుచున్నది. కాన “భూతభావనః” అని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మము జగత్తున కభిన్ననిమిత్తోపాదాన మైనను నాయొక్క పరమార్థ స్వరూపభూత మగు, సచ్చిదానందఘనస్వరూపము, అద్వితీయస్వరూపమగుటవలన స్వప్నదృక్కు పరమార్థతః స్వకల్పితస్వప్నసంబంధి కానముల పరమార్థముగ భూతసంబంధి కాదు. “మమాత్మా అను

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఇతి । ఇదం చాఽఽశ్చర్య మన్య త్ప్రశ్న భూతభృ దసంగోఽపి నన్యూతాని బిభర్తి న చ భూత స్తో యథోక్తేన న్యాయేన దర్శితత్వా ద్భూతస్థత్వానుపపత్తేః । కథం పున రుచ్యతేఽసౌ మ మాత్మేతి, విభజ్య దేహాదినంఘాతం తస్మి న్నవాంకార మధ్యారోప్య । లోకబుద్ధిమనుసర న్యవ చితతి, మమాత్మేతి, న పున రాత్మన ఆత్మాఽన్య ఇతి లోకవ దజానన్ । తథా భూతభావనో భూతాని భావయ త్యుత్పాదయేతి వర్తయతీతి వా భూతభావనః ॥ ౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

మరియునా (యీశ్వర) సంబంధమైన యింకొకయాశ్చర్యకర విషయముగుఱాడ చూడుము. పరమాత్మ యనంగుడైనను భూతములను భరించుచున్నాడు. యథోక్తన్యాయముచే భూతస్థత్వానుపపత్తి ప్రదర్శిత మగుటవలన భూతస్థుడు కాదు. అట్లుగుచో “మ మాత్మా” (నాయొక్కయాత్మ) యని యెట్లు చెప్పబడె ననెదవా? విచారింప తనకంటె నాత్మ భిన్నముకాదు. మరిలోకమువలె యేగుగనటున “మమాత్మా” అని చెప్పు బడెను. నాయాత్మ భూతములను పుట్టించుచున్నది. లేక వృద్ధిపొందించుచున్నది. ॥౨౬॥

సలమున “రాహోశ్చరః” అనునట్లు షష్ఠి యని చూడ నగును. అనగా మదభిన్న మగుయాత్మ యని యర్థము. ॥౨౭॥

శంకరానందీయము :— అవిక్రియౌడపు, పూర్ణౌడపు నగుపరబ్రహ్మస్వరూపమైన నీకు భూతములయందు అవస్థితి, వ్యాప్తి లేకపోవుగాక, భూతములన్ననో నీయం దుండవచ్చునుకదా? అను శంకను “న చ మత్స్యాని” అనుదానిచే దొలిగించుచుండెను.

అవ్యక్తమూర్తి, చిదేకరసము, పరిపూర్ణము నగుబ్రహ్మమునందు అవ్యక్తముమొదలుకొని స్థూలము పరికులైన కార్యములతోగూడిన నిఖిలభూతములు సితములుకావు. అనగా భూతములయందు నేనెట్లు లేనో యట్లే పరమాత్మయం దేభూతములుగూడలేవని యర్థము. “సర్వభూతనివాసోఽసి” అను స్మృతి నీకు సర్వభూతాశ్రయత్వమును బోధించుచుండ “న చ మత్స్యాని భూతాని” అని చెప్పుట యెట్లు పొసగు ననిశంకింప జనదు. విష్కలము, నిాకారము, నిర్విశేషము. పరిపూర్ణము నగుబ్రహ్మమునందు భూతములు సంయోగసంబంధమున నున్నవా? సమవాయసంబంధముతోనున్నవా? లేక తాదాత్మ్య సంబంధముతోనున్నవా? మొదటి పక్షమున భూతములకు బ్రహ్మమునకు సంయోగము అంతటినా? లేక ఏకదేశము చేకరా? పరిచ్ఛిన్నములకు అపరిచ్ఛిన్నములకు సర్వఃసంయోగము సభవింపనందున ప్రధమ పక్షము సంభవింపదు. నిరవయవ మగుబ్రహ్మమునకు దేశకల్పనసంభవింపనందున భూతములకు, బ్రహ్మమునకు నేకదేశముచే సంయోగ మను రెండవపక్షము నిరస్తము. నిరవయవసావయములకు సంయోగము సంభవింపదని చెప్పుటచే పరమాణువునందు ద్వ్యణుకమునకువలె భూతములకు, బ్రహ్మమునకు సంయోగము సంభవించు ననుశంకయు తొలగింపబడెను. భూతములకు, బ్రహ్మమునకు అయ్యరసిద్ధిప్రమే లేమిం జేసి సమవాయము సిద్ధింపనందున భూతములకు, బ్రహ్మమునకు సమవాయసంబంధము కలదను రెండవ పక్షమపాస్తము. జడాజడములకు తాదాత్మ్యము సంభవింపనందున భూతములకు, బ్రహ్మమునకు తాదాత్మ్య సంబంధము కలదను మూడవపక్షము నిరస్తము. అట్లుగుచో బ్రహ్మమునకు, భూతములకు నేమి సంబంధము

ధము కలదనెదవా? అధ్యాససంబంధ మని చెప్పెదను. రజతము శుక్తి కయం దధ్యస్తము. అట్టి రజతము నామమాప్రమేకాని రజతమును వస్తువే లేదు. అట్లే బ్రహ్మమునందు నిఖిలప్రపంచ మధ్యస్తము కాన బ్రహ్మమునందు ప్రపంచము అను నామమాత్రమే కాని వస్తుతః ప్రపంచమనునది లేదు. కాన పరిపూర్ణము. నిర్విశేషము నగు పరబ్రహ్మమునందు భూతములు లేవు. బ్రహ్మమునందు భూతములే యున్నచో భూతకృతమైన పరిచ్ఛిత్తిచే పూర్ణత్వము బ్రహ్మమునకు సంభవింపకపోయెడిది. “పూర్ణ మదః పూర్ణ మిదం” అను శ్రుతి బ్రహ్మమునకు పూర్ణత్వమును బోధించుచున్నది. “త దేక ద్బ్రహ్మపూర్వ మనంతర మబాహ్యమ్” “ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” ఏక ఏవ హి రుద్రో ని ద్వితీయాయ తస్యః” ఇత్యాది శ్రుతిశబ్దములు బ్రహ్మ కద్వితీయత్వమును నియమముగ బోధించుచున్నవి. విష్ణులము, నిష్క్రియము, నిస్సంగము నిరంతరము నిశ్శయము నిర్విశేషము, పరిపూర్ణము నగు బ్రహ్మమునందు “నేహ నానాస్తి కించన” ఇత్యాదిశ్రుతిచే ప్రామాణిక మగు ప్రపంచాభావము ప్రతిపాదితము కాన, నాకు పారిమార్గ కము. అపాకృతము నగుయీశ్వరసంబంధమైన యోగము ఉగినది. జ్ఞానముచే పొందదగినది గాన యోగ మనబడును. అది స్వస్వరూపము, సద్వనము, చిత్తనము, ఆనందపునము. అద్వితీయము, అద్దానిని “ఇద మేవాహం” అని నీస్వరూపముచే చూడుము. “ఈనిఖిలజగత్తు సద్రూపము, బ్రహ్మమే కేచు” అని స్వస్వరూపమును బ్రహ్మముగ తెలిసికొనుము. అని “పశ్య మే యోగ మైశ్వరం” అను ద్వితీయ పాదమున కర్తము.

“నేతి నేతి” అనుదానిచే సర్వదృశ్యనిషేధము చేయబడుచుండ తన్నిషేధావధిగ జగదభావమే మిగులును మరేమియు లేదు కదా! ఏమియున్నదని “ఇది బ్రహ్మస్వరూపమే. ‘నేను బ్రహ్మస్వరూపమే’ అను విజ్ఞాన మెట్లు పొసగుననెదవా? సత్యము, ఇది ప్రపంచాభావమే ప్రతీయమానమగుచున్నది. అయినను దృశ్యప్రపంచము దేనిచే భాస్యమానమో, దేని స్వరూపముచే దేనియందున్నదో, అట్టి ప్రపంచాభావము గూడ దానిచే భాస్యమానమై తత్స్వరూపముచే దానియందే యున్నది. మరియొక విధమున లేదు. అందు వలన జగద్దభావములకు స్వరూపభూతము, ఉదాత్తభావము తదధిష్ఠానము, నిర్విశేషము, నిర్వికల్పము యేదో, అదియే బ్రహ్మము అని సూక్ష్మబుద్ధికల యుక్తి కుశలలచే తెలియనగును ఇట్టి బ్రహ్మస్వరూపము స్వావరోక్షము. తన యారోగ్యమునకె తనచేతనే తెలిసికొనదగినది. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు “న చ మత్స్థాని భూతాని” అని తనయందు దారోపింపనిఖిలభూతజాతమును నిషేధించి “పశ్య మే యోగ మైశ్వరం” అని తనను మిగిల్చెను. సర్వదృశ్యనిషేధావధిభూతము. సర్వదృశ్యాభావావధానము నగు పరబ్రహ్మమును శుద్ధమైన యంతఃకరణముకల ముముక్షువులు తమస్వరూపముగ తెలిసికొనుదురుగాక. ఈచెప్పుటచే సర్వదృశ్యనిషేధావధిలక్షణము, స్వాధిష్ఠానము, నిర్విశేషము, ప్రక్షాంతకరము నగు యేపరబ్రహ్మము కలదో నేనాపరబ్రహ్మస్వరూపము. అని తెలిసికొనుటయే విజ్ఞానమని సూచింపబడెను.

“సోమేమః సర్వాః ప్రజాః సదాయతనా స్సర్వప్రీతిషితాః” అను శ్రుతియు, “సర్వమాతనివా పోసి” అను స్మృతియు బ్రహ్మకు సర్వమాతాధారత్వమును బోధించుచుండ “నచ మత్స్థాని భూతాని” అని ఎట్లు చెప్పబడెనని శంకింపజనదు. నాకు తర్వభూతాశ్రయత్వము కలదు కాని యది పారమార్థికము కాదు. మరేమన మాయావిలసనము నాశ్రయించి లోకదృష్టిచే నట్లు జెప్పబడెను. దానిని నేనుకూడ యంగీకరించెద నని “భూతభృత్” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. అచ్చునుడు స్వయముగ “ఇతడే సాక్షాత్తు పరమేశ్వరు” యని నాయందీశ్వరత్వబుద్ధి కలవాడగుటవలన “నేను ఆత్మను” అని చెప్పినచో నాదేహమునందే పర

మాత్మబుద్ధిని చేయు నని యూహించి, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఆత్మశబ్దార్థమును స్వదేహముకంటె పేరుగ
 “మమాత్మా” అని నిర్దేశించెను. ఈయాత్మ “నన్మాత్మో నిత్యశ్చుద్ధా బుద్ధ స్సత్వో ముక్తో నిరంజనో విభు
 రద్యయానందః పః ప్రత్యగేకరసః” ఇత్యాది శుభ్రత్వము, యీశ్వరత్వాభిమానము కల నాయొక్క
 యాత్మ. అది అవ్యక్తమూర్తి, ప్రత్యక్షస్వరూపము, భూతభావనము. అనగా ఆకాశము మొదలుకొని పృథివీ
 పర్యంతమునగు స్వకార్యసహిత నిఖిలభూతములను స్వస్వచ్ఛేదన, స్వప్రకాశచేదన సతావంతములుగ ప్రకా
 శవంతములుగ చేయుచున్నది. కాన “భూతభావనః” అని యనిపించుకొనుచున్నది. తనయం దారోపితమైన
 భూతములను స్వస్వచ్ఛేదన స్వమాతృములుగ ధరించుచున్నది కాన “భూతభృత్” అని చెప్పబడును. భూత
 ములయం దాత్మ స్వరూపముచేగాని. అభిమానముచేగాని యుండనిదికాన “న తు భూతః” అని చెప్పబ
 డుచున్నది. ఆత్మ భూతములయందే యున్నచో “విశేషణనాశా ద్విశిష్టస్యాపి నాశః” విశేషణము నశించిన
 విశిష్టముగూడ నశించునను న్యాయమున విశేషణములగు భూతములు నశించిన తద్విశిష్టముగు యాత్మకుగూడ
 నాశము ప్రార్థింపవలసివచ్చును. మరియు భూతములయందుండు కర్మత్వభోక్తృత్వాదికముగూడ యాత్మకు
 ప్రార్థింపవలసివచ్చును. అను శంకపై “న చ భూతస్తః” అని చెప్పబడెను. ఆత్మకు బూతస్థత్వము లేనిచో
 భూతములచే నాత్మ పరిచ్ఛిన్నము కావలసివచ్చు నని శంకింపజనదు. ఆకాశమునందు నీలిమవలె నాయందు
 జగత్తు కిల్పితముగుటవలన భూతములకు స్వతః సత్త్వలేనందున నవి పరిచ్ఛేదకములే కానందున వాటిచే
 యాత్మ పరిచ్ఛిన్నము కావలసివచ్చునను శంకయే సంభవింపదు. లేదా, అధిష్ఠానముకంటె పేరుగ భూతము
 లకు స్వరూపమే లేనందున స్వమాతృమగు భూతములయందు తిరిగి యుండగనినదని యెఱుఁగును చెప్ప
 బడదని “న చ భూతస్తః” అను దానిచే జెప్పెను. ఈ చెప్పుటచే మరుప్రదేశమునందు జలమువలె, ఆకా
 శమునందు నైల్యమువలె, నాయందు నిఖిలభూతము లున్నవి. నేను భూతములయందు లేను. అని యర్థము
 వర్ణననీతము.

॥౫॥

నీ ల క ం రీ య ము :— పై విధముగ నంగీకరింపబడిన జగద్వివర్తాద్విష్టానత్వముగూడ పరమానంద
 రూపమగు నాపరభావమునకు లేదని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— “అన్యః ప్రైవతేంద్రజాలన్య యదుపా
 దాన కారణమ్. అజ్ఞానం త దుపాక్రిత్య బ్రహ్మకారణ ముచ్యతే॥” (ఈపరిదృశ్యమానమగు ప్రైవతరూప
 జగదింద్రజాలమున కేయజ్ఞాన ముపాదానకారణముగ జెప్పబడుచున్నదో, అట్టి యజ్ఞానము నాక్రయించి
 పరబ్రహ్మము కారణముగ జెప్పబడుచున్నది.) అను వార్తికవాక్యానుసార మజ్ఞానమే జగత్కారణము.
 అది తుచ్ఛము. (శశివిషాజతుల్యము) నేను (బ్రహ్మ) అనంగుడను. ఆకారణముచే దుచ్ఛతరము, అజ్ఞాన
 కార్యమునగు భూతసంఘముతో ననంగుడ నగు నాకు అనిర్వచనీయమైన యాధారాదేయభావము గూడ
 లేదు. ఆవృతమైన రజ్జ్వాదికము అనిర్వచనీయమైన సర్వాదికముతో సంబంధించుచున్నది. ఇక నేనన్ననో
 సాక్షి నగుటచే సర్వదా యనావృతదనై భూతసంబంధభూన్ముడను. కనుక నీభూతములు నాయందుండుట
 లేదని జెప్పబడెను.

సాక్షిస్వరూపుడవు. బరబ్రహ్మస్వరూపుడవునగునీకుబ్రతిచియందువలె, భూతసంబంధానుభవముండు
 టవలన, “భూ-ములు నాయందు లేవు” అనుట యెట్లు పొసగునను యాశంకపై జెప్పుచున్నాడు. “సత్య
 మే యోగ మైశ్వరం” మాయావిని. ఈశ్వరుడను నగు నాచే. గగనమునందు గంధర్వనగరమువలె భూత
 ములతో నాదియగు నిర్మింపబడిన యోగమును జూడుము. కనుకనే కారణశరీరుడనగు నాయాత్మరూపమైనప్రకృ
 త్యగానందము “భూతభృత్ న్న చ భూతస్తః” భూతభృతై నను భూతములయందు లేదు. (ఇట చకార

॥ యథాఽఽకాశస్థితో నిత్యం వాయు స్సర్వత్రగో మహాన్ ।

తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్యానీ త్యుపధార సు ॥

॥౬॥

ప ద వి భా గ ము: — యథా. ఆకాశస్థి: . నిత్యం. వాయు: . సర్వత్రగ: . మహాన్. తథా. సర్వాణి. భూతాని. మత్స్యాని. ఇతి. ఉపధార సు ॥

॥౬॥

పృ తి ప దా ర్థ ము: — యథా=ఎట్లు; ఆకాశస్థి=ఆకాశమునందున్న. మహాన్=గొప్పదయిన వాయు:=వాయువు; సర్వత్రగ:=అంతట వెళ్ళుచున్నదో; తథా=అట్లే; సర్వాణి=సమస్తమైన; భూతాని=భూతములు; మత్స్యాని=నాయందున్నవాటినిగ; ఉపధారయ=తెలికొనుము.

॥౬॥

శాంకరభాష్యమ్: —

యథోక్తేన శ్లోకద్వయేనోక్తౌ యథా దృష్టాంతే నోపపాదయన్నాహ— యథా లోక ఆకాశస్థిత ఆకాశే స్థితో నిత్యం సదా వాయు స్సర్వత్ర గచ్ఛతీతి సర్వత్రగో మహాన్ పరిమాణత స్తథాఽఽకాశవి త్సర్వగతే మయ్యుపక్లేషే జ్ఞేవ స్థితా నీత్యేవ ముపధారయ జానీహి ॥

॥౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

“యథా తత మిదం” ఇత్యాదిశ్లోకద్వయముచే నృప్తినిశ్చయసంహారముల కసంగాత్మాధార త్వము చెప్పబడెను. దానినే దృష్టాంతసగదర్శనపూర్వకముగ “యథా” అను శ్లోకముచే

మవ్యర్థమునందు ప్రయుక్తమై యభిన్నకృమముగూడ కలది) ఆ కాశముగంధరవనగరదారియైనను, తదాకార ముగ బరిణమించదుగాన దానియందుండదు. ఇట్టిదైనను బరమానందరూపమగు నాయాత్మ. “భూతభా వనః” భూతాభివృద్ధికరము. “ఏతన్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీచన్తి । కోహ్యేవా న్యాన్ కః ప్రాప్యాత్ । యదేష ఆకాశ అనందో న స్యాత్” (అవ్యాకృతాకాశమునందు స్వాధిష్ఠాన భూతమగు యానంద మనుస్మాతమై లేకున్నచో నెవడును ప్రాప్తాపానక్రియను చేయుచుండును. కారణ గతమైన జాడ్యము కార్యమునందుగూడ గలుగును. ఆకాశము అనందానుబంధముగలదగుచో కారణముచేరన మగుట గార్యముగూడ చేతనము కలదగునని శుభ్రత్యర్థము.) బృహదారణ్యకమునందు గూడ. “యదూర్ధ్వంగాగ్ని దివోయదావాక్ పృథివ్యా యదంతరా ద్యావా పృథివీ ఇమే । యద్భూతం చ భవచ్ఛ భవిష్యచ్ఛ్రేత్యాచక్షో ఆకాశ ఏత దోకం చ ప్రోతం చ” అని మాయావియందు సర్వజగత్తునకు ఓకశ్రోత్యము జెప్పి. “కస్మిన్ముఖ ల్యాకాశ ఓకశ్చ ప్రోతశ్చ” (దేవియం దాకాశము ఓతము, ప్రోతమునగుచున్నది? అను ప్రశ్నమునకు సమా దానముగ “ఏతస్మిన్ఖల్యక్షం గార్గి! ఆకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” అని యస్థూలాది లక్షణమగు అక్షరబ్రహ్మము ఆకాశాధారముగ జెప్పబడెను. కనుక నిట “మమాత్మా భూతభావనః” యని జెప్పుట సమంజసమే. ॥౭॥

— ♦ ౯వ అధ్యాయము ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము: — అసంశ్లిష్టము లగువాటికిగూడ ఆధారాధేయభావము కలదని దృష్టాంతపురస్కరముగ “యథాఽఽకాశస్థితః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

అసంగస్వభావము కల యాకాశమునందు నిత్యము ఉత్పత్తినిస్థితిలయకాలములయందుండి సర్వదా చలనస్వభావముగల వాయువు తిరుగుచున్నది. కనుకనే సర్వత్ర నడుచునట్లే పరిమాణముబట్టి మహత్తమమైనది. ఇట్టిదైనను యెప్పుడును ఆకాశముతో సంశ్లిష్టమై ఎట్లు పొందదో అట్లే అసంగతస్వభావ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

జెప్పుచుండెను. లోకమునం దెట్లు గొప్పదగు వాయువు సర్వదా యంతటను నడుచుచున్నదో యటులే ఆ శాంకరమువలె సర్వవ్యాపకమైన నాయందును యసంశ్లేషముచేతనే నిఖిలభూతము లున్నవని తెలిసికొనుము.

॥౬॥

మగునాయందు సంశ్లేషము విడచియే ఆకాశము మొదలుకొని యగునిఖిలభూతములు సర్వత్రగములు, స్థితులు అని విచారించి విశ్వయించుము.

॥౭॥

శంకరానందీయము :— గొప్పవగు (మహత్పరిమాణముకల) ఆకాశాదిభూతములకు, తత్కార్యము లగుచౌతికములకు, నీయందు స్థితి యెట్లు సంభవించు నను శంకసు తొలగించుటకు “స దివో జ్ఞాయా సంతరిజై జ్ఞాయాః” “ఏతావా సస్య మహిమా అతో జ్ఞాయాగంశ్చ పూరుషః” పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని । త్రిపాదస్యామృతం దివి ’ ఇత్యాదివృత్తుక్తరీతిని బృహత్ సమ మగు పరిబ్రహ్మమునందు చంద్రునియందు నీలిమవలె యేకదేశమునందే యవ్యక్తము మొదలుకొని నిఖిల భూతము లున్నవని దృష్టాంతపురస్కరముగ “యథా” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

“సర్వకృగః” ఆకాశసంబంధములేకుండగనే గొప్పదగు వాయువు సర్వత్ర ఆవిర్భావతీరోభావ ములను పొందుచు సంతట నెట్లు చలించుచుండెనో, అనగా మహత్పరిమాణముగల వాయువు యెట్లు భూతాకాశమునందు సర్వదాయుండెనో, యట్లే మహదాదిస్థూలాంతభూతములు. పరిపూర్ణము, నిష్క్రియము, విరాకారము, నిరంతరము నగు పరిబ్రహ్మమునం దున్నవని విశ్వయింపుము.

॥౮॥

పరమార్థప్రపః :— అసంస్లిష్టములగు వాటికిగూడ నాధారాదేయభావమును “యథా” అను శ్లోకముచే దృష్టాంత పురస్కరముగ దృఢపరచుచుండెను.

అవకాశములేనిదే యవస్థానము సంభవింపనందున విత్య మాకాశమునందుండిన గొప్ప వాయువు సర్వత్రయుండినను నిరవయవమగు నాకాశముతో నెట్లు సంశ్లేషము పొందుటలేదో, యట్లే సర్వ భూతములు నాయందున్నను సంశ్లేషము (సంబంధమును) పొందుటలేదని తెలిసికొనుము. ఈవిషయమునే “యథా విభుద్ధ ఆకాశే సహవైవాభ్యుచండలమ్ । భూత్వా విలీనుతే తద్వ దాత్మనీహాఖిలం జగత్ ” విభుద్ధ మగునాకాశమునందు మేఘమండల మెట్లు పుట్టి నశించుచున్నదో యట్లే నాయం దీనినిలజగత్తు పుట్టి నశించుచున్నదని బోధించుచున్నది.

॥౯॥

నీలకంఠీయము :— పూర్వోక్త శ్లోకద్వయముచే జెప్పబడిన విషయమునకు దృష్టాంతము నీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు. ఎట్లు వాయువు అంతట వ్యాపించినదై, పరిమాణముచేగూడ పెద్దదై ఆకాశమునందుండునో, అట్లే సర్వభూతములు సర్వగతుడ నైన నాయందు అసంశ్లేషముగనే యున్నవని తెలిసికొనుము. అని ప్రాచీను లర్థము జెప్పిరి.

“కిం త ద్బ్రహ్మ” అను ప్రశ్నమునకు “అక్షరం పరమం బ్రహ్మ” అని అక్షరసంజ్ఞ కళుధి బ్రహ్మమగు త్వంపదార్థమే నిరుపాధికబ్రహ్మ మని చెప్పబడెను. అది నిరుపాధికబ్రహ్మము శ్లోక ద్వయముచే వ్యాఖ్యానింపబడెను. ప్రస్తుతము అనిరుపాధికబ్రహ్మమునకు అక్షరాఖ్యజీవాభేదమును దృష్టాంతముతోగూడ జెప్పుచున్నాడు. “వాయుః” వాయురైవ గౌరవ తత్పుత్రం” అను శ్లోకము సారము సూత్రాత్మ సమిప్తిలింగముగాన “సర్వకృ” సర్వగతుడై, “మహాన్” (బ్రహ్మ)వాయుశ్చ

గీ॥ సర్వభూతాని కౌన్తేయ! ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్ ।

కల్పక్షయే పున స్తాని కల్పాదౌ విస్మజా మ్యహమ్ ॥

॥౭౧॥

ప ద వి భా గ ము :— సర్వభూతాని. కౌన్తేయ. ప్రకృతిం. యాన్తి. మామికామ్. కల్ప-
క్షయే. పునః. తాని. కల్పాదౌ. విస్మజామి. అహమ్॥

॥౭౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— హేకాన్తేయః=ఓకంతీప్రత్యక్షవగుయ్యనః; సర్వభూతాని=నిఖిలభూతములు;
కల్పక్షయే=ప్రళయకాలమునందు; మామికాం=నానందింధమైన; ప్రకృతిం=త్రిగుణాత్మికమైన యపరా-
ప్రకృతిని; యాన్తి=పొందుచున్నవి; కల్పాదౌ=కల్పాదియందు; తాని=అభూతములనే; పునః=తిరిగి;
అహం=నేను; విస్మజామి=పుట్టించుచుంటిని.

॥౭౩॥

కాంకరభాష్యమ్ :—

ఏవం వాయు రాకాశ ఇవ శూన్య స్థితాని సర్వభూతాని స్థితికాలే
తాని కౌన్తేయ ప్రకృతిం త్రిగుణాత్మికా మపరాం నికృష్టాం యాంతి మామికాం మదీయాం
కల్పక్షయే ప్రళయకాలే । పున ర్భూయ స్తాని భూతా న్యత్పత్తికాలే కల్పాదౌ విస్మజా
మ్యత్పాదయా శ్శూహం పూర్వవత్ ।

॥౭౪॥

కాంకరభాష్యత్వబోధిని :—

అకాశమునందు వాయుదీకమువలె స్థితికాలమునందు సర్వభూతములు పరమేశ్వరుని
యందే యున్నచో ప్రళయకాలమునందు పరమేశ్వరునికంటె గున్వత్ర యుండవలసి
యుండును. అని శంకింపజనదు. స్థితికాలమున పరమేశ్వరునిగుండు అకాశ మందు వాయువు
వలె నుండిన నిఖిలభూతములు ఓయర్జునా! ప్రళయకాలమునందు నానందింధ మైన త్రిగు-
ణాత్మికయగు యపరాప్రకృతిని పొందుచున్నవి. కల్పాదియగు దాభూతములనే తిరిగి నేను
పూర్వమునందువలె పుట్టించుచుంటిని.

॥౭౫॥

వృత్తికై యావిశేషణముచెప్పబడెను. పరమమహత్పరిమాణము కలవాడై, “యథాకాశస్థితో నిత్యం”
యెల్లపుడు యెల్లు స్వకాలిణుడుగు నవ్యాకాశమునందున్నవాడై, (ఇది “నిత్యం” అను విశేషణముచే
గాలత్రయమునందు నాసూర్యాత్మకు అకాశసందింధము చెప్పబడెను.) అట్లే “సర్వాణి భూతాని”
ఉపాధినిష్క్రష్ట త్వంపదార్థరూపమగు చేతనవర్గము నాయందున్న దని తెలిసికొనుము. ఎల్లు కార్య
భూతమగు సర్వము నుత్పత్తికి బూర్వము, నాశానంతరము, మధ్యకాలమునను స్వకాలిణమునందే
యభేదముతో నుండునో యట్లే జీవవర్గము సర్వము ఉత్పత్తికి ప్రాక్కాలమునను, నాశానంతరము
నను, మధ్యకాలమునను (ఘటాకాశము మహాకాశముకంటె వేరుకాదుల) కాలత్రయమునందును
పరబ్రహ్మముకంటె వేరుకాక యుండునని యర్థము. ఈజీవబ్రహ్మభేదకథనముచే “సర్వాణి భూతాని”
మృత్యుతే” అని పూర్వమునందు చెప్పబడిన యాజీవబ్రహ్మైక్యమే యిది వివరింపబడెను.

॥౭౬॥

—* అవ అధ్యాయము ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఉత్పత్తికాలమునందును స్థితికాలమునందును కల్పితమైన
ప్రళయముతో నసంగమైన యాత్మకు యసంక్షేపముచెప్పి, ప్రళయమునందుగూడ నాత్మకు భూతసంక్షేప-
మేదని “సర్వభూతాని” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

గీ॥ ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విస్మజామి పునః పునః ।

భూతగ్రామ మిమం కృత్స్నం మవశం ప్రకృతే ర్వశాత్ ॥

॥౮॥

ప ద వి భా గ ము :— ప్రకృతిం- స్వాం. అవష్టభ్య- విస్మజామి- పునః- పునః-భూతగ్రామం- ఇమం- కృత్స్నం- అవశం- ప్రకృతే- ర్వశాత్ ॥

॥౮॥

ప్రతిపదార్థము :— స్వాం=స్వకీయమైన; ప్రకృతిం=ప్రకృతిని; అదిష్టాయ=స్వాధీనమొనరించుకొని; అవశం=అన్వతంత్రమైన; కృత్స్నం=సమస్తమైన; ఇమం=ఈ; భూతగ్రామం=భూతసముదాయమును; ప్రకృతేర్వశాత్=స్వభావవశమువలన; పునఃపునః=మాటిమాటికి; విస్మజామి=స్మరించుచుంటిని. ॥౮॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఏవ మవిద్యాలక్షణామ్— ప్రకృతిం స్వాం స్వీయా మవష్టభ్య వశీకృత్య విస్మజామి పునః పునః ప్రకృతితో జాతం భూతగ్రామం భూతసముదాయ మిమం వర్తమానం కృత్స్నం నమగ్ర మవశ మన్వతంత్ర మవిద్యాచిదోపైః పరవశీకృతం ప్రకృతే ర్వశా త్వభావవశాత్ ॥౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఇట్లువిద్యారూపమైన నానంబంధమగు ప్రకృతిని స్వాధీన మొనరించుకొని ప్రకృతివలన జనించునట్టియు, నన్వతంత్రమైనట్టి వర్తమానమైన యీ నిఖిల భూతగ్రామమును

ప్రళయకాలమునందు నిఖిలభూతములు నాశక్తి కల్పింపబడినదియు, త్రిగుణాత్మకము, సర్వభూత కారణమునగు బ్రహ్మకృతిని పొందుచున్నవి. అనగా ప్రకృతియందే సూక్ష్మరూపముచే లీన మగుచున్నవి. సృష్ట్యాదియందు ప్రకృతియం దవిభాగముగ నుండిన యాభాతములనే సర్వజ్ఞాదరు, సర్వకృతులకల నేను విభాగముతో న్యక్తపరచెదను.

॥౯॥

శంకరానందీయము :— ఆకాశమునందు వాయువునకు స్థితిఁగలె, తనయందు నిఖిలభూతము లకు స్థితిని చెప్పి, తనయందే (పరమాత్మయందే) లయమును, ఉత్పత్తిని “సర్వభూతాని” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

“అన్యక్తా ద్యక్షియః” అను శ్లోకముచే పూర్వమునందు భూతములకు దైనందినప్రళయాదికము చెప్పబడెను. ఈశ్లోకముచే ప్రాకృతిప్రళయాదికము జెప్పబడుచుండెను. నాయందున్నట్టి ఆకాశాదినిఖిల భూతములు బ్రహ్మకల్పము నశింప (అనగా బ్రహ్మప్రళయము ప్రాప్తింప) త్రిగుణాత్మికము, నానంబందిని యునగు “మాయాం తు ప్రకృతిం ఏద్యాత్” అను శ్లోకానికినిద్దమైన. అహాప్రకృతియావమైన మాయను తమఉత్పత్తికి వ్యుత్క్రమముగ పొందుచున్నవి. అనగా ప్రకృతియం దాకాశాది నిఖిలభూతములు లయించుచున్నవి. అట్లు లయించిన భూతములనే బ్రహ్మకల్పాదియందు తిరిగి నేనే సర్వకృతిద్వారముర యథా లక్షణముగ జగద్రూపముగ పుట్టించుచుంటిని.

॥౯॥

—* ౯వ అధ్యాయము ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు *—

మధుసూదనసర్వతీయము :— పరమేశ్వరున కీసృష్టి యెందులకు? సర్వసాక్షిచైతన్య.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

(అనగా నవిద్యాదిదోషములచే పరవశీకృతమైన భూతసముదాయమును) స్వభావవశమున మాటిమాటికి సృష్టించుచుంటిని. ॥౮॥

మాతృస్వరూపమైన పరమేశ్వరునకు భోక్తృత్వమే సంభవింపవలెనను, అట్టివానికి స్వభోగార్థమే యన్నచో పరమేశ్వరునకు సంసారికత్వప్రాప్తిచే నీశ్వరత్వమునకే భంగము ప్లాప్తించుటవలెనను. పరమేశ్వరభోగార్థము సృష్టియని యనుట సంభవింపదు ఈశ్వరుడే సర్వకృతీవరూపముచే నుండుటవలన చేతనాంతరము లేమింజేసి అచేతనమునకు భోక్తృత్వ మసంభవముగాన “మరియొకచేతనుని నిమిత్త మీసృష్టి” అని చెప్పుటయు పొసగదు. బంధమే లేనందునను, అవవర్గవిరోధి యగుటవలనను సృష్టి భోగార్థము కాకున్నను అవవర్గ (మోక్షార్థమని చెప్పుటయు పొసగదు. సృష్టి భోగార్థమనికాని, అవవర్గార్థమనికాని చెప్పుటకు పిలుచేనందున సృష్టికి మాయామయత్వము నిద్రము. కనుకనే మాకు ప్రతికూలము కాదు, పరిహరింపదగినదియు కాదను యభిప్రాయముచే సృష్టి మాయామయమగుటవలన మిథ్య యని చెప్పుటకై “ప్రకృతిం స్వాం” అని మూడు శ్లోకములచే ప్రార్థించుచుండెను.

అనిర్వచనీయము, పరమేశ్వరునియందు కల్పితము నగు మాయ యను పేరుగల మూలప్రకృతిని “అపష్టభ్య” పరమేశ్వరసత్త్వాన్ఫర్లులచే దృఢమొనరించి, యా మాయావశమున అవిద్య, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము. కారణము, ఆవరణ, విక్షేపము వీటి స్వరూపకృతిప్రభావములచే అసకము, పరవశీభూతము, జాయమానము, సర్వప్రమాణసన్నిధాపితము నగు ఆకాశాదిభూతసముదాయమును నేను మాయావివరె మాటిమాటికి అనేకవిధములుగ సృష్టపృష్ట సృష్టపృష్టపంచములువలె. కల్పనామాత్రముచే సృష్టించుచుంటిని. ॥౯॥

శంకరానందీయము :— “య ఏకో వస్తో బహుధా శక్తియోగా ద్వర్జా ననేకాన్నిహిత్యా దధాతి. విచైతి చాస్తే విశ్వ మానా స దేవః స నో బుద్ధ్యా కుభయా సంయుక్తు” అను శ్లోకమున పరమాత్మ స్వయముగ హుస్థాసంగచిద్రూపుడైనను, స్వోపాధిసర్మమైన భూతసృష్ట్యా దిశమును సృధర్మమునుగ నిర్దేశించుచుండెను. ఈపరమాత్మయే జగదుత్పత్తిస్థితిలయకర్త, సర్వవిత్తు, మోక్ష ప్రదాతయు నగుపరమాత్మ నాధించి మేము కృతార్థుల మైతిమి. అని ముముక్షువులు సగుణము నుపాసించుగాక, అని నూచించుటకును, కొందరు జగత్తు అనీశ్వర మని చెప్పుచుండిరి. అట్టివారల మతమును నిరసించుటకును “ప్రకృతిం” అని చెప్ప మొదలిడెను.

మాయయనెడి స్వోపాధిభూతమగు కుద్దసత్త్వాత్మిక మగు ప్రకృతిని స్వీకరించి పరమేశ్వరుడ నగు నేను అవిద్య, అస్మిత, అభినివేశ, రాగ ద్వేషాత్మక మగు ప్రకృతియొక్క స్వభావమువలన నస్వతంత్రము అనాదిసంసారవాసనాగ్రస్తము నగు సీపరిదృశ్యమానమైన దేవతీర్యగాది స్వరూపమగు విఖిలప్రాణిజాతమును సంహరించి, తిరిగి తిరిగి సృష్టించెదను. అనగా అట్టి ప్రాణుల కర్మానురూపముగ నాన యోగులయందు పుట్టించెదను. ఈచెప్పుటచే ప్రాణులకర్మ జన్మమునుగూర్చి నిమిత్తకారణమనియు, పరమేశ్వరుడే సర్వప్ర, భర్త, సంహర్త, నేత యనియు, నాతనికంటె నికరు డెవడును లేడని నూచింపబడెను. ఈవిషయమునే “ఏష సర్వేశ్వరః భూతానాం” అను శ్లోకము బోధించుచున్నది. ॥౧౦॥

గీ॥ న చ మాం తాని కర్మాణి నిబర్హన్తి ధనంజయ! ।

ఉదాసీనవ దాసీన మనక్తం తేషు కర్మసు ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ముః— న- చ- మాం- తాని- కర్మాణి- నిబర్హన్తి- ధనంజయ- ఉదాసీన- వత్- అసీనం- అనక్తం- తేషు- కర్మసు ॥

॥౯॥

పర్య తి వ దా ర్థ ముః— హేధనంజయః=ఓయర్జునః ; తాని=భూతసముదాయముయొక్క విషమ సృష్టికి హేతువగు; కర్మాణి=ధర్మాధర్మరూపముగు కర్మలు; ఉదాసీనవత్=ఉదాసీనుడువలె; అసీనం=ఉన్నట్టిన్ని; తేషు=ఆ; కర్మసు=ధర్మాధర్మకర్మలయందు, అనక్తం=నేనుచేయుచుంటి ననుయభిమానము లేనట్టి; మాం=నన్ను; న నిబర్హన్తి చ=బంధింపవు.

॥౯॥

శాంకరభాష్యమే :—

తర్హితస్య పరమేశ్వరస్య భూతగ్రామం విషమం విదధత స్తన్నిమిత్రాభ్యాం ధర్మా ధర్మాభ్యాం నమ్బన్త స్యాదితీద మాహ భగవాన్—న చ మా మిశం తాని భూతగ్రామస్య విషమవిస్మయనిమిత్రాని కర్మాణి నిబర్హన్తి ధనంజయ । తత్ర కర్మణా మసంబద్ధత్వే కారణ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ప్రాకృతము, స్వభావమువలన నవిగ్రాతంత్రము నగు నీభూతసముదాయమును విష- మముగ సృష్టించు పరమేశ్వరుడ వగు నీకు అట్టివిషమసృష్టికి హేతువగు ధర్మాధర్మముల సంబంధము వ్యాప్తిచెడిది. అట్లయిన ననీశ్వరత్వము నీకు ప్రాప్తింపవలసివచ్చు ననుశంకను తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “న చ మాం” అని చెప్పుచుండెను.

ఓయర్జున ఈశ్వరుడ నగు నన్ను భూతసముదాయముయొక్క విషమసృష్టికి హేతు వగు ధర్మాధర్మరూపకర్మలు బంధింపవు. పరమేశ్వరునకు ధర్మాధర్మరూపకర్మల సంబంధము లేకుండుటకు కారణమును “ఉదాసీనవదాసీనం” అను నుత్తరార్థముచే చెప్పుచుండెను ఎట్లుదాసీనుడు (ఉపేక్షకుడు) ఓకానొకడు యిరువరు తగవుపడుచుండ యేకక్షము నాశ్రయించుచు

♦ ౯వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— మాయావిదేవత, స్వప్నదృష్టచేతనువలె. నాచే చేయబడు సృష్టిస్థితివర్ణనములు విద్యాభూతములగుటవలన విగ్రహానుగ్రహములచే నన్నును కృతదుష్కృములు కలవానినిగ చేయవు. ఈశ్లోకమున (“ధనంజయ” అను సంబోధనముచే యుద్ధిష్ఠిరాజసూయయాగమునిమిత్తము నిఖిలరాజులను జయించి ధనమును తీసుకొనివచ్చినవాడ నగుటవలన నీవు గొప్పవ్రాతావము కలవాడ నని ఆర్జునుని ప్రోత్సహించెనని సూచింపబడెను.) ఆకర్మ లెందులకు నిన్ను బంధింపవలెనదనగా లోకమున యెందరు కొట్లాడుచుండ నుదాసీనుడు వారల జయపరాజయములతో సంబంధము లేనివాడై, తత్కృతహర్ష విషాదములు లేనివాడై యుండును. అట్టి యుదాసీనుడువలె నిర్వికారుడనై యుండుటవలన సృష్ట్యాది కర్మలయందు “అహం కరోమి” అనెడి యభిమానరూపమైన సంగతి లేని నన్ను కర్మలు బంధింపవు. అని చెప్పుటయుక్తమే. దాంష్టాంతికమున వివాద పొందువారి లిరువురు లేకున్నను ఉపేక్షత్వమాత్రసాధ్యమే గ్రహింపవచ్చును. ఈచెప్పుటచే యితరునకుగూడ కర్తృత్వము, ఫలసాంగత్యము లేనిచో వానినిగూడ

శాంకరభాష్యమ్ :—

మాహ— ఉదాసీనవ దాసీనం యథోదాసీన ఉచిత్తః కశ్చిత్తద్వ దాసీన మాత్మనోఽవిక్రియ త్వా దసక్తం ఫలానంగరహిత మభిమాన-ర్హిత మహం కరో మితి తేమ కర్మసు । అతోఽన్య స్యాపి కర్తృత్వాభిమానాభావః ఫలానంగాభావ, శ్చాబన్దకారణ మన్యథా కగ్మభి ర్భద్యతో మూఢః కోశకారవ దిత్వభిప్రాయః ॥

॥౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

యింపక వారల హర్షవిషాదసంబంధము లేనివాడగునో యట్లే నేనును గువిక్రియుడ నగుట వలన నుదాసీనునివలె నున్నవాడను. ఆకర్మలయందు ఫలనంగరహితుడను. మరియు నేను చేయుచుంటి నని యభిమానము లేనివాడను. కాన నాకర్మల నన్ను బంధింపవు. అందు వలన యితరుడుగూడ కర్తృత్వాభిమానము, ఫలాభిసంధి లేనివాడగునో నట్టివానిని గర్మలు బంధింపవు. అట్లుకానిచో పట్టుపురుగువలె మూఢుడు కర్మలచే బంధింపబడు న ని యభి ప్రాయము.

॥౯॥

కర్మలు బంధింపనేరవని సూచిరమయ్యెను. కర్తృత్వము, ఫలసాంగత్యము నున్నచో పట్టుపురుగువలె నట్టి మూఢుడు కర్మలచే బంధింపబడునని యభిప్రాయము.

॥౯॥

శంకరానందీయము :— నానాయులయందు భూతసముదాయమును పుట్టించునట్టియు, మాటిమాటికి సంహరించునట్టియు, స్వర్గమును నరకమునుపొందించునట్టినికు సుప్రణ్యపాపాంబంధము కలదను శంకపై ఈభూతముల సంహారము, సృష్టి, సుఖదుఃఖాదిఫలమును పొందించుట, మొదలగు ఈసర్వము ప్రకృతివలననే సంభవించుచున్నది. కాని నావలన కాదు. కాన నవిక్రియుడను, అసంగుడను, నవ్యక్త మూర్తినియగు నాకు తత్కర్మలేశసంబంధము వస్తు; కొంచెమైనను లేదు. అని ప్రకృతికర్తృకములగు సృష్ట్యాదుల నుండు తనకు అసంగత్వోదాసీనత్వములను “నచ” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

చతారము “తు” అనుశబ్దార్థమునందు ప్రయుక్తము, ప్రకృతికర్తృకములైన భూతముల సృష్టి సంహారాదికర్మలు అసంగము, అవిక్రియము, కూటస్థము నగు పరమాత్మను బంధింపవు. పరమాత్మను స్పృశింప వని యర్థము. పరమాత్మకు కూటస్థత్వమునే “ఉదాసీనవత్” అనువానిచే జెప్పుచుండెను. ప్రకృతికర్తృకములగు సృష్ట్యాది కర్మల యందు శక్తి లేని వాడను కనుకనే కుట్రుడువలె ప్రకృతితత్కార్యములకు సాక్షిగ దూరమునం దుండిన నన్ను ప్రకృతికర్మలు స్పృశింపవు. ఈచెప్పుటచే నుపాధి, తద్దర్శన, తత్కర్మలయందు నడుచుదును, తత్సాక్షిగ నున్నట్టియు, ఆకాశమువలె ససంగము, నవిక్రియము, నగు నాత్మ నెవడు తెలిసికొనునో యట్టి బ్రహ్మవేత్త యగు యతి ఉపాధికర్తృకములైన విహితప్రతిషిద్ధములగు కర్మలచే బంధింపబడ డని సూచింపబడెను.

॥౯॥

బా ష్యో త్కర్మ ర్దీ పిక :— జీవుడు విషమస్వభావముకలవా డగుటచే నెట్లు కర్మలచే బంధింప బడుచుండెనో యట్లేదేవమనుష్యతిర్మాదీరూపమగు విషమస్వప్షిని జేయు నీకు వైషమ్యమవశ్యంభావి. కాన నట్టి విన్నుదర్మాధర్మాదికర్మ లెందులకు బంధింపవు? అని యాశంకించి, ఉదాసీన మగు కల్పవృక్ష మాయా, పురుషునియొక్క యాయా కర్మజన్య తత్తత్సంకల్పానుసారియై ఆయా ఫలౌత్పత్తిని చేయుచుండ, ఆకల్ప వృక్షమును ఆయాకర్మ లెట్లు బంధించుటలేదో, అట్లే వీనికి శుభము నిచ్చెదను, వీనికి యశుభము నిచ్చెదను.

గీ॥ మయాఽద్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్ ।

హేతునాఽనేన కౌన్తేయ! జగ ద్విపరివర్తతే ॥

॥౧౦॥

పద విభాగము :— మయా— అద్యక్షేణ— ప్రకృతి— సూయతే— సచరాచరం— హేతునా— అనేన— కౌన్తేయ— జగత్— విపరివర్తతే ॥

॥౧౦॥

ప్రతిపదార్థము :— అద్యక్షేణ=అద్యక్షుడనైన; మయా=దృఢమాత్రస్వరూపమైన; యవిక్రియాత్మస్వరూపమగు నాచే; ప్రకృతి=త్రిగుణాత్మికమైన క్రియవిద్యాస్వరూపమగు మాయ; సచరాచరం=జంగమస్థావరాత్మకమగు జగత్తును; సూయతే=కనుచున్నది; అనేన=ఈయద్యక్షత్వమనెడి; హేతునా=కారణముచే; హేకౌన్తేయ=ఓయర్జునా; జగత్=చరాచరాత్మకమైన జగత్తు; విపరివర్తతే=జన్మస్థిత్యాద్యవస్థలయందు తిరుగుచున్నది.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

తత్ప్రభూతగ్రామ మిమం విన్మజా మ్యుదాసీనవ దాసీన మితి చ విరుద్ధ ముచ్యత ఇతి తత్పరిహార్యా మాహ— మయా సర్వతో దృఢమాత్రస్వరూపే జాఽవిక్రియాత్మనాఽద్యక్షేణ మమ మాయా త్రిగుణాత్మికాఽవిద్యాలక్షణా ప్రకృతిః సూయత ఉత్పాదయతి సచ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

“భూతగ్రామ మిమం విన్మజామి ‘ఈభూతగ్రామమును సృష్టించుచుంటిని అని “ఉదాసీనవదాసం” ఉదాసీనుడువలె నున్నట్టి పరమేశ్వరునియందు సృష్టికర్తృత్వమును, ఉదాసీనస్థితిని చెప్పుట విరుద్ధము. అట్టి విరోధమును పరిహరించుటకాఱకు “మయా” అని చెప్పుచుండెను.

నను తత్ప్రభూతదానాత్మకమగు సక్తిలేనివాడనగు నన్ను కర్మలు బంధింపవని “సచ” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ధర్మరాజుగణసూయయాగమునకై ధనమును సేకరించుటకు ప్రవృత్తుడవైన నీచే సచటచటచేయబడిన విగ్రహానుగ్రహాదికర్మలు యెట్లు విన్ను బంధింపలేవో అట్లే యీశ్వరుడనగు నన్నును భూతసముదాయంబందమైన విష్ణుభ, విసర్గవిమిక్తమైన కర్మలు బంధింపవు అనితెల్పుటకై “ధనంజయ” అనిసంబోధించెను. కర్మలు నన్ను బంధింపవనుటకు హేతువును “ఉదాసీనవదాసీనం” అను దానిచే జెప్పెను. ఈచెప్పుటవలన ఫలానక్తిరహితుడగు “నేను చేయుచుంటిని.” అను నభిమానములేనివానికి ఆకర్మలచే బంధము లేదు. కాన, యితరునకుగూడ ఫలానక్తికర్తృత్వాభావములు బంధము లేకుండుటకు హేతువులు. అట్లుకానిచో వట్టపురుగువలె మూఁడుడు కర్మలచే బంధింపబడును. అని యభిప్రాయము.

॥౯॥

నీలకంఠీయము :— విషమసృష్టిని జేయు నీకు వైషమ్య, నైర్మల్యములు ప్రాప్తింపవా? అను నాశంకపై జెప్పుచున్నాడు. “న చ మాం ధనంజయః” ఓయర్జునా! అవిషమసృష్ట్యాది కర్మలు నన్ను బంధింపజాలవు. కారణ మేమిందువా? “ఉదాసీన కర్మను” ఎట్లు జీవనదాతయగు మేఘము కొన్నిబీజములయందు రాగమును, మరికొన్ని బీజములయందు ద్వేషమును జేయక నుదాపింపడై వర్షించునో అట్లే నేనును (ఈశ్వరుడు) పుణ్యవంతులయెడ రాగమును, పాపాత్ములయెడ ద్వేషమును వహింపక జగత్తును సృజించెదను. వారివారి యసాధారణకర్మబీజవశమున వారు ఆయా వివిన్నపలము ననుభవించెదరు. కాన నీశ్వరునకు వైషమ్యనైర్మల్యములు లేవని యర్థము.

॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

రాచరం జగత్ । తథా చ మంత్రవర్ణః— ‘ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ’ ఇతి హేతునా నిమిత్తేనానేనాధ్యక్షత్వేన కౌంతేయ! జగ త్సచరాచరం వ్యక్తావ్యక్తాత్మకం విపరివర్తతే న్వావస్థాను । దృశికర్మత్వాపత్తినిమిత్తా హి జగత స్సర్వా ప్రవృత్తి రహ మిదం

శాంకరభాష్యకత్తవోదివి :—

దృశిమాత్రస్వరూపుడను. అవిక్రియాత్మస్వరూపుడను, అధ్యక్షుడను నగు నాచే త్రిగుణాత్మకము, అవిద్యాస్వరూపము నగు నాదు మాయ జంగమస్థావరాత్మక షాగు జగ త్తును కనుచున్నది. ఈవిషయమునే ‘ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వ భూతాంతరాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ’ అను మంత్రము బోధించుచున్నది. ఓయరునా! యీయధ్యక్షత్వ మనెడి హేతువుచేతనే జంగమ స్థావరాత్మక నిఖలప్రపంచము జన్మస్థితిలయావస్థలయందు తిరుగుచున్నది.

— † ౯వ అధ్యాయము ౧౦ వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “భూతగ్రామ మిమం విస్మజామి” (ఈభూతసము దాయమును సృజించుచుంటిని.) అని చెప్పి, “ఉదాసీనవదాసీనం” (ఉదాసీనుడువలె నుంటిని) అని చెప్పుట విరుద్ధము. ఉదాసీనుడువలె నుండువానికి భూతగ్రామమును సృష్టించుట యెట్లు సంభవించును? భూతగ్రామమును సృష్టించువాడు ఉదాసీనుడువలె నుండుట యెట్లు? ఈరెండును విరుద్ధములు. అట్లు సంభవించని యారెంటిని పరమేశ్వరునియందు చెప్పుట విరుద్ధము కాదా! యను శంకను పరిహరించుట కొఱకు తిరిగి జగత్తునకు మాయామయత్వమునే “మయావ్యక్తేణ” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను.

దృశిమాత్రస్వరూపుడను, అవిక్రియుడను, అధ్యక్షుడను, నియంతను, భాసకుడను నగు నాచే నవభాసితమై, సత్త్వావత్త్వములచే ననిర్వాచ్యమైన త్రిగుణాత్మక మగు మాయ. మాయావిచే నధిష్ఠితమైన (ప్రసారితమైన) మాయ కల్పితగజత్తుగదికమునువలె జంగమస్థావరాత్మక మగు జగత్తును సృష్టించు చున్నది. నేనన్ననో సకార్యమాయాభారనమును విడచి యితరమగు నేవ్యాపారమును జేయును. ఓకొత్తయ్య నిమిత్తమగు నీఅధ్యక్షత్వహేతువుచే జంగమస్థావరాత్మక మగు జగత్తు “విపరివర్తతే” జన్మాదివినాశాంత వికారజాతము నెల్లప్పుడు పొందుచున్నది. కాన భాసకత్వమాత్రవ్యాపారముచే సృష్టించుచుంటిని. అని చెప్పబడెను. ఇంతమాత్రముచే సూర్యునికివలె కర్మత్వము లేమింజేసి “ఉదాసీనవదాసీనం” ఉదాసీనుడు వలె నుండువాడనని చెప్పుటయం దేమియు విరోధము లేదు. ఈవిషయమే “అన్య ద్వైతేంద్రా జాలన్యాయపాదానకారణమ్ । అజ్ఞానంతదుపాశ్చిక్య బ్రహ్మకారణమచ్యతే.” అనుదానిచే జెప్పబడెను.॥౧౦॥

శంకరానందీయముః— పూర్వశ్లోకమున గర్మలు ప్రకృతికర్మకములనియు, వానిసంగము పరమేశ్వరునకు లేదనియు, బరమేశ్వరు డుదాసీనుడనియు జెప్పబడెను. దానినే యీశ్లోకమున స్పష్టపరచు చుండెను.

రాజావలె యెవనియొక్క సన్నిధిమాత్రముచేతనే ప్రధానాదుల ప్రవృత్తి సంభవించుచున్నదో, వా యధ్యక్షుడనబడును. అట్టి యధ్యక్షుడను, సాక్షిని, హృదిస్థానంగచిద్రూపుడను అగు నాచే (ప్రకృతి

శాంకరభాష్యమ్ :—

భోక్ష్యే పశ్యా మిదం శృణోమిదం సుఖం నుభవामి దుఃఖ మనుభవामి తదర్థ మిదం కరిష్యామ్యేత దర్థ మిదం కరిష్య ఇదం జ్ఞాప్యామి త్యాద్యాః పగతినిష్ఠాః పగత్యవసానైవ । “యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమః” ఇత్యాద్యం శృ మంత్రా ఏత మ్మగ్ధం దర్శయంతి । తతః

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

“నేను దీనిని భుజింపగలను, దీనిని చూచుచుంటిని, దీనిని వినుచుంటిని, సుఖముననుభవించుచుంటిని, దుఃఖము ననుభవించుచుంటిని, దీనినిమిత్రము దీనిని చేయుచుంటిని, దీనినిమిత్రము దాని నాచరించగలను, దీనిని తెలిసికొనగలను.” అనునిత్యాద్యవగతినిష్ఠము, అవగత్యవసానము నగు జగత్తుయొక్క నిఖిలప్రవృత్తి ధృతికర్మత్యావృత్తినిమిత్రమైనది. “యో! అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమః” ఇత్యాదిమంత్రములు పైయర్థమునే బోధించుచున్నవి. (ఈశ్వరు

ప్రవృత్తి హేతువగు నాచే) యుపహితమై ప్రకృతియే జంగమస్థావరాత్మక నిఖిలజగత్తును కనుచున్నది; స్థావరచేయుచున్నది; సంహరించుచున్నది. నేనైతే ప్రకృతిప్రవృత్తికి సాక్షిమాత్రుడను. స్వప్రకృతికారణమైన సాక్షియగు నాయొక్క సన్నిధిమాత్రరూపమగు హేతువు చేతనే వ్యక్తాది స్థూలాంతమైన సమష్టి వ్యష్ట్యాత్మక నిఖిలజగత్తు “విపరివర్తతే” అంతట చలించుచున్నది. సర్వసాక్షియగు సూర్యుని సాన్నిధ్య మాత్రముచే తప్రకాశబలముచే సర్వప్రాణులకు ప్రవృత్తినివృత్తులు సిద్ధించుచున్నట్లు సర్వసాక్షియగు నాయొక్క (పరమాత్మయొక్క) సాన్నిధ్యమాత్రముచే తప్రకాశబలముచే దేహింద్రియప్రాణ మనోబుద్ధ్యాదులకు స్వవిషయములందు ప్రవృత్తినివృత్తులు, ఇష్టావిష్టసుఖదుఃఖాది జ్ఞానముసిద్ధించుచున్నది. నేనుచేయునదింతమాత్రమే. చూచునదిసంగచిద్రూపమూర్తినగు నాకింతకంటె పేరుగ గర్వత్వముగాని, కారయితృత్వముగాని, భోక్తృత్వముగాని, భోజయితృత్వముగాని, దాతృత్వముగాని, దాపయితృత్వముగాని లేదని యాశయము.

॥౧౦॥

భాష్యోక్తర్థబోధిని :— “భూతగ్రామ మిమం కృత్స్నం విసృజామి ఈనిఖిలభూతములను సృజించుచుంటిని, “ఉదాసీనవదాసీనం” ఉదాసీనునివలె నుంటిని అని చెప్పుట విరుద్ధము. యచ్యంతను “మయా” అనుశ్లోకముచే దొలగించుచుండెను. చేతనస్వరూపము, సర్వవిక్రియాశూన్యము, స్వామియు. సన్నిధిమాత్రముచే సత్తాస్ఫురి ప్రదానముచేత ప్రవర్తకుడను అగు నాచే బిర్నిర్వికలైనదియు. తిగునాత్మకము, అవిద్యాస్వరూపము, మాయాశబ్దావ్యయము, అవిర్భవసీయమునకు ప్రకృతి, జంగమస్థావరాత్మకము, వ్యక్తావ్యక్తాత్మకము నగు జగత్తును కనుచున్నది. ఈ విషయమునే “ఏవో దేవ సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా । కర్మాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ” మూర్తిత్రయస్వరూపముచే నగుభేదముయొక్క వ్యాప్తినిమిత్తము “ఏవః” అనిఈశ్వరియందుచెప్పబడెను. జాడ్యవ్యాప్తినిమిత్తము “దేవః” అనియు, ఆదిత్యునివలె తాటస్యమును తొలగించుటకు “సర్వభూతేషు గూఢః” అనియు, బుద్ధ్యాదులవలె పరిచ్ఛిన్నత్వమును తొలగించుట కొరకు “సర్వవ్యాపీ” అనియు, ఆకాశమువలె అనాత్మత్వమును వారించుటకై “సర్వభూతాంతరాత్మా” అనియు జీవునివలె కర్మపరాధీనత్వమును నివారించుటకై “కర్మాధ్యక్షః” అనియు, కర్మలయొక్క ఫలప్రదానముకొరకై “ప్రవర్తకః” అనియు, కేవలము కర్మాధ్యక్షుడే కాదు, సర్వాధిష్ఠానము.

కాంకరభాష్యమ్ :—

తైత్తిరీయ దేవస్య సర్వాధ్యక్షభూతచైతన్యమాత్మస్య పరమాగత స్వస్వభోగానభిసంబంధినోన్యస్య చేతనాంతరస్యాభావే భోక్తురన్యస్యాభావాత్కిం నిమిత్తేయం సృష్టి రిత్యత్మస్యప్రతిపత్తినే

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నకు సాక్షిత్వమాత్మముచే సృష్టిత్వమాత్మము పాప్తింప ఫలితమును శ్రీ శుద్ధాప్యకారులు “తత్త్వ” అనువాక్యముచే జెప్పుచుండెను.) పరమాత్మ పరమాగ్ధముగ భోగ సంబంధము లేనివాడగుటవలనను, తాను సర్వసాక్షి భూతచైతన్యమాత్మ డగుటవలనను, ఈశ్వరు జ్ఞాత్కడే

కర్మలకు సాక్షియు నని చెప్పుటకై “సర్వభూతాధివాః” అనియు, అనగా సర్వభూతములయందు సత్తాస్ఫూర్తి ప్రదానముకొనకై “నిర్మానుడనిన ఆర్థము. లేదా ఎవనియందు నిఖిలభూతములు అది పసింపనో వాడు సర్వభూతాధివాః డని చెప్పబడును. దర్శనకర్తృత్వమును నివారించుటకు “చేతాః” అనియు, విజాతీయభేదము లేదని చెప్పుటకు “కేవలః” (అద్వితీయుడు) అనియు, స్వగతభేదమును నివారించుటకు “నిర్గుణః” అనియు, ఈశ్వరీయము చెప్పబడెను. కాన సూర్యునివలె ప్రకృతియందు సత్తాస్ఫూర్తి యొక్క ప్రదానముచే జగత్కర్తృత్వ ముండినను ఉదాసీనత్వ మవిరుద్ధ మని భావము.

ఈఅధ్యక్షత్వ మనేది నిమిత్తముచే జంగమస్థానవాచ్యకమైన నిఖిలజగత్తు “విపరివర్తే” విపరి తామమును పొందుచున్నది. జాగ్రదాది స్వాప్నలయందు, జాల్మాదులయందు “నేను దీనిని భుజించ గలము. దీనిని చూచుచుంటిని. దీనిని ఎరుచుంటిని. దీనిని సృజించుచుంటిని. దీనిని ఆస్వాదనచేయుచుంటిని. దీనిని హస్తాగ్రహించుచుంటిని. ఈశుభముఃఖముల ననుభవించుచుంటిని. ఈశుభదుఃఖముల నిమిత్తము ఈహృదయధర్మస్వరూపమగు కర్మను చేయగలను” అను విశిష్టిఖలప్రవృత్తి చేసనవ్యాప్తివివిధచి జగత్తునకు సంభ వింపదు ఈవిషయమున “యోఽస్యావ్యక్షః పరమే వ్యోమన్” ప్రత్యక్షాదిరన్నిధాపితమైన ఈజగత్తునకు యెవడు సర్వాస్ఫూర్తి ప్రదానముచే ప్రవర్తకుడో సూర్యునివలె నిర్వికారుడో, ఎవడు ఉత్తమమైన హర్దారాశమునం దుండెనో వాడు దుర్విశేయుడు అని బోధించుచున్నది.

ఈచెప్పుటచే తేలిక ఫలితమేమి? పరమేశ్వరున కీసృష్టి యెందునిమిత్తము? అనగా తన భోగార్థమా? చేతనాంతరభోగార్థమా? లేక అచేతనార్థమా? లేక అపవార్థమా?

అద్వితీయుడు. సర్వప్రకారము. సర్వాధ్యక్షభూతచైతన్యస్వరూపుడు, పరమార్థసద్రూపుడు, ఆప్త కాముడు, హృదునగుపరమేశ్వరుడు సర్వభోగస్పర్శరేనివాడు గాన స్వభోగార్థ మను పక్షము సంభవింపదు. పరమేశ్వరవ్యతిరిక్తచేతనాంతరమే లేనందున “ఏక మేవాద్వితీయం” అనుకుగ్రహింపున చేతనాంతరభోగార్థ మను ద్వితీయపక్షము నిరస్తము. అచేతన్యము నిరూపించుటకు శక్యముకానందున “నేహ నానాస్తి కించన” అను కుగ్రహింపనరించిలేదేనమునకుచోక్తృత్వముసంభవింపనందున “అచేతనార్థ మిస్సస్తి” యను మూడవపక్షము పరాస్తము. సృష్టి మోక్షవిరోధికాన అపవర్గార్థ మను చతుర్థపక్షము దూరభో నిరస్తము. మరియు ఎవరియొక్క మోక్షార్థము యీసృష్టి? తనయొక్క మోక్షార్థమా? పరమోక్షార్థమా? తాను విత్యముకుడగుటవలన తనయొక్క మోక్షముకొరకు సృష్టి అను ప్రధమపక్షము పరాస్తము అన్యథను వాడు నిరూపింపబడనందున అన్యవియొక్క మోక్షార్థము సృష్టి అను ద్వితీయపక్షము తొలగింపబడెను.

పరబ్రహ్మమునకు సృష్టి మామానిబంధనమైయుండ చెప్పబడిన శంకల కవళాశము లేమింజేసి ప్రతిపదనయోగ్యతయే సంభవింపనందున పైశంకలు, తదనురూపమగు ప్రతిపదనము యుక్తము కాదు—

శాంకరభాష్యమ్ :—

అనుపపన్నే 'కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచ త్కుత ఆజాతా కుత ఇయం విస్ఫుట్టిః' ఇత్యాది. మంత్రవర్ణభ్యః । దర్శితం చ భగవతా— "అజ్ఞానేనాఽఽవృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి. జంతవః" ఇతి ॥

॥౧౦౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

యగుటచే భోక్త యగు చేతనాంతరుడు లేనందునను, అచేతన మభోక్త యగుటవలనను, తద్విరోధి యగుటవలన సృష్ట కపవర్గాఃము కానందునను పరమాత్ముకు సృష్టి మాయా విబంధన మగుటవలనను పరమాత్మ కీసృష్టి యెదులకు? అను ప్రశ్నయు, అపరిశ్నకు నమా

మరియు మాయాసృష్టిని అంగీకరించునట్టియు, పరబ్రహ్మమునందు నానభావము వాసవముగ సంభవించదని చెప్పెడి ఉపనిషద్భాష్యవేత్తలమగు మాకిట్లు చెప్పుట యిష్టమే. "కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచ త్ కుత ఆజాతా కుత ఇయం విస్ఫుట్టిః" పరమాత్ముకు దుర్విజ్ఞేయత్వమును చెప్పుచు, పరమాత్మయందు సృష్టికర్తృత్వము నీక్రూతి యాక్షేపించుచున్నది. పరమాత్మ యిదియే యని ఘోషమునువలె యెవడు పరమాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనును? అనగా నెవడును తెలిసికొనడని యర్థము. ఈసంసారమండలమునందు ఆపరమాత్మస్వరూపమును చెప్పువాడు యెవడు? ఎవడును లేడనియర్థము. ఎందువలననిన; కుద్ధమైనపరమాత్మ యేశబ్దమునకుగూడ వాచ్యుడు కానందున, యెవడును పరమాత్మస్వరూపమును చెప్పలేడని యర్థము. ఈవిషయమునే "యతో వాచో నివర్తన్తే. అస్మాద్య మనసా సహ" అను శ్లోకము బోధించుచున్నది.

అట్లగుచో బ్రహ్మజ్ఞానముకొలుకు శ్రవణాదులయందుపరివృత్తిబోధకమగు "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి. తరతి శోక మాత్మనిత" ఇత్యాదిక్రూతుల కప్రామాణ్యము ప్రాప్తించునని శంకింపజనదు. ఫలవ్యాప్తివిషేధద్వారమున అజ్ఞానమును తొలగించుటకొలకై వృత్తివ్యావృత్త్యమును స్వీకరించుటచే పై దోషము సంభవించనేరదు. శబ్దము సాక్షాత్తు బ్రహ్మమును బోధింపనేరదు. మరెవరు?— అజ్ఞానమును తొలగించుటయందే ఆశబ్దమునకు అచింత్యమైన శక్తి కలదు. దేవదత్తుడు నిద్రించియుండ "హేదేవదత్త" అను శబ్దము యెట్లాదేవదత్తుని నిద్రనుండి మేల్కొల్పునో అటులనే "తత్త్వమసి" అనువాక్యముగూడ "నేను బ్రహ్మమును కాను" అను నజ్ఞానమును తొలగించును. ఈవిషయమే సురేశ్వరాచార్యులవారిచే "దుర్బలత్వా దవిద్యాయా అత్యద్భుతరూపిణః । శబ్దశక్తో రచిన్త్యత్వా ద్విద్యుక్తేన్తం మోహహనతః ॥ అగృహీతై స్తవ సంబద్ధ మభిధానాభిధేయయోః । హిత్వా నిద్రాం పరిబుద్ధస్తే ఋషుస్తే బోధితాః పరైః ॥ జాగ్రద్వ స్త్యయత శృంఖం సుషుప్తే నేత్తి కశ్చన । ధ్యస్తేఽతో జ్ఞానతోఽజ్ఞానే బ్రహ్మస్మృతి భవే త్ఫలం ॥ అవిద్యాఘాతిన శృంఖా ద్యాహంబ్రహ్మైతి ధీ ర్భవేత్ । నశ్య క్షివిద్యయా సార్థం హత్వా రోగ మివోషణమ్ ॥" అని చెప్పబడెను.

పరమాత్మ జగత్సృష్టికర్త యగుచో నతనికి జ్ఞేయత్వము ప్రాప్తించు నను శంకను తొలగించుటకై "కుత ఆజాతా" అను శ్లోకము బయల్పడెను. కూటస్థ బ్రహ్మమునకు స్వః సృష్టికర్తృత్వము సంభవించ నందువను, బ్రహ్మముకంటె వితరమగువస్తువులేనందునయీవిధస్మృష్టి దేనివలనను జనింపదనియర్థము.

అట్లగుచో "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే." "యత స్సర్వాణి భూతాని భవన్త్యాదియగా మగమే" "జన్మా ద్యవ్య యతః" ఇత్యాదిక్రూతిస్మృతిసూత్రముల కప్రామాణ్యము ప్రాప్తించునని శంకింప

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ధానమున్ను అనుపపన్నములే. ఈవిషయమే 'కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచ త్కుత
అజాతా కుత ఇయం విన్మప్తిః' అను శ్లోతియు బోధించుచున్నది. ఈవిషయమే శ్రీకృష్ణపర
మాత్మ 'అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవః' అను వాక్యముచే జెప్పు
చుండెను. ॥౧౦॥

దగదు. వైవాటికి బ్రహ్మజగత్సృష్టయని చెప్పుటయందుకాత్పర్యము కాదు. "అధ్యారోపా....ప్రపంచ్యతే"
అను న్యాయమున బ్రహ్మయందు జగత్తు నధ్యారోపణ జేసి తదవవాదచే విషృంపించుము బ్రహ్మ అని
"యతో వా" ఇత్యాదిభక్తులంచేవిర్వరింపజేయబడుచుండెను. అట్లయిన "బ్రహ్మనాసి" అను అసత్వాపాదకావ
రణము నివర్తించుటకై జగత్తునకు పరమాత్మయంకి ఉత్పత్తాదులు చెప్పుటచే తదత్యంతాసత్త్వము నిరవవాద
మగుటచేఅధ్యారోపమునకు ప్రపంచాత్యంతాసత్త్వప్రతిపాదన నుండే కాత్పర్యము. అట్లు కానిచో 'నాయా
మృనందు రూపములేదు.' అనెడి అపవాదమాత్రముచే తేజస్సుయందు రూపసత్త్వమునకు అపరాయమువలన
రూపమున కసత్త్వము సిద్ధింపదు. అట్లే బ్రహ్మయందు జగత్తులేదు అను అపవాదమాత్రముచే ప్రధానాదిక
మునందు తత్సత్త్వము సంభవించెడిని అట్టి సత్త్వము లేకపోవుటవలన అధ్యారోపాపవాదముల పునఃపరిచి
విషృంపించుము బ్రహ్మమని విర్వరింపజేయబడెను.

అట్లగుచో మిథ్యాప్రపంచమునందు "ఇదమృతం, ఇరంశస్తం" (ఇదిపుట్టివది, ఇదిరళించినది)
అనెడి వైదికలోకీకవ్యవహారము ఎట్లు పొసగుననెదరా? అనాచ్యవిర్వచనీయమగు అజ్ఞానముచే కల్పితమైన
ఈలోకీకజగత్తు అపవదించుటకు శ్రుతులచే అనువదించబడుచుండెనని గ్రహింపుము. ఈవిషయమే "అజ్ఞానే
నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జన్తవః" జ్ఞానము అజ్ఞానముచే ఆవరింపబడెను. అందుచే జీవులు మోహ
బడుచుండిరి. అని చెప్పబడెను. ఇది అధ్యక్ష దగుపాంతురాజుచే కుంతి విత్తు ఎట్లు కనినచో అట్లే
అధ్యక్షుడ నగు నాచే ప్రకృతి చరాచరాత్మక మగు జగత్తును కనుచున్నది. అని సూచించుటకు "కౌస్తేయ",
అని సంబోధించెను. ॥౧౦॥

పరమార్థప్రపంచ — "మయా" అను శ్లోకముచే పూర్వోక్త విషయములు చెప్పుచుండెను.
అధ్యక్షుడనగు నాచేప్రకృతి చరాచరాత్మక మగునీవిశ్వమును గనుచున్నది. నేనే అధిష్ఠానమనెడి నిమిత్తపేరు
వుచే ఈజగత్తు తిరిగితిరిగి జన్మించుచున్నది. నాసాన్నిధ్యమాత్రముచే నసిష్ఠాత్మకము కర్తృత్వము, ఉదాసీన
త్వము అవిరుద్ధములని భావము. పుట్టుకలేనిదే(మిథ్యా)రజితము సంభవించనటుల సత్త్వమగుఆశ్రయములేని
దే అసత్త్వమునకు అపస్తానము సంభవించదు. రజితోత్పత్తిస్థితిశాములకు శక్తిక స్పృశింపనటుల జగ
దుత్పత్తి స్థితినివాళములను సత్త్వమగు బ్రహ్మము స్పృశింపదని యర్థము. మోక్షుల విరూపింపబడిన యర్థము
విషయమై ఋక్సామయజుర్మంత్రాదుల మిట్లున్నది. 'కిం స్విదాసీ దధిష్ఠాన మారంభణం కతమం స్విత్క
దాసీత్ । యతో భూమిం జనయ స్విశ్వకర్మా విద్యా మార్తో నృహనా విశ్వదక్షిణః॥ నాన దాసీనో
నదాసీ త్రదాసీం నాసీ దగ్రతో నో వ్యోమావరో యత్ । కి మావరీపః కుహకస్య శర్మ న్నచ్చుః కి మాసీ
దహనం గభీరమ్ ॥ న మృత్యు రాసీ దమృతం న తస్మి న రాత్ర్యా అహ్న ఆస త్ప్రకేతః । అనీవవాతం
స్వధయా తదేకం తస్మా ద్ధాన్యం న పరః కిం చ నాన॥' ఈపైఋక్కులకు రావణభాష్య మిట్లున్నది—
ప్రళయకాలమునందు జగత్తును సంహరించి అనంతరమున దానిని సృష్టించు యశ్వగయగ ద్యావాభృతృ

యొక్క ఉత్పాదన కాలమందు అధిష్ఠానము ఏమి కలదు? యేమియు లేదని యర్థము. అట్లే ఉత్పాదనకాలము మేమి కలదు? అదియు లేదని యర్థము. ఉత్పాదనకారణము సంభవించినను అది ఎట్టిది? సత? లేక అసత? అని యర్థము. ఉభయవక్షములు సంభవింపనేరవు. సర్వమగుచో అస్త్యైతత్వభంగము. అసత్త గుచో అసద్రూప మగుద్యావాప్యదుపులకు, ఉత్పాదన మన్వము. "నాన్యత్కించన మిషత్" ఇత్యాది శ్రుతులవలన ఉత్పాదనము లేదని చెప్పబడుచుండెను. యే అధిష్ఠానమువలనను అంభణమువలనను సర్వ దృష్టయగు పరమేశ్వరుడు భూమిని పుట్టించుచుండెనో అట్లేమ్యుక్తియును పుట్టించెను. దేనిచేత పుట్టించెను? తనమహిమచేతనే పుట్టించెను. ఈప్రశ్నోత్తరమును తెలుపునదియే "నానత్" అనుశ్రుతి. దీనిచే స్పష్టిక పూర్వమునందు నిరస్త సమస్త ప్రపంచలయావృత్తిని రూపింపబడుచుండెను. ప్రళయదశయందుండిన ఈజగదు నకు మూలకారణ మేదియో అది ఈవిషాణమువలె నిరుపాఖ్యము (చెప్పదగినది కాదు.) అపరూప మగు కారణమువలన సద్రూపమగు జగత్తునకు ఉత్పత్తి సంభవించనేరదు. అట్లే "నో సదాసీత్" పరమార్థసద్రూపమగు పరమాత్మకంటె ఇకరమగు సద్రూపము కలదనిన ద్వైతత్వప్రసక్తి సంభవించును. మున్నుండు వ్యవహారాభావము చెప్పబడుటవలన వ్యవహారసద్రూపము ఆరంభణకారణమనియు చెప్పు నొప్పుదు. కాన సదనద్విలక్షణము, అనిర్వాచ్యము నగునదియే స్పష్టిక పూర్వమునందు కలదని యర్థము.

"తదాసీం" అను వాక్యముచే వ్యావహారికసత్త్వమును నిషేధించుచుండెను. "లోకో రజాం మ్యుచ్యతే" అని యాచుక్కుడు చెప్పెను. ఇదట 'లోకః' అను ఏకవచనము సామాన్యపేక్షము లోకములు రజో రూపములు. అనగా పృథివ్యాదులకు వ్యావహారికసత్త్వ లేనందున సద్రూపములు కావని యర్థము. అట్లే అంతరిక్షము లేదు. ఆకాశముకంటె పైనుండు సత్యలోకము యేలోకములు కలవో అనియు లేవు. ఈచెప్పుటచే బ్రహ్మాండమంతయు నిషేధింపబడెను. దేనివలన ఈభాసమానమగు తూతాతము పూర్వము నందు లేదో, మరేమనిన శక్తి కారణమువలన మధ్యయందు జనించినదని శ్రుతిచే నిరూపింపబడెను. "నర్వా సీత్" అను ధాతువువలన "తదాసీం" అను అవ్యయము భూతకాలమును చెప్పునవగుటవలన ఆకాశము సంభవించకున్నను యేదో యొకానొక కాలము సంభవించుననియు శంకింపజనదు. "అసీదవారం" అను శ్రుతి కాలమును గూడనిషేధించుచున్నది. కాన దృశ్యమానమగు సకలజగత్తు పూర్వమునందు నిరూపింపబడిన సదనద్విలక్షణము ఉపాదానముగా కలది, ప్రాతిభాసికము అని తేలిన యాశయము. ఈజగత్తునకు జ్ఞానక నాశ్యత్వముచే ప్రాతిభాసికత్వమును దృష్టికరించుటకు "కి మాజరీవః" అని చెప్పెను. పూర్వముందు జెప్ప బడిన దృశ్యజాతము అబాధితమగు బ్రహ్మమునందు యేదైన అవరణకలదా? లేదు, అని యర్థము. ఈచెప్పు టచే యేనదనల్లక్షణముకలదో అది సాగ్ధ్యమును మోహపెట్టదని చెప్పబడెను. అది యెల్లనిన మాయా వియగు బందగ్రజాలికునియొక్క గంభీరమైన అక్షోభ్యమగు అంభు (ఉదకము) ఆ మాయావిచే మాయచే రచింపబడిన అంభోమద్య యందే ఉత్పన్నమైనదై బందగ్రజాలికున కావరక మగునా? కావని యర్థము. అట్టి సమయమునందు, కేవలస్వరూపమునందు జననమరణాత్మక మగు బంధము, మోక్షము రూడ లేవు. సూర్యునియందురాత్రిచే జ్ఞానము సంభవించదు. "అసీత్" అట్టి సమయమున ఏకము, ప్రాచరహితము సుద్ధ మునగు బ్రహ్మమే కలదు. ఈవిషయమునే "అప్రాణో హ్యమనః" అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. పరమా త్మయందు కల్పింపబడునదియే "స్వధ" అనిపించుకొనును. దానిచేతనే బ్రహ్మము కరయయ్యెను. అని చెప్పుటకు "అసీత్" అను ధాతువు ప్రయోగింపబడెను, ఇట్లు మాయాశబ్దలయము సూత్రాత్మ్య అను సంజ కలదని చెప్పబడెను. దానికంటె ఇకరమగున దేదియు లేదు. అవసానమందుగూడ యా బ్రహ్మమే కలదు.

గీ॥ అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీ తను మాశ్శితమ్ ।

పరం భావ మజానన్తో మను భూతమహేశ్వరమ్ ॥

॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ము :— అవజానన్తి - మాం - మూఢాః - మానుషీం - తనుం - ఆశ్శితం - పరం - భావం - అజానన్తః - మను - భూతమహేశ్వరమ్ ॥

॥౧౧॥

పృ తి ప దా ర్థ ము :— మూఢాః=అవివేకులు; మను=నాయొక్క; పరం=ఉత్కృష్టమైన; భావం=పరమాత్మతత్త్వమును; అజానన్తః=తెలిసికొననివారై; మానుషీం=మనుష్యసంబంధమైన; తనుం=శరీరమును; ఆశ్శితం=ఆశ్రయించిన; (పొందిన) భూతమహేశ్వరం=సర్వభూతములకు గొప్ప యీశ్వరుడనైన; మాం=నన్ను; అవజానంతి=అవజ్ఞులు చేయచుండిరి. (తిరస్కరించుచుండిరి.)

॥౧౧॥

కాంకరభాష్యమ్:—

ఏవం మాం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం సర్వజ్ఞం సర్వజంతునా మాత్మాన మపి సంతమ్— అవజానంతితి । అవజానంతి అవజ్ఞాం పరిభవం కుర్వంతి మాం మూఢా అవివేకినః మానుషీం మనుష్యసంబంధినీం తనుం దేహమాశ్శితం, మనుష్యదేహేన వ్యవహరింతమిత్యేతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నీవు సర్వాధ్యక్షుడవు, సర్వసూతాధివాసుడవు, నిత్యముక్తుడవు నగుచో సర్వులు నిన్నే యాత్మస్వరూపముగాకాని, భిన్నముగాకాని యెందులకు సేవింపరనెదవా? నేను నిత్య శుద్ధముక్తస్వరూపుడనైనను, సర్వజంతువులకు ఆత్మనై యున్నను మనుష్యసంబంధమైన

—† కావ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద ప స ర స్వ తీ య ము :— ఇట్లు నేను నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావము, సర్వజంతువులకు ఆత్మస్వరూపము, అనందమనము అనంతమనగుబ్రహ్మమునై యున్నను, “ఇతడు సాక్షాదీశ్వరుడుకాడు” అని అవివేకులగు జనులు ఆదరింపక నిందించెదరు. వారలట్లు తిరస్కరించుటకుభ్రమయే కారణము అట్టి భ్రమకునేను మనుష్యదేహమును ధరించియుండుటయే కారణము మనుష్యదేహమును స్వేచ్ఛ చే భక్తానుగ్రహార్థము ధరించి, మనుష్యునిగ తోచెడి దేహముతో వ్యవహరించుచుంటిని. ఆకారణమువలన “ఇతడు మనుష్యుడు” అను భ్రాంతిచే ఆచ్ఛాదితమైన అంశికరణకంవారై నాసంబంధమగు పారమార్థిక తత్త్వమును (అనగా సర్వభూతములకు ఈశ్వరుడనగునన్ను) తెలిసికొననివారై నిందించుచుండిరి. నిరాదరించుచుండిరి.

॥౧౧॥

శంకరానందీయము :— ఇట్లు సర్వప్రకాశకుడు, సర్వదృష్ట, సర్వసాక్షి అగు నన్ను (పరమాత్మను) పాపిష్ఠతములు, పశుతుల్యులు నగుజనులు అవమానించుచుండిరిని “అవజానన్తి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

“ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూది వాస స్సాక్షి చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ” ఏక ఏవ హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్యః” అను శ్రుతిప్రసిద్ధి వలన ఈశ్వరు డొక్కడే. ఈచెప్పుటచే బ్రహ్మాదిభేదముచే నీశ్వరు లనేకు లను పక్షము తొలగింపబడెను. మ రి యు బ్రహ్మాదులకు ఐశ్వర్యము ప్రాకృతమనియు, అనిత్యమనియు, ఆభాసికమనియు

శాంకరభాష్యమ్ : —

పరం పరిశ్రష్టం భావంపరమాత్మతత్త్వం మాకాశకల్ప మాకాశా దప్సంతరతమ మజానంతో
మగు గాతమహేశ్వరం సర్వగాణానాం నుహంత మిశ్వరం స్వాత్మానమ్ ॥ ౧౦౧ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

దేహము నాశ్రయించిన అనగా మనుష్యదేహముచే వ్యవహరించుచున్నట్టి సర్వభూతములకు
మహేశ్వరుడైన నాయొక్క యత్కృష్టమైన యాకాశానదృశ్యమైన, అకాశ
ముకంటె యంతరళమైన తను యాత్మస్వరూపమైన పరమాత్మతత్త్వము నవివేకులు

సూచింపబడెను. “దేహః” కాలత్రయమునందు ఇతానపేక్షతో అఖండచిదాత్మస్వరూపముగ, స్వయముగ
ప్రకాశించువాడు దేవుడు. ఈశ్వరుడు. అవ్యాప్తము జడమగుటచే దానికి దేవత్వము సంభవింపనందున
స్వకాకారజ్యమనుపపన్నము. సర్వభూతేషు గూఢః” “సర్వభూతములయందు చిదేకరసస్వరూ
పముచే నున్నవాడు. ఈచెప్పుటచే సూర్యున కేకత్వము దేవత్వమున్నను చిద్రూపముగ సర్వభూత
ములయందు వప్తిత్వము సంభవింపనందున నీశ్వరత్వము నిరస్తము. “గూఢః” సర్వభూతములయందు
ప్రకాశస్వరూపముచే నుండినను మేఘములచే సూర్యుడవరింపబడినటుల యవిద్యాతత్కార్యములచే
తిరోహితుడగుటవలన పరమాత్మయందరికి వేర్వేరు కాదు. “సర్వవ్యాప్తి” ఘటాదికములు మృత్తువలె
నిభిలజగతులు లోపల వెలుపల అంతటను స్వనతచే వ్యాపించువాడు. ఈచెప్పుటచే బ్రహ్మము
బహిరంతః పూర్ణుడగుటవలన బ్రహ్మమునకు పరిచ్ఛిన్నత్వము లేదని యాశయము. “సర్వభూతాంతరాత్మా”
సర్వభూతములయొక్క బుద్ధిగుహయందు దాత్మస్వరూపముచే నుండువాడు. ఈచెప్పుటవలన నాకాశము
సర్వవ్యాప్తమైనను జడమగుటవలన సర్వభూతాత్మత్వము సంభవింపనందున నాకాశమునకు బ్రహ్మత్వము
నిరస్తము. బ్రహ్మము సర్వభూతాత్మయగుచో నతనికి కర్మకర్తృత్వము. కర్మఫలభోక్తృత్వము. సంసార
చక్రము ప్రాప్తించునను శంకను “కర్మాధ్యక్షః” అనుపదముచే దొలగించుచుండెను ఉపాధిసద్ధింపి
ఉపాధివర్తముల నీక్షించువాడు అధ్యక్షుడనబడును. భూకములకు, తత్కర్మలకు, ఆయాకర్మఫలభోగ
ములకు అతని నిరవయవుడగుటవలన నిష్క్రియుడగుటవలన సాక్షిమాత్రమే యగును. స్వయముగ
నేకర్మను యాచరింపడు. ఏకర్మఫలము ననుభవింపడు.

బ్రహ్మ సర్వభూతముల కంతరాత్మయగుచో సర్వభూతాశ్రయత్వము, సర్వభూతాదీనత్వము ప్రా
ప్తించునను శంకను “సర్వభూతాధివాసః” అనుపదముచే దొలగించుచుండెను “వస త్యస్మి స్సర్వ మితి
వాసః” అధితమ శ్చసౌ వాస శ్చేత్యధివాసః” దేనియందు సర్వము నివసించునో అది వాస మనబడును.
ఈపరబ్రహ్మమనునది అధితమమైన వాసము కాన అధివాసమనబడుచున్నది. లేక “అధివస త్యస్మి స్సర్వ
మితి వా2ధివాసః” కు యందు రజితమువలె. దర్పణమునందు పత్రనమువలె ఆత్మయందు కల్పితమైన
సర్వభూతములకు పరమాత్మ యధిష్ఠాన మగుచున్నది. ఇంతియేకాని పరమాత్మ సర్వభూతము లధికరణముగా
కలది కాదని యర్థము. “సాక్షి” పరమాత్మ కేవలకర్మలకే సాక్షికాదు. భూకములకు, తదర్థములకు, తత్కర్మ
లకు, తత్ఫలములకు, తదవస్థాత్మలకు బుద్ధితద్వికారములకు అన్నిటికిని దృష్టయేని యర్థము. సాక్షి
యనగా ప్రకృష్టముగా జూచువాడని యర్థముకదా! అట్లుగచో ఈక్షణికీయాకర్మత్వము పరమాత్మకు
ప్రాప్తించునను శంకను దొలగించుటకై “చేతాః” అని జెప్పబడెను. చేతయిత్యమనగ అవిక్రియత్వము.
స్వయముగ అవిక్రియుడై పరమాత్మ సర్వమును చూచుచుండెనని యర్థము. పరమాత్మ యవిక్రియు
డగుటయందు హేతువును “కేవలః” అనుపదముచే జెప్పుచుండెను. కేవలడనగ నిరవయవుడని యర్థము.
విరవయవుడు కనుకనే పరమాత్మ యవిక్రియుడై సర్వమును చూచుచుండెనని యర్థము. “శబ్దగుణకమాకా

శాంతరవాష్యతత్వబోధిని :—

తెరుగనివారలై నన్ను పరిభవించుచుండిరి. (తిరస్కరించుచుండిరి) అందువలన నట్టివారు పరమేశ్వరునియొక్క తిరస్కారముచే దానివలన జనించిన దురితప్రభావమువలన ప్రతిబద్ధమైన బుద్ధులుకలవారగుచుండి రని యర్థము. ॥౧౧॥

శమ్ అకాశము శబ్దమునెడి గుణముకలది. నిరవయవమగు అకాశమునకు తార్కికులెల్లు గుణవత్వము నంగీకరించిరి అట్లే నిరవయవమగు బ్రహ్మమునకు సత్వచిత్వాదిగుణవత్వము ప్రాప్తించునని శంకను “నిర్గుణః” అనుపదముచే తొలగించుచుండెను. అట్లైన అకాశ స్వంభూతః” అత్మనుండి అకాశము జనించుచున్నది. అని శ్రుతి బోధించుటవలన అకాశము ఉత్పత్తి కలది కనుకనే సావయవము. కనుకనే గుణము కలదని చెప్పుట యుక్తమే. బ్రహ్మమునకన్ననో “విష్కలమ్” అనుశ్రుతివలన నిరవయవత్వము శ్రుతియ మాణమగుటచే గుణవత్వమునుపవన్నము. కాన సత్వచిత్వాదిస్వరూపముచే బ్రహ్మమగుచున్నది. సత్వచిత్వాదికము గుణము కానేరదు.

ఇట చ కారము పరబ్రహ్మమునకు విశేషణము లేవియు లేవని చెప్పుటకు ప్రయోగింపబడెను ఇట్లు శ్రుతినిరూపితమగు లక్షణములకల “భూతమహేశ్వరమ్” స్వరన్నిధిమాత్రముచే ప్రకృతిని, ప్రకృతి సంబంధమగు సర్వమును చలించజేయువాడు గాన ఈశ్వరు డనబడును. అయస్కాంతము (అయస్సు) ఇనుమునువలె స్వయమవిక్రియయై సర్వమునకు ప్రవృత్తిహేతువగుచుండెను. “మహతో మహియాన్” అనుశ్రుతిచేత మహత్తముడగుటవలన మహేశ్వరుడనబడును. అవ్యక్తాది స్థూలాంతభూతములకు మహేశ్వరుడు గాన భూతమహేశ్వరు డనబడును. సర్వమునకు చేష్టాకారణము, సర్వమహత్తమము, పరమము, నిత్యత్వ, కూటస్థత్వ, అనంగత్వ, సత్త్వ, చిత్త్వ, అనంతత్వ, సర్వివ్యాపిత్య, సర్వజ్ఞత్వ, సర్వప్రకాశకత్వాదిదిర్గత్వములచే సర్వదృశ్యవిలక్షణము పరబ్రహ్మము అకాశకల్పమగు సచ్చిదానంత్రకస్వరూపము నైన అహంకారార్థమును శాస్త్రాచార్యులవలన కొందెమైన తెలిసికొనని పశుతుల్యులగు మూఢులు మనుష్యదేహమును ఆశ్రయించి (తమదేహమునందుగల) బుద్ధిగుహయందు సర్వప్రకాశముగ సర్వసాక్షిగనున్న ప్రత్యక్షమగు ఆత్మస్వరూపమును “తిరస్కర్యన్తి” తిరస్కరించుచుండిరి. అహమర్థము, స్యాత్మ స్వరూపమునగు అనందైకరసమనందు మలమాంసాస్థిపిండరూపమగు దేహము నారోపించి తత్త్వములగు కర్తృత్వభోక్తృత్వాదులను, జరారోగాదులను అధ్యసించి యవమానించుచుండిరి. అనగా నేను కర్తను, భోక్తను, నేను బాలుడను, నేను మూఢుడను, నేను పాపిషిని, బధిరుడను, అంధుడను, కామిడను, ఖంజాడను, పంగుడను, జీర్ణుడను, నేను కొట్టబడితిని, నేనుహతుడను అని ఇల్లీరీతుల నెల్లప్పుడు నాకు వై పరీత్యము నే సంపాదించుచుండిరని యర్థము. ॥౧౧॥

పరమార్థప్రపంచ :— పూర్వమునందు చెప్పబడిన యధ్యక్షత్వమును ప్రకటనజేయుచు జగత్కారణీభూతమాయాగతిమగు మౌఢ్యము జీశులయం దనువర్తించుచున్నదని “అవజాన్తి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. నాసంబంధమగు సుత్యుష్టమైన ప్రసిద్ధమగు తత్త్వమును తెలియనివారై మూఢులు సర్వభూతమహేశ్వరుడ నగునన్ను అవమానించుచుండిరి. ఇటు మహచ్ఛబ్దముచే నైన సర్వభూతాని వాసర్యముండ తదంతర్యామిత్యముచే నియంతనగు నన్ను లెక్కబెట్టుకుండిరి. అవాఙ్మానసగోచరమగు చిత్తాత్రిమును యెల్లు తెలిసికొనెదరు; అను శంకను తొలగించుటకు “మానుషీం” అని చెప్పెను. భక్తునిచుందుగల దయచే తెలిసికొనుటకు సులభమగు శుద్ధసత్త్వమయము, మనోహరితే, మనుష్యాకృతి మగు మూరి

గీ॥ మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతనః ।

రాక్షసీ మానురీం చైవ పృథ్వీం మోహినీ శ్చితాః ॥

||౧౦||

పదవిభాగము : — మోఘాశాః. మోఘకర్మాణః. మోఘజ్ఞానాః. విచేతనః. రాక్షసీం. ఆసురీం. చ. ఏవ. పృథ్వీం. మోహినీం. శ్చితాః ॥ ||౧౦||

ప్రశ్నిపదార్థము : — మోఘాశాః = వ్యర్థమైన యాశలుకలవారై : మోఘకర్మాణః = మోఘ = వ్యర్థమైన; కర్మాణః = కర్మలుకలవారై : మోఘజ్ఞానాః = వ్యర్థమైన జ్ఞానముకలవారై : విచేతనః = పోయిన వివేకముకలవారై : రాక్షసీం = రాక్షససంబంధమైన; ఆసురీం = ఆసురసంబంధమైన; మోహినీం = మోహకరమైన; పృథ్వీం = స్వభావమును; శ్చితాః = ఆశ్రయించినవారలై : భవన్తి = (ఈపదమధ్యాహర్యము) అగుచున్నారు. ||౧౦||

శాంకరభాష్యమ్ : —

తతశ్చ తస్య మమావజ్ఞాభావనేన హతాస్తే వరాకాః । కథమ్ ? — మోఘేతి । మోఘాః వృథా ఆశ ఆశిషః యేషాం తే మోఘాశాః, తథా మోఘకర్మాణః యాని చాగ్ని హోతాగ్నిదీని తై ర్నన్యాయమానాని కర్మాణి తాని చ, తేషాం భగవత్పరిభవాత్, స్వాత్మభూ

శాంకరభాష్యరత్నబోధిని : —

భగవంతుని తిరస్కరించువారలు శోమ్యులు. ఎట్లనిన ; అట్టివారలు వ్యర్థమైన యాశలు కలవారు. అట్టివారలచే ననుష్ఠింపబడు యగ్నిహోతాగ్నిదీకర్మలు స్వాత్మభూతమైన భగవంతుని పరిభవమువలన నిష్ఫలములే యగును. కాన వారలు మోఘకర్ము లగుచుండిరి. అట్టివారల నధిష్ఠించి ఆవిర్భవించినట్టి నన్ను తిరస్కరించుచుండిరిని భావము. ఈవిషయము “విశ్వప్రకాశమపి యోజన శబ్దహస్తవిస్తారముక్తమృషిభి ర్యదిహోక్తబింబం । మర్త్యైరిత స్తిమితమీక్షతపిదేవ పశ్యన్తి మర్త్యమివ విశ్వవిభుం విమూఢాః” అరువేలయోజనములు విస్తారముకలది సూర్యబింబమని ఋషులచే జెప్పబడినను మనుష్యులు ప్రాచేకమాత్రముగ జూచుచుండిరి. అట్లే మూఢులు విశ్వవిభువగు నన్ను మర్త్యునిగ తలచుచుండిరి. ఋగ్వేదమునందుగూడ “మయా సోన్న మత్తి యో విపశ్యతి యః ప్రాణీతి యః ఈం శుభ్రో త్యుక్తం ఆమస్తవో మాం త ఉపక్షియన్తి శుభ్రీశుభ్రతస్సర్ది వస్తే వదామి” బ్రహ్మస్వరూపుడగు నమృతమహ్నో యొక్క బ్రహ్మరూపిణి యగు వాక్ అనెడి కన్యక చెప్పుచున్నది. ఎవ డన్నమును భుజించుచుండెనో వాడు భోక్తృత్వకర్తీరూపమగు నాచేతనే యన్నమును భుజించుచున్నాడు. అట్లే యెవడు మనోభిరామమగు విషయమును సాదరముగ చూచునో, ఎవడు శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదికమును చేయునో, ఎవడు వినునో వాడు నాచేతనే పైసర్వము చేయుచుండెను, అంతర్యామిరూపముచే నిట్టి యుపకారక మగు నన్ను యెవరు తెలిసికొనరో అట్టివారు యాతాయాతయానలచే దీనుంగుచుండిరి. ఓన్నేహితుడా; నాచే చెప్పబడుచున్న విషయము వినుము. శ్రద్ధధానువిచే లభ్యమగు నిట్టి బ్రహ్మత్వ మగు వస్తువును నీకొలుకు చెప్పెద నని చెప్పబడెను. ||౧౦||

— † ౯వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †

మధుసూదనసరస్వతీయము : — అట్టివారు భగవదవజ్ఞానిందనజనికమహాదురితముచే ప్రతి బద్ధమైన బుద్ధులుకలవారై, యెల్లప్పుడు నరకనివాసార్హులై యగుచుండిరిని “మోఘాశాః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

తస్య అవజ్ఞానాత్, మోక్షా న్యేవ నిష్ఫలాని కర్మాణి భవంతీతి మోక్షకర్మాణః । తథా మోక్షజ్ఞానాః మోక్షం నిష్ఫలం జ్ఞానం యేషాం తే మోక్షజ్ఞానాః । జ్ఞాన మపి తేషాం నిష్ఫల మేవ స్యాత్ । విచేతనః విగతవిచేకా శ్చ తే భవంతీ త్యభిప్రాయః । కించ తే భవంతి రాక్షసీం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

జ్ఞానముగూడ నిష్ఫలమే యగుటవలన వారలు మోక్షజ్ఞాను లగుచుండిరి. మరియు విగతమైన విచేకముకలవారగుచున్నారు. మరియు నట్టివారు రాక్షససంబంధమైన యసురసంబంధమైన మోహకరమైన దేహాత్మవాదము కల స్వభావము నాశ్రయించినవారలై

ఈశ్వరుని విడచియే కర్మలే మనకు ఫలము నిచ్చునని నిష్ఫలమైన ఫలప్రార్థన కలవారై, కనుకనే యాశ్వరవిముఖులగుటవలన వ్యర్థమైన (శ్రమమాత్రస్వరూపమగు) యగ్నిహోతృదికర్మలుకలవారై. ఈశ్వరావృత్తిపాదకకుతర్కశాస్త్రజనితజ్ఞానముకలవారై. భగవదవజ్ఞానవికారులముచే ప్రతిబద్ధమైన విచేకజ్ఞానముకలవారై. ఇంతియే కాదు. అట్టివారు తామనప్రకృతిని, భగవదవజ్ఞానమున యవిహితహింసాహేతు ద్వేషప్రధానమైన రాజసప్రకృతిని, శాస్త్రముచే నభ్యసృజ్ఞానముకాని విషయముల భోగమునకు హేతువగు రాగప్రధానమైన శాస్త్రీయజ్ఞానభ్రంశహేతువగు, మోహకరమగు స్వభావమును ఆశ్రయించినవారగుచుండిరి. “త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః । కామః క్రోధస్తదా లోభః” కామక్రోధలోభములనెడి మూడును, ఆత్మనాశకమగు నరకద్వారములని చెప్పినటున యట్టివారలు నరకద్వారభాగులగుటచే నరకయాతననే యెల్లప్పు డనుభవించుచుండిరి

॥౧౦॥

శంకరానందీయము :— “అనుర్యా నామ తే లోకాః” అను శ్లోకార్థమును వ్యక్తమచేయుటకు ఆత్మజ్ఞానవిముఖులై, ఆత్మకు యెల్లప్పుడు విపరీతభావమునే సంపాదించు మూఢులయొక్క స్వభావమును వర్ణించి అట్టివారల యాత్మజ్ఞానవైచిత్ర్యమునకు శ్లోకార్థార్థమును “మోక్షాః” అనుదానిచే తెల్పుచుండెను.

ఏమూఘలు నాతత్త్వమును తెలిసికొనక నాత్మస్వరూపమగు నన్ను పరిభవించెదరో యట్టివారు వ్యర్థమైన మనోబద్ధములు కలవారు. ఎందువలననిన? “అక్షయ్యగ్ం హ వై చాత్మాస్యయాజిన సున్సక్తం భవతి” చాత్మాస్యయాగ మాచరించినవారల కక్షయమగు సుకృతము ప్రాప్తించునను ప్రారోచనోక్తిచే శతకోటికల్పసర్వంతము స్వర్గమునందు నివసించగలమని చాత్మాస్యయాగ మొనరించిన సకాముల యాశ “శ్వేధావా మర్త్యస్య య దంతకైతత్” ఓమృత్యువా! నీవొనగిన గజతురగరదస్యాదుల రెంపుడునో యుండవో (అనగా నశ్వరములని యర్థము.) అను శ్రుత్యుక్తిరీతిని స్వల్పకాలికములగుటవలన యట్టివారలు వ్యర్థమైన యాశ కలవారని చెప్పుట యుక్తమే. మరియు “మోక్షకర్మాణః” బహుశ్రమసంపాదితమైన శ్లోకార్థార్థకర్మలు క్షణికతుచ్ఛహోవ్యవస్థములైకప్రయోజనము కలవగుటచే నట్టివారలకర్మలు వ్యర్థమైనవి. కాన నట్టి కర్మల నాచరించువారు వ్యర్థకర్మిలు. అని చెప్పుట యుక్తమే. “మోక్షజ్ఞానాః” “మోక్షం” అనర్థసాధకమై యనర్థోపరమగు సకలవేదసాస్త్రావ్యయనజన్యమైన “జ్ఞానాః” జ్ఞానముకలవారు “బ్రహ్మచారివాసోఽష్టావత్యారింశ ద్వరాణి” నలుబది యెనిమిది సంవత్సరములు బ్రహ్మచారిగ నుండి వేదాధ్యయనాదు లాచరింపవలయునను స్మృత్యుక్తిరీతిని చిరకాలము సకలవేదసాస్త్రావ్యయన తదర్థవిచార జునితజ్ఞానము సర్వమా బంధముకొఱకే యగుచున్నది. మోక్షముకొఱకు కాదు. కాన నట్టి జ్ఞానముకలవారు

శాంకరభాష్యమ్ :—

రక్షసాం ప్రకృతిం స్వభావం అనురీం అనురాజాం చ ప్రకృతిం మోహినీం మోహకర్తం దేశకా
త్వవాదినీం శ్రితా అశ్రితాః । “భింది, భింది, పిబ, ఖాద, పరస్వమపహర” ఇత్యేవం వదనశీలా
కూర్మరక్షాణో భవంతీ త్యగ్ధః । “అనుర్యా నామ తే లోకాః” ఇతి శ్మతేః ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

“భింది, భింది, ఖాద, పరధన మపహర” (భేదించుము, స్థితింపుము, పానముచేయుము, భక్షిం
పుము, పరధనము నపహరింపుము) అను నిత్యాదివాక్యములను పలుకు స్వభావము కల
వారై యగుచున్నారు. ఈవిషయమునే “అనుర్యా నామ తే లోకాః” అనుశ్మతి బోధించు
చున్నది. ॥౧౨॥

మోక్షజ్ఞానము కలవారని చెప్పుటయొక్క మే. అట్టివాడు మోక్ష (వ్యర్థ) జ్ఞానులు కనుకనే “విచేతకః” విచ
రీతబుద్ధులు కలవారు. అనగా “రాక్షసీం” “అగ్నిహోత్రం” వేదాశ్చ రాక్షసానాం గృహే గృహే ।
దయా సత్యం చ శౌచం చ రాక్షసానాం న విద్యతే” రాక్షసుల ప్రతిగృహమునందు అగ్నిహోత్రములు,
వేదములు కలవని యాంజనేయులు రాముని తెరిగించి యిట్టివారలను జయించుటకుని రాము ధూహంపు
చుండ రాక్షసులకు దయ, సత్యము, శౌచము లేదని యాంజనేయులు చెప్పెను. ఇట్లాంజనేయకథిత లక్ష
ణములు కలవారు రాక్షసులు. వారల సంబంధమైన ‘యోనిం’ దయ, సత్యము, శౌచము, క్షమ, లజ్జా,
దానము మొదలగు సద్గుణములతో శూన్యము, క్రూర్యము, హింస, దంభము దర్పము, మొదలగు దుష్ట
గుణప్రదానము నగునది రాక్షసీయోని. “ఇదమద్యమయాలిం” ఇది నాచే నిపుడు పొందబడినది. ఇత్యా
దికముచే చెప్పబడిన లక్షణములు కలవా రనురు లనబడుదురు. అట్టివారల స్వభావప్రచురమైన మోహకర
మైన ఉపద్యుపరిమూఢత్వాతిశయమును సంపాదించెడి ప్రకృతిని తిరిగితిరిగి పొందినవారగుచున్నారు. కేక
ఎవరాత్మమోక్షజ్ఞునందు ప్రయత్నముచేయక మోహకులగు రాక్షసీంపత్నినికాని, అనురీంపత్నిని కాని
యాశ్రయించుచుండిరో, వారలు ప్రతిజన్మమునందు మోహులు, మోఘుర్ములు, మోఘజ్ఞులు.
విచేతస్కులు నగుచుండి రని యర్థము. ॥౧౩॥

భాష్యోక్త్యర్థదీపికః— తిరస్కారముచేతను, అనాదరముచేతను, నిందచేతను హతులు,
సర్వపురుషార్థభ్రష్టులు, అతిక్షుద్రులు నగునట్టివారల పార్థివ యేవముగను సిద్ధింప దని “మోహకాః”
అను శ్లోకముచే జెప్పబడును.

వ్యర్థమైన మాయావస్తువిషయమైన పార్థివతలుకలవారు. ‘భగవంతుని యవమానించువారల యగ్ని
హోత్రాదికర్మలు శ్రమమాత్రమే యగుటచే ఫలములేని వగుటవలన వారల పార్థివ యగ్నిహోత్రాది
కర్మానుష్ఠానము వలన సర్వవత్తుగు “నను శంకపై “మోఘకర్మాణః” అని చెప్పుచుండును.
అట్టివారల కర్మలు (అగ్నిహోత్రాదులు) నిష్ఫలములై కేవలశ్రమపేతువులే యగుచున్నవి. ఈవిషయము
“ధర్మ స్తస్యినుష్ఠితః పుంసాం విష్యత్సేనః ధామ యః । నోత్పాదయే ద్యది రతిం శ్రమ ఏవ హి
కేవలమ్” ఏధర్మము యోగ్యముగ ననుష్ఠింపబడి విఘ్నకదలయం దభిరతిని పుట్టింపదో యాధర్మము
కేవలము శ్రమమాత్రమే యగు నని చెప్పబడెను. భగవంతుని తిరస్కరించు జ్ఞానులుకూడ కలరు.
యట్టివారల జ్ఞానమువలన మోక్షపార్థివయు సార్థకము కాగలదని శంకింపజనదు. భగవదవజ్ఞానహిత
మైన వారల జ్ఞానము అత్మసాక్షాత్కారమునకు హేతువు కానందున మోక్షమునకు కారణము కాక

గీ॥ మహాత్మానస్తు మాం పార్థ! దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః ।

భజన్త్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్ ॥

॥౧౩॥

పదవిభాగము:— మహాత్మానః. తు. మాం. పార్థ. దైవీం. ప్రకృతిం. ఆశ్రితాః. భజన్తి. అనన్యమనసః. జ్ఞాత్వా. భూతాదిం. అవ్యయమ్ ॥

॥౧౩॥

ప్రతిపదార్థము:— మహాత్మానః=అక్షుద్రమైనయంతఃకరణకలవారు; హేపార్థ=ఓయీయనా; దైవీం=దేవతాసంబంధమైన; ప్రకృతిం=శమదమదయాశ్రద్ధాదిరూపమైన స్వభావమును; ఆశ్రితాః=ఆశ్రయించినవారలై; అనన్యమనసః= ఇతరముందు మనస్సులేనివారై అవ్యయం = నాశరహిషమైన; భూతాదిం. వియదాదిహితములకు. ప్రాణులకు కారణమైన; మాం=నన్ను; జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని; భజన్తి= సేవించుచున్నారు

॥౧౩॥

పోవుటచే నాజ్ఞానము సఫలము కాదని “మోక్షజ్ఞానాః” అను పదముచే జెప్పుచుండెను. “మోక్షజ్ఞానాః” వ్యర్థమైన జ్ఞానముకలవాడు. ఈవిషయము “నైష్యర్మ్య మవ్యయ్యభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానఫలం నిరంజనమ్ । కుతః పున శ్శక్య దభవ్య మీక్యరే నవార్పితం కర్మ యదవ్యకారణమ్” నిరంజనము, జ్ఞానఫలమునగు నైష్యర్మ్యము అచ్యుతభావరూప్యమగుచో శోభింపదు. (మోక్షముకొరకు సమర్థముకాదు) ఆకారణముగ నెల్లప్పుడు తనచే నావరించబడిన కర్మ నీకర్మకారణ మొనరించ కపోవుటయే యమంగళ మని చెప్పబడెను. “విగతచేతసః” “విగతవివేకాశ్చేతి భాష్యే” “చోహితౌ” ఏకారణముచే భగవదవజ్ఞానముచే కర్మాదులు నిష్ఫలములలో భగవద్భక్తిచే సఫలములలో అందువలన భగవద్భక్తి లేనివారలు వివేకకూర్కులు కాన నిష్టివారు విగతచేతకుల వారలగుచున్నారని యభిప్రాయము.

మరియు రాక్షసుల స్వభావమును (అనగా “చిని, భింది, పిని, భాద” ఇత్యాదిరూపముగు స్వభావమును.) అపరసంబంధమగు ప్రకృతిని (“న దేహి” ఇవ్వకు “నజాహుధి” హోమముచేయకుము “పరస్వచపహర” పరధనము నవహరింపుము) అను నిట్టిమోహకరమైన దేహాత్మాభిమానరూపమైనప్రకృతి నాశ్రయించినవారలు క్షూరకర్ములగుచున్నారు. ఆకారణమువలనను వారలకు పైని చెప్పిన విశేషణములు తగిన పని యర్థము. లేక కేవలము వారుచెప్పిన విశేషణములే కలవారు కారు. మరేమనిన రాక్షసాదుల ప్రకృతినికూడ నాశ్రయించినవారలు.

లేక, వర్తమానదేహమనందే యిట్టివారలు కారు. మరేమనిన; వర్తమానదేహపాతానంతరముగూడ వారల కత్యంతక్షూరస్వభావముయొక్క ప్రాప్తి నిశ్చితమని “రాక్షసిం” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. ఈవిషయమునే “అసుర్యా నామ తే లోకా అనేన తమసా వృతాః । తాన్ సే ప్రేత్యానిగచ్ఛన్తి యేకే చాత్మహనో జనాః” ఎన రాతత్వస్వరూపమును తెలిసికొనరో వాతత్వహంకలు. అట్టివారు మరణించినపిదప అంధతమస్సు (అజ్ఞానము) చే నావరించబడిన అపరసంబంధమైన లోకమును బొందుచున్నారు. అనిచెప్పబడెను.

॥౧౩॥

సరమార్గప్రపః— అట్టివారలకు మూఢత్వమునే “మోహాశాః” అను శ్లోకముచే ప్రకటన చేయుచుండెను. “మోహాశాః” క్షుద్రదేవతోపాసనచే క్షణభంగురమైన క్షుద్రఫలాశలు కలవారు. కనుకనే మద్విముఖులగుటవలన సంతముతోకూడిన కర్మలు కలవారు. అట్లే కుతర్కాశ్రితమైన జ్ఞానము కలవారు. కనుకనే విక్షిప్తమైన చిత్తముకలవారై యగుచున్నారు. ఇట్లుగుటకు కారణమును “రాక్షసిం” అనుదానిచే, జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యము :—

యే పున శృద్ధధానా భగవద్భక్తిలక్షణే మోక్షమార్గే పరివృత్తా సే—మహాత్మాన ఇతి । మహాత్మానోఽక్షుద్రచిత్తా మా మిశ్వరం పార్థ ! దైవీం దేవానాం ప్రకృతిం శనుదమ దయాశృద్ధాదిలక్షణాం అక్రితా స్సంతో భజంతి సేవంతేనన్యమనసానన్యచిత్తైః జ్ఞాత్వా భూతాదిం భూతానాం వియదాదీనాం పౌఞీనాం చాదిం కారణ మవ్యయమ్ ॥ ౧౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయర్జునా! యెవరు మోక్షమార్గమగు భగవద్భక్తియందు శృద్ధకలవారై పరివృత్తులొ యక్షుద్రచిత్తస్వభావముకలవారో, యట్టి మహానుభావులు దేవతలనఁబంధమైన శనుదమదయా శృద్ధాదిస్వరూపమైన ప్రకృతిని (స్వభావము) నాశ్రయించినవారై యనన్యమనస్కులై నాశరహితము, అకాశాదిభూతములకు నిఖిలపౌఞీలులకు కారణమైన నన్ను తెలిసికొని సేవించెదరు.

॥౧౩॥

—: ౯వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య ము :— భగవద్విముఖులు ఫలకామనము, ఫల కామనప్రయత్న క్ విత్కన్తైమిత్తికకామ్యకర్మానుష్ఠానము, తత్ప్రయత్నకాత్మీయజ్ఞానమువ్యర్థమగుచలన పారలౌకికఫలతత్పాధన శూన్యులగుదురు. ఇంతియే కాదు. ఈలోకసంబంధమైన స్వల్పఫలముగూడ అట్టివారలకు సంభవింపదు. అట్టివారు వివేకజ్ఞానశూన్యు లగుటచే విచేతస్కులు. కనుకనే సర్వపురుషార్థజాహ్నులై సర్వులకు శోచింప దగినవారు. అవి చెప్పబడెను. అట్లుగచో నెవరు సర్వపురుషార్థజా లనెదవా? ఎవరు భగవదేకశరణులై, అనేకజన్మకృతశుక్రతములచే ఊర్జితమైన కామకోపాదికముచే నభిభూతము కాననీ యంతఃకరణముకలవారో (అనగా “అభయం సత్త్వసంకుద్ధిః” ఇత్యాదికముచే చెప్పబోవు సాత్త్వికీప్రకృతి నాశ్రయించినవారు) కనుకనే వాకంచె భిన్నమైనదనియందు మనస్సులేనివారయి సర్వజగత్కారణము, అవ్యయమునగుసీశ్వరుని తెలిసికొని సేవించెదరో యట్టివారు సర్వపురుషార్థములను పొందెదరు.

॥౧౩॥

శంకరానందీయము :— ఆసురసంపత్తిగల యజ్ఞానులకు గతిని చెప్పి, యిప్పుడు చెప్పి సంపత్తిగల విద్యాంసుల నితిని ప్రతిపాదించుటకై ఉత్తమమధ్యమమందాధికారిభేదముచే బ్రహ్మోపాసనకుకూడ భేదమును మూడుశ్లోకములచే జెప్పుచుండెను.

అందు దైవీసంపత్తికలవారిలో సుత్తములను “మహాత్మానః” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను. ఇతి- “తు” అనుశబ్దము బ్రహ్మవేత్తలకు మూఢవైపరీత్యద్వోతన్తార్థము. “మహాత్మానః” బహుజన్మాధిక పరమేశ్వర ప్రసాదాతీయవశమున లెస్సగు మృదికపాయులగుటచే విషయజ్ఞానవైముఖ్యమును పొంది యెల్లప్పుడు ప్రకృత్యుపరిణీలు రగుటవలన సుత్కృష్టమైన చిత్తముకలవారు. అట్టి ప్రసన్నమైన చిత్తముకల కొందరు యతులు (బ్రహ్మవేత్తలు) స్వయముగ “దైవీం” పరమాత్మప్రాప్తి కంతరంగసాధనమైన దైవీ సంపత్తి (అనగా తీవ్రమోక్షచ్ఛా, వైరాగ్య, శమ, దమ, తిత్తివరమాదినత్త్వగుణపౌష్కల్యస్వరూపమైన ప్రకృతి) నాశ్రయించినవారై, భూతావిరూపికారణమైనట్టియు, (ఈచెప్పుటవలన “తదనన్యత్వ మారంభణ శబ్దాభ్యు” అను న్యాయముచే కార్యము కారణమాత్రస్వరూపమగుటచేత భూతములకు పృథక్స్వరూపము లేనందున బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము నూహింపబడెను.) భూతములకు బ్రహ్మము కారణమగుచో కార్యనాశనమువలన కారణమగు (అన్నింటికి) నాశము ప్రాప్తించు నటుల భూతముల నాశము

గీ॥ సతతం కీర్తయంతో మాం యతస్త శ్చ దృఢవృతాః ।

నమస్యన్త శ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ము . — సతతం- కీర్తయంతః- మాం- యతస్తః- చ- దృఢవృతాః- నమస్యన్తః- చ- మాం- భక్త్యా- నిత్యయుక్తాః- ఉపాసతే ॥

॥౧౪॥

ప్రతిపదార్థము: — సతతం=ఎల్లప్పుడు, మాం=బ్రహ్మస్వరూపమగునన్ను; కీర్తయంతః=కీర్తించుచు; యతంతశ్చ=ఇందియోపసంహారశమదమదయాఽహింసాదిధర్మములచే ప్రయత్నించుచు; దృఢవృతాః=స్థిరమైనవృత్తముకలవారై; నమస్యన్తశ్చ=నమస్కారముచేయుచు; భక్త్యా=భక్తిచే; నిత్యయుక్తాః=నిత్యయుక్తులై; మాం=నన్ను; ఉపాసతే=ఉపాసించుచుండిరి.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

కథమ్ — సతత మితి । సతతం సర్వదా భగవంతం బ్రహ్మస్వరూపం మాం కీర్తయంతః యతంత శ్చ ఇందియోపసంహారశమదమదయాఽహింసాదిలక్షణై ర్ధర్మైః ప్రయత్నతశ్చ, దృఢవ్రతా దృఢం స్థిరః చాల్యం వృతం యేషా తే దృఢవృతా నమస్యన్తశ్చమాం హృదయేశయ మాత్మానం భక్త్యా నిత్యయుక్తా స్సంత ఉపాసతే సేవంతే

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని : —

యెట్లు నిన్ను సేవించెద రనెదవా? యెల్లప్పుడు నన్ను కీర్తించువారలై, ఇందియోపసంహార(ఇందియనియమన)శమదమదయాఽహింసాస్వరూప మగు ధర్మములచే ప్రయత్నింపలన భూతకారణమగు బ్రహ్మముకూడ నశంపవలసివచ్చు నను శంకను “అవ్యయం” అనుదానిచేదొలగించుచుండెను. జ్ఞానముచే గాని, అజ్ఞానముచే గాని, కారణనాశముచే కాని, కార్యనాశముచే కాని, స్వతఃకాని, యితరములవలనకాని దేనిచేతను నశంపదని యరము, నిత్యము, సర్వాత్మకము, అద్వితీయము, అఖండానందైకరసమునగు పరబ్రహ్మమును శ్రవణాదులచే లెస్సగు తెలిసికొనినవాడు నాకంటె వ్యతిరేకమైన విషయములేని బుద్ధివృత్తికలవారై, (అనగా వస్త్రవంతిరదర్శనరహితులై) “ఈసర్వము, నేను బ్రహ్మమే” అని యప్రతిబద్ధబుద్ధివృత్తిచే నెల్లప్పుడుసర్వమును బ్రహ్మముగనే తెలిసికొనెదరు. కనుకనే వారికి “మహాత్మానః” అను విశేషణ మర్థవంతమగుచున్నది.

॥౧౪॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము: — అర్చివారు పరమేశ్వరుని యేవిధమున సేవించెదరో అరీతిని “సతతం” అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను.

ఎల్లప్పుడు బ్రహ్మనిష్ఠుడగు గురువునొద్దకు “తద్విజ్ఞానార్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛే త్సమితాపి శోభ్యతీయం బ్రహ్మనిషం” అను శ్లోకముక్తరీతిని యరుదెంచి యచట వేదాంతవాక్యవిచారముచేతను, గురూపసందకాలముకంటె భిన్నమగుకాలమునందు ప్రవీణజపముచేతను, ఉపనిషత్తుల పారాయణాదులచేతను, సర్వోపనిషత్ప్రతిపాద్యమగు బ్రహ్మస్వరూపము గీర్తించుచు అనగా వేదాంతశాస్త్రార్థ్యయన రూపశ్రవణ వ్యాపారవిషయముగ బ్రహ్మస్వరూపమును చేయుచు, “యతంతశ్చ” గురునన్నిదియందుకాని, అవ్యక్తకాని, వేదాంతములకు విరోధికాని, తర్కముల యనుసంధానముచే సప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కందితగురూప విష్ణుత్వస్వరూపవిశ్వయముకొలకై ప్రయత్నించుచు, (అనగా శ్రవణముచే నిర్ధారితమైన యర్థమునందుబాధ శంకను తొలగించెడి తర్కముయొక్క యనుసంధానరూపమగు మననమునం దాసక్తులై,) అట్లే “దృఢ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

చువారలై, స్థిరమైన (ప్రతిము) బ్రహ్మచర్యాదికము కలవారై, ననుస్కరించువారలై భక్తితో నిత్యయుక్తులై నన్ను సేవించుచుండిరి.

॥౧౪॥

ప్రకాశాః” ప్రతిపక్షలచే చలించేయుటకు శక్యముకాని అహింస. సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, ప్రతిగ్రహములేకపోవుట మొదలగు ప్రతిములు కలవారై. ఈవిషయమే “అహింసాసత్యాస్తేయబ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహాయమాః । తే తు జాతిదేశకాలమయానవచ్ఛిన్నా స్సార్వభౌమా మహావ్రతమ్” అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము ఇవి యమము లనబడును. వీటి నాచరించుటయందు బ్రాహ్మణత్వాదిజాతివిశేషముకాని, తీర్థాదిదేశవిశేషముకాని, చతురశ్ర మొదలగు కాలవిశేషముకాని, యజ్ఞ కాలముకంటె భిన్నకాలముకాని యివేక్షింపబడదు. అనగా నేజాతివారైనను, యేప్రదేశమునందైనను, ఏకాలమందైనను యజ్ఞాదినమయములయందైనను అహింసాదియమము లాచరింపదగినవి. “ఇవి సార్వభౌమములనంబడును. క్షిప్ర, మూఢ, విక్షిప్త, భూములయందుకూడ నాచరింపదగినవి. ఇవి మహావ్రతమనబడును. అవి పతంపలిమహర్షిచే యోగసూత్రములలో చెప్పబడెను. అట్లే “నమన్యంతః” భగవంతుడు, వాసుదేవుడు, సకలకల్యాణనిధివానము. ఇష్టదేవతారూపముగను గురురూపముగను నున్ననన్ను కాయవాఙ్మనస్సులచే ననుస్కరించువారై, (చకరమువలన “శ్రవణం కీర్తనం విష్ణో స్మరణం పాదసేవనమ్ : అర్చనం వందనం దాన్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్” అనుదానిచే చెప్పబడిన శ్రవణాదికముగూడ గ్రహింపవలయు నని చెప్పబడెను.) అర్చనము, పాదసేవనము గురురూపముగ వాసుదేవునియందు సుకరములే ఈశ్లోకమున “మాం” అని రెండుమారులు చెప్పుట, సగుణరూపవరామర్శనిమిత్తమే యని గ్రహింపవలయును. అట్లు కానిచో “మాం” అని రెండుసారులు గ్రహించుట వ్యర్థమే యగును. అట్లే మద్విషయకమైన భక్తిచే (ప్రేమచే) నెల్లప్పుడు కూడినవారై, ఈచెప్పుటచే నిఖిలసాధనపుష్కలము, ప్రతిబంధకాభావము చూపబడెను. “యన్య దేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ । తస్యై తే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః” ఎవనికి దేవునియందు దుక్కుప్తభక్తి యుండునో, దేవునియందున్నటుల గురువునందుత్కృష్టభక్తి యుండునో యట్టి మహాత్మునకు యీచెప్పిన యర్థములు ప్రకాశించుచున్నవని చెప్పబడెను. పతంజలికూడ “తః ప్రత్యక్షేకనాధిగమోఽవ్యస్తరాయాభావశ్చ” ఈశ్వరప్రకృతానమువలన త్వంపదలక్ష్మ్యర్థముయొక్క సాక్షాత్కారము, విఘ్నముల యభావము ప్రాప్తించునని చెప్పెను. ఇట్లు శమదమాదిసాధనసంపన్నులై ‘వేదాంతశ్రవణమననమాయణులై పరమగురువగు పరమేశ్వరునియందు ప్రేమచేతను, (భక్తి) నమస్కారాదులచేతను నశించిన విఘ్నములుకలవారై, పరిపూర్ణ నిఖిలసాధనములుకలవారై మహాత్ములు “మాముపాసతే” శ్రవణమననోత్తరభావియగు విజాతీయప్రత్యయానంతరితమైన నజాతీయప్రత్యయప్రవాహముచే నెల్లప్పుడు నన్ను చింతించుచుండిరి.

ఈచెప్పుటచే పరమసాధనమగు నివిధ్యానసర్వరూపమగు పరమసాధనము నిర్దిష్టము. ఇట్టిసాధనములు పుష్కలముగ నుండినచో వేదాన్తవాక్యజన్యమైన యఖండవిషయకమైన సాక్షాత్కారరూపమగు “అహం బ్రహ్మస్మి” అనేకీ జ్ఞానము సర్వకంఠాకాలికాస్పృష్టమై సర్వసాధనపరిభూతమై ప్రదీపము తమస్సును వలె సోత్పత్తి మాత్రముచే నిఖిలజ్ఞానమును నశింపజేయును. కావ జ్ఞానము యితరాపేక్ష లేకుండగనే సాక్షాత్తు మోక్షహేతువు. భూమికాజయకృమముచే భూమిద్యయందు ప్రాణప్రవేశమును, మూర్ధన్య నాడిచే (ఋషిత్వానాడిచే) ప్రాణోత్క్రమణమును, అర్చిరాదిమాంసముచే బ్రహ్మలోకగమనమును.

గీ॥ జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజన్తో మా ముపాసతే
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్ ॥

॥౧౫॥

ప ద వి భా గ ము :— జ్ఞానయజ్ఞేన. చ. అపి. అన్యే. యజన్తః. మాం. ఉపాసతే.
ఏకత్వేన. పృథక్త్వేన. బహుధా. విశ్వతోముఖమ్ ॥

॥౧౫॥

పృ తి ప దార్థ ము :— అన్యేచ=కొందరు; జ్ఞానయజ్ఞేన=భగవద్విషయకమైన జ్ఞానమనెడియజ్ఞముచే; యజన్తః=పూజించువారై; మాం=నన్ను; ఏకత్వేన=ఏకమేవరవిగ్రహమనెడిపరమార్థదర్శనముచేతను; కేచిత్=మరికొందరు; (ఈవద మధ్యాహారము) పృథక్త్వేన=అభగవంతుడగు విష్ణువుఅదిత్యులందరిరూపముచే నుండె నని; కేచిత్=మరికొందరు; బహుధా=అనేకవిధముల; విశ్వతోముఖమ్=విశ్వరూపునిగ; ఉపాసతే=ఉపాసించుచుండిరి.

॥౧౫॥

బ్రహ్మలోకభోగానైకాలవలంబమును విటిని శ్రవణమనననిదిధ్యానజనిత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము మోక్షము విచ్ఛుటయందపేక్షింపదు కాన పూర్వమునందు “ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యే మ్యనమాయవే : జ్ఞానం” అని యేది ప్రతిజ్ఞచేయబడెనో యది చెప్పబడెను. ఈజ్ఞానమునకు ఫలము యశుభమగు సంసారమునుండిమోక్షమే యని పూర్వమునందు చెప్పబడినందున తిరిగి యిది చెప్పబడలేదు. దీనియందే శ్రీకృష్ణమహాత్మకు గంభీరమైన యభిప్రాయము. ఉత్తర్థము నప్పజేసే.

॥౧౫॥

శంకరానందీయము :— ఇట్లుకమాధికారుల కుపాసనాప్రకారమును చెప్పి, మధ్యమాధికారులకు భగవదుపాసనాప్రకారమును “నతతం” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను.

కొందఱు ముముక్షువులు స్వాత్మకత్వజిజ్ఞాసచేసిన తీవ్రమోక్షేచ్ఛావైరాగ్యములచే సాధనములతో గూడిన నిఖిలకర్మలను సన్యసించి, తమ జీవనమునందుగూడ సపేక్షరాహిత్యముచే బ్రహ్మచర్యాహింసాద్యుత్తమధర్మములచే బహిరంతరింద్రియనిగ్రహ మొనరించి, దానిచే దృఢమైన జ్ఞానసంసాధనవియమము కలవారై, “అసుప్తే రామృతేః కాలం నయే ద్వేదాన్చింతయా” అను వియమానుసారము యెల్లప్పుడు ప్రత్యగూహమగు నాత్మనుద్దేశించి పరమాత్మసాక్షాత్కారసిద్ధికొఱకై నడుచు సన్నిధియందు వేదాంతములను కీర్తించుచు, పఠించుచు, వేదాంతార్థమును సవత్తులచే జ్ఞానసిద్ధికై విచారించుచు ప్రయత్నించుచు “తగ్ంహ దేవ మాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముచుః రైవ శరణ మహం ప్రవక్ష్యే” అను శుభ్రుక్తరీతిని శ్రద్ధతోడను జ్ఞానప్రవాత యగు నీశ్వరుని ననుస్కరించుచు, ప్రార్థించుచు ఇట్లు నిరంతరనియమోపేతులై, శిశూవులై నన్ను పేవించుచుండిరి. లేక, మోక్షసిద్ధికొఱకు నియతులై నన్నుపాసించుచుండిరి. “నతతం కీరయన్తో మాం” అనుదానిచే నామనం కీర్తనము చెప్పబడి నని మూఢబుద్ధికలవారు తలువరాదు. అట్లుగుచో సుపక్రమవిరోధము, ప్రకరణవిరోధము, విశేషావిరోధము ప్రాప్తించును.

॥౧౫॥

—† ఓవ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఎవరు శ్రవణమనననిదిధ్యానసాధనమధులో అట్టి యుత్తమమధ్యమమందాధికారులగు ముగ్గురు తమ కనురూపముగ నన్నే యుపాసించుచుండి రని “జ్ఞానయజ్ఞేన” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను.

‘పూర్వమునందు చెప్పబడిన సాధనముల’ ననుష్ఠించుటయం దరమధులగు కొందరు “జ్ఞానయజ్ఞేన” “త్వం హా అహ మస్మి భగవో దేవ తే అహం వైత్వ మసి” ఇత్యాదిక్రతుక్తమైన అహంగ్రహోపాసనయే

శాంకరభాష్యమ్ :—

శ్రీ కేన ప్రకారే శోపానత ఇత్కుచ్ఛతే— జ్ఞానయజ్ఞేన జ్ఞానమేవ భగవద్విషయం
యజ్ఞస్థేన జ్ఞానయజ్ఞేన యజంతః పూజయంతో మా మీశ్వరం చాప్యన్యేఽన్యా ముపాసనాం
పరిత్యజ్యోపాసతే । తచ్చ జ్ఞాన మేకత్వేనైక మేవ పరం బ్రహ్మైతి పరమార్థదర్శనేన యజం
త ఉపాసతే । కేచి చ్చ పృథక్త్వేనాదిత్యచంద్రాదిభేదేన స ఏవ భగవా నిష్ఠు ర్వాదిత్యాదిరూ
పే జావస్థిత ఇత్కుపాసతే । కేచి ద్భవసంధావస్థితః స ఏవ భగవా న్స్వతోముఖో విశ్వతో
ముఖో విశ్వరూప ఇతి తం విశ్వరూపం సర్వతోముఖం బహుధా బహుప్రకారే శోపాసతే॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

వారేవిధమున నుపాసించెద రను శంకపై “జ్ఞానయజ్ఞేన” అని చెప్పి మొదలిడెను.
ఇత్ర మాధికారులగు కొంద రితిరోపాసలను పరిత్యజించి భగవద్విషయశజ్ఞానమనెడి
యజ్ఞముచే పూజించుచు పరమేశ్వరు నుపాసించుచుండిరి. మధ్యమాధికారులగు వ రి కొందరు
అదిత్యచంద్రాదిభేదముచే భగవంతుడగు నాపరమేశ్వరుడైన విష్ణువే యుండె నని యుపా
సించుచుండిరి. మధ్యమాధికారులలోనే మరికొందరు అపరమేశ్వరుడే విశ్వరూపుడని యాపర
మేశ్వరుని విశ్వరూపునిగ ననేకవిధముల నుపాసించుచుండిరి. ॥౧౬॥

జ్ఞానమనబడును. అదియే పరమేశ్వరయజ్ఞనరూపమగుబలన యజ్ఞ మనబడును. చకారము ఏకకారార్థము.
అపిఅనునది సాధనాంతరపరిత్యాగ మర్థము కలది. కొందఱు సాధనాంతరమునందు నిష్పృహలై, ఉపా
స్యోపాసనకాభేదచింతారూపమగు జ్ఞానయజ్ఞముచే నేకత్వముచేసగు భేదవ్యావృత్తిచేత యుక్తములు నన్నే
చింతించుచున్నారు. కొందఱు మధ్యములు ఉపాస్యోపాసకభేదముచే “అదిత్యో బ్రహ్మైత్యాదేశః”
ఇత్యాది, కుత్కుక్తమైన ప్రతీతికోపాసనరూపమగు జ్ఞానయజ్ఞముచే నన్నే యుపాసించుచుండిరి. అహంగ్రహో
పాసనయందు కాని, ప్రతీతికోపాసనయందు కాని, యసమర్థులై మరికొందఱు మందాధికారులు యేవో
యితర దేవతల నుపాసించుచు, కొన్ని కర్మములైన చేయుచు “బహుధా” అనేకరీతులుగ సర్వాత్మనగునన్ను
సేవించుచుండిరి. ఆయా జ్ఞానయజ్ఞములచే సుక్తరోక్తరులకు క్రమముగ పూర్వపూర్వభూమిలాభము కలుగు
చున్నది. ॥౧౭॥

శంకరానందీయము:— ఇట్లాత్మతత్త్వవిజ్ఞానములు, ముముక్షువులునగు యతులకు వేదాంతశ్రవ
ణరూపమైన యుపాసనను చెప్పి, శ్రవణమననములచే లెస్సగ తెలియబడిన తత్త్వముకల యతులకు విదిధ్యా
సనరూపమగు నాత్మోపాసనను “జ్ఞానయజ్ఞేన” అనుదానిచే ప్రతిపాదించుచుండెను.

బ్రహ్మత్వైకత్వవిషయకజ్ఞానమే యిదిజ్ఞానమనబడును. ఆజ్ఞానమే బ్రహ్మోపాస్తికి సాధన మగుబ
లన యజ్ఞమనబడును. “ఇజ్యతేఽనేనేతి యజ్ఞః జ్ఞాన మేవ యజ్ఞః జ్ఞానయజ్ఞః” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి
జ్ఞానమనెడి యజ్ఞముచే నవత్వాంతఃకరణముకలవారు “బ్రహ్మైవాహ మహ మేవ బ్రహ్మ” అని తనను
బ్రహ్మముగ భావన చేయుచు ప్రత్యక్షాత్మ యగు పరబ్రహ్మమును వివరీతభావనావివృత్తికొరకై నిత్య మను
సంధానమును చేయుచుండిరి. “అపి” అను శబ్దముచే. కొందఱు కర్ములు కర్మయజ్ఞముచే నుపాసించు
చుండిరిని సూచింపబడెను. భేదముచేగాని, యభేదముచేగాని చేయదగిన నీయుపాసన యెట్లుజ్ఞానయజ్ఞ
ముచే చేయనగునను శంకయందు “స యశ్చాయం” “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” “అహం బ్రహ్మస్మి”
ఇత్యాదికుక్రత్యర్థమును బ్రహ్మవేత్తయగు నాచార్యుని ముఖమునుండి సరిహస్యముగ లెస్సగ విని (తెలిసి

గీ॥ అహం కృతు రహం యజ్ఞ స్వధాహ మహ మౌషధమ్ ।

మన్తోఽహ మహ మేవాజ్ఞ మహ మగ్ని రహం హుతమ్ ॥

॥౧౬॥

పదవిభాగము :— అహం. కృతుః. అహం. యజ్ఞః. స్వధా. అహం. ఔషధమ్. మన్తః. అహం. అహం. ఏవ. ఆజ్ఞం. అగ్నిః. అహం. హుతమ్ ॥

ప్రతిపదార్థము :— అహం=నేను; కృతుః=కృతకర్మవిశేషము; అహం=నేను; యజ్ఞః=స్మారకకర్మస్వరూపము; అహం=నేను; స్వధా=పితృదేవతలకొర కీరుణకు యన్నస్వరూపము; అహం=నేను; ఔషధం=సర్వపాఞ్చులచే భక్షింపబడు అన్నస్వరూపము; అహం=నేను; మన్తః=మంత్రస్వరూపము; అహమేవ=నేనే, ఆజ్ఞం=ఆజ్ఞము; అహం=నేను; అగ్నిః=హోమాధారమగు నగ్ని స్వరూపము; అహం=నేను, హుతం=హవనకర్మస్వరూపము నగుచుంటిని. ॥౧౬॥

కొన్ని ఆచారములే కృత్యక్తవిశేషములచే తనయాత్మచే (అంతఃకరణచే) లెప్పగ ననుభవించి తిరిగి భేదము నవలంబింపక అబ్రిహ్మైకత్వమునే యెల్లప్పుడు బావింపబడికొలకు యిరరు ననుష్ఠిస్తే అట్టివారిచే నేకత్వముగ నుపాసించదగినది. అక్షులచే భేదముచే నుపాసించదగినదని దోధించుటకు “ఏకత్వేన పృథక్త్వేన” అని చెప్పెను. జ్ఞాన యజ్ఞముచే ముఖ్యాధికారులు, పరమహంతులనగు యేమిట లుపాసించెదరో, అట్టి పరమహంసలే యభేదముచే “బ్రహ్మైవాహం” అని స్వాభిన్నమైన నన్నుపాసించుచుండిరి. హంస కుటీచకాది మధ్యమాధికారులన్ననో వాచభేదములే స్వాత్మకమైన నన్ను అనేకప్రకారములుగ “అది త్యో బ్రహ్మ” “మనో బ్రహ్మ” “ఓమిత్యేతేనైవాక్షరం” ఇత్యాదిచృత్యక్త రీతిచేననేకవిధములభేదముచే నుపాసించుచుండిరి. అట్టి యుపాసనమందుహడ నధికారులులేని వైదికులగు కొందఱు ముముక్షువులు సోమే న యక్ష్య ఇత్యాదికముగు కర్మయజ్ఞముచే నింద్రాదిరూపమగు నన్నుపాసించుచుండిరి. అందుకూడ గొందఱు శివవిష్ణుబ్రహ్మాదిత్యాదిరూపమగు నన్ను వైదికతంత్రములచే నుపాసించుచుండిరి. ॥౧౭॥

పరమార్థప్రపంచమునెట్లు నిన్ను భజించెదరను శంకపై “జ్ఞానయజ్ఞేన” అని చెప్పుచుండెను. కొందరు సర్వత్ర ఆత్మదర్శనరూపమగు జ్ఞానయజ్ఞముచే నన్ను యజించుచుండిరి. “ఏకత్వేన” స్థూలసమష్టిరూపముచే “పృథక్త్వేన” ఇంద్రాదివిమాతీరూపముచే ననేకవిధముల సర్వదేహులయందు కాని, విశ్వరూపమగు నన్ను సేవించుచుండిరి. “హంసశక్చుచిష ద్యు రంతరిక్షన ద్ధౌతా వేదిష దధిధిరురోజనత్, నృషదర్శన దృతనద్యోమన ద్దా గోజా ఋతజా అదిగ్జా ఋతం బ్రహ్మత్” ఈవిధిలవ్యష్టిరూపము కలసి ఋతము, బ్రహ్మత్త నమస్మిరూపము సత్యమునగు బ్రహ్మము కలదు. ఈవిషయమునే “హంసః” అను మంత్రముచే తెల్పుచుండెను. “హంసః” జీవుడు బ్రహ్మమే. “కుచిషత్” జ్ఞానమునందు జ్ఞేయముగ నున్నవాడు. “పః” స్థూలప్రపంచరూపమగు విరాట్పుగాడ “అంతరిక్షనత్” ఆకాశమునందున్నవాడు. లేక “పః” యజ్ఞము “హోతా” హోమముచేయు హోతయు బ్రహ్మమే. అట్లే “వేదిషత్” ఉత్తరవేదియందుండు యతిధిరూపమగు నట్టి యగ్నియు, “అట్లే దురోజనత్” యజ్ఞారము స్థాపితమైన దోగ్గికలకయందున్నట్టి, అట్లే “నృషత్” మనుష్యులయందున్నట్టి, “వరనత్” దేవతలయందుండు నట్టి, అట్లే “ఋతనత్” పాణిమునందున్నట్టి. “వ్యోమనత్” ఆకాశమునందున్నట్టి. “అజ్ఞాః” ఉదకములపుట్టునట్టి జీవులు. “గోజాః” భూమినుండిపుట్టునట్టి జీవులు, “ఋతజాః” వాయువునుండి పుట్టిన జీవులు, “అదిగ్జాః” పర్వతములపలనపుట్టినజీవులుసర్వముబ్రహ్మస్వరూపమనికృతిబోధించుచున్నది. ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యది బహుభిః ప్రకారై రుపాసతే కథం త్వా మేవోపాసత ఇత్యత అహ— అహం కృతుః శౌతకర్మభేదోఽహ మేవాహం యజ్ఞః స్మార్తః । కించ స్వధాన్న మహం పితృభ్యో య ద్దీయతే అహ మౌషధం సర్వప్రాణిభి ర్య దద్యతే తదౌషధశబ్దవాచ్యమ్ । అథవా స్వధేతి సర్వప్రాణిసాధారణ మన్న మౌషధ మితి వ్యాధ్యుపశమార్థం భేషజమ్ । మంత్రోఽహం యేన పితృభ్యో దేవతాభ్య శ్చ హవి ద్దీయతే ! అహ మేవాజ్యం హవి శ్చాహ మగ్ని ర్యస్మిన్ హూయతే సోఽగ్ని రహ మేవాహం హుతం హవనకర్మ చ ॥

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అనేకవిధముల నుపాసించువారగుచో నిన్నే యెట్లుపాసించునుండి రనెదవు అను శంకపై చెప్పుచుండెను. నేను శౌతకర్మవిశేషస్వరూపము. నేను స్మార్తకర్మస్వరూపము. ఇంతియే కాదు. నేను పితృదేవతలకొఱ కీయబడు యన్నస్వరూపము. సర్వప్రాణులచే నేది భక్షింపబడునో యది యౌషధశబ్దముచే చెప్పబడును. నేనట్టి యౌషధస్వరూపము. లేక, “స్వధా” అనునదిసర్వప్రాణిసాధారణమగు నన్నము. నే నట్టి యన్నస్వరూపము. ఔషధ మనగ వ్యాధినివృత్తికొఱకగునది. నే నట్టి యౌషధస్వరూపము. దేనిచే పితరులకొఱకు, దేవ తలకొఱకు హవిస్సు యీయబడునో నే నట్టి హవిస్స్వరూపము. నేను యాజ్య యనెడి హవి స్వరూపము. క్షిదేనియందు హోమము చేయబడునో నే నట్టి యగ్నిస్వరూపము. నేను హవన కర్మస్వరూపమునై యుంటిని.

॥౧౬॥

—* ౯వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *

మ దు మా ద న స ర స్వ తీ య ము— అనేకవిధముల నుపాసించు వారగుచో నిన్నే యుపా పించునుండి రనుట యెట్లు పొసగుననిశంకించి “అహంకృతుః” అనునదిమొదలుకొని నాలుగుశ్లోకములచే నాత్మకు విశ్వరూపత్వమును విరచింపజేయుచుండెను.

ఇది సర్వరూపుడను నేను అని చెప్పవలసియుండ తత్త దేకదేశకధనము ద్వాదశకపాలకిమగువె శ్వా పరునియం దప్తాకపాలిత్యాదికథనమువలె యుపపన్నమే. నేను “కృతుః” శౌతమైన అగ్నిష్టోమాది కృతుస్వరూపుడను. నేను “యజ్ఞః” స్మార్తమైన మహాయజ్ఞముగ కృతినృత్యుతిప్రసన్నమైన వైశ్వదేవాది స్వరూపుడను. నేను “స్వధా” పితృదేవతల కివ్వబడు యన్నస్వరూపుడను. నేను “ఔషధం” సర్వస ప్రాణులచే భుజింపబడెడి యౌషధుండుండి” జనించిన యన్నస్వరూపుడను. లేక, భోజనస్వరూపుడను. నేను “మంత్ర్యః” యాజ్ఞాపురోసువాక్యాదిస్వరూపుడను. ఈయాజ్ఞాపురోసువాక్యాదికముచేతనే దేవతల నుద్దేశించి హవిష్సునివ్వబడును. నేను “అజ్యం” ఘృతమును, ఇది సర్వహవిస్సుల కుపలక్షణము. అనగా ఆజ్యాధి సర్వహవిస్సులు నాస్వరూపమే యని యర్థము. “అగ్నిః” హవిఃప్రక్షేపాధికరణమైన యావ హనియాదికము నాస్వరూపమే, “హుతం” హవిఃప్రక్షేపము నా స్వరూపమే. వైచెప్పబడిన సర్వము నాస్వరూపమే. ఏత దేకదేశజ్ఞానముకూడ భగవదుపాసనమే యని చెప్పుటకు ప్రత్యేక మహంశబ్ద ప్రయోగము చేయబడెను. భగవద్దతిరిక్తమైన క్రియాకారకలాపమేదియు లేదని సముదాయార్థము. ॥౧౬॥

శంకరాచార్యీ యముః— “యత్త దదేశ్యం” “తదరూప మవ్యయం” “దివ్యో

గీ॥ పితామహ మన్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః ।

వేద్యం పవిత్ర మోంకార ఋక్సయజురేవ చ ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము:— పితా. అహం. అన్య. జగతః. మాతా. ధాతా. పితామహః. వేద్యం. పవిత్రం. ఓంకారః. ఋక్. సామ. యజుః. ఏవ. చ ॥

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— అన్య=ఈజగత్తునకు; పితా=తండ్రిని; (పుట్టించువాడను) అహం=నేనే; మాతా=తల్లిని; ధాతా=ప్రాణులకొరకు కర్మఫలము నిచ్చు వాడను; పితామహః=తండ్రితండ్రిని; వేద్యం=తెలిసికొనదగినది; పవిత్రం=పవిత్రమైనది; ఓంకారః=ప్రజనము; ఋక్=ఋగ్వేదము; సామ=సామవేదము. యజురేవ=యజుర్వేదము; అహమేవ=నాస్వరూపమే.

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కించ— పితా జనయితాహ మన్య జగతో మాతా జనయిత్రీ ధాతా కర్మఫలస్య ప్రాజ్ఞేభ్యో విధాతా పితామహః పితుః పితా వేద్యం వేదితవ్యం పవిత్రం పావనమోంకారశ్చ ఋక్సయజురేవ చ ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఈజగత్తును పుట్టించువాడును, (తండ్రియు) తల్లియు ప్రాణులకొరకు కర్మఫలము నిచ్చువాడు, తండ్రికి తండ్రియు, తెలిసికొనదగినదియు, పావనమైనదియు, ఓంకారము, ఋగ్వేదము, సామవేదము, యజుర్వేదము నివియన్నియు నా స్వరూపమే.

॥౧౭॥

హ్యమూర్తః పురుషః" ఇత్యాదికృతులచే పరబ్రహ్మము నామరూపాదులు లేనివాడని చెప్పబడుచుండ నామరూపాదులు లేని నీయొక్క యుపాసనదృశ్యములయందు, ఇంద్రియలయందు, శివాదులయందు బ్రహ్మబుద్ధిచే నెట్లు కుదురును' అను నాశంకపై "ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే" "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా స్థాయినం తు మహేశ్వరమ్ । తస్మాదయవభూతై స్తు వ్యాప్తం సర్వ మిదం జగత్" "ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి । ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణ మగ్ని మాహుః" ఇత్యాదికృతులచే పరబ్రహ్మమగు నాకు మాయచేతనే సవిశేషత్వము, సార్వాత్మ్యము ప్రతిపాదించబడుచున్నది. కాన ఇంద్రియలు, శివాదులు, కృతు మజ్జమంత్రాదులు విభిలజగత్తు నాస్వరూపమే యని తనకు విశ్వతోముఖత్వమును "అహం కర్మకుః" అను శ్లోకముమొదలుకొని నాలుగుశ్లోకములచే ప్రతిపాదించుచుండెను.

కృత్యకమైన ఆధానాద్యశ్యమేధాంతయాగములు నేనే, అద్వితీయత్వమర్థముగాగల "ఏవ" అనునది యంతరి నన్వయింప నగును. ఔపాసనాదీనవర్త్యస్పృక్తకర్మలు నాస్వరూపమే. అంతులగు కృతు యజ్ఞములు బ్రహ్మస్వరూపమగుచో తదంగములగు దేవతాయజమానాదులకు బ్రహ్మస్వరూపత్వము సిద్ధించునని తెలిసికొనవలెను. పితృదేవతలకొలుకు చేయబడు పితృశ్రాద్ధాదికము "స్వధా" అనుశబ్దము యొక్కయర్థముగ పితృశ్రాద్ధాదికము నాస్వరూపమే. ప్రిహ్యద్యోషనలచే నమత్పన్నమై ప్రాణులచే భుజింపబడుచున్న యన్నము నాస్వరూపమే. భోజ్యమగు యన్నము బ్రహ్మస్వరూప మగుచో భోక్తలగు ప్రాణులకు బ్రహ్మత్వము సిద్ధమే. దేవతలకు, పితృదేవతలకు స్వాహాఽస్వధాంతముకల యేమంత్రముచే హవిస్సు యీయబడునో యామంత్రములు నాస్వరూపమే. ఆజ్యము, షురోధాశాదికము నాస్వరూపమే. అగ్నియు నాస్వరూపమే. హవనక్రియయు నాస్వరూపమే.

గీ. గతి ర్భర్తా పృథు సాక్షి నివాస శరణం సుహృత్ ।

ప్రభవః ప్రలయ స్థానం నిధానం బీజ మవ్యయమ్ ॥

॥౧౮॥

ప ద వి భా గ ము :— గతిః భర్తా పృథుః సాక్షి నివాసః శరణం సుహృత్ ప్రభవః ప్రలయః స్థానం నిధానం బీజం అవ్యయమ్ ॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థము :— గతిః=కర్మఫలము; భర్తా=పోషించువాడు; పృథుః=స్వామియు; సాక్షి=సాక్షియు; నివాసః=నివాసస్థానము; శరణం=ఆర్తిహరుడు; సుహృత్=సుహృత్తున్ను; ప్రభవః=ఉత్పత్తియు; ప్రలయః=ప్రలయస్థానము; స్థానం=స్థితిస్థానము; నిధానం=నిక్షేపము; అవ్యయం=నాశరహితమైన; బీజం=ప్రరోహకారణము; అహం=నాస్వరూపమే యని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము. ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము :—

కించ గతిః కర్మఫలం, భర్తా పోష్టా, పృథుః స్వామి, సాక్షి ప్రాణినాం కృతాకృతస్య, నివాసో యస్మిన్ ప్రాణినో నివసంతి, శరణ మార్తానాం మత్ప్రసన్నానామార్తిహరః, సుహృత్ప్రేక్ష్యపకారానపేక్షః సన్నుపకారీ, ప్రభవ ఉత్పత్తి ర్జగతః, ప్రలయః ప్రళయతే యస్మిన్ నితి తథా స్థానం తిష్ఠ త్యస్మిన్ నితి నిధానం నిక్షేపః కాలాంతరోపభోగ్యం ప్రాణినాం బీజం ప్రరోహకారణం ప్రరోహధర్మిణామ్ । అవ్యయం యావత్సంసారభావిత్యా దవ్యయమ్ । నహ్యబీజం కించిత్ ప్రరోహతి । నిత్యం చ ప్రరోహదర్శనా ద్బీజసంతతి ర్న వ్యేతితి గమ్యతే॥

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

కర్మఫలము, పోషించువాడు, స్వామి, ప్రాణుల కృతాకృతములకు సాక్షియు, ప్రాణులు నివసించు స్థానము, అర్తులైన మత్ప్రసన్నుల యార్తిహరుడు, ప్రేక్ష్యపకారము నపేక్షింపక నుపకార మొనరించువాడు, జగత్తున కుత్పత్తి, లయ, స్థానము, అప్రేక్షితిస్థానము. ప్రాణులకు కాలాంతరమున నుపభోగ్యమగు నిక్షేపము (పాతు) ప్రరోహధర్మము కల వాట్లకు ప్రరోహకారణము అట్టి బీజము సంసారముండువరకుండునది శాన నాశరహిత మనబడును. (బీజము లేనిదే యేదియు మొలవదు. నిత్యము ప్రరోహదర్శనమువలన బీజ సంతతి నశింప దని తోచుచున్నది.) ఇవన్నియు నా స్వరూపమే యని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము.

॥౧౮॥

మధుసూదనసర్వతీయము :— ఈవిధిప్రాణిజాతమునకు తండ్రి, తల్లి, పోషకుడు, లేక తత్కర్మఫలదాత, తండ్రితండ్రి (తాత) తెలిసికొనదగినవస్తుజాతము, పద్ధిహేతువగు గంగాస్నానగాయత్రీ జపాదికము, తెలిసికొనదగిన బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానసాధనమగు ఓంతారము, ఋగ్వేదము, (విమతాక్షర పాదములు కలది) సామవేదము (గీతిసహితములు) గీతిసహితమైన యనియతాక్షరములకల యజుర్వేదము, (ఈమూడును వేదముల మంత్రములు కర్మోపయోగులు) చకారమువలన ప్రాప్తించిన అదర్శాంశము (అదర్శణవేదము) యానర్వము నాస్వరూపమే.

॥౧౯॥

గీ॥ తపా మ్యహ మహం వర్షం నిగృహ్ణో మ్యుత్సృజామి చ ।

అమృతం చైవ మృత్యు శ్చ న దన చ్చాహ మర్జున ॥

॥౧౯॥

ప ద వి భా గ ము :— తపామి- అహం- అహం- వర్షం- నిగృహ్ణోమి- ఉత్సృజామి- చ- అమృతం- చ- ఏవ- మృత్యుః- చ- సత్- అనత్- చ- అహం- అర్జున ॥ ॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థము :— అహం=నేను; తపామి=తపింపచేయుచున్నాను; అహం=నేను; వర్షం=వర్షమును; ఉత్సృజామి=విడచిపెట్టుచున్నాను; అహం=నేను; వర్షం=వర్షమును; నిగృహ్ణోమి=గ్రహించుచున్నాను; (లాగుకొనుచున్నాను.) హే అర్జున=ఓ అర్జునుడా; అహం=నేను; అమృతం=అమృతస్వరూపుడను; అహం=నేను; మృత్యుశ్చ=మృత్యుస్వరూపుడను; సత్=సత్స్వరూపుడను; అహం=నేను; అనచ్య=అచ త్వరూపుడను. ॥౧౯॥

శంకరానందీయము :— మాయాశబ్దము బ్రహ్మము. అట్టి బ్రహ్మమునుండి యవ్యక్తము. అవ్యక్తమునుండి మహత్తు, మహత్తునుండి యహంకారము, అహంకారమునుండి పంచకన్మాత్రాలు జనించుచున్నవని శ్రుతియేమాటనుగుటలన నాకాశాదిపంచకమునకు జనకుడను నేనే. “మాతా” అవ్యక్తము. అపరాప్రకృతియు నేనే. “పితామహః” అక్షరసంజ్ఞకమైన మాయోపాదికుడనగు నీశ్వరుడను నేనే. “ధాతా” పోషించువాడను నేనే. తెలిసికొనదగిన శబ్దిస్పర్శరూపాదిలక్షణములుకల విభిలవస్తువులు నేనే. పవిత్రకరమగు సూర్యాగ్నివాయోజాదివిభిలవస్తువులు నాస్వరూపమే. పరావరబ్రహ్మవాచకమగు ఓంకారము నాస్వరూపమే. ఋక్సానుయజుస్సులు, అధర్వణము, ఇతిహాసపురాణాదికము నాస్వరూపమే. ॥౧౭॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— “గతిః” కర్మఫలము, “భర్తా” సుఖసాధనమిచ్చువాడు. “ప్రభుః” వీడు నావాడని స్వీకరించువాడు, “సాక్షి” సర్వప్రాణుల కుభాకుభములను చూచువాడు. “నివాసః” ధోగస్థానము, “శరణం” ప్రసన్నుల యార్తిని హరించువాడు, “సుహృత్” ప్రత్యుపకారము వశింపక నుపకారమొనరించువాడు, “ప్రభవః” ఉత్పత్తి, “ప్రళయః” వినాశము, “స్థానం” స్థితి, లేక ‘ప్రకర్షణ భవన్త్యనేతీతి ప్రభవః’ సృష్టయ, ‘ప్రకర్షణ రీయంతేనేతీతి ప్రళయః’ సంహర్తయ, “త్విన్ద్యస్త్రిన్విత్తిస్థానం” ఆచారము, ‘నిదానం’ తత్కాలధోగాయోగ్యమగుటచే కాలాంతరోపధోగ్యమగు వస్తువు దేనియందుంచబడునో అట్టిసూక్ష్మరూపప్రపన్త్యధికరణమైన ప్రళయవస్థానము, లేకశంఖపద్మాదినిధులు, ‘బీజం’ ఉత్పత్తికారణము, ‘అవ్యయం’ వీరహ్యదులవలె నశించనిది; ఈచెప్పుటచేత అనాద్యనంతమైన కారణము యీనరస్వమూ నాస్వరూపమేయని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము. ॥౧౮॥

శంకరానందీయము :— కర్మఫలమగు స్వర్గాదికము నాస్వరూపమే. జగత్తును ధరించు నాదిహూర్మము నాస్వరూపమే. నియంతయు నాస్వరూపమే. ప్రాశక్యతకర్మసాక్షులగు ఆదిత్యుడు, చంద్రుడు. అగ్ని, నాయువు నాస్వరూపమే. సర్వభూతధాత్రియు నాస్వరూపమే, అర్చులయార్తిని పొంగొట్టువాడను నేనే. దయచే ప్రాణుల కుపకారమొనరించు చంద్రావర్జస్యనాయులు నాస్వరూపమే. సర్వజగత్సృష్టికారణము నేనే. సర్వజగత్సంహర్తయు నేనే. స్థితికారణము నేనే. కార్యకారణ ప్రపంచాధిష్ఠానము నేనే. జ్ఞానవ్యతిరక్తముచే నశించని జగదీశమగు నవ్యాకృతము నాస్వరూపమే. ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము :—

కించ— తపా మ్యహ మాదితో భూత్వా కైశ్చి దగ్గిశ్చిభి రుల్బదై రహం వ్యం కైశ్చి దగ్గిశ్చిభి రుత్సృజా మ్యుత్సృజ్య పున ర్ని గృహ్లామి కైశ్చి ద్రశ్మిభి రష్టభి ర్గానైః పున రుత్సృ జామి పాప్రపి । అమృతం చైవ దేవానాం మృత్యుశ్చ మర్త్యానామ్ । న ద్యన్య యత్సంబంధి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

మరియు నేనాదిత్యస్వరూపుడనై కొన్నికిరణములచే తపింపజేయుదును. కొన్నికిరణములచే వర్షమును విడచిపెట్టుదును. విడిచిన వర్షమును తిరిగి యేనిమిదిమాసములచే గ్రహించెదను. తిరిగి వర్షాకాలమునందు వర్షించెదను. నేను దేవతల యమృతస్వరూపము మనుష్యుల మృ త్యుస్వరూపము. కారణసంబంధిగ నేకార్యశాఖివృక్షమో యాకార్యము “నత్” అని యనబడును

— ౯వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ. దు సూ ద న న ర స్వ తీ య ము :— నేను సూర్యస్వరూపుడనై తపించుచుంటిని. ఆతప వశమున పూర్వపృష్టి(వర్ష)రూపమైన జలమును పృథివినుండి యాకర్షించుచుంటిని. కొన్నికిరణములచే నని మిది మాసములయందు భూమినుండి గ్రహింపబడిన యాయుధకమునే నాలుగుమాసములయందు కొన్నికిరణ ములచే వర్షరూపమున విడిచెదను. దేవతల కమృతస్వరూపుడను, లేక సర్వప్రాణులకు జీవస్వరూపుడను నేనే సర్వప్రాణులకు మృత్యువును నేనే. దేనిసంబంధముతో నేది యందునో యది సత్తనబడును. దేని సంబంధముతో నేది లేదో యది యసత్తనబడును. అట్టి సదసత్తులు యోయరున! నాస్వరూపమే. కాన సర్వ స్వరూపుడనగునన్న తెలిసికొని తనయధికారానుసారము అనేకవిధముల సాధకులు నన్నేయు పా సి చు చుండిరి.

॥౧౯॥

శంకరానందీయము :— ఆదిత్యస్వరూపుడ నగు నేను వసంతగ్రీష్మములయందు నిఖిల జగత్తును తపింపజేయుచుంటిని. కార్తికము మొదలుకొని యేనిమిదిమాసము లుదకము గ్రహించుచుంటిని. వర్షమాసములు సాల్పింకియందు వర్షించుచుంటిని. ఇది చకారముచే నతివృష్ట్యనావృప్తులచే సుఖిక్ష దుర్విక్షణ్ణుల జేయుచుంటి నని గ్రహింపనగును. దేనిచే దేవతలు మరణించుకొంటిలో యది యమృత మనబడును. అట్టియమృతము నాస్వరూపమే. దేనిచే బ్రాణులు మరణించుచుండిరో యది మృత్యువన బడును. అట్టి మృత్యువు నాస్వరూపమే. యెయ్యెది “అసి” అను నామముచేతను, రూపముచేతను ఛిద్రశీఘ్రబద్ధునో యద్వివృక్తమైన నామరూపాత్మకమగు కార్యము. “నత్” అని యనబడును. తద్విలక్షణము, నవ్యక్తము, నామరూపములకు కారణము నగునది “అనత్” అని యనబడును అట్టి సదసత్తులు యెందును నాస్వరూపములే. ఇది “చ” కారముచే వ్యక్తావక్తములగు సదసత్తుల విషేధము చేయబడి యోండ తన్నిషేధపధిగ నుండినదియు, కార్యకారణభావవికలము, నిర్విషయము నగు పరబ్రహ్మము నేనే యని సూచితమయ్యెను. ఈచెప్పబడి కృతువులు, యజ్ఞములు, సదసదస నిఖిలవస్తువులు బ్రహ్మ స్వరూపమగుట ఘోషములు బ్రహ్మబుద్ధితో నేయేవస్తువుల సుపాసించెదరో తత్తత్త్వరూపముచే సుపాస్యబ్రహ్మస్వరూపమగుటచే ముముక్షువునకు చిత్తుద్ధి కల్గి కృమముగ మోక్షము సిద్ధించునని సూచిత మయ్యెను. ఆబ్రహ్మమునెందు బ్రహ్మబుద్ధిచే చేయబడి ఉపాసనము ఫలమునకై యెట్లు సమరమగును? దృశ్యకాతము బ్రహ్మస్వరూపమెట్లగుననెదవా? ఈవిషయమై విన్నడుగదగి యున్నది. దృశ్యమను నొక వస్తువు కలదనెదవా? లేదనెదవా? దృశ్యమనునది లేనిచో సర్వవ్యవహారములు లోపించెడిది. దృశ్యమను

శాంకరభాష్యమ్: —

తయా విద్యమానంతద్విపరీత మనచైచ్చవాహమర్జున । నపునరత్యంత మేవాన దృగవాన్స్వయం
కార్యకారణే వా న దనతీ । యే పూర్వోక్తై రనువృత్తిప్రకారై రేకత్వపుథక్త్వాదివిజ్ఞానై
శ్చైర్జ్ఞాం పూజయంత ఉపానతే జ్ఞానవిద స్తే యథావిజ్ఞానంమామేవ ॥ పౌపువంతి॥౧౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

నేనట్టి సద్రూపము. తద్విపరీత మనత్తనబడును. ఓయర్జునా! నేనట్టి యసద్రూపము. అట్లుగుచో
భగవంతు డత్యంత మనద్రూపమా? యని శంకింపజనదు. 'నత్' అనగ కార్యము; 'అనత్' అనగా
కారణము. కార్యకారణస్వరూపము భగవంతుడ నగు నేను అని చుర్థము. పూర్వము
నందు చెప్పబడిన యనువృత్తిప్రకారరూపము లైన యేకత్వ పుథక్త్వాదివిజ్ఞానరూపములగు
యజ్ఞములచే నెవరు నన్ను పూజించి యుపాసించెదరో యట్టి జ్ఞానవిదులు వారియుపాస
నానుగుణముగ నన్నే ఛొందుచున్నారు.

॥౧౯॥

వస్తువుకలదను మొదటివక్షమన నావస్తువు సద్రూపముచే నుండెనా? యసద్రూపముచే నుండెనా? అస
ద్రూపమున కలదను వక్షమున శకవిపాకరదృశ్యమగు యసద్యస్తువునకు "అస్తి" (కలదు) అను నిరంశమే
సంభవింపవందున నావక్ష మునవన్నము కాదు. అట్లుగుచో సద్రూపముచేతనే యందు ననెదవా?
బ్రహ్మాతిరిక్తమునకు సత్త్వమే లేనందున సర్వము బ్రహ్మాస్వరూపమే. సర్వము బ్రహ్మాస్వరూప
మగుచో ఘటపటాదులు నశించిన బ్రహ్మము గూడ నశించెడిని యని శంకింపజనదు నాశమనునది
భ్రమకల్పితవ్యాప్య్యాంశవిషయము. ఎట్లనఃఘటాదికముచేగల్పితమగు కంబుగ్గీవాద్యాకారవత్తగు వ్యాప్యాంశ
మగు ఘటమునకు నాశము కన్పట్టుచున్నది. వ్యావకాంశమగు మృత్తునకు నాశము కన్పట్టుటలేదు. అట్లే
వ్యాప్యాంశమగు భ్రమకల్పితనామరూపాదులకే నాశముకాని, వ్యావకాంశమగు సత్తునకు నాశము లేదు.
అరతే నశించినచో దృశ్యము, తద్భావముగూడ లేకపోవును. కాన దృశ్యము, దృశ్యభావము, సదాత్మ
స్వరూపముతో నున్నవి. కాన సర్వము బ్రహ్మాస్వరూప మని పర్యవసితము. కాబట్టి యిష్టమగు వస్తువు
నందు బ్రహ్మాబ్ధితో నాచరించిన యుపాసనము. ఫలసిద్ధి భావనానురూపమగుది. ఫలసిద్ధితై
సమర్థమగుచున్నది.

॥౧౯॥

ప ర మార్థ ప్ర ప : — ఈహులప్రపంచస్వరూపుడనుగూడ నేనే యని యాశ్లోకమున జెప్పుచు
న్నాడు: — నేను ప్రళయకాలమున ద్వాదశాదిత్యరూపుడనై భూతసముదాయమును తపింపజేయుచుంటిని.
ఈవిషయమున నారాయణీయోపనిషత్తునందు "అర్చ్యం జ్వలితి జ్యోతిరహ మస్మి జ్యోతి ర్జ్వలితి బ్రహ్మహ
మస్మి" (అనగా ప్రళయకాలమున శుక్రశోశితోద్భవమగు ప్రాకృతజాతము ద్వాదశాదిత్యరూపమగు సంకర
ణముకాగ్నిచే దహింపబడుచున్నది. ఆకాలమున నేను జ్యోతిరూపమగు తైజసవిరాడ్రూపము నైతిని. అనం
తరమెప్పుడాజ్యోతియు జ్వలింతునో యపుడు నేను లింగరూపమగు బ్రహ్మము నైతిని.) అని చెప్పబడెను.
అట్లే నేనే పర్యవ్యుని యాకర్షించెదను. నేనే తిరిగి సృష్టి కాలమున పర్యవ్యుని విడిచిపెట్టెదను.
నేనే జీవనస్వరూపుడను. కృమప్రాప్తమగు మృత్యువునునేనే. వ్యవహారసత్తై న స్థూలప్రపంచ రూపు
డను, సూక్ష్మప్రపంచరూపమగు ససత్తునుగూడ నేనే యని యర్థము.

॥౧౯॥

గీ॥ త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా య జ్ఞే రిష్టా స్వర్గతిం పార్థివయన్తే ।

తే పుణ్య మాసాద్య సురేంద్రలోక శ్చన్న దివ్యా ద్వి దేవభోగాన్ ॥ ౨౦ ॥

పదవిభాగము :— త్రైవిద్యాః మాం సోమపాః పూతపాపాః యజ్ఞైః శ్చష్టాస్వర్గతిం పార్థివయన్తే తే పుణ్యం ఆసాద్య సురేంద్రలోకం శ్చన్న దివ్యాన్ దివి దేవభోగాన్ ॥ ౨౦ ॥

ప్రతిపదార్థము :— త్రైవిద్యాః=ఋగ్యజుస్సామవేదములు; సోమపాః=సోమపానముచేసినవారై; పూతపాపాః=పూత=పవిత్రమైన; పాపాః=పాపములుకలవారయి; (జ్ఞేతమైన పాపములుకలవారై) మాం=వసుధద్రాదిత్యాదిస్వరూప మగునన్నునుగూర్చి; యజ్ఞైః=అగ్నిష్టోమాదియజ్ఞములచే; శ్చష్టా=యాగము చేసి; స్వర్గతిం=స్వర్గమునుగూర్చి గమనమును; పార్థివయన్తే=పార్థివించుచుండిరి; తే=వారు; పుణ్యం=పుణ్యఫలముగు; సురేంద్రలోకం=స్వర్గలోకమును; ఆసాద్య=పొంది; దివి=స్వర్గమునందు; దివ్యాన్=స్వర్గమువందైన (అపార్థివతమైన) దేవభోగాన్=దేవతలభోగములను; శ్చన్న=అనుభవించుచుండిరి. ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యమే :—

యే పున రజ్ఞాః కామకామాః— త్రైవిద్యా ఋగ్యజుస్సామవిదో మాం వస్వాదిదేవ రూపిణం సోమపాః సోమం పిబంతీతి సోమపా స్తేనైవ సోమపానేన పూతపాపాః శుద్ధకిల్బిపా యజ్ఞే రగ్నిష్టోమాదిభి రిష్టా పూజయిత్వా స్వర్గతిం స్వర్గగమనం స్వర్గతి స్థాం పార్థివయంతే తేచ పుణ్యం పుణ్యఫల మాసాద్య సంపాప్య సురేంద్రలోకం శతకృతీః స్థానమశ్నంతి భుంజతే దివ్యా ద్వి భవా నపార్థివతా నైవభోగా నైవానాం భోగాంస్తాన్ ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఏయజ్ఞులు కామకాములో అట్టి ఋగ్యజుస్సామవేదములను తెలిసికొనినవారు యజ్ఞములచుండు సోమపాన మొనరించి యాసోమపానముచేతనే పాపములను హంగో ట్టుకొనినవారై నిర్దూతపాపులై వసుధద్రాదిత్యాదిస్వరూపమున నున్ననన్నుగూర్చి యగ్నిష్టో మాదికృతువులచే యాగమొనరించి స్వర్గగమనమును పార్థివించుచుండిరి. అట్టివారు పుణ్య ఫలముగు స్వర్గలోకమును పొంది స్వర్గమున దు అపార్థివతమైన దేవభోగముల ననుభవించుచుండిరి. ॥ ౨౦ ॥

—: ౯వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— ఇట్లు ఏకత్వముతో, వృధక్త్యముతో ననేకవిధముల సుత్ర ము, మధ్యమ, మందాదికారులనిష్కాములై భగవంతు నుపాసించుచు నత్త్యశుద్ధిజ్ఞానోత్పత్తిద్వారమునగ్రహ ముగ ముక్తులగుదురు. ఎవరు సకాలములై యేవిధముగనుగూడ భగవంతు నుపాసించక, తమతమకోరికలకు సాధనములగు కామ్యకర్మములనే చేయుదురో, యట్టివారునత్త్యశోధకము లేమింజేసి జ్ఞానసాధనమునుపొంద వివారయ, మాటిమాటికి జన్మమరణపరిణామముచే నెల్లప్పుడు సంసారదుఃఖమునే యనుభవించెదరని 'త్రైవి ద్యామాం' అను శ్లోకము మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే జెప్పుచుండెను. ఋగ్వేద, యజుర్వేద, సామ

గీ॥ తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షిణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి ।

ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా గతాగతం కామకామా లభన్తే ॥

॥౨౧॥

ప ద వి భా గ ముః — తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షిణే పుణ్యే మర్త్య
లోకం విశన్తి ఏవం త్రయీధర్మం అనుప్రపన్నా గతాగతం కామకామా లభన్తే ॥౨౧॥

ప్ర తి ప దా ర్థముః — తే = వారు; విశాలం = విస్తీర్ణమైన; స్వర్గలోకం = స్వర్గలోకము; భుక్త్వా =
అనుభవించి; పుణ్యే = పుణ్యము; క్షిణే = క్షిణింప; మర్త్యలోకం = భూలోకము; విశన్తి = ప్రవేశించుచుండిరి;
ఏవం = ఇట్లు; త్రయీధర్మం = కేవలవైదికకర్మము; అనుప్రపన్నా = పొందినవారై; గతాగతం = గమనగమ
నములను; కామ కామా = విషయములను కోరెడివారై; లభన్తే = పొందుచున్నారు. ॥౨౧॥

నేదరూపములు, హృత్కృత్, అధ్వర్యవ, జ్ఞాతృప్రతిపత్తే హేతువులగు మూఁడువిద్యలుకలవాడు 'త్రైవిద్య' లనబడు
దురు. వేదత్రయివేత్త లగు మజ్ఞానుస్థానపరులు "య జ్ఞై ర్విష్టా" అగ్నిష్టోమాదికృమముతో సవనత్రయమునందు
వసురుద్రాదిత్యస్వరూపుడనగునన్నగూర్చి యాగముచేసి, ఆవసురుద్రాదిత్యస్వరూపునిగ నన్నతెలిసికొనని
వారై, పశుస్థితి ననుసరించి నన్ను పూజించుచు, తిండి, హోమముజేసిగూడ "సోమపా, పూతపాపా, సోమ
పాయురై, స్వర్గభోగప్రతిబంధకము లగుసకలపాపములను వశంపజేసికొనవారై, "స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే"
సకాములగుటచే స్వర్గగమనమును కోరుచుండిరిగాని, సత్త్వగుణ్ణానోత్పత్తి మొదలగువానివిశోధకృతృకుండిరి.
"తే భోగాన్" అట్టి సకాములు స్వర్గమున సర్వోత్కృష్టమగు ఇంద్రలోకముననుండి చునుష్ఠాంభ్యము
లును, దేవదేహోపభోగ్యములు నగు భోగముల ననుభవించుచుండిరి. ॥౨౦॥

శం క రా నం దీ య ముః — పైవిధమున మందఱుద్దలగు మముక్షువుల కుపాసనాపిత్తికై కృత్యా
ది, అనదంతము నాస్వగూఢమే యని చెప్పి, సర్వము తప స్వగూఢమే యని ప్రతిపాదించి "రాజ
విద్యా" అనుస్థలమునందు బ్రహ్మవిద్యావ్యతిరక్తము లగు సకలవేదశాస్త్రాధ్యయనజనితము లగు విద్యలు
సంసారవర్తకములేయగు నని చెప్పి యావిషయమునే "అశ్రద్ధానాః" అభ్యుత్థమున విరూపించి, ప్రస్తు
తము కూడ ముముక్షువులకు వివేకపిత్తికై తిరిగి యావిషయమునే రెండుశ్లోకములచే ప్రతిపాదించుచుండెను.
"త్రైవిద్యాః — ప్రార్థయన్తే" ఋగ్యజుస్సామాధర్వణవేదముల నెసర్ద్యయన మొనరించెదరో, వాటి
యర్థమును తెలిసికొనెదరో వారు "త్రైవిద్య" లనబడుదురు. అట్టివారు సోమపాయురై, అగ్నిష్టో
మాతిరాత్రాదుల జేసి యష్టవసువులు, ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు, ప్రజాపతి, వషట్కారమునను
దేవతాస్వరూపుడ నైననన్నారాదించి స్వర్గప్రాప్తిని గోరుచుండిరి. అట్టివారు స్వర్గమున దేవభోగముల
మాత్రమనుభవించి, "యావత్సంపాత ముపిత్వా" అనున్యాయమున పుణ్యఫలానుభవకాలపర్యంతము స్వర్గ
భోగముల ననుభవించెద రని యర్థము. ॥౨౧॥

శ్రీ ధ రీ య ముః — "అవజానన్తి మాం మూఢాః" అనుశ్లోకముమొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే
మూఢులు క్షిప్రసలాశచే దేవతాసర్వమును సేవించుచు నన్ను ఆదరింపకుండిరి. అనిచెప్పి, "మహాత్మానస్తు
మాం పార" అనుదానిచే పరమేశ్వరభక్తులు చెప్పబడిరి. ఇక నేకత్వముచేగాని, వృథకర్తవ్యచేగాని పశు
(పరమేశ్వరు) నెవరు సేవింపరో యట్టివారికి జన్మమృత్యుప్రవాహము దుర్వారమే యని రెండుశ్లోకములచే
జెప్పుచుండెను. (శేషము గతార్థము) ॥౨౦॥

† కావ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తి య ముః — అట్టి సకాములు స్వర్గము ననుభవించుచో గలుగు అవస్థ
మేమి? అనుశంకపై జెప్పుచున్నాడు. "తే తం విశంతి" అసకాములు కామ్యపుణ్యముచే ప్రాప్తమైన

శాంకరభాష్యము :—

తే త మితి । తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం విస్తీర్ణం క్షీణేపుణ్యై మర్త్యలోక మిమం విశన్త్యావిశంతి । ఏవం హి యథోక్తేన ప్రకారేణ తైర్విధర్మ్యం కేవలం వైదికం కర్మానుప్రపన్నా గతాగతం గతం చాగతం చ గతాగతం గమనాగమనం కామకామాః కామా స్కామయంత ఇతి కామ కామా లభం గతాగత మేవ న తు స్వాతంత్ర్యం క్వచి ల్లభంత ఇత్యర్థః ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అట్టివారు విస్తీర్ణమైన స్వర్గలోకము ననుభవించి పుణ్యము నశింప భూలోకమును పొందుచున్నారు. ఇట్లు వేదత్రయధర్మమున వైదికకర్మలను పొందినవారై (అనుష్ఠించిన వారై) న్నికల్పించనవసరమిదిభోగములను కోరెడివారు యాతాయాతముల పొందుచున్నారు. ఎప్పుడును స్వాతంత్ర్యమును పొందుటలేదు.

॥౨౦॥

విస్తీర్ణమగు స్వర్గలోకము ననుభవించి ఆభోగములకు కారణమగు పుణ్యము నశింప యాదేహము నశింప తిరిగి దేహధారణమునకై మర్త్యలోకమును ప్రవేశించుచుండిరి (తిరిగి గర్భవాసాదియాతనల ననుభవించుచుండిరి యర్థము.) “ఏవం....లభన్తే” పైన జెప్పినవిధమున జ్యోతిష్టిమాదికర్మలనాచరించినవారై, యనాదియగు సంసారమునందు దివ్యకామములను కోరువారై గతాగతమును పొందుచుండిరి. కర్మల నాచరించి స్వర్గమును పొంది, యటనుండి తిరిగి మర్త్యలోకమునకువచ్చి, తిరిగి కర్మచేయుచుండిరి. ఈవిధముగా గర్భవాసాదియాతనాప్రవాహము వారల కెల్లప్పు డనువర్తించుచున్నది యని యభిప్రాయము.

॥౨౦॥

శంకరానందీయము :— సోమపాయు లగు ఆస్వర్గకాములు స్వస్వపుత్యాధిక్యముచే బహుళమైన స్వర్గీయమైన సుఖవిశేషము ననుభవించి, యనంతరమున ఆసుఖవిశేషకారణమైన పుణ్య విశేషము నశింప, మర్త్యలోకము నొందుదురు. (ఆదేవదేహమును త్యజించి తిరిగి మర్త్యలోకమున జన్మించుచుండిరిని యర్థము.) ఈవిధముగ త్రయీప్రతిపాదితమైన కర్మకాండము నాచరించి “త్రికర్మకృత్తరతి జన్మమృత్యుః, దక్షిణావంతో అమృతత్వం భజన్తే” త్రికర్మకృత్తు (నాచితమంత్రాధ్యయనము, అమంత్రార్థమును తెలిసికొనుట, నాచితేతాగ్నిచయన మాచరించుట యామూడును త్రికర్మలనబడును. యామూడుకర్మల నాచరించువాడు త్రికర్మకృత్తనబడును.) జన్మమృత్యురూప మగు సంసారమును దాటును. మరియు కర్మల నాచరించి యాయాకర్మలకు విహితమైన దక్షిణల నొనరించినవారలు దక్షిణావంతులనబడుదురు. అట్టివారు మోక్షమును పొందుచున్నారనునదిమొదలగు యర్థవాదవాక్యపూర్వకమైన వేదములచే తెప్పరించిన ధర్మమగు కర్మమునే శరణుపొందినవారలై, శుభ్రకృత్తమైన కర్మయే నిశ్చేయ ప్రాప్తిదయముల నిడికి పరమకారణము కాని, శమము, దమము, సంన్యాసము, జ్ఞానము, ఈశ్వరుడునివి కారణము కావును విశ్వయము ననుసరించి కేవలకర్మైకవిష్టలై కామకాములై అనగా భూసంబంధమైనవియు, స్వర్గీయములునగు విషయములను కోరువారైన విషయభోగలంపటలైన మిమాంసకులు సందితులైననుచెప్పి నరీతిగ కర్మఫలమగువట్టి యనుపరతమైన గమనాగమనమునే పొందుచున్నారు. స్వర్గమునుండి వచ్చి పుట్టుచుండిరి. పుట్టి తిరిగి మరణించి స్వర్గమునే పొందుచున్నారు. ఇట్టి జననమరణ ప్రవాహమునందు కాములు మునుగుచుండిరి.

॥౨౦॥

గీ॥ అనన్యః శ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే ।

తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహా మ్యహమ్ ॥

॥౨౨॥

ప ర వి భా గ ము :— అనన్యః. చింతయంతః. మాం. యే. జనాః. పర్యుపాసతే. తేషాం= నిత్యాభియుక్తానాం. యోగక్షేమం. వహామి. అహమ్

॥౨౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— యేజనాః=విపంన్యాసులు; అనన్యః=అపృథగ్భూతులై; (పరమేశ్వరుడగు నారాయణుని యాత్మస్వరూపముగ పొందినవారై) మాం=నన్ను; (పరమేశ్వరుని) చింతయంతః=చింతించుచున్నవారై; పర్యుపాసతే=అంతటసాకల్యముచే నర్పితదృష్టిచేత నుపాసించెదరో; తేషాం=పరమార్థదృష్టులగునట్టి; నిత్యాభియుక్తానాం=సతతాభియోగులగు వారలయొక్క; యోగక్షేమం=యోగ=అప్రాప్తమగుదానియొక్క ప్రాప్తవజము; క్షేమం=ప్రాప్తపరిరక్షణమనెడిరెంిని; అహం=నేను; వహామి=వహించుచుంటిని.

॥౨౨॥

ప ర మార్థ ప్ర ప :— స్వర్గమునందు దేవభోగముల ననుభవించినతరువాత యేమగు ననెదఱఁగాను శంకపై “తే తం” అని చెప్పుచుండెను.

అట్టివారు స్థూలపలమునీచు విశాలమైన స్వర్గలోకము ననుభవించి స్వర్గార మారితమైన పుణ్యము నశింప దేవదేహమును విడచి తిరిగి లింగదేహముచే గర్భమును ప్రవేశించుచుండిరి. ఈవిధముగ పేద శ్రయముచే చూపబడిన పలప్రళంసనరూపమగు ధర్మమును లక్ష్మ్య మొనరించుకొని యాజ్ఞకులు ప్రవృత్తులైరి. అట్టివారు విషయములను కోరువారై యాశాయాతములను పొందుచుండిరి ఈవిషయమునే “అత్మాన మే వ లో క ము పా సీ త స య ఆ త్మా న మే వ ము పా సే న హా స్య క ర్మ క్షీ య తే । అస్మా ద్యో వా ౭౭ త్మనో యద్యత్కాచయతే త త్త త్పు జతే ” అన్యదేవతోపాసనచే నికృష్టపలప్రాప్తి యేగాదు. యనర్థముగూడ జేకూరునని పూర్వమునందు చెప్పబడెను. కాన దేనిచే సర్వము పొందబడునో యది లోక మనబడును. అట్టియాత్మనే యుపాసించవలయును. యితరము నుపాసించాడు ఎవ డాత్మ నుపాసించునో అట్టి వాని కర్మ భోగముచే నశింపదు. మరే మగుననెదవా? ఆకర్మ జ్ఞానమును పుట్టించి మోక్షమును పొందించును. వాడు విషయసుఖము నపేక్షించుచు నాత్మవలననే యావిషయసుఖమును పొందునని ‘అస్మాత్’ అనువాక్యముచే చెప్పుచుండెను అట్టి యాత్మోపాసకుడు ఏయేవిషయసుఖమునుకోరునో యా యా విషయ సుఖము నెల్ల యాత్మవలననే సృజించుకొనును. అట్టివాడు అష్టస్థిలము పుట్టించును కాన ఇతరమును పుట్టించు నని చెప్పనవసరము లేదు. అని శ్రుతియందు టిప్పణులయందు చెప్పబడెను. “య త్సత్యంత దుపాసితవ్య మధునా సత్యం యతో లభ్యతే ౭౭ సత్యోపాసనయా త్పైవ చ ఫలం స్యబోధ్యతాజ్ఞాది వత్ । ఆయాసే సదృశే ౭౭ పి తుచ్ఛఫలదే మాగ్ధ పృవత్తి : కథంమాయావైభవ మేత దేవ త దిదం భక్త్యా హరే ర్వాప్యతే” సత్యోపాసనవలన సత్యమే పొందబడును. అనత్యోపాసనవలన స్యష్టమునందు రాజ్యప్రాప్తి వలె యసత్యమే పొందబడును. ఆయాసము సమానమైయుండ తుచ్ఛఫలము విచ్చు మాగ్ధమునందు ప్రవృత్తి యెందులకు? ఈజగమంతయు మాయావైభవమే శ్రీహరిభక్తిచే సత్యమే పొందబడును. సత్యమైరది యాత్మయే, కాన అత్మయే యుపాసించదగినదనిదానము.

॥౨౩॥

—: ౯వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ ధు నూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— నిష్కాములగు సమ్యక్గుణులు “అనన్యః” భేదదృష్టి విషయములేనివారై అనగా (సర్వాపై వ్యతసృలై) సర్వభోగములయందు కోరికలేనివారై. నేనే సన్యాస్త్ర

శాంకరభాష్యము :—

యే పున ర్నిష్కామాః సమ్యగ్దర్శినః — అనన్యః అపృథగ్భూతాః పరం దేవం నారాయణ మాత్మత్వేన గతా స్సంత శ్చింతయంతో మాంయే జనా స్సంన్యాసినః పర్యుపాసతే తేషాం పరమార్థదర్శినాం నిత్యాభియుక్తానాం నతతాభియోగినాం యోగక్షేమం యోగోఽప్రాప్తస్య ప్రాప్తపణం క్షేమ స్తద్రక్షణం త దుభయం వహామి ప్రాప్తయా మ్యహమ్ । జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం సచ మమ ప్రియో యస్మా త్తస్మా త్తే మమాత్మభూతాః ప్రియా శ్చేతి । నన్య స్లేషా మపి భక్తానాం యోగక్షేమం వహత్యేవ భగవాన్ । నత్యమేవం వహ త్యేవ । కిం త్వయం విశేషోఽన్య యే భక్తాస్సే స్వాత్మార్థం న్యయమపి యోగక్షేమ మిహాంతేఽనన్యదర్శిన స్తునాఽత్మార్థం యోగక్షేమ మిహంతే । నహి తే జీవితే మరణే వాఽత్మనో గృద్ధిం కుర్వంతి కేవల మేవ భగచ్ఛరణా స్తే । అతో భగవా నేవ తేషాం యోగక్షేమం వహతీతి॥౨౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నిష్కాములు, సమ్యగ్దర్శులు నగు యే సంన్యాసులు పరమేశ్వరుడగు నారాయణుని యాత్మస్వరూపముగ పొందినవారై పరమేశ్వరుడనగు నన్ను చింతించుచు నుపాసించెదరో వారు నిత్యాభియుక్తులు. (యెల్లప్పుడు యోగముతోగూడినవారు.) వారలయోగక్షేమమును— (యోగమనగనప్రాప్తమైనదానియొక్క ప్రాప్తపణము. క్షేమమనగ ప్రాప్తమైనదానియొక్క పరిరక్షణము) నేను వహించెదను. “జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం, సచ మమ ప్రియః” జ్ఞాని యైతే యాత్మయే యని నామతము. అట్టి జ్ఞాని నాకు ప్రియుడు కాన నట్టి యగు భగవంతుడనైన వానిదేవుడను, నాకంటె వేరుగ నేదియు లేదని తెలిసికొని యాపృథగ్భూతమగు నాత్మనే యెల్లప్పుడు చింతించువారై సాధనవత్సల్యంసంపన్నులై యేసంన్యాసులు అంతట అనవచ్చిన్న మగుటచే నారాయణుడనగు నన్నే చూచెదరో, అట్టివారు మదనస్యులగుటచే (నాస్వరూపులగుటచే) కృత కృత్యులే. న్యయముగ ప్రయత్నింపనట్టి, అత్యంతనిష్కాములైన అన్వేషితదర్శననిష్ఠులకు యోగక్షేమము లేకులప్రాప్తింపనను శంకను తొలగించుటకు “అనన్యః” అని చెప్పుచుండెను. ఎల్లప్పుడు ధ్యానమునందే వ్యాపృతులు, దేహయాత్రామాత్రమున కై కూడ ప్రయత్నింపని యన్వేషితదర్శననిష్ఠుల యోగమును, క్షేమమును నేను వహించెదను. (పొందించెదను.) యోగమనగ పొందబడనిదానియొక్క లాభము. క్షేమ మనగ లభిమైన దానియొక్క పరిరక్షణము “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః । ఉదాా స్వర్స ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్” అని యీగీతలయందే చెప్పబడెను. విహరింప భగవంతుడు సర్వం యోగక్షేమములను వహించును. అయినను జ్ఞానుల యోగక్షేమములను వారల ప్రయత్నము లేనిదే వహించును. ఇతరుల యోగక్షేమములను వారలకు ప్రయత్నము పుట్టించియే తత్ప్రయత్న ద్వారమున వహించును. ఇదియే జ్ఞానికిని యితరులకునుగల విశేషము.

॥౨౩॥

శంకరానందీయము :— నిరీశ్వరవాదులు, కర్మయే ముఖ్యమైన శరణగాకలవారు, బాహ్య జ్ఞానముకలవారు అగు కాములకు గతిని చెప్పి, యిప్పుడు ద్వంద్వాతీతులు, నిత్యనత్యస్థులు, యోగక్షేమ రహితులు, ఆత్మవంతులు, నిష్కాములు, అఘంకారమచకారరహితులు, మదేకశరణులు నగు బ్రహ్మ వేత్తలయొక్క యోగక్షేమములను నేనే వహించెద నని “అనన్యః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను—

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

జ్ఞానులు నాయాత్మభూతులు, నాకు ప్రియులును యగుచున్నారు. యితరులగు భక్తులయొక్క యోగక్షేమమును పరమేశ్వరుడే వహించును. కాని యీవిశేషము కలదు. ఇతరభక్తులు స్వాత్మార్థము స్వయముగ యోగక్షేమములను కోరుదురు. అనన్యదర్శు లన్ననో యాత్మా ర్థము యోగక్షేమములనుకోరు. వారు జీవితమునందు కాని, మరణమునందుకాని గృద్ధిని (అపేక్షను) చేయరు. (పొందరు) అట్టివారు కేవలముభగవచ్చరణులే యగుదురు. కాన భగవంతుడే యోగక్షేమములను వహించును. (ఇదియే విశేషము) ॥౨౨॥

ఎవరియొక్క “అహం” అనుబుద్ధికి, “మమ” అనుబుద్ధికి పరమేశ్వర స్వత్వతిరిక్తమైన విషయ ముండదో వారనన్య లనబడుదురు. అట్టి యనన్యులై యెల్లప్పుడు అద్వైతదర్శనవిష్ణులైన యే యతులు విద్యేశేషము, విత్యానందైకరసము నగు పరబ్రహ్మమునే వెలుపల, లోపల శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాది విషయానవగాహి యగుపీకవృత్తి చేతనే “యాసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని భావన చేయువారయి తనను, సర్వమును యెల్లప్పుడు బ్రహ్మస్వరూపముగ చూచెదరో “విత్యాభియుక్తానం. నిత్యో నిరస్తరోఽ విచ్ఛిన్నోఽభియోగ ఆత్మాభిముఖ్యేన బుద్ధివృత్తే రస్తుసంయోగ సాక్షాత్కారలక్షణ స్తద్వస్తః” విరంతరము విచ్ఛిన్నము కాని అభియోగముకలవారలయొక్క (అనగా బుద్ధివృత్తికి సాక్షాత్కారస్వరూప మైన పనుసంయోగముకలవారలు విత్యాభియుక్తు లనబడుదురు. అట్టివిరంతరసమాహితచిత్తముకలబ్రహ్మ వేత్తలయొక్క) యోగక్షేమములను నేను వహించెదను. లేక యోగ మనగ (విత్యాభియుక్తులయొక్క విరంతరబ్రహ్మనిష్ఠ.) అట్టి బ్రహ్మనిష్ఠయొక్క “క్షేమం” అధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాద్య పద్యవరాహిత్యమును యెల్లప్పుడు నేను చేయుచున్నాను. ॥౨౩॥

భా ష్యో త్క ర్ష డీ పి క :— కామకామల కామకామములచే భోగాదికము సిద్ధించును ఏతత్త్వ దర్శులు నిష్కాములై నిన్ను భజింతురో భోగాకామనారహితులగు నట్టివారలకు శరీరసితిహేతువులగు యోగక్షేమము లెట్లు సమకూరునను శంకను “అనన్యః” అను శ్లోకముచే తొలగింపుచుండెను.

నాకంచ నపృథగ్భూతులై (నాస్వరూపులై) పరమాత్మస్వరూపుడను, వాసుదేవుడను” అగు నన్ను భగవంతులగు జనులు అనగా “నేనే వాసుదేవుడను” అని తెలిసికొని ప్రకృత్యభిన్నమగు నన్ను ధ్యానించు వారై, సర్వకోఽనవచ్ఛిన్నముగ నన్ను తెలిసికొనెదరో, ఎల్లప్పు డత్యాదరముచే నాచింతనమునం దాసక్తు లగునట్టి సమ్యగర్థుల యోగక్షేమములను నేను వహించెదను. యోగమనగ నలబ్ధమగు దానియొక్క ప్రాప్త ఐము, లబ్ధమైనదానియొక్క పరిపాలనము క్షేమ మనబడును. జాను లతిప్రియు లగుటవలన నట్టివారలకు యోగక్షేమములను సమకూర్చెదను. ఈవిషయమే “జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మతం, స చ మమ ప్రియః” అని చెప్పబడెను. విచారింప యితరభక్తుల యోగక్షేమములనుగూడ భగవంతుడే వహించును. అయినను యితరభక్తులు ఆత్మార్థము స్వయముగ యోగక్షేమములను కోరెదరు. అనన్యదర్శు లన్ననో స్వయముగ యోగక్షేమములను కోరురు ఇదియే విశేషము. ॥౨౪॥

నీ ల క ం రీ య ము :— పైవిధముగ కర్మలకు అవృత్తిని, ఫలమును జెప్పి. భక్తులకుగూడ నాభజ నము చేతనే సర్వార్థములు సిద్ధించునని యాశ్చోకమున జెప్పుచున్నాడు —

ఇతరమగు మహాస్యదేవత లేనివారై, “నేనే భగవద్వాసుదేవస్వరూపుడను” అని యభేదముగ దల చెడివారై, యేజనులు నన్నే సాకల్యముగ నద్వైతదృష్టితో మహిమించెదరో అట్టి విత్యాభియుక్తుల

గీ॥ యేఽప్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః ।

తేఽపి మామేవ కౌన్తేయ! యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్ ॥

॥౨౩॥

ప ద వి భా గ ము:— యే. అపి. అన్యదేవతాభక్తాః. యజన్తే. శ్రద్ధయా. అన్వితాః. తే. అపి. మాం. ఏవ. కౌన్తేయ. యజన్తి. అవిధిపూర్వకమ్ ॥ ॥౨౩॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— యే=ఎవరు; అన్యదేవతాభక్తాః=యితరదేవతలయందుభక్తి కలవారైనను; శ్రద్ధయా=ఆస్తిక్యబుద్ధితో; అన్వితాః=కూడినవారై; యజన్తే=పూజించెదరో; హేకౌన్తేయ=ఓకుంతీపుత్రుడవగునదన; తేఽపి=అట్టివారును; మామేవ=నన్ను గూర్చియే; అవిధిపూర్వకం = అజ్ఞానపూర్వకముగా; యజన్తి=పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

న న్యన్యా అపి దేవతా స్త్య మేవ చేత్త ద్భక్తా శ్చ త్వా మేవ యజంతే, సత్యమేవమ్—యే ప్యన్యదేవతాభక్తా అన్యాను దేవతాను భక్తా అన్యదేవతాభక్తా న్నన్తో యజన్తే పూజయన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః అనుగతా స్తేపి మా మేవ కౌన్తేయ యజంత్యవిధిపూర్వ మవిధి రజ్ఞానం తత్పూర్వక మజ్ఞానపూర్వకం యజంత ఇత్యర్థః ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఇతరదేవతల గూడ సిస్వరూపమే యగుచో నితరదేవతాభక్తులుకూడ నిన్నే పూజించుచుండి రుదావా? సత్యమే; ఎవరన్యదేవతాభక్తులై, ఆస్తిక్యబుద్ధితో కూడినవారై, పూజించెదరో వారును యజ్ఞానపూర్వకముగా నన్నే పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

“యోగక్షేమం” (అప్రాప్త మగు యన్నాదులనుగాని, యోగభూమికనుగాని సమకూర్చుట యోగమనబడును. అట్టి సమకూరినదానిని రక్షించుట క్షేమమనబడును.) యోగక్షేమములను నేను నిర్వహించెదను అట్టివారు అన్నాదికమునకుగాని, యూర్వ్యభూమిప్రాప్తికైగాని చింతింప నవసరములేదని యర్థము. అనన్యచేతస్కులగు నట్టివారు మదభిన్నులేగాన వారికి సర్వము సిద్ధించునని యర్థము. ఈవిషయమే “జ్ఞానీశ్యాత్మైవ మే మతప్” అనుదానుచే జెప్పబడెను. ॥౨౩॥

—: ౯వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— నీకంటె వేరగు వస్తువే లేనందున నితరదేవతలగూడ నీవే (సిస్వరూపమే) కాన దేవతాంతరభక్తులుకూడ నిన్నే భజించుచుండిరికదా! ఇందు యేమియు విశేషము లేదు. అందుచే నసురుద్రాదిత్యాదిభక్తులు యాతామతములను పొందెదరనియు, అనన్యులై నన్ను చింతించు వారలు కృతకృత్యు లగుదు రనియు చెప్పుట యెట్లు పొసగు నను శంకనుతొలగించుటకు “యేప్యన్యదేవతాభక్తాః” అని చెప్పుచుండెను.

ఏట్లు నాభక్తులు నన్నే పూజించుచుండిరో అట్లే నసురుద్రాదిత్యాదిభక్తులుకూడ ఆస్తిక్యబుద్ధితోకూడినవారై జ్యోతిష్టేమాదులచే నాభక్తులువలె ఆయాదేవతారూపముగ నున్న నన్నే అజ్ఞానపూర్వకముగ అనగా నన్ను సర్వాత్మగ తెలిసికొనక మద్భిన్నులగు వస్వాదులను కల్పించి పూజించుచుండిరి. ॥౨౩॥

శంకరానందీయము:— “అహం కృతుః” ఇత్యాదికముచే “కృతు యజ్ఞ మంత్రి దేవ తాదికము సర్వము నేనే” అని నీకేనర్వాత్మత్వము నీచేతనే సాక్షిత్తు ప్రతిపాదించబడెను. కామకాములు

గీ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ పృథు రేవ చ ।

న తు మా మభిజానన్తి తత్త్వేనాత శ్చ్యవన్తి తె ॥

॥౨౪॥

పద వి భా గ ము :— అహం. హి. సర్వయజ్ఞానాం. భోక్తా. చ. పృథుః. ఏవ. చ. న. తు. మాం. అభిజానన్తి. తత్త్వేన. అతః. చ్యవన్తి. తే॥

॥౨౪॥

ప్రతిపదార్థము :— అహంహి=నేనేతే; సర్వయజ్ఞానాం=నిఖిలశ్రోతస్మార్తయజ్ఞములకు; (కర్మలకు) భోక్తా=దేవతాస్వరూపుడనగుచే భోక్తము; పృథురేవచ=ఫలప్రదాతను; మాం=నన్ను; తథా=అట్టివానిగ; తత్త్వేన=యధార్థముగ; అభిజానన్తి=యెరుగరు; అతః=అందువలన; తే=వారు; చ్యవన్తి=యాగఫలమునుండిజారిపోవుచుండిరి. (జ్ఞానఫలమునుపొందిక సంసారమునుండుచుండిరి) ॥౨౪॥

గూడ ఇంద్రాదిదేవతాస్వరూప మగు నిన్నే కృతువులచే నుపాసించుచుండిరి. ఇట్లు నీభక్తులగువారలకు ముఖ్యప్రళంబ మెట్లు సంభవించును. జన్మాద్యన్తరపాత మెట్లు సంభవించు ననెదవా? “సర్వం హ్యేత ద్రుహ్మః సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మః ఇన్ద్రం మిత్రంః ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి” ఇత్యాదిభక్తులచేతను. “భూతాని విష్ణుః” ఇత్యాదిస్మృతులచేతను సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే యని చెప్పబడుచుండును. “అహం కృతుః” ఇత్యాదికముచే నానర్వాత్మత్వము నాచేతనే చెప్పబడెను. సర్వ దేవతాత్మకుడనగు నేను సత్యము. అనిఖిలదేవతలు నన్నే కృతువులచే నుపాసించుచుండిరి. అయినను కృతీ యందు స్మృతీయందు, నావాక్యమునందు విశ్వాస ముంచక అవిద్యాఽస్మితాదిదోషముచే “సర్వం బ్రహ్మైవ” అని నన్ను తెలిసికొనక తమయందు, దేవతలయందు, మంత్రాదులయందు భేదబుద్ధిని విడవని వారై నన్నుపాసించుచుండిరి. కాన నట్టివారు నాభక్తులు కారు. మరేమనినః దేవతలనే పూజించువా వారగుచుండిరి. ఆకారణముచేతనే వారలకు ముఖ్యఫలభ్యంశ, అన్తరహితము సంభవించుచున్నదని సింహాన లోకనన్యాయముచే తత్పూర్వశ్లోకార్థము ననుసరించి “యేఽపి” అను శ్లోకము మొదలుకొని మూడు శ్లోకములచే చెప్పుచుండును.

ఐహికముమిత్రకఫలాదులగు యేకాగ్రహృతాదులు స్వేష్టదేవతలయందు, ఆదేవతారాధనయందు శృద్ధచే అనగా “పరదేవత యిదియే, ఈదేవతయొక్క ఆరాధనచే నేను కృతార్థుడను కాగలను” అనెడి యాస్తిక్యబుద్ధితో కూడినవారై తాము భిన్నులై, ఈదేవతనాదని, ఈదేవతారాధకుడను నేను అని స్వభిన్నముగ గృహీతమైన యింద్రాదిదేవతలయొక్క భక్తులు అయింద్రాదిదేవతారాధనయందే భక్తికలవారై, వైదికమంత్రముచేతనే పూజించుచుండిరి. అయింద్రాదిదేవతాయాజకులు విచారించ ఇంద్రాదిదేవతారూపమగు నన్నే పూజించుచుండిరి. బ్రహ్మ సర్వాత్మస్వరూపమగుటవలన యింద్రాదిదేవతారూపముచే నేనే వారలచేత యారాధించబడుచుంటిని. అయినను యట్టివారు నన్ను అవిధిమార్వకముగ పూజించుచుండిరి. “దేనియందువిధియు, విధ్యర్థజ్ఞానములేదో యది “అవిధి” అని చెప్పబడును. ఆయవిధి యజ్ఞానము. అట్టి యజ్ఞానపూర్వకముగనన్ను పూజించుచుండిరి. “అహం కృతుః” అని చెప్పినరీతిని “పూజింపదగినవాడు, పూజించువాడు, పూజ, యాగము సర్వము బ్రహ్మమే” అను జ్ఞానశూన్యులై నన్ను పూజించుచుండిరి.

॥౨౫॥

— ౯వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :— అట్టివారల భగవదారాధన (కర్మలు) యెట్లవిధిపూర్వకములో దానిని వివరించుచు అవిధిపూర్వకముగ కర్మల నాచరించువారలకు ఫలమునుండి ప్రశస్తిని “అహం హి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండును.

శాంకరభాష్యము :—

కస్మాత్తేఽవిధిపూర్వకం యజంత ఇత్కుచ్యతే యస్మాత్— అహం మే సర్వము జ్ఞానం శ్లోకానాం స్మార్తానాం చ సర్వేషాం యజ్ఞానాం దేవతాత్మత్వేన భోక్తా చ పృథు

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఏకారణమువలన వా రవిధిపూర్వకముగ పూజించుచుండి రని శంకించెదవా ? చెప్పెద వినుము. నేనైతే నిఖిలశ్లోకస్మార్తకర్మలకు ఆయాదేవతాస్వరూపుడ నగుటచే భోక్తను,

పరమాత్మనగు వాసుదేవుడనగు నేను అంతర్యామిస్వరూపముచే నదియజ్ఞస్వరూపుడనగుటవలన శ్లోకస్మార్తకర్మలకు భోక్తను, పరిపూర్ణుడను నేనే. “హి” అనుదానివలన నివిషయము పరినిర్ణయించెప్పడెను దేవతాంతరయాజులు భగవంతుడగు వాసుదేవుడే వసుధద్వాదిత్యాదిస్వరూపముచే యజ్ఞములకు భోక్త, స్వస్వరూపముచే ఫలదాత. యతనికంటె వేరుగ నెవడును ఆధ్యుడు లేడు. అని యిట్టి విషయన వాసుదేవుని తత్త్వముగ, భోక్తగ, పృథువుగ నెరుగరు. కాన మత్స్వరూపజ్ఞానమువలన గొప్ప యాయానముచే యాగములు చేసియు, నాయందర్పింపబడని కర్మలు కలవారై ఆయా దేవతాలోకమును భూమాదిమార్గముచే నేగి, తద్దోగాంతమున నాభోగజనకకర్మక్షయమువలన నాదేహముతో వియోగమును పొందినవారై తిరిగి దేహమును దరించుటకొరకు మనుష్యలోకమునుగూర్చి వచ్చెదరు. ఎవరు ఆయా దేవతలయందు సర్వాంతర్యామియగు భగవంతునే చూచుచుండి (అనగా తత్త దేవతలను సర్వాంతర్యామియగు పరమేశ్వరునిగ ధ్యానించుచు) యాగముల నాచరించెదరో, అట్టివారు భగవంతునియందు దర్పితమైన కర్మలు కలవారై తదుపాసనాసహితకర్మవశమున అర్చిరాదిమార్గముచే బ్రహ్మలోకమును పొంది, యాబ్రహ్మలోకమున జనించిన సమ్యక్జ్ఞానముకలవారై తద్దోగాంతమున ముక్తిని పొందెదరు. ఇటు తత్త్వముచియే.

॥౨౪॥

శంకరానందీయము :— “శుక్లాస్త్రయో వైష్ణవాః అగ్నే ర్ఘృతం విష్ణో స్తండులాః యజ్ఞో వై విష్ణుః” అనునట్లు విన్నే యజ్ఞములయందు భోక్తగను, నేతగను తెలిసికొనియే వారలుయాగము చేయుచుండిరి. అజ్ఞానపూర్వకముగ నెట్లు యాగము చేయుచుండి రను శంకను తొలగించుటకై “అహం” అని చెప్పబడెను.

పైన చెప్పబడిన శ్రుతియొక్క పరినిర్ణయి ద్యోతనచేయుటకై “హి” అని యాశ్లోకమున పరయోగింపబడెను “విచారింప శ్లోకస్మార్తము లగు సర్వయజ్ఞములకు ఇంద్రాదిదేవతారూపముచే నేనే భోక్తను, పృథువును, నేతను అయియుంటిని. అట్లే వారు కూడ భోక్తనుగను, పృథువునుగను, నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు. అయినను “బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మ హవిః, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త పరకారముగ నాచే చెప్పబడిన రీతిని యజ్ఞము, యజ్ఞభోక్త, యజ్ఞనేత, యజ్ఞమానుడు, యాజకులు (యజ్ఞముచేయుచువారు) చరుషరోదాకాకాదికము యానర్వము బ్రహ్మమే. బ్రహ్మముకంటె వేరుగ కొంచమే యను లేదు. అనేది యధాభూతస్వరూపముచే పరబ్రహ్మమును యెరుగగలు. (తెలిసికొనుటలేదు.) కాన నాతత్త్వముయొక్క యజ్ఞానమువలన ఆదేవతాయాజకులు పరమపురుషార్థమునుగూడ జూచుచుండిరి. (పరమపురుషార్థమును పొందకుండిరి.) అట్టివారెన్నడును ముక్తిని పొందరని యర్థము.

॥౨౪॥

పరమార్థప్రపంచ :— పూర్వమునందు చెప్పినవిషయమునే “అహం హి” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను. ఏకారణమువలన నేనే సర్వయజ్ఞములకు భోక్తను, పారియితనో, అట్టివారనెనను యధాముగ వస్తు తెలిసికొనుటలేదు. అకారణమువలన కామకాములు తిరిగి భూలోకమును పర్యవేశించుచుండిరి. ఇచట యావిషయము చెప్పబడినది :— ఏదియన, దేవర్షిపితృపూర్వకమైన నీశ్వరసామరూపోపేతమైన దేహ

శాంకరభాష్యమ్ :—

రేవ చ । మత్స్యామికో హి యజ్ఞోఽధియజ్ఞోఽహ మేవాతేతి హ్యుక్తమ్ । తథా న తు
మా మభిజానంతి తత్త్వేన యథావత్ । అత శ్చాఽవిధిపూర్వక మిష్టా యాగఫలా చ్ఛ్వవంతి
ఫలిద్యవంతే తే ।

|| ౨౭౪ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఫలప్రదాతను నయితిని. యజ్ఞమునకు నేను ప్రభువును. కాన నేనే యధియజ్ఞము. ఈవిషయ
మిదీవరకు చెప్పబడెను. అట్టివానినిగ యథార్థముగ నన్ను తెలిసికొనరు. అందుచేత వారజ్ఞున
పూర్వకముగ పూజించి యాగఫలమునుండి జారిపోవుచుండిరి.

|| ౨౭౫ ||

విశేషములైన నాయుపాధులు ఆయాశక్తులయందున్నవి. ఆయాశక్తులయందుండు అందరియొక్క
యంతర్యామిని నేనే అయితిని. ఇట్టి వానినిగ నన్ను తెలిసికొనక వేరుగ నాయాయుపాధుల నుదేశించి యే
యాగాదు లాచరించబడునో వాటిచే నేనే సంతర్పితుడ నగుచుంటిని. అనంతరమున నాసంతర్పణవిశేషముచే
నాయాదేవతలును సంతర్పితరు కాగలరు. విషయ మిట్లుండ అవ్యయానందము, అఖండైకరసముగను
నన్నుదేశించి చేరుబడిన యేయుపాసనకలదో అదియే విధి యనబడును. మూఢులు చేయు యేయుపాధ్యు
పాసనము కలదో అది అవిధి యనబడును. అట్టి యవిధిపూర్వకమైన యాగము నశించు ఫలము నిచ్చునది
యగును. ఈవిషయమునే శాతపథీయశ్రుతి “అథ యోఽన్యాయం దేవతా ముపాస్తేఽన్యోఽసా వన్యోహ
మస్మితి । న స వేద యథా పశురంసమ్” అని చెప్పుచున్నది “అభో అయం వాత్సా సర్వేషాం భూతా
నాం లోక స్స య జుహోతి య ద్యజతే తేన దేవానాం లోకోద యదనుబ్రాతే తేన ఋషీణా మథ య
త్రుణా మిచ్చతే యేత్పితృభ్యో నివృణాతి తేన పితౄణా మథ య స్మృష్యా న్యాయతే యేదేభ్యోఽ
శనం దదాతి తేన మనుష్యాణా మథ య తృతభ్య స్సదోదకం విసతి తేన వజ్రానాం యదశ్య గృహేషు
కార్యవదా దయాగ్ంస్యా పిపీలికాభ్య ఉపజీవన్తి తేన తేషాం లోకో యథా హ వై స్వామిలోకా యారి
ష్ట మిచ్చన్తైవం హైవం విదే సర్వాణి భూతా నరిష్టి మిచ్చన్తి తద్వా ఏక ద్విదితం మిమాగ్ంసితమ్”
పూర్వమునందు చెప్పిన రీతిగ ప్రకారాంతరముగ సీత్రుతియందు చెప్పబడుచుండెను. ఈ యాత్మయే సర్వ
భూతములకు సంతర్పణసాసము.

ఇట్లుండ అధికారియగు ఋత్విక్కు మంత్రపూర్వకముగ సగ్నియం దేహవిచ్ఛేదము హోమము
చేయునో, అట్లేయజ్ఞకర్త స్వతంత్రముగ దేనిని యాగముచేయునో, లేక, శ్రోతస్మార్తకర్మప్రకారముచేదేనిని
యాగముచేయునో దానిచే నిండ్రహూర్వాదులయొక్క యాత్మ సంతర్పిత మగును. అనంతరము యేహ్యర్థా
యమును పఠించునో దానిచే ఋషుల పితృదేవతలఋణమును పరిహరించెడి సంతతిని కోరునో
లేక, పితృదేవతల కొరకు శ్రాదధునందు దేనిని యర్పించునో దానిచే పితృదేవతలయొక్కయు, అట్లే
మనుష్యులను నివాసముకలవారలనుగ జేయునో, మనుష్యులకొఱకు గృహములను కట్టించిదానముచేయునో,
మనుష్యులకొఱకే అన్నము నిచ్చునో దానిచేత మనుష్యుల యొక్కయు, మహిషబలీవరాదివశపులకొరకు
తృణోదకము నిచ్చునో దానిచే వశపులయొక్కయు, అట్లేభీనియొక్క గృహములయందు కునకమాలాదు
లు, కాక కలవింగాదిపక్షులు, పిపీలకులు, కీటవిశేషములు జీవింతునో దానిచే వాటి యాత్మ యు
సంతర్పిత మగును. విశ్వయముగ తన స్వరూపమగు పరమాత్మకొరకు కుకలమును కోరుచున్నడు.
ఇదియే తెలియబడిన దని చెప్పుచున్నారు. ఇదియే విచారితము. ఇంతకంటె భిన్నమైనది యవిధికము.
అని దైక్యశ్రుతికి యర్థము. ఈవిషయము “సురర్షి పితృమావసప్రభృతి-దత్త మేవంవిదా త్రదాహృ రమృత

గీ॥ యాన్తి దేవవ్రతా దేవా నిత్య న్యాన్తి పితృవ్రతాః ।

భూతాని యాన్తి భూతేజ్యా యాన్తి మద్యాజినోఽపి మామ్ ॥

॥౨౨॥

ప ద వి భా గ ము :— యాన్తి. దేవవ్రతాః. దేవాన్. పితౄన్. యాన్తి. పితృవ్రతాః. భూతాని. యాన్తి. భూతేజ్యాః. యాన్తి. మద్యాజినః. అపి. మామ్ ॥

॥౨౩॥

ప ర్తి ప దా ర్థ ము :— దేవవ్రతాః=దేవతలయందు నియమము. భక్తి కలవారు; దేవాన్=దేవతలను. యాన్తి=పొందుచున్నారు; పితృవ్రతాః=శ్రాద్ధాదిక్రియాపరులగు పితృభక్తులు; పితౄన్=అగ్నిష్వాత్మాదిదేవతలను; యాన్తి=పొందుచున్నారు; భూతేజ్యాః=వినాయక, మాతృగణ, చతుర్భుగిన్యాదులను పూజించువారు; భూతాని=వినాయక, మాతృగణ, చతుర్భుగిన్యాదిభూతములను; యాన్తి=పొందుచున్నారు, మద్యాజినోఽపి=నన్నుపూజించువారు, మాం=నన్ను, యాన్తి=పొందుచున్నారు.

॥౨౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యేఽప్యన్యదేవతా భక్తి మత్త్వే నావిధిపూర్వకం యజంతే తేషా మపి యాగఫల మవశ్యంభావి, కథమ్—యాంతి గచ్ఛంతి దేవవ్రతా దేవేషు వ్రతం నియమో భక్తి శ్చ యేషాంతే దేవవ్రతా దేవా న్యాంతి । పితౄ నగ్నిష్వాత్మాదీ న్యాంతి పితృవ్రతాః శ్రాద్ధాదిక్రియాపరాః

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఎవ రన్యదేవతాభక్తిచే నజ్ఞానపూర్వకముగ సేవించెదరో, వారిలకుకూడ యాగఫల మవశ్యము పొందించును. అది యెట్లునన: దేవవ్రతులుదేవతలను పొందెదరు. శ్రాద్ధాదిక్రియా పరులైనపితృదేవతాభక్తులుపితృదేవతలనుపొందెదరు. వినాయకమాతృగణ, చతుర్భుగిన్యాదిపూజా-

వృద్ధం యదభవ త్తదాత్మార్పణమ్! అదాయ పదలబ్ధయే కృతుభజా మనవంపదా గతా గతవశ్యమవృద్ధ మనత్యసంతర్పణాత్ ॥౧॥ సర్వదేవతలు పరమాత్మస్వరూపమే యని తెలిసికొనినవానిచే సురరిపితృమానవ ప్రభృతుల కీయబడిన దాత్మార్పణమగుటవలన నది యమృతవృద్ధ మని చెప్పుచుండిరి. సురరిపితృమానవ ప్రభృతులను పరమాత్మస్వరూపముగ తెలిసికొనినవానిచే దేవలోకాదిస్థానప్రాప్తికొట కీయబడినది. యనత్యసంతర్పణ మగుటవలన యాతాయాతవశ్యమనిచ్చునదియే యగును. “ఏకోఽనేకై స్స్వరూపై ర్నటతి నటవరో దర్శయ స్థావభావాం స్తత్తద్రూపా స్పృథ గభిలషిత్వే ష్వశ్చ సామాజికేషు । కన్యైచి త్కృశ్చిదర్థం వికరతి ముదిత స్తేన సంతర్పిత స్సాస్య దేక స్సర్వాంతరాత్మార్పణ మభిలతనుభ్యోఽర్పితం స్యా త్తదైవ” (ఒకే నటుడు అనేకవేషములను ధరించినవాడై. హావభావములను జూపువాడై. వేర్వేరు రూపాదికము నభిలషించిన సామాజికులలో నొక్కొకరూపధారణాదికముచే నొక్కొకనేనంతువుని జేయును అట్లుగాక సర్వాంతరాత్మార్పణ మభిలషీవరాని చృష్టి నొందించును.

“హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతిః పతి రేక ఆసీత్, స దాధార పృథివీం ద్యా ముతే మాం కన్యై దేవాయ హవిషా విదేమ” “హిరణ్యగర్భ ఇతి దశర్పం మాక్తం త్రైపుణం” “హిరణ్య గర్భః” అనునది పది ముక్కులుకల సూక్తము. త్రిపుణ చంద్రుకలది. అందు హిరణ్యగర్భః అనునది మొదటిముక్కు, హిరణ్యయమగు ఆండము గర్భమువలె యెవనియొక్క యుదరమునందు కలదో. అట్టి మాత్రాత్మ హిరణ్యగర్భ ధనఁడును. అట్టి మాత్రాత్మ యగు హిరణ్యగర్భుడు సృష్టికి పూర్వము.

శాంకరభాష్యమ్ :—

పితృభక్తాః । భూతాని వినాయకమాత్మగణచతుర్భుగిన్యాదీని యాంతి భూతేజ్ఞా భూతానాం పూజకాః । యాంతి మద్యాజినో మద్యజనశీలా వైష్ణవా మామేవ । సమానే ప్యాయాసే మామేవ న భజన్తేఽజ్ఞానాత్ । తేన తేల్పఫలభాజౌ భవంతీ త్యర్థః ॥౨౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

తత్పరులు మాత్మగణాదిభూతములను పొందెదరు నాపూజాతత్పరులగు వైష్ణవులు నన్నే పొందెదరు. ఆయాసము సమానమైనను అజ్ఞానమువలన నన్నే సేవింపకుండిరి. అందుచేచారల్ప ఫలములనే పొందుచున్నారు ॥ ౨౫॥

నాడుండెను. మాయాద్యక్షుడు. సిన్ధుక్షువు నగు పరమాత్మవలన యహిరణ్యగర్భుడు జనించెను. విచారింప హిరణ్యగర్భుడు పరమాత్మయే. అట్టి పరమాత్మ కుత్సితయైల్లు పొసగుననెదవా? హిరణ్యగర్భుని యుపాధిభూతములు. సూక్ష్మభూతములు నగు వియ (ఆకాశదులు) దాదులు బ్రహ్మమువలన సుతస్స మగుటవలన నట్టి వియదాద్యుపాదులచే సుపహిత (కూడిన) మైన హిరణ్యగర్భుడు కృష్ణుడని చెప్పబడును. ఆహిరణ్యగర్భుడు పుట్టినంత మాత్రముననే అద్వితీయుడై వికారజాతమగు విఖిలబ్రహ్మాండ మున కీశ్వరు డాయెను. కేవల మీశ్వరుడేకాడు. మరేమనిన? పృథివిని. ద్యులోకమును, ధరించెను. ఇట్లుండ సర్వాత్మక మగునట్టి పరమేశ్వరుని విడచి యేదేవునికొకకు హవిస్సుచే పరిచర్య చేయుదుము? సర్వము బ్రహ్మార్పణమే యగును. ॥౨౬॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మధుమాదవసరస్వతీయము: — దేవతాంతరములనుగూర్చి యాగములనొనరించువారల కనావృత్తిరూపపలము లేకున్నను ఆయా దేవతా యాగానురూప జీద్రఫల మవశ్యము సంభవించు నని చెప్పుచు భగవంతునిగూర్చి యాగము నొనరించువారలకు దేవతాంతర యాశలకంటె వైలక్షణ్యమును “యాన్తి దేవవృతాః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

అంతఃకరణరూపోపాధిగత గుణక్రయ భేదమువలన నవిధిపూర్వకముగ యాగముల నొనరించువారు సాత్వికులని, రాజసులని, తామసులని మూడు విధములు. అందు సాత్వికులు దేవవృత్తులు. అనగా పశు రుద్రాదినందింధమైన బల్యుపహార పదక్షిణ పృహ్విభావాదియూపమైన పూజనొనరించువారు “తం యథా యథో పాసతే” అను శ్లోక బోధించునటుల దేవతలను పొందెదరు. రాజసులు పితృవృత్తులు. అనగా శ్రాద్ధాదిక్రియలచే నగ్నిస్వాత్మాదిపితృదేవతల నారాధించువారు. అట్టివారు పితృదేవతలను పొందెదరు. అట్లే తామసులు యక్షరక్షాదీనాయక మాత్మగణాది పూజకులు. అట్టివారు భూతములను పొందెదరు.

ఇచట “దేవవృతాః, పితృవృతాః, భూతేజ్ఞాః” అనుస్థలములయందు మధ్యమపదకోపసమాసా వంగీకారమువలన, ప్రకృతివికృతిభావము లేకపోవుటచేతాద్యర్థచతుర్దీనమాసము సంభవింపనందునను ఉష్ణముఖన్యాయముచే దేవపితృభూతకల్పములకు దేవపితృభూతసంబంధములయందు లక్షణ సంగీకరించిన సమాసము పొసగును. ఉష్ణముఖన్యాయమనగ “ఉష్ణముఖం” అను స్థలమున మధ్యమపదకోపసమాసము సంభవించునందున ప్రకృతివికృతిభావము పొసగనందున ఉష్ణపదమునకే ఉష్ణసంబంధముఖమునందు లక్షణ చెప్పి.

“ఉష్ణ మివ ముఖం యస్య” అను విగ్రహము చెప్పవలెను. అట్లుగుచో ఉష్ణముఖపద్మశముఖము కలదని యర్థము పొందెను. ఇదియే ఉష్ణముఖన్యాయము.

మరికొందరు పూజావాచక మగు “ఇజ్య” అను శబ్దప్రయోగమువలన పూర్వమునం దున్న వ్యక్త శబ్దవ్యయము పూజావాచకమే అని నిర్ధారించిరి. ఇట్లు దేవతాంతరారాధనాసక్తునకు తత్త దేవతారూపత్వమగు వంతవత్సలమును చెప్పి, భగవదారాధనాసక్తున కనంతఫలమగు భగవద్రూపత్వమును “యాన్తి మద్యాజినోఽపి మాం” అను దానిచే చెప్పుచుండెను.

భగవంతుని పూజించు స్వభావము కలిగి సర్వదేవతలయందు భగవద్భావదర్శులగు భగవదారాధన సరాయణులు భగవంతుని పొందెదరు. ఆయాసము సమానమైనను అంతర్యామి, అనంతఫలప్రదమగు నగు భగవంతుని యారాధింపక దేవతాంతరము నారాధించి అంతవత్సగు ఫలమును పొందుచుండిరి. ఎంత ఆశ్చర్యము! దుర్దైవవైభవమగు నజ్ఞానమని యభిప్రాయము.

॥౨౫॥

శంకరానందీయము :— అట్లుగుచో దేవతాంతరయాజకులకు గతి యేమి? అను నాశంకపై వారలకు ముఖ్యఫలము సంభవింపకున్నను ఆయా దేవతోపాసనానారూపమైన ఫలము సంభవించునని “యాన్తి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఇంద్రాదులయందు యజ్ఞదానాది నియమరూపము. శివవిష్ణ్వాదులయందు జపపూజోపవాసాదినియమరూపమగు వ్యక్తిముకలవారు దేవవ్రతులు. అట్టివారు ఇంద్రాదులను, శివవిష్ణ్వాదులను పొందుచున్నారు. అనగా ఇంద్రాదుల స్థానమును, శివవిష్ణ్వాదిస్థానముల పొందుదురని యర్థము. పితృదేవతలయందు వ్యక్తిముకలవారు అనగా శ్రాద్ధభూరిథోజనాది నియమముకలవారు అగ్నిష్వాత్మాది పితృదేవతలను పొందుచున్నారు. అనగా పితృలోకమును పొందుచున్నారని యర్థము. వినాయక, భేతాల, దుర్గా, క్షేత్రపాల యక్షిణ్యాదుల జపహోమబల్యాదులచే నెవరు సేవించెదరో వారు భూతేజ్యా లనబడుదురు. అట్టివారు భూతములను (భూతలోకములను) పొందుచున్నారు. సగుణబ్రహ్మమును “అదిత్యోబ్రహ్మ. మనో బ్రహ్మ. సర్వం బ్రహ్మదం బ్రహ్మ” అని అదిత్యాదులయందు భేదముచేతను, అభేదముచేతను యెవరు ఉపాసించెదరో వారు పరమేశ్వరులు. అట్టి సగుణోపాసకులుకూడ సర్పిరాదికర్మముచే నన్ను పొందుచున్నారు. ఇవల నుండు “అపి” అను శబ్దముచే నిర్గుణపరబ్రహ్మమును యెవరు తనయాత్మగ దెలిసికొనెదరో వారల కుత్కర్మమునా భావము, ప్రాప్తిభావము సూచింపబడుచుండెను. లేక నిరుణోపాసకులు, సగుణోపాసకులు పరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుచే పొందుచున్నారు. అనగా పరమేశ్వర భావమును పొందుచున్నారు.

వివేకవైరాగ్య సంన్యాస శమదమాదిసంపత్తి చే వేదానశ్రవణద్వారమున బ్రహ్మజ్ఞానము సులభము. గమనాదిగ్రమభూత్యమైన అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానఫలప్రాప్తి సులభమే. అట్లైనను నిత్యశ్రమసాధ్యమైన జపహోమోపవాసప్రోక్తపాఠములచేతను, అతిదుష్కరమైన శ్రాద్ధనియమములచేతను, బహుర్థవ్యయైకప్రధానమైన రేచాయాససాధ్యమైన క్రతుయజ్ఞదానాదులచేతను; బహుశ్రమమూలకమైన ఉక్తానుక్తక్రియావిశేషములచేతను పొందదగిన ఫలము స్వల్పకాలికము, నశించునది, విరోధికలది, పునరావృత్తికరము నగుచున్నది. పండితులకూడ నట్టి ఫలమునందే కామము, సంకల్పము, ప్రియత్నము, ప్రవృత్తిన్ని చూడబడుచున్నవి. జ్ఞానమునందుకాని, జ్ఞానశాస్త్రమునందుకాని, స్వల్పశ్రమకల నిత్యఫలమునందుకాని, కామము, సంకల్పము, ప్రయత్నము, ప్రవృత్తి లేదు. ఎంతఆశ్చర్యము! ఇదియే పరమేశ్వర సంబంధమైన మాయ. జగన్మోహిని యవిషేషము కలచెదము.

॥౨౬॥

గీ॥ పత్యం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రియచ్ఛతి ।

త దహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రియతాత్మనః ॥

॥౨౬॥

పద విభాగము :— పత్రం. పుష్పం. ఫలం. తోయం. యః. భక్త్యా. ప్రియచ్ఛతి. తత్. అహం. భక్త్యుపహృతం. అశ్నామి. ప్రియతాత్మనః ॥

॥౨౬॥

ప్రతిపదార్థము :— పత్యం=పత్యముచూపాని; పుష్పం=పుష్పముగాని; ఫలం=ఫలమునుగాని; తోయం=ఉదకమునుగాని; యః=యెవడు; భక్త్యా=భక్తితో, మే=నాకొఱకు; ప్రియచ్ఛతి=ఇచ్చునో; ప్రియతాత్మనః=శుద్ధబుద్ధిగలవానియొక్క; భక్త్యుపహృతం=భక్తితో సమర్పించబడిన, తత్=ఆపత్యపుష్పాదికమును; అశ్నామి=స్వీకరించెదను.

॥౨౬॥

శాంకరభాష్యమి :—

న కేవలం మద్భక్త్యా నా మనావృత్తిలక్షణ మనంతఫలం, సుఖారాధన శ్చాహం, భక్త్యుపహృతం పుష్పం ఫలం తోయం ముదకం యో మే మహ్యం భక్త్యా ప్రియచ్ఛతి త దహం : త్రాది భక్త్యుపహృతం భక్తిపూర్వకం పారిషితం భక్త్యుపహృత మశ్నామి గృహ్యమి ప్రియతాత నః శుద్ధబుద్ధిః ॥

॥౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్పరబోధిని :—

నాభక్తులకు కేవలము అనావృత్తిరూపఫలము చేకూరుటేకాదు. ఇకేమనః నేను గూడ సుఖారాధనుడను. ఎట్లునైన ఏపరిశుద్ధాత్ముడు పత్యమునుగాని, పుష్పమునుగాని, ఫలముగాని, యుదకమునుగాని భక్తితో నాకొరకు ఇచ్చునో అట్టి పరిశుద్ధాత్ముని భక్త్యుపహృతమైన అపత్యాదికమును నేను గ్రహించెదను.

॥౨౬॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— దేవతాంకరములను పరిత్యజించి యనంతఫలమునిచ్చు వాడగుటవలనను, సుకరమగుటవలన భగవంతుని యారాధించుటయే కర్తవ్యమని “పత్యంపుష్పం” అనుదానిచే జెప్పుచుండెను.

పత్యమును కాని, పుష్పమును కాని, ఫలమును కాని, యుదకమునుకాని అనాయాసలభ్యమైన మరొక దానినికాని యెవడో యొకమనుష్యుడు అనంతమహాభూతవతిని, పరమేశ్వరుడను అగు నాకొంకువాచుదేవుని కంటె వేరయ్యేదియు లేదను బుద్ధిపూర్వకమైన ప్రీతిచే భుక్త్యుడువలె యుపకల్పించునో (యర్పించునో) (నాస్వత్వము లేని ద్రవ్యమే లేనందున విఖిలజగత్తు నాచేతనే సంపాదించబడినందున సర్వము నాసంబంధ మైనదే మనుజుడు నాకొర కర్పించుచున్నాడు.) ప్రీతిపూర్వకముగ నిచ్చుచున్న శుద్ధమైన యంతఃకరణకలయితనియొక్క పత్యపుష్పాదికమునుకాని, తుచ్ఛమైన వస్తువునుకాని సర్వేశ్వరుడ నగు నేను అశనమునువలె స్వీకరించి సంతృప్తిని పొందుచున్నాను. ఇచట పత్యపుష్పాదికమున కత్యంత తిరస్కారముయొక్క యదర్శనముచే లక్షితమైన స్వీకారవిశేషముచే ప్రీత్యతిశయ హేతుత్వ ముపలక్షితము. (ఊహించబడుచున్నది). “స హ వై దేవా అశ్వన్ని స పిబి న్నేతదేవాఽమృతం దృష్ట్వా తృప్యన్తి” దేవతలు భక్తునిచే సర్పించబడినదానిని భక్షింపరు, పానముచేయరు. ఆయమృతమునే చూచి తృప్తినొందెదరు. అని శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఏకారణమువలన తుచ్ఛపదార్థమును కూడ నీవు స్వీకరించెద వనెదవా? ప్రీతిచే సమర్పితముకాని స్వీకరించెదను. కాన ప్రీతిచే సమర్పణమే నేను స్వీకరించుటయందు హేతువు. ఇచట “భక్త్యా ప్రియచ్ఛతి” అని చెప్పి తిరిగి “భక్త్యుపహృతం” అని చెప్పుటవలన నభక్తుని బ్రాహ్మణత్వతపస్వి

గీ॥ య శ్కరోషి య దక్షాసి య జ్ఞహోషి దదాసి యత్ ।

య త్తపస్యసి కౌన్తేయ త త్కురుష్వ మదగ్మమ్ ॥

॥ ౨౭ ॥

పదవిధానము :— యత్ కరోషి. యత్ అక్షాసి. యత్ జ్ఞహోషి. యత్ దదాసి. యత్ తపస్యసి. కౌన్తేయ. తత్ కురుష్వ. మదగ్మమ్ ॥

॥ ౨౭ ॥

ప్రతిపదార్థము :— హేకౌన్తేయః=ఓయర్థునాః; త్వం=నీవు; యత్=ఏవనిని; కరోషి=చేయుచుందువో; యత్=దేనిని; అక్షాసి=భుజించుచుందువో; యత్=దేనిని; (హిరణ్యాన్నాదికమును) బ్రాహ్మణాదులకై; దదాసి=ఇచ్చెదవో; యత్=ఏతపస్సును; తపస్యసి=చేయుదువో; తత్=దానిని; (ఈతపస్సము ఈశ్లోకమున నున్న యచ్ఛబ్దములతో నన్వయించును.) మదగ్మమ్=నాకై యర్పణము; కురుష్వ=చేయుము.

॥ ౨౭ ॥

త్వాదికము పరమేశ్వరుడు పూజాదుల స్వీకారమునందు హేతువుకాదని పరిసంఖ్యావిధి సూచింపబడెను. శ్రీదామానీత (కుచేలానీత) పృథుకభక్షణమువలె ప్రీతివిశేషముచే ప్రతిబిద్ధమైన భక్ష్యభక్ష్యవిజ్ఞానము కలవాడనే. తల్లిచే నివ్వబడిన పదార్థమును బాలుదువలె భక్తునిచే నర్పింపబడిన పత్రపుష్పాదికమును సాక్షాత్తు భక్షించెదడు. ఈచెప్పుటచే భక్తియే నాయొక్క పరితోషణహేతువు. దేవతాంతరులకువలె బహువిధ ప్రయాససాధ్యమగు బియ్యపహారాదికము కాదు. కాన నితరదేవతలను విడచి నన్నే భజింపుమని యాశయము.

॥ ౨౭ ॥

శంకరానందీయము :— అధికారులగు మహాత్ములకు బ్రహ్మజ్ఞానము సులభము. బ్రహ్మజ్ఞానవలము, అనావృత్తిస్వరూపము, అనంతరము, అఖండానందము, అద్యయము నగుమోక్షమును సులభమే యగుచున్నది. అనధికారులు, అతిమందప్రజ్ఞులు నగు ముముక్షువులకు గతి యేమి ? అను నాకాంక్ష జనింప నాదురుక్షులు, సత్పురుషులు నగు భక్తులకు నేను సులభుడనే యను నాశయముచే “పత్రంపుష్పం” అని చెప్పవలెను

పత్రమునుకాని, పుష్పమునుకాని, పలమునుకాని. తోయ (జల) మునుకాని, సాలగ్రామమునందుకాని, ప్రతిమయందు గాని యేముముక్షువు నాకొఱకు శ్రద్ధచే నర్పించునో కుద్దివృత్తి కల వానియొక్క సద్భక్తిచే నర్పింపబడిన యావస్తువులు పరమేశ్వరుడనగు నేను లెస్సగ గ్రహించుచుంటిని. అనగా దాని చేతనే సంతృప్తుడ నగుచుంటిని, “ధిగ నీశారూపం జన్మం” అని యాశ్వరారాధనలేని జన్మమునకు నిష్ఫల త్వము కూయమాణ మగుటవలన ఈశ్వరారాధన షట్కర్మారంభకాపాతియగుటవలన యాశ్వరారాధనము ముముక్షువున కవశ్యకర్తవ్యమని సూచింపబడెను. లేదా “అభ్యాగత స్వయం విష్ణుః” అను స్మృతివలన భోజనకాలమునకు వచ్చిన పరమేశ్వర స్వరూపమైన యతిధికోఱకు పక్ష్యమైన పత్రమును (శాకమును)కాని, పక్ష్యమైన శలాటిక (కాయను) ను కాని, ఉదకమునుకాని, స్వయముగ తాను దేనిని భుజించునో దానిని శ్రద్ధాపూర్వకముగ నెవడు సమర్పించునో “దాన మేవ గృహస్థస్య” దానమే గృహస్థునకు ముఖ్యధర్మ మను వియమమువలన స్వధర్మనిష్ఠుడు, భూతదయావంతుడగునట్టి కుద్ధాత్మునియొక్క కుద్దభక్తిచే బ్రాహ్మ ముఖమునం దర్పింపబడిన పత్రమునుకాని, యుదకమునుకాని పరమేశ్వరుడనగు నేను సాక్షాత్తు ఆక్రాహ్మణ ముఖముద్వారా యనుభవించుచుంటిని.

॥ ౨౭ ॥

—: ౯వ అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— ఎద్దితీరున పరమేశ్వరుని భజింపవలయునో యారీతిని

శాంకరభాష్యమ్ :—

యత ఏవ మతః— య త్కరోషి స్వతః ప్రాప్తం య దక్నాసి యచ్ఛ జహోషి మావనం నిర్వర్తయసి శ్రోతం స్మార్తం వా, యద్దదాసి పరియచ్ఛసి బ్రాహ్మణాదిభ్యో హిరణ్యాన్నాజ్యాది, యత్తపస్యసి తప శ్చరసి కౌంతేయ ! త త్కురుష్వ మదస్పృణం మత్స మర్చణమ్ ॥

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓకుంతీపుత్రుడా ! నీవు స్వతఃప్రాప్త మగు (శాస్త్రాపేక్షము లేకుండగనే ప్రాప్త మగు) గమనాదికమగు యేయేకర్మ జేయుదువో, దేనిని భుజించెదవో, శ్రోతకర్మయందుగాని, స్మార్తకర్మయందుగాని దేనిని హోమము చేయుదువో, బ్రాహ్మణాదులకు హిరణ్యాన్నాదికమును దేనిని యిచ్చెదవో, యేతపస్సు చేయుదువో, దానినంతను నాకై గుర్చింపుము॥ ౭॥

“యత్కరోషి” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. శాస్త్రమును విదచి రాగమువలన ప్రాప్తమైన గమనాదికమును నీకృష్టినిమిత్తముకాని, కర్మసిద్ధినిమిత్తముగాని నీవు భుజించుదాని, అట్లే శాస్త్రవిముఖులన నిచేనాచరింపబడు నిత్యాగ్నిహోతృశ్రోతస్మార్తాది సర్వహోమములను, అట్లే అతిదిబ్రాహ్మణాదులకొఱకు నీచే నర్పింపబడు అన్నపానాద్యదికమును, అట్లే ప్రాతీనంపత్సర మజ్జాతప్రామాదిక సావనివృత్తికొఱ కాచరింపబడు చాంద్రాయణాదివ్రతములను, లేక వైశ్వానరవృత్తినిరోధము కొఱకు నీచే నాచరింపబడుయింద్రియ సంయమమును, ఈసర్వము నిత్యనైమిత్తికకర్మల కుపలక్షణము అనగానీవాచరించు నిఖిలనిత్యనైమిత్తికకర్మలను, ప్రాజీన్యభావవశమున శాస్త్రమును విదచి ప్రాప్తించుననీ యవశ్యంభావులగు గమనాశనాదులను, శాస్త్రవశమున నాచరించు హోమదానాదికమును, ఓయరున : అన్యనిమిత్తముగ నాచరింపబడు లౌకికవైదికకర్మలను సర్వమును నాయర్పణము చేయుము. ఇవల “కురుష్వ” అని ఆత్మనేపదిచే సమర్పణఫలము సమర్పక నిష్ఠమే కాని నాయందేమియు లేదని చెప్పబడెను. అవశ్యమాచరింపదగిన కర్మలను పరమగురువగు నాయం దర్పించుటయే నాభజనము. ఇంతియేకాని పరమేశ్వరసేవనిమిత్తము యిరవ్యాపారమేదియు లేదని యాశయము.

॥౨౮॥

శంకరానందీయము;— నేను సాధువులకు భక్తిచే సులభుడను. కాన నేయే కర్మనాచరించెదవో యానిఖిలకర్మలను నాకర్పింపును “యత్కరోషి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

విహితము, లోకవిద్విష్టము కాని యేలౌకిక కర్మ నాచరించెదవో, శాస్త్రీయము అనాయాసబలమునగు సన్నమును భుజించెదవో, అగ్నిహోదిదేవతలకొఱకు యేచరురుపురోడాకాదిద్రవ్యములను హోమముచేసెదవో వత్సాతృకొఱకు ఓదనోదకధనధాన్యకన్యాగవాది విశిష్టద్రవ్యము నిచ్చెదవో, సంధ్యావందనాదికమును వేదాధ్యయనాదికమును; వ్రతోపనాసాదికమునుగాని యేకపస్సు నాచరించెదవో, లౌకికము, వైదికమునగు నేయే కర్మల నాచరించెదవో వాటినిన్నిటిని నాయర్పణ మొనరింపుము. అనగా బ్రహ్మార్పణ బుద్ధిచే నిఖిలకర్మల నాచరింపునుని యర్థము.

॥౨౯॥

భాష్యోక్త్యర్థబోధిని :— ఎట్లు కున్తి భర్తాజ్ఞచే, ఇంద్రాదిసాంగత్యముచే భవదాదులను కని ఆకర్మసంబంధము లేనిదై యుండెనో అట్లే నీవును యేయే కర్మల నాచరించెదవో ఆయాకర్మలను పరమేశ్వరార్పణ మొనరించినచో కర్మబంధనములచే విడువబడగలవని “కాన్తేయ” అను సంభోధనచే సూచించబడెను.

గీ॥ శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః ।

సంన్యాసయోగ యుక్తాత్మా విముక్తో మా ముపైష్యసి ॥

॥౨౮॥

ప ద వి భా గ ము :— శుభాశుభఫలైః. ఏవం. మోక్ష్యసే. కర్మబంధనైః. సంన్యాస-
యోగయుక్తాత్మా. విముక్తః. మాం. ఉపైష్యసి ॥

॥౨౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— త్వం=నీవు; ఏవం=సర్వమును నానమర్పణము జేసి; శుభాశుభఫలైః=శుభము
అశుభఫలములుగాకల; కర్మబంధనైః=కర్మలనెడిబంధనములచే; మోక్ష్యసే=విడువబడుదువు; సంన్యాస
యోగయుక్తాత్మా=సంన్యాసయోగముతోగూడిన యంతఃకరణముకలవాడవై; విముక్తః=ముక్తుడవై; మాం
=నన్ను; ఉపైష్యసి=పొందగలవు.

॥౩౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఏవం కుర్వత స్త వ యద్భవతి త చ్ఛృణుః' శుభాశుభఫలై రేవం శుభాశుభే ఇష్టానిష్ట
ఫలే యేషాం తాని శుభాశుభఫలాని కర్మాణి తైః శుభాశుభఫలైః కర్మబంధనైః శ్రద్ధా జ్యేష్ఠ
బంధనాని తైః కర్మబంధనై రేవం మత్సమర్పణం కుర్వ న్మోక్ష్యసే । సోయం సంన్యాసయోగో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఈవిధముగ జేసినచో నేమగునో చెప్పెద వినుము. ఇష్టానిష్టములు ఫలములుగాగల
పుణ్యపాపములనెడి బంధనములనుండి విముక్తుడ వగుదువు. సంన్యాసమే మత్సమర్పణరూప

—* ౯వ అధ్యాయము ౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు *

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఇట్టి భజనశు ఫలమును “శుభాశుభఫలైః” అనుదానిచే
జెప్పుచుండెను. ఇట్లు సర్వకర్మసమర్పణరూపమైన నాభజనము అనాయాసముగ సిద్ధించుచుండ విష్టా
నిష్టఫలములుకల కర్మయనెడి బంధనములచే విడువబడగలవు. శుభాశుభకర్మలు నాకర్పించబడిన వగుటవలన
నట్టి కర్మల సంబంధము నీకు లేనందున నట్టి కర్మలచేతను, అకర్మఫలములచేతను నీవు సంబంధించబడవు.
అనంతరము నిఖిలకర్మలను భగవంతుని కర్పించుటయే సంన్యాసము. అట్టి సంన్యాసమనెడి యోగముతో
గూడిన యంతఃకరణ కలవాడవై (యోగముచే బోధితమైన యంతఃకరణ కలవాడవై) పరిత్యక్తకర్మలు
కలవాడవై జీవించియుండగనే కర్మలనెడి బంధనములచే విముక్తుడవై సమ్యగర్పణముచే నజ్ఞానావరణము
తొలగ “అహం బ్రహ్మాస్మి” అని సాక్షాత్కారము కలవాడవగుదువు. అనంతరమున ప్రాబ్ధికకర్మ
క్షయమువలన యాశరీరము పతితమగును. తత్క్షణమే విదేహకైవల్యరూపమగు నన్ను పొందుదువు.
ఇప్పుడు కూడ నాస్వరూపుడవే యయినను సర్వోపాధి నివృత్తిచే మాయకథేద వ్యవహారవిషయమగు
తావని యర్థము.

॥౩౧॥

శంకరానందీయము :— శౌరకర్మనుగాని, స్మారకర్మనుగాని, మరియొకకర్మనుకాని,
యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే ననుష్ఠించువానికి తదనుష్ఠానమువలన కల్గవలమును “శుభాశుభఫలైః” అనుదానిచే
జెప్పుచుండెను.

ఇట్టిశ్వరార్పణబుద్ధిచే వైదికకర్మనుగాని, అవైదికకర్మను గాని యుక్తమైనదాని నావరించు నీవు
ముఖదుఃఖములనిచ్చు, లేక స్వర్గనరక హేతువులగుకర్మలనెడి బంధనములనుండిముక్తుడవు కాగలవు. “కర్మజ్యే

శాంకరభాష్యమ్ :—

నామ సంన్యాస శ్వాసౌ మత్సమర్పణతయా కర్మత్వా ద్యోగ శ్వాసా వితి తేన సంన్యాసయోగేన యుక్త ఆత్మాంతఃకరణం యన్య తవ స త్వం - సంన్యాసయోగయక్తాత్మా స నిష్ఠాముక్తః కర్మబంధనై ర్జీవ న్నేవ పతితే చాస్మి న్మరీరే మా ముపైష్య స్వాగమిష్యసి ॥ ౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

మగుటచే కర్మయగును గాన నది సంన్యాసయోగమనబడును. దానితోగూడిన యంతఃకరణము కలవాడవగుచో కర్మబంధనములనుండి జీవద్దశయందే విముక్తుడవై, శరీరపాతానంతరము నన్ను పొందెదవు. ॥౨౯॥

వాధికారస్తే” “వియతం కురు కర్మ త్వం” “స్వధర్మమపి చావేక్ష్య” అను వాక్యములచే విహితకర్మలకు కర్తవ్యత్వమును విధించుటవలన విహితకర్మల కకుభవకత్వ మెరుల సంభవించునని శంకింపజనదు. విహితకర్మలకుకూడ ననుష్ఠానవైకల్యముచే అకుభవల హేతుత్వముసంభవించును. అదియెట్లువిన?” యస్యాగ్ని హోత్రమదర్శ మపౌర్ణమాన మచాత్మస్యా మనాగ్ర మణి మతిచివర్జితం చ. అహత మవైశ్వదేవమవిధిచా హతమాసప్తమాం సస్య లోకాన్ హినస్తి” “స వాగ్విజోర్ యజమానం హినస్తి” ఇత్యాదిక్రతుర్మృతం వలన మంత్రస్వరవర్ణద్రవ్యకాలాది నియమములకు వైపరీత్యము ప్లాప్తించినను, అగ్నియం దుంచబడిన హవిస్సు స్కన్నమైనను (అగ్నినుండి యితరప్రదేశమునకు హవిస్సు పడిపోవుటయే స్కన్నమనబడును.) భిన్నమైనను విహితకర్మలకూడ నకుభవలము విచ్చును కాన పూర్వోక్తాంక సంభవింపదు కాన “నేహతి క్షమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే” అను న్యాయముచే నీశ్వరార్పణ బుద్ధిచేతను, శ్రద్ధాభక్తుల చేతను చేయబడిన కర్మలకైతే విహ్యాసము ప్లాప్తించినను ప్రత్యవాయము ప్లాప్తంపదు. అట్లే పరమేశ్వరునియందు కర్మల ఫలము నర్పించుటయే సంన్యాసము. అట్టి సంన్యాసమే కర్మబంధమోక్షోపాయము అట్టి సర్వకర్మఫల సంన్యాసమందే సక్తమై యంతఃకరణ కలవాడవై కర్మలనెడి బంధనములచే విముక్తుడవై కర్మముగ పరమాత్మను పొందగలవు. అనగా విదేశముక్తిని పొందగలవు.

లేక, సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సముదవైయాశ్వరార్పణబుద్ధిచే “అనేనేశ్వరో మే ప్రసీదతు” “యీకర్మచే నీశ్వరుడు నాకునుగ్రహించుగాక” అని కామనాహిత్యముచేతను నీవు నిత్యనైమిత్తికముల నాచరించువాడవై నీచే నాచరింపబడిన సత్కర్మలవలన జనించిన చిత్తశుద్ధి ద్వారమున సంపాద్యమైన యాశ్శుభిజ్ఞానము కలవాడవై, సంన్యాసయోగయక్తమైన యంకఃకరణకలవాడవై “నేను కర్మనుకాను” అని నీకు లెస్సగ కూటస్తత్వాసంగత్యపిజ్ఞానముచే సంచితాద్యశేషకర్మసంబంధాభావదర్శనమే సంన్యాసయోగము. అట్టి సంన్యాసయోగమనందే సంచితాగామివర్తమానసరవ్యకర్మ తక్కుర్తాది సంబంధాభావదర్శనమునందు సమాహితమైన మనస్సు కలవాడవై స్వర్గనరకసుఖములను కలుగజేసెడి సంచితాగామివర్తమాన పుణ్యాపుణ్యమిశ్రకర్మలచేపురుషుడు జన్మాదులవలన బంధింపబడునుగాన నట్టికర్మలే బంధనము లనబడును. అట్టి కర్మబంధనములనుండి నీవు విడువబడగలవు. ఇట్లు విడువబడి అనగా సంన్యాసయోగద్వారమున కర్మబంధనములచే విడువబడినవాడవై నిర్విశేషసరబ్రహ్మమును (విధేహకై వల్యమును) యితరము నపేక్షింపకుండగనే పొందగలవు. ॥౨౯॥

గీ॥ సమోఽహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియః ।

యే భజన్తి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చాప్యహమ్ ।

॥౨౯॥

ప ద వి భా గ ము :— సమః. అహం. సర్వభూతేషు. న. మే. ద్వేష్యః. అస్తి. న. ప్రియః. యే. భజన్తి. తు. మాం. భక్త్యా. మయి. తే. తేషు. చ. అపి. అహమ్॥ ॥౨౯॥

సృ తి ప దా ర్థ ము :— అహం=నేను; సర్వభూతేషు=సమస్త భూతములయందు; సమః=సముడను. మే=నాకు; ద్వేష్యః=ద్వేషింపదగినవాడు; న=లేదు; ప్రియః=ప్రేమింపదగినవాడును; న=లేదు; యే=విభక్తులు; మాం=నన్ను; భక్త్యా=భక్తితో; భజన్తి=సేవించెదరో; తే=వారు; మయి=నాయందు; వర్తంతే=ఉంటున్నారు; (ఈపదమధ్యాహర్యము)తేషుచ=అట్టిభక్తులయందు; అహం=నేను; వర్త=ఉండెదను; ॥౨౯॥

శాంకరభాష్యము:—

రాగద్వేషవాంస్తర్హి భగవా న్యతో భక్తా ననుగృహ్లాతి నేతరా నితి, తన్న—సమస్తుల్యోహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియోఽగ్నివ దహం దూరస్థానాం సుథాఽగ్నిః శీతం నానయతి సమీప ముపసర్పతా మపనయతి తథాఽహం భక్తా ననుగృహ్లామి నేత

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భగవంతుడు భక్తుల ననుగ్రహించుచు నితరుల ననుగ్రహింపకుండుటచే రాగద్వేషవంతుడగునా? అట్లుకాదు-నేను (పరమేశ్వరుడు) సర్వభూతములయందు సముడను. నాకు ద్వేష్యుడుగాని, ప్రియుడుగాని లేడు. యెట్లు అగ్ని దూరస్థుల శీతబాధను తొలగింపక,

—* ౯వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *

మ థ మో ద న స ర స్వ తీ య ము :— ఓశ్రీకృష్ణా: నీవు భక్తులనే యనుగ్రహించి భక్తులు కాని వారల ననుగ్రహింపనిచో రాగద్వేషములు కలవాడవగుదువు. అందుచే నీవు పరమేశ్వరుడ వెల్లగుదువు; అని శంకింపజనదని “సమః” అనుదానిచే చెప్పచుండెను.

సూర్యసంబంధమైన గగనమండలవ్యాపియగు పృథాకకు ద్వేష్యుడుగాని, ప్రియుడుగానిలేనటుల సర్వప్రాణులయందు సద్రాప్రమచేతను, స్ఫురణరూపముచేతను, ఆనందరూపముచేతను, స్వాభావికమైన యౌషాధికముచేతను, అంతర్యామిత్యముచేతను నేను సముడనగుటచలన నాకు ద్వేష్యుడు (ద్వేషింపదగినవాడు) కాని, ప్రియుడు (ప్రీతివిషయడు) కాని లేడు. అట్లగుచో భక్తాభక్తులకు ఫలవైషమ్యమెటుల సంభవించుచున్నదని శంకింపజనదు. ఎవరు సర్వకర్మసమర్పణరూపమగు భక్తిచే నన్ను సేవించెదరో ఇవట “తు” అను శబ్దము అభక్తాపేక్షచే భక్తునివిశేషమును బోధించుచున్నది. అట్టివారు నాయందర్శింపబడిన నిష్కామకర్మలచే పరిశోధితాంకికరణకలవారై నిరస్త సమస్త రజస్తమోమలములు కలిగినట్టిన్ని, సత్వోద్దేగముచేనతిస్వచ్ఛమైనట్టి యంకికరణకు యెల్లప్పుడు మదాకారమైన వృత్తిని యుపనిషత్ప్రమాణముచే పుట్టించువారై నాయందు స్థితిని పొందుచున్నారు. నేనును అతిస్వచ్ఛమైన యాభక్తుల చిత్తవృత్తియందును పరిశింబితుడనై స్థితిని పొందగలను. “చ” అనునది అవధారణార్థకము అనగా అట్టి భక్తులే నాయందు, వారలయందే నేను నుండెదమనీ యాశయము. స్వచ్ఛమైన దృవ్యమున కిదియే స్వభావము. అదిదేనితోటి సంబంధించునో అదాకారమును గ్రహించును. ఏది దానియందు సృతివలించునో యిది యే స్వచ్ఛదృవ్యసంబద్ధవస్తువు.

శాంకరభాష్యమ్ :—

రాన్. యే భజంతి తు మా మిశ్వం భక్త్యా మయి తే స్వభావత ఏవ న మమ రాగనిమిత్తం మయి వర్తంతే । తేమ చా ప్యహం స్వభావత ఏవ నర్వే నేతరేమ । నైతావతా తేమ ద్వేషో మమ ॥

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సమీపస్థులశీతభాధనే తొలగించునో యట్లే నేను భక్తుల ననుగ్రహించుటయు, నితరుల ననుగ్రహింపకుండుటయు నుండును. యేవరు నన్ను భక్తితో పేవించెదరో వారు నాసంబంధముగు రాగముచేగాక సహజముగనే నాయుండుండిరి. నేనును వారియందు స్వభావతః (వస్తుస్థితినినుసరించియే) యుండును. యింతమాత్రముచే నితరులయందు (భక్తులుకానివారియందు) నాకేమియు ద్వేషము లేదు.

॥౨౯॥

యొక్క స్వభావము. అస్వచ్ఛవస్తుసంబద్ధవస్తువుయొక్క స్వభావము స్వసంబద్ధవస్తువుయొక్క ఆకారమునుగ్రహింపకపోవుట స్వభావసద్దము. అస్వచ్ఛద్రవ్యసంబద్ధవస్తువునకు అస్వచ్ఛద్రవ్యమునందు ప్రతిబింబించకపోవుట స్వభావము. సూర్యప్రకాశ సర్వత్ర యుండినను స్వచ్ఛమైన దర్పణాదులయందే యభివ్యక్తమగును. అస్వచ్ఛమగు ఘటాదులయందభివ్యక్తముకాదు. ఇంతమాత్రముచే సూర్యప్రకాశ దర్పణమునందనురాగము కలదికాదు. ఘటాదులను ద్వేషించునదియుకాదు. ఇట్లే నేను భక్తునిచిత్తమునందభివ్యక్తమైనను. అభక్తచిత్తమునందభివ్యక్తమైననుకాదు. దేనియందును అనురాగము కలవాడనుకాను. దేనిని ద్వేషించను. సామగ్రిమర్యాదచే జాయమానమైన కార్యమపర్యనుయోజ్యము (వారింబుకుకళ్యముకానిది.) వహ్నివలె, కల్పవృక్షమువలె నాకు వైషమ్యము లేకపోవుటను వ్యాఖ్యానింపవలయును. ॥౨౯॥

శాంకరానందీయము: - పరమాత్మ భక్తులకు ముక్తినిడుచుగాని, భక్తి లేనివారి నుద్ధరింపదు. కాన “విరోషం హి సమం బ్రహ్మ” అను స్మృత్యుక్తమగు సమత్వము ఊకిమాత్రమేగాని, పరమాత్మకు వైషమ్యమే కలదు. అనుశంకపై అట్లుకాదు. సూర్యుడు సర్వసముదై నను, శీతకాలమున యనావృతపగిదేశమున తన్ను పేవించువారల శీతభాధను వివర్తింపజేయును గాని యట్లు తన్ను పేవించని వారిశీతనివృత్తిని జేయదుగదా! అందుచే నావైషమ్యము సూర్యకృతముగాక, పురుషకృతమే యగును ఈవిషయ మెట్లో ప్రకృతముగూడ నప్తే అని సూచించుటకై జెప్పుచున్నాడు. “సమోహం సర్వభూతేషు” నిర్వీశేషుడను. పరిపూర్ణుడను. పరమాత్మరూపుడను అగు నేను బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతమగు సర్వభూతములయందు ఘటమర్మాదులయందు దాకాశమువలె తుల్యస్వభావముకలవాడనేగాని, వాయూదులవలె వైషమ్యముకలవాడను కాను. “న మే ద్వేషోఽస్తి కశ్చన” కనుకనే. “అపాఞ్గో హ్యమనా శ్శుభ్ర” అను శ్లోకముసారము అనునప్పునికి ప్రియాఽప్రియత్వభావనయే సంభవింప నందున నాకు ప్రేమింపదగినవాడుగాని, ద్వేషింపదగినవాడుగాని యేవడును లేడు. అట్లగుచో ప్రియత్వాఽప్రియత్వభావనయేలేనిచో కొందరికి ముక్తియు, మరికొందరికి బంధము నెట్లు కలుచున్నదనుశంకపై జెప్పుచున్నాడు — “యే భజన్తి ప్యహమ్” స్వీయప్రయత్నముతోను, తీవ్రమగు మోక్షేచ్ఛతోను, బహుజన్మలనుబడి కుభక్తర్మలనే జేయుచు తత్పరిపాకముచే కుదాంతాకరణులై, సర్వమును త్యజించి, సదుచక్రపతే శ్రవణాదికము నాచరించి, పరతత్త్వమును తెలిసికొని, యే దన్యులగు పురుషదొరేయులు అఖండవృత్తికల భక్తితో నన్ను భజించెదరో, (నేను బ్రహ్మ స్వరూపుడనైతిని. అని తనను పూర్వస్వరూపునిగా తెలిసికొనియుండురో, అట్టివాడు బ్రహ్మనిష్ఠుడై యొల్లపుడు నానందస్వరూపుడనైన నాయెందు సంస్థకు లగుచున్నాడు. నేనును నిర్వీశేషుడనైనను, పరి

గీ॥ అపిచే త్సుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్ ।

సాధు రేవ స మంతవ్య సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః ॥

॥౩౦॥

ప ద వి భా గ ము : — అపి. చేత్. సుదురాచారః. భజతే. మాం. అనన్యభాక్. సామః. ఏవ. సః. మంతవ్యః. సమ్యగ్వ్యవసితః. హి. సః.

॥౩౦॥

పరతిపదార్థము : — అపిచేత్సుదురాచారః = అత్యంతము దురాచారుడైనప్పటికి; యః = యెవడు; మాం = నన్ను; భజతే = సేవింపుచు; సః = అట్టివాడు; సామంస = ఉత్తముడనియే; మంతవ్యః = కలవదగినవాడు; హి = ఏకారణమువలన; సః = వాడు; సమ్యగ్వ్యవసితః = లెస్సగ నిశ్చితమైన బుద్ధికలవాడో. ॥౩౦॥

పూర్వదనైనను, అబ్రహ్మవేత్తలయందు (అబ్రహ్మవేత్తల యంతఃకరణవృత్తికి — చక్షురిందియమునకు) రూపమువలె, విషయమై, యుండును. యెట్లు సర్వవ్యాపకము, సర్వసమము నగు ఆకాశము స్వచ్ఛగుణజలదర్పణాదులయందు పరిబింబించునో, స్వచ్ఛముకాని కుడ్యాదికమునందు పరిబింబింపవో యట్లే నేనును. బ్రహ్మవేత్తలయందు భాసించెదనుగాని, యసత్పురుషులయందు భాసించును. “తరతి శ్లోక మాత్మవిత్” అను శ్లోకవృత్తిరీతిని ఎవరు నన్ను తెలిసికొందురో వారు ముక్తులగుదురు. ఎవరు తెలిసికొనరో వారు బద్ధులగుదురు. కాన పురుషప్రయత్నసాధ్యమగు మద్వేదనమే ముక్తిసాధనము. నన్ను తెలిసికొనకుండుచే బంధకారణము. నేనుగాని, గురువుగాని, శాస్త్రముగాని ఇది కారణము గాము. కాన నాసర్వసమత్వమునకు వ్యాపకము లేదని యాశయము (ఈచెప్పబడి యెట్లుతనివృత్తి పురుషప్రయత్నసాధ్యమో, అట్లే భవబంధవిముక్తియు పురుషప్రయత్నసాధ్యమేగాని, స్వయముగ సిద్ధింపదు కాన ముముక్షువులు భక్తికై తీవ్రముగప్రయత్నింప దగు నని సూచిత మయ్యెను.) ॥౩౦॥

పరమార్థప్రపః : — అట్లుగుచో భక్తుల కొరత నీవు మోక్షము నిచ్చెదవు. భక్తులు కానివారికి మోక్షము నివ్వవు. అందుచే నీకు రాగద్వేషప్రయుక్తమైన వైషమ్యము ప్రాప్తింపవలసివచ్చునను శంకపై “సమోహం” అని చెప్పుచుండెను.

నేను సర్విభూతములయందు సముడను. కాన నాకు ద్వేషింపదగినవాడు కాని, ప్రియుడు కానియెవడును లేడు. మరెవనిన? ఎవరు నన్ను భక్తిచే సేవించెదరో వారు నా కనుగ్రాహ్యులుగ నుండిరి. నేనును వారలయందు ననుగ్రాహకునిగ నుండుదును. ఎవరు నన్ను సేవింపరో వారట్లే యుండురు. నాయందు రాగద్వేషవ్యవర్థ లేదని యర్థము. ఈవిషయము “యే యథా మాం ప్రపద్యంతే” అని పూర్వమునందే చెప్పబడెను. మార్గమునందున్న వృక్షమును కొందరు ఫలాన్తులై, కొందరు పుష్పాన్తులై, మరికొందరు ఛాయాన్తులై యాశ్రయించెదరు. వారు వారివారి కభిమతమును పొందుచున్నారు. వృక్షమున కుభయశ్చి అపేక్షకాని, యుపేక్షకాని లేదు. అట్లే నాకు ప్రియుడుకాని, ద్వేష్యుడుకాని లేడు. ఈవిషయమునే “యాతే ధామాని పరమాణియావమా యా మధ్యమా విశ్వకర్మ న్నుతేమాః శిక్షాసఖిచోఽహవిష్య స్యధా వః స్వయం యజస్వ తన్వం వృధానః” ఎవని నిమిత్తము నిఖిలకర్మ లాచరింపబడుచున్నవో అట్టివాడు విశ్వకర్మా అని పరమేశ్వరుడు చెప్పబడుచున్నాడు. అతని సంబంధి “హే విశ్వకర్మన్” అని ఓపరమేశ్వరః సీయోక్త యుక్త్యుత్తమైన దేవశరీరములు. అపక్యుత్తమైన పశ్వాదిశరీరములు, మధ్యమచుగు మనుష్యశరీరములు కలవో వాటిలో తనకనుకూలమైన వాటికొరకు “శిక్షాసఖానోపదేశము, అట్లే ప్రళయకాలమునందు హోతవ్యముగ ప్రాప్తమైన స్వప్రతికూలమైనజీవజాతమునందు భుజ్యిష్యయ్యకమైన మాయ అజ్ఞానము స్వయముగనే ప్రాప్తింపుచున్నది. నీవైతే శరీరమును వ్యక్తపదచేయువాడవై యనుగ్రహింపుము.

॥౩౦॥

శాంకరభాష్యము :—

శృణు మద్భక్తైర్మాహాత్మ్యమ్ — అపి చే ద్యద్యపి సుప్తు దురాచారః సుదురాచారోఽపి కుత్సితాచారోఽపి భజతే మా మనన్యభా గనన్యభక్తిః స స్సాధు రేవ సమ్యగ్వృత్త ఏవ స మంతర్వో జ్ఞాతవ్యః సమ్యగ్గతావ ద్వ్యవసితో హి యస్మా త్సాధునిశ్చయ స్సః ||౩౦||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నాదు భక్తియొక్క మాహాత్మ్యమును వినుము— అత్యంతము దురాచారుడైనప్పటికి నెవడు అనన్యభక్తికలవాడయి నన్ను భజించునో వాడు సమ్యగ్వృత్తుడని (భక్తుడని) మీ

— ౯వ అధ్యాయము ౩౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ధు మా ద న స ర స్వ తీ య ము :— సమునియందుకూడ వైషమ్యమును గలుగజేయునది నాభక్తిమహిమయే. అనుహిమను చెప్పెద వినుము. అజామీలాదులవలె సుదురాచారుడైనను యింకొకఁడు భజింపక నేదోయొక యద్భుతవశమున నన్ను యెవడు సేవించునో అట్టివాడు పూర్వమునం దసాధువైనను యోగ్యమైన నిశ్చయము కలవాడగుటవలన సాధువేయని తలపడగినవాడు.

శం క రా నం దీ య ము :— “రాజవిద్యా” అను విశేషముచే సూచితమైన సకలవేదశాస్త్రాద్యయనసమున్నమైన బ్రహ్మవిద్యావ్యతిరక్తవిద్యలకు బంధకత్వమును “మోహశాః” “త్రివిద్యా మాం” ఇత్యాదిస్థలములయందు చెప్పి, బ్రహ్మవిద్యకు మోక్షప్రదత్వమును “మహాత్మానః” “యాని మద్యాజినోఽపి మాం” ఇత్యాదిస్థలములయందు చెప్పి, యిప్పుడు “పవిత్ర మిద ముత్త మం” అనిజ్ఞానమునకు పూర్వము నందు ప్రతిజ్ఞాతమైన పాపకతమత్వమును “అపిచేత్” అనుశ్లోకముచే సృష్టపరచుచుండెను.

బ్రాహ్మణుడుకాని, క్షత్రియుడుకాని, మరయితరుడుకాని “సుదురాచారః” జాతివలనకాని, వర్ణము వలనకాని, క్రియవలనకాని, స్వభావమువలనకాని అత్యంతము దుష్టమైన స్వభావము (వృత్తము) కలవాడైనను, విచారింప పాపిస్తునెనను జన్మాంతరీయపుణ్యకర్మవిశేషముచే సదురుప్రసాదమువలన పరతత్త్వమును తెలిసికొని స్వయముగ అనన్యభాక్కులయి అనగా అనాత్మస్వరూపము, కర్మత్యభోక్తృత్వాదివర్జిత విశిష్టమైన దేహేంద్రియాదికమును ఆత్మగ భజించు (తెలిసికొను) వాడు “అన్యభాక్” అని అనిపించుకొనును. చితప్రసాదజనితస్వయాధాత్మ్యవిజ్ఞానముచే అన్యభాక్కు కానివాడు “అనన్యభాక్కు” అని యనిపించుకొనును. అట్టివాడై పరబ్రహ్మమును “భజతే” నేను బ్రహ్మస్వరూపుడనే యని యవికీర్తయమైన బ్రహ్మమునే యెల్లప్పుడు తనను యనుసంధానము చేయును. అట్టి జ్ఞానమువలన సదాచారసంపన్నుడగుటచే నత్పురుషుడేయని పండితులచే తలపడగినవాడు. అనగా “వీడు హేపి, దుష్టాచారుడు” అనెడి పూర్వబుద్ధిని విడచి “వీడు బ్రహ్మవేత్త, పుణ్యతముడు” అని తెలిసికొనదగినవాడు.

అట్టివాని పుణ్యతమత్వమునే “సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః” అను వాక్యముచే నిశ్చయించుచుండెను. “వ్యవసీయతే వస్తుయాధాత్మ్యం నిశ్చయతేఽనేనేతి వ్యవసితం సమ్యక్ వ్యవసితం యస్య సః సమ్యగ్వ్యవసితః” దేనిచే వస్తుతత్త్వము నిశ్చయింపబడునో యదివ్యవసితమనబడును. అదితత్త్వనిశ్చయాత్మకమైన విజ్ఞానము. సమీచీనమైన విజ్ఞానము. (జాతి, వర్ణ, తద్దర్శ, తత్కర్మసంబంధకూన్యము) ఆకాశమువలె అతినిర్మలము, విస్కీర్ణము, నిత్యముక స్వభావము కల పరబ్రహ్మమే నేను అనెడి తత్త్వసాక్షాత్కారజనితము, స్వభావ నిశ్చయలక్షణము యెవనికి కలదో యట్టివాడు సమ్యగ్వ్యవసితు డనిపించుకొనును. సమ్యగ్జ్ఞానసంపన్నుడుకాదు కనే యతడు సాధువని అందరిచేతను తెలిసికొనదగినవాడు. పూజింపదగినవాడును యగుచున్నాడు. అనిభావము. వాసుదేవభక్తులకేకాదు. “స మే భక్తః ప్రజకృతి” అనువాక్యముయొక్క యర్థమునువిచారించి

శాంతరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

తెలిసికొనదగినవాడు. కారణమేమందువా? అతడున్నదున్నట్లుగతెలిసికొని సాధునిశ్చయముగలవాడై యుండును.

॥౩౦॥

వచో నీశ్లోకమున కీయర్థముకూడ సంభవించును. “అపిచే త్సుదూరచారః” బ్రహ్మనిష్ఠుడగు బ్రహ్మవేద యయిన యతి స్వయముగ భ్రమప్రమాదములచే సుదురాచారుడైనప్పటికి అనగా అతినిందితాచారము కల వాడైనను ఏకాకియగుటచేతను, మౌని యగుటచేతను, భిక్షునముచేయుచు అభిశప పతితాదుల యన్నమును భక్షించుటచేతను, దేశకాలవైషమ్యము పూర్వంప దుష్టాన్న భక్షణచేతను, కృచ్ఛిత్తుచందాలాదినంపర్కము చేతనైన నత్యంతదోష యయినను “అనన్యభాక్” ఏవృత్తికి నాకంఠవ్యతిరేక మైనవిషయములేదోయావృత్తి “అనన్యః” అని చెప్పబడును. ఈవిషయాంతరభూతమైనవృత్తి యెవనికో వాడు “అనన్యభాక్” అనిచెప్ప బడును. అట్టివాడై “అహ మన్న మహ మన్న మహ మన్నం : అహ మన్నాదోహ మన్నాదః” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని దాత, దానము, దేయము, భోక్త, భోజ్యము, భోజనము, సర్వము నేనే (బ్రహ్మవేద) అని యంతట బ్రహ్మదృష్టి కలవాడై యెవడు నిర్విశేషపరబ్రహ్మమును భజించునో, పృథ్వ్యగృహితే నీసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమేయని యనుసంధానము చేయునో, అట్టివాడు బ్రహ్మమాతృత్వానుసంధానముచేతనే (సాధువు) కుద్ధుడై యని పండితులచే తెలిసికొనదగినవాడు.

బ్రహ్మవేత్తయైనను దురాచారసహితు డగుచో నాదురాచారానురూపమగు ప్రాయశ్చిత్తము లేనిచో నాతడు కుద్ధుడైయని యెట్లు తెలిసికొందువు? అను నాశంకపై జెప్పచున్నాడు. — “సమ్యగ్యవసితో హి సః” అత్యలాభా న్న పరం విద్యతే” అత్యలాభముకంటె వేరొండు లాభము లేదు. “సమ్యగర్చన సంపన్నః కర్మభి ర్న నిబద్యతే” దర్శనేన విహీనస్తు సంస్కారం ప్రతిపద్యతే” ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మవిదో యతే స్తు బ్రహ్మవేదనమ్” దోషప్రసక్త వన్య న్న శాస్త్రదృష్టం విధీయతే” అపి పాపప్రసక్తోఽపి ధ్యాయ విష మిష ముచ్యతమ్; ఖాయ స్త పస్వీ భవతి పంక్తిపావనపావనః” ప్రాయశ్చిత్తా న్యశేషాణి తపఃకర్మాత్మి కాని వై” యానితేషా మశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్” యది కుర్యా త్ప్రమాదేన యోగీ కర్మవిగర్హితమ్” యోగేనేవ దహే దంహౌ నన్య త్తత్ర కదాచన” స్వే స్వేదికారే యా విషా న గుణః పరికి ర్తితః” వివరీతస్తు దోషస్యా దుభయో రేష విశ్వయః” (సమ్యగర్చనము కలవాడుకర్మలచేబంధింపబడడు. జ్ఞానవిహీనునకు ప్రాయశ్చిత్తముగ నాయాసంస్కారములు విహితములు. బ్రహ్మవేత్త ప్రమాదవశమున దూర చారి యగుచో నాతనికి బ్రహ్మవేదనమే ప్రాయశ్చిత్తము కాని, శాస్త్రదృష్టమగు వేరొండు ప్రాయశ్చిత్తము లేదు. అట్టివాడు ప్రమాదవశమున పాపప్రసక్తుడైనను నిమిషమాత్ర ముచ్యతేద్యాన మొనరించుచో తపస్వీయ (కుచియు) పంక్తి పావనపావనముడు నగును. తపఃకర్మాత్మకము లగు సకలప్రాయశ్చిత్తములతోను కృష్ణానుస్మరణ ముత్తమమైనది. యోగి ప్రమాదమున నిందితకర్మను జేసినచో నాపాపమును యోగముచేతనే దహింపచేసు కొనదగును కాని, వేరొకవిధముగవివర్తించదు. వారి వారి యధికారానురూపమగు నిష్ఠ యుత్తమమైనదియు, విపరీతమగునిష్ఠ దుష్టమైనదియు నగును.) ఈమొదలగు వాక్యములచే జ్ఞానికి జ్ఞానమే ప్రాయశ్చిత్తము. అని మన్యాదుల విర్ణయముకలవాడు గాన బ్రహ్మవేత్త “సమ్యగ్యవసిత” డనబడును. (సమీచినప్రాయశ్చి త్తము కలవాడని యర్థము.) ఇది “తదధిగమ ఉత్తరం పూర్వాదుయో రశేషవిశా” “యదా షష్ఠ్యర్థవలాశ్ అథో న శ్లిష్యతే ఏవ మేవంవిది కర్మ న శ్లిష్యతే” “న శ్లిష్యతే కర్మణా పాపకేన : ఉభే హ్యేవైష ఏతే తరతి” అను యామొదలగు శ్రుతులుగూడ నీయర్థమునే తెలుపుచున్నవని చెప్పబడె “హి” అను శబ్దము ప్రాయశ్చిత్తము.

“అతిపాప ప్రసక్తోఽపి” అను శ్లోకమునకు వివరణము — అతిపాపప్రసక్తోఽపి = బ్రహ్మవేత్త యగు యతి

గీ॥ ఓపరిం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వచ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి ।

కౌన్తేయః పరిజానీహి న మే భక్తః పరిణశ్యతి ॥

॥౩౦॥

పదవిభాగము : — ఓపరిం. భవతి. ధర్మాత్మా. శశ్వత్. శాంతిం. నిగచ్ఛతి. కౌన్తేయః. పరిజానీహి. న. మే. భక్తః. పరిణశ్యతి॥

॥౩౦॥

పరిణశ్యతి పదార్థము : — సః = (ఈపదమధ్యాహర్యము) అర్జునమ్యగ్యవసాయముగలనాభకుడు; ఓపరిం = శీఘ్రముగ; ధర్మాత్మా = ధర్మసక్త మనస్సుగలవాడై; శశ్వత్ = ఎల్లప్పుడు; శాంతిం = ఉపశమమును; నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు; కౌన్తేయః = ఓకుంతీపుత్రుడా; మే = నాయొక్క; భక్తః = భక్తుడు; పరిణశ్యతి = వశించుడు; ఇతి = (ఈపదమధ్యాహర్యము) ఇట్లని; పరిజానీహి = పరిజ్ఞాపియుము.

॥౩౦॥

శాంకరభాష్యము :

ఉత్పన్నః చ బాహ్యం దురాచారతా మంతః సమ్యగ్యవసాయసామర్థ్యాత్ — ఓపరిం శీఘ్రం భవతి ధర్మాత్మా ధర్మచిత్త ఏవ శశ్వత్స్థిత్యం శాంతిం చోపశమం నిగచ్ఛతి

శాంకరభాష్యకత్తివోదిని : —

అట్టి నాభకుడు సమ్యగ్యవసాయసామర్థ్యముచే దురాచారత్వమును వీడి, శీఘ్రముగ ధర్మాత్ముడయి యెల్లప్పుడు ఉపశమమును పొందును. ఓయిద్దనా! నాయందు సమర్పిత భ్రమప్రమాదములచేగాని, దేశ కాలాదివైషమ్యముచేగాని దుష్టాన్నభక్షణాదిరూపమగు అతిపాపము నొనరించియు, క్షాకాల మద్యకుని కూటస్థాసంగతృప్త్యాపునిగ ధ్యానించి. “నేనకర్తను, అభోక్తను, అవికారిని. క్రియారహితుడను” అని కర్తృ, కరణ, కార్యములకంటె బిన్నుడగు తనను నిష్క్రియపరబ్రహ్మస్వరూపునిగ జూచుచు, “భూయస్తవస్యే భవతి” “కుచిదీనరవిప్రతినో వనస్థాశ్చ తపస్వినః” అను వాక్యానుసారము తిరిగి కురుదే యగును. లేక తపస్సంపన్నుడగును.

అర్జునిహృదయే కురుదే యగుననుకొందము. అచే నను నిషిడకారి కాన వ్యవహారయోగ్యుడు కానేరడు. అనుశంకపై చెప్పుచున్నాడు. “పంక్తి పావనపావనః” త్రిపువ్రోహతలు చతుర్వేదలు, వాజపేయ చయనాది కర్మకురలు మొదలగువారందరూ పంక్తి పావనులు. అర్జునినిగూడ పూజానమస్కారాలచే నిబ్బిహృదయే పునీతులను జేయునుగాన పంక్తి పావనపావను డనబడును. (అందరిరోపూజ్యుడగుననియర్థము)

“ప్రాయశ్చిత్త స్య శేషాణి” అను శ్లోకవివరణము : — కృచ్ఛాగ్రితకృచ్ఛ, మహాకృచ్ఛచాంద్రాయితాది ప్రాయశ్చిత్తములు. తపోహింసప్రాయశ్చిత్తములు. వాజపేయ, రాజసూయ, అశ్వమేధాదికముగు, కర్మరూపమగు ప్రాయశ్చిత్తములు. శాస్త్రప్రసేదములగు సీసర్వప్రాయశ్చిత్తములకంటె శ్రీకృష్ణస్మరణరూప ప్రాయశ్చిత్తము శ్రేష్ఠమైనది. “కృషి ర్భూవాచక శ్శబ్దోజ్జ్వలన్విరస్థితవాచకః తయోరై క్యం పరంబ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే ॥ అనుస్మృత్యనుసారము కృష్ణశబ్దమునకు సదానందస్వరూపమగు పరమాత్మయర్థము. అర్జునబ్రహ్మస్మరణము (అవిక్రియబ్రహ్మత్వ స్వరూపుడను నేను అని గురూపదేశానుసారముగ కలుగు స్యాత్మానుభవమే) యుక్తృష్టమైవదియు. మరలమునగు ప్రాయశ్చిత్తము.

ఇది తత్త్వమిది : — యేదో యోకానౌక పాపమును తొలగించుకొనుటకై కృచ్ఛాగ్రితరూపమగు నౌక ప్రాయశ్చిత్త మొనర్చిన యాపాపమే తొలగునుగాని. ఆగామిసంచితరూపమగు సర్వపాపములు నివరింపజాలవు. ఇక కృష్ణానుస్మరణమున్నచో “అహం బ్రహ్మైతి మాం ధ్యాయేన్నేకాగ్రమనసా సకృత్ సర్వం తరతి పాపానాం కల్మషోటికతైః కృతమ్ ॥” అను స్మృత్యనుసారము. శతకోటికల్పారీతము, భూతము, భవియగు సమస్త పుణ్యపాపాని వశించజేసి మోక్షమునిచ్చునదిగాన బ్రహ్మానుసంధానము సర్వోత్తమ మగు ప్రాయశ్చిత్తము.

॥౩౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ప్రొప్పుతి . శృణు పరమార్థం కౌంతేయ ప్రతిజ్ఞానీహి నిశ్చిణ్ణం ప్రతిజ్ఞాం కురు న మే మమ భక్తో యి సమర్పితాంతరాత్మా మద్భక్తో న పరిణశ్యతీతి ॥ 130 ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

మైన యంతఃకరణము గల నాభక్తుడు నశింపడు. ఈవిషయమై నీవు నిశ్చితమైన ప్రతిజ్ఞచేసి చాటుము. ॥ 130 ॥

—* ౯వ అధ్యాయము 3౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— అట్టి బ్రహ్మవేత్త సమ్యగ్యవసాయి కనుకనే దురాచారమును వీడి— “క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా” చిరకాల మధర్మకారియైనను మద్భజనసామర్థ్యముచే శీఘ్రముగ ధర్మాభినివృద్ధిచేయును. శీఘ్రముగ దురాచారమును వీడి సదాచారి యగునని యర్థము. “శశ్వ చ్చాన్తిం నిగచ్ఛతి” మరియు నెల్లప్పుడు విషయభోగస్పృహనివృత్తిరూప మగు శాంతిని పొందుచున్నాడు.

ఒకానొక భక్తుడు పూర్వాభ్యాసాతిశయముచే దురాచారమును వీడనిచో ధర్మాత్ముడు కాడుకదా : అట్టివాడు నశించు నందువా? అట్లు కాదని (భక్తానుకంపాపారవశ్యముతోకోపించినవాడువలె) శ్రీకృష్ణ భగవానులు చెప్పుచున్నాడు — “కౌన్తేయ : ప్రతిజ్ఞానీహి న మే భక్తః పరిణశ్యతీ” ఓకుంతీశుత్రా, నాయొక్కభక్తియొక్క మాహాత్మ్యము విశ్చితమైనది. కాన విపరీతవాదుల సమక్షమునగూడ సగర్వముగ సావజ్ఞముగ ప్రతిజ్ఞ చేయుము. నాడు (వాసుదేవుని) భక్తుడు అతిదురాచారియైనను ప్రాణసంకటావస్థ పొందినవాడైనను, అతిమూఢుడైనను ఇతర శరణము లేనివాడైనను నశింపడు. కృతార్థుడే యగును. ఈవిషయమై అజామీల, ప్రహ్లాద, ధృవ, గజేంద్రాదులు తార్కాణము. మరియు “న వాసుదేవభక్తానా మకుభం విద్యతే క్వచిత్” అను శాస్త్రముగూడ పైవిషయమున కుపన్యసంభక్తము. ॥ 130 ॥

శంకరానందీయము :— పాపాపనోదనార్థమై కృచ్ఛ్రబాంధ్రాయజ్ఞాశ్యమేదాదితఃకర్మాత్మకప్రాయశ్చిత్తములను చేసినను, వాటిని శాస్త్రోక్త దేశ, కాల, ద్రవ్య, మంత్ర, తంత్రాదివియమ వైకల్యములేకుండగ చేసిననే కుద్ధి ప్రాప్తించును. అదియైనను షడ్భాత్య, ద్వాదశరాత్య, పక్ష, మాస, ఋతు, సంవత్సరాదికాలవ్యవధానముగ (దీర్ఘకాలమునకు) సంభవించును. అట్లే నను ఆకుది పాపక్షితియే యగును ఇక నాధ్యానమువలన కలుగు కుద్ధి అట్టిది కాదని యాశోకమున జెప్పుచున్నాడు— “క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా” బ్రహ్మవేత్త యగు యతి నాధ్యానముచే నుత్తరక్షణముననే (ప్రత్యగ్యవృత్తిచే దనకు అవిక్రియబ్రహ్మాత్మత్వదర్శనకాలమునందే) ధర్మాత్ముడై (పుణ్యాత్ముడై) కుద్ధు డగును. ఈవిషయమున నియమవైకల్యమపేక్షితము గాదు. మరియు పాపనివృత్తికి కాలాతిపాతముగాని, పరోక్షత్వముగాని సంభవింపదు. ఇంతియే కాదు. “శశ్వ చ్చాన్తిం నిగచ్ఛతి” పునరావృత్తిరహిత మగు విదేహముకిని తప్పక పొందును. (ఇట “ని” యను యుపసర్గము నిశ్చయార్థకము.) బ్రహ్మవేత్త యగు యతికి అనంత రముగ ప్రాప్తించెడి దోషవిశేషములచే ముక్తి ప్రతిబంధింపబడదు. ఈవిషయమై నీవు ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పవచ్చు వని చెప్పుచున్నాడు. “కౌన్తేయ ప్రతిజ్ఞానీహి న మే భక్తః పరిణశ్యతీ” నేనే బ్రహ్మను, అను జ్ఞానయోగబలముచే బ్రహ్మభావమును పొందినవాడు భక్తు డనబడును. ఓయరువా: అట్టి నాభక్తుడగు బ్రహ్మవేత్త మధ్యకాలమున యప్రాప్తబ్రహ్మనిష్ఠుడై విఘ్నదోషముచే దుర్గతిని పొందడు. ఇక నేమన కోటివిఘ్నముల నైన నాయనుగ్రహముచే విఘ్నాలించి విదేహముకిని తప్పక పొందును. ఈవిషయమున శ్లోదేహింపవలదు. కాన నీవిషయమున నీవు ప్రతిజ్ఞ జేసి భగవద్భక్తుడు (బ్రహ్మజ్ఞుని) నశింప డని

గీ॥ మాం హి పార్థ! వ్యపాశ్రిత్య యేపి స్యుః పాపయోనయః ।

త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రాః స్తేపి యాంతి పరాం గతిమ్ ॥

॥౩౨॥

పదవిభాగము :— 'మాం హి పార్థ' వ్యపాశ్రిత్య యేపి స్యుః పాపయోనయః త్రియః వైశ్యాః తథా శూద్రాః తేపి యాంతి పరాం గతిం ॥ ॥౩౨॥

ప్రతిపదార్థము :— పాపయోనయః=పాపజన్ములగు; త్రియః=శ్రీలు; వైశ్యాః=వైశ్యులు; తథా=అట్లే; శూద్రాః=శూద్రులు; యేపి=యెవరైనను; మాం=నన్ను; వ్యపాశ్రిత్య=ఆశ్రయించి; స్యుః=అయ్యెదరో; తేపి=వారుకూడ; పరాం=ఉత్కృష్టమైన; గతిం=గతిని; యాంతి=పొందుచున్నారు. ॥౩౨॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కించ—మాం హితి । మాం హి యస్మా త్పార్థ! వ్యపాశ్రిత్య మా మాశ్రయత్వేన గృహీత్వా యేపి స్యు ర్భవేయః పాపయోనయః పాపా యోని ర్యేషాం తే పాపయోనయః పాపజన్మానః । కేత ఇత్యాహ త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రాః స్తేపి యాంతి గచ్ఛంతి పరాం గతిం ప్రకృష్టాం గతిమ్ ॥ ॥౩౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయర్జునా! పాపజన్ములైన శ్రీలు, వైశ్యులు, శూద్రులుకూడ యెవరు నన్ను ఆశ్రయించినవారగుదురో వారు గూడ పరమపదమును పొందెదరు. ॥౩౨॥

జెప్పుము ('యోగక్షేమం నహా వ్యూహం' అని నాచే బ్రతిజ్ఞ చేయబడినదిగాన మదైకశరణులగు బ్రహ్మ విష్ణుల ముక్తి విష్ణుములచే బ్రతిబింబింపబడ దని గజఘంటను చేత బూని చాటుమని యర్థము) ॥౩౩॥

—† ౯వ అధ్యాయము ౩౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము ।— పైవిధముగ అగంతుకదోషదుష్టులకు భగవద్భక్తిప్రభావముచే సుతీర్థతన జెప్పి, స్వాభావికదోషదుష్టులకు గూడ భగవద్భక్తిప్రభావముచే సుతీర్థతన జెప్పుచున్నాడు— ఓయర్జునా! నన్ను శరణునొందినవారు అంత్యజులైనను, లేక తిర్యగంతులైనను జాతిదోషముచే దుష్టులైనను అట్లే వేదాధ్యయనశూన్యులగుటచే నికృష్టులైన శ్రీలైనను, కృష్యాదిమాతృరతులగువైశ్యులైనను, జాతిచేతను, వేదాధ్యయనాద్యభావముచేతను పరమగతికి అయోగ్యులగు శూద్రులైనను పరమగతిని పొందుచున్నారు.

శంకరానందీయము :— పైవిధముగ సుపకృంతమైన జ్ఞానముయొక్క మాహాత్మ్యమును, జ్ఞానఫలమును జెప్పి, ప్రస్తుతము “సుసుఖం కర్తు మర్హసి” అనుదానిచే జెప్పబడిన జ్ఞానసౌలభ్యమును రెండుశ్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు.

శ్రీలు, వైశ్యులు, శూద్రులు మరియు వితరులగు నీచజన్ములుమేచ్చు, పులిందాదులగు నీచకర్ముల కలరో పీరందరుగూడ పరమాత్మస్వరూపుడ నగు నన్ను సోపాధికముగగాని, నిరుపాధికముగగాని, నదురూపదేశజనితజ్ఞానముచే లెస్సగ సుపాసించి కృమముగగాని, సాజెత్తుగగాని, పరమపురుషార్థ మగు కైవల్యమును పొందుచున్నారు. ఈశోకమున గల “హి” అను శబ్దము “కిరాతహూతాంఘ్రపులిందపుల్కసా ఆభీరకంకాయవనాః ఖళాదయః । యేన్యే చ పాపా యదుపాశ్రియాశ్చయాః కుద్యంతి తస్మై ప్రభ విష్ణవేనమః॥” అను శాస్త్రప్రసిద్ధిని ద్యోతన చేయుచున్నది. ఈవైష్ణులచే శాస్త్ర, ప్రభజ్ఞాశూన్యులగు శ్రీ శూద్రులకుగూడ జ్ఞాన, తత్పరిపాశ్చి ప్రతిపాదనముచే జ్ఞానము అతిసులభ మని సూచింపబడెను. ॥౩౩॥

గీ॥ కిం పున ర్భ్రాహ్మణాః శూద్రా భక్తా రాజర్షయః స్తథా ।

అనిత్య మసుఖం లోక మినుం పాప్య భజస్వ మామ్ ॥

॥ 33 ॥

పద విభాగము :— కిం. పునః. భ్రాహ్మణాః. భక్తాః. రాజర్షయః. తథా. అనిత్యం. అసుఖం. లోకం. ఇనుం. పాప్య. భజస్వ. మామ్ ॥

॥ 33 ॥

ప్రతిపదార్థము :— పుణ్యాః=పుణ్యజన్మకలః; భ్రాహ్మణాః=భ్రాహ్మణులు; తథా=అట్లే; భక్తాః=భక్తులగు; రాజర్షయః=రాజర్షులు; మాం=అశ్రితాశ్రేయః (ఈపదమధ్యాహార్యము) నన్నాశ్రయించిన వారగుచో; కింపునః=ఇకనేమిచెప్పవలెను; అనిత్యం=క్షణభంగురము; అసుఖం=సుఖరహితమునగు; ఇనుం=ఈ; లోకం=మనుష్యలోకమును; పాప్య=పొంది; త్వం=నీవు; మాం=నన్ను; భజస్వ=సేవింపుము; ॥ 33 ॥

శాంకరభాష్యము :—

కిం పున రితి । కిం పున ర్భ్రాహ్మణాః పుణ్యాః పుణ్యయోనయో భక్తా రాజర్షయ స్తథా రాజాన శ్చ త ఋషయ శ్చేతి రాజర్షయః । యత ఏవ మతోఽనిత్యం క్షణభంగుర మసుఖ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పుణ్యజన్ములగు భ్రాహ్మణులు, భక్తులగురాజర్షులు, నన్నాశ్రయించినచో వారు పరమగతిని పొందెదరని వేరే చెప్పవలెనా? నశ్వరము, సుఖవర్జితమునగు (మనుష్యదేహాతిరక్త

పరమార్థము :— నాయందలి భక్తి కలదాదాదికము నపేక్షించ దని యాశోకమున జెప్పుచున్నాడు— ఓయర్జునా! నన్ననన్యభక్తితో నాశ్రయించినవారు పాపాధికారముగల యుత్పత్తిగలవారై నను పరమగతిని పొందుచున్నారు.

“అన్యతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వ మతిలబ్ధతా” (అన్యతమాదుట, సాహసించుట, వంచన, చేయుట, మూర్ఖత్వము ఇట్టి స్వభావసిద్ధగుణములుగల శ్రీలు (గోపికలు) జారబుద్ధితో సంగమించియు, అట్లే కృష్ణగోరక్షణ కరలగు నందగోపప్రముఖులగు శూద్రులు గూడ నయాశ్రయముచేతనే యుత్కృష్టమగు గతిని పొందుచున్నారు. ఈవిషయమై తైత్తిరీయకమున ఇట్లు జెప్పబడెను.

“త్యా మగ్రే యజమానా అనద్యాన్ ష్వానాని దధిర వార్యాణః ట్యయా హ ద్యవిజా విచ్చమానా, వ్రజం గోమంత ముజ్జా విఘ్నః” దీనికి భాష్యానశ్చుతమైన యర్థము :— ఓషశ్వస్వరూపదశగు భగవానుడా! విన్నపగ్రతీనము పూజించుచున్నవారై యివ్వదగవివైనను సమస్తధనములను యర్పించినవారై, మోక్షార్థులై, నీ సన్నిధానమున విషయభోగమార్థమపేక్షించువారై ధనస్రచురమైన గోకులమును కోరుకొనిరి. అంతమాత్రముచేనే కృతార్థులైరి. ముగ్ధుడమునందు గూడ “తా వాం వయ ముష్మసి గమధ్యే యగ్ర గవో భూశ్చంగా అయాః” అత్యాహ ట్టురగాయస్య కృష్ణః పరమం పద ముజ్జాతి భూరి” ఈశ్చుతికి భాష్యామదితార్థము— మేము తాపక్రియము పూర్తింప అట్టిగృహములను పొందుటకు వెళ్ళదను. ఆగృహము లెట్లుండవలెనన :— ఏగృహములయందు గోవులు పెద్ద శృంగములుకలవై, పెద్దబొడుగులు కలవై సంచరించునో, దేవతలచేతగీయ మానుడగు శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క యుత్కృష్టమగు పారిమారికస్వరూపము శ్రీకృష్ణరూపమున ప్రకాశించుచుండెనో, అట్టిగృహములను పొందుటకు మేము నిశ్చయించెదము. (వేదములచేగూడ యాదవవంశమున శ్రీకృష్ణరూపమున భగవాను డుదయించెనని చెప్పబడుచున్న దని తెలిసికొనదగుము.)

॥ 33 ॥

— ౯వ అధ్యాయము ౩౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుమాదవసరస్వతీయము :— పైన జెప్పిన రీతిగ దురాచారాదులే ముక్తులగుచుండిరిగాన ‘కింపునః..’ సదాచారులు, ఉత్తమజన్మకారణులు, మరియు సూక్ష్మపక్తవివేముగలా

శాంకరభాష్యము :—

అం చ సుఖీవర్జిత మిమంలోకం మనుష్యలోకం ప్రాప్య పురుషార్థసాధనందుర్లభం మనుష్యత్వం
అబ్ధ్యా భజ్య సేవస్వ మాం ॥

॥౩౩౩॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

దేహములు భగవద్భజనయోగ్యములు కావుగాన) నీమనుష్యదేహమును పొందిన నీవు
నన్ను సేవింపుము

॥౩౩౩॥

రాజులు మీరు నాభకులై పరమగతిని పొందుదురను విషయమున సందేహమేమి? నాయందలి భక్తికిటి
మహిమ కలదుగాన సర్వపురుషార్థసాధనయోగ్యము, అతిదుర్లభము నగు మనుష్యదేహమును పొందిన
నీవు నశ్వరము గర్భసాధ్యనేకదుఃఖబహుళమగుటచే నీదేహము నశింపకుండగనే శీఘ్రముగ నన్ను
శరణు పొందుము. ఈదేహము అనిత్యము దుఃఖదాయకము గాన నీవాలసింపకుము. మరియు వేరొక
మిథముగ సుఖసాధనకై ప్రయత్నింపకుము. నీవు రాజరివి, కాన నాభజనముచే నిన్నుకృతార్థునిగ జేసు
కొనుము. (లేనిచో నిట్టి జన్మము నిష్ఫలమే యగు నని భావము.)

శంకరానందీయము :— శ్రవణమచనాద్యయోగ్యులు, అనక్షామ్యులు నగు శూన్యా
దులకుగూడ భక్తిచే జ్ఞానము, తత్ఫలము సిద్ధించుచుండ వేదశాస్త్రాధ్యయనసంపన్నులు, సద్దర్శనిష్ఠులును
నగు బ్రాహ్మణులకు జ్ఞానము, దాని ఫలము సిద్ధించు ననివేరె చెప్పవలెనా? అని జ్ఞానమునకు కైముతి
తన్మాయముచే సౌలభ్యమును సూచించుచు శుద్ధాత్ములు, సదసద్వివేకులు ముముక్షువులు నగు బ్రాహ్మ
ణులను జ్ఞాన తత్ఫలసంపాదనమునందు ప్రవర్తించజేయుటకై జెప్పుచున్నాడు. —‘కింపున బ్రాహ్మణాః’
‘పుణ్యాః’ ఉత్తమజాతులు లేక పుణ్యకర్ములై శుద్ధాత్ములగు బ్రాహ్మణులు, అట్లే రాజులు శ్రవణా
దులచే నొందబడిన జ్ఞానసంపత్తి గల భక్తిచే నాయందు నిస్సను సంపాదించినవారై నిరతియానంద
రూపమగుటచే నుత్తమమైన విదేహముక్తిని పొందుచున్నారని ఏమి చెప్పవలెను.

“పురుషార్థము” అనుపదము బహువ్రీహయా? కర్మధారయసమాసమా? లేక తత్పురుషసమాసమా? :
అర్థసంగతిలేదుగాన బహువ్రీహయము, కర్మధారయముకానేరదు. ద్వితీయ, చతుర్థి, పంచమ, షష్ఠి
సప్తమీతత్పురుషులు అయోగ్యార్థములు గాన తత్పురుషయము గానేరదు. ‘పురుషస్య యోగ్యోత్థః పురుషార్థః’
అని షష్ఠితత్పురుష యుపయుక్తమే యగుచుకదా? యని శంకింపరాదు. అట్లే న ధర్మాధికము ప్రీతి
కయోగ్యమయ్యెడిది. కాన “పురుషేణ సాధ్యో అర్థః పురుషార్థః” అని పరిశేషన్యాయముచే తృతీయా
తత్పురుషము సిద్ధించుచున్నది. అట్టి పురుషార్థత్వము మోక్షమునకే సిద్ధించుచుగాని, ధర్మాధికమునకు
పెద్దింపదు. ‘భర్తృకుశ్రాణంత్రీణా మగ్నిహోత్రనిషేవణమ్’ అను స్మృత్యుక్తరీతిని ప్రీతిగూడ
శాస్త్రసిద్ధమైన ధర్మము సాధ్యమై కన్పట్టుచున్నదికాన ధర్మమునకు ప్రీసాధ్యత్వముకలదు. అట్లే
అర్థమునకు, కామమునకుగూడ ప్రీసాధ్యత్వము కలదు. పై వేదశాస్త్రాధ్యయనతదర్థవిచారయోగ్యత
ప్రీతికు లేదుకాన మోక్షము ప్రీసాధ్యము గాదు. అట్లేశూద్రజాతికిగూడ చూడనగును. ఏమన
‘అశ్మా వా అరే శ్రోతవ్యో విదిష్యావితవ్యః’ అనుకృతిచే నాత్మసాక్షాత్కారమునకై శ్రవణము
విధింపబడినదిగాన ప్రీశూద్రసాధ్యత్వము మోక్షమునకు లేదు. అప్రీతికు వేదాన్తాధ్యయనయోగ్యత
లేకున్నను శ్రవణయోగ్యత కందుకదా? యనిశంకింపరాదు ‘మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిః’ అనువాక్యనుసారము
చారికి మనన శక్తి సంభవముకాదుగాన పదవాక్యప్రమాణజ్ఞానకే వేదాంతవిచార, మనన, తద్ధర్మాధ్యవసాయ

సామర్థ్యము తగునుకాని, యితరసామాన్యపురుషునకుగూడ సంభవము కాదు కాన నిక శ్రీల విషయమై ఏమి చెప్పవలెను. కాన శ్రీలకు మోక్షసాధనసంపాదనయోగ్యత లేనందున మోక్షమునం దధికారము లేదు. కాన 'పురుషేణ సాధ్యో అర్థః పురుషార్థః' అని మోక్షమునకే ముఖ్యమైన పురుషార్థత్వము. ధర్మాధికము. వకు గౌణమైన పురుషార్థత్వము సంభవించును.

ధర్మముగూడ మోక్షమువలె సాధ్యమైన యర్థమే యగును. 'ఉదితే సూర్యే ప్రాతః యహోతి అహరహ ర్యజమానః స్వయ మేవాగ్నిహోత్రం జహోతి, విద్వా న్యజతే' అను ధర్మమునకుగూడ పురుషార్థత్వము క్రూయమాణమగుటవలన ధర్మముగూడ ముఖ్యమైన పురుషార్థమే యగు నని శంకింప జనదు. అగ్నిహోత్రాధికముగూడ శ్రీపురస్కారముగనే చేయబడుటవలన వీటికి కేవలపురుషసాధ్యత్వము సంభవించవలసినను, ధర్మానుష్ఠానము జ్ఞానసిద్ధికి అంగ మగుటవలననను సాధ్య మగుమోక్షమునకే ప్రధానత్వము. ధర్మము అంగమగును. కాన మోక్షమే ముఖ్యపురుషార్థమని నిదము.

'త్రియో వైశ్యాస్తదా కూద్యః' అనుదానిచే శ్రీకూద్యులకు జ్ఞాన, తత్ఫలసిద్ధి ప్రతిపాదించబడు చుండెనుగదా! యని శంకింపజనదు అవచనము. శ్రీకూద్యులకుగూడ జ్ఞాన, తత్ఫలసిద్ధి యగుచుండ బ్రాహ్మణాదులవిషయమై యేమి చెప్పవలెను; అని జ్ఞానసౌలభ్యప్రతిపాదనపరమగుటచే స్వార్థమునందు తాత్పర్యము లేమింజేసి శ్రీలకు జ్ఞానమునం దధికారము లేదని నిదము.

గార్గి, సులభ మొదలగు శ్రీలకును, ధర్మవ్యాధాదికూద్యులకుగూడ జ్ఞానసంపత్తి క్రూయమాణ మగు చున్నది. ఇట్లుండ శ్రీకూద్యులకు జ్ఞానాధికారము లేదని చెప్పుట యెట్లు సమంజసమగును; అని శంకింప రాదు. ధర్మవ్యాధుడు పూర్వము బ్రాహ్మణుడై, జ్ఞాననిష్ఠకలవాడై బ్రాహ్మణశాసనమచే కూద్యుడయ్యెను. అందునను పూర్వజన్మఫలభ్యుత్థానిశేషముచేతనే జ్ఞాని యయ్యెను. ఎట్లుజ్ఞానియగుబ్రాహ్మణునకే దుష్కర్మ, వశమున కూద్యజన్మమో, యట్లే బ్రాహ్మణులకే కర్మవిశేషముచే ప్రజన్మముకూడ ప్లాప్తించును. అట్టిశ్రీలకు గూడ అట్టి బ్రాహ్మణానము పూర్వజన్మమునందలిదియే కాని యాధునికముగాదు. శ్రీలకు వేదాధ్యయన, తదదర్శనవిచారముయం దధికారము లేదుగానయెట్లు నిర్ణయింపవలసియున్నది. ఈనిర్ణయమును బట్టియే "పురు షేణసాధ్యో అర్థః పురుషార్థః మోక్షః" (పురుషునిచే సాధింపనగు అర్థము గాన పురుషార్థమనియు నది మోక్షమేయని వర్ణననితము. పుంస్త్వసిద్ధితే సదనద్వివేకముగల ముముక్షువుచే సత్సాధన, సంన్యాస పూర్వక ముగ ప్రయత్నముతో సంపాదించదగునని బోధించుటకై జెప్పుచున్నాడు— "అనిత్య మసుఖం ప్రాప్త్య మిమం లోకం భజన్వ మాం" నిత్యము కానిది యనిత్య మనబడును. "మమవ న్మర్త్యం వా ఇదం శరీర మాత్రం మృత్యునా" అను కృతిచొప్పున దేహము మృత్యుగ్రస్తమనుటచే ననిత్యత్వము నిశ్చితమైన స్వభా వముకలది. (అనగా దేహమురంపు నిలబడుననివిశ్వసింప తగనిదనిభావము.) కానశరీర మయోగ్యమని చెప్ప బడును (ఈచెప్పుటచే "శ్చై కార్యమద్యకర్త వ్యం" అనున్యాయమునబుద్ధిమంతుడుకాలవిలంబము లేకుండగనే పురుషార్థసిద్ధితే శీఘ్రముగ ప్రయత్నింప దగుననిసూచింపబడెను.) మరియు "అసుఖం" అధ్యాత్మికాద్యుప ద్రవకోటిగ్రస్త మగుటచే దుఃఖస్వరూపము (ఈచెప్పుటచే దేహమునకు స్వాస్త్యమున్నంత లోపుననే మోక్ష మునకై ప్రయత్నింపదగునని సూచింపబడెను.) "లోక్యత ఇతి వా ఆత్మస్వరూపం లోకయతీతి వా లోకః" దేహముచే నాత్మస్వరూపము చూడబడుచున్నది. గాన దేహము లోకమనబడును. లేక, ఈదేహము ఆత్మ స్వరూపమును చూచుచున్నదిగాన లోకమనబడును. అట్టి ముక్తిసాధనమైన దేహమును పొంది "దేహముక్షణ భంగురము. దుర్భలము" వని తెలిసికొని తీవ్రమోక్షేచ్ఛావైరాగ్యములచే "మాం" ముక్తి ప్రదాతనగునన్ను సోపాధికునిగగాని, నిరుపాధికునిగగాని "భజస్య" శ్రద్ధాభక్తులతో ననుసంధానము చేయుము (నిర్విశేష విషయకముగ జ్ఞానముకలిగినచో నిర్విశేషపర బ్రహ్మముగనే 'మహాత్మానః' అని చెప్పినరీతిచే నన్ను అభే భముగనే యుపాసించుము. అట్టిజ్ఞానము కలగదనినచో సోపాధికునిగనేనన్నుపాసించుచున్న యధిపాయము.

గీ॥ మన్మథాభవమద్భక్తో మద్యాజీమాం నమస్కరు ।

మా మేవైష్యసి యుక్త్యైవ మాత్మానం మత్పరాయణః ॥

[౩౪॥

హరిః ఓమ్ తత్స దితి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం
భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్స, బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే,
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగో నామ

నవమోధ్యాయః ॥౯॥

ప ద వి భా గ ముః — మన్మథాః. మద్భక్తః. మద్యాజీ. మాం. నమస్కరు. మాం. ఏవ-
విష్యసి. యుక్త్యా. ఏవం. ఆత్మానం. మత్పరాయణః ॥

[౩౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః — త్వం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) నీవు; మన్మథాః = నాయందేమనస్సుకల
వాడవై; భవ = అగుము; మద్భక్తః = నాభక్తుడవై; భవ = అగుము; మద్యాజీ = నన్నుగూర్చియజనముచేయు
వాడవై; భవ = అగుము; మాం = నన్నుగూర్చి; నమ స్కరుః; నమస్కరించుము; ఏవం = పైవిధముగా;
ఆత్మానం = ఆత్మస్వరూపుడనగునన్ను; యుక్త్యా = అచింతానముజేసి; మత్పరాయణః = నేనేపరమస్థానము
గాకలవాడవై; మామేవ = నన్ను; ఏష్యసి = పొందగలవు.

[౩౪॥

—: ౯వ అధ్యాయము ౩౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మ థు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — పరమేశ్వరభజనస్వరూపమును జూపుచు నుపసంహరించు
చుండెను — “మన్మథాభవ...” లోకమున రాజభక్తుడగు రాజభృత్యునికి పుత్రాదికమునందు మనస్సుం
డును. అట్లుగలచే నాతడు రాజభక్తుడనించుకొనడు. అట్లే నాభజనశీలుడైనను యితరమునందు కూడ మనస్సు
నుంచినచో నాకు నిజమైన భక్తుడు కాకుండను. అని తెలుపుటకై “మన్మథాభవ” అని చెప్పెను. నాయందే
మనస్సుకలవాడవై యని అర్థము. అట్లే “మద్యాజీ” నన్నుపూజించు స్వభావముకలవాడవై “మాం నమ
స్కరు” మనోవాక్కాయములచే నన్నుగూర్చి నమస్కరించుము. ఈవిధముగ మదేకకరణుడవై యంతఃకర
ణమును నాయందు లగ్నముజేసి పరమానందఘనుడను, స్వప్రకాశస్వరూపుడను, సర్వోపద్రవశూన్యుడను
అగునన్నే పొందగలవు.

శ్లో॥ శ్రీగోవిందవదారవిందమకరందాస్వాదకుహళయాః

సంసారాంబుధి ముక్త రంతి సహసా పశ్యంతి ష్టారం మహాః ।

వేదాంతై రవధారయంతి పరమం శ్రేయ స్త్యజంతి భగ్నం

ద్వైతం స్వప్నసమం విదంతి విచలాం విదంతి చానందతామ్ ॥

అ ధ్యాయ స ము ది తా ర్థ ముః — సాధకులు బృందావసంహరియగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మము
యొక్క పాదారవిందములందలి మకరందము నాస్వాదించుటచే కుహళకకరణులై, సంసారార్థవమును
దాటుచుండిరి. శీఘ్రముగ నాష్టారతేజస్సును జూచుచుండిరి. ఆపరమశ్రేయస్సును వేదాంతములచే నిశ్చ
యించుచుండిరి. జగత్సత్యత్వాదిభగ్నమును పీచుచుండిరి. కనుకనే ద్వైతప్రపంచమును స్వప్నతుల్యముగా
తెలిచుకొనుచుండిరి. ఇట్టివారై పరమానందము నొందుచుండిరి.

[౩౪॥

ఇట్లు శ్రీపురుషోదన సరస్వతీ, విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా శవమాధ్యాయ గూడార్థ

దీపికకు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీక్ష, దర్శనాలంకార”

బలుచు ఆపస్తంబాప్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

స మా వ్ర ము.

శాంకరభాష్యమ్ :—

కథం— మయి మనో యస్య స త్వం మన్మనా భవ । తథా మద్భక్తో భవ ।
మద్యాజీ మద్యజనశీలో భవ । మా మేవ చ నమస్కరు । మా మేవేశ్వర మేష్య స్యాగమిష్యసి
యక్త్వా సమాధాయ చిత్తమ్ । ఏవ మాత్మాన మహం హి సర్వేషాం భూతానా మాత్మా
పరా చ గతిః పర మయినం తం మా మేవంభూత మేష్యసి త్యతీతేన పదేన సంబంధః । మత్స్య
రాయణ స్సన్నిత్యర్థః ॥

॥౩౪॥

ఇతి శ్రీ మత్పరమహంసపరివారిజకాచార్య గోవిందభగవత్పూజ్యపాద శిష్యశ్రీమచ్ఛంకర
భగవతః కృతా శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే రాజవిద్యారాజగుహ్యాయోగో నామ
న వ మో ౭ ధ్యాయః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

భగవత్సేవనవిధాన మెట్టిదనెదవా? వినుము: — నాయందే మనస్సును నిల్పుము
నాయందే భక్తి కలవాడవగుము. నన్నుగూర్చి యజించుము. నన్ను నమస్కరించుము. నేను
సర్వభూతములకు అత్మస్వరూపుడను, పరమగతిని గూడ నేనే. కాన మత్పరాయణుడవై
నన్నే యనుసంధానము చేయవాడవైన నన్నే పొందగలవు.

॥౩౪॥

ఇట్లు నూరుచేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసపోక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభార
తమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషదూగ్రపము, బ్రహ్మవిద్యా
రూపము, యోగశాస్త్రమునగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దమునందుగల రాజవిద్యారాజగుహ్యాయోగ మను పేరి నవమాధ్యాయ
మునకు గౌతమసగోతుడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యా
పారిణి, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిచే రచియింపబడిన, ఆనంద

గిరియవాఖ్యానుసృత శ్రీ భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వ

బోధిని స మా ప్ర ము.

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శంకరానందీయము :— నిర్వికేషజ్ఞానానధికారి నగు నేను సోపాధికుడవగు నీభజనము
వెట్లు చేయదగును? అను శంకపై జెప్పుచున్నాడు— నీవు “మన్మనాభవ” సర్వాత్మకుడనగు నాయందు
లగ్నమైన మనస్సు కలవాడవై యగుము. “వాసుదేవ స్సర్వం” అనురీతిని సమస్త జగత్తును నాస్వరూపముగ
భావించుము. “మనో మోక్షే నివేశయేత్” అను న్యాయమున యానందస్వరూపము, మోక్షస్వరూపము
నగు నాయందే మనస్సునుంచుము. (మోక్షరూపమైన పరమపురుషార్థమునందే సంయక్తమైన మనస్సు కల
వాడవగుము కాని ధర్మార్థకామఫలములయందు మనస్సును లగ్నము చేయకుమని యర్థము.) ముముక్షువగువాడు
కేవల మోక్షఫలమునే కోరదగు నని చెప్పి వాని కర్తవ్యమును చెప్పుచున్నాడు— “మద్యాజీ” ఋషేశ్వ
రుడనగు నన్నుగూర్చి శ్రోతస్మార్తకర్మలచే భజించుము. కర్మలను జేయునపుడు అగ్నియలయందు భేద

బుద్ధిని జేయవలదని జెప్పుచున్నాడు. “మద్యక్తః” “బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః” అను న్యాయముచే హోమము జేయబడు ద్రవ్యము. యాగము, యజమానుడు ఈసర్వము బ్రహ్మమే యని యంతట బ్రహ్మబుద్ధితో నన్ను సేవించువాడు మద్యక్తుడనబడును అష్టివాదవగుము. (అంతటను బ్రహ్మబుద్ధిచేయు మని యర్థము.) అట్లే “మాం నమస్కరు” సర్వము నానుదేవస్వరూపమే యనుబుద్ధితో నమస్కరించుము. లేక, మాతృ, పితృ, గురు, దేవతలు నాస్వరూపులను బుద్ధితో నమస్కరించుము. మరియు “మత్పరాయణః” సర్వావస్థలయందును, యెల్లప్పుడు పరమేశ్వరుడే నాకు గతియను బుద్ధితో మన్వరణుడవగుము. లేక, నా (పరమేశ్వర) ప్రీతి కొరకే లోకక, వైదిక కర్మలను జేయువాడవగుము. “మామే వైష్వనీ యుక్తైస్త్వపం” పై విధముగ నన్నే యుపాసించి, పరమాత్మస్వరూపమగు నన్నే పొందగలవు. (విదేహకైవల్యసుఖమును పొందగలవని యర్థము)

॥౩౪॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమదృగవద్గీతా నవమాధ్యాయవాక్య
తాత్పర్యబోధినికి “తర్కరత్న. న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”
బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

శ్రీ ధ రీ య ముః— పరమేశ్వర భజనవిధానము జెప్పుచు నుపసంహరించుచుండెను. “మన్మ నాభవ...” ఓయద్దనాః నాయందే లగ్నమైన మనస్సుకలవాడవగుము. అట్లే నన్నే సేవించువాడవగుము. నన్ను గూర్చియే యాగము చేయుము నన్నే నమస్కరించుము. పై విధముగజేసి, మత్పరాయణుడవై మన స్సును నాయందే సమాధానమొనర్చిన నన్నే పొందగలవు.

శ్లో॥ “నిజమాశ్చర్య మైశ్వర్యం భక్తైశ్చాద్భుత వైభవమ్|నవమే రాజగుహ్యఖ్యే కృపయాఽవోచ దమ్యతః॥”
రాజగుహ్యమును పేరుగల యీనవమాధ్యాయమునందు స్వీయమైన యైశ్వర్యము ఆశ్చర్యకరమైన దనియు, భక్తయొక్క అద్భుతవైభవమును భక్తులయెడ యనుగ్రహశోభయముచే దెల్పెను.

॥౩౪॥

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయ టీకకు “తర్కరత్న,
న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము

భా షో క్త్య ర్ష డీ పిక :— భగవద్భజన ప్రకారము నీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— మన్మనా భవ” పరమేశ్వరుడనగు నాయందే మనస్సును నిలుపుము. కాని దారపుత్రాదులయందు నిలుపకుము. అట్లే నాయందే భక్తి కలవాడవగుము. కాని భీతాదులయెడ భక్తి కలవాడవుకాకుము. అట్లే నన్ను గూర్చియే యాగము చేయుము. కాని యింద్రాదులను గూర్చి చేయబోకుము. (అనగా నీవుచేయు యాగములన్నిటిని యాశ్చర్యార్పణముగ చేయుము.) నన్నే నమస్కరించుము. (అనగా నాకంటె పేరను బుద్ధితో దేనికిని నమస్కరింపకుము) నీయంతఃకరణమును స్థిరపరచుకొని, మద్యజనప్రకారముచే మత్పరాయణుడవైన నన్నే పొందగలవనియర్థము. లేక, చెప్పినవిధముగ భక్తియోగము నాచరించి “ఆత్మానం” సమస్తభూతస్మృత్యాత్మాభిన్నపరమాత్మ వగు నన్నే పొందగలవని యర్థము. ఈనవమాధ్యాయముచే తత్పదలక్ష్యము, జ్ఞేయమునగు బ్రహ్మమును విరూపించుచు తదుపాయభూతమగు భగవద్భజనము అత్యుత్తమఫలము నిచ్చునదియు. అతిసులభమైనదియు, పాపజన్మలనుకూడ నుద్ధరించునదియు గాన యావశ్యకమని సూచించెను

॥౩౪॥

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయ భాషోక్త్యర్ష డీపికకు
“తర్కరత్న. న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”
బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి వి ర చి త తా త్ప ర్య బో ధి ని స మా ప్త ము.

పరమార్థప్రపః— ఇక భగవద్భజనవిధానమును జెప్పుచున్నాడు:— “మన్మథా భవ” నీమానసేకసంకల్పము మదాకారమగునట్లు నాయందు మనస్సుకలవాడవగుము. క్షుద్రదేవతలకు భక్తుడవుగాక, నాకే భక్తుడవగుము. నన్ను గూర్చియే యజింపుము. అట్లే చిరతమ భావవిరజ్జనపూర్వకము అంతటనున్న నన్నేనమస్కరింపుము. (ఎవరికి నమస్కరించినను వారందరియందు నేనే యుంటివి. గాన యిట్టి బుద్ధితోనాకేనమస్కరింపుము.) “విశ్వజ్య స్థయమానాన్ స్వాన్ దృశం ప్రీడాం చ దై హికీమ్. సృణుమేష్టందవద్భూమా నాశ్వచండాల గోఖరమ్॥” తన్నుగూర్చి హేలనజేయు స్వీయులను జూడక, దేహము విషయమై సిగ్గులక, కునకము; చండాలుకు, గోవు, గాడిద యను తరతమభేదమును పీడి యంతటనున్న నాకు సాష్టాంగదండవత్ప్రణామ మాచరించుము. అట్లై న యోగయుక్తుడవై పరమానంద స్వరూపమైన నన్నే పొందగలవు.

“శ్లో॥ విలిఖిత మివ రూపం చిత్తభిత్తామురారేః సుమన ఇన మనో యై రర్పితం తత్పదాబ్జేః ప్రతివద ముదయద్భి స్సాన్త్రిక్తికై రంతాంగాన్ ఇహ భవపయోధేః పార ముల్లంఘయంతి॥”

ఏదన్యులగు భక్తులు శ్రీకృష్ణభగవానుని సుందరరూపమును తమ చిత్తమను భిత్తికయందుచిత్రించుకొని భగవత్పాదారవిందయుగలమునందు సత్సంస్కారపరీమళపరిశోభితమృదుచునప్పుడునప్పుడు (పుష్పమును) ఉంచినభక్తికముగ ప్రతిక్షణమునందునను యుదయించిన భక్తిభావస్ఫోరకములగు ఆనందభాష్ప, రోమాంచ్చగద్గదస్వర, పారవశ్యాదిచేష్టావిశేషములచే నలంకృతాంగులగుదురో యట్టిమహానుభావులే సంసార సాగరము నుల్లంఘింపగలరు.

“విశ్వాభాసః కిలాసౌ మదధికరణక స్సాన్యవృద్ధజ్ఞానకార్యం
య ఏద్విద్యా తద్ది సత్యాశ్రయమితి వియమో నైవ మిద్యాశ్రితం సత్”
సత్యైకసత్యం భ్రమాస్తే న భజతి సహసాఽవస్థితం మయ్యసంగే
తత్సర్వోవా కదాచి న్న భవతి నవమే నోక్త మేత ద్రహస్యమ్ ॥”

—† అధ్యాయతాత్పర్యము †—

ఈప్రపంచముయొక్క ఆభాసము నేను అధికరణముగా కలది. (అద్విష్టానముగు నాయందు ప్రపంచము కల్పితమైవది.) ఆత్మాజ్ఞానముచే భాసించు యీప్రపంచకమంతయు మిథ్యాభూతము. మిథ్యా భూతమైనది సత్యమైన యద్విష్టానము నాశ్రయించి భాసించును. (ప్రాతిభాసికరణతము సత్యమగు కుక్తికనాశ్రయించి భాసించినట్లు) కాన ఇదియొక వియమము. ఈవిరముగ సత్పదార్థము మిథ్యాభూతమగు ధాన నాశ్రయింపదు. భ్రమాపగమానంతరము సంగరహితుడను, సత్యస్వరూపుడను అగు నాయందు అసత్యప్రపంచము స్థితిని పొందజాలదు. కాన నట్టి యసంగస్వరూపుడనగు నాయందు మిథ్యాప్రపంచ మ్మర్మకూడ సంచలంతనేరదు. అను యీరహస్య మినవమాధ్యాయమున జెప్పబడినది. ॥౩౬॥

ఇట్లు దైవజ్ఞసందితచిరచిత శ్రీభగవద్గీతాననమాధ్యాయపరమార్థప్రపకు
“తర్కరత్న. న్యాయవేదాంతవిద్యాపాఠశాల దర్శనాలంకార” బాలుసు
అప్పన్నశాస్త్రి వి రచిత తా త్ప ర్య బో ధి ని
స మా స్త ము.

నీ ల క ం రీ య ము: — భగవద్భజనవిధానము సీక్లోకమున జెప్పచున్నాడు. — “మన్మనాభవ”
 నాయందే మనస్సుకలవాడవగుము. కాని, పుత్రాదులయందుంచకుము. “మద్యక్తః” ధనాదులకై ధనికులయెడ
 గాక, నాయెడ భక్తి కలవాడవగుము. “మద్యాజీ” స్వగ్నాద్యర్థ మింద్రాదులనుగాక, నన్నగుర్ని యజిం
 పుము “మాంసమక్కురు” ఇతరులనుగాక నన్నే నమస్కరించుము. “మామేవ...మత్పరాయణః” పైవిధ
 ముగ నుండిననీవు సర్వోపాధిభూత్యమగు చిదాకృత్యే సర్వోత్కృష్టప్రాప్త్యానముగా కలవాడవగుదువు
 గాన, పైన జెప్పినరీతిని యోగము నాచరించినచో సర్వాన రాత్రునగు నన్నే అభేదముతో ఘహకాశము
 మహాకాశమునువలె పొందగలవు. “యథా నద్య స్త్యస్తమానా స్సముద్రేఽంతంగచ్ఛంతి నామరూపేవిహాయ
 తథా విద్యా న్నామరూపా ద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమ్” (ఎట్లునదులుసముద్రస్థివణములై
 ప్రవహించుచు వాటి నామరూపముల వీడి సముద్రములో లీనమగుచున్నవో యట్లే బ్రహ్మజ్ఞాని నామరూప
 మిముక్తుడై పరబ్రహ్మములో లీనమగుచున్నాడు.) అను శ్లోతియుపైయర్థమునే జెప్పచున్నది. ౩౩౪౩

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతానవమాధ్యాయప్రకాశకకు
 బులుసు వెంకటాశ్రీ విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్త ము.

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మార్పణ మస్తు.
 న వ మా ధ్యా య ము స మా ప్త ము.

శుభమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

ద శ మో ఽధ్యాయః

విభూతియోగః.

శ్రీ భగవానువాచ :—

గీ॥ భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః ।

యత్తేహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా ॥

॥౧౭॥

వ ద వి భా గ ము:— శ్రీభగవాన్. ఉవాచ. భూయః. ఏవ. మహాబాహో. శృణు. మే. పరమం. వచః. యత్. తే. అహం. ప్రీయమాణాయ. వక్ష్యామి. హితకామ్యయా ॥ ॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=పలికెను; హితకామ్యయా=హితేచ్ఛచే; అహం=నేను; ప్రీయమాణాయ=సంతసించుచున్నట్టి; తే=నీకొరకు; యత్=ఏవాక్యమును; వక్ష్యామి=చెప్పగలనో; మహాబాహో=ఓగొప్పబాహువులుకలయరున; మే=నాయొక్క; పరమం=నిరతిశయవస్తుప్రకాశకమైన; వచః=ఆవాక్యమును; భూయ ఏవ=తిరిగి; శృణు=వినుము॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

సప్తమేఽధ్యాయే భగవత్సత్త్వం, విభూతయ శ్చ ప్రకాశితా నవమే చ । అధే దాసిం యేమ యేషు భావేమ చింత్యో ఽగవాం సీతే భావా వక్తవ్యాః । తత్త్వం చ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సప్తమాధ్యాయమునందు నవమాధ్యాయమునందున్న, భగవంతుని సోపాధికనిరుపాధిక తత్త్వము నవిశేషనిర్విశేషరూపప్రతిపత్తుఁడయ్యోగివిభూతులు ప్రకాశింపజేయబడెను. ఇక యిప్పుడు యే యే భావములయందు భగవంతుని చింతింపదగునో యాయాభావములు చెప్ప

— † ౧౦వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానితములు † —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— ఇంతకు పూర్వము సప్తమ, అష్టమ, నవమాధ్యాయములచే తత్పదార్థముగు భగవత్సత్త్వము సోపాధికము, నిరుపాధికముగూడ ప్రదర్శింపబడెను. సోపాధికవిభూతము-

శాంకరభాష్యము: —

భగవతో వక్తవ్యము క్తమపి దుర్విజ్ఞేయత్వా దిత్యతః— భూయ ఏవ భూయః పునర్వే మహా-
తాహా! శృణు మే మదీయం పరమం ప్రకృష్టం నిరతిశయవస్తునః ప్రకాశకం వహో వాక్యం
యత్పరమం తే తుభ్యం పీయమాణాయ । మద్వచనా త్ప్రియసే త్వ మతీనామృత మివ
పిబంస్తతో వక్ష్యామి హితకామ్యయా హితేచ్ఛయా ॥

||౧౫||

శాంకరభాష్యకత్త్యబోధిని : —

దరియున్నవి. మరియు భగవంతునియొక్క తత్త్వము యిదివరలో చెప్పబడినను దుర్విజ్ఞేయ
మగుటవలన తిరిగి చెప్పదగిన దని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తిరిగి చెప్పమొదలిడెను.

నావాక్యమువలన నమృతపానముచేయువాడువలె సంతోషించుచున్న నీకొరకు
హితేచ్ఛచే నేను ఓమహాబాహువులు కల యర్జున! తిరిగినాసంబంధమైన నిరతిశయవస్తుప్రకాశ
కమగు నుత్కృష్టమైన వాక్యమును చెప్పెద వినుము.

||౧౬||

యొక్క ధ్యానమునందును, నిరుపాధికబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమునందును, ఉపాయభూతములైన విభూతులు
“రసోఽహ మష్టు కౌంతేయ” అను మొదలగువానిచే నప్రమాద్యాయమునందును, “అహం కర్తృ రహం
యజ్ఞః” అను మొదలగువానిచే నప్రమాద్యాయమునందును సంక్షేపముగ జెప్పబడెను. ఇక ప్రస్తుతము భగ
వద్భావోపయుక్తముగ నావిభూతులను విపులముగ జెప్పుటకును, మరియునట్లే భగవత్తత్త్వము దుర్విజ్ఞేయము
గాన జ్ఞానసిద్ధితే విపులముగ దానినిజెప్పుటకును యాదశమాధ్యాయము నారంభించుచున్నాడు. — అందు ప్ర
ప్రధమమున యర్జునుని ప్రోత్సహించుటకై శ్రీకృష్ణభగవానులు జెప్పుచున్నాడు. — “భూయ ఏవ...
గోప బాహువులుగల ఓయర్జున! నాయీ చెప్పబోవు యుక్తమైన వాక్యమును వినుము. ఏమందువా? నేను
చెప్పువిషయము వినుచు నీవు అమృతపాన సమయమున సంతసించుచుట్లు సంతసించుచుంటివి. కాన హితక
మగు నీకు హితము నుపదేశించుచుంటివి. కాన వినుచుని యర్థము.

||౧౭||

శంకరానందీయము: పూర్వాధ్యాయాంతమున “మన్మనా భవ మద్భక్తః” అని యర్జునుని
గూర్చిముముక్షువగు నీవు చిత్తశుద్ధి కొరకును, దానివలన గలుగు జ్ఞానవ్యూహమున కైవల్యసిద్ధితే సవిశేషబ్ర
హ్మోపాసనము జేయుమని జెప్పి, యీ యధ్యాయమున మందప్రజ్ఞాదగుముముక్షువునకుతీవ్రమోక్షేచ్ఛచేర్వోపా
సనమునందు శీఘ్రముగ ప్రవృత్తడగుటకై తనయుపాసనకు ఫలమును, పరమాత్మస్వరూపుడును, యుపా
స్యుడును అగుతనకుసర్వజ్ఞత్వమును, సర్వేశ్వరత్వమును, విభిలాభీష్టదాతృత్వమునుభక్తులననుగ్రహించుటయు
విభూతివిశేషమును తెలుపుటకై యాదశమాధ్యాయము నారంభించుచుండెను. అందు ప్రధమమున శ్రోత
యగు యర్జునునకు రుద్యుత్పాదనముకై మనోరంజకముగా నీవాక్యమును శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచు
న్నాడు. “భూయ ఏవ” గోపబాహువులుగల ఓయర్జున! జ్ఞాతవ్యమగు పరమతత్త్వము పరమసూక్ష్మ
మగుటవలనను, దుర్విజ్ఞేయమగుటవలనను, సర్వవ్యవహారాగోచరమగుటవలనను “భూయః” తిరిగిబోధించు
టకై నేజెప్పబోవు “పరమం” పరమార్థవిషయకము, తన్నిష్ఠాకారణము నగుటచే నుత్కృష్టమైన వాక్యమును
వినుము. “ఈవాక్యమును విని, దాని యర్థమును తెలిసికొని నేను తరించెదను” అని సంతసించెడి నీకై
నిత్యనిరతిశయము హిత మనబడును. అట్టి హితమును చేకూర్చు తలంపుతోనుపదేశింపనుంటివి. కాన
వినుమని యాశయము. ఈచెప్పుటచే నీతత్త్వమును విని, తెలిసికొని నేను తరింపగల| నను దృఢవిశ్వాస
మున్నవానికే తత్త్వపదేశము చేయదగు నని సూచింపబడెను.

||౧౮||

గీ॥ న మే విదు స్సురగణాః పృథవం న మహర్షయః ।

అహ మాదిరి భూతానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః ॥

॥౨॥

పద విభాగము :— న. మే. విదుః. సురగణాః. పృథవం. న. మహర్షయః. అహం.

అదిః. హి. భూతానాం. మహర్షీణాం. చ. సర్వశః ॥

॥౩॥

ప్రతిపదార్థము :— హి=వికారణమువలన; అహం=నేను; దేవానాం=బ్రహ్మాదిదేవతలకు; మహర్షీణాం=భృగ్యాదిమహర్షులకు; సర్వశః=సర్వవిధములచే; అదిః=కారణమో; తస్మాత్= (ఈపద వ్యాఖ్యార్థము) ఆకారణమువలన; సురగణాః=బ్రహ్మాదిదేవతలు; మహర్షయః=భృగ్యాదిమహర్షులు; మే=నాయొక్క; పృథవం=ప్రభుశక్త్యంతియమును, లేక ఉత్పత్తిని; న విదుః=యెరుగరు. ॥౨॥

శాంకరభాష్యము :—

కిం మర్థ మహం వక్ష్యామి త్కత అహ — న మే విదు ర్న జానంతి సురగణా బ్రహ్మాదయః । కిం తే న విదుః మమ పృథవం పృథావం ప్రభుశక్త్యంతియమ్, అథ వా పృథవం పృథవన ముత్పత్తిమ్ । నాపి మహర్షయో భృగ్యాదయో విదుః । కస్మా త్తే న విదు రిత్సుః చ్యతేహ మాదిః కాణం హి యస్మా ద్దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః సర్వప్రకారైః ॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

బ్రహ్మాదిదేవతలకు, భృగ్యాదిమునులకు నేను సర్వవిధముల కారణమగుటవలన బ్రహ్మాదిదేవతలు, భృగ్యాదిమహర్షులు నాయొక్క ప్రభుశక్త్యంతియమును యెరుగరు. లేక నాయొక్కయుత్పత్తిని యెరుగరు. ॥౨॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూదనసర్వస్వతీయము :— పూర్వము అనేకవిషయాల జెప్పిన విషయమునే తిరిగి చెప్పుట వ్యర్థము కాదా యను ప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు — “న మే విదుః” నాయొక్క ‘ప్రభవం’ ప్రభుశక్త్యంతియమును, లేక యనేకవిభూతులతో నావిర్భవించుటను ఇంద్రాదిదేవతాగణములు భృగ్యాదిమహర్షులు సర్వజ్ఞులగుడ తెలిసికొనలేరు, కారణ మేమందువా? “అహమాదిరి...” నేను సర్వదేవతలకును, సమస్తములకును అన్నివిధముల (ఉత్పాదకత్వముచేతను, బుద్ధ్యాదిప్రేరకుడ నగుటచేతను విమితకారణముగను, ఉపాదానకారణముగను) కారణుడను కాన మద్వికారులగు వారు నాప్రభావము నెరుంగజాలరు. ॥౨॥

శంకరానందీయము :— మహాత్ములగు వ్యాసాదులు అనేకులు నాకు తత్త్వము నుపదేశింపగలరు. ప్రామాణికులైనవారి యుపదేశమున జ్ఞానమవశ్యము కలుగును. కాన విప్లవేషణముగ జెప్పుట వ్యర్థము కాదా అను శంకపై జెప్పుచున్నాడు — ‘న మే విదుః.’ ఇంద్రాది దేవతలు, భృగ్యాదిమునులగుడ మహాదిసర్వప్రపంచస్పృష్టనగునాయొక్కస్పృష్టినితి, అదన ప్రవేశ, నియమన నిగ్రహ, అను గ్రహాది సామర్థ్యమును పూరి గ నెరుంగజాలరు. కారణమేమందువా? ‘అహ మాదిరి....’ అదేవతలయొక్కయు, మునులయొక్కయు ఉత్పత్తికి, వైభవసిద్ధికి, తపస్సిద్ధికి, యోగసిద్ధికి, దివ్యజ్ఞానసిద్ధికి గూడ సేక కారణము. “తస్మా చ్చ దేవా బహుధా సంప్రసాతాః” అనియు, “యస్మిన్మతా మహర్షయో దేవతాశ్చ” అని శ్రుత్యనుసారము నానుండియే వారి యుత్పత్తియు, సర్వార్థసిద్ధియు నగుచున్నది. కాన నానుండియే వీరియెరుగరు వారు నామహత్త్వము నెఱుంగజాలరు. తండ్రి-మహత్త్వమును శిశువు అనుటగల నా కనుక నామహత్త్వమును నేనే తెలుచుంటి నవిభావము.) ॥౩॥

గీ॥ యో మా మజ మనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్ ।

అసంమూఢ స్స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥

॥౩॥

ప ద వి భా గ ము : — యః. మాం. అజం. అనాదిం. చ. వేత్తి. లోకమహేశ్వరం. అసం
మూఢః. సః. మర్త్యేషు. సర్వపాపైః. ప్రముచ్యతే ॥

॥౩॥

ప్ర తి ప దార్థ ము : — యః=ఎవడు; అసంమూఢః=సంమోహములేనివాడై; మాం=నన్ను;
అనాదిం=కారణరహితనిగను; (కనుకనే) అజం=ఉత్పత్తి లేనివానిగను; లోకమహేశ్వరం=అజ్ఞానకార్య
వర్జితమైనతూరియునిగను; వేత్తి=తెలిసికొనునో; మర్త్యేషు=మనుష్యులలో; సః=అట్టివాడు; సర్వపాపైః=
జ్ఞానాజ్ఞానకృతనిభిలపాపములచేతను; ప్రముచ్యతే=విడువబడుచున్నాడు. ॥౩॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానితేషములు —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — భగవత్ప్రభావము మహాఫలముగాన దానిని బహుసంఖ్యా
కులలో నొకడే తెలిసికొనగలదని యాశోకమున జెప్పుచున్నాడు. “యో మా మజం” సర్వమునకు కార
ణుడ నగు నాకు కారణమేదియు లేదు కాన ననాది నగు నన్ను జన్మభూమ్యునిగను, సర్వలోకమహేశ్వరునిగ
ను యెందు తెలిసికొనునో యడదు సమ్మోహవర్జితుడై సర్వపాపములనుండి (కారణనాశ మగుటచే
నాసంస్కారములు లేకుండుచుగాన) విడువబడును. ॥౩॥

శంకరానందీయము — నీవే నీమహాత్మ్యము నుపదేశింపుము, దీనిని వినినంతరూపునునాకేమి
ఫలము పొందించునను ఆశంకపై జెప్పుచున్నాడు : — “మర్త్యేషు” మరణిలులగు శతకోటిసంఖ్యాకులగు
పండితులలో “యః” యెవడు తీవ్రముముక్షుడే సదసద్వివేకము నార్జించినవాడై “అసంమూఢః” (విష
యములయందగు యిష్టాబుద్ధి సంమోహ మనబడును.) అస్తిసంమోహము లేనివాడై. (విషయాశాపిశాదికి
యవకుడై) తుచ్ఛపాదసముల సంన్యసించినవాడై నాయనుగ్రహమునకు పాత్రుడై, శ్రవణమననాదిస
ముక్తులైననుచే “అనాదిం” జన్మకారణములగు నిమిత్తఉపాదానములు లేనివాడను, కనుకనే “అజం”
జన్మాదిషడ్భావవికారభూమ్యుడను (నిత్యుడను). అజత్వము, అనాదిత్వము శశివిషాణమునకుగూడ సంబంధించుచు
గాన నదిగూడ నిత్యమేయగును అనుదోషమును నివారించుటకై దనకు భావత్వమును, అదృశ్యత్వమును,
పరమమహత్త్వమును, శుభ్రత్వమునానగమ్యత్వమును సూచించుటకై జెప్పుచున్నాడు — “లోకమహేశ్వరం”
ఎవనినిన్నిదిమాత్రముచే నీసర్వజగదు చేపించుచున్నదో యడదు పరమేశ్వరుడు. యెట్లు జడచుగుర్రము
రథకునిచే నధిష్ఠింపబడి చలించుచున్నదో ముట్లే నీసమస్తప్రపంచము చేతనాధిష్ఠితమై చేపించుచున్నది.
కాన జగత్తుయొక్క చేష్టాక్రియచే దానికి హేతువగు చేయుని సత్త్వభావత్వము, పరమహత్త్వము గూడ
నూహింపబడుచున్నది. “య ఈశ అన్య జగతో విశ్వమేవ” అను శ్రుతియుపై విషయమునే చెప్పుచున్నది.
సర్వలోకహేశ్వరుడ నగునన్ను సర్వప్రపంచ ప్రవర్తకుడను. (ఇటు చరారుచే గూటస్థాంగచద్రాపు
డను అని గ్రహింపవలయు) అగు “మాం” నిర్వశేషసరబ్దిహృదగు నన్ను “వేత్తి” తెలిసికొనునో. (ఈ
సర్వము నేనే యని సాక్షాత్కరింపజేసుకొనునో) అట్టి బ్రహ్మవేత్తయగు యతి బుద్ధిపూర్వకములు, బుద్ధి
పూర్వకములు కానివియునగు పాపములనుండియు, పాపకార్యములగు దుఃఖ దుర్బోధి, దుర్గుతులనుండియు
విముక్తు డగును. (బ్రహ్మవేత్తకు పాపములతోటియు, పాపకార్యములతోటియు నేమియు సంబంధముండదని
యర్థము)

బుద్ధిపూర్వకపాపాచారి యగుచో నాతడు బ్రహ్మవేత్తయే కాదుగాన బ్రహ్మవేత్తయగువా
డెప్పుడును, బుద్ధిపూర్వకపాపాచారికాడు. పాపపుణ్యకర్మారణము దేహ జాతి. వర్ణ. ఆశ్రమాద్యభిమానము

శాంకరభాష్యమ్: —

కించ యో మా మజ మనాదిం చ యస్మా దహ మాది రేవానాం మహారీణాం చ న మమాన్య ఆది ర్విద్యతేఽతోఽహ మజోఽనాది శ్చానాదిత్వ మజత్వే హేతు స్తం మా మజ మనాదిం చ యో వేత్తి విజానాతి లోకమహేశ్వరం లోకానాం మహస్త మిశ్వరం తురీయ మజ్ఞానతత్కార్యవశిత మసమ్మూఢః సమ్మోహవర్జితః స మర్త్యేమ మనుష్యేమ నర్వసాపైః నర్వైః పాపై ర్మతిపూర్వాః సుతిపూర్వకృతైః పృముచ్యతే పృమోక్ష్యతే || 3 ||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని : —

మరియు నేను బ్రహ్మాదిదేవతలకు, భృగ్వాదిమహర్షులకు కారణము. నాకంటె నారలకు వేరు కారణము లేదు. కాని నేను కారణము లేనివాడను. కనుకనే జన్మరహితుడను అట్టి వానినిగను, అజ్ఞానతత్కార్యవశితమైన తురీయముగను నన్ను యెవడు సమ్మోహములేని వాడై, తెలిసికొనునో అట్టివాడు జ్ఞానాజ్ఞానకృతమైన నిఖిలపాపములచేతను విశువబడు చున్నాడు. || 3 ||

కారణముగకలది. కాన నట్టి యభిమానమున్నచో నాతనికి బ్రహ్మవిత్త్వమే సంభవింపనేరదు. బ్రహ్మ విత్త్వమన సర్వదృశ్యవిలక్షణ మగు పరబ్రహ్మమునం దాత్మస్వరూపవేదనము. ఇట్టి బ్రహ్మవిత్త్వముకల యెతికి దేహద్యహంభావమే యుండదు. దేహద్యహంభావ మున్న ప్రాకృతునకు బ్రహ్మవిత్త్వ ముప పన్నము కాదు కాన తేజస్విమిరములువలె పరస్పరవిరుద్ధస్వభావములకల యాబ్రహ్మవిత్త్వ. దేహద్య హంభావములకు కృమముగాగని, యొకే సారిగాని యేకాదికరణత్వము సంభవింపనేరదు. దేహాదికమునం దహంభావము లేనపుడే, తదాశ్రితజాత్యాద్యభిమానము లేనపుడే బ్రహ్మవేత్తకు కర్మకర్తృత్వము లేకుండును కాన బ్రహ్మవేత్తకు బుద్ధిపూర్వకపాపాచరణము సంభవింపనేరదు.

దేహాత్మభ్రాంతితో పాపము నాచరించిన వానికి 'నాచే పాపము చేయబడె' నను ప్రకృయ మొకప్పు డును. తిరిగి యాచడే యవికియబ్రహ్మస్వరూపముతో నుండిన "నేను కర్తనుగాను" అను ప్రకృయము మరొకప్పుడును కలుగునుకదా: యిది శంకింపజనదు. ఏమందువా? అట్లగుచో సార్వాత్మ్యదర్శనవిచ్ఛిత్తి యేకలు ను. సార్వాత్మ్యదర్శనము, దేహదులయెం దాత్మబుద్ధియు. పాపాచరణము విని బ్రహ్మవేత్తకు సంభవింపనేర వు యేమన? నేను బ్రహ్మవేత్తను కాన నాకు దోష ముంటదు, అనుజ్ఞానముతో ప్రాశంసించుగని, యథాస్థా చరణమునుగాని యెవడు చేయునో వాడు బ్రహ్మవేత్తయే గాడు. యేమన? అట్టివాడు "సర్వభూతసుహృచ్చాంకః" ఇత్యాదిబ్రహ్మవిలక్షణముకలవాడే కాదు. కాన బ్రహ్మవేత్త బుద్ధిపూర్వకపాపకారి యెప్పుడును కానేరడు. ఇక బుద్ధిపూర్వకముగగార పృమాదవశమున పాపమును జేయవచ్చును. అయ్యది జ్ఞానముచే నివ ర్తించును. వస్తుస్థితి యిట్టిదైనను జ్ఞానమాహాత్మ్యమును "ద్వివిధపాపవిర్ముక్తుడగు" నని స్తుతించెను.

లేక, "అ నా దిం" "జన్మాది కారణవ రితు డను, కనుకనే "అ జం" జన్మాది వికార శూన్య డను, "సర్వ లోక మహేశ్వరం" సమస్త లోకములలో నిరతిశయైశ్వర్య సంపన్నుడను, నిగ్రహనుగ్రహకర్తను, మోక్షప్రదాతను అగు "మాం" నన్ను పరమాత్మునిగా నెవడుతెలిసికొనునో అట్టివాడే మరణధర్మముకల మర్త్యులలో అసంమూఢుడగును. ఏమన? నదనద్వివేకశూన్యులగు మూఢులందరు కామాగ్నిచే దహ్యమానులగుచుండ యెవడుస్వయముగ వాటికి లోనుగాక, మోక్షమునేకోరుచు భ్రష్టశృద్ధులతో నన్నుపాసించునో యాచడు అసమ్మూఢు డనిపించుకొనును. అట్టివాడుమనోనాక్కాయకములు, జన్మాంతరీయములు, ఆదునికములు, జ్ఞానోత్పత్తి ప్రతిబంధకములునగు సర్వపాపములనుండి నాయుపాననాది

గీ॥ బుద్ధి జ్ఞాన మసంమోహః క్షమా సత్యం దమ శృమః ।

సుఖం దుఃఖం భవోభావో భయం చాభయ మేవ చ ॥

॥౪॥

ప ద వి భా గ ము : — బుద్ధిః. జ్ఞానం. అసంమోహః. క్షమా. సత్యం. దమః. శమః. సుఖం. దుఃఖం. భవః. అభావః. భయం. చ. అభయం. ఏవ. చ ॥

ప్రతిపదార్థము : — బుద్ధిః = అంతఃకరణకుసూక్ష్మద్వారావబోధనసామర్థ్యము; జ్ఞానం = అత్మాది పదార్థముల విజ్ఞానము; అసంమోహః = తెలిసికొనదగినవిషయములు సంప్రాప్తమైయుండవాటియందువివేకపూర్వకమైనప్రవృత్తి; క్షమా = ఒకనిచేనాకృష్టమైనను, కొట్టబడిననువికృతినిబొందనిచిత్తముకలవాడగుట; సత్యం = పరబుద్ధియందుసంక్రమించుటకు తానుచూచినదిచూచినటులవినినదివినినటుల తనవేననుభూతమైనదియనుభూతమైనటులయుచ్చరించబడువాక్కు; దమః = బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము; శమః = అంతఃకరణనిగ్రహము; సుఖం = ఆహ్లాదము; దుఃఖం = సంతాపము; భవః = ఉద్భవము; (పుట్టుట) అభావః = తద్వివర్తయము; భయంచ = త్రానము; అభయంచ = త్రానవివరీతము. ॥౪॥

గీ॥ అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః ।

భవంతి భావా భూతానాం మతః పృథగ్విధాః ॥

॥౫॥

ప ద వి భా గ ము : — అహింసా. సమతా. తుష్టిః. తపః. దానం. యశః. అయశః. భవంతి. భావా. భూతానాం. మతః. ఏవ. పృథగ్విధాః ॥

ప్రతిపదార్థము : — అహింసా = ప్రాణులనుపీడించకపోవుట; సమతా = ప్రాణులయందుసమానమైనచిత్తము కలవాడగుట; తుష్టిః = సంతోషము; (ప్రాప్తమైనవాటియందలంబున) తపః = ఇంద్రియ సంయమపూర్వకమైనశరీరపీడనము; దానం = పాత్రయందుశ్రద్ధాపూర్వకముగ తనశక్తి నతిక్రమింపకుండగ దేశకాలానుగుణముగ వస్తుసమర్పణము; యశః = కీర్తి; అయశః = అపకీర్తి అనెడి; పృథగ్విధాః = అనేకవిధములైన; భావాః = భావములు; భూతానాం = ప్రాణులకు; మతః ఏవ = నావలననే; భవంతి = అగుచున్నవి. ॥౫॥

ముచే విడిపించబడును ("జ్ఞాన ముత్పద్యతే శుంసాం క్షయాత్పావస్య కర్మణః" అను స్మృతిచొప్పున సత్త్వప్రధానమగు నాయుపాసనముచే సర్వపాపవినిర్ముక్తుడై, జ్ఞానమునుపొంది, ముక్తుడగునని యర్థము. ॥౬॥

— † ౧౦వ అధ్యాయము ౪, ౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు † —

మ ధు సూ ద న స ర న్య తీ య ము : — తనయొక్క రోకమహేశ్వరత్వమును వివరించుచున్నాడు. అంతఃకరణముయొక్క సూక్ష్మైర్థవివేకసామర్థ్యము బుద్ధి, అత్మానాత్మసర్వసదావబోధము జ్ఞానము, బోధవ్యములుగాను; కర్తవ్యములుగాను తటస్థించిన వాటివిషయమై యవ్యాకులభావముతో, వివేకముతో ప్రవర్తించుట అసంమోహము. ఆకృష్టమైగాని, తాతితుడైగాని నిర్వికారచిత్తముతో నుండుట క్షమ. ప్రమాణపురస్కరముగ తెలిసికొనిన విషయము నట్లే చెప్పుటసత్యము బాహ్యేంద్రియములను తగుతమవిషయముల నుండి మరలించుట దమము. అంతఃకరణమును విషయములనుండి మరలించుట శమము. ధర్మము అసాధారణకారణముగా గలి యనుకూలముగా తెలిసికొనదగినది సుఖము. అధర్మము అసాధారణకారణముగా కలిగి ప్రతికూలముగా తెలిసికొనదగినది దుఃఖము. పుట్టుక భవము. ఉనికి భావము. లేక, లేకుండుట అభావము. తాపము భయము. శద్ధిపరీత మభయము. (ఇది ప్రధమచకారము ఉత్త సముచ్చాయకము. ద్వితీయచకారము అనుక అబుద్ధి, అజ్ఞానాది సముచ్చయ్యాకము) సర్వలోకప్రసిద్ధములగు నివన్నియు. (ముందుశ్లోకముతో నన్వయము) ప్రాణులను పీడింపకుండుట యహింస. రాగద్వేషరహితావస్థ సమత. భోగ్యవిషయమై "యంతటితో జాలు నను యలంప్రత్యయము తుష్టి. శాస్త్రీయమార్గముచే శరీరేంద్రియశోషణము తప మనబడును. యోగ్య ప్రదేశమునను యోగ్యకాలమునను శక్త్యనుసారమునతృప్తిములయం దర్థసమర్పణము దానమనబడును.

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఇతశ్చాహం మహేశ్వరో లోనాకాం— బుద్ధి రంతఃకరణస్య సూక్ష్మాదృగ్భావబోధన సామర్థ్యం । తద్వంతం బుద్ధిమానితి హి వదంతి । జ్ఞాన మాత్మాదిపదాద్గానా మవబోధః । అనమ్నోహః పరిత్యుత్పన్నేషు బోధవ్యేషు వివేకపూర్వకా పరివృత్తిః । క్షమాఽకృష్టస్య తాడితస్య వాఽవికృతచిత్తతా । సత్త్వం యథాదృష్టస్య యథాశుభ్రతస్య చాత్మానుభవస్య పర బుద్ధిసంక్రాంతయే తద్దైవోచ్ఛ్యాగ్యమాణా వాక్సత్కముచ్యతే । దమో బాహ్యేంద్రియోప శమః । శమోఽన్తఃకరణస్య । సుఖ మాహ్లాదః । దుఃఖం సంతాపః । భవఉద్భవోఽభావస్తద్వి పర్యయః । భయం చ తాఽసోఽభయమేవ చ తద్విపరీతం ॥ ౪॥

అహింసేతి । అహింసాఽపీడా ప్రాణినాం । నమతాసమచిత్తతా । తుష్టిః సంతోషః పర్యాప్తబుద్ధి ర్లాభేషు । తవ ఇంద్రియసంయమపూర్వకం శరీరపీడనం । దానం యథాశక్తి సంవిభాగః । యశో ధర్మనిమిత్తాక్రీడితైః । ఆయశస్త్యధర్మనిమిత్తాఽక్రీడితైః । భవన్తి భావా గుణోక్తా బుద్ధ్యాదయో భూతానాం ప్రాణినాం మత్త ఏవేశ్వరా తృప్తభగ్విధాః నానావిధాః స్యకర్మానురూపేణ ॥ ౫॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

అంతఃకరణకు సూక్ష్మాదృగ్భావబోధనసామర్థ్యముబుద్ధి. కనుకనే సూక్ష్మాగ్భావబోధన సామర్థ్యముకలవానిని బుద్ధిమంతుడు అని చెప్పెదరు. అత్మాదిపదాజ్ఞానము తెలిసికొన దగిన పదార్థములు ప్రాప్తింప వాటియందు వివేకపూర్వకమైన పరివృత్తి. అకృష్టమైనవాని యొక్కకాని, తాడితమైనవానియొక్కకాని యవికృతమైనచిత్తముకలిగియుండుట క్షమ. అత్మాను భవము, పరబుద్ధిసంక్రాంతికొరకు చూచినది చూచినటుల వినినది వినినటుల యట్లే యుచ్చరింపబడువాకు, బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము. అంతఃకరణనిగ్రహము. అన్తః దము, సంతాపము, ఉద్భవము తద్విపర్యయము త్రాసము, తద్విపరీతము, ॥ ౪॥ ప్రాణులను పీడింపకపోవుట, సమచిత్తత్వము, సంతోషము (ప్రాప్తమైనవాటియందుఅలంబుద్ధి.) ఇంద్రియ సంయమపూర్వకమైన శరీరపీడనము, దేశకాలానుగుణముగ తన శక్తి నతిక్రమింపకుండ శ్రద్ధాపూర్వకముగ సత్పాత్రయందు ధనాదుల నర్పించుట, ధర్మనిమిత్తకమగు క్రిత్తి, అధర్మ నిమిత్తకమగు నపకీర్తి అను “భావాః” ఈచెప్పబడిన నానావిధములైన బుద్ధ్యాదులుప్రాణులకు తమ కర్మానురూపముగ ప్రాప్తించుచున్నవి.

॥ ౫॥

ధర్మము కారణముగా కలదియైలోకశ్లాఘాహూపమైన పరినిద్ది (క్రిత్తి) యయశస్సనబడును. అధర్మముకారణముగా కలదియై లోకనిందాహూపమగు పరినిద్ది యయశస్సనబడును. కార్యవిశేషములైన యీబుద్ధ్యాదిభావములు వాటి వాటి కారణములతోగూడ ధర్మాధర్మాదిసాధనవైచిత్ర్యముచే నానావిధములైన సర్వప్రాణులకు పరమేశ్వరుడనగు నానుండియే కలుచున్నవికాని. మరియొకనినుండి కలుగుటలేదు. కాన నాలోకమహేశ్వరత్వమిట్టిదని యర్థము

॥ ౪. : ౫॥

శంకరానందీయము :— తన యుపాసనచే సర్వపాపవివిర్ముక్తులయిన ముముక్షువులకు తన ఫలననే జ్ఞానము, జ్ఞానసాధనములుగూడ సిద్ధింపనని రెండుశ్లోకములచే తెప్పుచున్నాడు. — పరోక్షము, నపరోక్షము నగు ద్విహోత్తైక్యకత్వవిషయకమగు జ్ఞానము జ్ఞానమనబడును. ఆజ్ఞానమే జ్ఞాతకుకలుగునేనేయను

గీ॥ మహర్షయ స్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవ స్తథా ।

మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః పృజాః ॥

॥౬॥

ప ద వి భా గ ము . మహర్షయః . సప్త . పూర్వే . చత్వారః . మనవః . తథా . మద్భావాః .

మానసాః . జాతాః . యేషాం . లోకే . ఇమాః . పృజాః ॥

॥౬॥

పృతి పదారము : సప్త మహర్షయః=భృగ్వాదిసప్త మహర్షులు; పూర్వే=ప్రాచీనులైన; చత్వారః=నలుగురైన; మనవః=మనువులు; తథా=అట్లేప్రసవమైనసోపరులు; మద్భావాః=నాభావనకలవారై; అనగా వైష్ణవసామర్థ్యముతో గూడినవారై; మానసాః=మనస్సుచేతనే పుట్టించబడినవారై; మయా=నాచే; జాతాః=ఉత్పాదీతులు; లోకే=లోకమునందు; ఇమాః=ఈ; పృజాః=స్థావరజంగమములు; యేషాం=ఏమను; మహర్షి సంబంధులో.

॥౬॥

కాంకరభాష్యమ్ :—

కించ—మహర్షయః సప్త భృగ్వాదయః పూర్వేఽతీతకాలసంబంధిన శ్చత్వారో మనవ స్తథా సావగ్గా ఇతి ప్రసిద్ధాః । తే చ మద్భావా మద్గతభావనా వైష్ణవేన సామర్థ్యే నోపేతా మానసా మనసైవోత్పాదితా మయా జాతా ఉత్పన్నా ఏషాం మనూనాం మహర్షీణాం చ స్పష్టి ర్లోక ఇమాః స్థావరజంగమాః పృజాః ॥

॥౬॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఈలోకమునందున్న స్థావరజంగమాత్మక నిఖిలపృజలు భృగ్వాదిసప్త మహర్షులయొక్క, మనువులయొక్క విద్యచేతను, జన్మచేతను సంతతిభూతులో అట్టి భృగ్వాదిసప్త మహర్షులు, ప్రాచీనమగు నలుగురు మనువులు బ్రహ్మసావగ్గాదులు మద్గతభావనకలవారై వైష్ణవ సామర్థ్యముతో గూడినవారై నాస్వరూపమైన హిరణ్యగర్భునియొక్క మనస్సుచేతనే పుట్టించబడిరి.

॥౬॥

బ్రహ్మమాత్స్యనిశ్చయమై బుద్ధి యనబడును. ఆజ్ఞానమున విపరీతభావన పుట్టకుండుటయే అసమ్మోహ మనబడును. ఆధ్యాత్మికాద్యుపద్రవసహిష్యుడై ధీమ యనబడును. యథార్థవక్రత్వము సత్కమనబడును. ఇయ్యది బ్రహ్మచర్యాదుల కుపలక్షణము. భాష్యేఽద్రియసంయమనము దమమనబడును. అంతఃకరిణమునకు విషయప్రవృత్త్యుపరమము శమ మనబడును. బ్రహ్మచిష్ట నాశ్రియించి. ఆత్మహాననము నాచరింపకుండుట అహింస యనబడును. అంతకును సమదర్శనము సమత యనబడును. స్వానందానుభవము తుష్టియనబడును. చిత్తై కాగ్ర్యము తపమనబడును. “దండన్యాసః పరందానం” అను స్మృత్యనుసారము మరొక్కానుకర్మ లచే ప్రాప్తియగు దండింపకపోవుట (దండన్యాసము) దాన మనబడును. యాశమ బ్రహ్మచేత్రయకు కీర్తి యశస్సనబడును (ఇవి ఈశ్వరోపాసనచే ప్రాప్తించు జ్ఞానసాధనములు) అపకీర్తి అయశస్సనబడును. ఈ అయశశ్చంద్రము పూర్వోక్త విపరీతములగు అబుద్ధి, అజ్ఞాన, సమ్మోహ, అక్షమ, అసత్య, అదమ, అశమ హింసల కుపలక్షణము. విషయానుభవజనితమైనది సుఖ మనబడును. ఆధ్యాత్మికాద్యుపద్రవనిమిత్తమైనది దుఃఖము. ఉత్పత్తి భవమనబడును. వినాశ మభావమనబడును. భూతములనుండి త్రాసము నొందుట భయ మనబడును. అది లేకుండుట యభయమనబడును. పైనానావిధములగు ఉక్తములు. అనుక్తములనగు కామ, క్రోధ, లోభ, దంభ, దర్ప, అసూయా, అహంకారాదిరూపముగు భావములు (రాజనములు, తామరములుగు, అబుద్ధాది అయశోంకములగు వికారములు) మదృజనశూన్య లగువారికి నీవలననే సంరవించును. కాశ ముముక్షువులు అవశ్యము నాయుపాసనము చేయవగును. నాయుపాసనముచే సర్వపాపనివృత్తి పూర్వకముగ సాధనసహితజ్ఞానముసంభవించునని యర్థము. ఈచెప్పుటచే‘సంసార మోక్షనిశ్చిందంహేతుః’ అనుశ్రుతిప్రసాది

గీ॥ ఏతాం విభూతిం యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః ।

సోఽవికంపేన యోగేన యజ్ఞతే నాత్య సంశయః ॥

॥౭౭॥

పద విభాగము:— ఏతాం. విభూతిం. యోగం. చ. మమ. యో. వేత్తి. తత్త్వతః. సః. అవికంపేన. యోగేన. యజ్ఞతే. న. అత్య. సంశయః ॥

॥౭౮॥

సృతిపదార్థము:— యః=ఎవడు; మమ=నాయొక్క; ఏతాం=ఈ; విభూతిం=విస్తారమును; యోగం చ=యుక్తిని, లేక—యోగైశ్వర్యసామర్థ్యరూపమగుసర్వజ్ఞత్వమును; తత్త్వతః=యధార్థముగ; వేత్తి=తెలిపికొనునో; సః=అట్టివాడు; అవికంపేన=చలంపచేయుటకుశక్యముకాని; యోగేన=సమ్యక్గర్భనైర్వరూపమైనయోగముచే; యజ్ఞతే=కూడుకొనును; అత్య=ఈవిషయమై; సంశయః=సందేహము; న=లేదు.

॥౭౯॥

ద్వితీయ సంసారబంధ, తన్మోక్ష కారణత్వము తనకు కలదని తెలుపబడెను. కాన పరమేశ్వరునకు ముముక్షుభజనీయత్వము సిద్ధించుచున్నది.

॥౮౦॥

* ౧౦వ అధ్యాయము ౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు *

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— ఈచెప్పబోవు కారణముచేగూడ నాలోకమహేశ్వరత్వము మహామహిమార్హితము అని యాశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— వేద, అదర్శదృష్టులును, సర్వజ్ఞులును, విద్యాసంపన్నులైనవారగుచును, సృష్ట్యాదియందు బిగ్గరించినవారు నగు భృగ్యాదిసప్తమహర్షులు, మరీచిమూర్తిచ పులస్త్యం పులహం క్రితుమ్ । వసిష్ఠం చ మహాతేజా సోఽస్మజ్జన్మసా సుతాన్ ॥ సప్త బ్రహ్మణ జత్వేతే పురాణే విశ్చయం గతాః ॥ అను వాక్యము పైవిషయమును జెప్పుచున్నది. నలుగురు 'సావర్ణి'నామముతో సృసిద్ధులగు మనువులు, (లేక, భృగ్యాదిసప్తమహర్షులు, వారికంటెను పూర్వులగు నలుగురుసనకాది మహర్షులు అనియైన జెప్పుకొనదగును.) స్వాయంభువాదిచతుర్థమనువులును "మద్భావాః" మచ్చింతనవరులై (సన్నుభావనచేయుటచే నావిరూపమైన నాసంబంధమగు జ్ఞాన, ఐశ్వర్య, శక్తులు కలవారై) "మానసాః" మానసికసంకల్పమువల్లనే జనించినవారై, విశుద్ధజన్మలుగానె సర్వప్రాణేశ్వైశ్వర్యమై పారజ్యగర్భరూపుడనగు నావల్లనే జనించిరి. సర్వప్రాణులును యీముఖులకు, మనువులకు జన్మముచేతను, ఏద్యచేతను సంతతిభూతులు. అట్టి ఋషులు, మనువులు నామానసికసంకల్పముచే నుద్భవించిన నాలోకమహేశ్వరత్వమహత్వము నేమి చెప్పవలెను.

॥౮౧॥

శంకరానందీయము:— "భవన్తి భావా భూతానం" అనుదానిచే తాను ముముక్షువులకుపాఠ్యులగుటకు కారణముగదుష్కలక్షణ, శిష్టరక్షణసామర్థ్యము, బిందమోక్షహేతుత్వము, సర్వకంఠ్యన్యాయకత్వము, సర్వజ్ఞత్వము, సర్వేశ్వరత్వము పీఠిని సూచించి ప్రకృతము మందప్రజలకు కుపాసనీయమగు అనవిభూతిని విరేణించుచుండెను "మహర్షయః— ప్రజాః" అందరికంటెను ప్రాచీనులగు భృగ్యాదిసప్తమహర్షులును, అట్లే ప్రాచీనులగు స్వాయంభువాదులగు నలుగురు మనువులును, జగత్సృష్టి నగు నాడు సంకల్పాత్మకమగు మనస్సునుండి యుద్భవించిరి. తమకనే "పరమేశ్వరుడనగు నన్ను స్వస్వరూపముగా భావించుచుండురు. ముల్లోకములయందును నున్న యీప్రాణులు భృగ్యాదిసప్తమహర్షులకును, స్వాయంభువాది మనువులకును సంబంధించినవారు. (సంతతిజెందినవారు) కాన సావర్ణిజగమాత్మకమగు యీప్రాణులు నాయొక్కవిభూతులే. (ఈచెప్పుటచే చరాచరాత్మకమగు సీమేశ్వరుంతయునావిభూతీయేయనిసూచించబడెను)

॥౮౨॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— పైవిషయగ సోపాధికబ్రహ్మముయొక్క ప్రభావమును జెప్పి దానిని తెలిపికొనిన గలుగుఫలమును జెప్పుచున్నాడు — "ఏతాం...సంశయః" బుద్ధ్యాదిమహర్ష్యంతుః

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఏతామితి। ఏతాం సుఖోక్తాం విభూతిం విస్తారం యోగం చ యుక్తిం చాత్మనో ఘటన మథవా యోగైశ్వర్యసామర్థ్యం సర్వజ్ఞత్వం యోగజం యోగ ఉచ్యతే। మమ మదీయం యోవేత్తి తత్త్వతః తత్త్వేన యథావ దిత్యేతత్। సోఽవికంపేనాప్రచలితేనయోగేన సమ్యగ్గర్భనస్థైర్యలక్షణేన యజ్ఞతే సంబధ్యతే। నాత్మ స-శయో నాస్మిన్నర్థే సంశయోస్తి ॥౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

భగవంతుని సోపాధికపరిభావము నింతవరకు చెప్పి దానియొక్క జ్ఞానఫలమును ‘ఏతాం’ అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

బుద్ధాదుల కుపాదాన మగుటచే అనేకవిధములుగ నగుటయే విభూతి యనబడును. అదియే సర్వాత్మకత్వము. నాసంబంధమైన యట్టి విభూతిని, అత్మసంఘటనరూపమగు నాసంబంధమైన యోగమును, లేక యోగైశ్వర్యసామర్థ్యరూపమగు యోగజన్యసర్వజ్ఞత్వరూపమగు యోగమును, ఎవడు యథార్థముగ తెలిసికొనునో యట్టివాడు చలించజేయుటకుశక్తము కాని సమ్యగ్దృష్టస్థైర్యరూపమగు యోగముచే కూడుకొనబడును. ఈవిషయమై యెంత మాత్రము సందేహము లేదు. ॥౭॥

మగు పూర్వోక్త విభూతిని, తత్తదర్థవిశ్వాసామర్థ్యరూపమగు (పరమైశ్వర్యరూపమగు) యోగమును, నాసంబంధమగుదానినిగ తత్త్వము ననుసరించి యెవడు తెలిసికొనునో యట్టివాడు అప్రచలితస్వభావము గల సమ్యగ్జ్ఞానస్థైర్యరూపమగు సమాధితో కూడుకొనును. ఈవిషయమై సందేహింపవలదు. ॥౭॥

శంకరానందీయము— పైవిధముగ స్వీయమగు యోగజమగు ఐశ్వర్యమును, విభూతిని పరిపాదించి, యారెంటిని తెలిసికొనిన కలుగు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు— “ఏతాం .. న సంశయః” విద్యితేషపరబ్రహ్మైవాప్తద నగు నాయొక్క ప్రతిపాదించబడిన “విభూతిం” (మారుచే వివిధాకారముగ పరిణమించుట విభూతి యనబడును.) అట్టివిభూతిని, “యోగం చ” స్పష్టి, సీతి అదన, ప్రవేశ, నిమగ్న, విగ్రహ, అనుగ్రహాదిసామర్థ్యము గూడ యథార్థముగ నేవివేకి శాస్త్రాప్రార్థ్యపదేశముచే గల్గిన వివేక విజ్ఞానముచే ‘నీజగత్తంతయులేవిదే. ఇనేమనః పరమేశ్వరరూపమే’ అని సర్వమును నాస్వరూపముగను నన్నే బంధమోక్షములకు కారణముగను లెస్సగ తెలిసికొనునో అట్టిముముక్షువు “అవికంపేన యోగేన” వికల్పరహితమగు నాయుపాసనరూపమగు యోగముతో కూడుకొనును. అట్టివాడు మోక్షిచ్చుచే నన్నిటి యందును విరక్తుడై భక్త్యర్థంతో “ఈసర్వము వాచదేవస్వరూపమే” యని యంతటను నన్నే చూచును, నన్నే యుపాసించును. ఈవిషయమై సంశయము లేదు, (ముముక్షువు సర్వమును సంస్కరించి శ్రవణాదినిచ్చిచే నన్నే యుపాసించు ననుటలో సంశయింప దగదని యర్థము.) ॥౭॥

సీ త క రి య ము :— ఉపాసనయందధికారిని “ఏతాం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“ఏతాం” చెప్పబోవు విభూతిని, యోగమును విశ్వతోముఖమగు భగవంతునియందు మనస్సుమానసమును “యస త్వతోవేత్రి” లెస్సగ ననుసానము జేయుటకొరకు, తెలిసికొనుటకొరకు సమర్థుడగునో వాడు చలించని షష్టాధ్యాయమునందు “కుచా దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమానస మాత్మరః” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన నిర్వికల్పకలమాధిరూపమగు యోగముచే అనగా మద్విషయకమగు నిర్వికల్పరూపాధిచే కూడుకొని తానివలన కృతకృత్యుడగును. ముక్తుడగునని యాశయము.) ఈవిషయమున సందేహము లేదని భగవద్వచనమునందు సంశయము లేనందున ప్రవృత్త్యతిశయము విమిక్తము చెప్పబడెను. ॥౭॥

గీ॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే ।

ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః ॥

పదవిభాగము :— అహం- సర్వస్య- ప్రభవః- మత్త- సర్వం- ప్రవర్తతే- ఇతి- మత్వా- భజన్తే- మాం- బుధా- భావసమన్వితాః ॥

ప్రతిపదార్థము :— భావసమన్వితాః=పరమార్థత్వాన్నిభివేషముతోగూడినవారై; బుధాః=తెలియబడినతత్త్వముకలవండితులు; “అహం” పరబ్రహ్మపగువగుదేవుడు; సర్వస్య=నిఖిలజగత్తునకు; ప్రభవః=కారణము; మత్తః=పరమేశ్వరునివలననే; సర్వం=నిఖిలజగత్తు; ప్రవర్తతే=ప్రవర్తించుచున్నది, ఇతి=ఇట్లు; మత్వా=కలచి; మాం=నన్ను; (పరమేశ్వరుని) భజన్తే=సేవించుచుండిరి. ॥౮॥

శాంతరభాష్యమ్ :—

కద్దుతే నావికంపేన యోగేన యుజ్యత ఇత్యుచ్యతే— అహం పరం బ్రహ్మ వాసుదేవార్కం సర్వస్య జగతః ప్రభవ ఉత్పత్తి ర్మత్త ఏవ స్థితినాశక్రియాఫలోఫభోగలక్షణం విక్రియాదుః సర్వం జగత్ప్రవర్తత ఇత్యేవం మత్వా భజన్తే సేవంతే మాం బుధా భావసమన్వితా భావో భావనా పరమార్థత్వాన్నిభివేష సేవ సమన్వితా స్సంయుక్తా ఇతిర్థః ॥౮॥

శాంతరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అవిచార్యమగు నెట్టి యోగముచే కూడకొనుననెదవా? చెప్పెద వినుము. వాసుదేవుడను పరబ్రహ్మమునకు నేను నిఖిలజగత్తునకు కారణము. పరమేశ్వరస్వరూపమగు నా సేవ సేవ సేవ స్థితి నాశక్రియాఫలోఫభోగరూపమగు విక్రియాస్వరూపమైన నిఖిలజగత్తు ప్రవర్తించుచున్నదని తలచి తెలియబడిన తత్త్వము కలవారు (తత్త్వజ్ఞులు) పరమార్థత్వాన్నిభివేషముతో గూడినవారై నన్ను సేవించుచుండిరి. ॥౮॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానశేషములు —

మహానరసర్వతీయము :— ఎట్టి విభూతియోగజ్ఞానముచే నవికంపయోగము ప్రాప్తించునో యట్టిజ్ఞానమును నట్లు శ్లోకములచే జూపుచున్నాను— “అహం సర్వస్య ప్రభవః” పరబ్రహ్మస్వరూపమగు నేనీసర్వజగత్తునకు కారణము. నిమిత్తకారణుడను. “మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే” స్థితి, నాశక్రియ మంతయు నానుండియే యగుచున్నది, లేక, అంత్యామిని, సర్వజ్ఞుడను. సర్వజ్ఞుని యగు నాచే ప్రేరేపింపబడి యాసర్వజగత్తు తన హస్తము మీరకుండ చేపించుచున్నది. “ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః” వైవికముగ వివేకులు తెలిసికొని పరమార్థత్వాన్ని గ్రహించుచున్నవగు ప్రేమియై గూడినవారై నన్ను సేవించుచున్నారు. ॥౮॥

౧౦వ అధ్యాయము :— అట్టి ముఖమునకు వస్తుత్త్వవిశ్వసాధనమును, ఉపాసనమును స్పష్టపరచుచుండెను— “అహం”నిర్విశేషపరబ్రహ్మస్వరూపుడనగు నేను మాయాశబ్దితుడనై “సర్వస్య” : మత్తః ప్రవర్తతమనకు “ప్రభవః” ఉపాదానకారణుడను. “కార్యం సర్వం కారణమౌత్తమేవ” (కార్యమౌత్తమేల్ల కారణస్వరూపము, అను న్యాయముచే సర్వము పరమార్థత్వస్వరూపమే. కనుకనే “మత్తః” పరమార్థత్వస్వరూపుడనగు నానుండియే “సర్వం” “బుద్ధి ర్జ్ఞానం” అనువారోక్ష్యక్త విధముగ మోక్ష ప్రాప్తిసము, మోక్షము, బంధసాధనము, సంసారము మొదలగు నీసర్వము “ప్రవర్తతే” కలుగుచున్నది.

గీ॥ మచ్చితా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్ ।

కథయన్త శ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి భగవన్తీచ ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ము : — మచ్చితాః మద్గతప్రాణాః బోధయన్తః పరస్పరం కథయన్తః చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ ॥ ॥౯॥

ప్ర-తి వ దా ర్థ ము : — మచ్చితాః నాయందేచిత్తముకలవారైః మద్గతప్రాణాః నన్ను పొందిన చక్షురాదీంద్రియములు కలవారైః లేక నన్ను పొందినజీవనము కలవారయి; పరస్పరం అనోన్యము; బోధయన్తః తెలియజేసుకొనువారయి; మాం నన్ను; కథయన్తః చెప్పుకొనువారైః నిత్యం ఎల్లప్పుడు; తుష్యన్తి చ సంతోషించుచుండిరి; రమన్తి చ క్షీడించుచుండిరి. ॥౯॥

శాంకరదాష్యమ్ : —

కించ మచ్చితా మయి చిత్తం యేషాం తే మచ్చితా మద్గతప్రాణా మాం గతాః ప్రాప్తా శ్చక్షురాదయః ప్రాణా యేషాం తే మద్గతప్రాణా మ యుఃపసంహృతమైన చక్షురాది కరణములు కలవారై, లేక, నన్ను పొందిన పాణధారణ పొందినవారైః (అనగా భగవదధీ నమైన జీవనము కలవారై) ఆచార్యులవలన విని వాదకథారూపమున పరస్పరము భగవంతుని బోధించుకొనుచుండినవారై వేదములచేతను, ఉపపత్తులచేతను గురువులు శిష్యులకొరకు విశిష్టధర్మములుకల (జానబలవీర్యాదిధర్మములుకల) భగవంతుని యుపదేశించుచుండినవారై సంతోషించుచుండిరి. ప్రియపంగతిచే క్షీడించునటుల రతిని పొందుచుండిరి. ॥౯॥

శాంకరదాష్యతత్వబోధిని : —

మరియు తత్త్వజ్ఞానముకలవారు నాయందే యుంచబడిన చిత్తము కలవారై, నన్ను పొందిన చక్షురాదీంద్రియములు కలవారై, అనగా నాయం దుపసంహృతమైన చక్షురాది కరణములు కలవారై, లేక, నన్ను పొందిన పాణధారణ పొందినవారైః (అనగా భగవదధీ నమైన జీవనము కలవారై) ఆచార్యులవలన విని వాదకథారూపమున పరస్పరము భగవంతుని బోధించుకొనుచుండినవారై వేదములచేతను, ఉపపత్తులచేతను గురువులు శిష్యులకొరకు విశిష్టధర్మములుకల (జానబలవీర్యాదిధర్మములుకల) భగవంతుని యుపదేశించుచుండినవారై సంతోషించుచుండిరి. ప్రియపంగతిచే క్షీడించునటుల రతిని పొందుచుండిరి. ॥౯॥

సర్వప్రాణులయొక్కయు ప్రకృతినివృత్తులు పరమేశ్వరునుండియే కలుగుచున్నవిగాన పరమేశ్వరుడే సర్వకారణు డని కృతియుక్తులచే విశ్వయించి, పరోక్షజ్ఞానులగు ముముక్షువులు “సర్వము బ్రహ్మ స్వరూపమే” అను భావముతోగూడినవారయి, ఆంకటను మధ్యావనాయకులై, యెల్లప్పుడు సర్వాత్మ నగు నన్ను సేవించుచుండిరి. ॥౯॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ దు సూ ద న స ర్వ త్రి య ము : — ప్రేమపూర్వకమైన భజనమునే యాశ్లోకమున వివరించు చుండెను — నాయందే చిత్తముకలవారయి, అట్లే మద్గతప్రాణవై (మదృఢననిమిత్త చక్షురాదీంద్రియ వ్యాపాదవై) లేక, (నాయందే ఉపసంహరింపబడిన చక్షురాదిసర్వకరణములు కలవారై) లేక, (నాభజ నముకలది వేరే ప్రయోజనము లేని జీవనము కలవారై) విద్యద్గోమలలో పరస్పరము కృతులచేతను, యుక్తులచేతను నన్నే బోధించుకొనువారై, (తత్త్వమును తెలిసికొను యచ్ఛతో ప్రవృత్తమైన చర్మతో తెలుపుకొనువారై) తమ శిష్యులకు నాతత్త్వమును బోధించుచున్నవారై (నాయందు చిత్తమును సమర్పించుచు

గీ॥ తేషాం సతతయక్తానాం భజతాం పీఠిపూర్వకమ్ ।

దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి తే ॥

॥౧౦॥

ప ద వి భా గ ము : — తేషాం. సతతయక్తానాం. భజతాం. పీఠిపూర్వకం. దదామి. బుద్ధియోగం. తం. యేన. మాం. ఉపయాన్తి. తే ॥

॥౧౦॥

పృథి ప దార్థ ము : — యేన=ఏసమ్యగ్ధర్శనరూపబుద్ధియోగముచే; తే=అభక్తులు; మాం=నన్ను; ఉపయాన్తి=పొందెదరో; తం=అట్టి; బుద్ధియోగం=భగవత్తత్త్వవిషయకమైన సమ్యగ్ధర్శనముతో సంబంధమును; తేషాం=అట్టి; సతతయక్తానాం=నిత్యభియుక్తులైన (నివృత్తసర్వభాప్త్యాషణులుకలిగినట్టి) పీఠిపూర్వకం=స్నేహపూర్వకముగ; భజతాం=సేవించువారలకు; తం=అట్టి; బుద్ధియోగం=భగవత్తత్త్వవిషయకమైన సమ్యగ్ధర్శనమును, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

యే యథోక్తపరీకారై ర్భజంతే మాం భక్తాః సంతః — తేషాం సతతయక్తానాం నిత్యభియుక్తానాం నివృత్తసర్వభాప్త్యాషణానాం భజతాం సేవమానానాం, కి మర్థిత్యాదినా కారణే? నేత్యాహ । పీఠిపూర్వకం పీఠిః స్నేహః తత్పూర్వకం మాం భజన మిత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ఎవరు భక్తితోకూడినవారై, పూర్వమునందు చెప్పబడినవిధములచే నన్ను సేవిం చెదరో, ఏసమ్యగ్ధర్శనరూపముగు బుద్ధియోగముచే అత్మభూతమైన పరమేశ్వరుని అత్మగ నన్ను పొందెదరో, అట్టి నిత్యభియుక్తులు (మరలిపోయిన బాహ్యమగు సర్వేషణులకలవారు)

జాహ్నేంద్రియములను నాయందే సమర్పించుట, జీవనము సమర్పించుట, సమానులు అన్యోన్యము జోధించుకొనుట, తమకంటె న్మానుల కుపదేశించుట, ఈమొదలగు నాభజనమునే చేయుచు, దాని చేతనే సంతసించుచున్నారు. (“ఇతిమాత్రముచే సర్వార్థములు సిద్ధించినవి. ఇతర మేమియు నక్కర లేదు” అను అలంప్రత్యయరూపమైన సంతోషమును పొందుచుండిరి.) ఆసంతోషముచే నుత్తమసుఖము నొందుచుండిరి. “సంతోషా దనుత్తమః సుఖలాభః” (సంతోషమువలననే యుత్కృష్టసుఖలాభము) అను పరంజలిసూక్తిము పై విషయమునే తెల్పుచున్నది. “యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహ త్సుఖమ్ । తృప్తాక్షయసుఖస్యైతే కలాం నార్హంతి షోడశీమ్” (స్రక్కుండనవనితాదివైషయకసుఖము, స్వర్గీయమగుసుఖముకూడ తృప్తానాశనముచే గలుగుసుఖముయొక్క పదునారవభాగమునకైనను సరిరావు.) అను స్మృతియు పై విషయమునే ధృవపరచుచున్నది.

॥౯॥

శంకరానందీయము : — పరమేశ్వరోపాసనప్రకారమునే యీశోకమున జెప్పుచున్నాడు — సర్వభూతస్వరూపుడగు, సవిశేషుడగు అగు నా (బ్రహ్మ) యందు “సర్వము బ్రహ్మమే” అను వాసనా వాసితమైన చిక్తముగలవారై, నాతత్త్వమును ప్రతిపాదించువాక్యముల నుచ్చరించుటయందును, ఆవాక్యముల యర్థమును విచుటయందును, ఆవాక్యములయొక్క నిశ్చితమైన యర్థమును జూచుటయందును ఆచక్రములైన వాగదీంద్రియముల కలవారై, పండితులు అన్యోన్యము వారివారి ప్రజ్ఞానుసారముగ వాక్యార్థమును జోధించుకొనుచున్నవారై, వారివారి యనుభవమును చెప్పుకొనుచున్నవారై, స్వానుభవానురూపముగ సంతోషించుచుండిరి. ఏల్లప్పు డీవిధముగ వేదాంతములందు రమించుచుండిరి. అంతకు నన్నే చూచుచు, వినుచు, భావించుచు, కాలమును వెళ్ళబుచ్చుచుండి రని భావము.

॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

దదామి ప్రయచ్ఛామి బుద్ధియోగం బుద్ధిః సమ్యగ్దర్శనం మత్తత్త్వవిషయం తేన యోగోబుద్ధి
యోగస్తం బుద్ధియోగమ్ । యేన బుద్ధియోగేన సమ్యగ్దర్శనలక్షణేన మాం పరమేశ్వర మా
త్మభూత మాత్మజ్యే నోపయాంతి ప్రతిపద్యంతే । కే శే, యే మచ్చిత్తత్వాదిప్రకారై ర్ఘాం
భజంతే ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అర్థిత్యాదికారణములను పరిత్యజించి స్నేహపూర్వకముగ సేవించువారు అగు వారలకు
నాతత్త్వవిషయకమగు సమ్యగ్దర్శనముతోకూడికను (బుద్ధియోగమును)యిచ్చెదను. ॥౧౦॥

—* ౧౦వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— అట్టి పండితులు పూర్వోక్త విధముగా సేవించెదరు.సర్వ
కాల, సర్వావస్థలయందును భగవంతునియందే యేకాగ్రబుద్ధి కలిగినట్టియు, కనుకనే లాభ, పూజా,
ఖ్యాత్యాదికమును కోరక ప్రీతిపూర్వకముగనే సేవించునట్టి అపండితులకు “సోఽవికంపేన యోగేన”అని
పూర్వోక్తమైన మత్తత్త్వవిషయకమగు సమ్యగ్దర్శనమును (బుద్ధియోగమును) కలుగజేసెదను. ఏబుద్ధియోగ
ముచే నీశ్వరుడనగు నన్ను ఆత్మస్వరూపముగ నెవరు తెలిసికొనెదరో, అట్టివారు నన్నే సేవించెదరు ॥౧౦॥

శంకరానందీయము:— ఈవిధముగ శ్రవణశ్రావణభేదముచే సేవనవిధానమును తెప్పి. ప్రస్తు
తము తన యనుగ్రహస్వరూపమును రెండు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు:— “సతతయుక్తానాం” ఎల్లప్పుడు
వేదాంతశ్రవణాదికమునందే పరినిష్ఠితులైనట్టియు, “భజతాం ప్రీతిపూర్వకం” స్వస్వరూపసాక్షాత్కారసిద్ధికై
కలుగు అంకి విశేషము ప్రీతి యవలదును. అట్టి ప్రీతిపూర్వకముగ శ్రవణాదిజన్యజ్ఞానానురూపముగనన్న
భజించునట్టివారికి స్వరూపజ్ఞానరూపమగు బుద్ధియోగము విచ్చెదను. (అట్టివారికి నిత్యనిరంతరశ్రవణాదినిష్ఠచే
ప్రీతిపూర్వకముగా జేయు నాయుపాసనముచే నేనుసంతుష్టుడనై సమ్యగ్దర్శనము “ఈసర్వము నేనునుబ్రహ్మ
స్వరూపమే.”అనిసర్వమునకుచిదేకరసబ్రహ్మమాతృత్వావగాహమును,మత్ప్రాప్తిప్రతిబంధకవివర్తకమునగు
జ్ఞానయోగము ననుగ్రహించెదనని యర్థము.) ఈచెప్పుటచే నొక దివ్యమణియొక్క లక్షణమును లక్షణజ్ఞుని
వలన విని, అలక్షణజ్ఞుని వాక్యములచే లక్షణమును తెలిసికొని, లక్ష్యమునందు సూక్ష్మబుద్ధిచేతను, యుక్తి
చేతను, లక్షణము నన్వేషించి, లక్ష్యలక్షణముల సంగతి నాలోచించుచు, దానినే మాటిమాటికి వినుచు నాలో
చించుచు తెన్నగ జూచువారికే యాశ్వరాసుగ్రహమువలన మణియొక్క తత్త్వము తెలియబడును. అట్లుకాక
అట్టి దివ్యమణినామమును కీర్తింపక, అమణియొక్క తత్త్వము తెలియనివానియొద్ద అమణివిషయమైవిని,
తత్త్వము నాలోచింపక, సూక్ష్మబుద్ధి లేక, యుక్తి నిష్ఠులుగాక సమ్యగ్దర్శనలుగాక, ఈశ్వరప్రసాదపాత్రులు
గానివారలకు ఆదివ్యమణితత్త్వము గోచరింపదు. అట్లే బ్రహ్మతత్త్వవిషయమైగూడ జూడనగునని సూచింప
బడెను.

లేక, “మమ యో వేత్తి తత్త్వతః” అనుదానియొక్క వ్యాఖ్యార్థమును విచారించినచో “ఏతాం
విభూతిం” అనునది మొదలుకొని, “యేనమా మవయాంతి తే” అనునది యంతముగాగల నాలుగు శ్లోకము
లకు నీవిధముగ నర్థము చెప్పదగును. “ఏతాం ...నంశయః” ఈ ముదోక్తమహత్త్వవిస్తారరూపమునగు

విమాతని స్పృహ, స్థితి, ప్రళయ, ప్రవేశ, ని య మ నా ది క్రి యా సా మ ర్థ్య ము స ర్వ ము నిర్విశే
 షుడను, అవిక్రీయమను, పరబ్రహ్మస్వరూపుడను అగు నాయొక్క మాయచేతనేయగుచున్నదిగాని, వసుతః
 లేదు. అను యథాచూతార్థదర్శనముచే యేబ్రహ్మవేత్త సర్వపుసాదలద్వారా విజ్ఞానముకలవారై యీసర్వ
 మును మాయకము, మిథ్య అని తెలిసికొనునో, ఆబ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానదార్థ్యముచే విక్షేపర
 హితమైన సమ్యగ్దర్శనరూపమగు యోగముతో “యుజ్యతే” దేహాదికమునందు ఆత్మభావమును వీడి “నేను
 బ్రహ్మమును” అని బ్రహ్మమునందే యాత్మబుద్ధిచే నిశ్చయ డగుచుగాని “నేను, ఇది, నాది” అను వికల్ప
 మును పొందడు. ఈవిషయమున సందేహములేదు.” ॥౭॥ “మయ్యేవ సకలం జాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠి
 తమ్” అను శ్లోకప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానవంతుల యనుభవమును జెప్పుచున్నాడు. — ‘అహం
 సర్వస్య — భావసమన్వితః’ ఈప్రతీయమానమగు నీసర్వజగత్తునకు పరబ్రహ్మస్వరూపుడనగు నేను
 ఉపాదానకారణుడను. (నాయందే యీసర్వము ప్రతీయమాన మగుచున్నదిని యర్థము.) నాసన్నిధానము
 నుండియే యీసర్వజగత్తు ప్రవర్తించుచున్నది. ఈవిధముగ జగత్ప్రతీతికినికత్వప్రతినిస్వస్వరూపమగు
 పరబ్రహ్మమునే కారణముగా తలచి, బ్రహ్మవేత్తలు బ్రహ్మమునందే యాత్మభావముతో గూడినవారయి
 “నేనే బ్రహ్మను, బ్రహ్మమునే నేను” అని యనుసంధానముచేయుదురనియర్థము. ॥౮॥ పరమేశ్వరభజన
 విధానమునే చెప్పుచున్నాము. — “మచ్చితా ... రమంతి చ” కాస్త్రార్థమును శిష్యులకు బోధించుచున్నవారై
 అన్యోన్యము వారివారి యనుభవములను చెప్పుకొనుచున్నవారై, ఆపండితులు ప్రత్యగభిన్న పరబ్రహ్మస్వరూ
 పుడనగు నాయందే మహాకారకారితమైన చిత్తముకలవారై ప్రత్యగవృత్తిచే నాస్వరూపముచే ప్రవిలా
 పితమైన ఇంద్రియాదులు కలహరయి, వృత్త్యారూఢుడను, అవందై కరసస్వరూపుడనైన నన్నుగూర్చి సంతో
 షించు చుండిరి సర్వకాలములందును యీవిధముగా రిమించుచుండిరి. ॥౯॥ పైవిధముగ బ్రహ్మవేత్తలై తన
 యందు భక్తికల యతులకు స్వభజనవిధానమును జెప్పి, శ్లోస్తుతము తను అనుగ్రహించు విధానమును జెప్పు
 చున్నాడు. “తేషాం... మా ముపయాంతి తే” పరబ్రహ్మస్వరూపుడనగు నాయందు సమాహితచిత్తులై, నన్ను
 భజించెడు ఆబ్రహ్మవేత్తలకు ప్రీతిపూర్వకముగా “భక్తా మేతీవ మే ప్రియాః” అనువచనానుసారము బహి
 కాముష్మికసుఖములను, తత్సాధనములను, సర్వమును సంన్యసింపి, స్వీయదేహ, జీవనాదికమునగూడ ఆశను
 వదలుకొని మోక్షైకవాంఛతో సచ్చిదానంతపునము, ఇతరులకు తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిదియునగునాసం
 బంధమగు సతత్త్వమును యెల్లపుడు దానియందే ప్రీతిచే భజించెడి ఆభక్తులయెడ కలిగిన “ఈనాథకులు
 నాప్రాప్తికై యత్కంతము శ్రమ నొందుచుండిరి,” అనుదయార్ధాంతఃకరణవృత్తి విశేషరూపమగు ప్రీతితో
 నేను నిశ్చేషముగా తొలగిన విపరీతప్రత్యయములు కలదియు, సన్మాత్రైకవిషయమునగు సమ్యగ్దర్శనముతో
 సంతఃకరణవృత్తికి సంబంధ (సంయోగ) మును కలుగజేసెదను. (‘నేను, ఇది, అది, అను భేదప్రత్యయ
 ములు లేనట్టియు, బ్రహ్మమాత్రైకవిషయకమగునట్టియు, అఖండాకారము కలదియునగు వృత్తిని ప్రసా
 దించెదననియర్థము.) నాయనుగ్రహప్రాప్తమైన అట్టి బుద్ధియోగముచే నాబ్రహ్మవేత్తలు అద్వితీయుడను,
 నిర్విశేషుడను, సచ్చిదానందపునస్వరూపుడను పరబ్రహ్మస్వరూపుడను అగు నన్ను స్వాత్మస్వరూపునిగ
 తెలిసికొనుచున్నారు. (ఈచెప్పుటచే ననేకపర్యాయములు శ్రవణముజేసి శిష్యులకు జెప్పినవారయినను వారిలో
 సతతయుక్తులగు యతులకే ఈశ్వరుడు ప్రసన్నుడై సమ్యగ్దర్శనమును కలుగజేయుచుగాని, యితరులకు అట్టి
 జ్ఞానము ననుగ్రహింపడు. కాన ముముక్షువులు; విజ్ఞాతాత్మకత్వము నగు యతులు నిరంతరపరబ్రహ్మనిష్ఠుల
 నుండగదగునని సూచింపబడెను.

గీ॥ తేషా మేవానుకంపాగ్ధ మహా నజ్జానజం తమః ।

నాశయా మ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా ॥

॥౧౦౮॥

ప ద వి భా గ ము : — తేషాం ఏవ. అనుకంపార్థం. అహం. అజ్ఞానజం. తమః. నాశయాను.

అత్మభావస్థః. జ్ఞానదీపేన. భాస్వతా ॥

॥౧౦౯॥

పర్య తి ప దా ర్థ ము : — అహం=నేను; అనుకంపార్థం=నాభక్తులకు శ్రేయస్సుయెట్లు పొందెను

ననుయనుకంపమువలన. (దయవలన) తేషాం=అభక్తులయొక్క; అజ్ఞానజం=అవివేకమువలన జనించిన;

తమః=మోహాంధకారమును; అత్మభావస్థః=అంతఃకరణాయమందుండినవాడనై; భాస్వతా=ప్రకాశించుచున్న

జ్ఞానదీపేన=జ్ఞానమనెడిదీపముచే; నాశయామి=నశింపచేయుచున్నాను.

॥౧౧౦॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

కి మర్థం కన్య వా త్వత్వాప్తిప్రతిబంధహేతో రాశకం బుద్ధియోగం తేషాం త్వద్భక్తానాం దదాసీ త్యాకాంక్షాయా మాహ — తేషా మేవ కథం నామ శ్రేయః స్సా దిత్వం కమాగ్ధం దయాహేతో రహ మజ్ఞానజ మవివేకతో జాతం మిధ్యాప్రత్యయలక్షణం మోహాంధ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

నీయొక్క పొందికి ప్రతిబంధహేతువగు దేనియొక్క నాశమునకు కారణమగు బుద్ధియోగమును యొందునిమిత్తము నీయొక్క భక్తుల కిచ్చెదవు? అను శంకపై “తేషాం” అని చెప్పుచుండెను. (అనగా భగవత్ప్రాప్తి బుద్ధిసాధ్యమగుచో భగవత్ప్రాప్తి యత్నము కావలసివచ్చును. నీవుకూడ అనిత్యఫలక మగు బుద్ధియోగమును భక్తులకు యిచ్చుచుంటిని. యిది యయ్యుక్త మని యాశంక యాశయము.)

— ౧౦వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — తానగుగ్రహించు బుద్ధియోగమునకు ఆత్మప్రాప్తి ఫలమైయుండ నారెంటికి మధ్యనుండు వ్యాపారమును జెప్పుచున్నాడు — “తేషాం ..భాస్వతా” అట్టి భక్తులకు శ్రేయస్సుయెట్లు సమకూరునా యని యనుగ్రహించుటకై ఆత్మాకాంతఃకరణవృత్తియందు విషయుడనై యుండి స్వప్రకాశచైతన్యానందాస్వయాత్మస్వరూపుడ నగు శ్శివేను, మదాకారితాంతఃకరణ రూపమగు దీపనదృశము చిదాభాసయొక్క ము నగు స్రుతిబద్ధము నగు జ్ఞానముచే నజ్ఞానముపాదానకారణముగా కలదియు, మిధ్యాజ్ఞానరూపము, స్వవిషయావరణము నగు యంధకారమును దానికి యుపాదానమగు యజ్ఞానమును నశింపజేసి తద్వారమున నశింపజేయుదును. (ఉపాదాననాశముచే నుపాదేయము నివర్తించును. సమస్తభ్రమలకు ఉపాదానకారణమగు యజ్ఞానము జ్ఞానముచే నివర్తించిన ఉపాదేయములగు సర్వభ్రమలు తొలగునని యాశయము) దీపముచే నంధకారమును తొలగింపజేయవలసియుండ, దీపమును వెలిగించుటను విడచి, మరియొక పనియొక్కగాని, అభ్యాసముయొక్కగాని యపేక్ష యుండదు. మరియు చీకటి యొందుండెనే వస్తువుయొక్క అభివ్యక్తియే అపేక్షితముగాని, లేని వస్తువుయొక్క యుక్తయే అపేక్షితము గాదు. ఈవిధముగనే జ్ఞానముచే నజ్ఞానమును తొలగింపజేయవలసియుండ జ్ఞానోత్పత్తిని విడచి యితరమగు కర్మయొక్కగాని, యభ్యాసముయొక్కగాని యపేక్ష యుండదు. మరియు శకృత్సిద్ధమగు బ్రహ్మ శావరూప మగు మోక్షముయొక్క అభివ్యక్తియే అపేక్షితముగాని, అనుక్రమమునగు మోక్షముయొక్క

శాంకరభాష్యమ్ :—

కారం తమో నాశయా మ్యాత్మభావస్థ అత్మనో భావోఽనఃకరణాశయ స్తస్మి న్నేవ స్థిత స్సన్ . జ్ఞానదీపేన వివేకప్రత్యయరూపేణ భక్తిప్రసాదస్నేహాభిక్షేనమద్భావనాభినివేశవారే

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నాభక్తులకు బుద్ధియోగము నెందుల కిచ్చెద వనెదవా? బుద్ధియోగము భగవత్ప్రాప్తికి హేతువుకాదు. మరేమన? భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబంధకనాశకము కాన భగవత్ప్రాప్తి కనిత్యత్వ ప్రసక్తి లేదు. అని పై యాశంకకు సమాధానము. అవివేక మనగ అజ్ఞాన మని యర్థము. నాభక్తులకెటుల శ్రేయస్సు పొందించును. అను దంబువలన నేను అజ్ఞానమువలన జనించిన మిథ్యాప్రత్యయరూపమగు మోహాంశకారమనెడి తమస్సును అంతఃకరణాశయమందుండిన వాడనై నశింపజేయుచుంటిని. ఇచట అవివేక మనగ నజ్ఞానము. దానివలన జనించినది

యత్ప్రతి యపేక్షితము గాదు. అట్లుకాక మోక్షము జన్యమే యగుచో నది నశింపనదియు, కర్మ సాపేక్షముగూడ కావలసినప్పును. అను నీయర్థము యీశోకమునందున్నరూపకాలంకారముచే సూచింప బడెను. (ఇది “భాస్వతా” అను విశేషణముచే దీపమునకు ప్రతిబంధక మగు తీవ్రప్రవనాదికమువలె జ్ఞాన ప్రతిబంధక మగు విపరీతభావనాదికము లేదని సూచింపబడెను.) జ్ఞానమునకు దీపసాధర్యమేమనగా స్వవిషయావరణమును తొలగించుట, తాను జేయు పనియందు తనతో సజాతీయమగు నితరము నపేక్షింప కుండుట, తాను పుట్టుటకంటె నితరమగుదాని నపేక్షింపకుండుట మొదలగు రూపకబీజముల సూహింప దగును.

॥౧౧॥

శంకరానందీయము :— “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” అను కృతిచొప్పున పరిపూర్ణము, అనంతము నగు బ్రహ్మస్వరూపుడవైన నీదు ప్రాప్తి సాధకులకు సంభవించుచునేయున్నది. ఇట్లుగల “దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా మవయాంతి తే” అని జెప్పుట యయొక్క మనెదవా? సత్యమే, సర్వాత్మకుడను, పరబ్రహ్మస్వరూపుడను అగునన్ను సర్వులు పొందియే యుండిరి. అట్లైనను అజ్ఞానముచే నన్ను పొందనట్లు మూఢులు తలచుచుండిరి. (ఎట్లు జాత్యంధులు ప్రాప్తమైనసూర్యకాంతిని పొందనట్లు తలచెదరో అట్లే ప్రాప్తమైన బ్రహ్మము నప్రాప్తముగ తలచెదరని భావము.) కనుక మధ్యజనశ్రీలు రగువారియెడ దయాప్రహృదయడనై నేను నాప్రాప్తికి హేతువగు జ్ఞానమున కావరకమైన యజ్ఞానమును నశింపజేసెదనని యీశోకమున జెప్పుచున్నాడు— “తేషా మేవానుకంపారం” పూర్వోక్త ములగు మచ్చిత త్వసజ్జయక త్యాదిజ్ఞానఽపాకసాధనములచే నెవరు నన్ను సంసారమోక్షణమునకై నేదించెదరో అట్లే మధ్యజనై కేనిసులగు బ్రహ్మవేత్తలయెడ దయకలి (వీరు నిరంతరసమాధి విషారూపమగు మధ్యజనమునందు శ్రమ నొందుచుండిరి. వీరి శ్రమ యెట్లు తొలగునని వారియెడ దయ కలును. ఆదయను పురస్కరించుకొని) పరమాత్మస్వరూపుడ నగు నేను “ఆత్మభావస్థః” ప్రత్యగ్యుహ్మ విషయకమగు ధ్యానాత్మికవృత్తియందున్నవాడనై, (చక్షురింద్రియమునకు సూర్యుడువలె మధ్యానవృత్తికి విషయుడనై అనియర్థము) లేక, ఇది ఆత్మయన అంతఃకరణము. దాని వృత్తి భావ మనబడును. ఆవృత్తి యందు ప్రత్యగ్యుపముతో నుండువాడు. “ఆత్మభావస్థః” అని చెప్పుబడును. “భాస్వతా” నిత్య విరంతరసమాధిస్థానఽఽభావితాప్రతిబద్ధస్వభావముకల దగుటచే నిరంకుశస్వభావముకల “జ్ఞానదీపేన” వస్తుతత్త్వము దీనిచే దెలియబడునుగాన జ్ఞానమనబడును. అది ఆత్మస్వరూపప్రకాశకమైనబుద్ధివృత్తి విశేషము—

కాంకరభాష్యమ్ :—

రితేన బ్రహ్మచర్యాదిసాధనసంస్కారవ త్ప్రజ్ఞావర్తినా విరక్తాంతఃకరణాధారేణ విషయ వ్యావృత్తచిత్తరాగద్వేషాకలుషితనివాతాపవరకష్టిన నిత్యప్రవృత్తై కాగగ్నిధ్యానజనితసమ్యగ్గర్భనభాస్వతా జ్ఞానదీపే నేత్యన్యః ॥

॥౧౧॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

మిథ్యాజ్ఞానము, అరెంటిని యేకముచేసి “తమః” అని చెప్పబడెను. అట్టి తమోనాశకము, తదంతఃకరమగు నేజడమునకు సంభవింపనందున నేనే నశింపజేయుచుంటి నని చెప్పబడెను. జడబుద్ధిప్రవృత్తివలె కేవలచైతన్యము అజ్ఞానాదినాశకము కానేర దని శంకింపజనదు. కేవల చైతన్య మజ్ఞానాదికనాశకము కాకున్నను, అంతఃకరణాశయనిష్ఠమై యజ్ఞానాదినాశక మగు నని యాశయము చేతనే “అత్మభావస్యః” అని చెప్పెను. అనగా తత్త్వవిస్తాసాది వాక్యోత్థబుద్ధిప్రవృత్తిభివ్యక్తచిదాత్మనహాయసామన్యమువలన నజ్ఞానాదినివర్తక మగు నని యాశయము.

ఇంతవరకు బుద్ధిద్వబోధకజ్ఞానాదినివృత్తకత్వమును చెప్పి, బోధేద్ధబుద్ధి కజ్ఞానాదినివృత్త కత్వమును పక్షాంతరమును జ్ఞానదీపేన భాస్వతా అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. దేహోద్భవ్యక్తానా నాత్మవర్గాతిరక్తవస్తుగోచర మైనట్టిన్ని, భగవంతునియందు యెల్లపుడు విహితమైన భక్తిచే పరమేశ్వరునియొక్క యనుగ్రహము పొందించును. అట్టి యనుగ్రహ మనెడి స్నేహము (తైలము) చే తడుపబడినట్టియు, భగవద్విషయకమైన భావనయందభినివేశ మనెడి (వాయువుచే పేగిరితమైనట్టియు, వాయుపేగిరణ లేనిదే. మొట్టమొదటపీపము యొక్క యుత్పత్తియే సంభవింపనందున జ్ఞానదీపోత్పత్తికి కారణము భగవద్భావనాభినివేశ వాయు పేగిరితమని చెప్పబడెను.) బ్రహ్మచర్యము, అష్టాంగయోగము, శమము మొదలగు సాధనములచే నాహితమైన సంస్కారము కల పగ్జ్ఞ యనెడి వర్తి (వత్తె) కలిగినట్టియు, విరక్తాంతఃకరణమనెడి ప్రమిదకలిగినట్టియు, విషయవ్యావృత్తము, రాగద్వేషములచే నకలు పితము అగు చిత్తమనెడి నివాతాపవరకము (గది) నందుంకిన నిత్యప్రవృత్తై కాగగ్నిధ్యాన జనితసమ్యగ్గర్భనమనెడి కాంతికల జ్ఞానదీపముచే నంతఃకరణాశయమందుండినవాడనై, మోహాంధకారతమస్సును నశింపజేయుదును.

అట్టి జ్ఞానమనెడి దీపముచే “అజ్ఞానజం” అనాద్యవిద్యారూపమగు అజ్ఞానమువలన జనించెడి “తమః నాశయామి” ఉదయావలాహాధుడైన సూర్యుడు తన ప్రభచే ఘటాద్యావరకమగు తమస్సును నశింప జేయునట్లు అవరణాత్మకమగు తమస్సునునశింపజేయుదును, (నన్నే నిరంతరము ధ్యానించెడి సత్పురుషుల యొక్క దీపవృత్తిఫలకారాధుడనై, నేను సత్ప్రకాశవ్యాప్తదీపవృత్తివిశేషముచే నాస్వరూపము నావరించిన యవిద్యాధ్యాంతమును నిశ్శేషముగ నశింపజేసి, అవిద్యా, తక్కార్య, తద్దర్శ, తల్లక్షణ, తదవస్థా, తదా భాసముల సంబంధలేశముకూడ లేనట్టియు, నాకాశమువలె నిత్యము, నిరంతరము, వికల్పరూపము, వికార రహితము, నిరంజనము, నిష్క్రియము, నిత్యశుద్ధ, బుద్ధ, ముక్తస్వభావము, అనాద్యనంతాఖండైకరసము, పరిపూర్ణము నగు అస్మాత్మతత్త్వమును ఇదియే నేను అని పరబ్రహ్మనగు నాయుండే ఆత్మకృత్ప్రకృత్యముఁ బుష్పజ్ఞమగునట్లు ప్రకాశింపజేసెద నని యర్థము. (ఈచెప్పుటచే “యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః”

అరున ఉవాచ :—

॥ పరం బ్రహ్మ పరం ధామ ప్రవిత్రం పరమం భవాన్ ।

పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం విభుమ్ ॥

॥౧౦౧॥

ప ద వి భా గ ము :— అరునః ఉవాచ పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమంభవాన్ పురుషం శాశ్వతం దివ్యం ఆదిదేవం అజం విభుమ్ ॥

॥౧౦౨॥

సృ తి ప దా ర్థ ము :— అరునః=అరునుడు; ఉవాచ=పలికెను; భవాన్=నీవు; పరం=కూటపుడవు బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మవు; ధామ=ఉత్కృష్టతేజోరూపుడవు; పరమం=ఉత్కృష్టమైన; పవిత్రం=సావనుడవు; శాశ్వతం=విశ్వమైన; పురుషం=పురుషుడవు; దివ్యం=ద్యులోకమందుండిన; ఆదిదేవం=ఆదిదేవుడవు; (అనగా సర్వదేవతలకు ముందేయుండినవాడవు) అజం=ఉపృత్తి లేనివాడవు; విభుం=సర్వవ్యాపకుడవు; ॥౧౦౩॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యథోక్తాం భగవతో విభూతిం యోగం చ శ్రుత్వా— పరం బ్రహ్మ పరమాత్మా పరం ధామ పరం తేజః పవిత్రం పావనం పరమం ప్రకృప్తం భవాన్పురుషం శాశ్వతం నిత్యం దివ్యం దివి భవ మాదిదేవం సర్వదేవానా మాచా భవం దేవ మజం విభుం విభవనశీలమ్ ॥౧౦౪॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని :—

నిరస్తాశేషవిశేషములుకల, నిరుపాధికము, సోపాధికము, సర్వాత్మత్వాదిస్వరూపము నగు బ్రహ్మముయొక్క రూపమును తద్విజ్ఞానఫలమును విని నిరుపాధికము ప్రాకృతు (అజ్ఞానుల) బుద్ధిగోచరము కాదని చెప్పుచు మందానుగ్రహార్థము యెల్లపుడు సర్వబుద్ధి గ్రాహ్యమైన సోపాధికరూపమును విస్తారముగ వినటు కిచ్చగలవాడై అర్జునుడు పరిశీలించుచుండెను.

పరబ్రహ్మము నీవు అని లక్ష్యనిర్దేశము. పరబ్రహ్మమునకు “పరం ధామ” అనునది మొదలుకొని మూడువిశేషణములు లక్షణములు. (ధామశబ్దము స్థానవాచకముకాదని ద్యోతన చేయుటకు భాష్యమునందు “ధామ పరం తేజః” అని వివరించబడెను) శుద్ధచైతన్యము.

తస్యైష ఆత్మావివృణుతే తమం స్వామ్ అను కృత్యక్రీతిని తీవ్రమోక్షేచ్ఛచేతను. తీవ్రవైరాగ్యము చేతను నిదిధ్యాససమాధులయందు పరిశ్రాంత డగు యతికి ఈశ్వరానుగ్రహము లభ్యమగును. ఈశ్వరానుగ్రహముచేతనే సమ్యగ్దర్శనము, దావివలననే యవిద్యాద్వాంకము నిశ్చేషముగ నివర్తించును. అట్టి దానిచే విదేహకై వల్యసుఖము సిద్ధించునని సూచింపబడెను.)

॥౧౦౫॥

॥ ౧౦౪వ అధ్యాయము ౧౦౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— పైవిధముగ భగవంతుని విభూతిని, యోగమును విని, పరమోత్కంఠితుడై యర్జునుడు చెప్పుచున్నాడు :— “పరం బ్రహ్మ భవాన్” నీవు పరబ్రహ్మవు. పరమాశ్రయుడవు; లేక, పరమప్రకాశస్వరూపుడవు, పరమపవిత్రుడవు. తత్త్వజ్ఞాననిఘోరగు భృగువసిషాదిసర్వరుషులు, అట్లే దేవర్షియైనారదుడును, అసిత్తుడును, భృమ్యశ్శేషశ్రాతయగ్ధ దేవతుడును, వ్యాసమహర్షియు పిరఠదధువు విన్న పరమాత్మస్వరూపునిగను, యెల్లపుడు నోకేవిధముగ నుండువానినిగను, “పరమవోక్తేమ మౌషముసాన్యస్వరూపసిత్తునిగను, సేర్వప్రపంచాతీతునిగను, సర్వకారణునిగను, ద్యోతనాత్మకునిగను, స్వప్రకా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

జన్మాదిరహిత మగుటచే కూటస్థము, అత్యంతము శుద్ధము, కూటస్థత్వ, తేజస్వరూపత్వ, పరమపవిత్రతృప్తలక్షణలక్షితమైన పరబ్రహ్మపు నీవే. యితరుడు కాడని యగ్ధము. నేనిట్టి వాడనని నీవెట్లు తెలిసికొంటివనెదవా? అప్తవాక్యమువలన తెలిసికొంటి నని యాశ్లోకము యొక్క యుత్తరార్థముచే చెప్పుచుండెను. నిన్ను “దివ్యం” పరవ్యోమయందుండినవానిగను, (అనగా సర్వప్రపంచాతీతునిగను,) “అదిదేవం” “దేవః” అనగా ప్రకాశించువాడు అని యగ్ధము. బ్రహ్మ మన్ననో సర్వకారణ మగుటవలన అదిదేవుడు. అట్టి యాదిదేవునిగను, కనుకనే యజునిగను, సర్వగతునిగను అపులు చెప్పుచుండిరి. ॥౧౨॥

కాశరూపునిగను, ఆదిదేవునిగను, కనుకనే జన్మరహితునిగను, సర్వగతునిగను జెప్పుచున్నారు. వీరందరి హుట యటంచుము. సాక్షాత్తు నీవే నాకై చెప్పుచుంటివి. ॥౧౩॥

శంకరానందీయము :— పైవిధముగ మందప్రజ్ఞాదగు ముముక్షువునకు తననుపాసించుటకు సామాన్యరూపముగ విభూతియోగము ప్రతిపాదించి, తన యుపాసనముచే విత్తద్వాసకరణమును. విజ్ఞాతాత్మ తత్త్వమును అగు యతికి నిర్విశేషోపాసనమును, దాని ఫలమును శ్రీకృష్ణభగవానులు లెస్సగవ్రతిపాదించెను. దానిని యర్జునుడు విని మూఢులు నిర్విశేషస్వరూపము నుపాసంపలేరని స్వయముగ నిశ్చయించి, వారి ననుగ్రహించు యిచ్చతో మూఢబుద్ధికి అనురూపముగ సోపాదికబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును ప్రశ్నించ దలచి యర్జునుడు పరమేశ్వరుని రెండు శ్లోకములచే స్తుతించుచుండెను— “పరం” సవిశేషబ్రహ్మము వింక్షణమైనదియు, అపారకృతము, అతిసూక్ష్మము, అతీంద్రియము, ఉత్పత్తివినాశకూన్యము, వృద్ధిక్షయ రహితము, అనాద్యంతము, అప్రమేయము నగు “భూమి” కేవల కూటస్థానంగచిద్రూపము, సకృత్సృజణ మాత్రముచేనే శతకోటికల్పార్చితపాపపటలవిధ్వంసకమగుటవలన “పరమం” ఉత్కృష్టమైనది వాయ్యోగ్నాగ్నోద్బరులగుగాడ పవిత్రింపజేయునదిగాన “పవిత్రం” పరమపవిత్రమైనది. “స త్కంక్షా న మనంతం బ్రహ్మ” “పవిత్రాకాం పవిత్రం యో మంగలానాం చ మంగలమ్” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధమైన “పరంబ్రహ్మ” పరబ్రహ్మస్వరూపము “భగవాన్” నీవేకాని మరియొకడుకాదు. నీవే పరబ్రహ్మరూపమని నిశ్చయించుచుంటిని, ఈవిషయమును నీవెట్లు తెలిసికొంటివి? అను భగవత్ప్రశ్నముపై నేనాప్తవాక్యముచే దెలిసికొంటిని. అని సూచించుటకై చెప్పుచున్నాడు. “పురుషం....బ్రహ్మే” దేవ యగు నారదుడు, అపి తుడు, దేవలుడు, వ్యాసుడు. యామొదలగు సర్వములును నిన్ను “శాశ్వతం” నిత్యునిగను, “దివ్యం” స్వీయమహిమమునం దున్నవానిగను, లేక, దివ్యవ్యాకృతాకాశమునందు, బుద్ధిగుహయందుండువానిగను, “అదిదేవం” ఆదికారణునిగను, ద్యోతనశీలునిగను, “అజం” జన్మాదికారణవర్జితునిగను, “విమం” సర్వ వ్యాపకునిగను, పరిపూర్ణపురుషునిగను “అహః” చెప్పుచున్నారు. (ఈచెప్పుటచే బ్రహ్మతత్త్వముఅనేకుల నుండి వివదగునని, తెలిసికొనదగునని సూచితమయ్యెను.) మరియు నీవుకూడ “భో-రం యజ్ఞతపసాం” అనియు, “సర్వభూతస్థితం యో మాం” అనియు నిన్నుగూర్చి నాకొరకు చెప్పుచుంటివి. కాన నీవే పర బ్రహ్మస్వరూపుడవని యగ్ధము.

గీ॥ అహు స్త్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా ।

అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రహ్మిషి మే ॥

॥౧౩॥

ప ద వి భా గ ముః— అహః. త్వాం. ఋషయః. సర్వే. దేవర్షిః. నారదః. తథా. అసితః. దేవలః. వ్యాసః. స్వయం. చ. ఏవ. బ్రహ్మిషి. మే ॥

॥౧౩॥

ప్ర తి ప దార్థ ముః—త్వాం=నిన్ను; ఈదృశం=(ఈపద మధ్యాహారము) పూర్వమునందుచెప్ప బడినలక్షణములుకలవానినిగ; సర్వేఋషయః=సకష్టాదిఋషులు; దేవఋషిర్నారదః=దేవర్షియగునారదుడు; తథా=అట్లే; అసితః=అసితఋషి; దేవలః=దేవలఋషి; వ్యాసః=వ్యాసమహర్షి; అహః=చెప్పుచుండిరి; స్వయం=స్వయముగ; త్వమపి=నీవుకూడ; మే=నాకొరకు; బ్రహ్మిషి=చెప్పుచుంటివి.

॥౧౩॥

గీ॥ సర్వ మేత దృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ ।

న హి తే భగవన్యక్తిం విదు ర్దేవా వ దానవాః ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ముః— సర్వం. ఏతత్. ఋతం. మన్యే. యత్. మాం. వదసి. కేశవ. న. హి. తే. తే. భగవన్. వ్యక్తిం. విదుః. దేవాః. న. దానవాః ॥

॥౧౪॥

ప్ర తి ప దార్థ ముః— హేకేశవః=ఓశ్రీకృష్ణ; త్వం=(ఈపదమధ్యాహారము) నీవు; మాం=నన్నుగూర్చి; యత్=దేవిని; వదసి=చెప్పుచుంటివో; ఏతత్=ఈ; సర్వం=నీచేతను, ఋషులచేతనుచెప్ప బడిన దంతయు; ఋతం=సత్యమని; అహం=నేను; మన్యే=తలచెదను; హేభగవన్=ఓభగవంతుడా; తే=నీయొక్క; వ్యక్తం=ఉత్పత్తిని; దేవాః=దేవతలు; నహివిదుః=గురైరుగరు; దానవాః=దానవులు; నవిదుః=గురైరుగరు.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఈదృశమే— అహః. కథయంతి త్వా మృషయో వసిష్ఠాదయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నార ద స్తథా. అసితో దేవలో ప్యేవ మేవాహ వ్యాస శ్చ, స్వయం చైవ బ్రహ్మిషి మే ।

॥౧౩॥

సర్వ మితి । సర్వ మేత దృథోక్త మృషిభి స్త్వయా చ తవృతం సత్య మేవ మన్యే యన్మాం ప్రతి వదసి భాషసే । హేకేశవ! న హి తే తవ భగవన్యక్తిం ప్రథవం విదు ర్న దేవా న దానవాః ॥

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వజోధిని :—

నిన్ను పూర్వమునందు చెప్పబడిన విశేషణములుకలవానినిగ వసిష్ఠాదిఋషులు, దేవఋషియగు నారదమహర్షి, అసితమహర్షి, దేవలమహర్షి, వ్యాసమహర్షియు చెప్పు చుండిరి. వీరు వారు చెప్పుట యెందులకు? స్వయముగ నీవే పూర్వమునందు చెప్పబడిన విశేషణములుకలవాడవని నాకొరకు చెప్పుచుంటివి.

॥౧౩॥

ఓశ్రీకృష్ణ! నీవు యేవిషయమును చెప్పితివో, ఋషులు యేవిషయమును చెప్పిరో ఆవిషయ మంతయు సత్యమే. నీయుత్పత్తిని దేవతలుకాని, దానవులుకాని యెరుగరు.

॥౧౪॥

—* ౧౦వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేశములు *

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఋషులచేతను, నీచేతను చెప్పబడిన యీవిషయ మంతయు సత్యమే యని నేను తలచెదను, నన్నుగూర్చి నీవు చెప్పినది విజమే. సర్వజ్ఞుడ వగుటచే నీవు

గీ॥ స్వయ మేవాత్మనాఽఽత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ ।

భూతభావన! భూతేశ! దేవదేవ! జగత్పతే ॥

॥౧౫॥

పద విభాగము :— స్వయం- ఏవః- ఆత్మనా- ఆత్మానం- వేత్థ- త్వం- పురుషోత్తమ- భూతభావన- భూతేశ- దేవదేవ- జగత్పతే ॥

॥౧౫॥

ప్రతిపదార్థము :— హేపురుషోత్తమః=(పురుషశ్వాసాపుత్ర మశ్చేతివిగ్రహః) ఓయత్తమపురుషుడా! (క్షరాక్షరాతీతపూర్ణ చైతన్యరూపుడా!) భూతభావనః=భూతములను భావనచేయువాడా! భూతేన=భూతములకుప్రభువా! దేవదేవ=దేవతలకు దేవుడా! జగత్పతే=జగత్తునకుప్రభువా! త్వం=నీవు; స్వయమేవ=స్వయముగనే; ఆత్మనా=ప్రకృత్యగ్రూపముచేత; ఆత్మానం=నిరుపాధికరూపమును; వేత్థ=తెలిసికొనుచున్నావు.

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యత స్త్వం దేవాదీనా మాది రతః— స్వయ మేవాత్మనాఽఽత్మానం వేత్థ త్వం నిరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యబలాదిశక్తిమంత మిశ్వరం పురుషోత్తమ ! భూతాని భావయతీతి భూతభావనో హేభూతభావన! భూతేశ! భూతానా మిశితః ! హేదేవదేవ! జగత్పతే! ॥౧౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

క్షరాక్షరాతీతపూర్ణచైతన్యస్వరూపుడా! భూతములను భావనచేయువాడా! “భూతభావన” అని చెప్పుటచే సర్వప్రకృతిత్వము సర్వకర్తృత్వము చెప్పబడెను. భూతములకు ప్రభువా! (“భూతేశ” అనుసంబుద్ధిచే సర్వేశ్వరత్వము చెప్పబడెను.) దేవదేవుడా! ‘దేవదేవ’

సర్వము నెరుగుదువు. ఇది “కళ్య ఈశ శ్చ- కేశౌ, తౌ వాత్మవగచ్ఛతీతి కేశవః” సర్వేశ్వరులగు. బ్రహ్మరుదులను గూడ తెలిసికొనువాడుకాన కేశవు డవనిదును. ఈవ్యుత్పత్తిచే “కేశవ” అను సంబోధనచే సర్వజ్ఞత్వము సూచింపబడెను.) కాన “న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః” అని నీవు చెప్పినరీతిని దేవదానవులుగూడ నీమాహాత్మ్యము నెరుంగజాలరు.

॥౧౫॥

శంకరానందీయము :— నేను శతవిధముల చెప్పితిని. ఋషులుగూడ సహస్రవిధముల చెప్పిరి అట్లే నను నీకు దీనివిషయమై ప్రామాణ్యవిశ్వయ మెట్లు కలెను, అను శ్రీకృష్ణప్రశ్నము నాశంకించుకొని దానికి సమాధానము నీశోకమున జెప్పుచున్నాడు— ఓశ్రీకృష్ణా! “విహవాని మే వ్యతీతాని” అనియు, “మత్తః పరతరం నాన్యత్” అనియు, “నమే విదుః సురగణాః” అని యు, మహర్షయః సప్త పూర్వే” అనియు నన్ను గూర్చి చెప్పిన విషయము నత్యమే యని నేను తలచెదను. (నీవు పరమాత్మదేవు కనుకను, పరమేశ్వరుడవుకనుకను, వేదన కారణుడవుకనుకను నీవాక్యము యధార్థమని నేను నమ్మెద నని యర్థము.) ఇంద్రాదిదేవతలు మధ్యాదిదైత్యులు నీయొక్క యభివ్యక్తిని తెలిసికొనలేకుండిరి. అంతకంటె న్వాచీనులగు మనుజులు తెలిసికొనలేరని వేరే చెప్పవలెనా?

॥౧౫॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— నీవు అందరికిని, అదిభూతుడవు, అందరికిని తెలియబడనివాడవు. కాని యన్యుల యుపదేశమును విడచియే స్వయముగనే నేనే స్వరూపముచేతనే నిరుపాధి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

అనుసంబుద్ధిచే సర్వప్రకృతిత్వము చెప్పబడెను. ఓజగత్పతే! (“జగత్పతే” అనుసంబుద్ధిచే సర్వమునకు స్వామి యగుటచే పాలయిత్వత్వము చెప్పబడెను.) నీవు ఉపదేశము లేకుండగ స్వయముగనే నిరుపాధికాత్మస్వరూపమును అనగా విరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యబలాదిశక్తిమత్తయిన రూపమును దేవాదులకుకూడ కారణమగుటవలన తెలిసికొనుచున్నావు. ||౧౮||

కము, సోపాధికము నగు తత్త్వమును (నిరుపాధికమును ప్రకృత్యగ్రాహమగుటచే నవిషయముగను, సోపాధికమును నిరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యాదిశక్తిమత్తుగను) తెలిసికొనుచుంటివి. “ఇతరు లెవరును, తెలిసికొనలేనట్టి విషయమును నేనుమాత్ర మెట్లు తెలిసికొనుచుంటివి” అను శ్రీకృష్ణప్రశ్న నాశంకించుకొని చెప్పుచు ప్రేమాత్మకృష్ణముచే ననేకవిధములుగ సంబోధించుచుండెను. “పురుషోత్తమ” లోకములో నందరును నిన్ను బట్టిజూడ యపకృష్టులే కానవారియందరికంటె నీవుత్తముడవు. కాన వారందరికి యశక్యమగు దానిని నీవు జేయగలవని సంబోధనాభిప్రాయము. అట్టి పురుషోత్తమత్వమున నాలుగు సంబోధములచే వివరించుచుండెను.

“భూతభావన” భూతముల నన్నిటిని (‘భావయతి ఉత్పాదయతి’) సృష్టించుచువుగాన నీవుజగత్కర్తవు. “భూతేశ!” సర్వభూతములకు నియంతవు. వియంతగూడ నొకానొకప్పు డాద్యుడు కాకుండును. కానచెప్పుచున్నాడు—“దేవదేవ!” సర్వారాధ్యులగు దేవతలకుగూడ నాద్యుడవు. ఆరాధ్యుడుగూడ నొకానొకడు పరిపాలకుడుగా సమృత్తుడు గాకుండును అను నాశంకపై జెప్పుచున్నాడు—“జగత్పతే” హితాహితోపదేశకవేదప్రజేతవుగావున సర్వజగత్తునకు పరిపాలకుడవు. (ఇది యావిశేషణములనన్నిటిని సంబుద్ధ్యంతములుగ భావింపదగును.) (ఈచెప్పిన విశేషణములు కల నీవు అందరకును తండ్రివి, గురుడవు, పరిపాలకుడవు, సర్వారాధ్యుడవు గాన పురుషోత్తముడవని విన్ను వేరే చెప్పవలెనా? యిది భావము) ||౧౯||

శంకరానందీయము:— నీవు దేవర్షాదులకు కారణుడవుగావున స్వయముగనే నీవు తెలిసికొనుచుంటివని యాశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— “భూతభావన” ఆకాశాదిస్తంభపర్యంతములగు భూతములను తననుండి సృష్టించువాడుగాన “భూతభావన” ధనబడును. “భూతేశ” సమస్త భూతములను స్వయముగ నంతర్యామిరూపమున ప్రసరింపజేయువాడుగాన “భూతేశ”, ధనబడును. అగ్న్యైదులు వాగాదీంద్రియముల నదిష్టించి జగత్తును ప్రసరింపజేయుచుండిరిగా? అను ప్రశ్నకు సమాధానముగ జెప్పుచున్నాడు— “దేవదేవ” ‘య ఆదిత్యేతిష్ఠన్’ అను శ్రుతి చొప్పున జగత్ప్రవర్తకులకు అగ్న్యైదులనుగూడ చేష్టింపజేయువాడుగాన దేవదేవు ధనబడును, (లేక అగ్న్యైదులకుగూడ పూజ్యుడని యర్థము.) “జగత్పతే” తనచే సృష్టమైన సర్వజగత్తును అన్నోదకాదుల నిచ్చి, నియన్తయై రక్షించువాడుగాన “జగత్పతి” యనబడును. “పురుషోత్తమ” పూర్ణత్వా త్పురుషః. సర్వమహత్త్వా దుత్తమః పురుషశ్చాసా పుత్తమశ్చ పురుషోత్తమః” పూర్ణుడు సర్వమహత్తుగాన “పురుషోత్తమ” ధనబడును. (పైవిశేషణముల నన్నిటిని సంబుద్ధ్యంతములు గ్రహింపదగును.) “స్వయమేవ...త్వం” అట్టి నీవు స్వయముగనే స్వాత్మను యెరుగుదువు. (లోకమున యొకానొక పురుషుడు బల, శుష్టి, జవ, ఆరోగ్య, అనారోగ్య, అవయవ, గుణ, వైకల్య, దైర్యాదిరూపమగు స్వాంగ సంపత్తి నెట్లు తెలిసికొనునో యట్లే నీవుగూడ మాయాయోగవిశేషవిశేషితమైన స్వీయవైభవము నెరుగుచువుగాని పరిచ్ఛిన్నుడు కించిజ్ఞుడు నెరుంగజాలదని భావము.) ||౨౦||

గీ॥ వక్తు మర్హ స్వశేషేణ దివ్యా హ్యత్మవిభూతయః ।

యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా నిమాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి ॥

॥౧౬॥

పదవిభాగము : — వక్తుం. అర్హసి. అశేషేణ. దివ్యా. హి. ఆత్మవిభూతయః. యాభి. విభూతిభి. లోకాన్. ఇమాన్. త్వం. వ్యాప్య. తిష్ఠసి ॥

॥౧౬॥

ప్రతిపదార్థము : — యాభి=వి; విభూతిభి=మాహాత్మ్యవిస్తరములచే; ఇమాన్=లోకాన్=లోకములను; త్వం=నీవు; వ్యాప్య=వ్యాపించి; తిష్ఠసి=ఉంటివో; దివ్యా=దివ్యమైన; ఆత్మవిభూతయః=బ్రహ్మములు; సచి=కలవో; తా=అవిభూతులను; త్వం=నీవు; అశేషేణ=శేషములేకుండగ; వక్తుం=చెప్పుటకు; అర్హసి=తగుదువు.

॥౧౬॥

గీ॥ కథం విద్యా మహం యోగిం స్త్వాం సదా పరిచిన్తయన్ ।

కేమకేమ చ భావేమ చిన్తోఽసి భగవ న్మయా ॥

॥౧౭॥

పదవిభాగము : — కథం. విద్యాం. అహం. యోగిన్. త్వాం. సదా. పరిచిన్తయన్. కేమ. కేమ. చ. భావేమ. చిన్త్యః. అసి. భగవన్. మయా ॥

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము : — హేయోగిన్=ఓ యోగీశ్వరుడా; అహం=నేను; త్వాం=నిన్ను; సదా=యెల్లప్పుడు; పరిచిన్తయన్=చింతించువాడనై; కథం=ఎట్లు; విద్యాం=తెలిసికొనగలను; హేభగవన్=షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడవగుయో శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; మయా=నాచేత, కేమకేమ=యేయే; భావేమ=వసువులయందు; త్వం=నీవు; చిన్త్యః=చింతింపదగినవాడవు; అసి=అయితీవి?

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

వక్తుమితి । వక్తు కథయితు మర్హ స్వశేషేణ దివ్యా హ్యత్మవిభూతయ ఆత్మనో విభూతయో యా స్తా వక్తు మర్హసి యాభి ర్విభూతిభి రాత్మనో మాహాత్మ్యవిస్తరై రిమాం లోకాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి ॥

॥౧౬॥

కథ మితి కథం విద్యాం విజానీయా మహం హేయోగిం స్త్వాం సదా పరిచిన్తయన్ । కేమ కేమ చ భావేమ వస్తుమ చింతోఽసి ధ్యేయోఽసి భగవ న్మయా ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ఓ శ్రీకృష్ణ ! ఆత్మయొక్క (నీయొక్క) ఏమాహాత్మ్యవిస్తరములచే నీలోకములను వ్యాపించియుంటివో అట్టి దివ్యములైన యాత్మమాహాత్మ్యవిస్తరములను శేషములేకుండగ నీవు చెప్పుటకు తగుదువు.

॥౧౬॥

ఓ యోగీశ్వరుడా ! నేను నిన్ను యెల్లప్పుడు పరిచిన్తన చేయువాడనై యెట్లు తెలిసికొనెదను? ఓషడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడా! నాచే నీవు యేయే పదార్థములయందు చింతింపదగినవాడ వైతివి. (ధ్యానింపదగినవాడవైతివి)

॥౧౭॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోక'వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము : — నీవిభూతులు ఇతరులగు నందరకు తెలియ శక్యముగాని

గీ॥ విస్తరే తాత్పర్యో యోగం విభూతిం చ జనార్దన ।

భూయః కథయ త్వప్రిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్ ॥

॥౧౮॥

ప ద వి భా గ ముః— విస్తరేణ అత్తనః యోగం విభూతిం చ జనార్దన భూయః కథయ త్వప్రిః హి శృణ్వతో న అస్తి మే అమృతమ్ ॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థముః— హేజనార్దనః=ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముయొక్క; యోగం=యోగైశ్వర్యశక్తివి; విభూతిం=అత్తమాహాత్మ్యవిస్తరమును; భూయః=తిరిగి; విస్తరేణ=విస్తరముగ; కథయ=చెప్పుము; అమృతం=త్యన్మృత్యాంభోజవినిస్సృతవాక్యామృతమును; శృణ్వతో=వినుచున్న; మే=నాకు, త్వప్రిః=త్వప్రి; హి=ఏకారణమువలన; నాస్తి=లేదో, ఆకారణమువలన తిరిగి చెప్పునుని పూర్వవాక్యముతో సంబంధము.

॥౧౮॥

ఓయ్య, అవశ్యకముగ తెలిసికొనదగినఓయ్య నయియున్నవి, కానః “వక్తుమర్హసి” ఏవిభూతులచే నీసర్వ లోకములను వ్యాపించి నీవుంటివో యట్టి నీదివ్యవిభూతులను నీదివ్యవిభూతులను నీవే చెప్పదగుదువు. ॥౧౯॥

శంకరానందీయముః— నీవాక్కడనే నీమహిమమును తెలిసికొనుటకు సమర్థువుగాన నీ తత్త్వమును నీవే యుపదేశింపుము. అని యీశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు— ఏనీవిభూతులచేనీసర్వగుర్త్య పాతాలములను వ్యాపించియుంటివో యట్టి “దివ్యాః” తేజో, బల, పౌరుష, శక్తి, ప్రకాశాదిగుణములచే వప్రాకృతమైన నీసంబంధముగ విభూతులను విశ్లేషము నాకై చెప్పదగుదువు.

॥౧౯॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయముః— అవిభూతికథనమునకు ప్రయోజనమును రెండు శ్లోకములచే జెప్పుచుండెను— “యోగిన్” నిరతియైశ్వర్యగుణకాలివియగు నోకృష్టా, అతిస్థూలముగు బుద్ధికల నేను దేవాదులకుగూడ తెలియకకముగాని విన్ను యెల్లప్పుడు ధ్యానించువాడ నైనను యెల్లు తెలిసికొనగలుగుదును; నావిభూతులయందు నన్ను ధ్యానించువాడ నైనను తెలిసికొనగలుగుదునందువా? అట్లైన “కేషు మయా” చేతనాచేతనాత్మకముగు నేయేవిభూతులయందు నీవు చింతింపదగినవాడవు.

॥౧౭॥

శంకరానందీయముః— “యోగిన్” మాయాయోగ (సంబంధ) ముచే గలుగు యైశ్వర్యము యోగమనబడును. అట్టి యైశ్వర్యముకల ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! నిన్ను స విశేష విగ నెల్లప్పుడు ధ్యానించుచు, సుతించుచు, నమస్కరించుచు నేను శుద్ధాత్ముడనై, అవాఙ్మానఃగోచరుడవు, విశేషరహితుడవు, పరబ్రహ్మ స్వరూపుడనగు నిన్ను యెల్లు తెలిసికొనగలుగుదును; అట్లమహర్త్వవిశిష్టమైన నీయొక్క విభూతిశేషమును వాకై చెప్పదగుదువని పూర్వముతో నన్వయము) ఒకాడభేదముచేకను, దేవదానవమర్త్యాదిభేదముచేకను ననేక విధములగు భేదములు కలవద్దార్థములలో నేయే వద్దార్థములయందు నీవు నాచేచింతింపదగినవాడవు. సర్వం విష్టుమయం జగత్” అను న్యాయముచే నీస్వరూపముగ జగత్తునం, దెక్కదెక్కడ నీవిశేషస్ఫూర్తియగునో, యొక్కదెక్కడ నీధ్యానము జేయవలయునో చెప్పదగుదువని యర్థము,

॥౧౭॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయముః— కనుక “విస్తరేణ” నీయొక్క సర్వశక్తిత్వాదిరూపముగ యోగమును, ఐశ్వర్యాతియరూపవిభూతిని ధ్యానాలంబనముగ, సవిస్తరముగ తిరిగి చెప్పుము. “సర్వైః జన్తైః” “సర్వజనులచే నభ్యుదయనిశ్చేయసప్రయోజనమునకై క్రిందించువాడు “జనార్దను” డనబడును. ఓజనార్దనా

శాంకరభాష్యమ్ :—

విస్తరే జేతి । విస్తరే జాత్మనో యోగం యోగైశ్వర్యశక్తివిశేషం విభూతిం చ విస్తరం ధ్యేయపదార్థానాం హే జనానాం! అర్థతే గ్రతికర్మణో రూపమ్ । అనురాజాం దేవప్రతిపక్షభూతానాం జనానాం నరకాదిగమయితృత్వా జ్ఞనార్దనః । అభ్యుదయనిశ్చేయసపురుషార్థప్రయోజనం సర్వైర్జ్ఞనై ర్యాచ్యత ఇతి వా । భూయః పూర్వ ముక్త మపి కథయ తృప్తిర్ని పరితోషో యస్యా న్నాస్తి మే శృణ్వత స్త్వన్ముఖనిస్సృతవాక్యామృతమ్ ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దేవప్రతిపక్షభూతులైన యసురులను, నరకాదులను పొందించువాడు జనార్దనుడనబడును. లేక, అభ్యుదయనిశ్చేయసప్రయోజనము నర్జునుడే యాచించబడును అట్టి శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ! త్వన్ముఖాభిజవినిస్సృతవాక్యామృతము వినుచున్న నాకు పరితోషము (తృప్తి) లేదు. కాన అత్మయొక్క యోగైశ్వర్యశక్తివిశేషమును ఆత్మమాహాత్మ్యవిస్తారమును విస్తారముగ తిరిగి శాపుము. ॥౧౮॥

కాన నాయొక్క యాచనముగూడ నీరుండుచిత్తమే. చెప్పినవిషయముచే తిరిగి చెప్పుమని కోరుచుంటివేమి; అనెదవా? (“ఇక చాలు” అను అలంపర్యముచేనగుచున్నానివృత్తి తృప్తియనబడును.) అట్టి తృప్తి వినుచున్న (శ్రోతృములతో నమృతముచువలె మాటిమాటికి పానము చేయుచున్న) నాకు కలుగుచి లేదు. (ఇది “తృప్త్యాకృం” అను పదము ప్రయోగింపబడిన నవహృతి. అతియోక్తి రూపకాలంకారములకు సాంకర్య మేర్పడుచున్నది. అసాంకర్యముచే మాధుర్యాతికయానుభవముచేసిన యోక్తాంత్యము వ్యంజిత మగుచున్నది. ॥౧౮॥

శంకరానందీయము:— ప్రకృతప్రకృష్టము ననుసంహరించుచున్నాడు — “జాతుత ఇతి జనః దృశ్య వర్గః. తం అంత ర్భూతైశ్చ సర్వతోఽర్థతః వ్యాప్తోఽతీతి జనార్దనః” పుణ్యకల సర్వదృశ్య వర్గము జనునబడును. అదృశ్యవర్గమును వెలుపలి, లోపల నంతటను వ్యాపించియుండువాడు జనార్దనుడనబడును. సర్వవ్యాపివగు యొక్కష్టా! “ఆత్మనః” పరమాత్మస్వరూపుడవగు నీయొక్క ‘యోగం’ మాయాకృతమైన యైశ్వర్యవిశేషమును, “విభూతిం” విభూతిని, “భూయః విస్తరేణ కథయ” తిరిగి నామరూపాది భేదములతో విశేషముగ జెప్పుము.

“అక్షరం బ్రహ్మ పరమం” అనియు, “అహం కృతు రహం యజ్ఞః” అనియు, “మహర్షయ స్సప్తపూర్వే” అనియు అష్టమ, నవమ, దశమాధ్యాయములయందు కలిపియు, వేర్వేరుగను విభూతి చెప్పుబడెను. పిష్టపేషణయముగా పునరుక్తి చే ప్రయోజనమేమి? అనుశంకపై జెప్పుచున్నాడు — “తృప్తిః.... అమృతం” పరమేశ్వరుడవగు నీసంబంధమగు వాగమృతమును శ్రోతృములచే పానముచేయుచున్న నాకు తృప్తి కలుగుచి లేదు.

ఇది అభిప్రాయమిది. అష్టమాధ్యాయమునందు అధ్యాత్మాదిభేదభిన్నమైన సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే యని, యుపాసించును చెప్పబడెను. అది సర్వాత్మయందు నామ, రూప, జాత్యాది భేదవాసనాదోషచూషితాంతకరణుడగు మూఢునకు భేదబుద్ధిని విడచి యభేదబుద్ధి యుద్భవించుడుగాన యుపాసన సంభవించుదు. నవమాధ్యాయమున “అహం కృతుః” నిత్యాదికముచే సార్వాత్మ్యమే ప్రతిపాదించబడెను. అక్క-

శ్రీ భగవానువాచః—

గీ॥ హస్త తే కథయిష్యామి దివ్యా హృత్ప్రవిభూతయః ।

ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ! నాస్త్వన్తో విస్తరస్య మే ॥

106॥

పదవిభాగము :— హస్త- తే- కథయిష్యామి- దివ్యాః- హి- అత్ప్రవిభూతయః- ప్రాధాన్యతః- కురుశ్రేష్ఠ- న- అస్తి- అస్తః- విస్తరస్య- మే ॥

106॥

ప్రతిపదార్థము :— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణపరమాత్మః ఉవాచ=పలికెను; హేకురుశ్రేష్ఠః=ఓయీర్జను; మే=నానందింపమైన; విభూతీనాం= (ఈపదమధ్యాహార్యము) విభూతులయొక్క; విస్తరస్య=విస్తారమునకు; అంతః=అంతము; నాస్తి=లేదు; అస్తః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) ఈకారణమువలన; హస్త=ఇప్పుడు; తే=నీకొరకు; దివ్యాః=దివ్యమైన; అత్ప్రవిభూతయోహి= అత్ప్ర=పరమాత్మస్వరూపమైననామొక్క విభూతయోహి=విభూతులై తే; సస్తి=(ఈపదమధ్యాహార్యము) కలవో; తాః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) అవి భూతులను; ప్రాధాన్యతః=ప్రాధాన్యముచే; (అనగాప్రధానవిభూతులను) తే=నీకొరకు; కథయిష్యామి=చెప్పగలను.

106॥

దను విశేషాలంబనము లేదుగాన మనస్సునకుఁబ్రవేశము సంభవించదు, ఇక దశమధ్యాయమునందును సామాన్యకారముగ జెప్పబడెను. అక్కడను మనస్సునకు విశేషాలంబనము కనబడకుండెను. కాన మూడవబుద్ధికి పరమేశ్వరోపాసనమునందు సైర్యనిద్రితై విభూతివిశేషము విస్తరముగ జెప్పవలసియున్నది. దానిని జెప్పుమని యీర్జనుడు కోరుటయు పపన్నము.

107॥

భాష్యోక్తిర్న దీపిక :— సప్రమాధ్యాయమునను, సప్రమాధ్యాయమునను విభూతియు, ఐశ్వర్యము జూపబడినవికదా? తిరిగి వాటిని తెలుపమనెదవేమి? అను ఆశంకపై జెప్పుచున్నాడు— నీయొక్క యోగైశ్వర్యశక్తి విశేషమును, విభూతిని పూర్వోక్తమైనను విస్తరముగ తిరిగి చెప్పుము. “హేజనార్దన!” దేవతలకు శత్రువులగు జనులను (అసరులను) సశంపజేయుటవలనను, అట్లే అంతశ్శత్రుజనులగు రాగద్వేషాదులను సశంపజేయుటకై ద్వేయమగు యోగ, విభూతులను జెప్పుట నీ (జనార్దన) నామమునకు తగినమున్నదని యాశయము.

లేక, అభ్యుదయనిశ్చేయసపురుషార్థప్రయోజనమునకై జనులచే కొరబడెడువాడుగాన “జనార్దను” డనబడును. కాన ‘జనార్దన’ అను సంబుద్ధిచే నందరు నిన్ను యాచించినట్లై నేనుగూడ నిన్ను యాచించుట తగునని సూచింపబడెను. సీదగు వాక్యామృతమును వినుచున్న నకు ట్టప్పి కలుగుటలేదు. భగవద్వాక్యము వీరసమగుటచే దృష్టి కలుగుటలేదను యథిప్రాయమునుదొంగించుటకు “అమృతం” అని విన్యసించబడెను. అర్జునుడు రసజ్ఞుడు కాకపోవుటచే దృష్టి కలుగుటలేదను యథిప్రాయమును దొంగించుటకు ‘సరజ్ఞుడనగునాకు’ అను అర్థమును సూచించు “మే” అను పదము ప్రయోక్తమయ్యెను. అమృతపానముచే కడుపు నిండినచో వలంబబుద్ధి కలుగును. అట్టిది కాదని చెప్పుటకు ‘శృణ్వతః’ అని చెప్పబడెను. నీవాక్య మమృతమై నను నేను రసజ్ఞుడనైనను, ఆకాశాత్మకమగుశ్రోత్రమునకు గుణమగు శబ్దముచే పూరణము సంభవించదుగాన- శృష్టి కలుగుటలేదని యర్థము.

108॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

హంత త ఇతి । హంతేదానీం తే దివ్యా దివి భవా ఆత్మవిభూతయ ఆత్మనో మమ విభూతయో యా స్తాః కథయిష్యసి త్యేత త్ప్రధాన్యతో యత్రయత్ర ప్రధానా యా యా విభూతి స్తాం తాం ప్రధానాం ప్రాధాన్యతః కథయిష్యా మ్యహం కుగు శ్రేష్ఠ! అశేషతస్తు వస్తు శతేనాపి న శక్యా వక్తుం యతో నాన్త్యంతో విస్తరస్య మే మమ విభూతీనా మిత్యర్థః ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వోద్ధిని:—

ఓకురుశ్రేష్ఠ! నావిభూతుల విస్తారమున కంతము లేదు. కాన నిశ్శేషముగ ననేక సంవత్సరములు చెప్పుటకైనను శక్యముకాదు. అందువలన యిప్పుడు నాదివ్యమైన విభూతులలో నేవేవి ప్రధానమైనవో ఆవిభూతుల నిపుడు నీకొరకు చెప్పెదను. ॥౧౯॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— పైవిధముగ ప్రార్థితుడై శ్రీ కృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు— “హస్త” అనునది యనుమత్యర్థకము. నీచే కోరబడినట్లు నేను నీకు చెప్పెదను. వ్యాకులత వౌఁడకుమని యదను నూరడించి చెప్పుచున్నాడు— ఆత్మస్వరూపుడ నగు నా యసాధారణములు, ప్రసిద్ధములు వగు విభూతులను ప్రాధాన్యము ననుసరించి చెప్పెదను, కురువంశశ్రేష్ఠుడ వగు నోయరువా: నావిభూతులనుగూర్చి విస్తరముగ (సాకల్యముగ) చెప్పుట యశక్యము. కారణ మేమందునా? ఆవిభూతుల విస్తారము అంతము లేనిది. కాన ప్రధానభూతము లగు కొన్ని విభూతులనే చెప్పెదనని యర్థము. ॥౧౯॥

శంకరా నం దీ య ము :— స్వయముగ తాను సర్వజ్ఞుడైనను, అరునప్రశ్నవాక్యముచే మూఢ బుద్ధుల ప్రశ్నామాంద్యముయొడ పరితపించుచున్నవాడువలె దయతో మందప్రజ్ఞుల ననుగ్రహించు కలంపుతో శ్రీకృష్ణభగవానులు వలుకుచున్నాడు— “హస్త” మూఢబుద్ధుల ప్రజ్ఞ యిట్టిదా? ఓకురుశ్రేష్ఠుడా: తద్దుద్వయరూపములు. అప్రాకృతములు నగు విభూతులను ప్రాధాన్యము ననుసరించి, (తేజః, శక్తి, బల, పౌరుష, విద్యా, మహత్త్వగుణవిశేషములచే నేవిభూతి ప్రధానమైనదో) మూఢులకు ప్రీత్యుత్సాహ శృద్ధా భక్తులను కలుగజేసెడి అట్టి విభూతిని నీకై చెప్పెదను. ఉత్తమములు, సమత్తమములు నగు విభూతులనన్నిటిని చెప్పకూడదా యను ఆశంకకు సమాధానముగ జెప్పుచున్నాడు— “నాన్త్యంతో విస్తరస్య మే” మాయ యొక్క అపరిమితమగు శక్తిచే నైన విజృంభణములు కలవియగు నావిభూతులయొక్క భావాల్యమునకు అంతము లేదు. గంగానదియందలి యిసుక రేణువులను, ఆకాశమందలి నక్షత్రముల లెక్కింపవచ్చునుగాని నావిభూతిభావాల్యమును లెక్కించుటకు శక్యముగాదు. ॥౧౯॥

నీలకంఠీయము:— ఈశ్లోకమున శ్రీకృష్ణభగవానులు అరునప్రశ్నమునకు సమాధానమును జెప్పుచున్నాడు. ఇప్పుడు లేక, అట్లే చెప్పెద నను అనుమతియందుకాని, “హంత” శబ్దము ప్రయోగింపబడెను “దివ్యాః” పూజాంతరములయందుగూడ శ్రేష్ఠములుగా ప్రసిద్ధములైన యాత్మవిభూతులను చెప్పెద నని యొజింప దగును. “ప్రాధాన్యతః” యోగోపకారులుగా ప్రధానమైనవి విభూతులని యర్థము. యోగము సంక్షేపముగనే ముందు చెప్పబడును గాన తదుపయోగముగ విభూతులను చెప్పుచుంటినని భావము. అట్లు కానిచో “యోగం విభూతిం చ కథయ” అని పిల్చింపబడి. విభూతినిమాత్రమే చెప్పుచో భగవంతునకు అనవసరమిచ్చితత్వము ప్రసక్తమయ్యెడిది. నాయొక్క విభూతుల విస్తారమునకు అంతము లేదని యొజన చేయదగును. ॥౧౯॥

గీ॥ అహ మాత్మా గుడాకేక! సర్వభూతాశయస్థితః ।

అహ మాది శ్చ మధ్యంచ భూతానా మన్త ఏవ చ ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము :— అహం. ఆత్మా. గుడాకేక. సర్వభూతాశయస్థితః. అహం. ఆది. చ. మధ్యం. చ. భూతానాం. అన్తః. ఏవ. చ ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము :— హేగుడాకేక=జయించబడిననిదగ్గికల, లేక, గొప్పకేశములుకలయిష్టనా; అహం=నేను; ఆత్మా=ప్రకృత్యగత్యన్వయాపుడనై; సర్వభూతాశయస్థితః=సర్వభూత=విభిలభూతములయొక్క ఆశయ=అంతర్వృద్ధయమునందు; స్థితః=ఉంటివి; అహం=నేను; భూతానాం=భూతములకు; ఆదిశ్చ=కారణము; మధ్యంచ=(స్థితిసాధనము); అంతశ్చ=నాశనము (నాశసాధనము.)

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

తత్ర ప్రథమ మేవ తావ చ్ఛృణు—అహ మాత్మా ప్రకృత్యగాత్మా గుడాకేక గుడాకా విద్యా తస్యా ఈశో గుడాకేశో జితనిదగ్గి ఇత్యర్థః। ఘనకేశ ఇతి వా। నర్వేషాం భూతానా మాశయేఽన్తర్వృద్ధి స్థితోహ మాత్మా ప్రకృత్యగాత్మా నిత్యం ధ్యేయః। తదశక్తేన చోత్త

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అందు ముందుగనే వినుము. (విభూతిప్రదర్శనము ప్రస్తుతమైయుండ మొట్టమొదట పారమార్థికమైన పారమేశ్వరరూపమును ప్రదర్శించుటకొరకు శోభితయగు యుద్ధునుని యొక్క యభిముఖీకరణార్థము సోపాధికమగు కాల్పనికమైన పరబ్రహ్మముయొక్క అనంతరమునందు చెప్పబోవు రూపమును వినుటకొరకు చిత్తసమాధానము చేయదగినది.) “గుడాకా” నగ నిద్రయని యర్థము. దానికి ప్రభువు “గుడాకేశః” అను పిలువబడును. అనగా జయింపబడిన నిద్ర కలవాడని యర్థము. ఒకజయించబడిననిదగ్గికలవాడా! లేక ఘన

— * ౧౦వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు * —

మధుసూదనసరస్వతీయము :— నావిభూతులలో ముఖ్యముగా ధ్యానింపదగువానిని వినుము. “అహం ఏవచ” సర్వభూతములయొక్కయు హృదయమునందు అంతర్యామిరూపముగను, ప్రకృత్యగత్య రూపముగను నున్న చైతన్యనందపురుషుడనగు నేను (వాచదేవుడు) ఏచే స్మరింపదగినవాడను. (హేగుడా కేశః) (నిద్రచుజయించినవాడా!) అను సంబుద్ధిచే నరునుని ధ్యానసామర్థ్యము సూచితమయ్యెను.) ఈధ్యా నమునందు సామర్థ్యము లేనిచో జెప్పబోవు ధ్యానములు చేయదగును. అందుప్రథమమున ధ్యేయమునుజెప్పు చుండెను. “అహ మాదిశ్చ .. ఏవచ” లోకమున చేతనములుగా వ్యవహరింపబడుచున్న యాభూతములకు నేనే ఉత్పత్తి, స్థితి, నాశ స్వరూపుడను. మరియు ఉత్పత్తి, స్థితి నాశములకు కారణమును నేనే. (సమ చేతనవర్గమున కుత్పత్తి స్థితి నాశస్వరూపునిగను, ఉత్పత్తి, స్థితి, నాశకారణునిగను నన్ను ధ్యానింపదగునని యర్థము.)

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

రేమ భావేమ చింత్యోహం చింతయితుం శక్యో యస్మా దహ మేవా దిర్భూతానాం కారణం మధ్యం చ స్థితి రంతః పరిలయశ్చ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతీర్థవినిః—

కేశములు కలవాడా ! ఓయర్జునా ! ఆశయః ఆశేరతేఽస్మిన్విద్యాకర్మపూర్వప్రజ్ఞా ఇత్యాశయః దేనియందు విద్యాకర్మప్రజ్ఞ లుండునో యది యాశయ మనబడును. అట్టిది హృదయము. సర్వభూతిముల యంతర్హృదయమునందు యేప్రత్యగాత్మ యుండెనో యాప్రత్యగాత్మను నేనే. అట్టి పరమాత్మ నిత్యము ధ్యేయము. అట్టి పరమాత్మయొక్క భావమునం దశక్తుడు అగుచో చెప్పబోవు పదార్థములయందు భ్యానింపదగినవాడనుగూడ నేనే. చెప్పబోవు పదార్థములయందు భ్యానించుటకు శక్యుడను. ఎందువలననిన? నేనే భూతములకు కారణము, స్థితికారణము, లయకారణము. కాన నేనే సర్వకారణ మగుటచేతను, సర్వజ్ఞుడ నగుటచేతను, నేనే అదిత్యాదులయందు ధ్యేయుడను కాని యాదిత్యాదులయందు నాశంతు వేరుగ ధ్యేయము లేదని యర్థము.

॥౨౦॥

శంకరానందీయము :— ముముక్షువులకు చిర కుద్ధివిమిక్త మై యుపాస్యములగు విభూతివిశేష ములను చెప్పెదననగనే ముఖ్యాధికారులగువారికి నిర్విశేషపరబ్రహ్మమే యుపాస్యముకాని. సవిశేషబ్రహ్మ ముపాస్యము కాదని తెలుపుటకై ముందుగబ్రహ్మవేత్తల కుపాస్యమగు వస్తువును నిర్దేశించుచుండెను.— “గుడాకే” గుడాక యనగ నిద్ర. దానికి ఈకుడు (వశము చేసుకొనువాడు) గుడాకేకు డనబడును. నిద్రను వశమునందుంచుకొని భ్యానసమర్థుడవగు నోయరునా; బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యవమగు సర్వభూతములకు కూటస్థాసంగవిద్యూషుడను అగు ఆత్మను నేను (వాచుదేవుడను) బ్రహ్మవేత్తల కుపాస్యుడ నని యర్థము. “అంతశ్శరీరే జ్యోతిర్మయో హి కుఢ్లో యం వశ్యంతి యతయః క్షిణదోషాః” అనుశ్లోతియు పైవిషయ మునే బోధించుచున్నది ఈవిధముగ ముఖ్యాధికారుల కుపాస్యమును నిరూపించి, మధ్యమాధికారుల కుపాస్య మును జెప్పుచున్నారు— “అహం...ఏవ చ” ఆకాశాదిభూతముల కుపాదానమగు యవ్యక్తస్వరూపుడను, ఆహుతములయొక్క స్థితిరూపమైన వ్యక్తస్వరూపుడను, ఆభూతముల ప్రలియస్వరూపుడనుగూడ నేనే. (ప్రపంచకారణరూపముగను, ప్రపంచరూపముగను ప్రపంచలయరూపముగనునున్న సగుణాత్మనగు నేను మధ్యమాధికారుల కుపాస్యుడనని యర్థము.

॥౨౦॥

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక :— యోగమును, విభూతిని తెలుపుమని నీవడిగితివి. అందు ముందునా సంబంధమగు యోగమును జెప్పుచుంటినివినుము. “అహ మాత్మా.... సర్వభూతాళయస్థితః” వాచుదేవుడ నగు నేను ప్రత్యగాత్మనై “సర్వభూతాళయస్థితః” సమస్తభూతములయొక్క యంతఃకరణమునందుంటివి. యీవిషయము నిద్రను జయించినవారే తెలిసికొనగలరు అని ద్యోతనచేయుటకై ‘గుడాకే’ (నిద్రను వశము జేసుకొనినవాడా; అని యర్థము.) అను సంబోధనము ప్రయోగింపబడెను. పైయుపాసన మునందశక్తులు నేను సర్వభూతములకు కారణుడను. సృష్టి, స్థితి, ప్రలియకారణుడనని, యుపాసింప దగునని యర్థము.

॥౨౦॥

గీ॥ ఆదిత్యానా మహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాః ।

మరీచి గ్గురుతా మస్మి నక్షత్రాణా మహం శశీ ॥

॥౨౦॥

పద వి భా గ ము :— ఆదిత్యానాం. అహం. విష్ణుః. జ్యోతిషాం. రవిః. అంశుమాః.

మరీచిః. మరుతాం. అస్మి. నక్షత్రాణాం. అహం. శశీ ॥

॥౨౧॥

ప్రతిపదార్థము :— ఆదిత్యానాం=ద్వాదశాదిత్యులలో; అహం=నేను; విష్ణుః=విష్ణువనెడి యాదిత్యస్వరూపుడను; లేకవామనావతారస్వరూపుడను; జ్యోతిషాం=అగ్నిదులలో; అంశుమాన్రవిః=వేసవియందుమధ్యాహ్నసమయమున తీవ్రముగతపింపజేయురవియు; అహం=నేనే; అహం=నేను; మరుతాం=సప్తమరుత్తులలోను; మరీచిః=మరీచియనునామముకలమరుత్తును; నక్షత్రాణాం=నక్షత్రములలో; శశీ=చంద్రుడను; అహం=నేనే.

॥౨౧॥

శాంకరభాష్యమి :—

ఏవం చ ధ్యేయోహం— ఆదిత్యానాం ద్వాదశానాం విష్ణుర్నామా౨౨దిత్యోహం జ్యోతిషాం రవిః ప్రకాశయిత్యాణా మంశుమా న్రశ్శిమా న్మరీచిచ్ఛామా మరుతాం మరుద్దేవతాభేదానా మస్మి నక్షత్రాణా మహం శశీ చన్ద్రమాః ॥

॥౨౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నిరుపాధిక బ్రహ్మధ్యానమునం దశక్తులకు సోపాధికముగ నేను ధ్యానింప దగినవాడను, ద్వాదశాదిత్యులలో విష్ణువుయను యాదిత్యుడను నేనే. అగ్నిదిక్షేజస్సులలో గ్రీష్మకాలమున మధ్యాహ్నసమయమున తపింపజేయు రవియు నేనే. సప్తమరుత్తులలో మరీచి యనువాడను నేనే. నక్షత్రములలో చంద్రుడను నేనే. ఆదిత్యవిష్ణురవిమరీచి చంద్రులను పరిబ్రహ్మముగ ధ్యానింపవలయు నని యాశయము. ముండుకూడ నిత్రు తెలిసికొనవలయును.

॥౨౧॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— సర్వభూతాంతరస్థాంతర్యామిరూపముగ ధ్యానింప నశక్తుడగువాడు బాహ్యములగు నీయుపాసనల జేయదగునని అధ్యాయాంతమువరకు జెప్పుచున్నాడు — నేను — “ఆదిత్యానాం...శశీ” ద్వాదశాదిత్యులలో విష్ణునామముగల ఆదిత్యుడను, లేక వామనావతారుడను, ప్రకాశించెడివారలలో సూర్యుడను. సప్తమరుత్తులలో మరీచిని, నక్షత్రముల కధిపతియగు చంద్రుడను నేను. ॥౨౧॥

శంకరానందీయము :— పూర్వోక్తవిధముగ సుతమమధ్యముల కుపాస్యభేదమును జెప్పి, అధముల కుపయోగించు ఉపాస్యభేదములగు స్వీయవిభూతులను జెప్పుచున్నాడు — ద్వాదశాదిత్యులు నావిభూతులే. అయినను వారిలో విష్ణువుఅను నామముగల ఆదిత్యస్వరూపుడను నేను. (అనగా విష్ణువుఅను ఆదిత్యుని నాస్వరూపముగ నుపాసింపదగునని యర్థము.) జ్యోతిశ్శక్తిమునందుండు సర్వజ్యోతిస్సులు నావిభూతులే. అయినను వాటిలో తేజః ప్రాబల్యముచే సూర్యుడను నేను. (అసూర్యుని పరమేశ్వరుడనియు పాసింపదగు ననియర్థము.) మరుత్తులన్నియు నావిభూతులే. అయినను వానిలో నధికుడగు మరీచుడు నాస్వరూపుడు. (అట్టిమరీచుని నాస్వరూపునిగా నుపాసింపదగునని యర్థము.) అగ్నిధ్యాని నక్షత్రములన్నియు నావిభూతులే. వానిలో శోభాధిక్యముచే చంద్రుడనునేను. ఈవిధముగా నంతటను షష్ఠ్యంతపదవాచ్యములకు విభూతిత్వమును ప్రదమాంక, ద్వితియాంతపదవాచ్యములను ఈశ్వరునిగా నుపాసించుటను చూడదగును. ॥౨౧॥

గీ। వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానా మస్మి వాసవః ।

ఇన్ద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానా మస్మి చేతనా ॥

॥ ౨౨ ॥

పద విభాగము : — వేదానాం. సామవేదః. అస్మి. దేవానాం. అస్మి. వాసవః.

ఇన్ద్రియాణాం. మనః. చ. అస్మి. భూతానాం. అస్మి. చేతనా ॥

॥ ౨౩ ॥

ప్రతిపదార్థము : — వేదానాం = వేదములలో; అహం = నేను; సామవేదః = సామవేదస్వరూపము; అస్మి = అయితిని; దేవానాం = రుద్రాదిత్యాదిదేవతలలో; వాసవః = ఇంద్రుడను; అస్మి = అయితిని; ఇన్ద్రియాణాం = విదాతేంద్రియములలో; మనశ్చ = మనస్స్వరూపుడనై; అస్మి = అయితిని; భూతానాం = భూతములలో; చేతనా = బుద్ధివృత్తినై; అస్మి = అయితిని

॥ ౨౪ ॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

వేదానామితి । వేదానాం మధ్యే సామవేదోఽస్మి, దేవానాం రుద్రాదిత్యాదీనాం వాసవ ఇన్ద్రోఽస్మి, ఇన్ద్రియాణా మేకావశానాం చక్షురాదీనాం మనశ్చాస్మి సంకల్ప వికల్పాత్మకం మన శ్చాస్మి । భూతానా మస్మి చేతనా కార్యకారణసంఘాతే నిత్యాభివ్యక్తా బుద్ధివృత్తి శ్చేతనా ॥

॥ ౨౫ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

మంత్రబ్రాహ్మణసముదాయరూపమైన ఋగాదివేదములలో నేను సామవేదస్వరూప మెతిని. రుద్రాదిత్యాదిదేవతలలో నింద్రస్వరూపుడ నైతిని. చక్షురాదీంద్రియములలో సంకల్పవికల్పాత్మక మనస్స్వరూప మయితిని. భూతములలో కార్యకారణసంఘాతమునందు నిత్యాభివ్యక్తమైన బుద్ధివృత్తి స్వరూప మైతిని.

॥ ౨౬ ॥

— ౧౦వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనస్వతీయము : — నాలుగు వేదములలో గానమాధుర్యముచే నతిరమణీయ మైనదిగాన నేను సామవేదస్వరూపుడను, నేను దేవతల కధిపతియగు యింద్రుడను. పదునొండు యింద్రి యములకు ప్రవర్తకమగుటవలన మనస్సు నాస్వరూపము. సర్వప్రాణసంబంధమగు పరిశ్రామములలో చిద భివ్యంజనమగు బుద్ధివృత్తి రూపమగు చేతన నాస్వరూపము

॥ ౨౭ ॥

శంకరానందీయము : — “భూతానా మస్మి చేతనా” జీవాద్విషయములగు శరీరములలో “బుద్ధ్యాదిస్థూలాంకం చేతయితీతి చేతనా సాభాసా చిత్తవృత్తిః” బుద్ధ్యాదిస్థూలాంకమగు సర్వమును తెలిపి కలదిగ చేయునది గాన బుద్ధి చేతన యనబడును. అర్హి చేతన నాస్వరూపము. (శేషము స్పష్టము.)

॥ ౨౮ ॥

పరమార్థప్రసా : — నేను ఋగాదివేద ర్షేదములలో సామవేదస్వరూపుడను. “సా చ అమశ్చ సామ. సా = ఆముక్; అమః = గీతరూపమగు స్వరము; ఆరెంటియొక్క ద్వంద్వము “సామ” అనబడును. “నైవసామఋగాదీ దమోనామ సామ సా వాయుశ్చామోపావదన్ మిదువం సంభవావ ప్రజాత్యా యితి నేత్యబ్రవీ త్సామ జ్ఞాయాన్వా అతో మమ మహిమా” ఈశ్వరికి భాష్యానుచితార్థము : — ‘సా’ అని తచ్చబ్రవాచ్యమగు ఋక్, అమ యనెడు రెండు పదార్థములు కలవు. అమమనగ గీతిరూపమగు స్వరము. కాత్యాయణియందుగూడ విల్లు చెప్పబడినది. “తస్య హైరస్య సామో యః స్వం భవతి హస్య స్వం తస్య వై స్వర ఏవ స్వమితి ఏకం సా మ్ సామోపావదన్ గత్వా ఇత్యవదత్. ఇతిం ఆనాం ప్రజాత్యై.

గీ॥ రుద్రాజాం శంకర శ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసామ్ ।

వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరు శ్శిఖరిణా మహమ్ ॥

॥౨౩॥

ప ద వి భా గ ము :— రుద్రాజాం శంకరః చ అస్మి విత్తేశః యక్షరక్షసాం వసూనాం పావకః చ అస్మి మేరుః శిఖరిణాం అహమ్ ॥

॥౨౩॥

ప్రతి ప దార్థము :— రుద్రాజాం=ఏకాదశరుద్రులలోను; అహం=నేను; శంకరశ్చ=శంకరుడనై; అస్మి=అయితిని; యక్షరక్షసాం=యక్షులలోను రక్షులలోను; విత్తేశః=కుబేరుడనై; అస్మి=అయితిని; వసూనాం=అష్టవసువులలో, పావకశ్చ=అగ్నిస్వరూపమై, అస్మి=అయితిని; శిఖరిణాం=పర్వతములలో; మేరుః=మేరుపర్వతమై; అస్మి=అయితిని.

॥౨౩॥

శాంతరభాష్యమి :—

రుద్రాజామితి । రుద్రాజా మేకాదశానాం శంకర శ్చాస్మి । విత్తేశః కుబేరో యక్షరక్షసాం యక్షాణాం రక్షసాం చ । వసూనా నుష్టానాం పావక శ్చాస్మ్యగ్ని ర్మేరుః శిఖరిణాం శిఖరవతా మహమ్ ॥

॥౨౩॥

శాంతరభాష్యతత్వబోధిని :—

నేను యేకాదశ రుద్రులలో శంకర స్వరూపుడను. యక్షులలోను, రక్షసులలోను కుబేరస్వరూపుడను. అష్టవసువులలోను అగ్నిస్వరూపుడను. పర్వతములలో మేరుపర్వత స్వరూపమై అయితిని. అనగా నాయాస్వరూపముగ పరమాత్మ ధ్యేయమని యాశ యము, ॥౨౩॥

ప్రజాయై మిధునం దాంపత్యం సంభవావేతి॥ అత స్సామి నేత్యబ్రవీన్నిషేధం చకార । యత స్సామి జ్ఞాయా నాదిభూత వతో మమ మహిమా మత్సామర్థ్య మధికం విద్యతే కి మేకయా ఋచా॥ అత స్తే ద్వే ఋచౌ భూత్వా ఉపావదతా మిత్యాది” సామసంబంధమగు ఋక్ స్వరసమీపమునకువెళ్ళి ఇట్లనెచు. ఏమన ? మనమిద్దరము సంతానమునకై దాంపత్యము నొందుదము. అని, అనంతరము సామ దానిని విషేధించెచు. కారణమేమన? నామహిమ (సామర్థ్యము) అధికమైనది. ఈఋక్కుతో నేమి? అని. ఈవిధముగ ఋక్కుకంటె సామకు ఉపజీవ్యమగుటచే నాధిక్యముగాన నేను వేదములలో సామవేదస్వరూపుడను అని చెప్పబడెను. లేక, సామవేదమునం దున్నవన్నియు నీశ్వరసాచకములుగాన; సామాన్యములగుచున్నవి. “అదాతః పావమానాః” అను శ్లోకియు పై విషయమును జెప్పుచున్నది. ఇట్లే అసామలు “తత్పావమానాభి రహం వనామి” అనుపరిశిష్టోక్తిననుసరించి పరనమాత్రిముచేతనే పవిత్రింపజేయుచున్నవి గాన నాలుగు వేదములలో సామవేదమునకు విభూతిత్వము చెప్పబడెను. (శేషము సమానము.)

॥౨౨॥

—* ౧౦వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— నేను ఏకాదశరుద్రులలో శంకరుడను, యక్షరాక్షసులలో కుబేరుడను, అష్టవసువులలో అగ్నిని, శృంగములుగల పర్వతములలో మేరువును.

॥౨౩॥

భాష్యోక్త్యర్థదీపికః— వీరభద్ర, శంభు, గిరిశ, అజ, ఏకపాత్, అహిర్బుధ్నః; పినాకి, ఈశ, కపాలి, దిక్పతి, స్థాణు నామక ఏకాదశరుద్రులలో శంకరుడగు (సుఖమును జేయువాడగు) శంభుస్వరూపుడనునేను. ధృవ, అధర్వ, అప, సోమ, అనల, అనిల, పృథ్వాష, ప్రథాన నామకులగు అష్టవసువులతో నవిలస్వరూపుడను నేను. (శేషము గతార్థము.)

॥౨౩॥

గీ॥ పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పాగ్ధ బృహస్పతిమ్ ।

సేనానీనా మహం స్కందో నరసాం మస్మి సాగరః ॥

॥ ౨౪ ॥

ప ద వి భా గ ము :— పురోధసాం. చ. ముఖ్యం. మాం. విద్ధి. పాగ్ధ. బృహస్పతిం. సేనానీనాం. అహం. స్కందః. నరసాం. అస్మి. సాగరః ॥ ౨౪ ॥

ప్రతిపదార్థము :— హేపార్థః=ఓయజ్ఞపనః; మాం=నన్ను; పురోధసాం=పురోహితులలో; ముఖ్యం=ముఖ్యమైన; బృహస్పతిం చ=బృహస్పతినిగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; అహం=నేను; సేనానీనాం=సేనాధిపతులలో; స్కందః=కుమారస్వామిస్వరూపమైతిని; నరసాం=దేవభాతపరస్సులలో; సాగరః=సముద్రస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని. ॥ ౨౪ ॥

గీ మహర్షీణాం భృగురహం గిరా మస్మ్యేక మక్షరమ్ ।

యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః ॥

॥ ౨౫ ॥

ప ద వి భా గ ము :— మహర్షీణాం. భృగుః. అహం. గిరాం. అస్మి. ఏకం. అక్షరం. యజ్ఞానాం. జపయజ్ఞః. అస్మి. స్థావరాణాం హిమాలయః ॥ ౨౫ ॥

ప్రతిపదార్థము :— మహర్షీణాం=మహర్షులలో; భృగుః=భృగుమహర్షిస్వరూపమై; అహం=నేను అస్మి=అయితిని; గిరాం=పదన్వరూపమైన వాక్కులలో; ఏకం=ఒకటైన; అక్షరం=అక్షరమగు; ఓంకార స్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; యజ్ఞానాం=యజ్ఞములలో; జపయజ్ఞః=జపమనెడి యజ్ఞస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; స్థావరాణాం=స్థావరములలో; హిమాలయః=హిమవత్పర్వతస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని. ॥ ౨౫ ॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

పురోధసా మితి । పురోధసాం రాజపురోహితానాం ముఖ్యం ప్రధానం మాం విద్ధి జానీహి హేపార్థ ! బృహస్పతిమ్ ! స హీంద్రస్యేతి ముఖ్యః స్యాత్పురోధాః । సేనానీనాం సేనాపతీనా మహం స్కందో దేవసేనాపతిః । నరసాం యాని దేవభాతాని నరాంసీ తేషాం నరసాం సాగరోస్థి భవామి ॥ ॥ ౨౬ ॥

మహర్షీణామితి । మహర్షీణాం భృగురహం గిరాం వాచాం పదలక్షణానా మేక మక్షర మోంకారోస్థి । యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోస్థి స్థావరాణాం స్థితిమతాం హిమాలయః ॥ ౨౭ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయజ్ఞన! నన్ను రాజపురోహితులలో ప్రధానమైన బృహస్పతినిగ తెలిసికొనుము. అబృహస్పతి యిందుగనకు ముఖ్యపురోహితుడు. సేనాధిపతులలో దేవసేనాధిపతియగు కుమారస్వామిస్వరూపుడను నే నైతిని. దేవతలచే తగివ్వబడిన యెసరస్సులు కలవో వాటిలో సముద్రస్వరూపుడను ననైతిని. అనగా బృహస్పతి, కుమారస్వామి, సముద్రములు పరమాత్మస్వరూపములుగ ధ్యానింపదగినవారని యాశయము. ॥ ౨౮ ॥

నేను మహర్షులలో భృగుమహర్షిస్వరూపుడను. పదన్వరూపమగు వాక్కులలో ఒక యక్షరమగు ఓంకారస్వరూపము అయితిని. యజ్ఞములలో జపయజ్ఞ స్వరూపము, స్థావరములలో హిమవత్పర్వతస్వరూపము అయితిని. ॥ ౨౯ ॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తి య ము :— ఇందుగ ను సర్వరాజకేర్మమగున రాజపురోహితులతో

గీ॥ అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః ।

గన్ధర్వాణాం చిత్రరథ సిద్ధానాం కపిలో మునిః ॥

॥౨౬॥

పద విభాగము :— అశ్వత్థః- సర్వవృక్షాణాం- దేవర్షీణాం- చ- నారదః- గన్ధర్వాణాం- చిత్రరథః- సిద్ధానాం- కపిలః- మునిః॥

॥౨౬॥

ప్రతిపదార్థము :— సర్వవృక్షాణాం=విభిలవృక్షములలో; అశ్వత్థః=అశ్వత్థవృక్షస్వరూపమైన- దేవర్షీణాం=దేవర్షులలో; నారదశ్చ=నారదస్వరూపమైన; గన్ధర్వాణాం=గన్ధర్వులలో; చిత్రరథః=చిత్రరథుడనుగన్ధర్వస్వరూపమైన; సిద్ధానాం=సిద్ధులలో; కపిలోమునిః=కపిలముహర్షిస్వరూపుడనైన; అస్మి=అయితని.

॥౨౬॥

గీ॥ ఉచ్చైశ్శ్రవస మశ్వానాం విద్ధి మా మమృతోద్భవమ్ ।

ఐరావతం గజేన్ద్రాణాం నరాణాం చ నరాధిపమ్ ॥

॥౨౭॥

పద విభాగము :— ఉచ్చైశ్శ్రవసం- అశ్వానాం- విద్ధి- మాం- అమృతోద్భవం- ఐరావతం- గజేన్ద్రాణాం- నరాణాం- చ- నరాధిపమ్ ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము :— మాం=నన్ను; అశ్వానాం=అశ్వములలో; అమృతోద్భవం=అమృత విమిత శీరసముద్రమధనోద్భవమైన; ఉచ్చైశ్శ్రవసం=ఉచ్చైశ్శ్రవస్సనుపేరుగలయశ్వస్వరూపముగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; గజేన్ద్రాణాం=గజశ్రేష్ఠములలో; ఐరావతం=ఐరావత గజస్వరూపముగను; నరాణాం=మనుష్యులలో; నరాధిపః=చ=మనుష్యులకు ప్రభుస్వరూపముగను; విద్ధి=తెలిసికొనుము.

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అశ్వత్థ ఇతి । అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదో దేవా ఏవ సంత ఋషిత్యం ప్రాప్తా మన్త్రదర్శిత్యాత్తే దేవర్షయ స్తేషాం నారదోస్మి గన్ధర్వాణాం చిత్రరథో నామ గన్ధర్వోఽస్మి । సిద్ధానాం జన్మనైవ ధర్మజ్ఞానవై గైశ్వర్యాతియం ప్రాప్తానాం కపిలో మునిః.

॥౨౮॥

ఉచ్చైశ్శ్రవతి । ఉచ్చైశ్శ్రవస మశ్వానా ముచ్చైశ్శ్రవా నామాశ్వ స్తం మాం విద్ధి జానీ హ్యమృతోద్భవ మమృతనిమిత్త మథనోద్భవమ్ । ఐరావత మిరావత్యా అపత్యం గజేంద్రాణాం హస్తీశ్వరాణాం తం మాం విద్ధి త్యనువర్తతే । నరాణాం మనుష్యాణాం చ నరాధిపం రాజానం మాం విద్ధి జానీహి

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

సర్వవృక్షములలో నశ్వత్థవృక్షస్వరూపమైన, దేవఋషులలో నారదమహర్షిస్వరూపుడనైన గంధర్వులలో చిత్రరథుడనుగంధర్వస్వరూపుడనైన, సిద్ధులలో కపిలమహర్షిస్వరూపుడనైన అయితని.

॥౨౯॥

నన్ను అశ్వములలో యమృతనిమిత్తముక్షీరసముద్రమథనమువలన జనించిన ఉచ్చైశ్శ్రవస్సను యశ్వస్వరూపముగను, గజశ్రేష్ఠములలో ఐరావతమను గజముగను, మనుష్యులలో నరాధిపస్వరూపముగను తెలిసికొనుము.

॥౩౦॥

గీ॥ ఆయుధానా మహం వజ్రం ధేనూనా మస్మి కామధుక్ ।

ప్రజనశ్చాస్మి కందర్ప స్సర్పాణా మస్మి వాసుకిః ।

॥౨౮॥

పద వి భా గ ము :— ఆయుధానం- అహం- వజ్రం- ధేనూనాం- అస్మి- కామధుక్-

ప్రజనః- చ- అస్మి- కందర్పః- సర్పాణాం- అస్మి- వాసుకిః ॥

॥౨౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము :— ఆయుధానం=ఆయుధములలో; వజ్రం=వజ్రాయుధము; అహం=నేను;

అస్మి=అయితిని; ధేనూనాం=ధేనువులలో; కామధుక్=కామధేనువునై; అహం=నేను; అస్మి=అయితిని;

ప్రజనః=పుత్రోత్పాదనసమర్థమైన; కందర్పః=కామస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; సర్పాణాం=సర్పము

లలో; వాసుకిః=వాసుకీఅనెడిసర్పస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని.

॥౩౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఆయుధానా మితి । ఆయుధానా మహం వజ్రం దధీచ్ఛస్థినంభవం, ధేనూనాం దోగ్ధిణా మస్మి కామధుక్, వసిష్ఠస్య సర్వకామానాం దోగ్ధిసామాన్యా వా కామధుక్ ।

ప్రజనః ప్రజనయితాస్మి కందర్పః కామః । సర్పాణాం సర్పభేదానా మస్మి వాసుకి స్సర్ప

రాజః ॥

॥౩౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నేను ఆయుధములలో దధీచిమహర్వ్యస్థినంభూతమైన వజ్రాయుధస్వరూపము, ధేనువులలో వశిష్ఠమహర్షికి సర్వకామముల నిచ్చెడి ధేనుస్వరూపమై లేక, కామధేనుస్వరూపమై, పుత్రోత్పత్తి సమర్థమైన కామస్వరూపుడనై, సర్పవిశేషములలో వాసుకి యను సర్పరాజస్వరూపమై అయితిని.

॥౩౨॥

శ్రేష్ఠుడగు బృహస్పతి నాస్వరూపుడని తెలిసికొనుము. పేనాపతులలో దేవసేనకదివతియగు కుమారస్వామి నాస్వరూపుడు. దేవభాతములగు జలాళయములలో సాగరము నాస్వరూపము.

॥౩౩॥

—† గంప అధ్యాయము ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— సప్తబ్రహ్మర్షులలో నతితేజస్విగాన భృగుమహర్షి నాస్వరూపుడు. పదములు అను పేరుకల వాక్కులలో, నేను ఓంకారస్వరూపుడను. యజ్ఞములలో హింసాదిదోషశూన్యమగుటచేతను, అత్యంతకుద్దిహేతువగుటచేతను శ్రేష్ఠమగు జపయజ్ఞము నా స్వరూపము స్థావరములగు పర్వతాదులలో హిమవత్పర్వతము నాస్వరూపము. (శిఖరములుగల పర్వతములలో పేరువు నాస్వరూపమని చెప్పుటచే యర్థభేదముచే దోషము లేదు.)

॥౩౪॥

—† గంప అధ్యాయము ౨౬, ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— అన్ని వృక్షములలో నశ్వత్థవృక్షము నాస్వరూపము. దేవజాతికిజెంది స్వయముగ మంత్రోద్యుష్టులగు ఋషులు దేవర్షులనబడుదురు. అట్టి దేవర్షులలో నారదుడనునేనే. దేవగాయకులగు గంధర్వులలో జిత్రరథుడు నేను. ప్రయత్నము లేకుండనే జన్మచేతనే ధర్మజ్ఞాన, వైరాగ్య, ఐశ్వర్యాతిశయమును బొందినట్టియు. అధికతనకలపరమార్థములు గల వీర్షులలో కపిలముని నేను. అశ్వములలో నమృతమధమనోద్భవమైనయు చైత్ర్యవస్సునుగా నన్ను తెలిసికొనుము ఏనుగులలో నైరావకమునుగా నన్ను తెలిసికొనుము. నరులలో నరాధిపతి నాస్వరూపుడనితెలిసికొనుము. ॥౩౬ ౩౭॥

॥ అనన్త శ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసా మహమ్ ।

పితౄణా మర్యమా చాస్మి యమ స్సంయమతా మహమ్ ॥

॥౨౯॥

పద విభాగము :— అనన్తః చ అస్మి నాగానాం వరుణః యాదసాం అహం

పితౄణాం అర్యమా అస్మి యమః సంయమతాం అహమ్ ॥

॥౨౯॥

ప్రతిపదార్థము :— అహం=నేను; నాగానాం=నాగములనెడిసర్పములలో, అనన్తః=అనన్తదనెడి సర్పాః=స్వరూపమై; యాదసాం=జలదేవతలలో; వరుణః=వరుణదేవస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; అహం=నేను; పితౄణాం=పితృదేవతలలో; అర్యమా=అర్యమ అనెడి పితృదేవతాస్వరూపమై; సంయమతాం=దండించువారలలో; యమః=యమధర్మరాజస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని.

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అనంత ఇతి । అనంత శ్చాస్మి నాగానాం నాగవిశేషాణాం నాగరాజ శ్చాస్మి । వరుణో యాదసా మహ మబ్ధేవతానాం రాజాహమ్ । పితౄణా మర్యమా నామ పితౄరాజ శ్చాస్మి, యమ స్సంయమతాం సంయమనం కుర్వతా మహమ్ ॥

॥ ౨౯ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నేను నాగములనెడి సర్పవిశేషములలో అనంతుడనెడి సర్పరాజస్వరూపము. జలదేవతలలో వరుణదేవస్వరూపము అయితిని. నేను పితృదేవతలలో 'అర్యమా' అను పితృదేవతాస్వరూపము, దండించువారలలో యమధర్మరాజస్వరూపము అయితిని.

॥౨౯॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ ఘ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— అత్రములలో దధీచియొక్క అస్థిచే నిర్మితమైన వజ్రమును నేను ఆపులలో సముద్రమధనోద్భవయగు కామదేనువును నేను కామములలో పుత్రోత్పత్తిప్రయోజనముగాగల కామమును నేను. (ఇది చక్రాము రతిమాత్రహేతుకామమును గృహింపకుండుటకు ప్రయుక్తమయ్యెను.) సర్పములు, నాగులు, జాతిభేదముచే పేర్వేరుగనున్నవి, సర్పములలో రాజగు వాసుకిని నేను.

శ్రీ ద రీ య ము :— విషసహితము లగునవి సర్పములు. అట్టి సర్పములలో రాజగు వాసుకిని నేను. (శేషము గతార్థము.)

॥౩౦॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ ఘ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— నాగులను నామముగల పాములలోవివాదగు అనంతుడను (శేషాహిని) నేను. జలచరములలో వాటికి రాజగు వరుణదేవుడను నేను. పితృదేవతలలో వారికి రాజగు అర్యమడను నేను. సంయమమును (ధర్మాధర్మఫలము విచ్చుట, విగ్రహానుగ్రహములను) జేయువారిలో యమడను నేను.

॥౩౦॥

శ్రీ ద రీ య ము :— విషసహితములగు నాగములకు (పాములకు) రాజగు అనంతుడను (శేషాహిని) నేను. (శేషము గతార్థము.)

॥౩౦॥

గీ॥ పృష్టాద కాచిస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతా మహమ్ ।

మృగాణాం చ మృగేంద్రోఽహం వై నతేయ శ్చ పక్షిణామ్ ॥

॥౩౦॥

ప ద వి భా గ ము : — పృష్టాదః. చ. అస్మి. దైత్యానాం. కాలః. కలయతాం. అహం. మృగాణాం. చ. మృగేంద్రః. అహం. వై నతేయః. చ. పక్షిణామ్ ॥ ॥౩౦॥

సృ తి ప దార్థ ము : — అహం=నేను; దైత్యానాం=దైత్యులలో; పృష్టాదశ్చ=ప్రష్టాదస్వరూపుడనై; కలయతాం=పరిగణనము చేయువారలలో; కాలః=కాలస్వరూపుఁడై; అస్మి=అయితిని, మృగాణాం=మృగములలో; మృగేంద్రః=సింహస్వరూపమై; లేక వ్యాఘ్రస్వరూపమై; పక్షిణాం=పక్షులలో; వై నతేయశ్చ=గరుత్మత్స్వరూపమై; అస్మి=అయితిని. ॥౩౦॥

గీ॥ పవనః పవతా మస్మి రామ శస్త్రభృతా మహమ్ ।

ఝషాణాం మకరకాచిస్మి సోత్తసా మస్మి జాహ్నువీ ॥

॥౩౧॥

ప ద వి భా గ ము : — పవనః. పవతాం. అస్మి. రామః. శస్త్రభృతాం. అహం. ఝషాణాం. మకరః. చ. అస్మి. సోత్తసాం. అస్మి. జాహ్నువీ ॥ ॥౩౧॥

సృ తి ప దార్థ ము : — అహం=నేను; పవతాం=పావయితులలో; లేక, వేగముకలవారలలో; పవనః=వాయుస్వరూపమై; శస్త్రభృతాం=శస్త్రమును ధరించువారలలో; రామః=దశరథపుత్రుడగు శ్రీరామ చంద్రస్వరూపుడనై; అస్మి=అయితిని; ఝషాణాం=మత్స్యములలో; మకరశ్చ=మకరమనెడిమత్స్యస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని; సోత్తసాం=నదులలో; జాహ్నువీ=గంగానదీస్వరూపమై; అస్మి=అయితిని ॥౩౧॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

పృష్టాద ఇతి । పృష్టాదో నామ కాచిస్మి దైత్యానాం దితివంశ్యానామ్ । కాలః కలయతాం కలనం గణనం కుర్వతా మహం । మృగాణాం చ మృగేంద్రః సింహో వ్యాఘ్రో వాఽహం । వై నతేయ శ్చ గరుత్మా నివనతాసుతః పక్షిణాం పతత్రిణామ్ ॥౩౦॥

పవన ఇతి । పవనో వాయుః పవతాం పావయిత్వాణా మస్మి । రామ శస్త్రభృతా మహం శస్త్రాణాం ధారయిత్వాణాం దాశరథీ రామోఽహం । ఝషాణాం మత్స్యదీనాం మకరో నామ జాతివిశేషోఽహం । సోత్తసాం స్రవంతీనా మస్మి జాహ్నువీ గంగా ॥౩౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

నేను దితివంశతయగు దైత్యులలో పృష్టాదస్వరూపమై, పరిగణనము చేయువారలలో కాలస్వరూపమై అయితిని. నేను మృగములలో సింహస్వరూపమై, లేక వ్యాఘ్రస్వరూపమై అయితిని. పక్షులలో వినతాపుత్రుడగు గరుత్మంతుండ నైతిని. ॥౩౦॥

నేను పవిత్రింపజేయు వారలలో, లేక వేగముకలవారలలో వాయుస్వరూపమై, శస్త్ర ధారులలో దశరథపుత్రుడగు శ్రీరామచంద్రప్రభుస్వరూపమై అయితిని. మత్స్యములలో మకర (మొసలి) స్వరూపమై, నదులలో జాహ్నువీ (గంగా) నదీస్వరూపమై అయితిని. ॥౩౧॥

—† గంవ అధ్యాయము ౩౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — దితియోక్త వంశములో బుద్ధిసారిలో పరమస్వాత్మ్యకు

గీ॥ సర్గాజా మాది రస్తశ్చ మధ్యం చై వాహ మేవ చ ।

అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతా మహమ్ ॥

॥౩౨॥

ప ద వి భా గ ము :— సర్గాజాం. అది. అస్త. చ. మధ్యం. చ. ఏవ. అహం. అస్తు.

అధ్యాత్మవిద్యా- విద్యానాం. వాదః. ప్రవదతాం. అహమ్ ॥

॥౩౩॥

ప్రతిపదార్థము :— హేఅర్జునః=ఓయర్జునుడా; సర్గాజాం=స్వప్నలకు; అది=కారణము; (మొదలు) అంతశ్చ=నాశము; మధ్యంచ=స్థితియు; అహమేవ=నాస్వరూపమే; విద్యానాం=విద్యలలో; అధ్యాత్మవిద్యా=అధ్యాత్మవిద్య; అహమేవ=నాస్వరూపమే; ప్రవదతాం=వాదజల్యనికండాకథలను పలికెడి వారలయొక్క; వాదః=వాదకథారూపమై; అహం=నేను; అస్మి=అయితిని. గురుశిష్యులకథ వాదమన బడును. పరస్పరము జయించు యిచ్చకల వాదిప్రతివాదుల కథ జల్పకథయనబడును. స్వపక్షస్థాపనా హీనమై ఐరవక్షవిదళనమాత్రపర్యవసాయియగు కథ వికండము.

॥౩౩॥

డగుటచే మిక్కిలి యానందింపజేయువాడు గాన ప్రహ్లాదుడను నేను లెక్కించువారిలో కాలస్వరూపుడను నేను. మృగములలో సింహమును నేను. పక్షులలో వై నతేయుడను నేను.

॥౩౦॥

శంకరానందీయము :— శుభాశుభములను, వృద్ధిక్షయములను జేయువాటిలో కాలమును నేను. (శేషము స్పష్టము.)

॥౩౦॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— పవిత్రింపజేయువాటిలో లేక, వేగము కలవాటిలో వాయువును నేను. శత్రుధారులై యుద్ధతిష్ఠణులగువారిలో పరమవీరుడగు దశరథరాముడను నేను. (శ్రీరాముడు సాక్షాద్విష్ణుస్వరూపుడైనను శ్రీరామరూపముతో ద్యానించుటకై “వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మి” అనినచే పాఠమని పూర్వము చెప్పబడెను.) మత్స్యములలో శ్రేష్ఠుమగు మకరమును నేను. నదులలో సరస్వదీశ్రేష్ఠు యగు గంగను నేను.

॥౩౧॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— అచేతనస్వప్నలలో మత్స్యస్థితియములు నేను. (“భూతానామాది రంతశ్చ” అని యుపకృమమునందు జీవావిష్టములగువాని యత్కత్తిస్థితియములు చెప్పబడుటచే బొనరుకృమలేదు.) విద్యలలో మోక్షహేతువగు ఆత్మకర్తృత్వవిద్యను నేను, చర్చించుకొనువారి వాదించుకొనుటరూపమగు కథాభేదములగు వాద. జల్పవింకడారూపమగువాటిలో వాదమును నేను. (“భూతానాం చేతనా” అను స్థలమున భూతశబ్దముచే వాటికి సంబంధించిన పరిణామములెట్లు లక్షితములొ అప్రే జబప్రవ దచ్చబ్దముచే వారికి సంబంధించిన కథాభేదములు లక్షితములగునుగాన నిర్ధారణశ్చ యుపపన్నము.) తత్త్వబుబుత్తులు, వీకరాగులునగు సమానబ్రహ్మచారు లగువారికిగాని, గురుశిష్యులకుగాని ప్రమాణపురస్కరముగ తర్కముచే సాధనదూషణరూపమైన, స్వపక్ష, ప్రతిపక్షపరిగ్రహము తత్త్వనిర్ణయంతమగుచో నది వాద మనబడును.

॥౩౨॥

శంకరానందీయము :— ఆదిత్యాదివిభూతులు, విష్ణ్యాదివిభూతివిశేషములు స్వస్వరూపమేయని సూచించుటకు సరస్వదికారములకు ఆదియు, మధ్యము, అంతముగూడపరిపూర్ణుడగుసర్వాత్మను అగు నేనేయని చెప్పుచున్నాడు — “సర్గాజాం...మహం” సృజింపబడు మహదాదిహులంతములగు వికారములు సర్గము

శాంకరభాష్యమ్ :—

సగ్గాణా మితి! సృష్టి నా మాది రంతశ్చ మధ్యం చైవాహ ముత్పత్తిస్థితిలయా అహ మర్జున! భూతానాం జీవాధిష్ఠితానా మేవాహిది రంత శ్చేత్యాద్యుక్త ముపక్రమ ఇహ తు సర్వస్యైవ సగమాత్సరి స్థేతి విశేషః! అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం మోక్షార్థత్వా త్సరి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సృష్టులకు కారణము, నాశనము స్థితియు ఓయర్జున! నాశ్వరూపమే (ఉపక్రమము నందు జీవాధిష్ఠితభూతముల అదృస్తములు నేనే యని చెప్పబడెను. ఇదకు విఖలసృష్టి మాత్రిముయొక్క యాద్యగ్తములు నేనే యని విశేషము గ్రహింపవలెను). విద్యలలో లనబడును. వాటికి యుపాదానకారణమును నేనే. ("తస్మాత్సర్వం సమభవత్" అను శ్లోతి చాప్సవ ఘటాదికమునకు మృత్తువలె నేనీసర్వమున కుపాదానకారణుడ నని యర్థము.)

సర్వవికారకారణుడ వగుటచే సృష్ట్యాదియందు నీకుసద్భావమున్నను. కార్యదశయందు నీసక్త కనబడుట లేదు గాన నీకు సర్వాత్మత్వము. పూర్వత్వము సంభవించుటలేదు. అనునాశంకపై జెప్పుచున్నాడు— "మధ్యం మృత్కార్యమగు ఘటాదికమునందు మృద్ధర్మమగు గంధవత్త్వాదికము కనబడుటవలన మృత్తుయొక్క సమస్యయము (సంబంధము) చే నెట్లుఘటాదికము సర్వము మృత్స్వరూపమో యదే మహావాదికమునను నాధర్మమగు సత్తాస్వూర్వాదికము కనబడుటవలన నాశమస్యమయితే సర్వము నేనే. కాపర్యసంబంధముయొక్క మధ్యావస్థనుగూడ నేనే. (వికారరూపముతో నే నుంటినని యర్థము.)

నీవు వికారస్వరూపముగ నున్నచో వికారము నశించిన. నీకుకూడ నాశము సంభవించుచుగాన నీసక్తయే యుండదు కనుక నీకు అనిత్యత్వము. అపర్యాత్మత్వము, అపూర్వత్వము ప్రసక్తములయ్యెడివి అను శంకపై జెప్పుచున్నాడు— "అంత శ్చ" కార్యముయొక్క (అవర్జనరూపమగు) అంతముగూడ నేనే. కల్పిత రూపముగల ఘటము నశించగనే ఘటకారణమై యనుసృష్టమగు మృత్తునకు నాశము లేనందున కపాలము లుగ చూర్ణాద్యనువృత్తమైన మృత్తుయొక్క సక్త యెట్లు సంభవించుచున్నచో యట్లే మహావాదిసర్వవికార ములు నశించినను, వాటికి కారణభూతుడను. అనువృత్తుడను అగు నాయొక్క సద్భావ మెప్పుడు నున్నదే. అట్టి నాకు నిత్యత్వము, సార్వాత్మ్యము. పూర్వత్వము వివి యెల్లప్పుడు నున్నవే. కాన వికారములయొక్క అదియు, నంతము, మధ్యమునేనే. నాశంబె నతిరిక్తమగు వస్తువును ప్రమాణము ననుసరించి నిరూపించుటకు శక్యము కాదుకాన యాదిత్యాదివిభూతులు, విష్ణ్వాదివిభూతివిశేషములు నివన్నియు నేనేయని నిర్దము.

లేక, "సృష్టిస్థితికారణజీం బ్రహ్మవిష్ణువాత్మికామ్! స సంజ్ఞాం యతి భగవా నేక ఏవ జనార్దనః" అను వచనానుసారము "సృజంత ఇతి స్థాః" సృష్టింపబడు ప్రాణులు సర్వములనబడును. వాటికి కారణుడగు బ్రహ్మను నేనే. వాటికి సంహర్తయగు శివుడను నేనే. వాని స్థితికి కర్తవ్యమగు విష్ణువును నేనే. జ్ఞానహేతువులగు సమస్త వేదములు, శాస్త్రములు నిద్యలనబడును. వాటిలో మోక్షహేతువులగుటవలనయుపవిషత్తులు నేనే. వాద, జల్ప, వికండాదులలో యర్థనిర్ణయహేతువుగనుటవలన వాదకధను నేను. ౧౩౩౩

శ్రీధరీయము:— సృజింపబడు ఆకాశదులకు ఆదివి, అంతమును, మధ్యమును నేనే. (అనగా వాటి సృష్టి స్థితిలయహేతుత్వము సరమేక్యమనిదేయని తెలిపబడెను. దీనిచే సృష్టి, స్థితి, ప్రలయములు

శాంకరభాష్యమ్ :—

ధాన మస్మి । వాదోఽర్థనిర్ణయహేతుత్వా త్ప్రవదతాం ప్రధాన మతః సోఽహ మస్మి ।
ప్రవక్తృద్వారేణవ చనభేదానామేవ వాదజల్పవికండానా మిహ గ్రహణం ప్రవదతామితి ॥౩౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

మోక్షార్థమగుటవలన ప్రధానమగు నధ్యాత్మవిద్య నాస్వరూపమే. వాదజల్పవికండా కథలను పలుకువారలయొక్క వాదకథ అర్థనిర్ణయహేతువగుటవలన ప్రధానమైనది. అట్టివాదకథా స్వరూపము నేను అయితిని. ॥౩౨॥

నావిభూతులుగా నుపాసించదగునని సూచించబడెను.) విద్యలలో నధ్యాత్మవిద్య నాస్వరూపము. వాదించు కొనెడివారికి సంబంధించిన వాద, జల్ప, వికండలలో వాదమును నేను. (ఇద్దరువాదిప్రతివాదులు ప్రమాణము ననుసరించియు, తర్కము చేరిను స్వపక్షమును స్థాపించుకొనుటకును, ఫల, జాతి, నిగ్రహస్థానములచే పరపక్షమును దూషించుకొనుటకును ప్రవృత్తి మగు వాక్యోపవాక్యసందర్భము జల్పమనబడును. ఒక వాదితన పక్షమును స్థాపించుకొనుచుండ, ప్రతిపక్షి యొకని పక్షమును ఫల, జాతి నిగ్రహస్థానములచే దూషించునుగాని, తనపక్షమును స్థాపించుకొనడు. ఇది వికండయనబడును. ఈజల్పవికండుములు రెండును విడిగీచువులగు వాదిప్రతివాదులకై నీ పరీక్షించుటకహిత్రమే యవయోగించునుకాని తత్త్వనిర్ణయమున కుపకరింపవు. వీరి రెండుగు శిష్యాచార్యులయొక్కగాని, యితరులయొక్కగాని వాగ్వాదము వాదమనబడును. ఇది తత్త్వవిర్ణయము ఫలముగాకలదిగాన శ్రేష్టమగుటచే నావిభూతియని యర్థము.) ॥౩౩॥

పరిమార్చి పా :— సృజించబడు ఆకాశాదులకలములమును, అంతమును, స్థితిని నేనే. చతుర్విద్యలలో నాత్మప్రతిపాదకమగుటవలన శ్రేష్టమగు ఆధ్యాత్మవిద్యనునేను. ఇతరమగు విద్యలు తమతమ మతములయందలి యభిప్రేక్షముచే మత్స్యర దిజనకములగుటచే నధ్యాత్మవిద్యకంటె నవరములు. ఈవిషయము ననే యొక మహాకవి మాత్స్యర్యమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. “రే! రే! మత్స్యర! జీవ వత్సరీశకం యేన త్వయా నిర్జితం, శాస్త్రాగ్రా మిద మూర్జితం ప్రయత్నతాం త్వ ద్వంశవిచ్ఛిన్నయే! యస్మాత్కర్మదుతా మపాస్య చ క్షిప్తాః స్వా న్యాయా న్యన్యథా స్వీయం స్థానయతుం మతం సమవచ్ఛేదం కథం కుర్వతే!” (ఓమత్స్యర మా! నీవు నూరేండ్లు బ్రతుకుము. నీవంశవనాశనమునకై ప్రయత్నించు శాస్త్రములయొక్క దృఢమగుమతము నీచే జయించబడినది. మాత్స్యర్యోన్మాదమునకై శాస్త్రములనే విధములుగ బోధించును. కాన ఆయా శాస్త్రకర్తలయెడ మాత్స్యర్యమును వహించి ఆయా శాస్త్రములయందు గౌరవమును వీడి ఆయాశాస్త్రోపదేశములను సమ్మకుండుటకై యశాశ్రీయములగు యుక్తులనెను ఆయుధములను నిర్మించుకొంటివి. అట్లుకానిచో నాయాయుధములు స్వీయమతమును స్థాపించుటకై, యన్యమతము నెట్లుఖండింపగలచున్నవి?) మాత్స్యర్యగ్రస్త వాదభూయిష్టులై, తత్త్వనిర్ణాయకములుకాని విద్యలకంటె సుల్బుష్టుమగు నధ్యాత్మవిద్య నావిభూతియనియర్థము. తత్త్వవిర్ణయ రూపప్రయోజనమునవి జల్పవికండాది భూయిష్టుములగు విద్యకంటె తత్త్వవిర్ణయ మగల నిగ్రహవిద్య శ్రేష్టము గనుకనే “వాదః ప్రవదతా మహం” పరిస్పరము వాద, జల్ప, వికండా కథలలో ప్రవచించుటకు యోగించెడి తత్త్వనిర్ణయ ఫలమగల వాదకథను నేను. ॥౩౪॥

గీ॥ అక్షరాణా మకారోఽస్మి ద్వంద్వ సామాసికస్య చ ।

అహ మేవాక్షయః కాలో ధాతాఽహం విశ్వతోముఖః ॥

॥౩౩॥

పద విభాగము :— అక్షరాణాం.. అకారః.. అస్మి.. ద్వంద్వః.. సామాసికస్య.. చ.. అహం..
ఏవ.. అక్షయః.. కాలః.. ధాతా.. అహం.. విశ్వతోముఖః..

॥౩౩॥

ప్రతిపదార్థము :— అక్షరాణాం=అక్షరములలో; అకారః=అకారము; సామాసికస్య=సమాస
సమాహములో; ద్వంద్వః=ద్వంద్వసమాసము, అహ మేవ=నేనే; అస్మి=అయితిని; అక్షయః=
క్షయమువాని, కాలః=కాలస్వరూపము; ధాతా=కర్మఫలము నిచ్చువాడు, విశ్వతోముఖః=సర్వతోముఖుడు;
అహ మేవ=నేనే; అస్మి=అయితిని.

॥౩౩॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అక్షరాణా మితి । అక్షరాణాం వర్ణానా మకారో వర్ణోఽస్మి । ద్వంద్వః సమాసోఽస్మి-
సామాసికస్య సమాససమూహస్య । కిం చాహ మేవాక్షయోఽక్షిణః కాలః ప్రసిద్ధః క్షణా
ద్యాఖ్యం అథ వా పరమేశ్వరః కాలస్యాపి కాలోఽస్మి । ధాతాహం కర్మఫల్య విధాతా సర్వ
జగతో విశ్వతోముఖ స్సర్వతోముఖః ॥

॥౩౩॥

శాంకరభాష్యత్వద్వితీయీ :—

అకారాదివర్ణములలో అకారము శేనే అయితిని. సమాససమూహములో ద్వంద్వ
సమాసము శేనే అయితిని. క్షిణముకాని ప్రసిద్ధమైన క్షణము లను చేరుగల కాలము
నేనే అయితిని, లేక, కాలమునకు కాలస్వరూపమైన పరమేశ్వరస్వరూపము శేనే అయితిని,
సర్వజగత్తునకుకర్మఫలములనిచ్చువాడను నేనే అయితిని. సర్వతోముఖుడను నేనే అయితిని. ॥౩౩॥

♦ గంవ అధ్యాయము ౩౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦ —

మ మ సూ ద న న ర స్వ తీ య ము : — “అకారో వై నర్వా వాక్” అను శ్రుతిచొప్పున అన్ని
అక్షరముల (వర్ణముల)లో శ్రేష్ఠుడుగు అకారమును నేను. సమాససమూహములో ద్వంద్వసమాసమును నేను.
(అన్యయాభావసమాసము పూర్వపదార్థప్రధానము. ఉత్తరపదార్థప్రధానమైనది తత్పురుషము. అన్యపదార్థ
ప్రధానమైనది దిహాప్రీహిసమాసము. ఉభయపదార్థప్రధానమైనదిగాన ద్వంద్వసమాసము శ్రేష్ఠమైనది
ఆద్వంద్వసమాసమును నేను అని యర్థము). “జః కాలాలో గుణీ సర్వవిద్యః” అను శ్రుతిప్రసిద్ధి వచన
రచి అక్షయమగు కాలమును నేనే. కర్మఫలప్రదాతాలో సర్వతోముఖుడనగు ధాతను నేనే.

॥౩౩॥

నీ ల కం రీ య ము : — “అకారో వై నర్వా వాక్” అను శ్రుతివచనము అక్షరములలో అకా
రమును నేను. “ద్వంద్వ సామాసికస్య చ” సమాససమూహములలో ను భ య ప దార్థ ప్రధానమగుది
ద్వంద్వసమాసమును నేను. లేక, “సమం అసనం సమాసః” పండితులుగాని, గురుశిష్యులుగాని మంత్రార్థ
మును చెప్పుకొనుటకై యొకప్రవేశమున గూర్చుండుట. అక్కడ కూర్చొని తెలిసికొనిన యర్థజాతము
సామాసిక మనదియు. వానిలో “ద్వంద్వః” రహస్యమగు అర్థమును నేను. క్షయరహితమగు కాలమును
నేను కర్మఫలప్రదాతనగు విశ్వతోముఖుడను నేను. (సర్వప్రాణులు తృప్తివాందిరచో నేను తృప్తడనగుడు
నని యర్థము.

॥౩౩॥

గీ॥ మృత్యు సర్వహర శ్చాహ ముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్ ।

కీర్తి శ్రీ రాక్షసానాం సృతి ర్మేధా ధృతిః క్షమా ॥

॥౩౪॥

పద విభాగము :— మృత్యుః సర్వహరః చ అహం ఉద్భవః చ భవిష్యతామ్.

కీర్తిః శ్రీః వాక్ చ నారీణాం సృతిః మేధా ధృతిః క్షమా ॥

॥౩౪॥

ప్రతిపదార్థము :— సర్వహరః = ధనపాపాణములనుహరించు; మృత్యుః = మృత్యువు; అహం = నేనే; భవిష్యతామ్ = ఉత్కర్షణపాప్తియొగ్గులయొక్క; ఉద్భవశ్చ = అభ్యుదయము; అభ్యుదయపాప్తి హేతువు; అహం = నేనే; నారీణాం = స్త్రీలయొక్క; కీర్తిః = కీర్తియు; శ్రీః = లక్ష్మీయు; వాక్ = వాక్కున్న; సృతిః = సృతియు; ధృతిః = ధృతియు; క్షమా = ఓర్పుయు; ఈయైతన్యగుణములన్నియు; అహం = నేనే; అస్మి = అయితిని.

॥౩౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

మృత్యు ర్ద్వివిధో ధనాదిహరః పాపహర శ్చ సర్వహర ఉచ్యతే సోఽహ మిత్యర్థః । అథ వా పర ఈశ్వరః ప్రళయే సర్వహరణా త్వసర్వహరః సోఽహమ్ । ఉద్భవ ఉత్కర్షణోఽభ్యుదయ స్రుత్యాప్తి హేతు శ్చాహం, క్షేమా భవిష్యతాం భావికల్యాణానా ముత్కర్షణప్రాప్తియో గ్యానా మిత్యర్థః । కీర్తిః శ్రీ రాక్షసానాం సృతి ర్మేధా ధృతిః క్షమేశ్వేతా ఉత్తమాః స్త్రీణా మహ మస్మి యాసా మాభాసమాత్రసంబంధే నాపి లోకః కృతార్థ మాత్మానం మన్యతే ॥

॥౩౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ధనమును హరించువాడు ఒకమృత్యువు. పాపములను హరించువాడు రెండవ మృత్యువు. ఈరెండువిధములైన మృత్యువు నాస్వరూపమే. లేక ప్రళయకాలమునందు సర్వమును హరించుటవలన నీశ్వరుడు సర్వహరుడు. అట్టి యీశ్వరుడును నాస్వరూపమే. భావికల్యాణములకలవారికి అనగా ఉత్కర్షణపాప్తి యొగ్గులకు ఉత్కర్షణ అనగా అభ్యుదయము, అభ్యుదయపాప్తి హేతువు నాస్వరూపమే. కీర్తి, లక్ష్మి, వాక్కు, సృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ ఇవి స్త్రీల యుత్తమగుణములు. యే స్త్రీల యాభాసమాత్రసంబంధముచేతను గూడ లోకము తనను కృతార్థునిగ తలచునో అట్టి స్త్రీలయొక్క పైనిచెప్పబడిన కీర్త్యాది గుణములు నాస్వరూపమే.

॥౩౪॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము :— సంహారకారులలో సర్వసంహారకారియగు మృత్యువును నేను. భావికల్యాణములలో ముక్త్యర్థమును నేను. స్త్రీలలో కీర్తి, శ్రీ, వాక్, సృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ యనెడు నేడురు ధర్మసత్తులు నేనే. దార్పికుడుగా, ప్రకృష్టుడుగా నానాగోళీయసర్వలోకమునకు తెలియ బడుట రూపగు ఖ్యాతి కీర్తి యనబడును. ధర్మార్థకామసంపత్తు శ్రీయనబడును. సర్వార్థప్రకాశకమైన సంస్కృతవాణి వాక్ అనబడును. (ఇది చకరమువలన మూర్తాదికముగూడ గ్రహింపదగును.) చిరాను శూన్యారస్మరణకీర్తి సృతి యనబడును. అనేకగ్రంథార్థధారణకీర్తి మేధ యనబడును. అవసానకాలమందు,

గీ॥ బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛందసా మహమ్ ।

మాసానాం మార్గశీర్షోఽహ మృతూనాం కుసుమాకరః ॥

॥౩౭॥

ప ద వి భా గ ము :— బృహత్సామ. తథా. సామ్నాం. గాయత్రీ. ఛందసాం. అహం. మాసానాం. మార్గశీర్షః. అహం. ఋతూనాం. కుసుమాకరః ॥

ప్రతి ప దో ర్థ ము:— సామ్నాం=సామలలో, బృహత్సామ=బృహత్సామ, అహం=నాస్వరూపమే; తదా=అట్లే; ఛందసాం=గాయత్ర్యాదిఛందోవిశిష్టఋక్కులలో; గాయత్రీ=గాయత్రీ; అహం=నాస్వరూపమే; మాసానాం=మాసములలో; మార్గశీర్షః=మార్గశీర్షమాసము; అహం= నాస్వరూపమే; ఋతూనాం=ఋతువులలో; కుసుమాకరః=వసంతఋతువు; అహం=నాస్వరూపమే. ॥౩౭॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

బృహత్సామేతి । బృహత్సామ తథా సామ్నాం ప్రధాన మస్మి గాయత్రీ ఛందసా మహం గాయత్ర్యాదిఛందోవిశిష్టానా మృచాం గాయత్రీ ఋగహ మిత్యర్థః । మాసానాం మార్గశీర్షోహ మృతూనాం కుసుమాకరో వసంతః ॥౩౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సామలలో బృహత్సామయు, గాయత్ర్యాదిఛందోవిశిష్టఋక్కులలో గాయత్రీఛందో విశిష్టఋక్కున్న, మాసములలో మార్గశీర్షమాసమున్న, ఋతువులలో వసంతఋతువున్న నాస్వరూపమే. ॥౩౭॥

గూడ శరీరేంద్రియసంఘాతధారణకత్తి ధృతి యనబడును. లేక, ఉచ్ఛ్వాసలవప్రవృత్తికారణముచే దాపల్యముపొందింప దానినుండి మరలెడి కత్తి ధృతి యనబడును. హర్షవిషాదకారణములు పొందింపచిత్తమువికృతిని పొందుతుండుట క్షమ యనబడును. ఈవెప్పినవాటియొక్క యాభాసమాశ్రమచేతనే జనుడుసర్వలోకాదరణ పాత్యుడగును. గాన విని శ్రీలలో మత్తమములు గాన వివన్నియు నావిభాతులని యర్థము. ॥౩౮॥

—† గంప అధ్యాయము ౩౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— పూర్వము “వేదాం సామవేదోఽస్మి” అనిచెప్పబడెను. అందునను మరియొక విశేషము గలదు. ఋగక్షారాధములగు గీతివిశేషములలో “త్యామిద్ది హవావహే” అనుఋక్కునందు గీతివిశేషరూపమగు బృహత్సామ కలదు. అవిశేషము అతిరాత్రమునందు ప్రశ్నింపబడినది. ఆసామము సర్వేశ్వరరూపమగు విందుని సుతిహాపమై యున్నది. కానఅయ్యది యితరసామలకంతే శ్రేష్ఠమైనదిగాన నాస్వరూపము, నియతాక్షర పాద రూపఛందోవిశిష్టములగు ఋక్కులలో గాయత్రీని నేను. (ద్విజాతు లగు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులకు ద్వితీయజన్మపొంది హేతువగుటవలన, ప్రాతస్సవనాదిసవనక్రయ హేతువగుటచేతను, సర్వశ్రేష్ఠమైనది గాయత్రీ. మరియు సోమాహరణమునకై వెళ్ళిన త్రిప్థువ జగతి, చందస్సులు సోమని తీసుకొనిలేకపోయిరవి. మరియు జగతిచందస్సు మూఢక్షరములును, త్రిప్థువ చందస్సు ఒకయక్షరము హరికములు కాగా నాయక్షరములతోగూడ, సోమని తీసుకువచ్చుటచే గూడ సర్వశ్రేష్ఠమైనది. అట్టి గాయత్రీని నేను. పదురెండుమాసములలో మార్గశీరము అభినవకాల్యాదిక(వన్నవరి) ముచే నొప్పి శీతవాతాకవశాన్యమగుట సుఖహేతువుకాన యామార్గశీరమును నేను. ఋతువులలో సర్వసుగంధి కుసుమాకరమగుటచే నత్యాహ్లాదకరమైనది వసంతర్తువు. మరియు “వసంతే బ్రాహ్మణ ముపస

యాత" "వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్ని నాదవీత" "వసంతే వసంతేజ్యోతిషాయజేత" తద్వై వసన్తవివాభ్యార
భేత : వసన్తో వై బ్రాహ్మణస్యర్తుః" అను మొదలగు శ్లోక ప్రసిద్ధము. అట్టి వసంతర్తువును నేను. || ౩౩ ||

ప ర మార్థ ప్ర పాః : .. సామలు రాంగళ సంఖ్యాకములై యున్నవి. వాటిలో నీశ్వరస్తావకములగు
కొన్ని పావమాన్యములు, రదంతరాదులు కలవు. వానిలో బృహత్సామ నావిభూతియగును. (ఈవిషయమై
ముందధ్యాయమున స్పష్టపరచెదను) ఉష్టిఁ ఛందస్సు మొదలగు ఛందస్సులలో గాయత్రి ప్రధమమైనది.
"గాయన్తం త్రాయతే ఇతి గాయత్రి" తన్నుగూర్చి గానము (జపము) చేయువానిని రక్షించునదిగా గాయత్రి
యనబడును. మరియు నిరుపదినాలక్షరములు గలది. దానినుండి వాలుగు అక్షరములు వృద్ధినొందుటచే
ఉష్టిగాది ఛందస్సులు నిష్పన్నము లగుచున్నవి. అట్టి గాయత్రియు పరమేశ్వర ప్రతిపాదకమగుటచే నాడు
విభూతియే. (ఆగాయత్రిని వివరించుచుంటిమి. "త త్సవితు ర్వరణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి ధియో యో
నః ప్రిచోదయాత్" దీనికి కావ్యసంహితాభాష్యకారు లిట్లు వ్యాసిరి. యీగాయత్రికి విశ్వవిత్కృడు, ఋషి.
సావిత్రియే గాయత్రి "తత్" అనునది షష్టివిభక్తి చే మార్పుచెందును. "తస్య సవితుః=సర్వమునకు ప్రసవ
దాతయు "యోసా వాదిత్యే" అను శ్లోకవోప్పున ఆదిత్యాంతర్గతపురుషుడగు; దేవస్య=హిరణ్యగర్భోపావ్య
వచ్చిన్నుడు; విశ్వానానందస్వభావుడును నగు బ్రాహ్మణముయొక్క; వరణ్యం=సర్వోత్కృష్టమైన; భర్గః=
తేజస్సును, ధీమహి=ధ్యానించెదము, లేక, ఆతేజస్సు యెట్టిదన? సవితుః సూర్యస్వామి ఉపజీవ్యం=యేదా
దిత్యగతం తేజః" అని చెప్పుటచే సూర్యునకుగూడ నుపజీవ్యమగునట్టిది. అనిచెప్పుకొనదగును. "యః నః
ధియః ప్రిచోదయాత్=యేసాచ్యునియొక్క తేజస్సు మా బుద్ధులను ప్రేరేపించుచున్నదో, తస్య సవితుః
సంబంధి వరణ్యం పీర్వం తేజః ధీమహి=అట్టి సూర్యుని పీర్వభూతమగు తేజస్సును ధ్యానించెదము; అని
సంబంధించు కొనదగును. ఇటు యీవిషయము చెప్పబడెను....సత్యజ్ఞానానందాత్మకుడు, సర్వజగదుపాదానా
శ్రయితుడగుట జగత్కర్త యనగు పరబ్రాహ్మణుడు సర్వోపాధులతో గ్రీడింపదలచియు, ఆయుపాధిధర్మము
లను జయింపదలచియు, తన కమనీయత్వాది మహిమను జూపదలచియు, స్వయముగ మాయను వశపరచు
కొని, సర్వాస్థిలకు నాత్మభూతుడై యంతర్యామియై మాయొక్క బుద్ధులను ప్రేరేపించుగాక, అట్టి సవిత్వ
దేవుని సంబంధమగు, సంసారక్షేమాలభంజకమగు తేజస్సును యెల్లప్పుడు ధ్యానించెదము అని యర్థము)
పడుచెందు మానములలో మార్గశీరమాసమును నేను. (మాసములుచంద్రమాసముచే నగుచున్నవి చంద్ర
సంబంధము కల నక్షత్రముయొక్క నామముతో వ్యవహరింపబడుచున్నవి. యెట్లనఁ: ఏమాసమందున్న
పూర్ణిమాయందు చిత్రానక్షత్ర మగుచున్నదో (చిత్రానక్షత్రముతో పూర్ణిమాచంద్రుడు కలియునో) ఆమాసము
చైత్రమాసమని పిలువబడుచున్నది. ఇట్లే యన్నిటిని జూడనగును. ఎక్కడము మృగశిరసంబంధముచే
మార్గశీరమాస మగుచున్నది, కాన మృగశిరకు స్వామి చంద్రుడగును. అట్లే "స్వనామ సమావక్షత్రసమాస
నాథా మాసాః" అని చెప్పబడుటవలన మాసముకూడ మార్గశీరమే యని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఆమాస
మునందలి పూర్ణిమకు ప్రధివుకూడ మృగశిరసంబంధముగల చంద్రుడే యగును. ఈవిధముగ మాస,
నక్షత్ర, తిధులు ఒక్కొక్క దేవతాహుపములుగనుక మార్గశీరమాసము నాయొక్కవిభూతియని యర్థము.
లేక, మృగశిరః పూర్ణిమాసంబంధముచే వస్సారంభము నిర్ణయింపబడును. "తస్మి న్నేవాగ్రహాయజే"
అను శ్లోకచే ఆగ్రహాయజము గాన ఆగ్రహాయజే అని చెప్పబడును కనుకనే "ఆగ్రహాయజేకః" అను
మార్గశీరమాస ముపపన్నము. కాన ఏమాసము శ్రేష్ఠ మగుటచే నావిభూతి యని యర్థము. శిశిరాదిషడ్వత్స
లలో వసంతర్తువు అందరకు నానందకరముగాన నావిభూతి యని యర్థము.

గీ॥ ద్యూతం ఛలయతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్ ।

జయోస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వో సత్త్వవతా మహమ్ ॥

॥౩౬॥

పదవిభాగము :— ద్యూతం-ఛలయతాం-అస్మి-తేజః-తేజస్వినాం-అహం-జయః-అస్మి-వ్యవసాయః-

-అస్మి-సత్త్వం-సత్త్వవతాం-అహమ్ ॥

॥౩౬॥

ప్రతిపదార్థము:— ఛలయతాం=అభిభవముచేయువారలయొక్క, ద్యూతం=పాచికలువేయుట
యనెడి ద్యూతము; తేజస్వినాం=తేజోవంతులయొక్క, తేజః=తేజస్సు, అహం=నేను, అస్మి=అయితిని,
జేత్వాణాం=(ఈపదమధ్యాహార్యము); జయశీలరయొక్క, జయః=జయము, వ్యవసాయినాం=(ఈపద
మధ్యాహార్యము) ఫలహేతువగు ఉద్యము కలవారలయొక్క, వ్యవసాయః=వ్యవసాయము, సత్త్వవతాం-
సాత్త్వికులయొక్క, సత్త్వం=సత్త్వగుణము, అహం=నేనే, అస్మి=అయితిని.

గీ॥ వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మి పాణ్డవానాం ధనంజయః ।

మునీనా మృగ్యహం వ్యాసః కవీనా ముశనా కవిః ॥

॥౩౭॥

పదవిభాగము :— వృష్టినాం-వాసుదేవః-అస్మి-పాండవానాం-ధనంజయః-మునీనాం-అపి-అహం-

వ్యాసః-కవీనాం-ఉశనా-కవిః ॥

॥౩౭॥

సృతిపదార్థము :— వృష్టినాం=యాదవులలో; వాసుదేవః=వాసుదేవుడను; అస్మి=అయితిని; పాండ
వానాం=పాండవులలో; ధనంజయః=అర్జునుడను, అస్మి=అయితిని, అహం=నేను, మునీనాం=సర్వపదార్థ
జ్ఞానముకలవారలలో, వ్యాసః=వ్యాసమునియై, అస్మి=అయితిని కవీనాం=కాగితదర్శులలో, ఉశనా=శుక్ర
ుడను; కవిః=కవిని, అస్మి=అయితిని.

॥౩౭॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ద్యూత మితి । ద్యూత ముక్షదేవనాదిలక్షణం ఛలయతాం ఛలస్య కర్తృణా మస్మి
తేజ స్తేజస్వినా మహం, జయోస్మి జేత్వాణామ్ వ్యవసాయోఽస్మి వ్యవసాయినాం; సత్త్వం
సత్త్వవతాం సాత్త్వికానా మహమ్ ॥

॥౩౬॥

వృష్టినా మితి । వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మ్యయ మేవాహం త్వత్సఖా, పాండ
వానాం ధనంజయ స్త్వమేవ, మునీనాం సర్వపదార్థజ్ఞానినా మప్యహం వ్యాసః, కవీనాం
కాగితదర్శినా ముశనా కవి రస్మి ॥

॥౩౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అభిభవముచేయువారల యుక్షదేవనాది (పాచికలువేయుట) రూపమైన ద్యూతము తేజ
శ్శాలురయొక్క తేజస్సు, నాస్వరూపమే. జయస్వభావముకలవారల జయము, ఫలహేతువగు
ఉద్యమముకలవారల వ్యవసాయము (ఫలహేతువగు ఉద్యమము), సత్త్వగుణవంతుల ధర్మ
జ్ఞానవైరాగ్యాదిసత్త్వకార్యరూపమైన సత్త్వము నేనే యయితిని.

॥౩౬॥

యాదవులలో వాసుదేవుడనై, పాండవులలో అర్జునుడనై అయితిని. నిఖిలపదార్థజ్ఞానము
కలవారలలో నేను వ్యాసమహర్షినై, కాగితదర్శులలో శుక్రాచార్యుడనై యయితిని. ॥౩౭॥

గీ॥ దక్షో దమయతా మస్మి నీతి రస్మి జిగీషతామ్ ।

మౌనం చైవాస్మి గుహ్యేనాం జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహమ్ ॥

॥౩౮॥

ప ద వి భా గ ము: — దక్ష: దమయతాం అస్మి నీతిః. అస్మి జిగీషతాం. మౌనం చ వివ అస్మి
గుహ్యేనాం జ్ఞానం జ్ఞానవతాం అహమ్ ॥ ౩౮ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము: — అహంనేను; దమయతాం=దమముకలుగచేయువారలయొక్క; దండః=దండము; (శిక్ష) అస్మి=అయితిని; జిగీషతాం=జయించెడియిచ్చకలవారల; నీతిః=నీతిస్వరూపము; అస్మి=అయితిని; గుహ్యేనాం=గోప్యములలో; మౌనం=మౌనస్వరూపము; జ్ఞానవతాం=జ్ఞానవంతులయొక్క; జ్ఞానం=జ్ఞానము; అస్మి=అయితిని. ॥౩౮॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము: — “ద్యూతం...మహమ్” పరవంచనముచేయువారిద్యూతము సర్వస్వావహారకారణమగుటచే నావిభూతి. అత్యుగ్రప్రభావముకలవారిదగు అప్రతిహతాజ్ఞారూపమగు తేజస్సు నావిభూతి. పరాజితాపేక్షతో జూచిన యుత్కృష్ట మగు జయమును నేను. ఫలనిష్ప్రతిపర్యంతము నుండు యుద్యమము నాస్వరూపము. సాత్త్వికులయొక్క జ్ఞానవైరాగ్యరూపమగు ధర్మమును నేను. ॥౩౬॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము: — శ్రీకృష్ణభగవానులు సాక్షాదీశ్వరుడైనను, విభూతి మధ్యమమునందు చెప్పుట నన్ను భగవద్విభూతిగ నుపాసించదగు నని తెల్పుటకై యిది పూర్వమే చెప్ప బడెను. వృష్టివంశరాజులలో వాసుదేవపుత్రుడను, నీకుపదేష్టనగు నేను భగవద్విభూతిరూపుడను. పాండవు లలో ధనంజయుడ వగు నీవు నావిభూతిస్వరూపుడవు. మననశీలరగువారిలో వ్యాసుడను నేను. క్రాంతదర్శు లగు (సూక్ష్మార్థవివేకముకల) వారిలో శుక్రుడను నేను. ॥౩౭॥

ప ర మార్థ ప్ర ప: — యాదవులలో వసుదేవపుత్రుడగు బలభద్రుడు నావిభూతిస్వరూపుడు. (ఇది తననే విభూతిరూపముగ జెప్పినచో నొకనికే ముఖ్యత్వము, విభూతిత్వము సంభవింపనేరవు. శిష్టము గతార్థము.) ॥౩౭॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము: — దాంతులు కాక యుత్పదప్రవృత్తులగువారిని సన్మార్గ మున ప్రవేశపెట్టెడివారి సంబంధమగు నిగ్రహపాతువగు దండమును నేను. జిగీషులయొక్క జయోపాయ పుకాశక మగు నీతిని నేను. గోపనజేయవలసినవాటికి సంబంధించిన మౌనమునునేను, లేక గోప్యములలో సన్యాస, శ్రమణ, మననపూర్వకముగ జేయు నిదిధ్యాసనరూపమగు మౌనమును నేను. జ్ఞానులయొక్క జ్ఞానమును (శ్రమణమనననిదిధ్యాసనాపరిపాకముచే నుత్పన్నమైన యద్వితీయాత్మసాక్షాత్కారరూపమైనదియు, సర్వాజ్ఞానవిరోధియు నగు జ్ఞానమును) నేను. ॥౩౮॥

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౩౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ము: — సర్వభూతములకు ప్రారోహకారణమైన మాయోపాధిక మగు యే చైతన్యము కలదో యయ్యడి నేనే. ఓయర్థునా భూతభవిష్యత్కాలిక మగు నన్ను విడచి చరాచర ములలో నేదియు లేదు. కాన సర్వము మత్కార్యమే యని యర్థము ॥౩౯॥

గీ॥ యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం త దహ మర్జున !

న త దస్తి వినా య త్స్యా న్మయా భూతం చరాచరమ్ ॥

॥౩౯॥

ప ద వి భా గ ము :.. యత్..చ..అపి..సర్వభూతానాం..బీజం..తత్..అహం..అర్జున..న..తత్..అస్తి..
చినా..యత్..స్యాత్..మయా..భూతం..చరాచరమ్ ॥

॥౩౯॥

ప్రతిపదార్థము :.. సర్వభూతానాం=నిఖిలభూతములకు; యచ్చ=ఏది; బీజమపి=ప్రారోహకారణమో;
హేఅర్జున=ఓయర్జునుడా; తదపి=అబీజమున్ను; అహం=నాస్వరూపమే; మయావినా..నాతోవిడచి; యత్=
ఏది; స్యాత్=అగునో (ఉండునో) తత్=ఆ; భూతం=భూతము; చరాచరం=జంగమ రూపము గాని;
సాచరరూపముకాని; నాస్తి=లేదు.

॥౩౯॥

శాంకరభాష్యము :—

దండ ఇతి । దండో దమయతాం దమయితృణా మ స్మదాంతానాం దమకారణమ్,
నీతి రస్మి జిగీషతాం జేతు మిచ్ఛతామ్, మోనం చై వాస్మి గుహ్యేనాం గోప్యానామ్, జ్ఞానం
జ్ఞానవతా మహమ్ ॥

॥౩౯॥

యచ్చాపీతి । యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం ప్రారోహకారణం త దహ మర్జున !
ప్రకరణోపసంహారార్థం విభూతిసంక్షేప మాహ-న త దస్తిభూతం చరాచరం చర మచరం వా
మయా వినా యత్యా ద్భవే న్మయాఽపకృష్టం పరిత్యక్తం నిరాత్మకం శూన్యం హి తత్స్యా
దతో మదాత్మకం సర్వ మిత్యర్థః ॥

॥౩౯॥

శాంకరభాష్యకత్వబోధిని :—

అదాంతులను శిక్షించువారల దమకారణమైన దండస్వరూపము, జయించు యిచ్ఛకల
వారల జయస్వరూపము, గుహ్యములలో (రహస్యములలో) మోనస్వరూపము, జ్ఞానవంతుల
జ్ఞానస్వరూపము నేను అయితిని.

॥౩౯॥

ఓ యర్జునా! సర్వభూతములకు యేది ప్రారోహకారణమో అట్టి బీజము నాస్వరూపమే.
నాతో విడచి అనగా నాచే పరిత్యక్తమై నిరాత్మకమై శూన్యమై యేది యుండునో అట్టి
భూతము చరాత్మకముగాని, అచరరూపముగాని లేదు. కాన సర్వము మదాత్మకమే.

॥౩౯॥

శంకరానందీయము:... పైవిధముగ విభూతివిశేషములను జెప్పి, యావత్ప్రాంతమైన
విషయము సుజననహరించుటకై “కార్యం సర్వంకారణమత్యమేవ” అనున్యాయముననుసరించి సామాన్య
ముగ సర్వము నేనే యని జెప్పుచున్నాడు — “యచ్చ ...అర్జున! ఏదితాకాదిసర్వభూతములకు “బీజం”
అన్యాయక మనది సంభూతికారణము కలదో యదియు నేనే. (ఈతెప్పుటచే గార్యము కారణమత్య
మగుటవలన సర్వము నేనే యనిపూచికమయ్యెను) సిద్ధమైన యర్థమునేవ్యతిరేకముఖముగా జెప్పుచున్నాడు
“నతదస్తి...చరాచరం” సచ్చిదానందానంత బ్రహ్మస్వరూపుడగు నన్ను విడచి, (చుక్కతో) వ్యాప్త
ముకానిదియు, నాకంటె వేరగునదియు నగు చరాచరములలో భూత భవిష్యత్కాలములలో నేదియు
లేదు. నత్తుగాని, యరత్తుగాని నాకంటె వేరగునదియు లేదని యర్థము. (ఈతెప్పుటచే “బ్రహ్మై
వేదం సర్వమ్” అను కృతిచొప్పున సర్వము నేనే యని సిద్ధించినది.)

॥౩౯॥

గీ॥ నాఽన్తోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరస్తప ।

ఏష తూర్దేశతః పోక్తౌ విభూతే ర్విస్తరో మయా ॥

॥౪౦॥

పదవిభాగము :— న-అన్తః-అస్తి-మమ-దివ్యానాం-విభూతీనాం-పరంతప-ఏషః-తూర్దేశతః-పోక్తః-విభూతేః-విస్తరః-మయా ॥

॥౪౦॥

ప్రతిపదార్థము :— హేపరస్తప! శత్రువులను తపింపజేయు యోధునా! మమ=నా సంబంధమైన, దివ్యానాం=క్రీడాత్మకమగు; విభూతీనాం=విభూతులకు, అన్తః=అంతము; (అవధి) నాస్తి=లేదు, ఏషః=ఈచెప్పబడిన, విభూతేః=విభూతులయొక్క, విస్తరము=విస్తారము అయితే; తూర్దేశతః=సంక్షేపముగ, మయా=నాచేత; పోక్తః=చెప్పబడెను.

॥౪౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

నాఽన్తోఽస్తితి । నాఽన్తోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం విస్తరాణాం పరస్తప న హేత్వరస్య సర్వాత్మనో దివ్యానాం విభూతీనా మియత్రా శక్యా క్తుం జ్ఞాతుం వా కేనచిత్ । ఏష తూర్దేశత ఏకదేశేన పోక్తౌ విభూతే ర్విస్తరో మయా ॥

॥౪౦॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

శత్రువులను తపింపజేయు యోధునా! నాసంబంధమైన దివ్యమైన (క్రీడాత్మకమైన) విభూతుల (విస్తారముల) కు (అంతము క్రియత్త) లేదు. ఎవనికిని సర్వాత్మయగు యీశ్వరుని సంబంధమైన విభూతులయొక్క యయత్త చెప్పుటకుగాని, తెలిసికొనుటకుగాని శక్యముకాదు. నాచే విభూతయొక్క విస్తారము యేకదేశముగ చెప్పబడెను.

॥౪౦॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము :— ప్రకరణార్థము సుపసంహరించుచు విభూతిని సంక్షేపించుచుండెను. “హేపరస్తప!” కామకోరలోభాదియంతశత్రువులను తపింపజేయు ఓయధునా! నాదివ్యములగు విభూతులకు అంతము లేదు. సర్వజ్ఞత్వము సర్వాత్మవిషయకమేగాన నావిభూతులు సర్వజ్ఞుడనగు నేనుగూడ తెలిసికొనుటకుగాని, చెప్పుటకుగాని శక్యముగానివి. ఈ విభూతులయొక్క విస్తారము ఏకదేశముగా నీకు చెప్పబడెను.

శంకరానందీయము :— ఈసమస్తజగత్తు నావిభూతియే. గాన నావిభూతులకంతము లేదని చెప్పుచున్నాడు. నిర్వికారుడగు పరబ్రహ్మమునందు స్వకార్యములగు మహదాదులతోగూడ నావిభూతితో “దీవ్యతీ” క్రిందించునదిగాన త్రిగుణాత్మికయగు మాయ దివ్యయనబడును. అమాయనుండి పుట్టెడి విభూతులు దివ్యము లనబడును. అట్టి నావిభూతులకు అంతము లేదు. (నామాయాశక్తులు, తద్వికారములుగూడ ననంతిరము లగుటవలన నావిభూతు లనంతములు. కాన నాటికి ఇయత్త లేదని యర్థము. అట్లు గుచో “అదిత్యానా మహం విష్ణుః” ఇత్యాదికము వెల్లు చెప్పితివందువా వినుము. “ఏషతే...మయా” ప్రస్తుతము నీకు విభూతివిస్తారము నిన్నుగూర్చి సంక్షేపముగ చెప్పబడెనుగాని; విస్తరముగ జెప్పబడలేదు. (నామొక్క విభూతి సాకల్యముగ తెలిసికొనుటకును, చెప్పుటకును కల్పకోటిశతములు ప్రయత్నించినను శక్యము గాదు)

॥౪౦॥

గీ॥ య ద్య ద్విభూతిమ త్సత్త్వం శ్రీమ ద్దూర్జిత మేవ వా ।

త త్త దేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమ్ ॥

॥౪౧॥

ప ద వి భా గ ము:— యత్-యత్-విభూతిమత్-సత్త్వం-శ్రీమత్-ఊర్జితం-ఏవ-వా-తత్-తత్-

ఏవ-అవగచ్ఛ-త్వం-మమ-తేజోంశసంభవమ్ ॥

॥౪౧॥

ప్రతిపదారము:— తోకే= (ఈపదమధ్యాహార్యము) తోకమునందు, యద్యత్ సత్త్వం=ఏవప్రాణి-
జాతము, విభూతిమత్=ఐశ్వర్యయుక్త మో, శ్రీమత్=లక్ష్మీయుక్త మో, లేక, శోభాయుక్త మో, ఊర్జితమేవ-
=బలాత్కారము యుక్త మో, తత్తత్=ఆయా ప్రాణిజాతమును, త్వం=నీవు, మమ=నాయొక్క, (ఈశ్వరుని
యొక్క) తేజోంశసంభవం=తేజస్సుయొక్క యేకదేశమువలన జనించినదానినిగ, అవగచ్ఛ=తెలిసి
కొనుము. ॥౪౧॥

శాంకరభాష్యము:—

యద్య ద్దితి । యద్య ద్లోకే విభూతిమ ద్విభూతియుక్తం సత్త్వం వస్తు శ్రీమ ద్దూర్జిత
మేవ వా శ్రీ ర్లక్ష్మీ స్తయా సహిత ముత్సాహోపేతం వా తత్త దేవావగచ్ఛ త్వం జానీహి
మమేశ్వరస్య తేజోంశసంభవం తేజసోంశ ఏకదేశ స్సంభవో యస్య తి త్తేజోంశసంభవ మిత్యవ
గచ్ఛ త్వమ్ ॥

॥౪౧॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

లోకమునం దేయ ప్రాణివర్గము ఐశ్వర్యయుక్త లక్ష్మీసహితమో, లేక శోభాయుక్తమో,
బలాద్యత్కారయసహితమో ఆయా ప్రాణిజాతమునెల్ల యీశ్వరునియొక్క తేజస్సంబంధమైన
యేకదేశమువలన జనించినదానినిగ నీవు తెలిసికొనుము. ॥౪౧॥

—† గంవ అధ్యాయము ౪౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— చెప్పబడని భగవద్విభూతులనుగూడ సంగ్రహించు
కొనుటకై యాయుపలక్షణమును చెప్పుచున్నాడు — “యద్యత్...సంభవం” ఏయే ప్రాణి, యైశ్వర్య
యుక్త మో, సంపద్యుక్త మో, శోభాయుక్త మో, అట్లే బలాద్యత్కారయయుక్త మో ఆయా ప్రాణి నాయొక్క
తేజోంశ (శక్త్యంశ) సంభవ మని తెలిసికొనుము. ॥౪౧॥

శంకరానందీయము:— నీవిభూతివిశేషములు నీవు సాకల్యముగ చెప్ప నలవిగానివి యగుచో
వాటిని నేనెట్లు తెలుసుకొనగలుగును. అను నాశంకపై వక్ష్యమాజలక్షణములనుబట్టి నావిభూతిని తెలిసికొన
దగు నను యాశయముతో చెప్పుచున్నాడు .. “యద్యత్...సంభవమ్” ఈలోకమునగాని, పరలోకమున
గాని యేమే ద్రవ్యము చేతనముగాని, యచేతముగాని “విభూతిమత్” ప్రాణాపర్యముయొక్కగాని, ప్రాణా
వముయొక్కగాని, ధనముయొక్కగాని, పుణ్యకర్మలయొక్కగాని, విద్యయొక్కగాని తపస్సుయొక్కగాని
శౌర్య, ధైర్య, బౌధార్య, శమ, దమాదిసద్గుణములయొక్కగాని, జ్ఞానముయొక్కగాని సమృద్ధిక్రియలయొక్క
అదియు, మరియు నెయ్యది “ఊర్జితమేవ” ఓజస్సుచేగాని, తేజస్సుచేగాని, వేగముచేగాని, బలముచే
గాని, హిరుష్యముచేగాని, సారముచేగాని, ఆకారముచేగాని, దార్ద్రముచేగాని, ఉత్సాహముచేగాని ప్రకాశం
నదియై యుండునో యదియును, మరియు “శ్రీమత్” శోభ, లక్ష్మీ, కాంతి, సరస్వతి, బుద్ధి, కీర్తి,
స్ఫూర్తి, వీటితోనేదియైనకలయుండునో యదియు పరమేశ్వరుడనగునాయొక్కతేజోంశ(శక్తియొక్కకల)చే
నుత్పన్నమైనదానిగ తెలిసికొనుము. (అట్టిదానిని పరమేశ్వరవిభూతివిశేషముగతెలిసికొనుమని యర్థము) ॥౪౧॥

గీ॥ అథ వా బహు నైతేన కిం జ్ఞాతేన తవార్జున ।

విప్లభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥

॥౪౨॥

మరి: ఓమ్ తత్స దితి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతా నూపనిషత్సు, బృహ్మవిద్వాయాం, యోగశాస్త్రే,
శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదే విభూతియోగోనామ
దశమోఽధ్యాయః ॥౧౦॥

ప ద వి భా గ ము : అథ-వా-బహు-నైతేన-కిం-జ్ఞాతేన-తవ-అర్జున-విప్లభ్య-అహం-ఇదం-
కృత్స్నం-ఏకాంశేన-స్థితః-జగత్ ॥

॥౪౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము : పే-అర్జున=ఓయర్జునుడా; అథవా-అట్లుకానిచో; ఏతేన=ఈ; బహునా=విస్తారమైన; జ్ఞాతేన=తెలిసికొనుటచే; తవ-నీకు; కిం-ఏమి ప్రయోజనము; అహం-నేను; ఇదం=ఈ; కృత్స్నం-సమస్తమైన; జగత్-జగత్తును; ఏకాంశేన-ఏకాంశచే, విప్లభ్య=విశేషముగస్తంభనమును (దృఢమును) చేసి; స్థితః-ఉంటిని.

శాంకరభాష్యమ్ :—

అథ వేతి । అథవా బహు నైతే నైవమాదినా కిం జ్ఞాతేన తవార్జున స్యా త్సానశేషేణ అశేషత స్త్వ విమ ముచ్యమాన మర్థం శృణు విప్లభ్య విశేషతః స్తంభనం దృఢం కృత్వేదం కృత్స్నం జగ దేకాంశే నైకావయవే నైకపాదేన సర్వభూతస్వరూపే జేత్యేతత్ । తథా చ మంత్రీవర్గః- “పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని” ఇతి స్థితోఽహ మితి.

॥౪౨॥

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్య

శ్రీమదాచార్య శ్రీశంకరభగవతః కృతా, శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే,

విభూతియోగో నామ దశమోఽధ్యాయః ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయర్జున! యిట్టితీరున సావశేషముగ తెలిసికొనుటచే నీకేమి ప్రయోజనము? నిరవశేషముగ నేను చెప్పబోవు విషయమును వినుము. నే నీ నిఖిలజగత్తును విశేషముగస్తంభనమును,

—† ౧౦వ అధ్యాయము ౪౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుమాదనసంస్కరణము:— అవయవకః షట్కలిని జెప్పి, సాకల్యముగ దానిని తెప్పుచున్నాడు- “అథవా” అననది పక్షిఃకరమనందు అను యోగమున ప్రయక్తము. సావశేషముగా ఎక్కవగా నీచెప్పుటచేతను, తెలిసికొనుటచేతను యేమిప్రయోజనము? ఓయర్జున! నమన పగు జగత్తును ఏకదేశమాత్రిమచే ధరించి, రేక, వ్యాపించి; నేనే యుంటిని. “పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి” అనుకురితి చొప్పున నాకంటె వ్యతిరేకమగున దేదియు లేదని యేడ్చును.) మన యీ పరిచ్ఛిన్న దర్శనముచే నేమి ప్రయోజనము? అంతటను నన్నే చూడు మనియర్చిము

॥౪౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

(దృఢము) చేసి యేకావయవముచే సర్వభూతస్వరూపమైన యేకపాదముచే నుంటిని. ఈవిషయమునే “పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని” అని శుక్రితి బోధించుచున్నది. 1౪౨౩

ఇట్లు నూజువేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసపోక్తిము, సంహితారూపము నగు మహాభాగతమునందంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషదూహము, బ్రహ్మవిద్యారూపము,

యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదము

నందుగల విభూతియోగ మనుషేరి దశమాధ్యాయమునకు గౌత

మసగోతుడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారీజ,

దర్శనాలంకార”, బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింప

బడిన, ఆనందగిరీయవ్యాఖ్యానుసృత శ్రీభగ

వద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

స మా ప్ర ము.

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శ్లో॥ కుర్వంతి కేపి కృతినః క్వచి దప్యనంతే సాంతం విధాయ విషయాంతరశాంతిమేన ।

త్యత్పాదపద్మ విగలన్మకరందబిందు మాస్వాద్య మాద్యతి ముహు ర్మధుభి ర్మనో మే ॥

తా॥ కొంతమంది పుణ్యాత్ములు (ధన్యులు) యనంతవియందు (పరబ్రహ్మమునందు) మనస్సును విల్పి విషయాంతరములనుండి మరలించి శాంతిని సంపాదించుచుండిరి. ఓమధుమాదనాః నాయొక్కమనస్స నెదు భ్రమరము త్యత్పాదపద్మమునుండి స్వవించిన మకరందము నాస్వాదించి, మైమరపు నొందుచున్నది.

ఇట్లు శ్రీమధుసూదనసరస్వతీవిరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా దశమాధ్యాయ

గూఢార్థపికకు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారీజ,

దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత

తా త్ప ర్క బో ధి ని స మా ప్ర ము.

శంకరానందీయము. — ఈవిధముగ ముముక్షువులగు మందప్రజ్ఞులు పాపించుటకై “ఇది పరమాత్మయొక్క విభూతివిశేషముగాన పరమేశ్వరస్వరూపమే” యను జ్ఞానము కలుగుటకై “అదిత్యానా మహంవిష్ణుః” అనునది మొదలుకొని “జ్ఞానంజ్ఞానవతామస్మి” అనునంతవరకుగలగ్గింధభాగముచే దన విభూతి విశేషములను ప్రతిపాదించివస్తుతమువిశేషజ్ఞానము, తదుపాసనయురకించిత్కరమనిసూచించి, తద్వారమున నివిశేషపరమేశ్వరునే యధికారుల కుపాసనీయవస్తువునుగ ఉపదేశించుచు నీయధ్యాయము నుపసంహరించుచుండెను. “అథవా... అథున” నానంబంధమగు విభూతులు అనంతములు. కాన చెప్పుటకు; తెలిసికొనుటకు గూడనవి శక్యముకానివి అదియునుకాక, ఇది నావిభూతి, ఇది నావిభూతి యని నావిభూతు లనేకము చెప్పి బడినను, కుద్ధాత్మవు, ముఖ్యాధికారివియగు నీకు బహుప్రకార మద్విభూతి విషయకజ్ఞానముచే సేమి ఫలము పొల్పించును? (అట్టి విభూతిజ్ఞానముచేగాని, తదుపాసనముచేగాని, తద్జ్ఞానముచేగాని, చిత్త కుద్ధిగాని, మోక్షముగాని (యేమియుఫలము) పొల్పింప దని యర్థము.

విష్ణుదివ్యక్తి విశేషములుగూడ విభూతివిశేషములేగాన తదుపాసనముచేతను, తద్జ్ఞానముచేతను, ముఖ్యమగు ఫలము గలుగుచునే యున్నదందువా? అట్లు కాదు. విభూతివిశేషములుగూడ ననంతములుగాన

వానియం దీక్ష్యరత్వబుద్ధి కలుగుచో ననేకేశ్వరత్వజ్ఞానము కలుగును. అది మోక్షహేతువు కానేరదు. మరియు విభూతుల కానంత్య మున్నచో నట్టివిభూతుల నొక డుపాసించ శక్యము గాకుండును. అవిభూతుల గుణవిశేషతారతమ్యము ననుసరించి యుపాసకుని చిత్తము రాగద్వేషాదికలుషితమే యగునుకాని ప్రసన్నము గానేరదు. కాన ముముక్షుడవు ముఖ్యాధికారిని యగు నీవు సర్వాత్మకుడ నగు నన్నొకనినే సంసారబంధ ముక్తికై సేవింపుము. అని సూచించుటకై చెప్పుచుండెను:— “విష్టత్య....జగత్” నిర్విశేషపరబ్రహ్మ స్వరూపుడ నగు నేనే యాపరిదృశ్యమానము, మాయాకార్యము, స్థావరజంగమాత్మకము నగు సమస్త ప్రపంచకమును ఏకాంతో (ఏకపాదముతో) వ్యాపించియుంటిని. ఎట్లు ఆకాశము నిరవయమైనను మేఘావచ్చిన్న మగుచో దానికి మేఘాకాశమని భాగంబునము జేయుచుంటిమో, అట్లే పరమాత్మ నిరంశ మైనను మాయాతత్కార్యవచ్చిన్న. మైన తదుపహితచైతన్యమున కంత్యము కల్పింపబడుచున్నది. అట్టి కల్పితాంశచే “పాదోస్య విశ్వా భూతాని” అనుకృతిచొప్పున మాయోపాధికమగు పాదముచే అంతటను వ్యాపించి ప్రపంచరూపముగ నేనే యుంటినిని యర్థము. “సహస్రశ్చిహ్నా పురుషః । సహస్రశ్చిహ్నం దేవం” అనుకృతిప్రసిద్ధవిశ్వరూపుడ నగు నన్నొకనినే యాశ్వరునిగ భజించిన కృతారుడవు కాగలవని యర్థము.

॥౪౨॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా దశ
మాధ్యాయవాక్యతాత్పర్యబోధినికి “తర్క-రత్న. న్యాయ
వేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్య
బోధిని సమాప్తము.

శ్రీ భ రీ య ము:— శ్లో॥ “ఇంద్రియద్వారత శ్చిత్రే బహి ర్దావతి సత్యపి । ఈశదృష్టివిధానాను
విభూతీ ర్దశమేఽబ్రవీత్॥” తా॥ చంచలస్వభావముకల చిత్తము ఇంద్రియములద్వారా వెలుపలకు (విషయ
ములవైపునకు) పరుగిడుచున్నను, ఆయాబహిర్దర్శ్యపులయందుగూడ ఈశ్వరదృష్టినే యలవరచుకొనుటకై
యీదశమాధ్యాయమున విభూతివిశేషములు చెప్పబడెను. (శేషము గతార్థము.)

॥౪౩॥

ఇట్లు శ్రీభగవద్గీతావిరచిత శ్రీభగవద్గీతా దశమాధ్యాయటీకకు “తర్క-రత్న.
న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక :.... ఈవిధముగ సంక్షేపముగను, విస్తరముగను విభూతులను జెప్పి, శకుడగు
యచును నుదేశించి చెప్పుచున్నాడు. ...కుచచితుడవు, శకుడవు నగు నీకు చిత్రశోధక మగు నీవిభూతి విశేష
కథనముతో నేమి ప్రయోజనము? (కుచచిత్తముకల అను యర్థముకల “అర్థునః” అను సంబోధనము
పూర్వోక్త విషయమునే సూచించుచున్నది.) అట్లుగచో నేనిక దేని నుపాసించదగునను ప్రశ్నపై జెప్పుచు
న్నాడు.— “విష్టత్య....జగత్” “పాదోస్య విశ్వా భూతాని” యీశ్వరజగత్తును యేకాంతముతో స్పృశనము
జేసి నేనుంటిని. లేక యీశాంతముచే నరునప్పుష్టమైన యోగము వివరింపబడెను. ఈవిధముగ దశమాధ్యాయ
ముచే జేయము, జ్ఞానోపాయము నగు యోగవిభూతిమత్తగు ద్వేషుజ్ఞానమును వివరించి తత్పదార్థము నిరూ
పింపబడెను.

॥౪౪॥

ఇట్లు దశపతినివిరచిత శ్రీభగవద్గీతాదశమాధ్యాయ భాష్యోక్త్యర్థదీపికకు “తర్క-రత్న.
న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి
విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము

పరమార్థప్రపః— విభూతివిశేషమును తెలిసికొనుట పరిచ్ఛిన్నదర్శనము. అట్టి పరిచ్ఛిన్నదర్శనముతో ప్రయోజన మేమియు లేదు. కాన వ్యక్తన్యాయమున సమష్టివ్యష్టాత్మకుడను నేనే యని యాశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు ... ఈసమస్తచరాచరజగత్తును ఏకాంశముచే వ్యాపించి నేనుంటిని. ("పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని" అనుశ్రుతియు పైవిషయమునే జెప్పుచున్నది) ఋగ్వేదమునందు "కిం న్వి ద్యనం క ఊ ప వ్యక్ష ఆన యతో ద్యావా పృథివీ విష్వతఃః । మనీషిణో మనసా పృచ్ఛతేన తద్యదధ్యధితిస్త ద్భువనాని ధారయన్" అని. దీనికి భాష్యానుసృతార్థము: — పూర్వముక్కునందు బ్రహ్మమే భూమ్యాదికారణమని చెప్పబడెను. అవిషయమే ప్రశ్నకథనవ్యాజమున చెప్పబడుచుండెను. లోకమున పెద్దమేడను నిర్మించువాడు ఒక గొప్పవనమున యొక పెద్దవృక్షమును చేదించి వద్రంగులద్వారా దానికవసరమగు సాచుగిని సంపాదించును. అట్లే ఇది ప్రస్తుతము ప్రేక్షకుడు పం మేక్షకుడు. జగత్సప్తలు యేవనముచుండి యేవ్యక్షమును స్వీకరించి ద్యావాపృథువులను నిర్మించిరి. అట్టి వనమునకు పేరేమి? అవ్యక్ష మేత్రె యుండును? ఓమనసునకు ప్రభువులా? యారెండును జిజ్ఞాసాయుక్తమైన మనస్సుచే ప్రశ్నింపబడుచున్నవి వలె నున్నవి. మరియు నీశ్వరుడు భువనములను ధరించుచు ఏస్తానము నధిష్ఠించె ననునవియు యొక ప్రశ్నము. ఈప్రశ్న లన్నిటికి సమాధానము "బ్రహ్మవనము బ్రహ్మవృక్షమని చెప్పబడెను." అనగ సమష్టివ్యష్టరూపముగ బ్రహ్మమే యని సమాధానము. ఈచెప్పుటచే ముందధ్యాయమునకు సంగతిగూడ జూపబడెను ॥౪౨॥

శ్లో॥ అత్యంతోత్కర్షణీ నను సతత మిహముత్య సర్వోత్త మోహం, తేష్టకేకోత్కర్షణాః సురమునిచునుజశ్వాపదాద్యాస్త ఏతే • వ్యష్టిరూపా మదంశా ఇతిఖలు భవతా పూజనియాః కర్మమేణ, తేన ద్రక్ష్య స్వధో మా మిహ మయి దళమే ప్యాహ పార్థం వరాత్మా ॥

తా॥ ఈదళమాధ్యాయమున శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునునిగూర్చి-అంతములేని యుత్కర్ష (ఐక్యర్య) ముతో నేనెల్లప్పుడు నొప్పుచుండును. కాన యీలోకమునను, పరలోకమునను సర్వోత్త ముడను నేనే. ఒక్కొక్క యుత్కర్షగల సుర, ముని, మునుజ, మృగాదులు నాయొక్క విభూతివిశేషములు. ఇవన్నియు నాయొక్క వ్యష్టిరూపములు, నాయంశములు గాన పూజ్యములు. నిష్టి వ్యష్ట్యుపాసనముచే గ్రమమున సమష్టి రూపుడనగు నన్ను తెలిసికొనగలవు అని చెప్పెను.

ఇట్లు దైవజనపండిత విరచిత శ్రీభగవద్గీతాదళమాధ్యాయ పరమార్థప్రపః
"ఉత్కర్షత్వ, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార"

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని
సమాప్తము.

సీలకంఠీయము:— మందప్రజ్ఞులకై యీవిభూతులను చెప్పితిని. ఇక నీవన్ననో యీచెప్పబోవు విషయమును దెలిసికొనుము. "పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని" అను శ్రుత్యుక్తరీతిని నీసర్వజగత్తును యేకాంశతో వ్యాపించి నేనుంటిని. కాన పరిచ్ఛిన్న దర్శనమును వీటి యంతటను బ్రశ్నమును జూడుము.

ఇట్లు శ్రీసీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతా దళమాధ్యాయ భారతభావ
దీపమునకు బులుసు వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము
దళమాధ్యాయము సమాప్తము.
హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మార్పణమస్తు.

శుభమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

ఏకాదశోఽధ్యాయః

విశ్వరూపదర్శనయోగః ।

అరున ఉవాచ :—

గీ॥ మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్య మధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్ ।

యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ ॥

॥౧॥

పదవిభాగము:— అర్జునః. ఉవాచ. మదనుగ్రహాయ. పరమం. గుహ్యం. అధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్. యత్. త్వయా. ఉక్తం. వచః. తేన. మోహః. అయం. విగతో. మమ ॥ ॥౧॥

వ్యతివచారము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; మదనుగ్రహాయ=మత్=నాయొక్క; అనుగ్రహాయ=అనుగ్రహముకొరకు; త్వయా=నీచే; యత్=ఏ; పరమం=ఉత్కృష్టమైన; గుహ్యం= రహస్యమైన; అధ్యాత్మసంజ్ఞితం=ఆత్మనాత్మవివేకవిషయకమైన; వచః=వాక్యము, ఉక్తం=చెప్పబడెనో; తేన=అవాక్యముచే; మమ=నాయొక్క; అయం=ఈ; మోహః=అవివేకబుద్ధి; విగతో=పోగొట్టబడెను. ॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

భగవతో విభూతయ ఉక్తాస్తత్త్రిచ “విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్” ఇతి భగవతాఽభిహితం శ్రుత్వా య జగదాత్మరూప మాద్య మైశ్వరం త త్సాక్షాత్కర్తు మిచ్ఛన్—మదనుగ్రహాయ మమానుగ్రహాం పరమం నిరతిశయం గుహ్యం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

భగవంతుని విభూతులు చెప్పబడెను. అందునను “విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాం శేన స్థితో జగత్” అని భగవంతునిచే చెప్పబడిన విషయమును విని యే జగత్తు అత్యస్వరూ పమై అద్యమైన ఐశ్వర్యమో (ఈశ్వరసంబంధమైన అద్యమగు అత్యస్వరూపమైన జగత్తును)

—* ౧౧వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు *—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పూర్వాధ్యాయమున నావిభూతులను జెప్పి, “విష్టభ్యాహ మహం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్” అనుదానిచే విశ్వరూపమగు పరమేశ్వరరూపమును జెప్పెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

గోప్య మధ్యాత్మసంజ్ఞిత మాత్మానాత్మవివేకవిషయం యత్త్వయోక్తం వహో వాక్యం తేన తే వచసా మోహోఽయం విగతో మమావివేకబుద్ధి రపగతే త్యర్థః ॥ ౧౧॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని :—

సాక్షాత్కరింపజేసుకొను యిచ్చకలవాడై యర్జును డిట్లు పలికెను. ఓశ్రీకృష్ణ ! నన్ను గ్రహించుటకై నిరతిశయము, గోప్యము, ఆత్మానాత్మవివేకవిషయము నైన యేవాక్యము నీచే చెప్పబడెనో అట్టి వాక్కుచే నాయొక్క యవివేకబుద్ధి తొలగింపబడెను. ॥౧౧॥

దానిని యర్జునుడు విని పరమోక్తమై యావిశ్వరూపమును జూచు విచ్ఛగలవాడై పూర్వోక్త విషయము నభినందించుచున్నాడు — “మదనుగ్రహయ...మమ” శోకమోహవిపర్యయపరాపాదుగ్రహమునకై “పరమం” నిరతిశయపురుషార్థపర్యవసాయియు, గోప్యము, “అధ్యాత్మసంజ్ఞితం” ఆత్మానాత్మవివేక విషయకము, “అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్యం” అనునది మొదలుకొని షషాన్వయపర్యంతము త్వంపదార్థ ప్రధానమునగు యేవాక్యము పరమకారుణీకుడవగు నీచే చెప్పబడినదో యట్టివాక్యముచే “నేను వీరలకు హంతను, నాచే వీరు హింసింపబడుదురు, నాచే వారు హింసింపబడుదురు.” అనువిధవివర్యానరూపముగ, యనుభవ సాక్షికమగు నాయొక్క మోహము నష్టమైనది. (అవాక్యమున (గ్రంథమున) యేకేకసాదులు ఆత్మ సర్వక్రియాకూన్యమని చెప్పుటచే మోహము నష్టమైనదని యర్థము) ॥౧౧॥

శంకరానందీయము:— దశమాధ్యాయమునందు మందప్రజ్ఞులకు మనశ్శుద్ధిద్వారమున మోక్షనిధికొరకు తనవిభూతివిశేషముల నుపాసనార్థము ప్రతిపాదించి, అమందప్రజ్ఞులకు “విష్టభ్యాహం” అను దానిచే సోపాధికము, విశ్వాత్మకమునగు యీశ్వరస్వరూపము నుపాస్యముగ నూచించి, ప్రస్తుత ముత్తన ప్రార్థనముచే మాయావిలాసవిజృంభితము, అత్యుత్సాహము, విశ్వరూపమునగు స్వరూపమును జూపుటకై తన నుండియే సృష్ట్యాదిక్రియను తెలుపుటకును, స్వసాక్షాత్కార మతిదుర్లభ మైనదనియు, నది భక్తకలభ్యమే యని తెలుపుటకును యీమేకాదశాధ్యాయమూంభింపబడుచున్నది. అందుప్రథమమున సర్వజగత్కారణము, సర్వాత్మకము, సర్వైశ్వరియంపన్నమునగు స్వరూపము తనకుపాస్యముగా విని, యట్టి స్వరూపమును సాక్షాత్కరింప జేసుకొను విచ్ఛగలవాడై భగవత్కృతానుగ్రహమవదముచే శ్రీకృష్ణభగవానుని యభిముఖునిగ జేసికొనుటకై యర్జునుడిట్లు చెప్పుచుండెను — “మదనుగ్రహయ” “ఈశానంబంధులగు భాగ్యపుత్రాదులు మరణించుచుండిరి. వీరికి నేను హస్తను” అని శోకసాగరమున మునిగిన నన్ను అనుగ్రహించుటకై యాత్మయాధాత్మ్యప్రకాశకమగు “అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్యం. నాయు హస్తా న హన్యతే. న జాయతే విగ్రయతే వా కదాచిత్, వేదాఽవిశానం నిత్యం. ఆచ్ఛేద్యోయం” అను మొదలగు పరమార్థవిషయకము, “పరమం” కర్తృత్వ, భోక్తృత్వ భగవాననోదక మగుటచే నుత్కృష్టము, కనుకనే “గుహ్యం” అర్చ్యులు, అశ్రద్ధాదులు నగువారికి యుపదేశింపదగనిదియు నగు యేవాక్యము నీచే యుపదేశింపబడినచో యట్టి యాత్మానాత్మప్రకాశకమగునదియు మిశ్నాక్షాననివర్తకమగునదియునగు అవాక్యముచే బూర్వోక్తమగు చిత్తభగము పూర్తిగ పోయినది. (నీ రుచిగ్రహముచే విరక్తమోహక నముతిరని యర్థము) ॥౧౧॥

గీ॥ భవాప్యయా హి భూతానాం శుభ్రతా విస్తరశో మయా ।

త్వత్త్వః కమలపత్యాక్ష! మాహాత్మ్య మపి చావ్యయమ్ ॥

॥౨॥

ప చ వి భా గ ము :— భవాప్యయా హి భూతానాం శుభ్రతా విస్తరశః మయా త్వత్త్వః కమలపత్యాక్ష మాహాత్మ్యం అపి చ అవ్యయమ్ ॥

॥౨॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— హేకమలపత్యాక్షః తామర పంకులవంటినేత్రములుకలయోశ్రీకృష్ణపరమాత్మః త్వత్త్వః నీవలనః భూతానాం భూతములయొక్క భవాప్యయా శ్రీకృష్ణప్రళయములు మయా నాచే విస్తరశః విస్తారముగః శుభ్రతా వినబడినవి అవ్యయం నాశరహితమైన మాహాత్మ్యమపి మాహాత్మ్యమున్ను శుభ్రత వినబడినది

॥౨॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కిం చ—భవ ఉత్పత్తి రప్యయః ప్రళయో భూతానాం తా భవాప్యయా శ్రుతా విస్తరశో మయా న సంక్షేపత స్త్వత్ స్వత్సకాశా త్కమలపత్యాక్ష కమలస్య పత్రం కమల పత్రం తద్వ దక్షిణీ యస్య తవ స త్వం కమలపత్యాక్షో హేకమలపత్యాక్ష! మాహాత్మ్య మపి చావ్యయ మక్షయం శుభ్రత మిత్యనువర్తతే ॥

॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

తామరపువ్వురేకులవంటి నేత్రములు కల యో శ్రీకృష్ణపరమాత్మ! నీవలన భూతముల యొక్క యత్పత్తి ప్రళయములు నాచే విస్తారముగ వినబడెను. మరియు మాహాత్మ్యుడవగు నీ సంబంధమైన మాహాత్మ్యము అనగా పారమార్థికము, సోపాధికము నగు సర్వాత్మత్వాది కమున్ను శుభ్రము.

॥౨॥

— * ౧౮వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు * —

మ దు సూ ద న న ర స్వ తీ య ముః— సప్తమాధ్యాయముమొదలుకొని దశమాధ్యాయవర్యంతము శతపదార్థప్రధానమైన నీయువదేశమును వింటినని చెప్పుచున్నాడు— “భవాప్యయా చావ్యయమ్” భూతములయొక్క యత్పత్తి ప్రళయములు నీవల్లనే కల్గుచుండును. వాటివిషయమై నవిస్తరముగ నీనుండియే వింటిని. ఓంబందరీతాక్ష! విశ్వసృష్ట్యాదికర్తృత్వ మున్నను అవికారిత్వము, శుభ్రశుభకర్మ కారయత్పత్త్య మున్నను యవైషమ్యము, బంధ, మోక్షాదివిచిత్రఫలదాత్మ్యమున్నను అసంగీత్యము, బాదాసీన్యము, మరియు వికర మగు సర్వాత్మత్వాదికము మొదలగు నీమాహాత్మ్యమును సోపాధికము, విరుపాధికము నవ్యయము నగు దానిని వింటిని.

॥౨॥

శం క రా నం దీ య ముః— ప్రేమితులగు భగవద్భక్తులతోపకారానువాదపురస్కరముగా ఘటించి భగవద్విరూపమును జూచు విచ్ఛతో దన్యాహాత్మ్యమునుగూడ ఘటించుచుండెను— “కం బిహ్మ సుఖం స్వరూపానంద స్తం అలలిత ప్రకాశయతీతి కమలం ఆత్మజ్ఞానం, తదేవ వజ్రా త్రాయత ఇతి పత్రం, కమలం చ త త్పత్రం చ కమలపత్రం తేన అక్షతే ప్రాప్యతి ఇతి కమలపత్యాక్షః” (స్వరూపానందము “కం” అనబడును. దానిని ప్రకాశంపజేయు ఆత్మజ్ఞానము “కమల” మనబడును. ఆయాత్మజ్ఞానమే సంసారమునుండి రక్షించుచుగన కమలపత్ర మనబడును. అట్టి ఆత్మజ్ఞానముచే బొందబడు వాడు “కమల పత్యాక్షి ధవబడును.) జ్ఞానైకగమ్యుడ నగు నో శ్రీకృష్ణప్రభు! “అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవ

గీ॥ ఏవ మేత ద్గతాత్థ త్వ మాత్మానం పరమేశ్వర ।
దృష్టు మిచ్ఛామి తే రూప మైశ్వరం పురుషోత్తమ ॥

॥౩॥

ప ద వి భా గ ము : ఏవం ఏతత్ యథా ఆత్మత్వం ఆత్మానం పరమేశ్వర దృష్టు ఇచ్ఛామి-
తే రూపం ఐశ్వరం పురుషోత్తమ : ॥

॥౩॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము : — హేపరమేశ్వరః ఓపరమేశ్వరుదాః త్వం=నీవు; యథా=ఏవిధముగ; ఆత్మా-
నం=ఆత్మస్వరూపమును; ఆత్మ=చెప్పుచుంటివో; ఏతత్=ఇది; ఏవం=ఇట్లే; హేపురుషోత్తమః=ఓపురు-
షోత్తముడా; తే=నీయొక్క; ఐశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన, రూపం=రూపమును; ద్రష్టుం=చూచుటకొరకు;
ఇచ్ఛామి=ఇచ్చయించుచుంటిని.

॥౩॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

ఏవ మితి । ఏవ మేత న్నాన్యథా యథా యేన ప్రకారే జాతైర్థ కథయసి త్వ
మాత్మానం పరమేశ్వర! తథాఽసి దృష్టు మిచ్ఛామి తే తవ జ్ఞానైశ్వర్యశక్తి బలవీర్య తేజోభిః
సంపన్న మైశ్వరం వైష్ణవం రూపం పురుషోత్తమ !

॥౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ఓపరమేశ్వరుడవుగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ! నీవు యేతరుగ చెప్పుచుంటివో అది యట్లే.
మరియొక విధముగ కాదు. ఓపురుషోత్తముడా ! నీయొక్క జ్ఞానైశ్వర్యశక్తి బలవీర్యతేజస్సులతో
గూడిన వైష్ణవరూపమును చూచుట కిచ్చయించుచుంటిని.

॥౩॥

ప్రతిపదార్థాన్ని పర్యవేక్షించి స్వామివారి వాక్యమును “అహం సర్వస్య ప్రభవః” అని నీనుండి ఆకాశాదిభూతముల
యొక్కయు, తత్కార్యముల యొక్కయు. నన్నింటియొక్క యుక్తిప్రతిపదియగును వింటిని, మరియు
“అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా వ ప్రభు రేవ చ । సర్వభూతమహేశ్వరం, మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే”
అనుదానిచే చెప్పబడిన మాహాత్మ్యమును, సర్వేశ్వరత్వమును గూడ వింటిని,

॥౩॥

—: ౧౧వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము : — ఓపరమేశ్వరః ఏవిధముగా నిరుపాధికము, సోపాధికము
నగు నిరతిశయైశ్వర్యముతో గూడిన స్వరూపము వెల్లు తెలిపితివో యది యట్లే. (నీవాక్యమునం దవిశ్వాసము
లేదు,) అట్లేనను ఓపురుషోత్తముడా! జ్ఞానైశ్వర్యశక్తి బలవీర్యతేజస్సులతోగూడిన నీస్వరూపమును చూచి
కృతార్థుడ నగుటకై కోరుచుంటిని, (ఇది “పురుషోత్తమ” అనుసంబుధిచే నీవాక్యమునం దవిశ్వాసములేదు.
ఇక నేమనః నీస్వరూపమును జూచు వేడ్క మెండయ్యె ననియు, ఈవిషయమును సర్వజ్ఞుడ వగుటవలనను,
సర్వాస్తర్యామివగుటవలనను నీవెరుగుదు వనియు సూచింపబడెను.)

॥౩॥

శంకరానందీయము : — నీవు జెప్పిన దంతయు సత్యమే యని చెప్పుచున్నాడు — “సర్వా-
శ్చాయమహత్వా త్వరమః, సర్వవ్యాప్తతిహేతుత్వా దీశ్వరః, పరమశ్చాసా వీశ్వరశ్చ పరమేశ్వరః”
పరమమహత్త్వము, సర్వవ్యాప్తితిహేతుత్వము కల యోపరమేశ్వరః సర్వజ్ఞుడ వగు నీవు చెప్పినట్లు నీస్వ
రూపము సర్వకారణము, సర్వవాక్యకము, సర్వమును నియమించెడిది యగును. ఈశ్వరవాక్యము మరొక
విధముగ గాకుండును, కాన యావిషయమై శంకింప నవసరము లేదు, ఏమనః నీయగుగ్రహపాత్రుడ

గీ: మన్యసే యది త చ్చక్యం మయా ద్రిష్టు మితి ప్రభో ।

యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్ ॥

॥౪॥

స ద వి భా గ ము : మన్యసే. యది. తత్. శక్యం. మయా. ద్రిష్టుం. ఇతి. ప్రభో. యోగేశ్వర. తతో. మే. త్వం. దర్శయ. అత్మానం. అవ్యయమ్ ॥

॥౪॥

ప్రతిపదార్థము :- హేప్రభో=ఓస్వామి; మయా=నాచే; (అర్జునునిచే)తత్=అవైష్ణవరూపము, ద్రిష్టుం=చూచుటకొరకు, శక్యం=శక్యమైనది, ఇతి=ఈలాగున, త్వం=(ఈపదమధ్యాహార్యము)నీవు; మన్యసే యది=తలచితివేని, హేయోగేశ్వర!=ఓయోగములకు ప్రభువగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; తతో=నేనత్యంత చూచుటవలన, త్వం=నీవు, మే=నాకొరకు, అవ్యయం=నాశరహితమైన, అత్మానం=అత్మస్వరూపమును, (నీస్వరూపమును), దర్శయ=చూపుము.

॥౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :-

మన్యసే ఇతి । మన్యసే చింతయసి యది మయా ద్రిష్టునేన తచ్ఛక్యం ద్రిష్టు మితి ప్రభో స్వామి న్యోగేశ్వర యోగినో యోగా స్తేషా మిశ్వరో యోగేశ్వరో హే యోగేశ్వర ! యస్మా దహ మతీవార్థి ద్రిష్టుం తత స్తస్మా న్మే మదగ్ధం దర్శయ త్వ మాత్మాన మవ్యయమ్ ॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

ఓస్వామి ! అర్జునుడనగు నేను అవైష్ణవరూపము చూచుటకొరకు శక్యమైన దని నీవు తలచితివేని యోగుల సంబంధమైన యోగములకు ప్రభువగు ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ ! నేనత్యంత మారూపమును చూచుట కర్థిని యగుటవలన నాశరహితమైన యారూపమును నాకొరకు చూపుము.

॥౪॥

నగు నకేపిదమగు తృప్తి కలుగుచున్నదని చెప్పుచుండెను — వ్యాకృతావ్యాకృతపురుషులకంటె స్వీయమహిమచే నుత్తమజగన "పురషోత్తమ" డనఁడును. ఓపురుషోత్తమ డా: నజన్మసాఫల్యమునకై నీదగునమగ్రైశ్వర్య, జ్ఞాన, తేజస్సంపన్నము, సర్వాత్మకము నగు స్వరూపమును దర్శింప కోరిక పుట్టుచున్నది. ॥౩॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ భు నూ చ న స ర స్వ తీ య ము : చూడ శక్యముకాని నన్ను జూచుకొరిక నీకు ఎందులకు కలెన నందువా: "ప్రభో" స్పృహ, స్థితి, సంహారములయందు సమర్థుడనగు యోగీకృష్ణా: నీదగు స్వరూపమును నేను జూడనమరుడనే యని నీవు తలచితివేని పరమకారుడవగు నీవు నాకు చూపుము.

॥౪॥

భాష్యోక్తార్థతీక :- నీ స్వరూపము నేను చూచుటకు శక్యమైనదని నీవు తలచుదో నాకై క్షయరహితమగు నీస్వరూపమును జూపుము. (ఇది "ప్రభో" అనుసంబోధనముచే నేను నీస్వరూపమున జూచుట కిష్టమై యున్నను, సర్వసమర్థుడవగు నీవు నీస్వరూపమును జూపుటకును, నన్ను నీస్వరూపమును జూచుటకు సమర్థుడని చేయుటకు నీవు కరుణపని సూచించెదను. నీస్వరూపదర్శనసమయలగుయోగులకుగూడ ఓశ్రీకృష్ణుడవగుట నన్నుగూడ యోగిగా జేసి నీస్వరూపమును జూపుమని సూచించుటకై "యోగేశ్వర!" అని సంబోధించెను.

॥౪॥

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః ।

నానావిదాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగముః— శ్రీభగవాన్. ఉవాచ. పశ్య. మే. పార్థ. రూపాణి. శతశః. అథ. సహస్రశః. నానావిదాని. దివ్యాని. నానావర్ణాకృతీని. చ ॥

॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థముః— హేపార్థః=ఓయర్హుడా; మే=నానందంబమైన; శతశః, అథ, సహస్రశః=అనంతమైన; నానావిదాని=అనేకవిధములైన; నానావర్ణాకృతీనిచ=అనేకవర్ణములు, అనేకఅవయవసంస్థానములుకల; దివ్యాని=అస్మాకృతములైన; రూపాణి=స్వరూపములను; పశ్య=చూడుము.

॥౨౫॥

గీ పశ్యాదిత్యా న్వసూ నుద్రా నశ్వినౌ మరుతస్తథా ।

బహూ న్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత ॥

॥౬౬॥

పదవిభాగముః— పశ్య. ఆదిత్యాన్. వసూన్. నుద్రాన్. అశ్వినౌ. మరుతః. తథా. బహూని. అదృష్టపూర్వాణి. పశ్య. ఆశ్చర్యాణి. భారత ॥

॥౬౬॥

ప్రతిపదార్థముః— హేభారతః=ఓభరతవంశోద్భవుడగుయర్హుడా; త్వం=(ఈపదమధ్యాహార్యము) నీవు; ఆదిత్యాన్=ద్వాదశాదిత్యులను; వసూన్=అష్టవసువులను; నుద్రాః=ఏకాదశరుద్రులను; అశ్వినౌ=ఇంద్రులశ్వినీదేవతలను; మరుతః=నలుబదితోమ్మది మరుగణములను; తథా=అట్లే; అదృష్టపూర్వాణి=పూర్వమునందుచూడబడని; ఆశ్చర్యాణి = అద్భుతమైన; బహూని=ఇతరమైనయనేకరూపములను; పశ్య=చూడుము.

॥౬౬॥

కాంకరభాష్యమః—

ఏవం చోదితోఽర్జునేన— పశ్య మే పార్థ! రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశోఽనేకశ ఇత్యర్థః । తాని చ నానావిధా న్యనేకప్రకారాశ్చ దివి భవాని దివ్యా న్యస్మాకృతాని నానావర్ణాకృతీని చ నానా విలక్షణా నీలపీతాదిప్రకారా వర్ణా స్తథాఽకృతయోఽవయవ సంస్థానవిశేషా సౌమిం రూపాణాం తాని నానావర్ణాకృతీని చ॥

॥౨౫॥

పశ్యాఽఽదిత్యానితి । పశ్యాదిత్యా ద్వాదశ వసూ నష్టై రుద్రా నేకాదశాశ్వినౌ ద్వా మరుతః సప్తసప్త గణా యే తాం స్తథా బహూ న్యన్యా న్యదృష్టపూర్వాణి మనుష్య లోకే త్వయా త్వత్తోన్యేన వా కేనచి త్వశ్యాఽశ్చర్యా జ్యద్భుతాని భారత ॥

॥౬౬॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

ఓకుంతిపుత్రుడా! అనంతమైన, అనేకవిధములైన, అనేకవర్ణములు ఆకృతులు గల యస్మాకృతములైన నారూపములను చూడుము.

॥౨౫॥

ఓభరతవంశోద్భవుడా! ద్వాదశాదిత్యులను, అష్టవసువులను, ఏకాదశరుద్రులను, అశ్వినీదేవతాద్వయమును, సప్తసప్తమరుత్తులను, అట్లే నీచేతకాని, యితరులచేతను కాని మనుష్యలోకమునం దెప్పుడును యింతకు పూర్వమునందు చూడబడని యద్భుతమైన యితరరూపములను చూడుము.

॥౬౬॥

—♦ గంగ అధ్యాయము ౨, ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయముః— ఈ విధముగ అత్యంతభక్తుడగు యర్హునిచే ప్రార్థింపబడి

గీ॥ ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్ ।

మమ దేహే గుడాకేశ! యచ్చాన్య ద్దృష్ట మిచ్ఛసి ॥

॥౭॥

పద విభాగము:— ఇహ- ఏకస్థం- జగత్- కృత్స్నం- పశ్య- అద్య- సచరాచరం- మమ- దేహే- గుడాకేశ- యత్- చ- అన్యత్- దృష్టం- ఇచ్ఛసి॥

॥౭॥

ప్రతిపదార్థము:— హేగుడాకేశ! = గుడాకా = విద్యకు; ఈశ = ప్రభువా; అనగాజయించబడిన విద్యకలయోయద్భుతా! ఇహ = ఈ: మమ = నాయొక్క: దేహే = దేహమునందు; ఏకస్థం = ఏకదేశమునందున్నట్టిన్ని. సచరాచరం = జంగమస్థావరాత్మకప్రపంచముతో కూడిన; కృత్స్నం = నిఖలమైన; జగత్ = జగత్తును; యత్ = ఏ; అన్యత్ = మనముజయించెదమా? లేక మనంనేదుర్మోధనాదులు జయించెదరా? అను విషయమును; దృష్టం = చూచుటకుయిచ్ఛయించుచుంటివా? తత్ = అవిషయమును; అద్య = యిప్పుడు; పశ్య = చూడుము.

॥౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

న కేవల మేతావ దేవ— ఇహైకస్థ మేకస్థింస్థితం జగత్కృత్స్నం సమస్తం పశ్యా ద్యేదానీం సచరాచరం సహచరేణాచరేణ చ వర్తతే మమదేహే గుడాకేశ యచ్చాన్య జ్ఞయ పరాజయాది యచ్ఛంకసే యద్వాజయేమ యది వా నో జయేయుః ఇతి య దవోచ స్తదపి దృష్టం యదీచ్ఛసి ॥

॥౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జయించబడిన నిద్ర కల యోయద్భుతా! కేవలమింతమాత్రమే కాదు. ఈనాదేహము నం దేకదేశమునందున్న జంగమస్థావరాత్మక ప్రపంచకముతో కూడిన నిఖలజగత్తును ఏజయ పరాజయాదికమును శంకించుచుంటివో దానిని, లేక “యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః” మనము దుర్మోధనాదులను జయించెదమో దుర్మోధనాదులే మనలను జయించెదరో అని పరికితివో అవిషయమును యిప్పుడు యేవిషయమును చూచుట కిచ్ఛయించుచుంటివో యాసర్వమును చూడుము.

॥౭॥

శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు:— ఇటునుండి నాలుగు శ్లోకములలో “పశ్య” అని ఆవృత్తచేసి నాయత్యద్భుత స్వరూపముల జూపించెదను నీవు సావధానుడవు కమ్మవియేర్చునుని యభిముఖునిగా జేసుకొనుచుండెను:— “శతకోఠ సహస్రశః” నాస్వరూపములు అపరిమిత సంఖ్యాకములు, అనేకప్రకారములు, ఆత్యద్భుతములు, నానావర్ణకృతులు గలవియునునైయున్నవి. వాటిని జూడుము “పశ్య” అని అర్హము కలలోత్ ప్రియోగింపబడుటచే నీవు చూచుట కర్హుడవని సూచితమయ్యెను దివ్యరూపమును జూడుమని చెప్పి, విడివిడిగా రెండుశ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు. ద్వాదశాదిత్యులను, ఏకాదశరుద్రులను, అశ్వినులను నలుబదితోమ్మిదిసంఖ్యగల మరుత్తులను, మరియు నీవుగాని, యితరులుగాని యదివరలో జూడనిఆశ్చర్యములను జూడుము.

॥౭. ౭॥

శంకరానందీయము:— పైవిధముగ సార్వంపబడి శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు. “దివ్యాని” మాయనుండి పుట్టినవి, నానావర్ణములు, నానాకారములు, శతః సహస్ర (అపరిమిత) సంఖ్యాకములు నగు నారూపములను జూడుము. (నీరూపమునుజూడ వేడుచుంటినను యర్హుననకు త్రివిక్రమావతార

గీ॥ న తు మాం శక్యసే దగ్రస్తు మనేనైవ స్వచక్షుషా ।

దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్ ॥

॥౮॥

ప ద వి భా గ ముః — న. తు. మాం. శక్యసే. దగ్రస్తుం అనేన. ఏవ. స్వచక్షుషా. దివ్యం. దదామి. తే. చక్షుః. పశ్య. మే. యోగం. ఐశ్వరమ్ ॥

॥౮౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః — అనేన=ఈ; స్వచక్షుషా=నీచక్షుస్సుచే; మాం=నన్ను; దగ్రస్తుం=చూచుటకు; నతుశక్యసే=నమర్థుడవుకావు; తే=నీకొరకు; దివ్యం=అశౌకమైన; చక్షుః=చక్షుస్సు; దదామి=యిచ్చెదను; తే=(ఈపదమధ్యాహార్యము) అదివ్యచక్షుస్సుచే; మే=నాయొక్క; ఐశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన; యోగం=యోగమును; పశ్య=చూచుము.

॥౯౦॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కింతు—నతు మాం విశ్వరూపదరం శక్యసే దగ్రస్తు మనేన పాకృతేన స్వచక్షుషా స్వకీయేన చక్షుషా యేన తు శక్యసే దగ్రస్తు దివ్యేన తదివ్యం దదామి తే తుభ్యం చక్షుస్సేన పశ్య మే యోగ మైశ్వర మీశ్వరస్య మమైశ్వరం యోగం యోగశక్యతీతయ మిత్యర్థః ॥

॥౯౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

విశ్వరూపమును ధరించిన నన్ను యీప్రాకృతమైన నీచక్షుస్సుతో చూచుటకు సమర్థుడవు కావు. ఏయప్రాకృత చక్షుస్సుచే నన్ను చూచుటకు సమర్థుడవో యట్టి దివ్యచక్షుస్సును నీకొర కిచ్చుచుంటిని. దానితో నాయొక్క పరమేశ్వరరూపమును చూడుము.

॥౯౨॥

మువలె తన రూపమును జూచక, “విశ్వ మే పార్థ రూపాశీ” అని అదిత్యాదిరూపములగు బహుస్వరూపముల జూపుట ఔషధమును తెచ్చుచిన బిర్యతమును తీసుకువచ్చినట్లు యుక్తమా; అని శంకింపజనదు. అవ్యక్తాదిసంబంధవ్యంతము స్థూలసూక్ష్మ కారణప్రపంచరూపముగాను సమస్తవ్యష్టిరూపముగాను, సర్వాత్మగను నున్న “అగ్ని హృద్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యా దిశ శ్శ్రోత్రే వా గ్విశృతాశ్చ వేదాః వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వ మస్య వద్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాంతరాత్మా । సహస్రగీరం దేవం” ఇత్యాది శ్శ్రుతిప్రసిద్ధమైన సర్వము కారణబ్రహ్మమగు తన స్వరూపమే. “బహుధా విశ్వతో ముఖం” అని తనచే చెప్పబడుటచే నట్టిదియే స్వస్వరూపము. కేవల శంఖచక్రాదిచిహ్నములగు రూపముగూడ ప్రాకృతమగుటచే పై విశ్వరూపమునందే యంతర్భవించును. కాన సర్వాత్మకము, సర్వకారణము, సర్వోత్తమము నగు నీశ్వర రూపమిదియే. కాన వీనిని జూచుటయే యర్థనాభిమతముగాన నిట్టి రూపముకే యర్థమనకు జూపెను. మరియు బూర్వమెడలను జూడనట్టి యద్భుతములను, రూపములను జూచుమని యర్థము.

॥౯౩, ౯౪॥

— † ౧౧వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు † —

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — కేవల మింతియేకాదు. సమస్తజగత్తు నాదేహస్తముగనే చూచుమని చెప్పుచున్నాడు. — ఈనాదేహమునందు అవయవరూపముగనున్న సమస్త జగత్తును (కోటి సంవత్సరములు అంతటను తిరిగిపూడ జూడశక్యముగానిదాని) నిచ్చుడే జూడుము. ఓగుడాకేళి; నితరమగు జయ వరాజయాదికమునుగూడ సంకయివిచ్చి తీకై జూడుము.

॥౯౫॥

—: ౧౧వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — “మన్యసే యది తచ్చక్యం మయా దగ్రస్తుం” (నేను

సంజయః ఉవాచ :—

గీ॥ ఏవ ముక్త్యా తతో రాజన్మహాయోగేశ్వరో హరిః ।

దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూప మైశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ముః— ఏవం ఉక్త్వా తతః రాజన్ మహాయోగేశ్వరః హరిః దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపం ఐశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

ప్రతిపదార్థముః— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేరాజన్=ఓధృతరాష్ట్రః; తతః=అనంతరమున; మహాయోగేశ్వరః=మహాయోగేశ్వరుడగు; హరిః=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్త్వా=పలికి; పార్థాయ=అర్జునునికొరకు; ఐశ్వరం=ఈశ్వరసంబంధమైన; పరమం=ఉత్కృష్టమైన; రూపం=విశ్వరూపమును; దర్శయామాస=చూపించెను.

॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఏవం యథోక్తప్రకారేణోక్త్వా తతోఽనన్తరం రాజన్ ధృతరాష్ట్ర మహాయోగేశ్వరో మహాంశ్చాసా యోగేశ్వరశ్చ హరి ర్నారాయణో దర్శయామాస దర్శితవా న్పార్థాయ పృథా సుతాయ పరమం రూపం విశ్వరూప మైశ్వరమ్ ॥

॥౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి యిట్లు పలికెను. ఓరాజా! ధృతరాష్ట్ర! మహాయోగేశ్వరు డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిట్లు పలికి యనంతరమున కుంతీపుత్రు డగు అర్జునుని కొఱకు యీశ్వరసంబంధమైన పరమరూపమును (విశ్వరూపమును) చూపెను.

॥౯॥

చూచుటకు సమర్థుడనని నీవు తలంచినచో నీస్వరూపమును జూపుము.) అనుదానికి సమాధానమును చెప్పుచున్నాడు — “నతు.... స్వరూపేషా” ఓయర్జునా! ఈప్రాకృతము స్వభావసిద్ధము నగు నీచక్షురిందిరియముతో నన్ను (నాదివ్యస్వరూపము) జూడనేరవు. అట్లుగచో విన్నెట్లు జూడగల్గుదు నందువా? ‘దివ్యం.... ఐశ్వరం’ అప్రాకృతము, (నాదివ్యరూప దర్శనసమర్థము) అగు చూపును నీకై యిచ్చెదను. అచక్షుస్సుతో ననితర సాధారణుగ నాదుఅమఘటనఘటనాసామర్థ్యాతిశయమును జూడుము.

॥౯॥

శంకరానందీయముః— పూర్వమింద్రాదులను జూచిన యీచర్మచక్షుస్సుతో విశ్వరూపరూపరూపమునను చూడజాలవు అట్లుగచో నాకేమి గతి యందువా? నీకై మదర్శనయోగ్యము, తేజోమయము నగు చక్షుస్సు నిచ్చెదను దానితో నా(ఈశ్వరసంబంధమగు) యోగమాయావిజృంభితమును చూడుము.

॥౯॥

— ♦ ౧౧వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయముః— “శ్రీకృష్ణభగవాను లునునకు తన దివ్యరూపమును జూపెను. అస్వరూపము నర్జునుడుజూచి విస్తయ్యావిష్టచిత్తుడై యీవిధముగ విశ్వాసపడెను. అనునీవృత్తాంతమును ఆరు శ్లోకములతో సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో జెప్పుచున్నాడు: ... ఓధృతరాష్ట్రమహారాజా : సావతాసుడవై వినుము. పూర్వోక్తవిధముగచెప్పి భక్తుల సర్వక్షేమములను హరించువాడగుటచే మహాయోగేశ్వరుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు దివ్యరూపమును ననుగ్రహించి, ఏకాంతభక్తుడగు అర్జునునకు తన (ఈశ్వరుని) దివ్యరూపమును జూపెను.

॥౯॥

శంకరానందీయముః— “యోగేశ్వరః” కార్యసహితమగు యోగమాయ యోగమవధిదును దాని ప్రవృత్తికి ఈశ్వరుడు (కారణము) గాన యోగేశ్వరుడనబడును. “హరిః” స్వసాక్షాత్కారముకలవారి యవిద్యను హరించువాడు గాన “హరిః” అనబడును. (తేషము గతార్తము)

॥౯॥

గీ॥ అనేకవక్త్రనయన మనేకాద్భుతదర్శనమ్ ।

అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్ ॥

॥౧౦॥

పదవిభాగము :- అనేకవక్త్రనయనం. అనేకాద్భుతదర్శనం. అనేకదివ్యాభరణం. దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్ ॥

ప్రతిపదార్థము :- అనేకవక్త్రనయనం, అనేక=అనేకమైన, వక్త్ర=ముఖములు, నయనం=నేత్రములు కలిగినట్టివి. అనేకాద్భుతదర్శనం=అనేక=అనేకమైన, అద్భుత=విశ్వాపకమైన, (ఆశ్చర్యకరమైన) దర్శనం=దర్శనములు కలిగినట్టివి. అనేకదివ్యాభరణం=అనేక=అనేకమైన, దివ్య=అపారకృతమైన, ఆభరణం=ఆభరణములు కలిగినట్టివి. దివ్యానేకోద్యతాయుధం=దివ్య=దివ్యమైన, అనేక=అనేకమైన, ఉద్యత=ఎత్తబడిన, ఆయుధం=ఆయుధములు కలిగినట్టివి. ॥౧౦॥

గీ॥ దివ్యమాలాంబరధరం దివ్యగన్ధానులేపనమ్ ।

సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనన్తం విశ్వతో ముఖమ్ ॥

॥౧౧॥

పదవిభాగము :- దివ్యమాల్యాంబరధరం. దివ్యగన్ధానులేపనం. సర్వాశ్చర్యమయం. దేవం. అనన్తం. విశ్వతోముఖమ్ ॥ ॥౧౧॥

ప్రతిపదార్థము :- దివ్యమాల్యాంబరధరం=దివ్య=దివ్యమైన, మాల్య=పుష్పములను, అంబర=వస్త్రములను, ధరం=వరించినట్టివి. దివ్యగన్ధానులేపనం=దివ్య=దివ్యమైన, గంధానులేపనం=గంధానులేపనముకలిగినట్టివి. సర్వాశ్చర్యమయం, సర్వ=నిఖిలప్రపంచమునకు, ఆశ్చర్యమయం=ఆశ్చర్యప్రాయమైనట్టివి. విశ్వతోముఖం=అంతఃముఖములకల, అనంతం=అంతములేని. దేవం=పరమేశ్వరరూపమును; వర్షయామాన- (ఈపదమునువృత్తము) చూపించెను, లేక అర్జునః, దదర్శ= (ఈరెండు పదములధ్యాహార్యములు) అర్జునుడు చూచెను

శాంకరభాష్యమ్ :-

అనేకేతి । అనేకవక్త్రనయన మనేకాని వక్త్రాః నయనాని చ యస్మిన్ రూపే తదనేకవక్త్రనయనం । అనేకాద్భుతదర్శన మనేకా న్యద్భుతాని విస్వాపకాని దర్శనానియస్మిన్ రూపే తదనేకాద్భుతదర్శనమ్ । తథానేకదివ్యాభరణ మనేకాని దివ్యా న్యాభరణాని

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

అనేకమైన ముఖములు, నేత్రములు కలిగినట్టియు, అనేకమైన యద్భుత మగు దర్శనములు కలిగినట్టియు, అనేకమైన దివ్యమగు యాభరణములు కలిగినట్టియు, దివ్యమగు యనేకమైన యెత్తబడిన ఆయుధములు కలిగినట్టి రూపమును చూపెను. ॥౧౧॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౧౦, ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము :- ఓద్భుతకాష్ట్రమహాశాః అష్టమనకు జూపిన యావిశ్వరూపమైవైవేదవానినుము, ఆహవము అనేకముఖములు, నేత్రములుకలది. అనేకాద్భుతమున అదిర్యస్వరూపమున కర్పట్టుచున్నది. అనేక దివ్యాభరణములు కలది. యావిశ్వరూపము దివ్యమున యుక్తమున యమునములుకలది. దివ్యములగు పుష్పమాలలు మణిమాలలుధరించిరి. దివ్యగంధానులేపనముగలది సర్వాశ్చర్య

గీ॥ దివి సూర్యసహస్రస్య భవే ద్యుగప దుత్థితా ।

యది భా సృద్భూతీ సా స్యా ద్భాస స్తస్య మహాత్మనః ॥

॥౧౨॥

ప ద వి భా గ ముః— దివి- సూర్యసహస్రస్య, భవేత్- యుగపత్- ఉత్థితా- యది- భా- సద్భూతీ- సా- స్యాత్- భాసః- తస్య- మహాత్మనః ॥

॥౧౩॥

ప్రతి ప దార్థ ముః— దివి=అంతరిక్షమునందు; సూర్యసహస్రస్య=సహస్రసూర్యులయొక్క; భాః=కాంతి; యుగపదుత్థితా; యది=ఒక్కమారుపుట్టినచో; సా=ఆకాంతి; తస్య=ఆ; మహాత్మనః=విశ్వ రూపముయొక్క; భాసః=దీప్తికి; సద్భూతీస్యాత్=సమానమగునా? ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యస్మింస్తదనేకదివ్యాభరణమ్ । తథా దివ్యాశక్కోద్యతాయుధం దివ్యాని అనేకాని ఉద్యతాని ఆయుధాని యస్మిం స్తద్దివ్యానేకోద్యతాయుధం దర్శయామాసేతి పూర్వేణ సమ్మన్తః ॥

॥౧౫॥

కించ — దివ్యమాల్యామృగధరం దివ్యాని మాల్యాని పుష్పాణ్యమృరాణి వసాణిచివ ధియన్తే యేనేశ్వరేణ తం దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగన్ధానులేపనం దివ్యం గన్ధానులేపనం యస్య తం దివ్యగన్ధానులేపనం సర్వాశ్చర్యమయం సర్వాశ్చర్యప్రాయం దేవ మనన్తం నాస్యాన్తో స్తీత్యనన్తం విశ్వతోముఖం సర్వతోముఖం సర్వభూతాత్మత్వాత్తం దర్శయామాసార్థేనో దదర్శేతివాచ్యధ్యాపియతే ॥

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

మరియు దివ్యములైన పుష్పమాలలను, వస్త్రములను ధరించినట్టియు, దివ్యగంధము అనులేపనముగా గలిగినట్టియు, సర్వాశ్చర్యప్రాయమును, అంతములేనిదియును, సర్వభూత స్వరూపుడుగాన యంతటను ముఖములు కల్గినట్టి యావిశ్వరూపమును శ్రీకృష్ణభగవానులు అర్జునునకు జూపెను. లేక అట్టివిశ్వరూపము నర్జునుడు చూసెను.

॥౧౭॥

ప్రచురమైనది. ద్యోతనాత్మకమైనది. అపరిచ్ఛిన్నమైనది. అంతటను ముఖములు కలది. ఇట్టి రూపమును జూపెనని యర్థము.

॥౧౮, ౧౯॥

శంకరానందీయముః— “అనేకాద్యుద్యతాయుధం” అపరిమితములును, అద్భుతములును అగు ఉద్యత, అధః, తిర్యక్ దేశదృష్ట (చూపులు) గలిగినదియు, లేక, వికృతములు, సౌమ్యములు, సాధారణములు, భయంకరములు, చిక్రములు నగుదృష్టలు కలిగినవైయు, “దివ్యానేకోద్యతాయుధం” ప్రచండ ప్రకాశములై యుద్భుతములైన చక్రిగదాద్యాయుధములు కలిగినవైయు, “సర్వాశ్చర్యమయం” తేజో, బల, వీర్య, శక్తి, రూప, గుణ, అవయవావస్థానాది సర్వవిశేషములతో ప్రచురమైనదియు “దేవం” అంతటను స్వయముగ ప్రకాశించునదియు. సర్వాత్మికము, కనుకనే యపరిచ్ఛిన్నమునగు స్వరూపము జూపించెనని యన్వయము.

॥౨౦, ౨౧॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయముః— పూర్వశ్లోకమున చెప్పిన “దేవం” అను పదమును వివరించుచుండెను. — ఆకాశమద్యమున వేయి (అపరిమిత) సూర్యసమూహమునుండి కాంతి యొకమారు బయటెడలినచో నాకాంతి యావిశ్వరూపముయొక్క కాంతికి సమానమగునో కాదో? (ఇది యవిద్యమానాధ్యక్ష

శాంకరభాష్యమ్ :—

యా పున ర్భగవతో విశ్వరూపస్య భాః తస్యా ఉపమోచ్యతేదివ్యంతరిక్షే తృతీయస్యాం వా దివి సూర్యాణాం సహస్రం సూర్యసహస్రం తస్య యుగపదుత్థితస్య యాయుగపదుత్థితా భాః సా యది సద్వశీ స్వాత్తస్య మహాత్మనో విశ్వరూపస్యైవ భాసో యదివా నస్యాత్ తతోపి విశ్వరూపస్యైవ భా అతిరిచ్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

తరిగి భగవత్స్వరూపముగు విశ్వరూపముయొక్క యేదీప్తి కలదో దానికి సాదృశ్యమును 'దివి' అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

అంతరిక్షమునందు, లేక తృతీయమ్యలోకమునందు వేయి సూర్యు లొకసారి యుదయించిన యట్టి సూర్యుల యుగపదుత్థితమైన విశ్వరూపముయొక్క దీప్తి యుగపదుత్థితసూర్య సహస్రదీప్తి కంటె యధిక మని యాశయము.) ॥ ౧౨॥

వసాయము ఔపమ్యాభావపరమగుటవలన, అభూతోపమారూపఅతిశయోక్తి యాత్మేక్షచ వ్యంజింపజేయుచు విశ్వరూపప్రభకు ఔపమ్యరాహిత్యమునే సూచించుచున్నది. ॥ ౧౨॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము. — “ఇహైకస్థం” అనుశ్లోకమునందు భగవదాజ్ఞప్తమగు రీతిని యర్థుచుచు విశ్వరూపమును చూచెనని చెప్పుచున్నాడు. ఒకే స్థలమునందున్న సర్వజగత్తును దేవ, పితృ, మనుష్యాది నానాప్రకారములుగ దేవదేవుని యావిశ్వరూపశరీరమునం దాపమయమున యర్థుచుచుచూచెనని యర్థము. ॥ ౧౩॥

భా ష్యో త్క ర దీ పి కః — విశ్వరూపమును ధరించిన పరమేశ్వరునేగాక, శ్రీభగవానుని శరీరైకదేశమునందే దేవపితృమనుష్యాదిభేదములచే ననేకప్రకారముగ ప్రవిభక్తమైయున్న సర్వజగత్తును పాండవుడగు యర్జునుడు చూచెను. (భగవద్భక్తుడగు యర్జునునియొక్కయు, నాతని తండ్రియగు పాండు రాజుయొక్కయు, భాగ్యమెంతదోః ఈశ్వరవిముఖుడగు దుర్యోధనునియొక్కయు, వాని తండ్రియగు నీ (ధృతరాష్ట్రుని) యొక్కయు, నభాగ్యమెట్టిదో గమనింపుమని “పాండవః” అనుపదముచే సూచించెను.)

నీ ల క ం రీ య ముః — “ఇహైకస్థంజగత్కృత్స్నం” అని భగవదుపద్వివిధముగజూచెనని యాశ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు. — తత్త్రైకస్థం. అనేకదా” వదాకాలమునందు మొలకెత్తిన తింతిరిజీవీజమునందు సూక్ష్మరూపముగ వృక్షము కనబడును. అట్లు కాక సావకాళముగ ననేకవిధములుగ విభాగయొక్క ఏకావయవమునందున్న జగత్తును జూచెనని యర్థము ఎపుడు భగవంతుని చతుర్భుజరూపము చింతింపబడునో అది తమ చతుర్భుజాకారముగ స్థానముకలదై, క్రమముగ దానిని విడచి ముఖమునందు గాని, స్థితమునందుగాని పాదమునందలి గోరునందుగానివింది, యది స్థానముగకలదై దానిని గూడ విడచివిశ్వరూపము నధిరోహించుచు దివ్యచక్షువు (సూక్ష్మతమత్వమునొందినమనస్సు) కూడ నిశ్చేయగును. “మనోఽస్య దైవం చక్షుః స ఏతే వ దై వేన చక్షుషా మనదైతాన్ కామా స్సృశ్య నృమతే” అను శ్లోకము పైవిషయము జెప్పుచున్నది. (హస్తాశాఖాస్సగుణబ్రహ్మగతములగువిషయములను అని శ్రుతిగతవికల్పబ్ధి, కామజనిములకర్షము.) శ్రీభగవతమున

గీ॥ తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్త మనేకథా ।

అపశ్య దేవదేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా ॥

॥౧౩॥

ప ద వి భా గ ము — తత్ర = విశ్వరూపమునందు; ఏకస్థం = ఒకదానియందేయుండినట్టిది; అనేకథా = అపశ్యత్. దేవదేవస్య = శరీరం. పాండవః = తదా ॥

॥౧౩॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము: — తత్ర = విశ్వరూపమునందు; ఏకస్థం = ఒకదానియందేయుండినట్టిది; అనేకథా = అనేకవిధములుగ; ప్రవిభక్తం = వేరుపరుచబడిన; కృత్స్నం = సమస్తమైన; జగత్ = జగత్తును; తదా = అప్పుడు; పాండవః = అర్జునుడు; దేవదేవస్య = నిఖిలదేవతలకు ప్రభువైన పరమేశ్వరునియొక్క; శరీరే = శరీరమునందు; అపశ్యత్ = చూచెను.

॥౧౩॥

గీ॥ తతస్స విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా ధనంజయః ।

ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలి రభాషత ॥

॥౧౪॥

ప ద వి భా గ ము — తతః = ఇది. విస్మయావిష్టః = హృష్టరోమా = ధనంజయః. ప్రణమ్య = శిరసా. దేవం = కృతాంజలిః. అభాషత ॥

॥౧౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము: — తతః = విశ్వరూపసందర్శనానంతరమునందు; సః = అ, ధనంజయః = అర్జునుడు; విస్మయావిష్టః = ఆశ్చర్యముతోకూడినవాడై; హృష్టరోమా = గరిపొడిచినరోమములుకలవాడై; దేవం = విశ్వరూపధారియగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మును; శిరసా = శిరస్సుచే; ప్రణమ్య = నమస్కరించి; కృతాంజలిః = కట్టబడినదోయికలవాడై; అభాషత = పలికెను.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యమ్ —

కించ --- తత్ర తస్మిన్ విశ్వరూప ఏకస్థిం స్థితౌ మేకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్త మనేకథా దేవదేవస్యనుష్ఠాదిభేదై రపశ్యద్దృష్టవాన్ దేవదేవస్య హరేః శరీరే పాండవో అర్జున స్తదా ॥

॥౧౩॥

తత ఇతి తతస్స దృష్ట్వా స విస్మయేనావిష్టో హృష్టాని రోమాణి యస్య సోయం హృష్టరోమా చాభవత్ ధనంజయః ప్రణమ్య ప్రకర్షేణ నమనం కృత్వా ప్రహీభూతస్సన్ శిరసాదేవం విశ్వరూపధరం కృతాంజలిః నమస్కారార్చం సంఘటికృతహస్తః సన్నభాష తోక్తవాన్ ॥

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ఆ విశ్వరూపమునందు నేకవిధములుగ ప్రవిభక్తమైన (వేరుపరుచబడిన) నిఖిలజగత్తును యొక విశ్వరూపమునందున్నదానినిగ భగవద్భాష్యసందర్శన సమయమునందు పొందుమహారాజునందనుడగు అర్జునుడు నిఖిలదేవతలకు దేవుడగు యాశ్రికృష్ణపరమాత్మ శరీరమునందు చూచెను.

॥౧౩॥

విశ్వరూప సందర్శనానంతరమున ధనంజయుడు (అర్జునుడు) ఆశ్చర్యముతో కూడినవాడై గరిపొడిచిన రోమముల కలవాడై శిరస్సుచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మును నమస్కరించి నమస్కారము నిమిత్తము చేతులు దగ్గరగా జోడించి ఒకవాక్యమును పలికెను.

॥౧౪॥

తత్ర లక్షణం చిత్త మాకృష్టైకత్యే దాదేవతః; నన్యవినిందేద్భూయః సుస్థితం భావయే స్మృతిమే

అర్జున ఉవాచ :—

గీ॥ పశ్యామి దేవాం స్తవ దేవ దేహే సర్వాం స్తథా భూతవిశేషసంఘాన్ ।

ఖగ్రహ్యణ మిశం కమలాసనస్థ మృషీంశ్చ సర్వా నురగాంశ్చ దివ్యాన్॥ ౧౫॥

ప ద వి భా గ ముః— పశ్యామి. దేవాన్. తవ. దేవ. దేహే. సర్వాన్. తథా. భూతవిశేషసంఘాన్. ఖగ్రహ్యణం. ఈశం. కమలాసనస్థం. మృషీన్. చ. సర్వాన్. ఉరగాన్. చ. దివ్యాన్॥ ౧౫॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేదేవః=ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ; తవ=నీయొక్క; దేహే=దేహమునందు; సర్వాన్=సమస్తమైన; దేవాః=దేవతలను; తథా=అట్లే; భూత విశేషసంఘాః=భూతవిశేషసమూహములను; కమలాసనస్థం=పద్మాసనమునందుండిన; ఖగ్రహ్యణం=ఖగ్రహ దేవుని; ఈశం=శంకరుని; సర్వాన్=సమస్తమైన; మృషీంశ్చ=మృషీశ్వరులను; దివ్యాః=ద్యులోకమునందుండిన; ఉరగాంశ్చ=వాసుకిమొదలగురర్చములను; పశ్యామి=చూచుచుంటివి. ౧౫॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కథం యత్త్వయా దర్శితం విశ్వరూపం తదహం పశ్యామి తి స్వానుభవ మావిష్కృర్వాన్—పశ్యా మ్యుపలభే హేదేవ! తవ దేహే దేవా న్సర్వా తథా భూతవిశేషసంఘాన్ భూతవిశేషాణాం స్థావరజంగమాచాం నానాసంస్థానవిశేషాణాం సంఘా భూతవిశేషసంఘా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఎట్లునిన ? నీదే విశ్వరూప మెట్లు చూపబడెనో యట్లే యావిశ్వరూపమును నేను చూచు

తత్ర లబ్ధవదం చిత్త మాకృష్ట వ్యోమ్ని ధారయేత్ । తచ్చ త్యక్త్వా మ దా రో హా వ కించి దపి చింత యేత్॥” (ద్యేయమగు మూర్త్యయందు స్థిరమైన మనస్సు నొక యవయవమునందు స్థిరపరచుకొని, అటు నుండి ఆకర్షించి హస్తాకాశాఖ్య సగుణబ్రహ్మమునందు విల్పి, దానిని గూడ విడచి, నిర్వికల్పబ్రహ్మము నధిరోహించి యికదేవిని చింతింపకుండ నుండదగును.) ఈవిషయమే “అపస్య దేవదేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా” అని ఇతి చెప్పబడెను. ౧౬॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ య సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఈవిరముగ నస్తునుడు విశ్వరూపాద్భుతదర్శనముచే నేమియు జంకలేడు, నేత్రములను కదల్పలేడు, ఆశ్చర్యముచే గర్భవ్యమును మరువలేడు, మరియు నట నుండి కదలలేడు. ఇకసమనః అతిద్వైధ్యశాలిగాన యజ్ఞచిత్త విక్షోభమయమునందుగూడ తత్కాలోచితముగనే పల్కెను. అని యీశ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు— “తతః...అభాషక” అవిశ్వరూపదర్శనానంతరము, అత్యద్భుతదర్శనముచే గల్గిన యలౌకికచిత్త చమత్కారవిశేషముతో, నావిష్టుకై, కనుకనే పులికితరోముకై (ప్రఖ్యాత మహాదేవాదిసంగ్రామాదిప్రభావుడు, యుద్ధిష్ఠిరరాజసూరుమునందును, ఉత్తరగోగ్రహణమునందును సమస్త వైరివర్గమును జయించి ధనము నార్జించినవాడుగాన “ధనఃజయు ధనబధును.) అట్టి యర్జునుడు విశ్వరూప భరుడై భగవంతుని శిరస్సుతో నమస్కరించి బద్ధాంజలియై పలికెను. ౧౬॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ య సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— భగవంతుడగు నీదే జాపబడిన విశ్వరూపమును నీదే

గీ॥ అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం పశ్యామి త్వా సర్వతోఽనన్తరూపమ్ ।

నాన్తం న మధ్యం న పున స్తవాదిం పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప ॥ ౧౧౬॥

ప ద వి భా గ ముః — అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం. పశ్యామి. త్వా. సర్వతః. అనన్తరూపం. న. అన్తం. న. మధ్యం. న. పునః. తవ. ఆదిం. పశ్యామి. విశ్వేశ్వర. విశ్వరూప ॥ ౧౧౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః — త్వా=నిన్ను; అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం. అనేక=అనేకమైన; బాహు=బాహువులు; ఉదర=ఉదరములు; వక్త్ర=వక్త్రములు; నేత్ర=నేత్రములు కలవానినిగను; సర్వతః=అంతటను; అనన్తరూపం = అనంతమైనరూపములు కలవానినిగను; పశ్యామి = చూచుచుంటివి; హేవిశ్వేశ్వర=ఓజగత్ప్రభువా; విశ్వరూప=విశ్వరూపుడా; తవ=నీయొక్క; ఆదిం=ఆదివి; (మొదలును) నపశ్యామి=చూచుటలేదు; మధ్యం=మధ్యభాగమును; నపశ్యామి=చూచుటలేదు; అంతం=అవసానమును (చిగురుభాగమును); నపశ్యామి=చూచుటలేదు. ॥౧౧౬॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

స్తాన్ । కించ బ్రహ్మణం చతుర్ముఖ మ్నాశ మ్నాశితారం ప్రజానాం కమలాసనస్థం పృథివీపద్మ మధ్యే మేరుకర్ణికాసనస్థ మిత్కర్థః । ఋషింశ్చపసిష్ఠాద్దీన్, సర్వా నురగాంశ్చ వాసుకిప్రభృతీన్ దివ్యాన్ దివిభవాన్ ॥ ౧౧౭॥

అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్ర మనేకే బాహవ ఉదరాణి వక్త్రాణి చ యస్య తవ స త్వమనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రస్త్వ మనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం పశ్యామి త్వా త్వాం సర్వతః సర్వత్ర అనన్తరూప మనన్తాని రూపాణి యస్యేత్యనంతరూపం నాన్త మన్తోఽవసానం న మధ్యం మధ్యంనామ ద్వయోః కోట్యో రంతరం న పున స్తవాదిం తవ దేవస్య నాన్తం పశ్యామి న మధ్యం పశ్యామి న పునరాదిం పశ్యామి హేవిశ్వేశ్వర ! హేవిశ్వరూప ! ॥౧౧౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

చుంటినసి స్వానుభవమును ప్రకటన చేయుచు యర్జునుడు పలికెను.

ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ ! నీయొక్క దేహమునందు అనేకవిధములైన సంస్థానవిశేషములు కల స్థావరజంగమాత్మక నిఖిలభూతవిశేషసమూహములను, పద్మాసనస్థు డగు బ్రహ్మదేవుని, శంకరుని ద్యులోకమునందుండెడి, వశిష్టాదిఋషులను, ద్యులోకమునందుండెడి వాసుకిమొదలగు నిఖిలసర్పములను నేను చూచుచుంటిని. “దివ్యాన్” అనునది ఋషులకు, ఉరగములకు గూడ విశేషణ మని గ్రహింపవలెను. ॥౧౧౬॥

ఓశ్రీకృష్ణ ! నిన్ను అనేకమైన బాహువులు, ఉదరములు ముఖములు, నేత్రములు కలవానినిగను, అంతటను అనంతరూపములు కలవానినిగను చూచుచుంటిని ఓవిశ్వేశ్వర ! ఓవిశ్వరూప ! నీమొదలును, మధ్యభాగమును, అంతమును (కొనభాగమును) నేను గుర్తించలేకుంటిని. ॥౧౧౬॥

గీ॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమన్తమ్ ।

పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతి మప్రమేయమ్ ॥ ౧౭॥

ప ద వి భా గ ముః— కిరీటినం. గదినం. చక్రిణం. చ. తేజోరాశిం. సర్వతో. దీప్తిమంతం. పశ్యామి. త్వాం. దుర్నిరీక్ష్యం. సమన్తాత్. దీప్తానలార్కద్యుతిం. అప్రమేయమ్ ॥ ౧౭॥

ప్ర తి ప దా ర ముః— కిరీటినం=కిరీటముకలిగినట్టిది; గదినం=గదయనుయాయుధమునుధరించి నట్టిది; చక్రిణం=చక్రమునుయాయుధమునుధరించినట్టిది. తేజోరాశిం=తేజఃస్థంజస్వరూపమైనట్టిది; సర్వతో దీప్తిమన్తం=అంతట. దీప్తి (ప్రకాశ)కలిగినట్టిది. దుర్నిరీక్ష్యం=దుఃఖ(కష్ట)ముచేచూచుటకు కష్టమైనట్టిది. సమన్తాత్=అంతట. దీప్తానలార్కద్యుతిం. దీప్త=ప్రకాశించుచున్న. అనలం=అగ్నిహోతృని యొక్క. అర్కం=సూర్యునియొక్క. ద్యుతిం=కాంతికలిగినట్టిది. అప్రమేయం=ఊహించుటకుకష్టముకాని. త్వాం=నిన్ను. పశ్యామి=చూచుచున్నాను. ॥ ౧౭॥

శాంకరభాష్యమే :—

కించ—కిరీటినం కిరీటంనామ శిరోభూషణవిశేషః తద్యస్యాన్తి స కిరీటీ తం కిరీటినం తథా గదినం గదా యస్య విద్యత ఇతి గదీ తం గదినం తథా చక్రిణం చక్ర మస్యాన్తి తి శాంకరభాష్యత్వబోధిని :—

కిరీటమును ధరించినట్టిది, గద యనెడి యాయుధవిశేషమును ధరించినట్టిది, చక్ర మనెడి యాయుధవిశేషమును ధరించినట్టిది, అంతటనుప్రకాశముకలిగినట్టిది, చూచుటకు ననుగ్రహింపబడిన దివ్యచక్షుస్సుతో స్వప్రకాశవృత్త్యు గుహనినిగూడ చూచుచుంటివి. నాదాగ్య మెంతటిది. అని తనయనుభవమును యదు ధావిష్కరించుకొనుచున్నాడు — ఓదివ్యస్వభావాః సిదేహమగు విశ్వరూపమునందు నిస్సాదిసర్వదేవతలను. సర్వభూతవిశేషసంఘములను. సర్వులకు నీశ్వరుడగుకమలా ననమందున్న చతుర్భుజబ్రహ్మను. సర్వబుధులను, అప్రాకృతులగుపాతివ్రత్యులనుజూచుచుంటివి. ॥ ౧౮ ॥

ప రి మార్చి ప్ర పః— “బ్రహ్మో మిశం కమలాసనస్థం” ఓదేవః సివిశ్వరూపదేహమున సర్వలోకనివాసియగు బ్రహ్మను, కైలాసవాసియగు శంకరుని, “కమలయా సహ ఆననే గరుడాసనే స్థితః” లక్ష్మితో గూడ గరుడాసమునందుండి వైకుంఠవాసి యగు విష్ణువును చూచుచుంటివి (దివ్యదృష్టి దానము నకు ఫలము చెప్పబడెను.) (శేషము గతార్థము.) ॥ ౧౭॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— భగవద్దేహమగు విశ్వరూపమున జూచిన సర్వమును చెప్పుచుండెను— అసంఖ్యాకములైన బాహువులు, ఉదరములు, ముఖములు, నేత్రములు కలిగినట్టియు, అంతములేనిరూపములు గల్గినట్టి నిన్ను జూచుచుంటివి. నీయొక్క అంతము, మధ్యము, అదియు కనుదగుట లేదు. “పశ్వేశ్వరః విశ్వరూప” (అను సంబోధనద్యయము అతిసంభ్రమ ప్రయోక్తము) ॥ ౧౬॥

—: ౧౧వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఆవిశ్వరూపుడైన భగవంతునే ప్రకారాంతరముగ చెప్పు చుండెను... కిరీట, గదా, శంఖ, చక్రగరియు, అంతటను వెలుగొందుచున్న తేజోరాశిస్వరూపుడును, కనుకనే చర్మవక్షులకు జూడకకృముగానివాడును. ప్రజ్ఞులించుచున్న యనలార్కుల కాంతివంటి కాంతి గల్గినట్టియు, ఇచ్చివాడ వని నిర్ణయించుటకు అశక్యుడవును, అగు నిన్ను దివ్యచక్షువుతో జూచుచుంటివి. తానె అధికారిభేదము ననుసరించి దుర్నిరీక్ష్యుడవు అనుట విరుద్ధము కాదు. ॥ ౧౭॥

గీ॥ త్వ మక్షగం పరమం వేదితవ్యం త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ ।

త్వ మవ్యయ శ్వాశ్వతధర్మగోప్తా సనాతన స్త్వం పురుషో మతో మే ॥ ౧౦౮॥

ప ద వి భా గ ముః— త్వం- అక్షరం- పరమం- వేదితవ్యం- త్వం- అస్య- విశ్వస్య- పరం- విధానం- స్త్వం- అవ్యయః- శాశ్వతధర్మగోప్తా- సనాతనః- త్వం- పురుషః- మతో- మే ॥ ౧౦౮॥

ప్రతిపదార్థముః— త్వం=నీవు; ముముక్షుః=ముముక్షువులచే; వేదితవ్యం=తెలిసికొనదగిన; అక్షరం=నాశరహితమైన; పరమం=పరబ్రహ్మము; త్వం=నీవు; అస్య=ఈ; విశ్వస్య=ప్రపంచమునకు; పరం=ఉత్కృష్టమైన; విధానం=ఆశ్రయము; అవ్యయః=నాశరహితమైన; త్వం=నీవు; శాశ్వతధర్మగోప్తా- శాశ్వత=నిత్యమైన; ధర్మ=ధర్మమును; గోప్తా=రక్షించువాడవు; త్వం=నీవు; సనాతనః=చిరంతనుడవైన; పురుషః=పురుషుడవై; మే=నాకు; మతో=నందుడవు ॥ ౧౦౮॥

శాంకరభాష్యమః—

చక్షుః తం చక్రిజం చ తేజోరాశిం లేజఃపుంజం సర్వతో దీప్తిమంతం దీప్తి ర్యస్మాస్మి స సర్వతో దీప్తిమాన్ తం సర్వతోదీప్తివనం పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం దుఃఖేన నిరీక్ష్యో దుర్నిరీక్ష్య స్తం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా త్సమంతతః సర్వత్ర దీప్తానలార్కద్యుతి మనల శ్చార్కద్యుతలార్కా దీప్తా వనలార్కా కీప్తానలార్కా తయోః దీప్తానలార్కయోః ద్యుతిరివ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

శక్యముకానట్టిన్ని, అంతటను ప్రకాశించుచున్న యగ్నియొక్క సూర్యునియొక్క కాంతి వంటి కాంతిఃలిగినట్టిన్ని, ఊహించుటకు శక్యము కానట్టి నిన్ను చూచుచుంటిని.

ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ ! నీవు ముముక్షువులచే తెలిసికొనదగిన నాశరహితమైన పరబ్రహ్మ స్వరూపము, నీవీనిఖిలజగత్తున కుత్కృష్టమైన యా శ్రీ య ము నా శ ర హి త మైన నీవు

— ౧౧వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మ ఘ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఊహించుటకు శక్యము గానిదియు, నిరతిశయము నగు పీఠైశ్వర్యమును జూచుటచే నేవిట్లుహించుచుంటిని అని చెప్పుచుండెను— ముముక్షువుచే వేదాంతశ్రవణాది కముచే క్షయరహితమైన బ్రహ్మముగనే నీవే తెలిసికొనదగినవాడవు. నీవే యీజగత్తునకు పరమాశ్రయము డుగా తెలిసికొనదగినవాడవు. నీవే వ్యయరహితుడవు. నిత్యమగు వేదముచే ప్రతిపాదించబడిన నిత్యధర్మ మును రక్షించెడివాడవు. లేక “శాశ్వత” అనునది సంబోధనము. సనాతను డగు పురుషుడుగా నాకు తెలియ బడితివ.

॥౧౦౮॥

శంకరానందీయముః— నీసంబంధమగు నీమహామాయాయోగముచే సంభావితాద్భుతైశ్వర్య ధర్మనముచే నేవిట్లు తలచుచుంటిని. అని చెప్పుచున్నాడు— “అక్షరం” నిరవయవమగుటవలనను, నిశ్రయమగుటవలనను, క్రియకు ఆశ్రయము, విషయము కాకపోవుటవలనను, అనంతమగుటవలనను ‘సక్షరతీ త్యక్షరం’ నశించునది కాదుగాన “ఏక ద్వైతదక్షరం గర్హి” అను కృతిచొప్పున నిత్యకూటనము. కనుకనే “పరం” “అవ్యయై త్త పరః పురుషః” అను కృతిచొప్పున యుక్తమోక్షయము, కనుకనే “వేదితవ్యం” పరమార్థమగుటవలన “స ఆత్మా నవిజ్ఞేయః” అను కృతిననుసరించి ముముక్షువులచే తెలిసికొనదగినదియు

శాంకరభాష్యమ్ :—

ద్యుతి స్తేజో యస్య తవ స త్వం దీప్తానలార్కద్యుతి స్తం తాం దీప్తానలార్కద్యుతిం ।
అప్రమేయం న ప్రమేయ మప్రమేయ మప్రమేయ మశక్యపరిచ్ఛేద మిత్థగ్ధః ॥ ౧౭॥

ఇత ఏవ తే యోగశక్తిదర్శనా దనుమినోమి— త్వమక్షరం న క్షరతీతి పరమం
బ్రహ్మ వేదితవ్యం జ్ఞాతవ్యం ముముక్షుభిర్వ్యమస్య విశ్వస్య సూక్ష్మస్య జగతః పరం ప్రకృష్టం
నిధానం నిధీయతే అస్మిన్నితి నిధానం, పర ఆశ్రియ ఇత్థగ్ధః । కించ త్వ మస్యయో న తవ
వ్యయో విదగ్ధత ఇత్థవ్యయః । శాశ్వతధర్మగోప్తా శశ్వద్భువః శాశ్వతో నిత్యో ధర్మస్తస్య
గోప్తా శాశ్వతధర్మగోప్తా సనాతన శ్చిగంతనత్వం పురుషః పరో మతోఽభిప్రేతో మే మను ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నిత్యమైన ధర్మమును రక్షించువాడవు. నీవు చిరంతనపురుషుడవని నాయభిప్రాయము. (ఇటు
“త్వ మవ్యయః” అని చెప్పుటవలన పరబ్రహ్మ మవినాశి యగుటవలన నాపరబ్రహ్మమే
జ్ఞాతవ్య మనియు, అందుచే సతిరము వినాశి యగుటవలన హేయమనియు చెప్పబడెను. ‘శాశ్వత
ధర్మగోప్తా’ అనుదానిచే జ్ఞానకర్మరూపమగు ధర్మము నిత్యమనియు, వేదప్రమాణకమనియు,
అట్టి ధర్మమునకు ‘ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే’ అని చెప్పుటవలన పర
మేశ్వరుడే రక్షకుడనియు చెప్పబడెను.) ॥౧౮॥

నేతత్త్వము కలదో యది నీవే అట్లయినను జగద్భజము నాకంటె వేరుగ మరియొకటి కలదను ప్రశ్నపై
చెప్పుచున్నాడు. — “త్వ మస్య విశ్వస్య చరం నిధానమ్ ॥” మహావాదిస్తూలాంతమగు, నీసర్వవికారజాత
రూప మగు విశ్వమునకు “నిధీయతే సర్వమస్మిన్నితి నిధానం” (దీనియందు సర్వముంవదిడును గాన
నిధానమనబడును.) అవ్యాకృతమును జగద్భజము నీవే, “ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞార్థస్థాంతానువరోధాత్” “పర
స్మాన్ననన్వాఽన సన్నన ద స ది తి ఆ త్మ న ఏవ త్రైవిద్యం సర్వకృ యోనిత్వ మపి”. “మక్తః పర
తరం నాస్తి” అను నీనాత్మ. కృతి, స్మృతుల ననుసరించి అవ్యాకృతస్వరూపుడవగు నీవే జగద్భజము.
“నేనే నిర్విశేష పరబ్రహ్మమును జగత్కారణమును గూడ నేనే. అయినను నాకంటె వేరుగ నుపాయుడు.
జ్ఞాతవ్యుడనగు యాశ్వరుడు కల” డందువేమో, అట్లు కాదు. “త్వ మవ్యయః ...చతో మే” జ్ఞానముచే
గాని, యజ్ఞానముచేగాని వ్యయములేనివాడు అవ్యయు డనబడును. నీవు అట్టి నిత్యుడవు. శాశ్వతమగు వేద
ముచే చెప్పబడిన ధర్మములను రక్షించువాడవు నీవే. సృష్ట్యాదికరవు గూడ నీవే. “ఏష భూతాదిపతి రేష
భూత సాలిషష నేతు ర్విధరణ విషాం లోకానా మసంభేదాయ” అను కృతియు నీవిషయమునే చెప్పు
చున్నది. “నిర్విశేషబ్రహ్మమును, సవిశేషబ్రహ్మమును గూడ నేనే. అయినను నాకంటె జీవుడు వేరుగ
కలడు కాదా? అను ప్రశ్నముపై జెప్పుచున్నాడు — ‘సనాతనః’ ‘న జీవో మ్రియతే’ అను కృతిచొప్పున
విత్తుడును నీవే. “అయ మ్మా బ్రహ్మ” అను కృతిచొప్పున విత్తుడును నీవే. ‘అయ మ్మా బ్రహ్మ’
అను కృతిచొప్పున పురుషుడును నీవే. ॥౧౮॥

నీ ల కం రీ య ముః — ఈవిధముగ నీయోగ్యవ్యర్థదర్శనముచే నిన్ను దెలిసికొంటి నని
చెప్పుచు అప్రమేయత్వమునే వివరించుచుండెను — “త్వమక్షరం పరమం” నీవు అమూలాదిచక్షణము
గల నిష్కలబ్రహ్మస్వరూపుడవు. (ఈచెప్పుటచే సగుణబ్రహ్మము శాఖావంద్యత్వమున నిర్గుణబ్రహ్మ
జ్ఞాపకమని చెప్పబడెను.) కనుకనే “వేదికస్యం” వేదాంతప్రమామయచే దెలిసికొనదగిన వాడవు గాని.

గీ॥ అనాదిమధ్యాంత మనంత పీఠ్య మనంత బాహుం శశిసూర్యనేత్రం ।

పశ్చాత్తమి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసా విశ్వమిదం తపంతమ్ ॥ ౧౮౯ ॥

ప ద వి భా గ ముః.... అనాదిమధ్యాంతం- అనంత పీఠ్యం- అనంత బాహుం- శశిసూర్యనేత్రం- పశ్చాత్తమి- త్వాం- దీప్తహుతాశవక్త్రం- స్వతేజసా- విశ్వం- ఇదం- తపంతమ్ ॥ ౧౮౯ ॥

ప్రతిపదార్థముః... త్వాం=నిన్ను; అనాదిమధ్యాంతం=అదిమధ్యాంతరహితునిగను; అనంత పీఠ్యం=నాశరహితమైనవరాక్రమముకలవానినిగను; అనంత బాహుం=అనంతభాగమైనబాహువులుకలవానినిగను; శశిసూర్యనేత్రం=చంద్రసూర్యులు నేత్రములుకలవానినిగను; దీప్తహుతాశవక్త్రం=ప్రకాశించుచున్న యగ్నిహోతుడుముఖముగాకలవానినిగను; స్వతేజసా=నీతేజస్సుచే; ఇదం=ఈ; విశ్వం=జగత్తుని; తపంతమ్=తపింపజేయుచున్నట్టివానినిగను; పశ్చాత్తమి=చూచుచున్నాను. ॥ ౧౮౯ ॥

శాంకరభాష్యముః ...

కీంచ— అనాదిమధ్యాంత మదిశ్చ మధ్యంచ అంతశ్చ న విద్యతే యస్య సోయ మనాదిమధ్యాంత స్తం త్వామనాదిమధ్యాంత మనంత పీఠ్యం న తవ పీఠ్యస్యాన్తోస్తీ త్వనంత పీఠ్యస్తం త్వా మనంత పీఠ్యం తథా అనంత బాహు మనంత బాహవో యస్య తవ స త్వ మనంత బాహుస్తం త్వా మనంత బాహుం శశిసూర్యనేత్రం శశిసూర్యా నేత్రే యస్య తవ సత్త్వం శశిసూర్యనేత్ర స్తం త్వాం శశిసూర్యనేత్రం చంద్రాదిత్యనయనం పశ్చాత్తమి త్వాం దీప్త హుతాశవక్త్రం దీప్తశ్చాసౌ హుతాశశ్చ స వక్త్రం యస్యతవ స త్వం దీప్తహుతాశవక్త్రస్తం త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసా విశ్వమిదం తపంతమ్ తాపయంతమ్ ॥ ౧౮౯ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని....

ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మా! నిన్ను అదిమధ్యాంతరహితునిగను, అనంతపీఠ్యము (ప్రకాశ మము) కలవానినిగను, అనంతమైన బాహువులు కలవానినిగను, చంద్రసూర్యులు నేత్ర ములుగా కలవానినిగను, ప్రదిప్తమైన యగ్నిహోతుడు ముఖముగా కలవానినిగను, నీ తేజస్సుచే నిఖిలజగత్తును తపింపజేయుచున్నవానినిగను చూచుచుంటిని. ॥ ౧౮౯ ॥

యోపాసంపదగినవాడవు కావు. సగుణబ్రహ్మస్వరూపుడవు గూడ నీవేయని చెప్పుచున్నాడు .. “త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిదానం” నీవే విశ్వమునకు అయస్థానము. (ఈచెప్పుటచే కారకత్వము చెప్పబడెను.) “త్వ మవ్యయః” నీవు వ్యయరహితుడవు. “శాశ్వత ధర్మగోప్తా” నీవు శాశ్వతమైన వైదికధర్మమును రక్షించె చవు. (ఈచెప్పుటచే కారకబ్రహ్మభూతిహిరణ్యగర్భయావము చెప్పబడెను.) “సనాతనస్త్వం పురుషో మతోమే” చిరంజీవివగు జీవాత్మవుగూడ నీవే. (ఈవిధముగ విశ్వరూపధర్మముచే జీవబ్రహ్మైక్యము కాణాచంద్రమసన్యాయముచే దెలియబడునని చెప్పబడెను. ॥ ౧౮౯ ॥

—† ౧౮వ అధ్యాయము ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు †—

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఉత్పత్తి, స్థితి, వినాశములు లేనివానిగను, అనంతబాహు వులు కల వానిగను (ఇది ముఖాదులకుపలక్షణము.) చంద్రసూర్యులు నేత్రములుగా కలవానిగను, ప్రకాశ చించెడి యగ్నిహోతుడు ముఖముగా కలవానిగను, స్వీయతేజస్సుచే నీవిశ్వమును తపింప జేయు వానిగను నిన్ను జూచుచుంటిని. ॥ ౧౮౯ ॥

గీ॥ ద్యావాపృథివ్యో రిద మంతరం హి వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశశ్చ సర్వాః ।

దృష్ట్వాద్భుతం రూప మిదం తవోగ్గం లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మాన్ ॥

ప ద వి భా గ ముః — ద్యావాపృథివ్యోః ఇదం అంతరం హి వ్యాప్తం త్వయా ఏకేన దిశః చ సర్వాః దృష్ట్వా అద్భుతం రూపం ఇదం తవ ఉగ్గం లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మాన్ ॥ ౨౦ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః — హేమహాత్మాన్ = తుద్యముకానిస్వభావముకల యోశ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఏకేన = ఒక; త్వయైవ = నీచేతనే; ద్యావాపృథివ్యోః = భూమ్యంతరిక్షములయొక్క; ఇదం = ఈ; అంతరం = మధ్యభాగ మున్ను; సర్వాః = నిఖిలమైన; దిశశ్చ = దిక్కులున్ను; వ్యాప్తం = వ్యాప్తమైన; తవ = నీయొక్క; అద్భుతం = అద్భుతమైన; ఉగ్గం = ఉగ్గమైన; ఇదం = ఈ; రూపం = విశ్వరూపమును; దృష్ట్వా = చూచి; లోకత్రయం = ముల్లోకములు; ప్రవృథితమ్ = భయపడుచున్నవి. ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యమ్ : —

ద్యావాపృథివ్యో రిద మంతరం హ్యంతరిక్షం వ్యాప్తం త్వయైకేన విశ్వరూపధరేణ దిశశ్చ సర్వా వ్యాప్తాద్దృష్ట్వోపలభ్యాద్భుతం విస్మాపకం రూప మిదం తవోగ్గం కూగ్రం లోకానాం త్రయం లోకత్రయం ప్రవృథితమ్ భీతం ప్రచలితం వా హేమహాత్మాన్నక్షుద్ర స్వభావ ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ఓక్షుద్రముకానిస్వభావముకల శ్రీ కృష్ణపరమాత్మా ! నీయొక్కనిచేతనే యీపృథివ్యంతరిక్షములయొక్క మధ్యభాగము, నిఖిలదిక్కులును వ్యాపించియున్న యీనీయొక్క భయంకరమైన, అద్భుతమగు రూపమును చూచి మూడు లోకములు భయపడుచున్నవి. లేక చలించుచున్నవి. ॥ ౨౦ ॥

శంకరానందీయముః — “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” “ఏష సర్వేశ్వరః” “యతో వా ఇమాని భూతాని” ఇత్యాది శ్లోకప్రామాణ్యము ననుసరించి నీవు చెప్పినదంతయు సత్యమే. అట్లయినచు నాకంటె పేరుగ నీజగత్తు కలదుకదా! అను శ్రీకృష్ణప్రశ్న నాశంకించుకొని “సర్వం బలిదం బ్రహ్మ” అను శ్లోకార్థమును నాధారముగ జేసుకొని యాజగత్తుగూడ నీస్వరూపమే యని చెప్పుచున్నాడు — (శ్లోకార్థము గతార్థము.) నిన్ను విశ్వరూపునిగానున్నవానిగా చూచుచుంటే నని యర్థము. ॥ ౨౦ ॥

—† గంగ ఆధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — ప్రకృతమగు భగవద్రూపముయొక్క వ్యాప్తిని జెప్పుచుండెను — ద్యావాపృథివులయంతరాళమగు యంతరిక్షము నీయొక్కనిచేతనే వ్యాప్తము. ఈసర్వదిక్కులు నీచే వ్యాప్తము లైనవి. అత్యద్భుతమైనదియు, యగ్గమైనదియు నగు నీ రూపమును జూచి లోకత్రయము ప్రవృథితమగుచున్నది. (సాధుజనుల కభయము నొసంగువాడౌ ఇక నీరూపము నుపసంహరింపు మని యని ప్రాయము.) ॥ ౨౦ ॥

గీ॥ అమీ హి త్వా సురసంఘా విశన్తి కేచి ద్భీతాః ప్రాంజలయో గృణన్తి ।

స్వస్తీ త్యుక్త్వా మహర్షినిద్దసంఘాః స్తువన్తి త్వా స్తుతిభిః పుష్కలాభిః ॥౨౧॥

ప ద వి భా గ ముః— అమీ. హి. త్వా. సురసంఘాః. విశన్తి. కేచిత్. భీతాః. ప్రాంజలయః. గృణన్తి. స్వస్తీ. ఇతి. ఉక్త్వా. మహర్షినిద్దసంఘాః. స్తువన్తి. త్వా. స్తుతిభిః. పుష్కలాభిః. ॥౨౧॥

ప్రతిపదార్థముః— అమీహి=ఈయధముచేయుటకునన్నద్దమైనమహావీరులు: సురసంఘాః. భూభారావతారముకొరకవత్తిరులైన మనుష్యాకృతిగల నస్వాదిదేవసంఘములు: త్వా=నిన్ను: విశన్తి=ప్రవేశించుచుండిరి: కేచిత్=కొందరు. భీతాః=భయపడినవారై. ప్రాంజలయః=దోళలాగ్ని, గృణన్తి=స్తుతించుచుండిరి, మహర్షినిద్దసంఘాః, మహర్షి=మహర్షులయొక్క, నిద్ద=నిద్దులయొక్క, సంఘాః=సమూహములు, ఇగతః=(ఈపదమద్యాహార్యము) ఇగమునకు, స్వస్తీ=మంగళము, అస్తు=అగుగాక, ఇతి=ఈలాగున, ఉక్త్వా=పలికి, త్వా=నిన్ను, పుష్కలాభిః=నంపూర్ణమైన, స్తుతిభిః=స్తోత్రములచే, స్తువన్తి. స్తుతిచేయుచుండిరి. ॥౨౧॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అథాభునాపురా “యద్వా జయేమ యది వా నో” జయేయః ఇత్యర్జునస్య సంశయ ఆసీత్ తన్నిర్ణయాయ పాండవజయ మైకాంతికం దగ్ధయామీతి ప్రవృత్తౌ భగవాం స్తం పశ్యన్నాహ, కించ అమీహి యుద్ధమానా యోద్ధార స్త్వా త్వాం సురసంఘాః యేత్య శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పూర్వమునందు “యద్వా జయేమ యది వా నో” జయేయః” మనము దుర్యోధనాదులను జయించెదమో? దుర్యోధనాదులు మనలనే జయించెదరో? అని యర్జునునికి సంశయము జనించెను. ఇపు డాయర్జునుని సంశయముము తొలిగించు జయనిర్ణయముకొరకు పాండవులకు

శంకరానందీయముః— “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అనుకృత్యక్రీడివిశ్వమంతయు నీస్వరూపమే యను పూర్వోక్త విషయమునే స్పష్టపరచుచుండెను. భూమ్యాకాశముల యంతరాలమంతయు విశ్వరూపదశగు నీచే వ్యాప్తమైనది. అట్లే ప్రాప్య్యాదిసర్వదిక్కులు నీచే వ్యాప్తమైనవి. (ఈవరాచార్యులైన విశ్వమంతయు నీచే వ్యాప్తమైనదని యపలక్షణముగ గ్రహింపవగును) దేనిచే నెది వ్యాప్తమగునో, యది తత్స్వరూపమే. అను న్యాయముననుసరించి యాపక్షమంతయు “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” అను కృతిననుసరించి త్వప్స్వియాపమాత్రిమే యని యర్థము. ప్రవిధముగ సార్వాత్మ్యమును చెప్పి విశ్వరూపమును స్తుతించుచుండెను. — “మహాత్మానః” (మహాత్మరమైన విశ్వరూపమగు దేహముకలవాడు మహాత్ముడనగుదును.) ఓపహత్యాః అశ్రుర్యకిరమగు నతిభయంకరమునగు నీరూపమును జూచి తిగ్రలోకములందునుండు ప్రాణజాతిము వ్యాకుల (జుద్ది) మగుచున్నది. ॥౨౦॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౨౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసర్వస్వతీయముః— ప్రస్తుతము భూభారసంహార కారిత్యమును ప్రకటించుచున్న భగవంతుని చూచుచు ఆయనభగము నావేశ్యరించుచుండెను. భూభారావతారమునకై భీష్మాదిరూపమున యవతరించి యుద్ధము చేయుచున్న దేవతాసంఘములు నిన్ను ప్రవేశించుచు కనబడుచున్నారని “త్వాంసంఘాః” అని పదిచ్చేడిము చేయచో భూభారభూతులగు దుర్యోధనాదీరూపమున యవ

గీ॥ రుద్రాదిత్యా వసనో యే చ సాధ్యా విశ్వేశ్వినౌ మరుత శోఽపృపాశ్చ ।

గన్ధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘా వీక్షంతే త్వా విస్మితా శ్చైవ సర్వే ॥ ౨౨॥

ప ద వి భా గ ముః— రుద్రాదిత్యాః. వసనః. యే. చ. సాధ్యాః. విశ్వే. అశ్వినౌ. మరుతః. చ. ఉష్మపాః. చ. గన్ధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘాః. వీక్షంతే. త్వా. విస్మితాః. చ. ఏవ. సర్వే ॥ ౨౨॥

ప్రతిపదార్థముః— రుద్రాదిత్యాః, రుద్ర=రుద్రగణము; (ఏకాదశరుద్రులు) అదిత్యాః=అదిత్య గణము; (ద్వాదశాదిత్యులు) వసనః=వసుగణము; (అష్టవసువులు) యేచ=ఏ: సాధ్యాః=సాధ్యులొ: శే=వారున్ను; విశ్వే=త్రయోదశవిశ్వేదేవతలు; అశ్వినౌ=అశ్వినీదేవతలిదరున్ను; మరుతశ్చ=సప్త సప్త మరు దణమున్ను; ఉష్మపాశ్చ=పితృదేవతలు, గన్ధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘాః=హాహాహూహూప్రభృతగంధర్వుల యొక్క యజ్ఞ=కుబేరాదియజ్ఞులయొక్క; అసుర = విరోచనప్రభృత్యసురులయొక్క; సిద్ధ=కపిలాదిసిద్ధుల యొక్క; సంఘాశ్చ=సంఘములున్ను; విస్మితాః=విస్మయావిప్లవై; సర్వే=అందరు; త్వా=విన్ను; వీక్షంతే =చూచుచుండిరి. ॥౨౨॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

భూభారావతారాయావతిర్ణా వస్వాదిదేవసంఘా మనుష్యసంస్థానా త్వాం విశంతప్రవిశంతో దృశ్యంతే । తత్ర కేచిద్భీతాః ప్రాంజలయః సంతో గృణంతి స్తువంతి త్వా మన్యే పలాయంతే పృశక్తాస్సంతః । యద్దే ప్రేక్ష్యపస్థిత ఉత్పాతాదినిమిత్తా న్యుపలక్ష్య స్వత్వస్తు జగత ఇత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః మహర్షిణాం సిద్ధానాం చ సంఘాః స్తువంతి త్వా స్తుతిభిః సంపూర్ణాభిః ॥

కించాన్యత్—రుద్రాదిత్యా వసనో యే చ సాధ్యా రుద్రాదయో గణా విశ్వేశ్వేశ్వినౌ చ దేవౌ మరుత శ్చ ఉష్మపాశ్చ పితరో గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘా గంధర్వా హాహా హూహూప్రభృతయో యజ్ఞాః కుభేప్రభృతయోఽసురా విరోచనప్రభృతయః సిద్ధాః కపిలా దయ సైషాం సంఘా గంధర్వయజ్ఞసురసిద్ధసంఘా సై వీక్షంతే పశ్యంతి త్వా త్వాం విస్మితా విస్మయ మాపన్నా సంత స్త ఏవ సర్వే ॥ ౨౩॥

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నియమముగ జయమును చూపించెదను అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ప్రవృత్తు డాయెను. అట్టివిశ్వ రూపధారి యగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను చూచుచు యర్జునుడు పలుకుచుండెను.

ఈయద్దవీరులందరు భూభారహరణార్థము మనుష్యరూపమున నవతరించిన వస్వాదిదేవ సంఘములు అట్టివారు నిన్ను ప్రవేశించుచున్నవారలై నాచేమాడబడుచుండిరి. అందుకొందరు పలాయనమునందుగూడ నశక్తులైబద్ధాంజల లై (దోశిలొగ్గి) నిన్నుస్తుతించుచుండిరి. యద్దము సిద్ధమైయుండ ఉత్పాతాదినిమిత్తములను చూచి మహర్షిసంఘము, సిద్ధసంఘము జగత్తునకు కళ్యాణముపొందించుగాక యని పలికి సంపూర్ణమైన స్తుతులచే నిన్ను స్తుతించుచుండిరి ॥౨౩॥

ఏకాదశరుద్రగణము, ద్వాదశాదిత్యగణము, అష్టవసువులు, సాధ్యులు త్రయో దశవిశ్వేదేవతలు, ఇద్దరశ్వినీదేవతలు, పప్త సప్తమరుద్గణములు, అగ్నిష్వాత్తాదిపితృదేవతలు,

తరించిన యసురసంఘములు విశ్వరూపదేవగు నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. ఈవిధముగనుభయ నైర్యముల లోను కొందరు భీతులై పలాయనాశక్తులై దోపిలొగ్గి నిన్ను స్తుతించుచుండిరి. యద్దము దావరింప నుత్పాత

గీ॥ రూపం మహత్తే బహువక్త్రినేత్రం మహాబాహూ బహుబాహూరుపాదమ్ ।

బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం దృష్ట్యా లోకాః పృవ్యధితా స్తథాహమ్ ॥

ప ద వి భా గ ముః — రూపం. మహత్. తే. బహువక్త్రినేత్రం. మహాబాహూ. బహుబాహూరుపాదం. బహూదరం. బహుదంష్ట్రాకరాలం. దృష్ట్యా. లోకాః. పృవ్యధితా. తథా. అహమ్ । ॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థముః — హేమహాబాహూ. = ఓగోష్ఠ బాహువులకలశ్రీకృష్ణపరమాత్మః బహువక్త్రినేత్రం = అనేకమైన ముఖములు నేత్రములు కలిగినట్టివానిని; బహుబాహూరుపాదం = అనేకమైన బాహువులు, ఉదరములు, పాదములు కలిగినట్టివానిని; బహూదరం = అనేకమైన యుదరములు కలిగినట్టివానిని; బహుదంష్ట్రాకరాలం = అనేకమైన కంఠాలచే భయంకరమైనట్టి; తే = నీయొక్క; మహత్ = అతిప్రమాణమైన; రూపం = స్వరూపమును; దృష్ట్యా = చూచి; లోకాః = లోకపాపాలు; భయేన = (ఈపదమధ్యాహార్యము) భయముచే; పృవ్యధితాః = ప్రచలితులైరి; అహం = నేను; పృవ్యధితాః = ప్రచలితుడనైతిని. ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యముః —

యస్మాత్ — రూపం మహా దతిప్రమాణం నే తవ బహువక్త్రినేత్రం బహూని వక్త్రాణి ముఖాని నేత్రాని చక్షూంసి చ యస్మిన్ స్తద్భూషం బహువక్త్రినేత్రం హేమహాబాహూ! బహుబాహూరుపాదం బహవో బాహవ ఉదరవః పాదాశ్చ యస్మిన్ భూషే తద్బహుభాహూరుపాదం, కించ బహూదరం బహూణ్యుదరాణి యస్మిన్ భూషే బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం బహిష్ఠిభిః దంష్ట్రాభిఃకరాలం వికృతం తద్బహుదంష్ట్రాకరాలం దృష్ట్యా రూపం బూద్భవం లోకా లోకాః పాపిణిః పృవ్యధితాః ప్రచలితా భయేన తథాహమ్ ॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః —

హాహాహూహూమొదలగు గంధర్వులు, కుబేరాదియక్షులు, విరోచనాద్యసురులు, ఏకపిలాది సిద్ధులుకలరే, వీరలసంఘములు యీసర్వులు విస్మయావిష్టులై నిన్నుచూచుచుండిరి. ॥౨౨॥

ఓగోష్ఠ బాహువులకల శ్రీకృష్ణపరమాత్మ! అనేకమైన ముఖములు, నేత్రములు కలిగినట్టివాని, అనేకమైన బాహువులు, ఉదరములు, పాదములు, కలిగినట్టివాని అనేకమైన యుదరములు కలిగినట్టివాని, అనేకమైన దంష్ట్రా(కోర)లచే వికటమైనట్టి అతిప్రమాణమైనట్టి నీయొక్క రూపమును చూచి లోకపాపాలులెల్లరు భయముచే ప్రకృష్టముగ కంపితులైరి అట్లే నేనుకూడ ప్రకృష్టముగ కంపితుడనైతిని. ॥౨౩॥

విమిత్తిముల నూహించి “సమస్తజగత్తునకు స్వస్తి యగుగాక” అని నారదప్రభృతిమహర్షి సిద్ధ సంఘములు సీగుణోత్కర్షప్రతిపాదకములగు స్తుతులచే స్తుతించుచుండిరి. ॥౨౩॥

శంకరాచార్యముః — నీవు కాళత్వతర్మగోప్తవుగాన యగ్రము, నత్యద్భుతమునగు నీ స్వరూపమును జూచుటకై బలాధికులగు కొందరు దేవతలు నిన్ను గూర్చి వచ్చుచుండిరి. దుర్బలలగు కొందరు దేవతలు భీతులై దూరమునుండియే దోసిల్లి స్తుతించుచుండిరి. లోకకల్యాణమును కోరినవారై భృగూది మహర్షులును, కపిలాదిసిద్ధులును శబ్దాన్వితగల ప్రోతప్రారములచే స్తుతించుచుండిరి. ॥౨౩॥

గీ॥ నభస్సృశం దీప్త మనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్ ।

దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా ధృతిం న విన్దామి శమం చ విష్ణో ॥

ప ప వి భా గ ముః— నభస్సృశం- దీప్తం- అనేకవర్ణం- వ్యాత్తాననం- దీప్తవిశాలనేత్రం-
దృష్ట్వా- హి- త్వాం- ప్రవ్యథితాంతరాత్మా- ధృతిం- న- విన్దామి- శమం- చ- విష్ణో ॥ ౨౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— నభస్సృశం=ద్యులోకమును సృశించుచున్నట్టిన్ని; దీప్తం=ప్రజ్వలించు
చున్నట్టిన్ని; అనేకవర్ణం=అనేకభయంకరమైనయనేకయవయవసన్నివేశములు కలిగినట్టిన్ని; వ్యాత్తాననం=
తెరువబడినముఖములుకలిగినట్టిన్ని; దీప్తవిశాలనేత్రం, దీప్త=ప్రజ్వలించుజేయబడిన; విశాల=విస్తీర్ణమైన;
నేత్రం=నేత్రములు కలిగినట్టి; త్వాం=నిన్ను; దృష్ట్వా=చూచి; హివిష్ణో=ఓనరస్యవాపక; అహం=(ఈపద
మధ్యాహారము) నేను; ప్రవ్యథితాంతరాత్మా, ప్రవ్యథిత=అతిభయగ్రస్తమైన; అంతరాత్మా=మనస్సుకల
వాడనై; ధృతిం=ధైర్యమును; శమంచ=ఁజేయి; (మనఃశుద్ధిని) నవిన్దామి=పొందుటలేదు. ॥౨౪॥

కాంకరభాష్యమ్ :—

తత్పదం కారణమ్-- నభస్సృశం ద్యుఃపుగ్గ మిత్యర్థః, దీప్తం ప్రజ్వలిత మనేకవర్ణ
మనెకే వర్ణా భయంకరా నానాసంస్థానా యస్మిం స్త్యయి తం త్వాం మనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం
వ్యాత్తాని వివృతా న్యాననాని ముఖాని యస్మిం స్త్యయి తం త్వాం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాల
నేత్రం దీప్తాని ప్రజ్వలితాని విశాలాని విస్తీర్ణాని నేత్రాణి యస్మం స్త్యయి తం త్వాం దీప్త
విశాలనేత్రం దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా ప్రవ్యథితః ప్రభీతోంతరాత్మా మనో
యస్య మమ సోఽహం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా సద్ధృతిం ధైర్యం విన్దామి న లభే శమం చోప
శమం మనస్తుష్టిం హేవిష్ణో!

॥౨౪॥

కాంకరభాష్యత్త్వబోధిని : —

అర్జునునకు విశ్వరూపందర్శనముచే చలించుటయందు కారణమేమనిన? ద్యులోకమును
సృశించుచున్నట్టిన్ని, ప్రజ్వలితమైనట్టిన్ని, భయంకరమైన నానావయవసన్నివేశములుకలిగి
నట్టిన్ని, తెరువబడిన ముఖములు కలిగినట్టిన్ని, ప్రజ్వలితమైన విశాలముగు నేత్రములు
కలిగినట్టి నిన్ను చూచి యత్యంతము భీతమైన యంతరాత్మకలవాడనై ధైర్యమును,
మనస్తుష్టిని నేను పొందుటలేదు. కాన ప్రచలితుడనై తినిని యాశయము. ॥౨౪॥

—* గంగ వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— మరియు, దుద్రులు, ఆదిత్యులు, వసువులు, సాధ్యులు,
విశ్వేదేవులు, ఆశ్వినులు, మరుత్తులు, పితరులు, గంధర్వు, యక్షురసిద్ధసంఘములునిన్నుజూచుచు అలౌకిక
చమత్కారమును పొందుచుండిరి. ॥౨౨॥

శ్రీ ధ రీ య ముః— “ఊష్యసాః” (ఊష్యమపానముచేపెడివారు.) (‘ఊష్యభాగా హి పితరః’)
(పితరులు ఊష్యభాగులు) అను శ్లోతియు, “యావ దుష్టం భవే దన్నం యావ దక్షంతి వాగ్మతాః, పితర
సావ దక్షంతి యావ న్నోక్తా హవిగ్నతాః ॥” (వత్సాద్వికాదులయందు భోక్తలు భుజించునమయమున యా
భోక్తలయం దాహ్వానింపబడిన పితరులు అన్నము వెచ్చగ నున్నంతవరకే, వాగ్మతులైయున్నంతవరకే
హవిగ్నములను కీర్తింపనంతవరకే భోజ్యమునారగించెదరు.) అను స్మృతియు (పితరులు ఊష్యభుని
వెప్పుచున్నవి) శేషము గతార్థము.

గీ॥ దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వైవ కాలానలసంనిభాని ।

దిశో న జానే నలభే చ శర్మ ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగము:— దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వా ఏవ కాలానలసన్నిభాని దిశః న జానే న లభే చ శర్మ ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥

॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:— హేదేవేశ=ఓదేవతలకువర్ణువా; జగన్నివాస=జగతులకాధారభూతుడా; తే=నీయొక్క; దంష్ట్రాకరాళాని దంష్ట్ర=కోరలచే; కరాళాని=వికృతమైన; కాలానలసన్నిభాని కాలానల=ప్రలయకాలమునందులోకములనుదహింపజేయుయగ్నితో; సన్నిభాని=సమానమైన; ముఖాని=ముఖములను; దృష్ట్వైవచ=చూచియే; దిశః=దిక్కులను; నజానే=గుర్తెరుగకుంటిని; శర్మ=సుఖమును; నలభేచ=పొందకుంటిని; ప్రసీద=అనుగ్రహింపుము.

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కస్మాత్ - దంష్ట్రాకరాళాని దంష్ట్రాఖిః కరాళాని వికృతాని తే తనముఖాని దృష్ట్వైవోపలభ్య కాలానలసంనిభాని ప్రళయకాలే లోకానాం దాహకోఽగ్నిః కాలానలస్తత్సన్నిభాని కాళానలసదృశాని దృష్ట్వై త్యేత ద్దిశః పూర్వాపరవివేకేన న జానే దిబ్బాథో జాతోఽస్మ్యతో న లభే చ నోపలభే చ శర్మ సుఖ మతః ప్రసీద ప్రసన్నో భవ హే దేవేశ జగన్నివాస !

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓదేవేశ ! ఓజగన్నివాస! కోరలచే భయంకరమైన ప్రలయకాలమునందు లోకములు దహింపజేయు యగ్ని “కాలానల” మనబడును. అట్టి కాలానలముతో సమానమైన ముఖములను జూచి దిక్కులను గుర్తించలేకుంటిని. సుఖమును పొందకుంటిని. అనుగ్రహింపుము.

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— ఓగొప్ప బాహువులుగల భగవానుడా! అతిప్రమాణము, అనేకముఖ, నేత్రములు గలదియు, బహుబాహు, ఊరు, పాదములు కలదియు, బహుదరములు కలదియు, బహుదంష్ట్రలచే భయానకమునగు నీస్వరూపము జూచి సర్వప్రాణులు భయపీడితు లగుచుండిరి అట్లే నేనును భయపీడితుడ నగుచుంటిని.

॥౨౩॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— అంతరిక్షవ్యాపియు, ప్రజ్వలిండుచున్నట్టియు, భయంకర నాశనంసానవిశేషములు కలదియు; వివృతమైన ముఖము కలదియు, ప్రజ్వలిత విశాలనేత్రములు కలదియు, నగు నీవైశ్వరూపమును (నిన్ను) జూచి పరిశుద్ధమనస్కుడనై దైర్యము నవలంబింపలేకుంటిని. మరియు శాంతి నొందలేకుంటిని.

॥౨౪॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— హేదేవేశ! జగన్నివాస! దంష్ట్రాకరాళములు ప్రలయకాలానలసదృశములు నగు నీముఖములను జూచినంతమాత్రముననే కల్గిన భయముచే దిక్కుల నెరుగకుంటిని. నీహ

శ్లో॥ అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా స్సర్వే స హైవావనిపాలసంఘైః ।

భీష్మో ద్రోణ సునతపుత్ర స్తథాఽసౌ సహస్మదీయై రపి యోధముఖైః ॥౨౬॥

ప ద వి భా గ ముః— అమీ చ. త్వాం. ధృతరాష్ట్రస్య. పుత్రాః. సర్వే. సహ. ఏవ. అవని పాలసంఘైః. భీష్మః. ద్రోణః. సుతపుత్రః. తథా. అసౌ. సహ. అస్మదీయైః. అపి. యోధ ముఖైః ॥

వృ త్తి ప దా ర్థ ముః— అమీ=ఈ; ధృతరాష్ట్రస్య=ధృతరాష్ట్రునియొక్క; సర్వే=సమస్త మైన; పుత్రాః=కుమారులగుద్రోణనాదులు; భీష్మః=భీష్ముడు; ద్రోణః=ద్రోణాచార్యులు; తథా=అట్లే; అసౌ= సుతపుత్రులకు=కర్ణుడును; అవనిపాలసంఘైః=భూవరిపాలకక్షత్రియసంఘముతోగూడ; అస్మదీయైః= మాసంబంధమైన; యోధముఖైః=యోధముఖులగుధృష్టద్యుమ్నుడుమొదలగువారితోగూడ; త్వాం= నిన్ను; విశన్తి=(ఈపదమపకృష్టము) ప్రవేశించుచుండిరి. ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యేభ్యో మమ పరాజయాశంకాఽఽసి త్వా చాపగతా యతః అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా దుర్యోధనప్రభృతయ స్త్వరమాణా విశంతీతి వ్యవహితేన సంబంధః । సర్వే స హైవ సంహతా అవనిపాలసంఘై రవనిం పృథ్వీం పాలయంతీ త్యవనిపాలా స్తేషాం సంఘైః । కించ భీష్మో ద్రోణః సుతపుత్రః కర్ణస్తథాఽసౌ సహస్మదీరయై రపి ధృష్టద్యుమ్ను ప్రభృతిభి ర్యోధముఖై ర్యోధానాం ముఖైః ప్రధానై స్సహ ॥ ॥౨౬॥

శాంకరభాష్యత్వత్ప్రబోధిని :—

ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ ! ఎవరివలన నాకు అపజయము పొందించుచునీ శంకించుచుంటినో అట్టి శంకగూడ తొలగినదని చెప్పుచున్నాడు— ఈధార్తరాష్ట్రులుగూడ భూపాలసంఘము లతోగూడ తొందరతో నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. మరియు భీష్ముడు, ద్రోణుడు, ఈకర్ణుడు, వీరు మన పక్షియులగు ధృష్టద్యుమ్నాది యోధప్రముఖులతో గూడ త్వరాయుక్తులై నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. ॥౨౬॥

మమ జూచుచుంటిని. కాని సుఖమును పొందలేకుంటిని. కాన (నీరూపదర్శనముచే సుఖము కలుగునట్లు), అనుగ్రహించుము. ॥౨౬॥

— * ౧౧వ అధ్యాయము ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు * —

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “మమ దేహే గుణాకే య చ్చాన్య ద్దృష్ట మిచ్ఛసి ” అనుదానిచే చెప్పబడిన శత్రుపరాజయమును, మనజయమును చూడుమను విషయమునే యైదు శ్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు. — ఈధృతరాష్ట్రపుత్రులు (యుయుత్సువులనా) నూర్గురును. తమపక్షమందున్న రాజవర్గముతోగూడ నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. మరియు నజేయులనుకొనిన భీష్ముడు, ద్రోణుడు, (‘అసౌ’ సర్వవా నాకువిద్యేషయగు) ఈకర్ణుడు, మనపక్షమందున్న ముఖ్యయోధులతోగూడ నిన్ను ప్రవేశించుచుండిరి. ॥౨౬॥

గీ॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి దంష్ట్రాకరాణాని భయానకాని ।

కేచి ద్విలగ్నా దశనాంతరేషు సందృశ్యంతే చూర్ణితై రుత్తమాంగైః ॥ ౨౭ ॥

ప ద వి భా గ ముః— వక్త్రాణి. తే. త్వరమాణాః. విశంతి. దంష్ట్రాకరాణాని. భయానకాని. కేచిత్. విలగ్నాః. దశనాంతరేషు. సందృశ్యంతే. చూర్ణితైః. ఉత్తమాంగైః ॥ ౨౭ ॥

సృ తి ప దా ర్థ ముః— దంష్ట్రాకరాణాని=కోరలచేభయంకరములును; భయానకాని=స్వతఃభయంకరములును; కే=నీయొక్క; వక్త్రాణి=ముఖములను; త్వరమాణాః=తొందరతోకూడినవారై; విశంతి=ప్రవేశించుచుండిరి; కేచిత్=నీముఖమునందు ప్రవేశించినవారిలో గొందరు; చూర్ణితైః=చూర్ణముగా చేయబడిన; ఉత్తమాంగైః=శిరస్సులతో గూడ; దశనాంతరేషు=దంతములయొక్క మధ్య ప్రదేశములయందు; విలగ్నాః=చిక్కుకొనినవారై; సందృశ్యంతే=అగుపడుచుండిరి. ॥ ౨౭ ॥

గీ॥ యథా నదీనాం బహవోంబువేగా స్సముద్ర మేవాభిముఖా ద్రవంతి ।

తథా తవామీ నరలోకపీరా విశంతి వక్త్రా ణ్యభివిజ్ఞ్వంతి ॥ ౨౮ ॥

ప ద వి భా గ ముః— యథా. నదీనాం. బహవః. అంబువేగాః. సముద్రం. ఏవ. అభిముఖాః. ద్రవంతి. తథా. తవ. అమీ. నరలోకపీరాః. విశంతి. వక్త్రాణి. అభివిజ్ఞ్వంతి ॥ ౨౮ ॥

సృ తి ప దా ర్థ ముః— యథా=ఎట్లు; నదీనాం=నదులయొక్క; బహవః=అనేకములైన; అంబువేగాః=జలవేగములు; సముద్ర మేష=సముద్రమునే; అభిముఖాః=అభిముఖములై; ద్రవంతి=ప్రవహించుచున్నవో; తథా=అట్లే; అమీ=ఈ; నరలోకపీరాః=మనుష్యలోకమున పరులగుభీష్మాదులు; తవ=నీయొక్క; అభివిజ్ఞ్వంతి=అంతటను ప్రకాశించుచున్న; వక్త్రాణి=ముఖములను; విశంతి=ప్రవేశించుచుండిరి. ॥ ౨౮ ॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

కించ — వక్త్రాణి ముఖాని తే త్వరమాణా స్త్వరాయుక్తా స్సంతో విశంతి కిం విశిష్టాని ముఖాని దంష్ట్రాకరాలాని భయానకాని భయంకరాణి । కించ కేచిన్ముఖాని ప్రవిష్టానాం మధ్యే విలగ్నా దశనాంతరేషు దంతాంతరేషు మాంసమివ భక్షితంసందృశ్యంతఉపలభ్యంతే చూర్ణితై శ్చూర్ణిక్వతై రుత్తమాంగై శ్శిరోభిః ॥ ౨౭ ॥

కథం ప్రవిశంతి ముఖా నీత్యాహ — యథా నదీనాం స్రవంతీనాం బహవోంబువేగా మ్మూనాం వేగా అంబువేగా స్త్వరవిశేషా స్సముద్ర మేవాభిముఖాః ప్రతిముఖా ద్రవంతి ప్రవిశంతి తథా తద్వత్తవామీ క్షీప్యాదయో నరలోకపీరా మనుష్యలోకశూరా విశంతి వక్త్రా ణ్యభివిజ్ఞ్వంతి ప్రకాశమానాని ॥ ౨౮ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

మరియు వారు కోరలచే భయంకరములై, స్వతఃభీకరములైయున్న నీముఖములను త్వరాయుక్తులై ప్రవేశించుచుండిరి. మరియు నీముఖమున ప్రవేశించువారిలో గొందరు చూర్ణముగా చేయబడిన (నలుగగొట్టబడిన) శిరస్సులతో దంతముల మధ్యభాగమునందు భక్షితమాంసఖండమునలె చిక్కువడి కనుపడుచుండిరి. ॥ ౨౭ ॥

ఎట్లు అనేకములగు నదీవేగములు సముద్రమునుగూర్చి అభిముఖములై ప్రవహించుచు సముద్రమునే ప్రవేశించుచున్నవో యట్లే మనుష్యలోకమున పరులైన యీభీష్మాదులు ప్రకాశించుచున్న నీయొక్క ముఖములను ప్రవేశించుచుండిరి. ॥ ౨౮ ॥

గీ॥ యథా ప్రసీద్ధం జ్వలనం పతంగా విశంతి నాశాయ సమృద్ధవేగాః ।

తద్దైవ నాశాయ విశంతి లోకాః స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯॥

ప ద వి భా గ ముః — యథా. ప్రసీద్ధం. జ్వలనం. పతంగా. విశంతి. నాశాయ. సమృద్ధవేగాః. తథా. ఏవ. నాశాయ. విశంతి. లోకాః. తవ. అపి. వక్త్రాణి. సమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః — యథా=ఎట్లు; ప్రసీద్ధం=ప్రజ్వలించుచున్న; జ్వలనం=అగ్నిహోతుని; పతంగా=పక్షులు; (శలభములు) సమృద్ధవేగాః=ఉద్యుతవేగములవై; నాశాయ=నాశముకొరకు; విశంతి=ప్రవేశించుచున్నవో; తద్దైవ=అట్లే; సమృద్ధవేగాః=ఉద్యుతవేగముగల; లోకాః=ప్రాణులు; నాశాయ=నాశముకొరకు; తే=నీయొక్క; వక్త్రాణి=ముఖమును, విశంతి=ప్రవేశించుచుండిరి. ॥ ౨౯॥

శాంకరభాష్యమే: —

తే కిమర్థం ప్రవిశంతి కథం చేత్వాహ—యథా ప్రసీద్ధం జ్వలన మగ్నిం పతంగాః పక్షిణో విశంతి నాశాయ వినాశాయ సమృద్ధవేగాః సమృద్ధ ఉద్యుతో వేగో గతి ర్యేషాం తే సమృద్ధవేగా స్తద్దైవ నాశాయ విశంతి లోకాః చాగ్నిణి స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ॥ ౨౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

అప్రాణులు ఎందునిమిత్తమై ప్రవేశించుచుండిరి ఎట్లు ప్రవేశించుచుండిరి? అను ప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు—ఎట్లుప్రజ్వలించుచున్న యగ్నిహోత్రమును శలభములు (మిడుతలు) సముద్యుతమైన వేగములవై తమ నాశముకై ప్రవేశించునో అట్లే యాప్రాణులు సమృద్ధవేగులై తమ వినాశమునకై నీముఖములను ప్రవేశించుచున్నారు. ॥ ౨౯॥

—† గగన అధ్యాయము ౨౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — ఈవృత్తాష్ట్ర ప్రభృతులందరు దంష్ట్రాకరాలములగు నీవక్త్రములను త్వరతో ప్రవేశించుచుండిరి. వీరికో కొంతరు చూర్ణకములైన శిరస్సులుగలవారై దంతాంత రాశములలో జిక్కుకొని కన్నబుచ్చుచున్నారు. ॥ ౩౦॥

నీ ల కం ఠీ య ముః — ఈశ్లోకమున యేపామిరి — ధృతాష్ట్రపుక్తులు త్రైలోక్యశరీర చగు నిన్ను పాపాపరాపముగ నీపాయస్తాసన్ధిములగు నరకములనే పొందుచుండిరి. భీష్మాదులగు భక్తులు. అగ్నియు, జ్ఞాహ్మణులు, వేదములు వీటికి యుత్పత్తిస్థానమగు నీముఖము ప్రవేశించుచుండిరి. (ఉత్తర గతులను పొందుచుండిరి.) అను భావమును సూచించుటకు “త్వాం ధృతాష్ట్రా విశంతి” అనియు, “తే భీష్మాదయః వక్త్రాణి విశంతి” అని వ్యచక్కరనముచే సూచింపబడెను. ॥ ౩౦॥

—† గగన అధ్యాయము ౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — ఎట్లుఅనేక మౌగములగు నమృత యురకజవప్రవాహములు సముద్రాభిముఖములై ప్రవహించి సముద్రమునే పొందుచున్నవో యట్లే యాసరకోకవీరసంఘములు అంతట ప్రజ్వలించు నీముఖములను ప్రవేశించుచున్నవి. ॥ ౩౧॥

ప ర మా ర్థ ప్ర పాః — నానామరప్రవృత్తములైన నదీవేగములు సముద్రాభిముఖముగ ప్రవహించి సముద్రమున ప్రవేశించి, సముద్రాకరమునే యెల్ల పొందుచున్నవో యట్లే పుణ్యాత్మలగు యాభిష్మాదులు సూర సీవక్త్రములందు ప్రవేశించి నీసరూపము నొందుచుండిరి. ॥ ౩౧॥

గీ॥ తేలిహ్యసే గృహమాన సమంతా ల్లోకా న్నన గాగ్ర న్వదనై ర్జ్వలద్భిః ।

తేజోభి రాపూర్య జగత్సమగ్గం భాస స్తవోగాగ్రిః ప్రతపన్తి విష్ణోః ! ॥౩౦॥

ప ద వి భా గ ము— తేలిహ్యసే- గృహమానః- సమంతా- లోకాన్- సమగ్గాన్- నదనై- జ్వలద్భిః- తేజోభిః- ఆపూర్య- జగత్- సమగ్గం- భాసః- తవ- ఉగ్గాగ్రిః- ప్రతపన్తి- విష్ణోః ॥ ॥౩౦॥

ప్రతిపదార్థము :— హేవిష్ణోః=ఓవ్యాపనశీలుడా; త్వం=నీవు; జ్వలద్భిః=ప్రజ్వలించుచున్న; నదనై=ముఖములచే; సమగ్గాన్=సమస్తమైన; లోకాః=లోకములను; సమంతా=అంతటను; గృహమానః=మింగుచున్నవాడవై; తేలిహ్యసే=అస్వాదించుచుంటివి; తే=నీయొక్క; భాసః=దీప్తులు; సమగ్గం=సమస్తమైన; జగత్=జగత్తును; తేజోభిః=కాంతులచే; ఆపూర్య=పూరించి; ప్రతపన్తి=తపింపజేయుచున్నవి.

కాండరథావ్యతత్వముః....

త్వం పునః తేలిహ్యసే అస్వాదయసి గృహమానోంతః ప్రవేశయ న్నమంతతో లోకా న్నమగ్రా న్నమస్తా న్వదనై ర్జ్వలద్భి ర్జ్వలద్భి ర్దీప్యమానైస్తేజోభి రాపూర్య సావ్యాప్య జగత్సమగ్గం సహాగ్రిణ సమస్త మిత్యేతత్ । కించ భాసో దీప్తయ స్తవోగాగ్రిః క్రూరాః ప్రతపంతి ప్రతాపం కుర్వంతి హేవిష్ణో వ్యాపనశీల ॥ ॥౩౦॥

కాండరథావ్యతత్వబోధిని—

ఓవ్యాపనశీలుడ వగు శ్రీకృష్ణా ! నీవు ప్రజ్వలించుచున్న ముఖములచే సమస్త లోకములను పూర్తిగ మింగుచున్నవాడవై, యాస్వాదించుచుంటివి. నీయగ్రమైన దీప్తులు కాంతులచే సర్వజగమును వ్యాపించి తపింపజేయుచున్నవి. ॥౩౦॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ య సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— అబుద్ధిపూర్వకప్రవేశమునకు సదీవేగముచు దృష్టాంతముగా జెప్పి, బుద్ధిపూర్వకప్రవేశమును దృష్టాంతముతో జెప్పుచుండెను— ఎట్లు మిదుకలు వేగసమృద్ధములై తమనాశమునకై ప్రదీప్తాగ్నిని ప్రవేశించునో యట్లే యాదుర్యోధనాది ప్రాణిజాతులు బుద్ధిపూర్వకముగా తమ నాశమునకై నీముఖములందు ప్రవేశించుచున్నారు. ॥౨౯॥

—: ౧౧వ అధ్యాయము ౩౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ య సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— యుద్ధముచేయు కోరికగల రాజులయొక్క భగవన్ముఖ ప్రవేశమును జెప్పి, ప్రస్తుతము భగవంతుని యొక్కయు, భగవంతుని కాంతులయొక్కయు, బ్రహ్మత్విని చెప్పుచున్నాడు— పై విధముగ వేగముతో ప్రవేశించుచున్న దుర్యోధనాదుల నందరను ప్రజ్వలించుచున్న ముఖములతో మింగుచుంటివి. ఓమహావిష్ణూ! నీయొక్క తేజస్సులచే సమస్త జగత్తును పూరించి నీవుంటివి నాన నీతీవ్రములగు తేజస్సులు తపింపజేయుచున్నవి. ॥౩౦॥

గీ॥ అఖ్యాహి మే కో భ వా నుగ్గిరూపో నమోస్తు తే దేవవర ప్రిసీద ।

విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్యం నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్ ॥ ౩౦॥

ప ద వి భా గ ముః— అఖ్యాహి మే కః భవాః ఉగ్గిరూపః నమః అస్తు తే దేవవర-
ప్రిసీద విజ్ఞాతుం ఇచ్ఛామి భవంతం ఆద్యం న హి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్ ॥ ౩౦॥

ప్ర తి ప దా ర ముః— ఉగ్గిరూపః = కూరాకారముకలః భవాః=నీవు; కః=ఎవడవో; మే=
నాకొరకు; అఖ్యాహి=చెప్పుము; దేవవర=దేవతలలో శ్రేష్ఠుడా; తే=నీకొరకు; నమః=నమస్కారము; అస్తు
=అగుగాక; ప్రిసీద=అనుగ్రహించుము; ఆద్యం=ఆదిపురుషుడవగు; భవంతం=నిన్ను. విజ్ఞాతుం=విశేష
ముగా తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచుంటిని, తవ=నీయొక్క. ప్రవృత్తిం=చేష్టను. నహి ప్రజానామి=
తెలిసికొనలేకుంటిని. ౩౦॥

శాంకిరభాష్యమ్:—

యత ఏవ ముగ్గిస్వభావోఽతిః— అఖ్యాహి కథయ మే మహ్యం కో భవా నుగ్గి
రూపః సూరాకారః । నమోస్తు తే తుభ్యం హే దేవవర దేవానాం ప్రధాన! ప్రిసీద
ప్రసాదం నీరు విజ్ఞాతుం విశేషేణ జ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్య మాదా భవ మాద్యమ్ ।
న హి యస్మా త్ప్రజానామి తవ త్వదీయాం ప్రవృత్తిం చేష్టామ్ ॥ ౩౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

పూర్వోక్త విధముగా నుగ్గిస్వరూపుడవుగాన—ఉగ్గిస్వరూపుడ వగు నీవెవ్వడవు?
నాకు చెప్పుము. దేవశ్రేష్ఠుడా: నీకై నమస్కారముగుగాక. అనుగ్రహింపుము. నీప్రవృత్తిని
తెలిసికొనలేకుంటిని. కాన ఆదిపురుషుడవగు నిన్ను తెలిసికొనగోరుచుంటిని. ౩౦॥

—: ౧౧వ అధ్యాయము ౩౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఈవిధముగ నుగ్గిరూపుడవగు నీవెవడవో అత్యంతా
నుగ్గిహృదనగు నాకు తెల్పుము. సర్వగురుడవగు నీకై నమస్కారము. ఓదేవశ్రేష్ఠుడా: కౌర్యత్కాగ
రూపానుగ్రహమును జేయుము. నీసఖుడ నైనను నీప్రవృత్తిని దెలిసికొనలేకుంటిని. కాన సర్వకారణుడవగు
విన్ను దెలిసికొనగోరుచుంటిని. ౩౧॥

శంకరానందీయముః— ప్రళయకాలమునందు ప్రళయాంతకుడువలె నీవు మహాభూతులను
గూడ విగ్రింగుచుంటివి. విచారింప నీకృత్యము మహాద్భుతము. కాన నీవెవడవో నాకు చెప్పుము అని యడుగు
చున్నాడు. ఓదేవతాశ్రేష్ఠుడా: నీకు నమస్కారము. అనుగ్రహింపుము. ఈయగ్గిత్వమును వీడి ప్రసన్నుడ
వగుము. నీవెవడవు? ప్రళయకాల రుద్రుడవా? ప్రళయగ్నిహోతుడవా? మహామృత్యుస్వరూపుడవా? లేక,
కాలాంతకుడవా? లేక మరొకడవా? నీస్వరూపమును ప్రవృత్తిని నాకు చెప్పుము. “అనమంతా దత్తం ప్రవృ
త్తిః ఆద్యః” (అంతటను తినుటకు ప్రవృత్తు దాద్యుడనబడును.) లేక “అదౌ భవ ఆద్యః” (ఆదికాలమున
ముందునాడు అద్యుడనబడును. నిన్ను సంహారకర్తలలో నగ్రీనరునిగా జగదాద్యుడగు యాశ్వరునిగా తెలిసి
కొనుటకు కోరుచుంటినిగాన చెప్పుమని యర్థము. నాస్వరూపము నాచేష్టాదర్శనముచేతనే తెలియబడును.
ఇక నీవెవడవు యాప్రశ్న మెట్టి దందువా? అట్లుకాదు “నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిం” నేను మను
మ్యుడను, కింవిజ్ఞుడుగాన నీప్రవృత్తి తెలియకున్నది. కాన నీవే చెప్పుమని యర్థము. ౩౧॥

శ్రీభగవానువాచః—

గీ॥ కాలోస్మి లోకక్షయకృత్ప్రసృద్ధో లోకాన్సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః ।

ఋతేపి త్వా న భవిష్యంతి సర్వే యేవస్థితాః ప్రత్యసీకేమ యోధాః ॥ ౧౩౨॥

పదవిభాగము :— శ్రీభగవాన్=ఉవాచ=కాలః=అస్మి=లోకక్షయకృత్=ప్రవృద్ధః=లోకాన్=సమాహర్తుం=ఇహ=ప్రవృత్తః=ఋతే=అపి=త్వా=న=భవిష్యంతి=సర్వే=యే=అవస్థితాః=ప్రత్యసీకేమ=యోధాః ॥ ౧౩౨॥

ప్రతిపదార్థము :— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఉవాచ=పలికెను; లోకాన్=లోకములను; సమాహర్తుం=సంహరించుటకై; ఇహ=ఇప్పుడు, ప్రవృత్తః=ప్రవర్తించినట్టియు, లోకక్షయకృత్=లోకములను నశింపజేయునట్టియు, ప్రవృద్ధః=వృద్ధినిపొందిన, కాలః=క్రియాశక్త్యుపహితపరమేశ్వరుడనై; అహం= (ఈపదమధ్యాహర్యము) నేను; అస్మి=అయితిని, ప్రత్యసీకేమ=ప్రతిపక్షభూతములగు ప్రతిసేనలయందు, యే=ఏఏష్మద్రోణాదులు, అవస్థితాః=నిలచిరో, తే=అట్టి, సర్వే=సమస్త యోధులును, ఋతే=విన్నువిడచినను, నభవిష్యంతి=ఉండరు. ॥ ౧౩౨॥

శాంకరభాష్యమే :—

కాలోస్మితి— కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రసృద్ధో లోకానాం క్షయం కరోతీతి లోకక్షయకృత్ప్రసృద్ధో వృద్ధిం గతో యదర్థః ప్రవృద్ధస్తచ్చృణు లోకాన్సమాహర్తుం సంహర్తుమిహస్మి న్కాలే ప్రవృత్తః । ఋతేఽపి వినాపి త్వా త్వాం న భవిష్యంతి భీష్మద్రోణకర్ణపశ్యతయః సర్వే యేభ్యస్తవాఽఽశంకాయేవస్థితాః ప్రత్యసీకేష్వనీకమనీకం ప్రతి ప్రత్యసీకేమ ప్రతిపక్షభూతేష్వసీకేమ యోధా యోద్ధారః ॥ ౧౩౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయద్రునా ! నేను లోకములను నశింపజేసెడి ప్రవృద్ధమైన కాలమును (క్రియాశక్త్యుపహితపరమేశ్వరుడను) అయితిని. నీవిట్లు ప్రవృద్ధుడవగుటకు ప్రయోజనమే, మందువా వినుము. ఈయద్ధసమయమున లోకములను సంహరించుటకై ప్రవృత్తుడనైతిని. నీవు యద్ధము చేయకున్నను మన శత్రుసైన్యములయందున్న భీష్మద్రోణాదియోధవరు లందరు గూడ నీకయిండజాలరు. ॥ ౧౩౨॥

— * ౧౧వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మదుమాదవసరస్వతీయము :— పూర్వోక్తవిధముగ నర్జునునిచే బార్మితుడై శ్రీకృష్ణభగవానులు తన ప్రవృత్తి దేవి విమితమో అవిషయమును మూడు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు. — నేనుక్రియాశక్త్యుపహితుడనైన కాలస్వరూపుడనై సర్వసంహర్తనైతిని. ఇప్పుడు ప్రవృద్ధుడనై దుర్యోధనాదులనుసంహరించుటకై ప్రవృత్తుడనైతిని, 'నాప్రవృత్తివివిధవియది యెట్లుబొసగు' ననెదవా? వినుము, విన్నువిడచి (నీవ్యాపారముచేతున్నను) నావ్యాపారముచేతనే యీభీష్మద్రోణాదులు నుండరు. (నశించెదరు.) (యద్ధము చేయుట కవర్ణులుగా నీచే తలవదిలిన భీష్మద్రోణాదులు, మరియు నితరులు నెవరు శత్రుసైన్యముతోకలిరో

గీ॥ తస్మాత్త్వ ముత్తిష్ఠ యశో లభస్య జిత్యా శత్రూన్ భుంక్త్య రాజ్యం సమృద్ధమ్ ।
మయైవైతే నిహతాః పూర్వ మేవ నిమిత్తమాత్మం భవ సవ్యసాచిన్ ॥ ౩౩ ॥

ప ద వి భా గ ముః— తస్మాత్- త్వం- ఉత్తిష్ఠ- యశః- లభస్య- జిత్యా- శత్రూన్- భుంక్త్య- రాజ్యం- సమృద్ధం- మయా- ఏవ- ఏతే- నిహతాః- పూర్వం- ఏవ- నిమిత్తమాత్మం- భవ- సవ్యసాచిన్ ॥

వృ త్తి ప దా ర్థ ముః— తస్మాత్=ఆకారణమువలన; త్వం=నీవు; ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము; యశః=కీర్తిని; లభస్య=పొందుము; శత్రూన్=శత్రువులను; జిత్యా=జయించి; సమృద్ధం=విస్తృతమైన; రాజ్యం=రాజ్యమును; భుంక్త్య=అనుభవింపుము; ఏతే=ఏ స; మయైవ=నాచేతనే; పూర్వమేవ=పూర్వమునందే; నిహతాః=చంపదరి; హేసవ్యసాచిన్=ఎడమచేతితోగూడబాణములను ప్రయోగించుచున్నవా; త్వం=నీవు; నిమిత్తమాత్మం=నిమిత్తమాత్మగడై; భవ=అగుము. ॥ ౩౩ ॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

యస్మా దేవమ్ యస్మా త్వ ముత్తిష్ఠ భీష్మద్రోణప్రభృతయోఽతిరథా ఆజేయా దేవై రవ్యర్జునేన జితా ఇతి యశో లభస్య కీవలం పుణ్యైర్ని త త్సౌప్యతే జిత్యా శత్రూన్ దుర్యోధనపృథ్వి నృంక్ష్య రాజ్యం సమృద్ధ మసపత్న మకంటకమ్ । మయైవైతే నిహతా నిశ్చ సేన హతాః పాణై ర్నియోజితాః పూర్వమేవ । నిమిత్తమాత్మం భవ త్వం హే సవ్యసాచి న్సవ్యేవ వామే నాపి హస్తిన శరాణాం క్షేపా త్సవ్యసాచీ త్యుచ్యతేఽర్జునః ॥ ౩౩ ॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

కాన యోయర్జునా! నీవు లెమ్ము దేవతలకుగూడ నజేయులగు భీష్మద్రోణా ద్యతి రథులనుగూడ అర్జునుడు జయించెనను కీర్తిని వడయుము. ఈకీర్తి కేవలపుణ్యైకలభ్యముకదా! దుర్యోధనాది శత్రువులను జయించి, నిస్ససత్తుమగు రాజ్యము ననుభవింపుము. ఇంతకు పూర్వమే నాచేతనే వీరు నిశ్చయముగ హతులైరి ఎడమచేతితోగూడ బాణములను పృయో గించుకొశలముగల యోయర్జునా ! నీవు నిమిత్తమాత్మగడవు కమ్ము. ౩౩

వారందరు నాచే హతులైరిగాన ముందుకలమున వారుండరు; అవిషయమై నీవ్యాపారముగూడ నేమియు సువకరింపదని యర్థము. ॥ ౩౩ ॥

ప ర మార్థ వృ పాః— తరమగ సేనలయం దుండువారందఱు జీవింపరు. అట్లగుచో నాగతియేమి; అను అర్థన ప్రశ్నము నాశంకిండుకొని చెప్పుచున్నాడు.— “నమే భక్తః ప్రాజ్ఞశ్లో” అని చెప్పినట్లు నా భక్తుడవగు నీవు తప్ప వీరందరు నశింపగలరని యాశయము (శేషము గతార్థము.) ॥ ౩౩ ॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౩౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ దు సూ ద న స ర న్య తీ య ముః— నీవ్యాపారము లేకుండనే వీరు నశించుచుండునగాన నీవు యుద్ధమునకై యుద్భుక్తుడవుకమ్ము! దేవానులకుగూడ దుష్టయులగు భీష్మద్రోణాది అతిరథుల గూడ నల్ప కాలములో ననుడుడు జయించెనను కీర్తిని బడయుము. కీర్తి యెంతయో పుణ్యము చేసినగాని లభింపదుగదా; ప్రయత్నము లేకుండగనే దుర్యోధనాది శత్రువులను జయించి నిష్కంటకము, సమృద్ధమునగు రాజ్యము నను భవింపుము. నీశత్రువులు కాలాత్మనగు నాచేనియుద్ధమునకు పూర్వమే సంహృతాయుధులైరి. కేవలము నీకు

గీ॥ దోషం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ కర్ణం తథాఽన్యానపి యోధముఖ్యాన్ ।

మయా హతాం స్త్వం జహి మా వ్యథిషా యుధ్యస్య జేతాసి రణే సపత్నాన్ ॥

ప ద వి భా గ ముః— దోషం- చ- భీష్మం- చ- జయద్రథం- చ- కర్ణం- తథా- అన్యాన్- అపి- యోధముఖ్యాన్- మయా- హతాన్- త్వం- జహి- మా- వ్యథిషాః- యుధ్యస్య- జేతా- అసి- రణే- సపత్నాన్ ॥

॥౩౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— దోషం=దోషాచార్యుని, భీష్మం = భీష్మాచార్యుని; జయద్రథంచ= నైంద్రపుని; కర్ణంచ=కర్ణుని; తథా=అట్లే; అన్యానపి=యితరులగు; యోధముఖ్యాన్=యోధవీరులను; మయా= నాచే; హతాన్=హతులైనవారిని; త్వం=నీవు; జహి=సంహరింపుము; మావ్యథిషాః = వ్యధనొందకుము; యుధ్యస్య=యుద్ధముచేయుము; రణే=యుద్ధమునందు; సపత్నాన్ = శత్రువులను; జేతాసి=జయింప గలవు

॥౩౪॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

దోషం చేతి । ద్రోణం చ యేను యేమ యోధే స్వరుసస్యాఽఽకంకా స్త్రాం స్తా న్యపదిశతి భగవా న్మయా హతానితి । తత్ర ద్రోణభీష్మయో స్త్రావ త్ప్రసిద్ధ మాశం కాకారణం దోషణో ధనుర్వేదాచార్యో దివ్యాస్త్రసంపన్న అత్యుత శ్చ విశేషతో గురు ర్గర్హి భీష్మః స్వచ్ఛందమృత్యు దివ్యాస్త్రసంపన్న శ్చ పరశురామేణ ద్వంద్వయుద్ధ మగమ న్నచ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అరునునకు ఎవరెవరి విషయమై “జయింపగలనా” యను సందేహమున్నదో వారిని ప్రత్యేకముగా పేర్కొనుచున్నాడు— ఓయిర్దునా! ద్రోణుడు ధనుర్వేదాచార్యులనియు, విద్యాసంపన్ను డనియు అందునను నీకు విశేషించి గురువనియు, నీకారణములచే నజేయుడని నీవు శంకించుచుంటివి. ఇట్లే భీష్ముడు స్వచ్ఛందమరణుడనియు, దివ్యాస్త్రసంపన్నుడనియు, పరశురామునితో ద్వంద్వయుద్ధమున బ్రవృత్తుడై పరాజయము నొందనివాడనియు, సందే

యశస్సు పొందించుటకై వీరిని రథమునుండి పతితులను చేయకుండుని. కాన నీవు ‘విమిత మాత్మం భవ’ సర్వలోకకవ్యపదేశాస్పదుడవు. (అందరును నీవే శత్రుసంహారము చేసినట్లు జెప్పుకొనేటకు నిమిత్తమై) యగుము. “సవ్యసాచిన్” అను సంబుద్ధిచే నీవు ఎడమ చేతితోగూడ బాణప్రయోగము చేయగలవాడవుగాన వస్తుతః నేనే వీరందరిని సంహరించుచున్నను సమర్థుడవగు నీయందు కర్తృత్వమును లోకులు కల్పింప గలరను యభిప్రాయము సూచితమయ్యెను.

॥౩౩॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౩౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— దోషాచార్యులు బ్రాహ్మణోత్తముడును, ధనుర్వేదాచార్యుడును, అందునను నాకు (అరునునకు) గురువు, దివ్యాస్త్రసంపన్నుడునుగదా! అట్లే భీష్మాచార్యులు దివ్యాస్త్రసంపన్నుడును, స్వచ్ఛందమరణుడును. పరశురామునితో ద్వంద్వయుద్ధమునందు డీకొనికూడ పరాజితుడు కానివాడును. కదా! మరియు నెవని తండ్రి వృద్ధక్షత్రియుడై గూడ తపము చేయుచు తన కుమారుని శరము నెవడు ఖండించునో వాని శరముగూడ నాకాలమునందే భూమిపై పడునట్లు పరమునొంది యిప్పటి

శాంకరభాష్యమ్ :—

పరాజితః । తథా జయదగ్రథౌ యస్య పితా తప శ్చరతి మమ పుత్రస్య శిరో భూమా పాతయి
ష్వతి య స్తస్యాపి శిరః పతిష్వతీతి । కర్ణోఽపి వానవధత్తయా శక్త్యా త్వమోఽనుయా సంపన్న
సూర్యపుత్రః కాసిన్ యతోఽత స్తస్మామ్నైవ నిర్దేశః । మయా హతాం స్త్వం జహీ
నిమిత్తమాత్యం మా వ్యతిష్ఠాస్తేభ్యో భయం మా నార్హీ ర్యుధ్యస్వ జేతాసి దుర్యోధనసృభ్యతి
నగ్ధే యుద్ధే సపత్నా నృతూన్ ॥

13౪

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

హించుచుంటిని. అట్లే సైంధవుని తండ్రి తపస్సుచేయుచు “నాపుత్రుని శిరమును భూమిపై
పడునట్లుపడు చేయునో” అతని శిరముగూడ భూమిపై పడుగాక” అని కోరి తపస్సుచేయు
చుండెను. గాన అతని విషయమై సందేహించుచుంటిని. ఇట్లే కర్ణుడు (సూర్యపుత్రుడు) గూడ
ఇంద్రిదత్తము, ఆమోఘము నగు శక్తితో గూడినవాడుగాన నాతడజేయుడని శంకింప
చుంటివి. కాన వీరందరును మరియు నికరులగు యోధవీరులుగూడ నాచే నిశ్చయముగ
హతులైరి. అట్టి వీరి నందరిని నీవు నిమిత్తమాతుగిడవై సుహరింపుము. వారియెడ నివు
భయము నొందకుము. యుద్ధము చేయుము. శత్రువులను జయింపగలవు.

13౫

కిని తపము చేయుచుండునో యజ్ఞజయద్రుతుడు స్వయముగ మహాదేవారాధనవరులై దివ్యాస్త్రసంపన్నులై
యుండెనుకదా; ఇక కర్ణుడు స్వయముగ సూర్యుడుడై సూర్యారాధనముచే దివ్యాస్త్రసంపన్నుడై. ఇంద్రి
దత్తమగు ఏకవీరప్రీతితోగూడి ప్రకాశించుచుండెనుకదా; అట్లే కృపాశ్యాత్మను ఖారి శ్రీహః ప్రభృతు
లెందరో దుర్యోధనులుకదా; ఇట్టి వీరందరు నుండగశత్రువులగు గెల్చి రాజ్యము నెట్లుభవింపగలరు; మల్ల
క్రివి పొందగలుగుదును; అను సందేహమును తొలగించుటకై నామగ్రహాపూర్వకముగా చెప్పుచు
న్నాడు. — నీవు సందేహించుచున్న దోశాదిసర్వవీరులగు కాలాత్మను నాచే హతులైనవారినిగ తెలిసి
కొనుము. హతులైనవారిహననమునందేమి శ్రమింపకలదు. కానవ్యవసాందకుము. భీతిపీడి యుద్ధముచేయుము
నీవు శత్రువులను జయింపగలవు. (ఇట “దోషాంఽభీష్టుంఽన, జయివ్యసంఽన” అను చారిత్రయముచే
బూర్వోక్తాశంక యనువదించబడెను. “సదా” శబ్దముచే కర్ణుని విషయమునకు “యోఽపి నాపి” అనునల
మునయున్న “అపి” శబ్దముచేతను, నీకుపరాజయము వచ్చుననిగాని, వసనిమిత్ర పాపము ప్రాప్తించుననిగాని
శంకింపవలదని సూచించెను.

1౩౬

శంకరానందీయము:— చెప్పినవిషయములే సందేహము లేకుండుటకై స్పష్టముగ చెల్లు
చుండెను. — దోషం. భీష్టు. కర్ణ. జయద్రుదులను. మరియు నికరులగు భగవత్సోపద్రాది యోధవీరు
లును, నాచే తేజోబల, పౌరుషాకరణములచే హతులైరిగాన నీవువారిని బాములచేబడవేయుము. దోషం
దివ్యాస్త్రసంపన్నుడనిగాని, భీష్టుడు స్వచ్ఛందపరణుడనిగాని, కర్ణదేవవీరప్రీతియుక్తనిగాని, సైంధ
వుడు పితృవరముచే నజేయుడని, నీకువమున కొంచెమైనను వ్యధనొందకుము. నాయుగగ్రహములే కారణ
మున శత్రువులను జయింపగలవు. సంశయములేదు కాన యిట “య్యుధ్యస్వ” అనునది విధిగాదు. ఇకనేమి
మోక్షమునకు కారణము జ్ఞానము. దీనికి కారణము చిత్తశుద్ధి. అచిత్తశుద్ధికి స్వధర్మానుష్ఠానము కారణము.
అని చెప్పుటకు “యద్యస్వ” అని చెప్పుచున్నాడు — ముముక్షువునగు నీవు స్వధర్మము ననుష్ఠింపుచు

సంజయ ఉవాచ:—

గీ: ఏత చ్ఛృత్వా వచనం కేశవస్య కృతాంజలి ర్వేపమానః కిరీటీ ।

నమస్కృత్వా భూయ ఏవాహ కృష్ణం సగద్గదం భీతిభీతః ప్రణమ్య ॥ ౧౩౫॥

ప ద వి భా గ ము:— ఏతత్- శృత్వా- వచనం- కేశవస్య- కృతాంజలిః- వేపమానః- కిరీటీ-

నమస్కృత్వా- భూయః- ఏవ- ఆహ- కృష్ణం- సగద్గదం- భీతిభీతః- ప్రణమ్య ॥ ౧౩౫॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; కేశవస్య=శ్రీకృష్ణభగవానుల యొక్క; ఏతత్=ఈపూర్వోక్తమైన; వచనం=వాక్యమును; శృత్వా=ఁచి; కిరీటీ=అర్జునుడు; వేపమానః=వణకుచున్నవాడై; కృతాంజలిః-దోసెల్లొగినవాడై; నమస్కృత్వా-నమస్కరించి; కృష్ణం-కృష్ణభగవానునిగూర్చి; భీతిభీతః=మాటిమాటికీభయవిష్టచిత్తుడై; ప్రణమ్య=వంగి; సగద్గదం=గద్గదస్వరముతో కూడికొనునట్లుగా; భూయఏవ=తిరిగి; ఆహ=పల్కెను. ॥ ౧౩౫॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఏత చ్ఛృత్వా ఏత చ్ఛృత్వా వచనం కేశవస్య పూర్వోక్తం కృతాంజలి స్స న్వేప మానః కంపమానః కిరీటీ నమస్కృత్వా భూయః పున రేవాహా క్తవా న్కృష్ణం సగద్గదం భయావిష్టస్య దుఃఖాభిభూతా త్స్నేహావిష్టస్యచ హర్షోద్భవా దశుభ్రపూర్ణనేత్రత్వే సతి శ్లేష్మణా కఠావరోధ స్తతశ్చ వాచోఽపాటవం మందశబ్దత్వం యత్సగద్గద స్తేన సహ వర్తత ఇతిసగ ద్గదం వచన మాహతి వచనక్రియావిశేషణ మేతత్, భీతిభీతః పునః పున ర్భయావిష్టచేతాః స నృణామ్య ప్రహీభూత్వాఽఽహతి వ్యవహితేన సంబంధః । అత్రానెసరే సంజయవచనం సాభిప్రాయమ్ । కథం? దోషాది ప్పర్జునేన సహతే ప్పజేయేషు చతుర్షు నిరాశ్రయో దుర్యో ధనో నిహత ఏవేతి మత్వా ధృతరాష్ట్రో జయం ప్రితి నిరాశ స్స న్సంధిం కరిష్యతి తతః శాంతి రుభయేషాం భవిష్యతీతి ! త దపి నాశ్చోషీ దృతరాష్ట్రో భవితవ్యవశాత్ ॥ ౧౩౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సంజయుడు పలుకుచున్నాడు— ఈవిధముగా శ్రీకృష్ణభగవానులు పచ్చెగా విని యర్జునుడు కృతాంజలియై, వణకుచున్నవాడై, నమస్కరించి నమ్రుడై, మాటిమాటికి భయావిష్టుడై గద్గదస్వరముతోగూడ తిరిగి పలికెను (భయావిష్టనకుగాని, దుఃఖాభిభూతునకు గాని, స్నేహావిష్టనకు హర్షోద్భవము వలనగాని కఠ్ఠ బాష్పపూర్ణములగును. అందుచే శ్లేష్మముచే కఠావరోధము, వాక్కునకు ఆపాటవముకల్గి, స్వరము మందమగును. అదియే గద్గదస్వరము ఈసమయమున సంజయివాక్యము సాభిప్రాయము. ఎట్లన:- అజేయులగు దోషాదు లర్జునునిచే నిహతులు కాగానే దుర్యోధనుడు నిరాశ్రయుడై తప్పక నిహతు డగునని తలచి ధృతరాష్ట్రుడు జయవిషయమై నిరాశుడై తిప్పు సంధినిజేసుకొనగలడు. గాన నుభయులకు శాంతి చేకూరునని సంజయాభిప్రాయము.) భవితవ్యవశముచే ధృతరాష్ట్రుడు దానినికూడ వినిపించుకొనలేదు. ॥ ౧౩౫॥

తాత్పర్యము. ఈచెప్పుటచే భక్తితో నాధితుడగు పరమేశ్వరుడు తనభక్తులకు దుర్లభమగు కార్యమునుగూడ ముదిభమగునట్లు చేయునని సూచింపబడెను.

అర్జున ఉవాచ—

గీ॥ స్థానే హృషీ కేశ తవ పృక్షీర్వా జగ త్ప్రహృష్ట త్వనురజ్యతే చ ।

రక్షాంసి భీతాని దిశో దగ్ధవంతి సర్వే నమస్కృంతి చ సిద్ధసంఘాః ॥ 13౬॥

ప ద వి భా గ ముః — అర్జునః. ఉవాచ. స్థానే. హృషీకేశ. తవ. పృక్షీర్వా. జగత్. ప్రహృష్ట త్వతి. అనురజ్యతే. చ. రక్షంసి. భీతాని. దిశః. ద్రవంతి. సర్వే. నమస్కృంతి. చ. సిద్ధసంఘాః ॥ 1౩౬॥

ప్రతిపదారము: — అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; హృహృషీకేశ=ఇంద్రియప్రవర్తకుడవగుట శ్రీకృష్ణప్రభు; తవ=నీయొక్క; పృక్షీర్వా=మాహాత్మ్యముయొక్క కీర్తనముచేగాని శృంగణముచేగాని; జగత్=జగత్తు; ప్రహృష్టత్వతియత్=మిక్కిలించుచున్నది అనుట ఏదికలదో; తత్=అవిషయము; స్థానే=యుక్తము (లేక “స్థానే” అనునది విషయవిశేషము. నీప్రకీర్తనముచే జగత్తు హర్షించినదన అందుకే నీవు తగుచువు; జగత్=జగత్తు; అనురజ్యతేతియత్=అనురక్తినిపొందుచున్నదనుటయు, స్థానే=యుక్తము; రక్షంసి=రాక్షసులు; భీతాని=భీతులై; దిశః=దిక్కులయగూర్చి; దగ్ధవంతి=పరుగిగుచుండిరి; సర్వే=సమస్తమగు; సిద్ధసంఘాః=సిద్ధసంఘములు. నమస్కృంతియత్=నమస్కరించుచుండిరనుటయు; స్థానే=యుక్తము.

॥ ౩౭ ॥

శాంకరభాష్యము:—

స్థాన ఇతి । స్థానే యుక్తం । కిం తత్, తవ పృక్షీర్వా త్వన్మాహాత్మ్యకీర్తనేన కృజేన హే హృషీకేశ! యజ్జగ త్ప్రహృష్టతీ ప్రహర్ష ముపైతి తత్త్వాన కే యుక్త మిత్యర్థః । అథ వా విషయవిశేషణం స్థాన ఇతి. యక్తో హర్షాదివిషయో భగవాన్ । యత ఈశ్వర స్వర్వా

శాంకరభాష్యకత్వబోధిని:—

అర్జునుడు పలుకుచున్నాడు— ఇంద్రియప్రవర్తకుడ వగు ఒత్తీకృష్ణప్రభు! నీయొక్క మాహాత్మ్యమును కీర్తించుటచేగాని. వినుటచేగాని యీ జగము ప్రహర్షము నొందుచున్నదనుట యుక్తము నురియు అనురక్తి నొందుచున్నదనుటయు యుక్తము (లేక ‘స్థానే’ అనునది విషయవిశేషణము అందుచే ఈశ్వరుడవగు నీవు సర్వాత్మవు గావునను సర్వసూత

— † ౧౧వ అధ్యాయము ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — దోష, భీష్మ, జయద్రథ, కర్ణులు హతులగుటచే జయో సన్నగిలి, నిరాశ్రయుడై దుర్బోధనుడు హతుడేయగును అని యీ హంతుకాని సంధి చేసికొనినవోనుభయపక్షములకు శాంతి చేపూనునను యిప్రాయము కలవాడై సంజయుడు జరిగిన వృత్తాంతమును చెప్పుచుండెను. ఈపూర్వోక్తమైన కేశవుని వాక్యమును విని, దోసికొనినవాడై, కిరీటి పరమాశ్చర్యదర్శనజనిత సంభ్రమముచే వణకుచున్నవాడై, భక్తుల పాపముల హరించెడి శ్రీకృష్ణు గూర్చి నమస్కరించి, భయము చేతను, హర్షముచేతను అశ్రుహార నయనుడగుట రుద్రకంఠుడై, అతి భీతుడై, వంగినవాడై తిరిగి యిట్లనెను.

— † ౧౧వ అధ్యాయము ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — అర్జునుడు ౧౧ శ్లోకములచే తెప్పుచున్నాడు — ఓరర్యేంద్రియప్రవర్తకాః నీవీ విషముగ అత్యంతాద్భుతప్రభావము కలవాడవు. భక్తవత్సలుడవు. గాన నీవిరతి

శాంకరభాష్యమ్ :—

త్మా సర్వభూతసుహృచ్చేతి : తథాఽనురజ్యతేఽనురాగం చోపైతి తచ్చ విషయ ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ । కించ రజ్జాంసి భీతాని భయావిష్టాని దిశో ద్రవంతి గచ్ఛంతి తచ్చ స్థానే విషయోఽసర్వే నమస్కంతి నమస్కర్వంతి చ సిద్ధసంఘాః సిద్ధానాం సముదాయాః కపిలాదీనాం తచ్చ స్థానే ॥

॥౩౬॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని—

సుహృత్తువుగావునను జగత్తు నీయుక్త మాహాత్మ్యకీర్తనశ్రవణములచే నతిహృష్టమగుచున్నదన యందుకు నీవు తగుదువు అను యాశయము సిద్ధించుచున్నది.) రాక్షసులు భీతులై దిక్కులకు పరుగిడచుండిరి. కపిలాదిసిద్ధసంఘములు నమస్కరించుచుండిరి. అనుటయు యుక్తము.

॥౩౬॥

శయప్రాశస్త్యకీర్తనముచేతను, శ్రవణముచేతను నేనొకడనే సంతసించుటగాదు. ఇతేమనః రక్షోవిరోధియగుచేతనమాత్రిమైల్ల పృహ్లాదు నొందుచున్నదని చెప్పుటయుక్తము. అట్లే నేనేగాక సర్వజగత్తు అనురక్త మగుచున్నదనుటయు తగును. అట్లే రాక్షసవర్గము భయావిష్టమై నలుదిశలకు పరిగిడు చున్నదనుటయు తగును. అట్లే సర్వసిద్ధసంఘములు నమస్కరించుచున్న వనుటయు దగును. (ఈశ్లోకమురక్షోఘ్నమంత్రముగా మంత్రశాస్త్రమునందు ప్రసిద్ధముగాన పితాచదిబాధలుకలిగినపుడు వాటిని నివారించుట కుపయోగించును.) ॥౩౬॥

శంకరానందీయము:— ఓహృషీకేశాః నీమహాత్మ్యమును కీర్తించుట చేతను, వినుటచేతనుసర్వజగత్తు హర్షము నొందుచున్నది. సర్వజగద్దర్శమునకు నీవే విషయడవు గాన యట్లందరు హర్షము నొందుటయుక్తము. నీప్రకీర్తనముచే సర్వులు నీయం దనురక్తు లగుచున్నారు. నీవు సర్వానురాగ విషయడవుగాన వారల్లగట యుక్తము. విన్న కీర్తించుటచే రాక్షసులు భీతులై నలుదిక్కులకు పరుగిడుచుండిరి. నీవు రాక్షసలాయనహేతువు గాన యట్లగట యుక్తము. నీవు సర్వదేవనవ సాగరిష్యయడవుగానసర్వసిద్ధసంఘములు విన్న నమస్కరించుచున్నవి. ఇదియు యుక్తమే.

“కాలోస్త్రి లోకక్షయకృ త్ప్రవృద్ధో లకా వృమాహట్ట విహ వృష్పత్తః” అను గీతోక్త రీతిని భూమికి భారాయమాణులగు సర్వదృష్టులను నశింపజేయుటకు నేను ప్రవృత్తుడనైతిని” అను నీసంబంధమగు ప్రకీర్తనముచే (అని చాటుటచే) దానిని వినుటచే “జగత్” సాధులొకము పృహ్లాదు నొందుచున్నది. సర్వేశ్వరుడగు నీవు సర్వదృష్టులందరము చేయచుండ, దాట్లు సంతసించుట యుక్తమే. పూర్వోక్తమగు నీప్రకీర్తనమును విని సాధులొకముభక్త వత్సలడవు. సర్వభూత హృదయుడవునగు నీయం దనురక్తమగును చున్నది. పరమక్రిపాలడవు, పరమేశ్వరుడవు, నగు నీవు సర్వలోకోపగ్రావ నివారణమునం దుద్యుక్తుడవై యుండ సాధుజనులు నీయందనురక్తులగుట యుక్తము “దుష్టులను సంహరించెద” నను నీప్రకీర్తనమును విని రాక్షసలందరు భీతులై దిగంతములకు పరుగిడుచుండిరి. నీప్రకీర్తనముచే సర్వలోకముభక్తాములగు సిద్ధసంఘములు (ఇది “సిద్ధి” అను పదము దేవర్షి, సాధ్య, గంధర్వచారణాదుల కుపలక్షణము.) ఓప్రభూ! నీవట్లే చేయగోరుచుంటి” మని నమస్కరించుచున్నారు. వారెల్లు చేయుటయు యుక్తమే.

॥౩౬॥

నీలకంఠీయయ:— ఈశ్లోకార్థము గతార్థము. ఈశ్లోకము నాయతాష్టాదశి, సుదర్శనాస్త్ర మంత్రములతో సంపుటితమై రక్షోఘ్నమంత్రముగా మంత్రశాస్త్రమందు చెప్పబడినది. ఇది యిదియుక్తమహాస్యము.

॥౩౬॥

గీ॥ కస్మా చ్చ తే న నమేర న్మహాత్మ స్థరీయసే బ్రహ్మణోఽ ప్యాదికర్త్రే

అనంత! దేవేశ! జగన్నివాస! త్వ మక్షరం స దస త్తత్పరం యత్ ॥౩౭॥

ప ద వి భా గ ముః— కస్మాత్. చ. తే. న. నమేరన్. మహాత్మన్. గరీయసే. బ్రాహ్మణః. అపి. అదికర్త్రే. అనంత. దేవేశ. జగన్నివాస. త్వం. అక్షరం. సత్. అసత్. తత్. పరం. యత్ ॥ ౩౭ ॥

ప్రతిపదార్థముః— హేమహాత్మకః=ఓమహామహావ; బ్రహ్మణః=హిరణ్యగర్భనకు గూడ; అదికర్త్రే=కారణమగుట అదికర్తృత్వ; గరీయసే=గొప్పవాడవునగు; తే=నీకై; ఏతే=(ఈపదమహ్యాహార్యము) ఈపూర్వోక్తము; కస్మాత్=ఏకారణమువలన; న నమేరన్=నమస్కరింపకుండురు; హేఅనంత=అంతము లేనివాడా; దేవేశ=దేవప్రభూ; జగన్నివాస=జగన్నివాస; త్వం=నీవు; యత్=ఎద్ది; సత్=సత్స్వరూపమో; అసత్=అసత్స్వరూపమో; (ఉపవారముగచెప్పబడెనో) పరం=పరమార్థతః యారెంటికి విలక్షణమో; తత్=అట్టి; అక్షరం=అక్షరస్వరూపుడవు. ॥౩౭॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

భగవతో హర్షాదివిషయత్వే హేతుం దర్శయతి— కస్మా చ్చ హేతో స్తే తుభ్యం న నమేర న్న నమస్కర్సుర్హే మహాత్మ స్థరీయసే గురుతరాయ యతో బ్రహ్మణో హిరణ్య గర్భస్యా ప్యాదికర్తా కారణ మత స్తస్మా దాది కర్త్రే కథ మేతే న నమస్కర్సు రతో హర్షా దీనాం నమస్కారస్య చ స్థావం త్వ మర్హో విషయ ఇత్యర్థః హేవంత! దేవేశ! జగన్నివాస!

శాంకరభాష్యతీర్థబోధిని :—

ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ! సర్వజగత్సృష్టయగు హిరణ్యగర్భనకుగూడ కారణమగుట సర్వాధి కుడవగు నీకై యీమహర్షినిద్దసంఘము లెందుకు నమస్కరింపకుండురు! (వారందరు నమస్కరించుచుండింనుట యుక్తమే యని భావము) అంతములేనివాడా! సర్వదేవతాప్రభూ! జగన్నివాసా! సత్తనియు, అసత్తనియు నీబుద్ధులు అక్షరస్వరూపమున కుపధానభూతములు. సదసదుపధానద్వారమున నుపచారముగ అక్షరము సత్తనియు, అసత్తనియు, (చెప్పబడును.) నీవు అట్టి సదసద్రూపుడవు. పరమార్థముగ నారెంటికంటె విలక్షణము నుత్కృష్టము

—: ౧౧వ అధ్యాయము ౩౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— భగవంతుడు హర్షాదివిషయో దగుటలో హేతువును తెల్పుచున్నాడు — “మహాత్మకః....జగన్నివాస” ఓపరమోదాత్తస్వభావః సర్వపరిచ్ఛేదరహితః హిరణ్య గర్భాదులకుగూడ వియామకుడా! సర్వాశ్రయః! హిరణ్యగర్భాదులకంటె గూడ గొప్పవాడవగు అదికర్తా! అనిద్దసంఘములు నీకై యెందుకు నమస్కరింపకుండురు? సర్వవియ్యక్త్యము, ఉపదేష్ట్యము, జనక త్వము వీనిలో నొక్కొక్కటి యున్నను నమస్కరింపదగుననిన వివక్షియు నున్న నీకై నమస్కరించుట యాశ్చర్యముగాదు. మరియు విధిముఖమున ‘కలదు’ అని ప్రతీయమానమైన సత్తువు. (వ్యక్తస్వరూపుడవు) విషేదముఖమున ‘లేదు’ అని ప్రతీయమానమైన అసత్తువు (అవ్యక్తము) నీవే. అట్లే అసదసత్తులకు మూల కారణమగు అక్షరబ్రహ్మము గూడ నీవే. నీకంటె వేరగునదేదియు లేదని యర్థము. కాన నిన్ను నమస్కరించిన యాశ్చర్యమేమియు లేదని యర్థము.

శాంకరభాష్యమ్ :—

త్వ మక్షరం త త్పురం య ద్వేదాంతేషు శ్రూయతే కించ త త్సదస ద్విద్యమాన మసచ్చ యత్కా
నాస్తీతి బుద్ధి స్తే ఉపధానభూతే సదసతీ యస్యాక్షరస్య యద్వావేణ స దస దిత్యపచర్యతో
పరమార్థత స్తు సదసతః పరం యద్య దక్షరం వేదవిదో వదంతి త త్త్వ మేవ నాన్య దిత్యభి
ప్రాయః ॥

॥౩౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నగు నీవు వేదవేత్తలు చెప్పుకొనెడి యక్షరస్వరూపుడవు (నర్తమానజగత్తు “సత్తు” అనియు
భూతభవిష్యజగత్తు “అసత్తు” నియు, ఇట్లే వ్యావహారిక జగత్తు “సత్తు” నియు, ప్రాతి
భాసికజగత్తు “అసత్తు” నియు, జెప్పబడును. లేక స్థూలజగత్తు “సత్తు” అనియు, సూక్ష్మావస్థ
మగు జగత్తున్నను ప్రాణ్యగోచరముగాన “అసత్తు” అనియు జెప్పబడును. ఈసదసత్తు లక్షరో
పాధిభూతములుగాన యక్షరముగూడ సదసద్యూపమని లక్షణచే జెప్పబడును. ఈసదసత్తులు
జడములగుటవలన అక్షరపరబ్రహ్మము చిన్మాత్రమగుట సదసద్విలక్షణము. నీవు అట్టి అక్షర
పరబ్రహ్మస్వరూపుడవు.

॥౩౯॥

శంకరానందీయము:— భగవంతుడు సర్వదేవనమస్కార్యుడగుటలో హేతువులను జెప్పుచు
కాకున్వరముచే సర్వనమస్కార్యత్వమును స్థిరపరచుచుండెను. “మహాత్మానః సర్వోత్కృష్టమైనస్వభావము
కలవాడా! అసిద్ధాదిదేవత లేకారణముచే నిన్ను నమస్కరింపకుండురు: (అలోచింపగ నన్నివిధములచేతను
నీకు నమస్కరించెదరని యర్థము.) నేనును లోకసాధారణుడనే కదా! నన్నేకారణముచే నమస్కరించెద
రనెదవా? జ్ఞానైశ్వర్య బల, తేజ, శక్తి విశేషములచే నాన్వవముగ నీవే సర్వోత్త ముడవు, సర్వనమస్కార్యు
డవు. సర్వనమస్కార్యుడగుటలో హేతువులను చెప్పుచున్నాడు— “గరియనే” నీవు జ్ఞానైశ్వర్యాదులచే
నందరికంటెను గోప్పవాడవు. “బ్రహ్మణోస్యాదికర్త్రో” హిరణ్యగర్భునకు గూడ కారణుడవు, నియామ
కుడవును. ఇట్టి నీవు సర్వనమస్కార్యుడ వనుటలో నేమి సందేహము? ఓయనంత: దేవేశ! జగన్నివాస:
(ఇది అనంతత్వ, దేవేశత్వములచే సర్వదేవనమస్కార్యుడవని సంబుద్ధ్యాశయము.) “అనంత శ్చాత్మా యో
దేవానా మధిపో యస్మిన్లోకా అధిశ్ఠితాః” అను కృతియుపై విషయమునే చెప్పుచున్నది. “జగత్తుచేతను,
జగత్కారణముచేతను నేను వ్యవహితుడనుగాన నాకనంతత్వ మెట్లు వీనగు” నను శంకపై జెప్పుచున్నాడు.
“సదసత్త్వరం యత్” నామరూపములచే “కలదు” అని యేది విధింపబడునో యట్టి కార్యభూతముగు
జగత్తు సత్తనబడును. తద్విలక్షణము, జగత్కారణరూపము నగు నీవ్యక్తము అసత్తనబడును. నీవస్త
వ్యకృత్యక్త స్వరూపుడవు. “సర్వం హేతదన్యహ్మ” అను కృతి పైవిషయమునే చెప్పుచున్నది. వరబ్రహ్మ
వ్యవధానమున్నది కాన సదసద్రూపుడనైనను నాకనంతత్వము సంభవింపదు. అను ఆశంకపై జెప్పుచున్నాడు.
“త్వమక్షరం” నీవు కార్యకారణములగు జగదవ్యాకృతములకంటె విలక్షణుడవు. నిత్యుడవగుటవలనను,
సచ్చిదానందస్వరూపుడ వగుటవలనను, విరతిశయమహత్త్వము కలవాడవగుటచేతను, అతిసూక్ష్ముడ వగుట
చేతను విలక్షణుడవు, కారణుడవుగూడను. “యో వా ఏత దక్షరం గార్గి అవిదిత్వా” అను కృతిప్రసిద్ధ
మగు (ఎప్పుడును, ఏకారణముచేతను; ఏవిధముగను నశింపవిదిగాన యక్షరమనబడుచు.) అక్షరస్వరూపము,
నిత్యకూటస్థము, సచ్చిదానందైకరసము, అద్వితీయము; విరిశేషము నగు అపరబ్రహ్మము నీవే. నీకంటె

గీ॥ త్వ మాదిదేవః పురుషః పురాణ స వ్య మస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్ ।

వేత్తాసి వేద్యం చ పరం చ ధామ త్వయా తతం విశ్వ మనంతరూప॥ ౩౩౮॥

ప ద వి భా గ ముః— త్వం. ఆదిదేవః. పురుషః. పురాణః. త్వం. అస్య. పరం. నిధానం. వేత్తా. అసి. వేద్యం. చ. పరం. చ. ధామ. త్వయా. తతం. విశ్వం. అనంతరూప ॥ ౩౩౮॥

సృ తి ప దా ర్థ ముః— త్వం=నీవు; ఆదిదేవః=కొలివేల్చువు; పురుషః=పరమపురుషుడవు; పురాణః=సనాతనుడవు; త్వం=నీవు; అస్య=ఈ; విశ్వస్య=ప్రపంచమునకు; పరం=పరమమైన; నిధానం=స్థానము; వేత్తా=తెలిసికొనదగినసర్వమును తెలిసినవాడవు, అసి=అయితివి; వేద్యం=తెలిసికొనదగినవస్తువు; పరంచ=ఉత్కృష్టమైన; ధామ=స్థానము; (“త్వం” అను పదమును అనువృత్తి చేయదగును.) అనంతరూప=అంతములేనిస్వరూపముకలవాడా; త్వయా=నీచే; ఇదం=ఈ; విశ్వం=ప్రపంచము; తతం=వ్యాప్తమైనది.

శాంకరభాష్యమ్:—

పున రపి స్తాతి — త్వ మాదిదేవోఽంగతః సృష్టృత్వాత్, పురుషః పురి శయనాత్ । పురాణ శ్చిరంతన స వ్య మేవాస్య విశ్వస్య పరం ప్రకృష్టం నిధానం నిధీయతేఽస్మిన్ జగత్సర్వం హహాప్రళయదా వితి । కించ వేత్తాసి వేదితాసి సర్వస్యైవ వేద్యజాతస్య । యచ్చ వేద్యం వేదనార్హం తచ్చాసి । పరం చ ధామ పరమం పదం వైష్ణవమ్ । త్వయా తతం వ్యాప్తం విశ్వం సవ స్త మనంతరూపాంఽతో న విద్యతే తవ రూపాణామ్ ॥ ౩౩౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నీవు సర్వజగత్సృష్టృవుగాన అదిదేవుడవు; పురాణపురుషుడవు; మహాప్రళయదశయందు సమస్త విశ్వము నీయందు లీనమైయుండునుగాన సమస్తజగత్తునకు నిధానుడవు; సర్వ వేదసమూహమును తెలిసికొనినవాడవు; తెలిసికొనదగినవాడవుగూడ నీవే. నీవు వైష్ణవ మగు పరమధామస్వరూపుడవు. అంతములేని రూపములు గలవాడా! నీవు యీసర్వప్రపంచమును వ్యాపించియుంటివి. ౩౩౯॥

వేరెద్దియు లేదు గావునను “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచొప్పున నీవే యవంతుడవు. కనుకనే నీవు సర్వదేవతలకు నమస్కరింప దగినవాడవు. ౩౪౦॥

† ౧౧వ అధ్యాయము ౩౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— భక్త్యుద్దేకముతో తిరిగి స్తుతించుచుండెను— నీవు జగత్సృష్టి హేతువుగాన నాదిదేవుడవు, పూరయితివు, అనాదివి, నీవీవిశ్వమునకు (లయస్థానమగుటచే సర్వము దీనియందుంచబడునుగాన నిధానమనబడును.) నిధానుడవు, సర్వమును తెలిసికొనినవాడవు, వేద్యుడవు, సచ్చిదానందఘనము, అవిద్యాతత్కార్యవివిర్ముక్తమునగు విష్ణుస్థానము నీవే. ఈవిశ్వమంతయు నీచేతనే నత్రారూపముగను, స్మరణరూపముగను, శారణరూపముగను వ్యాప్తమైనది ౩౪౦॥

శంకరానందీయముః— “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” అను శ్రుత్యర్థము నాధారముగ జేసుకొని, సవిశేషబ్రహ్మమును, నిర్విశేషబ్రహ్మమును నీవేయని భగవంతుని సార్వాత్మ్యమును ప్రతిపాదించుచుండెను. పూర్ణుడగుటవలన పురుషుడనబడును. స్వయముగ నిర్వికారుడగుటవలన పురాణుడనబడును. జగత్కారణుడగుటచే అది యనబడును. అట్టి సృష్ట్యాదికర్తవు మాయోపాధికుడవగు నీవే యీపరిదృశ్యమానమగు విశ్వమునకు నిధానుడవు. (మృత్తునందు ఘటదులువలె జలమునందు తరంగాదులువలె దేనియందు మహదాది

గీ॥ వాయు ర్యమోఽగ్ని ర్వరుణ శ్శకాంకః ప్రజాపతి స్త్వం ప్రపితామహ శ్చ ।

నమో నమ స్తేస్తు సహస్రకృత్యః పున శ్చ భూయోఽపి నమో నమ స్తే ॥౩౯॥

ప ద వి భా గ ముః— వాయుః. యమః. అగ్నిః. వరుణః. శకాంకః. ప్రజాపతిః. త్వం. ప్రపితామహః. చ. నమః. నమః. తే. అస్తు. సహస్రకృత్యః. పునః. చ. భూయః. అపి. నమః. నమః. తే ॥

పూ తి ప దా ర్థ ముః— వాయుః=వాయువపు; త్వం=నీవే; యమః=యముడు; వరుణః=వరుణ దేవుడు; శకాంకః=చంద్రుడు; ప్రజాపతిః=కశ్యపాదిప్రజాపతులు; త్వం=నీవే; ప్రపితామహశ్చ=బ్రహ్మకు గూడతండ్రివి; త్వం=నీవు; తే=అట్టి నీకై; నమః=నమస్కారము; అస్తు=అగుగాక; సహస్రకృత్యః=వేయి సారులు; పునశ్చ=తిరిగి; భూయోఽపి=మరియు; నమః=నమస్కారము; తే=నీకై; నమః=నమస్కారము.

శాంకర భాష్యమ్ :—

కించ వాయు స్త్వం యమ శ్చాగ్ని ర్వరుణోఽపాంపతి శ్శకాంక శ్చంద్రమాః ప్రజాపతి స్త్వం కశ్యపాదిః ప్రపితామహశ్చ పితామహస్యాపి పితా ప్రపితామహా బ్రహ్మణోఽపి పితృత్వార్థః । నమో నమస్తే తుభ్య వస్తు సహస్రకృత్యః పున శ్చ భూయోఽపి నమో నమస్తే । బహుశో నమస్కారక్రియాభ్యాసావృత్తిగణనం కృత్యసుచోద్యతే । పునశ్చ భూయోఽపి తి శ్రద్ధాభక్త్యతిశయా దపరితోష మాత్మనో దర్శయతి ॥ ॥౩౯॥

శాంకర భాష్య తత్వబోధిని —

వాయువు, అగ్నియు, జలాధిపతియగు వరుణుడు, చంద్రుడు, కశ్యపాదిప్రజాపతులు, వీరందరు నీవే. బ్రహ్మకుగూడ తండ్రివి నీవే. నీకై నమస్కారము. నీకై నమస్కారమగుగాక, వేయిసారులు నమస్థాము. తిరిగి నమస్థారము. తిరిగి నమస్కారము. (ఇటు “పున శ్చ భూయోఽపి” అని నమస్కారావృత్తిశ్రద్ధాభక్త్యతిశయముచే దనసంతుష్టిరాహిత్యమును వెల్లడించెను.) ॥౩౯॥

సర్వవికారములు యుంపబడునో యది విధానమనబడును.) అట్టి జగద్రూపమగు మాయకూడ నీవే. బుద్ధిని, తద్వికారములగు సహంకార మమకారాదులను వ్యవధానరహితముగ నెల్లప్పుడు తెలిసికొనెడి సర్వసాక్షియగు ప్రత్యేకాత్మపుగూడ నీవే. వేద్యమగు బుద్ధి, తద్వికారాది సర్వదృశ్యజాతము నీవే. మరియు ‘పరం’ సర్వదృశ్యవిలక్షణమగుటచే సర్వోత్తమము. మాయా తకార్యలేశసంబంధభూన్యము. జీవేశజగదాభాసకల్పనాధిస్థానము, నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్త స్వభావము, నిర్వికేషము, నిరాభాసము, నిత్యానందైకరసము, అద్వితీయము, తురీయమునగు ప్రకృష్టజ్యోతిరూపమగు పరబ్రహ్మమును నీవే. నాశభూన్యమగు చిత్స్వరూపముగలవాడా! సదూపమగు బ్రహ్మస్వరూపుడవగు నీచే భ్రమకల్పితమగు వీసర్వజగము వ్యాప్తము. “యేన యద్వ్యాప్తం తత్తస్మాకృ మేవ” అను న్యాయముచే సర్వము వీస్వరూపమే. ॥౩౯॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౩౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ య సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— వాయువు, యముడు, వరుణుడు, చంద్రుడు, (ఈపదము మూర్ఖుడులకుగూడ నుపలక్షణము.) ప్రజాపతి, హరిణ్యగర్భుడు, ప్రపితామహుడవుగూడ నీవే. సర్వభేదా

గీ॥ నమః పురస్తా దథ పృష్ఠత స్తే నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వః

అనంతవీర్యామితవిక్రమి స్త్వం సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః । ॥౪౦॥

ప ద వి భా గ ముః — నమః. పురస్తాత్. అథ. పృష్ఠతః. తే. నమః. ఆస్తు. తే. సర్వతః. ఏవ. సర్వః. అనంతవీర్యామితవిక్రమః. త్వం. సర్వం. సమాప్నోషి. తతో. అసి. సర్వః ॥ ॥౪౦॥

ప్రతిపదార్థము: — పురస్తాత్ = పూర్వదిక్కునందు; తే = నీకై; నమః = నమస్కారము; అన = అనంత రమునందు; పృష్ఠతః = వెనుకభాగమందు; తే = నీకై; నమః = నమస్కారము; హే సర్వః = ఓ సర్వస్వరూపుడా; సర్వత ఏవ = అన్నిదిక్కులయందును; తే = నీకై; నమః = నమస్కారము; త్వం = నీవు; అనంతవీర్యామిత విక్రమః = అంతములేనివీర్యము. అమితమైన విక్రమముకలవాడవు. సర్వం = సమస్త జగత్తును; సమాప్నోషి = వ్యాపించియుంటివి; తతో = ఆకారముచే, సర్వః = సర్వస్వరూపుడవై; అసి = అయితివి. ॥౪౦॥

కాంక్షరభాష్యమ్ : —

తథా — నమః పురస్తా త్పూర్వస్యాం దిశి తుభ్య మథ పృష్ఠతోపి చ తే , నమోస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వాయ దిక్షు సర్వత్ర స్థితాయ హే సర్వానంతవీర్యామితవిక్రమోఽనంత వీర్య మస్యామితో విక్రమోఽస్య వీర్యం సామర్థ్యం విక్రమః పరాక్రమః । వీర్యవా నపి కల్పి చ్చస్త్రాదివిషయే నపరాక్రమ తే మందపరాక్రమోవా త్వం త్వన నవీర్యామితవిక్రమ శ్చే త్వనంతవీర్యామితవిక్రమ స్సర్వం సమస్తం జగ త్సమాప్నోషి సమ్య కే కే నాఽఽత్మనా వ్యాప్నోషి యత స్తస్మా దసి భవసి సర్వ స్త్వయా వినాభూతం న కించి దస్తి త్యర్థః ॥౪౦॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ఓసర్వస్వరూపుడా! నీకై పూర్వదిక్కునందు నమస్కారము. వెనుకభాగమందునీకై నమస్కారము. నీకై అన్నిదిక్కులయందును నమస్కార మగు గాక. నీవు అంతములేని వీర్యము, అమితమైన పరాక్రమము కలవాడవు. సర్వమును వ్యాపించి యుంటివి. కాన సర్వము, నీవైతివి (నీవు కాని దేదియు లేదని యర్థము.) ॥౪౦॥

తృకుడవగుట నీవు సర్వలకు నమస్కార్యుడవు. కాన నానమస్కారము నీకు జెందుగాక. నీకై వేయి నమ స్కారములు. తిరిగి నమస్కారము. మరల నమస్కారము (భక్తి శ్రద్ధాతిశయముచేనైన నమస్కారాలం పృత్యయము లేకుండుట నమస్కారావృత్తిచే సూచితము.) ॥౪౧॥

—* గంగ వ అధ్యాయము ౪౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — నీకై ముందుభాగమున నమస్కారము. వెనుకభాగము నందు నమస్కారము. అంతటను యుండు నీకై నమస్కారము. ఓపర్వాత్మకుడా; నీవు అనంతమైన శరీర బలము, ఆపరిమితమైన విక్రమము (శత్రుహయోగ నైపుణి) కలవాడవు. (లేక “అనంతవీర్య” అని సంబోధనముగ జూడనగును). సర్వజగత్తును లెస్సగ నద్రావముతో వ్యాపించుచుంటివి. కాన సర్వస్వరూపుడవు. నీకంటె నతిక్రమగున దేదియు లేదని యాశయము. ॥౪౦॥

శంకరానందీయము. — అట్లునును భక్తివేగముచేనైన సంతోషాతిశయముచే ప్రతింజును తిల్కి యుంతటను సమస్కరించుచుండెను — ఓపర్వాత్మకుడా; నీకై ముందు వెనుక భాగములందు నమస్కార

గీ॥ సఖేతి మత్వా ప్రసభం య దుక్తం హేకృష్ట! హేయాదవ! హేసఖేతి ।

అజానతా మహిమానం తవేదం మయా ప్రమాదా త్ప్రణయేన వాపి ॥౪౧॥

ప ద వి భా గ ము:— సఖా- ఇతి. మత్వా- ప్రసభం- యత్- ఉక్తం- హేకృష్ట- హేయాదవ- హేసఖా- ఇతి. అజానతా- మహిమానం- తవ- ఇదం- మయా- ప్రమాదాత్- ప్రణయేన- వా- అపి ॥౪౧॥

ప్రతి ప దా ర్థ ము:— తవ=నీయొక్క; ఇదం=ఈవిశ్వరూపమును; మహిమానం=మహిమనుగ; అజానతా=గురైరుగనట్టి; మయా=నాచేతను; సఖేతి=సమానవయస్కుడవని; మత్వా=తలచి; హేకృష్టేతి=ఓకృష్ట అనియు; హేయాదవ=ఓయదువంటియ; అనియు; హేసఖేతి=ఓచెలికాదా; యనియు; ప్రసభం=అభిభవించి; ప్రమాదాత్=విషిష్ట చిత్త మతోగవి; (వరాకునగవి) ప్రణయేన వాపి=చెలిమిచేగని; యత్=ఏది, ఉక్తం=పలుకబడెనో. (ముందుశ్లోకముతోసన్వయము) ॥౪౧॥

గీ॥ యచ్ఛావహాసార్థ మసత్కృతోసి విహారశయ్యాసనభోజనేషు ।

ఏకోఽథ వా ప్యచ్యుత త త్సమక్షం త త్జ్ఞామయే త్వా మహ మప్రమేయమ్ ॥

ప ద వి భా గ ము:— యత్- అవహాసార్థం- అసత్కృత్- అసి- విహారశయ్యాసనభోజనేషు- ఏకః- అథ- వా- అపి- అచ్యుత- తత్- సమక్షం- తత్- జ్ఞామయే- త్వాం- అహం- అప్రమేయమ్ ॥౪౨॥

ప్రతి ప దా ర్థ ము:— విహారశయ్యాసనభోజనేషు=విహరించుట, పరుండుట, కూర్చొనుట, భోజనముపీటియందు; ఏకః=ఒక్కరుడవైగాని; అథవా=లేక; తత్సమక్షం=ప్రత్యక్షముగగాని; హేఅచ్యుత=ఓచ్యుతిరహితుడా; అవహాసార్థం=పరిహాసనిమిత్త మై; అసత్కృతోనీతియత్=తిరస్కరింపబడితివనునదేది కిందో; తత్=అయసరాధమును; అప్రమేయం = ప్రమాణాతీతుడవగు; త్వాం=నిన్ను; అహం=నేను; జ్ఞామయే=క్షమింపగోరుచుంటిని. ॥౪౨॥

శాంకరభాష్యము:—

యతోఽహం త్వన్మాహాత్మ్యాపరిజ్ఞానాపరాధ్యతః— సఖా సమానవయా ఇతి మత్వా జ్ఞాత్వా విపరీతబుద్ధ్యా ప్రసభ మభిభూయ ప్రసహ్య యదుక్తం హేకృష్ట! హేయాదవ! హేసఖేతి చాజానతాఽజ్ఞానినా మూఢేన । కి మజానతే త్యాహ-మహిమానం మాహాత్మ్యం తవేద మిశ్వరస్య విశ్వరూపం । తవేదం మహిమాన మజానతేతి వైయధికరణ్యేన సంబంధః । తవేమ మితి పాఠో యద్యస్తి తదా సామానాధికరణ్య మేవ । మయా ప్రమాదా ద్విషిష్ట చిత్తతయా ప్రణయేన వాపి ప్రణయో నామ స్నేహనిమిత్తో విసృష్ణ స్నేనాపి కారణేన య దుక్తవా నస్మి ॥ ॥౪౧॥

యచ్చేతి । యచ్ఛావహాసార్థం పరిహాసప్రయోజనాయాఽసత్కృతః పరిభూతోఽసి భవసి, క్వ విహారశయ్యాసనభోజనేషు విహరణం విహరః పాదవ్యాయామః శయనం శయ్యా

రము. అంతటను నీకై నమస్కారము, (ఇది “సర్వ” అను విశేషణముచే దిగ్విభాగహేతువగు సూర్యుడు గూడ సర్వాత్మయం దంతర్భవించునుగాన సర్వాత్మకునికి ప్రాగదిదిగ్విభాగము సంభవించనేరదు. అట్లయినను స్వద్వష్టిగతి ననుసరించి యట్లు చెప్పబడెనుగాని, వస్తుస్థితివిబిక్తిగాదు. ఇది “సర్వ” అని నామను అట్టియే చెప్పబడెనుగాని, అర్థమునువిబిక్తిగాదు.” అని యవరాదు. అట్లే యగుచో “అనంత, జగన్నివాస-

శాంకరభాష్యమ్:—

౭౭ సన మాస్థాయికా భోజన మదన మిత్యే తేషు విహారశయ్యాసనభోజనే ప్రియకః పరోక్షఃసన్న సత్కృతోసి పరిభూతో౭స్యథ వా౭పి హే౭మ్యతః తత్సమక్షం తచ్ఛబ్దః క్రియావిశేషచార్థః । పృత్యక్షం వా౭సత్కృతో౭సి తత్సగ్య మపరాధజాతం జ్ఞామయే క్షమాం కారయే త్వా మహా మప్యమేయం పృమాణాతీతమ్॥

॥౪౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నీమాహాత్మ్యమును తెలియనివాడను గాన— నీ యీవిశ్వరూపమును నీమాహాత్మ్యము తెలియనట్టి నాచే సమానవయస్కుడవని తలచి, యభిభవించి, ఓకృష్టః ఓయాదవ! ఓచెలికాడా ' అని చిత్త విక్షేపముచే గాని, చెలి--చేగాని, యేవాక్యము పలుకబడెనో దానిని నేను క్షమించమని కోరుచుంటిని.

॥౪౩॥

ఓమృతిరహిత! విహారి, శయ్యా, సన, భోజనములగుండు పరోక్షముగ గాని, పృత్యక్షముగగాని పరిహాసమునకై యగౌరవించియుంటిని. అట్టి నాయపరాధజాతమును క్షమింపమని పృమాణాగోచరుడ వగు నిన్ను గోరుచుంటిని.

॥౪౪॥

అదిదేవ త్వ మాదిదేవః" ఇత్యాదిశబ్దముల యర్థమునకు వ్యాఘాతము ప్రసక్తమయ్యెడివి. కనుకనే సర్వకర్తృత్వమును స్వయముగానే నిర్వర్తించి తత్పిత్తియందు హేతువును తెప్పుచున్నాడు. — "సర్వకః విశిష్టః ఈయతుం యోగ్యం పీర్యం" అంతటను విశేషించి ప్రసరింపజేయుటకు దగినదిగాన 'పీర్య' మ న బి దుచు. (తేజస్సు) విక్రమశబ్దముచే వ్యాపనశీలత్వ మూహింపబడును. నీవు అంతములేని వీర్యము, అమితమైన వ్యాపనశీలత్వము కలవాడవు. ఇది (హేతుగర్భవిశేషణము.) అట్టివాడవు కనుకనే "సర్వం సమాప్నోషి" వహ్ని ఆయోపిండమునువలె వీర్యము (స్ఫూర్తి) చేతను. విక్రమము (సత్త) చేతను అంతటను వ్యాపించి యుంటివి. కనుకనే "సర్వోసి" సర్వాత్మకుడవైతివి. (ఈతెప్పుటచే నామరూపాత్మకమగు సర్వజగత్తునీవే. నిరాత్మకమయినది యణుమాత్రముగూడ లేదు. అని సూచితము.)

॥౪౫॥

—† ౧౧వ అధ్యాయము ౪౧, ౪౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు †—

మ థ సూ ద స ర స్వ తీ య తీ ముః— నేను నీమాహాత్మ్యము తెలియనివాడనై యనేకామాధములను చేసితివి. కాన వాటిని క్షమించుటకై విన్నర్థించుచుంటివి. అని రెండు శ్లోకములచే చెప్పుచున్నాడు— నీవు నాకు సఖుడవని తలచి స్వోత్కర్షణ్యాపనరూపమగు అభిభవముతో నాడినమాటలను, నీయీయైశ్వర్యాతిశయము నెరుగని నాచే చిత్త విక్షేపరూపమగు ప్రమాదముచేగాని, ప్రణయముచేగాని "హేకృష్టః హేయాదవ! హేనతః" అని పిలువబడినదానిని. పరిహాసమునకై విహారి, శయ్య, ఆసన, భోజనములగుండు పరిభూతుడవయితో అవిషయమును, రహస్యుడవైగాని, ప్రేమితుల సమక్షమునగాని అసత్కృతుడవైతివో. యీసర్వమునగు వచనరూపము, అసత్కారరూపమునగు సర్వఅపరాధజాతమును నీవుక్షమించుటకు కోరుచుంటివి. (మృతిరహితుడవు. నిర్వికారుడవు, అచింత్యప్రభావుడవు. పరమకారుచీకుడవు నగు నీవు నీమాహాత్మ్యము నెరుగని నన్ను క్షమింపదగుదువని యర్థము.)

॥౪౬॥

గీ॥ పితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య త్వ మస్య పూజ్యశ్చ గురు ర్గరియాన్
న త్వ త్వమోఽన్యభ్యధికః కుతోఽన్యో లోకత్రయే ప్యప్రతిమప్రభావ! ॥౪౩॥

ప ద వి భా గ ముః— పితా. అసి. లోకస్య. చరాచరస్య. త్వం. అస్య. పూజ్యః. చ. గురుః. గరియాన్. న. త్వత్వమః. అన్తి. అభ్యధికః. కుః. అన్యః. లోకత్రయే. అసి. అప్రతిమప్రభావ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— త్వం=నీవు; అస్య=ఈ; చరాచరస్య=సావరజంగమాత్మకమగు; లోకస్య=ప్రాణజాతిమునకు; పితా=జనకుడవు; అసి=అయితివి; పూజ్యః=పూజార్హుడవు; అసి=అయితివి; గరియాన్=గొప్ప; గురుః=గురుడవు; అసి=అయితివి; లోకత్రయేపి=ముల్లోకములయందును; అప్రతిమప్రభావ=సాటి లేనిప్రభావము కలవాడా; అన్యః=ఇతరుడు; త్వత్వమః=నీతోసమానుడు; నాన్తి=లేదు; అధికః=అధికుడు; కుః=ఎట్లు; స్వాత్=ఉండును.

॥౪౩॥

ప ర మా ర్థ ప్ర సః— ఈయరము తెలిసికొనదగును — సామవేదముననున్న బృహద్రథంశరాది పాపమాన్యస్తుతులచే బ్రహ్మదగు భగవంతునినుండి “యశోలభస్య” అను పూర్వోక్తరీతివగు నశ్వరఫలము కోరను; ఇకనేమనః నాయపరాధమును క్షమింపుమని కోరెదను. అందుచే విష్ణుస్వరూపదర్శనముచే ముక్తి నే పొందెదను. కృతపరాధుడు నశ్వరఫలమునే పొందును. అని యిది యర్జునాభిప్రాయము. వాజననేయారణ్యక శ్లోతియు నిట్లు చెప్పుచున్నది. — “అధాః సవమానానా మేవాభ్యారోహః స వై బలి ప్రస్తోతా సామ ప్రస్తోతి న యత్ర ప్రస్తయా త్తదేతాని జపే దనతో మా సదమయ తమసో జ్యోతి ర్గమయ మృత్యో ర్మృతం గమయ” అని. దీనికి భాష్యానుసృతార్థముః— ఈశ్వరస్థావకవాక్యోపక్రమమునుబట్టి పాప మాన్యక్రతుల కుత్కర్షణము చెప్పబడిచున్నది. కారణమేమనః ప్రస్తోతసామరూపుడగుపర మేశ్వరునిస్తోత్రము చేయుచుండెను. ఎవడుస్తోత్రముచేయునో అప్పుడయాయజుస్సులను మూడింటిని జపింపదగును. అనివిననః. “(1) అనతో మా సదమయ (2) తమసో మా జ్యోతిర్గమయ (3) మృత్యో ర్మృతంగమయ” అనునవి వీటికి యర్థముః— నన్ను అంద్రోపమగు సంసారమునుండి బ్రహ్మను పొందించుము. (తెల్పుము.) అజ్ఞానమునుండి నన్ను ప్రకాశరూపమును పొందించుము. సంసారమునుండి నన్ను మోక్షమును పొందించుము. అని. త్రైతిరీయకమునందు గూడ యిట్లు చెప్పబడినది— “యథా మధ్యే సముద్రస్య స్థవ మన్య ర్జేయ సాదృశ త దమత్పర్గం బృహద్రథంశరాభ్యాం మిత్వా ప్రతిష్ఠాం గచ్ఛతి” అర్థముః. సముద్రపతితు లగు జనులు నావను ఆశ్రయించినట్లు బృహద్రథంశరముల (ఆశ్రయించి)చే నజ్ఞానసముద్రము స్వల్పమైన దానినిగ దలచి దాటి బ్రహ్మమునందు ప్రతిష్ఠను పొందుచుండిరి. ఇక నశ్వరఫలము ఇంద్రాదిపుతులచే పొందబడును. “శ్లో॥ అద యా నీతరాణి స్తోత్రాణి తే ష్యాత్మానేఽన్నాద్యమగాయే తస్మా త్తదుచ్చైషు వరం వృణీత యం కామం కామయతే త మగాయేత్”. అని. అర్థముః— ఇక పాపమాన్యశ్లోక్యతిరికము లగు స్తోత్రములు, వాటియందు తన కొరకు అన్నాదిఫలము కోరదగును. అప్రసన్నమగు దేవతనుండి యేకోరికను కోరునో, ఏవరమును కోరునో అఫలమును పొందును.

॥౪౩॥

— ౧౧వ అధ్యాయము ౪౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు. —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తి య ముః— పర మేశ్వరుని యచింత్యప్రభావమునో యా శ్లోకమున విస్తరింపజేయుచున్నాడు ఈచరాచరప్రపంచమునకు నీవు తండ్రివి. సర్వేశ్వరుడవగుచి పూజ్యుడవు. గురుడవుకూడను. కాన అన్నివిధములచేతను, నీవు గొప్పవాడవు. కనుకనే ఈలోకత్రయముందును నీతో సమానుడు లేడు. ఇక అధికు దెట్లుండును.

॥౪౩॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

యత స్త్వమ్— వితాసి జనయితాసి లోకస్య పాణ్డిజాతస్య చరాచరస్య స్థావర జంగమస్య; న కెవలం త్వమస్య జగతః పితా, పూజ్య శ్చ పూజాల్లోయతో గురు ర్గరియాన్గురు తరః । కస్మా ద్గురుతర స్త్వమిత్యాహ । న చ త్వత్సమ స్త్వత్తుల్కోఽన్యోఽసి । నహిత్వర ద్వయం సంభవ త్య నేకేశ్వరత్వే వ్యవహారానుపపత్తే; త్వత్సమ ఏవ తావ దన్యో న సంభవతి కుత ఏవాన్యోఽభ్యధిక స్సాక్షాత్ । లోకత్రయేపి సర్వస్మిన్న పృథిమప్రభావ పృథిమీయతే యయా సా ప్రాతిమా న విద్యతే పృథిమాయస్య తవ ప్రభావస్య స త్వ మప్రతిమప్రభావో హేఽప్రతిమప్రభావ! నిరతిశయప్రభావ ఇత్యర్థః ॥ ౪౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

స్థావరజంగమాత్మక మగు యీప్రాణిసమూహమునకు జనకుడవు. ఇతియే కాదు. పూజ్యుడవు గూడను. కారణ మేమందువా? గురుతరుడవు. యేమందువా? నీతో సమానుడు లేడు. (అట్లే యున్నచో నొక యీశ్వరుడు సృష్టింపదలంచుచుండిన మరియొక ఈశ్వరుడు సంహరింపదలంచుచుగాని లోకవ్యవహారమే లోపించెడిది. కాన నొకేయీశ్వరుడుండెననవలెను. ఇక నీంటె నధికు డెట్లుండును. ఉండడని భావము.) నీవు లోకత్రయమందునను సాటిలేని స్వభావము కలవాడవు. ॥౪౩॥

శంకరానందీయము:— “నీకున్న గదాదిపరికరములే నాకు గలవు. నిన్ను క్షమించుటకు నేనెంతటివాడను!” అను ఆశంకపై నీవు సర్వలోకపూజ్యుడవు. పరమేశ్వరుడవు. అని సహతుకముగ ప్రతిపాదించుచుండెను— జంగమసాహిత్యకము, పరిదృశ్యమానము నగు యీ సర్వ ప్రాణిజాతమునకు “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” అను కృత్యుక్తరీతిని నీవు జనకుడవు. మరియు సకలానర్థములకు బీజభూతమైన యవిద్యకును, తత్కార్యములను నశింపజేసెడి జ్ఞానము నుపదేశించువాడవుగాన సర్వోత్తముడవగు గురుడవు. కనుకనే సర్వలోకములకు పూజ్యుడవు. కాన నాకు గురుడవని చెప్పనేమిటి? “ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూతః అన్య మహతో భూతస్య” అను కృతులచొప్పున ఆకాశాదిసర్వభూత జనకుడవగుట యందును, ధర్మజ్ఞానమూలకమగు సర్వవేదముం నుపదేశించుట యందును ఈరోకత్రయమున నీకంటె నెక్కువవాడుగాని, నీతో సమానుడుగాని మరియొకడు లేడు. అట్లు మరియొక ఈశ్వరుడే యుండెనని యంగీకరించినచో సర్వవ్యవహారములు లోపించెడివి. అనగా నొక యీశ్వరుడు సృష్టించుచున్న మరియొక యీశ్వరుడు తత్కాలముననే నశింపజేయుచుండును. కాన లోకవ్యవహారము విధింపకుండును. కనుకనే త్వత్సముడగు యీశ్వరుడు మరొకడు లేడుచుంటిని. నీతో సమానుడే లేనపుడు నీకంటె యధికు డెట్లుండునని యర్థము. ఈవిషయమునే “న తత్సమ శ్చా భ్యధికశ్చ దృశ్యతే” అను కృతియు జెప్పుచున్నది. “ప్రతిమీయతే అనమేతి ప్రతిమా సాదృశ్యం న విద్యతే యస్య అసావప్రతిమః అప్రతిమః ప్రభావః యస్య స అప్రతిమ ప్రభావః” దీనిచేతను కొలవబడునదిగాన సాదృశ్యము ప్రతిమయనబడును. అట్టి సాదృశ్యము (సాటి) లేని ప్రభావము (మాయాయోగజము ప్రపంచ బంధమోక్షాదికార్యఫలనాఫలనసామర్థ్యము) కలవాడు అప్రతిమ స్వభావుడనబడును. (“అప్రతిమస్వభావ” అను సంబుద్ధిచే నీతోసమానుడగు పురుషుడు లేడని సూచింపబడెను.) ॥౪౩॥

గీ॥ తస్మాత్ప్రజన్మ్య పృణిధాయ కాయం ప్రసాదయే త్వా మహా మిశమీడ్యమ్ ।
పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యః ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవ సోధుమ్ ॥౪౪॥

ప ద వి భా గ ముః— తస్మాత్— ప్రజన్మ్య— పృణిధాయ— కాయం— ప్రసాదయే— త్వాం—
అహం— ఈశం— ఈడ్యమ్— పితా— ఇవ— పుత్రస్య— సఖా— ఇవ— సఖ్యః— ప్రియః— ప్రియాయా— అర్హసి—
దేవ— సోధుమ్ ॥

ప్రతిపదార్థముః— తస్మాత్=ఆకారణమువలన; ప్రజన్మ్య=నమస్కరించి; కాయం=శరీరమును; పృణిధాయ=ఒంచి; ఈశం=ప్రభుడవు; ఈడ్యం=స్తోత్రార్హుడవునగు; త్వాం=నిన్ను; అహం=నేను; ప్రసాదయే=అనుగ్రహింపజేసికొనెదను; పుత్రస్య=కుమారుని; అపరాధం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) అపరాధమును; పితేవ=తండ్రివలె; సఖ్యః=స్నేహితుని; అపరాధం=తప్పును; సఖేవ=స్నేహితుడువలె; ప్రియాయా=ప్రియురాలి; అపరాధం=తప్పును; ప్రియఇవ=ప్రియుడువలె; మే=నాయొక్క; అపరాధం=తప్పును; సోధుం=సహించుటకు; హేదేవ=ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ!; త్వం=నీవు; అర్హసి=తగుచువు.

శాంకరభాష్యమ్ :—

యత ఏవమ్ — తస్మాత్ప్రజన్మ్య నమస్కృత్య పృణిధాయ ప్రకర్షణ నీచైర్దృత్వా కాయం శరీరం ప్రసాదయేప్రసాదం కారయే త్వా మహామిశమీశితార మీడ్యంస్తుత్యంత్యం పునః పుత్రస్యాపరాధం పితా యథా క్షమతే సర్వం సఖేవ సఖ్య రపరాధం యథా వా ప్రియాయా అపరాధం క్షమత ఏవ మర్హసి హేదేవ సోధుం ప్రసహితుం క్షంతు మిత్యర్థః॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

కాన యోదేవ నమస్కరించి, శరీరమును వంచి సర్వసమర్థుడవు, స్తోత్రార్హుడవు నగు నిన్ను అనుగ్రహింపజేసికొనుచుంటిని. (బ్రతిమాలుకొనుచుంటిని.) తనకుమారుని యపరాధమును తండ్రివలె, స్నేహితుని యపరాధమును స్నేహితుడువలె, ప్రియురాలి యపరాధమును ప్రియుడువలె నా యపరాధమును సహించుటకు (మన్నించుటకు) నీవుతగుచువు.

♦ ౧౧వ అధ్యాయము ౪౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు ♦

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— కాన శరీరమును వంచి, నమస్కరించి (సాష్టాంగనమస్కారమాచరించి) సర్వులకు స్తోత్రార్హుడవుని విన్ను వెడుచుంటిని. హేదేవః పుత్రాపరాధమును తండ్రివలె, స్నేహితుని యపరాధమును స్నేహితుడువలె, పతివ్రతాపరాధమును భర్తవలె, నాయపరాధమును క్షమించుటకుతగుచువు. (ఇది “ప్రియాయార్హసి” అనుష్టలమున, ఇవశబ్దలోపము సంధియు వార్షములు.) ॥౪౪॥

శంకరానందీయముః— జగదురుడవు, జగజ్జనకుడవు, సర్వలోకపూజ్యుడవు నగుట నేను నీకపరాధము చేయరాదు. ప్రమాదవశమున చేసిన యపరాధమును నీవు మన్నింపదగును. అని చెప్పి ప్రశామపూర్వకముగ భగవంతుని ప్రసన్నుని జేసుకొనుచుండెను. నీవు విరతిశయైశ్వర్యసంపన్నుడవుగాన సాష్టాంగప్రణామపూర్వకముగా నిన్ను ప్రసన్నుడవుకమ్మని ప్రార్థించుచుంటిని. (శేషము గతార్థము.) ॥౪౪॥

గీ॥ అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్యా భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే!
తదేవ మే దర్శయ దేవ రూపం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥

॥౪౫॥

ప ద వి భా గ ముః— అదృష్టపూర్వం. హృషితః. అస్మి. దృష్ట్యా. భయేన. చ. ప్రవ్యథితం. మనః. మే. తత్. ఏవ. మే. దర్శయ. దేవ. రూపం. ప్రసీద. దేవేశ. జగన్నివాస ॥ ॥౪౫॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— అహం=(ఈపదమధ్యాహార్యము) నేను; అదృష్టపూర్వం = పూర్వము చూడని విశ్వరూపమును; దృష్ట్యా=చూచి; హృషితః=సంతసించినవాడనై; అస్మి=అయితిని; మే=నామొక్క; మనః=మనస్సు; ప్రవ్యథితం=వ్యధనొందినది; హేదేవ=ఓప్రభూ; తదేవ=మత్ప్రభుత్వరూపమైన; రూపం=రూపమును; మే=నాకొరకు; దేవేశ=ఓదేవప్రభూ; జగన్నివాస=జగత్తునకునివాసభూతుడా; ప్రసీద=అనుగ్రహింపుము. ॥౪౫॥

గీ॥ కిరీటనం గదనం చక్రహస్త మిచ్ఛామి త్వాం దగ్ధిష్ఠ మహం తథైవ ।

తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహో! భవ విశ్వమూర్తే! ॥

॥౪౬॥

ప ద వి భా గ ముః— కిరీటనం. గదనం. చక్రహస్తం. ఇచ్ఛామి. త్వాం. దగ్ధిష్ఠం. అహం. తథా. ఏవ. తేన. ఏవ. రూపేణ. చతుర్భుజేన. సహస్రబాహో. భవ. విశ్వమూర్తే ॥ ॥౪౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— అహం=నేను; కిరీటనం = కిరీటముగలబట్టియు; గదనం=గదకలబట్టియు; చక్రహస్తం=చక్రముహస్తమునందుగలబట్టి; త్వాం=నిన్ను; తథా=అట్లే; దగ్ధిష్ఠం=చూడుటకై; ఇచ్ఛామి=ఇచ్ఛించుచుంటిని; సహస్రబాహో=వేయిబాహువులుగల; విశ్వమూర్తే=విశ్వస్వరూపుడా; చతుర్భుజేన=నాలుగుభుజములుగల; తేనైవరూపేణ=వాసుదేవస్వరూపముతో; భవ=అగుము. ॥౪౬॥

— † గదనం అధ్యాయము ౪౫, ౪౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు † —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— పైవిధముగ నవరాదక్షమాపణమును తెచ్చుకొని, తిరిగి విశ్వరూపోపసంహారపూర్వకముగ పూర్వరూపదర్శనమును గోరుచుండెను. — ఎప్పుడును చూడని నీవిశ్వ రూపమును జూచి ప్రహృష్టుడనైతిని. నీవికృతరూపదర్శనముచేసిన భయముచే నామనస్సు వ్యాకులమైనది. వాప్రాణములకంటె ప్రియమైన నీప్రాచీనరూపమును జూపుము. అరూపమెట్టిదందువా? కిరీటము, కల్పనబ్ధి యు, చక్రము, గదయు హస్తములయందు గలిగియున్న నిన్ను జూడ వేడ్కయగుచున్నది. కాన చతుర్భు జుడవగు వాసుదేవస్వరూపముతో నీవుండుము. సహస్రబాహువులుకల యోవిశ్వరూపుడా! నీయీరూపము నుపసంహరింపుము. పూర్వరూపముతో నుండుమని యర్థము. (ఈచెప్పుటచే నర్జునుడు సర్వదా చతు ర్భుజాదియై రూపమునే జూచుచుండెడివాడని సూచింపబడెను.) ॥౪౫, ౪౬॥

ప ర మా ర్థ ప్ర పః— డక్షమాపణాంతరము పార్థింపచుండెను — జన్మజన్మాంతరములయందు గూడ జూడని నీవిశ్వరూపాంతముగ చతుర్భుజరూపమును జూచి హర్షించితిని. అనంతరము దంష్ట్రాకరాళ ములగు నీరూపములజూచి నామనస్సు భయవిహ్వల మగుచున్నది. కాన నోదేవేశ! జగన్నివాస! యనుగ్ర హింపుము. ప్రధమముగ నేజూచిన నీచతుర్భుజరూపమును నాకు జూపుము. అంతమాత్రముననే కృతార్థుడను తాగలను. ప్రథమమున నే జూచిన రూప మెట్టిదందువా? కిరీటము, గద, చక్రము కల్పనబ్ధి. (ఇది సర్వాయో దముల కుపకణము.) (ఇది నిష్కర్మస్థార్థమిది:— విశ్వరూపమును జూపు సమయమున ప్రథమముగ నీని త్తిన దివ్యదృష్టితో చతుర్భుజయైక్తము, మనోహరమునగు రూపమును జూచితిని. అరూపము వైకుంఠమందు గాక మరొకస్థలమున జూడశక్యము గానిదని పూజములనుండి వింటిని. అట్టిరూపము ప్రయాసము లేకుండగనే

శాంకరభాష్యమ్ :—

అదృష్టపూర్వ మితి । అదృష్టపూర్వం న కదాచి దపి దృష్టపూర్వ మిదం విశ్వరూపం తవ యాఽన్యై ర్వా త దహం దృష్ట్యా హృషీతోఽస్మి భయేన చ పరివృథితం మనో మేఽత స్తదేవ మే మమ దగ్ధయ హేదేవ! రూపం య న్మత్సఖం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥౪౫॥

కిరీటిన మితి । కిరీటినం కిరీటువంతం తథా గదినం గదావంతం చక్రహస్త మిచ్ఛామి త్వాం పార్థివ్యే త్వాం దృష్ట్వ మహం తథేన పూర్వవ దిత్యర్థః । యత ఏవం తస్మా త్తేనైవ రూపేణ వసుదేవపుత్రరూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహూ వార్త మానికేన విశ్వరూపేణ భవ విశ్వమూర్త ఉపసంహృత్య విశ్వరూపం తేనైవ రూపేణ వసుదేవపుత్రరూపేణ భవేత్యర్థః॥౪౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

ఓశ్రీకృష్ణపరీభూ! నేనుగాని, యితరులుగాని యింతకు పూర్వము చూడనట్టి నీవిశ్వ రూపమును దర్శించి యెంతయో హృద్దము నొందితిని. దంష్ట్రాకరాళమగు నీవికృతరూప మును జూచి నామనస్సు యెంతయో వ్యథ నొందినది. కాన నాకు స్నేహితుడవై యున్నపు డుండు సీరూపును జూపుము. ఓదేవతాపరీభూ! జగన్నివాసా! అనుగ్రహింపుము. ॥౪౫॥

కిరీటుమును ధరించినట్టియు. గదాశులంకృతుడవై నట్టియు, చక్రము హస్తమునందు గలట్టియు. నిన్ను పూర్వవిధముగ జూడగోరుచుంటిని. కాన వేయిబాహువులు కల్గిన యోవిశ్వ రూపధారి! చతుర్భాహుయుక్తమగు వాసుదేవరూపముతోనే యుండుము. ॥౪౬॥

నేనిది జూచి హర్షించితిని. అనంతరము దంష్ట్రాకరాళమగు రూపమును జూచి భయము నొందుచుంటిని. కనుక ఆకాహాదినంతోభితమగు రూపమును జూచి భయము నొందుచుంటిని. ఓవిశ్వరూపుడా! సహస్రబాహూ! (ఈసంఖో నద్యయమచే భయజనకమైన పృస్తుతమున్నరూపము ద్యోతితము) నీ రూపము నుపసంహరించి, చతుర్భు జాదియుక్తమైన మనోహరరూపముతో నుండుము. అని యర్థము.

(ఈశ్వరమున—అర్జునుడు విశ్వరూపదర్శనమునకు పూర్వముగూడ శ్రీకృష్ణుని సర్వదా చతుర్భుజుని గనే చూడెడివాడు. కనుకనే అట్టి పూర్వరూపమును జూపుమని కోరెను అని కొందరు వ్యాఖ్యానించిరి. అట్ల నుట సరికాదు. అట్లగుచో “సశ్యామి దేవాం స్తవ దేవ! దేహే” అను స్థలమునందు “కిరీటినం గదినం చక్రీణంచ” అని క్రొత్తగ అప్పుడే చూచుచున్నట్లు చెప్పుట యసంగత మగును. మరియు నీచతుర్భుజ రూపము దైవసంబంధిగాని మానుషము కానందున, ఆ ది ను ం డి యు దైవరూపమునే చూచుచున్నచో “యచ్ఛావహసార్థ మనత్కృతోసి” అని చెప్పుటపొసగదు. (మరియు “అవజానంతి మాం మూఢా మాను షీం తమ మాశ్రితమ్” అనియు, “దృష్ట్వేమం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన!” అనియు చెప్ప బడిన యువక్య మోపసంహరముచే సర్వమానుషసాధారణమైన ద్విభుజరూపమే నిర్దేశింపబడుటవలన అది మంత్రయు అర్జునుడు చూచివది మానుషసాధారణమైన ద్విభుజరూపమేయనియు, విశ్వరూపప్రదర్శనప్రథమ కాలమున చతుర్భుజాద్యుపేతితైవరూపమనియు, అనంతప్రదర్శితము భయానకరూపమనియు, దానిని యుప సంహరించి యాచతుర్భుజ ము నో హ ర రూ ప ము ను జూ పు మి ని యర్జునుడు కోరెననుటయు సమం జనము)

శ్రీ భగవానువాచః —

గీ॥ మయా ప్రసన్నేన తవాహ్లాదేదం రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్ ।

తేజోమయం విశ్వ మనంత మాద్యం య న్మే త్వదన్యేన న దృష్టపూర్వమ్ ॥౪౭॥

ప ద వి భా గ ముః— మ యా. ప్రసన్నేన. తవ. అహ్లాద. రూపం. పరం. దర్శితం. ఆత్మయోగాత్. తేజోమయం. విశ్వం. అనంతం. ఆద్యం. యత్. మే. త్వదన్యేన. న. దృష్టపూర్వమ్ ॥

ప్రతిపదార్థము— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఉవాచ=పలికెను; హేతువ=ఓయన సుధా; ప్రసన్నేన=అనుగ్రహము సంతనెన; మయా=నాచే; ఆత్మయోగాత్=విశ్వరూపముయొక్క సామర్థ్యమువలన; తవ=నీకు; అహ్లాద=ఈ; తేజోమయం=తేజస్వరూపమైనదియు; విశ్వం=విశ్వస్వరూపము; అనంతం=అంకములేనిదియు; ఆద్యం=ఆదికాలమునందుండునదియు; పరం=ఉత్కృష్టమైన; రూపం=విశ్వరూపము; దర్శితం=చూపబడెను; మే=నామొక్క; యత్=ఏమిదియు; త్వదన్యేన=నీకంటెవేరొకరుచే; నదృష్టపూర్వం=పూర్వమునందు జూడబడలేదో.

॥౪౭॥

కాంకరభాష్యముః—

అర్జునం భీత ముపలభ్యోపసంహృత్య విశ్వరూపం ప్రియవచనే నాశ్వాసయన్— మయా ప్రసన్నేన ప్రసాదో నామ త్వయ్యనుగ్రహబుద్ధి స్తద్వతా ప్రసన్నేన మయా తవ హేతువేదం పరం రూపం విశ్వరూపం దర్శిత మాత్మయోగా దాత్మన విశ్వరూప్య సామర్థ్యా తేజోమయం తేజఃస్థాయం విశ్వం సమస్త మనంత మంతరహిత మాజా భవ మాద్యం య ద్రూపం మే మమ త్వదన్యేన త్వతోన్యేన కేనచి న్న దృష్టపూర్వమ్

॥౪౭॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

భయవివ్వాలుడైన అర్జునుని జూచి విశ్వరూపము సుపసంహరించి ప్రియవచనముచే నాశ్వాసించుచు శ్రీకృష్ణభగవాను లిట్లు పలికెను — ఓయర్జునా! నీయందనుగ్రహబుద్ధి కలవాడనై నాయైశ్వర్యసామర్థ్యముచే తేజఃస్థాయము, విశ్వాత్మకము నాద్యము సుత్యక్ష్మము నగు యీవిశ్వరూపమును నీకు ప్రదర్శించితిని. నా ఈ రూపము నితరు లెవ్వరును యింతకు బూర్వము చూచియుండలేదు.

॥౪౭॥

—† గంప అధ్యాయము ౪౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేశములు †—

మ యా ద న న ర స్వ తీ య ముః— పైవిధముగ ననుమించే ప్రసాదితుడై. శ్రీకృష్ణభగవాను అర్జునుని భయవివ్వాలిగ దెలిసికొని తన విశ్వరూపము సుపసంహరించి, సముచితవచనముతో నాతని నూరదించుచు నిట్లనెను— ఓయర్జునా! భయపడకుము. ఏమందునా? నీ యందలి కృపచే నేనీశ్వరమగు విశ్వరూపమును నాయసాధారణసామర్థ్యము నీకు జూపినాను. ఈనాయకము తేజఃప్రభువము, విశ్వాత్మకము, అనంతము, ఆదియు నైనది. ఇట్టి నాయకమును నీవుగాక మరెవ్వడును వింకకుపూర్వము చూడలేదు. ॥౪౭॥

గీ॥ న వేదయజ్ఞాధ్యయనై ర్న దానై ర్న చ క్రియాభి ర్న తపోభి ర్నైః ।
ఏవంరూపః శక్యో అహం నృతోకే దృష్టుం త్వదన్యేన కురుప్రవీర ॥ ౪౮ ॥

ప ద విభా గ ముః— న. వేదయజ్ఞాధ్యయనైః. న. దానైః. న. చ. క్రియాభిః. న. తపోభిః. ఉగ్రైః. ఏవంరూపః. శక్యః. అహం. నృతోకే. దృష్టుం. త్వదన్యేన. కురుప్రవీర. ॥ ౪౮ ॥

ప్రతిపదార్థముః— హేకురుప్రవీర=ఓకురువంశశ్రేష్ఠుడా: నృతోకే=మనష్యలోకమునందు. ఏవంరూపః=ఇట్టివిశ్వరూపముగల, అహం=నేను, త్వదన్యేన=నీకంటెనిదిచే, దృష్టుం=చూచుటకై, వేదయజ్ఞాధ్యయనైః. వేద=వేదములయొక్కయు, యజ్ఞ=యజ్ఞములయొక్కయు, అధ్యయనైః=అధ్యయనములచే, నశక్యః=శక్యడనుగాను, దానైః=తులాపురుషాదిదానములచే, నశక్యః=శక్యడనుగాను, క్రియాభిః=కర్మాతకర్మలచే, నశక్యః=శక్యడనుగాను, ఉగ్రైః=ఘోరములగు, తపోభిః=చంద్రాయణాదితపస్సులచే, నశక్యః=శక్యడనుగాను.

॥ ౪౮ ॥

శాంకరభాష్యముః—

అత్మనో మమ రూపదర్శన కృతార్థ ఏవ త్వం సంపృత ఇతి తత్సాతి— న వేదయజ్ఞాధ్యయనై ర్న దానై శ్చైతర్థా వపి వేదానా మధ్యయనై ర్యథావ ద్యజ్ఞాధ్యయనై శ్చ వేదాధ్యయనై రేవ యజ్ఞాధ్యయనస్య సిద్ధత్వా శ్చృథగ్యజ్ఞాధ్యయనగ్రహణం యజ్ఞవిజ్ఞానోపలక్షణామ్ । తథా న దానై న్తులాపురుషాదిభి ర్నచ క్రియాభి ర్గ్నిహూతాద్రిభిః శ్రోతాదిభి ర్నాపి తపోభి ర్నైః శ్చాంద్రాయణాదిభి ర్నగ్రైశ్చైరేవం రూపో యథా దర్శితం విశ్వరూపం యస్య సోహ మేవంరూపః శక్యో న శక్యోహం నృతోకే మనుష్యలోకే దృష్టుం త్వదన్యేన త్వతోన్యేన కురుప్రవీర!

॥ ౪౮ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినిః—

కురువంశమున పరిశ్రేష్ఠుడా! ఈమనుష్యలోకమున నీకంటె నితరు డెవనికని నా ఈ విశ్వరూపమును జూచుద మన్నను శక్యముగాదు. వేదాధ్యయనముచేగాని, యజ్ఞవిజ్ఞాన సంపాదనముచేగాని, నేను వారికి చూచుటకై శక్యడనుగాను. అట్లే తులాపురుషాదిదానములచేతను, శ్రోతకర్మలచేతను, మౌరతపములచేతను శక్యడను గాను.

॥ ౪౮ ॥

—* ౧౧వ అధ్యాయము ౪౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు *—

మ దు మ ద న స ర స్వ తి య ముః— నాయా విశ్వరూపదర్శనాత్మకమైన నాయనుగ్రహమును సంపాదించి నీవు విశ్వయముగ కృతార్థుడ నైతివి. అవి యాశ్లోకమున జెప్పబడ్డవి. — నాలుగు వేదములయొక్కయు, మిహంసాకల్పసూత్రాదిద్వారముగయజ్ఞములయొక్కయు, అధ్యయనముచేతను, తులాపురుషాదిదానములచేతను, అగ్నిహూతాది శ్రోతకర్మలచేతను, కృచ్ఛ్రబాంద్రాయణాదులగు ఉగ్రతపస్సులచేతను ఈవిశ్వరూపభావగు నమ్మజూచుటకు నీకుతప్ప యెవరికిని శక్యము గాదు.

॥ ౪౮ ॥

గీ॥ మా తే వ్యథా మా చ విమూఢభావో దృష్ట్యా రూపం ఘోర మిదృష్ట జ్యమేదం ।

వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పున స్త్వం తదేవ మే రూప మిదం ప్రపశ్య ॥ ౪౯౮ ॥

ప ద వి భా గ ముః— మా. తే. వ్యథా. మా. చ. విమూఢభావః. దృష్ట్యా. రూపం. ఘోరం. ఈష్యక్. మమ. ఇదం. వ్యపేతభీః. ప్రీతమనాః. పునః. త్వం. తత్. ఏవ. పునః. త్వం. తత్. ఏవ. మే. రూపం. ఇదం. ప్రపశ్య ॥ ౪౯౯ ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— ఈష్యక్=ఇష్టిఘోరమైవ; మమ=నాయొక్క. ఇదం=ఈ, రూపం=రూపమును, దృష్ట్యా=చూచి, తే=నీకు, వ్యథా=మానసికబాధ, మామ=లేకుండుగాక, విమూఢభావః=విమూఢమనస్కృత్యము, మామ=లేకుండుగాక, త్వం=నీవు, వ్యపేతభీః=తొలగినభయముకలవాడవై, ప్రీతమనాః=సంతసించినమనస్సుకలవాడవై, పునః=తిరిగి, తదేవ=చతుర్భుజ, శంఖ, చక్ర, గదాసంకలితమైన, మే=నాయొక్క, రూపం=స్వరూపమును, ప్రపశ్య=లెన్నగ జూడుము. ॥ ౫౦౦ ॥

శాంకరభాష్యమే—

మా తే వ్యథేతి । మా తే వ్యథా మా భూ తే భయం మా చ విమూఢభావో విమూఢచిత్తతా దృష్ట్యపలభ్య రూపం ఘోర మిదృష్ట గృథాదర్శితం మమేదం వ్యపేతభీర్విగత భయః ప్రీతమనా శ్చ స న్పునర్భూయ స్త్వం తదేవ చతుర్భుజం శంకచక్రగదాధరంతవేష్టం రూప మిదం ప్రపశ్య ॥ ౪౯౯ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయర్జునా! ఇట్టి ఘోరమగు రూపమును జూచి వ్యథ నొందకుము. నీకు విమూఢచిత్త త్వము కలుగకుండుగాక. భయమును వీడుము. ప్రీతమనస్కుడవై తిరిగి చతుర్భూహ సంతోభితము, శంకచక్రగదాసంకలితము, నీకు యిష్టమునగు నారూపమును జూడుము.

—* ౧౧వ అధ్యాయము ౪౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— విన్ననుగ్రహించుటకై యావిహృతమైన యావిశ్వహాస ముచే నీకుద్వేగమే కలుగుచో— అనేకబాహదాదియొక్క మగుటచే భయంకరమగు నారూపమును జూచి యున్న నీకు వ్యధకలుగకుండుగాక. నారూపదర్శనముచేన్యాకులీభావము నీకు కలుగకుండుగాక. భయముకొల శనవాడవై, ప్రీతమనస్కుడవై తిరిగి చతుర్భుజత్వాదివిశిష్టమైన యా సౌ మ్య రూ ప ము నే విర్భయముగ జూడుము. ॥ ౫౦౧ ॥

నీ ల క ం రీ య ముః— చూచుట కతిమర్తభమగు ఈస్వరూపమును చూచియు వ్యధ నొందు చుంటివా? అట్లయిన నీరూపమును గూడ నుపసంహరించెదను. అవి ఈశ్లోకమున జెప్పుచుండెను. — నా యీ ఘో ర రూపమును జూచి నీవు వ్యధనొందకుము. మోహము నొందకుము. భయమును వీడుము. ప్రీతమనస్కుడవై నీవు గోరిన నారూపమును జూడుము. ॥ ౫౦౨ ॥

సంజయ ఉవాచ:—

శ్రీ ఇత్యర్జునం వాసుదేవస్తథే త్యుక్తాస్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః ।

అశ్వాసయామాస చ భీత మేనం భూత్వా పునః సౌమ్యవపు ర్మహాత్మా ॥౧౦॥

ప ద వి భా గ ము:— సంజయః. ఉవాచ. ఇతి. ఆర్జునం. వాసుదేవః. తథా. స్వకం. రూపం. దర్శయామాస. భూయః. అశ్వాసయామాస. చ. భీతం. ఏనం. భూత్వా. పునః. సౌమ్యవపుః. మహాత్మా ॥

॥౧౦॥

ప్రతిపదార్థము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; వాసుదేవః = శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఆర్జునం=ఆర్జునునిగూర్చి; ఇతి=ఈవిధముగా; ఉక్తా=పలికి; స్వకం=వసుదేవగృహమునం దావిర్భవించినప్పటివ్యయముగా; రూపం=రూపమును; భూయః=తిరిగి; దర్శయామాస=చూపెను; మహాత్మా=మహామహావైద్యుడగు శ్రీకృష్ణభగవానుడు; పునః=తిరిగి; సౌమ్యవపుః=ప్రసన్నదేహుడై; భీతం=భయపడిన; ఏనం=ఈయరునుని; అశ్వాసయామాస=శ్వాసించెను

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము :—

ఇత్యర్జున మితి । ఇత్యేవ మర్జునం వాసుదేవస్తథాభూతం వచన ముక్తాస్వకం వసుదేవగృహ జాతం రూపం దర్శయామాస దర్శితవాన్ । భూయః పున రాశ్వాసయామాస చాశ్వాసితవాంశ్చ భీత మేనం భూత్వా పునః సౌమ్యవపుః ప్రసన్నదేహో మహాత్మా ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి చెప్పుచున్నాడు— శ్రీకృష్ణభగవానులు ఆర్జునుని గూర్చి యీవిధముగ జెప్పి, వసుదేవగృహమునం దావిర్భవించినప్పటి తన రూపమును తిరిగి యాతనికి చూపెను. మహామహావైద్యుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు తిరిగి ప్రసన్నదేహుడయ్యి భీతినొందిన యీయరునుని యూరదించెను.

॥౧౦॥

—* ౧౦వ అధ్యాయము ౫౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు *—

మధుసూదనసరస్వతీయము — సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు — శ్రీకృష్ణభగవానులు యీవిధముగ నరునుని గూర్చి పలికి, పూర్వమెట్లొకప్పుడొకప్పుడు అర్జున రూపమును కిరీట, మకరకుండల, గదాచక్రమును, చతుర్భుజోపేతమును, శ్రీవత్స, కౌస్తుభ, పనమాలా, పీతాంబుది శోభితము, వసు రూపమును) చూపెను. సౌమ్యశరీరధారియై ప్రసన్నఃస్వామిగుకారుడై, పరమకారుణికుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తిరిగి భీతుడైన యర్జును నూరదించెను.

॥౧౦॥

నీలకంఠీయము:— సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు— వసుదేవసుతుడు ఆర్జునుని గూర్చి పూర్వోక్త విధముగ పలికి, పూర్వ మెట్లొకప్పుడొకప్పుడు అర్జున రూపమును తిరిగి చూపెను. అర్జునునిచే. పూర్వోక్తమై ధరించిన చతుర్భుజరూపమును గూడ తిరోహిత మొనర్చె నని యర్థము. అట్లే వ్యాపకృడైనను తిరిగి సౌమ్యశరీరధారియై బెడరిన యీ యర్జును నూరదించెను.

॥౧౦॥

అర్జున ఉవాచ:—

శ్లో॥ దృష్ట్వేమం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన !

ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః స చేతాః ప్రకృతిం గతః ॥

॥౫౧॥

ప ద వి భా గ ము:— అర్జునః. ఉవాచ. దృష్ట్వా. ఇమం. మానుషం. రూపం. తవ. సౌమ్యం. జనార్దన. ఇదానీం. అస్మి. సంవృత్తః. సచేతాః. ప్రకృతిం. గతః ॥ ౫౧॥

ప్రతిపదార్థము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేజనార్దన=ఓశ్రీకృష్ణప్రభూ; ఇదానీం=ఇప్పుడు; తవ=నీయొక్క; సౌమ్యం=సుందరమైన; మానుషం=మనుష్యసంబంధమైన; రూపం=ఆకారమును; దృష్ట్వా=చూచి; సచేతాః=ప్రసన్నచిత్తుడనై; ప్రకృతిం=స్వభావమును; గతః=పొందినవాడనై; సంవృత్=స్మి=అయితిని. ॥౫౧॥

శ్రీ భగవానువాచ:—

శ్లో॥ సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి య న్మమ ।

దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః ॥

॥౫౨॥

ప ద వి భా గ ము:— సుదుర్దర్శం. ఇదం. రూపం. దృష్టవాన్. అసి. యత్. మమ. దేవాః. అపి. అప్య. రూపస్య. నిత్యం. దర్శనకాంక్షిణః ॥ ౫౨॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణభగవానులు; ఉవాచ=పలికెను; త్వం=నీవు; యత్=ఏ; మమ=నామొక్క; రూపం=రూపముకలదో; తత్=ఆ; ఇదం=ఈరూపము; సుదుర్దర్శమ్=చూచుటకు శక్యముగానిదానిని; దృష్టవానసి=చూచితివి; దేవాఅపి=దేవతలుగూడ; నిత్యం=ఎల్లప్పుడు; అప్య=ఈ; రూపస్య=రూపముయొక్క; దర్శనకాంక్షిణః=దర్శనమునుకోరెడివారు; భవంతి=అగుచుండిరి ॥౫౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

దృష్ట్వేద ఓతి । దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం మత్స్థుం ప్రసన్నం తవ సౌమ్యం జనార్దన ఇదానీ మధునాస్మి సంవృత్తః సంజాతః । కిం సచేతాః ప్రసన్నచిత్తః ప్రకృతిం స్వభావం గతః శ్చాస్మి । ॥౫౧॥

సుదుర్దర్శ మితి । సుదుర్దర్శం సుప్తు దుఃఖేన దర్శన మస్యేతి సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి య న్మమ దేవా అప్యస్య మమ రూపస్య నిత్యం సర్వదా దర్శనకాంక్షిణో దగ్ధసేపువోపి న త్వ మివ దృష్టవంతో న దగ్ధ్యంతి చే త్యభిప్రాయః । ॥౫౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

అర్జునుడు చెప్పుచున్నాడు— ఓజనార్దన! నీయీప్రసన్నమైనదియు, మత్స్థుమునగు మానుషరూపమును జూచి, ప్రసన్నచిత్తుడనైతిని. స్వభావస్థితిని పొందినవాడనయితిని. ॥౫౧॥

శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు— మనుజులు చూడశక్యముగాని నాయీరూపమును నీవు జూచితివి. దేవతలు గూడ నా యీరూపమును నిత్యము జూడగోరుదురు. కాని, వారు నీవలెనే నిదివరలో జూడలేదు, మున్నుండు జూడజాలరు. ॥౫౨॥

—* ౧౧వ అధ్యాయము ౫౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ము:— విశ్వరూపిోపసంహరణానంతరము అర్జునుడు పలుకుచు

గీ॥ నాహం వేదై ర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా ।

శక్య ఏవంవిధో దగ్ధిష్టుం దృష్టవా నసి య న్మమ ॥

॥౫౩॥

ప ద వి భా గ ముః— న. అహం. వేదైః. న. తపసా. న. దానేన. న. చ. ఇజ్యయా.

శక్యః. ఏవంవిధః. దగ్ధిష్టుం. దృష్టవాన్. అసి. మాం. యథా ॥

॥౫౩॥

ప్రతిపదార్థము— త్వం=నీవు; మాం=నన్ను; యథా=ఏవిధముగా; దృష్టవాన్=చూచిన వాడవై; అసి=అయితీవో; తదా=అప్రకారముగా; ఏవంవిధః=ఇట్టివిధమైన; అహం=నేను; వేదైః=వేదములచే; దగ్ధిష్టుం=చూచుటకు; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను; తపసా=తపస్సుచే; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను; దానేన=దానముచే; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను; ఇజ్యయా=యాగముచే; నశక్యః=శక్యమైనవాడనుగాను

శాంకరభాష్యమః—

కస్మాత్— నాహం వేదై ఋగ్యజుస్సామాధర్వవేదై శ్చతుర్భి రపి న తపసోగోఽపి చాంద్రాయణాదినా న దానేన గోభూహిరణ్యాదినా న చేజ్యయా యజ్ఞేన పూజయా వా శక్య ఏవంవిధో యథాదర్శితప్రకారో దగ్ధిష్టుం దృష్టవా నసి మాం యథా త్వమ్ ॥

॥౫౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నీవు యేవిధముగ నన్ను చూచితివో అప్రకారముగ జూచుటకు యథాదర్శితా కారుడగు నేను ఋగ్యజుస్సామాధర్వవేదములచేగాని, ఉగ్రచాంద్రాయణాదితపస్సులచే గాని, గో, భూ, హిరణ్యాదిదానములచే గాని, యజ్ఞముచే గాని, పూజచేగాని శక్యమైన వాడనుగాను.

॥౫౩॥

చున్నాడు.— ఓజూర్దనః ఈ నీ సౌమ్యాకారమును జూచి యిప్పుడు భయకృతమగు వ్యామోహము తొలగుటచే నవ్యాకులమైన యంతఃకరణము కలవాడనై యైతిని. భయజనితమైన వ్యధ తొలగుటచే స్వస్థచిత్తుడ నైతిని.

॥౫౦॥

—* ౧౦వ అధ్యాయము ౫౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు *

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— శ్రీకృష్ణభగవానులు తన యనుగ్రహ మతిమర్తమని నాల్గు శ్లోకములతోఁ జెప్పుచున్నాడు— చూచుటకు శక్యముకాని నాయీ విశ్వరూపమును నీవిప్పుడు చూచితివి. దేవేంద్రుగూడ నీరూపమును దర్శించుటకై నిత్యము కోరుచుందురు. కాని నీవలె వారు జూడలేరు.

॥౫౨॥

—: ౧౦వ అధ్యాయము ౫౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— దేవతలు మధ్యక్తిశూన్యులగుట నన్ను జూడలేరని చెప్పుచున్నాడు — ఈశ్లోకము “న వేదయజ్ఞాధ్యక్షైః” అను శ్లోకముచే గతార్థము.

॥౫౩॥

శంకరానందీయముః— జన్మాంతరములయందు భోగేచ్ఛతో యథావిధిగ వేదాధ్యయనాది పుణ్యకర్మానుష్ఠానముచే దేవ భావము నొందినను మధ్యక్తి శూన్యులగు యింద్రాదిదేవతలకు నీదర్శనభాగ్యము లేదని (కలుగకుండెని) సూచించుటకు వేదాదులకు స్వస్వరూపసాక్షాత్కారమునందు సాధనత్వమును విశేషించుచుండెను.— వేదములచేగాని, తపస్సుచేగాని, దానముచే గాని, యాగాదికముచేగాని, నావిశ్వరూపము చూడశక్యమైనది కాదు. నీ వెట్లు నావిశ్వరూపమును జూచితివో యట్లు వేదా

గీ॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున ! !

జ్ఞాతుం ద్రిష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప !॥

॥౫౪॥

ప ద వి భా గ ముః — భక్త్యా-తు- అనన్యయా- శక్యః- అహం- ఏవంవిధః- అర్జున- జ్ఞాతుం- చ- తత్త్వేన- ప్రవేష్టుం- చ- పరంతప ॥

॥౫౪॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః — హేవరంతపః=శత్రువులనుతపింపజేయు ఓయర్జునా! ఏవంవిధః=విశ్వ రూపధారినిగూ; అహం=నేను; తత్త్వేన=తత్త్వముచే; జ్ఞాతుం=తెలిసికొనుటకుగాని; ద్రిష్టుంచ=సాక్షాత్కరింపజేసుకొనుటకుగాని; ప్రవేష్టుంచ=మోక్షమునుపొందుటకుగాని; అనన్యయా=భగవదేకపరమైన; భక్త్యా=భక్తిచే; శక్యః=శక్యమైనవాడను.

॥౫౪॥

శాంకరభాష్యమేః —

కథం పున శ్శక్య ఇత్కుచ్చతే—భక్త్యా తు కిం విశిష్టయే త్యాహ— అనన్యయాఽపృథగ్భూతయా భగవతోఽన్యత్ర పృథక్చ కదాచి దపి యా భవతి సా త్వనన్యా భక్తి స్సర్వై రపి కరణై ర్వాసుదేవా దన్య న్నొపలభ్యతే యయాసాఽనన్యా భక్తి స్తయా భక్త్యా శక్యోఽహ మేవంవిధో విశ్వరూపప్రకారో హేఅర్జున జ్ఞాతుం శాస్త్రతో న కేవలం జ్ఞాతుం శాస్త్రతో ద్రిష్టుం చ సాక్షాత్కర్తుం తత్త్వేన తత్త్వతః ప్రవేష్టుం చ మోక్షం చ గంతుం పరంతప ॥౫౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

శత్రువులను తపింపజేయు ఓయర్జునా ! విశ్వరూపప్రకారుడ నగు నేను తత్త్వతః శాస్త్రము ననుసరించి తెలిసికొనుటకును, సాక్షాత్కరింపజేసుకొనుటకును, మోక్షమును పొందుటకును (భగవంతునికంటె వేరొకచోట నిలువబడని భక్తి యనన్యభక్తి యనబడును. అనగా సర్వేంద్రియములచేతను వాసుదేవునికంటె నితరము దేనిచే నుపలబ్ధము కాదో యట్టి భక్తి యనన్యభక్తి యనబడును.) అట్టి అనన్యభక్తిచే శక్యుడను.

ద్యయనాది పుణ్యకర్మకారులైనను నా సవిశేషబ్రహ్మస్వరూపమునే చూడలేకుండిరి. ఇక నిర్విశేషబ్రహ్మము వెల్లు చూడగలరని యర్థము. (ఈవేపుటచే గర్మలు మోక్షమును గూర్చి సాక్షాత్కారములు గావని సూచిత మయ్యెను.)

॥౫౪॥

—* గంప అధ్యాయము ౫౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః — వేద, తపో, దాన ఇత్యాదికముచే నీదర్శన మశక్య మగుచో నిక నేయపాయముచే నిన్ను జూడ శక్యమగును? అను ఆశంకపై జెప్పుచున్నాడు. — (ఇట 'తు' అనునది మరియొక సాధనమేదియు లేదను యర్థమునందు ప్రయుక్తము.) మదేవిష్టమగు నిరతియప్రీతి (భక్తి) చే దివ్యరూపధరుడనగు నేను తెలిసికొనుటకు శక్యుడను. స్వస్వరూపముగ సాక్షాత్కరింప జేసు కొనుటకు వేదాంతవాక్యశ్రవణమననవిదిద్యాసనపరిపాకముచే శక్యుడను. స్వరూపసాక్షాత్కారమువలన యేవి ద్యాకర్మార్యనివృత్తి యయిన నారూపముతో నుండుటకు శక్యుడను. "హే వరంతప!" అనుసంబుద్ధిచే నజ్ఞానమనెడి శత్రువును నశింపజేసిన అర్జునునకు సులభముగా ప్రవేశించుటకు యోగ్యత్వము సూచిత మయ్యెను.

॥౫౪॥

గీ॥ మత్కర్మకృత్ నృత్పరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః ।

నిర్వైర సుర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ ! ॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి
శ్రీభగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదే విశ్వరూపదర్శనయోగో నామైకాదశోధ్యాయః ॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ముః— మత్కర్మకృత్- మత్పరమః- మద్భక్తః- సంగవర్జితః- నిర్వైరః- సర్వ
భూతేషు- యః- సః- మాం- ఏతి- పాండవ ॥ ౫౫ ॥

ప్రతిపదార్థముః— యః=ఎవడు; మత్కర్మకృత్=నావిమిత్త మైనకర్మనుజేయునో; మత్పరమః=నేనేయుత్కృష్టమైనంతరగతికలవాడై; మద్భక్తః=నాయందే భక్తి కలవాడై; సంగవర్జితః=సంగరహితుడై; సర్వభూతేషు=సమస్త భూతములయందు; నిర్వైరః=శత్రుభావములేవివాడై; భవతి=(ఈపదమద్యాహర్యము) అగునో; సః=అట్టివాడు; హేపాండవ=ఓపాండునందనా; మాం=నన్ను; ఏతి=పొందుచున్నాడు. ॥౫౫॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అథునా పర్వస్య గీతాశాస్త్రస్య సారభూతోర్ధ్వో నిశ్రేయసార్థోఽనుష్ఠేయత్వేన సముచ్చితోచ్యతే- మత్కర్మకృత్ నృద్ధం కర్మ మత్కర్మ, తత్కరో తీతి మత్కర్మకృత్ నృత్పరమః కరోతి భృత్యః స్వామికర్మ న త్యాత్మనః పరమా ప్రేత్య గంతవ్యా గతి రితి స్వామినం ప్రతిపద్యతే।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ప్రస్తుతము సమస్త గీతాశాస్త్రమునకు సారభూతమైనదియు, మోక్షము ప్రయోజనముగా గలదియు నగు విషయమును పొంగుచేసి చెప్పుచుండెను— ఓపాండునందనా! యేవడు నానిమిత్తమే శౌర్యాదికర్మను జేయువాడై, (భృత్యుడు తనప్రభువున కనుకూల

శంకరానందీయముః— వేదాదులు సాధనములు గానిచో నిక సీసాక్షిత్కార మెట్లు కలుగునను ప్రశ్నపై జెప్పుచున్నాడు— “భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్థునః” “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అను శాస్త్రాచార్యోపదేశజన్యజ్ఞానసంపన్నము, శుభ్రము, దృష్టము, స్పష్టము, మతము, విజ్ఞాతముగూడ నీసర్వము బ్రహ్మమే అని సర్వమునకు, దనకు బ్రహ్మమాతృత్వావగాహిని యగు ప్రకృత్యాయాం తరహూన్యానుసంధానరూపమగు భక్తి చేతనే “వివంవిధోహం” విశ్వాత్మదనగు నేమలెస్సగ నారాధింపబడిన వాడనై యధార్థస్వరూపముచే నిదియే పరమార్థమని తెలిసికొనుటకును, సాక్షాత్కరింప జేసుకొనుటకును, విదేహకైవల్యమునొంది మత్స్వరూపముతో నుండుటకును సుగముడను. (నిర్విశేషబ్రహ్మముగా జ్ఞానములో విషయముడను కాగలనని యర్థము) ముముక్షువు, ముఖ్యాధికారియు నగువాడు చిత్ర శుద్ధితే భక్తి శ్రద్ధలతో నెల్లప్పుడు నీసర్వము నేనేయను సవిశేషబ్రహ్మాపాస్తిని చేసినచో భేదప్రకృత్యయనాశమై పరిశుద్ధాత్మ డగును. అట్టివానికి నిర్విశేషబ్రహ్మము తెలిసికొనుటకును, సాక్షాత్కరింపజేసుకొనుటకును, తత్స్వరూపముతో నుండుటయను విదేహముక్తి నొందుటకును నీవే విషయముడ వగుచుంటివి. ॥౫౫॥

— † ౧౧వ అధ్యాయము ౫౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు † —

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఇక సర్వగీతాశాస్త్రమునకు సారభూతమైన విషయమును పుంజముగ జేసి చెప్పుచుండెను— వేదవిహితమైన కర్మను నాకొరకు జేయుచున్నవాడై, నేనే పరమ

శాంకరభాష్యమ్ :—

అయం తు మత్కర్మకృత్వా మేవ పరమాం గతిం ప్రితిపద్యత ఇతి మత్పురమోహం పరమః పరా గతి ర్యస్య సోఽయం మత్పురమస్తథా మద్భక్తో మా మేవ సర్వప్రకారైః సర్వాత్మనా సర్వోత్సాహేన భజత ఇతి మద్భక్త స్సౌగంధ్యతో ధనపుత్రమిత్రకలత్రబంధుసర్గేషు సంగవర్జితః

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ములగు పనులను జేయునుగాని, యాప్రభువే తనకు పరమప్రాప్య్యడని తలువడు. నాకై కర్మను జేయువాడు నన్నే జీవితావసానమున పరమప్రాప్య్యడుగ దలచును. అట్టివాడై, (నన్నే సర్వప్రకారములచేతను సర్వోత్సాహముతోటి భజించువాడు మద్భక్తు డనబడును.) అట్టి నాభక్తుడై, ధన, పుత్ర, మిత్ర, కలత్రబంధుసర్గాదులయందు సక్తి, (ప్రీతి) లేనివాడై, తనకు అత్యంతాపకారమునందు ప్రవృత్తులైనవారియెడ గూడ శత్రుభావమును వహింపని

ప్రాప్య్యడనుగ తలచినవాడై. సంగవర్జితై (బాహ్యవస్తువుహవర్జితై. (అవకాశముందుగూడ ద్వేషములేనివాడై, యెవడుండునో అట్టివాడు (అభేదముతో) నన్నుపొందును. నీవు తెలిసికొనదగినదియు, నేనువదేశింపదగినదియు నిదియే. ఇంతకంటె వేరేమియు లేదు

॥౫౫॥

ఇట్లు శ్రీమదుమాదన సరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ఏకాదశాధ్యాయ గూర్తార్థ

దీపికకు తర్కరత్న. న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ. దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్త ము.

శంకరానందీయము — ఈవిధముగ బ్రహ్మప్రాప్తికి భక్తి కారణమనికెప్పి యీకెప్పబోవు సాధనపంచకనంపత్తితో నెవడు నన్ను పేరించునో అకడే ప్రసన్నునియ్యకై నమ్మకజ్ఞానమును, మోక్షమును పొందునని నూచించుచు అధ్యాయము మువసంహరించుచుండెను — “మత్కర్మకృత్” నానిమిత్తమే లోకక కర్మనుగాని; వైదికకర్మనుగాని చేష్టామాత్రమును సర్వకర్మను జేయువాడై “మత్పురమః” లోకమున పురుషుడు యెందుకై కర్మ నావరించునో దానిని బొందుచుగాని మరియొకదానిని పొందడు. అట్లే నానిమిత్తమే కర్మచేయుచో నన్నే పొందును. నానిమిత్తమే కర్మను జేయువారలకు నేనే గతియగుచును. కాన అట్టివాడు ‘మత్పురము’ డనబడును. అట్టివాడై, లేక, ‘మీరుతే సవారోఽనయేతిమా, మత్పరామా మస్య స మత్పురమః’ వీనిచే పదారము తెలిసికొనబడుచు గాన ఇందిరియప్రవృత్తి “మా” అనబడును. నాస్యహుపగ్రహశాస్త్రమైన ఇందిరియప్రవృత్తి గలవాడు “మత్పురము” డనబడును. అట్టివాడై. కనుకనే “మత్కర్మకృత్” సర్వాత్మకుడనగు నన్ను (అంతట చక్షురాదులకు విషయమగు వస్తుజాతమునెల్ల సర్వము బ్రహ్మశ్వరూపమగుననుసంధానము చేయువాడు పశుడనబడును.) అట్టివాడై “సంగవర్జితః” పుత్రమిత్రకలత్రబంధుసర్గేషు అరస్తుద్భిత్తోఽస్తిని వీడినవాడై. “నిర్దైర్యః” తన కంపకారలయందు గూడ (అంతటను బ్రహ్మభావనచే) వైరము లేనివాడై, (ఉపకాంత సర్వవికారములు కలవాడై) యెవడుండునో అట్టి భక్తవర్ముడు నిర్విశేషబ్రహ్మవిజ్ఞానముచే “మామే వైతి” పరబ్రహ్మనగు నన్ను పొందును. (విదేహకైవల్యము నొందునని యర్థము. ॥౫౫॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ఏకాదశాధ్యాయవాక్య

తాత్పర్యబోధిని “తర్కరత్న. న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ. దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్త ము.

శాంకరభాష్యమ్:—

సంగః ప్రితిః స్నేహ స్తద్వర్జితో నిర్వైరో నిగ్రతవైరః సర్వభూతేషు శత్రుభావరహిత ఆత్మ
నోఽత్యంతాపకారప్రవృత్తే స్వపి య ఈదృశో మద్భక్తః స మా మే త్యహమేవ తస్య పరా
గతి ర్నాన్య గతిః కాచి ద్భవ త్యయం తవోపదేశ ఇష్టో మయోపదిష్టో హేపాండవేతి ||౧౮౫||

ఇతి శ్రీమత్పురమహాంస, పరివార్జికాచార్యగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యశ్రీమచ్ఛంకర
భగవతః కృతౌ శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే విశ్వరూపదర్శనయోగో నామ
ఏకాదశోఽధ్యాయః ||౧౮||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

వాడై యేవ దుండునో అట్టి నాశక్తుడు నన్ను పొందును. నేనే యట్టి వానికి పరమగతి
నగుదునుగాని, వేరొండు యథమగతి పొందింపనేరదు. ఈ యుపదేశము నీకు హితము
చేకూర్చునట్లు నీకుపదేశింపబడెను. ||౧౮౬||

ఇట్లు నూనూవేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసపోత్తము, సంహితారూపము నగు మహాభార
తమునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్భాష్యము, బ్రహ్మవిద్యా
రూపము, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దమునందుగల విశ్వరూపదర్శనయోగ మను పేరి ఏకాదశాధ్యాయ
మునకు గౌతమసంగీత్రుడగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యా
పారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన, ఆనంద
గిరీయవాఖ్యానుస్మృత శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని
స మా ప్ర ము.
హరిః ఓం తత్సత్.

శ్రీ ధ రీ య ము:— నే ననన్యభక్తి లభ్యుడనుటన: సర్వశాస్త్రసారమగు ఈరహస్యమును వినుము:—
వావిమిత మే కర్మచేయుచు. నేనే పరమపురుషార్థముగ దలచి, నన్నే యాశ్రయించి, పుత్రాదులయందు సంగ-
మును వీడి, సర్వభూతములయందు వైరమును వీడి యేన దుండునో అట్టివాడు నన్ను పొందును.

శ్లో|| “దేవై రపి సుదుర్దర్శం తపోయజ్ఞాదికోటిః |

భక్తాయ భగవా నేవం విశ్వరూప మదర్శయత్ ||”

తా|| ఉపస్థులు, యజ్ఞములు మొదలగు కోటిసాధనములచే గూడ జూడకకృముగాని విశ్వరూపమును
భక్తుడగు యర్జునునకు శ్రీకృష్ణభగవానులు చూపెను, ఈవిషయ మీ యేకాదశాధ్యాయమున తెలుపబడెను.

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతాఏకాదశాధ్యాయటీకకు “తర్కరత్న,

న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బులుసు

అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని స మా ప్ర ము.

భా వ్యో త్క ర్ష డీ పి క:— ప్రస్తుతిము సర్వశాస్త్రసారభూతమైన యీగీతాశాస్త్రమునందు సార
భూతము, నిశ్చేయన ప్రయోజనకము నగు విషయమును సంగ్రహించి యవశ్యమనుస్థించుటకై పరమకారు-

జీకుడగు శ్రీకృష్ణభగవానుని యస్తుపనకు చేప్పుచున్నాడు — నా పీఠికై వేదనిహితకర్మల నాదరించు వాడై, నేనే పరమప్రాప్యదరుగ కలచివచ్చె. నాప్రాప్తిసాధనమును నాజరముతో నన్నిదనములగను గూడినవాడై. ధన, పుత్ర, మిత్రాదులయందు ఆసక్తిని వీక్షింపరాకై. తనకర్మంతాపకారులగు వానియెడ నూతనైరరహితుడై యెవడునుతో యిద్దందభరహితుడగు నాభకును నన్నుబొందును. (అభేదముగనన్న నాకై త్కరింపజేయకొనును.) (నీవు నా మేరక కౌముదవగుట అతిప్రేమాప్యమడపు కాననీసారసంగ్రహమును నీకు జెప్పితిని సూచించుటకు “సాంధవ” అని సంబోధించెను) ఈవిగాదాభ్యాసుమున విశ్వరూపవ్యతిపాదనముచే సర్వేశ్వరుడు, న్నాన్యయు, నర్హజ్ఞుడు నగు పరబ్రహ్మముయొక్క యశ్వభక్తిచే దస్వరూపజ్ఞానాదికము ప్రవర్ణింపబడినది గాన తత్పదవాచ్యార్థము నిరూపింపబడెను. ॥౫౫॥

శ్లో॥ చిదానందే యత్రాద్దితిజ, నర, యజ్ఞ, పుర, యుతం, విభాకం త్రైలోక్యం సతి భవతి నాశ్చర్యజనకమ్ । అనంతాండాధారం కమజ మజాత్మాన మమృతం శివం కృష్ణం వందే నిఖిలహృదిగం ద్రష్టు మభయమ్ ॥ తా॥ సచ్చిదానందస్వరూపుడగు పరబ్రహ్మము అనంతబ్రహ్మాండముల కొధారుడగుట నాకరియందు దేవ యక్షరక్షోనరయుతముగు ఈశ్వరోకములు భాసించిన వన యాశ్చర్య మేమియు లేదు. అట్టి జన్మాదివికారభూయ్యుడు, పరితామభూయ్యుడు, మంగస్వరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు, నిఖిలహృద యాంతస్సుడు. భయరహితుడు నగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మము మామటకై (తెలిసికొనుటకై) జ్ఞానసిద్ధికై నమస్తరించెదను.

ఇట్లు ధనపతిసూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతావికాదశాధ్యాయ భాష్యోత్పర్ణదీపికకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీక్ష, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

పరమార్థప్రపాః — “శ్లో॥ నారంగై రనంగామున మఖిలిఖితా శ్చిత్రిహోఽభ్యాసలభ్యం, సౌరభ్యం చైవ తస్మిన్న చ సరదహాయం మండలం చందరశ్శ్రేః । తీవ్రం తేజ త్రైలోకితిమిరనిరసనం తద్య దానంద సాంద్యం సన్నాసాధ్యాసభాజో న సులభ మపి తు శ్రీయదూత్తంసభక్త్యా॥” చిత్రకారుడు వివిధవర్ణములతో నొక యరవిందమును తన ముఖ్యాసపాటవముచే వ్రాయుచుగాని దానియందు సౌరభ్యము ననుభవింపజాలడు. అట్లే రథాశ్వములతో సూర్యభగవానుని చిత్రించుచుగాని యాహుర్యమండలమునందు ముగ్ధోకములయందలి కారుచీకటి నవహరించెడి తీవ్రతేజస్సు లభ్యము కానేరదు. అట్లే సన్నాసాధ్యాసమోగి పరబ్రహ్మరూపమునన మనఃఫలకమునందు చిత్రించుకొనగల్గును. గాని యతనికి బ్రహ్మానందానుభూతి లభ్యము కానేరదు. ఇక కేమనః శ్రీకృష్ణభగవానుని యందలి భక్తి చేతనే యిద్ది యానందము లభ్యమగును. ॥౫౬॥

అధ్యాయసముదిత తాత్పర్యశ్లోకముః — “శ్లో॥ మానుష్యం మర్యసేచే నృయి తదిద మయే భూర్భువ స్స్వర్మహోంతస్సీకారం వైభవం చాభయ మమృతగతిం ద్రష్టు మిచ్ఛాసి తే చేతే । తత్పశ్యాతాతివర్గం నిహత మిహ మయా దత్తయా దివ్యదృష్ట్యా బ్రహ్మాదీన్ దేవదేవా నితి యమపతిన్ పోక్త మేకాదశేఽస్మిన్ ॥” తా॥ నన్ను మనుష్యమాత్మనిగ తలవకుము. అట్టి సందేహమే యున్నచో ఓమర్షణ భూర్భువ స్స్వర్లోకాంతస్సీకారము గందియు, సంసారభయాపనోదకము, మోక్షప్రాప్తకము నగు నావిశ్వరూపమును జూడ నివృత్తిచింతివేని, నాచే ననుగ్రహింపబడిన దివ్యదృష్టిచే బ్రహ్మైవమగు దేవదేవులను, నిహతమైన

శక్తివర్గమును నావిశ్వరూపమునందు చూడము. అని యీయేకాదశాధ్యాయమున శ్రీకృష్ణభగవానునిజ్ఞానంబుచెప్పబడెను.

ఇట్లు దైవజ్ఞ పండితవిరచిత శ్రీభగవద్గీతావీకాదశాధ్యాయ పరిమార్థప్రశకు

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాం-విద్యాపారీజ, దర్శనాలంకార”

బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము.

నీ ల క ం రీ య ము:— శాస్త్రసర్వస్వసారము నీర్ణయమున సంగ్రహించుచుండెను— “మక్కిరృక్మత్” నావిమిత్తమే కర్మలుచేయవచ్చునని, “మత్పరమః” నేనే పరమప్రాప్యకర్మకలవాడని, (ఈచెప్పుటచే ఓం పదార్థాధికముగు సమస్తకర్మయోగము, ధ్యానయోగము చెప్పబడెను.) “వద్యక్తి” నయారాధనము జేయువచ్చునని (ఈచెప్పుటచే నపానసకాంధార్థము సంగ్రహించబడెను.) “సంగవర్జితః” సత్త లేనివాడని, (ఏకాంశధ్యాననిష్ఠుడని జెప్పబడెను.) ‘విర్వైరిః’ వైరరహితుడై (భేదబుద్ధికలవానికి వైరరహిత్యము సంభవించదుగాన నీవిశ్వమును భగవత్స్వరూపముగ జూడదగునని చెప్పబడెను.) యెవడుండనో “స మామేతి పాండవః” అట్టివాడు ఉత్పదలక్ష్మ్యము, అఖండానందైకరసము నగు నన్ను (పరబ్రహ్మను) ప్రత్యగభేదముగ పొందుచున్నాడు. (విశుద్ధవంశజాతుడ నగు సీవే యట్టి బ్రహ్మమును తెలిసికొనగలవని ‘పాండవ’ అను సంబోధనముచే సూచితము.)

॥౩౫॥

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతా వీకాదశాధ్యాయ భారతభావదీపమునకు

బులుసు వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మర్పణమస్తు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వచోధి

ద్వాదశాధ్యాయః

భక్తియోగః.

అర్జున ఉవాచ:—

గీ॥ ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తా స్త్వాం పర్యుపాసతే ।

యే చాప్యక్షర మవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః ॥

[౧]

పద విభాగము:— అర్జునః. ఉవాచ. ఏవం. సతతయుక్తాః. యే. భక్తాః. త్వాం. పర్యుపాసతే. యే. చ. అపి. అక్షరం. అవ్యక్తం. తేషాం. కే. యోగవిత్తమాః. ॥౧॥

ప్రతిపదార్థము:— యే=ఏ; భక్తాః=భక్తులు; ఏవం=“మత్కర్మకృత్” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన రీతివి; సతతయుక్తాః=నిరంతరము భగవత్కర్మాదులయందు సమాహతులై ప్రవృత్తులై; త్వాం=నూపబడిన విశ్వరూపుడవగు నిన్ను; పర్యుపాసతే=ధ్యానించెదరో; యేవాపి=పరిత్యక్తసర్వైషణులు కలవారై. సంన్యసింపబడిన సర్వకర్మలుకల యేసంన్యాసులు; అవ్యక్తం=కరణములకు గోచరము కానట్టి; అక్షరం=అక్షరబ్రహ్మమును; యేవాపి=ఎవరు; పర్యుపాసతే=ధ్యానించెదరో; తేషాం=వారలలో; కే=ఎవరు; యోగవిత్తమాః=అత్యయముగ యోగవిదులు; ఇతి=ఈప్రకారము; అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=వలికెను. (ప్రశ్నించెను.) ॥౧॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

ద్వితీయప్రభృతి పృథ్వా యేమ విభూత్యంతేమ పరమాత్మనో బ్రహ్మణోఽక్షరస్య విధ్వస్త సర్వవిశేషణ సోపాసన ముక్తం సర్వయోగైశ్వర్యసర్వజ్ఞానకీమ త్సత్త్వోపాధే రీత్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

ద్వితీయాధ్యాయమున ‘అశోచ్యాన్’ ఇత్యాదికము మొదలుకొని విభూత్యధ్యాయాంతముగు యధ్యాయములయందు విధ్వస్త సర్వవిశేషములుకల యక్షరపరబ్రహ్మముయొక్క

—† ౧౨వ అధ్యాయము ౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు †—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— పూర్వాధ్యాయాంతమున “మత్కర్మకృత్ స్మత్పురమః మద్భక్త స్సంగవర్జితః । విర్త్యైః సర్వభూతేషు య స్సమామేతి పాండవః” అను శ్లోకమున మద్భక్తార్థము

శాంకరభాష్యమ్ :—

రస్య తవ చోపాసనం తత్కృతతోక్తం విశ్వరూపాధ్యాయే త్వైశ్వర్య మాద్యం సమస్తజగ
దాత్మరూపం విశ్వరూపం త్వదీయం దర్శిత ముపాసనా మేవ త్వయా తచ్చ దర్శయి తోక్త
వా నసి మత్కర్మకృదిత్యాద్యతోహ మనయో రుభయోః పక్షయో ర్విశిష్టతరబుభుత్సయా
త్వాం ప్రచ్ఛామి తి— ఏవ మిత్యతీతానంతరశ్లోకే నోక్త మర్థం పరామృశతి — మత్కర్మకృ
దిత్యాదినా । ఏవం సతతయక్తా నైరంఠర్యేణ భగవత్కర్మాదౌ యథోక్తేర్థే సమాహితా
స్సంతః ప్రవృత్తా ఇత్యర్థః । యే భక్తా అనన్యశరణా స్సంత స్త్వాం యథాదర్శితం విశ్వరూపం
పర్యుపాసతే ధ్యానుంతి యే చాన్యేపి త్యక్తసర్వైషణా స్సన్యస్తసర్వకర్మాణో యథావిశే
షితం బ్రహ్మక్షరం నిరస్తసర్వోపాధిత్వా దవ్యక్త మకరణగోచరం । యద్ది లోకే కరణగోచరం
తద్వ్యక్త ముచ్యతేన్ద్రేణైర్దాతో స్తత్కర్మకర్తా దిదం త్వక్షరం తద్విపరీతం శిష్టై శ్చోచ్య
మానై ర్విశేషణై ర్విశిష్టం త ద్యేచాపి పర్యుపాసతే తేషా ముభయేషాం మధ్యే కే యోగవి
త్తమాః కేఽతిశయేన యోగవిద ఇత్యర్థః ॥

॥౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

యుపాసనము చెప్పబడెను. మరియు సర్వయోగైశ్వర్య సర్వజ్ఞానశక్తి మత్సత్వోపాధికల
యీశ్వరుడవగు నీయొక్క యుపాసన మచటచట చెప్పబడెను. విశ్వరూపాధ్యాయమం
దన్ననో నిఖిలజగదాత్మ స్వరూపమగు నీసంబంధమైన యాద్యమగు విశ్వరూపము నీచే నుపా
సకుల కుపాసనార్థమే చూపబడెను. అట్టి విశ్వరూపమును చూపి “మత్కర్మకృత్” ఇత్యాదిక
మును పలికితివి. కాన అక్షరబ్రహ్మజ్ఞాన సగుణోపాసనలలో నేది విశిష్టతరమో అద్దానిని
తెలిసికొను నిచ్చచే నేను నిన్నడుగుచుంటిని.

“మత్కర్మకృత్” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడినదానిని గ్రహించుచుండెను. ఇట్లు నిరంత
రము పూర్వమునందు చెప్పబడిన భగవత్కర్మాదులయందు సమాహితులై ప్రవృత్తికల
దే భక్తుల అనన్యశరణులై చూపబడిన విశ్వరూపముచే ధ్యానించెదరో, మరియు నెవరు
సర్వైషణలను (దారైషణ, ధనైషణ, పుత్రైషణలను) పరిత్యజించి నిఖిలకర్మలను సన్య
సించి లోకమున యేది కరణములకు గోచరమో అది వ్యక్తమనబడును. ఈ యక్షరబ్రహ్మ
మన్ననో నిరస్తసర్వోపాధులు కలదగుటవలన కరణగోచర మగుటంబట్టి యవ్యక్తము. అట్టి
యక్షరబ్రహ్మము శిష్టులచే చెప్పబడు విశేషణములు కలది. అట్టి యక్షరబ్రహ్మము నెవ
రుపాసించెదరో, వారిలోను, సగుణబ్రహ్మోపాసకులలోను యెవరు అతిశయముగ యోగ
వేత్తలు అని యర్జునుడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను ప్రశ్నించెను.

॥౧॥

పండేహవిషయమైనది ఏమన నిరాకారమగు బ్రహ్మమే విశ్వరూపముగ విట మచ్చబ్బముచే చెప్పబడెనా ?
లేక సాకారబ్రహ్మము చెప్పబడెనా ? “బహునాం జన్మనా మస్తే జ్ఞానవా న్మాం ప్రవద్యతే । వాచదేవ

స్వర్కమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః" అను విశ్వాద్విస్తలములందు నిరాకారవస్తువు చెప్పబడెను. విశ్వరూప దర్శనానంతరము గూడ "నాహం వేదై ర్న తపసా న దానేన నచేజ్యయా శక్య ఏవంవిధో దృష్టం దృష్ట వా నసి మాం యథా" అను స్థలమున సాకారవస్తువు చెప్పబడెను. ఈసాకార నిరాకారవిషయములగు భగవ దుపదేశములకు రెంటికి అధికారభేదముచే వ్యవస్థయై యుండును. అట్లు కానిచో విరోధము వాటిల్లును. ఇట్లుండ ముముక్షువునగు నేను చింతింపదగునది సాకారమా? నిరాకారమా? అని తన అధికారమును నిశ్చయించు కొనుటకై సగుణ నిర్గుణ విద్యులతారతమ్యమును తెలిసికొనుటకై యర్జునుడు ప్రశ్నించుచుండెను — 'ఏవం' "మత్కర్మకృత్" అను శ్లోకముచే జెప్పిన విధముగ "సతతం ... పర్యుపాసతే" నైరంతర్యముగ భగవ త్కర్మమునందు సావహితమనస్కులైన భక్తులై (సాకారబ్రహ్మైకేశరణులై) యెవరు సాకారబ్రహ్మస్వరూ పుడవగు నిన్ను సేవించెదరో, మరియు అంతటవిరక్తులై, సర్వకర్మలను విడచినవారలై "ఏతద్వైక దక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్తి అస్థూల మన జ్యహాస్వ మదీర్ఘమ్" అను మొదలగు శ్రుతులచే నిషేధింప బడిన సర్వోపాధులు లేనట్టియు, గుణరహితము, నవ్యక్తము, సర్వకరణాగోచరము నిరాకారమునగు (నిన్ను) ఆక్షరపరబ్రహ్మము నెవ రుపాసించెదరో యట్టి ఆరెండుతెగలవారిలో నెవరు యోగము తెలిసిన వారిలో శ్రేష్టులు? (వీరిలో నేనెవరి ననుసరింపనగును.)

॥౧॥

శంకరానందీయము;— నవమాధ్యాయమునందు "మన్మనా భవ మదృక్తః" అని చిత్త శుద్ధికై తన యుపాసనము చేయదగునని చెప్పగనే నీస్వరూపము తెలియబడినగదా! నీయుపాసనము చేయుట అను అర్జునప్రశ్నము నూహించి దానికి సమాధానముగ మందప్రజ్ఞల కుపాసించుట కనుకూలముగ విష్ణాద్వి విభూతుల సుపదేశించి, వారిలో ముఖ్యాధికారికి "ఏకాంశేన స్థితో జగత్" అని విశ్వాత్మక మగు యాశ్విన రూప ముపాసించదగినది. యని సూచించి, "ముముక్షూపాస్యమగు ఆరూపమును నాకు చూపి యనుగ్రహింపు" మను యర్జునప్రార్థనముపై ఆరూపమునుజూపి, నిరుక్తసాధనసంపత్తితో నాయీరూపము నెవ రుపాసించునో యట్టివాడు జ్ఞానముచే పరమపురుషార్థము నొందునని తనయుపాసనామహత్వమును ప్రతిపాదించి ప్రస్తుతము సగుణ, నిర్గుణోపాసకుల తారతమ్యవిశేషమును, తన యుపాసనకై సగుణోపాసకులవలంబింపదగు సాధనాంతరములను, మరియు నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తలకు సముత్పన్నజ్ఞానరక్షణమునకై తగు విశేషణములను నిరూ పించుటకై యాద్వాదకాధ్యాయ మారంభింపబడుచున్నది — అందు ముందుగ "న జాయతే మ్రియతే నా కదాచిత్" అను మొదలగు గ్రంథముచే పరబ్రహ్మను జ్ఞేయముగా విరూపించి, "విస్మైగుణ్యో భవాననః" అనియు, "మహాత్మాన స్తు మాం పార్థ" అనియు, "మదృక్తా యాంతి మా మపి" అనియు పరబ్రహ్మోపాసనమును, దాని ఫలమును జెప్పి, నప్రమ, అప్రమ, నవమ, దశమ, ఏకాదశాధ్యాయములలో సగుణబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును, యుపాసనమును ఫలముతోగూడ బ్రతిపాదించెను. అట్టి సగుణ, నిర్గుణస్వరూపములను వివిధ, యారెండు పక్షములలో విశేషము తెలియబడినచో ముముక్షువులు సుకర మగు దాని నాశ్రయింతు రను యాహతో సగుణనిర్గుణోపాసకుల తారతమ్యవిశేషమును తెలిసికొను యిచ్చతో నర్జునుడు శ్రీకృష్ణభగవానుని ప్రశ్నించుచుండెను — "ఏవం" నీకై కర్మను జేయుట, నిన్నే పరమప్రాప్యతుగ దలచుట, నీయందే భక్తి కల్గియుండుట, సంగరహితుడై యుండుట, నిర్వైరము యీ మొదలగు సాధనములతో "సతతయుక్తః"....పర్యుపాసతే" సర్వదా అభిన్నముగా కూడి యెవరు నన్ను సేవించెదరో; మరియు, "అవ్యక్తం" శబ్దాదివిశేషములేమియు లేనిది కాన యవ్యక్తమనబడును. సర్వేంద్రియాగోచరమును, "అస్థూల మన జ్యహాస్వం" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధమును "అక్షరం" "స్వస్మిన్న ద్యస్తం సర్వం మహదాది స్థూలాంతం అన్నత ఇత్యక్షరం" తనయందద్యస్తమైన మహదాదిస్థూలాంత

మగు యీశ్వరమును పొందువాడు (కల్గినవాడు) గాన యక్షర మనబడును. అట్టి యక్షరమయ్య నిర్విశేషుడ వగు విష్ణు (పరబ్రహ్మమును) శమదమాదిసత్సాధనములచే సంపన్నులై నిరంతర మనుసంధానము చేయు దురో అట్టి యాయుభయులలోను యెవరు సమాధివిస్థాగరింపి లగుదురు: ఇది అభిప్రాయ మిది:— ముముక్షువులకు సగుహాపానము, నిర్గుహాపానము నీరెండును మోక్షసాధనములుగ నుపదిష్టమైనవి. (ఆరెండుంటి) సుకరమగునది యేది: సాక్షిస్మృతసాధన మెది: ఈవిషయమై చెప్పుమని యర్థము. ॥౧॥

భాష్యోక్త్యర్థ దీపికా: — శ్లో॥ “యత్కృపాలవమాత్రేణ మూర్ఖో భవతి పండితః। తం వందే పరమానందం జిహ్వాం విష్ణుం శివం గురుం” — ద్వితీయాధ్యాయము మొదలుకొని విభూత్యధ్యాయంతము “త్రైగుణ్యవిషయా వేదానిన్ద్రైగుణ్యోభవాన్తున । నిర్వింద్యో నిత్య సత్త్వస్థోనిర్వోగక్షేమ ఆత్మవాక్యావా సర్వ ఉదాసానే సర్వత స్సంస్థితోదతే । తావా స్సర్వేషు వేదేషుబ్రాహ్మణస్య విజానతః ॥ యస్తాస్మరతి రేవ స్వాదాత్మకృత్తపశ్చ మానవః । ఆత్మ న్యేవ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥ నైవ తస్య కృతేనార్థోనాకృతేనేహ కశ్చన । నచాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః ॥ యత్రైధాంసి సమిద్ధోగ్ని ర్భృశ్శుసాత్కరుతేఽర్జున ! జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణిభస్మస్తాప్తురుతేతదా ॥ సమా జ్ఞానేన సద్భవం పవిత్ర మిహవిద్యతే । తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి ॥ దద్మద్ధయ స్తదాత్మానస్తన్నిష్ఠాస్తత్పరాయణాః । గచ్ఛంక్యశ్చసరావృత్తిం జ్ఞాన నిర్ముతకల్మషాః ॥ యోంత స్సుఖోఽనరామస్తదాన్తర్వాతిరేవ యః । న యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణంబ్రహ్మభూతోఽదిగచ్ఛతి ॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చమయిపశ్యతి । తస్యాహం న ప్రణిశ్యామి న చ మే న ప్రణిశ్యతి ॥ సర్వభూతస్థితం యో మాం భజ త్యేకత్వ మాస్థితం । సర్వదా వర్తమానోఽపి న యోగీ మయి వర్తతే । తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయిక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే । ఏయోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం న చ మమ ప్రియః ॥ అన్యత్తం వ్యక్తి మావన్నం మన్యంతే మామబుద్ధయఃపరంభావ మజాననో మమావ్యయ మనుత మమ్ ॥ పరస్తస్మాదు భావోఽనోవ్యక్తోఽవ్యక్తాన్తనాతనః । య స్సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి ॥ అన్యక్తోక్షర ఇత్యక్త స్త మాహః పరమాం గతిమ్ । యం ప్రాప్య న వివర్తంతే తద్దామ పరమం మమ ॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం ఏవిత్యమిదముక్త మమ్ । పృత్యజైవగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తృమన్యయమ్ ॥ అశ్రద్ధధానాః పురుషా దస్తస్యాశ్చ పరంకప । ఆప్రాప్య మాం వివర్తంతే మృత్యుసంసారషర్మణి ॥ న మే విదు స్సురగదాః ఎభవం న మహర్షయః । అహ మదిర్హి దేవానాం మహారీజాం చ సర్వతః ॥ యో మా మజ మనా దించ వేత్ లోకమహేశ్వరమ్ । ఆనంమూఢ స్స మర్త్యేషు సర్వప్రాపైః ప్రముచ్యతే ॥” అను యీ మొదలగు గ్రంథముచే విద్యుత్ సర్వవిశేషములుగల యక్షరపరబ్రహ్మముయొక్క యుపాసనము చెప్పబడెను. “ఏంద్యోనీని భూతాని స్యాజీ త్యవధారయ । అహం కృత్సస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయ స్తదా ॥ మర్త్య పరం న నన్య త్త్రింధనస్థి ధనంజయ । మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మచేగతా ఇవ ॥ కవిం పురాణ మనుశాసితా మహర్షిజీయాంస మనుస్మరం ద్యః । సర్వస్య ధాతార మచింత్యరూప మాదిత్యకర్తం ఉపసః సరసాత్ ॥ ఏయాణకారే మనసాచలేన భక్త్యయుక్తో యోగబలేన చైవ । భువో ర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య సమ్యక్ స తిం సరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్ ॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్ సర్వం ప్రవర్తతే । ఇతి మత్వా భజంతే మాం బుధా భావమనితాః ॥ మచ్చిత్వా మగ్ధతప్రాతా బోధయన్ః పరస్పరమ్ । కదయం తశ్చ మాం భక్తా విత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ ॥” ఈమొదలగు గ్రంథముచే నబినబ సర్వయోగైశ్వర్యములుగల సత్త్వము ఉపాధిగా కల యీశ్వరునియొక్క యుపాసనము చెప్పబడెను. విశ్వరూపాధ్యాయమునందు పరమేశ్వరుని యైశ్వర్యము చూపబడెను. దానిని జూచి “మత్కర్మకృన్మర్త్యుర మోమద్భుత్సంగ వర్జితః నిర్మలస్సర్వభూతేషు యస్స మా మేతి పాండవ!” అని చెప్పబడెను. కాన నీ నిర్విశేషరవిశే

శ్రీ భగవానువాచ :—

గీ॥ మయ్యావేశ్య మనో మే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ।

శ్రద్ధయా పరయోపేతా సే మే యుక్తతమా మతాః ॥

॥౨౩॥

పదవిభాగము :— శ్రీభగవాన్-ఉవాచ-మయి-ఆవేశ్య-మనః-యే-మాం-నిత్యయుక్తా-ఉపాసతే-శ్రద్ధయా-పరయా-ఉపేతా-తే-మే-యుక్తతమా-మతాః ॥

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థము :— శ్రీభగవాన్=వక్తవ్యశ్రవణసంపన్నుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ. ఉవాచ=పలికెను. యే=విభక్తులు. మయి=విశ్వరూపుడగు పరమేశ్వరునియందు. మనః=మనస్సును. నివేశ్య=ఉంచి. నిత్యయుక్తా=నిత్యయుక్తులై. పరయా=ఉత్కృష్టమైన. శ్రద్ధయా=శ్రద్ధతోటి. ఉపేతా=కూడినవారై. మాం=నరసింహాగేశ్వరుడను, సర్వజ్ఞుడను అగు నన్ను. ఉపాసతే=ఉపాసించెదరో, తే=అట్టివారు, మే=నాకు. యుక్తతమా=యుక్తతములని. మతాః=అభిప్రేతులు.

॥౨౩॥

కాంక్షరభాష్యమే :—

యే త్యక్షరోపాసకా స్సమ్యగ్దర్శినో నివృత్తేషణా సే తావత్తిష్ఠంతు తాన్ప్రతియద్యవ్యక్తం తదుపరిషాద్వజ్ఞామః యే త్వితరే —మయి విశ్వరూపే పరమేశ్వరి అవేశ్య

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సగుణోపాసన, నిర్గుణధ్యానరూపమగు యోగములలో నేది సుఖముగ నాచరించుటకు శక్యమని ప్రశ్నించుచుంటివా? లేక ఆరెంటిలో యేది సాక్షాన్మోక్షసాధనమని ప్రశ్నించుచుం షోపాసనరూపమగు పక్షములో నేది విశిష్టతరమో తెలిసికొనుటకై యర్జునుడు ప్రశ్నించుచుండెను.... “ఏవం....యోగవిత్తమా” నిరంతరము భగవత్కార్యాదులయెడ చిత్తసమాధానముతో బ్రవృత్తులగు పితృలు అనన్యశరణులై నిన్ను సర్వయోగేశ్వర్య. సర్వజ్ఞాన, సర్వశక్తిమత్వ సత్వోపాదులు కలవిశ్వరూపుడవగు నిన్ను ధ్యానించెదరో, మరియు నెవరు పుత్రకృత్త, లోకైషణలను వీడినవారై. సర్వకర్మలను సర్వసించినవారై. ద్వితీయాధ్యాయమునందు చెప్పబడినదియు, కరణగోచరముకానిదియు, విధ్వస్తసర్వవిశేషములు కలదియు, నగు అక్షరపరబ్రహ్మమును ప్రత్యగభిన్నముగ ననుసంధించెదరో ఇట్టి యాయుభయులలో నెవ రధికముగ యోగజ్ఞులని యర్థము.

॥౨౪॥

నిరంతరీయము :— సప్తమాధ్యాయప్రభృతి ఇంతవరకు గ్రంథభాగముచే దత్పదవాచ్యార్థము నిరూపితము. ప్రస్తుతము తత్పదార్థశోధనరూపమగు ఉపాసనాకాండమును పూర్తి చేయును నిట యర్థమునుబట్టి ప్రధానమగుట తత్పదలక్ష్యార్థమును తత్పదలక్ష్యార్థవేత్తల లక్షణములనుకూడ ప్రదర్శించుచుండెను. శబ్దము ననుసరించి లోకీకబుద్ధ్యులసారముగ తత్పదవాచ్యార్థముయొక్క యుపాసనాధికము వివరింపబడుచుండెను. అందు వెనుకటి యధ్యాయాంతమున “మత్కర్మకృత్” అను మొదలగుదానిచే దనభజనము చెప్పబడెను. ఇట “మచ్ఛబ్దార్థము సగుణబ్రహ్మమా? లేక నిర్గుణబ్రహ్మమా? యని పూర్వగ్రంథమున రెండుస్థలములయందు ము అచ్ఛబ్దము ప్రయుక్తమగుటచే) సంశయించినవారై యర్జునుడు ప్రశ్నించుచుండెను. “ఏవం . యోగవిత్తమా” ఎవరు “మత్కర్మకృత్” అని చెప్పినరీతి సగుణబ్రహ్మవేత్తలై నిన్నుపాసించెదరో. మరియు నెవరు బుద్ధ్యాగోచర యక్షరోపాసకులో, వారిద్దరిలో నెవరు యోగవిత్తములు?

— * ౧౨వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు * —

మధుసూదనసరస్వతీయము :— సర్వజ్ఞుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు యర్జునునకు సగుణోపాసనయందే యధికా

శాంకరభాష్యమ్:—

సమాధాయ మనో యే భక్తా స్సంతో మాం సర్వయోగేశ్వరాణా మధీశ్వరం సర్వజ్ఞం విముక్త రాగాదిక్లేశతిమిరదృష్టిం నిత్యయుక్తా అతీతానంతరాధ్యాయాంతోక్త శ్లోకాగ్రన్యాయిన సతత యుక్తా స్సంత ఉపాసతే శ్రద్ధయా పరయా ప్రకృష్టయోపేతా సే మే మమ మతా అభిప్రేతా యుక్తతమా ఇతి । నైరింతర్యేణ హి తే మచ్చిత్తయాహోరాత్ర మతివాహయన్యతో యుక్తం తా నృప్తి యుక్తతమా ఇతి వక్తుమ్ ॥ ౨ ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

టీవా? శ్రీకృష్ణప్రపరమాత్మ కృమముగ సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

ఎవరు నివృత్తమైన విషణ్ణములు కలవారై, అక్షరబ్రహ్మాపాసకులై సమ్యగ్దర్శనము కలవారో, వారిసటుల యుండనిమ్ము. అట్టివారలనుగూర్చి యేదిచెప్పదగినదో దానిని ముందు చెప్పెదము. ఎవరు విశ్వరూపుడైన పరమేశ్వరునియందు మనస్సునుంచి ఇక్తులైనవారై సర్వయోగేశ్వరుల కధీశ్వరుడు, సర్వజ్ఞుడు, విడిచిపెట్టుబడిన రాగాదిక్లేశ తిమిరదృష్టికల పరమేశ్వరుని అతీతానంతరాధ్యాయాంతోక్త శ్లోకాగ్రన్యాయముచే సతతయుక్తులై యుత్కృష్టమయిన శ్రద్ధతో కూడినవారై యుపాసించెదరో అట్టివారు యుక్తతము లని నాయభిప్రాయము. నైరస్త్యముచే వారలు నాయందే చిత్తము కలవారై అహోరాత్రములను వెళ్ళుబుచ్చుచుండిరి. కాన వారలనుగూర్చి యుక్తతములని చెప్పుటయుక్తమే. ॥ ౨ ॥

రము సూహించి దానినే చెప్పదలచెను. యధికారానుపముగ సాధనములు తారతమ్య విశిష్టములుగాన ముందు సాకారబ్రహ్మవిద్యనే ప్రరోచనార్థమై ప్రతిచుచుండెను. “మయి” వాసుదేవుడనగు నాయందు (సగుణబ్రహ్మమునందు) “మన ఆవేశ్య” అనన్యశరణత్వముతోటి, నిరతిశయప్రీతితోటి మనస్సునుంచి, “యే” ఎవరు “మాం” సర్వయోగేశ్వరులకు బ్రదువును, సర్వజ్ఞుడను, సమస్తకల్యాణగుణములకు స్థానమును, సాకారబ్రహ్మస్వరూపుడను అగు నన్ను “నిత్యయుక్తాః” సతతోద్భుక్తులై, “శ్రద్ధయా పరయోపేతాః” ప్రకృష్ట మగు సాత్త్వికీ వృత్తిరూపమైన శ్రద్ధతోకూడినవారై, “ఉపాసతే” ఎల్లపుడు చింతించెదరో, “తే మే యుక్తతమా మతాః” అట్టివారెల్లపుడు మదాసక్త చిత్తులై విషయాంతరవిముఖులై అహోరాత్రములను నిషేషప్రాయముగ వెళ్ళుబుచ్చెదరు. కాన వారె నాకు యుక్తతములుగ నభిమతరు ॥ ౨ ॥

శాంకరానందీయము:— “అముముక్షువునకు ప్రథమమగు సగుణబ్రహ్మాపాసనమే సుకరము. ఇక నారూఢుడు ద్వితీయమగు నిర్గుణబ్రహ్మాపాసనమే చేయదగినది” సూచించుచు పైవిధముగ ప్రశ్నించిన యాముముక్షునకు యర్జునున కాదిమమగు సగుణబ్రహ్మాపాసనమునే ప్రరోచనాపూర్వకముగ ముపదేశింపదలచి శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాడు — “మయి — యే” మోక్షస్వరూపుడనగు నాయందు మనస్సును లెస్సగ విలిపి మోక్షమునే కోరుచున్నవారై, లేక నాస్వరూపమునందే దృష్టము, శ్రుతము, స్పష్టము, మతము నీ సర్వము బ్రహ్మమే యని సర్వమునకు సన్మాతృత్వగ్రహణమునందే మనస్సును లెస్సగనుంచి, లేదవిషయాంశరమునందుగా కనాధ్యానమునందే మనస్సును వినియోగించి “నిత్యయుక్తాః” మత్కర్మకరణాదిదర్శనములయందు లెల్లపుడు వియక్తులై “పరయా భక్త్యా” విశ్వామగు భక్తితో (విరుక్త సాధనములతో పరమేశ్వరోపాసనము జేయుచో జిత్ర కుడ్డిగలిగి దానివలన జ్ఞానము, దానివలన మోక్షమునుగూడ సిద్ధించునా సిద్ధింపదా యను సంశయము లేనియాస్తికృమబ్ధితో) గూడినవారయి స్వధర్మమును, స్వాశ్రమమును, స్వజనమును, స్వలక్షణమును,

గీ॥ యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే ।

సర్వత్రగ మచిన్త్యం చ కూటస్థ మచలం ధృవమ్ ॥

॥౩॥

ప ద వి భా గ ముః— యే.తు.అక్షరం.అనిర్దేశ్యం.అవ్యక్తం.పర్యుపాసతే.సర్వత్రగం.అచిన్త్యం.చ.కూటస్థం.అచలం.ధృవమ్ ॥

॥౩॥

ప్రతి ప దార్థ ముః— అనిర్దేశ్యం=శబ్దమునకు గోచరము కానందున యిదియని నిర్దేశించుట శక్యము, అవ్యక్తం=ఏప్రమాణముచేతను వ్యక్తమునానిది, సర్వత్రగం=అకాశమువలె వ్యాపించునది, అచిన్త్యంచ=వ్యక్తముకానిదగుటవలన అచిన్త్యము, (ఊహించుటశక్యమునానిది) కూటస్థం=మాయాధ్యక్షముగ మాయయందున్నది, లేక రాశివలెనున్నది, అచలం=చలంపని, ధృవం=విర్యము, అగునట్టి, అక్షరం=అక్షరబ్రహ్మమును, యేతు=ఎవరైతే, పరి=అంతటను, ఉపాసతే=ఉపాసించెదరో.

॥౩॥

కాంక్షరభాష్యముః—

కి మితరే యుక్తతమా న భవంతి స కింతు తాన్వృతి యద్వ్యక్తవ్యం తచ్ఛృణు— యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య మవ్యక్తత్వా దశబ్దగోచర మితి న నిర్దేశ్యుః శక్యతే.తో.నిర్దేశ్య మవ్యక్తం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం పర్యుపాసతే పరి సమంతా దుపాసతే। ఉపాసనం నామ యథాశాస్త్ర ముపాస్య స్వార్థస్య విషయాకరణేన సామీప్య ముపగమ్య తైలథారావ త్సమానప్రత్యయప్రవాహేణ దీర్ఘకాలం య దాసనం త దుపాసన మాచక్షతే।అక్షరస్యవిశేషణమాహ.సర్వత్రగంవ్యోమవద్వ్యాప్యచింత్యం చావ్యక్తత్వాదచింత్యంయద్ధికరణ గోచరంతన్మన

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నిర్గుణానుసంధానతత్త్వరులు యుక్తతములుకారా ! అని శంకింపజనదు. అట్టివారలను గూర్చి చెప్పదగిన విషయమును చెప్పెదవినుము. అక్షరబ్రహ్మమవ్యక్తమగుటవలన శబ్దముగోచరముకాదు. అందుచే 'ఇది' అని నిర్దేశించుటకు శక్యమైనదికాదు. కాన అనిర్దేశ్యము "అవ్యక్తం" ఏప్రమాణముచేతను వ్యక్తముకాదుగాన నవ్యక్తము, "సర్వత్రగం" అకాశము

వీడకుండగనే యెవరు 'మాం' విశ్వస్యరూపుడను, సర్వజ్ఞుడను, సర్వాత్మకుడను, పరమేశ్వరుడను అగునన్ను "ఉపాసతే" యెల్లప్పుడు అంతటనుసర్వమును నన్నుగనే భావించెదరో, "తే మే యుక్తతమా మతా" అట్టి వారే యోగశ్రేష్ఠులని నాకు, సమ్మతులు, (గృహమందే యున్నవారయి మోక్షైకతామనతో మత్కర్మ కృత్వాదిమోక్ష సాధనపరినిష్ఠులై, యెల్లప్పుడు సర్వమును పరమేశ్వరునిగనే భావించుచున్నవారయి యెవడు కాలమును వెళ్ళుటచెప్పదోవారు యోగవరిష్ఠులని నాయభిప్రాయము) (ఈ చెప్పుటచే తమయధికారమునకు తగునట్లు సగుణబ్రహ్మోపాసనమే ఆరుదురువులగు ముముక్షువులకు సుకరమును, స్వార్థదము నగు సాధనమని సూచితము)

—* ౧౨వ అధ్యాయము ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు *

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తలకంటె సగుణబ్రహ్మవేత్తలకాధిక్య మేమిః వియాధిక్యము ననుసరించి సగుణబ్రహ్మవేత్తలు యుక్తతములుగ నీ కభిమతుంయిరి; అనుసర్యవై అట్టి యాధిక్యమును చెప్పుటకై తన్నిరూపణోపయోగముగ ముందుగ నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తలను ప్రస్తావించు ముందెను.

గీ॥ సన్నియమ్యేన్ద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః ।

తే పాప్సువన్తి మా మేవ సర్వభూతహితే రతాః ॥

॥౪॥

ప ద వి భా గ ముః— సన్నియమ్య-ఇన్ద్రియగ్రామం. సర్వత్ర-సమబుద్ధయః. తే-పాప్సువన్తి-మాం. ఏవ-సర్వభూతహితే-రతాః ॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— యే=ఎవరు, ఇంద్రియగ్రామం= ఇన్ద్రియసమూహమును, సన్నియమ్య=లెస్సగ నియమించి, సర్వత్ర=అంతట, సమబుద్ధయః=సమానమైన బుద్ధికలవారై, సర్వభూతహితే=సర్వభూతముల హితవునందు, రతాః=అసక్తులై, తే=వారు, మామేవ=నన్నే, పాప్సువన్తి=పొందుచున్నారు

శాంకరభాష్యమ్ :—

సాపిచింత్యం తద్విపరీతత్వా దచింత్య మక్షరం కూటస్థం దృశ్యరూపగుణ మంతర్దోషం వస్తుకూటం కూటరూపం కూటసాక్ష్య మిత్యాదా కూటశబ్దః ప్రసిద్ధో లోకే । తథా చావిద్యాద్యనేకసంసార బీజ మంతర్దోషవ న్నాయావ్యాకృతాదిశబ్దవాచ్యతయా “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్” “మమ మాయా దురత్యయా” ఇత్యాదౌ ప్రసిద్ధం యత్త త్కూటం తస్మిన్కూటే స్థితం కూటస్థం తి దధ్యక్షతయా_థవా రాశి రివ స్థితం కూటస్థ మత ఏవాచలం యస్మా దచలం తస్మా ద్భ్రవం నిత్య మిత్యర్థః ॥

॥౩॥

సంనియమ్యేతి । సంనియమ్య సమ్య జ్ఞియో సంహృత్యేంద్రియగ్రామ మింద్రియసముదాయం సర్వత్ర సర్వస్మి న్కాలే సమబుద్ధయః సమా తుల్యా బుద్ధి ర్యేషా మిష్టానిష్ట

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

వలె నంతట వ్యాపించునది. “అచిన్త్యంచ” ఏది యింద్రియగోచరమో అది మనస్సుచేగూడ నూహించుటకు శక్యమైనది. ఈయక్షరబ్రహ్మమన్న నేకరణములకు గోచరముకానందున (అవ్యక్తమగుటవలన) మనస్సుచేగూడ నూహించుటకు శక్యమైనదికానిది. (అచిన్త్యము) ‘కూటస్థం’ చూడబడు గుణములుకలది. లోపల దోషములుకల వస్తువు కూటమనబడును. లోకమునకూట రూప్యము, కూటసాక్ష్యము, ఇత్యాదికమునందు కూటశబ్దము ప్రసిద్ధము. అట్లే అవిద్యాద్యనేక సంసార బీజములు కలది, అంతర్దోషములు కలదియు, మాయ, అవ్యాకృతము ఇత్యాదిశబ్దవాచ్యమగుటచేతను “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్” “మమ మాయా దురత్యయా” ఇత్యాది శ్లోకప్రసిద్ధమైన మాయ కూటమనబడును. అట్టి మాయాధ్యక్షుడుగ మాయయం దుండువాడు లేక రాశివలెనుండువాడు కాన కూటస్థుడనబడును. కూటస్థుడు కనుకనే అచలడు, కనుకనే నిత్యుడు. అట్టి యక్షరపరబ్రహ్మము నెవడంతట నుపాసించునో, (శాస్త్రము నతిక్రమించకుండగ (యథాశాస్త్రముగ) ఉపాస్యార్థముయొక్క విషయాకరణముచే సామీప్యమును పొంది తెలధారవలె సజాతీయ ప్రత్యయప్రవాహముచే దీర్ఘకాలముండుటయే యుపాసన మనబడును.)

॥౩॥

ఎవ రింద్రియసమూహమును లెస్సగ విషయములనుండి యుపసంహరించి అనగా విషయములను యింద్రియములు ప్రవేశింపకుండగ లెస్సగనరికట్టి నిఖిలలోకములందు ఇష్టానిష్టప్రాప్తి

శాంకరభాష్యమ్:—

ప్రాప్తౌ తే సమబుద్ధయ స్తే య ఏవంవిధా స్తే ప్రాప్నువంతి మా మేవ సర్వభూతహితే రతాః।
వ శు శేషాం వక్తవ్యం కించి న్మాం తే ప్రాప్నువంతితి। జ్ఞానీ త్వాత్త్వేవ మే మత మితి
శ్లోకమ్! న హి భగవత్స్వరూపాణాం సతాం యుక్తతమత్వ మయుక్తతమత్వం వా
వాచ్యమ్॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని : —

యందు సమానమైన బుద్ధికలవారై, సర్వభూతహితపుయం దాసక్తికలవారో అట్టివారలకు
చెప్పదగిన దేదీయు లేదు అట్టివారు నన్నే పొందుచున్నారు. “జ్ఞానీ త్వాత్త్వేవ మే మత మ్”
అని చెప్పబడెను. భగవత్స్వరూపులయినవారలకు యుక్తతమత్వముకాని, అయుక్తతమత్వము
కాని చెప్పుట కలవి కాదు.

॥౪॥

ఎవరు అక్షరబ్రహ్మోపాసకులో వారు కూడ నన్నే బొందెరని రెండవశ్లోకమున నన్వయము.
పూర్వమునందు చెప్పబడిన వారికంటె వీరికివెలక్షణ్యమును సూచించుటకై యీశ్వరమున “తు” అనుకబ్ధము
ప్రయోగింపబడినది. వాడక్షవిభాగహ్యమునందు ప్రసిద్ధమైనవిరివిశేషాక్షరబ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పుటకై
యీశ్వరమున ఏడు విశేషము లీ రుబడినవి “అనిర్వచ్యం” శబ్దప్రతిహేతువుగు జాతి గుణ క్రియల
సంబంధము లేనిదిగాన బ్రహ్మము శబ్దమునే జెప్పుటకు శక్యముకానిది. బ్రహ్మము జాత్యాదిరహిత మను
టచో కారణమేమందువా: “సర్వత్వగు” సర్వవ్యాప్తి, సర్వకారణము కాన జాత్యాదిభూత్యునుగును. కనుకనే
పరిచ్ఛిన్నమైన కార్యమునకు జాత్యాదిసంబంధము కన్పట్టుచున్నది. ఆకాశాదులకుగూడ వస్త్రీ కార్య కృమంగీక
రింపబడెను. కనుకనే “అచింత్యం” పరిచ్ఛిన్నమగునది మనోవృత్తికి విషయమగుటవలన యపరిచ్ఛిన్నమగు
అక్షరబ్రహ్మమునందు శబ్దవృత్తివలె మనోవృత్తిగూడ సంభవించునని (అనగాఅక్షరవ బ్రహ్మమునను
వృత్తివిషయము కాదనుట) ఈవిషయమునే “యతో వాచో నిరర్తంతే అప్రాప్య మరసా సూ” అను
శ్లోకము బోధించుచున్నది.

అట్లయినచో “తం త్వోపవిషదం పురుషం పృష్ణామి” “దృశ్యతే త్వగ్గ్రీయా బుద్ధ్యా”
“శాస్త్రయోనిత్వాత్” అను శ్లోకస్మృతులు ఎట్లు పొరగునని శంకింపజగము. అవిద్యాకల్పితసంబంధముచే
శబ్దజన్యమయిన వరమబుద్ధివృత్తియందు ప్రమాదందడోపహాసము శుద్ధము నగు వస్తువు ప్రతిబింబించుటకు
ములయిన అవిద్యాకల్పార్యములు నివర్తించుటవలన ఉపదానముచే బ్రహ్మమునకు విషయమయి చెప్ప
బడెను. కాన బ్రహ్మమునందు కల్పితమైన అవిద్యాసంబంధమును చెప్పుటకై “సూత్రం” అని చెప్పబడెను.
ఏది మిశ్రాభూతమై సత్యముగా ప్రతీయమానమగునో యది కూటమనబడును. కనుకనే కూటాన్నాపణము,
కూటసాక్షిత్వము అనుచోట కూటశబ్దము ప్రయోగింపబడెను. మాయ యనెడి యజ్ఞానముగూడ మిశ్రాహార
మైనను లోకికులకు సత్యముగ ప్రతీయమానమైపూటమనబడును. అట్టి మాయయందు అధ్యాపిత సంబంధముచే
వద్దిహినముగా నుండునది కూటపృథునబడును. (అనగా అక్షరపరబ్రహ్మము అజ్ఞానతత్త్వాద్విధిగ్రాసమని
యర్థము) ఇట్లు చెప్పుటచే పూర్వమునందు చెప్పబడిన యనుపపత్తున్నియు లొంగింపబడినది. కనుకనే
సర్వవికారములు అవిద్యాకల్పితముంగుటవద్ది హినమనిరివికారసాక్షిచే తన్యమేయని “అదలం” అనుపదముచే
చెప్పుచుండెను. నిర్వికారమని యర్థము. కనుకనే “పురుషం” అవరసామయము విశ్యము నగు శుద్ధబ్రహ్మ
శ్రవణముచే ప్రమాణగతమైన యవంభావనను, మననముచే ప్రమేయగతాసంభావనము తొలగిం

యకొని విపరీతభావనానిస్పృతికై ద్యానించుచుండిరి. (విజాతీయప్రకృత్యతిరస్కారపూర్వకముగాతెలవారవలె నవిచ్ఛిన్నజాతీయప్రకృత్యప్రవాహరూపమైన విదిధ్యాననమనెడిధ్యానమున విషయముగ చేసికొనుచుండిరి. విషయేంద్రియసంయోగము సంభవించుచుండగావిజాతీయప్రకృత్యతిరస్కారమెల్లు సంభవించునను శంకను తొలగించుటకై “సంనియమ్య” అని చెప్పబడెను. ఇంద్రియముదామమును విషయములనుండి యుపసంహరించి. (ఈచెప్పుటచే శమదమాదినంపత్తి చెప్పబడెను.) విషయభోగవాసన యుండగా విషయములనుండి ఇంద్రియములయొక్క విస్ఫృతి ఎల్లు సంభవించునను శంకను తొలగించుటకై ‘సర్వత్ర సమబ్ధయః’ అని చెప్పబడెను. సర్వవిషయములయందు హర్షవిషాదములతోటి, రాగద్వేషములతోటి రహితమైన బుద్ధిగల వారని యర్థము. సమ్యక్జ్ఞానముచే తత్కారణమైన అజ్ఞానము భోగోటబడినదగుటవలన, విషయముల యందు దోషదర్శనాభ్యాసముచే స్పృహ భోయినదగుటవలన వారు సర్వత్ర “సమబ్ధయః” అని చెప్పబడుచుండిరి. (ఈచెప్పుటచే వశికారమనెడి వైరాగ్యము చెప్పబడెను.) కనుకనే అంతకు అత్మద్వైపిచే హింసాకారణద్వేషరహితు లగుటవలన ‘సర్వభూతహితే రతాః’ అని చెప్పబడుచుండిరి “అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్త స్సాస్యహః” “అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్వా సంన్యాస మాచరంతి” అను శ్లోకస్మృతులు బోధించునటుల సర్వభూతములకొఱకు అభయమనెడు దక్షిణ వాసంగి స్వీకరింపబడిన సంన్యాసము గలవారై సర్వపాదనసంపన్నులై స్వయముగ బ్రహ్మబూతులై విద్విచిత్సారూపమైన సర్వపాదనపరభూతమైన సాక్షాత్కారముచే అర్హులగు అక్షరపరబ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను పొందుచుండిరి అనగా పూర్వమునందు గూడ నాస్వరూపమై యుండి అవిద్యానివృత్తిచే నాస్వరూపులై యుండెదరు. ఈవిషయమునే “బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మ ఘ్నేతి” “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి” “ఇత్యాది శ్లోకులు బోధించుచున్నవి. ఈగీతలయందు గూడ “జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మతం” అని చెప్పబడెను.

॥౩. ౪౩॥

శంకరానందీయము: — మంఠప్రజ్ఞగల ముముక్షువులకు సగుణోపాసనయందు ప్రవృత్తి నిధికొలుకై “తే మే యుక్తతమాః” అని కర్మయోగులను సుతించి, యిప్పుడు సాధకునకు పరబ్రహ్మయొక్క స్వరూపమును సాధనసంపత్తిని చెప్పుచు విరుణోపాసకులకు యుక్తమత్వమును, విరుణోపాసనకు సాక్షిన్మోక్షసాధనత్వము. ఫలప్రకాశనద్వారా స్వయముగనే నిర్దించునని బ్రహ్మవేత్తలయొక్క బ్రహ్మోపాసనకు ఫలమును. “యే తు” అనుశ్లోకము మొదలు రెండు శ్లోకములచే జెప్పబడెను. ఉపాసకులయొక్క ఉపాసనకు ఉపాశ్శమునకు కృమముగా సాధనమువలన, ఫలమువలన, స్వరూపమువలన సగుణోపాసనకంటె వైలక్షణ్యము కలదని సూచించుటకు “తు” అను శబ్దము ప్రయోగింపబడెను. “సంనియ మ్మేంద్రియగ్రామం” విషయగ్రహణముకొలుకై యింద్రియములు చలించుచుండగా మనస్సుగూడ చలించును. దానిచే సమాధి భంగమగును. కాన యింద్రియములకు విషయగ్రహణవైముఖ్యమును సంపాదించి “సర్వభూత హితే రతాః” మశకపిపీతాది సర్వభూతముల కుపద్రవనాచరణమునందు “జనన్మిపానైఃపుర్య ముత్సృజ్య తాం” అను న్యాయముచే అహితానాచరణయందు నిరతులై, లేక బ్రహ్మదిన్తంబివర్యం సర్వప్రాణలయొక్క పరమప్రేమాస్వదమగుటవలన ప్రియతిమమైన ప్రత్యగత్వయందు రతులై, అనగా అంతకు ప్రత్యగత్వస్వరూపముచే నుండినయాత్మను ‘సర్వాత్మకోఽహం’ అని తన స్వరూపముచే చూచెడివారు కనుకనే సర్వప్రపంచమునందు బ్రహ్మద్వైపిగల బ్రహ్మవేత్తలు శబ్దస్పర్శరూపాదులు లేమింజేసి, వ్యక్తము కానట్టి (నర్వేంద్రియాగోచరమైనట్టి) కనుకనే “అవిచ్ఛిన్యం” రాగాదులచే “ఇదం” అని నిర్దేశించుటకు శక్యము కానట్టి గగనమువలె నిరాకారమై పరిపూర్ణమైనట్టి, అవ్యక్తమగుటవలన అచింత్యము కనుకనే భూతమువలె అకంప్యముగా ఉండునదగుటచే చూచినము, కనుకనే చలనవరితము, కనుకనే కాళ్యణముఅగు అక్షరపరబ్రహ్మ

గీ॥ క్లేశోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాశక్తచేతసామ్ ।

అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే ॥

॥౨౪॥

పదవిభాగము : — క్లేశః. అధికతరః. తేషాం. అవ్యక్తాశక్తచేతసాం. అవ్యక్తా. హి. గతిః. దుఃఖం.

దేహవద్భిః. అవాప్యతే ॥

॥౨౫॥

పరిశిష్టార్థము : — తేషాం = అ. అవ్యక్తాశక్తచేతసాం = నికారాక్షరబ్రహ్మస్వరూపమునుద్ధ్యానించు వారలకు, అధికతరః = అత్యంతమధికమైన, క్లేశః = క్లేశము. సంభవతి = (ఈపదమవ్యాహర్యము) సంభవించుచున్నది, హి = ఏకారణమువలన. దేహవద్భిః = దేహవిమానము కలవారిచే, అవ్యక్తా = అక్షరాత్మికమైన, గతిః = గతి, దుఃఖం = దుఃఖముగ, అవాప్యతే = పొందబడుచున్నది.

॥౨౬॥

శాంకరభాష్యము : —

కౌతు — క్లేశోఽధికతరో యద్యపి మత్కర్మాదిపరాజాం క్లేశోఽధిక ఏవ క్లేశోఽధిక తరస్త్వక్షరాత్మనాం పరమాత్మదర్శినాం దేహభిమానపరిత్యాగనిమిత్తోఽవ్యక్తాశక్తచేతసాం వ్యక్త అనంతం చేతో యేషాం తేఽవ్యక్తాశక్తచేతస స్తేషా మవ్యక్తాశక్తచేతసామ్ । అవ్యక్తా హి యన్మా ద్యా గతి రక్షరాత్మికా దుఃఖం సా దేహవద్భి ర్దేహభిమానవద్భి రవాప్యతేఽతిః క్లేశోఽధికతరః । అక్షరోపాసకానాం యద్వర్తనం త దుపరిష్టా ద్వక్ష్యామః ॥

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యకత్వబోధిని : —

ఏచారింప నన్నుద్దేశించి కర్మాదుల నాచరించువారలకు క్లేశము కలదు. అక్షరాత్మ్యులగు పరమాత్మదర్శులకన్ననో దేహభిమానపరిత్యాగనిమిత్తముగు క్లేశః అధికతరము. అవ్యక్తాశక్త చేతసాం అక్షరబ్రహ్మమునం దాసక్తమైన చిత్తముకలవారిలకు అధికతరమైన క్లేశముకలదు. ఏకారణమువలన నవ్యక్తబ్రహ్మరూపమే గతియో అందువలన దేహభిమానము కలవారిలచే దుఃఖము పొందబడుచున్నది.

॥౨౮॥

మును సర్వదా అనుసంధానము చేయుచున్నాడో, అనగా సర్వమును నిర్వికేషబ్రహ్మముగా ఎందు నుడెవరో అట్టి బ్రహ్మవిష్ణులు సచ్చిదానందైకరసస్వరూపముగు పరబ్రహ్మమునుపొందుచుంకిరి. పూర్వోక్తమైన గుణోపాసకులగు భక్తులు అగ్న్యాదిదేవతలను పొంది కర్మముగా ననుభవించుచుంకిరి. అక్షరోపాసకులన్ననో అత్కార్మిం. దేవతాంకరప్రాప్తినివిడిచి సాక్షాత్పరబ్రహ్మస్వరూపమైన నన్ను పొందుచుంకిరి. కనుకనే సాక్షాద్బ్రహ్మప్రాప్తియేబ్రహ్మవేత్తలకుఫలము. అబ్రహ్మవేత్తలకు, ముక్తతమత్వా ముక్తతమత్వమునున్నప్పుడు చేయుచున్నది. పుల నవేక్షింపక రాజసాన్నిర్యమును పొందినవారలకు, అప్రతమత్వము పాపేక్షచే గణనా విషయమును పొందినవారలకు, నాప్రతమత్వమును తత్ప్రాప్తియై యెల్ల స్వప్రపంచుచున్నదో అటులనే సగుణోపాసకులకు యుక్తతమత్వము బాహ్యారికమని నిర్ణయము. విష్ణుశోభనవతే సాక్షాత్పరవత్వము బ్రహ్మ ప్రాప్తిచే సూచికము. ఈచెప్పుటచే సదంధివేత్తముగల పండితులైన పరిశుద్ధమైన యంకరణముగల త్రిమోక్షీచ్చ గలవారలకు సర్వకర్మరంజనానంతర్యముగ శ్రవణాదులచే బ్రహ్మమును తెలిసికొని తమ పాపనమే విదేహకై వల్యసిద్ధికొనుట కర్తవ్యమని సూచింపబడెను.

॥౩౦, ౪౩॥

— * ౧౨వ అధ్యాయము ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు * —

మ దు మో ద న స ర స్వ తి య ముః. పశ్యతము విష్ణుశోపాసకులకంటె సగుణోపాసకులకు

గీ॥ యే తు సర్వాశి కర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరాః ।

అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే ॥

॥౬॥

ప ద వి భా గ ముః— యే.. తు.. సర్వాశి.. కర్మాణి.. మయి.. సంన్యస్య.. మత్పరాః.. అనన్యేన..

వివ.. యోగేన.. మాం.. ధ్యాయంతః.. ఉపాసతే ॥

॥౬॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— యేతు=ఎవరైతే; సర్వాశి=నిఖిలమైన; కర్మాశి=కర్మలను; మయి=పరమే
శ్వరునిచేత; సంన్యస్య=తెచ్చగనుంచి; (సంన్యసించి) మత్పరాః=నేనే పరుడుగాకలవారై; అనన్యేనైవ
=విశ్వరూపాదిఅన్యమగు యాలంబనములేని; యోగేన=సమాధిచే; మాం=నన్ను; ధ్యాయంతః=ధ్యానించు
వారై; ఉపాసతే=ఉపాసించెదరో.

॥౬॥

గీ॥ శేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్ ।

భవామి న చిరా త్పార్థ మ య్యావేశితచేతసామ్ ॥

॥౭॥

ప ద వి భా గ ముః— శేషాం.. అహం.. సముద్ధర్తా.. మృత్యుసంసారసాగరాత్.. భవామి.. న..

చిరాత్.. పార్థ.. మయా.. అవేశితచేతసామ్ ॥

॥౭॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— శేషార్థ=ఓయరునా; మయి=విశ్వరూపమునందు; అవేశితచేతసాం=అవేశిత
=ఉంచబడిన; చేతసాం=చిత్తముకల; శేషాం=నాయుపాసనాపరులకు; అహం=నేను; మృత్యుసంసారసాగ
రాత్=మృత్యు=మృత్యుయుక్తమైన; సంసారసాగరాత్=సముద్రవంటి సంసారమునుండి; నచిరాత్=ఘృ
ముగ; సముద్ధర్తా=తెచ్చగనుద్ధరించువాడనై; భవామి=అగుచున్నాను.

॥౭॥

అతిశయము.. జూపుచున్నాడు— సగుబోపాసకులు గూడ సగు=బ్రహ్మమునందు మనస్సును నిలుపు
యందును, ఎల్లపుడు తత్కర్మసూయజులగుటయందును, యత్కర్మక్షోద్యోపేతు లగుటయందును క్షే
మధికమే యగును. కాని వీటికంటె “క్షేత్రః..చేతసాం” నిర్గుణబ్రహ్మోపాసకులై పూర్వోక్తసాధనసంప
న్నులైయుండువారికి క్షేత్రమధికతరము. ఇందుకు కారణమేమందువా? “అవ్యక్తాహి...రవాప్యతే” గంత
వ్యము, ఫలభూతము నగు అక్షరబ్రహ్మము దేహానిమాలుచే నధికకష్టముచే బొందబడుచున్నది. (సర్వ
కర్మలకు సంన్యసించి గురూపసదనవిధితో వేదాంతవాక్యముల విచారముచే నాయా భ్రమనిరాకరణమునందు
అధికప్రయాసము కలదని భావము.) విచారింప సగుణబ్రహ్మ, నిర్గుణబ్రహ్మోపాసకుల బ్రహ్మప్రాప్తి
రూపఫల మొకటియే యైనను దుష్కరోపాయముచే బ్రహ్మము నొందువారికంటె సుకరోపాయముచే
బ్రహ్మము నొందువారలు శ్రేష్ఠులని భావము.

॥౮॥

శంకరానందీయముః— చిత్తము పక్వము కానివారలకు అక్షరబ్రహ్మోపాసనమునందు క్షే
త్రము కలదని చెప్పుచున్నాడు— క్షేత్రః..చేతసామ్” వ్యక్తిత్వము నొందిన పరిమేష్యుని (నాయొక్క)
యూపాసకులగుడ మత్కర్మక్రైద్విదర్శములు సిద్ధింపకులో క్షేత్రము కలదు కాని వారినిబట్టి జూడ
సర్వేంద్రియాగోచరము, అదృశ్యము, అప్రచీర్ణము, అచింత్యము అప్రమేయమునగు పరబ్రహ్మమునందు
తద్భావావత్తికై ప్రయత్నించు మనస్సుగలవారలకు (నిరాకారబ్రహ్మను నిదిధ్యానించు సుతులకు) విషయ
త్యాగకృతము ఆశ్రయధర్మకృతము, యమనియమాభ్యాసకృతము, అనత్ప్రయత్నయనిరాసకృతము, నిరాకార
బ్రహ్మమునందు మనస్ఫిరీకరణకృతము నగు క్షేత్రము అధికతరము. (పైన చెప్పిన యొక్కొక్క సాధన
సిద్ధియే దుష్కరమగుటచే నందునను అనాప్తయింపైన యహంభావమును వీడుట బ్రహ్మకుగూడ శక్యము
కానిది. ఇట్లే బ్రహ్మమునందు జగత్ప్రయత్నమంత్యాగముగూడ నిరంతరక్షేత్రసాధ్యమగుట బ్రహ్మమేల్లకు
అధికతరక్షేత్రబహులమని యర్థము.) ఈవిషయమును స్వయముగనే శ్రీకృష్ణభగవానులు స్పష్టపరచుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్ :—

యే త్వితి । యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయీశ్వరే సంన్యస్య మత్పురా అహం పరో యేషాం తే మత్పురాః సంశోఽనన్యే నైవావిద్యమాన మన్య దాలంబనం విశ్వరూపం దేవ మాత్మానం ముక్త్యా యశ్య సోఽనన్య స్తే నానన్యే నైవ కేన యోగేన సమాధినా మాం ధ్యా యంత శ్చింతయంత ఉపాసతే ॥

॥౬॥

తేషాం కిమ్—తేషాం మదుపాసనైకపరాణా మహ షూశ్వర స్సముద్ధర్తా । కుత ఇత్యాహ మృత్యుసంసారసాగరాత్, మృత్యుయుక్త స్సంసారో మృత్యుసంసారః—స ఏవసాగర ఇవ సాగరో దురుత్తరత్వా త్తస్మా న్మృత్యుసంసారసాగరా దహం తేషాం సముద్ధర్తా భవామి న చిరా త్కిం తర్హిక్ష్మిస్య మేవ హేపార్థ ! మయ్యా వేశితచేతసాం మయి విశ్వరూప ఆవేశితం ప్రవేశితం సమాహితం చేతో యేషాం తే మయ్యా వేశితచేతస స్తేషామ్ ॥

॥౭॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని :—

ఎవరు సర్వకర్మలను పరమేశ్వరునియం దర్పించి (సర్వకర్మలనుసంన్యసింపి) పరమేశ్వరుడే పరుడుగాకలవార్తై అన్యమగు విశ్వరూపాద్యా లంబనము లేని సమాధిచే నన్నుధ్యానించు వార్తై యుపాసించెదరో.

॥౬॥

పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన వారలకేమి జరుగుననెదవా ? విశ్వరూపమునందావేశిత చిత్త ముకల మదుపాసనైకపరులను మృత్యుయుక్తమైన సముద్రమువంటి సంసారమునుండి శీఘ్రముగ నుద్ధరించువాడనై నేనగుచున్నాను.

॥౭॥

“అవ్యక్తా హ....అవాన్యతే” అవ్యక్తస్వరూపమైన తద్భావావత్తరూపమైన గతి దేహాదాత్మ్యవంతులచే నతిదుఃఖము కలుగునట్లు బొందబడుచున్నది. (ఇట“దుఃఖం” అనునది క్రియావిశేషము) (అత్యంతశ్లోకముచే బొందబడుచున్నదని యర్థము) దేహాభిమానము విశ్వేషముగవలించిరంతనేబ్రహ్మత్వము సిద్ధించును. అట్టి దేహాభిమానము చిరకాల, నిత్య, నిరంతర, నిరుత, నిర్వికల్పసమానిష్ఠావిశేషాధిక్యమును విడచి సామాన్య ప్రయత్నముచే తొలగునదికాదు. కాన యవ్యక్తాసక్త చేతచుక్కలకు క్షేతాధికతరత్వము యుక్తము. వీరికి దేహాద్యహంకారవిచ్ఛిత్తియు, సాధనసంపత్తియు ముందుచెప్పబడును.

॥౮॥

—♦ ౧౨వ అధ్యాయము ౬, ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦—

మ ఘ నూ ద న స ర స్వ తీ య ముః సగుణనిర్గుణోపాసకులకు యొకే ఫలమగుచో క్షేత్ర మెక్కు వగునన్న ఆఫల మెక్కువయనియు, స్వల్పమగుచో నాఫలముగూడ స్వల్పమేయనియు కల్పింపదగును. కాని ఆఫలముల క్రైత్యమేలేదు. ఏమందువా: నిర్గుణబ్రహ్మవేత్తలకు అవిద్యాతత్కర్మనివృత్తిచే నిర్విశేషసమానందబోధబ్రహ్మరూపముగ నుండుట (మోక్షము) బొందబడును. సగుణోపాసకులకు అధిష్ఠానస్వరూపముండదు. కాన యవిద్య తొలగదు. అందుచే నైశ్వర్యవిశేషము, కార్యబ్రహ్మోక్తగతియు, ఫలము, కాన ఫలాధిక్యమునకై యాయాసాధిక్యము న్యూనతాపాదకము గానేరదని శంకింపజరదు. సగుణోపాసనచే సర్వ ప్రతిబంధములు తొలగినవారికి గుహాపదేశముగాని, శ్రవణమననాదిక్షేత్రముగాని లేకుండగనే స్వయమావి రూపమైన యీశ్వరానుగ్రహసహకృతమగు వేదాంతవాక్యముచే దత్త్వజ్ఞానోదయమై యవిద్యాతత్కర్మ వివృత్తి యై బ్రహ్మలోకమునందే యైశ్వర్యభోగాననమున నిర్గుణబ్రహ్మవిద్యాఫలమైన పరమకైవల్యమును

వస్తువును. "న ఏకస్యా జీవభూతాత్ పరా త్పరం పురి శయం పురుష మీక్షతే" (సగుణోపాసకుడు పారణ్యగర్వైశ్వర్యము వొందినవాడై భోగాస్తమున సంవృజీవసమష్టిరూపము, శ్రేష్ఠమునగు పారణ్యగర్భుని కంటె నిలక్షణము స్వహృదయగుహావివిష్టము నగు వ్యక్తిగణిన్మాద్వితీయ పరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరింప జేసుకొనును.) అను కృతీయు వైవిషయమునే జెప్పుచున్నది. కనుక ప్రాగుక కేళిబాహుళ్యము లేకుండ గనే సగుణబ్రహ్మవేత్తలకు యాశ్వర్యసాధముచే నిర్గుణబ్రహ్మవిద్యాపలము ప్రాప్తించునని రెండు శ్లోకములచే జెప్పుచున్నారు— ఎవరు సంస్కరణలను సగుణబ్రహ్మవిగు నాయందు సమర్పించి, నేనే (వాసుదేవుడే) ప్రకృష్టవైన ప్రీతివిషయముగా కలవారై, అనన్యయోగముచే (ఏకాస్తముచే) నన్ను సకలసౌందర్యపారవిదానము, అనందభవవిగ్రహము, ద్విభుజములుగాని, చతుర్భుజములుగాని, కలిగి సమస్తజనమునో హరిణీయగు మురళిని సప్తస్వరములతో బూరించుచున్న స్వరూపము గలవానిగగాని, శంఖ, పద్మ, కౌమోదకీ, రథాగనంగిపాణిపల్లవములు కలవానిగగాని, నరసింహ, రాఘవాదిరూపధరునిగగాని, పూర్వదర్శిత విశ్వరూపనిగగాని, ద్యావంతచు సమానకారము, నవ్యైస్తమనగు చిత్తవృత్తివ్యవహాము కలుగునట్లుగ నుండురో, లేక, సమీపవర్తయిండురో. ॥౬॥ నాయందు అవేతవైన చిత్తముకల యట్టివారలను సతతోపాసితుడ సగు నేను మృత్యుయుక్తము, సాగరమువలె దుస్తరము నగు సంసారమునుండి శీఘ్రముగనే యుద్ధరించెడివాడనై యగుదును.

॥౬॥

శంకరానందీయము:— అనాయముగ అక్షరపరబ్రహ్మోపాసనము సిద్ధించుటకై కారణముగాన సగుణోపాసన మవశ్యము ముముక్షువు చేయదగును. సగుణోపాసకులు, సుఖముగ వత్సరోపాసనము నావరించి తత్పరమునబొందగలదు. కాననిరుణోపాసన, సగుణోపాసనములు రెండింటికిని సాధ్యసాధన భావము నంగీకరించి సాధనమగు సగుణోపాసనమున కవశ్యకరై వ్యక్తియును సూచించుటకై చెప్పుచున్నాడు. (ఇది "తు" శబ్దము పూర్వోక్త నిర్గుణోపాసకవ్యాప్యత్వర్థిక్యము) ఏ సగుణోపాసకులైన నాభక్తులు, వైదికములు నవైదికములు సగు సంస్కరణలను నాయందే సంస్కరించి (నాకై యర్పించి) మిడకప్రవణులై, లేక, తమకంటె మేరుగ నేనే సరిమాత్రమే శ్రోతవ్యముగను, మంతవ్యముగను, ద్వివ్యముగను, స్పృహవ్యముగను, జ్ఞాతవ్యముగను కలవారు వత్తిరు లనిబడుదురు. అలవారై తమకంటె ఎతిరిక్తమగు సర్వమునందు శరవేత్సరబుక్తకలవారై, కనుకనే "అసన్యేస" నాకంటె ఎతిరిమగునది బుద్ధికి అలంబనముగా నుండదో యట్టి సమాధిరూపయోగముచే శిశురూపుడ సగు నన్ను మదాకారస్మృతో పేషించెదరో (ముందుశ్లోకముతో మ్యయము) వైవిధ్యముగా సగుణోపాసనచే శుద్ధత్వముగవారికి యక్షరబ్రహ్మోపాసనము, తత్ఫలము గూడ సులభము లని సూచించుటకై సగుణోపాసనాపలమును చెప్పుచున్నాడు— "మయి ఆవేశితచేకసాం" (నాయందు) "ఏష సర్వభూతాం రాత్మా" ఇత్యాది కృతి వర్ణిస్తమగు విశ్వస్వరూపు డగు పరమాత్మయందు సర్వము బ్రహ్మవేయని స్థిరీకృతవైన చిత్తముకలవారై, సర్వావస్థలయందును, సర్వవిధములచేతను నన్నే భజించుచు సంప్రాప్తసత్త్వశుద్ధి కలవారై యుండు "తేషాం" అభినాభక్తులను "నచిరాత్" నాయోపాసనముచే లెస్సగ చిశుద్ధికిలిన యుక్తరక్షణమునందే "తేషాం సతతయత్నానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామి బుద్ధయోగం తం యేన మా మునయాంతి తే । తేషా మేవానుకంపాత్ మహా మజ్జావశం తమః । నాయా మ్యక్తిభావస్తో జ్ఞానదీపేన భాసితా ॥" అని నేజెప్పినరీతిని నేను సమ్యగన్వేషిరూపమగు జ్ఞానయోగము విచ్చి, జ్ఞానదీ, ముచే నజ్ఞనర్వాంమును సజంపజేసి (లెస్సగ నిర్గుణ పరబ్రహ్మవిచ్ఛేదగూర్చి) "మృత్యుసంసారసాగరాత్" "విగ్రయంతే పునః పునః ప్రాజ్ఞవో యస్మాత్పృథ్వీమృత్యు రజ్ఞాం" ఏయజ్ఞానమనన ప్రాణలు పుట్టుచు గిట్టుచు నుండిరో యట్టి యజ్ఞానము మృత్యు

గీ॥ మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ ।

నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఉద్ధ్వం న సంశయః ॥

॥౮॥

పదవిభాగము :— మయి-ఏవ-మనః-ఆధత్స్వ-మయి-బుద్ధిం-నివేశయ-నివసిష్యసి-మయి-ఏవ-

అతః-ఉద్ధ్వం-న-సంశయః ॥

॥౮॥

ప్రతిపదార్థము :— మయ్యేవ=విశ్వరూపస్వరూపమగు నాయుండే. మనః=సంకల్పవికల్పాత్మక మగుమనస్సును. అధత్స్వ=స్థాపించుము. మయి=నాయుండే. బుద్ధిం=నిశ్చయాత్మకమగుబుద్ధిని. నివేశయ= ఉంచుము. అఉద్ధ్వం=శరీరపాతానంతరము. మయ్యేవ=నాయుండే. నివసిష్యసి=నివాసముచేయుగలవు. సంశయః=సంశయము. న=లేదు ॥౮॥

కాంక్షరభాష్యమ్ :—

యతి ఏవం తస్మాత్—మ య్యేవ విశ్వరూప ఈశ్వరే మన సంకల్పవికల్పాత్మక మాధత్స్వ స్థాపయ మయ్యేవాధ్యవసాయం కుర్వతిం బుద్ధి మాధత్స్వ నివేశయ| తత స్తే కిం ప్యా దితి శ్మణు నివసిష్యతి నివత్స్యసి నిశ్చయేన మదాత్మనా మయి నివాసం కరిష్య స్యేవాతః శరీరపాతా ద్దూర్ధ్వం న సంశయః సంశయోఽత్యై న కర్తవ్యః । ॥౮॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

భగవదుపాసన గొప్పఫలము కలది; కాన భగవన్నిష్ఠయందు ప్రయత్నము చేయవలెను. కాన విశ్వరూపమగు నాయుండే సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సును ఉంచుము నిశ్చయాత్మక మగుబుద్ధిని యుంచుము. అందుచే నీ కేమి ప్రాప్తి యుచుననెదవావినుము—ఈశరీరపాతానంతర మున నాయుండే నిశ్చయముగ నాశ్వరూపముచేనివాసముచేయుగలవు. ఈవిషయమైసంశయము చేయదగినది కాదు. ॥౮॥

వనబడును. సర్వానర్థ కారణమైన యిట్టి యజ్ఞానముతో గూడి తత్కార్యభూతమైన “అహం మమ” ఇత్యాది ప్రవృత్తి రూపమగునది సంసారము. అట్టి సంసారము విరవధికమగుదలనను దుర్రమగుదలనను తాప త్రయవికలానలోపేతమగుదలనను. సాగరమునంటిది. అట్టి సంసారసాగరమునుండి యుద్ధరించువాడను నేనగుదును. (బ్రహ్మజ్ఞానము తన్నిష్ఠ. తత్ప్రాప్తి యు. నెల్లగునో అవిదముగ నేననుగ్రహించెద నని యర్థ ము.) (ఈతెప్పుటచే సగుణోపాసనము అంగమవియు; నిర్గుణోపాసనము అంగి యనియు వాటికి ఫలము మోక్షమే యవియు. నయ్యది మదనుగ్రహైకలభ్యమనియు సూచించబడెను.) ॥౯॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మ దు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— ఈవిధముగ వింతవరకగు గ్రంథభాగముచే సగుణోపాస నను స్తుతించి, సాధనావిధానమునుచెప్పుచుండెను. “మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ” నాయుండే (సగుణబ్రహ్మము నుండే) సంకల్పవికల్పాత్మకమగుమనస్సునునిల్పుము. (సర్వమనోవృత్తులనుచుదిక్షయములుగ నేచేయుము. “మయిబుద్ధిం నివేశయ” నాయుండే మద్భ్యవసాయ(నిశ్చయా) త్మకబుద్ధినుంచుము. బుద్ధివృత్తుల నన్నిటిని చుదిక్షయములుగనే చేయుము. విషయంతరపరిత్యాగ పూర్వకముగ నెల్లప్పుడునన్ను జింతింపుమని యర్థము. అట్లుచేయుచో నేమగునందునా? “నివసిష్యతి...నసంశయః” లబ్ధిజ్ఞానుడవై ఈదేహాంతమున కుద్ధబ్రహ్మము నందు సుత్స్వరూపముతో నుండగలవు. ఈవిషయమై ప్రతిబంధంక చేయదగదు. ॥౯॥

శంకరానందీయముః— అక్షరబ్రహ్మజ్ఞానము, దానిఫలముగూడ మదనుగ్రహైకలభ్యములు. నాయనుగ్రహము నాయుపాసనముచేతనే లభ్యమగును. కాన నన్నుపాసించుమని చెప్పుచున్నాడు. “మయ్యేవ

గీ॥ అథ చిత్తం సమాధాతుం న శక్నోషి మయి స్థిరమ్ ।

అభ్యాసయోగేన తతో మా మిచ్ఛాస్తుం ధనంజయ ॥

॥౯॥

ప ద వి భా గ ముః— అథ-చిత్తం-సమాధాతుం. న-శక్నోషి-మయి-స్థిరం. అభ్యాసయోగేన-తతో-మాం-ఇచ్ఛ-ఆస్తుం-ధనంజయ ! ॥౯॥

ప్రతిపదార్థముః— ధనంజయః=ఓయర్జునా; అథ=నేను చెప్పినరీతిని; చిత్తం=చిత్తమును, మయి=నాయందు; స్థిరం=స్థిరముగ, సమాధాతుం=స్థాపించుటకు; నశక్నోషి=సమర్థుడవుకానివాడవగుచో; తతో=అనంతరమున; అభ్యాసయోగేన=అభ్యాసపూర్వకమైనయోగముచే; మాం=విశ్వరూపుడనగు నన్ను, ఆస్తుం=పొందుటకు, ఇచ్ఛ=ప్రార్థించుము. ॥౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

అథేతి । అధైవం యథావోచామ తథా మయి చిత్తం సమాధాతుం స్థాపయితుం స్థిరమచలం న శక్నోషి చే త్తతః పశ్యా దభ్యాసయోగేన చిత్త స్థైర్యస్థి స్థాపించనే సర్వత స్సమాప్నోత్యి షణః షణః స్థాపన మభ్యాస స్తత్పూర్వకో యోగ స్సమాధానలక్షణ స్తేనాభ్యాసయోగేన మాం విశ్వరూప మిచ్ఛ పార్థివ స్వాస్తు పార్థివం హే ధనంజయ ! ॥౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఓయర్జునా! శనైశ్చ చెప్పితి నో యత్తు నాయందు చిత్తమును స్థిరముగ స్థాపించుటకు సమర్థుడవు కాఁచో అనంతరము యితరవిషయములయెడ మనస్సును పోసీయక (యొక యాలంబనమునందే తిరిగితిరిగి మనస్సును స్థాపించుట యభ్యాసము, అట్టి) యభ్యాసపూర్వకమైన యోగముచే విశ్వరూపుడనగు నన్ను పొందుటకు ప్రార్థించుము. ॥౯॥

అలక్ష్యం అనునలక్షణమున “మ” కారమును ప్రయోగించి సంధిచేయనగునుకాని తానుబహువ్యాకరణాదః నిల్బులకై విసర్జకప్రయోగించెను. నాయపాసనమచేయక, అక్షరబ్రహ్మజ్ఞానమునుగని తదిపాసనము గని యతిదుర్లభములు. అట్టి యక్షర బ్రహ్మమనఁడుగక, నాయందే (నగుణబ్రహ్మమనఁదే) మనస్సును విలపము. (అంతిమము మనోఽక్షర విషయవిగ నన్నే కేసుకొనిమని యర్థము.) మరియు నాయందే (నగుణబ్రహ్మమనఁదే) వస్త్రతత్వావధారణశీలమగు అంఃకరణవృత్తి విశేషము నుంచుము. (ఈ వర్ణము బ్రహ్మమేయని విశ్వయాత్మకమగు బుద్ధితో నన్ననుబంధించుము.) అటుపిమ్మట నిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానమును పొంది దాని బలముచే దేహసంబంధమును విడి నిర్విశేషాత్మస్వరూపముతో (నాయందే నిర్విశేష బ్రహ్మమనఁదే) యుండగలవు. (విదేహతైవ్యము నొందగలవు) నాభక్తుడవగునీతి ప్రతిబంధకములు సంభవించువు. కాన నాకు కైవల్యము సంభవించునా? సంభవించదా? అని యేమాత్రిము సందేహించుము. మదేశకళియునకనాయపాసనమచే చిత్తము కుద్రమగును. కాన జ్ఞాన మున్ననుగును. జ్ఞానముచే విదేహతైవల్యము నిర్విముక్తుగా సిద్ధించనని యర్థము.

— ౧౨వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుమాదవసంస్వతీయముః— ప్రస్తుతము సగుణబ్రహ్మద్వానాసక్తులకు ఆసక్తితార్థ ఉక్త్యము నమనరించి ముందగ బ్రహ్మప్రతిమమునందు భగవద్ద్వానాభ్యాసము చేయ దగుననియు, దానియందు శక్తిని భాగవద్రామిష్యము చేయ దగుననియు, దానియందు గూడ సకలలగచో సర్వకర్మఫలత్యాగమును

గీ॥ అభ్యాసే ప్యసమర్థోసి మత్కర్మపరమో భవ ।

మదగ్ధ మపి కర్మాణి కుర్వ సిద్ధి మవాప్సుసి ॥

॥౧౦॥

పద విభాగము: — అభ్యాసే. అపి. అసమర్థః. అసి. మత్కర్మపరమః. భవ. మదగ్ధం. అపి. కర్మాణి. కుర్వణ. సిద్ధిం. అవాప్సుసి ॥

॥౧౦॥

ప్రతిపదార్థము: — అభ్యాసే = అభ్యాసయోగమునందును; అసమర్థః = అశక్తుడవై; అపి = అయితేనేని; మత్కర్మపరమః = నానిమిత్తము చేయుకర్మమే ప్రధానముగ కలవాడవై; భవ = కమ్ము; మదగ్ధ మపి = నానిమిత్తమై యైనను; కర్మాణి = కర్మలను; కుర్వన్ = చేయుచున్నవాడవై; సిద్ధిం = సిద్ధిని; అవాప్సుసి = పొందగలవు.

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము: —

అభ్యాసేఽపిలి । అభ్యాసే ప్యసమర్థోఽప్యశక్తోసి త్వర్హి మత్కర్మపరమో భవ మదగ్ధం కర్మ మత్కర్మ తస్మైరమో మత్కర్మప్రధాన ఇత్యన్ధః । అభ్యాసేన వినా మదగ్ధ మపి కర్మాణి కేవలం కుర్వ సిద్ధిం సత్త్వశుద్ధియోగజ్ఞానప్రాప్తి ద్వారే జావాప్సుసి ॥

॥౧౦॥

శాంకరభాష్యత్వద్భేదిని : —

ఓయర్జునా! అభ్యాసయోగము ననుష్ఠించుటకుగూడ నసమర్థుడ వగుచో నీవు నానిమిత్తమై కర్మను జేయుట ప్రధానముగా కలవాడ వగుము. అభ్యాసమును విడచికూడ నానిమిత్తమై కర్మలను కేవలము చేయుచో సత్త్వశుద్ధియోగజ్ఞాన ప్రాప్తి ద్వారమున సిద్ధిని పొందగలవు.

చేయదగునని సాధనత్రయమును శ్లోకత్రయముచే జెప్పుచున్నాడు — ‘అథ....ధనంజయ’ (ఇది అతఃపూర్వం నది పక్షంతరమునందు అను యర్థమున ప్రయోక్తము.) ఓననంజయా: నాయందు చితమును స్థిరముగ విల్పుటకు సమర్థుడవు కానిచో (అంతకుముందు చితమును మలించి యొక ప్రతిమిని పాలించు నందు మాటిమాటికి విల్పుట అభ్యాసయోగమనబడును.) అట్టి అభ్యాసయోగముచే నన్ను పొందుటకు శ్రద్ధ తీర్చుము (రాజనూరు యాగవిర్యహంకై యనేకకృత్యపులను జయించి ధనమును సేకరించి యాగ విర్యహంకై వైతివి. అట్టి నీవు ఒక మనశ్శత్రువును జయించి ఒత్తజ్ఞానధనము నాహరింపగలవని “ధనంజయ” అను సంబోధనముచే సూచితమయ్యెను.

॥౧౧॥

శంకరానందీయము: — విశ్వరూపావేశము అనేక విపరీతస్వత్వయోగోటిప్రతిబంధకము గలది. అట్టి విశ్వరూపావేశమును యథోక్త రీతి నాచరించుట కశక్తులగు మందప్రజ్వలకు సామాంతరముల ముందేర్చుచు. దెను — “అథ ...ధనంజయ:” ప్రజ్వలముచే జ్ఞానధనమును సేకరించు ఓయర్జునా! ఘోర్కృత రీతిచే విశ్వరూపుడవగు నాయందు మనస్సును విశ్చలమగుచు చేయుటకు నీవు సమర్థుడవు కానిచో “అభ్యాసయోగేన” (విపరీతస్వత్వములను తిరస్కరించి సజాతీయస్వత్వముల నావృత్తిచేయుట యభ్యాసమనబడును.) ముఖపూజిప్రకృత్యుపప్రవిరాపనపూర్వకముగ యాచర్యము బౌతికమేయని సర్వ ప్రమాదస్థిమగు బౌతికత్వప్రకృత్యుము చిరకాలము వికృతము తత్పరత్వబుద్ధితో లెక్కన భ్రష్టమిందినచో వెల్పుట సుత్రత్ర ఆబౌతికప్రకృత్యుము విపరీతస్వత్వయానందరీతి దృఢమగును. దానిచే మనస్సునపాశువు లగు మూడిప్రకృత్యుములు వాసనలతోగూడ నశించును. అట్టియే మనస్సు సుస్థిరమగును. ఈవిధముగ సర్వమునందులగు బౌతికమాత్రప్రకృత్యభ్యాసము గుణబ్రహ్మపారమరసమునకుపాదుచునుట యోగ మనబడును. అట్టి అభ్యాసయోగముచే మనస్సు నిశ్చలమైనచో నమిషపుట విశ్వరూపుడవగు నన్ను సమశ్చయవి పొందుటకై యంతకును బౌతికప్రకృత్యుమును వీడి. సర్వము బ్రహ్మమేయని బ్రహ్మప్రకృత్యుములు లచే నన్నుపాసించుటకై నివిచ్ఛయింపుము. (సర్వము బ్రహ్మమేయని సంప్రదము నన్నుగ సుపాసించుము)

గీ॥ అధైత దస్యశక్తోసి కర్తుం తద్యోగ మాశ్రితః ।

సర్వకర్మఫలత్కాగం తతః కురు యతాత్మవాన్ ॥

॥౧౧॥

ప ద వి భా గ ముః— అద. ఏకత్. అపి. అశక్తః. అసి. కర్తుం. మద్యోగం. అశ్రితః. సర్వ కర్మఫలత్కాగం. తతః. కురు. యతాత్మవాన్ ॥

॥౧౧॥

ప్రతి ప దా ర్థ ముః— అద=అట్లుకానిపక్షమున; ఏకదపి=ఈమత్కర్మపరమత్వమునుగూడ; కర్తుం చేయుటకై; అశక్తోసి=అశక్తుడవగుచో; మద్యోగం=నాయెడయోగమును; అశ్రితః=అశ్రియించినవాడవై; సర్వకర్మఫలత్కాగం=సర్వకర్మలయొక్కఫలమును సన్యసించుటను; తతః=అనంతరము; యతాత్మవాన్=సంయతచిత్తుడవై; కురు=చేయుము.

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యము :—

అధైత దితి । అథ పున రేతి దపి యదుక్తం మత్కర్మపరమత్వం తత్కర్తు మశక్తోసి మద్యోగ మాశ్రితో ఏయి క్రియమాణాని కర్మాణి సంన్యస్య యత్కరణం తేషా మనుష్ఠానం స వ ద్యోగ స్త మాశ్రిత స్స సర్వకర్మఫలత్కాగం సర్వేషాం కర్మణాం ఫలసంన్యాసం సర్వకర్మ ఫలత్కాగం తతోఽనంతరం కురు యతాత్మవా స్సంయతచిత్త స్సన్నితః ॥

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అట్లుకానిపక్షమున నేజెప్పిన మత్కర్మపరమత్వము నాచరింప నశక్తుడ వగుచో (నీవు చేయు కర్మలన్నిటిని నాకై యర్పించుట యోగ మనబడును.) అట్టి మద్యోగము నాశ్రియించినవాడవై, అనంతరము నియమితచిత్తుడవై యాకర్మల యన్నిటి ఫలమును సంన్యసించుము.

॥౧౧॥

—* ౧౨వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— నేను సంతసించుటకై జేయు కర్మము “మత్కర్మ” యనబడును. అది శ్రవణకీర్తనాది భాగవతదర్శనము. దానియందే విషకలవాడ వగుము. పూర్వోక్తాభ్యాస సామర్థ్యము లేనిచో నావిమిత్తమై భాగవతదర్శనరూపములగు కర్మలను జేసినను బ్రహ్మభావహూవమగు నిద్రిని సత్త్వగుణద్విజ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున పొందగలవు.

॥౧౦॥

శంకరానందీయముః— పూర్వోక్తాభ్యాసగయోముచే గూడ బ్రహ్మోపాసనమునం దసమర్థుడగు మందబుడికి మరియొక సాధనమును జెప్పుచున్నాడు— సజాతీయప్రకృత్యావృత్తిరూపాభ్యాసము నందుగూడ నీ వసమర్థుడ వగుచో దానిని జేయకయే వియమముగ వైదికము, లౌకికము వగు సర్వకర్మము స్వార్థము కించితైననుగాకుండ నావిమిత్తమే వృధానముగ కలవాడవై యగుము. (ఎట్లు రాజప్రీతికై భటుడు రాజకార్యమును నిర్వహించునో యట్లే నావిమిత్తమై సర్వకర్మమును జేయుచుని యర్థము.) అట్లు చేయుచో గలు ఫలమును జెప్పుచున్నాడు— “మదర్థమపి....అవాప్యసి” వియమముగ శ్రద్ధతో నావిమిత్తమే కర్మలను జేయువాడైనను అట్టి కర్మానుష్ఠానముచే సంభావితచిత్త కుచ్ఛిజన్యజ్ఞానద్వారముచే నైషధ్యమును పొందగలడు. (ఈచెప్పుటచే నజ్ఞుడు ఈశ్వరోద్దేశముతో జేయు సర్వకర్మాచరణ మభ్యాస యోగమును బట్టిజూచిన సుఖసాధన మవి మూచింపబడెను.)

॥౧౦॥

—: ౧౨వ అధ్యాయము ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మ థ సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “అధైతత్...యతాత్మవాన్” బాహరవిషయములచే నా

గీ॥ శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసా జ్ఞానా ద్ధ్యానం విశిష్టతే !

ధ్యానా త్కర్మఫలత్వాగ న్నాగా ద్చాన్తి రనంతరమ్ ॥

॥౧౨౧॥

పదవిభాగము: — శ్రేయః. హి. జ్ఞానం. అభ్యాసాత్. జ్ఞానాత్. - ధ్యానం. విశిష్టతే. ధ్యానాత్. కర్మఫలత్వాగః. త్యాగాత్. - శాంతిః. అనంతరమ్ ॥

॥౧౨౨॥

ప్రతిపదార్థము: — అభ్యాసాత్ = అభ్యాసముకంటె; జ్ఞానం = జ్ఞానము; శ్రేయః = స్రవ్యతరము, జ్ఞానాత్ = జ్ఞానముకంటె; ధ్యానం = ధ్యానము; విశిష్టతే = ప్రకృతమగుచున్నది; ధ్యానాత్ = ధ్యానముకంటె. కర్మఫలత్వాగః = కర్మఫలమునున్నది; విశిష్టతే = ప్రకృతమగుచున్నది; త్యాగాత్ = కర్మఫలత్వాగమువలన, అనంతరం = అనంతరమున, శాంతిః = సంపాదోపరమశాంతి, భ.తి = మగుచున్నది.

॥౧౨౩॥

తృప్తిమనస్కుడవై కర్మపరుడవు కారేకుంటివేని నన్నే శరణముగా తలచినవాడవై సర్వకర్మములను దూరము యోగము నాశ్రయించినవాడవై యింద్రియగ్రామము నరికట్టి వివేకవంతుడవై, సర్వకర్మఫలముల సన్యసింపుము.

॥౧౨౪॥

శంకరానందీయము: — విశుక్తకర్మానుష్ఠానమునందుగూడ అసమర్థుడగు అత్యంతమందప్రకృతనకు పాదనాంతరమును చెప్పుచు నెల్లప్పుడు నాయుపాసనమునే ముముక్షు జేయవలెనని హెచ్చరించుచుండెను. నే జెప్పిన విధముగ నన్ను దైశింపి కర్మము చేయుట కిసమర్థుడవగుచో “యతాత్మనాన్” కామ సంకల్పములనుండి విముఖీకృతమైన మనస్సుకలవాడవై “మదోగ మోక్షిణః” ఈకర్మజే నీశ్వరుడు సంతసింపడుగాక. అని నాయందు (ఈశ్వరునియందు) నీవు జేయు సర్వకర్మలను సమర్పించుట యోగమనబడును. దీనినే సర్వకర్మసంన్యాస మంటును. ఇట్టియోగము నాశ్రయించినవాడవై మహారము సర్వకర్మల యొక్కయు ఫలమును నీడుము. (కర్మఫలములను గోరికను ఏనుము.) పరార్థముచేయు కర్మలనును ఫలకామన యెల్లు సంభవింపదో అట్లే నాకై సర్వకర్మల సమర్పించినచో ఫలకామనయు సంభవింపకుండును. అట్టివానికి ముక్తి పులభము. ఈతెప్పుటచే గర్మఫలములను కోరికనువీడి యాశ్వారూపబుద్ధితో విమ్యక్తకర్మాచరణ మతిమూలమగు గూడ యికిమరు ముక్తి సాధనమని నూచింపబడెను.

॥౧౨౫॥

— † ౧౨వ అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోకవాక్యావిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము: — ప్రతికము సాధనవిధానసర్వవసానమునకై యీశ్వర కర్మఫలత్వాగమును స్తుతించుచుండెను — ఇతి (కృతి) యుక్తతే గుణ యాత్మయా నాత్మ్యానికృత మజ్ఞాన మనబడును. అట్టి జ్ఞానము జ్ఞానవిషయైకై జేయు శ్రవణమపాఠ్యాపముంటె బ్రహ్మసత్తరము. శ్రవణమనన పరివిషయమగు జ్ఞానముకంటె విదియారూపమగు ధ్యానము బ్రహ్మసాక్షాత్కార మవ్యవధానముగ గల్గుటలో హేతువుగాన యుత్కృష్టము. ఈవిధముగ సర్వసాధనశ్రేయ జ్ఞానము. దానికంటె హృదయస్థితమగు కర్మఫలత్వాగ ముత్కృష్టము. నియమరహితచే చేయబడిన సర్వకర్మఫలత్వాగములనవ్యవధానము లేకుండగనే సహేతుకమగు సంసారముపరమింపను. “యదా సర్వే ప్రమువ్యంతే కామా యేల్యు హృది స్థితాః । అద మర్క్తోఽమృతో భవ త్యగ్ని బ్రహ్మ నమశ్చతే” అను మొదలగు కృతులయందును, “ప్రజహతి యదా కామాన్ సర్వాన్” ఇత్యాది స్థి.ప్రశ్నలక్షణములందును కామము నన్నిటిని విడుచు మోక్షసాధనముగ నవగతమగుచున్నది. కర్మఫలములుగూడ కామంలే. గాన వాటిని విడుచుటయు, కామ త్యాగనామాన్యము ననుసరించి సర్వకర్మఫలత్వాగముతో స్తుతించెను.

॥౧౨౬॥

శంకరానందీయము: — సేవివిధముగ విముచిమనస్కుడవై సర్వకర్మఫలత్వాగమును జేయు.

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఇదానీం సర్వకర్మఫలత్వాగం స్తాతి— శ్రేయో హి ప్రశస్యతరం జ్ఞానం కస్మా దపి
చేకపూర్వకా దభ్యాసా తస్మా దపి జ్ఞానా ద్వానపూర్వకం ధ్యానం విశిష్టతే । జ్ఞానవతో
ధ్యానా దపి కర్మఫలత్వాగో విశిష్టత ఇత్స్యనుషజ్జతే । ఏవం కర్మఫలత్వాగా త్సూక్ష్మవిశేషణ
వతః శాంతి రుపశమ స్సహేతుకస్య సంసారస్వానంతర మేవ స్సా న్నతు కాలాంతర మపి
క్షతే । అజ్ఞస్య కర్మణి ప్రవృత్తస్య పూర్వోపదిష్టోపాయానుస్థానాకౌ సర్వకర్మణాం ఫలత్వాగ
శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

ఇపుడు సర్వకర్మఫలత్వాగమును “శ్రేయః” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను. అవిచేక
పూర్వకమైన యభ్యాసముకంటె జ్ఞానము ప్రశస్యతరము. జ్ఞానముకంటె జ్ఞానపూర్వకమైన
ధ్యాన ముత్కృష్టము. జ్ఞానవంతునకు ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్వాగ ముత్కృష్టము. జ్ఞాన
వంతునకు కర్మఫలత్వాగమువలన శాంతి అనగా సహేతుకమైన సంసారముయొక్క యుప
శమము కర్మఫలత్వాగానంతరమే యగును. కాలాంతరము నపేక్షింపదు. (కాన కర్మఫల
త్వాగ ముత్కృష్టము) కర్మయందు ప్రవృత్తమైన యజ్ఞానికి పూర్వమునం దుపదిష్టమయిన
మని యుపదేశించి, అపవిత్రుడగు ముముక్షువునకు ప్రవృత్తినిద్దివిమిక్తము రుద్యత్పాదమునకై సర్వకర్మ
ఫలత్వాగమే మోక్షసాధనము లన్నిటిలో నుత్తమమైనదని స్తుతించుచుండెను— “శ్రేయో హి జ్ఞానమభ్యా
సాత్” సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకము, యమనియమాదిశ్రమసాధ్యము నగు శ్రమజాద్యభ్యాసముకంటె
శ్రమజమననసంభావికప్రతి, యక్తిజన్యమగు బ్రహ్మాత్మైకత్వవేదనసాధమగు జ్ఞానము మోక్షమునకు శ్రేష్ఠ
తర మగుసాధనము. (ఇది “హి” అనుపదము పైవిషయము సర్వకాత్మప్రసద్ధమనితెల్పుటకై ప్రయుక్తము.)
“జ్ఞానాధ్యానం విశిష్టతే” ప్రతిబంధకసామగ్రియైక మగు యాతాత్మజన్యజ్ఞానముకంటె సజాతీయస్వత్వయా
వృత్తిరూపమగు ధ్యానము శ్రేష్ఠము. (జన్మాదిహేతువగు అవిద్యాకామసంకల్పాదిపరిణామబంధకమును వివ
ర్తింప జేయునదగుట ధ్యాన ముత్కృష్టసాధనమని భావము.) “ధ్యానా కర్మఫలత్వాగః” ఇట్టిధ్యానము
కంటె కర్మఫలత్వాగమెక్కుడు. (మనోవిశ్చలం యతిమర్లభమగుటవలనను, విపరీతప్రకృతియనివారణమతి
దుష్కరమగుటవలనను, నిరంతరప్రయత్నైకసాధ్యమగుటవలనను ధ్యానము మహత్తరకేళిసాధ్యముగాన
దానికంటె శక్తి ననుసరించి చేసిన కర్మలయొక్క ఫలమును పరిత్యజించుట పూర్వోక్తశ్రమలు లేనివగుట
చేతను, మోక్షమును గూర్చి యంతరంగసాధనమగుటచేతను శ్రేష్ఠము. కామనాశక్తియు రెంటియందు
సమానమైనను శ్రమరాహిత్యము ననుసరించి చూచినచో ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్వాగము శ్రేష్ఠమని
యర్థము) “త్యాగచ్ఛాంతిరనంతరం” సర్వకర్మఫలత్వాగానంతరము వెనువెంటనే యట్టి సర్వకర్మసంన్యా
సేయు, నియతచిత్తుడు, కామసంకల్పాదిదోషనిర్ముక్తుడు, శుద్ధబుద్ధియునగు కర్మయోగికి సంసారోపశమరూప
మోక్షము సిద్ధించునని యర్థము.

కర్మఫలత్వాగమాత్రిమననే మోక్షము సిద్ధించుచో “తరతి శోక మాత్మవిత్ కమేవం విద్యా నిహ
తవతి. నాన్యః పంథా విద్యతేతయనాయ” ఈమొదలగు దిహాశ్రుతులకు విరోధము, “జ్ఞానము చేకనే
మోక్షము” అను సర్వకాత్మజ్ఞానమయమునకు విరోధము వాటిల్లునందువా? అట్లు కాదు. “త్యాగచ్ఛాంతి రతః
సరమ్” అను వాక్యము కర్మఫలత్వాగమును స్తుతించుటకై వివ్యసినవడినది. అట్లు స్తుతించుట ముముక్షువు
అగు మందవ్రజ్ఞుల ప్రవృత్తిప్రరోచమున కుపయుక్తమగును. “అథ చిత్తం సమాధాతుం” అనునది మొద

శాంకరభాష్యమ్: —

శ్రేయస్సాధన ముపదిష్టం న పరిభయ మేవాతశ్చ శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసా దిత్సుత్తరో తరవిశిష్టత్వోపదేశేన సర్వకర్మఫలత్వాగ స్త్వాయతే సంపన్నసాధనానుష్ఠానాశక్తౌ వనుష్ఠేయ త్వేన శుభితత్వాన్. కేన సాధర్మ్యేణ స్తుతిశ్శం “యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే” ఇతి సర్వకామ పరిహాణా దమృతత్వ ముక్తం త త్ప్రసిద్ధమ్. కామాశ్చ సర్వే శ్వాతస్మార్తసర్వకర్మణాం

శాంకరభాష్యకత్తబోధిని: —

యపాయముల యందు శక్తిలేనిచో సర్వకర్మల ఫలత్వాగము శ్రేయస్సాధన మని యుప దిష్టము పరిభయముననే కాదు. అందువలననే “శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసాత్” అనియుత్త రోత్తరమునకుత్పూర్వత్వముయొక్కయుపదేశముచేసంపన్న సాధనానుష్ఠానమునందు శక్తిలేనిచో ననుష్ఠేయముగ శుభితమగుటవలన సర్వకర్మఫలత్వాగము అనుష్ఠేయమనిస్తుతింపబడుచుండెను. దేనితో సమానమగు ధర్మము కలదగుటచే కర్మఫలత్వాగమును స్తుతించుచుంటివి? అనెదవా? “యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే” అను శుభితచే సర్వకామములను విడచుటచే నమృతత్వము సిద్ధించు నని చెప్పబడిన విషయము పరిసిద్ధము. ఇటు కామమువలనశ్వాతస్మార్తకర్మఫలములు

లు కొని ముముక్షువు. అతిసుందరప్రజ్ఞుడు. నాభ్యాసంపన్నుగాని. ఈశ్వరోదేశముతో జేయదగు కర్మ యందుగూడ ఆశకుడగువానికి చిత్తము శుభమగుటకై కర్తవ్యముగా కర్మఫలత్వాగము చెప్పబడెను. ఇది మే ముఖ్యసాధనమగుచో ప్రధానముగనే విర్తించియుండును. మరియు “మక్కుర్మ్య నృక్పూరమః” అను సాధనసంకేతమును చెప్పుటయు వ్యర్థమగును. “అన్మనో దగ్ధవ్యః” అని యాత్మసాక్షాత్కారము నుద్దేశించి చేయబడిన శ్రవణాదివిధికి యావత్కర్మము సంభవించెడిని. కాన నిది కర్మఫలత్వాగమునదియే చేయ బడినవి విశ్చయింపనగును. కాను జేసిన కర్మలకు మేళనయన కర్పించినచో దిరిగి వానియందు కామము గాని, సంకల్పముగాని సంభవింపనేరదు. కామసంకల్పములు పుట్టకుండుటయే చిత్తము శుభమగుట యన బడును. అట్టి చిత్తశుద్ధి కలిగినచో నొకమా యపదేశించిసంకరాత్తముననే జ్ఞానముకలిగి. దానిచే మోక్షము సిద్ధించునని యూహించి యపాయముతో గూఢకమముగా తననిమిత్తమై యర్పింపబడు కర్మయందు ప్రవ ర్తింపజేయుటకై యిది కర్మఫలత్వాగము స్తుతింపబడెను. కాన నిది శుభితవిరోధముగాని, నమయవిరోధము గాని ప్రార్థింపనేరవు.

లేక, “మయ్యేవ మన ఆదత్స్య” అనునదిమొదలుకొని “సర్వకర్మఫలత్వాగం తతఃకురు యతాత్మ వాన్” అనునది యంతముగా గల గ్రంథభాగముచే ముముక్షువులకు చిత్తశుద్ధికై పరమ కారణమును అధికారి భేదము ననుసరించి గురు, లఘుకృమము ననుసరించి వేర్వేరుగ నగుచోపాసనమును కర్తవ్యముగ ప్రతిపా దించి, ప్రస్తుతము నగుచోపాసనముచే బరిశుద్ధాంతఃకరణమునకు ఆయుపాసనఫలభూతమగు అక్షరోపాసనమును కర్తవ్యముగ బోధించుటకై తదుపాసనమునకు శ్రవణాదులకు ఉత్తరోత్తరమును ప్రతిపాదించుచుండెను. పరిశుద్ధాంతఃకరణ దగు ముముక్షువునకు నగుచోపాసనల యన్నిటికంటె శ్రవణరూపాభ్యాస ముత్తమసాధ నము. ‘జ్ఞానా దేవ తు కైవల్యం’ అను శుభిత్వకరీతిని ‘తు’ శబ్దముచే నికరవ్యావృత్తిపూర్వకముగ జ్ఞానమే సాక్షాన్మోక్షసాధనమని విశ్చయింపబడుటచే జ్ఞానసిద్ధికి పరమకారణము శ్రవణాదికమే యగును. జ్ఞాన హేతు వగు శ్రవణాదికమే లేనిచో పూర్వోపాసనలు విషులములే యగును. కాన అట్టిసగుచోపాసనముల కంటె శ్రవణాద్యభ్యాసమునకు శ్రేష్ఠత్వము చెప్పుట యుక్తము మోక్షకాము డగు పరిశుద్ధాంతఃకరణు నకు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకముగ శ్రవణాద్యభ్యాసమే చేయ దగు నని “శ్రేయో” అను ఉక్తిచే

శాంకరభాష్యమ్ :—

ఫలాని । తత్త్వాగే చ విదుషా జ్ఞాననిష్ఠస్యానంతరైవ శాంతి రితి సర్వకామత్యాగసామాన్య మజ్ఞకర్మఫలత్యాగ స్యాస్తీతి తత్సామాన్య త్సర్వకర్మఫలత్యాగస్తుతి రియం పర్రోచన్తా యథాఽగస్త్యేన బ్రాహ్మణేన సముద్యజః పిత ఇతీదానీంతనా అపి బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణత్వ సామాన్యాత్ స్తూయంతే । ఏవం కర్మఫలత్యాగా త్కర్మయోగస్య శ్రేయస్సాసనత్వమభిపాతమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

వానిని విడచినచో బ్రహ్మవేత్తయగు జ్ఞానికి వెనువెంటనే సంసారోపరమరూపమగు శాంతి సంభవించునుగాన అజ్ఞ కృతకర్మఫలత్యాగమునకు సర్వకర్మఫలత్యాగముతోసామాన్యము కలదు గాన యాసామ్యమును పురస్కరించుకొని పర్రోచన్తార్థమై సర్వకర్మఫలత్యాగము స్తుతింప బడెను. ఎట్లు బ్రాహ్మణుడగు అగస్త్యునిచే సముద్రోపానము చేయబడినందున బ్రాహ్మణ సామాన్యముననుసరించి పరిస్తుతమన్న బ్రాహ్మణులగుడ సుతింపబడుచుందురో యట్లే కర్మ ఫలత్యాగమువలన కర్మయోగమునకు శ్రేయస్సాసనత్వము చెప్పబడెను. ॥౧౨॥

బోధింపబడెను. “అత్మావా అం ద్విష్టవ్యః సోఽన్వేష్టవ్యః” అనియు. సంన్యస్య శ్రివణం కుర్యాత్” అనియు కృతస్మృతివిగ్రహిద్విద్యోతనమునకై యది “హి” క్తము పరియోగింపబడెను. “శ్రేయో హి జ్ఞాన మఖ్యాసాత్” శ్రివణాద్యభ్యాసముకంటె తజ్జన్య మగు బ్రహ్మత్వైక్యతత్వగ్రహక మగు జ్ఞానము శ్రేష్ఠ తరము. (జ్ఞానమే కలగనిచో నభ్యాసము నిష్ఫలమే యగునుగాన శ్రివణాద్యభ్యాసముకంటె జ్ఞానము శ్రేష్ఠతరమని యర్థము.) ఇది గూడ “శ్రేయః” అనుపదముచే బ్రహ్మవేత్తలగు అనేకుల సన్నిధిలో నెకవిడమలుగ శ్రివణము జేసి యన్వేష్యము జ్ఞానము సంపాదించెదగు నని బోధింపబడెను. “జ్ఞానాధ్యానం విశిష్టతే” ప్రతిబంధనిహిత మగు అట్టి జ్ఞానముకంటె “తితి సుతిం నిష్కలం ద్వాదమానః” అను కృతి చొప్పున ప్రతిబంధవిషయకమై యాత్మసాక్షాత్కారహేతువగు ద్వాదము శ్రేష్ఠమయినది. “ద్వాదాత్మకర్మ ఫలత్యాగః” ప్రత్యగ్భూతివాదన కర్తవ్యే యగుటచే ఈదృశ్యజాలము నంతను యేది ఫలింపజేయు చున్నదో యేది కర్మఫల మనెడును. దాని త్యాగము అనగా నిశ్చలనిరంతరనిర్వికల్పమూర్తి విష్ణుచే నంజితును అన్నివిధములుగను బ్రహ్మమాతృత్వోపలంభము కర్మఫలత్యాగ మనబడును. అట్టి సత్తి ద్వాదముకంటె నెక్కవది యగును. “యత్త్రి ట్విన్య సర్వమాత్మైవాభూత్” అను కృతిచొప్పున నిరప శేషతనర్వవిశేషములు గల కర్మఫలత్యాగము (నిర్వికల్పసమాధిసత్తి) ద్వాద. ద్వేయ. ద్వాత్మ రూపత్రిపుట కల ద్వాదము కంటె శ్రేష్ఠమగుట యుక్తము. “త్యాగా చ్ఛాంతి ర్ఽతిః పరిం” సర్వకర్మఫలత్యాగరూప మగు నిర్వికల్పసమాధిచే విశేషవిశిష్టవివేచనాగ్రంథులు గల బ్రహ్మవేత్తకు ఈదేహపాపానంతరిమే అన్యం తికనంసారోపరమరూపము. బ్రహ్మత్వైవా అవస్థానరూపము నగు విదేహత్వేవల్యము సిద్ధించు నని యర్థము. ద్వాద. కర్మఫలాధిక్యస్థానముల రెండియందును “విశిష్టతే” అని చెప్పుటచే మోక్షకేకముడు నిష్పృత్యూ హముగ జ్ఞానసిద్ధితే యధికారమరూపముగ నవతిల్పకసమాధివిగిని, నిర్వికల్పకసమాధివిగిని యన్వేష్యమాత రింపదగు నని బోధింపబడెను. ॥౧౩॥

గీ॥ అద్వైష్టా సర్వభూతానాం మైత్రీః కరుణ ఏవ చ ।

నిర్మమో నిరహంకార స్సమదుఃఖసుఖః క్షమీ ॥

॥౧౩॥

ప ద వి భా గ ముః—అద్వైష్టా. సర్వభూతానాం. మైత్రీః. కరుణః. ఏవ. చ. నిర్మమః. నిరహంకారః. సమదుఃఖసుఖః. క్షమీ ॥

॥౧౩॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః—సర్వభూతానాం=సమస్తభూతములను; అద్వైష్టా=ద్వేషింపనివాడై; మైత్రీః=మైత్రికలవాడై; కరుణఏవ=దయాయుక్తుడై; నిర్మమః=మమభావములేకుండ; నిరహంకారః=అహంకారము లేనివాడై; సమదుఃఖసుఖః=సమములైనదుఃఖసుఖములు కలవాడై; క్షమీ=క్షమావంతుడై.

॥౧౩॥

♦ ౧౨వ అధ్యాయము ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦

మ దు మూ ద న స ర స్వ తీ య ముః—పైవిధముగ మందాధికారివిగూర్చి అతిదుష్కరమగుటచే నక్షరోపాసననిందచే సుకర మగు సగుణోపాసనమును చెప్పి అశక్తితాతమ్యానువాదముచే నితరములగు సాధనములనగూడ శ్రీకృష్ణభగవానులు “మందాధికారి సర్వప్రతిబంధములు తొలగి యుత్తమాధికారియై యతరవిద్యయం దెట్లు ప్రయత్నించునా? అను యాచాతో జెప్పుచుండెను— ఫలసిద్ధితే సాధనసంపాదనమే యావశ్యకము. ఈవిషయ మిట్లు చెప్పబడెను— “నిర్విశేషం పరం బ్రహ్మ సాక్షాత్కర్తు మనీషయా । యే నందా సైఽనుకుంప్యంతే సవిశేషవిరూపజైః ॥ వశీకృతే మన స్వేషాం సగుణబ్రహ్మాకీలికాం । తదేవా విరభవే త్సాక్షాదపేతోపాదికల్పనమ్” (నిర్విశేషపరబ్రహ్మసాక్షాత్కారమయలగు మందాధికారులను సమగ్ర హితులుగై సవిశేషబ్రహ్మము నిరూపింపబడెను. ఈసగుణబ్రహ్మోపాసకులకు మరలను వశీకృతమయిన యానిర్విశేషపరబ్రహ్మోపాసనము సిద్ధించునని యర్థము) ఈవిషయముచే పతంజలిమహర్షియు “సమాధి సిద్ధి రీశ్వరప్రజ్ఞాదానాత్” “తతః ప్రకృత్యేకనాదిగమో ప్యంతరాయాభావశ్చ” అనుసూత్రములచే దెల్పెను. ఇది అక్షరోపాసనమును నిందించుట సగుణోపాసనమును స్తుతించుటగై చెప్పబడినదిగాని, అక్షరోపాసనము విడచుటగై నిర్దేశింపబడలేదు. “నహి నిందా నింద్యం నిందితుం ప్రవర్తేఽపి తు విధేయం ప్రోతుమ్” (నిందింప దగినవానిని నిందించుటగై నింద ప్రవర్తించదు. ఇక నేమన. స్తుతింపదగినవానిని స్తుతించుటగై నింద యుపయోగించును.) అను న్యాయ మిట్ల జూడవగును. కాన అక్షరోపాసకులే నశుక్త యోగిశ్చేయిలు. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః । ఉదా స్యర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మఽమ్” ఈమొదలగు గ్రంథముచే వారి ప్రాప్త్యుపేక్ష చెప్పబడెను. అట్టివారి జ్ఞానమును, ధర్మజాతమును నీవు అధికారివై యనుసరింపదగు నని యరుసునికి దెల్పబడినవాడై శ్రీకృష్ణభగవానులు అభేదదర్శులు. కృతకృత్యులు నగు అక్షరోపాసకులను ఏమిల్లోకములచే స్తుతించుచుండెను— “అద్వైష్టా సర్వభూతానాం” సర్వభూతములను యాత్మగా జూచుచు తనకు దుఃఖహేతువు ప్రాప్తించినను ప్రతిహరింపబడి లేనివాడుగాన సర్వభూతములను ద్వేషింపనివాడై “మైత్రీః” ప్రేమభావము గలవాడై, “కరుణః” దుఃఖితులయొడ దయ కలవాడై (ఇట్టి సర్వభూతాభయదాత పరమహంసపరవ్రాజికుడగును) “నిర్మమః” తనదేహమునందును గూడ “నాది” యను మమక లేనివాడై, “నిరహంకారః” వృత్తిస్వాధ్యాయాదికృతమగు యహంకారము లేనివాడై “సమదుఃఖసుఖః” రాగద్వేషములకు ప్రవర్తకుడు కాకుండుటచే సుఖదుఃఖములయందు సముడై కనుకనే “క్షమీ” అక్రొశనతాదనాదికములేగూడ వికారమును పొందనివాడై (ముందు శ్లోకముతో నవ్యయము.)

॥౧౩॥

శంకరానందీయముః—ఎవడు విదేహాత్మవల్యము నొందవలసినవాడై, అద్వైష్టత్వాది దర్శనసంపన్నుడై, బ్రహ్మనిష్ఠయందే యుండునో యాతడే నాభక్తుడును, ప్రియుడును అని యెఱుంగు లెన్నగు

కాంకరభాష్యమ్:—

అత్యంతాత్మేశ్వరభేద మాశ్రిత్య విశ్వరూప ఈశ్వరే చేతస్సమాధానలక్షణో యోగ ఉక్త ఈశ్వరాం కర్మానుష్ఠానాదీనాం “అధైత దవ్యశక్తోసి” ఇత్యజ్ఞానకార్యసూచనా న్నాభేద దర్శనోఽక్షరోపాసకస్య కర్మయోగ ఉపపద్యత ఇతి దర్శయతి । తథా కర్మయోగినోఽక్షరోపాసనానుపపత్తిం తర్కయతి భగవాన్ “తే ప్రాప్నువంతి మా మేవ” ఇతి । అక్షరోపాసకానాం కైవల్యప్రాప్తి స్వాతంత్ర్య ముక్త్యైతరేషాం పారతంత్ర్య మీశ్వరాధీనతాం దర్శయతాం స్తేషామహం సముద్ధరేతి । యది హిత్వరస్యాత్మభూతా స్తే మతా అభేదదర్శిత్యా దక్షరూపా ఏవ త ఇతి సముద్ధరణకర్మవచనం తా ప్రత్యపేక్షలం స్యాత్ । యస్మా చ్చార్జునస్యాత్మాం త మేవ హి తైషి భగవాం న్తస్య సమ్యగ్దర్శనానన్వితం కర్మయోగంభేదదృష్టియంత మేవోప చిశతి । న చాత్మాన మీశ్వరం ప్రమాణతో బుద్ధ్యాకస్య చిద్గుణభావం జిగమిషతి కల్పిన్వో ధాత్ । తస్మా దక్షరోపాసకానాం సమ్యగ్దర్శననిష్ఠానాం సంన్యాసినాం త్యక్తసర్వైషణానాం ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఇతి అత్యంతాత్మేశ్వరభేదము నాశ్రియించి, విశ్వరూపుడగు యీశ్వరునియందు చేతస్సమాధానరూపమగు యోగమును, యీశ్వరప్రీతికై కర్మలను జేయుచునియు జెప్పబడెను. “అధైత దవ్యశక్తోసి” అని యజ్ఞానకార్యము సూచింపబడటచే నభేదదర్శియగు అక్షరోపాసకునకు కర్మయోగ ముపపన్నము కాదని సూచించెను. అట్లే కర్మయోగికి అక్షరోపాసకుని ముపపన్నము గాదని శ్రీకృష్ణభగవానులు తెలిపెను. “తే ప్రాప్నువంతి మా మేవ” అని అక్షరోపాసకులకు కైవల్యప్రాప్తి విషయమున స్వాతంత్ర్యమును జెప్పి, “తేషా మహం సముద్ధరా” అని తదితరులకు సగణోపాసకులు పరతంత్రులగుటవలన ఈశ్వరాధీనత్వము జూపెను. అక్షరోపాసకులు ఈశ్వరున కాత్మభూతులుగనే యభిమతులుగాన యభేదదర్శియగు అట్టివారు అక్షరస్వభావులే కాన “వారిని నే నుద్ధరించువాడను” అని చెప్పుట సమజము కానేరదు. అర్జునునకు అత్యంతప్రాప్తి యగుట శ్రీకృష్ణభగవానులు సమ్యగ్దర్శనలేశశూన్య జ్ఞానము కలుగుటకై బ్రహ్మవిష్ణుచేయడగునని సూచించుటకై బ్రహ్మవేత్తను స్తుతించుచుండెను — “అద్యేషా” సర్వప్రాణులను ద్వేషించువాడై, (ఇది ద్వేషమనగ యప్రీతి. అట్టి యప్రీతిని తనకు ఉపద్రవముగా జేసెడి ఏప్రాణియందును మనోవాక్కాయేంద్రియచే నచరింపనబడు అద్యేష్టయనబడును. విద్వికల్పసహాది విష్టచే సమసభేదాత్మయమలను విదూరించి నేనే యీసర్వము నను సర్వాత్మభావము నొందిన బ్రహ్మ వేత్తకు ద్వైతాత్మకయమే కలుగక స్వస్వరూపమగు యేకమ పీఠికలవాడగుచే ద్వేషబుద్ధియే కలుగ వచ్చున బ్రహ్మవేత్తయగు యేతి సంపూర్ణముయొడ అద్యేష్టయే యగును. ఒకచో రాగమున్నచో తదపకృతి యందు ద్వేషము కలుగును. సర్వాత్మభావాపన్నునకొకవియందును రాగము సంభవింపదుగాన సర్వభూత మలను ద్వేషించుకుండుట యుక్తము. “అద్యేష్టా” అని చెప్పుటచే బ్రహ్మవేత్తలు ముకుందగుటలో రాగ ద్వేషాద్యభావరూపవిరితిబంధకాభావము చూడెను. “పైత్రిక” సర్వభూతిమయదను విత్సృజనతె అనుకూల్యభావముతో విరిచువాడై, (బ్రహ్మవేత్త స్వాత్మభూతిమయగు సర్వభూతిమయదను విత్సృజనతె అనుచుండు యుక్తము.) అట్టి విత్సృక్తము సద్విచిక్షకు కాంక్షమును చెప్పుచున్నాడు. — “కరుణా” సర్వభూతిమయదను ద్వేషబుద్ధి యెట్లు బంధించునో అట్లే గుణబుద్ధియు బంధకమే యగును, గమ-

కాంక్షరదాప్యమః—

‘అద్వైష్టా సర్వభూతానాం’ ఇత్యాదిధర్మపూగం సాక్షాదమృతత్వకారణం వక్ష్యామితి పరిప
ర్తకే—అద్వైష్టా సర్వభూతానాం న ద్వైష్టాఽఽశ్మచో దుఃఖహేతు మపి న కించి ద్వైష్ట
సర్వాణి భూతా న్యాత్మత్వేన హి పశ్యతి । మైత్రీ మిత్రభావో మైత్రీ మిత్రతయా వర్తత
ఇతి మైత్రీః । కరుణ ఏవ చ కరుణా కృపా దుఃఖతేమ దయా తద్వాన్మరుణ స్వభూతా
భయోద్రః సంన్యాసీత్యర్థః । నిర్మమో మనుష్యత్వయోగితో నిరహంకారో నిర్గతాహంపరిత్య
యః । సమదుఃఖసుఖః సమే దుఃఖసుఖే ద్వైషరాగయో రపరివర్తకే యస్య స సమదుఃఖసుఖః
క్షమా క్షమావా నాకృష్ట్యాభిహతో వాఽవిక్రయ ఏవాఽఽస్మే॥ ౧౦౩॥

కాంక్షరదాప్యతత్త్వబోధిని :—

మను, భేదదర్శనము కలదియు నగు కర్మయోగము నే యుపదేశించెను. ఏమనః—
పాపజ్ఞుడగువాడెందును తనను ప్రమాణము ననుసరించి యీశ్వరునిగ తెలిసికొని గుణ
భావమును (శేషభావమును) పొందుట కిచ్చగించుకుండును. శాశ్వతుడనే యనుకొనువాడు
తానే ఈశ్వరుడగుటచే భక్తితో నీశ్వరుని భజింపడు. సేవ్యసేవకభావ ముభయన్యముకదా!
కాన జ్ఞాసి తనను శేషిగనే తలంచుచుగాని, శేషభూతునిగ తలపడు. కనుక అభేదదర్శికి
విశ్వరూపాపాసనాది కర్మయోగ ముపపన్నము గాకరదు. కాన భేదదర్శి నుద్దేశించియే యిటు
యర్చునునకు హితైషియుగ శ్రీకృష్ణభగవానులు కర్మయోగము నుపదేశించె నని యర్థము.
ఇక నక్షరోపాసకులు, సమ్యగ్దృశనిష్ఠులు, సంన్యాసులు, త్యక్తసర్వైషణులు నగువారికి
సాక్షాన్మోక్షసాధన మగు ధర్మసముదాయమును జెప్పుటకై ప్రవర్తించుచున్నాడు. సర్వ
భూతిములను స్వాత్మనుగనే చూచునుగాన తనకు దుఃఖహేతు వగు దేవినిగూడ ద్వేషిం
పనివాడై, మిత్రీత్వముతో నుండువాడై, (దుఃఖితులయెడ దయావిశిష్టుడై, సర్వభూతా
భయప్రదుడైన సంన్యాసియై) మమజ్ఞానశూన్యుడై, అహంపరిత్యయము లేనివాడై, రాగ
ద్వేషసగ్రవర్తకము లగు దుఃఖసుఖముల యెడ సముడై, ఆకృష్టుడైగాని తాడితుడైగాని
వికృతినొందక యవిక్రియుడువలె నుండుటకు కారణముగ క్షమకలవాడై. ॥౧౦౩॥

యోగుజుబుద్ధితోగాక కేవల కరుణతోడనే మందరియెడ నానుకూల్యముతోనుండువాడై. ఈయద్వైష్టత్వాది
ధర్మము సిద్ధించుటకై కారణమును చెప్పుచున్నాడు— “నిర్మమః” పరదేహమునం దెప్పు మమకార
మందతో యిట్లే నన దేహమునందుగూడ మమతారహితుడై (రాగద్వేషాదిహేతువగు మమకారబంధనము
నుండి వినిష్క్రతుడని యర్థము.) మమకారము లేకుండుటచేనే యద్వైష్టత్వాది ధర్మక్రయము సిద్ధించును.
నిర్మమత్వసిద్ధికై కారణమును జెప్పుచున్నాడు— “నిరహంకారః” నేనే బ్రహ్మమును, అను ఎరబ్రహ్మ
మునందు కలిగిన యాత్మభావావృతతే తనదేహమునుండి విశ్లేషముగ విరక్తమైన యహంకారము కలరాడై,
(నింతరబ్రహ్మానిష్ఠిచే బ్రహ్మమునందే నిరూఢమైన యాత్మబుద్ధి కలవాడగుట దేహాదికమునం దహంభావము
విచ్ఛిన్నమగును. కనుకనే నిర్మమత్వము సిద్ధించును. దేహమును దహంబుని యున్నచో మమకారంబు మనము
తొలగకుండును. కాన దేహమునం దహంభావము లేకుండుటచేనే విద్యాంసునకు నిర్మమత్వము సిద్ధించును.)
కనుకనే ‘సమదుఃఖసుఖః’ బ్రహ్మానిష్ఠతో నుండువాడగుటచే ద్వేష, రాగములకు కారణములగు దుఃఖసుఖ
ములను, అనిష్టత్వ, ఇష్టత్వ, బుద్ధినిపీడనవాడై యొకేవిధముగ గ్రహించినవాడై. (సమదుఃఖములు ప్రాప్తింప

గీ: సంతుష్ట స్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః ।

మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః ॥

॥౧౪॥

పదవిభాగము:— సంత: సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః మయి అర్పిత మనోబుద్ధి: యో మద్భక్త: స: మే ప్రియ: ॥౧౪॥

ప్రతిపదార్థము:— సతతం=విశ్రమము; సంత:—సంతోషకలవాడై; సతతం=విశ్రమము. యోగీ =సమాహితచిత్తుడై; యతాత్మా=సంయతస్వభావముకలవాడై; దృఢనిశ్చయః=దృఢమైనస్వభావముకలవాడై; మయి=నామందు; అర్పితమనోబుద్ధిః=అర్పించబడినమనస్సు. బుద్ధికలవాడై; యో=ఎవడు; మద్భక్తః=నాభక్తుడో; సః=అట్టివాడు; మే=నాకు; ప్రియః=ఇష్టము. ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యము:—

సంతుష్ట ఇతి । సంతుష్ట స్సతతం నిత్యం దేహస్థితకారణస్య లాభే_లాభే చోత్సన్నా_ల_ప్రత్యయ స్తథా గుణవల్లాభే విపర్యయే చ సంతుష్ట స్సతతం యోగీ సమాహితచిత్తో యతాత్మా సంయతస్వభావో దృఢనిశ్చయో దృఢః స్థిరో నిశ్చయో_ధృవసాయో యస్యా_

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

దేహస్థితకారణ మగునదిగూడ లభించినను, లభింపకున్నను నిత్యము అలంప్రత్యయ శోభితుడై, మరియగుణవత్తుగునది లభించినను లభింపకున్నను నిత్యము సంతోషించువాడై, నిత్యము సమాహితచిత్తుడై, స్వభావము నరికట్టినవాడై, అత్యంతత్వముయొడ దృఢమగు

హ_విషాదకాంత్యదే) సుఖదుఃఖములమెడ సామ్యబుద్ధి ప్రియించుటకు — “క్షమీ” అప్యాత్మికాదిదుఃఖములను సంతాపవిరాపసహితముగ సహించు స్వభావము కలవాడే. (ఈవిషయమునే “వృక్ష ఇవ తిష్ఠాసే చ్ఛిద్యమానో న కుష్ఠేత న కంఠేత” అను శ్లోకముచెప్పుచున్నది.) ముందుశ్లోకముతో నన్వయము. ॥౧౩॥

— ౧౨వ అధ్యాయము ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేపములు —

మధుసూదనసర్వస్వతీయము:— మరియు “సంతుష్ట స్సతతం” శరీరస్థితకారణమగునది ప్రాప్తించినను, ప్రాప్తంపకున్నను యెల్లప్పుడు నలంప్రత్యయము గలవాడే. “యోగీ” సమాహితచిత్తుడై, “యతాత్మా” నియమితమైన శరీరేంద్రియసంఘాతము కలవాడే. “దృఢనిశ్చయః” కుతార్కికులకు తిరస్కరించుటకు ఆశక్యమగుటచే స్థిరమగు “సమ అకరగ్రభోక్తృ నచ్చివానందాద్విత్తీయబ్రహ్మనైతి” నను విశ్వయము కలవాడే. “మయి...ప్రియః” నాయందు (బ్రహ్మబ్రహ్మమునందు) అర్పించబడిన యంశకరణము కలవాడే యెవడు కుద్ధాక్షరబ్రహ్మవేత్తయై యుండునో వాడు సదాత్మగాన నాకు ప్రియుడు. ॥౧౪॥

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మవేత్త యెట్లుండవగునో చెప్పుచున్నాడు— ‘సంతుష్ట స్సతతం’ సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినను మానావమానములు ప్రాప్తించినను, లాభాలభములు ప్రాప్తించినను, పర్యదా బ్రహ్మనందానభూతిచే సంతోషయుక్తుడే. (ఇది “సతతం” అను పదము విశేషణసంపదముతో సంబంధించును.) అట్లుండుటకు సాధనమును చెప్పుచున్నాడు— “యోగీ” పర్యదా ఆనందాత్మ యగు బ్రహ్మమునందే చిత్తవైశ్రవ్యముతో సుండుటయే యోగము. అట్టియోగముకలవాడే. (సదాత్మారాఘుడే యని యర్థము.) అట్టి యోగిక్య మెట్లు ప్రియించునందునా “యతాత్మా” “సమం కాయశిరో గ్రీవ” మిత్యాద్యుక్తలక్షణానుసారము స్థాపితమైన శరీరముకలవాడే, (కార్యకరణసంఘాతమునునిరోధించిననే

శాంకరభాష్యమ్ :—

తృతీయవిషయే స దృఢనిశ్చయో మయ్యగ్నితమనోబుద్ధి స్సంకల్పాత్మకం మనోఽభ్యవసాయ
లక్షణా బుద్ధి సే మయ్యేవార్పితే స్థాపితే యస్య సంన్యాసినః స మయ్యగ్నితమనోబుద్ధి ర్మ
ఈదృశో మద్భక్తః స మే ప్రియః “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః”
ఇతి సప మేఽభ్యాయే సూచితం త దిహ ప్రపంచ్యతే ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

నిశ్చయముఁడవాడై, సంకల్పనికల్పాత్మకమగు మనస్సును నిశ్చయరూపమైనబుద్ధినినాయుండే
యర్పించినవాడై, నాభక్తుడై (ఆత్మనిష్ఠుడై), యేవడుండునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు.
“ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః” అని సప్తమాధ్యాయమున సూచిత
మయినదాని నిట వివరించుచుండెను. ॥౧౪॥

సమాధి సిద్ధింబును. అట్టి సమాధివంతుడే విపరీతిప్రకృత్యమనాశమగును. దానివలన సమ్యక్ జ్ఞానము.
అట్టి జ్ఞానవంతుడే విదేహముక్తి సంభవించుచుగాన బ్రహ్మవిద్యతి సర్వకాలములయందును, సమాధిలో
సంపదగు నని సూచించబడినది.)

లేక, “యః నిర్గుః ఆత్మా స్వభాః వారనా యస్య స యాత్మా” నిర్గుప్తమైక స్వభావము (వారన)
కఃవాడై, “యతాత్మా యోగీ” అని విశేషాద్యమయితే నిర్గుప్తయోగస్థితికి వారణమును జెప్పుచున్నాడు.
‘దృఢనిశ్చయః నిరంతరసమాధిః సంపదః సమ్యక్ జ్ఞానమునకు విషయమైన బ్రహ్మమునందే ఆత్మత్వా
సంభూతితో గూడనవచ్చును. “అనే బ్రహ్మమును సంసారిని కాదు” అని వృథాచేయు (వ్రహ్మకాంతకప్రకృ
యములచే తిన్నముగవి). స్వభావ ఎకలవాడై (మూకుడు తన దేహమును చెల్లు అహంబుధికిలవాడగునో
యట్లే బ్రహ్మమునం దహంబుధికిలవాడై, యని యర్థము.

లేక, దృఢనిశ్చయః” నిత్యనిరంతరసమాధిస్థితి నద్విస్తానయావాత్మ్యజ్ఞానము కలుగును. దాననాలోపిత
వస్తువు. దదృఢనిశ్చయము తొలగిన “ఈస్వయం నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని సర్వమునకు తనకు
పాతెద్రహ్మమాత్మ్యాపిగమనావము. వ్రహ్మకాంతకాభిప్రాయము నను వస్తుత్వావధానరూపమగు దృఢ
నిశ్చయము కలవాడై, అట్టి దృఢనిశ్చయము కలుగుటకు వారణమును జెప్పుచున్నాడు — ‘మయ్యగ్నిక
మనోబుద్ధిః’ అహంవృత్తి బుద్ధి మనవలయును. ఇదంవృత్తిమనస్సనబడును. ఇరచుహమాత్మికమగుచునోబుద్ధు
లను ప్రకృతిగనిన్నము. పరినిర్మాణము నను బ్రహ్మమునం దస్థించి, సర్వదా నన్నే విషయముగ జేసుకొనిన
వాడై, నాభక్తుడై (మదమసంధానసంధి) యెల్లప్పుడు అంతటను బ్రహ్మమాత్మకము జూచెను వాడు నాకు
ప్రియుడు. లోకమున అసెకు తాను విత్తిముగ ప్రియుడగును. గాన అట్టివాడు ఆత్మస్వరూపుడు గాన
నాకు (ఈశ్వరునకు) ప్రియుడు. ఇరులన్నచో ఆయానిత్యముల ననుసరించి ప్రియుడుగుచునని మరము.
ఈవిషయమే “జ్ఞాని తాత్త్వేన మే చామి” అని దానిచే చెప్పబడెను. “ప్రియో హి జ్ఞానినో య్య మహం
సచ మమప్రియః” అని దానిచే జెప్పబడిన యర్థము చెప్పబడెను శ్రుతాత్మలు వివేకవంతులునను సూక్ష్మ
బుద్ధులకు “మేము గూడ బ్రహ్మభావము నొంది యీశ్వరునకు ప్రయుల మయ్యెదము. అను భావము ప్రవా
మనిన నిదిధ్యాసన సమాధులయందు వ్రహ్మత్వలయ్యెదమని యాహతో నల్లు తిరిగి చెప్పెను. కాన నిత్య
వృత్తితో వాచనము కాదు.

గీ॥ యస్మా న్నోద్విజతే లోకో లోకా న్నోద్విజతే చ యః ।

హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్ముక్తాయ స్స చ మే ప్రియః ॥

॥౧౫॥

ప ద వి భా గ ముః— యస్మాత్.. న.. ఉద్విజతే.. లోకః.. లోకాత్.. న.. ఉద్విజతే.. చ.. యః..

హర్షామర్షభయోద్వేగైః.. ముక్తః.. యః.. సః.. చ.. మే.. ప్రియః ॥

॥౧౫॥

ప్రి తి ప దా ర్థ ముః— లోకః=లోకము; (జనము) యస్మాత్=ఏసంన్యాసివలన; నోద్విజతే చ =సంక్షోభమును పొందదో; యః=ఎవడు; లోకాత్=లోకమువలన; నోద్విజతే=సంక్షోభమును పొందదో; యః=ఎవడు; హర్షామర్షభయోద్వేగైః=ప్రితి, అసహిష్టుత, త్యాగము, ఉద్వేగము వీనిచే; ముక్తః=విడువ బడినవాడో; సః=అట్టివాడు; మే=నాకు; ప్రియః=ప్రియుడు.

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యమః—

యస్మా దితి । యస్మా త్సంన్యాసి నో నోద్విజతే నోద్వేగం గచ్ఛతి న సంతప్యతే న సంక్లుభ్యతే లోకః । తథా లోకా న్నోద్విజతే చ యః । హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్హర్ష శ్చామర్షశ్చ భయం చోద్వేగ శ్చ తైర్హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్ముక్తః । హర్షః ప్రియలాభేఽన్తః కరణస్యోత్కర్షో రోమాంచనాశ్చుపాతాదిలింగః, అవ ర్షోఽసహిష్టుతా, భయం త్రాస ఉద్వేగ ఉద్విగ్నతా తై ర్ముక్తాయః స చ మే ప్రియః ॥

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

బ్రహ్మనిష్ఠుడైన ఏసంన్యాసివలన లోకము సంతాపము నొందదో, (సంక్షోభమునొందదో) అట్లే లోకమువలన నెవడు సంక్షోభము నొందదో, ఇష్టమగునది లభించినచో గల్గునదియు, రోమాంచనాశ్చుపాతాదిలింగకము నగు ప్రేరూపముగు అంతఃకరణోత్కర్షముహర్షమనబడును. తాను కోరునది లభించుటకు విఘ్నమేర్పడినచో గల్గు అసహిష్టుత్వ మమర్షమనబడును. నివియు, భయము, ఉద్వేగము వీనిచే నెవడు విడువబడునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు.

॥౧౫॥

—* ౧౨వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— తిరిగి యిట్టి బ్రహ్మవేత్తనే విశేషణములతో చెప్పుచుండెను. “యస్మాత్....ప్రియః” సర్వభూతములకు నభయము నొసగు నేసంన్యాసినుండి యెవడును గూడ తపింపదో (బాధనొందదో) మరియు విష్ణుకణముగనే నిరసహదులను తపింపజేయుట వ్యర్థముగా కల దుష్టుల వలనగూడ నేబ్రహ్మవేత్త అద్వైతదర్శియు, పరమకారిశీతుడు. క్షమాకారియునగుటవలన తపింపకుండునో, మరియు తనకు యిష్టమగునది లభించిన రోమాంచ, అశ్రుపాతాదిహేతువగు అనందాభివ్యంజక మగు చిత్తవృత్తివిశేషము హర్ష మనబడును. సరోత్కర్షానహనరూపమగు చిత్తవృత్తివిశేషము అమర్షమనబడును. వ్యాఘ్రాదిదర్శనాదీనమగు త్యాగరూపమగు చిత్తవృత్తివిశేషము భయ మనబడును. ఏసాకర్మములలేని విజనవనమున నేకాకియై యెట్లు గడపుడును. అను మొదలగు వ్యాకులచిత్తత్వ ముద్వేగ మనబడును. ఇట్టి, హర్ష, భయ, ఉద్వేగములచే విడువబడినవాడగునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు.

॥౧౫॥

శంకరానందీయముః— అద్వైత్వత్వము మొదలుకొని సైరమత్త్వమువరకు నగు కిరిక్షణ

గీ॥ అనపేక్ష శ్శుచి ర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః ।

సర్వారంభపరిత్యాగీ యో సుదృఢ్క స్స మే ప్రియః ॥

॥౧౬॥

ప ద వి భా గము: — అనపేక్ష: కుచి: దక్ష: ఉదాసీన: గతవ్యథ: సర్వారంభపరిత్యాగీ:

య: మదృక్త: స: మే ప్రియ: ॥

॥౧౭॥

ప్ర తి ప దార్థ ము: — అనపేక్ష: = చిత్తునుడును, కుచి: = శౌచ సంపన్నుడును = దక్ష: సమర్థుడును, ఉదాసీన: = ఉదాసీనుడును; గతవ్యథ: = గతవ్యథుడును = సర్వారంభపరిత్యాగీ = సమస్తములగు కర్మలను విడిచినవాడును; య: = ఎవడు; మదృక్త: = బ్రహ్మన్యుడో; స: = అబ్ధివాడు; మే = నాకు; ప్రియ: = ఇష్టుడు; ॥౧౬॥

కాంక్షరభాష్యము: —

అనపేక్ష ఇతి దేహాదియపిషయస బుదాది ష్యపేక్షావిషయే ష్యనపేక్షోనిర్భూహ శ్శుచి ర్భాష్యా నాభ్యంతరేణ చ శౌచ సంపన్నో దక్ష: పశ్చిత్తున్నేను కార్యేణ సద్యో యథావ త్ప్రతిపత్తుం సమర్థ: । ఉదాసీనో న కస్యచి నిత్యాదేః పక్షం భజతే । య:

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

ఎవడు దేహ, ఇంద్రియ, విషయసంబంధాదులయెడ అపేక్షారహితుడై నిర్భూహుడై బాహ్యభ్యంతర శౌచసంపన్నుడై, సాప్రీంచిన కాగ్యములయందు యాథాత్యము తెలిసి కొనుటకు సమర్థుడై మిత్రాదులగు ఏ యొకనిపక్షమునందు నుండనివాడై, భయము

ములు నిర్దుడగు బ్రహ్మవేత్తకుండును. వాటిని సాధకుడగు ముముక్షువు జ్ఞానపరిపాకసాధనములుగనవశ్యము సంపాదించదగును గాన వీటినియధ్యాయంతమువరకు జెల్పుచున్నాడు. — యేబ్రహ్మవేత్త యొక్క అగమన, శ్రవణ, దర్శనాదికముచే బ్రాశివర్గ ముద్వేగమును (క్షోభమును) పొందకుండునో, మరియు లోకోపద్రవ కారులగు చోర, సర్ప, వ్యాఘ్రాదులనుండి స్వయముగ తాను వాటి దర్శనస్పర్శనాదికముచే ముద్వేగము నొందదో, మరియు, ఇష్టప్రాప్తియెడ హృష్టుడు, లోగామ్యపద్యోప్రాప్తియెడ అసహిష్టుత్వము, చోరాదుల నుండి కల్గు భయము, ప్రాణాపాయహేతువు ప్రాప్తించిన గల్గు ఉద్వేగము మొదలగు స్వాజ్ఞానకృతములగు చిత్తవికారములచే నిర్దుక్తుడై, యెవడు బ్రహ్మానిష్ఠయందే కొలము గడుపునో యట్టి బ్రహ్మవేత్త నాకు ఫలియుడు. ॥౧౭॥

—* ౧౭వ అధ్యాయము ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మ ధు సూ ద న ర స్వ తీ య ము: — మరియు, “అనపేక్ష:” యదృచ్ఛనవశము లగు సర్వ భోగోపకరణములయందును స్పృహ లేనివాడై, “కుచి:” బాహ్యభ్యంతరశౌచసంపన్నుడై, “దక్ష:” తెలిసికొనదగినవై, చేయదగినవై, యుపస్థితము లగు వానిని తెలిసికొనుటకును సమర్థుడై, “ఉదాసీన:” ఏయొకని పక్షము నాశ్రయించనివాడై, “గతవ్యథ:” ఇతరులచే ప్రహతుడగుచుగూడ పీడ ననుభవించనివాడై “సర్వారంభపరిత్యాగీ” ఐహికాముష్మికము లగు సర్వకర్మలను సన్యసించినవాడై, బ్రహ్మన్యుడై, యెవ డుండునో యాతడు నాకు ప్రియుడు ॥౧౬॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

న ఉదాసీనో యతి ర్గతవ్యభో గతభయః । సర్వాభంభపరిత్యాగీ, అరభ్యంత ఇత్యాగంభాః
ఇహాముత్యఫలభోగార్థాని కామహేతుని కర్మాణి సర్వారంభాస్తా న్పరిత్యక్తుం శీల మప్యేతి
సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తః స మే ప్రియః ॥ ౧౧౬ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

లేనివాడై, ఐహికామమ్మికఫలభోగము ప్రియోజనముగా గలవియు, కామహేతువులు నగు
సర్వకర్మలను వీడినవాడై, యెవడు నాభక్తుడగునో (బ్రహ్మనిష్ఠు డగునో), యాతడు నాకు
ప్రియుడు. ॥౧౧౬॥

శంకరానందీయము:— బ్రహ్మవేత్తయొక్క మరకొన్ని లక్షణములను జెప్పుచున్నాడు —
“అనపేక్షః” దృఢము, కర్మము నగు పరిత్యజమునందిను. దేహ, జీవనదిఃము నందును అసద్బుద్ధిచేసే
జీవించియుండిగనే మత్తలగుటచే మోక్షము నందెకూడ అపేక్ష లేనివాడై (అర్హతామలముకు) కర్మ
స్వసంగమశ్చయం’ అను న్యాయమున విచేకక దేహేంద్రియాదివముచే నే చేయదు అన్నాదాన. విసర్గాది
దుష్టాదుఃకర్మమలయందు కర్మజ్యోతిర్మత్తదర్శనముచే దనకు వానిలో సంబంధము లేకుండుటవలన యేక
రక్తిర్మదర్శి యగు బ్రహ్మవేత్త యే కలి యిదిగము. (విశ్వకర్మదర్శి యర్థము.) “దక్షః” బ్రహ్మనిష్ఠతీతి
హాసపరణ, న్యాయ, వీమాసాది సర్వకాత్రముల ఆద్యయ, నద్యానన, తదప్రకాశన, అనుష్ఠాన, అను
ష్ఠాననది సర్వకర్మలను స్వయమగ తెలిసికొనెటకును, బోధించుటకును, చేయటకును చేయించుటకును,
సమర్థుడైనవాడై, అట్లే వను “సర్వారంభపరిత్యాగీ” వైదికములు, లోకీకములు నగు సర్వకర్మలు అవిద్యా,
కామ, సంకల్ప, అహంకారాదిదోషావృత్తకమలగుటచేతను, జ్ఞాన తత్కల్యాణిబంధము లగుటచేతను
వానిని విడుచు స్వభావము కలవాడై (సర్వకర్మసంన్యాసియై యవి యర్థము.)

విహితచరణము ధర్మము. విదనచరణము అధర్మముగదా! అధర్మమునందు ధర్మబుద్ధియు, ధర్మము
వందధర్మబుద్ధియు శ్రోత్రీయడు వివేచియు నగువానికి పరిసకారణమే యగును. శ్రోత్రీయుడు ధర్మమును
విడచి యి ధర్మము నాచరించినచో నెట్లు సం తాపము నొంది యుండును. అని
యశలించెడివాఁ అట్లు కదు. కర్మలు మోక్షమునగూర్చి పొడిననులు కానందునను. సముత్పన్నజ్ఞాన
సంకునకు ప్రియేందరిము లగుటచేను మముక్షువు వానిని విడిచయే న్యాయము. అట్లన్యాయము నను
వర్తించు బ్రహ్మవేత్త యెదుకై సంతాపము నొందెదని చెప్పుచున్నాము — “గతవ్యధః” దేవదత్తమునుండి
కృత్యాకృత్యాననుష్ఠనాననుష్ఠనకృతీ పగు లింను దొలగించెడివాడై. (అనాత్మార్థిత్వము లగుకృత్యాకృత్య
మలయెడ అకర్మర్మదర్శియగు బ్రహ్మవేత్త సంతాపము నొందెదని యర్థము.) ఈవిషయమునే “నైవం
కృత్యాకృతే తః” అని శ్రోయే జెప్పుచున్నది. అట్లగుచో నెట్లందు సనెడివాఁ ఉదాసీనః’ అహారాది
యక్తాయక్తకర్మలయందు దేహేంద్రియాదిము లను పార్శ్వజనసామగ బ్రవర్తించుచుండ దాను స్వయ
ముగ తలపెట్టడవలె నుదాసీనుడై (పాక్షియై) యిక్కియాత్మగ నూటకయుడు నని యర్థము. ఎవడిట్టిధర్మ
డగునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు ॥౧౧౬॥

గీ॥ యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి ।

శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్యః స మే ప్రియః ॥

||౧౭||

పదవిభాగము: — యః. న. హృష్యతి. న. ద్వేష్టి. న. శోచతి. న. కాంక్షతి. శుభాశుభ పరిత్యాగీ. భక్తిమాన్. యః. స. మే. ప్రియః ॥

||౧౭||

ప్రితిపదార్థము: — యః=ఎవడు: నహృష్యతి=హర్షముచుపొందడో: నద్వేష్టి=ద్వేషింపడో: నశోచతి=దుఃఖింపడో: న కాంక్షతి=కోపడో: శుభాశుభపరిత్యాగీ=శుభాశుభకర్మలను వీడు స్వభావముకల వాడో: భక్తిమాన్=భక్తిగం: సః=అట్టివాడు: మే=నాడు: ప్రియః=ఇష్టుడు. ||౧౭||

కాంక్షరభాష్యమ్: —

కించి యో న హృష్యతీష్టప్రాప్తా న శోచతి ప్రియవియోగే న చాస్మాప్తం కాంక్షతి శుభాశుభే కర్మణి పరిత్యక్తుం శీల మస్యేతి శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్యః స మే ప్రియః ॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని: —

మరియు నెవడు యిష్టశుగునది ప్రాప్తింబిర హర్షము నొందడో, యనిష్టము ప్రాప్తిం బిన దుఃఖింపడో, ప్రియవియోగమగుచో నట్టి యప్రాప్తమగుదానిని కోరడో, శుభాశుభ రూపములగు కర్మలను వీడు స్వభావములవాడై యుండునో, భక్తి (బ్రహ్మనిష్ఠ) కల యట్టి వాడు నాకు ప్రియుడు. ||౧౭||

—: ౧౭వ అధ్యాయము ౧౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు: —

మధుసూదనసర్వస్వతీయము: — మరియు, "సమయఃఖయః" అనుదానిని వివరించు చుండెను — ఎవడు ఇష్టశుగునది లభింప హర్షింపడో, యనిష్టముప్రాప్తింప ద్వేషింపడో, ప్రాప్తమైదాని యొక్కవియోగముప్రాప్తింపదుఃఖింపడో యిష్టసంయోగముప్రాప్తింపనపుడుకోరకుండునో. సుఖానందములు దుఃఖానందములునగుకర్మలను వీడెత్తితిమగులవాడై యుండుండునో. ఆనీవాత్మకు నాకుప్రియుడు. ||౧౭||

శంకరానందీయము: — ముక్తికి రాగద్వేషములకంటె వేరొందు ప్రతిబంధక మేదియు లేదు. కాన ముముక్షువుగవాడు ఆరెంటిని తప్పుక వీడదగునని సూచించుటకై రాగద్వేషరాహిత్యరూపమగు ముక్తలక్షణము విట జెప్పుచుండెను — ఏబ్రహ్మవేత్తయగు యతి స్వయముగ స్వేచ్ఛచేగాని, పరచ్ఛచే గాని ప్రాప్తమగు వస్తువిషయమై హర్షమునొందకుండునో. (పరచ్ఛయిత్నముచే గూడ నర్జిదానివిషయమై హర్షింపదని యర్థము.) అట్లే యనిష్టముచుపొందిద్వేషింపడో. (స్వావిష్టప్రాప్తమగుచుండును, అనిష్టార్థము నందును ద్వేషమును జేయదనియర్థము) గొప్పయనర్థముప్రాప్తింబినను (తనకుండు దైర్ఘ్యముచేతను అనిష్టము విషయముగా లేనట్టి యాత్మజ్ఞానముచేతను తాను దుఃఖింపదని యర్థము.) అట్లే ప్రాప్తమగు అనర్థము వివర్తించుటకై కోరకుండునో. (ప్రాప్తబద్ధిగోక్షయమును విడచి వాంఛామాత్రముచే ననర్థవిస్మృత్యనుసంభ) వముగాన తీక్షణతో నూరకుండును గాని దానికి ప్రతికారమునకై యాషడ్వక్తమునుగూడ జేయదని యర్థము. మరియు, పుణ్యములు శుభము లనబడును. పాపములు అశుభము లనబడును. అజ్ఞానసహజాపులు ఇచ్చచే గాని, యనిచ్ఛచేగాని విదాభావచే చేయబడునవియు వగు కర్మలను "నేను కర్తను గాను" అను జ్ఞానముచే విడిచిపెట్టెడి (తననుండి వేరుపరచు) స్వభావము కలవాడై, (దేహింద్రియాదులచే జేయబడిన కర్మలతో

గీ॥ సమ శ్చ తా త్ర చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః ।

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమ స్సంగవివర్జితః ॥

[౧౮॥

ప ద వి భా గ ముః— సమః.. శత్రో.. చ.. మిత్రే.. చ.. తథా.. మానావమానయోః.. శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు.. సమః.. సంగవివర్జితః..

[౧౮॥

ప్ర తి ప దా ర్థ ముః— శత్రోచ=శత్రువులయందును; మిత్రేచ = మిత్రులయందును; సమః= సముదై; తథా=అట్లే; మానావమానయోః=మానావమానములయెడ; సమః=సముదై; శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు= శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములయెడ; సమః=సముదై; సంగవివర్జితః=సంగమును వీడినవాడై.

[౧౮॥

గీ॥ తుల్యనిందాస్తుతి ర్మానీ సంతుష్టో యేన కేనచిత్ ।

అనికేతః స్థిరమతి ర్భక్తిమా న్మో ప్రియో నరః ॥

[౧౯॥

ప ద వి భా గ ముః— తుల్యనిందాస్తుతిః.. మానీ.. సంతుష్టః.. యేన.. కేన.. చిత్.. అనికేతః.. స్థిరమతి.. భక్తిమాన్.. మో.. ప్రియః.. నరః..

[౧౯॥

ప్రతిపదార్థము :— తుల్యనిందాస్తుతిః=నిందాస్తుతి; (దోషసంకీర్తన, గుణవర్ణనములు) సమానముగా కలవాడై; మానీ=మానముకలవాడై; యేనకేనచిత్=ఏదోయొకదానిచే; సంతుష్టః=సంతృప్తుడై; అనికేతః=నియమితమైన వివాససాగము లేనివాడై; స్థిరమతిః=సంకల్పవిషయకమైన బుద్ధికలవాడై; భక్తిమాన్=బ్రహ్మవిష్ణుదగు; నరః=నరుడు; మో=నాకు; ప్రియః=ప్రియుడు.

[౧౯॥

శాంకరభాష్యమ్ :—

సమ ఇతి । సమ శ్చ తా త్ర చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః పూజాపరిభవయో శ్చీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమ స్వత్ప్రతి చ సంగవర్జితః ॥

[౧౮॥

కించ తుల్యనిందాస్తుతిః నిందా చ స్తుతిశ్చ నిందాస్తుతి తే తుల్యే యస్య స తుల్యనిందాస్తుతి ర్మానీ మానవా స్సంయతివా క్షింతుష్టో యేన కేన చి చ్చరీఃస్థితిమాత్రేణ । తథా చోక్తమ్—“యేన కేనచి దాచ్ఛన్నో యేన కేనచి దాశితిః । యత్ర క్షయచన కాయా స్యా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

శత్రువిత్క్రయేడను, మానావమానములయెడను, శీతోష్ణసుఖదుఃఖములయెడను సముదై (అవికృతచిత్తుడై) చేతనములగు స్వాగ్మ్యదులయందును, అచేతనములగు చందనాదులయందును సంగమును వీడినవాడై.

[౧౮॥

మరియు దోషసంకీర్తనరూపమగు నిందయు, గుణవర్ణనరూపమగు స్తుతియు సమముగా కలవాడై, వాక్కును నియమించినవాడై, శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనము కలయేదో యొకదానిచే సంతృప్తుడై “యేన కేనచి దాచ్ఛన్నః యేన కేనచి దాశితిః । యత్ర

బ్రహ్మవేత్త లేనను పొందడని యుక్తి. ఈవిషయమును “షష్ఠ్యరవలాశే” అను శ్లోకము, తెల్పుచున్నది.) ఇట్టి లక్షణములు కలవాడై యుండనో అక్షభక్తుడు (జ్ఞానియగు యతి) నాకు ప్రియుడు.

[౧౯॥

— † ౧౨వ అధ్యాయము ౧౮, ౧౯వ శ్లోకావ్యాఖ్యావిశేషములు †

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “పూర్వశ్లోకము సీశ్లోకమున విస్తరించెను. “సంగవివర్జితః” చేతనములు నచేతనములు నగు సర్వవిషయములయందును శోధనాధ్యాసను (మండిది యను నక్తిని).

శాంకరభాష్యమ్ :—

త్రం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః, ఇతి । కిం చానికేతో నికేత ఆశ్రయో నివాసో నియతో న విద్యతే యస్య సోఽనికేతోఽనాగార ఇత్యాదిస్ఫుట్యంతరాత్ । స్థిరమతిః స్థిరా పరమార్థవస్తు విషయా షతి ర్యస్య స స్థిరమతి ర్భక్తిమా న్మే ప్రియో నరః ॥ ౧౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

శ్వచన శాయాస్యా త్రం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః ' (ఏదో యోగదానిచే గప్పపడినవాడై, ఏదో యోగదానిచే క్షున్నివృత్తి చేసుకొనినవాడై, ఎక్కడచో యోగస్థలమున పరుండిన వాడై, ఎవడుకాలమువెళ్ళిబుచ్చునో అట్టివాడు బ్రహ్మానిష్ఠుడుగా జెప్పబడును) నియతమగు నివాసముగలవాడై, పరిహృతవిషయకబుద్ధికలవాడై యుండు భక్తిమంతుడగు నరుడు నాకు ప్రియుడు. ॥ ౧౯॥

వీడినవాడై అన్నివిధములుగల హర్షవిషాదకూఠ్యధనియైయు. శేషము స్పృశము. మరియు "తుల్యనిదా స్తుతిః" దోషవిధననూపమగు నిందయు గుఱకరసయావమగు స్తుతియు నీరెండును మఱియును. మఱియును గల్గించివై యుండుటసమములుగనే కలిగినవాడై. "మానీ" సంయతివాగ్ద్యపాత్యై. శరీరయాత్రావిర్య హేమమునకై వాగ్ద్యపార మపేక్షితము గావా? అని యందువా? "సంతుష్టః యేన కేనచిత్" తనప్రయత్నము లేకుండగ బలవత్పారబ్రహ్మోపసేవ మగునదియు. శరీరస్థితిమార్ప హేమవగునదియు నగు ఆశనాది కముచేసే సంతుల్యుడై. (నిష్ప్రహరై) మరియు. 'అనికే : నియతనివాసహతుకై 'స్థిరమతిః' పరమార్థ విషయకమైన మతికలవాడై. యెవడు నాభ్యుక్తై యుండునో అట్టివాడు నాకు ప్రియుడు. ఇది భక్తిమే యసంపన్నాధనమని చెప్పుటకై పునపునః భక్తిని స్వీకరించెను. ॥ ౧౯. ౧౯॥

శాంకరానందీయము :— మనోవికృతిహేతువు లున్నను అపకారస్వరూపముగనుండుట యను వది బ్రహ్మవేత్త యగు యతికి సర్వవ్యక్త్యక్షమగు విశ్వలక్షణము అగుట నీరెండుశ్లోకములచే దానిని జెల్పుచున్నాడు. లోకదృష్టి నాశ్రయించి చెల్చుచో నకార శత్రువునయు. మరొకరి మిత్రుడనియు చెప్పదగును. ఇక విద్యదృష్టి నాశ్రయించి జూచిన 'సర్వము నేనే' అను సర్వాత్మదర్శియగు బ్రహ్మవేత్తకు శత్రుమిత్రాది భేదక్షానమే సంభవించుదగున పార్థిరబ్రహ్మకర్మమున దేహమునకు యొక డంకారము మరియొక డంకారము నగుచుండును. అట్టియెడ బ్రహ్మవేత్త శత్రు. మిత్రులయందు సమదర్శి యగును. మరియు నట్లే ఆశ్రయ మిత్రులుజేసెడి మానవమాన (పూజాతిరస్కార) ములయెడ సముదగును. అట్టి పూజాతిరస్కారముల అజ్ఞులకు సంతోషవిషాదదాయులైనను (బ్రహ్మవేత్త సంపాప్తములగు వానియొక నిర్వికారుడై యుండు పని యర్థము.) అట్లే శీతోష్ణులదుఃఖములు పార్థింపినపుడును బ్రహ్మవేత్త సమదర్శియై యగును. మరియు దోషములున్నను లేకున్నను వానిని ప్రత్యక్షముగ నున్నట్లు వర్ణించుట నింద యనబడును. గుణము లున్నను లేకున్నను వానిని యున్నట్లు ప్రత్యక్షముగ గీర్తించుట స్తుతి యనబడును. అతాత్మగోచరములగు యిట్టి నిందానుభూతియెడ బ్రహ్మవేత్త సమదర్శి యగును. (వాటియెడ బ్రహ్మవేత్త నిర్వికారుడగునని యర్థము.) ఈపూర్వోక్తములయెడ సమదర్శనము సిద్ధించుటకు హేతువేయించువా? "సంగవివర్తికః" మానవమూలం నుభవించునది సాధానాహంకారము. తత్తావాత్మ్యాధ్యాసమే సంగ మనబడును. బ్రహ్మవేత్త అట్టి సంగములేనివా డగును. బ్రహ్మవేత్త. మానవమానాదుల కవిషయమగు పరబ్రహ్మమునందు ఆకృతావా

గీ॥ యే తు ధర్మామృత మదం యథోక్తం పర్యుపాసతే ।

శంద్ధధానా మత్పుగమా భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః

॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్యా సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి

శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున

సంవాదే భక్తియోగోనామ ద్వాదశాధ్యాయః ॥౧౨॥

ప ద వి భా గ ముః— యే. తు. ధర్మామృతం. ఇదం. యథోక్తం. పర్యుపాసతే. శ్రీధర్మానా. మత్పురమా. భక్తాః. తే. అతీవ. మే. ప్రియాః । ॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థముః— యేతు=ఏసంన్యాసులు; ధర్మామృతం=ధర్మావపేతము. నమ్మతత్వసాధనమునగు; ఇదం యథోక్తం=ఈయథోక్తవిషయమును; పర్యుపాసతే=ఉపాసించెదరో; శ్రీధర్మానాః=శ్రీధర్మాయుక్తులై; మత్పురమా=నేనేవీరతికయమైనగతికలవారై; భక్తాః=భక్తులైన; తే=వారు; మే=నాకు; అతీవ=అత్యంతము; ప్రియాః=ఇష్టులు. ॥౨౦॥

పన్నడుగాన స్వయముగ తాను అమానవమానదుల సంబంధము లేనివాడై యంతట నమదర్శియే యగు నని యర్థము) “మోసి” తాను చెప్పున దేమియునుండమగాన బ్రహ్మజ్ఞాని వాచయముడగును. (‘విజ్ఞానన్ విద్యా నృపతేనాతివాదీ’ అనుకృతిచొప్పుసంస్కరమునుబ్రహ్మముగదెలిసికొనినజ్ఞానిచెప్పదగినదేమియునుండమ గాన మోవి యగునని యర్థము.) “సంతుష్టో యేన కేన చిత్” జ్ఞాని-ప్రార్థనాభవమున బ్రాప్తమగునదియు. నేదో యొక శిష్టముగాని. ఆశిష్టముగాని. అల్పముగాని యగు సదసత్త్వభావనానిర్ముక్తమగు విజ్ఞాప్రాప్త వస్తువుచే కలిగినయలంకర్యము గలవా డగును. “అనికేతః” యతి. ‘అష్టా మా స్వేకాకి యతికృతే’ అనుస్మృత్యనుసారము నియతనివాసస్థానము లేనివాడగును ‘స్థిరమతిః’ బ్రహ్మవేత్త-విపరీతభావనాజనకము లగు మానాపమాన, శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖాదులు ప్రాప్తించినను “సర్వము, నేనును బ్రహ్మస్వరూపమే” అని సర్వదా అంతటను బ్రహ్మకారావన్న ఎగు ఒకేవృత్తిచే స్థిరమైన, మననశీలమైనచిత్తవృత్తికలవా డగును. (“దృఢనిశ్చయః” అనుస్థలమున జ్ఞానమునకు ప్రమాణాంబరబాధారహిత్యము. “స్థిరనిశ్చయః” అనుస్థలమున జ్ఞానమునకు నిశ్చలత్వము వివక్షితములు.) “భక్తిమాన్” “ఏకాంభక్తి ర్గోవిందే య త్వర్వత్యి తదీక్షణమ్ । అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే ॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య వ్యూదాహృతమ్” (అహైతుక్తి=విపరీతప్రకృత్యనివృత్త్యాదిప్రయోజనసర్వితమైన బ్రహ్మవేత్తిలకు స్వభావసిద్ధమైన అవ్యవహితమై (అవిచ్ఛిన్నమై) వృత్త్యంతరహితమై పురుషోత్తమవియందు ప్రకృత్యగభిన్నబరమాత్మయందు కలుగు అఖండాకారవృత్తిరూపమగు యే భక్తి కలదో అదియే నిర్గుణబ్రహ్మము విషయముగా గల భక్తియోగము యొక్క లక్షణముగా పెద్దలచే జెప్పబడెను. ఎవ రిట్టి భక్తికలవాడో అట్టి “నరః” (తనను స్వవిష్టచే బ్రహ్మమునే పొందించును.) అనువ్యవృత్తి ననుసరించి బ్రహ్మవిష్టుడు నాకు ప్రియుడు. ॥౧౮, ౧౯॥

—† ౧౨వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు †—

మ ధు సూ ద న స ర స్వ తీ య ముః— “అద్యేష్టా” అనునదిమొదలుకొని యక్షరోపాసకులను- శీవన్ముక్తులు నగు సంన్యాసులకు లక్షణభూతము. స్వభావసిద్ధము నగు ధర్మసముదాయము చెప్పుబడెను. ఈ విషయమే వార్తికమున “ఉత్పన్నాత్మావబోధస్య హ్యద్యేష్టత్వాదయో గుణాః. అయత్నతో భవన్యేన నతా సాధనరూపిణః” (అత్మజ్ఞానము కలిగినవానికి అద్యేష్టత్వాది గుణములు, ప్రయత్నమును విడిచియేకలును).

కాంకరభాష్యమ్ :—

అద్యేష్టా సర్వభూతానా మిత్యాదినాఽక్షగస్యోపాసకానాం నివృత్తసర్వైషణానాం, సంన్యాసినాం పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠానాం ధర్మజాతం ప్రకాశిత ముపసంహరయతే— యే తు సంన్యాసినో ధర్మాచ్యుతం ధర్మా దనపేతం ధర్మః చ త దమృతం చ త దమృతత్వహేతు త్వా దిదం యథోక్త మద్యేష్టా సర్వభూతానా మిత్యాదినా పర్యుపాసతేఽనుతిష్ఠంతి శ్రద్ధధానా స్సంతో మశ్చరమా యథోక్తౌఽహ చుక్షరాత్మా పరమో నిరతిశయా గతి ర్యేషాం తే మత్పర మా వ ద్భక్తా శోచితమం పరమార్థజ్ఞానలక్షణం భక్తి మాశ్రితా స్థేఽతీవ మే ప్రియాః ।

కాంకరభాష్యతీర్థదీని—

“అద్యేష్టా సర్వభూతానాం” అనునదిమొదలుగాగల గ్రంథముచే నక్షరబ్రహ్మపాస కులును, నివృత్తసర్వైషణులును, సంన్యాసులు నగు పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠుల ధర్మసముదాయము నుపకరిమించి యుపసంహరించుచుండెను:— ఏసంన్యాసులు ధర్మానపేతిమును, మోక్ష సాధనము నగు ఈపూర్వోక్త విషయము ననుష్ఠించెదరో, అట్టి శ్రద్ధావంతులును, యథోక్తా క్షరోపాసకులును, నేనే నిరతిశయగతిగా కలవారును పరమార్థజ్ఞానరూపమగు భక్తినాశ్ర యించినవారునగు అట్టివారు నాకత్యంతము ప్రియులు. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యంభం”

అని చెప్పబడెను. ఈపర్మజాతమే సతబ్రహ్మక్షణముగా బుద్ధియు చెప్పబడెను కాన ఆత్మజ్ఞానమే ప్రయత్న ముతో నుపాదింపదగుననియు నదియే ముముక్షువునకు మోక్షగాననమగు ననియు, ప్రతిపాదించుట అధ్యా యము నుపసంహరించుచుండెను. ఏసంన్యాసులు ధర్మరూపమైనదియు, యమృతత్వ సాధనమగుటవలన లేక యమృతిముపలె నాస్వాద్యమగు ఈపూర్వోక్త విషయము ననుష్ఠించెదరో ప్రయత్నముతో శ్రద్ధావంతులై యక్షరాత్మ నగు నేనే ఎవమప్రాప్తవ్యముగ గలవారై నిరుపాధికమగు బ్రహ్మమును భజించువారై యేవ రుండురో వారు నాకు అత్యంత ప్రియులు. “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యంభం మహం సద మమ ప్రియః” అని పూర్వము సూచించినదాని నిట ఉపసంహరించెను. ఈపర్మజ్ఞానము నతిశ్రద్ధతోననుష్ఠించువాడు పరమే శ్వరుని కత్యంతప్రియుడుగాన, జ్ఞానవంతున కిది స్వయం ప్రాప్తించు లక్షణమైనను ముముక్షువగు ఆత్మకర్తవి జిహ్నువు అజ్ఞానోపాయముగ నవశ్యము సూచియత్నముగ ననుష్ఠింపదగునని యర్థము. ఈవిధముగ సోపాధికబ్రహ్మద్యానపరిపాకముచే నిరుపాధికబ్రహ్మము ననుభవించువాడై, అద్యేష్టత్వాదిధర్మవిశిష్టతై, ముఖ్యాదికాంక్షై శ్రవణ మననదిధ్యాసముల నావర్తించువానికి వేదాంతకర్తవివాద్యర్థకర్తవిసాక్షాత్కారము కలిగి యిక్తి సంభవించును. కాన ముక్తిహేతునగు వేదాంతమహావాన్యాయయోగ్యమగు తత్పదార్థము అనుసంధింపదగు నని మధ్యమషక్తిముచే ప్రతిపాదింపబడెను. ॥౨౦॥

ఇట్లు మధుసూదన సరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్యగవద్గీతా
ద్వాదశాధ్యాయ గూర్తార్థ దీపికకు “అర్కరత్న,
న్యాయవేదాంత వివ్యాపారీణ, దర్శనాలంకార” బుబుసు
అప్పన్నశాస్త్రి విరచితతత్పర్యదోధిని
స మా స్త ము.

శాంకరభాష్యమ్ : —

పిరియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మితి యత్సూచితం తద్వాక్యాభ్యా యోహోపసంహృతం భక్తాస్తేఽతీవ మే పిరియా ఇతి । యస్మాద్ధర్మ్యామృత మిదం యథోక్త మనుతిష్ఠ న్భగవతో విజ్ఞోః పరమేశ్వర స్యాతీవ మే పిరియా భవతి తస్మా దిదం ధర్మ్యామృతం ముముక్షుణా యత్నతోఽనుష్ఠేయం విజ్ఞోః పిరియం పరం ధామ జిగమిమణేతి వాక్యార్థః ।

॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్సూర్యపాదశిష్యశ్రీమదాచార్య

శ్రీశంకరభగవతః కృతౌ శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే భక్తియోగో నామ

ద్వాదశోఽధ్యాయః ॥౧౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని : —

అని పూర్వమునందు చెప్పినదానినే యిటు వివరించి “భక్తా స్తేఽతీవ మే పిరియాః” అను దానిచే నుపసంహరించెను. ఈధర్మము, ధర్మ్యామృతము నగు నీయథోక్తవిషయము ననుష్ఠించినవాడు పరమేశ్వరున కత్యంతప్రియుడగుగాన ఈధర్మ్యామృతమును ముముక్షువగు వాడు (పిరియమగు విష్ణుస్థానమును పొందునిచ్చగలవాడు) అవశ్యము ప్రయత్నముతోననుష్ఠింపదగు నని వాక్యార్థము.

॥౨౦॥

ఇట్లు నూరువేలసంఖ్య కలిగి, వ్యాసప్రొక్కము, సంహితారూపము నగు మహాభారత

మునం దంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్వ్యాసము, బ్రహ్మవిద్యా

రూపమును, యోగశాస్త్రము నగు భగవద్గీతలయం దున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా

దమునందు గల భక్తియోగ మనుషేషద్వాదశాధ్యాయమునకు గౌత

మసగోతుగ్రడగు ‘తర్కరత్న’ న్నాయవేదాంతవిద్యాపారీణ, దర్శనాలంకార”

బులును అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన ఆనందగిరివాఖ్యానున్మత

శ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

స మా ప్త ము

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

శంకరానందీయము: — “అద్యేష్టా సర్వభూతానాం” అనునది మొదలుకొని చెప్పబడిన బ్రహ్మవిల్లక్షణసముదాయము నంతము. మోక్షైకకామలు, అంతట విరక్తులు, సాధకులు నగు యతులు శ్రవణ, మననముత్పన్నమగు జ్ఞానము పరిపక్వమగుటకు సాధనముగ నవశ్యము సంపాదించదగుననిబోధించుటకై, తత్సంపాదననిష్ఠులగు సాధకులను ప్రేరించుచు అధ్యాయము నుపసంహరించుచుండెను — (ఇది ‘తు’శబ్దము సిద్ధులకంటె వేరగు సాధకులనుద్దేశించి చెప్పుటకు ప్రయోక్తము.) “యేతు” మధ్యావాపత్తి నేకోరుచు సుఖసాధనముల నన్నిటిని వీడి, శ్రవణాదిసంజవిత్కానులై, ఇదియే ముక్తికి పరమసాధన మనువిశ్వాసము కలవారై, విరివేశేషపరబ్రాహ్మమే పరమప్రాప్త్యముగ గలవారై, లేక, నేనే (ఈశ్వరుడే) విచిత్రమైశ్వర్యసంపన్నుడును, విశ్వాధికుడును; అనుల్లంఘ్యుడననుడు నను బుద్ధికలవారై మదాజ్ఞావశ

వరులై. యతులకు స్వరర్మము నచ్యుత్తముగ ననుష్ఠింపదగునది ధర్మ మనబడును. లేక, ముముక్షుత్వ ధర్మముచే బొందదగినది ధర్మము. అమృతమునకు (మోక్షమునకు) నిరుతపాదనమగుట అమృత మనబడును. అర్హి ధర్మార్హుత్వమగు ఈహర్హ్యోక్తమగు అర్హ్యేష్వత్వాదిధర్మజాతము నెవరు నిత్యమును స్థించెదరో అర్హి మధ్యక్షులు (మద్భాగనానియులు) నాకు (ఈశ్వరునకు) అత్యంతము ప్రియులు. లోకమున దాము చెప్పిన పని నెవరు జేయుదురో వారు వారి కత్యంతప్రియులగుట యరుభవస్థిము. నాచే చెప్పబడిన రీతిని ఈధర్మజాతము ననుష్ఠించు యతులు నాకత్యంతప్రియులుని చెప్పుటచే స్తోత్రమగు మోక్షసాధన మున వారికి బ్రవృత్తి సిద్ధించుటకై ఈస్థితి యుపయోగించును. దానిచే దాము పరమేశ్వరున కతిప్రియులగుటకును, భవబంధవిముక్తికిని, యదోక్తమగు ధర్మార్హుత్వమును కృతశ్రవణమును, మోక్షక కాములు జగువారు ప్రియత్నముతో ననుష్ఠింపదగునని సిద్ధించినది.

॥౨౦॥

ఇట్లు శ్రీశంకరానందనరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయవాక్య

తాత్పర్యబోధినికి "తర్కరత్న. న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిః దర్శనాలం

కారి" బులును అప్పన్నశాస్త్రిచే రచింపబడిన తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

శ్రీ ధ రీ య ముః— ధర్మజాతమును జెప్పి యుపసంహరించుచుండెను— ముచోక్తధర్మసాధన మైన అమృతమును (మోక్షసాధనమగుట అమృతమనబడును) ఎవరుపాసించెదరో శ్రద్ధాశుభ్రులై నేనే యుత్కృష్టగతిగ గలవారై, నాభక్తులై యుండురో అర్హివారు నాకు ప్రియులు.

॥౨౦॥

శ్లో॥ దుఃఖ సవ్యక్తివర్తైక దృహవిష్ణుమతో బుధః ।

సుఖం కృష్ణవదాంధోజభక్తి స్పృహ మాభజేత్ ॥

తా॥ అనేకవిష్ణుపరీతుడగు విద్వాంసునకు విరుదోపాసనము తెలియని మార్గముగలవై దుఃఖసాధ్య మగును గాన సుఖసాధ్యమగు శ్రీకృష్ణపాదారవిందభక్తి యనెను మంచిచూరమును సేవింపదగును.

ఇట్లు శ్రీధరవీరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయచీకకు "తర్కరత్న.

న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిః దర్శనాలంకారి" బులును అప్పన్న

శాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

భాష్యోక్తర్షదీపికః— "అచ్యేష్టా సర్వభూతానాం" అనునది మొదలుకొని అక్షరబ్రహ్మ పాసకులును, సంన్యాసులు నగు పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠుల ధ్యేయముదాయము నుపసాదించి యుపసంహరించు చుండెను— "అర్హేష్టా సర్వభూతానాం" అను మొదలగుదానిచే జెప్పబడిన యీధర్మపూగము అమృతత్వ (మోక్ష) సాధనమగునది గాన "ధర్మార్హుః" మనబడును. అర్హిధర్మజాతమును యెవరు "శ్రద్ధాధానాః" వెక్కువశ్రద్ధతోగూడినవారై, "మత్స్మరమాః" నేనే (అత్కర్మాప్యే)నిరతిశయమైన గతిగా కలవారై, "సమ్యక్ సాసతే" అనుష్ఠించెదరో, మధ్యక్షాః" ఎరమార్థజ్ఞానరూప మగుభక్తి నాశ్రయించినవారై, యుండురో "తే" వారు "మమ" పరమాత్మ నగునాకు "ప్రియాః" ఇష్టులు. పూర్వము "ప్రియో ఘోజ్ఞానినో త్యర్థ మహం న చ మమ ప్రియాః" అని సూచింపబడినదాని విట ప్రతిపాదించి, "భక్తైస్తేతీన మే ప్రియాః" అని యుపసంహరించెను. ఈయదోక్తమగు ఈధర్మార్హుత్వము ననుష్ఠించిన వాడు భగవంతునకు అత్యంతము ప్రియుడగునుగాన భగవద్దామమును బొందదలచిన ముముక్షువు ఈధర్మ జాతమును ప్రియత్నపూర్వకముగా ననుష్ఠింపదగు నని వాక్యార్థము. ఈవిధముగ ద్వాదశాధ్యాయముచే సోపాధికజ్ఞానపరిపాకమువలన నిరుపాధికాక్షరబ్రహ్మము ననుభవించు "అర్హేష్టా సర్వభూతానాం"

విత్వాదిధర్మవిశిష్టనకు శ్రీవజ్రాద్యవర్తనము బహుమార్తజ్ఞానముచే కల ముఖ్యాధికారికి సాక్షిన్మోక్ష ప్రియై హేతుత్వమును నిరూపించెను గాన సోపాధిక, నిరుపాధికబ్రహ్మరూప తత్పదార్థమునూపబడెను ॥౨౦॥

ఇట్లు ధనవతిసూరివరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయ భాష్యోక్త్యర్థదీపికకు

“తర్కరత్న న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీక్ష, దర్శకాలంకార”

బలుసు అప్పన్నశాస్త్రివరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

స ర మార్థ ప్ర పాః— అధ్యాయము సుపసంహరించుచుండెను— యధోక్తము, ధర్మసంబంధియు, అమృతకృష్ణప్రదము నగు యాధర్మజ్ఞాతమును శ్రద్ధావంతులై నేనే పరమగుతిగ కలవారై, యేవ భనుస్థించెదరో వారు నాకత్వంతము ప్రియులు. ॥౨౦॥

శ్లో॥ నానావిక్షేపవిమైర్ను రుపహతమనసాఽలంబకూన్యేన చూయో

హ్యవ్యక్తోపాస్తి మేకే విదధతిఃచిరం లోకకాచార్యతోన్యే ।

భక్తిం యోగేశ్వరాణా మపి పరమగురౌ కుర్వతే స్వాత్మలబ్ధ్యై

తత్కేతే తారకమ్యం విశదమభిహితం ద్వాదశాధ్యాయ మధ్యే

ఇట్లు దైవజ్ఞ పండితవరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయ పరమార్థప్రపక

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీక్ష, దర్శకాలంకార”

బలుసు అప్పన్నశాస్త్రి వరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

నీ ల కం రీ య ముః— ముకువి లక్షణములనే, ముముక్షువునకు సాధనములుగా నిరూపించుచుండెను— “యేతు” పూర్వోక్తములుకంటె వేరగు ముముక్షువులు “ఇదం” “అద్యేష్టా సర్వభూతానాం” అను మొదలగుదానిచే జెప్పబడిన “ధర్మామృతం” అమృతత్వసాధన మగుధర్మజ్ఞాతమును “యధోక్తం” చెప్పినదానిని తప్పుకుండగ “పర్యుపాసతే” సంపూర్ణముగ ననుష్ఠించెదరో, “శ్రద్ధాదానాః” శ్రద్ధాయుక్తులై, “మత్ప్రసాదాః” నేనే (సర్వవిక్షేపకూన్యము, పరమానందరూపము నగు అక్షరపరబ్రహ్మమే) అంతిమ మైన ప్రాప్త్యస్థానముగా కలవారై, “భక్తాః” శాంతిదాంత్యాదివంతులై నన్ను సేవించు స్వభావము కలవారై యుండరో “తే” అట్లవారు “మే” నాకు “అతీవ ప్రియాః” ప్రియులు, బ్రహ్మజ్ఞాని భగవంతునకు అత్యంతప్రభువే కాన సరిశేషన్యాయమున యత్యంతప్రియత్వము భక్తులయందే విశ్రాంతి మగును. ముక్తుని ప్రాప్తిభావికధర్మములను ముముక్షువులు యత్నిపూర్వకముగ ననుష్ఠింపదగు నని యర్థము. ఈవిషయము వార్తకమున ఇట్లు చెప్పబడినది— “ఉత్పన్నాత్మప్రభోధన్య హ్యద్యేష్టత్వాదయో గుణాః । అయత్నతో భజంత్యేవ సతు సాధనరూపిణః” (బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినవారికి అద్యేష్టత్వాదిధర్మములు ప్రయత్నము లేకుండగ సిద్ధించి యుండును. దానికిపు డవి సాధనములు గావు. సాధకుడగు ముముక్షువు వాటిని సాధనములుగ గ్రహించి యనుష్ఠింపదగు నని యర్థము) ఉపాసనావగ్రహణ మగుతత్పదార్థవివేకము సమాప్తము. ఈపైన జీవజ్యోహ్మభేదప్రకీర్ణపాదక మగు గ్రంథ మారంభింపబడును.

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య వరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వాదశాధ్యాయ భారతభావదీపమునకు

బలుసు వెంకటశాస్త్రి వరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

హరిః ఓం తత్సద్భ్యుత్థారృణమస్తు.

సమాప్తం మధ్యమం షట్కమ్ ।

శ్రీ భగవద్గీతామధ్యమపట్కస్తోత్రములకు

అకారాద్యుచ్చరిమణిక.

అ. అ. శ్లో. పే.	అ. అ. శ్లో. పే.	క. అ. శ్లో. పే.
అపరేయ మిత 7-5-12	అబ్రహ్మభువన 8-18-129	కిరీటినం గదినం 11-17-323
అంతపత్న పరిం 7-23-466	అహ స్వా మృషయ 10-13-274	కిరీటినం గదినంచక్ర 11-48-355
అవ్యక్తం వ్యక్తి 7-24-68	అనిత్యానా మహం 10-21-284	క్షే
అదియజ్ఞః కథం 8-2-85	అయునానా మహం 10-23-289	క్షేశోదితరస్తేషాం 12-6-379
అక్షరం బ్రహ్మ 8-3-88	అభ్యాసా మేకో 11-31-337	గ
అదిభూతంక్షరోభావః 8-4-94	ఇ	గతి ర్భూతా ప్రమ 9-18-216
అంతకాలేచమామేవ 8-5-98	ఇహ్యద్యేష సము 7-27-76	చ
అభ్యాసయోగయుక్తేన 8-8-106	ఇదం తు తే ప్రవ 9-1-167	చతుర్విధా భజంతే 7-16-52
అనన్యచేతా స్వతతం 8-14-125	ఇహాసత్తం జగ 11-7-314	జ
అవ్యక్త ద్యోక్తయః 8-18-135	ఇహ్యర్థనం వాసు 11-50-360	జగమురణమోక్షయ 7-29-79
అవ్యక్తోక్షరభక్త్యక్త 8-21-144	ఉ	త
అగ్నిర్వ్యోతిరహభ్యుక్త 8-24-152	ఉదా సుర్య ఏవై తే 7-18-57	తస్మా చ్చర్యేషు 8-7-103
అశ్వినదానా 9-3-177	ఉచైర్భ్రువవచమత్వా 10-27-288	తపా మ్యహ మహం 9-19-217
అజ్ఞానంతి మాం 9-11-201	ఏ	చైర్భ్రువంజగ 11-13-320
అహంకృతు రహం 9-16-213	ఏకద్యోనీవి భూతాని 7-6-14	తత స్స విశ్వయా 11-14-320
అనన్యా శ్చింతయంతో 9-22-223	ఏతాం విభూతిం 10-7-262	తస్మా త్వముత్తిష్ట 11-33-339
అహం హి సర్వ 9-24-227	ఏవ మేత ద్యధాత్ 11-8-311	కస్మా త్ప్రజన్మ్య 11-14-354
అపి చే త్సుదురా 9-30-240	ఏవ ముక్త్యాతతో 11-9-316	త్వ మక్షరం పరమం 11-18-324
అహంసా సమతా 10-5-259	ఏవ చ్యుత్వా 11-35-342	త్వ మాదిదేవః 11-38-347
అహం సర్వస్య 10-8-264	ఏవం సతతయా 12-1-369	త్విహ బజ్రమయే 7-13-40
అహం మాత్మా గుడా 10-20-282	ఏ చ్చక్షర మనిర్దేశ్యం 12-3-375	తుల్య నిందా పతి ర్భూనీ 12-19-400
అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షే 10-26-288	ఏన సన్యాసి కర్మా 12-6-380	తేషాం జ్ఞానీ సత్క 7-17-55
అనంతి శ్చాస్మి 10-29-290	ఓ	తే తం భుక్త్వా 9-21-221
అక్షరాదా మతా 10-33-295	ఓమిత్యేనాక్షరంబ్రహ్మ 8-13-123	తేషాం సతతయాత్ 10-10-266
అథ వా బహు 10-42-304	క	తేషా మేవమకంపా 10-11-269
అనేకవక్త్రనయం 11-10-317	కపిం పురాణ మమ 8-9-108	తేషాం మహం సము 12-7-380
అనేకదాళుదర 11-16-322	కథం విద్యా మహం 10-17-277	త్రైవిద్యా మాం 9-20-220
అనాదిమధ్యాంత 11-19-326	కస్మా చ్చ తేన 11-37-345	ద
అమి హి త్యా మర 11-21-328	కా	దందో దమయతా 10-38-300
అమి చ త్యాం 11-28-333	కామె నై వై 7-20-61	దంష్ట్రాకరాణి 11-25-332
అదృష్టపూర్వం 11-45-355	కాలోస్మి లోకక్షయ 11-32-338	ద్యావాపృథివ్యా 11-20-327
అద్యేష్టా సర్వ 12-13-391	కి	దివ్యమాల్యాంబరధరం 11-11-317
అనపేక్ష కృచి 12-16-397	కిం త ద్బ్రహ్మ 8-1-85	దివిసూర్యసహస్రస్య 11-12-318
అభ్యాసే ప్యసమదోషి 12-10-385	కింపునస్సాహృతాః 9-33-246	ద్యూతంఛలయతా 10-36-299
అతైత దవ్యక్త్యో 12-11-386		
అథ చిత్తం సమా 12-9-384		

ద.	అ. శ్లో. పే.	మ. అ. శ్లో. పే.	ల. అ. శ్లో. పే.
దృష్టేదమననం	11-51-381	మహదయ స్వప్న	10-6-261
దేవీహ్యేషాగుణ	7-14-42	మచ్చిత మదత	10-9-265
ద్రోణంచ కీర్తించ	11-84-340	మహాకాంక్షాగు	10-25-287
ప.		మృత్యుస్సర్వ	10-34-296
పర సస్మా తథావో	8-20-141	మదన గ్రహయ	11-1-308
సత్కం పుష్పం పరిం	9-26-288	మన్యనే యది త	11-4-312
పరం బ్రహ్మ పరం	10-12-172	మయా హసన్మన	11-47-357
సపనః సవతామస్మి	10-31-291	మక్కుర్యకృ స్మక్కుర	11-55-364
సత్య మే పార్థ	11-6-313	మయాభ్యేత్య మనో	12-2-378
సత్యాదిత్య స్వరూ	11-6-313	మయ్యేవ మన ఆద	12-8-383
సత్యామి దేహవ ప	11-15-321	మా ముపేత్య సన	8-15-127
పితాస్య లోకస్య	11-48-352	మాం హి పార్థ	9-32-245
సర్వయాణకాలే మనసా	8-10-113	మా తే న్యధా మా	11-49-359
సర్వకృతిం స్వా మవ	9-8-150	మోఘాకా మోఘ	9-12-204
ప్రహృదత్సాస్మిదైత్యా	10-30-291	య	
పితాహ మస్య జగతిః	9-17-215	యం యం వాపి	8-6-101
పుణ్యో గంధః పురి	7-9-129	యదక్షరం వేదకదో	8-11-116
పురుష స్వ పరః పార్థ	8-22-145	యత్ర కాలే శ్వనా	8-28-148
పురోధసాం చ	10-24-287	యదాకానితోనిత్యం	9-6-187
బ.		య క్కరోషి య	9-27-284
జలం జలవతాం	7-11-33	యచ్చాపి ర్భూతా	10-39-301
జహానాం జన్మనాం	7-19-59	యద్య ద్భూతమ	10-41-308
బీజం మాం సర్వ	7-10-31	యథా వదీనం	11-28-324
బుద్ధి రాన మనం	10-4-259	యథా సర్వీప్సం	11-21-335
బృహత్సేను తథా	10-35-297	యస్మా వ్సౌద్యజతే	12-15-356
భ.		యచ్చావ పారి	11-42-350
భవాస్య యోహి	10-2-256	యాతి దేవస్యోతే	9-25-280
భక్త్యా త్వనన్యయా	11-54-363	యేచైవ సాత్త్వికా	7-12-35
భూమి రావోనతో	7-4-9	యేషాం త్వంకగతం	7-28-77
భూమిగ్రామస్య	8-19-138	యే స్యన్యదేవతా	9-28-226
భూయ ఏవ మహా	10-1-254	యే తు దర్శ్యా	12-20-402
మ		యో యో యాం	7-21-62
మయాసక మహా	7-1-1	యో మా వజ మహా	10-3-257
మహాహృదం సహ	7-9-77	యోహ్యవ్యక్తకద్యేష్టి	12-17-399
మహాహృదకరం నావ్యత్	7-7-22	ర	
మయాహృదంకర్యం	9-4-179	రసోహవ స్స క్రాన్తేయ	7-8-27
మయాహృదకర్యం ప్రకృ	9-10-194	రాజవిద్యారాజ	9-2-172
మహాత్మాహృద మం	9-13-207	రద్రాణాం శంకర	10-28-286
మమనా	9-34-249	రద్రాణిత్వా వనవో	11-22-329
హసం మహతే	11-28-386	హసం మహతే	11-28-386
లేఖ్యసే గ్రస	11-30-386	లేఖ్యసే గ్రస	11-30-386
వ		వ	
వక్తృ మరన్య శేషేణ	10-16-277	వక్తృ శతే త్వర	11-27-394
వక్తృ శతే త్వర	11-27-394	వాయ ర్మమోగ్ని	11-39-346
వాయ ర్మమోగ్ని	11-39-346	విస్తరం తాత్పర్యో	10-18-278
విస్తరం తాత్పర్యో	10-18-278	స్వపిహం వాసు	10-37-299
స్వపిహం వాసు	10-37-299	వేదహం సమతి	7-26-73
వేదహం సమతి	7-26-73	వేదేషు యజేషు	8-28-7
వేదేషు యజేషు	8-28-7	వేదానాం సామవేదో	10-22-285
వేదానాం సామవేదో	10-22-285	త	
త		శుక్లకృష్ణే గతీహ్యేతే	8-26-159
శుక్లకృష్ణే గతీహ్యేతే	8-26-159	శతాశ్శతఫలైః	9-28-386
శతాశ్శతఫలైః	9-28-386	శ్రేయో హి	12-12-267
శ్రేయో హి	12-12-267	స	
స		స జయా శ్రద్ధయా	7-22-65
స జయా శ్రద్ధయా	7-22-65	సర్వద్వారాణి	8-12-120
సర్వద్వారాణి	8-12-120	సహస్రాయ గవర్వ	8-17-132
సహస్రాయ గవర్వ	8-17-132	సర్వభూతాని	9-7-189
సర్వభూతాని	9-7-189	సతతం కీర్తయన్	9-14-209
సతతం కీర్తయన్	9-14-209	సమోహం సర్వ	9-29-288
సమోహం సర్వ	9-29-288	సర్వ మేర దృతం	10-14-274
సర్వ మేర దృతం	10-14-274	సర్వా మాది	10-32-292
సర్వా మాది	10-32-292	సతతి మత్వా	11-11-350
సతతి మత్వా	11-11-350	సంవియ మ్యేంద్రి	12-4-376
సంవియ మ్యేంద్రి	12-4-376	సంక్షిప్త స్మృతం	12-14-394
సంక్షిప్త స్మృతం	12-14-394	సమ శ్చత్వో చ	12-18-400
సమ శ్చత్వో చ	12-18-400	స్వయ సేవానా	10-15-275
స్వయ సేవానా	10-15-275	పాదభూతాది దేవం	7-30-82
పాదభూతాది దేవం	7-30-82	స్వానే హృషీకేశ	11-36-343
స్వానే హృషీకేశ	11-36-343	మా	
మా		హస్త తే కథ	10-19-280
హస్త తే కథ	10-19-280	క్ష	
క్ష		క్షిప్రంకవతి	9-31-201
క్షిప్రంకవతి	9-31-201	క్షావం తేహం	7-2-5
క్షావం తేహం	7-2-5	క్షావ యజేషు	9-15-211
క్షావ యజేషు	9-15-211		

